Coperta de MIRCEA MUNTENESCU

Redactor: ION NISTOR

Piața Presei Libere, nr. 1, sector 1,
71341 — București

Dinu Nicodin

REVOLUȚIA

Roman

Ediție îngrijită și prefață
de
ION SIMUȚ

Editura Albatros
București • 2000

ISBN 973-24-0622-4

UN ARISTOCRAT AL ROMANULUI: DINU NICODIN

O figură insolită a vieții literare interbelice

În Bucureștiul interbelic, Dinu Nicodin (1886–1948) era, ca și Mateiu I. Caragiale, o figură ciudată, enigmatică, înconjurată de mister și legendă, întreținute de o prezență discretă în lumea literară. Frecventarea cenaclului *Sburătorul*, dublată de simpatia constantă a lui E. Lovinescu, i-a asigurat o avantajoasă situare atât printre contemporani, cât și în postumitate.

Se cunosc prea puține lucruri despre biografia lui și nici acelea întotdeauna cu exactitate. Enciclopedia „Cugetarea" a lui Lucian Predescu, din 1940, atestă la pagina 598 ca dată de naștere 18 iunie 1886, în București. Cele mai multe detalii le-am obținut prin amabilitatea poetului și memorialistului Vlaicu Bârna, atât prin corespondența particulară, răspunzând solicitărilor noastre, cât și din articolele domniei sale[1], aflat o vreme în apropierea prozatorului. Pe numele său adevărat Nicolae Ioanidi, aspirantul la gloria literară a adoptat pentru ipostaza de scriitor, în care investea mari ambiții, pseudonimul Dinu Nicodin. Provenea dintr-o familie de vechi și mari proprietari de pământ din nordul Moldovei. A absolvit Liceul Internat din Iași, avându-l printre profesori pe Calistrat Hogaș, iar printre colegii de clasă pe Corneliu Moldovanu. A fost prieten cu Alexandru Marghiloman, unul dintre liderii Partidului Conservator. Scriitorul a făcut el însuși parte, încă din tinerețe, din rândurile acestui partid, iar mentalitatea conservatoristă îi va defini întreaga viață, ca și viziunea artistică, mai ales din romanul *Revoluția*, printr-o evidentă repulsie față de schimbările sociale, prin dorința de a-și păstra privilegiile, firească la un aristocrat, prin discretul partizanat monarhist în transpunerea epică a evenimentelor de la 1789. A participat la primul război ca ofițer de rezervă în campania din Ardeal, la luptele din zona Sibiului. Din prima căsătorie, cu Maria Ioanidi, fiica generalului Ciplea, sfârșită în 1930, a avut un fiu, Alexandru, pe care Vlaicu Bârna l-a cunoscut în anii șaptezeci. Când Banca Marmorosch-Blank a falimentat, a fost desemnat comisar de guvernul Iorga-Argetoianu, pentru operațiunile de lichidare.

Personaj insolit și misterios al lumii interbelice, Dinu Nicodin a fost în tinerețea-i aventuroasă un pasionat vânător, un trăgător de elită, spadasin, călăreț, duelist — preocupări de arme stimulate de prietenia cu prințul aviator George Valentin Bibescu. După moartea primei soții, a locuit mai mulți ani la Hotel Capșa, unde-și invita prietenii, tratându-i luxos și generos cu produsele casei; ulterior, pierzând din avere prin risipă sau speculații la bursă, s-a mutat în locuințe mai modeste, sfârșind în decembrie 1948, în urma unui edem pulmonar. Marea pasiune a tinereții sale fuseseră călătoriile și legenda spune

că expedițiile sale vânătorești ar fi ajuns și la întâlnirea cu leii în Africa. Domolit la maturitate și chinuit de scrisul literar, aventurierul s-a domesticit, întreținându-se nu din moșii (pe care e probabil că le-a pierdut), ci din veniturile destul de copioase ca președinte, prin 1938–1939, al Consiliului de Administrație al Băncii Vultur, ce-și avea sediul pe Calea Victoriei, bancă a concernului aurifer Mica, sau, în timpul războiului, în aceeași calitate la Societatea Jacquard (o țesătorie), iar mai târziu, în ultimii săi ani, după 1944, consilier în Consiliul de Administrație al Societății petroliere Titan-Nădrag-Călan. Dincolo de obligațiile profesionale, deloc împovărătoare ca moșier sau consilier în societăți bancare și comerciale, Dinu Nicodin și-a putut întreține în tinerețe pasiunea călătoriilor exotice, iar la maturitate luxul boemei aristocratice și al scrisului. Pericle Martinescu își amintește că „Dinu Nicodin, ca prezență fizică, apărea sub înfățișarea unui boier de altădată, sau aceea a unui cavaler al Industriei din perioadele moderne“[2].

O curiozitate (printre multe altele) care merită consemnată era competența nu numai sportivă, dar și morală, a lui Dinu Nicodin în materie de duel, fiind consultat ca o autoritate și cooptat în jurii de onoare. Am citit din biblioteca personală a lui Vlaicu Bârna o broșură care e, fără îndoială, o raritate. Ea se intitulează *Adevărul în chestiunea General Gh. Cantacuzino — General Al. Văitoianu* și este tipărită la București în Atelierul ziarului „Adevărul“, în anul 1923; într-un proces-verbal de „Carence“ este contestată o hotărâre anterioară luată de alt juriu de onoare. Nicolae P. Ioanidi (alias Dinu Nicodin) dezvoltă în 14 pagini *Considerațiuni privind sentința pronunțată în ziua de 13 octombrie 1922*, privitoare la cei doi generali, între care survenise o violentă polemică, regretabilă. Nicolae P. Ioanidi se referă mai mult la procedură, la Codul de Duel și la autorități în materie, pentru a anula judecata anterioară pronunțată împotriva generalului Văitoianu. Semnatarul juriului de onoare și-a bizuit convingerea, după cum notează el însuși, „pe fapte, pe acte, pe consultațiunea domnului Bruneau de Laborie, pe codul aceluiași autor, pe C-te de Chateauvillard ș. a., pe dreptul comun, pe informațiuni controlate, pe cinste, pe conștiința mea, nepărtinitor și objectiv“. Am amintit acest episod pentru savoarea vetustă a întâmplării și pentru insolitele implicații morale ale disputei. Asemenea extravaganțe cavalerești se mai găsesc în biografia lui Dinu Nicodin, învăluite într-un abur de legendă, povestite cu circumspecție de Vlaicu Bârna, dar și cu admirația cuvenită unor fapte incredibile[3].

Personajul aventuros și boem, actorul propriei biografii insolite, a rămas în memoria unora dintre contemporanii săi, perpetuându-i imaginea în posteritate. Dinu Nicodin a frecventat cenaclul „Sburătorul“ din 1936 și până în 1943, e prezent în câteva fotografii de grup cu maestrul în centru și a citit de mai multe ori fragmente din cărțile sale (întâi din *Lupii*, apoi din *Revoluția)*, cu un asemenea talent dramatic (pasiunea rostirii, modulații artistice, voce actoricească, relieful dialogurilor, reînvierea atmosferei) încât Fèlix Aderca era de părere (după cum își amintește Vlaicu Bârna[4]) că ar fi meritat ca lecturile să fie imprimate. E. Lovinescu l-a apreciat ca prozator și l-a simpatizat ca persoaj, creionându-i un portret pregnant în *Memorii*, volumul III, în întruchiparea unui „Des Esseintes bucureștean: un om de societate aservit pasiunii de a părea american. Apariția yankee în inima uliței autoctone“[5]. Fantomă a unui veritabil lord englez, după părerea amfitrionului, Dinu Nicodin a făcut lecturi generoase din propria creație la „Sburătorul“, mai multe ședințe la rând. El a rămas în postumitate creionat memorabil într-un portret-efigie, trasat de E. Lovinescu la confluența dintre anecdotismul psihologic și caracterologia morală: „Purtat

prin lumea largă, cultivat și prin ceea ce a văzut dar și prin ceea ce a citit, mai ales în domeniul istoriei, cu o memorie solidă, poliglot, vorbind toate limbile cu ton just, afară de limba română, unde devine anglo-saxon, trăgaci cunoscut, vânător de lei autentici din jungla africană, fastuos ca un maharajah care ar dărui în fiecare gest al lui imaginare rubine și smaralde, prețios până la manierism, modest și superb, înflorit de violete verbale, dar mai presus de orice: calm, flegmatic, indemontabil"[6]. Portretul lovinescian dăinuie în galeria literară prin alura lui originală și liniile de o fantezie debordantă, reprezentându-l pe scriitorul integrat subtil în atmosfera interbelică și prezent discret numai în scenele de penumbră ale vieții literare.

E. Lovinescu a fost atras de „personalitatea curioasă și originală" a lui Dinu Nicodin și nu a ezitat să-i remarce „talentul incontestabil și de mari posibilități artistice", arătându-și în același loc din *Memorii, vol. III* încrederea într-o afirmare spectaculoasă capabilă să depășească limitele cenaclului: „acesta e lordul englez pe care l-am auzit apoi, luni de zile, în fiecare duminică, în lecturi prodigioase de ceasuri întregi, drapat în superbe cămăși de mătase fără mâneci, bombat ca un atlet, cu masca lui Oscar Wilde fără orhidee la butonieră, somptuos, ceremonios, inepuizabil curtenitor, deși distant, într-o elocuție implacabilă, deși anglo-saxonă, cu o dicțiune cântată, afectată, ca un sortilegiu, cu gesturi de a acompania o psalmodie rituală, în largi nape de ritmuri sau de scăpărări de săbii țăcănite. Cu toată deformația lui, provenită poate și dintr-o viață snobă, omul mi se pare de mare rasă artistică. Aceasta o știm deocamdată noi, puțini; am convingerea însă că mâine va trezi sugestia necesară ca să impună și publicului o originalitate de expresie și o experiență de viață autentică"[7]. Din păcate, aceste previziuni nu s-au adeverit și, în afara unui succes de critică — și acela relativ — proza lui Dinu Nicodin nu a beneficiat de o audiență mai largă. Ar fi fost de altfel de mirare ca snobismul și artificiile limbii sale prețioase să fi depășit gusturile unui cerc elitist.

Foarte atașat grupului, familiar pentru unii, inaccesibil pentru alții, „sponsor" (cum am spune astăzi) pentru cei aflați în dificultate, Dinu Nicodin participa la ajutorarea unor scriitori lipsiți de mijloace materiale, cum era, de pildă, Bogdan Amaru; faptele rezultă din corespondența lui E. Lovinescu[8]. Criticul era un intermediar în astfel de situații.

Într-o scrisoare din iulie 1943, I. Negoițescu îl considera pe Dinu Nicodin „prietenul cel mai desăvârșit al lui E. Lovinescu", mărturisindu-și durerea la pierderea Maestrului și așteptând de la confident alinare și consolare[9]. Într-o altă scrisoare, foarte tânărul I. Negoițescu îi dezvăluie planul de a redacta și publica un volum cu titlul *Maeștrii prozei,* în care ar fi inclus analize referitoare la opera Hortensiei Papadat-Bengescu, Dinu Nicodin și Mihail Sadoveanu[10]. Ucenicul preia valorile promovate de Maestru. Nimeni nu va prețui mai mult proza lui Dinu Nicodin, îndeosebi romanul *Revoluția,* decât au făcut-o E. Lovinescu și I. Negoițescu, cel din urmă într-o adevărată fervoare a admirației, de-a dreptul surprinzătoare pentru necunoscători.

Opera minoră a unui aristocrat matein

Dinu Nicodin a început cu o proză artificioasă, scrisă într-un stil prețios și afectat. Debutul în volum se produce târziu, în 1933, când autorul avea aproape cincizeci de ani,

cu povestea vânătorească din *Lupii*, un roman ciudat cu densități lirice și numeroase digresiuni epice, o carte publicată pe cont propriu la Editura Bucovina, care era de fapt tipografia profesorului I. E. Torouțiu, cu ilustrații și în condiții grafice de lux. În unicul său interviu, acordat lui D. P. (Dan Petrașincu, semnând numai cu inițialele) și apărut în ianuarie 1943 în „Viața", cotidian politic, cu foileton literar, condus de Liviu Rebreanu, Dinu Nicodin afirmă că prima lui scriere literară e reportajul *O plimbare pe Olt*, pe care l-ar fi publicat în revista „Boabe de grâu" după apariția *Lupilor*, deși fusese scris prin 1930[11]. Investigațiile noastre nu confirmă această informație: Dinu Nicodin nu a colaborat la „Boabe de grâu"; există în istoria revistei un articol în stil didactic despre Valea Oltului (în nr. 8 din 1935), dar el nu este un reportaj, pe deasupra a apărut nesemnat și aparține probabil lui Emanoil Bucuța, redactorul publicației frumos ilustrate. Vlaicu Bârna (încă o dată!) ne-a ajutat să elucidăm problema: reportajul *O plimbare pe Olt* l-a publicat el însuși în revista „România-O.N.T.", în 1936[12]. Memoria îi joacă feste scriitorului, deși nu avea o activitate publicistică bogată. În volum, reportajul a apărut abia în 1941, în culegerea de nuvele, schițe și altfel de proze scurte *Pravoslavnica ocrotire*. Adevăratul debut publicistic al lui Dinu Nicodin s-ar putea să fie *O lecție de radiofonie*, un fragment din *Lupii*, publicat în numărul 4 din 1933 al revistei „Viața românească". Dacă suntem la acest capitol, al colaborărilor la ziare și reviste, să spunem că prozatorul a publicat în presă puțin și sporadic: mai mult la „Cuvântul" (în 7 februarie 1938 proza *Pravoslavnica ocrotire*, apoi din 14 februarie 1938, trei capitole din *Revoluția*, mai multe numere de duminică la rând, până la suprimarea ziarului, cum menționează autorul într-o însemnare liminară din roman), puțin la „Convorbiri literare" (proza *Visul lui Bulușov*, în decembrie 1940), la ziarul „Acțiunea" (proza *Spaima*, în 7 iunie 1941).

Să acordăm credit mărturisirii autorului din interviul menționat și să considerăm *O plimbare pe Olt* prima sa scriere, chiar dacă a fost publicată după *Lupii*. Adesea cronologia editorială nu respectă cronologia internă a operei, în evoluția adevărată. Reportajul a luat naștere în urma unei banale călătorii cu barca pe Olt, însoțind un prieten. Oltul e ales în defavoarea Bistriței sau Siretului, cei doi pleacă din Feldioara într-un septembrie, fac popasuri și chefuri. Iau cu ei bagaje boierești de călătorie: lame Gillette, tutun, lulea, un pistol Colt-22, o carabină Westley R6, un aparat de fotografiat Kodak și, în plus de toate, pe cățeaua Calița, cât un pumn. Dacă punctul de pornire al textului se plasează în domeniul obișnuitului („Pornim pe jos, pe șosea, să vedem ce-i cu Oltul", apoi iau o canoe), dezvoltările autorului se pierd în pagini stufoase de însemnări turistice și notații pitorești, alternate cu tentații livrești și referințe istorice, cu derapaje datorate unei literaturizări supărătoare. Oltul nu are însă nici pe departe individualitatea de destin simbolic ca în proza de mai târziu a lui Geo Bogza, dar exercițiul lui Dinu Nicodin poate fi înscris printre textele precursoare ale *Cărții Oltului*. De la începuturile sale, proza lui Dinu Nicodin își etalează înclinația satirică, cu atât mai extravagantă cu cât este prezentă într-un reportaj cu sarcini peisagistice și descriptive.

Amploarea aproape decadentă a satirei se va putea desfășura în voie numai în portretistică și autorul reușește în romanul *Lupii* (1933) să creeze personaje pitorești, anume căutate pentru insolitul, caricaturalul sau grotescul lor. Pretextul epic îl constituie și de astă dată o realitate, o pasiune a autorului: o aventură la pescuit în Maramureș, presărată cu peripeții și întâmpinată inospitalier de oameni și munți. Romanul *Lupii*, oricât de

eteroclit în tendințe și mijloace artistice, era în măsură să atragă atenția asupra unui prozator insolit. Stilul contorsionat al frazei și al imaginației prozatorului își arată cu prisosință atât calitățile, cât și defectele. O proză artistă recurge la frazarea savantă, poematică, alambicată sau sacadată, la referințe aglutinate snob și la stilul prețios și afectat, devenind astfel greu lizibilă. Dacă accepți convențiile, dacă suporți artificiile, dacă învingi dificultățile de lectură, poți să descoperi pasaje de o subtilă și rafinată frumusețe. În *Memorii, vol. III*, E. Lovinescu nu-și ascundea deruta și aprecierile amestecate: „Originalitate evidentă — dar și originalitate de stofă englezească trucată. Pe lângă originalitate, inegalitate: compoziție dezlânată, discursivă, cu digresiuni platoniciene, cu erudiție inutilă, cu lungimi intolerabile într-un stil totuși scurt, propozițional, abrupt, ca o lovitură de gong, funie răsucită și cu noduri, și apoi, brusc, revărsat în pânze de largi perioade ritmate, totul, și cascadă și napă, însă într-o limbă mustoasă, plină ca un mugur. Alături de digresiunea filosofică și de dialogul eliptic, strangulat și torturat, manierat, luminișuri de vizuini plastice de mare vigoare"[13].

Receptarea romanului *Lupii* a oscilat între superlativ și negație, fiind remarcate mijloacele inconformiste ale performanței stilistice. Câteva opinii critice au turnat apă rece pe entuziasmul motivat sau nemotivat. O semnalare ironică a lui Vladimir Streinu dintr-un periodic obscur al vremii („Gazeta" din 1 octombrie 1935) îl învinuiește pur și simplu pe autor de plagiat, fără preparativele unei analize de ansamblu a cărții. E în chestiune un singur episod, ce va fi republicat ulterior în volumul *Pravoslavnica ocrotire*, sub titlul *Cimitirul din Macărlău*. Trebuie să spunem că probele aduse sunt pe deplin concludente[14]. Vladimir Streinu pune textele în paralel și dovedește că Dinu Nicodin transpune în proză meditațiile lui Paul Valéry din cunoscutul poem *Cimitirul marin:* fragmentele vizate, luate din trei pagini de carte (romanul are peste trei sute), copiază, cu mici modificări, atmosfera de „amărăciune lină" și „spirit clar" ce domnește în cimitirul valéryan. Cu un singur și minuscul ac criticul sparge baloanele de săpun ale elogiilor înălțate — spune el — de „critica cea mai simandicoasă". Meritele artistice ale cărții sunt mult diminuate, iar asupra farmecului de ansamblu al romanului, un farmec livresc și estet, plutește suspiciunea. În cronica literară din „Vremea" (nr. 302 din 27 august 1933), pe care a consacrat-o povestirii satirice din *Lupii*, Pompiliu Constantinescu a caracterizat, cu o exigență motivată, drept diletantism epatarea prin ciudățenii ortografice, inversiuni și elipse sintactice, ce privează textul de necesara cursivitate. Proza, căutând cadențe și ritmuri, se împotmolește uneori în inutile și obositoare întortochieri stilistice și epice. E, desigur, bizar — afirmă criticul despre *Lupii*, anticipându-l pe Vladimir Streinu — „să scrii în stil mallarmist o narațiune de vânătoare în Munții Maramureșului"[15]. Dacă Pompiliu Constantinescu trimite la Mallarmé, Vladimir Streinu îl va invoca pe Valéry — referințe la fel de bizare pentru o povestire cinegetică.

Peripețiile de vânătoare relevă vervă umoristică, mult diferită de a lui Calistrat Hogaș, profesorul din liceu al autorului, a cărui proză trebuie să o fi citit cu admirație tânărul. Dinu Nicodin e un peisagist sobru și contemplativ, bazat pe o observație incisivă, și un portretist deviind cu facilitate în caricatură. Pompiliu Constantinescu reproșează romanului lipsa compoziției, alunecarea spre jurnal și îngrămădirea, scăpată de sub control, a episoadelor narative până la prolixitatea de structură. Cadrul realist este insolitat de inserturi feerice, provenite din recuzita basmului (conversația deconspirativă a doi câini credincioși, dialogul

imaginar cu un bou, natura bucolică). S-ar putea ca în intenția autorului să fi stat dorința de a da o replică la *Pseudo-kynegeticos* a lui Odobescu, dar din textul lui Dinu Nicodin lipsesc savoarea și simțul ludic al erudiției, ca și somptuozitatea ironică a unei construcții eseistice prin excelență. Dinu Nicodin izbutește în *Lupii* într-un registru cu totul diferit de Odobescu. Pompiliu Constantinescu a numit cea mai importantă calitate a prozatorului în „darul de a portretiza acid"[16]. Observația caustică își valorifică resursele într-un moralism satiric al caracterologiei, astfel încât personajele narațiunii, indiferent de numele și de identitatea lor, devin: prietenul credincios, gelosul ridicol, ipocritul, amantul și amanta, soțul înșelat. Tonalitatea satirei exuberante este alternată fie cu naturismul bucolic și contemplativitatea solitară, fie cu registrul feeric (animalele vorbitoare), sugerat probabil de basmele lui Andersen sau ale Fraților Grimm. Formula epică a romanului a rezultat — după spusele aceluiași cronicar literar interbelic — din convergența a trei coordonate: „jurnal de umor energetic, fantezie satirică și poezie sublimată în legendă"[17].

G. Călinescu și-a schimbat părerea despre *Lupii* la interval de câțiva ani. În „Adevărul literar și artistic", nr. 646 din 23 aprilie 1933, la cronica literară, apreciază cartea ca „o adevărată epopee eroi-comică, sclipitoare de umor și ironie" și remarcă amestecul elementului fantastic, reluând pe scurt aceleași considerații pozitive într-o recenzie din „Viața românească", nr. 4 din aprilie 1933[18]. În *Istoria...* sa din 1941, G. Călinescu se arată la fel de iritat ca și Vladimir Streinu de elogiile adresate scriitorului. Scriitorul este consemnat într-un scurt paragraf, exclusiv pentru *Lupii:* autorul e considerat un „publicist bizar", „snob cum nu se mai poate", iar romanul este taxat sec drept „o petrecere de amator. modestă, curând uitată"[19]. Într-o sinteză exigențele erau altele decât într-o cronică de întâmpinare. Romanul *Lupii* a intrat în arhivele literaturii ca o carte controversată în privința valorii și rămâne în continuare una controversabilă, în funcție de gustul cititorului.

I. Negoițescu glosa îndelung admirativ pe marginea virtuților cromatice, la intersecția dintre cruzimea satirică și savoarea fantastă în caricatură, relevate de talentul portretistic din *Lupii:* „Prin ocheanul lui Dinu Nicodin — afirmă criticul — toți cei priviți par niște dihănii, nu căpcăunii lui Hogaș, crescuți organic din pământ, ci schimonosire estetică, desfigurare, descompunere fizionomică făcută cu deliciu intelectual, totul apoi restabilit prin filtrele satirice, deși obiectivitatea nu se pierde, e de o mare eficiență formală"[20]. Romanul se compune din tendințe diverse, îngemănate cu un efort vizibil pentru a le face compatibile: virtuozitatea limbii în arhaisme și prețiozități rafinate, culoarea flamandă a desfătărilor, dezlănțuirea pantagruelică a ospățului, cadențarea intermitentă a prozei în ritmuri și rime, reveria în singurătățile sălbatice, degradarea umanului și integrarea lui în fauna fantastă a locului, elegia naturii curate (bradul, apele cu păstrăvi, peisajul maramureșean, castelul din munți), eroismul turistic al expediției, snobismul dialogurilor cu aspectul epatant intelectualist pe teme de istorie, religie, filosofie, morală, punctate ironic sau pamfletar. I. Negoițescu vede deasupra tuturor tendințelor și temelor din roman „snobismul în toată deșănțarea lui, cu ceva din morga patricianului crescut la școala subțire grecească..."[21]. Un stil și viziune proprie erau formate în zona estetismului decadent și a rafinamentului extravagant[22]. Bunele impresii sunt păstrate întocmai de criticul lovinescian și în capitolul din *Istoria literaturii române,* mai generos în aprecieri decât paginile despre Liviu Rebreanu[23], având ca argument principal romanul amplu, stufos, de clară virtuozitate epică, *Revoluția*.

Poemul epic baladesc *Aghan* (1940), ritmat pe alocuri, este o ciudată povestire fantastică, ce depășește interesul strict al unei curiozități de istorie literară. Ea a fost citită în cenaclul de la „Sburătorul" (se pare că în mai multe variante, una sub titlul *Ursita* apărând și în volumul *Pravoslavnica ocrotire* din 1941) și s-a bucurat de generoase aprecieri. A fost retipărită de Alexandru George în antologia prozei fantastice românești *Masca*[24], în 1982, criticul considerând-o în prefață una din cele mai interesante și mai bizare piese ale domeniului. Trama epică dezvoltă într-un mod original și terifiant tema răzbunării mortului, izvorâtă din credințele populare. Subiectul relatează întâmplările de coșmar, în stil horror, în urma cărora mâna retezată a unui erou de război (într-o confruntare ruso-turcă la Sevastopol), păstrată într-un borcan, este agentul răzbunării închipuite de posesorul ei, Aghan, care supraviețuiește mutilării. Până la urmă mâna năprasnică, jucând rolul unui duh rău, face o victimă și din Aghan, după ce ucisese în mod miraculos soția necredincioasă, amantul ei, fratele geamăn, fiica neascultătoare și ibovnicul ei. Mâna ca agent incontrolabil al agresivității se transformă în instrument demonic al puterii oarbe, îndeplinind semnele ursitei. Numai rugăciunile unui moș — fost prieten al suferindului și apoi povestitorul întâmplării — reușesc să apere mormântul lui Aghan de mâna care l-ar putea răscoli devastator, pentru a transforma mortul în strigoi. Perpessicius aprecia într-o cronică din ziarul „Acțiunea" din 3 iunie 1941 că este insuficient cristalizat „climatul de teroare", iar poemul epic este „victima aceluiași exces de literatură", suveran și în *Lupii*[25]. Povestirea lui Dinu Nicodin — este de părere Sergiu Pavel Dan — vehiculează una din temele mutației fantastice: „devenirea nefirească a omenescului" prin emanciparea de biologic a unui organ (aici mâna, iar într-o cunoscută proză a lui Gogol, nasul)[26]. Exact același motiv mai este exemplificat în literatura universală de narațiunea romantică *Mâna vrăjită* de Gérard de Nerval[27], de care Dinu Nicodin nu putea fi deloc străin, mai ales ca bun cunoscător al teritoriilor culturale franceze. Problema onestității artistice este iarăși în joc, dar de astă dată numai sub forma unei înrudiri tematice frapante. Din această filiație franceză a spiritului său epic și liric — puternic impregnat de un romantism halucinant și tenebros — va lua naștere de fapt cea mai importantă carte a lui Dinu Nicodin: cea consacrată revoluției franceze de la 1789.

Un volum de reluări sau simple exerciții e culegerea de nuvele *Pravoslavnica ocrotire*, care are la sfârșit mențiunea: „această carte s-a tipărit, în luna lui August 1941, în atelierele tipografiei «Frăția Românească»". Trei sunt piesele de rezistență ale volumului: reportajul *O plimbare pe Olt*, despre care am vorbit ceva mai înainte; poemul *Ursita*, subintitulat scenariu, o reluare a povestirii fantastice *Aghan*, și textul care dă titlul cărții. *Pravoslavnica ocrotire* nu e propriu-zis o proză, ci o suită de considerații istorice despre împrejurările conflictelor politice europene dinainte de realizarea Unirii Principatelor și eliberarea lor de sub protectoratul apăsător al Rusiei. Fragmente din *Lupii* sau piese minore sunt: *Pârâul*, un fel de poem în proză, dublat de traducerea în franceză, *Copacul*, un imn ecologic, *Visul lui Bulușov*, un poem chiar sub formă de versuri, *Cimitirul din Macărlău*, *Ursuleții*, schița *Strigoii*, *Spaima*, un exercițiu în vederea marii construcții din *Revoluția*, pe tema fricii ca fenomen straniu prerevoluționar în 1789, în Franța; ultima piesă, *Stricnina*, e o schiță anecdotizantă, cu un servitor care era să fie victima unei erori judiciare și de atunci poartă la el o sticluță cu stricnină, ce i-o încredințase stăpânul pentru o vânătoare de vulpi. Pe fișa de autor ce însoțește volumul sunt menționate cele două

volume apărute anterior, *Lupii* și *Aghan*, și se anunță volumul în pregătire *Doi mari răsfățați*, referitor la Voltaire și Jean-Jacques Rousseau, personajele primelor capitole din *Revoluția* (1943), marea miză a prozatorului.

Ținuta interioară a lui Dinu Nicodin și experiența artistică a prozei lui, de o artificioasă originalitate, pot fi asociate snobismului matein, chiar dacă autorul romanului *Lupii* are un comportament social mult mai deschis, eliberat de complexele de inferioritate și de devianțele recluziunii. Stilul primelor cărți publicate (toate pe cont propriu) mărturisește limpede filiera mateină a unui spirit inconformist, particularizându-se cu mijloacele (cu armele și manierele) aristocrației. În literatura română, Mateiu I. Caragiale și Dinu Nicodin sunt aristocrații epicului, prin excelență, fie că unul își hrănește epatant himerele nobiliare, fie că al doilea se comportă conform viselor aristocratice sprijinite de realitatea financiară a afacerilor bancare. Amândoi se întâlnesc prin cel puțin două tendințe estetice comune: rafinamentul manierismului artistic și gustul monden al extravaganței stilistice particularizatoare.

În forma prescurtată a istoriei sale literare din 1937, E. Lovinescu îl așeza pe Dinu Nicodin în cadrul prozei urbane, la capitolul *Epica „modernistă", fantezistă, pamfletară, lirică, eseistică, pitorească*[28] și toate aceste caracteristici se regăsesc cu prisosință în romanele *Lupii* și *Revoluția* — cele mai importante creații ale prozatorului, ultimul — neapărut la acea dată. În același capitol al istoriei lovinesciene mai sunt prezenți, pe lângă Mateiu I. Caragiale: D. Anghel, Adrian Maniu, N. Davidescu, Ion Vinea, Em. Bucuța, H. Bonciu, Petru Manoliu, Ioachim Botez și alții. E. Lovinescu remarca tendința refractară a acestora față de sensul dezvoltării obiective a epicului, dar ignora că din fuziunea fanteziei cu eseul și pitorescul ar putea rezulta o formulă epică durabilă, capabilă să delecteze dincolo de mode și epoci.

Romanul demistificării revoluției franceze

Dinu Nicodin își încheie insolita lui carieră literară[29] cu un roman monumental, *Revoluția*, de aproape o mie două sute de pagini, apărut în două volume, în 1943, surprinzător pentru un prozator cu insuficientă vocație epică. Vremurile nu au permis, din păcate, o receptare pe măsură a ambițiosului op dedicat evenimentelor franțuzești de la 1789 și contextului lor occidental. Romanul, întrerupt de expozeuri filosofice sau economice și de racursiuri temporale, este, de fapt, o meditație despre convulsiile istoriei. Ca și cum împrejurările vitrege în care a apărut n-ar fi fost de ajuns, cărții i-au fost hărăzite și alte vicisitudini: apărută (după câte se pare) într-un tiraj restrâns la Editura Socec & co., aceasta nu a putut fi difuzată satisfăcător; pe deasupra, vremurile tulburi care au urmat au sortit-o topirii ca „retrogradă", astfel încât a ajuns numai în posesia câtorva mari biblioteci, unde a fost păstrată la fondul secret, și a unor particulari norocoși. Cartea, întru totul excepțională, deși cu unele inegalități, e necunoscută altora decât benedictinilor istoriei literare și e tratată superficial în toate sintezele. În volumul I din *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Ov. S. Crohmălniceanu o acuză pur și simplu de... „delir reacționar"[30]. Sensul demistificator al revoluției franceze și al personajelor sale proeminente nu putea fi tolerat din perspectiva festivistă a ideologiei de stânga. Dinu

Nicodin sondează originile oculte, idealiste, ale revoluției și privește evenimentele prin prisma unui conservator și a unui monarhist. Dinu Nicodin se află departe de viziunea apoteotică a zorilor noi, a triumfului și a eliberării politice a unei clase sociale, emanată succesiv de marxism și comunism. El nu arborează viziunea luminoasă și eroică a unui Jaurès, în general specifică socialiștilor, care pun accentul pe promovarea stării a treia ca schimbare revoluționară. Dinu Nicodin este, în mod evident mai aproape de Tocqueville decât de Michelet, în sensul legitimării unei perspective sceptice, de dreapta. Mai bine explică această diferență un istoric francez contemporan, cum e François Furet, referindu-se la Tocqueville în *Reflecții asupra revoluției franceze:* „El scrie o *altă* istorie a Revoluției, întemeiată pe o critică a ideologiei revoluționare și a ceea ce constituie, în viziunea sa, iluzia Revoluției franceze despre ea însăși"[31]. Aceste aprecieri se potrivesc de minune lui Dinu Nicodin însuși. Nici prozatorul nu celebrează, nu cade în plasa falsei euforii populare, ci vede, cum spune același François Furet despre Tocqueville, „o prăpastie între bilanțul Revoluției franceze și intențiile revoluționarilor". Acolo unde alții au văzut decenii la rând o epopee eroică și triumfală, Dinu Nicodin vede o comedie bufă în ideologie și sângeroasă în practica revoluționară sau, altă dată, o dramă cutremurătoare a unei lumi confuze, animată de o pasiune și un spectacol unic: crima, săvârșită în numele libertății și al rațiunii. În ansamblu, romanul lui Dinu Nicodin e o satiră ușor mascată și savuroasă a uneltirilor și speranțelor francmasone (în primul act al marii piese care se joacă la început în culise), iar apoi o denunțare a răsturnărilor de valori produse de revoluția franceză (în al doilea act, în care Parisul întreg e o scenă, iar marea dramă se joacă peste tot, în intimitate sau în public). În subtextul cărții, se poate citi atitudinea monarhistă a autorului. Indiferent de aceste partizanate (lizibile numai pentru un ochi expert), romanul are indubitabile calități artistice și documentare, ce pot face deliciul oricărui cititor, mai mult sau mai puțin experimentat.

Toate tendințele revoluției pe calea persecuției și exclusivismului compun pentru Dinu Nicodin un spectacol imens, urmărit de prozator cu o indescriptibilă satisfacție ironică. „Orice alcătuire egalitară cade într-un timp dat pe mâna câtorva" — se spune într-o conversație a doi agenți ai „Siguranței", adică ai Comitetului Mântuirii Publice. Scriitorul reușește să vizualizeze scene emblematice, mișcat de credința că „libertatea mutase circul pretutindeni". Pictorul se transformă în caricaturist. Ar fi de meditat, cu ajutorul lui Jean Starobinski din eseul *1789. Emblemele rațiunii,* la sensul întemeietor și restaurator al sărbătorii revoluționare și la stilul ceremonialului. În capitolul VI din roman catedrala Notre Dame este transformată într-un Templu al Rațiunii. Pictorul David, deputat în Convenție, e maestru de ceremonii, Robespierre e în acel moment Stăpânul absolut al Franței și „starostele" serbării. Fanatismul politic se întețește, Teroarea se înăsprește, întrucât „salvgardarea Republicii cere măsuri aspre". Arta prozatorului de a vizualiza scenele este excepțională în acest roman monumental.

Autorul a mărturisit într-un interviu din epocă (singurul său interviu) că în *Revoluția* a intenționat să dea o replică romanului *Răscoala,* pentru care avea o mare admirație, considerându-l „o carte masivă, epică, dură, cu un subiect atât de vast"[32]. Ca și Rebreanu, Dinu Nicodin a reușit să concretizeze „o mișcare colectivă în stil mare", așa cum a ambiționat și cum a declarat în interviu. Construcția nu este totuși atât de atent proporționată, atât de rotund închegată, atât de migălos finalizată, ca a romanului *Răscoala.* În

Revoluția lui Dinu Nicodin se văd unele imperfecțiuni (lungimi de episoade, disproporționări, pierderi de ritm epic). Dar suflul marelui eveniment se simte ca o vijelie.

Sondând originile revoluției, cu o mare pasiune pentru istoria secretă, scriitorul aduce la lumină meritele lui Rousseau și Voltaire, personaje mult anecdotizate, și consideră *Enciclipedia* o „mașină de război pusă în slujba doctrinelor filosofice ale veacului al XVIII-lea". Cu umor și sarcasm, Dinu Nicodin dă în vileag uneltirile francmasonice și urmărește cu un inegalabil deliciu felul în care conservatorii de tipul lui Richelieu dau vina pe englezi în stârnirea amenințătoarei mișcări sociale ce se pregătea din adâncuri nebănuite. (Istoria se repetă: în decembrie 1989 și conservatorii noștri dădeau vina pe agenturile străine și pe unguri.) În capitolul IV, după prezentarea Bastiliei, sunt indicate semnele amenințării și angoasei: „O nebuneală generală, un norod întreg care-și face lui singur frică". Vara lui 1789, dominată de spaimă, se răspândește zvonul că „vin englezii", contribuind la instaurarea neliniștii. Psihoza se amplifică cu vedenii în care apar hoți, draci și invadatori ai țării, cad stele, se ivesc focuri pe cer. Tehnica prevestirilor furtunii sociale e în mod clar împrumutată de la Rebreanu. „Golanii" amenință regimul: „Oamenii de treabă, zăvorâți în case. Haimanalele în stradă. Drojdia la iveală". (Parcă am mai văzut nu demult și repetarea acestui fenomen.) În continuarea aceluiași capitol IV căderea Bastiliei e demitizată: era o „temniță de lux", în care Marchizul de Sade se răsfăța cu cremă de ciocolată și pui fragezi, cu rațe vii cărora le sucea singur gâtul, cu caise; în Bastilia se ducea o viață ca-n rai, clădirea a ajuns în paragină și de aceea era sorocită dărâmării. Restul e fantasmagorie... Operă de documentație, romanul *Revoluția* este în egală măsură operă de imaginație.

Înclinația spre anecdotic se manifestă în voie, nestânjenită de nimic, nici de scrupulul istoricului, nici de pietatea față de eroii iacobini, girondini sau termidorieni. Ampla frescă a revoluției de la 1789 e un documentar impresionant, cu zeci de personaje și situații, reale sau inventate, personalități demitizate, cu merite șarjate sau mult diminuate, din unghiul rezervei aristocratice în fața schimbărilor radicale ale istoriei. Respectând succesiunea evenimentelor, fără să realizeze un inventar complet (ar fi fost imposibil), imaginația reconstruiește atmosfera în consens cu adevărul istoric și există destule pagini antologice care privesc nu numai dezbaterile publice (din Constituantă, Convenție sau Tribunal Revoluționar) și execuțiile pe „altarul patriei" (ghilotina), dar și viața de stradă sau de cafenea, arhitectura, gastronomia, moda. Deopotrivă cu ideologia revoluției și regimul terorii, prozatorul e preocupat de vestimentația epocii, de maioneza lui Richelieu sau de sosurile lui vânătorești, de conversațiile de salon, de interiorul palatului Versailles, descris minuțios, sau al castelului contesei Du Barry, favorita suveranului Ludovic al XVI-lea. Din ambiția panoramării, romanul-fluviu duce multă materie aluvionară, e tulbure și învolburat ca însăși viața socială pre-revoluționară. Debutul romanului cercetează rădăcinile răului, după moartea lui Ludovic al XIV-lea, în anii Regenței când asistăm la ascensiunea lui Colbert și la cupiditatea lui Mazarin: credința și virtutea sunt sfărâmate. Enciclopediștii alcătuiesc „clerul laic" al epocii în care triumfă libertatea de gândire. Banca devine un fel de stat în stat și la capitolul financiar prozatorul se desfășoară în reflecții experte despre soarta și efectele asignatului, considerat „târnăcopul care va dărâma Revoluția". Alături de enciclopediști, uneltesc revoluționarii mistici și lojile masonice. Se acutizează rivalitățile dintre casele regale din Franța, Austria, Germania, Rusia, Anglia. Richelieu e un intrigant la sfârșit de carieră; bătrân, el se angajează totuși într-o nebunie

a amorului, în competiție cu Regentul sau cu Philippe D'Orléans. Contesa Du Barry e un personaj extraordinar: la ea se pregătește o masă simandicoasă, antologică, unde se va conversa despre Rousseau, despre Robespierre și Marat, în acel moment niște anonimi, se fac aprecieri politice despre statele catolice și statele protestante ale Europei, se conversează despre evrei și francmasonerie, într-un veritabil banchet intelectual de epocă, agrementat cu o ședință de astrologie susținută de vestitul ghicitor al viitorului Cagliostro. Martori, comeseni și bârfitori în castelul luxos al favoritei suveranului sunt: Richelieu, Barthélemy, Beaumarchais, Contele Falkenstein (alias Iosif II al Germaniei) și Contele de Haga (alias Gustav III, regele Suediei). În capitolul V, francezii lui Dinu Nicodin se arată profund tulburați ca de o „beție intelectuală", datorată saloanelor, cluburilor și societăților secrete. Ghilotina era pregătită (sub semnul ei începe romanul). Se întrevede vijelia. Se dezlănțuie Tribunalul Revoluționar, urmează procesul reginei, procesul Girondinilor, alte execuții, procesul arhiepiscopului de Paris, constrâns să renunțe la funcția de prelat al cultului catolic pentru a instaura Cultul Rațiunii. Cronica Revoluției e o cronică a cruzimii și a fanatismului. Robespierre e la cârma Comitetului Mântuirii Publice. Suntem în plină Teroare. Siguranța Generală veghează, suspectează, întocmește dosare, folosește informatorii. Ia naștere Serviciul Propagandei. Poziția lui Danton se clatină, împreună cu a șefilor de gazete, cum e Hébert. Hérault de Séchelles, deputat în Adunarea Legislativă, președintele Conventului, e executat în 1794, osândit de Saint-Just dintr-o rivalitate în dragoste. Robespierre e încolțit de adversari, din ce în ce mai mulți, pentru că toți se simt amenințați. Se profilează conflictul deschis, căderea lui, împreună cu Saint-Just. Robespierre — notează prozatorul — „vrea binele omenirii, cine se poate îndoi?, dar îl vrea într-un chip înspăimântător!" Alte reflecții merită reținute: „În numele Libertății, au nimicit toate libertățile", sau „Tribunalele, clădite altădată pentru a ocroti viața și proprietatea, au ajuns măcelării". Dinu Nicodin nu se sfiește să pronunțe un reproș aspru și fățiș la adresa lui Michelet: „Stăpânit de demonul Revoluției, Michelet va cuteză să scrie că «epoca Terorii» înseamnă instaurarea legii, redeșteptarea dreptului și zămislirea Justiției!?..." Fără să-i pese de consecințe, prozatorul își scoate cititorul din ficțiune, îl trage de mânecă, îl avertizează că se află într-o pagină de istorie... reală. În capitolul VIII asistăm la sfârșitul lui Saint-Just și a celorlalți. Capitolul IX ne prezintă Parisul beat de viață după „eliberarea" de Teroare. Dar asasinatul s-a instituționalizat și „ceea ce mai era Dumnezeu în ins s-a prăbușit". E momentul formulării răspicate a unui adevărat rechizitoriu al Revoluției: detronarea regalității a adus și devalorizarea creștinismului; exproprierea a făcut să se irosească pământul; abolirea privilegiilor a distrus clasa conducătoare. În 1943, Dinu Nicodin scrie ca François Furet sau ca Jean-François Revel astăzi: „Jacobinism, bolșevism sau alte isme funcționează politic aidoma: același regim, aceleași constrângeri le asigură Domnia și cu aceleași succesive epurații căznesc să rămână la cârmă". Vin alte vremuri, după ce a trecut „dictatura terorii și a virtuții". Se prefigurează economia dirijată. Libertatea e sacrificată pentru egalitate. Relaxarea îi aduce în prim plan pe moderați, îi eliberează pe suspecți, face să se închidă Tribunalul Revoluționar, apar inflația, criza financiară, se dereglează sistemul fiscal, se încearcă separarea Revoluției de crimă, amorul libertin oblojește rănile, decretul privind dușmanii patriei e suspendat, vânzarea bunurilor naționale e oprită, cuvântul „revoluție" e cenzurat. În sfârșit: Piața Revoluției devine Place de la Concorde. În capitolele X și XI, întâmplările politice sunt

trecute în revistă mai rapid: înfrângerea regaliștilor, Constituția nouă, Directoratul, Bonaparte, devalorizarea continuă a asignatului, se prefigurează Consulatul, Babeuf se afirmă ca „nivelatorul francez“, regaliștii nu se astâmpără, parlamentarii se căpătuiesc, bunurile obștești au trecut „în mâna... patrioților“. Reținem o exclamație despre profitori și parlamentari: „Cum să nu le fie dragă democrația!?“ Cuceririle armatei franceze se înmulțesc. Vine vremea lui Napoleon. Romanul se încheie cu un epilog românesc, la Curtea Veche, pe timpul lui Caragea, apoi Mavrogheni: „Holeră, friguri, gușteriță, nițică ciumă, zguduiri din temeliile pământului, focuri, numai ziua și noaptea, apăi înecuri, lăcuste, Turci, Ruși, Nemți; Grecii ca la dânșii acasă. Din toate câte puțin — ca pentru țară mică“. Bucureștiul e leagănul spionilor, vin primii consuli în Capitală, pleacă Ipsilanti, vine Hangerliu, ciuma face ravagii. Cine are răbdarea să vizioneze întregul film va fi răsplătit din plin.

Tragedia timpului istoric iese clar la suprafață, sub forma fascinației pe care o exercită tirania și crima. Evenimentele consumă pur și simplu oamenii, precum Cronos pe propriii săi fii. Toate drumurile duc spre ghilotină și mecanismul revoluției face ca în scurt timp călăii (reprezentanții puterii) să devină victime. Insolitul romanului constă în imaginația cu care demitizează, perfect verosimil, eroii Revoluției. „Darul de a portretiza acid“ (apreciat de Pompiliu Constantinescu în *Lupii*) e virtutea cea mai evidentă (și) în romanul Revoluției franceze. Exemple de figuri creionate memorabil sunt numeroase și ele depășesc galeria revoluționarilor de frunte (Danton, Robespierre, Saint-Just, Marat etc.) Richelieu, Contesa Du Barry sunt de asemenea demni de reținut. Iată-l, din câteva linii, pe Voltaire: „Iubitor de deșertăciuni, șturlubatec, lacom, băgăcios, cârpănos și gelos, mereu s-apuce și ciugulit întruna, mușcând mereu și întruna mușcat. Slobod la limbă ca o țață, veninos ca o năpârcă, pornit pe toți și când n-are temei — cicălitor și făcător de vrăjbi“. Rousseau e caracterizat de Richelieu ca un personaj ciudat, cu un ricoșeu (evident, al autorului) spre ambiția politică a lui Iorga: „Bănuitor la culme, acum, suferea de mania persecuției, au demeurant... suflet bun. Curtenitor, amabil mai ales cu femeile!, pretențios cât Mont-Blanc și, fără îndoială, omul cel mai iorgos, plin de el și de rostul lui în univers! Intenții negreșit bune... dar chibzuite anapoda. Foarte muncitor, când îi îngăduia lenea. Sănătate șubredă: asmatic, surpat, încuiat — stomacul putred, emoroizi, stricturi, prostata... și capul clătinat bine — bine! metehnele astea toate n-au zăcut în el fără să lase urme...“ Eseuri biografice sau biografii comentate de regi, filosofi, literați și oameni politici sunt colorate anecdotic și animate epic. Erudiția istorică impresionantă își desfășoară faldurile în jurul evenimentelor sau al personalităților ce polarizau interesul momentului: animația în jurul *Enciclopediei,* agitația iezuită și jansenistă, intrigi de curte și intrigi amoroase în imediata apropiere a lui Ludovic al XVI-lea sau a lui Frederik II al Prusiei, dispute filosofice, religioase și politice, căderea Bastiliei, daravela asignatelor, pașii spre eșafod ai regelui, Tribunalul Revoluționar etc. Într-o atmosferă de înverșunare și fanatism, ambiție și frică, se găsesc, de-o parte, cei ce, „trup și suflet“, sunt „în stare de rechiziție permanentă în serviciul republicii“, de cealaltă, cei dintre care se aleg victimele; între aceștia, frica și moartea fac ravagii. Spectacolul la care suntem părtași e „o goană nebună pe creasta care desparte politica de moarte“, după cum ne-o spune autorul însuși.

Ceea ce face nu mai puțin savoarea romanului e faptul că el se transformă într-un fel de istorie comentată, rodul unui subtil și inventiv resentiment față de sensul distructiv al revoluției. Dinu Nicodin se îndreaptă spre epoca Revoluției franceze cu mentalitatea

conservatoare a unui aristocrat și monarhist. Rezultatul nu e greu de imaginat și poate fi verificat cu oarecare amuzament, superior intelectual. Din nebuloasa revoluționară romancierul își favorizează dese replieri în prezent, prin aluzii sau trimiteri directe la politica anilor 1933–1939, perioada în care a fost redactat romanul. Chiar anii '40 se reflectă în pagină prin amintirea faptului că există amenințarea făcută de „furor teutonicus"; închegarea totală a Germaniei — avertizează autorul — e un mare pericol; nu va mai exista o pace franceză. Principiul naționalităților va trebui să recurgă, pentru a fi aplicat acceptabil, la arbitrajul internațional. Un paralelism transparent, adesea frapant, acționează prin trimiterile directe sau aluziile la revoluția rusă din 1917 și la realitățile contemporane din statul vecin. Modelul revoluției franceze se va dovedi un cadou otrăvit pentru Rusia: „Între Franța și Rusia se vor mai petrece, în viitor, multe schimburi de păreri și de năravuri. Își vor hărăzi între ele pilde, rădăcini și răsadul va fi, de fiecare dată, mai otrăvicios pentru cine-l va sădi la el acasă". Piața unde au loc execuțiile și apoi sărbătorile Republicii e numită Piața Roșie, iar într-alt loc Comitetul Mântuirii Publice este considerat „bunica Cekii". Autorul nu se poate abține să remarce și alte conexiuni: „guvernul poporului e el însuși al «cluburilor» și al comitetelor — cum va fi undeva mai târziu al «sovietelor», și nici că se putea altfel. Așa se mărturisește suveranitatea norodului". Romanul lui Dinu Nicodin nu face parte din categoria omagiilor pioase dedicate unui eveniment. Dimpotrivă. Elena Zaharia-Filipaș, deși neîncrezătoare în valoarea romanului, a remarcat „detașarea și un spirit ironic caracteristice modernității"[33].

De-a lungul anilor, romanul lui Dinu Nicodin s-a bucurat de devotamentul de excepție a doi critici de mare rafinament: Perpessicius și I. Negoițescu. Dacă ar mai fi trăit, E. Lovinescu și-ar fi arătat fără îndoială prețuirea față de această carte, apărută în chiar anul morții lui. Dintr-o scrisoare a lui I. Negoițescu către Dinu Nicodin aflăm acest detaliu: „Din puținul cât l-am cunoscut [e vorba de E. Lovinescu, n.n.], am văzut că i-ați fost prietenul cel mai aproape, nu numai ca un rar și adevărat înțelegător al operei Domniei Voastre, pe care de la el am învățat și eu să o iubesc și am vie în minte plăcerea superioară și fină cu care mângâia exemplarul din *Revoluția,* ce i l-ați dăruit, nu demult"[34].

La apariție, Perpessicius i-a consacrat romanului *Revoluția* trei foiletoane succesive în cadrul mențiunilor sale critice din ziarul „Acțiunea" și l-a plasat ca valoare alături de *Răscoala* lui Liviu Rebreanu, de *Rădăcini*-le Hortensiei Papadat-Bengescu și de *Frații Jderi* ai lui Mihail Sadoveanu. Cu această „magnifică realizare", adaugă Perpessicius, „Dinu Nicodin se așează printre cei mai de seamă dintre făuritorii romanului nostru contimporan". Argumentele acestei judecăți critice generoase sunt cel puțin trei: darul narațiunii, intuițiile psihologice privitoare la oamenii politici și vastitatea impresionantă a frescei[35].

Al doilea mare (și exigent) admirator al acestei cărți este I. Negoițescu, care, punând-o sub semnul „proliferării expresionismului epic", îl determină să-i acorde autorului în *Istoria literaturii române* (volumul I) cam tot atâta spațiu cât lui Felix Aderca sau Hortensiei Papadat-Bengescu și aprecieri mai generoase decât lui Liviu Rebreanu (versiuni anterioare ale acestui capitol despre Dinu Nicodin pot fi citite în *Analize și sinteze* și în *Engrame*[36]). Din punctul de vedere al lui I. Negoițescu, *Revoluția* e „una din cele mai temerare construcții epice din literatura noastră", cu toate bizareriile sale de arhitectură, stil și cronologie răsucită. Calitățile sale narative și descriptive rezultă din faptul că „peste tot

veghează un ochi de scenarist, abil în efecte, fie că e spaima, fie că e duioșia", efecte înglobate într-o vastă perspectivă ideologică, la a cărei constituire participă filosofia, artele, economia, moda și, evident, istoriografia subiectului.

În romanul lui Dinu Nicodin se întâlnesc, într-o ingenioasă combinație: gustul pentru anecdotic și politic, pasiunea extravagantă pentru savoarea limbii vechi, neaoșe sau regionale, pentru trucurile lexicale, transcrierea oralităților și discursul (fulgurant) caragialesc, propensiunea pentru somptuos, senzațional și culoarea vie, țipătoare, pusă cu trăsături nervoase de penel, înclinația spre cotidianul vieții pariziene și provinciale, organizată într-un scenariu grandios, amestecul în treburile economice ale revoluției (explicabil din partea unui scriitor care este și om de afaceri), darul de a portretiza memorabil, chiar cu tente caricaturale. Reconstituirea capătă culoarea sentimentelor autorului și ea este străbătută de la un capăt la altul de o fertilă atitudine demitizatoare, atentă la „demonul revoluției" și la circul libertății, sensibilă la spectacolul cruzimii, al terorii și al fanatismului.

ION SIMUȚ

Note

[1] Vlaicu Bârna, *„Revoluția" lui Dinu Nicodin*, în „Steaua", nr. 11–12, nov.–dec. 1989, p. 86, cu completări într-un articol imediat următor *Tot despre „Revoluția" și autorul ei*, în „Steaua", nr. 1, ian. 1990, p. 14, 57; mai multe detalii biografice se găsesc într-o mai recentă evocare scrisă de Vlaicu Bârna, *Dinu Nicodin în cercul cenaclului „Sburătorul"*, în „România literară", nr. 21, 2–8 iunie 1993, p. 14–15.

[2] Pericle Martinescu, *Profiluri literare. Dinu Nicodin*, în „România literară", nr. 21, 1–7 iunie 1994, p. 15.

[3] Mai multe informații, în articolul lui Vlaicu Bârna din „România literară", nr. 21, 2–8 iunie 1993, p. 14–15. De asemenea, în articolul din „Steaua", nr. 1, ian. 1990, Vlaicu Bârna consemnează: „În ziua când Lovinescu l-a cunoscut, Dinu Nicodin se întorcea dintr-o călătorie în Egipt. Am aflat apoi că încă din tinerețe omul călătorise mult, legând perimetrul capitalelor balcanice de orizonturile Europei centrale și de spațiile Italiei, Franței și Angliei. O expediție vânătorească proiectată în Africa, pentru care îi comandase unei renumite case de specialitate de la Londra arme, corturi și îmbrăcăminte adecvată, a fost zădărnicită de prima conflagrație mondială. Din acel tacâm de puști și carabine, care-i sosise din capitala Engliterei în preziua izbucnirii războiului, unele i-au fost oferite mai târziu regelui Ferdinand".

[4] Vlaicu Bârna: „surprinzătorul talent dramatic al lectorului cucerise sufragiile ascultătorilor din cenaclu, fiind cu toții de acord că originalul autor cumula și virtuțile unui actor de mare clasă. Ascultându-l cum știa să însuflețească un text prin alegerea tonului și modularea rostirilor, prin dozarea vocii care dădea relief dialogurilor și imprima atmosferă scenelor de mase, Felix Aderca cerea cu toată hotărârea ca aceste lecturi să fie imprimate pe plăci (magnetofonul nu apăruse) și păstrate. Din păcate acest lucru nu s-a făcut, cu toate că autorul avea mijloacele s-o poată înfăptui" (în „Steaua", nr. 1, ian. 1990, p. 14).

[5] E. Lovinescu, *Un anglo-saxon autocton: Dinu Nicodin*, în *Memorii*, III *(Portrete și scene din viața literară)*, în seria de *Scrieri*, vol. 2, ediție de Eugen Simion, Ed. Minerva, 1970, p. 404–408, sau, într-o reeditare mai recentă, *Memorii. Aqua forte*, ediție îngrijită de Gabriela Omăt, Ed. Minerva, 1998, p. 295–298.

[6] E. Lovinescu, în *Scrieri*, 2, ed. cit., p. 406; în ediția din 1998 a *Memoriilor*, p. 297.

[7] E. Lovinescu, în *Scrieri*, 2, p. 407–408; în ediția 1998, p. 298.

[8] E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de Nicolae Scurtu, Ed. Minerva, 1981, p. 26, 244.

[9] I. Negoițescu, *Ora oglinzilor*, pagini de jurnal, memorialistică, epistolar și alte texte cu caracter confesiv, ediție îngrijită, prefață și note de Dan Damaschin, Ed. Dacia, 1997; sunt reproduse trei scrisori adresate lui Dinu Nicodin, primele două referitoare la admirația comună pentru Lovinescu, de curând dispărut.

[10] I. Negoițescu, *ibid.*, p. 161–162.

[11] *Romanul românesc în interviuri*, o istorie autobiografică, antologie, text îngrijit, sinteze bibliografice și indici de Aurel Sasu și Mariana Vartic, vol. II (G–P), partea I, Ed. Minerva, 1986, p. 594.

[12] Vlaicu Bârna: „*O plimbare pe Olt* i-o publicasem prin 1936 în revista «România–O.N.T.» (redactor Radu Boureanu), în redacția căreia lucram ca diurnist" (în „Steaua", nr. 1, ian. 1990, p. 14).

[13] E. Lovinescu, în *Srieri*, 2, ed. cit., p. 406; în ediția din 1998 a *Memoriilor*, p. 296.

[14] Vladimir Streinu, *[Dinu Nicodin]. Un caz de memorie incomodă*, în *Pagini de critică literară*, vol. V, ediție alcătuită de George Muntean, Ed. Minerva, 1977, p. 191–194.

[15] Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, vol. 4, ediție îngrijită de Constanța Constantinescu, Ed. Minerva, 1970, p. 96–99.

[16] Pompiliu Constantinescu, *ibid.*, p. 97.

[17] Pompiliu Constantinescu, *ibid.*, p. 98; pentru exigentul critic „lunga povestire satirică *Lupii* (...) poartă toate semnele diletantismului", *ibid.*, p. 96.

[18] G. Călinescu, *Cronici literare și recenzii*, vol. II, 1932–1933, ediție de Andrei Rusu, note și comentarii de Ion Bălu și Andrei Rusu, Ed. Minerva, 1992, p. 214–215 și p. 441.

[19] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Ed. Minerva, 1982, p. 924.

[20] I. Negoițescu, *Proza de artă a lui Dinu Nicodin*, articol apărut în revista „Transilvania", în numărul din dec. 1944–ian. 1945 și reluat în volumul *Engrame*, Ed. Albatros, 1975, p. 195–207.

[21] I. Negoițescu, *op. cit.*, p. 201.

[22] În *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, ediție revăzută, Ed. Minerva, 1972, într-un paragraf succint și expeditiv aflat la p. 543, Ov. S. Crohmălniceanu îl situează pe Dinu Nicodin în capitolul *Proza artistă*, care îi mai cuprinde numai pe Mateiu I. Caragiale și Emanoil Bucuța.

[23] I. Negoițescu, *Istoria literaturii române*, vol. I (1800–1945), Ed. Minerva, 1991, p. 234–237.

[24] *Masca. Proză fantastică românească*, prefață și antologie de Alexandru George, Ed. Minerva, 1982, vol. I, p. 252–261; câteva aprecieri despre *Aghan*, în prefață la p. XXXIII.

[25] Perpessicius, *Opere*, vol. 9, *Mențiuni critice*, Ed. Minerva, 1979, p. 161–163.

[26] Sergiu Pavel Dan, *Proza fantastică românească*, Ed. Minerva, 1975, p. 100.

[27] Povestirea *Mâna fermecată* de Gérard de Nerval, în traducerea lui Mihai Murgu, se află în antologia *Întâmplări ciudate. Răzbunarea unei femei*, Ed. Hera, 1991, p. 126–164.

[28] E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane. 1900–1937*, în *Scrieri*, vol. 6, ediție de Eugen Simion, Ed. Minerva, 1975, p. 263–264.

[29] Alături de pagina de titlu a volumului II al romanului *Revoluția*, scriitorul oferă o bibliografie a aparițiilor sale editoriale. La romanul *Lupii* se menționează că au apărut patru ediții, dar nu am reușit să identificăm prin investigațiile noastre (din păcate, lacunare) decât una singură. La solicitarea noastră, Vlaicu Bârna ne-a explicat că autorul obișnuia ca la un anumit interval să pună o altă copertă cărții și să o considere o nouă ediție. La titlurile *Aghan* și *Pravoslavnica ocrotire* se fac trimiteri și la ediția a doua. O completare informativă anunță că se află în pregătire volumul *Doi mari răsfățați (Vieți romanțate)*, care nu a mai apărut. Același Vlaicu Bârna ne-a precizat într-o scrisoare că ar fi fost vorba de biografiile lui Voltaire și Rousseau, extrase din *Revoluția*. Autorul s-a arătat astfel receptiv la sugestiile lui Perpessicius, din finalul celor trei foiletoane ale sale din „Acțiunea", 13 nov. 1943: „Drumul în această junglă miraculoasă cere eforturi, pe cari nu oricine e dispus să le facă. Dar mai mult de unul s-ar lăsa ispitit, dacă dl. Dinu Nicodin ar conveni să publice o ediție selectivă, în care ar figura cele mai frumoase și cele mai patetice din episoadele complexului d-sale roman. În ziua aceea, *Revoluția* și-ar înmulți numărul cititorilor. Și lucrul ar fi spre lauda tuturor, căci *Revoluția* merită acest tribut de admirațiune" (Perspessicius, *Opere*, vol. 10, Ed. Minerva, 1979, p. 241). În ceea ce ne privește, nu împărtășim acest punct de vedere al fragmentării, căci astfel marea perspectivă temporală și uluitorul scenariu sunt distruse.

[30] Ov. S. Crohmălniceanu, *op. cit.*, p. 543.

[31] François Furet, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, traducere din limba franceză de Mircea Vasilescu, Ed. Humanitas, 1992, p. 31.

[32] *Romanul românesc în interviuri*, vol. II, partea I, ed. cit., p. 595.

[33] Elena Zaharia-Filipaș, *Un scriitor uitat: Dinu Nicodin*, în „Caiete critice", nr. 6–7, 1991, și 8–9, 1991, în două părți; autoarea nu agreează romanul *Revoluția*, considerându-l „fără epică, fără intrigă și chiar fără personaje, o colecție pitorească de scene, descrieri și anecdote, legate, într-un sens foarte larg, de revoluția franceză"; îi apreciază totuși savoarea detaliilor, senzaționalul, pitorescul, spectacolul cruzimii.

[34] I. Negoițescu, *Ora oglinzilor*, ed. cit., p. 158.

[35] Perpessicius, *Opere*, vol. 10, *Mențiuni critice*, Ed. Minerva, 1979, p. 224–241; afirmațiile citate se află la p. 224–225.

[36] I. Negoițescu, *Enigme*, Ed. Albatros, 1975, p. 195–207; idem, *Analize și sinteze*, Ed. Albatros, 1976, p. 173–179; idem, *Istoria literaturii române*, vol. I, Ed. Minerva, 1991, p. 234–237.

Notă asupra ediției

Romanul lui Dinu Nicodin consacrat Revoluției franceze de la 1789 a apărut în 1943 la Editura „Socesc & Co" într-o singură ediție: este aceea care stă la baza acestei reeditări. Textul a fost însoțit de vignete și gravuri în lemn realizate de Eugen Stec — ilustrații absente în această nouă ediție. Romanul a apărut în două volume masive cu numerotarea continuă a paginilor de la unul la altul, astfel: volumul I, până la pagina 556, cuprindea primele patru capitole în întregime plus aproximativ două treimi din capitolul V; volumul II cuprindea restul textului până la pagina 1164 plus informații anexe până la pagina 1183, ultima. Volumul II era precedat de un tablou al personajelor („Dramatis personae") pentru capitolele IV–XIV în pagini numerotate separat de la XIII la XXIV, în mod diferit față de volumul I, care includea tabloul personajelor numai din primele trei capitole, așezate tot la început, dar în pagini numerotate cu cifre arabe împreună cu textul romanului. Am considerat util să distribuim pe capitole tabloul general al personajelor și al informațiilor istorice așezate compact la începutul celor două volume de către autor, pentru a le plasa la locul potrivit, la începutul fiecărui capitol, astfel încât cititorul să le aibă la îndemână în cursul lecturii. Am operat și alte modificări pentru a înlătura risipa de pagini introductive de la fiecare volum. Am adus la începutul romanului pe o singură pagină toate dedicațiile autorului, primele două înscrise de autor la începutul primului volum, iar celelalte două distribuite de autor la începutul celui de-al doilea. De asemenea, am adus motto-ul celui de-al doilea volum alături de motto-ul primului volum. Considerăm că aceste modificări nu impietează asupra ansamblului sau asupra părților, întrucât cele două volume nu sunt entități separabile din rațiuni de construcție epică: cel de-al doilea volum secționa arbitrar capitolul V din necesitatea unei egalizări tipografice a celor două volume.

Autorul și-a ajutat cititorul și cu alte informații auxiliare, pe lângă tabloul personajelor pe capitole. A plasat la sfârșitul cărții un „sumar" referitor la instituțiile și structurile politice ale Revoluției și la unele evenimente de reper (am înlocuit mențiunea derutantă de Sumar *cu titlul mai potrivit* Abecedarul Revoluției franceze*). A așezat tot acolo un dicționar de cuvinte folosite în roman din idiomul african Tciniungué și, separat, un dicționar de turcisme. Este de asemene important de știut de la începutul lecturii că autorul, dacă nu a dat în text un titlu episoadelor narative, a alcătuit în final un cuprins analitic al romanului, mai puțin obișnuit în cazul prozei, extrem de util în cursul lecturii, ca și la sfârșitul ei, pentru a repera secvențele dorite în vederea unei noi vizionări. A trebuit să renunțăm la gravuri și la câteva documente de epocă, reproduse precar tipografic în fotocopii, în finalul romanului: portretul lui David, „comisarul poporului" și cunoscutul*

pictor oficial al evenimentelor revoluționare; un decret al Adunării Naționale; semnăturile membrilor Comitetului Mântuirii Publice; fotocopia primei pagini din primul număr al ziarului redactat în anii Revoluției de Camille Desmoulins.

Alături de aceste probleme de conținut ale editării, pentru a căror rezolvare (nu întotdeauna fericită) sperăm să găsim înțelegerea cititorului, sunt necesare câteva precizări filologice referitoare la transcrierea textului. Am păstrat formele fonetice, gramaticale sau lexicale neuzitate astăzi, dar care reprezintă fie o culoare regională fie o etapă în istoria limbii, ca de exemplu: părechi, prietinos, amărunte, șafod (pentru eșafod), a osebi, a ceti, monastire, dârjenie, subt, a mulțămi, înțăles, trimes, de vericând, întunerec, tignă *(pentru* tihnă*) etc. Am transcris fără modificare forma verbală* sunt, *deși e alternată inconsecvent în a doua parte a romanului cu forma* sânt, *pentru același plural (nu am înlăturat inconsecvența). Am păstrat genitiv-dativul substantivelor feminine în* -ei *(de tipul:* succesiunei *etc.). Numele de popoare le-am păstrat cu inițială majusculă, ca în ortografia franceză.*

Am operat o actualizare ortografică în următoarele situații: am înlocuit cu cratimă apostroful plasat între două cuvinte sau particule rostite împreună și l-am păstrat numai la începutul, în interiorul sau la sfârșitul unui cuvânt, marcând elipsa datorată oralității precipitate; am despărțit în două cuvinte prepozițiile compuse dela, depe; *am înlăturat* u *final din grafiile* dintâiu, uleiu, soiu, războiu; *locuțiunea adverbială* întretimp, *scrisă într-un cuvânt de autor, am separat-o în cele două cuvinte (e foarte frecventă, ca un tic); formele* sbor, sdravăn, sdrențe, desamăgit, sbucium *etc. le-am transcris cu* z *în loc de* s; *adverbul* într'una *l-am reluat într-un singur cuvânt, ca și* par'că, de sigur *sau* de geaba, *devenind deci, conform normelor actuale:* întruna, parcă, desigur, degeaba. *Am înlăturat apostroful din scrierea adverbului* doar' *(ortografiat așa de autor), în amintirea formei mai vechi* doară. *Alte modificări:* ușe *în* ușă, ghiare *în* gheare, complect *în* complet, urechiă *și* vechiă *în* ureche *și* veche, noui *în* noi, iear *și* iearnă *în* iar *și* iarnă, chiamă *în* cheamă. *În general, am respectat deci regulile fidelității filologice față de textul autorului, intervenind numai acolo unde am considerat că este absolut necesar, pentru a nu ignora normele ortografice actuale, dar fără a altera specificul limbii artistice a scriitorului. Am disciplinat, cât am putut, punctuația adesea fantezistă a autorului.*

Mai e nevoie de o ultimă precizare: parcurgerea romanului va solicita un efort în plus al cititorului, pentru că nu am tradus în limba română pasjele în franceză, destul de numeroase, mai ales în primele capitole ale romanului. Nu am făcut-o din două motive: primul — pentru a nu mări numărul de pagini ale cărții, și al doilea — pentru că avem încredere că francofilia (dacă nu francofonia) noastră va rezolva problema. Revoluția *lui Dinu Nicodin solicită în mod plăcut disponibilitatea spre aventură a cititorului: o aventură pe un alt tărâm (Franța — mai ales Parisul — sfârșitului de secol XVIII) și într-un alt timp (o epocă zguduită de transformări radicale, înscrisă în analele seismelor decisive ale istoriei). Oricine va duce această aventură până la capăt, înfruntând dificultățile, se va alege cu o experiență memorabilă de lectură, a cărei amintire îl va urmări multă vreme.*

I. SIM.

Revoluția

Primele trei capitole au apărut, cu începere din 14 februarie 1938, în ziarul „Cuvântul" — până la suprimarea acestuia. (N. a.)

(I)
Ţie, *Limbă românească,* — limbă dumnezeiască!

*

Închinată ţie, tată

(II)
Coanii Anişoarei şi lui Ionel Gigurtu

*

Doamnei şi domnului general-adj. Alexandru Manolescu

Despre pricini și despre dezlegări, abia atât cât se va înfățișà din fapte și întâmplări.

Nici părtaș, nici potrivnic; cetitorul singur și în încheiere: gândul lui.

Noi, înțelegători că strâmbătățile prea adânc înrădăcinate nu se pot vindeca fără de această nemernică frământare a trupului social, dorim cu fiecare ca înțelepciunea veacurilor viitoare, cel puțin, să aducă tămăduirea și fără de urgia vărsării de sânge.

(I)
Carle:
— „Mais alors à quoi distingue-t-on une émeute d'une révolution?"

Boubard:
— „L'émeute, c'est quand le populaire est vaincu..., tous des canailles. La Révolution, c'est quand il est le plus fort: tous des héros!"

Victorien Sardou — *„Rabagas"*

*

(II)
„Le soleil de ma vie, en s'abaissant vers l'horizon, me donne une espèce de seconde vue: car les événements à venir projettent au loin leur ombre devant eux."

VOL. I

Cap. I

DRAMATIS PERSONAE

CHARLES-HENRI SANSON: g.[âdele] Parisului. Fiul lui Charles-Jean-Baptiste. N. în Paris, 1740–1801…
TOBIE SCHMIDT: n. la Quiddelbach, în 1744. Stabilit în Paris, făuritor de instrumente muzicale. m. 1811.
Dr. JOSEPH-IGNACE GUILLOTIN: 1738–1814. Medic francez și profesor la Facultatea din Paris. Deputat în Adunarea Națională.
Dr. LOUIS ANTOINE: 1741–1803. Medicul lui Ludovic XVI.

Locul de privire:
1791

Paris, Faubourg Poissonnière, în „Casa cenușie".

În preajma bisericii Sfintei-Ana, în cartierul Poissonnière, acolo unde, un veac înapoi, fusese maidanul „Nouvelle-France".

Zi de primăvară, caldă. Spre seară.

O căsuță cenușie cu două caturi, răznită. Trei părechi de ochi, pleoapele lăsate; o gură cu geamuri, scara, pălărie de țiglă. Înăuntru — gânduri.

Ferită de la uliță — grădinița. O bancă. Trudit de zbuciumul zilei, stăpânul ațipise.

Strada goală, prăfuită. Din susul ei, venea cu pași potriviți un om măruntel, trecut de cincizeci. Înfățișare blândă, ochi albaștri. Purta barbă.

Când a ajuns în dreptul casei, s-a oprit. A urcat scara de piatră, trei trepte. A bătut sârguit tălpile, și-a scuturat hainele. A tras de mâner și clopoțelul deșteptat a sunat prelung... L-a trezit și pe cel de pe bancă. Îl furase somnul.

S-a sculat în picioare, s-a întins să-și dezmorțească trupul, a căs-caàat, și-a petrecut, buimac, mâna pe frunte, oftând i-au rostit buzele: „De n-ar fi... iar?!", și clătinat a pornit încet spre casă.

A intrat pe ușa din dos, a străbătut sălița, sufrageria, s-a oprit la fereastră. A tras perdeaua. I s-a luminat fața, a deschis ușa:

— Slavă Domnului!... tu ești, Schmidt? Mi-era teamă să nu fie... altceva.

— Eu, negreșit sigurrr, cum vedeț. Nu fost vorba asara noi facem astaz' muzik?

— Da. te așteptam, mă bucuram că vii și totuși, când am auzit sunând...

— Immer ganduri!? Ce vină au tum'ta?... Hai, începem muzik, așa uitaț!

S-au tras în casă.

Mijlocul odăii îl cuprindea o masă grea și scaune, împrejur. Cât tot păretele din dreapta, un dulap și tomuri în rafturi, multe. Pe cel din față și până-n ușa care dă spre încăperea de alături: tablouri; ceasloave, prinse policioarele cu cărți, trei rânduri.

Au trecut în camera din stânga.

Odaia întunecată, perdelele lăsate. Au aprins lumânările.

Un pian în colț, răzimat de el un violoncel. Pe o măsuță o vioară, suluri de note. Schmidt s-a așezat la clavir. Charles-Henri a luat violoncelul.

Și armonia cântării i-a mai risipit gândurile. Cântau din Gluck.

— Asta *Iphigenia in Aulis* farmòs muzik, aber... voi, gefühllòs și prea grabit masùra! tum'ta tot distrat?!

— Ce vrei, am strâns atât amar și jale-n suflet!, și a lăsat arcușul, — apoi..., de câte ori aud sunând mi se pare mereu că vin să mă cheme... Iar de când doctorul acela mi-a împuiat capul, nu mai am astâmpăr. O sută de ani trecuți, n-ajunge?! privește!

Între cele două ferestre, dinspre uliță, la rând patru portrete prinse în perete.

— Colò..., tatăl meu: Charles-Jean-Baptiste; Nicolas Gabriel Sanson, fratele lui; Charles-Charles, bunicul...

— Toți!? și... domnu ofițìr-Leutnant de colo?

— Da, străbunicul meu. Charles-Sanson de Longval, locotenent în regimentul marchizului de La Boissière, la Dieppe. Da, da, și el... E primul... dintre noi și cel dintâi care locuiește în casa asta.

— Leutnant și!?... și cum, mă rog, este permis?...

— Ursita!... Iubea pe fiica lui Pierre Jouënne, călăul orașului Rouen. Margherita era nespus de frumoasă și d-l de Longval, înnebunit de dragul ei, o vrea soție și... Abia a consimțit Jouënne când l-a văzut la treabă alăturea de el. Așa s-a întâmplat, — bărbia proptită-n piept, a oftat adânc.

— Și... tumnefostra spuneț àla verfluchter Doktor vrai o mașine?...

Tresare:

— Da, o unealtă care să dăruiască osândiților o moarte grabnică, fără chinuri și mie să-mi ferească mâna, să n-o mai pun pe paloș și nici pe alte scule. Mă înțelegi? d-ta, care știi să făurești piane, d-ta pentru care meșteșugul n-are taine, d-ta n-ai putea...? — și-l privea cu ochii uzi.

— Eu, spun drept, nu frut ai amestec mit derlei Dingen care interesez la morte de om, dar sat vedem la tum'ta immer nèrvos, gand departe de la muzìk! Am gandit..., avem eine Idee!

— ...?

— Attention! eu credem noi putem fabrica eine Maschine cum interesu vostru, — a luat neamțul un blaivas și a tras pe hârtie:

Doi stâlpi în picioare, față-n față, la un cot depărtați și amândoi prinși în podea. Jos, întins cu fața-n jos osânditul, cu capul petrecut afară printre stâlpi, gâtul rezemat pe o scândurică scobită, îmbucată cu altă scândură care-i calcă pe ceafă: *luneta,* prin care trece cuțitul, prinsă cu laturile cei doi bulumaci. La capătul lor, și la doi metri înălțime, cu tăișul în jos, *cuțitul.* Când tragi de pârghia din dreapta... lunecă vijelios între grinzi, e greu și desparte capul de trunchi, — „So?“

Charles-Henri privea minunea, nu-și credea ochilor. Era mulțumit peste poate.

— So!... acuma fertig! Jetzt spielen wir *„Armida“*. Noi eczersat destul ieri, und vorgestern auch.

— Din tot sufletul! dragul meu Schmidt.

Pianul și violoncelul se înjugară ca niciodată.

Și astfel în mijlocul unui concert se zămislise... *Mașina!*

De a doua zi, Charles-Henri împărtăși doctorului *Guillotin* „descoperirea“. Acesta nu-și mai stăpânea bucuria. În degetele-i uscățive întorcea mereu hârtia în toate chipurile, o apăsa cu drag pe piept. I se izbăvise visul! Așa e sufletul omenesc...

În ședința din *30 Aprilie 1791,* Guillotin comunică Adunării Constituante amănuntele mașinei sale. Înflăcărat, alege nepotrivite cuvinte, vrând să învedereze că osânditul va fi astfel ferit de suferință și zăbavă, „Dimpotrivă! atingerea tăișului pe ceafă îi va aduce o plăcută răcoreală“, dar nu se opri aci, bunul doctor, dă-i înainte: „Cu mașin' aceasta mă fac forte, onorați colegi, să vă zbor într-o clipă capul de pe umeri, la toți câți sânteți pe bănci, aici, fără să simți nici cea mai mică neplăcere!“

Trecù o răceală prin toată sala, apoi toată adunarea pufni în hohote de râs. Trebui să se treacă la ordinea de zi, pentru a stăvili caraghiozlâcul. Planul căzù.

Dar... născută în muzică, nu veselia avea să-i stea în cale. Urmară schimburi de scrisori între Guillotin și procurorul general Roederer, ministrul de finanțe Clavière, Charles-Henri ș. a.

În sfârșit, stăruința lui Guillotin izbuti. „Constituanta“ însărcină pe doctorul Louis Antoine să refere. Antoine era și medicul lui Ludovic XVI...

Se cunoaște pasiunea regelui pentru lăcătușerie și orice lucru de mecanică. Așa că voi să cerceteze isprava de aproape, ceru să fie lămurit. Apoi, aceasta privind legiuirea criminală a poporului Său, el avea să-și spună cuvântul, cu atât mai vârtos, chestiunea având o latură umanitară.

Ambii, și regele și doctorul, erau nerăbdători să cunoască această invenție sorocită să scurteze, fără canon, suferința celor osândiți.

Se soroci o întâlnire pentru ziua de *2 Martie, 1792,* la Tuileries.

Grădina pustie. Scările goale. Prin săli, ici-colo, rar, câte o figură palidă, îngrijorată. Neorânduială. Palatul tot cuprins în tăcere, părăsit de curteni, avea mai mult înfățișarea unui mormânt. Departe, în urmă, splendorile Versaille'-ului...

Au ajuns în camera medicului.

Îl găsesc stând aplecat pe o masă acoperită cu postav verde și ciucuri de aur pe mărgini, cu capul în mâini.

După colegiale saluturi, doctorul Guillotin — care însoțește pe Charles-Henri — îi înmânează planul născocirii lui Schmidt. Îi dau toate lămuririle.

Pe când sunt asupra lucrului, se deschide încet o uscioară tăinuită în peretele odăii și un al patrulea intră în cameră. Doctorul Louis se scoală în picioare. Cel sosit aruncă o privire rece asupra d-rului Guillotin, care-l salută plecat; se întoarce spre Antoine și:

— Și... ce gândești despre *asta,* doctore?

— Mașina îmi pare foarte reușită. Îndeplinește, cred, toate cele despre care mi-a vorbit confratele meu. Vă puteți încredința singur — și-i întinde planul.

Noul venit ia hârtia, o privește bine, apoi stăpânit de bună seamă de ceea ce gândește asupră-i, clatină ușor capul și spune:

— Credeți că cuțitul acesta în chip de semilună își va putea desăvârși întrebuințarea?... Socotiți că scobitura interioară a cuțitului se va potrivi pe orice gât? Eu cred mai curând că pentru unul va fi prea scobită și nu îndeajuns pentru altul...

De cum a intrat pe ușă, Sanson n-a pierdut o vorbă, o singură privire. Tonul cuvintelor străinului îl întărește în prima lui bănuială...

Omul de statură mijlocie, în haine închise și fără decorații, e *Regele*. Dar din toată ținuta lui se vede că nu voiește să fie recunoscut.

Charles-Henri Sanson e pătruns de temeinicia întâmpinării lui Ludovic XVI și când fără voie ridică ochii spre... gâtul regelui, al cărui guler alb e larg răsfrânt, bagă de seamă că voinicul principe are un grumaz prea vânjos și care... negreșit n-ar încăpea în scobitura cuțitului.

Îl străbat fiorii, îi tremură degetele. Rămâne pe gânduri... Aude totuși glasul regelui, care, arătându-l cu privirea, întreabă pe Antoine...

— Omul acesta e?...

Doctorul înclină capul.

— Atunci... întreabă-l d-ta, te rog, care este părerea sa?...

— Ați auzit observația... acestui domn, spune Louis Antoine. În ce formă socotiți că ar fi mai nemerit să fie cuțitul?

— Preacinstitul domn are deplină dreptate, răspunde călăul. Fierul în semilună s-ar putea negreșit să nu meargă...

Regele surâde cu mulțămire, și el e iscusit doar în ale meșteșugăriei. Ia un condei de pe masa doctorului și îndreaptă desenul. În locul cuțitului în semilună, altă schiță: un fier triunghiular, greu, lat, cu tăișul oblic.

— Se poate să mă înșel, zice. Apoi, dacă voiți să dezlegați problema, încercați ambele modele, — salută prietinos cu mâna și se scurge încet pe uscioara pe care intrase.

Cap. II

DRAMATIS PERSONAE

LUDOVIC XV, *(Bien-Aimé):* 1715–1774. Al 3-lea fiu al ducelui de Burgundia, Louis, și al Mariei-Adelaïde de Savoia, — nepotul lui Ludovic XIV. N. la Versailles, în 1710.

RICHELIEU, Louis-François-Armand de Vignerod du Plessis, duce de. Mareșal al Franței. 1696–1788.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU: 1712–1778. Scriitor francez, născut la Geneva.

PHILIPPE II d'Orléans, *Regentul:* 1674–1723. Fiul lui Philippe I, fratele lui Ludovic XIV. Guvernează în timpul minorității lui Ludovic XV: 1715–23.

JOHN LAW: Financiar scoțian. N. la Edinburg, în 1671; moare sărac, în 1729. Controlor general al Finanțelor Franței. Clădește C-nia Indiilor și „banca".

STANISLAS I. LESZCZINSKI: 1677–1766. Regele Poloniei, în 1704. Suveranul ducatelor Bar și Lorena. Socrul lui Ludovic al XV-lea. N. la Lwow.

FRANÇOIS-MARIE AROUET, zis: *Voltaire:* 1694–1778. Scriitor și filozof francez.

MAUPERTUIS, Pierre-Louis Moreau de: 1698–1759. Geometru francez. Pus de Frederik II în capul Academiei din Berlin.

FREDERIK-WILHELM I, *Regele Sergent:* 1688–1740. Regele Prusiei, în 1713.

FREDERIK II, *cel Mare:* 1712–1786. Fiul antecesorului. Rege, în 1740. Clădește măreția Prusiei.

GUILLAUME DUBOIS, *Cardinalul:* 1656–1723. Ministru, în vremea Regenței. Împlinește alianțele cu Olanda și Anglia și liga împotriva Spaniei. Prim-ministru, în 1722.

SAINT-SIMON, Louis de Rouvroy duce de: 1675–1755. Scriitor francez. Autorul vestitelor *Memorii*; cuprind răstimpul: *1691–1723*.

GRIMM, Frederik-Melchior baron de: 1723–1807. Scriitor german. Prietenul d-nei D'Épinay.

CHARLES-FRANÇOIS-FRÉDÉRIC de MONTMORENCY, duce de Luxembourg: 1702–1764. Mareșal al Franței. Fu prietenul lui Jean-Jacques.

LOUIS XVI (Louis-Auguste): Fiul Dauphin-ului Louis (fiul lui Ludovic XV) și al principesei Marie-Josèphe de Saxa. N. la Versailles, în 1754. Regele Franței,

în 1774. Căsătorit cu arhiducesa de Austria, Marie-Antoinette — fiica împărătesei Maria Tereza. Decapitat, la *21 ianuarie 1793*.

DENIS DIDEROT: 1713–1783. Filozof francez.

JEAN le ROND d'ALEMBERT: 1717–1783. Filozof și matematician francez. Fiul d-nei de Tencin.

JACQUES BONHOMME: veșnicul... „Ion".

Marchiza ÉMILIE du CHÂTELET: 1706–1749. Frederik II o poreclise „marchiza d'Astrée". Prietena lui Voltaire.

M-me de WARENS, baroană de la Tour de Pil: 1700–1762. Dădaca și binefăcătoarea lui Jean-Jacques.

ÉLISABETH, contesă d'HOUDETOT: 1730–1813. Prietena lui Saint-Lambert și proteguitoarea lui Jean-Jacques.

LOUISE de la LIVE d'ÉPINAY: 1726–1783. Binefăcătoarea lui Jean-Jacques.

THÉRÈSE le VASSEUR: 1721–12 iulie 1801. În 1744, la Paris — locuia în rue de Cluni, colț cu rue des Cordiers (hôtel de Saint-Quentin). Rousseau o ia în serviciu. Leafă mică, dar nu i-o plătea. În 1768, se însoară cu ea — *devant la nature*.

MADELEINE-ANGÉLIQUE de NEUVILLE-VILLEROY, marchiză de BOUFFLERS și ducesă de Luxembourg: 1707–1787. Proteguitoarea lui Jean-Jacques.

Slujitori, soldați, popor.

Locul de privire:
...1661–1784

Pre tot întinsul Franței, și aiurea. (Apoi, la Délices, la Ferney, la Potsdam; la Charmettes, în Montmorency ș. a.)

... 1661 ...

Un fiu de țăran — Suger — a fost ministrul lui Ludovic VI și al urmașului său. Pe Jacques Coeur, fecior de negustori mărunți, îl aflăm sfetnicul lui Carol VII. Guillaume Nogaret, copil de plugari, fu ministrul lui Filip Cel Frumos. Hautaine Duprat, — vlăstar de cărturari — ministrul regelui Francisc I și al Luizei de Savoia.

Sully, nobil, — era destoinic! — a ajuns mâna dreaptă a lui Enric IV. Clerul dă regilor pe eminentul cardinal d'Amboise, Richelieu și alții.

Regii, vrăjmași ai feudalității, primeau însă conlucrarea cu nobilii când era înfățișată de pricepere. Așa a știut înțelepciunea lor să clădească o țară minunată.

În realitate, marii slujitori ai regilor nu fură decât vrednici slujitori ai patriei și ai poporului. Lucrau cu râvnă.

Se învederează astfel că toate merg bine atâta timp cât nu lipsesc oamenii. Negreșit, pentru îndreptarea treburilor nu e nevoie de mulți, unul singur ajunge. Greutăți au fost totdeauna.

Pentru omul ales nimic nu este mai plin de învățătură decât priveliștea dezbinărilor celor cari, în loc să-și pună silința în slujba neamului, își irosesc vlaga și vremea în certuri și uneltiri păcătoase. Opera lui Richelieu este prea nemărginită pentru ca să o cuprindem aici și faptele istoricești nu sunt scopul cărții noastre. abia numai istoria faptelor. Puterea regească înălțată la toată măreția ei, în timpul acestui ministru, nu ne poate înfățișa încă semnele de adâncă frământare...

Omul nu poate clădi decât cu pacea sufletului său.

Când pe patul de moarte, părintele Saint-Eustache îl îndeamnă să ierte greșelile dușmanilor săi, ochii lui Richelieu au o străfulgerare, răspunde: „Alții n-am avut decât pe dușmanii țării mele!"

Străin, Mazarin își pierde naționalitatea, — regele-i prețuiește înțelepciunea — ajunge unul dintre cei mai vrednici fii ai Franței. Spre sfârșitul vieții sale, îi spune: „dea Domnul, Sire, ca Francezii să aibă tot atâta dragoste câtă am eu pentru binele țării!". Iar murind, stăpânului său: „Cred, Sire, că mă pot plăti de toate câte-Ți datorez, lăsându-Ți pe d-l Colbert."

Lui îi lasă Mazarin în grijă prosperitatea tezaurului. Era și timpul!

Țara tânjește de un rău care o va măcina, nici un veac și jumătate mai târziu; rău, pe care ministrul lui Ludovic XV, d'Argenson, l-a numit „anarhia cheltuielilor". Ce-i trebuia Franței, s-o tămăduiască? Un ministru de finanțe chibzuit, care să știe să cumpănească bugetul. Un om astâmpărat, nu închipuit.

Regelui îi place fastul — abia din culmea acestor măriri putea privi înfățișarea lucrurilor. Prevederea lui Mazarin hărăzea regelui un îndreptar. Dar îndreptarea finanțelor fără de aceea a statului era, ea, cu putință? Cum? Iată ce-l va nevoi pe Colbert să devină om de Stat. Monarhia franceză avea să piară din pricina unei proaste administrații financiare. Însănătoșirea trebuia să vină repede. Sfetnicul acesta se călăuzea de o maximă, una: *„ordine absolută!"*. Aceeași care va învinge, în anii VIII și IX ai Republicii, sub consulatul lui Bonaparte.

Frânturile de autoritate ale Parlamentului, ale clerului, restrânse după neizbutirea Frondei, încă-i stăteau în cale. Și astfel financiarul reformator dobândește un spirit revoluționar. Abia când realitățile pe care le vroia sunt stânjenite de cele pe care le întâlnește, Colbert ajunge radical. Într-ale politicei n-are cuvânt, iar dinspre așezările bănești: ascultare drămuită, — nevoile Curții cresc.

Domeniile regești, toate împreună, întruneau cu greu un venit de optzeci de mii de livre. O bătaie de joc! Regele împrumutase din dreapta și din stânga. De la o zi la alta, de la Mazarin. Cu dobânzi înspăimântătoare îi agonisea Fouquet gologani. Alte venituri? Slujbele se vindeau în folosul regelui.

De câte ori acesta înființa o funcție, se găsea un isteț s-o cumpere. Dar înstrăinându-și astfel dregătoriile, regele vântura propria-și putere. Dezmățul prindea rădăcină. Oricâte păcate ar fi avut titularul slujbei nu i se putea lua locul, fiindcă-l avea dobândit, cumpărat. În folosul său, îl putea vinde altui chiabur.

Dările — rău așezate. Birul nu era plătit. Căci ocrotiții: nobilimea, preoții nu se aplecau să-l dea. Abia „adaosele“ necăjeau puțin pe toată lumea. Cei cu stare le ocoleau și pe acestea. Darea, socotită pe capul fiecui, nu atingea nici boierimea, nici clerul. Și tocmai ei stăpâneau pământul, avuția țării. O cincime abia era în seama muncitorimii. Pământul nobil și monastiresc era scutit de plată. Darea asuprea numai pe nevolnic. Visteria, în suferință. Preamărirea țării cere și aur. Mazarin fusese iscusit, dar prea nesățios. Lăcomia lui înstărise pe financiari. Chinga lui Colbert avea să-i strângă.

Spiritul care domnea? Același, moștenit. Să culegem lămurirea dintr-o predică a monahului Olivier Maillard; a ținut mai multe — îndărăt, demult. Doi financiari smeriți, după predică, stând de vorbă:

— Auziși, cumetre, cum?... adicătelea o să dăm înapoi ce am furat?!

Arestarea lui Fouquet îi nevoì pe mulți să nu mai ia, s-aducă. Colbert nu glumea! Așezarea dăjdiilor pe temelie sănătoasă și îmbogățirea țării, iată ținta lui.

Începe să răscumpere funcțiile vândute, să aibă ochiul pe slujbași.

În anul *1681* ridicase veniturile regelui de șaizeci de ori pe cât le găsise, douăzeci de ani înapoi. Primenise și administrația; cel prepus în capul ei, la Épernay, își pierde capul. Alții-și regăsesc mințile și ceva din cinste. N-aveau corăbii, fiindcă n-aveau din ce le face. Nici atâta lemn nu slobozeau pădurile prădate! Silvicultorii trec să-și ispășească vina pe galerele regești, vâslesc de zor, — sosește lemnul, din belșug.

Clădește flota. Gabela începe să aducă și celelalte dări.

Puteai surghiuni un funcționar, dar nu-i puteai lua slujba. O mie opt sute, răscumpără. Așează în locul celor măturați oameni de ispravă.

Îndreptarea cea mai sănătoasă ar fi fost, de bună seamă, „darea de-a dreptul“, birul, pentru toți și după stare, *talia proporțională* — visul lui. Dar... ceea ce vor înfăptui vremelnic Turgot, apoi Necker, era prea devreme încă.

Pentru a ușura pe cei apăsați peste poate, scade talia. Crește dările-ocolite. Prisos: multe milioane. Dârjenia ministrului nu ajunge să curme năravurile, privilegiile îi stau în cale. Încercase. Clopotul fusese tras!...

A născocit bugetul: „Să te întinzi doar cât ți-e plapoma!“ Întocmește pentru rege condici. Ce țintește? Vrea ca regele, cercetându-și socotelile la câte trei luni, baremi, timp de două ceasuri numai, să cunoască starea toată și în amărunte. Trăgea nădejde să-L mai

potolească. Dar dădaca apăsă pe rege. Nu putuse bietul om să-L înduplece, nici să îndrepte țara. Regele risipea și mai vârtos. Atunci se gândi să îmbogățească Franța. Se apucă să-i piaptăne șoselele, să le înmulțească. Cinci sute de mii de franci se cheltuiau abia cu ele. Hotărî de douăzeci de ori pe atât. Înființă oblăduirea codrilor și a celorlalte bunuri, nu neatârnarea lor, ci paza. Năzuia să dăruiască Franței două drumuri, pentru vase, dintr-un cap la altul să străbată țara. Marea de la miazănoapte să o lege cu cea de miazăzi. Apă îi trebuia și regelui pentru Versailles, și apă multă. Cheltuieli nesăbuite.

Regele trudea la strălucirea Franței: el, la bună-starea ei. S-ar fi putut înțelege!

Sprijină companiile, — adică, ce am numi astăzi „Societăți" — creșterea vitelor, plugăria, industria agricolă: inul, cânepa, tutunul; creșterea gândacilor. Și pentru a stăvili ieșirea banilor din țară, aducerea mătasei din Italia, dă pildă: poartă straie de abă. Caii se aduceau de aiurea, din Germania, din Spania, din Anglia. În Berry și în Poitou întocmește herghelii. Scoate sfinții mai mărunți din sărbători, să înfrâneze lenea. Cerșetorii nu-l au reazim, nici proptea. Ceartă mănăstirile care le păstrează obiceiul, pomana. Pentru a înviora postăvăria țării, Elbeuf și Sedan, cumpără pentru un milion postav și-l împarte la curteni. Născocirile le prețuiește, nu atuncia când răstoarnă munca așezată. Vrea îndreptarea așezării, nu schimbarea dintr-o dată.

Companiile Levantului și ale Indiilor Orientale sunt înfăptuirile lui. Portul Lorient, asemenea. Douăzeci și șase de mii de vase pluteau pe întinsul mărilor, șase sute abia purtau drapelul Franței. Cel mai mare port, Marsilia, pentru a-și ocroti averea, hărțuită de corsari, plătea vaselor străine paza. Astfel fu silit și să clădească flota. Lucru mult și gânduri bune.

Minte însuflețită de iubirea de norod, de țară. Moare dezamăgit. Trist, slăbit și suferind; Ludovic XIV îi scrie. În răvașul ce-i trimite îl povățuiește cald să se hrănească bine. La căpătâiul lui, nevastă-sa îl roagă să răspundă iute regelui. Colbert: „Răspuns? Mai am timp pentru asta? Trebuie să mă înfățișez Regelui regilor!" și moare.

Îl blestemau cu toții că mărise dările, — le micșorase. Cinstit, sârguincios și strâns; dacă-l ascultau, ar fi ocolit poporului său zvârcolirile sângeroase — zdruncinarea...

Începură zile de vileag: Brinvilliers-otrăvitoarea, marchiză. Voisin, și altele multe. Bărbații trăiau când pe un picior și când pe altul. Femeile, pe spate.

Ifosul cerea să te menții la Curte. În fața lumii, nerușinare! Clerul se tăvălea-n desfrâu. Pe cei prea păcătoși regele îi închidea la Saint-Lazare, und' se ascund și bolile lumești. Cleveteau și se rupeau în dinți, turbară mulți.

Premergători ai vremurilor care se vestesc: Descartes, Molière, Corneille, Diderot, Voltaire, toți au fost crescuți în spiritul lui Ignațiu Loyola. Puțini muritori, de vericând, și-au dus o idee cu atâta aspră înlănțuire până la capăt și puțini avut-au atâta înrâurire asupra gândirii, simțirii omenești, precum și asupra legăturilor dintre oameni. Produsul veacului al XVI-lea, cavalerul spaniol, și cel al veacului nostru, marele păgân Lenin, cunoscători adânci ai firii omenești, au plămădit după voia și judecata lor simțirea tineretului din timpurile lor. Și ceea ce deosebește pe unul de cel'alt nu e decât osebirea spirituală dintre veacurile în care fiecare a trăit, căci în afară de aceasta totul îi unește. Pe cel dintâi îl deșteaptă „Tirant lo Blanch" și „Cavalerul de Montalban" și, peste toate opusurile, „Cavalerul-Paloșului verde" —, virtutea pusă în slujba celor asupriți: Amadis de Gaula și *Vita Christi*.

În suta a șaisprezecea, bătrânul papă Pavel III, discipol și elev al umanistului Pomponius Letus, îndemnà, la masa sa, spre vorbiri filozofice și teologice; abia războiul dintre împărat și regele Franței îl înturnă spre politică.

Iezuiții se asupresc, duc viață grea, dorm pe jos, fără așternut, între leproși și cotropiții de friguri. Ochii lor, însă, se apleacă spre astâmpărarea nevoilor altora și iată că se ivesc lucruri și stări care pot fi tămăduite de această turmă ascultătoare. În vremurile strălucitoare ale Renașterii, înflorea sifilisul și toate bolile, — în fiecare casă zăcea unul, răpus, și pe străzi mormane de leșuri. Molime. În timp ce cocoane frumoase, poeți măeștri, filozofi, învățați, sărbătoresc libertatea insului, cete de copii goi și lihniți colindă ulițele — la ei nu se gândește nimeni. La Roma, întâi, Iezuiții purced să ajute aproapelui și astfel ideea socială se naște. Tot în aceeași vreme îi apucă pe unii grija pentru încercuirea prostituției, zădărnicirea cerșitului și preîntâmpinarea necăpătuirii — adică: ocrotire femeii, ajutor nevoiașului, copiilor îngrijire și muncă celora fără...

Scăparea copilelor de la pieire, nu din cuvioșie, ci din nevoia arzătoare de a împlini o cerință socială. Pasul a fost făcut și trage după el toate stările societății. Pietro Aretino dăduse o înfățișare a grozniciei care bântuie: precum păsările de pradă goneau codoașele spre cămine și monastiri, să fure sufletele, să otrăvească trupurile fragede. Cardinalul Contarini spunea că mănăstirile au luat locul bordelelor. Singurii mai virtuoși dintre călugări, Benedictinii, trași laoparte și fără legătură cu norodul și așa, bietul, părăsit în voia lui, găsește povârnișul spre protestantism. „*Tatăl nostru*" și „Cele Zece Porunci" nu le mai știe nimeni.

Alături de cei mulți au rămas abia Franciscanii, Augustinii și Dominicanii — puțini. Înrăit, poporul nu-i mai crede și pentru a și-l apropia recurg la minuni. Cardinalul Caraffa, apoi Pavel IV, poruncește să se țină predici, dar bisericile rămân goale. Abia când Iezuiții coboară din Veneția, de la Monfelice, Bassano, Trevisa, în jurul lor se strânge lumea. Pierduseră obiceiul să-și mărturisească necazurile. Seneca nu spune: „Ne ascundem grijile fiindcă am crescut cu ele"? — dar lecuirea începe numai cu spovedania. Aceasta, mai ales, trebuie desfășurată. Și când încep să stăpânească tainele celor mulți, gândesc să afle și pe ale celor mari, pornesc să se apropie de Curți. Căci, negreșit, când toți puternicii, prinții, vor avea fiecare un duhovnic, gândurile lor vor fi stăpânite.

Mâna aceasta de oameni, pentru a lucra cu spor, cere voie bună. Slăvesc optimismul. Pentru a înfrâna năzuința unuia, singur, hotărârea trebuie să rămână a celor mulți: insul tace. Urmașilor săi, drept moștenire spirituală, Ignațiu le lasă învățământul însemnătății voinței omenești. O înlănțuire de întâmplări, peste o sută de ani, va duce acolo că înțelesul acesta teologic va isca cea mai crâncenă ceartă politică și socială!

Se împlinise sorocul. Îndârjiții de la Port-Royal, când dădeau cu ochii de Preasfințitul, — ieșind de la amantă noaptea, spre ziuă — se tăvăleau de râs. Cu făclii și candele îi luminau poteca lui Harlay, spre casă. Haz!...

Janseniștii susțineau frâul împotriva liberului arbitru, ceilalți libertatea pentru a o terfeli. Fénélon cerea și pentru preoți slujbe, — întâietatea o lăsa nobilimii. Corb la corb nu scoate ochii.

Simțeau cu toții că avea să se întâmple ceva... Nu prorocii lipseau, dar în astfel de clipe cine le mai dă crezare? Mai poți îndrepta, ceva, la ananghie? Pe povârniș mai poți

opri rostogolul? Totuşi, Enric IV şi bravul Sully o făcuseră încă înainte de pacea de la Vervins.

Cea din urmă şi marea alarmă sună în *1707*.

Dădeau în sărăcie cumplită. Bancruta! Chamillard se aruncă pe ultima nădejde: *asignatele*. Un soi de hârtie-monedă. Dar nime nu vrea hârtie. Mai abitir decât cârtiţele se îngropau banii. La căpătâiul ţării veniră doctorii: Vauban şi Boisguillebert. Deosebiţi în amănunte, amândoi propovăduiau principiul egalităţii în faţa dărilor. Adică fără osebită ocrotire pentru privilegiaţi. Zămislitorii ştiinţei economice, şi care creaţie nu are în ea ceva arzător?, amestecau bunele cu relele, să le ardă împreună. Câteva amărunte stânjeneau lumina. Îndreptarea trebuia săvârşită cât mai era ulei în lampă. Dar bunii sfetnici erau socotiţi nezdraveni. În vremea lor, şi Copernic şi Columb avuseseră aceeaşi faimă.

Curtea întreagă, Favorita, miniştrii, înţelepţii, doamnele din societate, până şi călugăriţele sunt prinse în vâltoarea aprigei dihonii dintre Iezuiţi şi Janseniştii. Şi, când câinii din târlă se rump între ei, lupul nu e departe!

Oameni cari niciodată nu gândiseră să ia parte la o tălmăcire de soiul acesta, cercetează acuşi despre har, izbavă, ispită. Spirite luminate ca Pascal şi Voltaire sunt frământate şi ele, căci „fir de trestie, o bate vântul, dar gândeşte", omul, şi poartă în zămislirea sufletului său sămânţa milei.

În veacul al XVI-lea, reformele lui Luther şi a lui Calvin străbat Europa şi lupta dârză începe. Prefăcătorii tăgăduiesc participarea şi existenţa liberului arbitru, spun că omul e neslobod precum piatra iar predestinaţia, invocată de reformă, îi ia orice putinţă de mântuire în afară de voia Domnului. Şi rând pe rând se folosesc de arătările lui Verrat Pietri; de povestirile Bibliei; de tălmăcirile părinţilor Chrysostom şi Augustin. Spun că numai Adam a fost slobod să nu păcătuiască iar urmaşii săi: decăzuţi, toţi. Se bizuiesc pe cel mai mare dintre scolastici, Toma din Aquin; însă asupra acestei chestiuni nici Platon nici Aristot n-au dat o lămurire temeinică. Ajung la labirintul fatalismului şi al libertăţii..., atât.

Dar pe când înţelepţii vremurilor vechi cercetau cu seninătate, teologii strâng pumnii şi le fulgeră ochii, fac bale la gură. Şi totuşi, voinţa ce e decât însuşi imboldul de viaţă? Omul a venit cu mintea înstărită să osebească între bine şi rău. O altă tălmăcire a dat-o Pelagius: omului i-a fost hărăzit, de Dumnezeu, să poată voi sau nu, şi astfel hotărârea ţine de voia lui. Dar conciliul de la Ephes osândeşte ori iartă, de pe cum pui virgula. Apare compromisul. Semipelagismul, adică o părere la jumătate drum între Pelagius şi Augustinus..., din care răsar reformatorii protestanţi şi, în veacul al XVII-lea, Janseniştii. Şi fiindcă nu pot ajunge la o înţelegere cu docţii, cearta se înteţeşte. Conciliul de la Trident afuriseşte şi îngăduie, a vrut să-i împace. Zadarnic. Preaştiinţa profesorului Bajus, din Lyon, creşte zâzania iar virgula papală o umflă. Toate universităţile în flăcări. Abia în *1567* hotărârea sfântului-Scaun apare fără virgulă. Luiz Molina, din Evora, luase îndelung parte la cercetarea învăţămintelor lui Toma din Aquin, dar şi acolo lipsea „lămurirea". Cu toate că sprijinea înţălesul Iezuiţilor, nici pe ei nu-i mulţumeşte. Sar şi Dominicanii în ceartă. Iar îi împacă papa. În *1602*, „Congregationes de auxiliis" ţin şaizeci şi opt de scaune, nu limpezesc nimic, dar dau dreptate Iezuiţilor.

Tot un dascăl, din Lyon, Cornelius Jansen, apoi episcop de Ypres — adâncise douăzeci de ani încheiaţi operele lui Augustinus. Scrie *Învăţăturile* Sfântului *asupra sănătăţii, tămăduirea boalei şi despre medicina sufletului*, în încheiere: „o dată cu Adam, omul

a pierdut și voia!". Blândul preot era departe de a fi un îndârjit al religiei, nici luptător reformator nu era măcar. După ce închide ochii, iese de sub tiparniță cartea lui — e mult cetită.

Cearta s-a mutat în palate și în saloane. Jean du Verger de Hauranne, starețul de la Saint-Cyran, trudește din puteri la răspândirea lui Jansen. Înrâurire mare în călăuzirea celor de la *Port-Royal,* — asupra locului se cade să ne oprim.

Adevăratul nume: *Pont-Royal,* dar o greșeală de ortografie, a Vaticanului, pe un rescript — prețuiește cât un botez! — a făcut din acest loc, mlăștinos numai, un port maritim și marea e la o sută de leghe departe. Localitatea e lângă Versailles — *acolo* ființă o monastire de maici. Viața nu e schimnică, dimpotrivă: chefuri, preacurvie, nașteri cu duiumul, iar în câșlegi baluri mascate de se duce pomina!

Cam la începutul veacului al XVII-lea, Antoine Arnauld, avocat al parlamentului, cere milei regești să-i pună pe fiica sa, Marie-Angélique, stareță a monastirii. E numită. Învoita avea unsprezece ani numai. Abia săltând pe vârfurile picioarelor putea privi, nodul de fată, la ce se petrecea înăuntru chiliilor, dar măscările mari se obișnuiau în sala de mese, fiindcă era mult încăpătoare. Petrecerile se țin lanț, până-ntr-o zi...

Sosește la monastire un pocăit, călugărul capucin Basilius. Stingând focul, încercase de nenumărate ori toate păcatele, dar i se făcuse nemernicului greață sau că-l lăsase puterile. Predică, tună împotriva desfrâului. Cu stareța în cap își vine în fire tot cârdul... Începe acolo o viață nemaipomenit de aspră. Și fiindcă cuvioșia va să fie purtată și mai departe, monastirea se mută la Paris — era mult dărăpănată iar miasmele mlaștinilor le doborâse și trupul.

Abia au plecat și în locul păcătoaselor, de altădată, vin bărbați neîntinați de ispită, poate scrântiți numai, unii dintre ei, puțin. Sosesc: sfetnicul de Stat Antoine Le Maître, apoi Robert și Antoine Arnauld. Sihaștrii, fiindcă fiecare-și are cocioaba departe de alta — duc viață aprigă acolo. Pasc iarbă, rod coaja de pe copacii tineri, numai, și iarna, când îi încinge frigul, fiecare păstrează în bătătură o buturugă cu care pleacă la plimbare, noaptea. O împinge la deal până în culme, o frânează la vale și abia când a prins, omul, zăduf peste gerul din oase, intră pe brânci în colibă, se-așterne pe pământul gol, capul proptit pe o piatră să doarmă.

Toți sunt cărturari și la fiecare găsești un maldăr de hrisoave. Curând s-au adunat acolo numai din neamul Arnauld-zilor, zece. Mai vin: prințul de Luynes, baronul de Pontchâteau, Nicole, Tillemont, Singlin, Hamon și alții. În treacăt numai, nici cucoanele nu lipsesc: ducesa de Longueville, prințesa de Conti, M-me de Sévigné negreșit și câte altele!, doritoare toate de învățătură teologică.

Netăgăduit că pustnicii de acolo sunt oameni virtuoși. Au înființat și școli — vestitele *„petites-écoles"*. Apoi, au tăiat țipirigul și păpurișul, au secat bălțile și multe înfăptuiri de seamă. Odată cu întocmirile acestea se arată și adevăratul duh de la Port-Royal. Asmut și latră împotriva Iezuiților. Aceștia urlă, chelălăie. Janseniștilor le țin isonul d-nele Pontcarré, prințesa Quéménée, marchiza d'Aumont, marchiza de Sablé și rudele lor. Ducesa de Longueville, sora marelui Condé, ostenise și ea în trântă cu dragostea, o doborâse anii — trece de partea celor de la Port-Royal. Și așa, mulțămită acestor fețe simandicoase, înrâurirea și puterea jansenismului cresc. Dezbaterile între ei și Iezuiți, între har și ispită, stăpânesc toate mințile, toate spiritele din Europa. Corneille, Pascal, Racine se resimt de

influența acestor două școli. Cel dintâi fusese crescut la Clermont, la Iezuiți și dramele sale poartă pecetea spiritului molinist. Eroii operelor sale n-au habar de păcatul originar, de blestem și știu să-și stăpânească prin dârjenie durerile. Pe când la Racine, plămădirea de la Port-Royal se arată întreagă: eroii săi, lipsiți de apărare, sunt lăsați pradă suferinței, cu singura nădejde în ocrotirea Domnului numai.

În sfârșit, afurisirea lui Racine și de către dascălul său Nicolae — acesta spusese doar că romancierii și dramaturgii sunt aprigi otrăvitori de suflete! — l-a îndepărtat de Janseniști, înclină spre Iezuiți, mai ales că Molière și Corneille și alții săr să-l ajute. Pe vremea 'ceea scriitorul, prigonit, mai putea aștepta o proptea de la confrați. Dar, peste toate, spre ce se străduiau Janseniștii? Din răsputeri să adune ura împotriva Iezuiților! *Aceștia* erau sprijinitorii cei mai de seamă ai Tronului.

În *1657*, au apărut *les Provinciales* — optsprezece în șir. Meșteșugită bajocorire a Iezuiților. Autorul lor: Pascal. Izbândă mare! Căci bătaia de joc vatămă mai mult decât orice altă armă. Numărul celor din tabăra Janseniștilor crește. Apoi, la Port-Royal, cursurile se țin în limba țării, așa că mulți părăsesc colegiul din Clermont și vin aici. Veacuri întregi cărțile au fost scrise numai în latinește, puțini înțeleg, tocmai pentru ca și numărul celor care citesc să nu fie prea mare și lumina să pătrundă cu încetul. La Port-Royal sunt alte rostiri de învățătură. Cunoștințele noi încep să pătrundă.

Se întâmplă că un preot iezuit nu vrea să dea prințului de Liancourt sfânta-împărtășanie, întemeindu-se că cel care trage să moară are o nepoată călugăriță la Port-Royal. Zarvă, strigătoare! la care se unește și universitatea din Paris. Iezuiții sunt arătați drept ticăloși și ucigași de regi și că uneltesc împotriva liniștii Statului. Ei spun că Janseniștii sunt calvini și turburători de ordine! Pentru a curmà cearta, papa dă o bulă: „Cum occasione“, prin care osândește pe Janseniști. Un răstimp, stau potoliți.

Franța tânjea de bubă rea. Trebuia tăiat adânc. Era cu putință? Rubedeniile, oblăduirea, Curtea, ghiftuiții ziceau: *nu!* nici nu sfătuiau ceva. Tagma aceasta-și avea însemnătatea, mare, ea dăduse pe ministru, regelui, și tot ea va da pe sfătuitorul sufletului Său, pe duhovnic. Vauban fu îndepărtat. Cădea și proiectul „dijmei regești“ — se lega de venituri. Chibzuința lui ar fi îmbogățit pe rege, ar fi mântuit poate țara, dar... sărăcea taraba de financiari, sărmănea samsarii. Curtenii erau prea folosiți ca aceștia să dăinuiască, păduchiau pe pielea lor. Reforma ar fi pus apărarea pământului în sarcina celor cari-l stăpâneau, ar fi sporit mijloacele bănești. Desmarets urmă tot calea bătută, împilă tot pe asupriți. Amicii lui Fénélon aveau inima prea slabă, ocroteau clerul. Mănăstirile robeau pământ mult.

Poate dacă comerțul și industria ar mai fi trăit, ar fi putut acestea să întrețină tezaurul, dar clădirea lui Colbert zăcea la pământ.

În ciuda asupririlor, patriotismul protestanților îi ținea lipiți de țară; conștiința lor era mult batjocorită, totuși lucrau cu râvnă. Desmarets, mânat de grabnice nevoi, sfărâmă și ce mai rămăsese din negoț și industrie.

Boisguillebert spusese că belșugul va învia din nestânjenirea muncii, Maillebois o sugrumà. Sporise birul, acsizele, taxele toate, dările de trecere; încercase podăritul, șoselele, tot ce putuse și tot ce nu se cădea. Îi jerpeli pe toți.

Arnauld a murit și Quesnel i-a luat locul. Iezuiții pe el — vrajba reîncepe, grozavă! Ludovic XIV, neînțelegând poate că cele fără de miez nu dăinuiesc și lăsate în voie de la sine pier, pornește și închide pe Quesnel. Iezuiții bat din palme și urlă de bucurie.

1708: iese altă bulă papistaşă. Port-Royal e înfăţişat ca fiind cuib de păgâni. Cardinalul de Noailles era jansenist, lasă totuşi pe duhovnicul regesc Le Tellier, iezuitul, să ia toate măsurile ce va crede de cuviinţă.

Câteva luni mai târziu, călugăriţele de la Port-Royal au fost împărtăşite, monastirea şi împrejmuirea rase de la pământ şi morţii scoşi din groapă, zvârliţi în lac sau căraţi să putrezească aiurea. Dar spiritele de la Port-Royal stăruiesc. Noailles şi Le Tellier, învrăjbiţi. Cel din urmă dobândeşte afurisenia sfântului-Părinte împotriva lui Quesnel, — i-au găsit o sută-trei păcate numai. Apare bula *Unigenitus*, dar multe din cele blăstemate, acolo, erau cuprinse în cărţile sfinte, chiar, slăvite adică. Împotriva temutei puteri a Iezuiţilor, războiesc aprig condeiele scriitorilor şi limba ascuţită a „preoteselor", din Port-Royal, nu tace.

Iarna anului *1709* nu că a fost mai cumplită, dar îi găsea, sărmanii, fără cămăşi, fără ţoale. Şi toţi îşi pierduseră minţile. Locuitorii din bogata Normandie — altădată — zăceau în paie. Abia să-şi pună pe umeri o zdreanţă, o cârpă, atât de mai avea Francezul. Cei din alte ţări se purtau îmbrăcaţi în lână. Natura e aspră câteodată, dar nu ucide. Necazurile se întâlneau cu omul despuiat de om. Nu mai găseai grâu. Preţurile crescuseră.

D-na de Maintenon într-adevăr mânca pâine neagră, dar specula pe pâinea albă, pe grâu. Vorbe, poate. Oricum era proteguitoarea cea mai caldă a celor cari se îndeletniceau cu treaba asta. Muncitorii se apucară de alte însămânţări: grâu de primăvară; bumbac, mai târziu. Din părinţi lihniţi, ieşiră prăpădiţi. Urmăriţi caricaturile lui Hogarth: pitici, sperioşi, becisnici, stârpituri şi sluţi, aşa se arăt a fi copiii supuşilor lui Ludovic XIV!

Valul de înfometaţi bătea la porţile aurite ale palatului regelui, dar seimenii nu ştiau limba pământului şi astfel nu pricepeau nimic din cele ce spuneau, plângând, ăi rezemaţi de poartă.

Prea târziu pentru o mijlocire, chiar din partea Suveranului.

Politiceşte păcăleala se încheia. În tocmelile cu Olanda dădeau tot, nu luau nimic. Manifestele regelui erau pioase, foarte, dar lipsite de simţire.

În septemvrie, *1710,* Desmarets de Maillebois vrea să înfiinţeze o zeciuială asupra venitului. O şi face. Clerul scapă de belea, — vorba vine, să plătească fix o taxă în fiecare an. Pentru primul capătă iertare, pentru ceilalţi uită s-o plătească. Nobilimea se încarcă cu... făgăduinţi şi pe altă poartă dobândeşte îndoit, decât zice c-o să dea. Cei săraci n-au venituri. Totuşi, strânse pe hârtie: şaisprezece milioane. Publicarea stării fiecăruia folosise doar s-arate, celor cari dau cu împrumut, cât să dea şi cui, cui să nu mai dea.

Încercări de asanare, poticneau spre *„Conversiune"*.

Mort, şi creditul!

Nu ieşiră la iveală astfel decât rufele murdare şi nemernicii ascunse.

Boierimea, scoasă din avere fiindcă risipise tot ce-avea, înglobată-n datorii, trăia din ce apuca: cărţi, — nu de cetit, de joc — măsluiri, geambaşlâc, curvie, codoşlâc şi din tovărăşie cu financiarii şi samsarii. Gheşeftarilor, trecuse toat' averea. Ei rămaseră să-i slujească, porţile şi uşile să le deschidă unde-aveau nevoia mare; mâna pe hârtie. Astfel se înfăţişau, fără să mai fie. Ludovic XIV moare.

Secolul cel mare se naşte în lăturile celui vechi şi într-ale sale. Veacul slobodei gândiri, veacul gândurilor neînfrânate începe. Imperiul spiritului, cum îl numeşte Hegel. Vreme nouă; fără greaţă, nici făţărnicie. Tot pe faţă! Racilele se arată la lumină. Bucuria vieţii nu se mai ascunde. Trai şi berechet. Vremea trece...

Gănduri tot mai bune. Ocrotire pentru bine, fără stavilă la rău.

Saint-Simon, fără de văpsele, zugrăveşte ca un meşter pe Regent. Dubois îl dăscălise în dispreţul pentru oameni, credinţa sfărâmată şi virtutea. Moştenise însuşirile trupeşti ale maică-si, sănătatea; şi cupiditatea lui Mazarin, din care se scursese.

Philippe d'Orléans e prieten bun cu Noailles. Părintele Le Tellier trebuie să plece. Janseniştilor le vine apa la moară. Cearta: „Voinţa este ea slobodă ori pricinuită?"; nu se mai astâmpără. Fiecare, pentru ce vrea să dovedească, aduce în sprijin arătări din Biblie sau din Aristot. Toate cuvintele sfinţilor şi părinţilor sunt puricate. Din înţelesuri scot subînţelesuri, ajung la exegeza comentariilor şi încheierile acestea sunt şi ele tălmăcite. Fir de fir destramă şi împletesc după voie. Descartes fusese prietenul Iezuiţilor, şi Leibniz asemenea. Vin lumini noi — nu lămuresc nimic. Filozofii engleji socotesc şi judecata şi voinţa aplecate legilor mecanice, iar conştiinţa drept produsul unei reacţii, numai. Filozofia phenomenistă îşi face drumul. În sfârşit, o întreagă literatură de înspăimântătoare controverse!

Pomenind pe sfântul Pavel, Leibniz dăduse un sfat: „*...căci sunt înţelesuri care nu cad la îndemână muritorilor, ci ţin de legile Universului,* astâmpăraţi-vă!". Iezuiţii vor avea mult de furcă cu psihologia experimentală. Se apropie vremea când, cercetându-se reacţiile musculare şi senzoriale, se va învedera că voinţa nu ţine de o cauzalitate mecanică, cum au scris înţelepţii engleji, ci de una lăuntrică psihică. Aceasta o va statornici „Motivele". Şi cearta tot nu se va sfârşi, fiindcă şcoala din Würtzburg, prin părintele Johan Ludwirsky, va cerca să dovedească altfel. Apoi, pragmatismul american va veni cu alte tălmăciri, de pe cum e şi pricina. Încetul cu încetul, înţelegerea că psihologia este o ştiinţă va aduce şi îngăduinţa că ei, abia, îi aparţine să descopere adevărul. S-ar părea că cearta s-a învârtit adesea în jurul cuvintelor, numai, a căror lămuriri într-un fel sau altul, de la Confucius şi înainte, a învrăjbit omenirea. Wilhelm Wundt, în locul cuvântului *suflet,* va zice: *conştiinţă,* — s-a lămurit lucrul oare?

François-Marie Arouet e închis la Bastilia, pentru ce nu făcuse; va face destule, e tânăr încă. La douăzeci şi patru de ani îşi lungeşte numele, i-adaogă o codiţă: „*...de Voltaire*" şi fiindcă avea talent, îl împrăştie.

Duverney închide nobililor canaua prin care sugeau daniile regeşti, desface oligarhia municipiilor înstăurată de Ludovic XIV, începe alcătuirea miliţiilor. În ale băneşti: încercări de egalizare, de liberare, — se anunţă Turgot.

Tressant, duhovnicul Regentului, întocmeşte „Codul Dragonadei" împotriva protestanţilor. Pe orice nou convertit îl aşteaptă moartea şi deposedarea, dar ocârmuirea nu-şi apleacă prea mult ochii să vadă vina.

Demult încă, Iezuiţii erau împricinaţi că au schimbat preceptele limpezi, evanghelice, în formule talmudice. Şi lucrul se întâmplă astfel de câte ori oamenii cearcă, cu imperative, să tălmăcească adevărurile vieţii. Abia se scuturau de o năpastă şi le cădea pe cap alta, cărămidă. Vrajba aceasta mare aruncând, rând pe rând, când asupra unora când pe ceilalţi păcatele cele mai grele, încă nu-i putea despuia de virtuţi. Aveau şi unii şi alţii.

În cei opt ani ai Regenţei se petrec câte într-un veac întreg. O lume pitulată cinci decenii iese la iveală. Vântul nou suflă coperişurile şi se vede în case înăuntru, pe de-a-rândul. Istovite şi sfârşite: dragostea pentru Dumnezeu, pentru milă, pentru adevăr şi pentru dreptate. Trai şi ispită. Chef leliţo! Lumea mişună.

Răsturnare socială, răsturnare și de stare. Negreșit și cea mai însemnată până la cea *„mare"*.

Regența clădește drumuri, dă învățătură — fără plată, slobodă umblare. Arta așezării înăuntru se preface și se întinde. Iar în locul spiritului, un spirit larg domnește.

Apar versurile lui Lagrange-Chanel — îndemn la uciderea Regentului.

În trecut, Chamillard, Desmarets, propuseră altă monedă: asignatul. Căci Law, se știe, n-a născocit sistemul, fu chiar potrivnic când Regența-l cere. Când toți deținătorii își retraseră avutul, atunci, tot mai rămâneau un milion și un sfert de despuiați. Azi, lucrăm în stil mărunt.

Dar afacerea „Mississipi" deșteaptă pe cei mai încuiați, spre noi matrapazlâcuri. Înjghebările lui Mazarin, Colbert, chiar ale lui Desmarets, sfiicioase. Întreprinderile lui Law luminează mințile. Indiile încep să fie cunoscute. În stat alte două state, cu proprii oblăduiri: *Banca* și „Compania Indiilor".

Multe încercări dau greș, dar o sută se încheagă. Omul, neîncrezător în sine — fiindcă frica: de se-nșeală?... — lasă altora în grijă să-l momească. Libertatea de gândire tot mai arătată, pare. Veacul nou rupe dintr-o dată legătura cu cel trecut și aceasta încă-i răsculare. De secolul al XVI-lea nici o amintire; de Montaigne, de Rabelais, de nimeni. De „Renaștere", nimic nu-i ține. Cartesianismul, în dispreț pentru știință, călătorii, limbi străine și orice cunoștințe. Răvăcesc pe Newton, — îi laudă etica, fără s-o urmeze. Cu Chardin dau în povestea fermecătoare a celor *„1001 de Nopți"*, în lumea Orientului. Natura își dezvăluie ascunzișurile. Lahontan aduce în cinstire viața clevetită a bieților Sălbatici. Se înduioșează lumea. Aidoma ca pentru supușii lui Gandhi, astăzi.

Nu pleci la luptă fără să te închini. Pentru ca să întuneci judecata trebuie să îmbeți sufletul puțin... *„mila"*. Rousseau îi va găsi pregătiți.

Hoffmann, Vico: „Nimic sfânt dacă nu este îngăduitor și bun!" — plâng, se jeluie filozofii, spun. De milă e cuprinsă toată lumea. Anestezia începe... Puțini gândesc. Cei care chibzuiesc — temeinic! Socoteală împlinită. Curge, fără șovăire, fără milă. Râu ascuns, izvorât de veacuri, curge și o să înghită tot ce-i așezat, curând... dar, nu s-arată încă.

Guvernele încep să aibă o înțelegere netedă, omenească, pricep „foamea" și pe fiecare-l întreabă: „Ai mâncat? ai ce dumică?". Taxele pe pescuit sunt desființate. Se îngăduie libera intrare a dobitoacelor, astfel și circulația — pentru oameni. Importul untului, asemenea. Dar când n-ai cu ce cumpăra pâine, te mai gândești să plămădești cozonaci? să faci comerț? Fastul, puțin mai țărmurit. Chiar cu zgârcitul Fleury, regele va ști să cheltuiască.

Subt Ludovic XIV o sută de mii de prepuși storceau impozitele — brigada de finanți. Abia a cincia parte, din ce strângeau cu silnicie, ajungea în teșchereaua regelui.

Se hotărăște: nici un impozit dacă nu este legiuit. Nici o dare, nici o silnică preluare, nici o taxă cât de mică rânduită prin decret. Iar slujbașul care va percepe o dare poruncită, nesfințită printr-o lege, să plătească împătrit celui jăcmănit.

Bine.

I-a găsit mila de săraci.

Administratorii sunt nevoiți la două cercetări, pe lună, și adesea împricinați de învoială cu cei bogați. Se întâmplă... Sunt aspru pedepsiți — erau, atunci. Daraverile

visteriei încep să fie ținute la partidă dublă. Se înființează controlul fiscal. Măsuri bune, care au rămas — fără sancțiune.

Se schițează impozitul proporțional, apăsător pentru cei ce-l pot răbdà, numai, nesimțit de nevoiași. Revoluția nu-l va concepe. Întocmelile sănătoase sunt sprijinite de Regent. Se încearcă, la Rochelle, în Normandia, să se afle cum s-așeze darea nouă, cum s-o ia. Marele geometru Renaut își macină zilele și gologanii dibuind, zadarnic.

Planurile pe hârtie — baltă.

Cartouche lucrează pe capete — pradă.

Slujbele fără rost sunt stinse. Strâng. Arbitrariul ministerial e înfrânat.

În conciliul obștesc sunt chemați cei vrednici și virtuoși. Astfel, Puycelle, un jansenist îndârjit, intră și el. Uită cât îndurase, singur, nici nu-și mai aduce aminte cât pătimiseră și alții. Înăsprit de rău cu asupriții!

Vreme bună, luminată.

Nici un taraf politic la cârmă! ci partidul destoiniciei, s-ar părea că vor să guverneze. Din trecut, au moștenit: sărăcia, neputința de-a armà. Europa, învrăjbită. Anglia, stârnită. Pacea poate să se spargă în orice clipă. Zor nevoie să-narmeze. N-au cu ce. În sfârșit, un testament: o groznicie! care întronând pe ducele du Main, cum grăia limba de moarte, ar fi aruncat Franța la picioarele Spaniolilor.

Din natură, pornesc: Meissonier, Oppenord, de Cotte. Arta nouă se îmbină cu frunzele, cu florile. Ies din sărăcia searbădă a Evului Mediu. Apar cărți noi: Vico — *Science nouvelle de l'Humanité* și Marsigli dă: *Istoria mărilor*. Știința cercetează. Madreporele, coralii — flori minunate, spun: nu sântem flori numai, viețuitoare! iar plantele mărturisesc: și noi simțim! Mult înainte, cu scrisoarea sa *De revolutionibus orbium celestium*, Copernic sfărâmase împăcăciunea între „a ști" și „a crede". Toate temeliile pe care odihniseră religia, etica și filozofia Evului Mediu, odată cu înlocuirea sistemului geocentric, erau clătinate. Soarele-și cerea Scaunul. Și fiindcă adevărul era în ceartă cu scripturile, dârjenia-i stătuse în cale. Nici mărturia stelelor nu-i folosise și în veacul trecut, când Galileu vroise să risipească negura, se întâlnise cu amarul — se spovedise doar' lui Kepler, „Oamenii aceștia pretind că adevărul nu este în Univers și Natură ci, pentru a mă sluji de propriile lor vorbe, în comparația Textelor, numai, zic că trebuie cercetat?!...". În aceeași vreme, prințul Cesi scria cardinalului Bellarmin: „Mai bine din toată voia mea rămân cu cele învățate, din bătrâni, fie și orb, decât înțeles cu aceste noutăți primejdioase Bisericii!". Păzitorii nopții nu îngăduiesc decât *„probabilul"* și încă... Certitudinea cea mai întemeiată abia era învoită să se strecoare *„ex suppositione"*, — prin „absolut", nimic! Dar înăbușeala ținuse prea mult, toți vor lumina.

Plin de duh, Regentul, către Saint-Simon care-l poftea-n oraș la masă ori la chef: „Vezi..., supeurile încep să mă plictisească, prefer să trăiesc în familie..." și râde. Îl apucă alte năbădăi. Era stăpânit de un gând poleit, un sistem al lui. Să prefacă hârtia în aur. Deșteaptă astfel și măsura luată altădată, în vremea Frondei, — întocmită atunci să necăjească pe Mazarin. Subt strașnică pedeapsă, cu moartea, se oprește oricui negoțul cu devizele.

Privilegiile „Băncii-Naționale", astăzi, nu sunt încă bine împlinite. N-are dreptul să taie decât din valoare, nu din om. Răbdare!

Cu o astfel de măsură, Law şi-ar fi pierdut capul. Ştie şi pricepe că adevărata bogăţie a unui Stat stăruie în populaţie şi muncă, în om şi în natură. Pentru el oamenii sunt valori, nu umbre. Întâmplările îl pridideșc. Răsturnarea financiară — revoluţia — se înfăptuì în noaptea de *4 aprilie*. Banca fu decretată „regală", regele: bancher!...

Regentul răscumpără acţiunile băncii. Primeşte depuneri spre fructificare. Face scont. Negreşit, la început îngrădirile sunt aspre, dar lunecuşul mare. Urmare: peste cinci milioane de necăjiţi, tot atâţia răzvrătiţi.

Să fim băncilor din ţară datori un crezământ mai mare, la astfel de întâmplări. N-au sărăcit atâta lume.

Apoi..., nenorocirea capătă altă înfăţişare. Mai puţin eveniment financiar, mai mult social — răzvrătire. Se închiseseră băncile şi fiindcă se găseau prăvălii slobode, multe, s-au deschis în grabă peste trei mii de cafenele. Se pălăvrăgea mult. Tot aşa la Nantes, Valenciennes, Marsilia, Havre, Lyon, cam peste tot. Putem numì epoca: vremea cafelei. Tutun puţin — trăgeau pe nas, nu-l prea fumau. Cafeaua nu era toropită nici de ciubuc, nici de ţigară. Înfierbântarea, în plin, dezlegà limba rău. În noianul de cuvinte, spuse multe: vrute şi nevrute. Nici cârciumi nu mai sunt, s-au rărit. Acolo baremi, beat, te rostogoleai cu fetele pe după butoaie şi trupul slobozit de ispită îşi găsea astâmpărul.

Minţile în flăcări — vălvătaie.

Duverney, d'Argenson, ceata fermierilor, nu se mulţămesc să suduie numai, dar fără oprire se întovărăşesc cu străinii. Pe aceştia nu-i vezi încă. Îi simţi, îi miroşi câteodată... Anglo-Olandezii emit acţiuni, primesc poliţe. Impun „creditul"...

Vin în sfârşit şi cu măsura depreţuirii aurului. Un „*louis*"-aur va însuma *1 franc* mai puţin. Nu-l mai cere nimeni. Pentru a pitulà învârtelile, toate condicile „sistemului", zapisele, toate sunt arse, în *1772*, în localul băncii, astăzi bibliotecă. La noi s-a ars din întâmplare... „depozitul Giagoga". E drept că, două sute de ani mai târziu. Trăim departe. Morala sistemului? Avusese oare una? Puţin rău pentru mult bine. Un ceas de tâlhărie şi pricopseală veşnică pentru toţi, credeau, — dar lipsa de morală se răzbună.

Law a fost mai mult închegarea decât născocirea ideilor capitaliste.

Urmă şi abolirea aurului. Americanii au învăţat, n-au inventat.

Lumea, amărâtă.

Chirac, vestitul medic, cercetat, spune: „Dar, pentru Dumnezeu! fiţi mai veseli!". Aceasta-i şi părerea Facultăţii din Montpellier. Dar cum să fii voios când n-ai ce mesteca şi punga ţi-e pustie?

Avem şi astăzi pe Coué...

Intervin „avansurile" lui Duverney, — fac mai mult rău decât bine, totuşi în socoteli intră şi niţică lumină. Luaseră, înainte, pe pătimaşul Barrême să-i ajute, — numele i-a rămas de pomină, poreclă. Un fel de „curba lui Lalescu". Măsuri matematice negreşit, dar...

Nici reforma lui Noailles şi nici utopia sistemului nu fuseseră folositoare. Spiritualul *duce* nu-şi iese din fire. Judecată limpede şi aspră, dar târzie. Stând la masă cu Dubois şi bând de zor, întreabă despre rânduiala ţării:

— Ce să fie?

— Toate bune, monseigneur.

— Că bine zici, halal regat! cârmuit de un codoş şi de un beţiv..., răspunde, râde.

Și totuși, când de la Regență treci la Ludovic XV, înțelegerea-ți spune că ai pășit din lac în puț.

Tăios și răzvrătit, Voltaire începu s-arate pe subt buză colții, numai vârfurile. Încină „l'Imposteur" — *Mohamet* — papii și regentului „l'Inceste". Poate către cel din urmă închinăciunea să fi fost o absolvire, — plătise bine, — fiindcă ăst păcat, între frați și părinți, nu era păcat la prinți. Se leagă de toată lumea. Cavalerul de Rohan îl ciomăgește, putea să-și caute altă faimă!

Și Bastilia l-așteaptă. Tânărul scriitor fuge în țara lui Shaftesbury. La Londra găsește adăpost la un negustor, Mr Falkner — fostul ambasador al Angliei la Constantinopol. Tipărește *Henriada* — poem epic, rece, bine versificat, închipuire plină de limbuție, portrete și discursuri admirabile, totul învestmântat într-o ediție foarte costisitoare. Izbândă mică, fiindcă eroul principal sfârșește prin a trece la catolicism — nu e placul Englejilor. Se întoarce în Franța. Amărât, sărman și istovit, dar nu răpus. Cunoaște pe marchiza du Châtelet, fiica baronului Breteuil. Latinistă tot atât de bună cât și d-na Dacier. Foarte iubitoare de matematici și de metafizică. O place mult, dar grijile nu-i dau astâmpăr. Deforts, controlor general la Finanțe, pentru a stinge angaralele orașului, înjghebează o loterie. Cercul anti-cartezianilor: în rue des Fossées-Saint-Germain, la cafeneaua Procope. Acolo se adunau. Vin și Maupertius, Helvétius; autorul *Metromaniei* și alții.

M. François-Marie Arouet de Voltaire soarbe cafele și-și tânguie nevoile. Lângă el, Condamine scrie, înșiră la cifre, află cheia câștigurilor și o trece vecinului. O ia, aleargă, cumpără lozuri și negreșit câștigă — aproape un milion, și iată cum mulțămită newtoniștilor scapă de gravitatea datoriilor, își dobândește, prin avere, neatârnarea. Îi trebuia neapărat, pentru câte avea să spună. „Scrisorile filozofice" sunt arse. De la Bastilia-l căutau, d-na du Châtelet îl chemă. Pornesc împreună la țară, spre hotarul Lorenei. Marchiza are acolo un castel, puțin cam dărăpănat. Dar fiindcă primesc bine, vin filozofii, savanții, celebrul Koenig — apoi profesor la Haga și bibliotecarul prințesei de Orania; Jean Bernouilli, descoperitorul calculului exponențial și mulți alții. Maupertuis, grozav de invidios.

Voltaire o învață pe doamna englezește — după nici trei luni, știe limba nouă ca apa. Ocupația lor de căpetenie însă: Newton și Leibniz — măcar că faima acestuia din urmă se potolise. M-me du Châtelet scrie *Institutions de physique* și traduce *Principiile matematice* — Newton; adaogă și un comentar algebric. În liniștea de acolo, Voltaire dă: *Mérope, L'Enfant prodigue, Alzire,* și lucrează, pentru ea, la un eseu de istorie universală. Dar în semn de adâncă pietate, pentru premergător, pornește lucrarea de la Carol Magnus, de unde a lăsat-o Bossuet. D-na du Châtelet încruntă fruntea, nu-și stăpânește ciuda: — „Oricum, nu pot pricepe cum Bossuet, în istoria sa, a părăpădit atâtea pagini și cu o nație atât de respingătoare!". Vânturi.

Cel care va fi Frederik II fusese închis în cetatea Küstrin, — să se deprindă cu viața aspră și să-și împlinească buna-creștere. Punerea sa la popreală, numai, se arătase a fi o milostenie a părintelui său, regele Prusiei, căci dintru'ntâi hotărâse mai apăsat, adică să-i ia capul, — asemenea grozăvie se mai întâmplase dealtfel și cu țareviciul, fiul mai mare al țarului Petru I. Abia întâmpinarea împăratului Carol VI: „Odrasla regească nu poate fi judecată decât de o Dietă!" și stăruința contelui Seckendorf, îl scapă de la moarte. Către acesta se va plăti. În *Mémoires de Brandebourg* îl ocărăște strașnic. Prietenii săi: Peter Karl Cristoph v. Keith a scăpat de urgie fugind în Olanda, de unde, gata să fie prins, fuge

în Portugalia, unde tremură câțiva ani — până află că a murit regele. Iar sărmanului Katt i-au retezat capul, cu securea, în văzul tânărului principe, care împins de doi grenadieri spre fereastră, a fost silnicit să privească, de după gratii, la ce se petrecea la doi pași de el afară în piață.

Era și monarhul acolo, venise să dea trainică pildă: moștenitorului, să afle ce i se va întâmplà dac-ar mai încercà să fugă și celorlalți, ce-i așteaptă dacă-l vor mai sprijini sau nu-l vor opri de la asemenea sminteală. În două cuvinte, bătrânul, după priceperea sa, îi călea firea. Și l-a făcut om de treabă!

Oprit să s-amestece în ale dregătoriei, deși nevoit să ia parte la toate sfaturile, tânărul principe, ca să omoare urâtul s-a apucat să scrie oamenilor de litere din Franța, negreșit și lui Voltaire. Acesta, cam plictisit: „Beleaua mare pe mine cade!", dar cum în epistolele sale prințul îl numește *„divinule!"*, el, pentru a-i gâdila înțelepciunea, catadicsește să-i zică: *„Solomoane de la Miazănoapte!"*. Litterae non erubescunt... și măgulirile nu costă parale.

Frederik pornește, la Cirey, pe baronul Dietrich v. Keyserling — spirit vioi, guraliv, „bibliotecă răsturnată", spunea despre el margrava de Baireuth. Trimisul, să-i ducă lui Voltaire regescul portret și să-i ceară, pentru *stăpân,* operele „celui mai mare geniu".

Voltaire împodobește castelul, împrăștie flori pe alee și seara luminații — înfățișau în slove mari, pomenind pe prinț, „l'Espérance du genre humain!".

Copleșit de atâta slăvire, Frederik îi mulțumește și-i scrie: *Scumpul meu prieten...,* adaogă, răvașului, și câteva „poezii", rugându-l să-și dea părerea și să facă îndreptările ce va găsi de cuviință...

Răspunsul nu întârzie: *„Admirabile!"*.

Cândva — undeva — s-a născut *cineva!*

Simțitor, până la desnădejde! Înainte de a gândi, încă, a simțit din puteri.

Citește... citește... Din Plutarc, capătă neastâmpărul și năzuințele. Rând pe rând, învingătorul de la Coronea sau răpusul de la Philippi — când Arthamene, când Oronte, trăiește pătruns viața eroilor ce citește.

Se închipuie cu veacuri înapoi la Roma, la Atena, — legiuind, poruncind, slăvit de popor. Născut cetățeanul unei republici — îndrăgostit de libertate! Încolo, — copil blând, ascultător, cuminte, șovăind între teamă și semeție, între molăciune și vrednicie — toate nepotrivirile și-au dat în el întâlnire. Îngăduitor până la lacrimi, spumegă de răzvrătire și ușurat — nu iartă. Pentru o ocară ar răsturnà pământul iar o dojană-l face să fiarbă. Când nașă-sa, d-ra Lambercier, însă, îi scutură șezutul — simte zvâcnelile dragostei. Are opt ani. Un an mai târziu, cei din casă găsesc mutat pe prichiciul ferestrei un pieptene și, (*sic!*) spart. E împricinat de faptă, dar nu-i face nimic. N-avea nici o vină și s-a întâlnit cu *Nedreptatea!* Toată ținerea lui de minte se încheagă, n-o să mai uite! Simte o răsturnare cumplită în păreri, în simțăminte. O, dac-ar putea! — strânge pumnii.

D-na Clot, o bătrână, stătea în aceeași curte cu ei, apucase să spună că parcă-l văzuse la fereastră...

Ușa de la bucătăria ei e deschisă, ea a ieșit până la poartă. Se furișează înăuntru, se apropie de plită. Mâncarea, puțină, se prăjea într-o cratiță. Saltă pe un scaun — s-a pișat în ea, pleacă.

Stăteau la ţară, la Bossey. Sădise, în preajma fântânii, o salcie. De cum zorea ziua, alerga s-o ude — abătuse din viroaga care scăldă zarzavatul, o şuviţă. Potmol, lăcărie. I-au smuls băţul de salcie. Turbă, leşină.

Îndrăgostit de d-rele Gaton şi Vulson, au aceeaşi vârstă şi împreună, patruzeci de ani — el, unsprezece abia. Cu care să fugă? Îşi ia seama — nici nu le putea urnì.

Mai trec câţiva ani.

L-au dat la învăţătură, dar strădaniile d-lui Masseron sunt de-a-sùrda, îl trimite acasă şi le spune: „Nu-i nimic de capul lui!“ Intră la M. Ducommun, lucrează cu raşpelul. Se credea Cezar şi iată-l Laridon. Mai erau trei calfe şi doi ucenici. Îşi dau toată osteneala, — îi pizmuieşte. Când ceilalţi şi-au împlinit lucrul şi pornesc la joacă, el, îngândurat, pleacă spre fundul ogrăzii. Singur. În pârleaz, o spărtură. Se-apleacă, se târăşte, intră. Culege... şi cară sparanghelul la Molard, care îl vinde. Împart banii. M-me Verrat se vaită că i se pradă grădina, dar nu ştie cine?... Acu', ia seama.

În cuprinsul casei jupânului, o curticică. Un măr — roadele au aplecat crăcile. Poarta, zăvorâtă. În zid, o ferăstruie zăbrelită. Inima plină — gura goală. Ia o stinghie, la un capăt îi bate un cui îndoit, strecoară braţu'-năuntru, anină din creangă un măr şi trage înapoi, dar caţaprenga-i scapă din mâini. Se aud paşi. Pleacă. Gându-l lăsase acolo, şi merele toate. Se întoarce. Cocoţat iar pe ladă, încearcă...

„Hoţule!“ şi-i zgâlţâie urechile. Uită, de mere. Scotoceşte prin casă, sertarele — ce-i cade sub mână, mărunţişuri, scule — cară.

Ce-i pasă?! întreprinzător neruşinat, arţăgos, apoi deodată zăpăcit, sfios, moleşit — trândăveşte. O muscă-l sparie, şi s-ar război cu toată omenirea! Îi umblă gura şi în lume nu scoate o vorbă. Banii nu-l cheamă şi, totuşi, grozav de zgârcit! Cheltuieşte pe îndelete — gustă. Şterpeleşte. De bani nu se atinge — mai târziu... fură d-lui Francueuil câteva livre. Nepăsarea lui e lene, numai, dobândirea-l osteneşte. Ceasuri întregi le petrece cetind tot ce găseşte. Roade. Tăcut, tras la o parte din lume. Altfel decât oricine şi ca nici unul altul!

Hoinar — colindă potecile, câmpiile. Abia seara se-ntoarce — târziu. L-a prins noaptea afară din târg, pe şosea. Cei dinăuntru vestesc închiderea porţilor. Drumeţii grăbesc, el — domol. Căpetenia gărzii, căpitanul Minutoli, nu ştie ce-i păsuirea. Ajunge, — au ridicat podul, l-au priponit în lanţuri. Putea aşteptà până a doua zi dimineaţa şi rămânea cetăţean cuminte, dar ucenicul s-a răzvrătit.

Fiindcă nu-l vor, pleacă.

Lungit pe spate, trântit în iarbă, cu mâinile căpătâi, visează... Îl cheamă castelele. Cum să câştige prieteşugul stăpânilor, să poată pătrunde nestingherit înăuntru şi în patul Domniţelor? Porneşte. Se opreşte la picioarele zidului, tuşeşte, 'şi potriveşte glasul, cântă scâncit... *măscări*. Capătă. Pe drum toţi l-ajută, însă pricepe iute: „Prea din prisos, dau, ca să fie din inimă!“ Îi place vinul de Frangì, dar îi dă usturimi.

Erezia Genevei i-a cucerit sufletul. Ochii 'plecaţi spre pământ şi nu vede unde calcă. Îndârjit împotriva oricărei religii dogmatice. Nu rabdă hamul.

Ajunge la Confignon, în Londra. Nu mersese departe. Bate la uşa părintelui de Pontverre — vrednic urmaş al seniorilor de la Cuiller. Stă, îmbucă, doarme. Cucernicul cearcă să-i mântuie sufletul. „Un nătâng! ştiu eu ce are de gând. Pe mine nu mă leagă la gard! dar...“ Făgăduieşte, ia şi o scrisoare către d-na de la Tour de Pil, din Annecy — nouă convertită. Porneşte într-acolo, aflase că cocoana e milostivă şi văduvă.

Ajunge, ospătează, hodinește. A căpătat straie, o spadă și bănișori de drum.

„La revedere, mamă!“ și ia drumul spre Turin. Ea-l mânase-ntr-acolo, să asculte sfaturile și învățătura. Tatăl său îl căută. I-a dat de urmă. Vine, însoțit de M. Rival, tot ceasornicar și el, bat la ușa d-nei de Warens.

— A plecat din zori.

Bătrânul se uită la ea, privește șoseaua, clatină capul și pornesc înapoi spre casă.

La Turin, poposește la catehiști. Mândru lucru mare, vrea să urce — caută cărarea.

Dar... doctrina catolică cere supușenie, cea evanghelică: lămurire. Catolic, se va apleca poruncii. Protestant — và abia să-nvețe să se hotărască. Un manualist, ucenic al unuia din cei doisp'ce profeți mai mărunți, dă să-l învețe să frece litania. Era deprins! Toate le știe. Primește botezul. Iată-l catolic și slugă, alintată, la d-na de Vercellis. Aspră, dar dreaptă. Bolea, sărmana. Racul îi rodea sânul, n-o lasă să se hrănească. Nu se vrea doborâtă. Citește, dictează — el scrie. Ea-i îndreaptă greșelile. Capătă ortografie și îndrumare. Ea moare. Contele de la Roque, nepotul, moștenește avuția toată și sluga nouă. Se poartă cu el ca un părinte. Îi dă povețe, îngrijire, lecții. Nimic nu-i lipsește. Învață și latinește — greu. Piere o fundă de preț. El o furase. Panglica n-ar fi fost a mai mare, dar casa era cinstită și ferită, pân' atunci, de asemenea ocară mare. Stăpânul, blajin, strânge-ntr-o sală pe mari și pe mici — să afle. Bănuit nu e nime. Tac toți, ce să știe? El:

— Fioncul l-a luat Pierrette, rândășoaica — știu eu, zău!

Bătrânul Lorenzi, îngrijitorul castelului:

— Nici că se poate! pentru fetiț' asta-mi pun mâna-n foc!

Fata era de față, cască ochii, nu-i vine să creadă. Toți se miră, o cunosc doar' de mică, o știu de cinstită.

El stăruie.

A dobândit grai, fata, și printre lacrimi, sughite:

— *Ah! Rousseau, je vous croyais un bon caractère. Vous me rendez bien malheureuse, mais je ne voudrais pas être à votre place!...*

Apare un ziar misterios, *Nouvelles Ecclésiastiques*, pornit, pare, de Jacques Fontain din Roche. Unde se tipărește? Pe o corabie, în larg? — poate. Cine-l răspândește? Nimeni nu știe, dar ofițerii de poliție, până și căpetenia lor, îl găsesc subt șervet la masă sau sub perna trăsurii. Împotriva prigoanei, gazeta va trăi șaizeci de ani. În *90*, când se deschide *Clubul Jacobinilor*, tace.

Sub vechiul regim, Domat cerea ca justiția să fie negreșit creștinească, veacul al XVIII-lea se întreabă:

„Creștinismul, să fie el just?“

D'Argenson ne dă amănunte asupra politicei externe. Mai vin și alte rele și belele, șir. Și *„conspirația Familiei...“*

„Scăpare nu mai e decât la rege!“, strigă toți și toți gândesc astfel. Dar..., s-ar părea că Ludovic XV n-are altă grijă decât propriile sale plăceri.

Saint-Sulpice, Rahan, d'Issy, îl susținuseră pe Fleury. Poate că aveau dreptate. Politicește, Franța o lăsau în mâinile Austriei. Greșeau? Vedeau cum trebuie? Vremea o s-arate meritul sau vina regelui. Da, mai mult ori mai puțin, Maria Tereza domnește la Curtea lui Pompadour.

Quesnay își enunță *Economia:* „Regele, copărtaș la toate bunurile țării!". Doctorul e lăudat, ospătat, — plimbă doftoriile în geantă. Nu le vrea nimeni. Nu rea-voință, dar... o deprinsă pornire spre nepricepere...

Apare, *Manon Lescaut*. Toți o citesc și plâng, bărbați, femei, stăpâni, slujnice — e cartea poporului îndrăgostiților. Abatele Prévost, autorul, — fond religios, cu zvâcniri sub sutană. Portretistul lui Manon, Watteau, murise — n-apucase să citească cartea.

Parlamentele din Toulouse, Besançon, Grenoble, Rouen, încep să filosofeze: puterea judecătorească, de ce n-ar înfrunta ea puterea regească?! și drept încercare vor să aresteze pe Fitz-James, guvernatorul, dar acesta-i poprește la vetrele lor, să-i cumințească.

Montesquieu tipărește *Grandeur et décadence des Romains*, prin asemănare, cei noi se arăt nespus de mici iar cealaltă carte a lui, *Séparation des Pouvoirs*, povățuiește...

Bolingbroke, Pope, Warburton — libercugetătorii intră-n țară aduși de Silhouette, care-i traduce. Aproape de Marna e un târg care se deșteaptă: Langres. Artele nu-i reușesc, dar între zidurile ei propășește cea mai vestită cuțitărie — a dat veacului pe *Diderot*. E la lucru. Va înjunghia societatea, îi va doborî trupul.

Moare omul cel mai zgârcit și cel mai părălos din Europa. Lasă fiului său o oștire pătrunsă de ascultare și visteria plină. Domnia bătrânului rege a fost aspră — alături de despotismul din țara sa, Turcia părea o republică. Într-un gheroc de maltez albastru lustruit de neodihnă și de la care desprindea nasturii de aramă când îl ierta, Frederik-Wilhelm colinda adesea străzile singur. De întâlnea o femeie ori o cucoană, — „Unde-mi umbli, târfo?! marș acasă la lucru!!" și la iuțeală-i ardea două bastoane, adesea și un picior în burtă sau numai câteva palme.

Frederik se urcase tocmai pe tron — necazul mare l-a ajuns la Strasbourg. Sosise acolo cercetând limbile de pământ, stătulețele sale, care porneau de la Gueldres spre Baltica, fâșii, și cu același prilej se oprise să poată privi puțin și de la hotar, înăuntrul Franței. Sub numele de conte Du Four, bogat senior din Boemia, călătorise neștiut de nimeni.

După șase ani, cât au stat la Cirey, M-me du Châtelet și poetul pornesc la Bruxelles pentru a lămuri o moștenire a doamnei. Casa de Honsbruck plătește trei sute de mii de livre și procesul, ținea de ani de zile, se stinge.

Pe Voltaire îl vestește regele că va veni într-adins la Bruxelles să-l vadă.

> *„Quoi, vous êtes monarque et vous m'aimez encore!?*
> *Quoi, le premier moment de cette heureuse aurore*
> *Qui promet à la terre un jour si lumineux,*
> *Marqué par vos bontés, met le comble à mes voeux!"*.

Împreună cu Frederik, era și Maupertuis și ardea de nesaț s-ajungă starostele academiei din Berlin. Îmbolnăvindu-se, însă, regele Prusiei se oprește aproape de Clèves, la castelul Moyland, pe Meuza, — Voltaire aleargă. Prietenia lor — *Do ut des* — va dăinui, caldă, zece ani. Nu prea târziu, unul își va aduce aminte că rege e și cel'lalt, că nu e făcut să rabde muștiucul.

De-acum... „Pentru dumnezeu, scrie-mi precum oricărui om, și împreună cu mine să disprețuiești titlurile, împăunările și toate strălucirile dinafară!", îi cere Frederik, și Voltaire, în scrisorile sale, nu mai pune „Majestate", ci *„Umanitatea Voastră!"*

Regele Prusiei, „pentru a se plăti de tot ce datora regelui Franței", îi trimisese, ambasador extraordinar, pe Tilio Camas — Francez de obârșie. Era ciung. Își pierduse brațul la asediul cetății Pizzighetone. Lui Guy Louis de Valori, înfățișatul lui Ludovic XV la Berlin, îi lipsea o mână — o lăsase la *Douai*.

Schimb cinstit. Dar cum Voltaire, mulțămindu-i pentru niște daruri, se legase de meteahna lui Camas, Frederik răspunde:

„... Fleury nous affublait d'un bavard de sa clique,
Mutilé de trois doigts, courtois en matelot.
Je me tais sur Camas, je connais sa pratique,
Et l'on verra s'il est manchot!"...

Cu ani înapoi, încă, filozoful vroise să intre la Academie. Scaunul lui Houdard de la Motte era slobod, dar propunerea lui Bussi, acolo, l-a lăsat de căruță. Pentru a se apropia de Maupertuis, se apucase de geometrie. Știe. Réaumur și Mairan îl vreau la Academia de științe. *Mérope*, la Comedia Franceză, a avut succes mare și poetul încinge o cunună nouă pe frunte.

Dintr-o mâncare de ciuperci foarte gustoasă, dar nemistuită, tatăl Mariei Terezi, împăratul Carol VI, moare. Frederik tocmai privea spre Silezia. Poftește pe Voltaire la Potsdam. Regele scrisese „l'Anti-Machiavel", — Fleury, cancelarul Franței, într-o epistolă trimisă poetului, laudă lucrarea regelui și-i scrie, într-un adaos, cât ar fi de mulțumit să se știe aceasta!

„Pragmatica Sancțiune" e grija zilei. Beauveau, ambasadorul Franței, și-arată teama că Prusia se va rosti împotriva Franței, adică pentru regina Ungariei și a Boemiei și că va sprijini înălțarea lui Francisc de Lorena, mare duce de Toscana și soțul Mariei Terezi. Se-nșelă poate, căci la *15 decemvrie*, dârdâind de friguri și de nerăbdare, regele Prusiei pornește în grabă asupra Sileziei.

Dacă Machiavel ar fi avut de cirac pe prinț, de bună-seamă că singur l-ar fi povățuit să scrie împotrivă-i.

Frederik s-a sfătuit singur. Apoi, cugetase într-o vreme când nu era rege și când asprimea cruntă a tatălui său îl adusese să urască despotismul — așa că se arătase pentru blândețe, dreptate și fără șovăire socotise orice cotropire o crimă. Atunci.

Abia începuse lupta între călărime și, bătut, fuge la Oppeln și de-acolo la Ratibor, spre hotarul Poloniei — deznădăjduit, singur. După el, călare, binișor, Maupertuis. Nu găsise cal, la repezeală — cumpărase un măgar. Doi ducați îl plătise, cu nărav cu tot. Trântit de câteva ori și jăcmănit, în drum, de husari, înnoptase a doua zi, seara, când și-a găsit stăpânul, — *„Ah, academia!"* Și pentru Frederik, primejdios început! Dar infanteria prusacă fusese clădită de prințul Anhalt. Din Molwitz, fostul locotenent al lui Carol XII, mareșalul Schwerin, i-anunță izbânda. Monarhul sare pe cal, gonește, ajunge, trece-n capul oștirii — nu uită mai întâi să îndepărteze pe Schwerin, fiindcă...

A spus-o, o sută de ani înapoi, Strafford.

Voltaire se întorsese la Cirey. Lucrează la *Carol XII* — o minune! Scrie și filozofice iar cucernicii-l socotesc de ateu. El, cel dintâi, tălmăcește pe înțeles adevărurile lui Newton. Prejudecăților peripateticielor urmaseră cele carteziane și într-atât de

înrădăcinate că Aguesseau, cancelaru-i credea de dușmani ai patriei și ai dreptei judecăți pe toți câți se arătau învoiți cu vreo născocire venită din Anglia.

Noi, spune Locke, prin propriile noastre lumini nu vom pătrunde niciodată îndeajuns pentru a ne rosti temeinic dacă Dumnezeu nu poate îngădui harul simțirii și al gândirii ființei numită *materie;* și Voltaire îl slăvește.

Cu câtă înverșunare, cu câtă aprigă îndârjire pornesc împotriva lui! Părerile filozofului englez îi lăsase nepăsători, fiindcă docții erau prea prinși cu învățăturile sfântului Toma și ale lui Quesnel, iar cei mărunți citeau romane numai. Și totuși, chiar cei cari strigau mai tare, puține știu despre materie și mai puțin încă despre spirit. Și-apoi ce știm noi înșine despre noi? Decât că ne stă în putere să ne mișcăm, că viețuim, simțim și gândim — fără să ne dăm seama cum; elementele materiei ne rămân tot atât de neștiute precum și restul. Orbi, sântem, cari pășim doar și dumerim abia! — era Locke așa de departe de adevăr? Dar fiindcă l-aud pe Voltaire spunând-o, s-au deșteptat, ciulesc urechile — pornesc împotriva lui și literații. Și Franța, împotriva Mariei Terezì.

Fleury avea optzeci și șase de ani și ținea încă hățurile oblăduirii, dar mâna molatec.

Frederik face pace. Împărătesei, i-a luat Glaz și Silezia. Regele Prusiei e glorificat, era și firesc. Are o sută treizeci de mii de ostași care se mișcă precum unul singur. Se apucă să înfrumusețeze Berlinul. Knobelsdorff, unul din șambelanii săi, clădește o sală de Operă — cea mai mare, ridicată fără arhitect, dar „din ordin". La Veneția, era în plină faimă baroana de Coccejì, apoi, — *Barberina,* dănțuitoarea. Regele o ia pe sus și-o aduce la Berlin, prin Viena. Pentru ea și durase sala. O îndrăgise.

Mai târziu, când i se va fi potolit dragostea, Voltaire va spune: „...fiindcă avea picioare groase și călcà bărbătește, o iubea Frederik, cât privește pentru..., i-ajunge Fredersdorff!".

Vorbe urâte! căci despre acesta, baronul de Bielfeld, în „Lettres familières", scrie: „Era om întreg și om foarte de ispravă!". Cu Barberina, regele a avut un fecior, *Dézède,* compozitorul, autorul lui „Blaise et Babet", parcă.

Pretutindeni se fac șosele, împăduriri, canale; desțelenesc pustiuri, seacă mlaștini; o sută trei sate se încheagă la soare. Regele are ochiul pe toate, plin de griji — clădește și palatul din Potsdam. *„Sans-Souci".* Lacedemonia ajunge Atena.

În Franța, portughezul Paschales a înjghebat o... *societate,* cerc foarte restrâns. „Mie nu mi-a pomenit nimic și Saint-Martin e toată ziua la *cohen*-i, acolo!"..., filozoful e furios.

Fleury moare. A intrat în dregătorie la vârsta de șaptezeci și trei de ani și apropiase suta. Voltaire mai-mai să-i ia locul la Academie, dar gura sa grăise păcătos și cum s-ar fi putut rosti, acum, despre înalt slujitorul Domnului?! — chiar cu păcate multe, acesta. O să mai aștepte! Apoi, d-na de Châteauroux — Armand de Richelieu o duce de nas — l-ar vrea, M. de Maurepas: nu. Și pune pe Boyer, episcopul de Mirepoix, să-i stea piedică-n cale. Ce să facă? se mângâie cu gândul: „Nimicniciile așa-zișilor *mari* și care dovedesc numai câtă însemnătate au pentru ei fleacurile!" Sau... strugurii sunt prea acri!

Au ales pe episcopul de Bayeux.

„Mirepoix e un prost!". Același lucru îl spune și Frederik: „ba și măgar! n-a spus-o singur?!" Boyer semnà întotdeauna *l'anc. évêq. de Mirepoix,* pe scurt și scrisul său era necitеț. Din câteva scrisori, ce i-au căzut în mână, află și Boyer și se plânge regelui:

— Sire, amândoi zic că eu sunt pros'...

— E îndeobște știut! de ce vă mai supărați?, îl mângâie regele.

În lume, lucrurile merg rău. Din propria ei cenușă, ca și pasărea Phöenix, Austria renaște. Alături de Anglia, încercuiesc Franța și, ei ce-i rămâne? să se bizuie pe Prusia?!

Măcar că era deocheat la Versailles, pun la cale să-l încerce, „Voltaire ar putea sondà, ar putea să afle...!?"

În mintea lui, învoirea crește până la însemnătatea unei *ambasade*. I se cerea, numai, să spioneze, atât.

Plecarea trebuie făcută în taină sau pe alt înțăles. Care? Fiindcă era în ceartă cu Mirepoix, strigă cât poate, scrie și Regelui Prusiei: „Nu mai pot răbdà, vin la curtea Ta!", dar nu mișcă.

Frederik îi scrie: „Vino la noi, aici nu e bigot nimeni."

Stă la gânduri. „Ce mă fac cu M-me du Châtelet?", vrea s-o ia cu el. Regele nici că ținea să cunoască pe marchiza *d'Astrée*, cum o numea, „Drept să-ți spun, cât privește despre această... călătorie, doresc să văd pe Voltaire, pe d-ta, amicul meu, și divina Émilie, cu toată divinitatea dumneaei, nu-i decât dichisul lui Apolon *newtonizatul*. Vino."

Bine. Dar îi lipsesc tocmai 1300 de scuzi. Negreșit, scrie. Frederik nu era bănuitor, le știa toate. Atrăsese din vreme luare-amintea însărcinatului său, Rottemburg, — „Lăcomia lui de bani îl împinge spre toate uneltirile. Voltaire vine aici să iscodească, cu știrea guvernului! Trimite-mi-l!". Îi scrisese și lui Jordan: „Avarul dumitale soarbe banii cu polonicul. L-am poftit pentru șase zile. Fac socoteala... Arătarea lui aici mă va costa 550 de scuzi pe zi. Bune parale! Nu cred ca seniorul cel mai înstărit să-și fi plătit cândva așa scump măscăriciù'! În sfârșit!..."

Bani de drum, de stat și pentru zile negre, albi, i s-au făgăduit și din Paris — abia când îi are, pleacă.

Ludovic XV s-a îmbolnăvit greu, la Metz. O vor pierde, pe Châteauroux. Fitz-James, abatele de Soissons, fiul bastardului lui Jacques II, vrea să-l vindece pe Rege, de păcate, și nu-l grijește, i-o spune ritos, „până ce Châteauroux și Lauraguais nu pleacă!" Le pornesc.

Regelui îi zic, acum, „Bien-Aimé!" Parisul e mulțumit că i s-au împlinit placul și voia. Regilor nu li se cer sacrificii prea mari.

Vine la rând *la Poisson* — prietenă bună cu Voltaire. Luni de zile, a stat la ea. Regele vânà în preajmă, la Sénart. Tournehem, amantul maică-sì, o trecea pe la nasul regelui și Ludovic XV ca s-o îmblânzească-i trimitea căprioare, până ce...

Regele Prusiei, în război. Voltaire s-a întors, în vacanță. Fiindcă adusese câteva știri, e răsplătit, numit: cronicarul Curții și gentilom de rând — un fel de odăiaș subțire. Două mii de franci, simbrie. Și, bucuriile vin înjugate. „Zeii m-au socotit vrednic a mă înfățișà printre cei patruzeci de nemuritori!", intră la Academie în locul slobozit de președintele Bouhier.

Această dreaptă adeverință, răsplată pentru o muncă împlinită din prisos, se cădea să fie înfățișată și mai încoà, *altuia*, aici. „Je conclus que pour faire la moindre petite fortune, il valait mieux dire quatre mots à la rousse maîtresse du Roi que d'écrire soixante-treize volumes!"

Pleacă pentru câteva luni la Sceaux, la ducesa du Maine. Iar e hulit, fiindcă-i merge bine. Stă la Cirey, — regele Stanislas, la Lunéville și are de ibovnică, acu', pe marchiza de Boufflers. Filozoful, cam amărât. Menoux, ispravnicul regelui decăzut al Poloniei, a

pus ochii pe M-me du Châtelet. Vrea cu orice preț s-o care în așternutul lui Stanislas. Nu mai era tânăr, evlavios era, dar rămăsese cu apucăturile vremii.

N-au încotro și pornesc la Lunéville. Se înțeleg de minune cu d-na de Boufflers și Menoux iese păcălit.

În versuri, în proză, cu viu grai, în toate chipurile cere, Voltaire, și fiindcă Alliot, vistiernicul regelui, nu-l satură, pornește aprigă luptă împotriva lui. Se plânge lui Stanislas Leszezinski, îi scrie:

„...de la Alexandru încă, regii se întreceau cum să-i ospăteze pe oamenii de litere, și când Virgil era la curtea lui August, *Alliotus*, sfetnicul aulic al lui *August*, punea de i se da lui Virgil pâinea, vinul și opaițul. Azi, sunt bolnav și n-am nici pâine nici vin pentru masă!".

Alliot îi răspunde:

„Mă îndoiesc că Alliotus să fi dat pită, vin și lumină lui Virgil. O facem pentru d-l de Voltaire fiindcă e un biet sărman, iar Virgil era înstărit, avea masă pusă, cu minunate feluri! și la care își poftea prietenii, și se purtà larg cu ei; așadar nici o asemuire a vremurilor. Apoi, Virgil scria pentru propria sa desătare și spre preamărirea veacului său, pe când d-l Voltaire o face din chibzuință și pentru a-și potolì nevoile sale; așa că-ți dăm dumitale ce ți se cuvine, poate, dar ceea ce nu s-ar fi încumetat nimeni să dea celuilalt, de teamă de a nu fi obrăznicit."

Alte necazuri. Émilie du Châtelet, îndrăgostită de marchizul de Saint-Lambert, un falnic ofițer, dobândește o fată și după șase zile se prăpădește, la Lunéville, în palatul regelui. Filozoful, gata să-și piardă mințile. Stanislas îl mângâie:

„Ce vrei? cârtim, scrim, povățuim și nu învățăm nimic!"...

Frederik scrie versuri — s-au adunat multe și „îndreptările făcute de un Academician sunt prețioase!" și-l cheamă la Potsdam și pentru ca să-i mai mute gândurile, fiindcă-l știa amărât.

„Ursita mea, să colind de la o curte la alta!" Să plece, dar...? Ia blaivazul și socotește — cere, pentru întreținerea locuinții sale din Paris, o sumă rotunjoară; nu uită nici laptele pisicii, nici bojocul pentru câine — toate sunt prețuite, îndoit. Pentru el, 4000 de scuzi nemțești aur, numai. Adaogă că de îndată ce va primì, prin bancherul său, acreditarea, aleargă cu plăcere și sosește iute.

„Precum Horațiu, îmbinați plăcerii folosul?..., îi răspunde regele. Căci prea lacomă fiind, fiica lui Acrisius, Jupiter o dojenește.

Voltaire, negreșit, nu tace:

„Votre très vieille Danaé
Va quitter son petit ménage
Pour le beau séjour étoilé
Dont elle est indigne à son âge.
L'or, par Jupiter envoyé
N'est pas l'objet de son envie;
Elle aime d'un coeur dévoué
Son Jupiter, et non sa pluie.
Mais c'est en vain que l'on médit

De ces gouttes très salutaires:
Au siècle de fer où l'on vit
Les gouttes d'or sont nécessaires."

Cu puțin înainte, Frederik îi scrisese despre ale politicei: „Socot Franța dușmanul nostru ereditar. Întruna ne-a încălcat hotarele și a jefuit Germania!". De-altfel, după ce luase Glaz și Silezia, se despărțise de Franța.

Între timp, Montmartel i-aduce banii trimeși de rege. Pleacă. În toiul verii e la Potsdam. Astolph n-a fost mai bine primit în palatul lui Alcin! Capătă bucătar, fecior, vizitiu, trăsurile regelui, tot ce vrea și e găzduit în apartamentul mareșalului de Saxa. În fiecare zi, lucrează două ore pline cu regele Prusiei. Într-atât l-a îndrăgit Frederik, că-l cere lui Ludovic XV. Prea voios să scape de el, „Un nebun mai puțin la curtea Franței", i-l dă dar îl scoate din slujba de cronicar. „O să mă-njure destul și-așa", simbria i-o lasă însă înainte.

Pe străzile Parisului, se vând poze — filozoful e înfățișat cu botfori și căciulă mare. „Frumosul prusac Voltaire cu tichie!", zbiară trepădușii, — *„Deux sous! deux sous!!"*...

Iată-l, la curtea Prusiei, cu o cheie mare de argint aninată de pulpana hainei, o cruce de gât, nici unul din ei nu crede în ea! și 20.000 de livre leafă — *Argumentum ad crumenam* i-a risipit șovăielile, avusese.

Maupertuis s-a îmbolnăvit de gălbinare.

Tot în Berlin s-a pripășit și tartorul ateilor: La Mettrie. La carte, cel mai învățat dintre medici; la treabă, cel mai neghiob! — noroc că nu practică, dar nici nu-i înghite. A fost izgonit din Franța și, cum era firesc, Frederik l-a primit cu brațele deschise. Scrie, tipărește tot ce e împotriva cuviinței și a cuvioșiei.

Într-o zi, la masă fiind, îi spune Regelui:

— Îl râzgăiați prea mult și toți au pică pe... Voltaire, care lipsea.

Frederik:

— Fiți fără grijă, storci portocala numai cât are zeamă!

Fiindcă-l iubea mult, vorbă să fie! Maupertuis îi spune...

Îngrozit, să nu fie aruncat, coajă, cade pe gânduri:

— Denys din Syracuza n-ar fi grăit altfel!.

Începe prin a-și pune bănișorii la adăpost. Mai ales, nici o investiție în Prusia!

La Mettrie, poftit la prânz la milord Tyrconnel, dumică singur un pateu întreg cu trufe, era mâncău mare, și când a isprăvit, moare.

S-a zis că înainte de a-și da sufletul s-ar fi mărturisit. Vorbe! Dar fiindcă văzuse destule și pricepea prea multe, Frederik e foarte îngrijat, se spune.

Necredinciosul murise cum trăise — tăgăduind medicii și pe Dumnezeu. În urma lui lasă o drăguță, o cărase din Paris — fată săracă. Regele-i dă o pensie: *600* de franci. La Potsdam, concerte: voci și flaute — instrumentele celelalte, pentru acompaniament numai. La Berlin, la Operă: *Clemenza di Tito* a celebrului Metastasio — muzica de Frederik.

O dandana „matematică": la academia de științe din Paris, Maupertuis cetise un memoriu asupra unei teorii noi despre *„cantitatea cea mai mică de acțiune"*, pe care natura o drămuiește în orice stare de echilibru. Koenig cercetând arătările celui dintâi, înfățișă,

în *Nova acta eruditorum*, o copie de pe o scrisoare a lui Leibnitz, zicea, din care reieșea că acesta ar fi născocitorul teoriei.

Ceartă mare în jurul scrisorii — pe care, e drept, Koenig n-a putut-o arăta. Oricum, vrajba s-ar fi putut mărgini aici dacă Maupertuis n-ar fi înfierbântat academia din Berlin, spunând că fapta lui Koenig o necinstea. În urma raportului lui Euler, marele geometru Koenig a trebuit să plece.

Nimic nu-l nevoia pe Voltaire să s-amestice, doar pizma pe Maupertuis, poate. Strălucirea acestuia îi supără ochii. Apoi, istoria cu „portocala" îi stătea în gât. Prilej bun să se răzbune puțin pe rege. Voltaire, cel dintâi, trage sabia — o să se taie singur și o să țipe amarnic! Scoate o broșură: „Răspunsul unui academician din Berlin către un academician din Paris" — numele și-l ascunde. Arată înăuntru cât asuprește de mult, Maupertuis, Academia și cum toți ar părăsi-o îndată dacă numitul n-ar fi proteguit de Rege. Putea Frederik să lase Europa întreagă să creadă că acolo unde adăpostise libertatea gândirii, sălășluiau părtinirea și arbitrariul?!

Apare: „Scrisoarea unui academician din Berlin către un academician din Paris" — autor, *cine?* Maupertuis e ridicat în slavă și Voltaire, terfelit în noroi. Filozoful e uluit, tace și zilele curg liniștite, la Potsdam. Dar, nu-și potolise necazul pe Maupertuis. Înșelând veghea regească, publică sub ocrotirea regelui chiar, *Diatribe du docteur Akakia, médecin du pape* — rupe în dinți pe învățat.

Aceeași scrisoare apare cu stema regească, de astă dată.

Poetul, încremenit, „Și mai abitir când un rege se face autor, adevărul e îndepărtat de la tron!", dar n-o spune tare.

Frederik îl cheamă:

— Cât mă privește, până n-ai venit, d-le, am avut liniște în casa mea și pace; te previn că, dacă ai patima flecărelii și a zâzaniei, ai nemerit-o prost la mine! — și poruncește ca toată ediția să fie poprită, iar împricinatul să dea adeverință scrisă că se lasă de intrigării și că, de-acu, va trăi: precum se cade unui *homme de lettre,* printre oameni cinstiți.

A dat-o. Ia condeiul și scrie d-nei Denis: „A stors portocala, văd bine, va trebui să mă gândesc să mântui coaja, fără zăbavă. Am să-mi întocmesc un îndreptar, să-l folosesc cu regii: *amicul meu* înseamnă: *robul meu; scumpul meu prieten* vrea să zică: *habar n-am de tine!* iar când ți se spune *am să te fericesc: te voi răbdă cât timp am nevoie de tine; prânzești cu Mine diseară,* înseamnă doar: *astă-seară, îmi bat joc de tine...*"

S-ar părea că se astâmpărase, dar... dosise câteva broșuri, din cele cu boclucul — mai scoate și o ediție nouă și le dă drumul.

Regele clocotește. Dă ordin să fie adunate toate și arse la răspântii. Întâmplarea-l aduce să fie de față. S-a înfricoșat. „Gazeta", oficiosul prusac, pomenind pe osândită, scrie: *lucrarea mârșavă!...*

Iubitor de deșertăciuni, șturlubatec, lacom, băgăcios, cârpănos și gelos, mereu s-apuce și ciugulit întruna, mușcând mereu și întruna mușcat. Slobod la limbă ca o țață, veninos ca o năpârcă, pornit pe toți și când n-are temei — cicălitor și făcător de vrăjbi. Baculard d'Arnaud îi stătuse în cale; l-a dat peste cap. Cu Maupertuis nu i-a mers. Nici teama nici povața nu pot opri de pe buzele lui epigrama, nici din condeiul lui să nu curgă pamfletul, fila să zboare. „Mereu căznindu-mă să-l păzesc împotriva lui însuși", spunea M-me du Châtelet, „desfășor, să-l pot duce, mai multă politică decât Vaticanul să țină în cătușe

creştinătatea toată!". Lipsit de sfatul ei, săvârşeşte toate năzbâtiile, zăpăcit, îşi grămădeşte pe cap toate belelele. „Trebuie să plec!", dar... Ephraïm Weitel, Hirschell, jaideru'-Medina, unul pleacă, altul vine.

Grija arginţilor ţinea loc mare! Şi măsluite şi neînvoite. Acţiunile băncii saxone *„Steuer"* pricinuiseră printr-un agiotagiu nebun pagubi peste poate. Încă cu trei ani înainte, cu aspre vorbe şi slovă, regele oprise negoţul cu aceste hârtii amăgitoare. Voltaire cumpără cât poate, câştigă ce vrea. Nu-i ajunge. Pe acelaşi evreu care-i cumpărase valorile, îl însărcinează să-i cumpere, pentru cât dobândise, diamante. S-a făcut. I s-au părut prea scumpe sau socotelile strâmbe? nu se mai învoieşte să dea, tovarăşului, dreptul său. Abraham Hirsch îl dă în judecată. Vâlvă mare! Nu pierde procesul, dar n-a aflat toată lumea că, în casa regelui fiind, a făcut ce nu se cădea să facă!?

Frederik spumegă, vrea să-l gonească, Darget, secretarul Său, mijloceşte:

— Iertaţi-l, se face de râs!

— Să nu-l văd pe-aici, să stea la Berlin până se lămuresc lucrurile!

Filozoful vrea să cază la iertăciune, — nu-l primeşte. „M-a lovit năpasta!", strigă cât îl ia gura.

Speriată, sora regelui ţinea la el, întreabă:?...

Frederik:

„Vous me demandez ce que c'est que le procès de Voltaire avec un juif? C'est l'affaire d'un fripon qui veut tromper un filou. Il n'est pas permis qu'un homme de l'esprit de Voltaire en fasse un si indigne abus...

J'attends que cette affaire soit finie pour lui laver la tête et pour voir si, à l'âge de cinquante six ans on ne pourra pas le rendre, sinon plus raisonnable, du moins moins fripon. — F."

Algarotti şi Chasot părăsesc Curtea. Voltaire vrea să-şi ia, şi el, rămas bun. Frederik era la paradă, i se spune că filozoful vrea să-i vorbească.

— Şi ţine mult?, şi se întoarce spre el: Ei bine, d-le Voltaire, aşadar vrei...? să pleci!

— Sire, afaceri urgente şi mai ales sănătatea mea, şubredă, dar dacă...?, s-apropie şi buzele-i şoptesc: *Génie universel, âme sensible et ferme...*

— D-le, îţi urez călătorie bună!

Se duce şi înmânează lui Fredersdorff însemnele slujbei: Cheia, crucea, zurgălăii, *marott'*-a şi un peticuţ de hârtie pe care scrisese:

„Je les reçus avec tendresse,
Je vous les rends avec douleur.
C'est ainsi qu'un amant dans son extrême ardeur,
Rend le portrait de sa maîtresse."

— Le voi preda Majestăţii Sale!, şi pleacă spre cabinetul regelui.

Se uită după el, — e cu jumătate stat de om mai înalt; — „Voinic, zdravăn..., cu siguranţă! de-aia nu-l plac femeile!"

Ciuda-i pocea judecata, căci Frederik avusese prietene: Doris, căsătorită apoi cu Shommers, vătaful birjarilor din Berlin; contesa Campanini și altele nouă, numai că cinstind părerea supușilor, nu se înfățișa cu nici una și nici uneia nu i-a îngăduit nici să-i calce pragul palatului nici să s-amestice în ale dregătoriei sau în orice alte treburi. Și nevăzând, lumea, pe nici una și nesimțindu-i trecerea, câte o vorbă necugetată prinsese...

Șambelanul se întoarce, îi dă însemnele înapoi, „Majestatea Sa vi le lasă și vă dorește drum bun!"

Părăsește curtea lui Frederik.

Între ei, o prăpastie de amărăciuni; neîncredere și dispreț dintr-o parte, din partea lui: ură grozavă! A fost alungat sau ca și cum, iar din Franța fusese. Unde să se mai ducă? În Lorena? s-a certat cu toți de la Curte, prea bucuros n-ar fi nici Stanislas să-l mai vadă. Unde?...

Pleacă. Stă două luni la ducesa de Saxa-Gotha, „Slavă Ție, Doamne, că nu face și ea versuri!"

Se duce la Electorul palatin, la ducele de Würtemberg, îl împrumutase pe o moșie pe care acesta o are în Franța, apoi la alte Curți, — e toamnă curând și vremea când se numără bobocii; i-a înlesnit pe toți, cu bani, și vine să-și primească dobânzile. Le ia, pornește. Încotro?

Rătăcește. D-na Du Deffand îl socoate mort, putrezit, și nu plânge.

S-a ascuns într-o insulă, pe Rhin undeva. L-a cuprins teama, tremură. Ce să facă? Se spovedește, ia sfânta împărtășanie și-și împrăștie păcatele. Alte necazuri l-așteaptă.

Ajunge la Frankfurt. Îi scrisese și d-nei Denis să vie. Freytag, șeful poliției, vine și-i cere să-i predea ce a luat, de la Curte, cu el.

— *Hélas! messieurs, je n'emporte rien de ce pays-là, je vous jure, pas même les moindres regrets. Et quels sont donc les joyaux de la couronne brandebourgeoise que vous redemandez?*

— *C'être, monsir, l'œuvre de* poëshie *du Roi mon gracieux maître!*

— Ah! de ce nu-mi spui?! mi le dăduse El singur, le dau cu plăcere înapoi! dar... le am între lucruri la Lipsca. Lasă o adeverință: „Bon pour *l'œuvre de poëshie* du roi votre maître", semnează și vrea să plece — credea c-a scăpat.

— Numai după ce le voi avea în mână, pân' atunci 'mneavoastră rămâneți aici!

Stătea la *Goldener Löwe*, sosise și nepoată-sa. Subt strașnică pază, sunt cărați la han, la Cornul Căpriții.

— Așadar prizonier de război!?, își frânge mâinile, — „Asta nu Ți-o iert eu niciodată!!"

Poeziile cu pricina fuseseră scoase într-o ediție restrânsă, nerăspândită în public deloc. Voltaire, singur, căpătase un volum. Acum i-l cerea înapoi — așa hotărâse voia regelui. Voltaire a turbat de mânie, dar n-are ce face, adastă. Câteva zile, numai. Mai are și alte neplăceri, cu Van Duren, librarul din Haga, și care-i luase urma. Chestii bănești. Și-a ușurat punga cu douăzeci de ducați, plus cheltuielile șederii acolo. E numai fiere: „— I-o coc eu lui!"

I-au sosit cuferile, predă *poeziile* și pornesc. L-au ciufulit rău. Se opresc la Mayența — să-și zvânte penele, apoi iar la Schwetzingen, la Electorul palatin; la Strasbourg și de-acolo intră în Franța. Ocolește Parisul, se duce la Plombières. Apoi la Colmar, unde

întâlnește pe sora lui Frederik. Regele are destule griji pe cap, dar fiindcă-l știe amărât, a trimes-o să-l alinte și să-l ajute nițel. „Berlinul îmi adusese pagube numai!".

Îmbunat, o clipă, și cu noi mijloace, se întoarce iar în Franța — la Lyon. Norodul îl sărbătorește; cardinalul de Tencin, „Un speculant ordinar! s-a procopsit botezându-l pe Law!", îl primește rece, nici nu-l oprește la masă, — „Ești deocheat la Curte, regele nu te place, așa că"...

— Și mie nu-mi plac popii! și pleacă. Era bolnav.

S-ar duce la băi, la Aix-en-Savoie, să-și vază de sănătate. Ajunge la Geneva. Doctorul Tronchin îi spune: „Dacă pleci, mori. Rămâi aici și te fac bine".

L-a oprit în Geneva. Dar, catolic, cum o să stea acolo? nu-i e îngăduit nici unuia șederea în cantoanele protestante. Totuși...

Lângă lac, în sat la Saint-Jean, cumpără moșioara d-lui Mallet. Plătește 87.000 de livre, bani gheață.

La doi pași, Arves se varsă în Rhône, spumegă. Canalul îi udă curtea, murmură. Lacul, în față. Într-o parte, orașul. Căsuțe de țară, răzlețe. Râzătoare grădini, o sută, împrejmuiesc Lemanul și râurile. În depărtări: Alpii Savoiei și Jura și în prăpastiile adânci zac zăpezile veșnice. Locuință fermecătoare! O botează: Délices.

Mai cumpără și o casă, la Lausanne, în rue du Grand-Chêne, încăpătoare și arătoasă. Are bănet mult! În negoț, la bănci, la Cadix, la Londra, la Amsterdam. Cine nu e îndatorat lui?! Richelieu, Electorul palatin, prinți germani, ducele de Würtemberg și câți alții!

Darget, părăsise și el curtea, plecase la Paris. Frederik îi scrie: „Dă-mi știri despre... el. Atât. Cât privește să-l mai văd, să mă păzească cerul! face să-l citești — primejdios, să-i dai bună-ziua!"

După cele pățite la Frankfurt, spiritul său critic pare să se fi eliberat, „Solomon de la Miazănoapte" e *Don Quijote*, acu', și primitorul *Alcin*, de altădată, un grosolan! În toate epistolele ce-i scrie împărătesei Elisabeta, defăimează pe Frederik și o ațâță împotriva lui. Țarina-l prețuiește. Mai cumpără o proprietate: *Monrion* — o vinde cu câștig. Începuse cearta demult, cu Desfontaines, întâi. În *Voltairomanie*-a 'cestuia, poetul era înfățișat: smintit, nelegiuit, mojic, zărghit, tâlhar, înrăit și alte împodobiri, după ce-l arătase „țărănoi" și nepot de țoapă. Autorul *Henriade*-i răspunsese, în „Mémoire justificatif", destul de cuminte, atunci. Anii l-au acrit, nu mai păstrează măsura. Se ia la harță cu toată lumea.

Roi, poet prețuit, în vremea 'ceea, îi pomenește, în „Triouphe poétique", toate nemerniciile și ale vechi și pe ale proaspete. Baillet de Saint-Jullien împlinește pomelnicul, mai săr și alții.

Voltaire cere ajutorul poliției, le calcă casele, le răvășește hârtiile, până la urmă se leagă de un biet viorist, de la Operă, Louis Travenol, pe care-l dă în judecată.

Proces lung — ține șaisprezece luni, nu-i aduce decât amărăciuni. Încolo îi merge din plin. Scriitor neasemuit, copleșit de bunătățile pământului. Vanitos, repezit adesea, chibzuit — când înjură pe Frederik, laudă pe Maria-Tereza, cum va lăuda și pe Katerina, cu toți deodată nu se ceartă. Slab, bolnăvicios, alintat de femei — nu le-a asuprit niciodată. N-are astâmpăr. Scrie *Dicționarul filozofic* și cheamă la *Délices* „Enciclopedia" și-i făgăduiește două sute de mii de franci să se înțolească la Lausanne, „Strașnică afacere de librărie!" Cine știe din ce pricină, se răzgândește.

De tot răul ce-i face Anglia, pe mare, Franța ar vrea să se răzbune pe electorul de Hanovra. Frederik e iar aliatul Franței, dar disprețuiește mult guvernul ei și înclină spre o înțelegere cu Anglia. Între timp năvălește în Saxonia și cu bani storși acolo se războiește cu Austria. Cu purtarea sa, negreșit, regele Prusiei va schimba și fața Europei!...

Prim-ministru în Franța: *Pompadour*.

La Ferney, petreceri — se joacă „comoedia". M-me Denis e o blândă Zaïre și Voltaire e neîntrecut în rolul lui Lusignan.

Filozoful din Langres meditase, îndelung, nu asupra unei cărți numai, dar cum să le închege pe toate într-una singură. A izbutit!

Mably dăduse *Elogiul Sparthei*. Raynal, alt râu, curge cu pietre și mâl. Sapă și-acoperă.

Din rafturi prăfuite, iese *Discours sur la servitude volontaire*. La Boëtie, spirit republican, amicul lui Montaigne, setos de libertate, e cetit mult.

Voltaire își pierde proptelele, pleacă, rătăcește. Dăduse o năprăznicie, îmbinare din călătoria lui Scarmentado și câteva poeme publicate înainte.

S-au alcătuit, pretutindeni, societăți pentru... *filozofare*, — unde după sporovăieli multe, se votează și se răspândește apoi, prin scrisori, opinia pe care o împărtășesc membrii fiecărei societăți. Întocmirile acestea au statornicit între ele legături strânse, care acoperă Franța cu o plasă tot mai deasă!...

În templele acestea, slujesc intelectualii — *clerul laic*.

Aici, părerea socială e adesea în nepotrivire cu cea adevărată; lipsită de orice bază reală. Aici, stăruie un adevăr verbal numai. Și dăinuie un focar de cuvinte — precum în viața de toate zilele, pentru toți unul de lucru. Munca, aici, e întrecere la vorbărie! Atât.

În mediul acesta, nimic nu va fi adevărat decât ce se spune și nu se rostește decât ce se arată destul de lămurit, lesne de înțăles și îndeajuns de cuprinzător pentru a fi glăsuit îndată și prins iute de către toți. Acu', sântem în domeniul ideii-cuvânt, stearpă de orice cuprins real și de orice răspundere.

Dorul îl poartă la... *„maman"*, — cufundă mână în buzunar, frământă gândurile. A părăsit casa d-lui de la Roque. Colindă străzile, grădinile — se plimbă. Aține calea femeilor care vin la fântână să spele rufe și când cârdul s-apropie — nădragii pe vine, le arată ce se cuvine să nu descopere. Ce neastâmpăr îl îndeamnă?! Dar simte plăcere mare să le înfățișeze pe ce s-așează și... sfârcul. Îi dau cu *huoo!*, gonesc după el, fuge, îl prind. Spune că e nobil, copleșit de necazuri și că... așa-l apucă pe dânsul scrânteala — rar. Tremură, plânge. Abia a scăpat să nu fie târnosit și dus la poliție. Aci Thersit și peste o clipă, Achile: *„— Dacă-ndrăzneau numa'!"*

Părăsește regatul Sardiniei. Se întoarce la d-na de Warens. Smerit: — *„Me voiçi, maman!"*

Louise-Éléonore de la Tour de Pil, din Vévai, fusese căsătorită cu M. de Warens, feciorul mezin al d-lui de Villardin, din Lausanne. Văduva are douăzeci și opt de ani; i-au împlinit educația amanții, printre ei, mai ales, M. de Tavel. O sută de porniri o frământă: muzica, fizica, chimia, filozofia, matematicile, medicina empirică și alchimia — din toate câte nițel.

Creșterea tânărului Jean-Jacques o pune pe gânduri. Întreabă pe M. d'Audonne, un prieten de-al casei, ce să-l facă?

— Hm, cel mult popă!

Să aibă vreo aplecare? Toate! și nici una. Simte tot, nu vede nimic. Leneș la chibzuit, fără memorie verbală. Preot? parc-ar vrea să fie. Într-un buzunar poartă cantatele lui Clérambault, în celălalt vântură mâna. Solist. „*5 ori 5*"... Mânuind socotelile pe dește, dobândește o inspirație: da' dac-ar înlocui notele prin cifre? Nu cunoaște nici transpoziția nici metrica, izbutește totuși să deslușească și să cânte, cu greșeli multe, recitativul și prima arie din Alpheu și Aretuza. Dar îl stânjenea lucrul, în bancă — părăsește seminarul. Muncea și mult. Scurs, tras la față — cearcăne. Îi tremură mâinile pe instrument.

Le Maître, profesorul de muzică, de care se legase pe viață, pleacă la Lyon. Îl întovărășește — se putea altfel?! Ajung. Dascălul cade-n stradă, se zbate — spumă la gură. Suferea de boala copiilor. Îl lasă, fuge. Îl iubea ca pe taică-su, mult! Se întoarce la han. Stă la un colț de masă, dus. Alături, un zăplan — scutură masa, lucră și el, dedesubt. Sare în sus, o rupe de fugă. Fiindcă i-a furat taina? sau fiindcă aflase că mai sunt și alții care își petrec vremea astfel?...

Rătăcește pe străzi toată ziua, seara se lungește pe o bancă. Împlinise doo'ș'doi d-ani și era singur! Simte o mână cum îi mângâie spinarea, și...

— Dormi mititelule?

— Daa..., — dulceag și surâde călugărului.

— Să nu răcești, nopțile sunt perfide. Vino!

Pornesc. Pe drum, M. de Corbeàh îi spune:

— Sărăcia mea n-am decât un pat!...

Câte palate cuprind sute de cămări care stau goale!! I s-a ivit în cale un suflet. Pășesc în odaie. Noapte de vară — strașnic de cald! mai iau și câte o vișinată-boabe. S-au dezbrăcat, s-au culcat. M. de Corbeàh se despoaie și, fiindcă patul e strâmt, îl înșfacă în brațe să-l ferească să nu cadă din pat.

Dimineața.

— Să iei și cevaș în gură, ți-o fi foame? — îl întreabă călugărul și ciocăne în ușa bucătăriei, alături.

Nu s-arată nime.

— Așa-i zgripțuroaica, cu toane! Hai, și-l trage în cuhnie.

Gazda și fetele ei strâmbă din nas, una-l calcă pe bătătură — le purta la vedere — și când vrea să s-așeze, ailaltă trage de subt el scaunul. Se proptește cu șezutu-n dușumele, — praf i l-au făcut! Se scoală. Celălalt:

— Nu ne dai nimi' să gustăm?

— Afar', porcilor!...

Coboară scara în grabă. El calcă mai rar — betejit, a rămas în urmă. De sus de la fereastră, îi deșartă-n cap o oală... Noapte furtunoasă — a ținut mult! Iuțește pasul, — „Uff! scăpai ieftin, dacă mă ucideau?" și fugi!

La curte zbucium mare, se apropie sf. Paște și regele vrea să grijească, dar duhovnicul său, iezuitul Perusseau, nu se învoiește până ce Pompadour nu părăsește palatul. Marchiza se vaită, plânge, pleacă pentru o lună, numai, la Crecy. O să ție minte!

În țară, frământare — stârnită de Janseniști, Barbier îi numește *„republicani"*, și de... alcătuirile tainice coborâte din Anglia.

Rousseau pleacă la Lausanne. Habar n-are și vrea, acolo, să predea *„muzica"*. Stă la un han, dă înștiințări: *„M. de Vaussore de Villeneuve va da concerte, între timp acordă câteva lecții numai."* Propriul său nume nu-i păruse destul de muzical. Așteaptă — zadarnic. Se duce la M. de Treytorens, jurisconsult cu vază și muzicant desăvârșit, și-i spune:

— Am scris o capodoperă muzicală, voi dirijà eu însumi dacă?...

— Vai de mine, bucuros! poftim!

Seara — lume.

Ia bagheta, bate în pupitru; frânge vreo trei. Concertul: prăpăd! symphoniștii aleargă și azi.

Simte și altă frământare... Dar cum?! Împreunarea între un băiat și o fată se poate ea săvârșì așa de la un an la altul? O, dac-ar avea vreme! Muzica l-absoarbe. Mai sunt și alte griji, flautul... Ar vrea să împărtășească, să împrăștie, simte nevoia, și rămâne cu bucuriile în palmă. O anomalie, negreșit: *hipospadias* — îl va necăji mult.

Pașii-l duc spre lac — nu, ține la viață! ține mult, dar acolo își simte sufletul împăcat. Stă pe o piatră și plânge... plânge... Picăturile i se preling de pe mână — toate proiectele sale de perpetuare le seamănă-n lac.

Iată-l protosinghel. S-a aciuat pe lângă un arhimandrit din Ierusalim. Poartă căldărușa prin sate și prin capitale — țanțoș. Cerșesc. Cer ajutoare și senatului din Berna. Preasfințitul nu știe decât grecește, și turcește cevaș, suplica și cuvântarea le ține Jean-Jacques. Întâia și cea din urmă rostire a lui în public. Dobândesc. Pornesc, ajung la Soleure. Căutau pe ambasadorul Franței. L-au găsit. Rousseau se mărturisește *„francez"*. Mințea. Marchizul de Bonac îi trage un zăvrac — Jean-Jacques îi spune adevărul, plânge. Sfaturile l-au despărțit de călugăr și gologanii ce capătă îi înlesnesc călătoria. M. de Merveilleux, tălmaciul ambasadei, îi dă câteva rânduri către unchiul său, lt.-colonelul Godard, și:

— Caută să ți-l apropii, d-le Rousseau, bătrânul e om de ispravă și-ți poate fi de folos. Călătorie bună!

Pleacă la Paris, pe jos. Drum lung. Calcă rar. Gândurile fug, aleargă. Colonelul... cum îl cheamă, a mijlocit și iată-l prepus să fie ofițer. Umflă pieptul, înalță capul... „Geometrie știu, *unchiu'* mă-nvață fortificația, pot s-ajung și general!". Rotește privirea — pe câmp în stânga se văd mulțime strânși laolaltă. „Trupele mele!" și dă comanda: — „înainte marș!". S-a proptit cu coatele în buza șanțului și-l frige genunchii, și-a julit și nasul. E miop de dă-n gropi și... Se scoală. Vacile pasc înainte. Câinii latră. Își scutură hainele de țărână și... „Nici mareșalul Schomberg nu vedea bine și vedea departe!". se întoarce în șosea și-și vede de drum, târâș. Două săptămâni încheiate, se saltă, colbul în urmă. Ajunge. Orașul visărilor lui i-apare neisprăvit, sărăcăcios și cumplit de murdar! Toate realizările-l nemulțumesc, fiindcă umflate în închipuirea lui, ființe și lucruri, scad când se arată. Stă cât stă și sila-l întoarnă la drum.

De la Auxerre, scrie o mică satiră în versuri și o trimite d-lui Godard, colonelului... „Să știe și de la mine, javra bătrână, că e guguștiuc și avar!"

Zorește, nu numără pașii nici nu privește în lături. În preajma Lyon-ului rătăcește calea. Zăduf — ostenit și înfometat. În pieptul dealului, o căsuță — cam dărăpănată și curtea vraiște. Bate-n poartă. Târziu, aude clempușul cum sloboade ușa — scârțâie. Un cap ciufulit înfipt de-a-dreptul în umeri, o față întunecată și gura rânjită-l întreabă răstit:

— Ce-i cu tine?!

Gata să fugă, îngână:

— Sete... foame!

— Intră! — și-i deschide larg ușa.

Odaie strâmtă, nevăzută de soare — rece și afumată.

Îi pune pe masă o oală cu apă stătută și un bolovan de rumeguș de tărâțe...

— Ia, asta-i tot ce mi-a rămas.

Apa e clocită și coltucul de pâine îndoit cu cenușă, și ochii gazdei nu-i dau astâmpăr. Se scoală, dă să plece.

— Adastă!, se duce la ușă și o încuie.

Inima-n el cât purecele, teama-i bate gândurile: „*Brutta bestia!* mă ucide".

Bădăranul se-apleacă, ia o rangă...

El strânge pleoapele.

Strecoară muchea în buza chepengului, îl saltă și coboară pe scară în pivniță. Zăbovește.

„Groapa mi-o sapă!", nu mai are sânge în vine, — „*Ave!... Dominus vobiscum...*," cruci după cruci și și-a ascuns fața în mâini, se roagă:

— „*De profundis clamavi ad te, Domine! Domine, exaudi vocem meam! fiant aures tuae intendentes in vo... cem deprecationis... meae!*", cade în genunchi:

— „*...clamavi ad te, Domine!*", tresare!

A trântit ceva pe masă: cuțitul?! a răsunat odaia.

Gata să lèșine.

— Să nu mi te-mpingă diavolu' să scoți o vorbă, ai înțăles?! și hai și mănâncă.

Îmbierea-l deșteaptă. Nările-i spun..., deschide ochii.

Pe masa de brad, în fața lui, un blid cu jumeri, o pulpă de porc poleită de fum, o azimă caldă și un clondir cu vin. Nu mișcă.

— Ce, ți-a trecut foamea, setea?

— Cum?...

— Îmbucă, satură-te, bea și ți-oi spune, dar!...

A mâncat cât i-a plăcut, și din vin cât a vrut.

— Vezi, zice țăranul, — lipsă nu duc cât știu a mă păzi. Le țin ascunse, merindele, că de nu, perceptoru..., înțălegi: podgoritu, vinăritu, morăritu, „talia"..., îmi ciupesc bucatele de nu se mai ajung, și-apăi... la ce s' le-mpart?! Așa că... pun și eu la vedere oala cu apă și pita-mpietrită — pe-alea mi le lasă, pe-alelante le dosesc. Când bătuși în poartă, eram taman la masă.

L-a cuprins în brațe, îi udă fața, -l zgâlțâie plânsul...

— Frate-mio!

Celălalt:

— Să nu te împingă păcatu', Iudo! da' la ce te smiorcăi?

— M-a răscolit, m-a răzvrătit nedreptatea, auzi blestem! să fii nevoit să-ți ascunzi dumicătura, rodul năduşelii dumitale. Urgie!...

Smerit, țăranul tace o clipă — ridică capul, îi sclipesc ochii şi:

— Vezi, măi băiete, are alt gust când... Hm, şi nu uită ce-ți spusei, umblă sănătos! şi l-a dus până-n şosea. În urma lui a zăvorit poarta, a dat drumul la câini, a intrat în casă şi a-ncuiat uşa.

Urcă, stă. Porneşte agale, coboară. În fundul văii se abate din drum, se-aşează pe marginea şanțului. Apoi, cu pumnii încleştați: „Vasăzică... nu poate înlătura prăpădul decât înfățişând mizeria!? şi dac' ocârmuirea ar bănui că nu piere de foame, omul acesta ar crăpà!".

Mai apropiat de decăzut decât de muncitor, de norod. Nu ştie ce-s dările nici rostul lor, dar sămânța urii, neînduplecate prinde în sufletul său, năvalnică, — „Jos cu vexațiunile pe care le îndură poporul, bietul!".

S-a sculat şi pleacă bolborosind:

— Mănoase câmpii! şi la ce bun? natura v-a îmbelşugat rodul numai ca să fie prădat de hoarda publicanilor, sărman popor neştiutor!

Porneşte.

A ajuns la Chambéri, la *„maman"*.

Parisul a pornit cu pricină mare împotriva împăratului. Războiul a cuprins şi Sardinia. Oştiile franceze au plecat spre Milanez, au intrat în Piemont — vin.

D-na de Warens închiriase, la marginea târgului, o livadă cu pruni şi clădise pe cramă o odăiță. Jean-Jacques îşi petrecea vremea acolo şi fiorii, singur. Pe şosea: muzică, ropot. Aleargă la poartă. Trecea o coloană, între alte regimente şi al d-lui de la Trimouille, pe care-l cunoaşte. Citea tocmai pe marii căpitani din Brantôme. Capul plin de Bayard, Clisson, Lautrec, Coligny, Montmorency, de la Trimouille şi iată-l cucerit şi de urmaşii lor — bate din palme. S-a prins cu drag de Franțuji — uită de pensia d-nei de Varens, pe care o primea, femeia, de la regele Sardiniei şi din care se hrăneau toți. Şi nu-şi lămureşte dragostea mare ce simte?...

De bună seamă lumea toată care citeşte e stăpânită de acelaşi farmec şi numai aşa ura stârnită de generalii francezi e cumpănită, ştearsă. Apoi, în vreme ce capodoperile lor dramatice ademenesc tot tineretul la teatrul lor, romanele lor, mai mult decât oamenii, le alipesc femeile din toate țările. Faima Parisului atrage străini mulțime cari se întorc înflăcărați; şi, netăgăduit, gustul scrisului lor îngenunchie fără oprire spiritele toate — toți, până şi biruiții, încă slăvesc Franța! Cartea creează un climat al scrisului, simțirea şi judecata-ți rămân vrăjite de ritmul de viață al națiunii de la care ți-ai împlinit mintea. *„O douce France!"*

Înviorarea ce simte i-aduce alta?... Îl furnică trupul... Are douăzeci şi şapte de ani, dar nu cunoaşte decât pofta şi mulțumirile personale. E drept că a sărutat apăsat mâna d-rei Galey, o cunoscuse abia de un an. În sfârşit! nu mai e mult şi poate?... Cu d-ra Graffenried ar face minuni! priveşte în lături — dacă nu l-a auzit nimeni, dar cum? Îl cuprinde grija, ce să facă? Aleargă la *Maman* şi-ntr-un suflet îi împărtăşeşte zbuciumul lui. Dornică să-l ferească de orice mânjeală şi pătrunsă de rostul ei de dădacă, -l sărută pe frunte, îi netezeşte fioncul de la gât, îi încheie doi bumbi de la surtuc şi-i spune blând:

— Era normal! vino peste opt zile și te învăț eu... și-l bate binișor pe umăr. După o săptămână și o zi împlinite, cunoaște păcatul.

Ea stă la masă și scrie și el, scurs, singur în curte, ascultă mustrările cugetului. *Post coitum animal triste*... Mofturi! Nici un dezgust firesc, dar natura, prevăzătoare, cu nesațiul a pus în om și frâna ca, gustând din gavanosul cu dulceață, flămând, să nu-și prăpădească burta dumicându-l tot dintr-odată, căci cele dulci mult amăgesc! D-na de Warens își dăduse toată osteneala...

Biata femeie e zăpăcită de sofisme. Sufletul i-ar fi călăuză bună, capul o sfătuiește prost — de el ascultă. Și fiindcă vrea să-i desăvârșească buna creștere... A scârțâit ușa. Pășește ușor pragul și o închide. S-apropie de masă. Nelămurit, în fața ei, privirea pironită pe ghete. Ea, făr' să se oprească din lucru:

— Da, Jean-Ja', de câte ori vei simți nevoia, nu te sfii, vino, și scrie înainte, să știi însă că atâta n-ajunge, ca să devii un om *accompli* trebuie să mai înveți... să dansezi... și să mânuiești și... armele.

Încearcă... dar îl necăjesc bătăturile și e deprins să umble pe călcâie iar danțul cere să salți pe vârfuri. Se lipsește.

Armele? *„Dièze..., quarte..., quinte..., sixte... Pause!"*; scăpase undreaua din mână. Ce minunată înrudire cu Muzica! Da, simte că-i plac armele! O clipă, pe gânduri, și la ce servesc arme'?... L-a cuprins sila, i-e scârbă. Se lasă și de scrimă.

Toată ziulica, în tovărășia lui Claude Anet, colindă coclaurile. Deprinde să cunoască rodul pământului. Anet era din popor, din acel popor care dă faptele și oamenii mari. El l-a învățat să cunoască plantele, poate și semenii; lui îi datorează Jean-Jacques dragostea nedomerită, dar arzătoare și darnică, pentru democrație.

Încolo — bine. Căsnicie-n trei, — se înțeleg de minune; fiecare știe, nici unul nu pomenește. Trec anii...

Claudo Anet moare. Culegând buruieni, a răcit sus pe munte. Mult n-a bolit. Într-o seară și-a dat sfârșitul.

Jean-Jacques, desnădăjduit. Îl adorà. Aleargă,-i cade în genunchi...

— *M'man*, dăruiește-mi mie hainele lui Anet, le-am încercat chiar acu', îmi vin!

Ea clatină capul, oftează și părăsește odaia...

El își smulge părul, — „Nime să mă-nțeleagă!?".

Vin să-l ducă la groapă. Se bocesc toți.

Stă cât stă și iar l-apucă dorul de ducă...

— *Maman*, numa' părintele Blanchart mă mai învață pe mine *armonia*, să plec la Besançon! dar...

Femeia pricepe... lui Rousseau-i trebuie încălțăminte, haine și schimburi. Din ce avea din ce n-are, cheltuiește opt sute de franci! Îl înțolește nouț, îl sărută pe frunte, — „Drum bun, Jacot!".

Pleacă. Hahaleră, pierde cufărul la Rousse. Ce era să facă?, se-ntoarce.

În vară, stau la Charmattes — la țară. Îi cad în mână filozofemele lui Voltaire; departe de a fi ce a scris mai de seamă. „Mai bine nici că se poate! aș-am să scriu, ba mai frumos!". În lipsa lui prinsese altu' rădăcină-n casă. Nu poat' să rabde să vadă cum alții-i toacă, bietei femei, banii. „Mult nu mai stau!" Mult nici c-a stat — stătuse treisp'ce ani, a mai stat doi.

S-apucă de *fizică experimentală,* zice el. Fabrică cerneală sympatică — la iuțeală: ceva orpiment, niscai var nestins și puțintică apă, gàta! Dar sabia rodea teaca, — n-are astâmpăr. Apoi, simte în el o dogoreală care nu se mai potolește nicicând. Ca să omoare vremea, joacă șah.

Abia învățase pionii pe nume și bate pe M. de Bagueret, un as. — „Voi studia după metode, am să-i sting!".

Cercetează pe Philidor, Stamma, și când socoate c-a dobândit știința, cu cine joacă — pierde.

Cin' l-o fi sfătuit? Află că-n apă zac închegate toate tăriile. Bea apă până se umflă. Și-a lăbărțat stomacul — urducăie. Îi vâjâie capul și rămâne surd, multă vreme. L-a părăsit somnul. Abia se târâie — gâfâie.

Apare *Enciclopedia* — în șir. Vor să cuprindă într-o singură carte suma tuturor cunoștințelor omenești — prilej bun pentru îndrumare și răstălmăciri. Intenția e nouă, încercările nu.

În suta a cincia, Marcianus Capella întrunise și el cele șapte științe, toate câte erau socotite pe vremea lui astfel. În veacul al VII-lea, altă încercare: *Etimologiile* părintelui Isidor din Sevilla. Dominicanul Vincent Beauvais dăduse, subt Ludovic Cel Sfânt, *Speculum historiale, naturale, doctrinale et morale.* La începutul secolului al XVII-lea, Mathias Martin, din Brema, întocmise un întreg plan de alcătuire. Henri Alsted, la Herbon, și Bacon croiesc drumul. O călăuză pricepută, pentru aceasta care apare în Franța, s-a ivit din *1722* încă: *Cyclopedia* lui Chambres.

S-au apucat de lucru. Toți cei cari voiesc să schimbe societatea religioasă și politică, novatorii și liber-gânditorii își dau întâlnire între scoarțele cărții, pentru a elabora principiile noi și spre a sfărâma ceea ce numesc „eresurile trecutului". Daguesseau, înnobilat, dar nu-l încălzește, spirit luminat și deschis la noi întocmiri, ia subt ocrotire pe Diderot și *„Cartea"*. Dar Perusseau veghează. Pentru a mântui, spune, pe principesa Enrica, care murise de trei zile, cere regelui întemnițarea Enciclopediei.

Pompadour, pentru a-l înviorà pe rege, îi alcătuise un serai, la „Parc aux cerfs". Acolo strângea copilele pentru așternutul monarhului, îl primenea des. Dar Ludovic XV se plictisea de moarte.

Marchiza căuta noutăți, să-l îmbuneze voia, așa că întinde o aripă proteguitoare asupra Enciclopediei, poate i-o mai risipi „cartea" gândurile...? Și... cele mai dărâmătoare dintre capitole se zețuiesc la Versailles, în camerile de jos, unde locuiește medicul ei, Quesnay — părintele „Economiei politice".

Cufundat în cercetarea Enciclopediei — îi căzuse în mână fascicolele. Citește ziua și noaptea, tot ce se nemerește. Prețuiește mai ales cărțile în care cuvioșia se îmbină cu știința. Citește pe părintele Lamy: *Entretiens sur les sciences*. Apoi, Leibnitz, „Essai"-ul lui Locke, Malebranche — „cercetarea adevărului"; logica de la Port-Royal, — iată-l pe jumătate jansenist, prins de ei, nu și de metoda lor de a preda latina. Dar cu toată încrederea, ce simte, teologia lor aspră-l îngrozește. Spaima de iad, pe care n-o cunoscuse înainte, îi turbură somnul și-i udă așternutul. Cetindu-i, pe cei de mai sus și pe Descartes, bagă de seamă că toți sunt într-o neisprăvită ceartă. Trudește să-i împace — îl încinge durerea de cap. Rând pe rând e prietenul fiecăruia, iar propria lui judecată o ține adormită, pare că

în chipul acesta se învrednicește să priceapă mai bine. Trece la geometria elementară. Fuge de Euclid, înlănțuirea demonstrațiilor îl ostenește. Răsfoiește analiza; analitica l-adoarme. Latina-l canonește mai rău. Se străduiește cu *Eglogele* lui Virgil, dar lipsit de ținere de minte, nu reține un rând.

Pleacă la Montpellier. Acolo se dă drept englez, nobil și burduf de carte. Cucerește pe d-na de Larnage. Întâmplare scurtă -- îi scutură și punga fetei. Iar la Chambéri, Barillot, înapoiat din Italia, i-aduce *Bontempi* și *Cartella per musica* de Bancheri. Îi deșteaptă gust pentru istoria muzicii și pentru cercetările teoretice ale artei acesteia mari. M-lle Merceret, slujnica d-nei de Warens, are reale aptitudini pentru muzică — sfaturile ei sunt de mare folos. Răsfoiește și cărți de medicină și dobândește repede toate bolile cuprinse între scoarțe. E pe moarte! Cu M. Salomon și cu toți doctorii, din partea locului, a isprăvit. „Numai la Montpellier, M. Fizes mai mă scapă!". Apoi, cum *„maman"* se înhăitase cu un bărbier — scârbit, pleacă. Ocupații multe — lucru manual.

S-a întors, — sănătos. Nu stă mult și iarăși la drum. Ajunge la Lyon, intră la M. de Mably — învățăcel la băieții dumnealui. Copii buni — unul, Sainte-Marie, vioi și neastâmpărat și cel'alt, Condillac, mototol și nițel tâmpit. I-au dat în seamă și cheile de la pivniță. Fură sticle cu vin alb d'Arbois, multe, și le bea seara în odaie, singur. „Dac-aș avea și puțin cozonac!?". Deretecându-i-se camera, au dat peste clădăria de sticle su' pat și M. de Mably îi ia cheile. Necăjit de lipsa de încredere ce i se arătase, pleacă spre Charmettes.

Acolo... Delușu'... Salcâmii..., umbră..., banca... Căsuță cu țiglă... cuprinsă de măceși. *„Au devant un jardin en terasse, une vigne au-dessus, un verger au-dessous; vis-à-vis, un petit bois de châtaigniers"*... În preajma casei curge un pârâu; aleargă prin livezi ca un copil zburdalnic. Și pajiștea e plină de „merișori"! — florile lui. Bucuria cu care privește cei dintâi muguri! *„Revoir le printemps était pour moi ressusciter en paradis!"*, i-a stat inima-n loc. Odihnește puțin și iar o pornește. Gândurile au luat-o înainte. Cutreieră crângul, o carte subt braț. A luat, pe coama dealului, poteca spre Chambéri. Strălucește tot câmpul, florile îmbată. Împreună mâinile: *„Doamne!"*, și nu cere nimic. Asta'i-e toată rugăciunea. Privindu-i facerea și podoabele, semănate, slăvindu-L, numai, se roagă. Atât. Rugă scurtă și n-o poate rosti închis între patru pereți, în odaie; o strigă fierbinte, aici, față-n față cu Domnul. La o răscruce, se întoarce. Soarele, sus. Grăbește. Din vârful dealului privește spre fereastra ei, jos. Obloanele sunt date la o parte. *„Maman!"*, se pomenește alergând pe șosea. Se clatină, se oprește, răsuflă adânc și pleacă înainte, pas după pas. Ajunge. Mult nu stă, și-și ia drumul.

Trece iar prin Lyon. Cunoaște pe abatele Mably și pe cucernicul Condillac; ambii veniseră să-și vadă fratele. Îi dau scrisori, ajutoare, sfaturi, l-au înfățișat și muzicantului David, de la care ia două părechi de ciorapi, o tichie, două flanele — și pleacă.

O dată cu frunzele care cad, pe caldarâmul orașului, iată-l în Paris. A adus și systemul-muzical — să facă avere, s-o pricopsească pe d-na de Warens. În drum, la Lyon, cunoscuse prin M. de Bordes pe ducele de Richelieu — cunoștință fără folos. Măririle nu-s bune la nimic! Nu-i poate suferi, dar... Dejugă în rue des Cordiers, la hôtel Saint-Quentin, aproape de Sorbona. Prin M. de Bonnefond cunoaște pe Diderot. Treisprezece livre de argint, comedia *Narcisse* și „proiectul muzical" îi sunt toată averea.

Avea o scrisoare către cavalerul de Rohan, se duce să-l vadă. Îl găsește în târg, cu mânecile suflecate — abatele de Léon isprăvise tocmai de scuturat, iar, hainele de pe

spinarea lui Voltaire, care o ștersese. Îi dă răvașul și capătă opt sute de franci — stătuse și câteva zile la dânsul.

Înfățișat de Réaumur, duce la academie sulul — *proiectul*. Se întocmește comisia de cercetare... Își freacă mâinile, — „Au ales una strașnică!": MM. de Mairan, Hellot și Fouchy. Sistemul înlocuia transpozițiile și zădărnicea cheile, totuși pare că gama prin cifre fusese încă demult născocită de altul, așa că... „Niște nătângi! și habar n-au de muzică!".

Publică *Disertations sur la Musique Moderne*. La Chambéri, scrisese o operă: *Ifis et Annaxarète*. Și încă una: *„L'amant de soi-même"*, sau așa ceva. Le-au aruncat în foc, — bine a făcut.

Răsare la Veneția: secretar particular al ambasadorului Franței. Citește, scrie... cu cerneală simpatică — uneltește. Toată dregătoria îi stă pe umeri — așa crede. Câteva încercări drăgăstoase dau greș. În tovărășia colegului său, Carrio, prepus și el la legația Spaniei, au arvunit, negreșit cu știința părinților ei, pe mica Anzoletta — o brună picantă, nu împlinise unsp'ce ani. Era în toiul verei. Hotărăsc s-o lase să crească până... se coc strugurii și-apoi... dar e silit să plece. Partea lui de bani și-o ia înapoi. Sătui de el, îl rugaseră să plece... — „Tâmpite instituții civile! în care binele public și adevărata dreptate sunt sacrificate nu știu cărei așezări aparente, distrugătoare de ordine, căci nu face decât să adaoge sancțiunea publică la oprimarea celui slab și la inichitățile celui tare!", strânge pumnii.

A pus mâna pe câteva acte, scrisori — șubrede temeiuri împotriva fostului său stăpân, pleacă și le folosește.

S-a întors iar la Paris. Stă aproape de Luxembourg. Tot acolo locuia și o fată săracă, Tereza le Vasseur — o gâscă. Îi dă cofeturi, suspină, îi înșiră palavre, o mie, și după multă strădanie: pântecele fetei rodește.

El își petrece vremea la M. de la Poplinière — d-na nu poate suferi Elvețienii; dă ghes, nu se sinchisește.

Tereza naște. Altă belea... Griji mari! Îi prinde de gât un fir de arnici albastru, înfășoară pruncul în cârpe și împreună cu M-lle Gouin, moașa, pornesc de la ea, din rue Saint-Eustache, glonț la azil și-l lasă acolo pe scări afară — era noapte.

Petreceri mari la curte și la „Théâtre des-Petites-Écuries" piesă după piesă, se dă *La princesse de Navarre* — muzica a fost refăcută tot de Rameau. Compozitorul e prins cu altă operă: *Le temple de la Gloire*; cine să revadă partitura? fiindcă trebuia întrucâtva schimbat libretul. Voltaire e și el plecat. Lucrul cere grabă. Jean-Jacques ia totul asupră-și, migălește la *Fêtes de Ramire* și întâmplarea-l duce la un schimb de scrisori cu Voltaire — o singură dată. Aci se și mărginește orice legătură între ei. Despărțiți, vor lucra spre același țel. Osebiți negreșit, dar împlinind tot atât, unul cu o lacrimă, cel'lalt râzând.

Fiindc-a îndrăgit-o pe Tereza, țop și rudele ei! Cotropit de treburi, împreună cu M. de Francueuil vor să scoată un manual de chimie. Cel care va înfățișa, mai târziu, *„legea conservării materiei"* abia se născuse; se adeverește însă că Rousseau s-a trudit cu chimia mult înaintea lui Lavoisier! — de ce-i zice atunci acestuia „părintele chimiei"?

Cunoaște pe d-na d'Épinay, nora lui Live de Bellegarde — fermier general, câștigă multe parale. Cu același prilej și pe M-me d'Houdetot, fiica strângătorului de dări. Lucrează la Operă — actul din Hésiode; și Condillac dă l'*Essai sur l'Origine des connaissances*

humaines. Diderot trudește la Enciclopedie. Jean-Jacques să facă partea muzicală — scrie, dar nu capătă nici un gologan; n-au folosit-o nici ei.

Diderot scosese *Lettre sur les Aveugles*. *Les pensées philosophiques* nu i-a adus mare supărare, dar îndrăzneala nouă-l duce de-a dreptul la Vincennes, în închisoare, fiindcă M-me Dupré de Saint-Maur și M. de Réaumur s-au simțit ușor otrăviți de cuprins.

În saloanele d-nei Dupin, fiica lui Samuel Bernard, a fost prezentat prințului de Saxa-Gotha și baronului de Thum. Tot acolo cunoaște pe Klupffel, duhovnicul principelui — plin de duh, și pe Grimm: reporter luminat, e și lectorul casei, citește mult și cântă la *clavecin*. Era firesc să se împrietenească cu el.

Au mijlocit mulți și amărăciunea lui Diderot a fost îndulcită. Are două odăi bune, e slobod să se plimbe în parc și să primească lume. Jean-Jacques aleargă să-l vadă. Dar... Vincennes e la două leghe de Paris! Mai stă..., mai merge... În drum, citește „Mercure de France" și află că academia din Dijon a deschis un concurs: *„Progresul științelor și al artelor, conlucrat-a el să vatăme ori să însănătoșească moravurile?"*

Ajunge. Sare de gât lui Diderot, îl sărută, plânge. — „În sfârșit, te revăd!" — Îi citește prosopopeea lui Fabricius, o scrisese-n drum la umbra unui copac.

D'Alembert, sosise înaintea lui:

— Effectivement, il s'y trouve un mélange de philosophie et de littérature fort intéressant, seulement, à mon avis, cela vous conduira à dire trop, et..., arată cu mâna și cu privirea, locul. Nu zău, te ispitește?!

Diderot.

— Las' că-i bine, dă-i înainte! și când va fi gata adă-mi-o să văd de e ceva de adăugat.

Pleacă mulțămit. Aici începe și aplecarea sa spre scris — de aici i se vor trage toate necazurile, lui și ale celorlalți, multe.

Se-apucă serios de lucru. Și-a luat de secretar pe soacră-sa. M-me le Vasseur știe și carte și e plină de distincție — fusese jupâneasă la marchiza de Montpipeau. Muncește de zor, dar lucrarea e lipsită de înlănțuire și ordine. Nedespărțit de Grimm. D-na Dupin i-a cumpărat mobile și-l mută la hôtel Languedoc, rue de Grenelle-Saint-Honoré.

A mai scăpat de griji. Pornesc cu prietenii la părintele Klupffel. Beau, mănâncă și ginesc la ibovnica abatelui. Fata-i zisese „papa" și el înduioșat la lacrimi se culcă cu ea. *„Popesse-Jean-Ja"*, au poreclit-o băieții.

Dar cheful s-a încheiat și se întoarce acasă. Remușcări: „Cerule, ce am făcut!", se spovedește Terezii. Ușurat — adoarme. Vise spurcate, — sare din pat. Umblă nebun prin odaie, până la ziuă.

Află că Diderot a luat premiul Academiei. „Hm, se putea altfel!?! are proptele!" Primește un bilet de la el, scurt: *„Felicit. Ești premiatul academiei Dijon. Stăruiește înainte!"*

Aleargă la Tereza:

— Citește, te rog!

Ea-i pune sub nas o cratiță, sfârâiau în grăsime cartofii...

— Citește, Jean-Jacques, citește! hai, nu cetești!?

Se trage înapoi, i-au sărit doi stropi de untură pe nas:

— Voyons, chère Thérèse! Rousseau uită mereu că Tereza nu știe carte.

— Mă iartă, te rog, și stă locului.

Crăcită-nțepenită-n papuci, sedilele pline, palmele-n șolduri — lubrică, aprinsă, fața numa' vine, ochii țepi, gura căscată, un rânjet pe buze; sub fusta-i tremură buricu'...

— Și ce poftești?!, gàta să-l încalice.

— Diderot îmi scrie că... Ah, ce om! singurul meu prieten!!, l-au podidit lacrimile și sughițul.

— Până mâine îți schimbi 'mneata părerea încă de zece ori și că lasă-mă dracului, am treabă!, în urma lui trântește ușa.

Cugetă asupra îndatoririlor omului și... Tereza e pentru a patra oară plină. A venit vremea să-și pună și el faptele în potrivire cu principiile. Pe primii copii i-a înstrăinat fiindcă... aflase că sunt bine îngrijiți *dincolo*. Răspunderea lui de cetățean luminat îi spune: „Fă-i țărani harnici, lucrători iscusiți!“ De altfel iată și rostul pentru care-i... face. Dar... s-a gândit temeinic, „Nici o deosebire! să fie la fel cu toți“, și-i desprinde de la gât arniciul, — „Nu-i trebuie semn!“ și-l cară și pe prâslea tot la *„găsiți“*. Copiii lui! — simte că i-ar fi iubit, și părintele, în el, e împăcat. Aleargă la d-na Dupin, la Francueuil, la d-na de Chenonceaux — o învață matematicile, — la Grimm, și le spune, lor numai, cât l-a costat să se despartă de fiu-su!...

Lumea a aflat, îl arată cu degetul. — „Prietenii m-au trădat!“ Spumegă de mânie. doborât de necazuri și griji. Stă la d-na Dupin. Francueuil i-a făcut simbrie. Ar putea lua și locul lui Dudoyer, casierul, dar nu se pricepe în socoteli. Ținerea de minte nu-l ajută, munca rânduită-l ostenește, gândurile pornesc greu, vorbele-i rămân în gâtlej, suferă, și de retenția urinei — din copilărie încă. Călătoriile pe jos, până la Vincennes, i-au adus vătămare mare. La dus, pe stânga, și la întors, pe dreapta, s-a proptit în fiecare pom, cu nădejdea să-l ude. Zadarnic. D-rul Morand prăpădește o testea de sonde, nu poate trece de cotitură; îl ustură de-i săr ochii! Picătură cu picătură i se scurge necazul. E amărât. N-are nici un prieten. Încruntat toată ziua, toți îl ocolesc. Invidioși? — Nu, „nu meritul meu literar, ci purtarea mea morală mi-i face vrăjmași!“, toate le află, toate le știe.

Se va lipsi și de prieteni și de sprijinul lor — vrea. Se poate doar hrăni el și singur! meserie n-are? compozitor nu-i?! Era... *Notenschreiber*, numai, și solist mut.

Diderot i-a publicat primul „discurs“. Va avea răsunet mare!

Își schimbă portul. Vinde spada, ciorapi albi nu mai poartă; în cap, o perucă rotundă cu bretonaș pe frunte; tichie; haine de dimie. Și-a vândut și ceasul. La ce-i folosea? Nu lucrează oare pentru Veșnicie?! De pe când era la Veneția, mai păstrase rufe alese. Întinse în pod, la aerisit, pier toate. I le-a șterpelit fratele Terezii. Își cumpără albituri aspre și de o mie de franci, cumpără, numai sonde moi. Îl doftoricesc medicii: Thierry, Malouin, Helvétius... Opriri — piatră, nisip... „Ține-mă, Doamne!“

În polemică cu M. de Bordes, din Lyon, și cu toți prietenii. Și tocmai ciudățeniile acestea-l fac căutat. Cocoanele se bat să-l aibe la masă, dar fiindcă nu se poate împărți peste tot, dobândește dușmani, crede: — „De-aia mă și cheamă toți!“ Bănuitor, deznădăjduit: „Pot eu, sărac, să nu atârn de nime?!“

Curg plocoanele. Umilit că trebuie să primească atâtea daruri, — furios. Prea înduioșat — cum să le respingă? Chibzuința d-nei le Vasseur îl scoate din încurcătură; baba le ia, ba și mai cere.

Stăruie să-și desăvârșească „sistemul muzical“. Diversiunea l-aruncă în literatură — el singur zvârlit, în pofida voii sale, într-o lume pe care n-o pricepe nici nu-i înțelege ifosul.

Lipsit de personalitate și în neputință de a i se asemuì, se hotărăște să s-arate într-un fel al său propriu. Care? cum? Sfios, stângaci, cârciob — priponit de propria lui bănuială, cum să se înfățișeze? Lipsit de îndrăzneală, totuși: — „Voi călcà cutezanța lor în picioare!". Mațe pestrițe, acru la vorbă, disprețuind buna cuviință, fiindcă nu și-o poate însuși. În sufletul său însă, în potrivire cu noile sale principii, aceste asprimi toate iau înfățișarea virtuții. Dibaci mizantrop, iar răutățile sale, grăite, sunt piperul numai, nu fierea.

I-au mai rămas doi prieteni buni: Grimm și Diderot. Îl duc la baronul Holbach. Un om învățat, de treabă și primitor, din păcate bogat putred! nu-l poate suferi. Grimm cade greu bolnav — era îndrăgostit de M-lle Fel și fiindcă răsplata întârzia, s-a hotărât, lungit în pat, să piară de foame. A aflat tot Parisul și din prima zi Rousseau, îngrozit, nu se mișcă de la căpătâiul amorezatului. Propriul său devotament îl îmbată, îi stoarce șiroaie de lacrimi, oricum... — „L-am scăpat, sărmanul, de la o moarte grozavă!" și se bocește.

S-a certat cu Klupffel, cu Duclos e la cuțite. Vrea să scrie iar muzică, dar ce închegase mai de seamă înainte a lăsat spre pomenire în Anglia, la Wooton, d-nei Devenport și bătrâna, oftând după el, poate, își face din foi bigudiuri. O sută de sisteme se ciocnesc în capul lui și i-l clatină. La M. Mussard, întâlnește pe Prévost. Un om senin căruia sufletul îi înviorează scrisul. Se vede cu M. Procope, mic Esop cu noroace, și cu Boulanger, autor postum al „Despotismului Oriental". E îndrăgostit de trei odată: Denise, nepoata lui Voltaire; d-na Vanloo și de d-na Valmalette. Slabă nădejde... și fiindcă l-au încins căldurile, pornește în fiecare zi, din zori, la Passy — să bea apă rece. *Les Muses Galantes* n-a avut succes. Pentru *Devin du Village*, MM. Cury și Declos gata să se ciopârțească-n duel.

Lucrarea promite. Izbutește o îndrăzneală; a-mpletit tot potopul de cuvinte și în recitativ, Francueuil și Jelyotte i-l schimbă. Nici că se putea altfel. În trăsura Curții, cu Grimm și Raynal pornesc la reprezentarea piesei, la Fontainebleau. Izbândă mărginită, la repetiție. Se-arată la Curte — soios, nebărbierit, jegos și cu peruca încâlcită. În aceeași înfățișare și, seara, în loja d-lui de Cury. „Am venit să-mi arăt disprețul numai!"

Sala, plină. În fața lojei sale: regele și Pompadour. Se așteaptă să fie huiduit, scos în brânci, afară, bătut poate? Dimpotrivă. Își pierde cumpătul, se întreabă singur cum a putut venì în halul ăsta?! Își plimbă ferit mâna pe obraz, îi vine-n minte: „Dar barba-i de la 'mnezeu!" și lămurirea-l liniștește, apoi: „Să-i înfrunt!", însă cuviința tuturora îl uluiește, îl bagă-n răcori și ușurarea pornește fără sondă, de astă dată. Reprezentația curge — prima scenă, searbădă. La „duo", Rousseau plânge cu hohote. Bâțâie și se clatină, își bea lacrimile, — „Desfătare divină!"...

A doua zi, M. de Cury vrea să-l prezinte regelui — e vorba de o pensioară. O vrea negreșit și vine, dar l-apucă altă grijă: „Dacă uit ce să-I spun? dacă mi se taie glasul?", și-o zbughește afară, pornește spre casă. Prin slăbiciunea lui a învins.

Devin... se joacă la Paris, în câșlegi. În libret, a semănat și câteva bucăți luate de-a-întregul din ale baronului Holbach, cu știința lui negreșit, dar credea că-i taina lor numai și acu șoptesc toți.

La Operă se joacă: *Eglé, Pygmalion, le Sylphe*, dar... — Succes are numai *Devin!*

Vrajbă mare între muzica franceză și cea italiană — *coin du roi, coin de la reine*. Și ceartă grozavă între cler și Parlament. Acesta — exilat. Răzvrătirea ar fi fost gata, dar *Lettres sur la Musique* abate necazul și-i strânge pe toți împotriva lui Jean-Jacques; revoluția a fost astfel încercuită.

Urgisit de toți. Șovăie. Simte că vor să-l piardă. Cei din orchestra de la Operă au pus la cale să-l ucidă, știe, le-a surprins doar privirile crunte. I-au suprimat și intrările la Operă. Pompadour joacă pe Colin, în *Devin* și-i trimite cincizeci de livre și regele, o sută. — „Cu siguranță altă cursă!" La *Émile* lucrase douăzeci de ani — nu i-a adus nici pe sfert. — „Atâtea izbânzi i-au acrit pe Grimm și pe Diderot, se putea altfel?!"

Din pricina 'ceasta n-ajunge să joace *Narcisse*, la „Italieni", crede. O joacă la Théâtre-Français și piesa, fiindcă era proastă, cade. O tipărește. Lucrează la *Originea inegalității dintre oameni*. La Saint-Germain, în pădure, meditează asupra obârșiei omului: *„Necugetaților, cari vă plângeți întruna împotriva Naturii, aflați că relele toate vă vin de la voi numai!"*.

Jean-Jacques a plecat la Geneva, cu Tereza și cu M. de Gauffecourt — toți trei într-o brișcă. Slăbăciunile lui îl nevoiesc să oprească des trăsura și Gauffecourt, ghiujul avea șaizeci de ani trecuți, folosește prilejul să-i arate Terezii cărți cu poze porcoase. Când se apropie de trăsură, țiitoarea lui, roșie ca racul, suflă și-și face vânt cu mâna.

— Te-a dogorit soar'le?

— Dàa, parcă..., și i-au înflorit ochii.

Seara, află. S-a isprăvit! nu mai crede în amiciție! Apoi, „toate precăderile date prietenilor sunt doar dragoste răpită semenilor și patriei! nu-s toți oamenii frații noștri?", spune, — „nu và să fie iubiți toți deopotrivă?". Hotărât! e amicul neamului omenesc!... Dar cine oare îi poate iubi pe toți? Sfinții doar, și sfinți nu mai sânt. Cosmopolitismul, în politică, ar ucide dragostea de patrie. Și iubirea aceasta, împrăștiată peste toți, se subțiază, pierde din adâncime. „Toți laolaltă prieteni!", dar pe copiii săi nu i-a socotit nici copii măcar — le-a hărăzit de mumă pe toată lumea, adică: pe nimeni!... Cum? de ce, n-au fost ai lui? Dar, erau ai ei!

Se opresc să vadă pe d-na de Warens — paragină. Geme și pleacă.

Înflăcărarea republicană-l mână la Geneva. Gânduri... Evanghelia e una pentru toți creștinii, dogmele sânt osebite — fiindcă unii s-au încăpățânat să lămurească ce nu pot pricepe, și-apoi de dogme puțin îi pasă! pornit e să se lepede de catolicism. A pregătit o cuvântare și când s-o rostească, tace. Pentru cât îi mai rămâne zile, va sta la Geneva — e hotărât!

A dobândit cetățenia. Se plimbă pe marginea lacului. Lucrează la *Instituțiile politice*. Traduce din *Tacit*, — anàpoda. În toamnă, părăsește Geneva. Pornește spre Paris. Imprimă la Rey, și în Olanda, *Cuvântare asupra inegalității*, dar opul e primit rece. Are țară, dar cămin n-are. M-me d'Épinay repară *Ermitage* și-l poftește să se mute acolo. S-a înduioșat, plânge... plânge... „Quelle femme!" Între timp, stă la castelul Chevrette. S-ar întoarce la Geneva, dar află că Voltaire s-a statornicit acolo. Pricepe iute că noul venit, und' s-ar afla face lege! — căci bogat și cu legături multe, „Cum dracu' să mă măsor eu cu dânsul!?", și când află cum s-a aprins după el tineretul și cât îl iubesc cocoanele, simte o ură grozavă împotriva lui, „ăsta-mi fură și țara!".

D-nele Holbach și Francueuil au murit. Jean-Jacques nu-i însurat încă, dar ca și cum. Socru-su s-a hodorogit rău. Nu c-ar fi cumva bolnav, dar mestecă greu, numai, picioarele nu-l prea ajută, vorbește într-aiurea și nu vede. Îl cară la *„...bătrâni"*.

Se orânduiește la Ermitage, în casa pe care i-a clădit-o M-me d'Épinay. „Aici îmi refac eu primăvara!", gândul i-a fugit la Charmettes, oftează adânc. I s-au umplut ochii

de lacrimi. Acolo a scris poezia nădejdii, va scrì pe a deznădejdii, curând, când va părăsi locul. Poetul naturii, împletește în năframa ce țese mult verde. Prins de dragostile tinereții, precum toți descriptivii, de la Bernardin încoace. Mai presus de toate, minunat zugrav de priveliști!

L-a cuprins o lene de om slobod, care lucrează abia când se îndură. Cărțile i se vând bine. Cugetă, în aer, *sub dio*. Odaia lui de lucru: crângul de la Vincennes. Aici și la Montmorency va petrece șase ani împliniți.

De pe când stătea la Veneția încă, i-au sărit în ochi strâmbătățile oblăduirii, apoi cercetarea istoriei, a moralei, i-au copt părerile. Băgase de seamă curând că toate țin morțiș de politică și că poporul nu poate fi decât ceea ce-l fac felul guvernământului său, să fie, și cârmacii. Dar în ce chip să se înfățișeze oblăduirea cea mai vrednică întru împlinirea poporului celui mai virtuos, celui mai înțelept și mai bun?! — „Adevăruri folositoare fericirii neamului omenesc!"

Se pune pe lucru. Departe de țara sa, în Franța, scrie spre binele patriei sale — vrea, cel puțin. Puține noutăți — căci tot ce-i cutezat în *Contractul social* a fost spus înainte în *Cuvântare asupra nepotrivirii stărilor*, și tot ce afli în *Émile*, găsești în *Julie*, din prisos.

S-a apucat să purece manuscrisele abatelui de Saint Pierre — douăzeci și trei de cărțulii, numai, groase. I le-a adus nepotul, contele. Între timp, gândește la altă lucrare... Schimbări, osebiri; clima, anotimpul, zgomotul, culoarea, întunericul sau lumina, toate în sfârșit au înrâurire mare asupra omului! Taina endocrinică n-o pune-n cumpănă — nu era bănuită încă și totuși, în propria lui făptură și în toanele insului e cea cu răspunderea cea mai temeinică. Zic, cartea la care gândește, privind la toate variațiunile pomenite, ar fi să se cheme: „Morala senzitivă" sau „Materialismul înțeleptului", — lenea nu-i îngăduie truda s-o scrie sau prevederea i-a spus s-o tacă. Nu meditează decât plimbându-se. Metehnele-l țin adesea pironit locului. Lucrează negreșit și la „Dicționarul de Muzică". În timpul verii vine și d-na d'Épinay, la Chevrette. Scrie și ea. „Ar fi cum ar fi, da' n-are țâțe și prea mult păr pe picioare!" Pastelul lui Lyotard o arată altfel: puțintică, dar plină de farmec. Gândește adesea la încurcătura lui cu Tereza, — „Ce-o să s-aleagă?!"... Tereza, negreșit, nu e ce-i trebuia, dar iată... „Când sunt șubred îmi face o supă bună, gătește bine..." Și când e bolnav mestecă vârtos. Ține la masă. La urma urmei n-are nici o îndatorire! De iubit n-a iubit-o, nici n-a vrut s-o aibă. S-a întâmplat. O, dacă el însuși ar fi fost copilul maicii ei! alte legături i-ar fi unit și negreșit ar fi iubit-o strașnic! Rudele ei, „Lua-le-ar naiba! niște lipitori! cum să mai îndrăgești familia!?", și cât n-ar fi vrut! — „Uite...," când femeia lui dobândește, — „tremur, inima mi se frânge, da' n-am ce face! trebuie să-i dau. Pot eu să mă încumet să încredințez sângele meu familiei?! Ce creștere le-ar da?! mă cutremur!" Și neputând, bietul om, gustă plăcerile casnice, desăvârșite, își cruță odraslele baremi. Urgisește oamenii, „Mi-e scârbă de societate!". Necăjit, asuprit de gânduri, toate vânturile-l bat. Caută un reazim în prieteni, să-i sprijine molăciunea, dar vorbele lui înveninate i-au risipit pe toți. Caută o mulțămire în cărți. În care? În docțiile învățaților vede numai erori și sminteli, în ordinea socială: asupriri numai și cumplită ticăloșie! S-a despărțit de enciclopediști, „Lămuririle lor sunt șovăitoare!" Va încerca să îndrepte singur toate relele. E beat de virtute. Simte că-i vine îndrăzneala și parcă i se dezleagă limba. Dar cum nu-i mai vede, pe oameni, disprețul lui scade și nu-i mai urăște. „Vreau să-i văd fericiți!". Te miri, zău, de ce nu-i lasă-n pace!?

Descoperă la fiecare pas urziri. Revede *La Paix perpétuelle* a lui Saint-Pierre și *Polysynodia,* lucrarea care-l scosese, pe vremuri, pe abatele de la Academie — ca fiind potrivnic ocârmuirii. Prevederea-l sfătuiește să nu se prea amestece în politica Franței, fiindcă grija sa cea mare este să nu-și poată spune: „Ai căutat-o, năpasta!".

S-a amorezat lulea de d-na d'Houdetot — îi clocotește sângele și neputința de a săvârși l-aruncă iar în lumea himerelor. Se îmbată de gânduri. Urăște pe oameni fiindcă-l stânjenesc de la ele, dar beteșugurile l-aduc pe pământ — iar stricturi... bujii... alifii... cataplasme, sonde. Stă lungit. Sare-n sus! a prins de veste că d-na le Vasseur umblă să-i înstrăineze dragostea Terezii, și tagma holbeiană uneltește contra lui, dar... „Sunt cu ochii pe ei, fir-ar!... Au parapon că stau la țară!". Monoman genial.

Citește poemul despre nimicirea Lisabonei, scrie lui Voltaire, îi dă sfaturi: „Fii mai voios, omule!", apoi, „Voltaire și-o închipui, el, că crede în Dumnezeu, dar crede în dracu' numai! căci așa-zisul lui dumnezeu este rău făcător și-i place să vatăme-ntruna!" Scrisoarea o trimete prin d-rul Tronchin, să i-o dea filozofului. Nici un răspuns. Totuși, unul, tuturora: *Candide!*

Vine să-l vadă și d-na d'Houdetot, sora d-lui d'Épinay și amanta lui Saint-Lambert. E praf după ea, dar cum s-o?... Se răzgândește...

Enciclopediștii, încăierați — lupi, nu mai seamăn' a oameni, a creștini nici și mai puțin a filozofi porniți să lumineze, ei, pe alții.

Lucrează iar la *Julie.* Și-a șnuruit cu panglici, în culori, un caiet cu marginile aurite. În el își ouă gândurile — pestrițe. D-na d'Épinay pusese pe Latour să-i facă portretul și-i mai aduce și o fustă vișinie de flanelă, pe care n-o mai purta și...

— Cher ami, fă-ți din ea o jiletcă.

Cade-n genunchi:

— Of, ah!... Câtă grijă!, plânge... plânge... și iar sonde, alifii.

M-me d'Houdetot vine îmbrăcată băiețește, l-a dat gata! Nu-i a mai frumoasă; fața picată de vărsat, puțin; tenul ușor scorojit; chioambă, ochii rotunzi și mereu roșii; voinicuță. Treizeci de ani — avusese. Înfățișare plăcută, graiul cald. Plină de spirit și nemaipomenit de aiurea — nu fată cu tainele prietenilor. Mare virtute! Apoi, femeia avea un bărbat istovit și un amant sprinten. Era nespus de bună.Corrancez spune că bunătatea e podoaba cea mai de seamă a femeii. Vede în ea pe *Julie,* — „Idolul meu!", lungit la picioarele ei i se spovedește: a îndrăgit-o prea mult ca s-o posede îndată! Stângaci, fraze lungi.

— *Chut!* ne-aude Lambert, fii cuminte!

Se întâlnesc la Chevrette. Toți cu ochii pe ei — râd să moară! M-me d'Épinay îi răscolește scrisorile. Diderot tipărise *Le Fils naturel* și-acolo, între altele: *„numai înrăitul stă deoparte!".* Pricepe iute: „Știu, de mine se leagă, măga'...!". Ia condeiul și scrie. Ceartă. Diderot are de furcă cu Enciclopedia. Mai e și acuzat că a plagiat pe Goldoin. Jean-Jacques se duce să-l vadă. „La necaz să-i arăt că-i sânt prieten! și să aud și ce zice despre?..." Dar cel'alt nici că pomenește de *Julie.* „Ah, invidia!"

N-a mai dat pe la Chevrette. Pe vară a poposit Grimm acolo și nu-l mistuie. Prieteni buni erau, nu-și mai dau „bună-ziua". Era și timpul, „Grimm? un stricat! N-a stat până mai ieri în Saint-Roche, unde stau alde *alea?* Acolo locuia și ...un fleac! un spilcuit! știe să se pomădeze și să-și încârlioțeze părul, atât! cât despre morala lui: „Urmează-ți înclinările inimii, auzi?!" Doctrina-i fusese altădată pomenită și de Diderot, dar fără lămuriri

multe. Vinovat se simte, de despărțenia de Grimm și pornește spre locuința lui. Îl primește acru și-l ceartă.

S-a sfârșit și cu d-na d'Houdetot! Ea-i cere scrisorile înapoi. Le dă, și:

— Și, pe-ale mele?!

— Le-am ars, îi răspunde.

Se înăbușe, gata să cadă d-a-n picioarele:

— Se macină mărgăritarele?! se pot arde astfel de?!..., se jeluie amarnic: Vor lipsi posterității!

Patologia gloriei.

Energia simțămintelor, care l-ar fi ajutat s-o aibă..., l-a oprit s-o... Uită.

Primește o scrisoare de la d-na d'Épinay — îl întreabă numai dacă, precum se poartă și cârtește, mândria-i mai îngăduie să rămână subt acoperișul ei? — dreptate avea. Rousseau așteaptă primii fulgi de zăpadă, să-l vadă și lumea cum tremură, — își scutură papucii și pleacă.

Se întrec cari de care să-l găzduiască. Capătă altă locuință — la Mont-Louis, în bătrânul Montmorency. Se mut' acolo.

Diderot i-arată articolul *„Genève"*, scris de d'Alembert pentru Enciclopedie. Sare-n sus: „Vor să-mi cucerească acum și țara, patria!". Încheie *Julie*, îi vâră pe toți înăuntru, — „Să mă pomenească!". Foc supărat pe Diderot, aflase prin Saint-Lambert că i-a dezvăluit câteva taine, fleacuri. Strecoară în carte un pasagiu din „l'Eclésiaste" — pentru ca fățiș întreaga omenire să știe că „Noi nu mai sântem prieteni!"

Diderot e onest, fire deschisă. Goethe îl prețuiește mult — era și firesc ca universalitatea cunoștințelor lor să-i apropie. Schiller, mai sentimental, va simți mai mult cu Rousseau.

Cu cercul-Holbein a rupt orice legătură. Pentru o nimica toată se ceartă cu Marmontel, „O otreapă!". M. Lamoignon de Malesherbes îi oferă o slujbă la „Journal des Savants". Îmbufnat: — „Am chef ori n-am, trebuie! să mă slăbească!", nu primește. Nu vrea să aibă nici în clin nici în mânecă cu literații. Și prea desele poftiri la gustări, ce-i vin din toate părțile, le va respinge fiindcă...

— Vor să mă sărăcească dând la bacșișuri!

Prințul de Tingry, ducele de Willeroy, Lamoignon de Malesherbes, mulți, toți vin la el — încărcați cu bunătăți.

După *Scrisoarea către d'Alembert* și *La nouvelle Heloïse*, s-apucă să scrie *Institutions politiques*, — se lasă. În doi ani, încheie *„Julie"* și *Contractul Social.*

Quos perdere vult, Jupiter dementat. Ce este elocință, în *Contractul Social*, va fi vorbărie, la tribuna Conventului, și umanitatea va pătimi de neomenie.

Îi rămâne de făcut „Dicționarul Muzical" și... „Dacă mi-aș scri *Memoriile?"*, nu precum Montaigne ci cu desăvârșită curățenie, fără scăpări nici ascunzișuri. Și... „Morala Senzitivă"? — uită. Păcat! ar fi lăsat posteriorului, poate cel mai aprig tratat de pornografie.

Are de vecină pe marchiza de Verdelin. Când îl cauți e după ea. Soțul ei cumpărase o locuință de țară la Soisy. Are 80.000 livre venit, „E bătrân, urât ciumă, surd, arțăgos, bătăios, apucat, pocit și chior! — încolo om de treabă s-arat' a fi." Erau prieteni buni. Pe unde o ia, marchiza-i iese înainte, *„Uff, când o să scap de ea!?"*

La Montmorency, în preajmă, venise să-și petreacă vara mareșalul de Luxembourg — prieten bun cu d-na de Boufflers. Mareșalul vine să-l vadă. S-au văzut, s-au plăcut. Pe Jean-Jacques l-apucă iar dorul de ducă, gândea să plece la *Isola bella*, pe Lago Maggiore. La marginea unui lac mai mic, capătă o casă mare — fosta locuință a pictorului Le Brun — și se mut' acolo, la mareșalul de Luxembourg. Prieteni la toartă.

Scrisese o copie după *Heloïse*, pentru d-na d'Houdetot, ba primise și plata. Scrie și pentru mareșala, alta, cu planșe. — *„Merçi."* Capătă locuință în palatul lor la Paris. Și-aduce aminte că încă n-a fost pus în posesia zestrei maică-si. D-ra Bernard se prăpădise demult. Puțina avere, cât avusese, rămăsese în grija d-lui Isaac Rousseau, care se ajută din venit. Se mutase într-un târg'șor, departe în Vaud, la Nyon; viața era mai ieftin' acolo. Stare mare n-avea bătrânul. Jacot scrie avocatului său, M. Dupal, din Geneva, și lichidarea se face iute. Curând își primește toți banii. Trimite o scrisoare de tămâiere lui Silhouette și, negreșit, supără pe Choiseul. Îi scrie și lui — îl pomenise-n *Contractul Social*, da'-l uitase în *Émile* — și acrește pe Pompadour. Nu le prea nemerea, dar nici că-l silea cineva la astfel de ploconeli. Lanț, boroboațele!

Isprăvise de cetit *Julie* mareșalei. — „Màmele pot învăță de la d-ta. Frumoasă carte!", dar *Émile* o obosește; și totuși, trebuie să-i dea zor înainte: „curtea". Cum? D-na d'Épinay-i lăsase lui tabloul ce-i zugrăvise Latour — mutra sa. Îl duce și-l dă marchizei de Luxembourg, plocon. Așa.

Tocmai coborâse scara, gata să iasă, se-ntâlnește cu M-lle Amélie de Boufflers — o potcă, n-are doisp'ce ani. Se proptește cu mâinile unde i-ar fi fost sânii fetei și o pupă de zor, apoi, doborât de rușine, se spovedește mareșalei...

— Se întâmplă! nu-ți mai face griji, omule.

— Negreșit că fata, numai ea, -i de vină, fiindcă râmnind la mine m-a îmboldit să fac astfel!, se putea să nu-i spuie tot!? — *„Vitam impendere vero!"*.

Între timp i-au reparat casa de la Mont-Louis, cu bani dați de prințul Condé. Toți trag de el, „Mă vor în palatele lor, să fiu văzut, să mă fac de râs! Ah, lume!", ridică mâinile spre cer. Abatele Morellet scrisese *La Vision* împotriva lui Palissot, care atacase pe Diderot. și e poftit la Bastilia. Enciclopediștii ofereau osanale, în cartea lor, cui va mijloci; sare să-l scape și nu izbutește, dar d-na de Luxembourg dobândește iertarea și, de la ei, să fie lăsată în pace. S-ar zice că filozofii au o singură petrecere: să-și arunce sudalmele și să-și facă rele.

Jean-Jacques scrie lui Voltaire o epistolă acră, îl ceartă că așezându-se la Geneva i-a înstrăinat dragostea conaționalilor. Nici un răspuns. „Îl urăsc!" Celuilalt, puțin îi pasă.

Vine prințul de Conti, să-l vadă. Îi trimite în două rânduri vânat ales. Mănâncă cu poftă. „Ce om de treabă! halal!!" Într-o zi aude pe un megieș văicărindu-se că i-au ros iepurii coaja de pe corcoduși. Iar îi trimisese, Conti, vânat. „Cât timp să mai rabde bieții țărani vexațiunile și iepurii lor?!", și-i trimite daru-napoi. A doua zi: „Poate-am spurcat-o? s-o dreg!" Se îndrăgostește de d-na de Boufflers — era amanta lui Conti. Noroc c-a simțit tocmai când se pregătea s-o răpuie. Retențiile l-au oprit și d-na...

Află că M-me d'Houdetot a cetit regelui Stanislas, în manuscris, *Julie*. „Elle vaut pour le moins *La princesse de Clèves!* le saura-t-il?!"

Diderot laudă mult *„Clarisse Harlowe"* — proaspăt tradusă. „Tâmpenii, ca și în *Pamela!* Richardson o răzbește cu sumedenia de personagii doar, atât!", iar el desăvârșește cu trei-patru inși o carte — tot una-i?!

Într-o zi, d-na de Luxembourg: — „Băiețelul dumitale trebuie să aibă... doisprezece ani? Dă-ni-l să-l creștem!". Să i-l dea, să li-l dea, cum nu! dar dacă, căutându-l, dă peste altul?! Se cutremură, și apoi, unde să-l caute? Plânge, se bocește...

— Băiețașu' meu, dragu' tatii!

Bătrâna le Vasseur, soacră-sa, o ducea cam greu cu el, aflase și mahalaua. Grimm, să-i vină-n ajutor, a luat baba și-a dus-o la Dueil, lângă Chevrette, asumându-și și întreținerea ei. „Numai ca să mă umilească și... bestia...!"

D-na de Luxembourg a dat lui Duchesne să-i tipărească *Émile*. Tocmește cu Rey și dobândește, pentru *Contractul Social,* o mie de franci. Îl frământă gândul să întocmească un tratat de filosofie... *Essai sur l'Origine des langues*? și negreșit... uită. Din proprie pornire, Rey i-a alocat o pensie. „Cu ce gânduri ascunse oare!?"

Contractul Social se imprimă în Olanda și *Émile,* în două ediții, la tipograful Néaulme. E vorba să fie arestat. „Sigur! de când o pun dânșii la cale!". Publicațiile lui au fost întrerupte, nu de ocârmuire, „Choiseul ori Iezuiții!". Fiindcă s-a pornit toată omenirea împotriva lui, „Voi luptă!"

Stă în halat, pe prispă, vântu-i saltă pulpanele — s-a pornit vijelia. L-apucă spaima, cade-n genunchi, plânge... Are virtuți, fără îndoială, și slăbiciuni multe. Nevolnic în dragoste. Urmărit de dorul de a fi iubit, dar și de ura, închipuită, a semenilor. Și nimeni n-a fost mai cocoloșit, mai îndrăgit, ca el, și mai luat în seamă. Pascal a fost un vizionar genial — Jean-Jacques e un amărât, un caz de clinică bietul.

Bolește. Mareșalul..., „Ce om! ce suflet!"; stă lângă el și Morand îi vâră sonde — n-are piatră, dar prostata cât pătlăgica! Toate neputințele și beteșugurile toate și vaiete — le-așterne pe hârtie, scrie lui Duchesne. Malesherbes, să nu înspăimânte posteritatea, ia și arde toate scrisorile.

Pornesc să fie cu ochii pe el, scrierile sale nesocotesc Parlamentul, se leagă de religie. Sub tălpile lui arde pământul... Beauveau și Sorbona l-au arătat de eretic, de oaie râioasă, răznită din turmă, iar cărțile lui să fie smulse, de gealat și arse. „Trebui' s-o șterg!" Unde? La Geneva, domnește Voltaire. Apoi, *Discours sur l'inégalité* și *la Nouvelle Héloïse* fuseseră prost primite acolo.

Patru ani, cât stă la Montmorency, mai mult tânjește și-i' grozav de frică de moarte. Mareșalul de Luxembourg îi dă spre folosință castelul său din Merlan, aproape de Paris. Dragostea de patrie-l cheamă departe, la Geneva. „Cum mă vor primi?". Strânsese-ntr-o ladă toate scrisorile și le lasă mareșalului. Își ia rămas bun de la Tereza și bocceaua cu sonde. Bătrânul îl petrece până la drumul din fundul parcului, unde e trasă trăsura. Îl prinde în brațe, -l sărută, îi lăcrămează ochii. Cine în vremurile noastre, când stăpân e banul, mai arată atâta curtenire gândirii? Jean-Jacques face doi pași, se întoarce, scoate din buzunar cheia de la portița grădinii, o purtă mereu la el. I-au dat-o de la început, să poată intra când vrea. O întinde mareșalului: — „De-acu nu mă voi mai folosi de ea, luați-o!".

Celălalt o vâră-n haină. Își strâng mâna. Un fulger în ochi, și sare-n brișcă, „Aproape mi-a smuls-o din mână, cheia, grăbit mai era să-mi închidă poarta, javra...!". În poamele cele mai sănătoase caută un vierme. Clocotind de ură, spumegând, pornește.

Ocolește Lyonul. „Da, să uiți prigoana, creștinească morală, dar nu intră-n obiceiul meu!". Urăște pe Pompadour, pe Choiseul, Grimm, Diderot... — „Ah, cât îi urăsc!!".

Pe drum, scrie *Lévite d'Ephraïm*. Ideea i-a dat-o cetirea idilelor lui Gessner — traduse de Hubert. Trece prin Salins, se oprește la Yverdun, la d-l Roguin. Ajung pe tărâmul șvițeran, în cantonul Bernei, coboară din trăsură, se lungește pe burtă în praful șoselii și pupă țărâna...

— O, ma patrie!

Vizitiul, cu ochii zgâiți, se cruceşte.

Socoate că toți urzesc împotriva lui. Și dacă nu pleca? dacă s-ar întoarce? îndrăzni-vor?

Săvârșirea operelor sale osândite, a fost amânată. Uitată.

Și molima nouă bântuie strașnic. *Sociomania*... a cuprins orașele mari, târgurile mici și capitala. Se întrunesc pe de-a-rându', fără să le ardă de treabă. S-au adunat să... sporovăiască, nicidecum să lucreze. Despre ce grăiesc? — Despre toate! Adică, din câte se scrie și despre tot ce se spune. „Camerile de Cetire" primesc de la *Centru* întocmirile sau povestirile, câteodată și urzeala, iar discipolii împart răvașele, mucenicilor și toți la un loc scarmănă lâna adunată prin mărăcinișuri sau tunsă până la piele, știrile. Aici, dărăcitul se cheamă: *cuvânt*. Toți câți sânt strânși, împreună, neguțători, cuvioși părinți, nobilime, prelați, literați, militari, și trântori, din tot natul, toți se știu de *frați*, numai, în fiecare stână, mare sau mică, și oaia și lupul! Vorbesc, cuvântează fără hodină. Și cum și-au alcătuit turma, întocmesc moțiuni ori le vin din afară, le purecă sau le deapănă pe toate, le votează și le strecoară mai departe...

Etica, fizica și metafizica, artele și literatura, economia națională și meșteșugul cârmuirii, mai ales! precum și orice se atinge de aproape sau de departe de aceste filozofări, toate sânt prilej de vorbărie multă. Ajunge să-ți mărturisească gura că înțelegi ce-ți prinde urechea, destul să dai din cap sau să ardici mâna și te chemi *filosof*. Cine să nu vrea... diploma!? Apoi, în lăcaș, intră cine poftește? — Mai mult sau mai puțin, da. Se lasă anevoie cu unii — se dau peste cap să-i aibe, pe alții. De pe cum atârnă de greu, fiecare și de pe cum le cântă nevoia și zorul. Negreșit, nici sfântul-Toma nici d-l Cuza n-ar fi pătruns, acolo, dar vin alții destui. Înăuntru, stăruie voia bună, multă curtenie, glume, frăție și înduioșare, toate pe placul zilei.

Cin'sprezece milioane primea ajutor, în fiecare an, Frederik, din Anglia. La *16* ianuarie *1756*, se încheie tractatul între Londra și Berlin, împotriva Parisului. Ludovic XV ca să-l câștige, dăruiește regelui Prusiei o insulă mititică din Antile, Tabago, Frederik: „Regatul lui Sancho în insula Baratoria, mie? —Nu!"

Proscriu și pe Frederik și Enciclopedia, sting privilegiul librarilor iar pe scriitori i-așteaptă piața Grevei; d'Alembert lucrase până atunci alături de Diderot, pleacă. Dar cu sprijinul marchizei de Pompadour, al dd. Lamoignon de Malesherbes și Sartines, publicația merge.

Satele se golesc, năvălesc la orașe.

Șapte sute de mii de soldați sunt strânși împotriva lui Frederik și el n-are decât o mână de oameni.

Prestigiul Franței se arată în graba cu care Europa întreagă primește opera greoaie și costisitoare, *Cartea nouă*. Subscriitori mulți — era cerută pretutindeni. Iezuiții — „sire, salvați Religia, țara!", adică proscriți pe Voltaire, Diderot și „Cartea blăstemată"!

Armata lui Frederik: amestecați, dar supuși până la moarte. Unitatea activă o făurește sufletul lui. Și dacă-și îngăduie semeția să amenințe pretutindeni, e că nu se reazimă numai pe alcătuirea ostășească, ci mai ales pe organizarea morală a națiunii, căci întreaga conștiință germană întărește hotărârile sale. Adevărata lui armă: *însuflețirea obștească*. Predispoziție primejdioasă, celor dinafară; și rămâne astfel!

Întărit de spiritul războinic, nici învins nu dă înapoi. E pătruns, știe, că el singur este apărătorul și mântuitorul patriei. Omogenitatea Prusiei opunea patru milioane de suflete, un trup și o simțire, împotriva unei coaliții de o sută douăzeci de milioane de inși nereculeși într-același gând și voie. Frederik avea să învingă, căci spre el priveau d'Alembert, Diderot și alții; iar prin Euler, apoi: Kant, Lessing, Herder, Goethe, toată Germania tânără. Acolo, nici o dare neîntemeiată. Sloboda alegere a dascălilor. Drept de apel la Rege, — judecata lui Enric IV. Toți cer sfat de la Marele Rege. Armata prin lordul Keith; comerțul, industria așteptau asemenea de la regele liberal sprijin și povață, căci avusese înțelepciunea să canalizeze curentul. Nu prețuiește șuvoiul, — lui La Fayette îi va spune răspicat ce gândește. Nu se grăbește. I-a înhămat bine pe toți.

Ludovic XV e deslipit de norod. S-a răcit dragostea.

Prusia are peste o sută de mii de soldați, dar împotriva ei stau de patru ori pe atât. Frederik a luat Saxonia. Franța ia fâșiile de la Gueldres la Minden, pe Wesser, și pentru un răstimp electoratele de Hanovra și Hessa — aliatele regelui Prusiei. Împărăteasa Rusiei ia toată Prusia. Frederik învinge pe Ruși, pe Austrieci îi bătuse, apoi, la *18 iunie 1757* fu înfrânt de ei în Boemia.

În Germania, la focul de bivuac, seara, îl întrebau pe rege, soldații:

— Unde ai fost astăzi, Sire?

Când s-a sculat în picioare, două gloanțe căzură din tunica-i găurită.

Strigă cu toții:

— Murim cu Tine!!

Căci trăia nevoile și grijile oamenilor săi, le turnă în suflet speranța.

Un oștean din garda Sa fugise. Îl prind, i-l aduc, Frederik II:

— De ce mă părăsești, Martin?

— Să-ți spun cinstit, Sire, prea merg prost treburile tale, mi-am pierdut nădejdea...

— Ascultă, băiete, mai fă-mi crezământ până mâine și de nu se schimbă... o ștergem amândoi!

Soarta regelui Prusiei pare că se pecetluiește — sfârșită. Răpus, pământul său cotropit. Gândește să-și facă seama.

— J'eus cette âpre vengeance de le consoler! și Voltaire îi scrie: „...Caută de te înțelege cu Richelieu!". Urmează sfatul. Nici un răspuns. Și-așa, încolțit de vrăjmași, scrie filosofului din Ferney:

> „*Quand on est voisin du naufrage,*
> *Il faut, en affrontant l'orage,*
> *Penser, vivre et mourir en roi!*",

și la *5 noiemvrie 1757*-l bate pe Soubise de-l stinge — *Rossbach!*

Izbânda lui fu o mare lovitură morală pentru Franța. Și mii de Francezi morți, și la Paris, lumea cântă:

„Soubise dit, la lanterne à la main,
J'ai beau chercher, où diable est mon armée?
Elle était pourtant là, hier matin,
Me l'a-t-on prise, ou l'aurais-je égarée?"

Numai în Paris ferchezuiau treizeci și cinci de mii de frizeri. Perucile regimului trecut, îngrijite-pomădate de cu seară, cereau vreme mai puțină pentru scărmănat și pieptănat, acu trebuia coafat-buclat chiar părul de pe cap. Scopiți, fără să fie, doar fusta le lipsea. De suflet avuseseră grijă, alții, să li-l destrame.

Pe câmpul de bătălie, abia ieșiți din cort dimineața, puhavi după chef, toți ofițerii și trupa pierdeau două ceasuri pline să-și încârlionțeze pletele. Când nu da buzna peste ei vrăjmașul, lupta începea târziu — după amiază, pe răcoare.

Seara, după ce i-a înfrânt, regele poftește pe cei prinși — generali, ofițeri, — la masă. Ridică paharul:

— Domnilor, ...în sănătatea Franței! căci nu mă pot deprinde să vă socot dușmani și sânt prea fericit să vă am la mine!...

Cine se putea îndoi? Era prietenos, îndemânatec și, negreșit, sincer...

Când au aflat, la Paris, strigară: *„Enfin! la victoire de la pensée!!"*, și cultul lui Frederik II crește, va închega... „Germania".

Nădejdea oamenilor noi e Prusia și cine nu e alături de ea trădează Franța! spun. Miopia filozofilor rodise și va dăinui... „La France, en général, n'a pas rendu encore tout ce qu'elle doit à l'homme qui l'a le plus aimée, qui vécut d'elle, ne parla que sa langue, à ce Français, si grand par l'action et par *la pensée!"*, va scrì, despre Frederik II, trei ani înainte de *Sedan*, Jules Michelet, încheind despre sine cu multă miopie: *„Il est rare que cette courte vie humaine suffise à de pareils labeurs!...*

Léonard Sismondi a fost mai puțin... norocos, dar nu și-a furat căciula!

Și fiindcă amicul său, Frederik, editase cu sabia „victoria", scoate și el o carte strașnică: *„Essai sur les moeurs"*... — șapte mii de exemplare dintr-o dată! Amândoi își împart faima. Amândoi sunt gloria lumii.

Piesele lui își fac drum. Maria Tereza le citește. Cei care voiau să guverneze se țineau pe firul apei, nimănui împotrivire.

Bernis încheie alianță cu Viena. Frederik II propune pacea — Bernis o respinge. Pompadour veghea. În *1757*, sunt de partea Austriei. Șaptesprezece ani înapoi erau împotriva ei.

La *Délices*, de la fereastra lui se vede orașul în care domnea, altădată, Jean Chauvin, picardul calvin, precum și piața în care, acesta a pus să fie ars pe rug Servet — ca să-i mântuie sufletul numai. Și acum, toți preoții din țară gândesc ca și el și merg mai departe încă. Nu-l socot pe Iisus drept fiul Domnului și, tăgăduind, altădată, purgatoriul, s-au umanizat până a îngădui izbava și celor din iad, în care nu cred, și din care au închipuit „purgatoriul", în care n-au crezut. Ciudată prefacere în istoria spiritului omenesc! Dar, sectari când e vorba de Servet, socot cu toții că pârlirea lui cu smicele verzi, până la mistuire, a fost faptă înălțătoare. Voltaire spune:

— A fost o grozăvie!

Popimea:

— Da' dimpotrivă! Calvin a avut dreptate! și spre a i-o dovedi cer consiliului Genevei hrisoavele cu osândirea. Se putea iscà dandana mare! Cuminte, Sfatul nu le dă, oprește orice ocări, grăite sau scrise împotriva filozofului. Cearta, care putea fi cruntă, se stinge. Izbânda e a lui Voltaire — „Strașnică pildă a progresului rațiunii în veacul acesta!", înstrunează lira și cântă „*Ode à la liberté!*". Răsună Europa. Pompadour tipărește *l'Ecclésiaste*, la Luvru, și cu poza lui înăuntru. A dobândit suveranitate scriitoricească — și librăriile pline numai de cărțile lui. E stăpân pe părerea lumii. Toți cei care pătimesc după urma strâmbătăților și inechității sociale îl au sprijin bun. Apărătorul celor vii și al celor săvârșiți. Veghează: leșurile celor osteniți de viață nu vor mai fi ciopârțite de călău. Strigă pentru Calas, pentru Sirven, de la Barre, Lally Tollendal, pentru șerbii din Jura, pentru toți oropsiții. Înspăimântătoare îndrăzneală în gând! — și-l așterne pe hârtie, fără preget. Stil prea puțin propriu. Observație superficială. În versuri, eleganță și vioiciune. O voită cumințenie în romanele sale filozofice, haz stăpânit. Precursorul romanticilor — făpturile sale, în portul lor, cu graiul și moravurile lor, le vezi trăind, mișcându-se, fiecare pe pământul lui. Scrisorile sale: un tezaur! Poet tragic — fără personalitate proprie; piesele lui slujesc la răspândirea ideilor sale filozofice. Istoric clar, onest, veridic — pânza întâmplărilor se desfășoară precum vremea, repede. La curtea lui Frederik, a scris *Ludovic XIV* — apologia marelui rege, negreșit, dar, mai ales, înfățișează, acolo, națiunea și desfășurarea spirituală. Clasicism șovăit, dar câtă bogăție de lucruri și păreri noi! În *l'Esprit des moeurs* arată cum omenirea, cu fiece zi, se leapădă de prejudecăți, de asupriri, de servitute și de eresuri. Rătăcirile toate se destramă. Pășesc cu toții spre rațiune, dreptate și spre binele moral. Crede în viața de apoi și profesează *deismul* fiindcă... socoate că credința în Dumnezeu și în viața viitoare sunt utile, ca sancțiuni, n-are pentru norod dragostea dezinteresată a lui Vauban, nici spiritul clăditor al lui Rousseau. Apostolul îngăduinții, și ce e ciudat, nu o practică deloc. Reduce toată morala la morala socială numai. Combate catolicismul fiindcă știe că, veacuri întregi, a umbrit lumina. E mult ascultat și slăvit ca și soarele!

În vremea aceasta la Lissa, la Breslau, la Maxen, măceluri. Te-ai așteptà, încărcat cum e de foloase, să-l vezi sătul, mulțămit, odihnit, cumpătat și iertător, dar orice-i poți cere numai seninătatea adevăratului filozof, nu. Cel mai neînsemnat neajuns, trăit sau întâlnit numai, îl frământă până la turbăciune. Iubitor de desfătări și socotit. Cu zece ani înapoi, în „Le Mondain", lăudase *luxul* ca instrument de propășire socială, — avea dreptate. Priceput ca nimeni altul la împuierea banilor, cămătarul cel mai hrăpăreț încă poate învăță de la el. Slobod să facă ce vrea, nu-i stă în cale nimeni. „Aud vorbindu-se de *libertate*... Dar, avut-a cândva cineva una mai mare ca mine?!" și... „*Suive mon exemple qui voudra! ou qui pourra...*"

Părăsește locul, pleacă în Gex, la *Ferney* — a dobândit castelul. Primiri ca la Curte. Vin la el: M-mes d'Épinay, de Boccage; d'Alembert, englezul Gibbon, Marmontel, Turgot, ducele de Villars, Palissot, scrisese o odă împotriva lui Frederik — s-au împăcat, Le Kain și mulți alții.

Trăia din belșug. Pe cine vine să-l vadă-l ospătează în castelul său, — „Ia, ține: pâine din grâul meu, unt de la vacile mele, vin din via mea!"

Abatele Xavier Bettinelli vine și el, pleacă uluit: „Omul ăsta e patruped! unul la *Délices*, alt picior în *rue du Grand-Chêne*, la *Ferney* altul și al patrulea în domeniul *Tourney!*".

E prea mulțumit, unde e. Genevezii-l apără — cine-i stă împotrivă e și dușmanul lor, apoi, cum singur arată, poate spune oricând căpăteniilor Republicii: „venez dîner demain chez moi!", și dau ghes.

Ferney e în Franța, la o jumătate leghe numai departe de Geneva, — Ludovic XV i-a reînnoit privilegiul. E neatârnat și față de Franța și față de Geneva. E suveranul-*pici* al unui regat mărunt, dar slobod — și l-a tăiat în sânul unei republici. Stanislas vine să-l vadă, Frederik îi scrie, cu margrava de Baireuth a rămas în legături calde. „Mai fericit ca mine nu sunt nici regii!"

Nimic nu-i lipsește, nici nu s-ascunde: „Toutes les commodités de la vie en ameublements, en équipages, en bonne chère, se trouvent dans mes quatre maisons"...

Mărturisiri și sfaturi: „O avuție mică încă se micșorează, căci cu fiecare zi care trece se scumpesc toate, apoi, adesea, oblăduirea prin ea însăși știrbește din sănătatea rentei și a monezii. Fii numai cu ochii-n patru la întocmirile vistiernicului — mereu strâmtorat și întruna înglodat, — și oricând vei aflà o săvârșire din care, dacă te pricepi, poți să te folosești gras, fără să rămâi nimănui îndatorat și nici că e desfătare mai mare decât să-ți clădești singur averea! primii pași sunt anevoie de făcut, ceilalți — lini", și adaogă: *„Ô, le bon temps que ce siècle de fer!"*.

*

S-ar părea că Regele-Soare a statornicit pe veci „monarhia", în Franța. Totul stăruie de la sine. Nici o primejdie și astfel, ce poate fi mai plăcut decât desfătarea minții!? Darurile „filozofiei" sânt la îndemâna oricui. Mai poți ocoli ispita?! Și iată că „societățile"-și întocmesc o republică... plăsmuită, un stat mititel, după chipul celui mare, cu o singură osebire: că ființează în închipuirea lor, numai. Hotărârile ce se iau nu sânt decât năzuinți și... ce e mai ciudat, pe nime nu-l privește ce se întâmplă nici n-are de dat socoteală despre ceva, cuiva. Într-un cuvânt, o „aiureală" clădită pe hârtie, numai, de către inși fără răspundere — așa se înfățișează isprava la care s-au înhămat „filozofii", cu toată râvna. Și ușurința cu care nășesc, planurile, va stărui și asupra înșiruirii întâmplărilor ce se pun la cale.

Anglia face un război de pirați Franței. Maria Tereza parcă și-ar lua îndărăt Silezia. Negociază cu împărăteasa Rusiei și cu regele Poloniei, în calitate de elector al Saxoniei, acesta, numai, căci cu Polcii nu stă de vorbă nimeni.

Mai mulți oameni de ispravă s-au întovărășit să scoată întreg dicționarul — Enciclopedia. Au și ieșit la iveală șapte tomuri și s-au și tradus în trei limbi, la iuțeală. Opera? „Destul de copilărească declamație, înăuntru, și multe spanacuri, dar așa se îngroașă cartea!", și prețul crește. Îi pare rău că n-a editat-o. Oferise două sute de mii de franci — nu s-au ajuns din preț. Apoi...

La *23 februarie 1750*. Omer Joly de Fleury, procuror general al Parlamentului, împricinează pe autori de: nelegiuiți, deiști, corupători de tineret, uneltitori și răzvrătiți. Pricina pornește de la cuvântul *„âme"*, căruia, spune, tălmăcitorii i-au dat un înțeles de materie numai. Asupra acestei părți netrupești, neînțelegerea era veche.

Săvârşirile simţământului, judecăţii şi ale voinţei, laolaltă, după unii: lămureau formula materialistă, la fel gândise şi Democrit; „principiul vieţii", ziceau filozofii. „Scânteie din focul divin", spusese Empedocle. Anaxagora desluşea, în suflet, un spirit. Aristot, însăşi forma fiinţei omeneşti. Platon îl înfăţişă precum o fiinţă spirituală şi nemuritoare. Unii jură pe panteismul lui Heraclit, altfel gândesc epicurienii. Apoi, creştinismul deşteptase spiritualitatea: viaţa veşnică — înaltă. Spre această lămurire, veacuri întregi s-au zbătut între Platon şi Aristot, cătând a le apropia arătările de cerinţele bisericii. Hobbes, materialist neclintit. Spinoza tăgăduise dualismul cartesian şi nu pun capăt neînţelegerii nici Hume nici Kant. Reacţie biochimică, numai, vor zice mai târziu învăţaţii, iar Lamartine îşi va tângui îndoiala:

„Âme, qui es-tu? flamme qui me dévore,
Dois-tu vivre après moi? dois-tu souffrir encore?"

Abatele Yvon luase asupră-şi tot ce privea metafizica, etica şi logica — numai atât. Articolul, prost, din Enciclopedie, era opera lui. O declamaţie stângace — atât izbutise. În sprijinul arătărilor sale, Omer de Fleury pomeneşte pe sfântul Pavel, procesul lui Teofil şi pe Abraham Chameix — negustorul de aguridă trecuse la Jansenişti, se făcuse derviş şi ajunsese să fie oracolul Parlamentului. „Un sfânt al bisericii!", îl numeau înalţii judecători.

Se strâmbase lumea!

Noroc că, zurbagiu şi poşindic din fire, muncit de neastâmpăr şi rătăcire, Chameix şi-a luat apoi drumul spre... *Moskwa*. Ajuns acolo s-a apucat să predice. Din strămoşul de-atunci au ieşit ciracii de astăzi, poate...

În sfârşit, cercetătorii n-au cetit, din borţoasa carte, nici o pagină măcar — abia un cuvânt, şi au osândit toată Enciclopedia. Editorii aveau un privilegiu de la rege şi Parlamentul n-avea cădere să dărâme împuternicirile date de... Pompadour. Cancelarul Lamoignon surpă ocrotirea şi iată cum „un prost necinsteşte Franţa!". *Le livre de l'Esprit* a lui Helvétius, şi *La religion naturelle*, a lui, au fost osândite de Parlament, arse şi „Enciclopedia" poprită.

În împrejurările acestea Parisul nu poate fi loc de hodină pentru un gânditor, şi precum Aristot bine a făcut că s-a retras la Calchis când fanatismul stăpânea Atena, Voltaire rămâne la Ferney — mai ales că nu avea nevoie să plece ca s-ajungă. Cine-i cuminte să priceapă! „Mai bine-ţi clădeşti castel, joci comedii şi îmbuci straşnic, dacă poţi, decât să te războieşti la Paris cu prostia!" şi neputând face pe oameni mai mintoşi nici potolì îngâmfarea Parlamentului şi nici împiedica pe teologi de a se face de râsul lumii, trăieşte departe — din belşug.

Când Damiens îl loveşte, regele: — „Dar de ce? Eu nu fac rău nimănui!", — *dar, bine?* Prea pătruns că regatul este un patrimoniu numai, drepturi fără îndatoriri. Era lipsit de scrupule, de suflet poate nu, nici de însuşiri. Inteligenţă netăgăduită şi învăţătură, iubire de norod şi ţară, încă, şi pricepere avea. Din păcate starea generală se arătase fără leac. Socoteau cu toţii astfel. Iată slăbiciunea care naşte scepticismul regelui.

Sau a spus-o ori n-a spus-o: *„După Mine şi potopul!"*. Vorba a rămas să îl defaime. Nu putea un om, chiar rege, să îndrepte desnădejdea tuturor. Toate strânse pe capul unuia singur! — nu e drept.

Războiul de șapte ani — cere Franței aliate multe trupuri.

S-ar părea că singurul loc curat, la Curte, rămăsese apartamentul Reginei numai, dar atât de părăsit, de urgisit!

Anul *1762*... Aici începe întunericul... „În care mă zbat de opt ani!". Vede plasa, dar nu zărește mâna care-o urzește. La Yverdun, în casa d-lui Roguin, fusese primit cu brațele deschise. Zile de sărbătoare! acolo, toată casa veselă. E vorba ca nepotul acestuia să se însoare cu propria sa vară.

Rousseau sfătuiește pe d-ra Boy de la Tour să nu-l ia nici moartă! Zâzanie — ceartă. Trăiau liniștiți, până nu venise. A întors casa pe dos. Ar pleca la Geneva, dar cărțile sale au fost arse, acolo. Împotriva sa, două decrete și toată Europa. Împricinat de nelegiuiri, „Vasăzică *ateu?* nebun! turbat! — eu?!"...

Foaia din *Trévoux* face aprețuiri ciudate asupra lui Rousseau și despre lycanthropia ce înfățoșează. „Et si j'avais écrit mon livre sur l'Esprit?!"...

O să rămână la Yverdun. Da' nu-l vor și de mai stă, sânt în stare să-și năpăstuiască și casa. Îi dau alta, chivernisită gata, în sat la Motiers, la Val-de-Travers, în comitatul Neuchâtel. Ce nu fac, bieții oameni, să scape de el! Îi scrie Terezii să vină. Trece muntele, ajunge. Alt bocluc!... Uitase... Dragostea sa pentru Franța-i inspirase greață și ură nesfârșită pentru regele Prusiei. „Cu maxime și cu samavolnicia lui calcă tot în picioare!". E și certat cu regele Prusiei, așa crede. Pe o gravură care înfățișà pe Frederik II, o avea acasă într-o ladă-n pod, scrisese dedesubt caligrafic: *„Il pense en philosophe et se conduit en roi!"*, oricum, „toți au văzut-o și sigur că Frederik e cu ochii pe mine!" și tremurând, abia pășește hotarul, înăuntru.

Nu-l supără nimeni. A ajuns la Motiers, la casa care...

Acolo locuia și M-me Girardier, cumnata d-nei Boy de la Tour, dar casa e încăpătoare. Nu se înțeleg — „d-na Girardier o hicleană!". Ariciul se zbârlește și... vulpea pleacă, — a dat-o pe bătrân-afară.

A sosit și Tereza. Rousseau s-a hotărât să-i lase fustele-n pace. „Că ce mă fac cu copiii?!". Sat păcătos — nici un azil. S-a depărtat de ea, se apropie de natură și de ce-are la îndemână. Meditează asupra unui tratat de educație, dar... „Am ocolit atâtea îndatoriri în viața mea! voi face mărturisirea." O făcuse în *Émile*. „Voi spune tot, tot! și-mi voi ușurà sufletul." Fuge de femei, apropierea lor îi dă sughițuri, îl înfierbântă, îi ies bube pe față și-l arde bășica. „Mai bine lipsă!".

Și fiindcă s-a statornicit în ținuturile regelui Prusiei, „buna-creștere mă îndeamnă..." Scrie mareșalului Keith, guvernatorul, că abia așteaptă să i se înfățișeze cu smerite plecăciuni, și gudurare. Localnicii nu-l încântă: sălbatici, se înțolesc în o mie de culori și larmă fac mare!

S-a împrietenit cu milord — îl bate pe burtă. Când pornește spre castelul Colombier, unde e reședința, parcă zboară și când pleacă de-acolo, plânge. Bătrânul e un om minunat și Jean-Jacques îi zice: *„tată!"*

L-a ajuns pedeapsa lui Frederik. Din partea suveranului, lordul Keith primește poruncă aspră să-i dea lemne, cărbuni, bani și să-i facă o casă.

Regele Prusiei se războia tocmai, Jean-Jacques îi scrie: „Încetează!".

Nici un răspuns.

Sfaturi bune-i dăduse, ce să mai înțeleagă? Vine și pacea și e sărbătorită. Împodobiri, luminații. Fiindcă Frederik a tăcut la scrisoare, se răzbună: din banii ce i-a trimes regele, împodobește și el casa. „Hm, îi scrisesem doar' frățește, de la om la om, putea să înțeleagă că-i vreau binele!"

Iar și-a schimbat portul. Îmbrăcat în giubea, caftan, tichie cu blană de viezure — năpârlită. Pletele atârnă. Chimir lat, o broboadă pe umeri, iminei, și ghearele strânse pe ciomag. Pașii mărunți — împotmolit în zăpadă. Cocârjit, bărbia înfiptă-n piept, fața zbârcită, întunecată. Nasul spintecă vântul și gura 'năcrită, privirea 'ncâinată, pornește... Așa se duce și la biserică. Când trece pe uliță, câinii, zbârliți, urlă și copiii aleargă până plesnesc — *„Houì, le Croque-Mitaine!!"*, fug în case și trântesc ușile. Învestmântat astfel pleacă spre Colombier să s-arate mareșalului. Când îl vede: — *„Salamalekì!"* și-atât, bătrânul era om umblat și înțelegător de multe sminteli — văzuse.

L-au ajuns bătrânețele. Ca să-și astâmpere mâinile, lucrează cu iglița plăși și le dă, drept răsplată, numai femeilor virtuoase — care-și alăptează singure pruncii. Le scrie celor mai vrednice și scrisorile fac ocolul lumii. „Câtă virtute!"...

S-ar împrieteni cu M. du Peyrou, dar... „pute de chiabur, parșivu'!"

Guvernatorul e de partea lui, negreșit, dar municipiul și lumea toată împotrivă-i. Trebuie să se ducă la biserică, să se mărturisească. De astă dată s-a hotărât, va ține „cuvântarea". Lucrează pe capete, „Voi face ceva strașnic!". Muncește și la *dicționar* și la *Confesiuni*.

Renunță la „Morala senzitivă" și, fiindcă Geneva nu știe să-l prețuiască, „Mă leapăd de ingrata patrie!" Scrie syndicului, d-lui Favre, că se lasă pe veci de cetățenia elvețiană. „Acu că m-au pierdut, își vor deschide ochii!" Faptul trece nebăgat în seamă. „Tac fiindcă pun, ei, ceva la cale!"

Apare *Lettres écrites de la campagne*, scrisă cu talent, de procurorul general Trouchon, se pare. Scrie repede *Lettres écrites de la montagne*. O s-aprindă focul.

Era prieten bun cu M. de Sauttern — gata să se păruiască, „Nici nu-i numele lui măcar, îl cheamă Sautherheim, e spion, sigur! și a făcut o porcărie!" Abia plecase, omul, și Rousseau îi scrie, îl conjură să se întoarcă numaidecât și să înfieze copilul pe care o herbeliște, de la hanul din sat, strigă că i l-a turnat cel plecat. Minciuni! I-l făcuse satul.

Combinații cu editorii — pensii. Află de la librarul Guy, tovarășul lui Duchesne, cum că mareșalul de Luxembourg l-ar fi pus în testament. „Mă lipsesc, nu primesc nici în ruptu' capului, să mă slăbească cu pomana!", strigă-n gura mare. Hotărât! o să-i scrie.

Dar nu-l pusese. De altfel, mai bine! căci ar fi rănit principiile sale. „Oricum... aveam eu dreptate să n-am încredere în el, javra!"... și strâmbă din nas. Spirit uriaș, suflet pitic. Amicul său Mussard e bolnav greu și M. Lenieps îl îndeamnă să-l povățuiască să-i testeze lui toată averea. „Ar fi o idee!". Mussard s-a făcut bine. Și mareșalul e hotărât să-i dea ceva — până la urmă-i lasă o pensie. M-me de Warens s-a prăpădit. „Sper s-o revăd în cer, numai a mea! și va fi fericită!!", moțăie cu ochii deschiși.

Lordul Keith pleacă în Anglia să dobândească iertarea și averea înapoi. Se întoarce la Potsdam. Îl cheamă și pe el. Pentru ca să nu fie nici cumva turburat, de când plecase încă, i-a lăsat o patentă de cetățenie prusacă. „Plec la Berlin!"

Pierde și prietenia abatelui Mably. Acesta tipărise, în legătură cu *Lettres de la montagne*, poate, câtevà aprețuiri asupra... unui demagog rătăcit și... „Hm, despre mine e vorba! îi stau în gât izbânzile mele! I-arăt eu lui!!" și ciorovăiala începe.

S-a hotărât să scoată o ediție generală care să cuprindă toate operele sale. M. Reguillat, librar, din Lyon, vrea să încheie înțelegerea, venise într-adins, dar *Lettres de la montagne* a stârnit așa gălăgie că omul pleacă învârtindu-se, nu se mai uită înapoi. „'Mda, toți contra mea!"

În pragul judecății, amenințat să fie excomunicat, nu-i mai rămâne decât să fugă. Trebuie să se înfățișeze comisiei, a primit și înștiințarea. Se închide în odaie și scrie... scrie..., își pregătește apărarea. Zile de-a-rându învață „cuvântarea". Când crede c-a prins, scapă șirul. Ținerea de minte-l minte și Tereza face un tărăboi! În bucătărie zăngăne tingirile.

— Thérèse, trebuie să-nvăț pe de rost apărarea, am nevoie de liniște!

— Nătărăule, nu știi că n-ai memorie!?

Și de nu se înfățișează e pierdut, „Mă vor închide!"

Colonelul de Pury și alții mijlocesc, l-au scăpat de judecată, dar:

— Plecați odată, d-le!

De închisoare nici nu fusese vorba.

Abia-i îndrăgise, și lumea: pe el, cu pietre. Se țin predici împotriva lui, în biserici, și când se-arată-n târg, cei de la ferestre: „Uite Anticristu'! adă pușca să-l ucid!", dar nu trage nimeni, scuipă numai.

În singurătatea de-acolo, Tereza se plictisea grozav. O frământà pofta trupească și jindea după daruri. Lipseau și plocoanele și drăguții. Ar fi vrut să plece. El, nici să n-audă! Așa că, biata femeie, pentru a-l nevoì, cercà cum putea. Dădea, copiilor, cireși, acadele, îi mai cinstea și cu bani să-i ațină calea, să-i alerge-n urmă, să țipe, să spargă geamurile cu pietre — doar' doar' s-o hotărî să se urnească, să părăsească locul. Da, dorul de Paris! Jean-Jacques de unde să bănuiască? scrie d-lui Guy: „La canaille a forcé ma porte, cassé les vitres, ameutée qu'elle a été contre moi par le ministre du lieu", și-a cumpărat și o pușcă. O ține-n odaie, încărcată plină cu poșuri, rezemată în colț, lângă pat, „Tout est préparé pour soutenir un siège la nuit prochaine; les brigands trouveront à qui parler, s'ils se présentent." Căci pentru el toate iau alte proporții, bucurii și necazuri. Mult nu-l supărà nimeni.

Hume îi trimete vorbă, prin d-na de Verdelin, să vie la Londra. Hume înfățișà un suflet republican, dar slăvea luxul. Paradoxul îl întâlnește des la Engleji. Și d-na de Boufflers îl sfătuiește să se ducă în Anglia. „S-au ințăles, ca să scape de mine!"...

Până să plece, mai scrie *Visions de Pierre de la montagne*, și-i pune pe toți pe cap. Fără temei se legase și de unul Pierre Boy și împricinatul umblă să-l cotonogească. Fuge din Motiers, noaptea. A pornit spre Geneva.

Nici acì nu-l vor. Încotro? În mijlocul lacului Bienne, spitalul din Berna stăpânește o bucățică mică de pământ, insula Saint-Pierre. Acolo. Un rai! Erborizează, scrie... Mijloace de trai ar avea destule: o mie două sute de franci de la milord..., de la Duchesne trei sute, pensii, apoi cărțile... Strânge fiindcă... „Banul pe care-l ai e unealta libertății — cel pe care-l dorești, a robiei!" Stă, odihnește. Trândăvia, în cafenele și cercuri, e

ucigătoare fiindcă e silnică, pe când în singurătate, cu burta la soare, „e desfătare, căci e slobodă și voită astfel!".

O mie de lucruri începe, nu isprăvește nimic. „Dac-aș scri *flora petrinsularis?* ". Îl pasionează sistemul lui Linnaeus, „A privit botanica în filozof și ca naturalist, dar a cercetat-o în grădini numai, ah, *maica-Natura!* "

În sfârșit și-a găsit de lucru. A hotărât să dăruiască Corsicei o constituție, „S-o fericesc!"

Îi trebuie negreșit câteva lămuriri asupra ținutului, oamenilor, câteva numai. Poate că tot s-ar cădea... „să mă duc pe câteva zile acolo?"... Să se ducă... să se ducă, dar?... Își dă seama că acolo, fiind, greu va mai putea întări cu prezența sa părerea ce își făcuseră oamenii, din cărți, despre destoinicia și priceperea lui. — „Nu mai mă duc!"

M. de Buttafuoco îi spune că Corsicanii ar fi cam... „aspri", dar totuși să stăruie. „Hm, te pomenești că mă pun și la treabă?!". Nu-i place nici o silnicie. S-a răzgândit, a găsit: „Drept plată pentru găzduire îi voi ajută să se cunoască, le voi scri istoria, e probabil că n-au și..." Mai stă pe gânduri... „Nu, să-i deprind mai bine cum să se poarte, am să le întocmesc eu legile!"

În *Contractul Social* pomenise despre Corsicani ca despre un norod tânăr, singurul din cuprinsul Europei, care nu fusese otrăvit de legislație și care îndreptățea cea mai mare nădejde dacă-i pică norocul să-și găsească un cârmuitor de ispravă. „Plec!"...

Corsicanii, printre cei mai luminați, cetiseră cartea și deșteptarea-i mâna la lucru. Îi scriu lui Rousseau, vin să-l vadă. Îi stârnește, se frământă; le crește însuflețirea.

M. de Choiseul, aflase? — nu știm, ia Corsica și o alipește Franței. L-a scos din încurcătură.

„Nenorocit popor, ale cărui virtuți făgăduiau să întreacă într-o zi pe cele ale Spartei și ale Romei! te-am dus la pieire!!" și plânge cu hohot.

I se vor ierta multe fiindcă... mult înaintea politicei, poezia a născocit amnistia.

„Și n-o să stau acum cu brațele încrucișate!", trebuie să facă iar ceva, dar ce? Curând... *„Evrikà!* voi întocmi o constituție pentru Polonia!"

Polska, minunata țară-câmpie, clădită de vrednicul țăran Piast, se clatină. Izbânzile lui Jagellon, împotriva cavalerilor „purtători-de-paloș", fost-au ele zadarnice? și trufia lui Sobieski? Căpeteniile: Czartoryski, Radzivill, Potocki, destramă numai. Împărăteasa Katerina II a înscăunat pe Stanislas Poniatowski.

Dizidența ortodoxă i se gudură la picioare, protestanții cer ajutor Mariei-Terezi și lui Frederik.

Au căpătat libertatea cultului și au înstărit astfel, mai aprig, *liberum veto.* Dieta provincială se bate cap în cap cu cea centrală și amândouă: pe capul țării! Aceasta era starea de lucruri acolo.

Țara însă, sărmana, mai ființa în hotarele ei. *Contractul Social* îi trezește și frământările lui Rousseau le dă zor să zburde.

Pesemne că... Rusia. Viena și Frederik au bănuit ceva — pun la cale să-și împartă „țara".

Confederația de la Bar va da greș — *s-a sfârșit cu Polonia!* și Rousseau plânge.

Dar toate uneltirile lui au turburat și pe cei din jur, primea și lume deocheată. Din Berna vine porunca să părăsească îndată insula. O lasă pe Tereza să strângă boarfele și pleacă. Încotro? La Berlin, negreșit! Cei din Biel îl îmbie: — „Rămâi la noi!"

— Fie!

Abia a dejugat și fierbe târgul.

Agitat, răzvrătit, bănuitor, ipocondru. Cu trecutul nici o legătură — un singur vis: să clădească *„Cetatea... nouă"!*

Ludovic XV nu lasă o zi să treacă fără să nu scrie la Madrid, Infantei, fiicei sale. Iar pe fiica acesteia o vrea împărăteasă în Austria, soția lui Iosif II să fie — legăturile s-ajungă și mai strânse. Prințul abia se născuse de câțiva ani.

Îl acuzau pe rege de simțăminte prea spaniole. El gândea la tot folosul Franței. De pe înfățișare însă s-ar părea că interesul de familie domnește. Viitorul lămurește. Conti și Broglie fac ce le stă în putință să-L lumineze. Greu să știi la ce gândește. Disimulează și celor cari mint pentru el.

Choiseul îl umilește: afacerea Eon.

În timpul lui, Franța pierde: Indiile, Canada, — Anglia crește.

Ochiul Său privește tot spre Viena. Arhiva casei de Habsburg spovedește multe, mai târziu: Arneth a publicat scrisorile cu ortografia lor, întocmai.

Călugării iezuiți, cu două veacuri înapoi, aproape, înfruntând primejdiile, au pătruns întâi câte unul și tot mai mulți în necunoscutele țări ale Americei de Sud. Știau de mult la ce te mai poți aștepta cu Albii; ajung la socotința că înfăptuirea unui stat dumnezeiesc în care să oblăduiască dragostea și înțelegerea, e cu putință numai folosind pe *sălbateci*. Fiindcă aceștia, singuri, înfățișau vrednicia de a nu cunoaște câte vătămătoare știute de către Albi! și de atingerea cărora trebuie feriți mereu.

Precum toți regii Spaniei, și Filip III avea nesecată nevoie de bani. Iezuiții cer să li se îngăduie să-și încercuiască, în meleagurile cele mai depărtate, o întindere de pământ care să fie în mâinile lor țară slobodă, nesupusă amestecului ocârmuirii și se robesc, de li se dă această învoire, să plătească ei, necurmat dările toate, ba și cu pripeală. Regele încuviințează ofisul, Filip IV îl întărește, și părinții purced pe malurile fluviului Uruguay să întemeieze cu sălbatecii neștiutori țara lui Hrist.

Pe unde se arată pe râuri, călugării, nativii fug de rup pământul. Ajunși la adăpost, în codri, trag cu urechea. Aud cântice — pornesc șovăitori înapoi, apoi îndeamnă, grăbesc înot după luntrile popilor. I-a cucerit *muzica!* Nu li mai e teamă de călugări, dimpotrivă: încredere. Iată-i copii, ascultători, la școală. Pricep tot, toarnă litere, zețuiesc, tipăresc, scobesc în piatră, fac orice li se cere și temeinic. Strâng grăunțe pentru iarnă sau pentru vreme de lipsă — pentru el nu trage nimeni un bob la o parte, stăpân nu e nici unul nici nevoia nu simte. Trăiesc toți laolaltă, înțăleși ca frații — *comunismul* cel mai desăvârșit! ajung la autonomie națională. Pentru trebuințele obștești, numai, fac negoț cu Santa-Fé și cu Buenos-Aires. Schimb în natură.

De-a-lungul veacurilor toate încercările asemuitoare vor rămâne utopii numai, a lor singură izbutise.

Propășirea lor îndeamnă pe Portughezi să-i atace, cine n-ar vrea să încalce raiul?! Ei țin de Spania și-i săr în ajutor când Portughezii impresoară cetatea San Sacramento, și

împlinesc să-i alunge. Țărișoara lor cuprinde numai frați, despre cea mai mică înfruntare n-a auzit nimeni. Un veac și jumătate dăinuiește buna înțelegere și blagoslovita țară înflorea.

Spre mijlocul veacului al XVIII-lea se sfârșește, între Spania și Portugalia, gâlceava de hotare — ținuse vreme! Îndreptarea acestora știrbea, acum, din pământul părinților și locuitorii au deprins să-și iubească glia. Se împotrivesc năzuinții năvălitorilor. Înșiși de către Spanioli sunt socotiți rebeli și alcătuirea lor e sfărâmată.

Încep zile grele pentru Iezuiți. În *1759*, Ordinul lor e gonit din Portugalia, șapte ani mai târziu și din Spania. Avuseseră putere mare și acum apune. Părintele Amat, primul duhovnic al lui Ludovic XIV, se bucurase de multă trecere, asemenea și urmașul său Ferrière, la fel și La Chaise și Le Tellier. Căci despre lucruri bisericești, ceasuri întregi sporovăia bătrânul monarh cu M-me de Maintenon. Dar multe și mari puteri, ascunse, trudeau la doborârea Iezuiților.

Sistemul lor de educație, exercițiile lor de logică formau oameni pregătiți să judece și să osebească binele, de primejdie. Aveau dușmani, destui!

Părintele Lavalette, pentru treburile Ordinului, negreșit, gospodărea cu pricepere întinse pământuri în Martinica. Pentru buna întocmire, avea nevoie și de mărfuri — scule, unelte, din cele ce nu se găseau pe loc. Într-un cuvânt, îi trebuia credite — pe care le acoperea prin schimbul de mărfuri. Primise din ale de afară și pornise înapoi câteva corăbii pline. Vasele au fost luate de Englezi. O casă din Marsilia, căreia trimisese bucatele, nu și-a mai putut primi dreptul — două milioane mai bine de livre. Plângeri zadarnice. Pentru a-și dobândi banii, pune poprire pe bunurile Ordinului. Meșteșugite sfaturi porneau, săgeți, din Port-Royal. Ordinul se apără: „E treaba lui Lavalette, noi n-avem nici un amestec! Nu noi l-am trimes acolo și nici că i-am încuviințat să ia marfă neplătită."

Dandana.

Procesul se judecă și Iezuiții sânt osândiți. La Port-Royal, sărbătoare! Iezuiții săvârșesc cea mai neghioabă greșeală, dau buluc în gura lupului. Sprijinitori ai tronului, erau rău priviți de Parlament, pornit demult, acesta, să se înțeleagă cu Janseniștii. Împotriva osândei rostite, Iezuiții grăbesc altă strigare, la Parlamentul din Paris tocmai!

Ochiul de la Port-Royal veghea. Sfătuit, spre a se lămuri asupra pricinei, Parlamentul cere infaptul de temelie al Ordinului, „constituția" lui adică. Nevoiți, l-au dat. Cercetându-l în amărunte, procurorul general și cu el tot Parlamentul, chibzuiesc și se rostesc răspicat cum că actul lor de ființă, al popilor, cuprinde arătări și lucruri mult primejdioase alcătuirii Statului. Stârnit de Janseniști, le sare-n cap tot Parisul! În dugheni, în saloane, pe străzi, în palate, de pretutindeni curg asupră-le ocări. Reînvie vorbăria asupra probabilismului, asupra „reservatio mentalis", asupra eticei iezuite; aduc iar în pomenire pocinogul cuviosului Girard, cu frumoasa Cadière — abia apucase lumea să uite.

La *6 august 1762*, iese osânda: *„Iezuiții să părăsească Franța!"*.

Prea voios nu s-ar fi înduplecat Ludovic XV spre această aspră măsură, dar își amintea, fața regească, că, amânându-L cu împărtășania, multe zile fripte-I făcuseră popii, apoi, Choiseul îl deslușește că, în această gingașă chestiune, dacă s-ar pune de-a-curmezișul, s-ar primejdui să piardă întreaga dragoste a norodului. Regele șovăie, avea nevoie de bani, mare, și-i trebuia votul Parlamentului, dar oricum?!...

Pompadour mijlocește și Iezuiții sunt jertfiți. Propteaua cea mai de seamă a Tronului cade.

Iezuiţii închid şcolile. Pompadour i-a răpus. Curând şi împăratul Iosif le va sta împotrivă. La *21 iulie 1775*, Clement XIV dă rescriptul, „Dominus ac Redemptor" — sparge Ordinul, şi ordinea piere.

Is fecit cui prodest.

Dar să pătrundem într-o... *societate* şi să ne aţintim ochii asupra trebăluirii lor, acolo. Pare că cutare ştire nouă ar fi prielnică, poate şi mijlocirea cutare se-arată a fi folositoare propăşirii „luminilor", cum se spune. Uneltitorii sânt învoiţi din vreme cu ciracii lor. Această bună înţelegere, *taina*, pregăteşte gătitul bucatelor. Şi într-un singur glas, grăiesc cu toţii porunca, care cade în pâlnia urechilor supuse ale blajinilor şi... oile lui *Dindenault* dau din cap, toate la rând.

Întăriţi şi cu încuviinţarea nepăsătorilor, dau ghes celor care mai stau pe gânduri. Cutează să mai gândească cineva altcum? Dau năvală cu toţii. Sânt părerile „societăţii" doară şi n-are voie nimeni să le stea împotrivă! Curând, vor fi ale „poporului", ale naţiei. Iar cei de la care-au purces, îndrumările bune sau strâmbe, ei nu se văd, nu sânt nicăieri şi nu vor nimic. Căpetenie nu e nici unul, autoritatea nu s-arată şi nici uneltire nu pare să fie. Apoi, nici sforarii nu ştiu mai mult decât „duşii", habar n-au încotro-i mână drumul pe care-au pornit... Domneşte numai o hotărâre, atotputernică. Tainică şi înspăimântătoare voinţă, în faţa căreia dârdâie toţi nedumeriţii care s-au trudit s-o închege.

Duclos spune: *„De-acuşi femeile şi aşternutul vor domnì!"...*

1771 — un an după căsătorie, nu era rege încă, Ludovic XVI e îmbrobodit. Dar, n-am ajuns acolo încă.

Iarnă grea... Acsizele urcate, dările: cât pot îndura! Sărăcie lucie. Văduvele-şi vând bulendrele, saltelele, fetele. Se mobilizează fără preget. O sută de mii de soldaţi i se trimit Mariei-Terezì.

Gurile rele spun că regele negustoreşte, scumpeşte grăunţele. Nu, nu gândea să înfometeze lumea, cum se putea! dar nu stăvilea lăcomia celor cari o făceau. Norodul răbdà, ce să facă? Apoi... *„Le Parc aux Cerfs"*... Cu cât mizeria e mai cumplită şi fecioarele sunt mai ieftine, ziceau uneltitorii. Sulavie a spus că regelui îi trebuia o mie opt sute de fete mari. Un sac cu nuci, mai bine! nu? N-a lămurit dacă pe lună sau pe săptămână...? Oricum. Le Bel avea oricând mănunchiul la îndemână, fără silnicie. Dar otrava prinde!

Ticăloşia lui Damiens e totuşi o protestare. Avea netrebnicul două limbi la briceag, una foarte lungă şi tăioasă, o folosi pe cea mai mică. Putea să taie adânc, să omoare. Se mărgini să zgârie, să scrie protestarea chiar... pe Rege!

Doamne din societate: marchiza de Lusignan, d'Arcinbal, de Hautoy, contesa de Busançois; călugăriţele-feţe înalte, sora marchiză de Courtebonne, de Montmaure, sora de Blanche, vicontesa de Faudoas, multe..., şi dacă nu-şi văd de case, cele care mai au, vin şi s-adună în locuri tainice şi pun la cale rosturile Ţării. Sminteli sânt pentru toate vremile! Răsturnare, pornită de sus. O să-şi dea roadele, curând.

Frederik — nu scapă de clevetiri nici el. Toate ruşinile desfrâului lui Ludovic XV, Choiseul i le aruncă-n dos ori în spate, neîntemeiate. Cancelarul deschisese, la Viena, tarabe de cârtit. Acolo se ţes satire, cabale, ponegriri împotriva regelui Prusiei. Se apărà cum putea, Franţa, — ştiinţa propagandei nu este nouă.

Umanitariştii, în pofida propriei lor ţări, sprijineau din puteri pe Frederik — *„Generalul nostru!"*, aşa-l numeau. Scrânteala o să-şi arate arama.

O toamnă posomorâtă şi aspră începe. Regele gânditorilor e singur. Au murit şi maică-sa şi fratele său — foarte dibaci la încheierea înţelegerilor, îi fusese de mare ajutor.

I-a biruit pe Hîlburghausen şi pe Soubise, dar vrăjmaşii nu-i dau răgaz. Suedezii iau Pomerania. Ruşii năvălesc fără oprire, Francezii înaintează. Singura aliată: Hanovra şi sprijinul Angliei. Cumberland e bătut de mareşalul Richelieu, la Hastembeck. Nevoit să se retragă, încheie la Closterseven o înţelegere de nepărtinire. Mareşalul intră în Hanovra, smulge pradă bogată şi poreclă mare: *„Le père la Maraude"*, l-au botezat chiar soldaţii săi, minunaţi de ispravă. Filozofii îşi smulg părul, gem, se vaită. Vrednicul rege dobândeşte puteri, nu ştie ce e îndoiala. Malesherbes stăruie pentru chemarea Statelor-Generale. Ar fi grăbit poate *„întâmplarea"*, de care nu va fi ferit urmaşul regelui, sau autoritatea lui Ludovic XV, mai avea încă destulă, ar fi stăpânit-o poate. Cine poate să ştie?!

Apare *Paul et Virginie*. Sufletele-n zbucium — altă moleşeală. Filozofii şi-au clădit maşina de război, berbecul e gata! *Enciclopedia* — va dărâma întâi Franţa. Părinţii ei, Diderot şi d'Alembert, o închină lui Marc-Pierre d'Argenson, ministrul de război, poate tocmai fiindcă înfăptuirea era unealtă de luptă. Da, filozofii vor răsturnarea, dar, ciudat! dintr-un spirit luminat şi împăciuitor, o vor, nu din răzvrătire şi totuşi o vor cu orice preţ. Ce-i îndeamnă? cine-i zoreşte?

Alături de exaltaţii de la Saint-Médard sunt şi oameni potoliţi: Vittement, Rollin, Coffin. S-ar zice că Janseniştii merg mână-n mână cu societăţile secrete?... şi alţii. Voltaire e în legături strânse cu baronul de Montgelas şi cu v. Knigge; „Raţionaliştii" şi partidul lui Johann Cristoph Wöllner, *„Oamenii Negri"* — cercetătorii pietrei filozofale, nu-i sânt străini. Şi sfaturile ţării se frământă. Maupeou ecsofliseşte Parlamentul şi scaunele. Bieţii magistraţi — victime. *Figaro* — viteaz!

Beaumarchais, gheşeftar — autor slăvit. Are nas, simte, vesteşte Americanilor: — „Veţi învinge!".

Pe toţi, peste hotare, i-aşteaptă bucurii numai, dar ce va fi pe Franţa?!

Între societăţi, ca şi între „fraţi", stăruie o strânsă unire — vâscoasă. Şi o neîncetată ameninţare, pe capetele celor care şovăie! Despre cele lăuntrice, din fiecare tabără, s-au deprins cu toţii să păstreze misterul cel mai adânc. La fel, în toate întrunirile lor. Îndărătnicii, căpăţânoşii şi întârziaţii sânt... curăţaţi. Legea e nemiloasă. Unire, taină, „radiere" sunt mijloacele cu care domnesc şi „societăţile" şi *cluburile*.

Păcate înrădăcinate, nevoi neastâmpărate şi, negreşit, multe nedreptăţi împing spre răsturnarea „cea mare". Enciclopediştii: Holbach, Maury, d'Alembert, Diderot, Mably: *les Entretiens de Phocion;* Duclos şi câţi alţii, cu elaborarea principiilor noi, au sfărâmat multe eresuri şi multe înţelesuri învechite. Apoi, filozofii şi istoricii: Locke, Voltaire, Montesquieu, Raynal, Rousseau, Jean de Müller, Hume, Gibbon şi alţii, au propovăduit şi minţii şi sufletului. O denunţare ocolită, dar reală şi neîncetată împotriva a ceea ce ei numesc nedreptăţile şi mizeriile ordinei sociale. Propagandă şi predică vie. Şi ideile sunt marfă. Trepăduşii la pândă — colportajul va desăvârşi.

Dar mai pătrunşi revoluţionari, decât enciclopediştii înşişi, alţii coptoroşesc temeliile aşezămintelor clătinate. Sub tronuri şi altare sobolesc, la dărâmare, revoluţionarii mistici.

Cele nepătrunse au stârnit de totdeauna curiozitatea generală. Și nu fără crezare, căci de la ele se așteaptă toate leacurile, orice nădejde sănătoasă a pierit, au măcinat-o cărturarii. Apoi... în *loji*, pretențiunea orgoliului ereditar e proscrisă, li s-a spus, iar privilegiile moștenite, denunțate.

Louis-Caldé a ascuțit cele trei săbii: L.·. F.·. E.·. ...* Enunțări pline de umanitate, dar sunt ele potrivite societăților alcătuite? *Libertate-Fraternitate-Egalitate...?* Cea dintâi ține de stăpânirea de sine a individului, colectivitatea n-are. A doua, de sufletul fiecăruia: căci, „întruniții" n-au decât porniri. Cât privește a treia, dintre făgăduinți, Rousseau se va întrebà singur, spre sfârșitul vieții sale, curând, când va fi aruncat toată sământa:

— De ce unul trăiește până la nouăzeci și nouă de ani și altul moare în pragul vieții?!

Cuminții sau chibzuiții osebitelor latitudini au ridicat, *„marelui arhitect al Universului"*, un templu imaterial. Templu august, ale cărui coloane sunt simbol de forță și înțelepciune. Astfel își înfățișează, aleșii, principiile. Și alături de aceste idei generoase, aspirațiile filozofilor. Toate tind spre același țel. O forță centrifugă acționează pentru răsturnare — Rousseau-i e *Evanghelia*, iar *Biblia:* Voltaire. Totuși... concepția unui ideal rămâne stearpă atâta vreme cât mijloacele de înfăptuire lipsesc. Năzuințele generoase ale filozofilor nu pot fi puse în lucru decât cu ajutorul unei alcătuiri pipăite, căci spiritul și sufletul nu pot înfăptuì dacă nu sânt întruchipate, dacă unealta de împlinire lipsește.

Dar, prin grija altora, instrumentul ființa și cum în aer plutea o entitate spirituală domică să se încarneze, organismul viu se oferì singur.

„Unire, fraților!" — *unire!* cuvânt care stăruie pe buzele adepților, vorbă rostită zilnic în cuvântări, în pamflete, — prin ea vor dobândì izbânzile, în ea se încheagă și îndemnul. Unirea 'ceasta, însă, nu se întemeiază pe simțăminte asemănătoare și nici pe vreun crezământ oarecare. E căpătată în sânul „societății" și silnicia ei e necurmată. Tovarășii rămân strânși uniți chiar prin constrângerea la care se dedau, unul asupra altuia. Toți împreună, asupresc. Fiece „atelier" siluiește pe fiecare dintre membri și suma lor, pe toți potrivnicii. Așa că fără să-și dea seama, cel mai umil dintre părtași ajută la sporirea constrângerii. Odată intrat acolo, ageamiul și-a pierdut libertatea; hamu' l-apasă și pașii celorlalți îl duc, pe sus sau târâș. Alipirea lui, la grup, e desăvârșită, trup... și fără voie chiar!

Apăruse *Contractul Social* — „Poporul Suveran!".

Pe această tălmăcire se va întemeia toată doctrina revoluționară. Națiunea e, prin ea însăși, urmarea unui contract în care ea singură își păstrează voia întreagă și drepturi depline. Pentru a se ocârmuì, numai, ea a împuternicit pe câțiva dintre ai ei, iar dacă aceștia au depășit marginile îngăduite, trebuie trași la răspundere! Din această pornire spre a înțelege astfel alcătuirea națiunilor, la întâia Adunare, va ieși *Constituția,* adică infaptul scris în locul celui presupus, și Parlamentul. Ideea se va răspândi. Contractul acesta, însă, este el o realitate? Atunci, negreșit, și încheierile slobozite din ființarea lui vor fi temeinice ca înseși legile naturii, căci abaterile de la el, săvârșite până nu a fost primit de toată lumea, vor încetà de îndată ce va fi înfăptuit. Dar dacă, cum se va întâmpla, năzuința puterii sau păstrării ei îi va îndemnà pe câțiva să-și impună voia împotriva tuturor? Vor folosi negreșit asprimea și alții, apoi, spre același țel, ocolind și primenind după plac vor sfârși prin a

* Inițialele celor trei noțiuni care constituie mobilul Revoluției franceze sunt însoțite de un semn francmasonic: un triunghi sugerat de trei puncte — semn frecvent în paginile următoare. *(N. ed.)*

nesocoti chiar temeliile contractului. Pe același principiu, dobândit, se va alcătui și reacțiunea și, împotriva minciunii la care nevoit se va ajunge, va apărea națiunea adevărată, alcătuită nu pe scorniri și îngrădiri, ci pe dreptul de a trăi împăcată, slobodă și sănătoasă. Astfel, desfășurarea treptată a concluziilor căpătate din doctrina revoluționară va duce de-a-dreptul la tăgada punctului de plecare, la însăși zădărnicirea contractului, iar deșteptarea va porni la doborârea așezămintelor prin care s-a păstrat sminteala. Va trece vreme însă!...

Între timp încercarea se va înfățișa hotărâtă, silnică, crudă apoi, ademenitoare adesea, făgăduitoare, un timp, până la urmă uluitor destrămătoare și pentru morala insului și pentru societate.

Rusia deschide o gură flămândă. Vrea să îmbuce Turcia, să înghită Polonia, să se reverse. Singur, dar hotărât, așezat unde e, nu este păzitorul Europei? Frederik II spune: *„Înapoi!“*, — istoria se repetă.

De douăzeci de ani, mereu, se citește Raynal și Bonaparte îl va cerceta cu aceeași sete.

Franklin, prin Dubourg, obține de la Vergennes ajutoare. Nu le-au plătit nici până astăzi, dar *U.S.A.* nu iartă un gologan; poate cu socoteală, și din prevedere.

Insurgenții americani au tras sabia. Thomas Payne publică: *Droits de l'homme*; *Age of reason*. Iar *„Common-Sens“*, a viitorului conventist, e scoasă în o sută de mii de exemplare — încheagă acțiunea unui popor întreg.

La Ingolstadt, Weishaupt și Ickstatt, „sofiștii necredinții“, proteguiți de prințul Maximilian Iosif, se alcătuiesc. Trimit la Paris pe Bode și pe comitele Thurn-Taxis. Iluminații sunt primiți cu brațele deschise. Închinații alchimiei, magiei și ai Kabbalei s-au organizat în rue Plâtrière — la umbră.

Piccini pleacă, fusese adus de Du Barry fiindcă Marie-Antoinette chemase pe Gluck și Favorita nu putea rămâne mai prejos. Picciști și Gluckiști — la cuțite.

În capitala Angliei, s-a răspândit o batjocură: *„Avis à la branche espagnole sur ses droits à la Couronne de France à défaut d'héritiers,“* dar e vorba de sterilitatea Reginei!... Autor? sir W. Hatkinson, signor Angelucci sau...? Noroc că Beaumarchais tocmai era la Londra. Se oferă și cumpără cu câteva mii de livre, numai, toate broșurile păcătoase și pe deasupra și ediția franceză. Și-a cumpărat singur opera, cu banii regelui!

Prințesa de Lamballe părăsește Curtea, pleacă la Sceaux, plânge, pornește la Londra. Dacă gândul bun ar feri-o să se mai întoarcă! Lângă regină vine Polignac. Blândă, dar strălucitoare și aprigă la procopseli.

O Teroare-albă dăinuie încă de pe-acum, fr∴-fățarnic e spurcat „ticălos!“ și osândit disprețului public și afurisirea lui se face cu prohod, după toate regulile casei. Curg și blăsteme și lacrimi șiroaie — înduioșarea călăilor! Dacă prigonitul e și făcător de cărți, cumva, opera sa e scoasă din rafturile camerilor de cetire, de pretutindeni și de multe ori prefăcută în cenușă.

De n-ai alte mijloace de trai, mori de foame! Gura care împricinează e mult clevetitoare și aspră: „...Și osânditul să fie huiduit, să piară ciomăgit de către popor!!“. Și dacă vina, față de loji, și-a dobândit-o chiar Parlamentul, nici „șarpele veninos“ nu e trecut cu vederea, dimpotrivă! Sau e vorba cumva despre capul comunei, atunci... „și

parşivu' Solbière, jefuitorul poporului să plece, tâlharul! ajunge de când intriga şi sperjurul l-au ocrotit unde nu merită, jos cu el!!" Iar oblăduiţii târgului... nu mai pricep nimic, îl ştiau pe primar de cel mai de treabă dintre ei, dar ce mai pot face!? Vor să pună în locul lui pe M. de la Talbière, un om de ispravă, stăpânul castelului, din partea locului, dar abia i-au rostit numele şi... „Un linguşitor, o pomadă! şi a pătruns, netrebnicul, în corpul nobilimii, ca săpunelul — pe din dos!". Dezgustaţi, târgoveţii s-au lăsat păgubaşi şi „societatea" îşi numeşte omul.

Şi totuşi, aceste mijloace blajine, încă, lasă locul altora mai crunte. Curând, întemniţarea, masacrele şi... *ghilotina*.

Regele Portugaliei a fost ucis — de nobilii lui, se zice. „De Iezuiţi", spune Voltaire. Pe aceştia-i ura de moarte. Biserica, însăşi, mai puţin — împotriva dogmelor catolice propovăduia o religie şi o morală raţională, numai. Şi fiindcă gândise, astfel scrisese în „*Discours en vers sur l'homme*", cu douăzeci de ani înainte. Săpând Biserica şi urgisindu-i slujitorii, cei mai vrednici, jură că nu-i stă împotrivă. Ortodoxie îndoielnică. E drept, cu Roma s-a împăcat — papa Benoît XIV, îngăduitor şi cu diavolul, i-a încuviinţat închinăciunea şi i-a trimes o scrisoare plină de duh. A şi fost una din cheile care i-au deschis poarta Academiei. Alta, o apologie de ocazie — n-a prins. Stranie pildă de făţărnicie! Scrisese, când era în fierberea alegerilor, episcopului de Mirepoix: „...căci pot spune în faţa Domnului care mă aude, n-o spun numai şi numai fiindcă sunt bun cetăţean şi catolic cucernic, dar o spun fiindcă în inima mea am fost întotdeauna astfel. N-am scris o pagină care să nu respire umanitate şi multe din cele scrise de mine sunt slăvite de religie!"

Dar înalţii prelaţi: arhiepiscopul de Sens, Boyer, Languet de Gergy, şi ceilalţi, nu s-au lăsat amăgiţi de vremelnica schimbare la faţă, au ales pe Paul d'Albert-Luynes, atunci. Peste toate acestea trecuse însă vreme! şi mulţi din cei cari-i fuseseră duşmani, îi erau acuma prieteni. Şi dintr-aceştia pierduse, dar trăia în linişte bună — când... Un plic mare de la Frederik II! Înăuntru versuri, dar plicul deschis. „Doamne!"... Răsfoieşte filele iute — o odă împotriva lui Ludovic XV! „Am dat de dracu'! află Regele, şi dacă Pompadour o fi şi aflat?!, cheamă repede pe rezidentul Franţei să cerceteze cuprinsul şi apoi i-l trimete, precum, lui Choiseul...

— J'étais bien obligé de prévenir ma ruine, aussi je faisais connaître à la cour tout le fond du caractère de son ennemi!"

Choiseul, făcea şi el versuri împotriva regelui Prusiei, tace.

— Sur quels faibles pivots roulent les destinées du royaume!.

Prusia e bătută de Ruşi, care-i pradă Dresda. Are nevoie de pace şi Franţa, înfrântă pe uscat de Hanovrezi şi de Engleji pe mare, cu mult bănet risipit, vrea şi ea pace. Tocmeli. Frederik vrea să păstreze Saxonia iar pentru desdăunarea Electorului, de la altul negreşit, cere să i se dea acestuia Erfurth — aparţinea electorului de Mayenţa. Veşnic unul despuiat!

La Paris apar „*poiezelele*" lui Frederik II — scandal! Dar mai ales ocările lui împotriva lui Pompadour ajută s-apropie, tot mai mult, Franţa de Austria — după două sute de ani de ură de moarte!

Războiul bate la uşă şi între oameni, ceartă.

Degeaba, nu stă nimeni. Voltaire enunţase simbolul nou: „*Scopul omului este acţiunea!*", şi văicărelilor lui Pascal, răspunsese:

„Omul e fericit, sânt fericit, da!“ Cum? — prin acțiune! Și o strigase când, sărăcit și firav, se întorsese de la Londra — tot atunci vestise și „libertatea“. Crezul vremii: *„acțiunea“* — punctul de pornire: *Lettres persannes*.

Bătrânul de la Ferney, mai frământat ca oricând. S-a prins de altă gogoriță — între el și Karl Theodor, înaltul protector al *Minervalilor*, curg scrisorile și trepădușii. Curând, pornește la Paris.

Cu gologani strânși mână de la mână i-au ridicat o statuie, cioplită de Pigalle.

El, în pragul pornirii din viață, îmbătat de glorie — același în marmoră, față-n față, rece, nesimțitor la ce va să vie. L-au podidit lacrimi de mulțumire. Curând, moare — în făptură numai. Nășit de Franklin și de Court de Gibelin, abia apucase să intre în *Loja celor 9 Surori*.

A apus soarele... Pe nourii adunați, negri, varsă o pată roșie: ziua de mâine! A spus omenirii un adevăr și i-a lăsat o poruncă: *„Umanitate: întâia însușire a ființei gânditoare!“*.

Fiindcă apucaseră să-l înalțe, pe Frederik II, *„Francez, între francezi!“* — hulesc: *„neamț!“* pe Ludovic XVI. Două săbii într-o teacă?!...

În liniștea iernii, deodată răsună edictul Mariei-Terezi: spune că Evreii n-au ce mai căută în Statele Ei! Vâlvă mare. Îngrijorare. Totuși, baronul Van Barmenie mijlocește și Olanda-i păstrează. Din partea Angliei, Thomas Robinson ceruse să-i lase în pace. În Boemia, o duc mai greu. Sânt asupriți să poarte barbă lungă și un brățar de pânză galbenă, pe stânga. S-au deșteptat, astfel, prigoane vechi și treizeci de mii dintr-înșii părăsesc Praga, în grabă, pornesc în pribegie.

În toate orașele, societățile se întrec să publice concursuri. După Dijon, Arras și acu'... „Societatea regală de Științe și Arte din Metz“ a instituit un premiu, pentru memoriul cel mai bun asupra mijloacelor de a li se îmbunătăți soarta Evreilor.

Apare tămăduitorul din Isnang, *Mesmer!* Lumea, plină de nădejdi. „Toate vindecările trupului și ale sufletului stăruiesc în magnet!“, spune.

La Romani, panaceu universal era varza!

Fiindcă părintele Hell țipă că leacul îi aparține, chibzuitul sare pe alt cal: magnetismul animal — *„Fluidul magnetic,* nu sârma!“. Încercările ce săvârșise la Viena, împreună cu profesorul Stork, dăduseră greș — fusese huiduit. Nimeni nu e profet în țara lui. Peste un veac, mai bine, îl vor primi, acolo, reîntrupat în *Freud*, dar marfa va rămâne tot de „export“.

Iată-l la Paris. Se bate lumea în jurul hârdăului miraculos. Bărbații aruncă hainele și nădragii iar cucoanele, ca să se pătrundă mai strașnic de vlagă, leapădă fustele și rămân goale cu... magnetul.

Dar înțeleptul vrea să vindece toate metehnele, grijile și nevoile toate, ale fiecăruia și ale țării. Taina e gata s-o dea — negreșit, dacă i se plătește.

Maurepas o ducea greu cu bugetul, îi oferă treizeci de mii de livre pentru doftorie, să tămăduiască visteria.

— Ar fi s-o dau degeaba! și Mesmer, îmbufnat, își strânge sculele, putina, pleacă la *Spa*.

Vin după el. Primele conferințe..., acolo.

Deslon, regentul Facultății de Medicină, din Paris, a deschis un curs în care-i slăvește știința.

S-a înduioșat, se întoarce. Bergasse întocmește repede o „Societate", curg subscripțiile, și cumpără, scump, tainele hârdăului.

Apă, curgea și pe Sena!

Douăzeci și șapte de propoziții întemeiate învederau potlogăria, dar lumea se lasă lesne îmbrobodită.

După multă caznă, „Conventul" din Wilhelmsbad a pecetluit, în sfârșit, înțelegerea dintre iluminații germani și fr.'.- maç.'.-* *Societatea* din Besançon și-a trimes mandatarii la Feancfurt. Acolo, discuții aprinse. Delegația, d-nii de Boulegney și Reymond, s-a înapoiat uluită. Pare că acolo s-ar fi hotărât uciderea regelui Suediei și a încă unuia?!...

Lojile, în plină splendoare, încep să deschidă ușile și ferestrele. Curând, vor ieși în stradă.

Ideile politice și sociale, ale veacului, le regăsești în număr însemnat la cei din secolul trecut. La Jean Bodin, bunăoară. Chiar și libera-cugetare purcede ea însăși de la sloboda-cercetare a Protestanților. Ea l-a amăgit și pe Bayle și l-a aleșuit iar. Asemenea idei ființau și în Anglia. Montesquieu, Voltaire... le-au cărat în țară.

Moare Maria Tereza. La Versailles jale, în Paris bucurie.

Toți aleargă la Muette. Montgolfier își înalță balonul; la *21 noiemvrie 1738*, cei dintâi oameni, Arlande și Pilâtre, părăsesc pământul, pornesc în văzduh. Urcă, ca să coboare.

Născocirea va folosi mult lui Jourdan, la Fleurus.

Rousseau a murit de cinci ani. Îi apare antobiografia: „Mărturisirile"..., adică tot ce a făcut, și ce se cădea să tacă, dacă nu s-a învrednicit să nu facă.

Filozofii, și viii și cei morți, sunt crezuți fără tocmeală. Franța urmărește cucerirea spirituală — Anglia: egemonia!

Crezul vremii: *„acțiunea"*. Scânteia: *Lettres persannes*, în care Montesquieu prezice catolicismului o dăinuire de încă cinci sute de ani numai. Cartea prinde. Corbii încep să croncăne.

Sfârșitul?...

Lumea lâncezea — nu mai speră.

Sloboziți ca o haită flămândă, mulțime, toți să-și facă de cap! Glăsuind, zbierând, zămisleau aiurind de patru decenii. Oameni de litere care-și răspândeau fără perdea ocările, apoi romane câte și câte!... *Căsătoria lui Figaro*, unde și dacă nu se leagă de rege, fățiș, sfârtecă tot ce l-ar putea înfățișà. Juzi aprinși, avocați neobrăzați au o singură năzuință: *să pună bețe în roate Cârmuirii*. Oameni de știință cari măsurau nepipăitul și cântăreau neînțelesul se străduiesc să arate zădărnicia unei sărmane monarhii absolute, în mijlocul nemărginirii. Proaspeți debarcați din Anglia, noi veniți care tălmăcesc în amărunte Monarhia Parlamentară. Alții, înapoiați din Lumea nouă, istorisesc despre binefacerile libertății americane, o dau de pildă, o vor pe tot întinsul pământului.

Ciudată aventură, și a veacului acesta! Deodată, omul se vrea Dumnezeu. Broasca mică cât un ou!...

Mai scrântiți sânt scriitorii și până într-atât că-și uită și rostul lor pe lumea 'ceasta. Înainte nu simțeau decât nesațiul să desfăteze. Din vremi străvechi au băsmit mereu și iată-i

* Prescurtare transparentă desemnându-i pe francmasoni. *(N. ed.)*

deodată încruntați și morocănoși. Disprețuiesc povestirile, vor să fie șefi! Nu-i mai mână dorul să aline, vor să dăscălească. Nu le mai ajunge să înflorească drumul vieții, vor să-l croiască. Nu mai privesc spre lume, cată s-o schimbe, și-au jurat-o lor înșiși. Nu mai vor să fie farmecul minții și poezia, sânt priceperea înnăscută — cred. Acu', s-au pus să scrie programe, tratate, satire. Atotștiitori, enciclopediști, prooroci, patriarhi, ce naiba nu sânt!? Nu mai descriu omul, îl tălmăcesc. Dintre ei, unul strigă: „În națiune nimeni să nu mai fie cel dintâi nici cel din urmă!" Enunțare goală și cu neputință, oamenilor, fiindcă nu înfățișează nici colectivitatea nici pe unul singur, abia o secțiune... dintr-o râmă.

Lucrătorul se naște în secolul al XVII-lea și mașina un veac mai târziu. Lucrătorul era prea artist, avea tradiții și concepție — proprie gândire. Mașina îl acrește.

Apoi, ce este industria? — Drăcească născocire! Îndrăzneala de a zămislì și a te pune cot la cot cu Dumnezeu.

Și „medicina"? — Lipsă de resemnare! Încăpățânare la viață, răzvrătire! Iar să te tămăduiești de boli: de trei ori păcat! Diderot:

— Sloboziți pe Dumnezeu!...

Iată mentalitățile cu care avea să lupte curentul nou.

„Și dacă nu se va plătì renta, va fi revoltă...," spunea în *1758*, regele. Și uită să se mai ducă la Paris, — dar dacă ar fi pornit Parisul spre Versailles? Era devreme încă.

O jumătate miliard cheltuieli. Intrau abia trei sute op'zeci de milioane. Datorii la toți zarafii și totuși, în fiecare an trimit la Viena ajutoare. Choiseul purtà de grijă alianței.

Lorena, alipită Franței, fu amanta cea mai jindioasă — cocoțată în toate slujbele, grămădind să s-ajute toate proptelele, trecerile toate. Joc dublu și capul lui Janus: o față spre imperiu, la Viena, și alta spre... țara mumă. Viena nu-i a ei, dar, dintr-o firească pornire, provincia aceasta, „fată frumoasă", e însărcinată mereu cu alt întreținut. Nestatornică, pân'o să s-astâmpere.

Doi oameni mai ales își împart foloasele: Beauveau-Craon. A avut douăzeci și doi de copii, și fete iubețe! dintre care una, ibovnica lui Stanilas I, socrul lui Ludovic XV și alta, M-me de Mirepoix-*Pisicuța*, răsfățata marchizei de Pompadour. Da, Beauveau și Choiseul, doi. În sfârșit, d-na de Marsan — sora d-lui de Soubise, înfrântul de la Rossbach, guvernanta odraslelor regești, închinată și ea Austriei; la fel și d-na de Grammont, sora cancelarului.

Pentru a păstrà nevătămată taina dregătoriei, în familie, Choiseul își oropsește nevasta, avea optsprezece ani — se mulțumește cu propria lui soră. Când pleacă, Austria simte c-a pierdut cât cinci bătălii laolaltă.

Între multe cusururi, Maurepas avea două însușiri: era de duh și era potrivnic Austriei; — place.

Lucrà bine, sau anàpoda? Vremea o s-arate. *Franța va ști mai târziu.*

Vico: „Omul este părintele și fiul acțiunilor sale!". Montesquieu: „Principiul inactiv și sterp al evului mediu va muri!"

Ideile, sistemele filosofice, sociale sau politice cu care de totdeauna s-a trudit mintea omenească, nu pregetă. Se prefac fără oprire și mereu într-același cerc restrâns. Comunismul pornește de la Platon, materialismul de la Lucrețiu și astfel... și cu obârșia tuturor doctrinelor.

Libera-cercetare n-o căută la Protestanţi, întâi, ci mult înapoi, la Catari şi la Vaudois-i şi tot astfel şi cu domnia virtuţii — calu' de bătaie al cuiva, curând.

Newton deschisese porţile spre *„via sacra“:* ştiinţa şi religia unite. Vauvenargues: — „Să căzneşti să înfiripezi!“.

Algernon Sidney, Locke, Morelly, ei au produs pe *fr∴- J.-J. R.*[*]

N'ajunge?...

Meşterii, pe şantier.

Ca şi religia, ordinea înscăunată a avut de totdeauna surpătorii ei. Unii mai luminaţi, alţii mai şterşi. Cei, de astăzi, pe ştiute sau pe nevrute s-au înhămat la lucrul început, al'dată, de către alţi răzvrătiţi.

Nimic nou, sub soare.

Ludovic XVI... *1774.* Au murit ai lui. Slab şi văicărindu-se, întreabă:

„Cine o să mai mă iubească pe mine?!“, iar când i se spune că e rege:

— *Doamne! ce sarcină grea şi nu m-au învăţat nimic!...*

---

[*] Francmasonul Jean-Jacques Rousseau. *(N. ed.)*

Cap. III

DRAMATIS PERSONAE

RICHELIEU, Louis-François-Armand de Vignerod du Plessis, duce de: (vezi cap. II).

RAFTÉ, Boniface-André: 1742–1811. Secretarul ducelui.

BRISSAC, Hercule marchiz de Cossé: 1734–Sept. 1792, măcelărit la Versailles. Aghiotantul lui Ludovic XVI. Prietenul lui Du Barry.

BARTHÉLEMY, François machiz de: 1750–1830. Diplomat francez și, apoi, membru în Directorat.

Contele FALKENSTEIN: numele sub care călătorea, în străinătate, împăratul Iosif II al Germaniei. Imp. 1765–1790.

Contele de HAGA: numele sub care călătorea Gustav III, regele Suediei. N. în 1746, rege în 1771, asasinat în plin bal în 1792.

CARON de BEAUMARCHAIS, Pierre-Augustin: 1732. scriitor francez. Moare de indigestie, în 1799.

BALSAMO, doctor (!). Tischio-Melina-Belmont, marchiz de BEL-AURI și RONDAMENSA, kalif de BUTHADAR, conte de CAGLIOSTRO: medic, astrolog, cabalist, filozof, alchimist, jurisconsult, polyglot, spadasin, literat &c. M. în închisoarea San-Leone.

M. de LAUNEY, Bernard-René marchiz de: 1740 — măcelărit la *14 iulie 1789,* Guvernatorul Bastiliei.

Baron de TAVERNEY: amicul mareșalului. Tatăl cavalerului de Montrouge. N. 1722.

M. de LAPEYROUSE, Jean-François: 1741–1788. Vestit navigator francez. Însărcinat de Ludovic XVI cu noi descoperiri. Ucis de sălbateci la Vanikoro. Dumont d'Urville află urmele, în 1828.

ZAMOR: 1762 — m. la 7 februarie 1820. Arapul contesei Du Barry. Adus la Curte, în 1770. După Revoluție, ajunge învățăcel la copiii d-nei Poullain, unde și locuia (în rue Maître-Albert 13, colț cu rue Perdue). Crutat de Revoluție, tocmai pentru a i se înfățișà libertatea, pe care spuneau că n-o cunoscuse. În timpul cercetărilor și apoi, atitudine cinstită.

FRANCIAN: coaforul lui Du Barry (la Lucienne), n. 1746.

GONTRAN: maître d'hôtel. N. 1716.
GIULIO: vizitiul mareşalului. N. 1753.
FIRMIN: valetul.
DU BARRY, Jeanne Bécu contesă: Favorita lui Ludovic XV. Născută la Vaucouleurs, în 1743 — decapitată, în 1793.
MONIQUE: în serviciul contesei, la Lucienne. N. în 1767.
FRANCINE de MONTSIGNY: Fiica mai mare a comandantului companiei de invalizi, din Bastilia. N. 1757.

Lachei, valeţi.
Korico, papagalul contesei.

Locul de privire:
1785

La Versailles; în Louveciennes, la „Lucienne" — locuinţa contesei Du Barry.

„Ce n'est point l'histoire en médailles, c'est l'histoire en médaillons"...

1785

V*ersailles*. La Cour de Marbre.

În unghenui dinspre miazăzi o caleașcă trasă la scară. O pereche de Lipitzani, albi-ninși, se frământă să pornească, le joacă urechile. Șolduri largi, gâturi lungi, capete uscate, ochii flăcări. Giulio, vizitiul ducelui, înțepenit pe capră; hățurile-n mână, biciul lumânare. Pe podina de la spate, doi slujitori în picioare — smirnă. Vizitiu și lachei în livrele albastre, ceaprazuri grele, — bicorn, gulere de nurcă. Februarie. Cerul acoperit. Boabe de gheață ciocănesc în geamuri, alice — măzăriche deasă.

Coboară scara cu un paneraș lunguieț în mână. Firmin, unul din cei doi cățărați în spinarea rădvanului sare și-i deschide uscioara. Înăuntru: un morman de blănuri. Înfofolit în șubă, Armand de Richelieu, arțăgos, mormăie:

— Și de ce vă grăbiți, scumpe d-le Rafté?

— Un exemplar unic, d-le mareșal, e totdeauna greu de găsit.

— Ai sticla?, îi strălucesc ochii, bine, dar sui' și trage ușa odată, am înghețat.

— Pe așa vreme, la optzeci de ani, stă omul acasă la foc, nu cutreieră șoselele Franței.

— Rafté, ești un nesuferit! care optzeci te găsește? de două ori patruzeci abia, ți-am mai spus!

— De patru ori douăzeci?...

— Tocmai.

— Plus nouă, pe care i-am omis?...

— Meticulos, precis; naiba să te ia, așa te-am pomenit! Lume sus?

— Mai nimeni. Regele s-a închis în camera sa de lucru. De două ceasuri, stă...

— Cu cine?

— Cu un maldăr de hărți și cu d-l de Lapeyrouse.

— Chestiuni... coloniale?

— Probabil.

— Iar ne punem în cârcă Englishmen-ii! Favras?

— La contele de Provence. Discuții lungi...

— Și... tainice. Știu. Mă tem... nu-i vor purta noroc.

— Ducele de Brissac așteaptă sfârșitul audienței și vine. Vă roagă să nu-l adăstați.

— Altă treabă n-am?! À propos... pralinele, violetele contesei?

— Toate împachetate bine, în chichiță.

— Pornim?

— Acolo n-aveți nevoie de mine. Trebuie să mă întorc devreme, Bassange ne așteaptă...

— Țin'-te tare, dobândă mică!

— Cu cât s-o îndura să ne dea.

— Ești nebun? Luăm de la... altul?

— Slabă speranță.

— Zadoc, Cerfbeer? oricum, Sam James?

— Nici să n-audă! de când...

— Să mai aştepte! Boëhmer?

— Ar fi încântat să scape de noi. Gusmann nu mai dă un ban, tot ce poate strânge duce cardinalului. Spune că e plasamentul cel mai sigur.

— Cuptorul din rue Saint-Claude? Îi văd mereu, când trec, careta în poarta d-rului... Balsamo. Topesc aur, nu?

— Prea puţin.

— Pentru nădejdi foarte mari! ştiu. Şi Boëhmer ce are cu noi?

— Spune că a dat tot ce ne putea da. Apoi, de la Perlmann, contabilul lor, am aflat că tot prisosul l-au închis în briliante.

— Meseria lor!

— Mi-a spus, în taină mare, acum câteva zile, că ducele de Rohan le-a comandat, mai demult, o rivieră tot piatră şi piatră, albe şi mari, ceva nemaivăzut încă. Un vrai collier de reine!

— Vous dites?... Au fait, j'ai rencontré jeudi le cardinal chez Bassange, il partait justement avec sous le bras un gros écrin en maroquin écarlate. J'ai toujours estimé Rohan un grand niais. Enfin, tâchez de conclure, il nous faut l'argent pour ce soir au pavillon de Hanovre, oui?!

— Va trebui să iscăliţi...

— Ce om de treabă eşti! dacă asta-i tot, grăbeşte-te.

— Chiar cu... 80% dobândă?

— Fie! dar să-i avem negreşit diseară, datoriile de onoare înaintea oricărei griji, pleacă!

— Nu întârziaţi prea mult... vânat deloc! carne puţină şi...

— Tizane, lapte, ştiu-ştiu! mulţămesc, eşti plin de atenţiuni... acre.

— Şi... nu vă asupriţi, nu vă osteniţi...

— Nici o grijă! Cossé mi-e prea simpatic.

— Şi d-na contesă?...

— Mi-a fost..., sunt..., la ureche, sunt douăzeci de ani abia, *chut!* ce perlă!!

— Lăsaţi amintirea d-voastră... să doarmă!

— Rafté, eşti obraznic! Află, d-le, că, ce numeşti d-ta... „amintirea" mea, poate încă ferici o femeie o noapte întreagă! auzi?!

— Tocmai! feriţi-vă de ce vă poate cere a doua seară...

— Coşuleţul?

— Jos, la picioare, subt blană.

— Cum jos?! decanul?, se apleacă, îl ia, l-aşează în dreapta pe pernă. Lângă mine! aici, sunt doar cu patruzeci şi cinci de ani mai tânăr!

— Şi furaţi minţile la fel.

— În sfârşit! ai brodit-o, râde.

— Poftiţi luaţi şi scrisoarea aceasta.

— De la?

— De la Mosesshon, dacă nu mă înşel.

— Şi vrea?...

— Să nu mai dea, poate.

— Dracu' să-l ia!

— Pentru nevoile noastre n-ar fi o soluţie.

— Bine, bine, am să văd, bagă plicul în buzunarul gherocului, se încheie la haină.

— D-le mareșal..., secretarul ducelui coboară, se înclină. Către Giulio:

— La Louveciennes și vezi că... alunecă.

A pornit careta. Singur, — „Rohan? un collier pour la Reine? Le diable m'emporte si je saisis seulement!... Elle est coquette, elle agît tête baissée, trop souvent même, mais... pardi! c'est la seule femme honnête que je connaisse! quant à mon cher cousin, un parfait imbécile et voici danger! et puis M-me de la Motte, cette intrigante qu'il promène partout et qu'il assure être une... Va-lois!? encore une qui va souvent rue Saint-Claude. Rien de pire que la bêtise qui agit, M. le cardinal, gare à la Bastille! — dă din cap — et puis... la cour? ce ne serait vraiment pas le moment!"

Au trecut unsprezece ani de când s-a stins Ludovic XV. Asprimea noii Curți a năpăstuit-o pe Du Barry la Pont-aux-Dames, în mănăstire. Smerenia ei a înduplecat pe rege și curând și-a redobândit libertatea. Oprită să se arate în Paris, nici sufletul n-o îndemna, s-a tras în cuibul ei, la *Lucienne*.

Louis, *le Bien-Aimé,* dăruise castelul de la Louveciennes contesei de Toulouse, apoi, la moartea ei, îl trecu ducelui de Penthièvre — ilustrul protector al lui Florian.

Jeanne Gomart de Vaubernier izbândise cu brio cursurile de zi și de noapte ale pensionului d-nei Gourdan, — bordelul cel mai celebru din vremea 'ceea. Frumoasă, dar peste toate o sete nebună să placă. Har nepreţuit! fiindcă împrumută farmec și femeilor celor mai puțin seducătoare, dar încă!...

Pompadour intrase în toamnă și ducele de Richelieu se străduia să găsească bătrânului monarh un aliaj de preț să-i călească puterile. M-lle Lange — fata își schimbase numele — era numai argint viu, toată. De cum o văzu, mareșalul stărui s-o aducă. La Bel, valetul regelui și regizorul de la *Parc-aux-Cerfs,* o cercetă pe toate părțile: minune!

M-me Du Barry fu proclamată favorita suveranului. Boëhmer & Bassange, bijutieri și cămătari, o împodobiră cu toate nestematele. Roettiers, argintarul Curții, topise un sfert din dări să-i făurească din aur curat un serviciu de toaletă cum nu mai fusese altul. Curteni, artiști, poeți — la picioarele ei.

Mai plecat dintre toți, castelanul de la Ferney, moralistul vremii.

Contesei Jeanne Bécu Du Barry îi trebuia o reședință proprie. Prințul de Lamballe pierise subt ochii părintelui său și ducele de Penthièvre, scârbind locul, rugase pe rege să-și ia darul înapoi. Ludovic dărui castelul *Lucienne* contesei.

Aproape de Marly și la un ceas de Versailles numai, acolo sus pe colină, pe fosta proprietate a d-lui de Cavoie, se apucă Le Doux să clădească și în mai puțin de trei luni, folosind toate izvoarele artei și toate grațiile, desăvârși tot ce puteau născoci cupiditatea meșterilor și dărnicia regelui.

Arhitectul se alese cu slujba de inspector al salinelor din Franche-Comté și opt mii de livre venit; contesa, cu cel mai împodobit și strâmt lăcaș. Nimic util, totul numai plăcere. Dar locul merită să ne oprim.

Sus, pe coama teșită, o curte prea largă poate pentru micuța clădire. Un peristyl, patru coloane. Simplu, în gustul străvechi. Din spate: un basorelief de Le Comte, o bacchanală de copii. În fund, un lăculeț — s-a prins o pojghiță de gheață. Pomii — promoroacă. Pe

dreapta, pavilionul — un pătrat. La față: marchiza, cinci ferestre, uși mari, sub toate cinci, peronul și scara de marmoră albă.

Când vremea-i astâmpărată privirea răzbate departe. Se văd turnurile de la Saint-Germain și treptele mărețe care duc la terasă și în zare, cotișurile de la Sannois și coama dealurilor din Cormeilles, când e senin. Acum abia bănuiești, la poale jos, departe, șerpuind Sena și în stânga subt coastă, între două buricături, coperișurile de stuf, căsuțele din Louveciennes, albesc sub fulgii groși de zăpadă.

S-a întunecat devreme și s-a lăsat și ger. Să intrăm în casă.

Un vestibul imens, cuprinde toate ferestrele dinspre fațadă și câte trei pe ambele laturi. În colț în dreapta o balustradă scundă, o scară; jos: vestiarul.

Persienele închise; draperii grele de Damasc, rețele de Malines. Pe o consolă un sfeșnic cu brațe, toate luminile aprinse.

În fund, între două uși deschise spre altă încăpere, căminul — larg și înalt. Deasupra un portret de Drouais, contesa? — Parcă și nu. Jos, două trunchiuri de cer (*sic!*) își mistuie trupul, gem și s-așează — flacări, scântei. În colțurile dintre ferestre câte o sobă, o coloană groasă de Sèvres, aur și alb. Pereții îmbrăcați în lemn de insule, de jur împrejur chenarul din marmoră verde. Medalioane de porțelan, încrustate în lambriuri. Slabă lumină, abia se vede. Șase Gobelin-uri, subt ele divane, — mese de joc. Patru tribune mici pentru muzicanți, balconașe aurite. Pe o estradă un clavecin, o harfă. În colțul din stânga, un dulap mare *Régence*. În dreapta, într-un cartel rocaille un panou de Billon. Fotelurile îmbrăcate în Aubusson, canapele.

Tavanul de Briard, simbolizează: „*Ruris amor*". În mijlocul sălei o masă ovală, un *surtout* în vermeil, de Lahvaën — trupuri împletite. Scaune de acaju, aplice de bronz aurit, marochin. Pașii se-afundă în covor, calci ca pe iarbă. Plutește un miros de fund de vale: fujere. Atâta viață, se simte și focul...

Să pășim înainte... pe lângă cămin, spre salonul din fund.

Cu picioarele întinse la foc, tolănit într-o bergère-ă, cineva doarme. Încet... Să nu-i speriem somnul. Lumina de-afară se așterne cenușie înăuntru, mohorâtă.

Un covor gros de Savonnerie. Păreții în purpură și aur. În stânga, în colț, o oglindă. Rama bogată se încheie cu o coroană care, când îți privești chipul, ți s-așează pe cap — intenția lui Roettiers a fost răsplătită o avere. Apoi, un bust de Pajou; între ferestre „*Carol I*" de Van Dyck. Un Giulio Romano, un Agostino Carraci. Une chaise à porteurs, vernis-Martin, transformată în vitrină. Un bazar de frivolități; aur, fildeș, bagă, *cristal de roche*, dantele; evantaiuri, cutiuțe, tabachere, ornice — o mie de nimicuri scumpe. Pe un guéridon un sfinx de jad și câteva cărți legate de Vuëlbran. Două panouri de Vernet: marine. Scaune scunde, o otomană, deasupra miniaturi; în mijloc o schiță de Greuze: contesa. Tavanul de Boucher: ciobănași. Alegorie închinată d-nei Du Barry.

Ușa din dreapta închisă. Clanța și broască de Falbot — lapis și aur cizelat.

Să trecem în salonul din stânga.

Câteva tablouri de Francesco Albani, o guașă de Baudouin și stampe. Două brațe aurite, lumânările aprinse. Lumină caldă. Pereții îmbrăcați în broccato. Plafonul ivoire, sculptat — atribute: săgeți, tolbe, cimpoiașe. Câteva carpete orientale; parchetul gol în mijloc, — masa cu resort. O sobă corail. În două *cloisonnés*, răsfirate crăci de mimoza.

Trei panouri de Fragonard. O oglindă mare, rama de Boffrand. Un scrin Boulle. Mese de joc, scaune de palisandru. În colț un birou de mahon încrustat, o călimară *Régence*.

Un paravan japonez, în spate o canapea: tapiserie au point.

Între ferestre un cartel, o pendulă de Chanet. Bate: *1, 2..., tic-tac, tic-tac...*

Curând se deșteaptă casa toată.

Camera albastră: o primăvară. Pereții capitonați în satin cu flori. Un chenar, împletit, *bleu lavé*. Plafonul alb, în mijloc un medalion de Boucher: un coșuleț cu... ispite. Perdelele de Utrecht, trase. De o parte și alta a ferestrei, două portrete: Bisque și Chon; cadre ovale *gris de lin*. În față o sobă saphir; un Lancret, un Pater; dedesupt o dormeus-ă, saten broșat — myosotis. O pernă de linon, păstrează proaspete urmele capului care a odihnit. O cuvertură de catifea turquoise căptușită cu zibelină — mototolită.

Peste albastrul de corindon al covorului, ninse două blăni mari de urs alb. Pe o măsuță de lemn de chiparos, în colț, un portret de Vigée: M. de Cossé-Brissac în uniforma gărzii. Într-un vas de Houldem, alături, două camelii.

În mijlocul odăii un coș mare cu trandafiri, par acuma culeși, îmbată; pe un bristol o coroană imperială *-apostolică*.

Deasupra ușii un Drouais: *Pierrot;* mijlocul peretelui din fund cuprins de o oglindă mare rotundă. Pe două console ard candelabre.

Aplecat înainte, în dreapta ține un pămătuf. În picioare, alături, o cameristă: în mâini, o tăviță de vermeil, o pudrieră de Sèvres. Presară pudra pe capul răsfrânt de oglindă: ochii albaștri, fața ovală, nasul mic, gura un vis! gâtul puțin îngroșat — anii; contesa:

— Si vite, Francian?

— Le temps de permettre à un chef-d'oeuvre de se montrer, Madame.

— Toujours galant. Merçi, mon ami. Monique, un verre de Malaga pour monsieur... et les chevaux, vite! mon enfant.

Toate pregătite. Pe o tablà: un pahar, o carafă de Boemia. Trăsura, la scară.

— À votre bonne santé, madame la comtesse, își strânge fiarele, sculele. Trei ploconeli — pleacă.

Nemișcată în fața oglinzii. A rămas pe gânduri. Coatele pe măsuța toaletei, tâmplele în palme. Brațe rotunde, încheieturile fine, mâini de păpușă. Privirea, rătăcită...

O dungă i se sapă pe frunte, seninul din ochi s-a închis; respiră adânc, înalță bărbia, își descoperă gâtul. O linie roșie subțire-l înconjoară. Tresare. Plimbă degetele pe urma vie. O străbate un tremur, buzele-i șoptesc: — „Drôle de rêve! et pour la seconde fois depuis une semaine... Et ce signe?...", nedumerită:

— Monique, qu'est-ce que ce filet rouge qui m'encercle le cou? se fait-il voir aussi du côté de la nuque?

Fata apucă peignoir-ul, îi descoperă umerii, plini și rotunji.

— Si! un cercle de feu là sous la peau, comment vous dire? Les traces d'une... faucille?

— D'une faucille?!

— Ah, j'y suis! le pendentif que madame la comtesse porte en sautoir.

— Mais... je ne l'ai pas!, nervoasă.

— Que si! voyez, là sur la gauche, l'empreinte de la fleur de lys en brillants. Sûrement, madame la comtesse en dormant a du... Se apleacă, caută pe covor, la picioarele sofalei, scutură cuvertura. La, je l'ai!, îi dă mărțișorul.

— Effectivement!... Mais... ce que j'ai la tête lourde... Monique, croyez-vous aux songes? en faites-vous?

— Je ne rêve jamais.

— Heureuse enfant! pourtant?..., scutură capul, Vite! habillez-moi, il se fait tard.

— Quelle robe mettra madame la comtesse?

— Olive et chinchilla et les émeraudes.

— Elle vous va à ravir!, bate din palme, pleacă spre uşă.

— Ensuite, vous direz à Zamor que je l'attends.

— Oui, madame..., iese.

Desface agrafa, peignoir-ul alunecă... Păşeşte alături. Picioarele goale — două tije de flori cresc din pantofii de casă, micuţi, se pierd în cămaşa de spumă. Trage braţele afară şi lasă cămaşa să cadă. Aceeaşi statuie. Sânii prinşi sus şi de piatră.

Două rubine.

Pântecele de fecioară şi coapsele... O umbră uşoară de aur.

Se întoarce, întinde braţul şi ia de pe mescioară un flacon mare; îşi priveşte trupu-n oglindă, surâde, — „Tout songe est mensonge!", i s-au aprins ochii iară.

Duf proaspăt de chitră. Se spală.

Unul după altul, gâturile prinse în harcane; cel dinainte trage pe cel din urmă, nici unul nu poate să scape. Tot satul lor, prins — „*Ute mondzi!*"*. El merge pe lături, slobod, fără grijă, nu-l ţine de mână mama? — „*naï mama*"... Oamenii albi, — *mzungo*..." acu'-i vede întâi, zbiară, suduie, pocnesc din bice pe spinările lor goale; de ce or fi supăraţi — „*Niamatango*"? Pomi mari pe de-a-rândul: — „*muti*..., *mitsagna*..." Se scurge şirul iute. Cine cade e dus târâş, aşa merg şi morţii, cei vii îi poartă. În urma lor, ţaribele-n flăcări; tot satul lor arde. — „*Kupassuka! kudèla!*. Plouă gârbace... — „*mvula nt'èma!*" Un sfârc l-a ajuns, ustură foc! Abia mai atinge pământul. Îl dor piciorușele şi braţul din umăr şi mâna mamii-l strânge.

Dormea ghemuit lângă ea. S-a trezit la drum, aşa. Cade, îl trage, se scoală, aleargă. S-a întunecat dintr-odată. Ei ţin calea spre stelele multe... — „*Gualalànzôu*"...

Trosneşte iarba înaltă. Merg fără popas. Un urlet cutremură noaptea şi altul... Ştie, — „*Pandoro!*", pisicile mari care mănâncă oameni. Albii aprind torţe de paie. Un sunet, din lături, scurt ca de goarnă. — „*Pemberă! pemberè!!*", urlă tot şirul, se zbate, sare într-o parte, — „*Tit' auè!!* Stârnit de zgomot, ba a prins mirosul din vânt, o dihanie mare neagră cu coarne pe nas... — „*tsonga!*". A mai văzut odată două, se frecau de un... — „*mlambè*", trunchiurile groase şi mari cât coliba, pielea tare, urechile sfâşiate neastâmpărate; îi vedea din faţă; sforăiau şi izbeau cu picioarele scurte ţărâna, — răi? Ei, numai copii, au fugit până le-a stat sufletul. — „*Tcitàmbo! tcitàmbo!!*". — „*K' unguru?*". Şi altă umbră mare vine, sforăie, suflă, necheazǎ, ce ropot! — „*Pemberè!!! ale tû*". Fuge cu şirul în nas, îl doboară, îi calcă... — „*Kupònda*"... I-a luat picioarele, zace-n ţărână. Îşi pipăie braţul — nu-l simte. S-a frânt şirul. Ţipete, urlete. Oamenii albi înjură, lovesc şi din braţele lor de fier fulgeră, tună.

---

* Un glosar al cuvintelor utilizate din acest idiom african *Tciniungue* este alcătuit de autor în finalul romanului. (*N.ed.*)

Geme, — *„tcipalionalì — p'àmbe"*...

Nu mai sunt pomi, nici iarbă, nici... *mama?* N-a mai văzut așa apă... — *„madzi..."* mare. Unde-i pământul? l-au luat Albii, tot? — *„..kùba!"*. Simte că-l poartă... Cine? Da, vântul îi duce. — *„Tciùzi..."* Încotro?

I-e foame. Colindă pe punte până ostenește și adoarme.

Sforăie. Visează: — *„Matomati, matanga...,"* mestecă.

Lumina mare care se aprinde în zori stă să se culce. Pânza umflată îi duce. Se scoală, îl cuprinde amețeala și burta-l seacă, și gura uscată. Albii, toți grămădiți la o poartă neagră săpată în punte. Frânghiile întinse... —*„kòssa..."* Scot din întuneric trei... din satul lui, toți trei din...

— *Niarùgue,* de-acasă. Oftează.

Nici unul nu mișcă. — *„Kùffa?!"*. Și altul, ăsta se zbate, geme, îi sângeră brațul. — *„Pemberè?..."* Acu-i leagă. La ce-i mai leagă? Pădurea e departe și picioarele nu-i mai ascultă. Pornesc cu toții spre capătul vasului, înapoi. Trei craci lungi curățate de crengi și de coajă, înclinate spre apă; la capătul lor atârnă câte o funie. Albii trag frânghiile și pe câte unul leagă Negrii, îi coboară spre apă, dar nu-i afundă, îi țin afară. — *„Nintcì?"*, ce vor să facă? Micuț, înălțat pe vârfuri, se uită:

Răcnesc cu toții, bat din palme, privesc spre..., da, spre aripa ieșită din apă cum alunecă, vine...

— *„Katcihaô!?"* Un bot năprasnic, o gură căscată se saltă din apă, — *„Katcihuô-pònt'a!..."*

Ei trag de funie și prada scapă.

Și iar o lasă... Peștele mare a sărit sfârlează și capătul funiei e slobod. Și alții...

Nu se mai vede nimic. Pe morți i-au înghițit peștii mari și pe toți apa.

Acu-l leagă pe... Teigallo?! el e! ăl cu coliba din pragul pădurii, cu blana de *sìmba* pe umeri, — *„tciàndiu..."* Viteazul satului. Vai! cum i-a albit fața! de ce-or semăna Albii cu Negrii tocmai când ăștia sânt cuprinși de spaimă? trăiesc Albii frica întruna?... — *„nintcì"*. L-au legat, îl lasă spre apă. O creastă mai mare despică luciul de jos și sare afară o gură căscată... — *„Msùngo, amalâa...!"*

Scârcește picioarele, — „Olee!!", se frământă, îndoaie genunchii, geme...

— *„Màaama!!"*

O mie de dinți l-au retezat de la mijloc. Picioarele lui pornesc spre adânc și burta și mațele. O pată de sânge pe apă. Un hohot pe punte, albii râd, râd...

Râde.

Din dulapul Régence, din colț, a scos un maldăr de rochii. Alege una brodată cu blană, o ia pe braț, pornește spre odaia albastră, lângă cămin se oprește, — „Se paye-t-il ma tête?!", îl privește, — „qu'est ce qu'il baragouine? Dieu, qu'il est noir!", trece înainte îmbufnată.

O piață... — *„Salàga!"*... Grămădiți câte trei, câte cinci. Forfota, lumea. Trec, se opresc. Îi cântăresc din ochi, îi scoală, îi pipăie. Aleg, pleacă cu marfa. A rămas singur. Adoarme, stârcit în țărână. Singur...

— *„Uèka..! sizì"*...

Simte că-l trage, se scoală. O namilă-l duce târâș. Cobor. Au ajuns la apă. Și iar îi poartă pânza mare. Îi dau de mâncare, multă. Carne...

Clefăie.

Oamenii albi sunt buni. Nu-l mai bate nimeni. Își face de joacă pe punte, aleargă. Ostenit, pleacă spre lada... — *„niomba"* mare de lângă pomul fără crăci care strânge vântul în pânze. În dreapta un pumn de semințe pentru „Korico", — *„utsàtso"*... albastră cu ciocul coroiat, și o bucățică de piatră dulce... duce tovarășului mărunt și păros, un... — *„niàmi"*. Sunt trei prieteni.

Trec zile și nopți. De opt ori și-a schimbat luna fața.

Un sat mare cu colibe înalte și uși multe care lucesc..., — *„janella?... madzì"*, cu acoperișuri de piatră arsă, ...oale? Drumuri de piatră și... și... — *„'ntuka?"* înalte, fără coarne, trag niște?... pe rotocoale care se învârtesc iute duc Albii în goană; — *„alèndendè"*...

Și cum strigă oamenii!... Acu' e și el într-o astfel de?... mare, închisă. Îi duce. Doi Albi cu tichie cu coarne și cu codiță și cum le lucesc nasturii! dar nu-l bate nimeni. Și colivia cu *Korico* și... *Sardanapà'*, așa o strigă ăi doi pe maimuță și ea înțelege.

Și iar trec zile și nopți...

Târziu, într-o seară, ajung. O colibă mare cum n-a mai văzut, mare cât o pădure! și... — *„ale 'mbu!"* și pomi la rând, seamănă toți parcă sunt frați. Și apa țâșnește... aprinsă? Îl dezbracă de pânza în care l-au învelit, îi pun niște coji în picioare, strâng, și alte pânzeturi pe trup și nasturi. Maimuța-l ține strâns de mână și cu ailaltă labă își ține coada și unul înalt, în urmă, duce colivia. Se deschid uși... uși... uși... Sunt într-o?... Lume. O femeie bălană îl ia în brațe, îl dezmiardă. O! dacă ar fi neagră, ar crede că-i *mama!* așa e de bună! Pricepe că e „Regina", fiindcă toți o ascultă.

Întinde iar picioarele spre foc... — *„alè tapì... tapì... tapì..."* Doarme.

Nu mai rabdă de foame. Toți îi dau bomboane. Înțelege tot ce aude, dar nu poate spune... Pe el îl cheamă Zàmbara, așa-i zicea mama și ei îi zic?... — *„Nintcì?"*

Sforăie.

La Compiègne. Un salon mare. El, grămădit la picioarele stăpân'si. Lume multă. Pe o tavă de argint aduc o prăjitură înaltă scăldată în spumă. Îi scot capacul și un stol de... — *„budfulè"* își iau zborul. O caradașcă zbârnâie, dă ocol lămpii și se așează pe capul... vice-cancelarului. El sare, înșfacă cu mâinile amândouă să prindă gângania și rămâne cu tot stuful de păr în gheare. Îngrozit! Sardanapal se repede, înfige laba în frișcă, saltă și o așterne alifie pe căpățâna goală. M. de Maupeou își prinde chelia în palme, se strâmbă cumplit și lumea râde...

— *Hà-hà-hàa!...*

Cercuri pe apă. Iazul din fund, — crapii. Buzunarele pline de pietricele. Ia câte una și *zvârrr...* Îl prinde ușor de vârful urechii... Scoate limba, se întoarce și... — *„Mambo!"*... Regele-l ceartă — subt braț ține o pâine și în dreapta un cuțit mare. Taie din pâine și aruncă la pești, îl întreabă: — „Stăpân-ta?"

— La Paris, sire.

Gontran îl saltă, l-aruncă în șaua de catifea roșie și Sultan, calul mare bălan, pornește ca săgeata. Zboară. Se duc să-și vestească stăpâna.

N-a mai găsit-o. Pe străzi, oamenii umblă zăpăciți, țipă și strigă, îl înjură. — *„Nintcì?"*. Gonesc înapoi. La barieră, strânsă mai multă omenire. Unul cocârjit și bătrân, în antireu lung pestriț și cu tichie țuguiată-n cap, armean?... — *„kuiaruka?"*, cuvântează mulțimea. Toți l-ascultă, strigă toți: — „Vine Jean-Jacques!"

Trece un landou. Pe capră Diderot, în giulgiu, mână. Înăuntru: d-na d'Escars și ducesa de Boufflers în picioare bat din palme, strigă cu lumea: — „Vive Jean-Jacques! vive Jean-Ja'...!!" Vor să-l oprească. Sultan sare în lături și fugi! La Meudon au răsturnat căruțele în curmezișul drumului, vor să-i prindă. Hop! calul zboară pe deasupra. La Sèvres, îl nemerește un retevei...

— *Aïe!*... răsuflă greu.

La Chaville, au prins de copaci o funie de-a latul șoselii. Dau să le taie calea. Ducele de Richelieu, trecea în caretă tocmai, sare și *harș!* taie cu o foarfecă mare frânghia.

— *Uff!*...

Ajung la Viroflay, comuna în păr. La Vélizy, la Montreuil castelele ard. Sultan gonește ca vântul. Ajung... au carrefour-des-Princes în goană, vor să ia drumul spre...

Un băț aruncat între picioarele calului... Se opresc, se clatină vin peste cap. M. de Maupeou, vai! cât a crescut!! se rânjește la el, ce ho-hot! și bate din palme. Maimuța sare și-l mușcă de nas. Dau năvală pe el. S-aruncă în spinarea calului — fug.

Se frământă.

Ajung la Versailles. Castelul în flăcări. În halat, o basmà înnodată pe cap, M. Arouet de Voltaire aleargă cu o torță aprinsă în mână, seamănă focul, se dă peste cap și „baba", călare pe-o coadă de mătură, își ia zborul — se-nalță. Un nor pe umeri, broboadă, și altul pe creștet, tulpan; picioarele într-altul, plocad, și coatele răzemate în prichiciul ferestrei de Sus, luminiș, zgripțuroaica privește spre pământ și râde: — *„Ô, le bon temps que ce siècle de feu!"*. Brrr!... Poporul, în stradă. Duc în țepoaie capul lui... de Launey? și într-o prăjină înaltă, capul cui? — Nu, nu-i *Monsieur France,* Doamne! e... Ludovic XVI! Trece o berlină, în fuga cailor și înăuntru?! în urmă un șvadron de uhlani! regele Prusiei?... la Versailles!? Pornesc înapoi, gonesc spre casă. La Rocquencourt arde satul, la Bailly un clocot de glasuri. Fug. Au ajuns. Aici mii de oameni, toți au scufe roșii în cap, poartă într-o căruță o ramă de poartă, roșie, o împing spre peron, opresc, o așează... Se lasă din șa, urcă zorit scările, își strigă stăpână. Bufnesc flacări pe geam. Șase pescărese zburlite trag de păr pe... pe... *Du Barry!*... O duc... Ea țipă... țipăă!... Au întocmit schela în fața ușii de la intrare.

Se apropie de el:

— M-r le gouverneur, madame la comtesse vous..., îl apucă de braț.

Se smucește.

— Dieu, qu'il est pâle!

Se zbate.

Trage spada, doi îl doboară, altu-l prinde de mână. Un nor de fum... Contele Cagliostro îi smulge arma.

— *Mzîmu!*..., dârdâie.

Trece un dric, plâng femeile în urmă, se jelesc. În sicriu: mareșalul! — *„At' àa!..."* se frământă, se vaită, își smulge părul.

Geme și plânge.

Din grinda care unește stâlpii în picioare, din pragul de sus de la rama de poartă înfiptă în schelă, coboară un cuțit lat, șuieră și capul contesei se rostogolește pe scări, le împroașcă cu sânge. Korico, pasărea albastră, bate aripile, zboară, se 'nalță spre Cer, în cioc duce o floare de crin în briliante...

Țipăă!...

Trec M. de Choiseul și madame de Grammont, lipită de el. Ducele privește, mormăie:

— Je m'en f...!, dă din umeri, întoarce capul.

Țipăăă!...

Cu sabia în mână, M. de Cossé-Brissac, încruntat, îl apucă cu stânga de umăr, îl scutură, răcnește: — „Tu as trahi! cana'...!", și capul ducelui cade. Sardanapal fuge cu el în pădure.

Sare în sus, vine de-a berbeleacul, se ridică în genunchi, lacrimi șiroaie, strigă:

—Non! moi pas traître! non! *mzungo,* je n'ai pas...! *makadanì!!*

— Mais... revenez à vous, monsieur le gouverneur! M. de Zamor!... îl zgâlțâie.

Ridică capul, privește blejdit spre Monique:

— A... aa!, își freacă ochii.

— M-me la comtesse vous mande de suite, et vite!, fata pleacă închinându-se și trece pragul.

Cască, se întinde. Se-apleacă, ridică peruca și bicornul de pe covor. Buimac, pornește spre ușă, intră-n salon. Își îndreaptă gherocul, pășește spre dreapta... Se oprește, ascultă... Se întoarce și intră în camera din stânga.

A stat, la doi pași în fața oglinzii. Înalt, subțirel. Escarpeni de lac, catarămi, ciorapi lungi albi de mătase; pantaloni scurți de pluș negru, tunică cu guler brodat, cam veche... epoleți de căpitan, spadă. Subt braț, șleapa. Părul mic negru și creț — ciufulit. Fața ca smoala. Lucesc două lumini mari albe și jos șirul de dinți, ca zahărul, scăldați între buzele groase. Nasul turtit. O urmă de teamă în privire. Câți ani? Treizeci? — poate. Își netezește părul, își potrivește peruca pe cap, îndreaptă gulerul, epoleții, încheie un bumb, scoate basmaua. Se șterge, o bagă în buzunar leoarcă.

— *Kakalidere, mànta!*

Strânge pumnii, scuipă-ntr-acolo.

— *Kuìpa! bzakazì alè bi... alè bi!!*

— Toi saligaud! crécelle!, răsuflă adânc, tușește, se strâmbă, mormăie: *n'a paï nànda! onde! paï... paï...*, scoate limba, pleacă. Străbate salonul din mijloc, se...

— *Zann', bzakazi tuie Korico! pfui! alè bi... alè bi!!,* se înalță pe trapez și bate din aripi, — *pfui! Zamor, cârrr! cârrr!!...*

S-a oprit o clipă în fața ușii, pune mâna pe clanță și intră. În urma lui închide ușa. Brațele încrucișate pe piept, se înclină adânc în fața contesei și-așteaptă.

— D-le guvernator, dormeați buștean, îmi pare?...

— Stăpî'..., eram departe.

— În Mozambic?

Monique abia își ține râsul.

— Inspectam palatul...

— Palatul?! trei odăi! zi: domeniile lui Morpheu! acolo ai fost, de ce mă minți?

— D-na contesă știe că nu umblu prin vecini. Eram aici...

— Bine. Ai lista invitaților? Masa, la câte?

Privește pendula:

— Burghezii au luat-o la 2, magistratura prânzește acuș', nobilimea la *4*...

— Și eu?

— *La 6 jumătate.*
— Și ce-i frigul ăsta? nu s-a făcut focul?
— Arde de patru zile fără încetare.
— Hai, spune!
— Întâi, d-l mareșal...
— De ce începi cu el?
— E cel mai prevenitor cu noi.
— Care noi?
— Cu d-na contesă și... nici mie nu mi-a dat încă prilejul să mă pot plânge.
— Ești generos... Mai departe!
— Majestatea Sa împără...?
— Cum!?
— Zău! că...
— Când vreau să se știe o spun!, înciudată.
— ...contele Falkenstein!
— Și?
— D-l de Lau... ney; d-ra Monsigny...
— Încolo nimeni?
— Baronul Taverney...
— Sânteți prieteni?
— Nu, d-l de Lapeyrousse, Majestatea Sa regele Sued'...
— Iar!?, bate din picior.
— Vă spun cinstit, îl am pe listă...
— Ești un zevzec! În-țe-le-ge odată: nici un împărat și nici un rege nu vin aici! nu vine nimeni!!
— Și dacă vin?...
— Uff! ai priceput odată? zi!
— Contele de Haga! mă iertați, uitasem.
— Știi ce bea la masă?
— Numa'... Tokay?
— Te-ai îngrijit să ai?
— Intendentul nostru colindă de o săptămână târgul.
— Montvallier? un zăpăcit!
— Și încă ce!
— Păstrează-ți părerile! și?
— Amicul meu: Louis-François-Armand de Vignerod du Plessis, duce de Richelieu, ne scoate din încurcătură.
— Amicul d-tale și de când?
— De câte ori ne vedem nu îmi spune: *mon ami?*
— Și crezi că va aduce?
— Mă bizui pe cuvântul lui, mândru.
— M-ajuți să-i descopăr virtuți. Și mai cine?...
— D-l duce...
— Puteai să-ncepi cu el.

— Decența m-a oprit..., clipește spre portretul de Vigée Lebrun, de lângă camelii.
— Te mânâncă urechile?
— Vă jur că nu!, se dă un pas înapoi.
— Asta-i tot?
— Ba... din păcate și... și... *Necuratu!*
— Cine?!
— Vraciul..., îi tremură glasul și privește îngrijorat în toate părțile.
— M. de Cagliostro?...
— Cu ăsta nu ni-i d-a buna! d-na contesă ar trebui să nu-l mai primească. D-na contesă a văzut cum îi scapără ochii?! când e aici lumânările ard cruciș și-n urma lui miroase a pucioasă și până la ziuă lucrurile din casă nu stau locului, joacă și, afară, răgușesc cocoșii. De câte ori vine la noi, n-ar mai veni! nu știu pe unde răzbate?... trece prin ziduri? intră pe coș? Mi-e frică!...
— Da' isprăvește odată!
— Colonelul... Dumouriez?
— Generalul nu vine.
— D-l Brissot.
— ...de Warville? e a patra oară că se anunță și..., rămâne pe gânduri.... Câte tacâmuri?
— Tocmai!... Cu d-l de Beaumarchais, treisprezece în cap! procopseală!...
— Acum îmi spui? nătângule!, neliniștită.
— Așa vrea *Necura'*...
— Ești un...! Dumouriez, Brissot? Nu. Ce au oamenii aceștia de se feresc?... Ciudat! Ah, Favras! Ai uitat pe marchizul de Favras. Vino-ți în fire, suntem tocmai o duzină. Te-ai liniștit?
— Monique deschide ușa. *„Kakalidere, màaanta!"* Iese.
Tresare:
— Sale cre'!..., întoarce capul, tare: grozav! marchizul de Barthélemy vine sigur!...
— Și marchizul de Condorcet. Fac?..., râde, paisprezece!
Gura pân' la urechi, râde și el, s-a înviorat.
— Ce oră?
— 3^{20}.
— Du-te, Zamor, sunt obosită. Ai grijă de toate.
Se înclină adânc, pleacă.

Geamurile înghețate, lasă numai lumina să treacă — searbădă. Nu se aud decât copitele, cum ciocănesc repezit șoseaua și zgrumții de gheață cum se sparg subt șinele grele. Colivia de sticlă prinsă de arcuri, în curele, se leagănă încet. Ducele, înfășurat bine în blănuri, moțăie. S-a culcat spre ziuă... O fetișcană nostimă: *Sapajou*, florăreasa mică și care râde întruna. Și fata încântată!... Neostenit, n-a lipsit dimineața de la Curte și Ludovic XVI se scoală devreme. Și-acu'...

Se saltă, se scutură toată... pe roțile înalte. Au trecut un podeț, prea repede. S-a trezit, deschide ochii. O, dacă i s-ar vedea numai ochii! Aceeași flacără în privire o poartă aproape de un veac, nestinsă. Flacără albastră, aspră, tăioasă când e supărat; rece și liniștită. când

e la primejdie; aprinsă, arde, când vede o femeie. Bicornul și peruca tăinuiesc părul. Fruntea, luminată. Sprâncenile arcuite, pudrate. În colțul ochilor abia câteva crețuri. Fața rumenă, plină de sănătate. Nasul drept, dârz, spovedește cuceririle lui pe toate tărâmurile; nările largi și buzele cărnoase: *pofta!* Gura mică. Ras de aproape. Pielea fragedă. Bărbia și fălcile spun: *vreau!* Costeliv, mic de stat — când e în picioare, linia trupului semeață și tocurile-l înalță. Poartă toate virtuțile și toate năravurile. Mic, a apucat patru ani din veacul trecut, nouăsprezece ani din domnia Marelui Rege. S-a desfătat grozav în timpul Regenței și cin' zeci și unu de ani cât a domnit Ludovic XV, care zace în pământ de zece ani mai bine și el... tot petrece! Zâmbește.

Și curg amintirile...

Născut înainte de vreme, — așa a auzit, nu-și aduce aminte. Plăpând, — probabil. Fiul tatălui său sau... al d-lui de Charmont, se pare. Nici asta n-o știe; oricum, a moștenit din diplomația celui de al doilea și de la primul: ducatul de Fronsac, apanagiul familiei și numele, mai târziu. Maică-sa l-a lăsat curând. A fost botezat în capela de la *Versailles*, nași: Ludovic XIV și nora lui, ducesa de Bourgogne. Cinste negreșit cuvenită de vreme ce d-na de Maintenon, îndatorată ducelui de Richelieu, a hotărât astfel.

Când avea șase ani, l-au logodit cu fiica mai mare a ducesei de Noailles. Văduva avea două fete și stare însemnată. Ducele, tatăl său, a luat în căsătorie văduva, fiindcă-i trebuia averea, — pe a lui proprie o irosise. Fata: treisprezece ani și 400.000 livre; moare după un an și, cum era sorocit, rămâne logodit cu Anne de Sansac, sora mai mică — destul de avută și cumplit de urâtă.

Dar... erau logodiți numai.

Mama lui vitregă pare să fi fost femeia cea mai zgârcită din Franța, — „din toată Franța!", mormăie. Așa că purta, bietul copil, hainele, până le ostenea. Prin grația d-nei de Maintenon, — i se arătase ca o mamă, — fusese prezentat la Curte. Da, în straiele strâmte și vechi. De aici i s-a tras și norocul, fiindcă acolo... după ce l-au privit chiorâș, l-au întrebat:

— Ce-i cu bulendrele?!...

— *Un habit de belle-mère*, și-așa, la paisprezece ani, cu răspunsul acesta și-a câștigat faima.

Dascălii l-au învățat: scrima, vânătoarea, cărțile — ale de joc — și băuturica.

Curtea cernită, nici o petrecere. Un taraf de rable. Câțiva mareșali uitați de vremuri căznesc să apare hotarele Franței. Anticamerele goale. Pe toți i-a găsit cucernicia. La masa Regelui, pâine neagră. Rugăciuni, — amintiri, regrete. Smerenia și timiditatea lui — știe să se prefacă — cuceresc pe Rege și vioiciunea lui pe M. de Saint-Simon. Sub genele lungi arcuite, privirea lui cată în jos spre... subt fustele doamnelor; le farmecă. Curând, aventuri... Pe cine își aruncă ochii?

Primul bal la care ia parte, — *menuet*-ul sfârșit. Alt danț. Ducele de Brissac, care dansase cu ducesa de Bourgogne, soția dauphin-ului, uită să o invite iar, cum se cădea de altfel. El:

— Îngăduiți-mi, Doamnă, să repar greșelile amicului meu...

— *Va pour le pluriel!*, ducesa râde...

Trei zile mai târziu, e surprins sub patul ei; Brissac nu cutezase. Inima lui însă... o are alta. Suspină:

— Ducesa de..., strânge buzele, nu-i rostește numele... Singura în viața lui pe care n-a dat-o în vileag, încolo pe toate...

Da, acolo... la castelul din Mantes-la-Jolie... Își adorà bărbatul și-i păzea cinstea. Fără prihană. Soțul plecase în Midi, după treburi. Erau mulți invitați. Petreceri, glume. Le făcea pozne. Femeile s-au răzbunat. I-au afumat camera, i-au turnat apă-n pat, era culcat, și câte alte rele! A sărit din pat, despuiat; s-au risipit toate țipând, îngrozite, mâna grătar la ochi. Ce să facă? A luat-o în sus pe scară și a nemerit, întâmplare! în odaia...? S-a pitulat în *ruell'* -ă, nu era nimeni în cameră. Târziu, a așteptat mult, s-a potolit castelul. A auzit, când s-a deschis ușa, pași — vorbe. A prins glasul ei, l-au trecut fiorii, o visa și treaz de când o văzuse. A dezbrăcat-o și a plecat — camerista; s-a culcat. Săltat pe genunchi, îi vedea profilul și sânul. De ce o fi oftat?... S-a strecurat sub plapomă lângă ea, a prins-o-n brațe. A vrut să țipe; gura lui i-a cuprins buzele. S-a zbătut, s-a jurat că — *„nu! nnu!... nn...“*, a plâns, l-a certat, l-a iertat. — „Plângea și frigea!“... I-au apucat zorile, înnebuniți de dragoste. N-ar mai fi plecat! a trebuit să plece.

Ducesa de Bourgogne nu era frumoasă, dar ardea foc. Îi dă târcoale. Se temeau să nu afle Regele. Ducele de Richelieu se sfătuì cu d-na de Maintenon și fiindcă d-ra de Sansac oftà întruna, hotărâră să grăbească nunta. Ce să facă? Le-a făcut pe plac, dar... — „Credeau că pricopsindu-mă cu o femeie mă vor face să uit!? Ea, nevasta lui cu numele numai — nici n-a atins-o măcar.

Joacă, bea, petrece... *Dauphin*-ul, încruntat. Și dacă află Regele? Ai lui, ca să curme povestea și să-l scape de dandana, pe temeiul că ar risipì mult la cărți, era cam adevărat, cer o „carte de popreală“.

L-au închis la Bastilia.

Regim aspru, — pentru el, dinadins. Așa e porunca. Primăvara, singur... Greu! Parc-ar bănui că necazu-i vine de la o femeie?... — „Mă voi răzbuna pe toate!“, de-acu și-a făurit crezul.

Fiindcă-l știa singur și oropsit, d-na de Maintenon îi trimite un dascăl, pe abatele de Saint-Rémi. Lecții. Tălmăcește din *Bucolice*...

„l'Amour triomphe de tout; nous aussi, cédons à l'Amour! — negreșit!“

„... Ite/ domum/ saturae,/ venit-Hes/ perus,/ ite ca/ pellae“, scandează, traduce: „...Porniți, căprițele mele; v-ați săturat; iată Luceafărul, plecați la staul!“

Are bună ținere-de-minte și nădejdea nu-i lipsește. Citește — să treacă vremea. D-l de Bernaville, guvernatorul castelului, îl poftește din când în când la masă, dar nu când are lume. Vin să-l vadă: prinții d'Espinoy și Conti. Se îndură și ducele... Smerit, pocăit, înduioșează pe taică-su. Înțelege că șiretlicul este o armă. Îi mărturisește, printre lacrimi, toată recunoștința că l-a închis, fiindcă își dă seama că își risipeà prostește vremea. Bătrânul: — „...și banii! așà, tată!“. Râde înfundat. Ducele pleacă, îmbunat. Vine și nevastă-sa. ...Postea de două luni — să înnebunească! Ea, baremi, nici n-apucase să... se... O ia în brațe, gata s-o...

— Dac-aș fi știut cât ești de drăguț, știi? N-ai fi aici!

Se trage 'napoi..., desface brațile:

— A, carevasăzică tot d-ta!?, și-l pufnește râsul.

Ea pleacă cum s-a născut — foc supărată!

Mai asuprit. Se îmbolnăvește de vărsat. Nu mai vine nimeni. La căpătâiul lui doar Rémi și Fernand, valetul. Zile triste. Toamnă. S-au copt și bubele lui toate și-l mănâncă! Și-a legat singur mâinile, să nu se scarpine. D-rul La Carlière l-a îngrijit bine. În octomvrie scapă, fără urme pe față. Îi afumă odaia cu praf de pușcă, — îl ustură ochii, dar mirosul îi place. Deprindere bună, o să-i ajute. Deschid în sfârșit geamurile. O suplică la Pontchartrain îi deschide, peste câteva luni, și poarta închisorii.

I-au dat drumul. Nevasta l-așteaptă. Paște murgule!... O fugă de cal până la un han, la Drancy, acolo... în brațele ducesei. O nebunie! scurtă: două nopți și două zile, abia. Se despart. Ea suie în caretă, fâlfâie batista; el, pălăria. Dă pinteni calului și pornește spre năzbâtii, spre glorie. — „Aveam șaisprezece ani!"

În goană, spre Flandra. Războiul Succesiunei, crunt, ține de zece ani fără hodină. Armatele regelui abia prididesc. Prințul Eugen atacă Landrecies, — cetatea închidea armatelor imperiale valea Oise-i, drumul spre Paris.

La *24 iulie*, ajutat de bătrânul Montesquiou, Villars despresoară cetatea, cucerește podețul de la Denain, taie prințului legătura cu Marchiennes, unde își avea prisosul de trupe, și-l alungă spre Nord. Toate se petrecuseră în ajun, înainte de sosirea lui Fronsac.

Mareșalul Villars primise instrucțiuni: „să nu-l cruțe, să-l puie la treabă". Dar n-are nevoie de îndemnuri, șoaptele gloanțelor îi plac și cu aroma prafului de pușcă l-au deprins — în Bastilia l-au afumat groaznic!

Rămânea de cucerit Marchiennes. Contesa Badiani, amanta principelui, se refugiase acolo. Mareșalul:

— Ma foi, messieurs, si vous emportez la place, je vous cède la dame.

Poți să mai stai la gânduri?!

Împreună cu contele de Broglie cuceresc avanposturile. Șase batalioane apără târgul și apele Scarpei. Avânt mare — se dusese faima de frumusețea contesei. La *30 iulie* seara iau cetatea, dar Italianca, travestită, fugise — își regăsește ibovnicul. El... n-a apucat s-o vadă. La prima întâlnire, la Viena, nu-i mai scapă!

Fiindcă mântuise regatul, Villars capătă comanda armatelor care războiesc în Germania; Fronsac, nedespărțit de el. Asediul Fribourg-ului. Treizeci de batalioane atacă timp de două ore. Două mii de morți. Un pietroi l-a sângerat.

Își trece mâna pe tâmplă. Păstrează încă dunga deasupra urechii.

Răgaz pentru îngropat morții. Jale, în oraș. Comandantul cetății, pentru a feri doamnele simandicoase de asprimile cuceririi, cere învoirea să fie lăsate să iasă. Villars nu vrea să-și ostenească ofițerii până nu ia cetatea, nu dă voie. Steagul alb pe metereze. Fronsac, însărcinat să ducă la Versailles vestea. Ajunge. Oblojit la cap, prăfuit. Anunță victoria pe Rhin cum ar spune că afară e soare sau plouă. Modestia lui place. Ludovic XIV îl laudă, îi dăruiește *12.000* livre venit și locuință la Marly. În sfârșit! i s-a împlinit visul. A coborât privirea Regelui asupra lui.

Acasă... nevastă-sa pierduse răbdarea, se dăduse în dragoste cu un boiernaș. Negreșit, află. Face haz:

— Bărbatul nevesti-mi! hà-hà-hà!!

Trece prin rue Saint-Antoine... Vede un înger de femeie: ochii negri, părul ca spicul de grâu. Ia pasul după ea. Șoapte, vorbe, trece înainte — semne. Nimic. Nici nu-l privește,

intră în biserică la Saint-Paul-Saint-Louis. În genunchi lângă ea, se roagă... N-are noroc, a dat peste femeia cea mai virtuoasă din cartier. Pornește spre casă, el după ea. Intră într-o prăvălie de... mobile. De după tejghea răsare stăpânul:

— Cu ce vă pot servi?

— O cameră, două camere, complete! dar sunt grăbit!, discută, alege.

Jupânul fericit, afacere bună!

— Sunt așa de zorit, nici nu vă închipuiți! vedeți..., v-aș ruga, dacă puteți, să-mi găsiți d-v și odăile, să le orânduiți cum vă pricepeți mai bie, cum vreți... Plec pe front, lupte grele!

— Vai! ne pare rău! dar bucuroși, cum nu, mai e vorbă?! știu, iată, tocmai sunt trei camere în apropiere, la la... Jeanne, o ia de mână. Dați-mi voie, d-le marchiz, să vă prezint pe nevastă-mea.

Atât aștepta! Pleacă, cere ducesei bani să plătească târguielile. Îi spune ce fată frumoasă a întâlnit, ea râde printre lacrimi. A înduișat-o, iat-o devreme confidenta lui. Se întoarce. Prăvălia lăsată în grija unei vecine, Philippine Renaud văduvă; ei au încărcat mobilele, s-au dus să le așeze. Alege o canapea, o încearcă...

Bruna Renaud e o drăgălășie de fată! își aranjează cocul, fusta mototolită, îi sare de gât:

— Te pricepi așa de bine să ne cruți preliminările înfrângerii...! ești un diavol drăguț!, și-l sărută.

Pleacă, abia câțiva pași; s-a oprit o trăsură, se dă jos negustorul, un sul de perdele la subțioară:

— Ce bine-mi pare că... da' grăbiți să vedeți de vă place cum v-a așezat patul, scrinul. În *rue Saint-Nicolas, au No. 3,* la parter, aici la doi pași și luați trăsura, ajungeți mai iute. Fug să mai aleg trei scaune, să schimb o perdea...

— Alegeți mai multe, cu băgare de seamă! mă întorc, i-aruncă punga.

Acolo... rugăminți, împotrivire, revoltă, indignare, lacrimi, suspine... Are dibăcia să-și impună voia. A făcut, sărăcuța, trei drumuri până la prăvălie și înapoi, nu mai prididea cât s-aducă.

Bărbat'-su își freacă mâinile, ia condica, scrie... scrie..., nu-și simte coarnele: trei rămurele — așa dintr-o dată.

Jeanne Michelin nu-l mai poate uita. E prima ei dragoste. Vine în fiecare zi, să-l vadă... E așa de drăguță! o duce și o arată ducesei. Prânzesc împreună. Ducesa își șterge pe furiș ochii..., oftează, dar iartă, -l iubește!

Ocheșica l-așteaptă. Se duce, stă toată noaptea cu ea în brațe. Dimineața, Jeanne vine să-și vadă prietena. Slujnica nu știa... o conduce. Intră, îi găsește... Plânge, plâng amândouă — erau prietene bune. Îmbufnate, una într-un colț pe un scaun, cealaltă la cel'alt capăt al odăii, în picioare, fața ascunsă în șorțuleț, plânge să-ți frângă inima. Le împacă. Trei cești cu șocolată. Ele:

— *Quel monstre, chérie!*

— *Quel monstre chérie!...*

Cad una-n brațele celeilalte, se sărută, plâng. Le pedepsește pe rând... Prea curată pentru desfrâu, prea slabă pentru virtute, Jeanne Michelin tânjește, moare. El petrece, să uite. Părăsește Parisul.

La mareşala de Villars, la ţară. Abia a sosit, iese în parc să ia aer; printre pomi zărise o fustă. Orfelină tânără, prinţesă dulce şi melancolică, îşi plimbă urâtul pe o alee singuratecă. La cin'sprezece ani şi-a întâlnit, la primul ei bal, sorocitul şi atenţiile lui au îmbrobodit-o. S-au luat. Dar prinţul e încurcat cu contesa de Ornano şi i-a jurat că nu o va înşela niciodată. Aţi priceput deznădejdea prinţesei, Fronsac jură că o iubeşte, aşa deodată! Ea pare fericită, totuşi, ca să-şi mântuie sufletul, seara pleacă. Venise pentru o săptămână, a trebuit să rămână.

Cască...

O revede acas' la ducesa... Abia o bagă-n seamă. Procesul ce şi-a înjghebat, singură, se încheiase pesemne — mai blajină. Vor, ea vrea, să se întâlnească, aşa..., să stea amândoi de vorbă; are atâtea necazuri să stingă! Se îmbolnăveşte, din senin, nu poate ieşi din casă. Speriată, fata vine să-l vadă şi...

Contesa l-a părăsit pe prinţ şi el şi-aduce aminte că nevastă-sa e frumoasă, tânără şi... Nu-i chip! acum Hortense s-a jurat să fie credincioasă ducelui. Bănuieşte... Dar cu cine? Îl ştie pe Fronsac bine informat despre toate întâmplările. Seara, jucau piquet, îl întreabă:

— N-o iubì oare pe altul? ce-i de făcut?

— Poate... crezi? Aşteaptă...

Trece o săptămână... două... Îi strecurase tocmai în mână un bileţel; intră prinţul. Vrea să ştie?...

— Nu-i pentru d-ta, sunt lucruri particulare.

— Daa?... Ne vedem, sper, diseară la Operă?

— Sigur!

Se întâlnesc, prinţul îl ia de braţ, ies.

Se bat — Fronsac e rănit, cade. Îşi vine în fire; rană uşoară, dar a sângerat mult şi-l doare. Ca să nu dea de bănuit — edictul cardinalului Richelieu împotriva duelului stătea în picioare — iese, se arată.

Află că mica prinţesă a murit. „...De inimă", zice lumea. Camerista ei, însă, a văzut-o când a luat otravă; bărbat'-su-i spusese: „ţi-am ucis amantul!", şi ea...

Ca să-şi înece mâhnirea, dă iama: cucoane, madame, fete, neveste, pupeze, slujnice, ţărănci, ţigănci — vraişte. I se duce pomina. Când l-ajunge osteneala, trimite careta s-aştepte în poarta cuiva, să nu-l afle că e acasă că dau buzna, — el doarme.

M-me de Guébriant: durdulie, zglobie, dar prea se ţine scai, nu-l mai slăbeşte. Vine d-na de Sabran, o cunoscuse o zi înainte. Dragoste. Intră şi cealaltă, trânteşte uşa; scene. Zbiară amândouă, se ceartă, plâng; meşteşugul lui cârpeşte. Le... iubeşte pe amândouă; au tras la sorţi cu care să înceapă. Nepotolită, M-me de Guébriant îi dă întâlnire, seara, în curtea bucătăriilor de la Palais Royal. Nu se duce, dar îi scrie:

„Restéz-y et charmais-y les marmitons pour lesquels vous êtes faite.
Adieu, mon ange!"

Scrisoarea, deschisă, până s-ajungă, a cetit-o cine a vrut. Bărbaţii i-au admirat ortografia şi femeile, dracii şi obrăznicia — mai prăpădite după el! D-na de Polignac şi

d-na de Nesle, amândouă ibovnicele lui, se bat în duel. La Bois de Boulogne. Arma: pistolul. Polignac trage, cealaltă cade, fericită: — „pentru el!", îi șoptesc buzele palide.

Ludovic XIV nu își iubea nepotul, pe ducele d'Orléans. Melancolic, resemnat, bătrânul monarh își petrecea vremea numai lângă d-na de Maintenon, lângă ea găsea blândețe, smerenie și popi. Philippe d'Orléans ducea o viață cam... Dubios îl dăscălise spre desfrâu numai. Portăreasa de la Palais Royal avea o potcă de fată, măruntă, nici paisprezece ani. O prinde într-un colț și... După câteva luni, câte trebuie, fata naște. Scandal! Fiindcă greșise cu una prea crudă, ducele se încurcă cu una răscoaptă: Grandval, fostă artistă, fără patru: șaizeci de ani. Regele, necăjit.

Ca să-l cumințească l-au însurat cu M-lle de Blois, fiica legitimă a suveranului cu Montespan. Dar căsătoria nu-l leagă, trece la toate, se apucă și de politică. Iată de ce era supărat Regele. Trec anii.

Filip V, nepotul lui Ludovic XIV, se clatină pe tronul Spaniei. Regele trimete pe d'Orléans să-l ajute. Ducele ia Valența, supune Saragossa, Tortosa și Levida, — *fecioara* nu fusese cucerită încă. Situația lui Filip tot mai rea. Curtenii-i șoptesc, ducelui, că pricina relelor e doar ura Europei împotriva lui Ludovic XIV și că necazul se va astâmpăra dacă el s-ar hotărî să-și asigure ambele domnii...

Complot. Prințesa d'Ursins pune mâna pe un răvaș și Regele află tot. Închisoarea sau eșafodul. Rugăminți, făgăduieli — iertare. Philippe d'Orléans avea o fată de măritat; pentru a se pecetluì împăcarea, mijlocește și izbutește s-o dea după ducele de Berri, nepotul monarhului — băiatul avea douăzeci și trei de ani numai.

La Palais Royal încep chefuri mari, tămbălău; ducele d'Orléans, fii'sa, bărbatul ei — ducele de Berri — și d-ra de Vienne, ea-i servea, să nu vadă slugile să-i deoache. Prăznuiesc, beau fără măsură, sting lumânările și trage-i!...

Zvonuri — multe. Apoi, ducesa de Berri râvnea la diamantele maică-si, erau vestite de frumoase. Ducesa nu vrea, ducele i le dă, fiindcă fata apucase să-i dea, pe întuneric, alte bijuterii. Ducesa de Berri apare la Curte împodobită. Scandal! Regele o ceartă, dar necazurile și anii-l doboară. Ludovic XIV moare. Se scumpește ceapa, fiindcă lumea cumpără pe capete, să-și facă lacrimi. Trăiseră în tăcere, acum răsuflau, dar nu puteau plânge altfel.

Din viață, încă, Regele asigurase pe ducele d'Orléans că-i va ocrotì drepturile ce avea prin naștere. Prin testament, însă, hărăzește toate prerogativele Regenței ducelui du Maine, pe care-l înfiase.

Sprijinit de seniori și de Janseniști, Philippe d'Orléans se împotrivește. Și fiindcă Regele-i stingherise destul, Parlamentul se răzbună și dărâmă hotărârea regească lăsată cu limbă de moarte. D'Orléans dobândește Regența iar ducele du Maine, o pereche de palme de la nevastă-sa, cărei' a dus vestea. Era ambițioasă tare, rea, puțin cocoșată și slută era.

Regentul avea însușiri mari: mintos, brav, bun — dar nu le folosea. În jurul lui, o sumedenie de dălhăuți: *les roués*. De ce erau numiți astfel? Ei: — „Fiindcă pentru stăpânul nostru ne-am da viața acum."

Ducele tălmăcea altfel:

— Fiindcă toți sunt buni de tras îndată pe roată!

Negreșit, ducele avea dreptate. Cel mai prețuit dintre dânșii: contele de Nocé. Philippe când vorbea de el, zicea: *„cumnatu"*, — amândoi se culcau cu d-na de Parabère, favorita Regentului. Ceilalți: marchizul de Broglie, setos de desfrâu și porcării; ducele de

Brancas; Fargy; cavalerul de Simiane, un straşnic beţiv; marchizul de la Fare şi alţii. Petrec de răsună ţara. Privelişte de seamă. Richelieu — tatăl lui Fronsac a închis ochii, — peste ce ştia, şi ce nu ştie! mai învaţă. Se apropie de curtea nouă. M-lle de Noailles moare. Nu uită să... — „Se putea să uit?!", să trimită mângâieri... bărbatului nevesti-si. Iată-l mai de capul lui.

M-lle de Charolais, *„la fille de Madame"*, se prinde de el, îi dă şi cheile de la Palat.

Noaptea, în pat — amândoi. Prinţesa află şi schimbă toate broaştele de la uşi. Dar... intră, fiindcă:

— Natura a dăruit pe femei cu o broască universală! — surâde.

Ducesa de Berri, miloasă, îi găzduieşte la Luxembourg; acolo se întâlnesc şi La Fare cu prinţesa de Conti. Fac dragoste-n patru. Ducele de Berri murise. Văduva lui... — „trecea dintr-una într-alta!". Când o năpădeau remuşcările pornea să-şi izbăvească păcatele într-o mănăstire, aproape, la Carmeliţi. Postea, se rugà fierbinte şi cum o furnicà iar dorul, alergà la oraş. Câţiva amanţi numai şi pe cine întâlnea. Printre ei: contele de Riom, un cap de mongol. O bătea de o snopea. Brutal? de unde! un om delicios! Avea însă omul filozofia lui: „Cu o femeie de rând poart'-te ca un prinţ — haiduceşte, cu o prinţesă!", ştia că femeile adoră să fie iubite mai mult pentru ce ar vrea să fie decât pentru ce sânt şi nu da greş, avea ce poftea.

— Ce dracu zdruncin' aşa?! Alt hop, altă podişcă.

Da, mareşalul de Matignon un om negreşit! dar contele de Gacé, fi-su?... — „ptiu!". Serbările nocturne!... o mascarà. L-au poftit, a fost o dată, nu s-a mai dus. A aflat toată lumea de scârboşeniile de acolo. Gacé a bănuit că el, Richelieu, i-a dat pe faţă. Poate! S-au întâlnit la Operă, au ieşit, au ajuns în rue Saint-Thomas-du-Louvre. L-a rănit la braţ şi Gacé i-a străpuns coapsa. Martori mulţi. A aflat tot Parisul.

Parlamentul era certat cu Regentul şi potrivnic *pair*-ilor. Pricină mare: „pair"-ii să răspundă, în şedinţă, cu pălăria pe cap sau descoperiţi? Parisul urmărea cu pasiune gâlceava. Parlamentul adusese în discuţie, tocmai, un memoriu în care se batjocorea obârşia multor familii cu vază şi în care erau înfăţişaţi că se trag: La Rochefoucauld-zii dintr-un casap, Jean le Vert; Noailles, din argatul vicontelui de Turenne; d'Harcourt-ţii din bastardul unui popă din Bayeux; ducele de Crussol dintr-un spiţer înnobilat în veacul al XIV-lea; Vignerot-ţii dintr-o slugă, cântăreţ la curtea cardinalului Richelieu şi aşa mai departe, ori, duelul venind în toiul frământării celeilalte, Parlamentul se grăbi să capete de la Regenţă întemniţarea lui Richelieu. Era în dreptul său de altfel. Iată-l pentru a doua oară la Bastilia, nu pentru ultima dată însă.

Se ordonă cercetarea. Avertizat; i-au adus şi plastore subţiri în culoarea pielei; îşi acoperă bine zgaiba. Facultatea de Medicină delegă doi doctori; vin, se uită, dar, distraţi, Hipocraţii, de sunătorii d-rei de Charolais, nu văd nimic, nici o urmă. „A fost o eroare!" şi-au încheiat raportul. El se plimbă sus pe terasa castelului, salută, salută... Jos, o sută de rădvane; tot coconetul venit să-l vadă flutură basmalele. Trec şase luni aproape. Între timp, d-ra de Charolais se măritase — aşa că Regentul îi dă drumul. Iese mai înciudat...

— Ba nu!?...

Regentul avea trei fete — ca din poveşti! Ducesa de Berri, M-lle de Valois şi M-lle d'Orléans. Cu ducesa de Berri fusese... D-ra de Valois îi ieşea mereu în cale. La Curte balurile se ţineau lanţ, date în cinstea ducesei de Lorena. Sora lui Philippe d'Orléans sosise în Paris cu soţul, cu amantul şi cu ibovnica lui bărba'-su. Aşa că la Palais Royal bate un

vânt nebun de dragoste. Se îmboldesc, se ciupesc, își strivesc picioarele. D-ra de Valois aprinsă lucru mare. Richelieu o călcase, pe picior numai. D-ra de Charolais avea drepturi câștigate. Verișoarele ei se încaieră. Își trimet una alteia toate ocările... în versuri, cum se obișnuia, și negreșit nimic împotriva drăguțului — îl iubeau amândouă. D-ra de Valois ar vrea... n-o taie capul cum să înceapă, apoi Palatina o păzea strașnic, pusese o ciumă de dădacă acră strajă. Richelieu cumpără pe Angélique, servitoarea, și îmbrăcat cu fustele ei intră seara în camera fetei.

D-na Desroches, dădaca, n-o slăbea un pas. Abia o înduplecă să treacă alături până să termine o poezie, fiindcă nu își putea aduna gândurile decât singură, zice.

— Bine, bine, dar grăbește-te, — lasă ușa crăpată și iese.

Trec: un ceas... două...

— Culcă-te, prințeso, isprăvești și mâine.

— Nu se poate!,— îl mângâie, — „uite... încă... nițel și ispră'... pră... prăvesc... acu... m, aa... h!...

Vor să se vadă mai des. Cum? Richelieu cumpără casa din spate, sparge zidul, nemerește alături într-un dulap mare, pe sală, lângă odaia fetei. Ale lor nopțile! dădaca ca s-o păzească mai bine îi încuia pe dinafară. Prin ce întâmplare?... d-ra de Charolais află. Ca s-o îmbuneze-i spune că dincolo se duce numai ca să păstreze legături strânse cu Regentul. Fiindcă o îmbuna zdravăn, îl crede.

Într-o seară, o petrecea spre casă. Erau pe jos. La Pont-Neuf, când să apuce pe rue Dauphine, sare unu' din umbră, o prinde în brațe, începe să strige:

— Népomène chérie! Ea e!! în sfârșit! și se-agață de gâtul contesei.

Bătaie. Ajung la comisariatul de lângă Théâtre-Français. Se lămurește: omul își căuta de doi ani nevasta — fugise. A semuit-o, credea c-a găsit-o. Ca să nu plece cu nimic, ia două palme, un picior în... și-l duc la Châtelet să se dezmeticească și, de-acolo, d'Argenson îl trimete șase luni la Bicêtre să-și vie în fire.

Vâlvă, dar nu s-a aflat cine fusese doamna. Alte zvonuri: cică două ducese pentru a-și înmormânta disperarea s-au călugărit, după ce au rugat întâi, amândouă, pe duce să fie față să le taie cozile și că, din mila stareței, acolo au petrecut noaptea toți trei împreună... — „până la ziuă!", mormăie.

Noua orânduire aruncase curtea de la Sceaux în deznădejde mare. Louise de Condé, neastâmpărata soție a ducelui du Maine și oropsitul ei soț nu se pot mângâia. Acum, dacă n-au putut-o lua, vor să treacă Regența asupra regelui Spaniei. Urzesc... Richelieu găsea prilejul bun să-și care pe d-ra de Charolais în străinătate. Ia parte. Ducele de Bourbon stăruise destul de aspru, pe lângă sor'-sa, să nu-și mai vadă iubitul. Ași! mai aprinsă, îi dă zor: — „Să plecăm!"

El intră în corespondență cu Alberoni, care oblăduia și Monarhia și familia regală a Spaniei. Îi oferă să treacă cu regimentul său, care se află la frontieră, în lagărul regelui Spaniei și-i dă toate asigurările că și prietenul său, Saillant, va face la fel dacă Eminența Sa îl va ajuta să-și cârpească finanțele — șubrede. Alberoni răspunde, mulțumește. Poliția Regentului prinde de veste. De astă dată i se clatină capul. În zori, la... 29 martie, — „acu' șaizeci și șase de ani!", vine locotenentul starostiei, intră. Era în pat. Își dă seama iute, închide ochii, strecoară mâna sub pernă, o ia și înghite scrisoarea, mai lămurită, ce primise abia. Dac-o găseau îi luau capul. — „Dar n-au găsit-o!", râde.

E aruncat într-una din stranele de jos ale turnului, — „iar la Bastilia!", strânge pumnii.

Trec trei zile, e mutat într-o celulă. Capătă slugă, table, cărți. Femeile sar să-l scape. Închiderea lui stârnise pe d-ra de Charolais, pe fiica Regentului și pe toate amantele tatălui ei.

D-ra de Valois pornește la Palat, cade-n genunchi, geme, se vaită, urlă. Philippe d'Orléans, neclintit. Deznădejdea le-a unit, dar când Regentul spune în auzul tuturor că fapta ducelui e îndestulă să-i ia de zece ori capul, se îngrozesc toate.

D-ra de Valois se strecoară noaptea în Bastilia — 200.000 de livre numără gărzii să nu vază, să n-auză, — dictează ducelui răspunsurile, — „după ce mai întâi..., ce drac de fată!", răspunsurile ce va trebuì să dea a doua zi la anchetă. Pe arhiepiscopul Parisului îl câștigase, monahul se roagă cu mâinile împreunate pentru iertare.

În sfârșit... o dobândesc. Dar cu ce preț?! D-ra de Valois trebuie să se mărite, și iute! așa e porunca, altfel... — „Hm, le trebuia capul meu, lesne!". Dar n-o vrea nimeni, prea e deocheată. Regele Sardiniei s-a retras, rămâne numai ducele de Modena, sărac lipit. Regentul vrea s-o mărite cu orice chip și ea vrea să-și mântuie amantul. Primește, numai să-i dea drumul! Regentul ar fi vrut să dea o pildă, dar fiindcă făgăduise...

E slobozit, dar cu arătarea că trebuie să se ducă la el la țară, nu să stea în Paris, unde n-are voie să calce.

Pleacă la Conflans, la cardinalul de Noailles, unchiul său. D-ra de Charolais vine în casa preasfințitului, — să-l vadă... Stă și la țară. Treburile-i merg prost. Pentru a dobândi bani proaspeți pentru năzbâtia ce pusese la cale, luase asupră-și și datoriile tatălui său. Cumpărase cai, furgoane, catâri, arme. Cu cele trei sute de mii de livre venit nu putea astâmpărà toate nevoile. Cu un an înainte vânduse domeniul Ruel. Ce-i mai rămânea era asuprit de inscripții. Când... îl noroci Dumnezeu cu vizita lui Voltaire — nu se cunoșteau. Ce om! — „Ce senior!", spune, despre el, celălalt, — „Inteligent, cult, brav, frumos, fermecător! toate daniile cerești s-au întrunit să-l slujească!" Păcat! tânărul filozof e suferind, abia își trage sufletul, își-așteaptă sfârșitul, zice. Din vorbă în vorbă îi spune ducelui că, desprins de bunurile pământești, pe care nu le mistuie, nu-i mai trebuie nimic decât preapuținul cu care să-și târască zilele, numărate. Ce păcat! au aceeași vârstă. Da, banii de înmormântare să și-i asigure, atât. Se spovedește, ducelui, îi spune că a agonisit câțiva gologani, nu mulți..., și dacă are chezășii bune, ar fi mulțămit, pentru cei un an-doi, sau câteva luni, cât mai are de trăit, să-i plaseze *en viager*. I-ar fi luat banii și încă cum!

— Vroiam să-l ajut, dar ce garanții să-i dea? fiindcă cerea, și de unde? Apoi, poate că și cel'alt aflase... Sigur!, că bunurile lui sunt toate prinse.

— Mă voi interesà...

— Vă mulțumesc din suflet, vă sânt recunoscător! până atunci sper să-i am gheață, fiindcă acuși tocmai îi am dați, — și Voltaire pleacă.

În decemvrie, i se îngăduie să se întoarcă la Paris. Tocmai nunta d-rei de Valois! Se duce la Curte. Bal mare. Stă tot timpul cu M-lle de Charolais. Cealaltă-și înghite lacrimile, trebuie să pornească spre Modena. Lumea în stradă, miloasă, o căinează, cântă:

— „..Nul jeu, finance très petite;
Quelle différence, grand Dieu,
Entre ce pauvre et triste lieu,
Et le riche lieu que je quitte!"...

Curând, pleacă și el în Italia. A ajuns, negreșit la Modena — travestit. Mai să nu-l recunoască nici ducesa, abia după pipăit. Ducele l-a luat de o parte:

— Rămâi la noi. Vei fi și d-ta mărturie că cin' se laudă că poate pătrunde nevăzut la mine în castel, se înșeală! — Se zvonise... Dar el nu se lăudase, s-a apucat de treabă.

A aflat și Regentul! A râs, ce era să mai facă?! Apoi... la Saint-Cloud, la Palais Royal, orgii. Fetele Regentului, fetițele de la Operă, ștrengăroaicele de pe uliță, toate grămadă. Servitorii, învoiți. După-masă stingeau luminile... Într-o noapte: surpriza! De cu vreme, Regentul așezase într-un dulap mare, din sală, două candelabre aprinse și a luat cheile. În toiul desfătării a deschis ușile și s-a luminat sala, erau... vai de draci! Așa petreceau, poate prea mult.

Philippe d'Orléans, mai ostenit la cin'zeci de ani decât fusese Ludovic XIV la șaptezeci. Cum să-l dezmorțească? Dubois, grijuliu, aduce pe d-na de Tencin, fostă călugăriță și cu învoirea Romei scutită de viața schimnică. Avea pricepere mare! Flagelații — combinații... Numere noi. Într-o seară aduc câteva curve și, ca să nu-și dea cu părerea fetele unde sunt, le-au legat la ochi de cum le-au pornit de la bordel. Ehei, s-au minunat dăscălițele de câte noutăți au aflat! Când le-a întrebat Regentul:

— Știți, voi mâțelor, unde sânteți?

Au răspuns într-un glas:

— La Palais Royal, negreșit! unde în altă parte se poate petrece astfel?

E drept că pentru astfel de orânduieli, d-na de Tencin nu-și avea pãreche.

Între timp, marchizul de Dangeau, decanul Academiei, se sfârșise din viață. Toate glasurile aleg pe Richelieu; avea douăzeci și patru de ani, nu era burduf de carte, nici prea dornic să învețe, dar... avea nume mare și renume, apoi, Instituția fusese întemeiată de străbunul său, cu optzeci și șase de ani înainte, — îl sprijinea amintirea. *Magni nominis umbra.*

Pregătește discursul: osanale lui Ludovic XIV. I l-au lucrat în taină Destouches, Campistron și Fontenelle.

— Cum dracu' au aflat?! și-acum se întreabă.

Oricum, primire strălucită. Seara..., trei întâlniri: d-nele de Villeroy, Duras și Charolais, neapărat, toate la rând. Lucrează ca un zmeu!

A doua zi prânz mare, la el. Ce-i trăsnește prin cap? Nevoiește pe d-na de Villeroy să se despoaie. Plânge, se împotrivește, dar fiindcă-l iubea stă toată seara goală, abia când rămân singuri se încălzește...

— Avea un trup!, își trece limba pe buze.

Cumnata ei, marchiza d'Alincourt, era vestită de cinstită. Nici o nădejde. Cu ajutorul celei dintâi, ea-i ține mâinile, și ajutat de contele de Riom, au prins-o când se plimba singură prin grădinile de la Versailles și a... Seara, vine ea singură, ba și a doua zi.

Fiindcă-i purta pică Regentului, că-l găzduise la Bastilia, îi ia la rând toate ibovnicele. Una singură-i scăpase, un drac de fată de la Operă: *La Souris.* Abia o dobândise Philippe d'Orléans. Cum s-o aibă?

Thévenard, prietenul său, avea o căsuță retrasă, la Auteuil. Îl roagă să dea o serată și să invite și fata. Regentul dă voie, să nu-i strice cheful fetei. Vine, o ia, pleacă.

Păcălitul și-agonisește altă amantă, pe d-na d'Averne. Îl tot amână. I se îngăduie în sfârșit să vină, și ea l-așteaptă. Richelieu află, se duce și plătește slugile, le învață să închidă

poarta și să spună că stăpâna li-e bolnavă pe moarte, și se strecoară în patul ei. Când vine Regentul pleacă cu deznădejdea în suflet, îi era dragă. Toate se află. Ar fi putut să se răzbune, dar nu-l urà, Philippe d'Orléans nu pizmuia pe nimeni.

Alte cinstiri. Știa să cucerească și oamenii, nu numai femeile. Parlamentul l-a sărbătorit pentru ducatul Richelieu, și peste doi ani pentru starostia de Fronsac. Se înfățișează în haine scumpe cum nu mai văzuse nimeni.

Și-aduce aminte că are un regiment undeva, la Calais?... Uitase. Pleacă într-acolo. Vrea să-și pregătească intrarea la Curte, de unde fusese mazilit și stătea mai la o parte fiindcă... Ei vezi, năzbâtia 'ceea n-ar fi trebuit s-o facă!... — „La Charolais!"; ea-l povățuise.

Ajunge, la Calais.

În postu' mare, la 5 dim., iese în Piața-Armelor cu M. de Laboularderie și alți câțiva căpitani, beți turtă, și-i trag o horă ca din povești de la *Greci*... Înfipți unu-ntr-altul joacă și cântă:

„Une chaîne si belle
Devrait être éternelle!",

— „eu le țineam isonul numai, le cântam din Quinault", mormăie.

Gospodarii: îngroziți, grămădiți la ferestre cu copiii și cu nevestele. A aflat tot târgul, cum să nu afle?! Procurorul regesc vrea să instruiască. M. de la Place mijlocește și... *mușamaua!* — nu e născocire nouă.

Richelieu era și intendentul *„des menus"*, un fel de staroste al Teatrelor. Fiul lui La Place scrisese o tragedie. „Adèle de Ponthieu", proastă. Artiștii n-au vrut s-o joace. Ca să se plătească de bine, Richelieu a poruncit să fie jucată.

Curtenii își aveau și ei petrecerile lor: în toamna anului *1722*, șaptesprezece dintre ei... îi numără:

— Da, Champigni, contele de Roye, marchizul... de Meuze, d'Alincourt, Fontenille, ducele de Boufflers... și ofițerii Curții, trag iar o horă înnodată, sub ferestrele Regelui.

— Eu... eram dus, naștea tocmai d-na de Duras. Toți spun că copilul îi seamănă leit. De bucurie, nemerește la d-na de Flammarens; fusese foarte virtuoasă.

Regentul trage să moară. Remușcări: „Ce va zice istoria? — bah, vor zice că... au fost născocite de Dubois!", și pleacă în lumea drepților.

— A fost un prinț mare! ce zic? un Rege! alături de mici ștrengării necurmate a arătat înțelepciune, prevedere, îngăduință. Cunoștea oamenii, mai ales! poate că de aceea-i și disprețuia?... — mormăie.

După retragerea ducelui de Rochechouart ajunge el primul gentilom al Camerei, — „Și ce? nu era dreptul meu, oare?!", dar năzuințele nu i s-au potolit.

Marchiza de Prie?... Soția ambasadorului Franței la Turin, nostimă, deșteaptă și destul de îndemânatecă. A cunoscut-o bine. De câtva timp se frământă, când o cauți e la ducele de Bourbon. Ce pun la cale? Au pornit la Madrid pe Infantă, logodnica tânărului rege; au înlocuit-o cu Marie-Leszczinska. Fără tron, fără avere, gândesc cu toții că regina trebuie să le rămână îndatorată. S-a fript o dată, nu se mai amestecă în daraverile Curții. Așteaptă. Ce va să vie vine. Mândria Spaniolilor nu rabdă ocara, au însărcinat pe ministrul lor de la Viena să negocieze cu Casa de Austria o înțelegere împotriva Franței.

Vestea-i găsește, la Versailles, nepregătiți. Vrednicul sfetnic al Marelui-Rege, contele de Luc, acum ambasadorul lor la Viena, era bolnav și ambasada fără titular. Are o stea! e numit el.

— În sfârșit!, se înalță pe perna caretei.

Avea douăzeci și șapte de ani, dar mintea-i spune că trebuie să se reculeagă, că lui i se cade să vegheze, să gonească o primejdie cum n-a mai amenințat alta, de la Carol Quintul, Franța!

La Viena domnea Carol VI, al treisprezecelea împărat al Casei de Austria. Înfumurat și nespus de cucernic. Apoi, învingătorul de la Oudenarde și Malplaquet, prințul de Savoie-Carignan, nu uitase înfrângerea de la Denain și ură Franța, la fel și toți miniștrii lor. Și împăratul nu ieșea din voia prințului Eugen. Toată deferența numai pentru înfățișatul Spaniei; ducele de Riperda mai că poruncea acolo.

Îl așteaptă primire nu glumă!... Sarcină mare, totuși nu stă în gânduri, pleacă.

Tot ce făcuse, toate drăciile ajung înaintea lui în capitala Austriei. I se dusese vestea! Riperda și-a luat toate măsurile. Despre prezentarea lui la Curte nici vorbă!

Izbutește să-l vadă, pe împărat, numai în posturi, la biserică. Nu mai contenesc slujbele. Nu lipsește de la nici una.

Se jeluie cardinalului de Polignac. Acesta-i laudă smerenia. — „Mulțămesc!". Fleury, căruia se tânguise, îl îndeamnă să aibă răbdare. — „Sfânt o s-ajung!". Numai de la Florii și până-n Miercurea după Paști a petrecut... — „Ce pe-tre-cere!...", o sută de ceasuri în casa Domnului, cu împăratul negreșit, fiindcă-l vedea. Vrea să se miște, n-are loc de Riperda, îl visează și noaptea.

Într-o zi, de audiențe la Burg, îl sosește din urmă pe scară; ambasadorul Spaniei iuțește pasul, saltă câte două trepte; l-ajunge, dă peste el; Riperda se dă peste cap, și-a scrântit și piciorul, pleacă acasă; el intră.

L-au rechemat la Madrid, — *„Uff!"*, acum își poate pregăti înfățișarea la Curte. La 7 noiemvrie, Viena vede ce nu mai văzuse. Strașnic alai! Șaptezeci și cinci de carete cu câte șase cai; catifea, aur. Curteni o sută; caii-și semănau potcoavele de argint pe ulițe, erau prinse să se desprindă, le adună lumea, blagoslovea. Înfățișare ca din povești! A doua zi, prânz mare: cinci sute de tacâmuri. După zaiafet, se așterne pe lucru. Ziua și noaptea răsfoiește hrisoavele cancelariei. Știe pricinile pe degete, toată dregătoria. Trimete zilnic rapoarte la Versailles. Leagă relații cu cei mari și legături, cu nevestele lor. Și-aduce aminte de Marchiennes..., se răfuiește cu contesa Badiani, o seduce. La patinaj, principesa de Lichtenstein — de când o văzuse, goală, nu-i mai ascunde nimic din ce se petrece la Curte; toate i le spune. E darnic, glumeț, ajunge repede idolul Vienei. Mulțumit, dar... s-au isprăvit gologanii!

— Singurul necaz care m-a urmărit toată viața!, i s-a încrețit fruntea între sprâncene.

Diamantele, sculele i-au înlesnit câteva împrumuturi. Nu mai are ce amanetă. Scrie... Fleury îi laudă priceperea, stăruința, roadele ostenelii, îi dă știri despre toate, parcă el ar fi cancelarul! — epistolă lungă, la încheiere: *„avem criză mare!"*...

Nu mai poate prididì. Scrie ducesei. Primește o mie de sărutări și de o sută de ori pe-atâtea livre. Cârpește, dar nevoile nu-i dau răgaz, sporesc.

Superstițios, ca toți incredulii, l-atrage astrologia, magia neagră, piatra filozofală... cum să dobândească bani!?

Într-o noapte, în tovărășia abatelui v. Sinzendorf, fiul marelui cancelar al imperiului, și cu contele de Westerloo, după povața unui bezmetic, pornesc cu el să le arate pe... Dracu.

Luna s-a tras între nori, abia câteva stele — se-ascund. Sunt la Kahlenberg. O gură neagră, în stâncă. Nu-i gura iadului încă, e intrarea în carieră. Pășesc cu toții înăuntru. Ce pun la cale? nimeni nu știe.

Strânge buzele, tace.

La ziuă, când au venit lucrătorii, au auzit țipete, gemete și cel care-i dusese „acolo" zăcea legat cobză, plin de sânge, își dà sufletul.

Fiindcă aveau trecere mare, v. Sinzendorf e înălțat cardinal și permutat; el dobândește cordonul Sfântului-Spirit și cu toate foloasele izbânzii se întoarce la Versailles. Westerloo a fost îndepărtat de la Curte, n-avea sfinți în rai.

Când a pornit, suveranul i-a dăruit patru cai din hergheliile împărătești.

— Minunați trăpași! Tot din neamul lor sunt și șoimii care-l duc: *Kara și Mùfti* — le merg copitele ca ceasul! *paca-paca, paca-paca...*

Prințesa de Soubise, M-me Gontant, multe...

— Riom avea dreptate!

S-a purtat la fel cu femeile. Tratà prințesele ca pe curve și pe acestea ca pe stăpâne. Cu bărbații, aspru. Desăvârșit curtean, știe să aduleze pe Ludovic XV. Cei de o seamă cu el îl tem, are gata pe buze vorba care usturà și la șold spada. Cu cei mici, necruțător. Cheltuiește cât poate, mai mult decât are. Risipește gros, dar uită să-și plătească slugile. Are atâtea pe cap!

— Pe Rafté trebuie să-l dau afară, prea s-a obrăznicit! Simbria?... pe șase ani! mai am să-i dau și..., dracu să-l ia!

Viteaz în lupte, dar jefuiește cumplit!

— Zic ei, le stă în gât pavilionul, hm...

Deschis din fire, îl ia gura 'nainte. N-are încredere prea mare în nimeni, — „tous des imbéciles!". Nu se prăpădește de grija nevoilor altuia, — „chacun pour soi!". Oamenii-l plictisesc grozav, cască...

— Les femmes, ça!..., îi strălucesc ochii.

Când Marie-Leszézinska pornește spre Paris, cei de la Curte stau la sfat: sosise vremea să-i dezvăluie regelui, dacă nu o femeie numaidecât, dar ce trebuie să facă cu ea. Da, mai fusese logodit, însă Fleury îl frânase atât, că micul prinț, avea unsprezece ani numai, când i-a sosit Infanta, a început să urle, se înspăimântase bietul copil că trebuie să se culce îndată cu ea. De-atunci, l-au supravegheat mereu.

Bachelier, valetul Lui, i-a semănat prin odăi, uitate, stampe, comèdii. Pe pereți: *„Amorul patriarhilor"*, piesă în poze, în șase acturi și șase poziții osebite. La șaptesprezece ani, Ludovic XV era cel mai frumos și trupeș bărbat de la Curte. Își petrecea însă vremea numai cu regina. Ea, de teamă să nu-și primejduiască împărăția Cerurilor, gustà din plăceri ferită, nu cât ar fi vrut Regele să ia și așa-l pierdù în plină putere. Prevăzând vacanța, curtenii și doamnele se frământă, grijă mare! Cine să ia locul în așternutul Regelui? Tovarășii... — „les autres roués..." ce nu se șoptea! vorbe... vor să-l păstreze; M-lle de Charolais ar vrea... ducele de La Trémoille sare ars... cum să-l dea!? Între ei se încinge o vrajbă grozavă. Regele șovăie între camarazi și natură. Cancelarul pune capăt gâlcevii, taie capul lui Du Chauffour și orânduiește strașnice pedepse... Oamenii legii vin să

cerceteze toate curţile, locuinţele. Credinţa intervine, în beserici — predici. Cei cari bat monedă falşă sunt urmăriţi, jugăniţi, — „Bine le face!", râde.

D-ra de Charolais a izbutit... câteva nopţi numai, apoi: contesa de Rohan, contesa de Toulouse şi iar... Regina. Ludovic XV ar fi vrut s-o păstreze, încăpăţânările ei îl depărtează. Încep supeurile. În 1737, petrece o noapte întreagă la Operă, — „Straşnic bordel!". Toţi vor să-i dea o amantă. Richelieu şi-aşteptà ceasul. Ajutat de Fleury — „Fără votul meu n-ajungea el cardinal!", e primit cald de Rege.

Ducesa... de la Mantes-la-Jolie moare. Oftează, i s-au umezit ochii.

Atâta lumină-i mai licărea în suflet, se stinge. Nesaţiul lui creşte. Dac-ar ajunge prim-ministru? Femeile trebuie să-l ajute! nu le-a proptit destul?! Păstrează legături strânse cu d-na de Tencin, ea cunoaşte metehnele fiecăruia şi el îi ştie păcatele: băieţaşul pe care l-a părăsit pe treptele bisericii Saint-Jean-le-Rond, afară...

— Mon collègue M. d'Alembert était voué à rester hors de l'Église!, râde. Cu ajutorul ei, încercase să prezinte Regelui pe soţia preşedintelui Portail — nimic! o întâlnire numai şi basta!

— Alors... au grand désespoir de mon ami Voltaire, il m'a fallu recourir à madame du Châtelet. Cette excellente marquise avait ses libres entrées.

Filozoful îi scrie: *„...et si'il vous peut rester encore quelque pitié pour le prochain, épargnez dans votre chemin la beauté que mon coeur adore!"* şi-l anunţă că ar veni să-l vadă şi-l mai roagă să-l înveţe cum să-şi plaseze banii, câteva economii amărâte şi că... ar veni îndată, dar e aşa de bolnav! crede că nu mai scapă! — „Pauvre ami! il l'est davantage à cette heure."

S-a dus, negreşit. Banii cădeau bine. Au stat de vorbă. Richelieu primeşte, dar cu o condiţie: Voltaire să hotărască singur venitul care să stingă împrumutul.

— Ba d-voastră, monseigneur!

Banii, patruzeci de mii de livre, îi trebuia negreşit, dar nici că putea să despoaie un om necăjit, bolnav prăpădit. Îşi face repede în gând socotelile: un an... doi? trei cel mult, ba poate câteva luni numai...?

— Douăzeci de mii de livre în fiecare an? plătibile în două rate, vă vine?

Îngăduitor până la danie:

— Dacă ziceţi... monseigneur, cum să nu... facem actu'?

Îl întocmesc. Capătă banii, mai puţin două rate, pe care Voltaire le opreşte, de la început, fiindcă are câteva datorii mărunte, spune, şi-i trebuie linişte să poată scrie.

— Mai e vorbă! desigur!, s-au înţeles iute. — „Certes! si je devais les gens de plaisir à M-me de Tencin, je devais bien les philosophes à madame du Châtelet et puis, tout combat avait cessé entre nous, depuis fort longtemps même.

Griji mari! tot *„cine să intre la Curte?"* A, dacă ar fi trăit d-na de Nesle! dar tot e bine, s-a milostivit şi a lăsat cinci fete. Toate nostime: Louise-Julie, contesă de Mailly, brună; Pauline-Félicité, o şatenă fără pereche, ducesă de Vintimille; Diane-Adélaïde, un scaloi, ducesă de Lauraguais; Hortense-Félicité, marchiză de Flavcourt; Marie-Anne, făcută marchiză de la Tournelle, înălţată, apoi, ducesă de Châteauroux. Toate au avut trecere la Rege. Sorţii cad pe contesa de Mailly. Iat-o Favorita regelui...

Corsajul gol, nici o îndemânare, nepricepută s-asculte şoaptele, nici să pună ceva la cale. Curtenii hotărăsc s-o răstoarne. Pauline-Félicité era încă la mănăstire. Scrie — vine.

Năzuia să guverneze Franța. Supeu oficial la Muette. Vrea să-i dea fetei un nume. Arhiepiscopul are un nepot, l-ar însura dacă... Regele pricepe toate. Preasfinţitul capătă pălăria de cardinal și ducele de Vintimille, două sute de mii de livre și locuință la Versailles, pentru nevast-sa numai. Nunta. Regele însuși înfățișează mirelui cămașa, apoi, cum lumea plecase, îl scoate pe ușă afară și rămâne în pat cu mireasa.

Prea mulți bani nu cheltuia Ludovic XV cu femeile, până atunci cel puțin. Condica lui de ieșiri nu arată, pentru aprigele nevoi ale patului, decât vreo șaizeci de mii de livre. Puțin! erau fete sărace.

D-na de Vintimille naște, la Choisy. Regele recunoaște vlăstarul, arhiepiscopul blagoslovește. Ea moare peste două zile. M-me de Mailly plânge.

Vine la rând marchiza de la Tournelle, fiindcă... Murind ducesa de Mazarin, Maurepas, moștenitorul ei, a gonit amândouă nepoatele din casă. D-na de Flavcourt, mai dezghețată decât sor'-sa, se suie în caretă, ajunge la Versailles, în curtea mare; pune să i se deshame caii și-așteaptă...

Ducele de Gesvre, trecea tocmai pe-acolo, deschide portiera, o vede, află, aleargă într-un suflet la Rege:

— Sire, une merveille, și-i spune...

— Mais qui lui a appris ce moyen?

— L'ouvrage de son esprit ingénieux, sire, elle a cru devoir se mettre à la garde de Dieu... și se înclină.

Regele, înduioșat, ordonă să i se dea fetei locuință în palat și să i se aducă iute și pe Marie-Anne...

— Ah, celle-là sûremenet montrait l'étoffe d'une Montespan! — trage pledul peste genunchi. Pe ea se bizuie, tocmai. Ludovic XV îi poruncește s-o ademenească. Atât aștepta și ea, dar se cădea tocmeală.

Să-și dea inima, nu era vorba; o iubea grozav d'Agénois, nepotul lui Richelieu. Trebuie îndepărtat. Socotesc, stabilesc: primo, să fie recunoscută „Favorita" suveranului, apoi: titlul de ducesă, domenii, pensii și, mai ales, sora ei, d-na de Mailly, să-și ia catrafusele, să plece. Bine.

Rămânea să se scape de nepot, cum? Ducele scrie unei prietene din Languedoc, o știe desăvârșită în ale dragostei. O aduce și-i dă în primire odrasla. Fum, praf! pleacă după ea. D-na de Mailly își părăsise demult bărbatul, cere adăpost contesei de Toulouse.

Saloanele-n flăcări:

— Ma chère, e mare lucru mare! e enorm! ceva nemaivăzut!

Toate aleargă, se duc să vadă pe Suedezul uriaș. Cele care l-au văzut... spun în șoapte:

— Quelle idée! mare? mai n-are!...

Ducele de Durfort spune, cui vrea să-l audă, că e singurul fericit care posedă o amantă credincioasă. Richelieu îl poftește la el, seara. Vine, îl găsește în pat cu d-na de la Martellière, o pălmuiește. Pe el de ce l-a apucat râsul?

Între timp, s-a căsătorit cu M-lle de Guise: înaltă, fața ca luna, gura mare, o mulțime de dinți, dar de neam mare!

Asediul Philippebourg-ului. Seara, la prânz la prințul de Conti. Vine de pe câmp înnădușit, prăfuit. Când intră pe ușă, prințul de Lixin de Lorena:

— Da' șterge-te, d-le, te credeam mai spălat de când ai ajuns în neamul nostru!

Se bat, îl ucide.

Văduva prințului s-a măritat cu contele de Mirepoix, sporește numărul dușmanilor săi.

— Je m'en f...!

Regele s-a aprins, rău, după Montcarvel — Pauline-Félicité. O mărită după ducele de Lauraguais. Trecerea lui Richelieu crește.

— On m'appelait *le président de la Tournelle,* et puis?!

— N-are suflet! n-a iubit pe nici una!!, spune M. de Maurepas. Zece l-ascultă și oftează, tac. Marchiza de Saint-Pierre protestează:

— N-are? nu-i adevărat! uite, eu știu bine, cunosc una pentru care ducele a făcut trei sute de leghe în goană, s-ajungă s-o vadă. A intrat ca o vijelie, a luat-o în brațe, ne-am răsturnat în pat și trei zile!...

Așa i se duce vestea.

Iată-l iar văduv. Oftează... M-lle de Guise i-a lăsat un fecior și o fată: d-ra d'Egmont. Pe patul de moarte i-a cerut să-l ierte. — „Să te iert, scumpul meu, de ce? Mulțumesc Domnului că nu m-a oprit să te iubesc!". Pentru întâia oară e trist... Părăsește Parisul, pleacă la Montpellier, îl cheamă gubernia.

A închiriat locuința din capitală, contelui Centro Piagio.

Camerele sunt așa de îmbâcsite de miasme și parfumuri că bietul ambasador al Neapolului ține câteva zile un ciopor de oi, în odăi, să le schimbe mirosul.

— Qu'ont-ils ces Napolitains à préférer les brebis aux femmes?!

Apoi, plecase și fiindcă isprăvise banii, — „éternel souci!", tot de aceea închiriase și hotelul. Noroc că... jucându-se cu un pistol, în fața oglinzii, de Guise îl întreabă: „Așà se sinucid oamenii?" și trage. Cum băgase țeava toată în gură, n-a mai spus nimic, dar i-a lăsat trei milioane.

Pleacă iar la Paris.

La Montpellier n-a stat degeaba. A făcut d-nei Capou o fată, ...Suzy.

Au trecut anii...

— Cu Riom, cu Noailles... și câteva fete, după ce au prânzit pe terasă, au coborât și au trecut în bărci Sena, așa au vrut fetele. S-au răspândit la Vézinet, în pădure. El cu a lui, o cunoscuse atunci la masă. S-au sărutat, s-au... O nebunie de fată! n-avea șaisprezece ani și fusese cuminte. Când să se despartă de ea, și-a scos din sân mărțișorul, l-a sărutat, mutra lui! — „*Suzy!* bat-o norocul de fa'...!", rămâne pe gânduri...

— Hm, Montpellier... c'était en? oui, lors de... Closterseven elle avait douze ans, tiens! *Sapajou* serait-elle aussi notre fille?!, aseară fata purtà la gât medalionul pe care-l dăduse, cu treizeci și șase de ani înainte, d-nei Capon, bunichi-sì!

— Ce qui peut nous arriver tout de même!, râde.

Da, s-a întors iar la Paris, dar nu stă locului. Are un rădvan mare, înăuntru un pat, dedesubt o sobă încălzește și mâncarea. Merg, merg... La schimburi..., la fiecare poștă, poruncită dinainte o cameră ș-o fată. Le schimbă întruna, nu-l poate păstra nici una.

Două pasiuni mari: caii nărăvași și femeile.

— Avec ce satané verglas!... și-aduce aminte: n-a mai încălecat un cal, de opt zile!

Îl chemà războiul. Dettingen! A încheiat aproape singur retragerea. S-a bătut ca un leu!

— Ah, ce Maurepas!... Îl săpà, cancelarul. Favorita regelui și d-na de Tencin îl țin la curent și când simt că se clatină, pun proptele.

Se pregătește campania împotriva Angliei, vor să înscăuneze pe pretendentul Charles-Édouard. Au strâns șaptezeci de mii, oaste și Voltaire i-a scris proclamația, ce le mai rămâne? mai nimic: să debarce acolo.

Pleacă. Când ajunge la Boulogne, în larg manevrau treizeci și cinci de năvi dușmane. Când au prins de veste? și-acum se întreabă.

S-a înapoiat la Paris. Are destul de lucru: camera, ceremonialul, serbările, teatrele, Voltaire, Rameau. Reiau *Castor et Pollux*.

„Que tout gé-misse!...“ Fredonează și iar îl duc gândurile înapoi:

Trimisul lui Frederik II, Rottemburg, vine în taină mare să-l vadă. Regele Prusiei propune ca, Austria atacând cumva, el să intre în Boemia, negreșit numai dacă Ludovic XV înțelege să încheie cu el de la suveran la suveran, înțelegerea. Aleargă la Choisy, hotărește pe Rege.

Carol VI murise și-i urmează Maria Tereza. Toți care-au aderat la Pragmatica Sancțiune își iau vorba înapoi. Ludovic XV, judecând matur că Austria nu mai este o primejdie pentru Franța, stă de o parte.

— Bien jugé!, dar... cine mijlocise prin Rotteburg înțelegerea cu Prusia?

— Hm-hm — tușește.

În primăvară, regele declară război reginei Ungariei. În tabăra Austriei, Anglia și Țările-de-Jos.

Regele... ce-l apucă? vrea să comande singur armatele. Pleacă în Flandra, ajunge, cucerește o burgheză, pe d-na Lenormant d'Étioles.

„La coureuse“ — ducesa de Châteauroux și d-na de Lauraguais, — prea se țin clei! oricum, războiu-i război!, vin după El.

Veselie mare. Chefuri. Spre ziuă, ofițerii duc doamnele în avanposturi. Începe atacul. Strașnic! O căpetenie, în izmene sau fără, se avântă în luptă...

— A Donavert on a vu Beaufremont,
Tel que Priape avec sa tête altière,
En s'écriant: c'est ainsi qu'un dragon
Des ennemis doit franchir la barrière!,

cântă soldații.

Artificii, focuri bengale. D-na d'Étioles însoțește suita, călare. M-me de Châteauroux aleargă să-și păstreze poziția, dar...

— Puțin a lipsit și ajungeam conetabil!, ofteză.

Regina lâncezește, la Versailles.

Ludovic XV ar vrea să se cotorosească de Châteauroux — nu poate, suspină.

Lângă cortul Regelui, seimenii din gardă urlă cât îi ia gura:

— Ah! madame Enroux,
Je deviendrai fou
Si je ne vous baise,
Ah! madame Enroux,
J'en deviendrai fou!...

Prea asuprit, la Metz, Regele se îmbolnăvește greu. Primejdie. Se împărtășește. Pocăință. Fulgerele lui Fitz-James au împrăștiat pe curteni. — „Era nebun!“; avea dreptate.

D-na de Châteauroux și suita pleacă. Pornește și el, — „Ah! ce va-et-vient!“, să ostenești un ogar!

Lumea:

— *Huò!!*, scuipă, înjură, le feștelește caretele.

El, cu M. de Belle-Isle numai, le apără.

— Ce era să le fac?!

La ieșirea din Metz abia răzbat, la Ferté-sous-Jouarre curg pietroaiele.

S-a însănătoșit regele. Intrarea lui în Paris — triumfală!

De doi ani, înfrângerile se țin lanț. Belle-Isle i-a acoperit retragerea. Ségur a trebuit să părăsească Austria-de-Sus. Broglie a fugit din Bavaria fără să lupte.

— Nu se face!

În Boemia, pierd Egra. Bătălia de la Dettingen a pecetluit înfrângerea.

Erau sătui de război, setoși de pace. La Paris: delir, lumea strigă: *„Vive le bon roi! Vive Bien-Aimé!!“*...

— Ce bon peuple de Paris!

Regina și-a reluat locul, dar Regele... cască.

Pleacă la Strasbourg, — ceruse reginei să-l lase să pornească singur.

La Saverne, primește o scrisoare de la Châteauroux. Speranțe. Nu-i supărat pe rege și dacă nici El nu e necăjit, trece...

Negreșit, Dumnezeu l-a dăruit pe Ludovic XV cu mari virtuți, ar fi putut face mult bine, dar... Fleury făcea tot, așa l-a deprins.

— Ah, ses lettres interminables et pas un sou avec ça, quel avare! quand même, un fin diplomate! il a roulé Walpole et on lui doit la Lorraine. Le roi...

Avea cusurul de sta deoparte, judeca lucrurile cu prea mare nepăsare. Când se prindea de o treabă, rar, dezlegarea ce dă era cea mai bună, dar, mai toată vremea reținut de disprețul ce avea pentru oameni, lăsă lucrurile în voia soartei. Mulți l-au socotit nepriceput, se înșelau. Prea marea pătrundere ca și neghiobia duc la aceeași șovăire; se hotără greu.

Pe Rege-l vede abia mai târziu, în Alsacia. Bine primit. Trist că o pierde pe d-na de Châteauroux, a fost s-o vadă, e pe moarte, — vesel că a găsit alta. Ducele — cam îngrijorat.

Fontenoy. Trupele fața-n față. Richelieu în primele rânduri.

S-au salutat, apoi, cine să înceapă?

Lordul Hey:

— Faites tirer vos gens!

Contele d'Auteroches:

— Non, monsieur, à vous l'honneur!

Cavaleria franceză dădea înapoi. Anglo-Hanovrezii înaintează în rânduri strânse, sunt 15.000 — poate mai mulți. Însuși mareșalul de Saxa, bolnav, socotește că sunt în primejdie mare. Se strâng căpeteniile, nici nu descalecă, țin sfat. „Bătălia pierdută!“, încheie cu toții, mai puțin el:

— Văd patru tunuri, le îndreptăm împotriva frontului coloanei și izbânda e a noastră!

Un ofițer răspunde:

— Ordinul expres al mareșalului, ca de aceste tunuri să nu se atingă nimeni!

— Da, dar Regele fiind aici, el poruncește, Regele!

Au împrăștiat coloana. Făurise victoria. Ludovic XV i-a mulțumit în treacăt, era grăbit — Antoinette Poisson îl cucerise. Începe epoca lui *Pompadour*.

Nu trece jumătate de an și Favorita are: două sute de mii de livre venit; trei sferturi de milion pentru castelul și domeniul Creçy; diamante, hotel la Fontainebleau, altul la Aulnay și iar jumătate milion pentru înfrumusețat Creçy.

— Un gaspillage fou! vrai!

Pompadour nu-i era simpatică. Intrase fără mijlocirea nimănui. Stau fiecare pe poziție, se pândesc. Negreșit, ar fi putut să se împotrivească când l-au trimes ambasador extraordinar la Dresda și când Regele-l face mareșal, dar...

— Elle n'osait pas. Tous mes mérites le prônaient!

La Genua întâlnește o frumusețe de fată: Pelinetta Brignolet, sora dogelui Veneției. Avea un surâs, o privire!... Îi cere o întâlnire, negreșit o capătă.

Trece miezul nopții, în sfârșit! vine...

Se așteptă să-i reziste, cum fac femeile să te întărâte, nu! arde foc, se dă toată dintr-odată.

După ce-și potolesc avântul, vrea să-i mai vadă fața; venise mascată. Aprinde... D-na Valgo era rumenă, prea, avea cin'zeci de ani bătuți pe muche și puțină mustață. Drăcoasa își trimisese dădaca.

Genovezii; le-a despresurat cetatea — îi pot admira statuia, a cioplit-o Scafini; au așezat-o în palatul guvernamental. Atâtea măriri închegate și în piatră îi dau puțină amețeală. Se învrăjbește cu ducele de la Vallière, favoritul Favoritei! Regele se supără:

— De câte ori ați fost la Bastilia?

Se astâmpără.

— Nu-mi ardea să mă duc și a patra oară!

Își vede de treburi...

M. de la Poplinière avea o nevastă numai miere! dar o păzea bine.

Cum să intre la ea? Erau înțeleși, dar n-ajungea. Cumpără casa din spate, sparge zidul, îl drege. Nu lasă nici o urmă. O măiestrie de lucru!

Bărbatul aflase, dar nu-și putea lămuri pe unde intră, casa era bine păzită și pe dinafară și pe dinăuntru.

— Ce sale jouer de flûte!; le construia numai, Vaucanson, și chemat să dezlege taina, și Balot să instruiască, dă peste meșteșug...

— Quel superbe travail! le meilleur artisan de France sûrement!, dar le-a stricat rostul. Seara, la Operă. În entr'acte, stau de vorbă. Printre ei, un străin cu faimă, contele de Seingnalt, strănută... strănută..., îi curge nasul.

— Vous avez du prendre froid la nuit.

— Zé me demande quand, comment? mes fenêtres étaient calfoutrées.

Râde, râd...!

Casanova nu știe de ce râde lumea, își șterge nasul, pleacă.

Ludovic XV a prins lipici de burgheze. Richelieu i-aduce pe M-lle Hélie, o momise cu vorba c-o duce-n plimbare numai. Fata vede... se sperie, fuge!

— Il en avait à remplir un baril!

Le Bel aduce alta: M-lle Murphy, șaisprezece ani. Fetița vrea, dar cere ca Regele să-și alunge întâi baba.

— C'est ainsi que ce diablotin nommait La Pompa'!...

Regele-i toarnă un copil, îi făgăduise, și se întoarce la favorită.

Și Pompadour are o fată, de la M. Le Normant d'Étioles, Alexandrine, a ținut-o departe de Curte, la Assomption, vrea s-o mărite. Coigny o ceruse în căsătorie. Pompadour întreabă pe Richelieu dacă e înțeles ca ducele de Fronsac, fiul său, să se însoare cu ea; să se încuscrească adică.

— Un peu fort!, i-a năvălit sângele în obraji după atâția ani încă.

— Je lui ai répondu: Madame, entendez-vous avec S. M. l'Impératrice!

Ar fi putut să se ardă, fiindcă pentru nevoile politicei sale, Maria Tereza prețuia pe amanta lui Ludovic XV, nu-i scria: *Cousine et très chère amie?...*

Moare Pompadour.

— Il était temps! on lui doit bien les traités de Versailles, la guerre de sept ans! et Ménars et la Celle et Montretout et son style de piètre goût et toutes ses créatures: Rouillé, Saint-Florentin, Puiseux, Bernis, Berryer, Soubise, d'Argenson, Machault, triste kirielle!...

Roiau în jurul ei: poeți, filozofi, învățați și artiștii: Carle Van Loo, Bouchardon, Marmontel, Crébillon, Duclos, Gentil-Bernard, Helvétius, Quesnay, Voltaire...

— Quelle idée de lui dédier *Tancrède!?* et trop significative, il me semble, son amitié pour Kaunitz?

Bunătatea Regelui o înălțase pe Pompadour, în *1756*, doamnă de onoare a Reginei. Pentru întâia oară se apropria, astfel, de cinste și... când moare, miluitorul Curții având să pomenească despre virtuți, vorbește despre virtuțile Reginei numai, iar milostivenia poporului îi glăsuiește smerit epitaful... — „Ci-gît qui fut vingt ans pucelle, onze ans catin et sept ans maquerelle!", mormăie.

Și fiindcă s-a prăpădit... Spre a fi pe placul cancelarului, se gândesc o clipă la d-na de Grammont, dar sora lui Choiseul e și îndărătnică și prea prinsă de fratele ei, zic gurile rele...

— Pardienne! elle l'était comme elle avait été mienne.

D-na d'Esparbès ar avea sorți, avea un braț! Cancelarul o exilează. Regele își trece vremea cu M-me Séran; nu sunt semne că s-a prins.

În pavilionul său *„de Hanovre"*, ducele strânge toți chefliii.

Un oarecare conte, Jean du Barri, îi propune pe M-lle Lange, trăia cu ea. Nu-i mai dă astâmpăr:

— Croyez-moi, quand vous l'aurez... vue!

— Lange, l'ange...? tiens! mais je l'ai eue sans langes, toute nue! chez cette bonne madame Gourdan, l'ex-maison Florence, non? mais..., excusez-moi, il me semble que?...

— Elle y était, en apprentissage.

— Un bijou! une merveille! j'y étais il y a environ... deux mois, l'après-midi, avec Noailles et...

— Enffectivement! et vous êtes à même de...

— Superbe fille! mais tout de même, la fa-vo-rite du Roi?! y pensez-vous!?

— La plus belle fille de France, et pourquoi pas? on pourrait toujours la marier...

— Voyons?

Contele du Barri are un frate cam nătăfleț, cam nătărău. Ce a urmat, știți.

— Cette fois-çi j'ai eu la main heureuse! quoique Le Bel prétendait que c'était son pur mérite à lui.

Erau toți trei la masă, la Versailles, în apartamentul d-lui Le Bel: l'ange, valetul regelui și el.

E drept că fata avea maniere; câteva sfaturi date în grabă, cum să se frământe pe scaun, cum să se salte, cum să s-aplece să i se vadă puțin sânii, nițel; cum să-și arate mânuțele, brațele, le-a prins la iuțeală, avea atâta pricepere fata! Regele ascuns, privea din odaia de-alături, de după perdea. M-lle de Vaubernier, fără să vrea, și când râdea și când se plecà, un făcut! tot pentru perdea...

— Et les trois boutons du corsage qui sautent! pur hasard certainement, mais quel succès!

Bien-Aimé tot încordat, îi lăsa gura apă, se auzea cum suflà; se umflase perdeaua.

Au plecat, au lăsat-o singură...

— Ah, les beaux jours!

Nu se mai despărțea de suveran.

Într-o zi, stând de vorbă, erau patru-cinci la o masă, pomenind din trecut, Regele:

— Ducele..., vorbea de el, e o veche... cunoștință a familiei mele, și se uità la el. Ce căutai, mareșale, su' patul mamii? și...

S-a făcut roșu ca racul, ce să-i spună? că stătea la pândă la iepuri? că-și așteptà avansarea?!...

— Sire, au fost vorbe numai...

— Au fost vasăzică... vorbe?

Să-i vie rău, amețeală...

— M-lle de Blois, sire, scăpase din poală un ghem de lână...

— Acolo...-l ținea?

— *Mi se tăiase picioarele*... S-a dus, sire, de-a-dura su' pat și...

— Înțeleg, înțeleg, ducesa de Bourgogne te-a rugat să-l scoți și..., îl bate pe umăr.

— *Așa ne trăgea la mal, bunul Rege!*

Nu se mai isprăveau petrecerile și glumele. Du Barry? cam cheltuitoare poate, dar nu ca să strângă, nu.

— Guère pareille à la Pompadour!

Politica iar nu-i place și nu pizmuiește pe nimeni: bună ca un înger. Iată de ce se duce și acuși s-o vadă, — „are atâta farmec femeia asta!" și... Nici camerista contesei nu e de lepădat!

— Nostimă fată!, — îi strălucesc ochii.

Încep să plece din jurul Regelui: ambasadorul Genovei cade grămadă; marchizul de Chauvelin, jucau cu Regele cărți, cade de pe scaun și nu se mai scoală; abatele...

— Cum naiba-i zicea?; la fel. La Compiègne, erau la vânătoare, trăsnetul cade lângă Rege, ucide pe piquer. — „Cucuveaua aia de popă... din Beauvais, știa numai să cobească! Slavă Domnului, Regele teafăr, când!... i-aduc, cin' I-o fi adus-o?! o javră de fată, fiica unui lemnar, ta'su cioplea obezi în cătunul lui, la... ce dracu uit azi întruna?! zic, eram acolo pe sală, am văzut-o când i-au strecurat-o în camera lui de... lucru. O cosiță bălaie, i-ajungea nici la jumătatea spinării, o fundă mare albă; rochiță lungă înfoiată *taffetas puce*, talia sus. Abia pășea, era îmbujorată toată la față, știu că mi-am zis: bine pârguită!, cui

să-i dea în gând?! ochii-i ţinea în pământ. A intrat şi cu ea şi... Moartea. N-au trecut câteva zile... Fata avea variolă şi boala asta rea şi la tinereţe, — *„Ah, la Bastille!"*, a luat-o Regele când nu trebuia s-o ia. Putea să mai trăiască, Bien-Aimé avea şaizeci şi... patru de ani numai, şi era primăvară!".

Curtea cernită. Unii plâng, alţii se bucură. Ca la Curte — regele nu moare niciodată! Toţi sunt veseli.

— *„Moi, pas!"*

Du Barry a plecat din decenţă, pleca mai departe dacă ştia ce o aşteaptă dar, până la urmă, după patru ani, Ludovic XVI s-a îndurat, a iertat-o.

Când au fost să-l ducă la groapă, abia se stinsese, se topise tot în pat şi nu mai puteai trăi de miros în castel; l-au strâns cu căngile haznagiii, curgea, se lenevise toată carnea pe el şi-i plesnise pielea; răsuflase. Până să încarce racla s-au schimbat rânduri-rânduri, aşa putoare cumplită!

— Sărmanul rege! l-au cunoscut puţini şi istoria-l va nedreptăţi multă vreme. Prorocirile abatelui de Beauvais?, cade pe gânduri, — „Acum, nu mai e..." oftează, tresare:

— Doamne! de nu s-ar împlini prevestirea pe... Rege, pe ţară!?...

S-a oprit careta.

Firmin deschide portiera din stânga, se apleacă înăuntru, îi strânge plaid-ul în jurul picioarelor, îl înfăşoară bine.

— Rocquencourt?

— Am trecut demult, stăpâne, şi de Bailly; am ajuns, urcăm coasta. Să răsufle numa' caii.

— Grăbiţi, e târziu.

Închide, aprinde felinarul din stânga, se urcă la spate. Pornesc. Ninsoarea a stat, s-a potolit vremea.

Îşi scoate mănuşa din dreapta, strecoară mâna prin blană şi haină, în jiletcă, apucă din buzunar bomboniera. O deschide, ia două drajele, le bagă în gură, ronţăie. Închide capacul. Încinsă în rama de pietre, o miniatură în email: un cap drăgălaş de femeie, tenul fraged, ochii negri, părul roşu-arămiu: surâde.

— Ai de ce, straşnică păcăleală! Pelinetta... hm...? dulce capitulare, strânge amintirea în palmă, o vâră la loc. Trage mănuşa pe mână, încruntă sprâncenile, — „Oricum, azi trebuie! Cossé mai întârzie, ceilalţi? poate n-au venit, dar s-ajungem odată!", se frământă pe perne. A pierdut răbdarea.

De la pavilion în colţ în dreapta, puţin înapoi, un chioşc: o singură încăpere, octogonală. Uşa pe stânga, în adăpost. Trei ferestre spre faţă, perdeluţe albe.

Tavanul scund: grinzi afumate, scânduri negre. Pereţii îmbrăcaţi în pânză groasă de Eure, galbenă; ramele boite. Două chromos: *l'Oiseau privé* de Janinet; un Metsys: *Lot şi fiicele lui*. „Les nymphes scrupuleuses" de Lawrence şi alte câteva stampe poznaşe, toate prinse în perete. Un dulap mare olandez, vopsit verde, uşile zugrăvite: pe una o corabie zorită de vânt, pe cealaltă o fetiţă: scufă, obraji bucălaţi, două codiţe, surtucel, fustă, şorţ cu picăţele, saboţi. Aproape de uşă un cămin din cărămizi, netencuit — pâlpâie focul. Alături, un pat înalt de lemn, cu speteze, perdelele verzi. Un covoraş aşternut, jos. Trei scaune, o ladă veche de stejar încinsă în cercuri de fier lucrat şi bătută în piroane; un jâlţ

cu brațe, o masă acoperită cu o stambă cu pătrățele în culori. O oglindă mare proptită și de zid, două sfeșnice, șipuri, borcănașe, o pernițâ cu ace, un șir de mărgean, o carte mică neagră cu cruce săpată în scoarță. Flori.

În picioare, trupul lăsat înapoi, capul pe spate, buzele strânse, roșie-roșie, fața aprinsă, ține în fiecare mână câte un șiret și trage cât poate de capete în lături. Din ce strânge i se umflă pieptul. Sânii au țâșnit din corset, plini, vine albastre, sfârcurile tari. Dă drumul sforii, răsuflă, îi potolește cu palma, trage de buza corsetului, le-a făcut loc; apucă iar în mâini șiretul, trage, suge burta, strânge, — *„uff!*, gàta. Peste fusta albă de in, altă fustă scrobită, o ține în mâini sus, — câte un vârtej de puf subțire și creț umbresc subțiorile; brațele pline; — o petrece pe cap, o trage în jos, o încheie pe mijloc. Ia de pe scaun rochia, galbenă cu flori albăstrele, decoltată în față și la spate în unghi. Foșnește; o îmbracă, trage de poale, bate cu mâna foile, se privește în oglindă.

Nu-i înaltă, nici prea mică, durdulie, plinuță. Părul castaniu; l-a pudrat nițel — o ceață; ochii mari verzi, genele lungi și întoarse; fața ovală, pielea mată, sprincenile îmbinate, nasul cată-n vânt; gura pofticioasă, buzele cum e sângele; strungăreață, o gropiță în bărbie.

Prinde un benghi în obrazul stâng, mai sus lângă vatra ochiului. Puțină pudră... Iute trece lăbuța de iepure pe față, o pune pe masă, ia foile în mâini, le depărtează de pulpe — ard, de n-ar picni-o!?... pleacă capul pe rând pe amândoi umerii, se rotește pe călcâie, face pe vârfuri doi pași, se oprește, se înclină adânc:

— *Monseigneur, votre tasse...* — îi râd și ochii și gura, pironită în fața oglinzii râde cu toți dinții, — *Ah, que c'est épatant!*

Strânge mâinile cruciș pe piept, umerii în palme, ochii mari deschiși, sprincenile peste ei căciulițe, un noruleț pe față, îi flutură buzele:

— *Ce m-apucă? E... domn mare, nu stă aici, vine rar, are pe cine vrea, nici nu se uită la mine, abia m-a atins, cu cotul, din greșeală?...* și... Gândul îi fuge devale, în sat. M-me Vigée Lebrun a pictat toată toamna la o „Sainte-Geneviève", pentru biserică. Biscot, cu el i s-a întâmplat și ei ce li se întâmplă odată și odată fetelor, împlinise în ziua 'ceea, tocmai, optsprezece ani, era grăbită. Biscot e înalt, voinic, s-au întâlnit de două ori în parc și mai o dată după un stog de fân... N-a simțit nici atunci ce... parc-așteaptă?... Biscot i-a părut trudit, ce naiba are?! Cutia cu vopsele n-o fi așa grea, e drept că o poartă, zice, toată ziua, dar... Prea-l privește stăruitor d-na Lebrun. Poate!? Să le fie de bine und' s-or fi dus! Zamor...

— *M. le gou-ver-neur!*, a venit și as'noapte; uitase ușa descuiată. A vrut să știe...; a fost o trăsnaie. Nu! i-e teamă, negreaț' aia poate se și ia, și... miroase urât parcă nu i-au primenit scutecele.

Pentru el s-a schimbat iară, s-a spălat de scârțâie, așa cum o lăia mă-sa în ciubăr; o clăbucea și o freca până i se brobonă pielea, — *„pauv' maman!"*.

Își trece mâna pe ceafă, pe umeri, o coboară deasupra ciorapilor, abia-i trec de genunchi, își mângâie pulpele, — *„Parcă sânt dată cu unt", așa e pielea ei!*, — *„I-o place cum sunt?"*, strânge umerii. Da, e ca nici unul, îi vorbește frumos, ale câteva vorbe; are..., ce-o avea, Doamne?! știe ea, și M. de Brissac e gelos și Titine, camerista d-nei Lavaulx, câte nu i-a spus!... Nu-i prea tânăr, cin'zeci de ani? poate mai mult de pe câte s-aude c-a petrecut; o fi având eh, și? dacă ea-l place! dar nici nu poate să-i sară de gât. Dacă?... Flutură cârpa peste pantofi, o aruncă, ia un flacon: eau de cédrat. Toarnă-n palmă, își freacă brațele,

gâtul, nasul, buzele, iar brațele, mai toarnă, dă și pe subt fuste, — rece! În pahar trei garoafe roșii, — *„Au! -fi -fi -fi -fi -fi, usturâ foc!...“ s-așeazâ jos, îl ia, 'și proptește nâsucu-n petale, umflă nările, închide ochii,* — „Pișcă...“, se scutură, suspină, tresare... Ținea paharul cu florile prea 'plecat și câteva picături i-au căzut în poală, s-au prelins în jos pe pulpe...

— *En vain l'amour cruel qui cause ses désirs...*,

se dă înapoi cu fotoliul, răsturnată toată-n spătar, cântă înainte:

— *„Lui fait chercher près de cette fontaine*
De quoi satisfaire à sa peine,
Une autre eau seule peut apaiser ses soupirs!...“

Se aude uruitul unei trăsuri grele, treapăt de cai; i-a năvălit sângele-n față, sare în sus de pe scaun, ia repede șorțulețul, cât o batistă: o dantelă, și-l leagă, funda la spate. Deschide ușa, o trântește, fuge, alunecă, întinde brațele în lături, — *„Ah!...“*, era să vie de-a-dùra. Suie scările, bate tălpile, le scutură de omăt. Sus, își potolește bătăile inimii cu mâna, intră. Se apropie de ușa din stânga, ascultă. Știe, — *„A dormit prost, vise urâte. Se odihnește acu'.“* Trece în vestibul, lângă cămin. Prea multă lumină, au aprins peste tot candelabrele toate, ea ar fi vrut mai puțină... lumină. Se întoarce în salon, pleacă-n odaia de-alături. Acolo arde numai o lumânare; o ia, stă, se uită... — *„Știu că-i place mult șocola'...“* La ce s-o fi gândind? Tot fundul camerei, în întuneric. Pornește într-acolo, ocolește masa, pune sfeșnicul pe birou, se uită peste umăr, în dreapta... în stânga..., împinge puțin paravanul, stă o clipă — n-are astâmpăr, fuge iar dincolo lângă cămin. Așteaptă...

Ropotul cailor răsună, departe.

Au intrat în curte. Trec pe lângă castelul vechi înainte, opresc în dreptul pavilionului, la scară.

Coboară.

De o parte și alta a covorului, așternut pe trepte, câte trei lachei țin sfeșnice de argint în mâini.

Zamor se repede, să-l sprijine.

Îl dă la o parte:

„Ce faci, maître Corbeau, uiți îmi pare că-mi place să m-ajut singur?“, îl strânge cu dreapta de braț, îl saltă.

— Ce clește! d-le mareșal, — plouat, își freacă brațul.

— Serios? spui drept, amicul meu?

— În sfârșit, m-ați recunoscut!

— Se putea altfel?! dar sticla?

Zamor îl privește speriat:

— N-a...

— Cum? Monvallier n-a adus-o?

— N-a fost chip să găsească din cel vechi, abia una din *1680* numai. D-na contesă o să fie foarte supăra'...

— Foarte încântată! vrei să zici, nu crezi? vezi, colo pe perine în dreapta, un paneràș, dar cu băgare de seamă!

Ia coșulețul, îl strânge la piept, sare într-un picior:

— Eram sigur! aș fi jurat!

— Da?... Ei, află, d-le guvernator, că în pivnițele Regelui n-a mai rămas din două sticle decât una!, se întoarce, — „Firmin, careta scutură-n draci, cercetați arcurile", către Giulio, „ne înapoiem la Paris diseară, ai grijă..."

Italianul stă neclintit, drept, brațul îndoit, cotul la înălțimea umărului, bicornul în mână.

— Allez! Pornesc spre grajduri și el suie sprinten scara. Îi deschid ușa, intră.

I-au luat blana, mantaua. Scoate mănușile, privește spre masa pusă:

— Lume multă?

— Treisp'...

— Quoi?!

— Paisp'ce persoane, stăpâne.

Se îndreaptă spre cămin, a văzut-o.

— N-a venit încă nimeni, Zamor?

— Ca totdeauna, d-le mareșal, sunteți cel dintâi.

— Contesa?

— Mademoiselle Monique, allez voir si...

Dă din umeri, îi întoarce spatele, nu-i răspunde, se înclină adânc în fața ducelui:

— ...Madame la comtesse est un peu souffrante, un rien..., elle s'excuse... pour quelques instants... seulement, monseigneur, s-a înroșit toată.

Ducele se întoarce către Zamor:

— Amicul meu, Mùfti-armăsarul... Monique tresare, pleacă ochii-n pământ; armăsarul din dreapta șchioapătă. Nițel spirt cu camfor, da? dar... trebuie bine supravegheat masajul, ești bun d-ta să dai ordin și..., se afundă în fotoliu lângă foc. Am să mă odihnesc puțin, caàscă.

— Negreșit, vă puteți bizui pe mine, nu mă mișc de acolo până nu-i frec toate picioarele.

— Amicul meu, amândoi caii, da?

Aleargă; ies și lacheii.

Ea se apleacă, ia o pernă, i-o așează subt picioare, stă o clipă-două, pleacă. Deschide o uscioară ascunsă în pervaz, coboară spre refector.

Se ridică din jeț, privește în stânga, în dreapta, — „Singur?! am scăpat-o?", trece în salon. Nimeni. Se oprește între ferestre, în dreptul portretului nenorocitului rege al Angliei. I s-a posomorât fața:

— Cucuveaua aia de popă... din Beauvais! știa numai să cobească!

Un foșnet de fuste.

Se întoarce iute.

— *Ah!...*

Era să-i răstoarne tava.

— Monseigneur, votre chocolat à la vanille, fierbinte, fumegă în ceașcă, à la vanille, monseigneur!, se înclină, s-a fâstâcit.

— Merçi, mignonne, certes, c'est mon plat de midi, oui, mais je l'ai prise tout-à-l'heure chez moi.

A lăsat ochii-n jos, i se saltă pieptul, i s-au umezit genele, oftează.

— Mais..., o privește, qu'à cela ne tienne!, o prinde cu două degete de sub bărbie. A la va-ni-nille, hein?, se-apropie, apleacă capul, i-a atins obrazul; e mititică, se face mai mică, vai! cum îi bate inima! Se uită la el pe furiș, ochii lui o pătrund, o furnică toată. Pornește cu tava — el, după ea. Nu întoarce capul, da'-l simte. Trece pragul, o ia spre fundul odăii, acolo, pune ceașca pe birou lângă lumânare, apropie scaunul.

A prins-o de mijloc, din spate, o strânge, vai! cum o strân'...! Îi trece mâinile în subsuori, sfredelește cu degetele și ea se gâdilă... se gâdilă așa rău! rabdă. O răsucește; îi simte gura pe sâni. ...Iar au scăpat din strânsoare, nebunii!

Parcă s-a aplecat tavanul, s-a învârtit toată odaia. — Ah!, a lovit cu pantoful paravanul — s-a clătinat, de n-ar cădea acum tocmai... N-aude nimic decât răsuflarea lui, o simte caldă. Ca pe un fulg a ridicat-o și-acu' e pe spate, pe canapea. Să se ridice, să-și tragă peste genunchi rochia, nu poate — o apasă umerii lui. Hai! îi ridică și fusta, cămașa..., îi simte pulpele lui peste ale ei goale. Strânge pleoapele, îi vine să țipe! Și-a oprit mâna tocmai acolo... und' se gâdilă ea mai rău — sus; tresare. Proptit tot în pieptul ei, n-o mai apasă pe pântec. Știe, acu' ...„*Ah, mân' asta!*“... Îi spovedește fiecare firicel printre degete, încet... ușor... „*Aïe!...*“ dacă nu s-astâmpără, nu mai poate!...

O sărută pe ochi, pe nas și nasul ei e mic și a isprăvit... prea iute.

— Mo-nique?...

Omul ăsta e diavolul! sau... îngerul dragostei? o ispitește și glasul lui, dar... „*Am dat de dracu!*“, o simte cum îi măsoară burta, i-o mătură... O necăjește mai rău, i-au alunecat degetele între...

Se lăsase greu-greu pe ea, iar se trage înapoi și... — „Aïe! ah!... Sainte-Vierge!“, strânge buzele, scrâșnește din dinți, capu-i cade-ntr-o parte, pe braț. Vrea să strângă picioarele — nu poate, le desface. — Ô! aà..., îl simte tot înăuntru. „*De ce s-a oprit? nu...*“ Încet, u-șor, în fund, în părți — *Frige, frige!...* Saltă genunchii, — „Là... là!...“ Greu? ușor? nu-l mai simte; au pornit, fac drumu-mpreună, coboară, urcă, se-afund, se înalță... Deschide brațele, încet..., pantofii ei se sărută... se sărută..., își lipește gura de obrazul lui, nu s-ar mai dezlipì! Îi desface mâinile; „*de ce?*“; îi apasă genunchii tare, îi împreună picioarele, amândouă întinse subt el, strânse între ale lui și iar... „*Nu, nu, nu, nu așa!*“, simte că moare! mai bine s-o doară, da! De n-ar veni careva, de n-ar auzi? *vrr-vrrr-vrrrr*-droturile.

„Vai! cum crește! să știi mă desfà'!... — „hââ, hâââc',“ se îneacă, — „hân, hân, hân, monseign'..., monssé..., mons..., mo... n, seign, seign', sé-sé-sé, ssss, aà... h!“...

Cum? nu visează?!...

Iar se lasă de șale, se-ardică, se lasă... O furtună...

Așa-i clătina valurile când a fost antan cu contesa la Brighton, ce bună e! se poartă cu ea ca o prietenă, ce bu'...! de n-ar fi răul de mare!? Așa începe, cu amețeală... — „Ah, ah! monseign'..., mon... a!... mon... amour! à... hhh...“, o străbate un fior prin tâmple, prinde fruntea, nu mai poat' să respire; pleoapele grele, o arde limba, gura-i dogorește brațul, simte cum i se strâmbă fața — se strânge, îi seacă gura, toată căldura coboară... coboară...

Îi ține șoldurile în palme, lipită de el, două degete îi mângâie pântecele, apasă; le simte în amândouă părțile, se înfige în el, îi zvâcnesc tâmplele, simt că... *„Vine... vine!?"*...

I s-au răcit buzele, s-a aprins toată... acolo, n-or fi luat foc amândoi de la lumânare?! de ce n-a stins-o? de ce?! și... e udă, udă-toată, — *„Vai, ce rușine!"*. Parcă se rupe, o doare — n-o doare nimic, sufletul o doare! a podidit-o plânsul, tremură... tremură toată până-n călcâie, o furnică, — „Aah!? O năvală fierbinte o frige; arde; tresare, se frânge, — „A-a-a-à-ah!"...

Moartă.

Unde?! bolnavă? și de ce a plâns? își șterge cu podul palmii ochii, obrajii.

Ce odaie strâmtă! nu, nu e patul ei. Face ochii mari, pipăie... se uită, lumina e dincolo?... — „Ah, paravanul!", lipește picioarele iute. Nu s-ar mai sculà, e frântă, dar o liniște... — „Așa o fi și în Cer..." șoptește, — „nici un gând, ...pace."

— Monique à la vanille! mignonne! Monique! Monique chérie!...

„Cine? ah, da," surâde. Se ridică încet, o dor șalele, apleacă mâna, trage în jos cămașa, fustele câte una, rochia, lasă să-i alunece piciorul drept afară, abia-l simte, amorțit. A atins covorul cu amândouă, o furnică tălpile. Bate pantofii încet unul de altul, își freacă gleznele, se scoală, îi tremură genunchii, abia se ține în picioare, face doi pași, gata să cadă, răsuflă adânc, iese de după paravan clătinându-se.

El, lângă birou, în fața ei, drept, brațele încrucișate.

Abia ridică ochii spre el, — cum a întinerit!

— Vous m'avez demandée, monseigneur?

— Moi? jamais.

Din salonul de-alături:

— A la vanille! à la vanille! mignonne!...

Pleacă, trece pragul. Dincolo, când ajunge în dreptul coliviei, duce două degete la buze: un sărut, întinde brațul, — Prends!

— Poussi! poussi!! à la vanille!, bate aripile.

— Oui, mon amour, à la... vannée!, șovăie, iese, se duce în camera ei.

Scutură ușor capul. Pe reverul hainei s-a presărat pudra de pe perucă. Un bobârnac — risipește praful.

Pe birou, câteva cartoane cu stampe.

Se pleacă puțin, ia pe cel de deasupra, dezleagă șnurul, întoarce scoarța, răsfoiește. — „Latour, Eisen, Saint-Aubin, Watteau...? da... da... toți. Negreșit *fe-meia* stăpânește mințile!" zâmbește, — „Societatea? hm", a scos dintr-alt carton câteva desene, — „Debucourt, Baudoin, Pater, iată cei mai cinstiți istoriografi ai epocei noastre. Vorba minte, auzul înșeală, mintea răstălmăcește ce culege, numai ochiul prinde adevărul; cu aceștia nu mai rămâne nici o taină: un veac întreg de petreceri, să jinduiască toată posteritatea!", le pune la loc, înnoadă șireturile, întocmește testelele laolaltă, pleacă spre ușă. În prag, contesa.

— Bonjour, papa maréchal! Violetele sunt superbe și pralinele delicioase! îți mulțumesc.

Trei reverențe, înclinat spre mâna ce i se întinde, i-o sărută lung:

— Sluga Voastră, contesă, și cea mai credincioasă.

— Dragă prietene, ai o mină strălucitoare!

— Iei obrazul meu drept oglinda dumitale? și iar și-apropie buzele de mâna ei. Privind spre masă:

— Sau... te-au înfierbântat stampele poznașe?

— Nu trăiesc din închipuiri.

— Cum... și aici? cu cine, Dumnezeule!?, bănuitoare, întoarce capul, cheamă:

— Monique!

— Monique vannée! vannée!!, răspunde de-alături și-și freacă ciocul de gratiile coliviei.

— Te-am prins!, râde.

— Il a l'esprit mal tourné...

— Ași! de unde! Korico e întotdeauna bine informat, duce, felicitările mele!, face haz.

— Scumpă prietenă, primesc urările... și încuviințarea.

— Mai las-o, o scoți din minți.

— Ai o părere excelentă despre mine.

— O excelentă amin... tire, îl privește drept în ochi, genele i se bat iute.

— *Soumets les dieux à ton empire,*
Vénus, sur tous les coeurs règne par la beauté!..., se înclină.

— *Cueille, dans un riant délire,*
Les roses de la volupté", îi zâmbește.

— A votre disposition, cousine.

— Mi-era foarte drag!, suspină.

— Cine?

— Cel care mi-a închinat versurile acestea. À propos... e adevărat că a vrut să fie cetățean elvețian?

— Daa, dacă Pompadour nu-l ajuta să-și cumpere Ferney, era făcut gata.

— Cum trece vremea!... Câți ani de când?...

— De când nu-i mai plătesc *viagèr'*-a? cu anul început: șapte.

— Și câți ani ai plătit?

— Optzeci și trei de rate numai, patruzeci și doi de ani și... șase arvuniți. Atât.

— Era un prieten bun, putea să mai trăiască, râde.

— Desigur... desigur! ...mă obișnuisem.

Ia de pe tăviță o feștilă, trece în fund, ia foc de la flacăre: „Iată și ceașca cu pretexte...", capul înclinat pe umăr, un surâs în colțul gurii, sprincenile în circumflex, dar o gingășie-n privire, brațul întins spre el, îl ceartă cu arătătorul:

— Când ai să te astâmperi?, aprinde lumânările.

— Peste douăzeci de ani voi debuta de-a dreptul în rai.

— Ți-o doresc din toată inima! Ducele de Fronsac?

— La Genevilliers, vânează.

— Și d-ta... aici. Ce noutăți?

— D-na de Polastron, prietena d-tale, pleacă.

— Încotro?

— Pe lumea cealaltă.

— Târziu, nu?

— Și prințesa de Quéménée s-a otrăvit.

— Sărmana!

— Eram sigur! Ți-a vrut atâta... bine!
— N-are-a-face, dar cum?
— Așa, prânzind și-a mușcat limba.
— Era de așteptat. Și M. de Choiseul?
— Se stinge.
— Păcat!
— Cum? dușmanul d-tale cel mai înverșunat, nu!?
— Bah! mai mult d-na de Grammont.
— Amanta lui!...
— Sora lui. El, recunosc, a mazilit pe controlorul general Silhouette...
— A dăruit un cuvânt nou Enciclopediei și...
— Portretul unei umbre, hm...
— A cucerit Corsica și a încheiat *pactul de familie*.
— Vezi bine, a făcut ceva. Dar... Dumouriez, nu... vine?
— L-am zărit ieri împreună cu baronul de Batz, urcau pe rue du Calvaire.
— Déjà? Atunci... trebuie să-l fi văzut și nu mai vine.
— Să-l fi văzut, pe cine?
— Pe Iosif... pe contele Falkenstein.
— Mă îndoiesc că se vor putea înțelege, poate... mai târziu.
— Ce știri de-afară?
— O ceartă cumplită între Bolonia și Pavia.
— Război?
— Aproape!...
— Și eu care vroiam să plec la Florența!, speriată: Dar din ce pricină, Doamne?!
— Fiziologii strigă că dreptatea e de partea d-rului Galvani, fizicienii susțin morțiș pe Volta.
— Și fiziocrații?
— Tac pământ.
— Mais c'est terrible!
— La Florența, Fabroni...
— Nu mă mai duc!
— Pretinde că amândoi, operând, aveau mâinile înnădușite...
— C'est dégoûtant!
— Și astfel...
— Dar ce-au făcut?
— Au jupuit o broască.
— Ce... porcărie!
— Și așa, acolo unde primul aflase existența electricității animale și al doilea o electricitate minerală, ziceau, Fabroni vede acțiune chimică numai, fiindcă prin mijlocirea oxigenului din aer și a transpirației acide, arcul format din cele două...
— C'était à prévoir!
— Vraiment?...
— Și de ce au... jupuit-o?
— Ca să miște picioarele mai lesne.

— C'est nécessaire?

— Il paraît... mais, — zâmbește, — il vaut mieux renoncer, chère grande amie.

— Moi, toutes ces sauvageries me fichent la migraine.

— C'est toujours un moyen de comprimer ses pensées, clatină capul, scutură pudra de pe haină.

— Și... ce mai știi?

— Agricultura va propăși, o s-avem salpetru.

— J'adore ça! recoltă mare?

— Chaptal a dat de rost cum să fabrice nitratul de potasiu. N-avea nici douăzeci de ani când... Promite, băiatul!

— À propos... unde ai fost ieri, papa maréchal? nu, alaltăieri, joi?

— Joi...? joi...? La... Da, la *Chaillot*. Condorcet mi-a prezintat un benedictin, dom Gauthey, care spune că a născocit un mijloc prin care reproduce la distanțe mari orice sunet.

— Și ce vrea? să ne spargă urechile!?

— Sau să ne înlesnească și la depărtări convorbirile.

— Un ahuri de Chaillot! je comprends.

— Nu tocmai. Uite, să poți vorbi din casa asta în cealaltă din spate, nu-i o minune, ce zici?

— Cu... Monique?

— Am spus, *să poți vorbi, numai*.

— Imposibil!

— Mai știi?!...

— Și au reușit?

— Folosindu-se de conducta pompei, câteva bătăi de ciocan date de la un capăt au fost toate numărate la capul cel'lalt.

— Mare ispravă!

— Pe un traiect de jumătate de leghe.

— Zău, oameni serioși, academicieni! și vă jucați ca și copiii. Ei cel puțin, de când eram mică încă, întind o sforicică și-și șoptesc șotiile de la treizeci de pași.

— Tocmai! acu' e vorba de pașii oamenilor mari.

— Și al'ceva?

— Nimic...

— Lavoisier ieftinește diamantele!

— Cum?

— Nu spune că sânt simpli cărbuni? iar la Londra, am primit acum o scrisoare, au scumpit *coal*-ul. Ei cred...

— Cred... cred... fiindcă a spus-o Newton înainte, dar d-ta păstrează-ți pietrele, mai și cumpără dacă poți.

— Ai cetit *Les Confessions?* Au apărut, și...

— De anul trecut.

— Pare că ți-a imortalizat fiica!? M-lle d'Egmont trebuie să fie...? Dar... prea mare sinceritate, nu găsești? și d-na d'Houdetot, săraca!?

— Cinism, nerușinare!

— Altceva?

— Nimic de seamă. Ba da, la *Régence*, treceam tocmai, m-am întâlnit cu M. de Boisvallée.

— Din... Saint-Omer? nu acela care și-a cocoțat pe acoperiș comedia ceea?...

— Paratonerul, exact.

— Auzisem că s-a răzvrătit tot târgul, c-au vrut să-i dărâme și casa?

— Ba și să-l omoare.

— Dacă nu-și vede de treabă și umblă cu lucruri drăcești! d-ta-mi spuneai parcă cum un prieten de-ai dumitale a fost ucis?...

— De trăsnet, da. Richmann — un savant. Eram la Viena. În vară, a trecut, s-a oprit să mă vadă și toamna, în casa lui proprie, pe Moika, la Petersburg, dar e demult, sunt... douăzeci și opt de ani de-atunci, vrând să măsoare puterea descărcării din atmosferă, instalase în salon...

— Sper că n-avea zi de recepție?

— O tijă care străbătea prin tavan afară.

— Mais c'était lui faciliter la descente, non?

— C'est justement ce qu'il voulait.

— Ô, alors!...

— Nori groși acopereau cerul.

— Și el! nu putea alege o zi cu senin?

— A scăpat din vedere, probabil.

— Și?

— Stând de vorbă cu Solokow, desinatorul lui, a atins beleaua cu cotul și musafirul...

— Trăsnetul?

— I-a aruncat electroscopul în cap, i-a găurit fruntea și i-a sfâșiat pântecele.

— Quel acharnement! et l'autre?

— Cel'lalt s-a speriat groaznic! a ieșit de-a-bușile' afară, gol, ras proaspăt și chel. Când intrase avea plete și purta barbă mare, așa obișnuiesc Rușii.

— C'était nécessaire?

— La foudre emploie de fois à autre ces moyens.

— Poftim! și M. de Boisvallée?

— Încântat! a câștigat procesul ce-i intentase primăria. Un avocat strașnic!...

— Malesherbes?

— M. Guillaume est en voyage.

— Desèze, Tronchet?

— Nu, altul. Un avocățel din Arras, un ilustru necunoscut.

— Cine?

— Un oarecare... Maximilien Robespierre i-a dobândit dreptul să-și puie pe casă un paratrăsnet. De altfel, trebuie să știi, acum cin'sprezece ani încă, republica Veneției l-a orânduit pe toate catargele flotei și e un sfert de veac mai bine de când un pânzar din Philadelphia, James West, își ocrotește casa astfel.

— Se prea poate, dar cum singur spui: *într-o republică*, nu în Franța!

— O, dacă e singura condiție, numai!...

— Vezi, eu cred că avocățelul d-tale din Arras... Cum îi zice?

— *Ro-bes-pierre*.

— Cu încuviințarea formală ce căpătă să adune mânia furtunii, pe pământ, ăsta o să ne prăpădească pe toți!

— Mai știi?!... Femeile..., clatină capul — au astfel de presimțiri, scutură pudra de pe gheroc, scoate din buzunar bomboniera, ronțăie — La vieillesse a son charme!

— Par exemple!?

— On peut dire: *à Dieu!* à temps — se înclină.

— E tot ce știi?

— Până acum.

— Mai spune!...

— Ruggieri are un concurent dibaci.

— Cine?

— Poporul va avea luminații strașnice, M. de Torre e un artist!

— Și dacă vor fi iar accidente?

— Vor învinui negreșit Curtea și va ispăși M. Bignon.

— Cine-i elvețianul acela care nu se mai astâmpără?

— Un felcer, îl cheamă... stai... da, Jean-Paul... Marat, nu?

— Tocmai! doctor?

— Aproximativ..., și maran, sigur!

— Cum, e ovrei?

— Din Spania. Zic, a urmat cursurile universității Saint-André, pe unde-o fi?...

— În Scoția.

— În... Scoția, zici?

— Parcă, dar ce te miră?

— Așadar în Scoția!? și agenția lor aici, în rue Plâtrière..., buun!, clatină capul, scutură pudra de pe mânecă.

— Îl cunoști?

— Mi l-au arătat la contele d'Artois, e medicul gărzii lui.

— Aimable?

— Méchant comme un âne rouge et fier comme Artaban.

— Cinstit?

— Deocamdată, da.

— Cu atât mai primejdios!, oftează.

— Îndârjit contra teoriilor lui Newton, nu le-a dăunat mult.

— N-a născocit tot el și un remediu împotriva ofticei?

— Fără s-o vatăme.

— Cum arată?

— Soios, împuțit. Părul, cum e cleiul de pește. Statură mijlocie. Galben-vânăt. Buzele subțiri căznesc un surâs. Ochii reci, taie. Nu calcă, alunecă. Aud că trăncăne mult.

— Cu ce se ocupă?

— Pe câte știu: cu mașina de la Marly, cu optica, filozofia, cu... *mistria*...

— E zidar?

— Nu din cei cari clădesc.

— Nu înțeleg.

— Cu electricitatea, cu focul, apa și cu pamfletele numai...

— *Brrr,* se scutură, pare c-a scris și o carte grozavă?

— *Les Chaînes de l'Esclavage?*

— Da.

— Grozavă?... întru atâta poate că-i dezvăluie pornirile.

— ...suffit pas?

— Pe același calapod: *l'Offrande à la Patrie* și... un număr unic, ce mi-a fost dat să citesc zilele trecute: *Le moniteur Patriote*. Mă întreb, e nebun? sau cei de-l lasă sunt?!

— Lucrează la un plan de legislație criminală, e adevărat?

— Intenție bună, dar cred că vede urziri pretutindeni, între timp dumnealui unelteşte de zor.

— Se familiarizează cu chestiunea... poate — pe gânduri. Aş vrea să-l cunosc.

— Mi s-a părut mie sau, într-adevăr, nu-i poți suferi?

— Pe cine?

— Pe ovrei, nu?

— À propos de... qui?

— Vorbind de Marat și...

— N-avem nimic de împărțit. Cunosc câțiva și am și o prietenă, vine din când în când să mă vadă, venea adică. Și totuși...

— Adică?...

— Mai de mult, palatul... și recepțiile mi-au dat adesea prilejul să-mi apropii femei și bărbați din toate națiile. Unii mai reculeși, alții mai zvăpăiați, dar toți păstrând o măsură chiar în intimitate.

— Așa se și cade.

— Singurii care...

— Nu-și cunosc lungul nasului!

— Poate, și iată ce nu-mi lămuresc...?

— Vezi, draga mea prietenă, în vremuri de pace oameni din toate semințiile se înțeleg între dânșii de minune, fiindcă în raporturile de la om la om fiecare cunoaște hotarul care-i desparte...

— Ai dreptate.

— Singurul care n-o simte, linia care nu trebuie depășită, e ovreiul.

— Ciudat!

— Mai au ei și alte ciudățenii...

— Aș vrea să-l cunosc pe... Marat.

— Cu Rousseau ai fost mai aspră!

— Nicidecum.

— Spune..., -l ponegrea mult amicul meu Voltaire?

— Pe cine?

— Pe Jean-Jacques.

— Dimpotrivă! îi admira bunătatea, dragostea de oameni, de natură, de lighioane, îmi spunea că cetindu-l, rar, abia se putea stăpâni să nu umble în patru labe, să pască iarbă și să urle, atât de mult l-apropia omul acela de natură.

— L-ai... cunoscut?, caaăscă.

— Într-o zi, între Fleury și Plessis-Piquet, treceam în caretă, am oprit. Jussieu...

— Doctorul? erau prieteni.

— Da, mi l-a prezentat. Veneau dinspre Bougival...

— Casa filozofilor, hm!...

— Dacă nu mă înșel. Prinsă după gât cu o sfoară, Jean-Jacques ducea în spinare o cutie mare...

— Erborizà, l-a deprins Claude Anet.

— Cine?

— Un țăran din Moutru, care strângea în munții Jura buruieni pentru leacuri băbești...

— Și?...

— Anet a fost dascălul lui de botanică. S-a prăpădit tânăr... trăia cu d-na de Warens...

— Imposibil! cu sfânta?!

— Exact, și au mai fost și alții: M M. de Tavel, d'Aubonne, Venture, coaforul Vintzenried...

— Un bărbier? eei, lasă-mă că mor!

— E drept că 'și zicea M. de Courtilles și se dădea drept baron, de altfel tatăl său era portar la o casă mare — da, plus toate haimanalele care-i pășeau pragul.

— Îndrăcit temperament!

— Nu, dimpotrivă.

— Atunci?

— Filotimă, foarte.

— Ai... cunoscut-o? ba da!

— A, nu! am întâlnit-o, numai, la Lyon, la d-na de Bordes, or fi... aproape cin' zeci de ani.

— Cum arată?

— Văduva? Doamne ferește!

— Cum arătà, omule?!

— A, bondoacă, păr foarte frumos, ochi admirabili. Nu călca pe pământ, veșnic o mie de planuri în cap.

— Bogată?

— Regele Sardiniei o miluise cu o pensie. Hrănea multe guri, mereu strâmtorată.

— E adevărat că Rousseau îi zice *mamă?*

— Desigur, și Terezii: *tantì*. Așa și le iubea.

— Cum, vasăzică...?

— Ba daa! vezi, erotismul său special avea nevoie de formalitățile acestea.

— Ciudat! copii a avut?

— Cu Tereza, da, cinci.

— Trăiesc?

— Cine știe?! ...risipiți pe la „*Copiii găsiți*".

— Copiii lui Jean-Ja', la!?... Eei, nu!? nu-i iubea?

— Enorm! dar abia dacă apuca să-i vadă când îi cărà la...

— Și ea?

— Tocmai, ca s-o păzească de gura lumii și s-o ferească de sentimente egoiste. O! Rousseau era un curajos! neputând să-i facă prinți, le dădea creșterea cea mai bună...

— Asistența socială?!...

— Republica lui Platon!

— Nu pricep.

— Emanciparea femeii, suprimarea familiei, egali'!...

— Ce tiranie!

— Numai procedând astfel, Statul ideal poate dobândi cetățeni virtuoși și fericiți! nu crezi?

— Disprețuindu-i pe oameni?... Mă îndoiesc. Eu i-aș vrea drepți și liberi, și lumea ar fi împăcată, crede-mă.

— Judeci mai sănătos decât câți laolaltă!, -- îi strânge mâna și i-o sărută.

— Tot nu-mi vine să cred...

— Că?...

— Ce mi-ai spus despre el și copiii lui. Și-apoi, de unde știi?

— De la confidenții săi: Francueuil, Juigné, d-na Dupin și...

— Grimm, Diderot?

— Mai ales! dar și din propriile lui mărturisiri.

— Era așa de lipsit de mijloace?

— La d-na de Warens a stat cât a vrut, la d-na d'Épinay, la *Ermitage,* cât i-a plăcut, tot așa și la Montmorency, la M. Mathas.

— Nu agonisea nimic?

— Cum, nu? conțopìa i-aducea un franc sau cinci de filă și abia pridídea, apoi... publicațiile, cărțile, micile ajutoare: prințul de Conti. ducesa de Luxembourg; lord-marechal îi alocase și el o pensioară...

— Georges Keith?

— El, și alții câți!... Și pe câte știu, îi rămăsese și o brumă de avere de la maică-sa.

— Era de neam?

— Nimic osebit, o chema Suzanne Bernhard.

— Și tatăl lui ce era?

— Isaac Rousseau? ceasornicarul seraiului, la Istanbul. Când cadânele erau grăbite, dà ceasu 'nainte și când le era bine, îl dà înapoi, râde.

— Și spui că i-a rămas și avere?

— Multă, nu.

— Oricât! ar fi putut să-și crească copiii sau să nu-i aibă. Nu mai înțeleg nimic.

— Foarte simplu: avea principii!

— Știu că m-am trudit o săptămână întreagă să citesc „*Julie*", prințesa de Talmont nu mai găsea cuvinte... și drept să-ți spun...

— Când îți lipsește ca nouă al șaselea simț, n-o poți pricepe.

— Care simț?

— Simțul moral! nu?

— Poate, dacă zici. Și l-ai cunoscut de aproape?

— Prea des nu ne-am văzut noi niciodată. Mi l-a prezintat M. Pallu, tot la Lyon, demult, eram în trecere pe-acolo...

— Era așa de bolnăvicios?

— Pe vremea 'ceea? nu. Stătea la M. de Mably, îi dăscălea copiii...

— Ah, *Émile!*...

— N-a stat mult nici acolo. Șterpelea...

— Cum ai zis!?, a pufnit-o râsul.

— Sticle de vin..., fleacuri! mais je crois qu'il ne bornait pas sa friponnerie au comestible seulement...

— S-a spus c-a fost și... slugă?

— Nu-l nevoia nimic. A fost... numai la o d-nă Basile, la contesa de Vercellis, la contele de Gouvon, la abatele Gaime și...

— Schimba des stăpânii...

— Și în slujba unui arhimandrit grec, a fost. Vezi, Mr. Dudding...

— Cine?

— A, uitasem!... La Lyon se dă drept englez, făr' să știe boabă, marchizul de Torignan, un bătrânel îndrăcit, l-a dat de gol. Tinerețe! La Lausanne, se improvizase compozitor, muzicant, profesor! a vrut să dea și concerte! nu știa să citească o notă, dar se credea Buononcini, cel puțin! și deschisese cursuri de muzică, până la urmă însă tot a învățat ceva.

— El?!

— Preludiul din *Ramire,* la care conlucrase, nu e ce am auzit mai prost în viața mea. Cu Francueuil, care-și pusese în cap să intre la Academia de Științe, au scris un tratat de chimie, amândoi împreună știau cât știe... Zamor.

— Nu-ți dă în gând câte știe tăcutul ăsta!

— Tocmai. La Veneția intrase în diplomație, fu secretarul lui Montaigu, ministrul nostru, un dobitoc! O, dar să-ți spun una nostimă: tânărul...

— Filozoful?

— În persoană, dădea târcoale unei femei... și drăcoasa-l plăcuse. S-a dus la ea. Fata-l aștepta... *in vestito di confidenza,* goală pușcă, adică.

— Bine-bine, îmi închipui.

— A privit... s-a sucit, s-a învârtit...

— Il prenait son temps.

— S-a răzgândit, până când ștrengăroaica, plictisită, i-a zis: *„Zanne-Zacqueline, lascia le donne, e studia la matematica!"* și l-a dat afară.

— Te cred!...

— Ne-am pomenit cu el la Academie, l-adusese M. de Réaumur, îl luase în nume de bine. A venit cu un mare proiect muzical: să în-lo-cu-iască notele! să schimbe gama în cifre, aștepta de la noutate o revoluție, ori, s-a dovedit că proiectul fusese depus, cu mulți ani înainte, de abatele Souhaitti, și Rameau mi-a spus că prostia, numai, era nouă! iar autorul ei: *un croque-notes,* atât.

— Ciudat personagiu! dar foarte susceptibil, nu?

— Bănuitor la culme, acru, suferea de mania persecuției, au demeurant... suflet bun. Curtenitor, amabil mai ales cu femeile! pretențios cât Mont-Blanc și, fără îndoială, omul cel mai iorgos, plin de el și de rostul lui în univers! Intenții negreșit bune... dar chibzuite anàpoda. Foarte muncitor, când îi îngăduia lenea. Sănătate șubredă: astmatic, surpat, încuiat — stomacul putred, emoroizi, stricturi, prostata... și capul clătinat — bine! metehnele astea toate n-au zăcut în el fără să lase urme... Dar iartă-mă, spuneai singură că v-ați întâlnit, c-ați vorbit?

— Aşi! abia a piţigăit patru vorbe, îi tremurau mâinile şi pironise o privire de căţel plouat pe vârful ciobotelor...

— Neputerinţele lui...

— Şi nici că l-am mai zărit. Mi-a părut..., cum să-ţi spun?... famen, nu? Blând?

— Nu zgâria, dar a ascuţit ciocul şi ghearele altora. Vezi, nu ştiu cine orânduieşte lumea, dar bănuiesc, zic, cred că... cine se va îmbătă de doctrina lui va sugruma tot pământul!

— Avocăţelul dumitale din Arras, poate?...

— Nu-l cunosc. Dacă va fi, însă, *in verba magistri*, o va face sigur!

— Ce te face să crezi?

— Printre dulcegăriile cărţilor lui Jean-Jacques e destulă fiere să otrăveşti un fanatic, ce spun? o lume întreagă! şi pe un şir lung... de ani. Mila pe care o predică va scornì *groaza!* şi zăpăceala... Mi-aduc aminte: *Contractul Social* i-a dat mult de furcă lui Sartines, pe vremea când era în capul poliţiei.

— Şi când l-aduci pe Marat?

— Cu neputinţă!

— Chiar dacă te rog mult... mult?, — s-a lipit de el.

— S-a refugiat în Anglia, la Ipswich...

— Din pricina publicaţiilor?, — se depărtează.

— Probabil.

— De ce-i dau voie?

— De vreme ce *Les actes des Apôtres* apare regulat, nu văd de ce ar fi stânjenit numai el?!

— Prea multă nepăsare!

— Prea mare îngăduinţă.

— *Et puis?...*

— *Au bout de fossé, la culbute!*

— Mi-e frig, am îngheţat, — tremură.

— Să trecem în iatac...

— Noi doi? ştrengarule!

Intră Cossé-Brissac:

— Noi trei!

Du Barry:

— Încrezutule!

— Brissac, de mai zăboveai numai o clipă!...

— O păţeam, — râde.

— Hercule, de ce-ai întârziat atât?

— Poleiul e de vină.

— Lapeyrouse?

— Când am plecat era tot la rege, dar vine.

— Dragii mei, vă las. Către Richelieu: Mă duc să prepar *mahonnais'*-a.

— Ce cinste! ce cinste!!, se înclină.

— Cu gălbenuşuri de ouă de fazan!

— Admirabil! atenție numai la untdelemn, trebuie puțin încălzit, și terina! altfel se taie.

— Sunt tot atât de sigură de victorie cât a fost și cuceritorul de la Port-Mahon, — se înclină și iese.

— O, atunci!...

— D-le mareșal, e drept că sosul divin datează din vremea 'ceea?

— Desigur, desigur! E cea mai mare izbândă a...

— Secolului!

— A lui maître Phoebus, șeful bucătăriilor mele.

— Greu de făcut?

— Mai greu de reușit.

Cassé-Brissac tușește cu înțăles...

— Ça ne sert à rien!

— ?...

— Trei condițiuni absolute și deopotrivă de importante trebuie împlinite.

— Să ai ouă, să...?

Sentențios:

— Temperatura untdelemnului și a gălbenușurilor, a terinei și a locului unde lucrezi să fie potrivită, călduță. Eroare, să crezi că răceala i-e priincioasă! Frigul e cel mai mare vrăjmaș al mahonnaise-i.

Cossé, șiret — prețios:

— Atunci de ce e mai greu s-o reușești vara?

— Mijloacele de răcire pe care le iei în toiul verii îi sunt potrivnice, nu anotimpul. Suprimă gheața, apa rece, curentul, cată ca untdelemnul să aibă temperatura ambiantă și sosul va crește ca prin minune. Așadar, dacă e frig, ca acuși bunăoară, încălzești sticla cu untdelemn și înainte de a sparge ouăle le cufunzi în apă călduță, speli terina cu apă fierbinte și o ștergi bine, și cu încredere în Domnul începi într-o cameră ferită de vânt să oficiezi taina.

Surâde, pufnește:

— Adăugați vreo incantație?

— Nu, dar vorbești cât mai puțin și te ferești să râzi, mai ales, fiindcă un strop de stupit e deajuns să curme succesul. Zic, la început, torni untdelemnul picătură cu picătură; de îndată ce s-a prins, însă, lași să curgă șuviță... și zorești frământatul. Pui untdelemn prea mult — se brânzește.

— Ce măsură?

— Pentru două gălbenușuri, a treia parte dintr-o litră ajunge, dacă sunt mari și masa n-așteaptă, mai mult untdelemn.

— Și dacă pui prea puțin?

— Simți gustul gălbenușului, ori, nu uită: el e cheagul numai? În sfârșit, un bătător obișnuit, preferabil o lingură de lemn nu prea largă și rotunjită la margini. Uitam, negreșit cureți gălbenușurile, de bale, de plod; jumătate de linguriță de oțet nu strică, le destramă și amestecul se face mai bine. Un vârf de cuțit de sare măruntă, numai, și câteva grăunțe de piper alb, zeama de la o lămâie potrivită ajunge la două gălbenușuri și începi să bați.

— În ce senz?

— Cum vrei, dar pornești încet, ca și în dragoste, dacă știi, fără zvâcniri. Dacă cheagul s-a prins de lingură torni nițel oțet, apoi untdelemn și începi să zorești. Amestecul e bun când, prelins din lingură, se așterne în farfurie fără să se întindă.

— Și dacă se taie?

— Îl coși! un gălbenuș crud..., dar mai bine s-o iei de la început.

— Și... originea sosului?

— Să vezi, sânt... acu' treizeci de ani aproape, *Bien-Aimé* se gândea cum să înceapă ostilitățile. Îmi iau voia și-i spun: „Sire, să luăm Port-Mahon!" Din Minorca Englejii stăpâneau drumul spre Levant, spre Italia.

— Regele însă însărcină parcă pe prințul Conti?

Richelieu-l privește chiondâș; pornesc în lungul odăii, Cossé de brațul lui.

— Conti cerea, pentru începerea ostilităților numai, șaizeci de mii de soldați.

— Ducesa de Lauraguais vă era foarte devotată, nu?

Încruntat:

— În ce an ești născut, Brissac?

— În... în *34*...

— Nu crezi că erai cam... crud, ca să cunoști toate amănuntele?

— Mă iertați — înghite-n sec.

— *Bref,* mi se făgăduiesc treizeci de mii de oșteni, atât cerusem și pornesc la Toulon. Regele mă numise „comandant suprem al coastelor franceze dinspre Mediterana". Pompadour spumegă și Belle-Isle turbase. Abia când au aflat că fortăreața era inexpugnabilă, s-au liniștit puțin. Vroiau prăpădul meu cu orice preț!

— Ați plecat... însă?

— Sosesc. Acolo, nici pomeneală de oaste, nimic! Împreună cu ajutorul meu, contele de Maillebois, strângem ce putem și trei zile apoi îmbarcăm ofițeri, material și trupa pe vasele d-lui de la Galissonière. Și vremea ni-era potrivnică, o furtună groaznică. După două săptămâni, la *18 aprilie,* debarcăm în Minorca.

— Englejii?

— Retrași, în fortul Saint-Phillipe.

— Cetate strașnică...

— Stânci năpraznice, tunuri multe, muniții strânse din vreme și trupe încercate.

— Amiralul Bing vă putea tăia retragerea?!

— Aici și era tot farmecul! Ar fi dorit-o negreșit, dar nu s-a înțeles cu Galissonnière.

— Și?...

— Atacul dădù greș. La Versailles...

— Jubilau.

— De unde știi?

— Eram acolo când d-l d'Argenson a adus știrea.

— Sper că ai fost, acolo, și când ducele de Fronsac le-a adus vestea cealaltă?

— Nu.

— Atunci ai răbdare, tinere. Zic, respinși necontenit, dandanaua părea că se încheie și peste toate necazurile, mai eram și bolnav.

— ?...

— O boală urâtă de piele îmi scorojise toată fața și mâinile.

— Fiul dumneavoastră vă îngrijea, negreșit?

— Cumplit! Nu, mă oblojeam singur cu hălci de carne crudă. Între timp, era în a doua decadă a lunii mai, Bing atacă. M. de la Galissonnière împrăștie flota dușmană.

— Soldații benchetuiau...

— Groaznic! nimic de făcut. Atunci... dau un ordin de zi: „Cine va mai înghiți o picătură de vin sau de rachiu, nu ia parte la asalt!“ Înțarcă toți. Pornim!

— Generalul Blakeney și garnizoana se predau.

— Cucerim cetatea. Trimet pe Fronsac să ducă vestea, Regele îi dă crucea Sfîntului-Spirit și succesiunea la Camera Nobililor — o s-o mai aștepte! Victoria de la Port-Mahon gonea pe Engleji din Mediterana; puteau întrezări cu spaimă o debarcare la ei.

— Sigur!

— Pare că facusem treabă bună, totuși mă țin departe. Însărcinări mărunte — abia când vâlva izbânzii trecuse, toate trec! sunt lăsat să vin la Curte. Uitasem să-ți spun, cu jupuiala care mă năpădise, *maître Phoebus,* bucătarul șef, nu mai știa cum să mă îngrijească. Localnicii-l povățuiau să-mi dea să beau untdelemn mult, să curm boala pe dinăuntru, dar cum dracu să bei unsoare?! și așà, dibuind, a născocit sosul.

— La Versailles?

— Sosesc. Despre victorie nici o vorbă, muți.

— S-a vorbit totuși atunci... aș-am auzit, despre niște... smochine, parcă?

— Mdà, îl privește înciudat. Regele m-a întrebat dacă e adevărat că smochinele de Minorca sunt așa de mustoase?

— Sânt, într-adevăr?

— Când a gustat însă din sos, i s-a înveselit fața și fără înconjur mi-a spus: *Mareșale, cucerirea d-tale va supraviețui secolelor!*

— Interesant.

— Nu este așà?, îi scapără ochii, — „Apoi, în iarnă, surveni atentatul lui Damiens“.

— Eram de față când...

— Mai bine-l împiedecai!, — au trecut pragul; mareșalul se oprește în fața căminului, — „și fiindcă erai în ziua 'ceea la Curte, nu găsești că zelul d-voastră și schingiuirile din sala corpului de gardă au întrecut puțin măsura?!“, -l privește drept în ochi.

— Plecasem tocmai...

— La timp!... Te felicit! eu aflasem că și d-ta stăruiai acolo...

— D-le mareșal, am văzut la Versailles, de sus de la fereastră, minunea de cai!

— Prăsilă prinsă dintr-un dar împărătesc.

— Îmi dați voie să mă duc să-i văd în grajd? — pleacă.

— Negreșit... negreșit, ai ce vedea!, — înalță umerii, scutură capul și dă un bobârnac peste praful de pudră nins pe gheroc. Bagă mâinile în buzunar, pornește în lungul camerei, ocolește masa, se oprește în dreapta, în colț, în fața panoului. Privește atent, mormăie:

— Billon...? da, frumos! darul ducelui d'Aiguillon, parcă? Superb vis-à-vis! de ce o fi păstrat portiera, numai? Ah, da, stema!... și toate atributele zeiței din Paphos, citește pe panglică, jos: *Boutés en avant!,* deviza lor, a ei, întrucâtva a mea: *Până în fund!,* nu?

Bagatela asta a costat numai cincizeci și cinci de mii de livre, numai!, dă din umeri, se apropie de cămin, cu fața la foc.

Ridică ochii — sus, pictura lui Drouais: contesa. Încruntă sprâncenile, strânge pleoapele, strâmbă din nas:

— Vâlvă mare! atât. Da, în... în *71*, la *Salon,* avea o ramă înzorzonată! Dar..., — privește —, fața prea lungă. Prost pieptănată. Nici o grație, nici una! iar sculată în picioare are un stânjen mai bine. Mai mult te răpède decât te îndeamnă. Proastă zugrăveală! alegorie nepotrivită cu modelul...

Se depărtează, intră pe ușa din stânga, de lângă cămin, în salon.

În dreptul bustului cioplit de Pajou, se oprește. Plimbă degetele pe cap, pe gât, pe umerii goi:

— Eleganță! execuție admì'..., se dă înapoi, se apropie iar, — dar?! proporții prea reduse, capul prea mic, înfățișare de copil, nu de femeie! și totuși, câtă voluptate!, fredonează:

> — *...pour apanage. Elle avait la beauté,*
> *Elle avait la beauté pour apanage.*
> *Mais ce petit trésor*
> *Lui vaut de l'or!*

— Vezi-o dacă poți! iată de ce nu pot cu suferi busturile... numai, — pornește spre colțul cel'alt, lângă vitrină. Se oprește, ia de pe măsuță, de alături, o carte, citește titlul: *Instruction d'un capucin de Raguse à frère Perduicloso partant pour la terre Sainte,* hein?, alta: *La contagion sacrée ou Histoire naturelle de la Superstition,* o lasă jos, ia alta: *Dieu et les hommes; discours sur les Miracles de Jésus Christ* și... — Ah, ce brave de La Molière! presqu'une *Fatalité!...* en dix volumes! Panégyriste abile! certes. Cet ouvrage médiocre lui a valu la fortune; à elle son ascendent!

Răvășește tot șirul de cărți, apucă o broșură: *Idées singulières d'un bon citoyen...* — „Vertudieu! ce pamphlet ici?!"

O pune jos, și celelalte cărți deasupra.

— Ah, uitam să...

Scoate scrisoarea, citește. Posomorât:

— ...'furisit jidan! n-are, hm... dacă-i dau, însă, cum cere, și pentru capete și pentru dobânzi, ipotecă, ar putea să găsească... S-aștepte! îi punem noi cruce!

— Son Excellence M. le marquis François de Barthélemy!, — îl vestește din prag și, feciorul, se dă smerit la o parte, spinarea lipită de tocul ușii.

Însărcinatul de afaceri al Franței, la Londra, intră.

Lacheul pleacă.

Mareșalul, furios, îndeasă scrisoarea mototolită în buzunar și se îndreaptă surâzător spre ușă, cu brațele întinse:

— Bun sosit între noi, marchize!

Adânci plecăciuni. Își dau mâna.

— Sânt prea fericit, d-le mareșal.

— Bucuria e pentru mine, marchize.

— Aveți o față înfloritoare!
— Un suliman neprețuit. Nu-l uit niciodată: voia bună!, — râde.
— În mijlocul atâtor îngrijorați, păstrați d-le mareșal, atâta vioiciune!
— Eei vezi, demult încă, la moartea sărmanului Scarron râsul murise în Franța. Pe buzele subțiri ale văduvei sale nu-și putuse găsi adăpost. Regentul, avea atâta voie bună! l-a deșteptat pe frumosul adormit și eu, cum vezi, mi-am dat toată osteneala să-l țin treaz. Ce vrei? zilele jelaniei ținuseră prea mult! Dar... ce știri de la Londra?
— Hm...! amestecate.
— Furtună și soare?
— Furtună și grindină.
— Ești bine informat?
— Caut să fiu.
— Și ce zic acolo?
— Tocmai, spun că ne-așteaptă zile grele.
— Foamete? molimă poate?!
— Mai rău!
— Sunt și rele mai mari?
— Sânt, negreșit, și decât războaiele.
— Războiul, marchize, nu e un rău, este o primenire de sânge sau, dacă preferi, cum îl numesc scepticii, un rău necesar.
— Un rău inutil ne-așteaptă.
— Drace! se va surpà pământul pe jumătate din întinsul Franței?
— Asupra... două treimi, poate.
— Le Nord? le Midi? je m'en f...! j'ai mes biens dans le centre.
— *Le clergé, la noblesse...*
— Tiens! il peut y avoir du vrai. *Le tiers* s'agite depuis quelque temps... donc... la révolution?, clatină capul.
— Da, o primenire de stare.
— Englejii o doreau și în *1717*.
— Atunci o doreau, acum o vor.
— Filozofii... oamenii lor?...
— Nu, orbii noștri și instrumentele lor, cum au fost și au rămas și ale lui Frederik II.
— Cluburile?
— Mijloace, nuclee.
— Cauza?
— Scopul.
— Totuși, starea generală nu e mai proastă astăzi decât altădată, dimpotrivă.
— Sunt de aceeași părere cu Excelența-Voastră.
— Atunci?
— Londra... Flota regelui nostru nu e pe placul Angliei...
— Înfrângerea amiralului Keppel tot îi mai ustură?
— E mult prea puternică... și...
— Ai dreptate. Zilnic sunt prinși suspecți în șantierele noastre și printre echipaje umblă să?...

— Vor s-o distrugă cu orice preț.

— Aici mulți se arată nemulțumiți de politica lui Ludovic XVI, n-o pricep.

— Nu vor s-o priceapă! Politica externă a regelui e onestă, chibzuită și prevăzătoare. Niciodată, d-le mareșal, diplomația țării noastre nu s-a ridicat la o înțelegere mai desăvârșită a însemnătății covârșitoare a tractatului din *1648*. Vergennes are intuiție, bazele metodei de urmat sunt sănătoase. Ce ne doare? față de Germania putem cere, oricând, respectarea echilibrului. Dreptul de chezășie al tractatelor nu-i hărăzit regelui nostru?! și atât ne ajunge de vreme ce, la Teschen, intervenția noastră a putut stăvili întoarcerea ofensivei lui Frederik spre Germania. Acordul cu Viena...

— Menținerea lui și mai strânsă, înțelegerea...

— O credeți dăunătoare țării?

— Eu?! m-am străduit doar, când eram acolo, să întăresc legăturile.

— Credeam... Ce să vă spun, d-le mareșal, eu socot alianța aceasta mai mult ca oricând vitală intereselor Franței.

— O tradiție înțeleaptă, principiile...

— Opt veacuri, n-au fost topiți în aceeași înțelegere, popor și rege?

— Și acum? — bate mâneca, o scutură. Marchize, la curtea lui Enric II trăia un om cuminte...

— Marillac?

— *„Din puteri, treburile Germaniei să fie ținute în cea mai apăsată aplecare!"*

— Lozinca lui stă și astăzi în picioare, plină de prevedere.

— Precum la Hohenstaufeni, în dosul năzuinții Habsburgilor a stăruit hotărârea de a făuri *unitatea germană*.

— Spiritele politice, la noi, s-au înfricoșat întotdeauna de primejdia unei puteri germane întrunite.

— De grija aceasta, pe care au trăit-o înaintașii noștri, nu vor scăpa nici urmașii.

— Pericolul din secolul al XIII-lea va ființa...

— Și peste o sută de ani de-acu înainte. Molimă. Abia un veac după Bouvines problema nu se punea aidoma?

S-au oprit între ferestre.

Barthélemy, privind:

— Un tableau de famille?, se apropie. Ce Van Dyck, ici!?

— ...rudă cu Stuarții? o! nu.

— Totuși, neamul Barrimorilor, din Anglia, susțin că...

— Toți dintr-o tulpină: *La Renaudie*, și cei de-aici și cei din Périgord, peste mare.

— Și... Du Barry?

— Să-ți spun: la trei leghe de Toulouse, marchizatul de Montagut. Casa de Thézan stăpânește satul și împrejurimile. Spre Apus, lângă parohie, alături de un nuc bătrân, cocioaba Barri-ilor, pe malul stâng al Sarrei — un pârâu. Pe bunicul lui Jean îl chema Simon Barri... Îl știu. Era vier la... la Gilles, moșul marchizei de Thézan. Un drac de fată! — mă duceam des acolo. Bătrânul a avut trei feciori: Lesqueron, cel mai mare, țăran chiabur — durdulie nevastă! locuiesc și azi la Saint-Pol; un altul era măcelar la Levignac, s-a lăsat de meserie, și al treilea: agent fiscal, tot acolo. Acesta a avut șase copii: contele... Jean Du Barry, care s-a căsătorit la Castelnaudans cu o femeie prea de treabă pentru el și cu

stare; Guillaume... colonelul făcut soţul contesei noastre, cu numele numai, şi Elie, însurat cu d-ra de Fumel. Aceştia doi când n-alergau desculţi toceau multe perechi de saboţi. Umblau mult. Zic, şi trei fete: Catin, măritată cu Filieuse — când cu boala l-a înnobilat regele, şi Fanchon, măritată cu M. de Fougà, comandantul unui regiment de cavalerie, prin provincie undevà. Cu el a avut doi băieţi şi cu unul Nouguès, o fată. Chon e răsfăţata contesei. A treia, Pischy, — M-lle de Serre, cum îi zice — e dădaca lui Fanchon soră-sa. În sfârşit, dacă mai vrei să ştii, Jean are un fecior: Adolphe, fost paj la Curte şi acum însurat cu d-ra de Tournon. *Voilà!*

— Ţinerea Voastră de minte, d-le mareşal, i-a înnobilat din prisos. Dar... tabloul acesta? În copilăria mea, mi-aduc aminte... nu era în galeria contelui de Thiers? Privindu-l, am învăţat de la tatăl meu şi trista poveste...

— Desigur! acolo. În salonul roşu, pe păretele din dreapta, deasupra unui David Tériers le Jeune: *La vieille femme à la poire*, non?

— ...se trouve actuellement au Hampton-Court.

— Quand on la montra à Louis XIV, elle était à vendre avec d'autres œuvres du peintre, le Roi eût un geste de dégoût, — „Qu 'on ôte de devant Moi ces magots!", s'écria-t-il.

— À la rigueur on excuse la colère du grand Roi...

— Il n'admettait en art que les compositions solennelles et nobles.

— Împărăteasa Rusiei n-a cumpărat toată colecţia Thiers?

— Toată nu, dar multe tablouri, printre care şi pe acesta.

— Un dar de la... Elisabeta, nu?

— Beaujon, bancherul Curţii, a plătit Curţii imperiale, pentru „*Charles I*", 24.000 de livre, fiindcă contesa oprise tabloul...

— De familie...

— Pe care-l priveşti.

Pornesc în lungul odăii.

— Da... da, cum vă spuneam, mentalitatea nemţilor nu s-a schimbat, a rămas aceeaşi.

Richelieu:

— *Troup alemend!*

— Însăşi liniştea Franţei cerea ca masele germane să nu poată fi strânse laolaltă de către un şef ereditar.

— Ciracul lui sfântul-Toma din Aquin era lămurit în această privinţă, Pierre Dubois se temea de închegarea germanică.

— Cu drept cuvânt, fiindcă o socotea o urmare a înscăunărei regalităţii acolo.

— „*Ne laissons pas faire cela, ou nous sommes perdus!*", iată de ce strigătul lui răsună şi astăzi.

— Cine-l mai aude, d-le mareşal?

— Tractatul de la Chambord s-a încheiat pentru acelaşi temei.

— Liga luterană...

— Pro germaniae patriae libertate re-cu-pe-randa! hm?...

— La Passau, regele nostru a fost întărit proteguitor al libertăţii germanice.

— Iar Enric IV îşi lămurea abia politica, când Ravaillac...

— Negreșit, grija bunului rege n-a fost deloc așezarea Europei după principiul naționalităților, ci slăbirea Casei de Austria, numai.

— Relua planul Valoisilor.

— Pe care avea să-l desăvârșească strămoșul Vostru.

— Asprele turburări care au frământat epoca copilăriei lui Ludovic XIII foloseau Germaniei dar, un val de... fund, — scutură capul, un bobârnac împrăștie pudra.

— Cum va mai veni unul, nu?...

— A dezmeticit minţile.

— Cardinalul a avut înțelepciunea să priceapă că un conflict european nu se reduce la lupta între două religii.

— Între țara lui și partidul evanghelic, prețuia numai legătura care trebuie să ființeze în fața aceluiași vrăjmaș.

— Nu-l priveau decât *libertățile* statelor Europei centrale, atât. Și dacă pe vremea lui ar fi trăit Hohenzollernii protestanți, în locul Habsburgilor catolici, ar fi procedat la fel.

— Cheia politicei sale: legătura cu Maximilian de Bavaria, șeful partidului catolic german. Cardinalul ar fi sprijinit poate, în Germania, un imperiu protestant cu...

— Subt ocrotirea Suedezilor.

— La Nordlingen, puterea lor apune. În locul lor se deșteaptă Rușii.

— Vor trebuì apropiați, într-o zi...

— Îi vom avea pe Cazaci aici, marchize, dacă-i stârnim.

— Învoielile Franței cu protestanții au fost drămuite.

— Părintele-Joseph cântărea bine și aurul și... otrava.

— Ilustrul Vostru strămoș n-a apucat să-și vadă opera încoronată, principiile politicei sale, însă, au fost temeinic așezate.

— Nevoile noastre cereau destrămarea Imperiului.

— Münster și Osnabrück au instăurat liniștea Franței.

— Alcătuind și păstrând anarhia în Germania.

— Fărâmițarea teritorială și politică, în Imperiu — înfăptuită.

— Pretutindeni, în Germania, semănate zâzania și necazul.

— Tocmai! așa și se cădea să fie, pentru liniștea Europei.

— Hardness ever of hardiness is mother!

— With good reason...

— Am semănat ceartă și vom culege ură. Fiecare stătuț, de la ei, și erau slavă Domnului! peste două mii două sute, fiecare slobod să facă ce vrea. Numai capete...

— Monstro simile. Urme vor dăinui până târziu. Hotarul dinspre Răsărit a fost necurmata grijă a regilor noștri.

— În cursul veacurilor, regatul Lotar era sortit să rămână pământ râvnit.

— Mă tem că toate leacurile și toate strădaniile politicei nu vor astâmpăra vrajba dacă...

— Lupta va fi aprigă și nici veacul al XX-lea n-o va apucà stinsă.

— De aici și nevoia întocmirii statelor mijlocașe. Când unele vor ajunge națiuni?... Dar s-ar putea, d-le mareșal, să vă iasă dreptatea!...

— Drumul spre Franța tot deschis la vânturi rămâne.

— E drept că pășind des în afară, lăsăm singuri poarta deschisă.

— Lupta nu va fi ușoară.

— Va învinge cine va fi mai mintos.

— Tocmai, să ne ferim de greșe'...

— Greșeli s-au săvârșit și în trecut și îndreptările...

— Dar nu s-a stăruit în ele.

— Și socotiți că acum?...

— Principiile diriguitoare trebuie păzite. Dar... cum îți lămurești, marchize, destrămarea Italiei? Căci nici pentru ea, nici pentru Germania, nu pare să fi orânduit astfel numai fatalitatea?

— Negreșit, nici noroadele nici înfățișarea pământului lor n-ar fi o pricină.

— Mai mult, unitatea zăcuia în chiar natura acestor națiuni și?...

— Dar și particularismul.

— Pentru noi, Pronie! Apoi, aceleași interese la Paris ca și la Roma, nu?

— Sfântul-Scaun a șovăit adesea..., oricum roadele acestei minunate păci *franceze* vor dăinui dacă...

— Casa de Austria își trage sufletul. Abia dând întruna și pierzând mereu își va păstra doar titlul.

— Până se va stinge!

— *Dieta imperiului* nu era nici ea fecioară.

— Obârșia facerilor ei dată de la începuturile Germaniei.

— O prevedere a tractatului de la Osnabrück îi lărgise organele...

— Să nască încurcături. Astfel se trudeau ai noștri să dea Germaniei o constituție liberală.

— Care s-o păstreze în nebuneală.

— Chichițele Dietei zădărniceau orice guvernare de ispravă.

— Harul Adunărilor! Efectiv... aleși la Frankfurt, înscăunați la Viena, amărâții împărați mai au de furcă și cu un Parlament! La Ratisbona — regisor...

— Franța! Să avem partizani în Dietă, nu era toată preocuparea noastră? Banii...

— Cu astfel de mijloace pleca, mi-aduc aminte, Chavigny, în *1726*, la Ratisbona. Să vadă...

— Și să hotărască, numai.

— Apoi, în Germania, trecerea lui Ludovic XIV crescuse mult. Suverani și cărturari au lăbuța unsă. Rețeta va fi reluată de Frederik II.

— O aluzie?

— Să lăsăm morții în pace.

— Zic mulțumită înțelepciunii regelui nostru ne găseam, atunci, în plină Europă franceză. Liniște.

— *Succesiunea* o va turbura.

— Și neastâmpărul Brandenburgului.

— Li-era și puțin teamă că Ludovic gândea la monarhia universală.

— Lucrà pentru cumpănirea puterilor numai. Iar împotriva lui: coaliția.

— În capul ei: *Prusia!* — Brandenburgul a crescut! Întreaga Germanie o urmează; *die kleinen Bäche laufen in die grossen.*

— *Heutzutage*... Nu fusese o greșeală, de astă dată?

— A lor! Când, în *1711*, împăratul Iosif moare, fără să lase odrasle, urmașul său nu fu Carol VI?

— Același pe care-l susținuse coaliția împotriva lui Filip V, tocmai.

— Și Europa pricepù, în sfârșit, că Ludovic XIV văzuse limpede.

— Casa de Austria...

— Confusio divinitus conservata...

— Nu mai stătea în calea Franței. Rivalitatea pierise. Și se putea încerca împiedicarea reînceperii certurilor și ale războaielor, căci nemaiputând să stăpânească Europa, mai mult ca oricare Casa de Austria avea interesul ca nici altul să nu asuprească. Apoi, împotriva ideilor noi care își făceau drum în Germania, nu era ea o bună tovărășă?

— Se desfășurà sistemul cardinalului: după statele catolice, venea acum rândul Austriei să se alăture regelui.

— Cumpănă împotriva statelor protestante — ajutate de vremuri și întâmplări, luaseră avânt.

— Într-adevăr, instrucțiunile pe care contele de Luc...

— Predecesorul Vostru, la Viena.

— Atunci, era la Stockholm.

— Just, d-le mareșal.

— Povețile pe care i le dă Regele, șapte luni înainte să moară, desfășoară aceste gânduri: *O unire cât mai folositoare lor, între Austria și Franța, căci numai astfel se poate chezășuì liniștea Europei!*

— Două, erau statele înfățișate de suveran, contelui de Luc, ca spre a fi supravegheate: electorul de Hanovra...

— Adică regele Angliei.

— Și Prusia, mai ales!

— Paisprezece ani înapoi, când Eugen de Savoia...

— Era așa de frumoasă contesa Badiani, pe cât s-a spus?

— Delicioasă! ...află că Leopold I a învoit electorului de Brandenburg, Frederik, să se încoroneze, știi ce-i spune împăratului, marchize?

— Parcă...?

— *Ar trebuì spânzurați sfetnicii cari au îndemnat pe Majestatea Voastră să primească această înălțare a Prusiei!*, scoate din buzunar bomboniera, o deschide, — Servește-te, marchize, sunt excelente...

— Vă mulțumesc, — privește în jurul lui, — Dar contesa?...

— O vrajă! aceeași. Plină de drăgălășenie, o atenție pentru fiecare. Chiar acuși ne pregătește o surpriză, ai să vezi, minunată!...

— ...Oamenii noi, ei singuri, vor cere într-o zi un regim internațional în care țări și țărișoare să-și păstreze neatârnarea.

— Și tocmai în graba de a reclădi ce vor să dărâme, va fi mărturisirea greșelilor lor, — s-au oprit.

— Ce splendid colorit, d-le mareșal!

— Marinele? te cred. Neîntrecute! Erau reținute de lord Thurlow...

— L'attorney... général?

— Devenu plus tard lord chancelier, lui-même. Il était du parti de Romney, non?

— Et contre Reynolds. À contre Reynolds. À tort, il me semble.

— Contesa, vizitând atelierul lui Vernet, le-a văzut și le-a luat pe amândouă. Pictorul era disperat. Abia când Beaujon i-a numărat banii, cin'zeci de mii de livre! și-a venit nițel în fire.

— Câte lucruri frumoase aici. Fermecătoare locuință!

— Meschină...

— ?...

— Pentru Favorita unui rege. Amănuntele copleșesc, zorzoane prea multe, prea împodobită și prea încărcată, pentru o simplă muritoare. Nici o proporție.

— Totuși, d-le mareșal, Le Doux! arhitect mare, nu?

— Idei a avut, negreșit, dar împrăștiate. N-a știut să păstreze măsura, nici unitatea, însușiri de căpetenie în orice producție. Așa că... tot ce a smintit Le Doux, abia a putut îndrepta, puțin, Liégeon — un artist, ăsta! ...Ziceam? da, fără îndoială, nu se poate încremeni în formele turnate în *1648*, dar...

— Schimbările, cu vremea!

— Nu trebuie aruncată învățătura de minte.

— D-le mareșal...

— Mă întreb: poporul francez, după ce a izbutit cu călăuzele pe care le-a pomenit și cu marii lui politici să-și întemeieze liniștea, îi va doborî singur!?

— Tocmai ce vreau să spun, va avea să aleagă între Prusia și Austria.

— Strămoșul împăraților de mâine: marchizul de Brandenburg!...

— Când mă gândesc că la congresul westfalic ambasadorii noștri aveau pasul înaintea lui!

— Margrafii au avut, însă, înțelepciunea să imite pe Capeții zămislitori ai unității Franței și pe țarii strângători ai pământului muscălesc.

— Ne găsim în fața unei familii stăruitoare și care își oblăduiește statele precum propria-și avere.

— *18 ianuarie 1701*, marchize, zi mare în istoria lumii! Nu vor trece o sută de ani și...

— Împăratul Leopold greșise când învoise lui Frederik să ajungă rege.

— Îi trebuia, bietul, sprijinul lui în războiul succesiunii Spaniei.

— Alianță nesigură, iar cât privește vecina noastră de la Sud, să ne mulțumim să ne păzească frontiera, stând locului, căci orice amestec al nostru, în Spania, se poate întoarce într-o zi împotriva noastră.

— Țineți minte: Prusia va strânge în jurul ei Germania de Nord și pe cea catolică, rând pe rând...

— Ludovic XIV a prevăzut unitatea germană, nu prin Austria, ci prin Prusia. Timp de doisprezece ani, până la pacea de la Utrecht, nu s-a învoit să recunoască regatul prusac.

— Sfântul-Scaun, mai cumpănit, nici până astăzi.

— După ce Frederik cel Mare urmă tatălui său...

— Nu era încă *mare*.

— Amicul Excelenței-Voastre a contribuit mult să-l crească. Zic, marchizul de Beauveau atrase luarea aminte.

— Moartea lui Carol VI părea că deschide iar chestiunea Austriei, dar...

— Fleury era prudent și sfaturile lui Ludovic XIV proaspete: „Bună înțelegere cu Austria!“, răsună din mormânt.

— Tot astfel gândea și Bien-Aimé, încă tânăr. — „Să stăm deoparte“.

— Mieux: „Mon avis est que nous nous retirions sur le mont pagnotte.“

— Vedea bine.

— Greșeala sa: nu și-a impus voința!

— Anul *41* arată, în istoria noastră, o biruință a opiniei publice asupra părerilor regelui; sunt primejdioase... neînțelegerile astea!

— Aici și începe tragedia. O forță oarbă, aceea a tradiției, ducea mulțimea, care nu-și putea da seama că problema era alta.

— Primejdia se mutase la Berlin.

— Lumea, ca și acum, o vedea la Viena.

— Dar Casa de Austria căzuse, Doamne!

— Belle-Isle, filozofii, silniceau guvernul. Succesiunea Austriei...

Se opresc în fața tabloului de Greuze.

— Privește, marchize, desăvârșirea! Cine putea tălmăcì mai bine înfățișarea aceasta vie? Părul cel mai frumos, cel mai lung și cel mai mătăsos! Uite cum fără pic de pudră blondul cenușiu dă chipului toată dulceața și câtă fermecătoare armonie! așterne o duioșie, o rază, un nor pe fața gingașă. Sprincenile închise, genele întoarse, tremură în jurul ochiului albastru lumini umede. Privire de oacheșă și de bălaie, drăgălășie și patimă!, — se aprinde, — Nasul, un vis! și gurița sumeasă. Pe tot prelungul feții, o pieliță de petală. Privește minunea de gât și umerii! Izbânditoare tinerețe! perfecțiunea adorabilă!

— Feu votre avait raison... l'original a été fait pour les dieux!

S-au așezat pe divan.

— ...interesantă viață! trebuie că i-o cunoașteți toată, d-le mareșal?

— Toată?... Originea ei, marchize, necunoscută ca și a marilor fluvii, care puțin înseamnă la izvor. Răspunzător de sosirea ei pe lume, pare să fi fost, se spune, Jean-Jacques de Vaubernier, umil prepus la vămi și, asta-i mai sigur, nevastă-sa, Ana Bécu — îi mai zicea și Quatigny, — scoate o tabacheră de Sèvres, o deschide, ia între două degete câteva fire de tabac, duce mâna la nas, trage pe nări. Strănută! — Ziceam?... drăcușorul mic, *L'ange,* abia puțin stropită de noroi, puțin, la ieșirea din comunitatea din Sainte-Laure, o cam dezmierdau popii, păstră vreme îndelungată o înfățișare îngerească. În *61,* fetița abia împlinise cin'sprezece ani, dar aerul ardeiat al Parisului a dat-o repede în pârgă. Cochetăria ei înnăscută a învățat-o de timpuriu mai multe decât simțurile ei, nedeșteptate încă. Nașul ei, M. Billard -Du... pourceau, non! Dumourceau, era cam iute, sfătuì apoi pe maică-sa s-o dea la lucru. Au dus-o la Labille — casă de mode. Acolo îi zic: Lançon. Abia i s-au proptit sânișorii în pânza cămășii și iat-o ascultând șoaptele dragostei... O respectabilă văduvă, marchiza de Duquesnoy, ținea un tripou de seamă în rue Bourbon, au numéro 7, o văzù; deșteaptă, nostimă; o plăcu și o luă la dânsa. Dar toate acestea le-am aflat numai. Curând, apoi, am cunoscut-o...

— Ați...?

— Am cunoscut-o — tușește... tușește, — în sfârșit, acolo l-a întâlnit fata pe Jean...

— Du Barry?

— Da, viitorul ei cumnat.

— Qu'est-ce qu'il devient?

— Absent. Rentier, à Gênes.

— Vous l'avez connu?

— Assez aperçu... Le plus effréné des joueurs de pharaon, et le plus roué des gentilshommes gréluchons de Paris.

— Şi... dânsa?

— Plină de viaţă cum era, şi sârguincioasă, s-a înălţat iute. S-o fi văzut, marchize, ce frumos suia treptele!... fără să păstreze nimic din obârşia ei decât o nemărginită bunătate şi bunul ei simţ de fată din popor. În ale politicei n-a priceput niciodată iţele, sau n-a vrut, nici din ale intrigii. Împletiturile lui d'Aiguillon şi uneltirile lui Maupeou o lăsau rece, se ţinea departe.

— Cu M. de Choiseul nu prea ducea casă bună?

— D-na de Grammont n-o putea suferi şi n-avea dreptate. Împlinită, zic, nu din cercetarea artelor, dar din fireşti porniri. N-a supărat pe nimeni şi toţi o iubeau. Când a venit la Curte...

— Răceală?...

— Da' de unde! s-au bătut care să-i iasă mai curând înainte, s-o poftească la sindrofii, în palatele lor. Contesa d'Hôpital, soţia mareşalului de Mirepoix, ducesa de Montmorency, ducesa de Valentinois, mai băgăcioase ca toate, s-au cocoşat înclinându-i-se, dar, cum îţi spun, i se cădea, coborà din Cer, minunea de fată!

— Nespus de bună, nu este aşa?

— O, da! Fără mijlocirea ei, contele de Louerme şi soţia lui...

— Am tocmai o scrisoare pentru contesa, de la baroana d'Helford.

— Fiica ei! o cunosc. N-a uitat binele ce-i datorează Jeanne-i, de treabă fată! ştii, părinţii ei fuseseră osândiţi la moarte. Călăul îşi pierduse răbda'...

Surâde:

— Nu-i poruncise Maupeou s-aştepte?

— Parcă... Zic, ca să capete iertarea lor, şi nici nu-i cunoştea, contesa s-a aruncat în genunchi la picioarele Regelui şi nu s-a ridicat de jos până n-a dobândit-o. A mai scăpat şi pe alţii de la ispăşire şi...

— Jelaniile d-nei de Langeac au fost totuşi zadarnice. Exilatul... n-a rămas la Tulle?

— Cavalerul d'Arcq jăcmănise prea din cale afară, avea buzunarele prea pline, atârna prea greu.

— Et... le sieur d'Auberval?

— Le danseur?

— Oui.

— Rien que des racontars. L'histrion était abîmé de dettes et se trouvait obligé de s'expatrier pour mettre ordre à ses affaires. Pour l'aider, on paya. C'est tout.

— Înfăţişarea la Curte a mers greu, nu?

— O! mai greu şi decât închegarea quadruplei alianţe şi decât încheierea pactului de familie şi, Dumnezeu ştie! dacă nu era baba... Anastasie-Euphénie-Rodolphe...

— Contesa de Béarn s-a străduit mult...

— Şi-a luat suta de mii de scuzi şi...

— Les Saluces ont perdu leur procès.

— Când unul câştigă, trebuie cineva să piardă, şi cum spuneam... nu va fi ultima oară că *luminiştii* vor proceda anapoda. Nu ridicau osanale lui Frederik, când a răpit Silezia?

— Și dreptul pe care-l încălca regele Prusiei, atunci, era însuși statutul societății europene! legea prin care lumea trăise în pace. Evident, d-le mareșal, Franța greșise drumul ajutând la întărirea Pru'...

— Nu suntem, încă, la capătul greșelilor. Am impresia, marchize, că se inaugurează o politică... ocultă? hm?, încruntă sprâncenile.

— Nu vă înșelați deloc, Englejii tind la dominația lumii și... vor ajunge.

— Cum?

— Prin stăpânirea mărilor și...

— Prin... societățile secrete poate, nu? Dar și mulți neghiobi acolo.

— Sunt printre ei, dar... curând or să s-arate și ceilalți...

— Ce țel?

— Să pună mâna pe guvern.

— Numai atât?... Unealta cui?

— Veți vedea sau... nu vom mai apucà.

— Se poate... Da, experiența prieteșugului prusac era făcută! apoi, Casa de Austria nu mai năzuia la întâietate.

— Chestiunile orientale o năpădeau, îi abăteau privirea de la Germania, strămutau centrul de gravitate al politicei sale.

— Guvernul lui Ludovic XV ajunge cu chibzuință la răsturnarea alianțelor, — nu pripit.

— Bernis n-a fost ademenit în socotelile marchizei de Pompadour, i-a prețuit presimțirea. Totuși, pentru cei mai mulți, schimbarea nu fu socotită *greșeala monarhiei?!*

— Pomelnicul certurilor! Erau furioși că Franța se depărta de buna ei prietenă... Prusia!, — s-a sculat. — Mă furnică piciorul, să ne plimbăm puțin prin cameră, vrei?

— Bucuros, d-le mareșal, pornesc; ...nu împricinează și astăzi clericalismul de complicitate și reacțiune? Toată Franța tămâiază geniul germanic!...

— O singură vină-i găsesc regelui lor, mică: participarea la împărțirea Poloniei, nu?

— Și pentru asta-i iartă: A fost ispitit de Iezuiți!, zic, și: jos cu ei!

— Și *meșterii* aceia...? pentru ce sunt ei antinaționaliști și revoluționari pretutindeni?

— Nu, adevărul e că ei sunt conservatori și naționaliști hotărâți, în Anglia. E drept că numai în Anglia!

— Paralelismul acesta, marchize, între acțiunea lor și aceea a politicei engleze e bizar!, — se oprește, se apleacă, își freacă cu palma genunchiu'.

— Vă doare?

— Nuu!, — râde, — lipsa de exercițiu numai. Cu vreme-asta n-am încălecat de câteva zile, alunecă. Da, da... bi-zar!...

— Nimic întâmplător însă, — îi dă brațul.

— Guvernul francez și-a schimbat politica, față de Germania, nu pentru a se depărta de la principiile tractatului westfalic, dar pentru a potrivi această politică la noile împrejurări — iată ce ar trebui să se știe.

— Dar inimiciția între Austria și noi nu mai putea fi rațiune de Stat în momentul...

— Această apropiere...

— A pornit-o un destoinic. Choiseul...

— *Aïe!...*

— V-a supărat... — iar?

— Nu, aprecierea..., înalţă umerii, scutură capul şi dă un bobârnac...

— Choiseul ştia...

— Dar nici să ne rezemăm pe Austria!, — înfuriat, — la dracu!...

— Negreşit că nu, interesul comun, atât. Primejdia Prusiei...

— ...În *1748*, Montesquieu n-a strigat: Luaţi seama!?...

— Sântem înţeleşi şi totuşi, ciudat cum diplomaţia noastră atât de socotită a ajuns să fie bănuită de urziri?!

— Mulţimii nu-i plac lucrurile noi, e pentru ce a apucat. Dar... uitam, lămureşte-mă, sunt *ei* instrumentul Englejilor sau mai curând al... Evreilor?

— Cine? A, da... Aş putea să vă răspund: *darüber sind die Gelehrten noch nicht einig*. Dar ce vă face să credeţi?

— Câteva impresii, vagi poate... Bunăoară, grija mare ce le arată... abatele Grégoire, un „*frate*" convins, se spune; osârdia zvăpăiatului de Mirabeau — ejusdem farinae, şi altele mărunte... Apoi, pe câte ştiu, mult nu m-am ostenit cu drăcoveniile astea! legendele... tradiţionale, în masonerie, nu? şi ale căror legăminte cu iudaismul, cu Cabala, da, sunt evidente, uite, uciderea lui Hiram, coloanele templului, şi în sfârşit... fiindcă în cursul veacurilor şi în toate ţările, neamul ovreiesc, cu religia lui, cu ritualul, cu caracterul său, implică neapărat şi un guvernământ, nu? şi acesta, ca şi *dincolo,* nu se arată, nu se vede...? apoi, caracteristica masonică: ura împotriva catolicismului şi a papalităţii, vezi, acestea îmi par mai firesc să purceadă de la ovrei, nu?

— Pe cât mi-e slobodă... limba.

— Înţeleg...

— Poveştile despre Templieri şi cealaltă despre uciderea lui Hiram socot că sunt născociri, croite să facă lumea să creadă că obârşia instituţiei noas'..., instituţiei, zic...

— Da.

— Se pierde în negura vremilor.

— Hm..., mai proaspătă dar?

— Începutul veacului o înscăunează. Contopirea lor, în Anglia...

— Şi s-a întins asupra întregii Europe, pecingine!

— Până la Constantinopol, şi... cu ea începe şi rolul Angliei, în politica externă, să crească. În acţiunea masonică, d-le mareşal.

— În fond ce vor?!

— Negreşit, o intenţie au.

— Primejdioasă!

— De ce?

— Fiindcă-i ascunsă.

— Doctrina...

— Cunosc, *fă ce vreau!*

— O constitu'...

— O hârtie...

— Nu e scrisă; porniri ale sufletului numai, umanită...

— Hârtie unsă cu clei!

— With reflexion.

— Să se prindă pe ea, ca muștele, cât mai mulți și toate individualitățile.

— Deservedly, — pe gânduri...

— Să nu mai zbârnâie, toți s-asculte sau să doarmă!, alții să lucreze, după poruncă.

Barthélemy:

— Oricum, cât timp armata noastră...

— Și tocmai când va fi să ne bizuim pe oștire...

— Dar avem cadre admirabile!

— Hm... aveam!

— Noroc că subofițerii...

— Cu ei s-a săvârșit o mare greșeală; edictul de-acù' patru ani le-a frânt avântul.

— Totuși, tradiția?...

— Cunosc una singură, marchize: vrednicia în fața vrăjmașului!

— Soldații sunt bravi și...

— Când e vorba de jaf, da.

— Credeți că?...

— Întrebă-l pe Crancé, îl cunoști pe Dubois-Crancé?

— Colonelul? nu, d-le mareșal.

— Păcat, aflai multe. Dar alta e racila mare și...

— Anemia tezaurului, negreșit.

— Aceeași mână străină ne secătuiește și armata.

— Să fie adevă'?...

— Caută de-l vezi pe mareșalul de Vaux și...

— Vous croyez?

— Faites, et il vous sera facile d'apprendre le secret des déffaillances.

— Sânt uluit! vedeți... toate dibuirile și toate izbânzile noastre în afară se întemeiază pe rezistența noastră înăuntru. Îmi pierd toată râvna! totuși, d-v n-ați putea?...

— Din parte-mi, nici o taină. Cert e că ofițerii nu mai impun trupei lor nici dragoste nici ascultare.

— Pricina?

— Meșteșugite uneltiri, desigur, apoi mediocritatea unora, dintre șefi și pentru ceilalți, obârșia; iar subofițerii, cum îți spusei, au fost opriți de la înaintare prin decretul din *81*, și iată că tineri ca Oudinot, Masséna...

— Elementul-soldat e însă bun, nu e așa?

— Elementul-târâie brâu, vrei să zici? hm, dălhăuț-tâlhar-ucigaș, câteodată, poate fi, desigur, și soldat bun, dacă simte pulpa numai, dar cine să-l încalice?

— Familiile nobilimei franceze au dat ofițeri merituoși doar!?

— Exact: au dat, pân' acum. Din nenorocire, astâzi sânt atinși, mai ales ei! de spiritul veacului, inimile lor sângerează de umanitarism.

— Asta nu împiedică să...

— Ascultă-mă, marchize, mila și baioneta n-au nimic comun, dar ce să mai vorbim..., sânt cin'sprezece ani mai bine de când armata noastră e otrăvită de uneltirile lor, iată cu ce ne-au pricopsit regimentele irlandeze!

— Serios, credeți că?...

— Dacă cred!? vrei să-ți înșir pe degete treizeci de loji militare la rând? atunci ai să mă crezi?

— Negreșit, dar informația poate să fie...

— Scrie, te rog: *Saint-Alexandre des Mousquetaires, La Concorde du régiment d'Auvergne, Le vrai salut de l'Armée, La Pureté... du régiment de la Sarre;* au Vivarais...

— Justement, mon neveu y va faire son appren'...

— *La Parfaite-Union...*

— Tiens!...

— A-hà! și d-ta vezi un colonel, un comandant de regiment stând în bancă alături de un vagmistru sau în spatele lui poate, acolo... în clasele... d-v?!

— ?...

— La... *Union-de-Tout'-Artillerie,* venerabil nu-i un oarecare... sergent Compagnon?

— Jacob-Adolphe?

— Poate. Nu știu.

— L-am întâlnit la Chelmsford, venea de la... Ipswich. Ciudat!

— Și te mai îndoiești? Cată de te întâlnește cu de Jourda și...

— Cu?...

— Cu Noël, mareșalul de Vaux, dacă s-o fi întors de la Grenoble; era vorba.

— Mă voi interesà.

— E unchiul marchizului d'Havricourt și...

— Generalul?

— Tocmai, și generalul de brigadă, câștigat și el cauzei blestemate! stă smirnă în fața venerabilului... sergent, auzi d-ta?! eei, ce zici? crezi că... ar mai putea el comanda „*foc!*" voiajorului d-tale de la Ipswich? Interesantă localitate, nu?

— ...fost, demult.

— M-aș prinde c'acolo e și cuibu' cu pricina!... Zic, cum crezi că un norod care, prin ei și povățuit de dânșii, cere *perfecta egalitate,* o să mai asculte de...?

— Poate că...

— Nu asta va mai salva Franța. Putregaiul a pătruns în oștire, a pătruns adânc și...

— Pare, însă, că regimentele de gardă sânt de ispravă, nu?

— Împopoțonate, sânt! dar nu așa se călește sufletul soldatului și uite, fiindcă vorbim de ele, nu le dau patru ani și dezmățul lor va fi evident!

— Regimentele din provincie, poate?

— La Nancy, mocnește dezordinea. Dar, iartă-mă, spuneai că?...

— Da, în acțiunea masonică sunt două perioade, una sardă — de pregătire. Acum pornește perioada de lucru, curând și violențele. Veți vedea...

— Sunt împotriva regilor?

— Cât timp nu le stă în cale și-i pot folosi, îi rabdă.

— N-au sprijinit pe Petru cel Mare? à propos, când năvălesc Evreii în Rusia?

— Cam spre sfârșitul veacului trecut, dar nu năvălesc — se scurg. Zic, susțin și casa de Savoia și pe Hohenzollerni, până când le va sta împotrivă, și atunci!...

— Atunci?

Intră Zamor, grăbit, mulțumit:

— Monseigneur, on a pansé tous les chev'...

— *Kakalidere, mànta! Monique vannée! cocu, sortez! cocu!! cocu!!*, țipă — înălțat pe gheare, penele zburlite.

Guvernatorul..., săracul, privește țintă la colivie, clipește des și rostogolește ochii. Marchizul:

— Mais qu'est-ce qui le?...

— Il le trouve trop noir... vraisemblablement, — pe mareșal l-a pufnit râsul, — Consolez-vous, Zamor, vous aurez les dragées pour la bouche et les perles pour les oreilles. En attendant, mon ami... — i-aruncă o pungulița cu galbeni.

Zamor se apleacă, o ia, hâțână capul, flutură buzele, încet, sieși: Ça y est!... M. le marquis vient seulement d'arriver et... — oftează, iese. În urma lui:

— *Cocu! cocu!!...*

Mareșalul:

— Hai, calmează-te Korico, nu-i vina lui, zău! nu. Așa, marchize, și atunci?...

— Coroanele, amândouă, se vor prăbuși. Dar... sug folosul cu chibzuință, încet. Abia când va sosi vremea...

— Da... da... — mulțimii nu-i plac schimbările... — clatină capul, scutură pudra de pe mânecă.

— Și filozofii noștri au rămas prea încleiați în sminteala ideilor lor.

— Regii Prusiei au înțeles că năzuința nu li se poate înfăptui fără de o răsturnare generală a Europei.

— Și s-a întâmplat ca Frederik să fie și protectorul adepților cari vor dărâmarea ordinei așezate în Franța.

— S-a întâmplat?! Mai degrabă, un socotit ca regele Prusiei a priceput că-i trebuia, cum ai zice d-ta: *frăția* liberalismului francez.

— Îl cultivă. Prealaudele și sunătorii...

— Faptul că e protestant îl crește în fața dușmanilor Bisericii. O vină, însă, are și regele nostru. Era nevoie numaidecât de atâtea schimbări?

— Au pornit cu toții de la un gând bun: o nouă, o mai dreaptă alcătuire a legiuirilor, o mai înțeleaptă așezare a economiei rurale, a finanțelor, a dregătoriilor.

— Și vor ajunge unde? Doamne!...

— Cultul nesăbuit al Prusiei și-a luat avânt de când principiile seci ale enciclopediștilor s-au presărat cu Rousseau.

— Ideea *dreptului natural*, marchize, înfățișează toate orânduirile societății precum hidoase încătușări ale... blândeței înnăscute în om, înnăscută! auzi!? Doctrina duce departe!

— Campion al germanismului, Frederik rămâne și embaticarul *Contractului Social*.

— Raynal, Mably răspândesc principiul naționalită'...

— Viitorimea va avea de lucru, câte boclucuri!

— Acuși e prea târziu! Aici și afară, cauza liberalismului rămâne ferecată de cauza Hohenzollernilor. Așadar... înjghebarea... nu e tocmai așa veche?

— Doi ani înaintea învoielii de la Münster, Elias Ashmole pune bazele... Doarme. Se deșteaptă... Au cărat-o apoi în Olanda, Francisc de Lorena a fost inițiat de lordul Chesterfield. Apoi în Svițera, la Gibraltar și ducele de Wharton...

— L-am cunoscut... eiufut și închis.

— Calităţi mari!... o aşează în Spania; curând în Italia, în Suedia cam în acelaşi timp şi tot subt ocrotirea Angliei, acu' cin'zeci de ani aproape, la Sf.-Petersburg. În Hamburg fiinţă de câţiva ani. La Dunkerque, mare maestru: ducele de Montaigu...

— Reţin numele. Şi la Paris?

— Acu' şaizeci de ani — împliniţi. Două starostii: un felcer...

— Şi acuşi altu'... Doftorii vin cu boala odată! Marat...

— Aţi spus?

— Nimic.

— ...David Hume şi un bijutier, Salomon Gouftand, tot... englez. Apoi la Mons, Bordeaux, Valenciennes şi Havre...

— Ajung unde vor!

— Unde... trebuie.

— Şi nici un ovrei?

— N-aveau încă ascultare, nici trecere şi nici crezământ.

— S-o crezi d-ta, vor avea!

— Probabil, dar să nu anticipăm.

— Cu puterea bănească vor dobândi toate.

— Şi mai sigur, totuşi...

— Sunt uniţi prin religie, tradiţii, obiceiuri şi limba lor, pentru noi — taină, îi ţine strânşi. Zici că n-au bani? Toţi n-or fi având, dar încep să se afirme bancheri...

— De Stat.

— E vreun guvern care să n-aibă nevoie de sprijinul finanţei?

— Şi finanţa de guvern. Aceasta-i temelia politicei interne.

— Recte: aliaţi! N-au mers repede? Subt Merovingieni făceau comerţul cu sclavii...

— Aiurea poate.

— Creştinii erau opriţi. Sub Dagobert luau în arendă dările.

— Pe la jumătatea veacului al şaptelea sânt izgoniţi...

— Carol cel Mare îi cheamă, avea nevoie de bani.

— Ludovic II îi ocroteşte.

— Fac ce vor. Se ating de legiuiri, n-au schimbat o zi de târg? — cădea într-o sâmbătă...

— Subt Carlovingieni sunt scutiţi de bir.

— Au înfăţişaţi la tron: un... *magister Judaeorum*.

— Goniţi, spre sfârşitul veacului al doisprezecilea, se întorc după nici douăzeci de ani.

— Ludovic cel Sfânt îi socoate netrebnici, nu se slujeşte de ei, le scade cu o treime sumele ce au de primit şi-i alungă din ţară: „...les juifs qui ne se voudront garder soient boutes hors!"

— Rămân cari vor, dar...

— Negotiator sit, vel operator manuum, incumbat mecanicis artifi'...

— Se întorc în *1254*.

— Ioan cel Bun îi strânge.

— Tocmai!

— Păstrător al întâietăților dobândite, aveau! Robert Ouistreham nu e trimes în Languedoc să vegheze? nu plătesc nici o dare și, pentru ce au primit de la locuitori, sunt crezuți pe cuvânt.

— Nu se poate mai exact. Nu-i asuprește nimeni, Evreii sunt... buretele pe care suveranii îl lasă să se îmbibe bine...

— În dauna țării.

— Și apoi îl storc. Atât.

— Își găsesc ei socoteala! altfel nu s-ar mai întoarce. Samsari!

— Mijlocitorii, cine sunt? să fim drepți, d-le mareșal, la începutul veacului, un... Brissard, Hénault — dat pe uș' afară de Desmarets; Pléneuf, Crozet, Durey... nici un evreu!

— Și Samuel Bernard?

— Protejatul lui Ludovic XIV?!, — râde, râd amândoi. — Da, unul singur! și cu el zboară și ce a adunat.

— Pauvre madame Dupin!

— Fiica lui? dar bărbat'-su n-a fost până mai ieri fermier general?

— Ei, cel puțin, sprijineau Statul.

— Ca funia pe spânzurat!

— Cum? Live de Bellegarde, Perrinet de Jars, Durand de Mézy?...

— Toți! Grimod, Helvétius, da, cărturarii, toată burghezimea și ai noștri! fac ce nu s-ar cădea să facă... Evreii. Toți jefuiesc, dar aproape de visterie nici un evreu.

— Trecere au avut peste tot!

— Să nu exagerăm. În Anglia negoțul a însemnat întotdeauna însăși viața națională, totuși...

— Și?

— Subt Cromwell, când după trei veacuri de pribegie cer să fie reprimiți, suplica lor e cercetată îndelung, dar nici o dezlega'...

— Au fost îngăduiți să stea, precum și la noi.

— Vedeți dar că în epoca clădirii.'. nu dispuneau de mijloace pentru a o fundà ei. Alții au făcut-o.*

— O vor relua, zidită gata. Nu și-au cărat mobilele, atributele? Ce înfățișare, mă rog, interiorul... *Templului?*

— Fără importanță.

— Orice proprietar, când nu-i unul de ai lor, nu-i vremelnic numai?

— E timpuriu să le facem proces de intenții, deocamdată în capul lojilor, noi: ducele d'Antin, contele de Clermont, ducele de Chartres...

— Ducele de Biron, Praslin, Castellane, prințul de Broglie, Choiseul!...

— Nu ducele — vărul său.

— Mă miră!

— Marchizul de Virieu.

— S-a lepădat.

— Oui? tiens!... une prévoyance raisonnée.

— Héraut, Duport...

---

* Aluzie la constituirea masoneriei. (*N. ed.*)

— Un mistic.

— Un om groaznic! Clocotește... ceva! Apoi, la *L∴ Amicii Reuniți*, Talleyrand, Fouché...

— Dar nici un evreu, d-le mareșal!

— Nici unul? și... Prus Cloots?! parcă și Wolf și Blowitz și... Bougodas, Asriel, Gutmann, Lodron, Gumpenberg și...

— Ăsta-i bavarez, știu sigur.

— Poate fi și una și alta! și Manuel?

— Un om de ispravă!

— Iar amicii lor nu lipsesc nici unul! Clermont-Tonnerre, Victor Riquetti, Grégoire, ce zici?

— All is but toys! declarații umanitare, dragi maselor, și de care beneficiară și Negrii și ei, bieții, numai masoni nu sânt!

— Iluminații zic că văd răsărind soarele și nu văd noaptea prusacă!

— Întorcându-se împotriva Prusiei, apropiindu-se de Austria, monarhia franceză arată că s-a ridicat peste prejudecățile a trei veacuri. Filozofii n-au cădere să...

— Când folosul nu-i mână, încă dovedesc supușănie propriilor lor năzbâtii. Aplecați spre rutină...

— Sunt la nivelul mulțimii, săraeii cu duhul! Hulesc opera regilor și a miniștrilor și clădesc lumea pe nisip și...

— Nu știu să prețuiască binefacerile unui trai îmbelșugat. Ce au cu norodul?

— La oaste nu-i ia nimeni cu sila, nici n-au a se teme de năvăliri.

— Când vechile așezări vor fi doborâte, vor cunoaște cu toții și ostășia silnică și încălcarea hotarelor, ți-o spune un soldat!

— Va fi darul noilor așezări poate.

— Pe placul multora însă...

Gontran. Lachei. Aduc o tavă, pahare și răcitorul. Trag lângă canapea o masă.

Bătrânul maître-d'hôtel, în șoaptă:

— Monseigneur, monsieur le marquis... une goutte de 'mmard? ce Boucherottes est exquis, seulement, oftează, il se... fait... vieux, hélas!

Mareșalul:

— Et rare, n'est-ce pas, Gontran?

— D'autant meilleur, monseigneur. Et ce clos des Cîteaux, — clipește —, c'est du velours tout plein! deux doigts?...

— Pour vous, marquis?

— Je préfé'...

— M-r le marquis voudra bien goûter ce Pierry?...

— Du champagne? à la bonheur!, — clatină capul, scutură pudra de pe mânecă.

— À moins que vous ne vouliez essayer notre *Ay?* excellent!, tresare, — Non, nom de...! excusez, j'aurais du penser plûtot. Jules, vite, allez, mandez-moi cette... solitaire, là, vous savez, mais courrez donc! là, tout au fond de la cave, le panier vert et faites attention, mon ami!

— De mai trăia împărăteasa Elisabeta!...

— Se sfârşea cu Frederik II. Pacea de la Hubertsburg n-a arătat că nu izbutise la locul ce râvnea în Imperiu?

— Cât n-a fost pe placul poporului, al doilea război de şapte ani încă şi-a dovedit rostul. Dar ce poţi face? Franţa era în luptă, şi la noi toată lumea proslăvea Prusia. Iertaţi-mă, d-le mareşal, dar generalii noştri sunt potrivnici Austriei...

Mormăie:

— Cei cari au fost la Rossbach, numai!

— Împotriva brutalităţilor prusace ajunge dibăcia câştigată, dac-am avea baremi linişte!...

— Albionul?

— Vedeţi..., filozofia, literatura, tot ce e contra ocârmuirii şi religiei noastre, toate ne vin din Anglia: mòdele — un vânt de anglomanie bate!

— Ducele de Chartres?

— Da, Louis-Philippe...

— Joseph...

— Nu e *preaputernic*..., pe viaţă, de mai bine de zece ani?

— Îl crezi devotat regelui?

Zâmbind:

— A little more than kin, and less than kind!...

— Philippe-Joseph moare s-ajungă amiral!

— Afacerea de la Plymouth e încă proaspătă şi d'Orvilliers...

— Straşnic om! era cu noi la Port-Mahon.

— Trăieşte şi...

— Ai dreptate, ciudată muţenie!? Cum îţi explici că vasul pe care era ducele nu execută semnalul? retragerea escadrei engleze putea fi zădărnicită şi soarta flotei lor...

— Când ducele va căpătă rangul la care râvneşte, se vor lămuri toate. Da, la prima furtună...

— En attendant... Louis XVI l'a mal reçu.

— Multe se pot schimba. La Londra l-au primit admirabil. Mereu în tovărăşia prinţului de Wales şi îmbrăţişat de toată societatea.

Nedumerit:

— Te pomeneşti că izbuteşte?!

— A fool 's bolt is soon shot!

Liniştit:

— Nici nu e în minţile lui! ne-a îmbâcsit, de când s-a întors, cu mode şi năravuri englezeşti!

— Ai auzit, pe-acolo, de un oarecare Falk...?

— Cunosc pe rabbi Falk-Scheck. Relaţii multe, trecere mare!

— E drept că ducele l-ar fi vizitat în câteva rânduri?

— De două ori, ştiu.

— Şi că ar fi căpătat de la el un talisman, care să-l suie pe tron...?

— Un *kainoth*, nu? Am auzit şi noi, dar...

— Inelul pe care-l poartă mereu.

— N-aş crede! madame de Genlis, poate că ştie?...

— E adevărat că se întâlnește des cu Stanhope?

— Da. I-am zărit la... Ipswich și în câteva rânduri ne-am întâlnit la Bath, erau tot cu Gaisborough, discutau *muzică*, ultima pasiune a pictorului.

— La Berlin, Mirabeau se vede cu Brunswick.

— Cum l-ar mai vrea pe tronul Franței!

— Nu e nepotul *ilustrului Stuhlmeister*, din Willhelmsbad?

— E sorocit să fie sabia Angliei împotriva patrioților olandezi.

— Contra noastră adică?!... Și rostul lui Mirabeau, în capitala Prusiei?

— Les amusements de M. de Périgord, peut-être.

— Să ți-o spun eu!... să se întâlnească cu stârpitura 'ceea galițiană, cu Mendelsohn!

— Cred că mai curând cu... doamna, contelui de Mirabeau îi plac mult formele...

Printre dinți:

— Și arginții!... Nici o taină alta?

— Tocmai, ziceam... s-aplece prin bună înțelegere acțiunea franceză politicei Angliei.

— Toate se află!

— Mai rău că și... Lângă tron, în ministere, pretutindeni — iscoada... Amicii Prusiei cârtesc, încurcă, se spovedesc peste hotare...

— Unii de bună credință poate.

— Servesc pe regele Prusiei iar regele nostru, d-le mareșal, ca și înaintașul lui, e nevoit să păstreze în taină mare treburile statu'...

— Marturisită sau nu, politica monarhiei e întinată de bănuială și...

— *1756* e anul cu pricina!

I-a adus sticla. Gontran:

— *Cru de Ludes!* On peut la frapper à l'instant, mais...

Mareșalul:

— Jamais, pardi! Je l'ai toujours bu chambré et je m'en félicite.

— Monsieur le marquis, un verre d'Épernay–glacé?, — vrea să toarne.

— Non, mon ami, du même, je me méfie de la glace.

— Monsieur le marquis a raison, on veut être à la page et on s'étrille le gosier.

— Și anul *1740* rămâne obârșia dezbinării, de astăzi, dintre popor și coroană. Știu, mai sunt și înfrângerile moștenite, Ludovic XV a pierdut Indiile...

— Canada...

— ..*les quelques arpents de neige?!*, cu amărăciune, — M. de Voltaire avait de l'esprit!... Dar sprijinul ce am dat insurecției americane? Anglia n-a pierdut America? și asta nu înseamnă nimic?

— Nebuneala care se vestește ne va risipi coloniile și...

— Avem o înțelegere, să știm s-o păstrăm.

— Zilele trecute l-am zărit pe ducele de York cu Carra, ce crezi?...

— Encore un qui a sa marotte!

— Intrau la Méot, să prânzească.

— Să sperăm că pe lista de bucate lipsea *tronul Franței*. După perdele se mai lucrează, pe câte știu, la întrunirea *Amicilor Revoluției* și ai... *Constituției*, spre stingerea certurilor și rivalităților naționale, șoptesc...

— Sporesc în fiecare zi organizațiile... Aveam, les clubs: des Arcades, des Étrangers; anul trecut au înființat „La Société Olympique" și pentru săptămâna viitoare se anunță deschiderea altei... loji noi, *Le Club des Américains*, nu?

— V-am spus, perioada a doua înce'... Lord Stanhope, președintele L.·. N.·....

— Nu activează și în Paris?

— Și încă cum! cât toți laolaltă! Mai sunt, oratorul Price...

— Doctorul?

— Da, eu vorbeam însă de *atribute*. Vin și MM. Howard, Bourton, Rawell, mulți!... Așa că... Amicii *Constituției* vor avea curând numeroși reprezentanți aici și...

— *Na! wer den Kern haben will, muss die Nuss knacken*. Ce o să ne mai trântească!

— Dar, să revenim... De la izgonirea Evreilor, poruncită de Carol VI, nu li s-a recunoscut dreptul să se așeze în Franța până...

— Nu-i oprea nimeni să se îmbogățească...

— Sânt abia nouă ani de când Ludovic XVI le-a întărit cu slovă, învoirea să stea.

— Și n-au trecut patru ani și s-au împuiat în Alsacia. Fac camătă grozavă, mint, jefuiesc, măsluiesc chitanțe, sug sângele! nu s-au răsculat țăranii?! Toate zapisele găsite erau ticluite pe jidovește.

— Și toate erau, cum bine ați spus, ticluite — adică: falșe.

— E drept că regele a orânduit o cercetare, — bagă mâna în buzunar, scrisoarea mototolită foșnește. Se încruntă.

— Țăranii, d-le mareșal, au fost osândiți să întoarcă ce au primit. Ludovic XVI... every inch a king! i-a scutit, pe Evrei, să mai plătească darea umilitoare ce li se cerea la rohătci, în sfârșit i-a slobozit să facă pe față negoț și industrie.

— Putea să nu le dea dreptul să aibă clădiri!

— Și melcul are casă.

— Lipitoarea n-are!

— Și fiindcă bogăția țării este, încă, numai funciară, lor nu le-a îngăduit să cumpere pământ.

— Regele e înțelept!

— Totdeauna. Malesherbes e onest și veți vedea că toate plângerile lor vor fi curând lămurite, înainte să se schimbe... vremea, așa că...? Apoi, nu le-a dat tot?

— Tocmai! fiindcă n-o să aibă ce să le mai dea.

— Sunteți înverșunat, d-le mareșal.

— Sunt păscut! îi cunosc, — scutură capul, împrăștie...

— Credeți-mă, mișcarea... dacă nu ne ferește Dumnezeu, va fi provocată de ceilalți... Sunt nevoi urgente și vor grăbi, tocmai pentru a dobândi un rezultat imediat. Nu, gândiți-vă, ce interes pot avea Evreii să doboare pe Ludovic XVI? sau...

— Și mai rău!

— Nu înțeleg.

— Nu? și... Sedecias, Meïre, Solomoncini?

— Atunci... Dar credeți cumva că revendicările lor sunt, astăzi, grija de căpetenie a uneltirilor? Recunoașterea drepturilor lor va întârzia și de astădată... Și abia când vor căpăta cetățenia, nu se vor folosi de ea. Slobozi, pe tărâmul comercial și industrial, da, asta au vrut-o...

— Cu îndârjire!

— Și le ajunge.

— În cin'zeci de ani ajung ei la cârmă!

— Poate.

— Și Anglia?

— Insulă. Toată puterea ei nu stăruiește în stăpânirea mărilor? La sfârșitul veacului trecut și-a dat seama și și-a croit politica. Credeți-mă, dacă nu va fi în stare să țină piept, pe mare, întregii Europe, se năruie și iată de ce, Anglia, nu poate îngădui nimănui să-și mărească flota.

— Pricina aceasta va naște multe războaie!

— Desigur. În veacul trecut îi stăteau două puteri mari maritime în cale, Franța și Olanda. Într-același chip se căznește să prăpădească și flota noastră. Știți cu ce preț a plătit familia de Nassau coroana, Olanda îngenunchiată și toate izvoarele ei trecute în apele Angliei.

— Fiindcă și-a scăzut flota.

— Frederik II înfățișează abia un șlep alături de un vas de linie, astfel se pricepe înțeleptul rege să nu deștepte bănuiala Angliei; când urmașii săi vor clădi pe apă, se vor cufunda și pe uscat. Așa va fi cu toți, pe rând, într-o zi poate și cu Italia, dacă vom ajuta-o să-și adune țărișoarele și...

— Stadhouder-ul trebuie gonit!

— Trebuie... trebuie... dar plecării lui va urmà?...

— Ce?

— Și vrem s-o ajutăm să-și refacă corăbiile și...

— Spre siguranța ei și a noastră!

— Pieirea flotei noastre iată, d-le mareșal, grija Angliei și pentru a o dobândi nu va ocoli nici un mijloc.

— Chiar... revoluția?!

— Mai ales!

— N-am eu dreptate să-i urăsc?

— Negreșit, dacă proclamația lui... Voltaire putea fi cetită pe pământul lor atunci!?

— Lesne! când am ajuns la Boulogne tot litoralul nostru mișună de spioni.

— Când vă spun că au slăbiciunea folosirii organizațiilor oculte!

— Hm... da.

— După ce vor isprăvì cu vasele noastre, dar... după ce vor isprăvi de tot o să-i avem iar alături o bucată de vreme.

— Cât timp or să aibe nevoie de noi.

— Nici un ceas mai mult. Deocamdată...

— Dar intențiile acestea au fost ele controlà'?...

— Întâmplător, unele... Astfel, cât privește jocul nostru în Olanda, curierul lui Malmesbury s-a... rătăcit, chiar de două ori! Rapoartele n-au mai ajuns la Pitt și așa s-a aflat că Anglia își propune să stea *în umbră*... câtva timp.

— Tot nu văd amestecul oficialităților aici...

— Aceeași neplăcere i s-a întâmplat și lordului Grenville, câteva din scrisorile sale, adresate contelui Stadion n-au ajuns la destina'...

— Și?

— Și... au dat în vileag că *„guvernul britanic are interes să stârnească și să păstreze pe teritoriul francez dezordine internă“* și, în afârșit, lordul Mansfield, un om delicios! spune, cui vrea să-l asculte, că *„revoluția trebuie să înceapă în Franța!“* Și banii lor curg...

— Interesant! Grenville-Stadion? hm... alianța cu Austria să fie păstrată, în așteptare, și cu ce poate ea aduce. Avem însă nevoie de oameni!

— Nu ne lipsesc. Breteuil la Viena, contele d'Esterno la Berlin sunt paznici luminați și mai sunt și alții.

— Ce rămâne statornic e că nimeni să nu domine în Germania. Regele nostru, el singur să rămână proteguitorul libertăților germanice.

— Dar pe această imuabilă bază a fost încheiată... înțelegerea cu Austria.

— Mă întreb dacă regele se poate bizui pe careva afară? Nu cred.

— Pentru Engleji, Burbonii reprezintă pactul de familie. Ludovic XVI înfățișează războiul în America, lupta pentru stăpânirea mărilor iar în Olanda, ca pretutindeni unde ne găsim, politica antiengleză...

— Evident! — își toarnă. Ia paharul în mână, îl privește și: — Ce cher dom Pérignon, marquis, fût un grand bienfaiteur.

— Un moine, pas?

— De l'abbaye d'Hautevilliers. Il inventa, il y a cent ans à peine, ce grand vin qui mousse. À la mémoire de dom Pérignon!

— À l'amphitrionne!

— De grand cœur!, ciocnesc.

— À la vôtre!

— À vos succès, marquis. Et... crezi serios că ovreii nu urăsc pe rege?

— Ura trebuie să aibă o bază. Și, pe Evrei, din veacul al unsprezecilea nu i-a mai stânjenit, în Franța, nimeni...

— Nu ne trebuie. Să se care singuri!

— Ideea de a-i silì să părăsească popoarele cari muncesc pentru ei e să cereți ederei să se desprindă de pe pom, nu?

— Și vrei să spui că nu sunt împotriva bisericii noastre?

— Nici alături nici împotrivă. La ce ar fi? Honorius III, papa Grigore, nu le-au luat apărarea? La Roma, la Avignon, în vremurile cele mai turburi n-au găsit mereu adăpost? Bunătatea lui Clement i-a ocrotit. Abia când papalitatea se reîntoarce în Italia își recapătă și ei drepturile. Subt Bonifaciu IX li se încuviințează să ridice o sinagogă la Bolonia. Îi susțin și Pavel III și Sixte V.

— Binele se uită!, — scutură capul, un bobârnac...

— Dar nu-i un motiv suficient să cheme răzbunarea. Raporturile dintre sf. Scaun și Anglia, ele, sunt mai de timpuriu rele.

— Ale Romei cu Germania, da. Nu înțeleg...

— Fiindcă atribuim *reforma* lui Luther, numai. De la Erasm...

— Tocmai.

— Schisma n-a necăjit prea mult Roma. Leon X se mărginea s-o numească *gâlceavă de popi* și nici c-ar fi fost altceva dacă Luther, umilit, n-ar fi cerut sprijin la Hussiți — doctrina acestora îngăduia să înfrunți pe papa atacând chiar papalita'...

— Apare clar că Germa'...

— Iar Hussiţii au dobândit doctrina de la John Wicleff, care trăia în veacul al XIV-lea, nu din războirea cu Roma. D-le mareşal, Anglia nu s-a făcut protestantă numai şi numai fiindcă, înamorat de Ana Boleyn, Enric VIII vroia să se despartă de Caterina de Aragon. John Wicleff înfăţişă înseşi sentimentele poporului englez; prin el glăsuia norodul, pe câtă vreme reforma lui Luther a fost, la început, rodul mărunt al uneltirilor câtorva baroni germani. Luther n-a fost nevoit să s-ascundă doi ani mai bine la Wartburg? pe când reformatorul din Hippswell, ocrotit de Camera Comunelor, nesupărat, avea toată naţiunea cu el.

— Divorţul, un pretext numai?

— Abia. Şi când se desăvârşeşte despărţirea, Anglia toată şi clerul rămân alături de rege. Vedeţi dar că...

— Da' dacă sunt aşa de curaţi, precum zici, de ce nu ne-am deprins şi sfinţii noştri să se roage pentru ei!?

— Pentru... Evrei? Dar sfântul Bernard n-a fost păzitorul lor cel mai vajnic?! În tot veacul al XII-lea părinţii Bisericii întreţin cu ei discuţii teologice şi papa Alexandru III nu ordonă cinstirea religiei lor? Conciliul de la Latran nu sancţionează hotărâri menite să-i apere?

— Visternicul papei era jidan!

— Coincidenţă numai. Pe când în Anglia, ura împotriva catolicismului e dusă din răsputeri. Cercetaţi legislaţia lui Bacon, e pilduitoare. Tot veacul trecut şi de-a-lungul acestuia, când vor să defaime, să înjure, nu zic: *„papist!"?* după cum, într-o zi apropiată, la noi, vor sudui: *„clerical – pe el!"*, nu? aşa că nu ei...

— Încep să mă lămuresc:

Nepregătiţi încă, slabi, lasă pe alţii să dărâme şi să clădească, până când le va sosi vremea — porunca e veche! Apoi, vor lua din mâinile Angliei *„unealta"* şi vor stăpânì Franţa şi prin ea vor năzui la asuprirea lumii. Marchize, pentru întâia oară de un veac aproape, şi am iubit viaţa! mărturisesc, sunt mulţumit că am să închid ochii curând. Dacă... din zdruncinarea ce văd că soseşte se va mai putea clădì, e treaba fiului meu şi a lui Armand-Emmanuel — ştiu că va fi un bun servitor regelui, contele de Provence îl preţuieşte. Chestiunea despre care vorbirăm, a *„naţionalităţilor"*, e sabie cu două tăişuri şi cei cari cârtesc împotriva politicei regilor noştri, când vor crede că au încheiat isprava cea mai mare, se vor trezì cu închegarea totală a Germaniei. Că va fi peste cin'zeci de ani sau poate două sute, puţin importă, noroadele au viaţă mai lungă decât oamenii, dar se va face!... când se va ivì omul şi, atùnci va fi răfuiala cea mare!

— Ciudat! s-ar zice că nu glumiţi, sau?...

— Jesters do oft prove prophets, clatină capul, scutură reverul hainei...

— În ziua când barierele păcii mari, din veacul trecut, ar cădea...

— Toate silinţele noastre de a mai impune o pace franceză vor rodì numai războaie.

— *Furor teutonicus* — şuvoiul va trece peste zăgazuri.

— Şi lucrul de seamă al atâtor veacuri va fi sfârşit!

— Să se piardă urmele cuminţeniei celor orânduite pân' acum?

— Pentru multă vreme. Fiecare regim își scrie istoria. În privința aceasta Carol Quintul a fost cinstit, n-a dăcuit însemnările cronicarului său, nici n-a vrut să i le citească și Sepulveda a putut spune tot adevărul. Zì, crezi că se apropie ceasul?...

— Cred. Curând...

— Vor minți groaznic! și multă vreme. Să sperăm totuși că posteritatea va reține un lucru...

— Anume?

— Că veacul nostru a petrecut strașnic!

— O! veți fi pomenit!

— Pe sfânta dreptate.

— Vistieria încearcă să...

— Citesc într-o carte minunată: *de recuperatione Terrae sanctae.*

— Justement, le cheval de bataille de M. de Calonne!

— E uluitor câtă prevedere găsești la sihastrul din Coutances!

— Confiscarea bunurilor monastì'?...

— Și câte alte lucruri!

— În veacul lui n-a fost luat în seamă.

— Al XVIII-lea, parcă? Era prea de vreme. Nu știu dacă cei noi, porniți să desfășoare principiul naționalităților, nu vor recurge într-o zi la arbitrajul internațional, povățuit de Dubois, pentru a chezășui pacea universală!? Auzi? sau pentru alte temeiuri... Interesant, nu?

— Credeți posibilă, mașina?

— Negreșit cred că, în slujba celui mai tare, alcătuirea va fi un instrument de pomină! În mâna Angliei sau?... Îl vor folosi cu siguranță, ori ea ori *ceilalți*... Toate națiunile strânse laolaltă!...

— O ligă?

— Ce crezi despre Calonne?

— Vioi, sprinten și plin de farmec, se spune. Poate cam îndrăz'...

— Flușturatec! Aud că a pregătit un proiect în optsprezece capitole și toate de seamă, zice. Pare că vrea să adune și notabilii, ce spui?

— Și regele?

— Stătea la gânduri, acum șovăie.

Îngrijat:

— Dar vor deșteptà Statele-Generale! și...

— De aici va porni și boclucul! Trebuie să mă grăbesc, văd eu!

— M. Caron de Beaumarchais!, — strigă vestitorul, din prag.

Richelieu strâmbă din nas:

— *Le meilleur n'en vaut rien et*... il est bien loin de l'être!

— L'affaire Kormann, Goëzman *et caetera,* non?

Dă din cap.

— Cette fois-çi maître Bergasse le serre de près.

Anunță:

— *Sa Maj'*... M. le conte Falkenstein!!

Mareșalul:

— L'empereur d'Allemagne! un grand visionnaire qui s'imagine pouvoir astreindre...
— Les Pays-Bas, et Rome...
— Et le clergé et la noblesse. Il amasse...
— Contre lui...
— L'insurrection et la foudre, — s-au sculat în picioare.
Încep să sosească invitații.

Străbate tiptil salonul. Când ajunge în dreptul lui Korico, pășește pe vârfuri — încet. Pasărea nu-l vede; i-au pus căciula de pâslă peste colivie.

Trece pragul și se îndreaptă spre fundul camerei, ochii în pământ, nările umflate adulmecă... S-a oprit lângă paravan. Se apleacă iute și ridică, de pe covor, o jartieră galbenă de mătase. Se uită lung la ea, o duce la nas, se uită la canapea — pernele scofâlcite. Se plesnește cu palmele peste obraji. Bagă lucrul găsit în buzunar, oftează. Pleacă spre ușă. La trei pași, când s-ajungă... sare doi pași înapoi...

— *Mzìmu!...*

Peruca i-a sărit de pe cap și-i clămpăne dinții, picioarele moi.

În rama oglinzii, cât e de înaltă, o arătare: haine scumpe albastre, încărcate cu fir; o pelerină roșie cu guler de vulpe albastră și altă blană, vânătă, aruncată pe umeri. Ciorapi galbeni, suflecați, cu ciucuri de aur; pantofi de catifea, cataramî în diamante; un lanț lung, de gât, strălucește de pietre. Pălăria neagră, cu țugui și pene multe albe; două sfredele aprinse: *ochii*, țintă la el — *dinții*.

Abià și-a lăsat privirea pe fața... Teama-l oprise.

Chipul răsfrânt nu s-a mișcat.

Se-ntoarce în dreapta, nimeni! Privește iar spre oglindă...

Ce se arătase stă neclintit, îl privește.

Zorește spre ușă, fugind, cu mâinile întinse înainte. Nu vede nimic. Mai face un pas, s-a izbit de... țipă:

— *Àmâla!!* și cade grămadă.

Alături, dormea — s-a deșteptat...

— *Kakalidere, mànta!...*

După cină. Toți în salonul din fund — aproape întuneric. Nici șoapte. Cerc în jurul unei mese, acoperită cu o catifea neagră cu ceaprazuri pe margini — *lanțul*. Cusute în argint: o stemă; purpură: zeița Ishtar, *Coborârea în iad*, la rând șapte ziduri; sus, strălucește *Shamash;* în părți, Jakin și Bohaz, coloanele; un paloș în flacări, o secure; jos, trinitatea septenară în aur — argint — aramă; dedesubt, lângă margine, un pește străpuns. În picioare, un crucifix de fildeș: răstignitul fără cap, pe umeri patru capitale roșii: *M.·. H.·. B.·. N.·.*

Cagliostro, pălăria cu pene albe pe cap, cu ochii ațintiți asupra unei sfere străvezii de cristal, teșită la gură și plină cu apă lustrală. Degetele încărcate de inele.

Lumina de la candelabru aurește tot globul și apa începe să fiarbă... Din fund urcă stropi de aer, fug și s-adună, întocmesc numere, litere parcă, înfățișează lucruri... și se risipesc iară. Cuprinsul încă își schimbă culoarea, acum un verde de fund de mare, albastru ca cerul, apoi ca sângele — roșu; galbenă sau limpede și apoi dintr-odată neagră, o străbat limbi de foc. Când privirea lui părăsește globul și apa se-astâmpără, tace.

Și-a oprit ochii pe cel așezat la masă, în fața lui:

— Fără treisprezece zile sunt zece ani astă seară, la 3 *Asșandar*, la Théâtre-Français, s-a jucat piesa dumitale.

— *Bărbierul din Sevilla*, exact! Erați acolo?!

— Sânt pretutindeni. *Utnapishtim ebeo!* — privește spre luciul apei:

— Și piesa va trăi multe veacuri. Lucrați la o... operă filosofică?, — surâde.

— Da... *Terrare*...

S-a turburat apa.

— Nu va avea succes.

— ?...

În vas, azur.

— Dar veți avea o inspirație fericită.

Măgulit:

— O piesă nouă, negreșit?...

— Veți părăsi Franța, la timp.

Domolit:

— Și mă voi întoarce... curând?

O linie, întretăiată.

— Hic haeret aqua! Când va fi trecut primejdia, târziu.

— Un trai fericit, sper?

— Scurt. V-ați depărtat de Saturn — veți pierde procesul. Prea aproape de Jupiter — feriți-vă de mesele prea copioase și de dragos'... după.

Richelieu:

— Și mie ce-ai să-mi prezici?

Aproape răstit:

— Nimic decât ce s-arată!

— Adică?

— Nici o neplăcere, numa'...

— Ce? — frământă în buzunar scrisoarea.

O linie lungă în curmezișul apei, la capătul ei părăluțe de aer.

— ...'essohn va plăti, liniștiți-vă. Încolo... *Sephirot*..., le-ați avut toate, îmbelșugate, *hod*, și... sfârșitul oricărui început vine.

— La noapte?

— Trei călătorii lungi va mai face pământul și... în *Adarpahasșt*...

— Nepotul meu Emmanuel?...

Pe apă s-a prelins o pojghiță.

— Îl văd... în țările înghețate. Departe... Bine!

— Voi muri înecat? în luptă?

— În pat.

— Singur?!, se întoarce plictisit, — Launey, c'est votre tour.

Se apropie de masă:

— Ce mari desfătări?...

Doctorul Balsamo:

— Nici una.

— Așadar nimic de seamă?
— Depinde!
S-a luminat toată apa, fulgere.
— Îndeletnicirile mele mă țin la adăpost, într-o cetate, — râde.
— Și veți muri acolo. *Geburah*...
— Întemnițat, eu?!
— Măcelărit!
— La Basti'?... Nu e obiceiul să...
— Îl veți inaugura. *Thirmeh*...
— Mulțămesc!
Mareșalul:
— Francine, mademoiselle..., à vous maintenant, voyons!
Abia se apropie:
— Mi-e frică... — dar, își ia inima în dinți. La urma urmei ce mi se poate întâmpla mie?!
— Pe surioara d-tale o cheamă... Julie?
— O cunoașteți!?
— Va trece printr-o spaimă strașnică, dar, liniștește-te, va fi mântuită și...
— Slavă!... și fata se depărtează de masă, pleacă-n odaia de-alături.
Ceilalți:
— Și?...
— Tatăl ei, căpitanul Monsigny? va fi..., — șoptește: uci...
Richelieu:
— Favras! Da' unde e? A, n-a venit, păcat! aflam poate ceva...
Balsamo și-a aplecat ochii asupra vasului.
Crețuri...
— Îl va trăda...
Contesa:
— Și?, — îngrijorată.
— Spânzurătoa'...
Mareșalul:
— Ce brave Favras! tout de même, quelle blague!...
Cossé:
— Unde-i scris? de unde știți?
— Spiritus ubi vult spirat! E scris în Sépher Ietzirah și... se oglindește... aici, *ibusibu c'ombalah*... Priviți!
Pe luciul apei... un trup se hâțână-n vânt.
Se întunecă apa și imaginea piere.
Cossé:
— Doctore, știi multe.
— Akiba, dascălul meu și ben Yohaï, colegul meu, știau însutit.
Du Barry:
— Marchizul de Condorcet? nici el n-a venit. Poți să ne spui... d-ta?...

S-a înverzit apa, în vas — o pată neagră o străbate; un cerc se prinde de ea și cade la fund.

— Va rătăci... Otrava care-l va mântuì de ispășire o poartă-n inel, dar n-are inelul încă.

— I se întâmplă și lui Brissot ceva?

— Își va pierde... capul.

Mareșalul:

— Dup-o fată?

— O femeie îi va fi fatală și... altora, mulți, și... ei însăși.

Contesa:

— Dumouriez?

Un cerc mare la mijloc și crețurile fug spre margini.

— Ui... tați-vă: lupte, glorie! Aleargă... Va fugi peste hotar.

Richelieu:

— Connu! menez donc un âne à la Mecque, vous n'en ramènerez jamais qu'un âne, justement! Taverney, e rândul dumitale!

Bătrânelul se apropie, răgușit:

— Ce mari ne-no-ro-ciri m-așteaptă?, — îi tremură picioarele.

— Nici una asemănătoare, dar... nici o izbândă.

Mareșalul:

— Necaz mai mare ca ăsta!?

— Lămuriți-mă, vă rog...?

— Amândouă socotelile Voastre... matrimoniale dau greș. Amândouă!

Taverney bâlbâie, îngână:

— Do... donc... ni... ni... ni Philippe... ni... ni... Andrée! — oftează.

Contesa:

— M. de Lapeyrouse est pressé.

Cagliostro:

— Il a tort.

— On l'attend à Brest.

Cossé:

— Pleacă și Monge?

— Da, și Dagelet. Vin cu noi, amândoi.

Balsamo:

— Cine comandă vasul care vă însoțește?

— L'Astrolabe? contele de Langle.

— Va fi ucìs.

— Accident? Marinarii?

— Mâncătorii de oameni, acolo...

— Nu voi terminà expediția?

— Da și nu.

— Ne vom întoarce curând?

— Relativ.

— Cum, când?

— Târziu. Veți fi adus... abia în veacul care vine; rămăși-țe-le... numai.
— Nu înțeleg.
— Feriți-vă de insulele necunoscute!
Ducele de Brissac:
— Nu sunt curios, dar?...
Contesa:
— Non, Hercule, je ne veux pas!
— Spune!
— Veți rămâne la Versailles...
S-a aprins globul.
— Admirabil!
— Unde veți fi ucis.
— Cu... rând?
— Când nu va mai fi regele acolo.
— ?...
— De vreți, priviți!... *Sşharimeh? asur, Morarmeh...*
Pe luciul apei se strâng, se risipesc... semuiesc trei cifre...
— Nu!? câte sute de ani, până se va împlini prorocirea dumitale?! — toți râd.
— Câte? priviți!
Cossé:
— Nu, nu... are dreptà'!... au rămas două, ba numai una?...
— Un singur număr, da, 7.
— Așadar peste șapte ani?!
Richelieu către Barthélemy:
— Et vous, marquis, ça ne vous dit vraiment rien? — și-l împinge spre masă.
— Puisque vous voulez...
Balsamo, în șoapte:
— ...treizeci și două de căi ale înțelepciu'... *Zohar... netsah..., quoi?!* Marchize, vei împăcà oamenii... *baâl... malcut...?!* și vei urca treptele tronului...
— ?...
— Franței!
Beaumarchais:
— À la honheur!
Barthélemy:
— God forbid!
Du Barry, către Beaumarchais:
— Et ça vous fait tellement plaisir?...
Richelieu:
— Puis donc que le marquis est présent seulement...
Cagliostro:
— Cu alți patru odată.
Mareșalul:
— Modest debut!... va fi Bajazid sau Timurleng?

— Nici unul nici altul, dar cușca... o văd.

Contele de Haga:

— Comtesse, vous ne daignez pas?...

— Non, plus tard, après...

— Bon, mon tour alors. Voyons, M. le docte, à nous deux, n'est-ce pas?

— *Illico*. Méfiez-vous des *Bonnets*.

— J'ai les *Chapeaux!*

— *C' hocmàla!* Veți porni împotriva... Rusiei.

S-a turburat apa — neagră.

— *Ehych!* nemulțumiri mari vă așteaptă... dinspre Danezi.

— Altceva?

— Nu veți mai fi prietenul Franței...

Regele Gustav III:

— Credat Judaeus Apella!

— Al Franței de mâine, zic, dar zadarnic!

— Greutăți mari? Știu să le astâmpăr! și voi... domnì mult, nu e așa?

— Până veți fi ucis.

— În luptă?

— La bal.

— De cine?

— Un... soldat... un ofițer... de ai Voștri, *Si... re*.

— Care?

Contesa, pe gânduri, broboane pe frunte, își face vânt...

Balsamo:

— Văd... un evantai, tresare: *kuvinabusì...*, păziți-vă!

O pată roșie, în vas.

— Degeaba. Prea târziu, *rotì*, a tras!...

Contele Falkenstein se-așează pe scaun, în fața lui Cagliostro:

— Dacă vă interesează?...

— Nu... Numai cui vrea să știe, spun.

— Continuați atunci, conte de Fénix.

Tresare, îl privește lung și-și apleacă ochii pe glob:

— Îndrăzneț, voluntar... Dar de ce atâta neliniște? Și nici o înlănțuire..., mă iertați!

— Vă rog...

— La carul Vostru sunt înhămați cai din toate neamurile, și neînvățați să... tragă. Călătorie primejdioasă! s-ar putea...

— Asta-i tot?

— *Tiphereth*... Căsătoria civilă, negreșit, e o întocmire care... cheamă... alta și când o veți hotărî va trebuì să sancționați și divorțul...?

— Admittatur!

— Ante mare, undae! Și Roma... *gedulah*... e încă tare!, oftează.

— Și-apoi?

— Nu vor trece... trei ani și veți avea o insurecție... sus.

— Sus?...
— În Țările-de-Jos. An nefast, 88... și pentru o întâlnire cu Turcii.
— După mine... cine?
— Fratele *Majestății... Voas'...*
— Bine... bine...
— Rău!
— Wird noch viel Wasser vorbeifliessen.
— Das dickste Ende kommt nach... und bald! Priviți...
La suprafața apei, bășicuțele adunate întocmesc: *5.*
— Cinci ani încă!? și vezi vreo primejdie asupra regelui... Franței?
— Da! *Sebet-Sisse.* Să... vedem: va fi... — ridică capul; apa se astâmpără. Privește jur-împrejur, neliniștit, parcă...
— Nici o grijă, spune-ne!
Globul — o flacără!
— *Adod... Marduk! dotidisso-ibubusì-ibusibu-kuvinabùsi-dotidossi-ibubaâl! Benmeh!*
Tremură masa, se clatină vasul.
— Va murì.
— Cum?!
— Fără cap...
Toți se privesc, înspăimântați.
Iosif II:
— Și contele de Provence?
— Va muri... fără picioare. Va domnì.
— Contele d'Artois?
— Va domnì.
— Toți trei frații?!
— Încredințați-vă singur...
Pe fața apei potolite, trei coroane deopotrivă, la rând.
— Și?
— Se va prăpădi, departe, părăsit de curte.
— Și... Louis-Philippe?
— Guvernatorul din Dauphiné? E la Bagnolet, n-apucă vara.
— Nu, fiul său.
— Philippe-Joseph? va murì.
— Lupte navale, așadar?
— Pe eșafod!
Richelieu:
— Finis coronat...!
Cagliostro:
— Fiul său va domnì.
— N-are nici doisprezece ani, cum?
— Va fi regele Franței.
Richelieu:

— Mă rog, la câți regi împarți d-ta Franța?!
— Rămâne întreagă.
— ...'ba să te mai înțeleagă!
Împăratul Germaniei:
— Și Antoi'... sora mea?
— Soarta soțului ei.
— Madame... Elisabeth?
— Pareillement.
— Atunci va fi... revoluție aici?!
— *Ruvim, Asir... C'hesed!*
Clocotește tot vasul și masa se clatină...
— Groaznică!!
— Îmi voi păstrà hotarele?
— Dimpotrivă!
— Ce vrei să?...
— Le veți lărgì, dar... mai târziu, după Voi, târziu...
— Înțeleg. Și după mine câți... împărați?
Pe luciul apei, iar numărul... *5*.
Mareșalul:
— Văd ceva pe apă...
— Un cercle et...
— Il m'a semblé voir un... *collier*, quel éclat! et *la gueule d'un lion*, non?
Balsamo îl privește stăruitor:
— Vous vous trompez!
— Pas que je sache. *Ven.'. maestro*, méfiez-vous de... — încet: — Gare à la Bastille et méfiez-vous du Saint-Siège!
— Merçi, înclină capul.
Contesa, stătea aproape de masă, în stânga, se scoală, șovăie, trece în fața lui Cagliostro. Ochii ei mari vădesc spaima, se stăpânește și...
— ...e rândul meu!, oftează. Blajină:
— Iată-mă, doctore...
— Veți mai face un drum... două! la... Londra.
Înviorată:
— Da! mă du'...
— Dacă ați putea rămâne acò'?!...
— Mă pot eu despărți de colțișorul acesta?!
— Dar veți avea... necazuri!
— Cine nu are?!
— Necazuri mari!, — smerit: — știu, atâtea cupidități.
Șoptind:
— Fini! Jean n'aura plus un sou, rien!
— Nu e vorba de dumnealui.
În vas, fierbe apa și se întunecă.

— Mi-e frică! spune! da' spune odată!!, — își frânge degetele...

— Ni... mic!

— Nu e adevărat! mi-ascunzi ceva, minți! știu!... și-a prins gâtul în palme, e palidă ca o moartă. Se scoală, pășește alături, se clatină, gata să cadă, — *Je suis fritte!*, pornește spre ușă în hohote, iese plângând.

Vor să știe, întreabă cu toții:

— Ce are?!...

— Da' ce e cu?...

— Va fi de-ca-pi-tà'!...

— Cum!?

— Ce zici?!...

— Dixi!... — și buzele-i șoptesc? *Nabon*, du-te! *Marduk* te-așteaptă și *Kaberimii*, se ridică și încrucișează mâinile deasupra vasului. În sfera de cristal s-a liniștit apa — limpede.

Iosif II:

— Messieurs, il est grand temps de...

Din prag:

— La voiture de Sa... de... Monsieur le comte Falkenstein!

Își ia rămas bun. Încep să plece... Cântă cocoșii.

Cap. IV

DRAMATIS PERSONAE

JEAN-HENRI LATUDE, zis Danry, zis Masers de: fost felcer la armatele din Languedoc. Aventurier, n. 1725 la Montagnac (Hérault) — m. 1805. Victimă oficială și erou consacrat.

CAMILLE DESMOULINS: avocat, ziarist. N. la Cuise, în 1760; decapitat, la 5 aprilie 1794.

MORELLET-abatele André: literat și economist fr. N. în 1727; m. la 1819.

ROSIÈRE, Thuriot de la: jălbar. N. 1744.

TOURNAY, Louis: soldat din Garda franceză. N. 1762.

PELLEPORT: marchiz de, 1742–1811.

LAUNEY, Bernard-René, marchiz de: *guvernatorul Bastiliei*. N. 1740. Măcelărit în ziua de *14 iulie 1789*.

D-na LEGROS: Văduvă sentimentală. Etate: 44 de ani. Negustoreasă.

Magistrați, slujbași — paznici, întemnițați; soldați, slujitori — popor.

Locul de privire:
1789

Paris, în Bastilia și afară.

1789

La capătul străzii Saint-Antoine: cele opt turnuri greoaie și jos apa, verde, stătută, moartă. Poporul ținea răbojul celor cărați acolo. Intrau cin'sprezece-douăzeci de nenorociți în fiecare săptămână, adesea mai mulți. Vroiai să știi, să afli?

— Ssst! nici o vorbă! — și cel întrebat, șoptind, privind înspăimântat în urmă, în lături, își făcea cruce, grăbea pasul.

Din când în când, un dric ieșea pe poartă.

Sainte-Foix, publicistul, scrie prin veacul al XVIII-lea: „Bastilia e una dintre cele mai groaznice temnițe din Europa și despre ea nu voi spune nimic!".

Se mai zicea, în taină: „Mai bine să taci decât s-o pomenești!".

Masca-de-Fier acolo își dăduse sfârșitul. Fratele lui Ludovic XIV? — Nu.

Generalul Bulonde? Intendentul Fouquet? Patriarhul Avedik? Ducele de Monmouth? — Nicidecum.

Cavalerul de Rohan? Contele de Vermandois? Care atunci?!

Ducele de Beaufort, contele de Keroualze?

Nici unul dintre aceștia.

Regele Franței negocià în ascuns dobândirea cetății Casal, din nordul Italiei, pe Pô.

Contele Hercule-Antoine Matthioly, marchiz de Monferrat, secretarul de Stat al ducelui de Mantua, l-a vândut pe Rege. Acesta porunci să-l aresteze.

Îl prinseră chiar pe pământul italian și fu aruncat în temniță la Pignerol, în anul *1679*.

Cin'sprezece ani mai târziu fu strămutat la Sainte-Marguerite, apoi la Bastilia.

De când au pus mâna pe el și până la moarte — *19 noiemvrie 1703* — nu i-a văzut nimeni fața nici nu i-a mai auzit glasul. O mască de fier îi cuprindea capul. Trupul, fără căpățână, a fost îngropat la Saint-Paul.

Curând..., când cercetările vor scoate la lumină cele tăinuite acolo, din țărâna frământată a grădinii vor ieși la iveală mormane de oseminte. „Tiranii au uitat să le roadă ciolanele!" — strigă Mirabeau.

Vor mai aflà: o masă grea în două fețe — teascuri pentru zdrobit prinșii; cingători și pieptare de fier pentru a le strivi plămânii; șiraguri de lanțuri grele, țepoaie și alte unelte de schingiuit osândiții. Și foamea!...

Câți din cei cari coborau ulița Saint-Gilles cutezau să ridice ochii spre turnuri? Căminul în care regele își găzduia poftiții.

Acolo zăcea și bietul Jean-Henri Latude, zis Danry, fost felcer la armatele din Languedoc. Prigoana regelui îl năpăstuise acolo. Fusese întemnițat fiindcă trimesese, demult, în *1749*, o lădiță cu boscării marchizei de Pompadour. Stârnise astfel ciuda lui Ludovic XV. Apoi, se pare că lădița fusese cu dibăcie întocmită să-i sară marchizei în cap, s-o zdrobească toată. Regescul ibovnic, foc supărat! Latude, osândit, își ispășea greu păcatul. Dar despre chipul cum era canonit vom vorbì mai la vale.

Trudit de necaz, doborât de ură — ziua lungă, noaptea mare — întocmea osânditul răvașe. Le scria cum putea, cerea dreptate, îndurare. Jalbele le încredință vântului, care le sufla de pe tocul ferestrei, le împrăștia departe.

Mahalaua toată le cetise. Îl căinà lumea, sărmanul, dar n-aveau ce-i face! Fiindcă cei de-l păzeau aflaseră că își strigă deznădejdea afară, întăriseră privegherea, grijă mare, să n-aibă nici condei, nici hârtie, nici cerneală. Lipsit de scule, socoteau că-i pot închide gura.

Doamna Legros, o marchidăneasă grasă, miloasă, lăsase tejgheaua și se pregătea să iasă. Se încheiase ziua.

A zăvorit ușa, a închis oblonul, a părăsit dugheana. A pornit pe uliță. Când a ajuns în dreptul pușcăriei a iuțit pasul. O străbătea groaza.

Se auzeau urlete, sus, cântări-rugăciuni, țipete — cei înnebuniți de chinuri sau cei care-și dădeau sufletul.

Mergea grăbită cu capu-n pământ, să treacă mai curând pasul. A tresărit toată, mai era să cadă, gata să strige. I s-a părut?... o nălucă? Îi atinsese obrazul o coadă lungă. O purta vântul. O fâșie se zvârcolea-n văzduh. A dat s-o prindă, i-a scăpat din mână. De sus, răcneau mai tare. S-a prins cârpa de ulucă. A luat-o. A grăbit spre casă. Singură, s-a apucat să citească... O îneca plânsul. Bietul Latude își golise vinele! să scrie cu un băț pe zdreanță: *„îndurare! nu mă lăsați să mor!!"*, iscălise.

Văduvă, și n-avea cin' s-o muncească, s-a prins să-l îndrăgească într-o clipă. Șiroaie de lacrimi pe cârpă, și mototolind-o toată pe buze, îi săruta slovele lui, scrise cu sânge!...

N-a mai avut astâmpăr. De cum s-a făcut ziuă, a pornit cu jalba. Stăruitoare, alerga greu fiindcă era grasă, a înduioșat toată suflarea. A colindat peste tot, a dobândit iertarea!

Latude era slobod, și alții...

Pentru a ocârmuì Franța, regele avea la îndemână două mijloace: tradiția și sentimentul, atât. Adică amintirea puterii regești numai și dragostea națiunii. Dar străvechea credință a claselor muncitoare se irosise, simțăminte potrivnice-i luaseră locul.

Malesherbes spunea: „Luați din mâna regelui *cărțile-de-popreală* și i-ați dărâmat toată puterea, căci abia atât i-a mai rămas cu ce să-și lămurească voia!".

Și ce erau aceste cărți? Porunca prin care-ți stăvilea libertatea. Teama să nu te ajungă, te păstra cuminte. Dar de mulți ani regalitatea singură n-o mai folosea, puterea aceasta era ca și părăsită.

Apoi, cei cari guvernau împreună cu el, seniorii, patriciatele orașelor, își uitaseră cu desăvârșire îndatoririle la care întâietățile lor chiar i-ar fi nevoit să gândească. Își îngrijeau doar adaosele.

Întreaga priveliște a Statului era o paragină gata să se prăvale.

Nenumăratele chichițe care sprijinesc oblăduirea, dar o și întârzie, lipseau pe vremea aceea și astfel opreala bunului mers avea mai grabnic să se întâmple.

Feluritele rotițe care împlinesc și încarcă astăzi mașinăria Statului ar fi putut îmblânzi zdruncinarea, dar nu erau născocite încă.

Mijloacele de trecere de la un loc la altul erau împovărate, din lipsă de drumuri. Bucatele nu puteau fi cărate departe, în calea nevoii.

De unsprezece ani bântuia foamete mare, ea înrăise lumea.

Zi de zi se scumpea pâinea. Buclucașii îndemnau la rele și neorânduiala înspăimântase negoțul. Treburile lâncezeau. Lucrătorii rămaseră fără pâine.

Răufăcătorii, borfașii obijduiau drumurile, — poterile erau neputincioase să-i stăpânească. Jefuiau ca în codrul Vlăsiei. Cartouche lucrase fără astâmpăr, în capitală, în târguri, la țară. *La fôret de Bondy*. Răzvrătire renăscută într-o clipă, pretutindeni.

La Nantes, răscoală. În ianuarie, se prădă brutăriile. La Bray-sur-Seine, țăranii înarmați cu furci, cu cosoare, silnicesc pe arendași să scadă prețul grăunțelor, să mărească plata zilei de lucru. La Cosne, în Picardia, la Orléans, la Rambouillet ațin căile tâlharii.

Pe unde se trimeteau trupe, prilej norodului să strige: *„Vin să ne sugrume!"*. În Paris, zăpăceală și mai mare.

Trudit de nesomn și odihna *nu* se lipește de el! Decuseară, o stea roșie mare s-a uitat pe horn înăuntru la ei, erau la masă, și a luminat tot bordeiul! S-au ghemuit toți alături în odaie, în întunerec. Nevasta plânge înfundat, copiii îndesați unu-ntr-altul zbiară. În bătătură, mugesc vitele fără astâmpăr, au fugit din staul — au luat neliniștea de la oameni sau?... Câinii urlă, zburliți sar' încotro... nu s-arată nimeni. S-a deșteptat și cotețul, o hărmălaie nebună! Parcă s-a clătinat pământul...

Nopți după nopți, țăranii veghează în așternut, cu ochii crescuți de spaimă. Așa-și petrec neodihna, sărmanii locuitori din Cher. La fel și în Gers, în Lot, în Vaucluse, pretutindeni.

În Angoumois, lângă Barbezieux, la Souve s-au încrucișat pe cer trei brazde de foc; s-au aruncat cu fața la pământ cu toții, așa au stat trântiți până la ziuă, bieții oameni! Cei din Langon, au zărit pe Garonne o corabie uriașă, smolită, cu pânzele pătate de sânge, lac. Cei din Marmande n-au ațipit de trei zile, de gemetele care umplu văzduhul. La Vouzières, s-a frânt în două biserica! La Fougères, s-a năruit primăria; crăpase dedesubt pământul.

În Ardèche, la Vals, și-au sucit gâtul privind cum rotesc pe cer vultanii, cârduri. În Doubs, în toiul nopții, sat de la sat au sărit în picioare: le-au năpădit casele și hambarele, cloțanii.

În Aveyron, la Girmaux, un călăreț străbate satul în goană răcnind: „Vin!"... Cine? Nu știe nimeni. Dar îi trec sudorile, le clămpăne dinții și tremură toți.

În Dordogne, trebuia să înceapă din zori secerișul, hodineau. Clopotele au început să sune... singure! În Cantal, la Saint-Flour, o vacă neagră încinsă de flăcări s-a năpustit într-o șiră de paie și a aprins-o. A ars toată. Dimineața, era în picioare neatinsă — toată clădăria de paie. Cătunul e îngrozit!

În Drome, tâlharii ațin drumurile. Peste tot, braconierii se iau la harță cu paznicii; focuri de pușcă. În păduri, ard ruguri și miroase a carne de om friptă. Cine-a văzut, cui-i miroase și cine aude ce se petrece? nu știe nimeni.

În Tarn, vâlvătăi au răspuns prin coaja pământului și au aprins holdele. Noaptea, în Var, la Digne, un țipăt: „Vin Sarzii!". Părăsesc casele și dau buluc în pădure. Ropotul cailor rumpe șoseaua. Trec escadroanele... Cin' le-a văzut? Nimeni. În Noirmoutier, au debarcat *Inglejii!* La Ancenis, femeile fug din târg și bătrânii trag în grabă obloanele, la case.

La Orly s-au stârpit toate vacile și oile. În Landes, vâltori de apă, anafoare — au înghițit dunele și punțile. — „De unde știi?" — „Așa zice lumea!" O nebuneală generală, un norod întreg care-și face lui singur frică. Oblăduirea îngrijorată; cum să nu fie!? Așa a început vara anului *1789*, cu teamă, cu spaimă!

Din Dauphiné, vin știri tot mai rele. Țăranii sar din așternut, pun mâinile pe coase, pe topoare, se strâng, aleargă năuci pe ulițele satului, — „Hoții! vin hoții!!“ I-a văzut cineva, i-a auzit venind careva? Nimeni. La Fréjus, în plină pace, — „Toulon! Engleji'-au pus mâna pe Tou'!“...O spaimă grozavă bântuie toată Franța. Se petrec multe. Și toate întâmplările vor ajuta Revoluției, tocmai prin neliniștea pe care o înstăurează. Toți iau armele, să păzească ordinea — *dezordine!* Le stă cumva cineva în cale, cade. Și Adunarea:

— Cei din castele, numai, s-au răzvrătit împotriva oamenilor pașnici! Așa sânt ocrotite victimele.

Stele care cad, stele care-aleargă, lumini, focuri pe cer; la Vesoul, femeia pomojnicului a născut un vițel cu capu' de pește. *„Semne!“*. La Clamecy, s-au arătat la chindie pe șosea, dracii! Lumea îngrozită și țipând a dat buzna în biserică; s-au stâlcit împingându-se, au murit cinci inși și s-au vătămat mulți. Așa zice... cutare, așa a spus careva care...

Și totuși, s-ar părea că cineva stăruie să împrăștie în mulțime, groaza. Urmărești din sat în sat cum drumuiește fenomenul straniu: spaima!

În Nogent și la Bar se clatină casele și ziua și noaptea și se cufundă. Nu se mai sfârșesc cutremurele. Pe coastele Bretaniei și pe de-a rându', aceeași frică cumplită: năvălește dușmanul! Și nu s-arată nicăieri, nimeni. Să fie marea spaimă pusă la cale, de cine? de către marii... șefi? și care să le fie țelurile? Sau... cele treizeci și două de milioane date de Pitt, pentru? Repetiție generală, poate să fie! Un fel de a semăna la vrăjmaș neastâmpărul și groaza. Ici-colo, un crâmpei de hârtie — trei vorbe, un îndemn: să treci mai departe o știre. Șoapte. Apoi, s-ar părea că... îngrijorarea mare pornește mai ales în zilele în care vine poșta, la sate. Să fie zgomotul public... alcătuit și de cine?

În oraș și la țară, s-a născut paza obștească: *Garda Națională*. Pe castele, numai, le călcă datoria să vegheze la liniștea satelor; din străbuni, de totdeauna, ocrotirea vieții și a bunurilor, sătenilor, n-a fost ea mereu în sarcina nobilimii? Care-i mai e rostul atunci!? Cum își mai pot îndreptăți precăderile, nobilii!?

Uite, la Ruffec în pădure mișună tâlharii. La Verneuil, la Braconne ard codrii — așa spune lumea. Spaima!... fenomen episodic cu urmări grozave. Ea și lămurește în largă măsură ce se va întâmplă la... *4 august, noaptea,* cu regimul.

Oamenii de treabă, zăvorâți în case. Haimanalele-n stradă.

Drojdia la iveală. În nopțile din *12* și *13 iulie,* toate rohătcile unde se strângeau dăjdiile, acsizele, fură prădate. Cocioabele paznicilor, arse. Derbedei înarmați cu sulițe, cu ciomege, jăcmăneau lumea, umblau bezmetici pe ulițe.

Au jefuit treisprezece brutării și câteva pivnițe cu vinațuri. Au prins putere. Sfărâmară încăperea poliției, — comisarul Thiroux de Crosne se mântui cu fuga. Sosiră-n goană la închisoarea *La Force,* slobozîră pe cei închiși pentru „neplată“. Prădară Muntele -de-Pietate, porniră apoi iute spre mănăstirea Lazariștilor. Au sfărâmat poarta, au dat năvală înăuntru. Ard cărțile de preț, tablourile, laboratoarele, tot ce cuprindeau odăile unde se adăposteau arta și învățătura. În beciuri, au desfundat butoaiele — erau multe. S-au îmbătat criță.

Îmbrăcați în odăjdii, au ieșit în stradă. Sileau lumea care trecea să bea cu ei laolaltă. Snopeau pe cei care nu goleau potirul cu vin dintr-odată.

A doua zi: treizeci de morți, printre ei și o femeie însărcinată.

O ceată plecase din noapte spre primărie. Beți morți, au adormit pe dușumele — în sală.

Mahalalele nu erau mai ferite, peste tot jaf și hambarele în flăcări.

Dar aiureala cea mare, la: *Palais Royal*. Acolo era locul de întâlnire al năbădăioșilor și al celor făr' de căpătâi. Matracucile, aprinse vâlvătaie, îndemnau peștii la treabă.

Cei cu povața pe buze erau stâlciți, hainele rupte, aruncați în avuzuri și tăvăliți în stradă, să tacă.

La *11 iulie*, Necker fu îndepărtat — era popular! Breteuil, deși revoluționar, nu era iubit de norod. Se pusese-n patru să-l mulțumească, căpătase stingerea „cărților de popreală". Nu mai ajungea o slovă ca să te închidă. Golise pușcăria Vincennes, turnul Châtimoine din Caen, liberase pe Latude; hotărâse dărâmarea Bastiliei, slobozirea celor închiși fără pricină mare. Se gudurase cum se pricepuse mai bine. Nu era pe placul mulțimii.

Cercul de la Palais Royal scosese vorbă că ministerul pornise să pună la cale măcelărirea lor, a bunilor patrioți. Asta, fiindcă pentru paza orașului se adusese armată proaspătă. N-aveau învoirea s-aducă. Curtea pentru a fi pe voia gălăgioșilor poruncì trupelor să plece.

Parisul rămâne fără pază.

Strânsură multă. Gură-cască și oameni de treabă. Camille Desmoulins urlă:

— Cetățeni!! nu este o clipă de pierdut! Sosesc de la Versailles; domnul Necker a fost alungat. Izgonirea lui înseamnă clopotul altui *Saint-Barthélemy*, căsăpirea voastră!... Astă seară, batalioane de lefegii vor ieși în Champ-de-Mars să ne sugrume! O singură scăpare, una: săriți la arme!!!

Pentru paza orașului nu rămăsese decât *garda franceză*. Dar ce mai era, de această gardă?! O adunătură de golani, ciurucuri. Aveau îngăduința, fiind sub arme, să-și urzească în târg meșteșugul, pentru ca să-și rotunjească solda. Și care li-era meseria? Mai toți cătăneau, să poată trăi pe spinarea curvelor, nestingheriți de poliție. Adeverința lor de purtare o aflăm tălmăcită aidoma în enciclopedia lui d'Alembert și Diderot.

Miliția burghezilor trebuia înjghebată iute.

Se adunară la Petit-Saint-Antoine, târgoveți, lucrători, scriitori, judecători, învățați alături de tovarășii nevoiași: dulgheri, fierari, muncitori. Nobilimea petrecea fără grijă.

Secretarul adunării: Champion de Villeneuve. Hotărâră, în fața primejdiei, ca o mie patru sute de cetățeni să ia armele. Iar pentru a nu prilejuì întâmplări, printr-o nepricepută mânuire a armelor de foc, se înțeleseseră ca miliția să n-aibă puști nici pistoale, doar sulițe, spăngi, săbii, țignale și tobe.

Porniră spre „Invalizi", să le ceară.

Bezenval primi delegația cu bună-voință, dar pentru ca să le împlinească cerința avea nevoie de ordine. De spaima tâlharilor se întocmise miliția.

Charavay spune:

„Burghezii Parisului înfricoșați de excesele banditilor, mai mult decât de planurile Curții, se alcătuiesc în miliții."

Ceilalți, pleava, căutau și ei arme. Năvăliră la primărie. Un elector, Legrand, puse să se aducă câteva butoaie cu iarbă de pușcă, îi amenință că le va aprinde. Fug...

În noaptea de *13*, jefuiseră prăvăliile. Abatele Morellet, enciclopedistul, întemnițat sub Ludovic XV, scrie:

— ... dălhăuți înarmați cu pistoale, cu frigări, cu bâte, spărgeau casele, cereau de băutură, bani, scule...

Mathieu Dumas arată în amintirile sale: „...cetele de haimanale, unii goi, înfăţişări fioroase!".

Populaţia Parisului crescuse, cam de un an încoace, la cinci sute de mii de inşi. Dintre aceştia, erau mai ca la o treime oameni străini de oraş. Mulţi, printre ei, veniţi de departe. Limbi amestecate. Mulţi vorbeau stricat nemţeşte. Înfăţişări ciudate, crunte. Vestminte neobişnuite târgului, bărbi încâlcite, în mâini toroipane, câte un cuţit sub mondir poate. Fără chef de lucru, gâtlejul însetat şi la toţi li-era foame.

Gospodăria oraşului clădise în Montmartre câteva adăposturi, pentru odihnă, şi pentru câteva mii săli de lucru, să-i pună la treabă. În altă parte li-era gândul şi-i ostenea prea iute lenea. Umblau forfota. Şi lor le trebuia arme...

Şi cei cu gânduri necurate şi cei care luaseră paza asupră-le porniră spre Bastilia să le ceară. Nu era vorba nici de „tiranie", nici de slobozirea celor închişi acolo, nici să ştirbească puterea regească.

Acolo, nu erau arme.

În dimineaţa zilei de *14 iulie 1789*, electorii primiră la Hôtel de Ville câţiva târgoveţi din mahalaua Saint-Antoine. Se plângeau cum că tunurile aşezate în turnurile închisorii înfricoşau poporul şi că, numai privind la ele şi nu se putea hodinì lumea de spaimă. Prilej de vorbă. Tunurile prinseseră mucegai de când zăceau acolo. Rostul lor? Să duduie la sărbători.

Totuşi, electorii trimiseră o delegaţie, la Bastilia, să sprijine cererea jălbarilor.

Guvernatorul cetăţii, domnul de Launey, era om prevenitor. Îi primi frumos, le glăsuì pe voie şi-i pofti la masă. Iar pentru a le împlinì într-o măsură îngăduită şi dorinţa, poruncì să se împingă tunurile înapoi de la crenele, să nu mai fie ţevile în văz.

Plecară mulţămiţi de... masă. După ei altă ceată, gălăgioasă. În capul lor, un lătrău: avocatul Thuriot de la Rosière, pălăvrăgea ţanţoş în numele patriei şi al naţiunii. Vrea tunurile toate, cetatea şi ce i-o mai veni în gând să ceară. Cuvântă garnizoana. Nu era mare. Nouăzeci şi cinci de invalizi, să se afle-n treabă şi treizeci de şviţerani-lefegii făceau cum puteau paza şi slujba.

O mie de desculţi zbierau, să li se deschidă poarta!

Garnizoana jură că nesilită nu va trage. Şi pentru a-i face să uite şi unde au fost, tunurile, guvernatorul puse să se astupe cu scânduri faţa meterezelor. Era om de înţeles.

Thuriot plecă bombănind, spre primărie.

Fernand Bournon spune că Launey trăsese mâna de soldaţi în curtea dinăuntru a cetăţii, tocmai pentru a nu stârni mulţimea. Ridicase podurile lăsate spre folosinţă ziua, închisese astfel cetatea.

Un soldat din garda franceză, Louis Tournay şi altă haimana, s-au căţărat pe ziduri. Cu dalta, cu ciocanul au tăiat lanţurile care priponeau podurile. Cei dinăuntru priveau fără să tragă — astfel cum le fusese vorba. Drumul spre poartă era slobod... Au sfărâmat porţile, au coborât punţile. Au năvălit în ograda guvernatorului, grămadă. Trag în soldaţi.

S-a desmeticit Launey, abia acu-şi dă seama că orice zăbavă poate fi pieirea. Ordonă: *„foc!"*. Plesniră câteva focuri de puşcă. Mulţimea învrăjbită, dar lipsită de semeţie se risipeşte.

Se strigă în tot Parisul că bietul popor a fost tras în cursă, împuterniciţii lui momiţi, luaţi cu sila la masă, otrăviţi, schingiuiţi, ucişi.

Adunătura porni iar spre Bastilia, în goană. Târau după ei și două tunuri. Unul l-au așezat pe șoseaua Arsenalului. Au tras... Fiindcă nu cunoșteau mânuirea, se zdreliră singuri. Alte sărmăniri nu. Iar din cele cin'sprezece tunuri din turnuri nu trase unul. Jos mai erau trei, încărcate cu poșuri. Au descărcat numai unul, fără ispravă. Fiindcă nu-l lăsa inima să tragă în lume, guvernatorul hotărâse să aprindă pulberăria cetății, s-o arunce în aer. S-ar fi îngropat cu toții sub ea și ar fi dărâmat și mahalaua poate. Ferrand și Béquart, doi din invalizi, îl opriră.

Cei de afară zoreau să pătrundă.

O fetișcană drăguță, domnișoara de Monsigny, fata căpitanului companiei de invalizi adăsta să intre, și-avea locuința cu părinții ei înăuntru. O semuiră, crezură că-i fiica guvernatorului. Puseră mâna pe ea. Pe un maldăr de paie, au trântit-o pe marginea lăcăriei care împrejmuia, pe sub poduri, cetatea. Răcnesc către cei dinăuntru:

— Deschideți mai iute, că-i dăm foc fetei!!

Tatăl ei, sărmanul, s-a repezit s-o scape. L-au ucis. Au aprins paiele.

Un om de suflet, soldatul Aubin Bonnemère, a scăpat-o din gherale lor, — pârlită și moartă de frică.

Elie spune:

— Bastilia n-a fost cucerită, s-a predat înainte încă de a fi în primejdie, fiindcă cei dinăuntru s-au încrezut în cuvântul unui ofițer francez că nu li se va întâmpla nimic, *eu* le dusesem făgăduința, după stăruința lor chiar!...

Au năvălit cu toții.

Zadarnic se împotriviră, Elie și Hulin, cu fapta, cu vorba. Degeaba. Blândul de Launey fu măcelărit, se apăra ca un leu. Abatele Lefèvre l-ar fi văzut cum lupta, spune Dussaulx.

Răpus, îi tăiară capul cu bricegele. Nu izbuteau să-i despartă căpățâna de trunchi, — mai priceput printre ei, un parlagiu, Desnot, isprăvi treaba. Trezit, se furișă prin lume. Dar, cum pedeapsa n-a mai venit, își dădu în scris mărturia. Adăsta medalia virtuții, spune.

L-au căsăpit și pe de Losme-Salbray, *îngerul prizonierilor!* — așa îl numeau întemnițații. Marchizul de Pelleport — fusese închis și el câțiva ani — trecea tocmai pe-acolo, vroi să-l scape, le strigă:

— Opriți!! pentru dumnezeu, că ucideți pe cel mai blajin dintre oameni!

Erau porniți pe omor, gata să-l ucidă și pe el. Aceeași soartă au mai avut-o: locotenentul Person, Asselin, invalidul Dumont și cavalerul de Jean. Pe Miray l-au târât cu mațele-afară până-n piața Grevei. — L-au spintecat pe Béquart — el împiedicase pe guvernator să azvârle cetatea în aer — iar mâinile lui smulse și un ghem de măruntaie calde înfipte într-o suliță le-au luat să le poarte în semn de vrednicie, să le arate.

Herbeliștile, turbate, zbierau: „*Ucideți!*"

Un unchiaș împărțise, cu o iarnă înainte, mai tot ce avea — i-au retezat capul. Lui Flesselles, starostele negustorilor, i-au smuls inima și mațele, — era om între oameni! — înfipte într-o prăjină, înflorite cu garoafe albe, le-au dus la el acasă să le-arate. Capul lui Launey, înfipt într-o furcă, l-au cărat la Palais Royal, la Pont-Neuf, să-l închine la statuia lui Enric IV, — „*Salută-ți stăpânu'!!*" și făceau haz. Și fiindcă li se făcuse foame, au pornit pe la hanuri, la cârciumă. S-au pus pe chef. Pe masă: căpățâna guvernatorului și măruntaiele lui Miray, calde, și inima.

Cei din stradă zbierau, cereau și ei... Le-au aruncat pe geam mațele. S-au potolit, au pornit în urale. Au jefuit prăvălia lui Réveillon, a lui Dominique Henriot — ce mai rămăsese; și o monastire.

S-au coborât în pimnițe. Beți, au început să se ucidă între ei.

Stârvurile și cheile cetății le purtau cu alai pe ulițe, dar pe cei închiși uitaseră să-i sloboadă. Și n-ar fi fost mulți — *șapte!*

Patru măsluitori de bani: Béchade, Laroche, La Corrège și Pujade — pricina lor, în curs la Châtelet. Apoi, contele de Solage, ticălos nărăvaș, ucigaș — neamul lui, pentru ca rușinea să nu fie dată în vileag, ceruse și dobândise întemnițarea, uitarea. Cinci, pân-acum și încă doi nezdraveni: Tavernier și de Whyte. Pe aceștia doi, după ce i-au scos, i-au plimbat pe brațe, tot târgul, — sărmane victime ale arbitrarului! — dar fiindcă făceau urât, i-au dus la balamuc, la Charenton, în paza lui Sfântul-Vasile.

Pe țanc, șapte!

Aceștia sunt martirii pentru care au săvârșit isprava.

Și încă unul. O grozăvie! Un bătrân încărcat de ani și necazuri. Barba pân' la genunchi, ninsă. Zăcea de șaptezeci de ani în lanțuri: contele de Lorges, sărmanul! Dar nu l-au putut găsi fiindcă nu ființă decât în nălucirea lumii, trăise numai în plăsmuirea trancagiilor, nu în piele și oase.

Învingătorii: *98 de morți*. Trăseseră unii-n alții. Dintre uciși: *19* însurați și numai cinci dintre ei aveau și copii, — nu luase parte poporul.

Miercuri noapte, *15* ale lunii, încă mai zăceau leșurile în piața-Grevei.

Căpeteniile și voinicii nu se arătau, li-era teamă. Când primiră, curând, asigurări că nu vor fi stingheriți, răsăriră eroi!

Saint-Just prețuiește numărul celor cari au împresurat cetatea cam la o mie abia, și mulți venetici printre ei.

Norodul, *străin de ispravă!*

„Bastilia, prost apărată, a fost luată cu hurta de câțiva soldați din gardă și de o adunătură de borfași, mulți, și... haimanalele din țară. Parizienii, acești veșnici gură-cască erau acolo doar ca să privească..." — spune *Marat*.

Pasquier, lângă el d-ra Contat de la Comedia-Franceză, odihnea rezemat de zăplazul grădinii lui Beaumarchais, priveau; spun la fel.

Împreună cu unul Baron, zis Giroflée, negustorul de vinuri Cholat — erau de față — au mâzgălit pe o foaie întâmplarea, cum au văzut-o. Așa se arată să fi fost și din fapte.

Sminteala avea să folosească celor înhămați la treabă. Puseră la cale: preamăriră isprava. De a doua zi, împrăștiară vestea:

— ...În luptă grozavă, însuflețirea poporului a sfărâmat într-un sfert de ceas cătușele tiraniei! Năpăstuiții bunului plac izbăviți de la groznicii și chinuri!

Ieșiră multe la iveală.

Astfel... masa cu șuruburi, în două fețe, între care se striveau de vii osândiții, se adeverea a fi o... tiparniță uitată într-o hrubă, acolo. Mașina de tipărituri, ascunse, fusese găsită la François Lenormand, cu trei ani în urmă și ardicată. Bastilia găzduia, cum se vede, pe lângă oameni și cărțile și uneltele de răspândire neîngăduite. Apoi, pieptarul de fier pentru sugrumat închișii și cingătoarea de oțel erau... un brâu de zale și o platoșă din sala

ospețelor, unde pereții erau împodobiți cu armuri și sulițe, nu erau scule pentru schingiuit osândiții.

Potopul de lanțuri: zorzoanele de la cei doi geamali cari purtau ornicul din curte; ceasul așezat acolo de d'Argenson, amintire. Și fiindcă numai pe morții catolici îi îngropau în cimitirul Saint-Paul, iar pe evrei, protestanți și pe cei de alte credințe îi înmormântau în grădină, se înspăimântase lumea de osemintele găsite acolo. Găzduiții din Bastilia se sfârșeau de moarte bună, dacă-i ajungea rușinea asta acolo.

În noaptea de *14* spre *15 iulie*, ducele de La Rochefoucauld-Liancourt deșteaptă pe rege, i-anunță luarea Bastiliei.

Ludovic XVI:

— Cum, revoltă?!

— O Revoluție, sire.

În ziua când puterea regească, slabă și șovăitoare, a părăsit Parisul în ghearele neorânduielii, puterea s-a decăzut singură.

Negreșit, populația cuminte încercă să potolească dezmățul, urgia, dar repezeala cu care se lucrase o găsea nepregătită și în nedumerire mare. Atacarea Bastiliei fusese chibzuită bine. Se isprăvea acum și cu libertatea.

Franța se pleca în fața a treizeci de răzvrătiți.

Poporul își simte stăpânul neîndurat, se gudură — îngenuncheat de regimul nou.

Istoria lumii începe o pagină nouă.

23 iulie 1789. În Rennes. La loja ∴ Parfaite-Union.

Corbin de Pontbriand:

— ...de-aici, din lăcașurile voastre, fraților! din temple, scumpii mei frați, și de la închinații adevăratei filozofii pornit-a scânteia care, pe tot cuprinsul Franței, a aprins acum inimile tuturor cetățenilor!

Dar... să ne întoarcem la fortăreața din mahalaua Saint-Antoine.

Cetate veche. Prima piatră, la zidire, o pusese starostele negustorilor, Hugue Aubriot, demult, patru-sute-optsprezece ani înapoi, în ziua de *22 aprilie*. Rostul ei? Paza târgului împotriva încălcării dușmanului care s-ar fi ivit la poarta aceea. Englezul era vrăjmașul — întăritura, să-i stea în cale.

Mai târziu ajunge temniță de Stat. În înfățișarea aceasta, primul ei comandant fu Leclerc du Tremblay, fratele faimosului père-Joseph, mâna dreaptă, sfetnicul lui Richelieu.

Cu revocarea „edictului de la Nantes", Ludovic XIV redeșteaptă prigoana religioasă. Apoi, nici pe gazetari, nuveliști, pamfletari, precum și pe Janseniști și pe toți gânditorii, în sfârșit, nu-i răsfăță prea mult fiindcă nu era prea iubitor de libertatea presei. Dar nici nu-i putea închide laolaltă cu toți netrebnicii și ticăloșii de rând.

Temnița își găsi astfel întrebuințarea.

Cu Matthioly a fost aspru, regele, dar și aici închipuirea a clădit mult. Masca de fier care-i cuprindea capul era de... *catifea neagră*.

Iar zidurile reci ale pușcăriei nu împiedicau inimile calde nici ochii să se vadă, nici...

Dragostea d-rei Rose de Launay, apoi doamnă de Staal — pentru cavalerul de Mesnil, proteguiţi de bunul de Maisonronge, e o poveste *fierbinte* trăită acolo.

Conspiraţia principelui de Cellamare o pricopsise pe fată cu închisoarea.

Sebastian Locatelli ne desluşeşte:

„...Găsiţi acolo bunătăţi şi plăceri pe care cei mai avuţi nu şi le pot îngădui în propriile lor palate şi o libertate atât de desăvârşită că ochiul cuprinde priveliştile cele mai îndepărtate *şi pe cele mai ascunse*"...

Înlesnirile cele mai largi erau luate în seamă.

Astfel, ducele de Richelieu fiind închis, pentru că împotriva legiuirii avusese pricină cu arma, urmând să fie cercetat de către un membru al Parlamentului, nu este câtuşi de puţin sâcâit să se înfăţişeze la judecată, cum cerea datoria. Cercetarea se face la Bastilia.

Iată niţel... şi Parlamentul în închisoarea regelui!

Dar vremea trece şi temniţ' ajunge... han de rând!

Un oarecare Boctey, închis la Vincennes, cere strămutarea:

„...şi nădăjduiesc că Umanitatea Domniilor-Voastre nu-mi va refuzà această favoare!", se tânguie. Negreşit, i se face pe plac.

Dar să cercetăm lista... hotelului. Încăperile, toate, abia pot răbdà patruzeci şi doi de inşi. Sub Marele-Rege, între anii *1660–1715*, sânt închişi acolo: 2228, adică cam patruzeci la an. Subt Ludovic XV, în răstimpul de la *1715* la *1774:* 2567, o mijlocire de patruzeci şi trei. În sfârşit — fiindcă isprăvitul e — în timpul Domniei lui Ludovic XVI: 289, în totul. Adică cam nouăsprezece pe an.

Şi mulţi din cei aduşi abia de stăteau 2–3 zile şi erau sloboziţi.

De la *1 ianuarie 1789* şi până în ziua când s-a dărâmat fie vorba, Bastilia, un singur om fusese întemniţat şi *după propria sa voie şi stăruinţă:* marele industriaş Réveillon, un om foarte de ispravă. Făcea mult bine şi în atelierele lui găseau mulţi de lucru. Îi plătea bine şi se purtà blând. Hotărâseră, puşi la cale, să-l omoare. Şi ca să scape, ceruse adăpost acolo, omul.

Cam dărăpănat, hanul. Paza, snoavă! Sta cine vrea. Locotenentul de poliţie Crosne şi un membru al Parlamentului făcuseră o cercetare la faţa locului, cu două luni înainte. Încheierea lor:

„Temniţa să fie închisă, desfiinţată, fiindcă e o paragină!"

Muzeul Carnavalet păstrează şi azi planul arhitectului Corbet, din *1784,* pentru dărâmarea Bastiliei şi ridicarea unei statui, tot acolo, regelui. Houdon avea s-o facă. Rapoartele lui Davy de Chavigné şi al lui Puget arată că era sorocit astfel — pe calea orânduielii şi tot avea să piară, temniţa.

Întreţinerea Bastiliei costa pe rege o avere!

Guvernatorul primea *60.000 de livre pe an*. E drept că avea şi însărcinări mari: să primească bine, dar mai căpătà şi alte parale. Apoi doftori, felceri, bărbieri, lachei, cofetari, bucătari, pivniceri, argaţi, vizitii, — pentru rostul bucătăriei: *70.000 de livre*. Socotiţi o livră *15* franci din cei de altădată, franci buni...

Temniţă de lux, închisoarea protipendadei vechiului regim. Dar erau primiţi şi oamenii de rând. Pe vremea aceea nu era o scădere să fii... găzduit de rege. Încă de prin anul *1665*, spunea Locatelli:

„...dar ce favoare mai osebită din partea regelui decât să fii osândit la o așa de plăcută păstrare!".

Iar poporul, prea străin de Bastilia pentru ca s-o poată urî.

Spre sfârșitul veacului al XVII-lea, Constantin de Renneville petrecuse câtăva vreme în temnița regelui. A scris: *„Inchiziția franceză"* Ne dă acolo amănunte: bărbierul își ferchezuia mușterii cu un tacâm nemaipomenit: lighean și cănuță de argint, săpun cu mirodenii, șervet împodobit cu bibiluri. Toate din punga regelui.

Temniță militară întâi, ajunsese închisoare de Stat, tânjî și nu mai fu decât o dărăpănătură părăsită și de cei găzduiți. Mai mult... castel, în care regele își primea musafirii sau pe nevoiași. Pentru o pricină mică, dacă vreai, gata ospățul!

Toți trăiesc după plac. Își întocmesc odihna cum vor, sunt slujiți de slugile lor și-și cheltuiesc și banii lor când vor, dar nu e nevoie. Bogat, trăiește ca un prinț; sărac, ca un rege! Fiindcă regele dă tot, cât poate și din prisos. Nu poți ghiftuì cât te-a osândit să risipești, păstrezi cusurul. Nimeni nu-ți cere socoteală, nimeni nu te întreabă. Iar pentru cei lipsiți de tot, de mijloace, un număr de pensiuni; dar pot fi depășite oricând. Poți strânge și bani. Mulți chibzuiți au făcut astfel. Și de nu ți-ai împlinit suma, mai ceri un răgaz. Era obiceiul.

Abia spre sfârșitul veacului al XVIII-lea se silnici ca toată alocația să fie cheltuită și... *așa* începù și chinul bieților închiși!

Dintre cei mai împovărați de necazuri era și sărmanul Latude. Nu-și cunoștea nici o vină. Născut în Hérault. la Montagnac, prin anul *1725*, dintr-o fată iubeață — o chema Jeanneton Aubrespy — și pe cine o fi găsit, fata, să-i fie lui Latude tată.

Am spus parcă: trimesese un dar d-nei de Pompadour. Apoi, din ce socoteli buzunarul lui știe, înștiințase Curtea, se arătase singur.

Pricina îi căzù pe ministrul Maurepas, deocheat la Curte atunci.

Pe nezdravăn îl aruncară, din porunca regelui, în Bastilia. Fiindcă... dacă l-ar fi trimes în fața judecății obișnuite, sentința i-ar fi lungit din încheieturi mădularele, i-ar fi deznodat oasele și te miri ce alte neplăceri pe care, pe vremea 'ceea, trebuia să le rabde osânditul — pe roată.

L-au mutat la Vincennes.

O șterge, după un an.

Îl prind, iar scapă — *în 1765*.

Închis iar la Vincennes, apoi la Charenton, în *1777* îi dau drumul.

Săvârșește o spargere.

Prins, închis la Petit-Châtelet, apoi la Bicêtre și iar aici.

Îndrăgise pușcăria.

Și fiindcă nu-l zorea vremea la treabă, își frământă mintea... Aflase astfel, din închipuirile lui, că ar fi fiul unui locotenent-colonel Henry Vissec de Latude, dacă o fi fost vreunul să se cheme astfel?...

În închisoare plăsmuiește jalbe, ocări, fabule, pamflete — din ele se mai găsesc și astăzi crâmpeie în biblioteca Arsenalului. Și cum scria prea afară din cale mult și răspândea fără temei otravă, l-au pus la popreală: să nu mai aibă cerneală, nici hârtie. Să nu mai scrie.

Stătea degeaba. S-a apucat omul să mănânce mai din puteri, să-i treacă urâtul. Mâncà mult!

Pentru îngrijirea ospățului, regele dădea: de fiecare om de rând, patruzeci și nouă de franci pe zi pentru hrană. Cam *346* de lei, din cei de astăzi. Dar cu atâta bănet cumpărai mult, viața era ieftină.

Pentru îndestularea unui burghez, venea: *578*. Pentru un financiar, magistrat sau scriitor, de două ori pe atât. Un sfetnic ori membru al Parlamentului avea drept, pentru hrană numai, la două sute de franci și un mareșal primea patru sute pe zi. Belșug, cum vedeți!

Opusculul lui Renneville cârtește, aspru, regimul. Să-l cercetăm:

„...Îmi puseră dinainte o ciorbă de mazăre verde cu lăptuci și crutoane, minunat pregătită! un piept de pasăre și aripa, o bucată zdravănă de carne de vacă, o garnitură de pătrunjel; momițe, creste de cocoș, sparanghel, ciuperci și trufe. Pe alt taler: o limbă de berbec rasol. Toate gătite în cinste. Pesmeți, frișcă și două mere Reinette. Vin de Burgundia, din plin. Vrui să cinstesc pe temnicer, mă rugă să-l iert, n-avea voie să cuteze... Pâinea — cozonac! Apoi, îmi spuse să le cer tot ce-mi poftește inima, fiindcă regele plătește."

E drept, însă, că tot din partea suveranului erai rugat, de te învoiai numai, să postești vinerea. Tot osânditul ne spune:

„...Erau șase feluri — pește: un lin, o plătică, un șalău, o mreană, o scrumbie; zarzavaturi și o supă de raci."

Iată ce pătimea cel pe care-l pășcuse nenorocul s-ajungă acolo...!

Tot bine aflase lumea, erau bieții prinși la strâsoarea mare! plesneau țoalele pe ei, abia-și mai trăgeau sufletul de atâta îndopare.

Așa se prăpădea și... masers de Latude, zis Danry — și el, tot dădăcitul regelui.

Dar pătimea și din vina lui, puțin, căci pe lângă ce-l nevoià osânda să pape mai cerea și adaos. În fiecare lună, toate din punga regelui: cinci sticle de drojdie de 'Mard, patruzeci de vin bun, douăzeci de bere; patru litre de cafea, ciocolată, dulcețuri, un curcan, fazani, potârnichi, bibilici, iepuri, stridii, crevete, lichioruri — tutun.

Până să-i croiască alte haine ajungea iar în zdrențe. Abia să se miște. Ce-ar mai fi dat să poată scrie!... Ageră minte. Rupse căptușeala, fâșii din cămașă, bucăți din izmană, avea hârtie! Ciopli, ascuțì un băț, — gată condeiul!

Mâncarea prea din belșug și viața stătătoare îl dăruise cu o meteahnă: dobândise trânji.

Lăsat pe vine, se înțepa *ușurel* cu surceaua sau culegea picătura de sânge. Condeiul muiat în... cerneală-l plimba iute pe zdreanță, scria frumos. Și răvașele zburau pe fereastră.

Dintr-o astfel de scrisoare i s-a tras și norocul să scape. Înduioșată, o madamă grasă s-a plâns pentru el peste tot, și Breteuil i-a făcut vânt afară fiindcă regele, când i-aduceau aminte miniștrii, ierta bucuros.

Cunoștea bine casa, era bun de gură, l-așteptau zile mari. Năpăstuita victimă a curtezanei ajungea martir național. Zestre: un capăt de funie. Îl folosise, zicea, în două rânduri, când fugise din temniță. Luptase pentru libertate! Suflet înflăcărat, se va lipì de Napoleon.

Moare înstărit și gras.

Cei care au colindat prin expoziția din *1889* au văzut negreșit frânghia care l-a băgat pe Latude în istorie. Funia la vedere — să dovedească cât pătimise sărmanul om!

Și au mai fost și alții care au dus-o greu acolo, mulți!

Unii mai cumpătați, alții peste putință să fie împăcați. Vieilh — nu-i suferea pofta decât vânat ales și pescărie proaspătă. De voie-de-nevoie, fiindcă făcea gălăgie mare, l-au cocolit cu: stridii, midii, raci, stacoji, crabi, ursine, și din toate neamurile de pești; apoi, prepelițe, cristei, sitari; ce nu visezi! și flori.

Librarul Hardy laudă masa. În fiecare zi, venea bucătarul să-i audă porunca.

Dumouriez s-a nemerit să cadă, acolo, tocmai într-o zi de post dulce, într-o vineri. Cerù un pui la frigare.

— Ie post... d-le, — îndrăznì să-i spună, cu jumătate gură, prepusul să-l slujească.

— Ce!? ești pus să mă păzești pe mine, nu credința mea! sânt bolnav fiindcă... Bastilia e boală! adă-mi găina!!, — s-a răstit la el.

Îndeobște masa era bună și destul de încărcată. E greu să mulțumești pe toată lumea, dar osteneală își dădeau. Nici *ordinarul* nu era de lepădat — chiar deloc! Un om măsurat nu mănâncă la casa lui nici azi mai bine. O supă grasă, o cogiamite bucata de carne, o limbă de berbec fiartă, două mâncări. Foarte des, o jumătate de pasăre și două brânzoaice. Atât cât să nu mori de foame, dar nu erai oprit să mai ce'i...

Tavernier, nerodul închis apoi la Charenton, era om de jos, mânca la cazan. Să urmărim ce adaose a mai luat martirul în martie și mai *1789:* tutun — mult, opt clondire cu prăștină, *105* sticle de vin, *90* de bere, două măsuri mari de cafea de Martinica, zahăr, un curcan, melci, stridii, castane, poame, brânzeturi. E drept... pe două luni!

Marchizul de Sade era mai răsfățat sau că se pricepea ce să ceară. Astfel, în ianuarie *89,* îl aflăm trecut pe catastif cu suplimentele: cremă de șocolată, pui fragezi cu piureu de maroane, păsări de neam; rațe vii, în neștire — le străpungea și le răsucea gâtul numai..., — trufe, marmeladă de caise și alte bunătăți.

Nu era chip să nu ți se dea ce cereai fiindcă la cea mai mică plângere, din porunca regelui, ministrul Ponchartrain tăbărà cu dojana pe Launey, guvernatorul. Era bocluc mare!

Cu îmbrăcămintea o duceau mai greu cei închiși. Le rămânea iute strâmtă.

Regele îi dăruia și cu haine. Să ne înțelegem: nu vestminte de pușcărie. Mai rău! Halate, să-i lâncezească; calde, din flanelă și de vigonie, căptușite cu iepuraș. Jiletci împlinite cu pluș. Straie de casă și altele de oraș, să-i deprindă cu libertatea, să le-o treacă pe la nas, să-i canonească pe bieții închiși!

Apoi albituri, toate după plac. Hainele se croiau pe măsură și după ales. Astfel, doamna Sauvé, închisă pentru ce... n-am să spun, poftì la o rochie de mătase albă cu flori verzi. Nevasta comisarului de Rochebrune a colindat trei zile prăvăliile, să înnebunească! nu găsea ștofa. Abia a dibuit una, dar nu cu flori, ci cu dungi verzi. Noroc că i s-a trecut cu vederea, căci alergase mult, altfel!...

Hugonnet poftì la șase cămăși de batistă cu manșete brodate. Poate unde era osândit de rând i-au adus șase cămăși groase cu mânecări obișnuite. S-a supărat cu drept cuvânt omul, le-a trântit în capul comisarului și răstit:

— Să le poarte guvernatorul!!

S-au rușinat, i-au adus ce ceruse — întocmai.

Cu cetitul o duceau mai greu. Cărțile erau trecute prin sită. Astfel un poem care cânta proslăvirea Domnului n-a fost îngăduit în bibliotecă. Fiindcă cei cu răspundere au judecat drept că, îndemnând cartea 'ceasta la reculegere, întristă pe întemnițați.

Trebuia ținuți veseli, așa cerea prigoana.

Cărți ușoare, ghidușii, lucrări de știință, filozofice — câte vreai! Apoi puteai porunci să ți se cumpere, regele plătea. Allègre cere cărți pentru peste 1400 de franci și i se aduc toate.

Voltaire, Jean-Jacques, Pufendorf, ce vreai găseai!

Dacă 'ți-era prea cald, ieșeai în grădină, — seara, sus pe terasă. Așa-și petrecea vremea Sacy.

Flori, aer curat, liniște și toate măestriile, să te facă să iubești viața, să-ți plângi închis nenorocul.

Aveau și distracții...

Sub minoritatea lui Ludovic XV, cancelarul Dubois scandalizat de câte parale costau clistirile, s-a plâns Regentului.

Ducele d'Orléans era om de duh:

— Părinte, e singura lor ușurare!

Așa că golindu-și burta des, erau aplecați să mănânce mult.

Aveau și alte petreceri: cărți de joc, zaruri, jocuri de noroc; lăute, țambale, piane, flașnete, flaute, fluiere, arpe.

Când îi apuca damblaua după năzbâtii se cutremura hardughia, urlau ca în codru de credea mahalaua că s-au pus ăi din iad cu munca pe dânșii.

Când cu „dandanaua din Bretania", în *87*, au adus la închisoare doisprezece nobili, frați de cruce. Păs' să-i desparți! și nu mai era chip să-i mulțumească. Au cerut și un biliard; li l-au adus, l-au așezat în sala de mese — era lung.

Țineau și lighioi: mâți, câini — dulăi de Ulm, mari cât o vacă, — șubeci, jderi, papagali, scatii, pitpalaci, mierloi; unu' avea o barză și altul, o capră!...

Le Maistre de Sacy și Fontaine spun că viața, acolo, era un rai!

Doamna de Staal, *Rosette:*

„...în sufletul meu nu doream libertatea!".

Iar abatele Morellet, răsturnat bine-n scaun cu mâinile cruce pe burtă, abia de-și ținea lacrimile de râs când își aducea aminte:

— ...Și-acu' fac haz de veselia de-acolo!

Cocoanele... brodau, citeau, ciripeau și se prosteau..., după voie și poftă.

Dar prididiți de întâmplări și musafiri, uitarăm să zugrăvim pușcăria.

Pe dinafară, așa cum a păstrat-o închipuirea: grozavă! Pe dinăuntru: câte patru-cinci rânduri de cămări în fiecare din cele opt turnuri. Cele de la pământ, ale mai rele. Nu le dorea nimeni. Mai dedesubt, stranele. Nelocuite, fiindcă țineau igrasie. Mult înapoi, vreme, erau înghesuiți acolo cei închiși pentru ticăloșii mari. Pe când mai trăia Ludovic XV se zăvorau, câteva ceasuri din zi numai, paznicii cari erau prinși în greșeală. De la Turgot încoace, nime. Totuși, când patrioții — târziu — au slobozit pe osândiți, au găsit acolo pe Tavernier și pe Béchade. După propriile lor mărturisiri, fuseseră duși — în ziua cu pricina — de către paznici, pentru ca să fie feriți de gloanțe, căci mulțimea trăgea focuri asupra cetății.

Dar fiindcă suntem înăuntru...

Cămările de jos, din primele două caturi, în opt unghiuri. Înalte la mijloc, joase spre păreți. Anevoie, să stai în picioare. N-aveau căutare. Celelalte odăi: cam de câte șapte pași în lung, în curmeziș șase, trei stânjeni înalte. Luminoase, bine aerisite; ferestre mari, suiai la ele pe trei trepte. Văruite. Pe jos, ca pe vremea aceea, cărămizi arse și îmbinate în

tencuială de lut. Unele camere erau zugrăvite, cum s-au priceput cei de le-au locuit. Deasupra căminului în multe odăi portretul regelui, pictat cu îngrijire tot de către musafirii lui. Erau și câteva apartamente, puține, pentru cei împovărați cu familie, copii, nevastă. Puteai să-ți aduci și ibovnica. Primeai pe cine vreai.

Bussy Rabutin dădea mese, ținea sindrofii — venea lume multă.

Dichisul ce e drept pe sponci, dar puteai să-ți cari troacele de-acasă, din care pofteai și câte vreai.

Ludovic XV a mobilat vreo zece odăi, bine.

Arestarea și-avea și ea necazurile ei.

Abia iscălită „cartea de popreală" și te și pomeneai cu un slujbaș de la grefă însoțit de patru sau șase pușcași. Te atingea ușor cu un bețiguș alb pe umăr și gàta! al lor erai. Că era noapte, că era ziuă, tot una. Numai că... te așteptau în poartă, dacă erai în târg, să nu te dea în vileag, dar cum spusei nu era rușine să fii poftit de rege.

Rar de veneau pe jos să te ia. Adastà careta cu perdelele trase în colțul străzii. Când ți-era somnul mai dulce, parcă erau vorbiți! câteva bătăi ușoare; crăpai ușa, pricepeai iute. Te îndemnà să nu te zorești. Te îmbrăcai pe îndelete. Dar mai bine să povestesc cum s-a trezit înhățat, Lefort.

Era în pat. De urât nu sta singur — se avea cu o englezoaică frumoasă coz'! O furase, și ea cu el în plapomă — cald. Nici n-a vrut s-audă fata să-l lase să plece fără s-o ia. Nu se împotrivea nimeni. S-au suit cu toții în caleașcă; sluga lui la spate, cum cerea cuviința.

Au ajuns...

În prima curte, straja:

— Cine e?!!...

— Ordinu' regelui!

La iuțeală, toate prăvăliile închid obloanele; nimeni în prag. Santinelele s-au rotit pe călcâie cu fața la zid, căciula trasă pe ochi. Să nu-l vadă pe prizonier careva, să-l deoache.

Scârțâie lanțurile, s-a lăsat puntea.

Pe dulapii grei, îmbrăcați în șine, troncănesc copitele și roțile. Au oprit.

Sluga de la spate, omul lui, a sărit, le-a deschis ușa, să-și slujească stăpânul până-n ceasul din urmă. A dat să plece. Basta!

Intrai ușor, dar ieșeai greu! A rămas și el în gazdă, la rege.

Ofițerii și seniorii veneau singuri, de cum erau poftiți:

„Dorința mea este să treceți pe la castelul meu Bastilia", sunà porunca...

Unii porneau din depărtări, și negreșit de bună voie. D-l de Jones, un englez, se înfățișează pentru temeiuri... care privesc numai pe rege. Altă lămurire nu i se cere.

Când soseai, te primea aghiotantul prepus de rege acolo și căpitanul porților. Prevenitori, îți ajutau cu temenele să cobori din trăsură. Ofițerii castelului te însoțeau la guvernator. Acesta contrasemnà ordinul de întemnițare și de 'ndată erai socotit musafirul regelui. Te poftea la o gustare, vorbărie și de obicei erai oprit la cină. Ți se și pregătea odaia. Se întâmpla câteodată să fie prinsă, gazda, pe nepusă masa, cum fu cazul cu colonelul Courlandon. A venit fără să scrie. Cu multe plecăciuni l-au rugat să aibă bunătatea să tragă peste noapte la *Hanul Coroanei*, în față, cheltuiala toată negreșit în socoteala regelui, și la prânz a doua zi să poftească la guvernator acasă.

Fără zăbavă, la *11*, era la d-l de Besmaus la masă.

Feciorii prea zvăpăiați erau și ei aduși acolo, în tignă să-și culeagă mințile, să se dezmeticească.

Câte-o cucoană, prea rea de muscă, dacă mijlocea bărbatul, era trimeasă la popreală. Tatăl gravorului Nicolas de Larmessin ceruse, regelui, cu lacrimile-n ochi, o... „carte de popreală", să-i închidă odrasla fiindcă-și înspăimântase părinții că intră în garda franceză! Se nenorocea singur și-i făcea de râsul lumii.

Dintr-o rugăminte, dintr-o prevedere, adesea și pentru o vină mare sau mică, te pomeneai surghiunit acolo. Bani, scule, tot ce aveai de preț era în păstrare bună. Și le primeai înapoi fără lipsă, la plecare. Prima cercetare, fără amânare, *24* de ore după ce pășeai pragul. Pe urmă porunceai ca la tine. Aduceai de-acasă ce vreai. Luai tot cu tine, când plecai.

Careta trăgea la scară, guvernatorul însuși — după un ospăț îngrijit — te întovărășea acasă. Și dacă la repezeală nu-ți găseai locuință după plac, mai zăboveai. Dubu de la Tagnerette s-a cuibărit în casa guvernatorului, a stat cin'sprezece zile, acolo, până și-a găsit omul casă — era-n *1783*.

Contele de Belle-Isle când a părăsit închisoarea avea târhat nu glumă! Numai cărți: *350* de volume, bașca lucruri: candelabre, plocaduri, perne, perdele, — multe. Marchizul de Sade, o clădărie întreagă: gobelinuri, tablouri de familie, vătraie, lanțuri, foteluri, gârbace, tigăi, baiuri, sofale, tacâmuri, dar ce n-avea!...

Într-un cuvânt, te rosteai cum pofteai. Băteai din palme; zece:

— *La po'uncă!*

Abia spre sfârșitul veacului al XVII-lea, sub oblăduirea lui Saint-Mars, se pironiră grătii la ferestre, nu la toate. Iar pentru a se împiedica scăpările — o cam ștergeau noaptea, dar se întorceau la ziuă — rânduiră jos de pe ziduri ciubucăria, streașinile, toate marafeturile care înfrumusețau clădirea, dar propteau scara, piciorul, cârligele de aninat funia...

Mai mult evadarea contelui de Bucquoy a nevoit comenduirea la astfel de aspre măsuri. Dar puteai ieși pe poartă...

Mai înainte, prin *1733*, se adusese acolo și tiparnițele din mănăstirea Saint-Victor — scule de schingiuit mintea.

Mai mare gălăgie stârnit-a ținerea la popreală a unei huidumi — peste rabdă Doamne de flecară! Guralivă lucru mare! nu-i mai tăcea clanța. Spunea una, alta născocea, zăpăcise lumea! Au închis-o. Arătare nouă: sulemenită, înflorită, înțolită-n toate farburile, dichisită cu lumini și înțelesuri și răspuns, și tălmăciri avea la toate — păs' să tacă!

N-au ținut-o mult, prea se ținea cu mulți — așa rămase grea! I-au dat drumu-n lume. A făcut isprăvi după ispravă, — și-avea un nume întortocheat să te îngrozească: *Enciclopedia!...*

Dar nu vom ocolì să arătăm că se săvârșeau și greșeli mari, multe.

Astfel, odată cu întemnițarea lui Marmontel, fu oprit și valetul său Bury, fiindcă singur stăruise să nu-și părăsească stăpânul.

Ora mesei.

Au cărat înăuntru o tablă cu patru feluri de mâncări: rasol, friptură, brânză, cofeturi — vin. Toate: minunate! Marmontel s-a lins pe degete, Bury așteptă să-i vină rândul.

Uşa de pereţi, căscată mare. Bucătarul şi după el, patru ajutoare au intrat cu tăvi, castroane, cu un maldăr de tingiri, să servească masa celui care... dumicase prânzul lui Bury.

Vina cui? Bury s-a aşezat la masă.

Se mai întâmplau şi altele, câteodată.

Fiindcă în grabă fusese găzduit la Bastilia, Regentul acordă lui Voltaire o pensie de *16.000 de franci*, Voltaire necăjit se îndură şi o primeşte. Smintelile erau astfel repede îndreptate.

Un biet sărman: Barbier, închis la *15 făurar 1753* şi găsit apoi cu jumătate pricină, a fost slobozit chiar de a doua zi. Fu răsplătit, pentru osteneală. Subé, avocat, iese din Bastilia la 18 iunie 1767, după un an şi câteva zile de odihnă grea — primeşte fr. 50.000, când pleacă. Pentru câteva luni numai, Pereyra capătă simbrie pe toată viaţa: câte 18.000 — era „maran". Brun de Condamine, pentru o scurtă şedere, opt mii de franci.

Locotenenţii de poliţie ai vechiului regim erau toţi aleşi pe sprinceană, toţi oameni de lege, — ştiau să se poarte cu lumea.

Chiar vinovat, familia ţi-e ajutată. Ducele de Choiseul înlesneşte copiilor lui Joncaire-Chabert încă patru mii de franci, peste ce căpătase. Latude se-alege de la rege cu o pensie de cinci mii. La Rocheguérault cu 16.000 de franci. Ministrul Breteuil pensionează pe toţi iertaţii şi-i sloboade pe toţi vinovaţii. Toussaint-Sécquart scăpând din puşcărie e pus din nou în slujbă.

Necazuri cu tot dinadinsul nu-ţi prea făcea nimeni. Aveai slugă ori cereai, ţi se da. Regele o plătea nouă sute de livre.

Aţi aflat cum a trăit şi ştiţi cum a murit Bastilia.

Întreţinută scumpă, costase mult pe rege. Înmormântarea o să-l coste pe popor: *treizeci de milioane!*

Fiindcă cei tocmiţi s-o dărâme erau opriţi din lucru, des, căscau gura la cei cărora în piaţă alături li se tăiau capetele.

Pietrele au fost cioplite să întruchipeze amintirea închisorii. Afacere bănoasă! Cum ar fi pe vremea noastră medaliile comemorative, pozele cu pomeniri sau basmalele — temeiurile cu care se înfăţişează în ţară pantahuza, astăzi.

Ciopleau întruna, abia să mai ajungă piatra!...

Dar... şi lemn din crucea Mântuitorului se vinde de două mii de ani!

Arhivele le-au răvăşit în stradă. Villenave a luat multe. Asemenea şi Caron de Beaumarchais. Pierre Lubrowsky, ataşatul Rusiei, trecea pe-acolo tocmai în toiul prădăciunii. A umplut careta cu hârtii, cu condici. Mai apoi, împreună cu alte lucruri rare ce o mai fi avut, le-a vândut pe toate împăratului Alexandru. Şi astfel mărturisirile Bastiliei ajung la *„Ermitage"*. Muzeul n-a păstrat taina.

Apoi, François Ravaisson podeluindu-şi bucătăria a dat peste alte hârtii care fuseseră adunate, în biblioteca Arsenalului să fie.

Uneltitorii n-avuseseră vreme să le strângă, întocmeau pomelnicul. Când se împliniră listele, lipseau o sumă de eroi, dar alţii se iviră. Le luară locul, de când ştiau că sânt iertaţi. Meritau: cinstire, pensii, medalii, răsplată. Şi au avut-o toată!

Ultima listă purta *863* de viteji! Toţi *„clăditori ai libertăţii"!*... Victor Fournel a scris o carte năbădăioasă despre dumnealor.

Mai târziu, după ce se va înscăuna imperiul, toți vor ofta după „Legiunea de Onoare". Cereau de la uzurpator, răsplata. O căpătară mulți: Palloy, Latude, Hulin, Goëdschell, Uphoff, Créhange, Isaac Fournier...

În *1834*, tot mai cereau pensii și *„meritate ajutoare"*, zbierau, *cinci sute șaptezeci de voinici...!*

Îi găsim cerșind și mai încoace, pe la *1848!*

Bugetul anului *1874* încă nu scăpase de ei; după optzeci și cinci de ani, tot mai cereau. Abia sugaci fuseseră la „ispravă", și după o sută de ani, aproape, tot mai vroiau să sugă!...

Cap. V

DRAMATIS PERSONAE

ALQUIER, Jean-Claude-Marie: Legislator, magistrat. 1752–1826. Avocat la Parlament. În 1789, deputat al *tiers*-ului. Preşedintele tribunalului Seine-et-Oise. Membru în Convent. Ambasadorul imperiului, la Roma, Stockholm &c.

AMAR, JEAN-BAPTISTE-ANDRÉ: avocat, vistier, legislator. Convent, „Siguranţa Generală". N. 1755; m. 1816.

BAUDRILLART, maître: hangiu „à l'Ancre Claire". 50 de ani.

BAULT-RENÉ JOSEPH: la grefa Tribunalului Revoluţionar. N. 1758.

BILLAUD-VARENNE, Jacques-Nicolas: Institutor, legislator. N. la Rochelle, 1756. În Convent *(Munte)*, „Comitetul Mântuirii-Publice". Internat la Synnamari (Guyanna) — 20 de ani. Evadează, în 1810. Pensionar, în republica Haïti.

BERTAUT-Paul: canadian. 20 ani. Din „Compania Indiilor". Ucis la „Cour des Miracles".

BAILLY JEAN-SYLVAIN: N. la 15 ian. 1736 — decapitat, la 28 brumaire II.

BERGASSE-LAZIROULLE, Georges: deputat al *tiers*-ului. 1763-1827.

JOSEPH Le BON, Ghislain-François: dascăl, popă şi legislator, apoi. N. la Arras, 1765. În Convent, supleant; deputat la 1 iulie 1793. Primar. Decapitat la Amiens în 22 vend. II.

BARNAVE—ANTOINE-JOSEPH-MARIE-PIERRE: avocat, legislator. N. în 1761; exec. 1793. Deputat al *tiers*-ului, în 1789. Adversarul lui Mirabeau. Conventist. Bonaparte i-a ridicat, la Luxembourg, o statuie; Bourbon-ii au zvârlit-o; Prusacii au sfărâmat-o.

BRUNSWICK: general, în serviciul Prusiei. Vestit prin „manifestul" adresat Franţei, în 1792.

BLIGNAC, Valvins de: ofiţer în regimentul d-lui de Boissière, la Dieppe. 43 de ani. Mort spânzurat.

BONAPARTE: *(Napoleon)*. General. Împărat şi rege. N. la Corte (Corsica), la 7 ian. 1768. La 23 aprilie 1799, în Şcoala Militară din Brienne. În 1784, în

Școala Militară din Paris, cadet-gentilom. La 1 sept. 1785, locotenent. În 1792, căpitan. M. la Longwood (S-ta Elena), 5 mai 1821.

BOIDEL-Charles: avocat, în Paris. Apărătorul ducelui d'Orleans. N. 1748.

CLERMONT-TONNERRE, Stanislas-Mar.-Adelaïde, conte de: colonel și legislator. N. 1757. Deputat al nobilimii, la Statele Generale. Măcelărit, la 10 august 1792.

CLAVIÈRE-Étienne: bancher, supleant la „Legislativă" și ministru. N. la Geneva, în 1735 — sinucis, la 8 oct. 1793, în Paris.

CARRIER-Jean-Baptiste: avocat și legislator. N. în 1756. Membru în Convent, în misiune. Decapitat, la 26 frim. III.

CASTELLANE, Novejean-Boniface-Louis-André, conte de: N. 1758; m. 1837. În 1789, deputat la Statele Generale; în 1816, judecă și osândește pe Ney.

COURTOIS Edme-Bonaventure: 1754-1816. Perceptor, legislator. În Convent și la „Siguranța Generală".

CERNON-PINTEVILLE Jean-Baptiste, baron de: Deputat în „Constituantă". 1756-1837.

CAMBON Pierre-Joseph: 1756-1820. Negustor și legislator. Supleant în Constituantă; nu ia parte. La 3 sept. 1791, în „Legislativă". În 1792, în Convent.

COUSTARD Anne-Pierre de Massy: general. Legislator. N. la Saint-Domingue, în 1734. În 1791, în „Legislativă". 1792, în Convent. Executat la 7 nov. 1793.

ARVAUX Rollet d': fost președintele tribunalului din Riom. N. 1712. Decapitat, în 1794.

BROSSIER Pierre (de LIMEUX): staroste de negustori, la Abeville. 61 de ani.

DUVEYRIER Honoré-Nicolas-Marc (baron de): legislator și magistrat, 1753-1839.

DUGAST cuv.-Jules-André: din cufundările de la Nantes.

DANTON GEORGES-Jacques: N. la Arcis-sur-Aube, în 28 oct. 1759 — executat la 5 aprilie 1794. Studii: *inter bonos*. Avocat la Paris, 1785. Succesor, cabinet, M-e Huet de Soisy. La 8 oct. 1791, fără datorii. 1792, ministru de Justiție — interim la Externe. Factotum, guvernului.

DUPLAY Simon: nepotul lui Maurice Duplay. N. 1764. Paznicul lui Robespierre.

DUPLAY Maurice: tâmplar, om politic, jurat. 1738-1820.

DREUX-BRÉZÉ Henri-Léonard: marchiz de — șambelan. 1766-1829. Votează osândirea lui Ney.

DUMAS René-François: 1757. Supleant în Convent; 1793 (Munte), v.-președintele Tribunalului Revoluționar *„Dumas-cel-Roșu"*. Executat, în 1794.

DESMORETS Aimé-André: N. 1762. Ajutorul călăului (Paris).

DÉRÉ: raportor (în „Constituantă").

FOULON Joseph-François: N. 1717. Controlor general la Finanțe. Mare filantrop. Sfâșiat de mulțime, la 22 iulie 1789.

FRANÇOIS François: brutar, în Paris. N. 1765, — judecat în stradă și ucis, 1789. Soția sa fu, apoi, pensionara Mariei-Antoinette.

FLOURENS Léon: N. 1758. Samsar, legislator, jurat (Tribunalul Revoluționar.)

FAVRAS marchizul de: șambelanul lui Stanislas-Xavier (Louis XVIII, apoi). N. 1750. Ucis, în XII 1789.

FREDERIK II: 1712-1786. Regele Prusiei, în 1740.

FREDERIK- WILHELM II: nepotul precedentului. N. 1744. În 1786, rege al Prusiei. M. 1797. Pacea de la Bâle (1795 — opera marchizului de Barthélemy).

FREDERIK-WILHELM III: (ca prinț moștenitor), N. 1770; rege: 1797-1840. Potrivnic nenorocos al lui Napoleon.

FOUQUIER-TINVILLE Antoine-Quentin: avocat la Parlament. N. 1746. Executat la 2 mai 1795. Procuror postulant la Châtelet. În 1793, substitut la Trib.-criminal. La *22 prairial II*, „acuzator public“ titular.

GROMETS Louis: cirezar, din Vézinet. N. 1760.

GOETHE Wolfgang: cel mai de seamă scriitor german. N. la Frankfurt; 1749-1832. Însoți pe Karl-August, duce de Weimar. Prezent, la Valmy (1792).

GÉRARD taica-Michel: plugar și legislator. Deputat al *tiers*-ului la Statele Generale. N. 1737. M. la 6 dec. 1815. (Almanach du père Gérard — Collot d'Herbois).

GUILLOTIN Dr-med. Joseph-Ignace: legislator. 1738-1814. Mare umanist.

JOUËNNE Pierre-Jouënne: Călăul din Rouen. Tatăl Margheritei. 52 de ani.

LAROQUE Jacques-Nicolas-Paul: proprietar în Seine-et-Oise. N. 1727; decapitat, în 1793.

LAVOISIER Antoine-Laurent: Întemeietorul chimiei moderne. n. 1743. Deputat-supl. la Statele-Generale. Decapitat, la 5 mai 1794.

LA FAYETTE Marie-Joseph-Paul-Roch-Yves-Gilbert du Motier, marchiz de: N. 1757. În 1789, deputatul nobilimii la Statele Generale. Comandantul miliției Parisului. Dotează culorile „Comunei“ și cu albul-regesc, iată tricolorul. Cocarda și drapelul Franței. M. 1834.

LAVERGNE Locot.-colonel Louis-François: ofițer activ. N. 1746; decapitat, în 1792.

LESSART Antoine-Nicolas de Waldec: avocat, ministru. N. în 1741. În 1791, ministru de Interne, Externe. Dat drept mort, în masacrele din sept. 1792.

LACARPE Josot: pescar, din Caucron (Loir'-a de Jos). 39 de ani.

LAMBERTY: cârciumar (cufundător la Nantes). 37 de ani.

LAFONT de Ladébat: André-Daniel. N. 1746. Deputat, în „Legislativă“. Moderat. Director general al „Casei de Scont“.

LOUIS-PHILIPPE I: fiul lui Philippe-*Égalité*. N. 1773. Emigrat. Rege, 1830-1848. M. la Claremont (Brit.), în 1850.

LAIGNELOT Joseph-François: autor dramatic. Legislator. N. 1750. M. la Paris, 1829. Piesa sa de debut: *Agis et Cléomène*.

LONGVAL Charles-Sanson de: Întemeietorul „dinastiei“... 27 de ani.

LONGVAL Jean-Baptiste: călău. Infirm.

LEBIDOIS Richard-Antoine: jandarm (Paris) N. 1770.

LARIVIÈRE Pierrot-Martin: ajutorul călăului. 1760.

MIRABEAU Victor, marchiz de: tatăl tribunului. 1715-1789.

MIRABEAU Honoré-Gabriel Riquetti, conte de: N. la Bignon, în 9 martie 1749. Deputat al *tiers*-lui la Statele Generale M. la 2 aprilie 1791. *În trecere, numai, pe la Panthéon*.

MONTMORIN (Saint-Herem) Armand-Marc, conte de: ministrul Afacerilor Străine. N. 1745. Măcelărit la Abbaye, la 2 sept. 1792. Ales în Adunarea-Notabililor.

MOUNIER Jean-Joseph: Deputat în „Constituantă". N. 1758. Emigrat. M. 1806, la Paris.

MAURY abatele Jean-Siffrein: preot și legislator. N. 1746. M. 1817 (în Statele Papale). Cardinal (Montefiascone e Corneto — 1794). În 1798, fuge la Petersburg.

MEYRACQ abatele Jules-Marie: dintre preoții uciși la Nantes.

NECKER Jacques: bancher genevez. N. 1732, la Geneva. M. la Coppet, în 1794. Ministru de finanțe, de la 29 august 1789–11 iulie 1789 și de la 29 iulie–4 sept. 1790. Fost tovarăș al băncii „Thelusson & C-ie".

NEMOURS Dupont de: Pierre-Samuel. Economist, legislator. N. 1793; m. Eleutherian-Mills (U. S.), în 1817. Deputat. Închis, liberat după 9 thermidor.

NARBONNE-LARA Louis-Marie-Jacques-Almaric, conte de: ministru de război, în 1792. N. 1755; m. la Torgau, în 1813.

ORLÉANS *(ÉGALITÉ)*, Louis-Philippe-Joseph: din familia domnitoare. Deputat în „Constituantă". Deputat în Convent. N. 1747; decapitat, nov. 1793.

OUTREDEBANCQUES Pierre-Joseph: Călăul din Arras. Amicul lui Joseph le Bon. N. 1750.

OUTREDEBANCQUES Ernould: fiul antecesorului. 12 ani.

PERROCHAUD Cosmin-Arthur: cufundător. În serviciul lui Carrier, la Nantes. 34 de ani.

QUATREMÈRE de QUINCY, Antoine-Chrysosthome: deputat în „Legislativă". N. 1755; m. 1849.

ROCHEFOUCAULD, ducele de LA: François-Alexandre-Frédéric: duce de Liancourt. 1764-1827.

ROLAND: Jean-Marie (de la Platière), soțul d-nei Roland (Manon Phlipon). N. 1734. M. sin.-1793.

ROBESPIERRE Maximilien-François-Marie-Isidore-Joseph: n. la Arras, la 6 mai 1758. Deputat la Statele Generale, Convent; „Comitetul Mântuirii-Publice". Executat la 10 therm. (28 iulie 1794).

SÉCHELLES Hérault de: Marie-Jean. Magistrat, om politic. N. 1759. Deputat în „Legislativă", Convent. Executat la 5 aprilie 1794.

SCHMIDT Tobie-Isidor: lutist și constructor de clavecine. 42 de ani.

SAINT-ÉTIENNE-DU-MONT, părintele: parohul bisericii cartierului.

SIEYÈS EMMANUEL-Joseph: vicar și om politic. Deputat și președintele Adunării. Convent, Directorat. N. 1748; m. Paris 1836.

SANSON Charles-Henri: călăul Revoluției.

SAINT-JUST Antoine-Louis-Léon: Deputat, în Convent; la „Mântuirea Publică". N. 1767; decapitat la 28 iulie 1794.

TALLEYRAND-PÉRIGORD Charles-Maurice de: legislator, om de Stat. N. 1754; m. 1838. Deputat al clerului, la Statele Generale Alături de *tiers*. După 10 aug., fuge (documentele de la Tuileries). Ministru în „Directorat" &c...

VAILLY Jean-Adolphe: artilerist, ofițer (pe „Samaritaine“). N. 1768.
ROLAND (d-na) Manon-Phlipon: soția lui Roland de la Platière. N. 1754. Pătimașă după Plutarc. Republicană. Decapitată, în 1793.
COLOMBE (Brossier de Limeux): din Abeville. 20 de ani.
JACQUETTE AUBERT: văduvă. N. 1770, sin. 1794; prietena lui Séchelles.
M-me ROLLET d'ARVAUX: soția președintelui tribunalului din Riom. N. 1724; executată în 1794.
MARIE-NICOLE-BOUCHART: copilă. N. 1780; decapitată în 1794.
M-me DUPLAY: soția lui Maurice Duplay, gazda lui Robespierre. Se sinucide în temniță (thermidor 1794).
ELÉONORE DUPLAY : fiica precedentei. Amica lui Robespierre; *honni soit qui...* N. 1760.
ÉLISABETH DUPLAY : sora Eléonorei și soția lui Le Bas. N. 1772.
FRANÇOISE, Marie-Angélique: soția brutarului François, măcelărit în 1789. 23 de ani.
MARGUERITE-JOUËNNE: fiica călăului din Dieppe. 16 ani. Soția locot. de Longval.
VICTOIRE-RESNIER Lavergne: soția lt.-colonelului Lavergne. N. 1769; decapitată, în 1792.
MATHURINE: menajera lui Sanson. 46 de ani.
M-me PICHOT: Cléomène — hangeoaica de la „Uscătorie“ (Nantes). 38 de ani.
MARTHE PITIÉ: fată veselă. 24 de ani.
MARIE-ANTOINETTE: regina Franței. Fiica împăratului Germaniei Francisc I. Născ. la Viena în 1755; decapitată, în 1793.
BARRY, Jeanne Bécu, contesă de: favorita lui Ludovic XV. N. la Vaucouleurs, 1743; decapitată, în 1793.

Preoți, soldați, deputați, academicieni, consilieri, temniceri, miniștri, jandarmi, mercenari, săteni, târgoveți, călăi, ajutoare, căruțași, șăicari — popor.

Brunt, câinele lui Robespierre.
Thibault, cățelu' lui Brossier.

Locul de privire:
1789-1794

La Versailles, în Paris; în „Constituantă“, „Legislativă“, CONVENT și la „Comitete“, la „Tribunalul-Revoluționar“; în toată Franța.

Toți fuseseră legănați în brațe de către zămislitorii Enciclopediei. Supseră filozofia cu laptele împreună. Iar doamnele, înamorate la nebunie de Montesquieu, Diderot, d'Alembert, Voltaire și peste toți, de divinul Rousseau! Evanghelia lor: *Contractul Social*. Astfel se înfățișă generația tânără, plină de visări.

La *4 iulie 1776*, ora unsprezece, deputații insurgenți ai provinciilor răsculate votaseră la Philadelphia declarația independenții — *Liberty Bell* — rězimată pe „Drepturile Omului“.

Faptul avusese răsunet.

Nobilimea liberală știa pe de rost tot ce se grăise la „Independence Hall“ de către făuritorii libertății americane, tot, de la John Hancoke până la Benjamin Franklin nimic nu li-era străin. Căutau libertatea, — vroiau s-o deștepte?...

Dramă psihologică.

Ducele d'Ayen, socrul său, încearcă să-l oprească, capătă și o „carte de popreală“. Zadarnic! Gilbert de La Fayette înfruntă voia regelui. Împotriva Albionului, se strecoară, pleacă. Abia căsătorit, lăsà nevasta, lăsà copilul și mânat de o însuflețire și un neastâmpăr care nu-l vor părăsi niciodată, zboară peste ocean să lupte, să-i ajute.

Arată o ardoare nemărginită. Este rănit, ușor. Ajunge erou îngâmfat. Primește botezul la *Pieile-roșii*, frăția.

Se întoarce acoperit de glorie, nu mai dezbracă haina. Își plimbă trufia pe un cal bălan. Vanitos, exaltat, îi va spune lui Frochot: „Am învins pe regele Angliei în toată puterea sa, pe al Franței în autoritatea sa, poporul însuși în furia lui!“ Se lăuda.

L-au socotit mărginit, — nu era. Fără să fie prea învățat, gândea — nu în adâncime.

Își plimbă faima prin toate țările. Republican, catadicsește să-i scrie împărătesei Rusiei că va venì s-o vadă. E plin de bunăvoință față de regele Rusiei. Îi dă sfaturi cum să-și gospodărească țara. Marele zeflemist îl întreabă:

— D-le, cunoscui un biet om care cutreierase prin țările unde domnea firma „*Liberté, Égalité & C-ie*“ și care, cucerit de noutate, vru s-o instăureze în propria lui țară, știți ce i s-a întâmplat?

— Nu, sire.

— L-au spânzurat, domnul meu!

Fuga, și cei câțiva ani petrecuți în închisoare la Olmütz, îl vor păzi de supărarea aceasta. Dar nu va ajunge să-și lămurească nici propria-și fire, nici Revoluția.

Dăruit cu o sănătate de fier, va trăì târziu, și veșnic într-o fericită închipuire. N-a cunoscut nici un necaz, căci cei din jurul lui îl beau tot. Necontenit, senin. Întâmplarea lucrà pentru el, și vremea. Bizuința lui, însă, era șovăielnică. Convocarea „Statelor-Generale“ îl surprinde...

Fiecare categorie urma să-și aleagă deputații. Nobilimea din Auvergne nu împărtășea nici ideile sale liberale, nici beția lui republicană. Crezul său? „...Insurecția este cea mai sfântă dintre îndatoriri!“, — avea câteva fraze, le rostea la prilejuri. Era idolul poporului. Își puseseră în el toate nădejdile. Într-o zi..., fuge.

Trec anii fără să-l schimbe.

Și totuși, Revoluția începe cu el și cu Gabriel-Honoré de Riquetti, conte de Mirabeau.

Cel dintâi își plimbase libertatea pretutindeni, celălalt o mistuise prin toate temnițele: fortul Joux, castelul d'If, cel din Dijon — acolo dobândise și o osândire la moarte, — insula Ré, donjonul Vincennes. Negreșit, nu asprimea regelui îl prigonea astfel. Acesta slobozea, numai, „cărțile de popreală" pe care tatăl prea zvăpăiatului fiu le cerea ca o îndurare mare. Închis, — *M. de la Bourrasque,* cum îl numeau acasă — se apucă să scrie și să citească. Cetì mult. Dădù la iveală celebrul tratat: „Cărțile de Popreală". Tipăritura va ajuta mult la dărâmarea Bastiliei.

Fără s-o semneze, scrisese: „Istoria secretă a Curții Prusiei" și stârnì un scandal nemaipomenit! Apoi se pornì înverșunat pe bunul d-n Necker, pe toată orânduiala d-sale. Îl făcu de poveste, dar ministrul se bucura de încrederea lumii, iar metehnele sale erau cunoscute!

Născut slut — avea laba sucită, doi molari cogiamite în gură și limba priponită, adică ața prinsă tocmai sub vârf. El, viitorul tribun! și ce răspundere nemăsurată și-a luat cel care, tămăduindu-l, i-a dat drumul la limbă! La vârsta de trei ani zăcuse greu de vărsat — fața stropită de grindină. O înfățișare, să fùgi! Fruntea, o lumină; privirea cuceritoare. Și când tăcea, îi grăia gura. „Urât ca și dracu'!", spunea despre el ta'su. Suflet mare, inimă bună. În minte, o lume! și un grăunte de țicneală. Cheltuitor, zurbagiu, dezmățat. Îi plăcea masa bună și plăcerile toate. Le lua și pe ale altora, nevestile. Despre el, singur va spune: „Primii mei ani, precum anii îmbelșugați, dăruiți, au dezmoștenit pe cei ce aveau să vină, au risipit, vai! o parte însemnată din puterile mele!".

Singurul om care ar fi putut ține cârma, se găsea în *1789* doborât de propria lui faimă. Spirit realist, va judeca singur:

— Aa! cât de mult deșucheata mea tinerețe apasă și pătează cauza publică, acu'!

Scoase „Jurnalul Statelor-Generale", *cuvântul* lui fu însă suprimat la *7 mai,* din pricina atacurilor împotriva ministrului de externe. Vroia să ucidă despotismul ministerial și să înstăureze, să crească autoritatea regală. Cinstit în gândul acesta.

Convocarea Statelor-Generale îl găsește pregătit, dar cu renume rău. Nobilii-l resping. Ceilalți se tem, ori că nu-l cunosc; *tiers*-ul îl alege.

Spiritul ideologic domnea, Adunarea hotărăște să facă declarația „drepturilor Omului". Realismul lui Mirabeau se răzvrătește: „O țară intrată în anarhie are nevoie de o declarație a datoriilor omului!", spune.

Abia începea să vorbească și toți uitau cât e de hâd. Vorba lui fermecà. Se vestea alt Richelieu! Rezemat pe reprezentanții poporului, tronul avea să dea suprema bătălie împotriva feudalității. Dar... Curtea nu-l vrea; regele, fără să-l știe, iar regina din simplă pornire, sărmana.

Căută s-o cucerească, pe Marie-Antoinette, să-i deschidă ochii căci vedea prăpastia: „Regele și regina vor pierì, norodul le va biciuì cadavrele", iar lui Lamarck îi spune:

— Ludovic n-are în preajma sa nici un om, pe femeia lui, atât!

Vroia îndreptarea regimului, nu spulberarea lui. Genial, îndemânatec. Ar fi avut puterea să stăpânească mișcarea, poate. Oricum, singurul!

Minte frământată, fără răgaz. Gânduri stăvilite, îndreptățite necazuri, ambiții înfrânate, apoi vâltoarea plăcerilor și viața destrăbălată îl tocau. Revoluția, toate strădaniile îi grăbesc sfârșitul, ochiul deschis mare spre ce avea să vină. Lui Talleyrand, duhovnicul său, îi spune: „Amicul meu, car după mine ultimele fărâmături ale Monarhiei!" și moare.

În seara sfârșirii sale, ministrul lui Ludovic XVI, Montmorin, spune lui Malouet:

— Sânt disperat! toți vom fi măcelăriți!!

Nu s-a înșelat.

Fețe înalte bisericești, o țin într-un chef! — datori vânduți. Se cheltuiesc cin'zeci și șase de milioane cu ofițerimea și abia trei, patru soldați. Proastă îmbrăcăminte, și hrana pe sponci. Norodul știe, și iată de ce la cele dintâi ciocniri oștirea se va arunca în brațele răzvrătiților. În jurul unui rege de ispravă, o nobilime ticăloșită, vicleană, prinsă doar de fleacuri și sleită de vlagă. În pragul unei revoluții afli întotdeauna o stare generală beteagă, pe care cei de treabă prea o dau în vileag și de care se folosesc turbații.

Lucrurile nu mergeau cum trebuie. Desigur, s-ar fi putut tămăduì multe, dar se cădea pentru aceasta să se înhame la lucru un om de nădejde, stăruitor, prevăzător, neînduplecat mai ales, și cumpătat. Cineva, hotărât să-și închine toate ceasurile unei munci istovitoare și care să n-aștepte răsplata. Dârz, să îndrepte fără să frângă însă. Se cuvenea un d'Amboise sau un Sully. De unde? Vergennes s-a încumetat, fără să izbutească.

Și nu rămaseră decât pripiții și ahtiații; oamenii-*vijelie*, grăbiți să refacă, ziceau, gata să surpe numai. Și acolo unde era nevoie de trudă și de răbdare, s-au arătat născocitorii. Nici c-a mai fost vorba să se cârpească întocmirea veche, s-o dreagă, ba s-o ia de la capăt. De la care? Să dărâme numai, adică moloz! până n-au rostit ce trebuie. Treabă de bețivi!, — cum poți numì altfel zurlia care cuprinse deodată tot neamul francez!? O beție intelectuală, mai cruntă decât a patriarhului din *Biblie*, fiindcă se arătà dezvelită precum și goală.

Apoi... Francezul, care pare așa de măsurat în toate ale sale și atât de legat de real, ascunde totuși în străfundul firii lui un moralizator, un ideolog care abia așteaptă să-i vie rândul să-și țină predica. Așa e! de totdeauna și până în zilele noastre și oricare vrednic de numele acesta, coborâtor neaoș din Gali curați, aude răsunând în el glasuri de răzvrătire pe care setea de dreptate le strigă și-i umflă neastâmpărul ca și drojdia aluatul, să crească.

Astăzi, când din păcate vremea rea ne-a năpădit, se pot înțelege toate mai lesne și peste tot locul aproape. Și-și plătește vina amarnic, bietul!...

Da, așa sânt — așa erau!... Și dorind schimbări și primeniri, ajung să creadă că „Sfaturile" le vor împlinì pe toate, cuminte și nu dintr-odată. Socoteau cu bunul simț, de care mai daseră dovadă. Pierise însă, îl mistuiseră cărturarii.

Acriți, au dat zilnic pe față pe cei care-i judecau ei singuri oameni de nimic; or fi fost mulți, poate și nu erau toți mânjiți, dar și-au râs astfel și de cei cari puteau face ceva. Îmbătați de haz au amestecat laolaltă gluma și lucrurile de seamă, desfătarea și munca, treburile cu dragostea, Stăpânirea și daraverile fiecăruia, toate într-o oală! Sminteală grea; și scârbă, pornită din ponegriri prea multe. Nu le rabdă oricine. Mulți stau de o parte, li-e silă. Jean-Jacques se văicărea: *„Față-n față cu o lume destrăbălată, coruptă de preoți și de tirani, ce să mă fac!?"* Voltaire, înciudat că auzise mereu cum doisprezece inși au clădit creștinismul, se încumetase s-arate că unul singur poate să-l prăvale. Învățăminte! — și-au dat roadele, acum.

Și cei mai de duh îs zurlii. Înnebunesc sumă de saloane, cluburi, societăți secrete sau netăinuite și cărora le șoptesc toate vrerile lor. Și pe deasupra, *Parlamentul* din Paris! crește, cu propria lui scrânteală, zăpăceala gânditorilor. Nu-și vede de treabă, sâcâie mereu

oblăduirea și izbutește să obosească națiunea. Trufia lor, când țin ședințe, setea de răzbunare care-i cuprinde de-ndată ce se cred amenințați, le dă îndrăzneala. Spun și scriu tot ce le trăsnește prin minte, împrăștie toate tainele Cârmuirii, sporovăiesc despre câte! despre drepturi, și îndatoriri, — pe ale lor le uită. Dar avocații!? În capitală, în provincie, în târguri, până și la țară, care de care să semene necuminţenia. Meseria fiindu-le să prefacă faptele în fraze, răspândesc pentru toate mințile palavre.

Patru sute unsprezece dintre viitorii membri ai *tiers*-ului sânt avocați, procurori, grefieri, aprozi... Legislatorii Franței, de mâine. În țara aceasta, mai mult ca oriunde găsești oameni care-și agonisesc ușor un trai bun pe spinarea altora. Îi hrănesc gras, amăgiți. Louis Dumont parcă, gazetarul, spunea: „Oprești pe străzile Londrei o sută de inși și le ceri să facă guvernul, abia unul de primește; în Paris, însă, vor nouăzeci și nouă!". Și iată cum soarta țării rămase pe mâini nevrednice. Și mai departe, ce știa despre oblăduire noianul de astrologi ai vremii?! Nimic. Albureală. Așișderea și... *franc-maçonneri'*-a, clocită și ea în ceața științei și care, cu bunăvoință prea multă, ne lămurise odată pentru veșnicie, ziceau, că creștinismul fusese abia o searbădă îndeletnicire pentru cei care se mulțămesc cu ale pământești numai. Și iat-o călare pe adevăr, cum își umflă glasul.

Blând, dar plin de ifos, Franklin, unul dintre apostoli, cu un dram de spirit pe care-l toarnă în vinul pe care-l bea zilnic franțuzul, l-a îmbătat turtă. Americanul acesta tihnit, de treabă, e dușmanul înverșunat al nobilimei ereditare, al „cinstei pogorâte" și ilegitime, cum o numește. Fiindcă doxia, a sa adică, dovedește că la a douăzecea coborâre nu mai rămâne nici o picătură din sângele celor din care te chemi. Și iată-l partizanul cinstei... *ascendente*. Omul să hărăzească el propria sa glorie tigvelor mucegăite și ciolanelor străbunilor. Rău la vale, mai rău la deal!

Lojile roiesc; nouri pretutindeni — rod seninul. Posomoresc cerul. Începe să pice... Curg defăimările, jalbele. Broșuri, cu sutele. Astfel, Sieyès scoate „Délibérations à prendre dans les Assemblées de bailliages". Predica e pentru toți și toată Franța o ascultă. Nu-l mai vor pe înfățișatul regelui. Lojile rânjesc spre Curte și iscodesc în casa fiecăruia. Făgăduiesc veșnicului nemulțumit luna și soarele și contele de Provence e prins în mreajă. Contelui d'Artois, destul de țicnit și așa, îi cresc nădejdile, lui și curtenilor nemernici. Pe ducele d'Orléans, mereu înciudat, îl învenineazǎ mai rău. Urzesc patimi și dezordini. Nobilimea se va sinucide — ce au căutat acolo!?

Apoi, basmele englezești au fermecat tineretul, femeile și pe filozofi; îi încântă și astăzi. Și-au făurit o Anglie a lor. Nici nu le trebuie experiența britanică, la ce bun!? Au găsit singuri locul nemerit unde să clădească. Ceilalți, cred în cuvintele lor năbădăioase.

„Le Journal de la Cour" spune că Domnia regelui e model de iscusință și pricepere. Periodicul „Les Actes des Apôtres" scrie: *Sire, vous en avez menti!* Nerușinate vremuri!

S-au strâns nourii. Gata, vijelia. Va fi strașnică, nemaipomenită! Poruncește trufia, cunoașteți un ucigaș mai mare până-n zilele noastre, abia!?

Loménie de Brienne le vestește întrunirea *Statelor-Generale*, ascultați-l: „Toți învățații, toți cărturarii din Regat sânt rugați stăruitor să ne trimeată lămuriri și sfaturi cât mai multe despre cele trebuincioase, pentru ca Adunarea să fie cât mai națională!".

Ai și de ce te zburli! Cărturarii, învățații!?... În cinci săptămâni Franța scrie cât n-a scris în cin'zeci de ani! Scrie, dar și-a pierdut scânteia și mlădierea. Scrie îmbâcsit, fără viață. Și nimic nu e mai înspăimântător decât patima priceperii aspre, care judecă și

hotărăşte singură ca şi un stăpân, fără suflet şi fără simţire! lipsită adică de aceşti doi sfetnici înţelegători ai minţii. Bieţii oameni, care credeau că vor lupta împotriva tiranilor! Lor, cum să le mai zici!?... Vreau să doboare monarhia, să zdrobească creştinismul şi în acelaşi timp tămâiază cu toţii semeţia omului, pe care-l vor dumnezeu şi rege! Nebunie. O zdruncinare de minte, nouă. Aşa cum nu se mai arătase de la începutul lumii, printre oameni.

La *27 decemvrie 1788*, regele convoacă Statele Generale. Adunările electorale urmau să întocmească *caietele*, care să cuprindă voia ţării. Adică: o „Adunare Naţională".

„Caietele" nu cereau nicidecum întronarea unei puteri peste rege, adică, ci o rânduire mai aşezată a treburilor obşteşti, sub un guvernământ, al regelui, iertat însă de piedici, slobozit de drepturile felurite ce-i stăteau Lui în cale. Cereau egalitatea tuturora în faţa justiţiei şi a dărilor, şi-şi încheiau şirul de nevoi, cu acelaşi strigăt: *„Trăiască Regele!"*. Astfel se arăta cuprinsul însărcinării pe care fiecare deputat era încuviinţat, de popor, s-o ducă în faţa Adunării. Într-un cuvânt, alegătorii înfăţişau: înţelepciune, ascultare şi drepte rugăminţi.

Abatele Grégoire a publicat „l'Essai sur la régénération physique, morale et politique des Juifs". A dobândit premiul instituit de oraşul Metz.

Adunarea e ...constituită.

Ludovic XVI era lipsit de vlagă, nu de bun simţ însă. Când i se arătă lista celor aleşi, nici că putù să nu spuie: „Ce ar fi zis, Doamne, poporul meu dacă eu aş fi întocmit sfatul acesta!?".

O mie o sută optsprezece deputaţi! Prea puţini prelaţi administratori de eparhii, adică deprinşi, cât de cât, cu oblăduirea. Militari, niţei — în lipsă de alte virtuţi, chiar, ştiu să poruncească. Două sute de popi răzvrătiţi, îmbătaţi de idei noi şi plini de pizmă pre mai marii lor. Dintre stăruitorii comişi cari făcuseră al'dată fala bunei înjghebări, unul singur: *Malouet*. Din cei cinci sute şaptesprezece deputaţi ai *tiers*-ului, abia opt au mai fost în slujbe. Câţiva agronomi, cin'sprezece medici, negustori — puţini. Vreo patruzeci de industriaşi, un preot: *Sieyès*, gonit de ai lui. Volney şi Verchère, din partea presei, oameni de ispravă, şi un economist cu faimă: Dupont de Nemours. Treizeci şi opt de ţărani, dintre cari unul singur adevărat plugar: taica-Gérard. Va părea, bietul om, un pădureţ în mijlocul atâtor luminaţi. Are, totuşi, prilejul să le spună un adevăr şi să le tragă un bobârnac, curând.

Ca orice adunare sârguită, îşi votaseră oamenii întâi răsplata, *„diurna"* şi lipseau cât puteau de la şedinţe. Taica-Gérard s-a împotrivit ritos la plata diurnelor celor lipsă, şi fără sfială:

Provinciile nu ne-au trimis aici să dăm biru' cu fugiţii, nici să umblăm creanga!

În sfârşit, restul aleşilor e cuprins din patru sute de avocaţi; tipul obişnuit al *apărătorului* de provincie. Apoi, notari, portărei, oameni îmbâcsiţi în rutina de grefă şi inspiraţi de *Contractul Social* şi de năzbâtiile Enciclopediei. Toţi doritori de treabă nouă şi de vorbărie multă.

Printre ei, o faţă preţuind cât toată adunarea: *Mirabeau!*

L-au primit cu huiduieli şi fluierături, fiindcă e urât afar' din cale şi stricat, aflaseră.

Aveau să-l cunoască devreme.

Iar din partea nobilimii, d-l de La Fayette şi câţiva filozofi, duşi domol de cel dintâi.

Ceilalţi, fără prea mare însemnătate — dar mulţi!

În sânul „societăților", unii își îndeplinesc cu multă pricepere rostul. O meserie nouă și slobodă, pe care viața aspră de toate zilele n-o născocise încă, se ivește dintr-odată! Pentru jălbari, pentru cârcotași, tămăduitori, apelpisiți și pentru toți acriții, *politica!* Marat și-a găsit de lucru.

E nevoie cumva să se întrunească cu toții, mănunchiul s-a strâns din vreme în *camera de mijloc,* și-au numărat prietenii, au întocmit treaba și dau poruncile. Totul va merge strună! Mijlocul acesta de a cârmui majoritățile va fi folosit, mereu.

Încet-încet încep să iasă la iveală și alte „caiete". Pomelnicul n-a fost întocmit așa în pripă și mulți dintre făuritori sânt în sală. Printre ei, și deputatul de Arras. Dar toate cererile, aproape, au aceeași linie: dreapta așezare a dărilor! Simplificarea, perceperea cinstită și scăderea taxelor indirecte. Toate tind să micșoreze veniturile, nu să le crească, și tocmai când nevoia era mai arzătoare.

Negreșit, aduc și leacuri: înstrăinarea domeniului regesc, a averilor monastirești, mai ales. Și, panaceu universal, stingerea privilegiilor. Aceste reforme sunt, de altfel, răsunetul plângerilor de veacuri! și, demult, în grija tuturor.

Treziți de broșuri și cuvântări, erau pătrunși cu toții că starea financiară e în primejdie și țara! Preoții știau că au prilejul să dărâme; *tiers*-ul veghea. Sieyès îl lămurise că el e „*tot*" și că poate cere să însemne „*ceva*". Apoi mai au de răfuit o vechitură, la prima ocazie. La intrarea nobilimii și a clerului, în sală, ușile au fost date de păreți să-i primească. Ei, pe din dos și abia un canat deschis la ușă, așa s-au scurs în sală. Ceilalți își încheie suplica la rege doar cu „omagii", ei cu „prea umile plecăciuni". În fața lui, ceilalți stau acoperiți; ei scot căciula, de la scară. Coc necazul, au dreptate.

Poporul face..., poporul drege, popor'-a zis! Mereu poporul!

Dar în sfârșit, cine?! E careva care vrea, care stăruie? Nu deslușești pe nimeni și totuși pare să fie cineva, în umbră. Apoi, între ce s-a cerut ieri și ce se cere azi, într-un loc și mâine într-alt colț al Franței, întrevezi o înlănțuire. Cercetezi caietele cu „plângeri", ale Statelor-Generale și bagi de seamă că răsturnarea o vor cu îndârjire și cei mai depărtați de Paris, dar și redactorii sărindărești... din capitală, toți cer dărâmarea... Bastiliei, și o vor iute, degrabă!

Nu e pentru cine se pregătește...

Apoi, cum se face că *dorințile* „tiers"-ului, din Dijon, dau astăzi amănunte despre cele ce se vor petrece o lună jumătate mai târziu, la Versailles, în sala de pomină?! Aceleași arătări le mai găsim și în caietele celor din Lyon și din Dax, la cel'alt capăt al Franței, — ciudată răsfrângere, nu? Și atunci unde mai e neprevăzutul, din aceste năzdrăvane zile!?

5 mai 1789. La Versailles.

Se grămădesc cu toții în sala „des Menus Plaisirs", vine Regele!

Toți, într-o însuflețire, strigă:

— Trăiască Regele!!!...

Cuvântarea Lui: înțeleaptă, măsurată. Fără ocol și deslușit le arată greul zilei. (Aplauze! aplauze!!)

Smerenie.

Înghit apoi discursul plictisitor al d-lui de Barentin, ministrul de justiție.

Nerăbdători acum să asculte lămuririle și să priceapă leacurile visternicului. Popularitatea micului bancher genevez e neasemuită. El e vedeta zilei. Pe vremea 'ceea Geneva exporta.

D-l Necker ținù o cuvântare cât un somn de seară până dimineața târziu. Răgușise. Din când în când trecea terfelogul, pe care-și scrisese discursul, unui secretar slăbănog și fonf.

Îi deslușì că fostul ministru de finanțe, d-l Loménie de Brienne, lăsase un gol de o sută șaizeci de milioane. Știau cu toții; dar că n-au a se teme. Luă un creion, împreună două coloane, topì patru; două transferuri, patru îndreptări; câteva viramente; scutură manșeta și arătă numai cin'zeci și șase de milioane, lipsă, între intrări și ieșiri și încheiè:

— Binecuvântată țară în care fără impuneri noi, ci cu mijloace nesimțite, numai, poți stinge un deficit care a speriat Europa!

America era departe.

Aplauze, să se dărâme clădirea. Delir! Aveau în sfârșit un vistier care nu sperie lumea nici copiii.

Necker, plecând, le spune:

— Și nu pentru nevoi bănești avurăți cinstea să fiți chemați aici!, — își strânse hârțele ghiozdanul, „Salutare!", plecă.

Răsuflară. Nu era lată, slavă Domnului!

Ridicat de pe bancă, taica-Gérard:

— Nu e bine, tată!

În jurul d-lui de Nemours, un grup mare. Îi lămurì: asupra intrărilor, din an, tezaurul preluase o sută șaptezeci și două de milioane; nouăzeci, asupra celor viitoare și nu plătise din rămășițe nici o lescaie. În sfârșit, potrivit făgăduinții date se iertau, din dări, nouăzeci și șapte de milioane neplătite.

Pricepură cu toții că îngăduința fiscală era consfințită. Mulțămiți, nici o grijă... acasă. Și-acum, la treabă!

A doua zi. Se cădea să lucreze, câteșitrei ordinele, împreună. Dar clasele privilegiate nu se apleacă să stea deavalma cu *tiers*-ul, vor să chibzuiască singure. Se bat în jurul votului: unii-l vor alcătuit, pe categorii; comunele țin la cel nominal, fiindcă pot astfel depăși pe ceilalți. Strânși cu ușa, încep să se tocmească cu clerul. Mulți răzvrătiți, acolo.

Înțelegerea, lor, din sala „*Jeu de Paume*", parcă s-arate că proaspeții aleși pricep macazul și suveica. Întărit astfel, *tiers*-ul se declară „Adunare Constituantă". Hotărăște de strâmbe toate dările în ființă fiindcă nu sânt încuviințate de către popor și poruncește stingerea lor. Adaogă că pot fi totuși adunate, înainte, până ce „Statele-Generale" vor fi slobozite. Ia asupră-și să înfăptuiască o *constituție*. Vestește lumii: „De-acum înainte, creditorii Statului sunt de-a dreptul chezășuiți de chiar obrazul și cinstea națiunii franceze!"

Trebuia râmă în undiță! Apoi, arătarea regelui, din 23 iunie, recunoaște, în ființa Adunării, dreptul de control financiar, — câștig netăgăduit!

Turburarea în care lucrau, însă, și cererile celorlalți nevoiesc pe rege să poruncească împrăștierea ordinelor, urmând, fiecare, să lucreze despărțite.

Împotrivire.

D-l de Dreux-Brezé, marele maestru al protocolului, vine și le citește porunca regească.

Nobilii, clerul se supun. Încep să golească sala. Deputații *tiers*-ului, amărâți, își văd strădaniile topite. Cu sufletul greu pășesc spre ieșire, tăcuți.

Dintre ei, se desprinde... Mirabeau:

— Du-te, d-le și spune celui care te-a trimes să ne dai afară, că suntem aici din voia Națiunii și nu ne vor scoate decât baionetele!!

Începeau să-l cunoască, — au rămas cu toții.

Ofițerul s-a dus să ducă știrea.

Regele dă din umeri:

— Vor să stea? n-au decât!

Starea bănească cerea liniște. Astfel de cârcote o turburau și mai mult. Iar fărâmițarea puterii regești mărea zăpăceala. Iată „anarhia spontană", cum o numește Taine.

În „cerințele" din primăvară, afli pe toate 'celea din toamna trecută și multe adaose... Aidoma la Périgueux, la Arras, la Rennes. Pretutindeni, aceeași nebuneală fără temei. O săptămână mai târziu și fără rost, toți într-un glas:

— *Dați-ne arme!!*

Până în cele mai răzlețe cătune, găsești înjghebări „patriotice" izbutite sau încercate numai; încep să se perinde, și vor dăinui... șase ani! Puse la cale, de cine? Pătrunzi într-o sală, prea multe nu se cunosc. Tocmai se cercetează o... *moțiune*. Vine, de unde? Vor s-o purece. — *„Nu se poate!"*, și bate unul din palme. Cine? Ropot de aplauze. Din tribună, cuvântătorul:

— ...Cum? însărcinarea sacră pe care mi-a dat-o poporul, n-ajunge!?

Dintr-același ungher al sălei, ca și adineaori, aplaudă. Care? Și în sfârșit cine să fie cel de se dă drept tribunul poporului? Nimeni nu-l știe, nimeni nu-l cunoaște. Ai ajuns în stradă, ici-colo, auzi: „Cutare? știam că scrie parcă, nu?"... sau: „Era avocat la..., nu-mi mai aduc aminte unde, dar"...

Până departe, prin sate, s-au alcătuit „comitete", zic cei care vin cu știrile. Iar acu' că s-au împlinit multe, dintre câte cerute, afli în... caietele tiers-ului aceleași doleanțe! Alcătuite din vreme, adică. Oculta? sau cine să fi lucrat cu atâta dibăcie spre canalizarea nemulțumirilor?! O înțelegere poate, între societatea girondină și...? Proptit cu nasu-n părete, abia când te depărtezi vezi zidul. Răbdare!

Frământările alegerilor, cu toate obișnuitele făgăduinți, înfierbântaseră capetele ușoare. O lume întreagă de hoțomani, spărgători, ocolitori de vămi și tâlhari atacară drumeții, năvăliră prin casele oamenilor. Furau.

La Villette, gălăgie mare! Văicăreli, răcnete. Cu învoirea d-lui Matard, stăpânul hanului „La Soarele de Aur", evreii își îngropau morții în grădina din spatele casei, în *rue de Flandre 44*. Erau înțeleși să plătească un preț pentru sicriile mici, pentru copii și altul, mai mare, pentru adulți. Hangiul, hrăpăreț din fire, aflase că printre ei, unii-și ghemuiesc morții să încapă mai bine, și-acu' măsoară dinainte coșciugele cu cotul și pentru care îl întrece cere prețu' îndoit. Ceartă mare, s-a strâns toată mahalaua.

Sărăcia — mare. Rodul pământului — slab.

Visteria a risipit nesăbuit, bănet, să cumpere grăunțe. Dau prime. Se dau și astăzi. Noian de cheltuieli neauzite, încă, apoi întreținerea celor fără de lucru costă parale multe. Într-un cuvânt, sarcini noi — de „sprijinire socială". Cheltuiesc, pentru paragraful acesta, numai, peste un milion de livre în fiecare lună. Numărul celor fără căpătâi sporește —

hodina e plătită bine. Deputații sunt miloși, banul țării la îndemână. Zburdălnicia se întinde. Risipa se urcă înspăimântător, intrările scad; *talia* nu mai aduce nimic.

D-l Necker era mult prețuit, — îndepărtarea lui, la *11 iulie*, fu semnalul răzvrătirii.

Dandanaua din *14* se astâmpără abia la înapoierea sa. Ludovic XVI va fi nevoit să-l recheme.

Zvonuri. Cică Berthier, intendentul Parisului, ar fi secerat grâul de verde și numai și numai ca să înfometeze orașul, spune lumea. L-au arestat.

— Diable! la situation devient effroyable!

Pariziana vrea să scape de tirania modei și printr-o contradicție real feminină, o vezi îmbrăcată în... uniformă! În câteva săptămâni, numai, tricolorul s-a impus, face furori și în societatea bună. Madame Treilhard și-a lansat modelele: des robes à la Circasienne, vărgate, în culori naționale, pantofi la fel, scufițe cu cocardă, buchețele de mac; rochițe... à la Constitution, bonnet demi-casque de gaz' negru, fichu și cămășuțe de linon și prins în betele de nacarat cu ciucuri, un mănunchi de bănuței. Apoi, „le négligé à la patriote" — redingotă bleu de rouille, col liséré de blanc, manșetele albe, fustă albă. Drapele mici, ambulante. Tricolorul le-a cucerit! Curând, alt rival: *l'écarlate*, roșu aprins — couleur sang de Foulon!

Tinereii umblă cum vor, cum le vine. „Fasoneii" cu pălărioare rotunde și surtuce à l'anglaise, dar în nădragi de cașmir și foarte des cu cizme. Bunicuțele dau ochii peste cap, mai să le vie rău: „ — *Quelle impudence! sans culottes!! ils sont sans culottes, ma chère!*".

Tocurile la pantofi au scăzut, și clădăriile de păr, les poufs „au sentiment". Purtau, puțin înainte vreme, pe cap, menajerii, flote, colivii, povești întregi, grădini, — prinse în păr, împletite, toate năzbâtiile. Abia prididеau să se râcâie... Pieptănăturile sânt mai potolite; suflă vântul... rău.

Cade Bastilia și jafurile încep.

Din clipa aceasta, stăpână atotputernică pe Franța rămâne *Adunarea Constituantă*.

Parlamente, corpuri judecătorești și administrative, orașe, târguri, breslași, corporații, toate și toți îi vin cu ploconeli adânci și smerite.

Nicicând nu se înfățișase mai multă tămâiere și gudurare.

„*Constituanta*" va căpăta în doi ani atâta închinăciune slugarnică câtă supușenie primiseră regii Franței în două veacuri abia! O vor ameți osanalele.

Pilda și încuviințarea purced de la rege. Totuși, bunătatea lui Ludovic XVI nu potolește ura Parisului împotriva complotului, adevărat sau bănuit că ar ființă la Curte.

— Să piară gașca!!, — strigă cu toții.

S-a scumpit pâinea și spun că-i tot uneltirea Curții, pentru ca să flămânzească orașul, să-l răpuie. Stârnesc furia împotriva lui Foulon, urmașul lui Necker la Finanțe — pentru câteva zile numai — și contra lui Berthier, ginerele unchiașului și intendent general al Parisului.

Spun că s-au otrăvit dinadins alimentele. Se vaită, urlă. La Hôtel de Ville pe scări, pe săli, răcnete: — „Murim de foame!" Dintre consilieri, Comporot gustă bucatele. Îl privesc cu spaimă. Ciugule, mănâncă, se satură, — „Dar sânt minunate, mai mănânc și mâine!"

S-au liniștit, pleacă.

O dată cu izgonirea ministerului Breteuil, scăpase și Foulon de belea — crezuse — și zisese: „bogdaproste!". Avea op'zeci de ani și râvnea la odihnă.

Fiindcă era urgisit, spaima nu-l părăsise — măcar că fără păcate. Cât îi stătuse-n putere făcuse numai bine. Puțin înainte, împărțise un milion de franci la săraci. În tot anul dà. Vrând să se facă uitat, a chibzuit bătrânul să se înmormânteze din viață.

Se prăpădise tocmai o slugă de-a lui.

A pus să se răspândească zvonul că el, stăpânul, a dat ortu' popii. Și așa..., cu numele, l-au dus la groapă, cu alai, jelanie mare și cheltuială multă.

Se ascunsese la Fontainebleau, în preajmă.

L-au aflat iute, pitulat într-o hrubă.

L-au cărat la Paris, la Hôtel de Ville, în fața comitetului Electorilor. Toate astea se petreceau abia cinci zile după ce fusese regele în capitală să împace lumea.

Și fiindcă l-a dus norodul acolo, comitetul a hotărât, până una alta sau până s-o astâmpăra zarva, să-l închidă la Abbaye.

Era spre nămiezi.

Bailly coboară în piață să le spună ce au pus la cale.

Lumea l-ascultă smerită. Îl iubesc, oamenii.

Când și-a isprăvit cuvântarea, strigă cu toții:

— Foulon! vrem pe Foulon!! Ce, vreți să-l ascundeți?! — cer să li-l arate. Dau năvală în sală.

Duf de rachiu, de ceapă, de trupuri neodihnite-leoarcă. Zăpușeală. Geme încăperea de plină.

Li-l scot la vedere și apoi îl închid într-o cămăruță.

— Mais quels sont les crimes de ce malheureux?

— Voyons, ne vous apitoyez pas sans raison, citoyens!

— Il spécule sur la famine!

— Je le croyais un homme convenable.

— De pareils événements font perdre la tête aux plus sages!

Paznicul:

— Eu, ce să vă spun, vă văd om liniștit ca și apa care doarme și vă cred nevinovat.

Foulon:

— Mă simt împăcat cu toate, nu-mi cunosc nici o vină.

Bailly:

— Impossible de se faire entendre!

Mai îndârjiți. Nu vor să plece.

Începe tocmeala.

Președintele comitetului:

— D-lor, orice vinovat are drept la judecată.

— Are! are! Foulon să fie spânzurat și judecat îndată!

— Dar pentru asta trebuie judecători. Să-l trimetem în fața tribunalelor.

— Ba să-l judecați acu'!

— Fiindcă nu vreți pe judecătorii orânduiți, tot vă să numim alții; fiți de înțeles!

— Fie! judecați-l voi așa!

— Dar noi n-avem drept să judecăm şi nici nu putem să vă scoatem proaspeţi din pământ.

— Ba să aveţi!

— Numiţi-i voi...

— Binee, uitì... popa de la Saint-Étienne-du-Mont să fie unul şi... ălălalt, părintele de la Saint-André-des-Arcs, d-ta! iacà doi!!

— Doar' ştiţi prea bine, ca să osândeşti un om trebui' şapte judecă'...

Poporul, luminat, mai numeşte cinci.

— Acuş' aveţi numărul, la treabă!

— Trebuie grefier...

— Să fii 'mneata!

— Şi un procuror al regelui...

— Să fie... iacà să fie d-l Duveyrier, gàta?!

— Să hie! trăiască̆ă!! hai, la trea'!...

Duveyrier:

— Şi ce crimă a săvârşit domnul Foulon?

— Păi... A vrut să... — Taci, tontule! spun io! a vrut să... cicălească poporu'! — A spus că ne trimete el pe noi să paştem iarbă verde!. — Aş' a spus!! — Iera din complot!... Era! era!! — A batjocorit o fată! — Ba pe sor'ta. — A rupt-o?... Un nelegiuit! A prădat naţia! A stins-o!! A urzit bancruta! Aşa-i!! — A strâns tot grâul! — Şi-a omorât sluga! Aşà-i! aşà-i!!

Cei doi părinţi, galbeni ca turta de ceară, şoptesc, se scoală:

— Ne recuzăm, taică, nouă, vedeţi D-voastră, canoanele nu ne îngăduie să vărsăm sânge...

— Da' să faceţi politică, hai!?...

— Lăsaţi-i, au dreptate...

— Are haz! cu socoteala voastră, fustarilor, ne scapă vânatu'!

Au plecat popii.

— Las' că vă vine şi vouă rându'!!

Un zbieret nebun.

— Să nu ne fugă!!?

— D-lor, dar veniţi-vă în fire, uite, numiţi patru zdraveni dintre dumneavoastră şi păziţi-l singuri.

— Rèpede! rèpede!!, — au şi băgat patru geamali pe uşă, îi împing în odaie alături şi:

— Să n' dea dracii să vă scape! — Fiţi cu ochii-n patru!! — Da' judecaţi-l odată c'apăi!..., — spumegă, urlă.

Electorii se hotărăsc, în sfârşit. Aduc pe Foulon.

Lumea, îngrijată. Bărbaţi din popor, unu şi unu voinici, îşi împletesc mâinile, se oţelesc pe picioare, umflă pieptul, fac lanţ în jurul lui. Să nu le scape moşneagul, că-i sprinten. Zale de trupuri; mâinile: otgoane.

Intră La Fayette. Trece spre birou.

— Cum, d-lor, vreţi să piară fără judecată?! dar fapta v-ar necinstì...

Nedumeriţi.

— M-ar pătà şi pe mine. Negreşit, nu zic..., d-l Foulon e vinovat...

— Trăiască La Fayette! Trăias'!!...

— Foarte vinovat! dar întâi să grăiască gura lui, să-și mărturisească tovarășii... Uite, îl ducem la Abbaye.

— Vă arde de joacă, păsemne!?, zbiară unul mai afumat, a ieșit din rânduri și:

— Și că de unde o scoateți că mai trebuie sfânta judecată pentru o lepră osândită de când a venit pe lume, încă, hai?! — și scrâșnește dinții.

Au și pus mâna pe moș. O frunză, o bătea vântul. Îl scot târâș, îl trag în piață și-l atârnă de felinarul din colț; era ușor, apoi taie ștreangul și îl ciopârțesc bucățele mici mici mici...

— La bourrique est crevée! à nous la tête!!

L-au smuls, l-au înfipt în țepoaie și pornesc înainte cu căpățâna.

Pe ulițe, în piață, pretutindeni, ziua și noaptea răsună cântecul zilei:

> — *„Ah! ça ira, ça ira, ça ira!*
> *Les aristocrates à la lanterne.*
> *Ah! ça ira, ça ira, ça ira...*
> *Les aristocrates on les pendra!"*

Și când vor isprăvi cu ei?... Deprinderea, să ucizi, rămâne multă vreme. Curând, ajunge nevoie.

La Primărie. Bailly-i întinde regelui insigna:

— Sânt fericit, Sire, că Majestatea-Voastră binevoiește să accepte semnul cel mai de seamă al Francezilor!

Absent:

— Sânt prea mulțumit, domnule, și încuviințez de astăzi alcătuirea gărzii burgheze.

Ființă.

Și nimic nu seamănă mai mult a lucru făcut în grabă, decât miliția obștească! Născută mai dintr-odată, în zăpăceala din vara 'ceasta, legiuirea ei însăși spune că nu pot face parte din rândurile ei decât târgoveți înfipți, adică din cei care plătesc o dare preț cât trei zile de lucru, baremi. Tocmitul, să-i zicem, să aibă ajunsurile lui proprii, din care să-și facă straie frumoase: *bleu de roi* cu căptușeală albă și răsfrânturi roșii — să buimăcească mințile femeilor, să le bage-n năbădăi!

De la răsturnare încoace, fetele au scăzut prețul la răsturniș, dar marfa e bună! Portul lor: în locul rochiilor lungi care măturau ulițele și al coafurilor cu caturi, o pieptănătură cuminte — părul prins într-o panglică, o fustișoară, un camizon curat, scrobit. Au luat portul pe care femeile cinstite n-ar fi trebuit să-l lase. Par niște fetițe.

Primitorii de bani sunt prădați. Se golesc cu hurta hambarele și magaziile de sare. Omoară pe perceptori, ard rolurile. Ucid pe senior, cu registrele fermei dau foc conacului. O stare jalnică!

Câteva luni, încă, înainte de căderea Bastiliei. *Palais Royal*-ul întruchipează capitala. Adică Parisul de uneltitori, de escroci, curve, chiar și de patrioți! — care toți

împreună mână sau urmează Revoluția. Pentru trăsnăi, se găsesc aici capete aprinse, brațe strunite. Aceștia sânt neprihăniți și elementul acesta acoperă altul...

Prinzi un pungaș cu mâna în buzunarul tău, îți răspunde: — „Sânt patriot și... năpăstuit, m-auzi!?", răcnește și ți-a astupat gura. Îi prinzi cu punga ta în mână, — „Iertați, eroare!". Și iată cum palatul cuprinde numai republicani puri. Oamenii de treabă au părăsit galeriile după primele răzvrătiri, putregaiul a rămas. Lume amestecată: scotocitori de buzunare, gâtuitori, ciupercăria, fetele, pezevenghii și peștii. Iar de s-ar stinge lumina, Doamne ferește! nevoit ai fi să faci ca toată lumea, acolo, să lovești, să furi ca să nu fii furat, dar numai că pungașii șterpelesc și ziua.

Poliția hotărâse ca barierele să fie închise pentru dălhăuți și borfași, dar i-a lăsat înăuntru.

Fetele mărturisesc un gust nemăsurat pentru științele naturale. Toate erborizează, din zori și... până noaptea târziu. Grădina palatului e mare, are și ascunzișuri. Bani nu strâng. Pricina: *Revoluția*. Negoțul nu merge! Fetele de prăvălie se fac curve și aistea, vânzătoare. Ele înfățișează dragostea publică. Gălăgie — Comisariat. Firme șugubețe și porcoase, printre ele.

Erau și la Herculanum și la Pompei, erau. Demult.

Și câte boclucuri! Polițaii nu mai prididesc.

Iată: Edme Brigon, maior în garda națională, s-a îmbătat criță de zel patriotic și nițel... cu prăștină. În plină galerie, seara, le suflecă fustele fetelor, le apucă de... Scandal! Îl duc la poliție, dar poți ține la răcoare un patriot, pentru un moft!?

François Matherre, judecător la tribunalul districtului Uzerches, în trecere prin Paris... În grabă, s-a întâlnit omul cu o fată. O cheamă Dumontrier. Drăguță. Când să-și ia rămas bun, dimineața, ia ceasul de unde nu e! Ornicul de la socru-su, darul de nuntă! să-i vie damblaua!...

La cercetare:

— Și v-ați întâlnit, unde?

Femeia-Dumontrier:

— Ba ne-am culcat împreună! și...

— Nerușinato!

— Magis-tratule!

— Lăsați, vă rog. Și v-ați despărțit, unde?

François Matherre:

— Când să mă sui în trăsură sau poate înainte...

— Cetățene-judecător, lăsați să spună... doamna.

Îndropiată toată:

— Exact!

— Avea ceasul asupra sa, dumnealui?

— Îl scosesem dimineața să mă...

— Vă rog... vă rog. Spune d-ta!

— Exact! se uită tocmai la ceas când a întins capul calu' și i l-a înghițit.

— Pe cine!?

— Calu' matale pe ceasul dumitale!

— Dar, pentru Dumnezeu!?

— Doriți un supliment de anchetă? Ar fi să afle toată lu'...

— Nu-nu, mulțămesc!

Și a ajuns la Muntele-de-Pietate. Ceasul, negreșit!

Năzdrăvanele aruncau cu scârboșenii pe geam... în stradă. Sumă de plângeri.

Bernard Denis, om cu vază și familist, trecea pe rue des Frondeurs. De sus, de la hôtel Montpensier, de la o fereastră, îl udă groaznic. Mânjit, aleargă la secție. Acolo, toți într-un glas cu mâna la nas:

— Puți! ieși!!

Apoi, în toiul verii, la 26 iulie, Pierre-Charles Ruamps, deputat în Constituantă și fostul prefect Jean Gilbert, trecând amândoi pe aceeași uliță, sânt aprig cătrăniți de la aceeași fereastră.

Și în sfârșit, în 30 ale curgătoarei, Christ Lich, prepus la biroul contribuțiilor publice, logodnica sa și viitoarea lui soacră treceau tustrei pe rue Villedo, pe la nămiezi.

Din senin, sânt potopiți, spurcați de sus de la fereastră. Copleșite de mană, femeile zoresc spre casă, leoarcă...

— Știm noi din ce cauză, me-zerabile!

Logodnicul, deznădăjduit, aleargă la comisariat. Era îmbrăcat frumos, fusese adică. Un surtuc de *casha* roșu cu nasturi cu inele galbine și...

Comisarul, François Desacres, abia stăpânindu-și nasu', i-ascultă jalba.

— Și nu știi de la care fereastră nici de la care cat?

— Nu știu.

— Greu! Dar în definitiv, haina o scuturi după ce se zvântă, nu?

— Dar nasturii, d-le, nasturii!?

— Care? nu-i văd.

— Nu se văd fiindcă sânt că'... adică năclăiți de că'...

— Îi freci și pe ei.

— Pe cine?

— Bumbii, ești surd!?

— Da, cetățene-comi'..., dacă-i frec, se șterg...

— Atunci lasă-i așa, împuțitule!

— Vreau să vă spun că dacă-i frec, se șterg turturelele!

— Te poftesc...! scato-fagule!!

— Turturelele pictate...

— Care, unde, scârbosule?!

— În inelele de pe nasturi, pe fiecare nasture sânt câte o păreche de turturele.

— Zi-le pùpeze și că du-te dracului! M-ai otrăvit destul, aprod, deschide geamurile și d-ta ieși odată!

— Cetățene-comisa'... n-am nici o pretenție...

— Pricep, ți-ai ajuns scopu'!

— Dar cer să se ia act, pentru ca să servească vindictei publice!, — și pleacă.

Tot așa și fetițele care locuiesc în rue du Clos-Georget, în *„mobilate“*, petrec pe capul... trecătorilor.

„Aux arcades du Palais Royal, No. 127, au premier au-dessus de l'entresol. Tous les jours, du matin jusqu'à minuit: Société très bien composée.“

Abia-ai simțit, duci repede mâna la buzunar, foșnește bilețelul și te îndeamnă... Zile în șir, se perindă lumea. Înăuntru, îmbulzeală. O perdea mare roșie. Dincolo, gemete. În fața unei tejghele, un cocoșat strigă cât îl ia gura:

— Cine vrea să-l vadă pe marele sălbatec?! Intrați... intrați, cetățeni! mare balet de sălbateci. Șase franci intrarea, de persoană, copiii gratis! Poftiți, intrați!...

Dincolo de perdea, goi. Prelucrarea începe și când sunt numai patru, înăuntru. Până la nouăsprezece ședințe, pe zi. Sălbatecul: un fierar din Meudon, bine călit și o pațachină.

Nouăsprezece servicii și nici o recompensă națională?! *La Gazette Universelle* dă amănunte. Negreșit, jurnalele regaliste împricinează Revoluția. Sălbatecul tălmăcea în public femeii, *„Declarația drepturilor... omului!“*

Municipalitatea Parisului a închis taraba, ambii patrioți s-au dus aiurea.

Și câte... și câte!

La 2 august, dimineața, paracliserul parohiei Saint-Paul înhață pe unul Mention, chiar în biserică. Cuviosul, în capela unde se cuminecă. Acolo, își lăsase nădragii pe vine pentru ca o fetiță de doisprezece ani și tușă-sa, să-i vadă... virtuțile. Dus la poliție, se spovedește:

— Am recitit aseară pe Jean-Jacques Rousseau, — și iese.

D-l Mention este secretarul d-lui Caron de Beaumarchais, autorul lui *Figaro*...

O personalitate!

În teatre, sânt mult aplaudate părțile care pomenesc grozăviile de la *Saint-Barthélemy* — vestesc pedepsirea regilor. Și când se lasă cortina, vuiește sala: — „Jos cu tiranii! — Jos tiranul!“. Semne!...

Și nu mai întrezăresc altă tămăduire decât împrumutul. După vrednică vorbărie, Adunarea încuviințează.

Voința câtorva deputați fi-va ea în stare să orânduiască purtarea celor o mie două sute? Viitorul apropiat va arătă că da, căci încă din vremea răposatului regim, partidul reformator trăia în stare latentă în societățile literare și în lojile masonice și dobândise deprinderea.

Au încărcat bugetul cu samare grele. Cu ce va aduce emisiunea, în șase luni, dacă va izbutì, abia vor avea de cheltuială timp de trei săptămâni. Turburarea, însă, gonise bănetul. La *4 august* votară stingerea privilegiilor persoanelor, comunităților. Delir. Lacrimi. Cad unii în brațele celorlalți. Înduioșare, mare!

S-au pupat, dar în fapt au mărit greutățile oblăduirii și pe cele fiscale. Mirabeau, spirit realist, dă din umeri:

— Un regim vechi de zece veacuri nu se doboară într-o clipă fără să lase urme. O schimbare nu se înfăptuiește trântind dintr-odată tot la pământ!

Regimul nou se alcătuiește, în Franța. Cei de la țară au priceput iute că pot dobândi foloase, dacă n-ar fi decât stingerea dărilor vechi, deocamdată. Pe cele noi, vor uità să le plătească — știu ei. Apoi, dreptul de a nu mai tămâia... *„d-le marchiz, d-le conte“*...Mai poate nădăjdui fiecare să însemne cevaș în sat, să fie ales cumva la loc de frunte, ori că știe sau nu carte. Căci în treizeci și nouă de mii de comune, d-nii consilieri când vor să

semneze trag cu deştu'. În sfârşit, cu orânduirea nouă *Jacques* poate mânca iepuri, prea a jindit! şi asta-l bucură nespus de mult, pe omul de la ţară.

La 19 septemvrie, d-l de Gouy d'Arsy, deputat, ceti un memoriu kilometric, le vestì „bancruta" — un fel de ciumă. Sfătuì întemeierea unei taxe *patriotice*, a cărei valoare să fie de îndată mobilizată printr-o emisiune de „mandate naţionale", purtătoare de dobândă. Valoarea în raport cu intrarea probabilă, adică cu cât vor aduce taxele, iar anularea lor potrivit cu intrările. Iată-l pe înaintaşul, neştiutor, al asignatului.

N-avea nume, dar se născuse!

D-l Necker nu se domireşte încă, nevoile îl ţineau însă treaz.

La 24 septemvrie, d-sa arată Adunării că treburile băneşti sunt praf! negreşit, adaogă, s-ar mai putea cerceta condicile: să ştergi 'ici, s-aduni colo, dar greu! şi propune o contribuţie patriotică pe venit.

Nu se hotărăsc. Mirabeau nu-l mistuia, dar cunoştea greul, sare:

— Bancruta, hâda bancrută vă paşte, ameninţă să vă sfârşească pe voi! bunurile voastre, avutul tot, onoarea voastră, chiar, şi mai staţi la gânduri?!

Dar în faţa nestatorniciei politice şi pătrunşi de zădărnicia gestului, şi cei mai zeloşi, nu-l fac. Abia mai târziu îşi vin în fire: încep daniile, poporul dă şi el. Curg: paftale de argint, cataràmi vechi de pantofi, de pălării; nasturi, capete de bastoane, mânere de uşi de trăsuri, zgărzi, chei de hamuri, câte un sfeşnic, potire. Un deputat din Argonne dăruieşte trei butoiaşe cu vin, altul trei roţi de caş. O dăscăliţă englezoaică se asupreşte să predea patruzeci de lecţii, produsul în folosul patriei adoptive. Un plăpomar trimete ce poate şi ce are. Visteria se preface în bazar.

Îşi dau seama că fac ţara de râs. Dar între timp creaseră noi ajutoare din sumele ce aveau să intre. Le trebuia bani. Suprataxară pe foştii privilegiaţi, pentru a uşura pe nevoiaşi. Visteria goală.

Cotropit de nevoi, d-l de Calonne propusese altădată, regelui, securizarea averilor monastireşti şi astfel ideea prinsese rădăcină, nu mai speria pe nime şi creştea îndrăzneala. Socotiră că averile acestea fiind lăsate comunităţii de credincioşi, pentru chiverniseală, naţiunea le putea lua. De altfel părerea aceasta se găsea în felurite feluri cuprinsă şi în caiete. Apoi, clerul încetând, în noaptea de *4 august*, să mai fie ordin privilegiat, nici cădere nu mai avea să oblăduiască aceste bunuri comune! îi luminară avocaţii. Pricepeau, le plăcea, dar îi stingherea teama de păcat. Voia morţilor le sta în cale.

Dupont de Nemours era om pios, dar şi înţelegător. Apoi, gândea că se poate găsì o măsură. Îi lămurì: n-or să despoaie pe nimeni, bunurile clerului nu se vor vinde. Sarcinile slujbii precum şi îndatoririle de ajutorare vor fi împlinite aidoma, dar stăvilindu-se prădarea banilor, se va agonisì, pentru nevoile patriei, peste cin'zeci de milioane. Se împăcà şi capra şi varza.

Răsuflară cu toţii. Dar nu isprăviseră...

Inflaţia era în aer.

Nemours, fără să-l fi îndemnat cineva, adaogă:

— ...sânt înverşunat potrivnic unei emisiuni de hârtie chezăşuită pe o vânzare care se va face abia. Operaţia anticipată va aduce pagubă visteriei şi dobânditorilor de bunuri. Opriţi-o!

Şi te iei cu mâinile de cap! Nu mai pricepea nimeni.

M. Stanislas de Clermont-Tonnerre:

— Cât despre dânşii, vă spun desluşit, credeţi-mă, sânt harnici şi oameni de ispravă!

Din bănci, de sus:

— De-aia te-au scos de la moşie, puiule!?

— Cine?

— Ipotecile lor!

— Nu-ţi permit!

Un domn... Brigot, din Saint-Avold, dă din coate îşi face loc, vine la bară:

— Şi nu-s buni la nimic, bătu-i-ar!...

— Ce discurs, ce minune!

— Sânt ageri şi iuţi de picior.

Dom Chais, fostul vicar din Charleville:

— Folosiţi-i de telegari la poşta administraţiei, dacă...

— Nu, zău, la ce să-i întrebuinţăm?

— La strânsul mierii, nu!?

— Fiţi serioşi, la dracu-ncolo!

— Pasări de pradă! tăiaţi-le ciocu' şi ghearele!

Haillecourt:

— Pentru liniştea şi fericirea creştinilor, duceţi-i în deşerturile Guyane-i!

— Pe cine?

— Pe ovrei!

— Lăsaţi prostiile! şi...

Mgr de la Fare, episcop de Nancy:

— Oricum, fiţi cu luare-aminte, ce i s-a întâmplat Poloniei, din pricina lor, ni se poate întâmpla şi nouă!...

Abatele Maury:

— Evreii au străbătut şaptesprezece veacuri fără să se poată contopi în celelalte naţiuni şi de totdeauna făcut-au negoţul cu bani...

Abatele Grégoire:

— Poate că te înşeli!

— Premianţii să tacă! zic, au fost prăpădul provinciilor agricole! şi nici unul dintr-înşii nu şi-a cinstit mâinile purtând plugul.

— Uiţi că poate fiindcă au fost izgoniţi, sărmanii, de pe ţarinile lor, de-acasă...

— În Polonia stăpânesc şi astăzi o întinsă provincie, dar şi acolo, năduşeala robilor creştini udă brazda pe care rodeşte bogăţia lor.

— Fac ce pot ca să trăiască, strâng bani albi pentru...

— Pentru?

— Pentru cine-o să-i despoaie!

— Grăbiţi-vă atunci! nu, ascultaţi-mă: pe ogoarele lor căznesc alţii, iar ei cântăresc ducaţii numai...

— Aşa e!

— Pilesc rotocolul monedelor de aur!

— Prostii! avem doar o lege care pedepseşte...

— O fac cu socoteală, ştiu ei cât să roadă.

— În Alsacia au sumă de ipoteci.

— Peste douăsprezece milioane!

— Robesc pământuri, nu glumă! O să vedeți, într-o lună vor fi ei proprietari pe jumătate din ținuturi și...

— În zece ani cuceresc toată provincia!

Rewbel:

— Vă pot mărturisì că eu însumi i-am văzut la treabă!

Camille Desmoulins, — tocmai intrase, sus în tribune:

— Spuneați că vin fiindcă-i atrag bogățiile noastre, nu? Ați preferà poate să-i gonească sărăcia țării noastre?!

— Camille are dreptate!

— Dreptatea lor...

— N-are ce căutà aici!

Rewbel:

— Africanii să se gândească întâi la Franța!

— Care africani?

— Dumnealor..., protejații matale!

— Ai mei? idiotule!

— Vă rog părăsiți sala...

— Ba să stea!

— Să stea!!

— Și vă îndemn să faceți un drum prin părțile acelea și vă asigur că umanismul d-v numai după câteva ceasuri de ședere acolo, vă va sfătuì să vă folosiți talentul în favoarea clasei muncitoare, în sprijinul presuraților, în ajutorul bravilor mei compatrioți oprimați până la sânge în chipul cel mai sălbatec!...

— Faceți un discurs electoral?

Maury:

— Secătuiți, sărmanii, de banda avidă a acestor africani, cum bine le-a zis! și pripășiți în biata noastră țară!

— Mult o mai iubești!

— Pe care ai s-o părăsești și d-ta, mai curând sau mai târziu.

— Îndrăznești să mă amenință!?

— Scoate-le și trage în noi, părințele!

— Știm noi că porți sub sutană o păreche de pistoale și nu te amenint, popo, îți proorocesc numai călătoria!...

Vremea trece.

La Fayete medita asupra nestatorniciei norodului:

— ...și acest popor furios, amețit, nu mă va asculà multă vreme!

Își da cu bobii? Istoria nu spune.

La Paris, alte năzbâtii.

La 5 octombrie, garda națională se adună cu de la sine voie. Aflaseră că lucrările Adunării tânjesc, la Versailles, și vor să le învioreze.

Sosește La Fayette, îi îndeamnă să stea cuminți, le ordonă. Vrea să plece.

Îl înconjoară și:

— Pe toți dracii, generale, vei rămâne cu noi și vei merge!

Le făcù pe plac, n-avea încotro, dar ceru să fie acoperit de o poruncă a Comunei baremi. Cei de la Hôtel de Ville îl sfătuiesc să plece fiindcă...

— Tot nu poți face altfel!

Era zor. Se adunase și omenire, multă. Arțag.

Încălecă bălanul.

— 'Naintee!

Lumea:

— Vive La Fayette!!

Primul Kerensky pe care Istoria-l scoate la iveală.

Au ajuns.

Mounier, regalist liberal, îl întreabă:

— Și, d-ta, ce cauți aici?

— Să apăr... pe rege!

O gândea negreșit, dar nu era nevoie. Se făcuse noapte. S-a dus la odihnă. Dormea înfundat. Fapta-rea veghea, neostenită. Știți ce a urmat. Garda ucisă. Dau năvală în palat, au omorât pe cine le-a ieșit în cale. Au încărcat pe rege, regină, moștenitor, pe toți — șapte într-un rădvan, grămadă, — și în strigăte de *„Trăiască Regele!“*, la lumina făcliilor, i-au pornit spre Paris.

Poporul își iubea regele, și-L vrea aproape. În sfârșit, iată-L prizonier la Tuileries.

Au ridicat și „Adunarea“, au mutat-o în Capitală — la manejul Curții. Acolo, călărise în tinerețe Ludovic XV cai învățați. De atunci, hardughia nu mai avea întrebuințare. Prepușii poporului aveau să și-l călărească în toate chipurile, — încăperea era mare.

Adunarea, până să i se rânduiască sala de întrunire, s-a mutat, pentru câteva zile numai, la arhiepiscopul Parisului. Fuseseră poftiți. Or să-i facă bocluc mare!

În preajma Adunării, o brutărie.

François, stăpânul — aprig la treabă, rar la odihnă. Are și trei calfe. Mult de lucru. Din zori până-n noapte, nu stă.

Abia s-a făcut ceasul 9, și a și desfăcut șase cuptoare pline. Toți care așteptau și-au luat pâinea.

Vine o țață. Cere o jimblă.

— S-au isprăvit chiar acu', n-am, mai adastă...

Miros de aluat proaspăt și de coajă prăjită. Umpluse iară cuptorul.

Muierea începe să zbiere:

— Ascunzi pâinea, vrei să murim de foame!

Ăi de pe uliță prind a se strânge, ciulesc urechile.

— N-ai minte. Cinstit îți spun: n-am! Caută-n toată casa, a poftit-o înăuntru și s-a dus, omul, să-și vază de treabă.

Femeia, unealta naibii, a răscolit prin odăi, peste tot, a întors casa pe dos. În gârliciu, pe o policioară, acoperite cu un tulpan, dă peste două pâinuțe. Trase la o parte, de ucenici, fiindcă plămădind pentru alții nu li-e de-ajuns să se sature.

Scotocind înainte, pe prichiciul ferestrei în sală mai găsește șase franzele. Începe să strige:

— Ziceai că n-ai!?

El, din prag:

— Draga mea, nu-s pentru noi, vin să le ia, sunt pentru doi deputați... nu vezi ce albe sunt? așteaptă, îți vine rândul și dumitale, se rumenesc, uite...

Ea ia pâinile și urlând cât o ia gura:

— ...ca să nu dai poporului!!, — sare pragul și se scurge prin lume cu poala plină, Tâlharule!

Se strânsese mulțime. Dau năvală, pun mâna pe el.

Ce să facă?... Nu-i place gâlceava:

— Dacă-i așà, duce-mă-ți la staroste, — iar nevesti-sì:

— Vezi, dragă, de casă; mă-ntorc iute, — și o sărută. Erau luați de curând.

În brânci, îl duc la soborul poliției. Era devreme, sosiseră dintre ei abia trei.

Cei din mahală, vecinii, au aflat de întâmplare. Aleargă, vin să-l scape, dau mărturie, spun cu toții, jură, arată că împricinatul n-are pic de vină:

— Se scoală din noapte, coace zece cuptoare!

— Abia seara, doborât, zace.

— Frământă bine, pâinea e bună!

— Nu dă lipsă, nu înșeală!

— Nu schimbă prețul, rupe și de la gură!...

— Ba celor de-au isprăvit-o dă și făină, numa' să nu rabde nimeni!

Altul:

— ...pentru ca să n-aștepte poporu' pân' s-o usca lemnile, știm cu toții că săptămâna trecută înc' a mai închiriat și cuptoru' lui Pollet să zvânte vreascurile acolo să...

— Face omu ce poate, e pâinea lui Dumnezeu, — zice altul.

— El ne dă de mâncare!

— Lăsați-l în pace!...

El tace.

Cu câteva zile înainte, un ziar revoluționar scrisese despre François că ar merità o cunună, răsplată, că e cel mai destoinic dintre cetățeni.

Lumea răcnește.

Comitetul se scoală, îngaimă:

— Păi... să-l ducem la Châtelet?...

— Să-l faceți scăpat, hai?!, — s-au și repezit, îl trag afară.

Cât ai clipì, un ștreang de gât și l-au și atârnat de fanarul înfipt în zid. Îl întind de craci; i-a trosnit junghietura, gàta! Ochii holbați, gura căscată — spumă, limba atârnă.

Taie funia și-i retează capul. L-au înfipt într-o țeapă. Pornesc...

Trecuse vreme și nevastă-sa, văzând că întârzie, a plecat după el.

A iuțit pasul. Vine gonind, dar greu, e în luna a cincea și-i pasă. Pricepe sărmana că nu-i lucru curat, aleargă, plânge și țipă:

— Dați-mi bărbatu'!, — a spart rândurile, caută după el.

Ăl de-l poartă, înduioșat, apleacă țepoaia, i-a întins căpățâna, i-a proptit-o-n gură:

— Nà-ți-l!

Mai mulți evrei, cu stare, printre ei și MM. Mardoché, Jacques Trenel, Polack, I. Lazard, mezelarul, el și alții câțivà au solicitat parlamentului și emanciparea lor, a evreilor din Franța.

Adunarea cercetează și alte cereri asemănătoare, ale actorilor și pe ale artiștilor mărunți, de bâlci. Pentru slujitorii comediei și pentru scamatori, votul a mers. Pentru cei dintâi, merge greu.

La 2 noemvrie, au votat punerea bunurilor eclesiastice la îndemâna națiunii. Dintre sfinții părinți, doi dădeau zor mai tare: Talleyrand, episcop de Autun și președintele Camus, avocatul clerului Franței.

Apără-mă, Doamne, de prieteni, că de dușmani!...

Lucrările nu se petrecură ușor. Dezbateri mari.

Apărători: Sieyès, monseniorul de Boisgelin, abatele Maury, arătară că într-o asemenea chestiune hotărârea donatorului trebuie să fie lege, căci testatorii n-au hărăzit averile lor națiunii ci cutărei ori cutărei așezări bisericești.

Avocații, dârji. Apoi, vroiau să împace nădejdile spre mica proprietate, să scadă sarcinile celor prea apăsați, să prilejuiască lichidări — fiindcă sunt mult aducătoare de ciupeli și mai ales, vor să ocolească bancruta, de care credeau că se pot lecuì într-astfel.

Sfârșiră: adunară blăstemele morților și neîncrederea celor vii! Daniile se vor curmà.

Puseră mâna pe bunuri. Dar trebuia realizate. Cum?

Să arunci pe piață dintr-o dată atâta puzderie de proprietate funciară? Bunurile se cădea scurse încet și cu chibzuință. Nevoia îi zorea.

D-l Necker era om onest, — hughenot fiind, însă, nu se amestecă, lasă pe credincioși să prade biserica. După ce isprăviră treaba, însă, veni să-i învețe:

— Să emitem bilete, garantate cu produsul ce se va dobândì la vânzarea bunurilor bisericești...

Și cine să le dea drumul? Statul era vădit insolvabil și ministrul își dà seama că banul-*hârtie* va fi disprețuit. Altă încurcătură!

La 14 noemvrie, îi povățuì să încredințeze daravera întreagă „Casei de Scont", care greu dar își ținea zilele. La bătrânețe, vroiau s-o facă... *„Bancă Națională"* pri-vi-le-giată!...

Încă de pe vremea d-lui de Calonne, pe care nu-l putea suferì, Mirabeau era certat cu Casa de Scont. Iar pe Necker n-avea ochi să-l vadă! Combătù propunerea și găsi sprijinitori pentru temeiurile sale.

La lumina zilei, pășeau spre inflație; înțelegeau toți.

În ajutorul ministrului sărì un domn baron de Cernon, deputat de Chalons. Se străduì să dovedească că la urma urmei banul nu e decât *„un semn"*, care poate fi schimbat oricând printr-altul de înfățișare și greutate mai mică și astfel toată operația este justă și ușoară. Iar cât privește întârzierea conversiunii, ea să fie tocmai prilej pentru înviorarea negoțului și a industriei. Banul să umble!

Vorbe frumoase. Iar pricepură cu toții.

În sfârșit:

— ...asignatele noastre vor fi cimentul indestructibil care va închegà toate părțile falnicei clădiri ce ați desăvârșit! și când grămezi din aceste hârtii se vor afla în toate căminurile, toți, mă auziți?! toți vor fi nevoiți să păzească ce am clădit!

— Cernon are dreptate! bravo!!

(Aplauze!). Erau dumeriți.

Iată pe ce își va rezema, Republica, politica ei financiară, — toată politica ei. Căci cine ar mai cuteză să răstoarne „Constituția“, când toți vor fi folosiți s-o păstreze?! Procesul era proces. Se pleda.

Teza monezii sănătoase avu și ea apărători:

Talleyrand, cu strălucită prevedere, le lămuri legea lui Gresham, fuga neîndoielnică a metalului din fața hârtiei, apoi pricinile care vor izvorî din încheierile făcute în preajma unei decăderi monetare; posibilitatea datornicului de a se elibera prea ieftin, sau pe nimic, în paguba celui de la care a primit bani buni.

Bouchotte le amintì că țăranul va întâmpinà hârtia aceasta cu aceeași dârzenie ca și pe cele ale sistemului lui Law.

Dupont de Nemours le spune răspicat că această emisiune pripită și directă se cheamă bancrută! fiindcă:

— ...nu cunoști nici valoarea exactă a gajului nici nu știi ce vei putea face pentru dezdăunarea foștilor deținători, nici pentru păstrarea sau îmbunătățirea veniturilor. Așa că...

Iar nu mai înțelegeau nimic! și le trebuia parale.

Ocrotiră Casa de Scont, dar hotărăsc ca, pe lângă aceasta să funcționeze o „Casă Extraordinară“, care să moșească asignatele.

În zilele de 19 și 21 decemvrie, Adunarea zice: Casa Extraordinară să strângă pantahuza națională, care mergea șchiopătând, asemenea și patru sute de milioane — prețul unei prime părți din bunurile bisericești.

Între timp, îi dau voie să sloboadă repede o emisiune de patru sute de milioane, în bilete sau *asignate* producătoare de *5%* și bune la răscumpărarea bunurilor naționale. Scurt și lămurit.

Emisiunea aceasta, limitată, avea și ea un păcat: suma ei nu era în potrivire cu cerințele visteriei, pe care trebuia s-o pună în picioare. O sută șaptezeci de milioane se cădea să fie înapoiate Casei de Scont, care înaintase acești bani, cât pentru rest... d-l Necker se înșelase amarnic în socoteli. Crezuse în intrări prea mari și nu se așteptase nici la așa mari cheltuieli! Iar sfat, iar vorbărie. Scărmănară toate sistemele. Fac apel la înfrățirea politică, la *destindere*, la orice, numai bani să iasă! Nimic nou sub soare. Toți făgăduiesc și uită, toți.

Partidul constituțional nu-și cumpănește faptele. Îngăduie excesele demagogiei, pentru a înfricoșà pe cei potrivnici Revoluției — nu-și dă seama ce primejdios e jocul.

Adunarea nu era silnicită spre slăbiciunea aceasta, cum s-a crezut, vroia să-și facă, numai, din demagogie unealtă. Va roșì, mai târziu.

Publicațiile regaliste lăsară să se creadă că s-ar fi alcătuit... comploturi. Apărù *l'Adresse aux provinces* și altele asemănătoare. Se făcură descinderi. Sosì știrea că la Briançon poporul a luat cetatea și forturile, fiindcă comandantul se înțelesese să predea orașul, contelui d'Artois — care era la Turin, spuneau.

Așa arestaseră pe Favras.

Pare totuși că șeful mișcării să fi fost: *„Monsieur“*. Louis-Stanislas avù grijă să se ducă iute să se dezvinovățească. Municipalitatea îl primì cu toată cinstea cuvenită. Se

lămurește. Spulberă calomnia. Arată că nu are nici o legătură cu împricinatul, o chestie bănească numai, și-și mântuie viața.

Cel pus în vină era potrivnic Revoluției și nici nu se ascundea. Spunea, cui vrea să-l audă, că regele este ca și captiv și se cade să fie slobozit de asupriri. Dar nu conspirase.

Cere să fie pus în fața celor cari l-au ponegrit. Nu vor. Nu se face!...

Lumea urlă de răsună sălile. Judecătorii se privesc pe furiș, tremură. Li-e teamă și lor să nu iasă înfățișatul fără pricină. Procurorul bâțâie, îl trec o mie de sudori, glăsuiește înecat și cere „pedeapsa cu moarte", să fie ălor de-afară pe plac.

Din treizeci și opt de consilieri, răspund treizeci și doi: *„da!"*

Și astfel fu osândit omul acesta de treabă să fie scutit de viață, dar după ce își va cere mai întâi iertare de vină.

Lumea aplaudă! e mulțămită.

1789... În cămașă, desculț, — era tocmai ziua a treia de Crăciun și era răcoare, — cu funia de gât, cu o lumânare de două ocale aprinsă în mână, îl duc întâi la Notre Dame să se închine și apoi la spânzurătoare.

Mai are de spus pare-se și de scris, ceva. Pornesc cu tot alaiul spre Hôtel de Ville, înapoi. Se făcuse noapte, dar au aprins lampioane multe, până și sus pe punte.

Îl bagă înăuntru. Judecătorii, de față — veniseră și ei să vază...

Hotărât, fără teamă, dictează grefierului:

— ...și fiindcă nevoiți de împrejurări, m-au osândit, bieții oameni, îi iert. Sânt nevinovat!, și — semnează.

Om duios, și socotit, dar slab de înger, tremură vargă, consilierul Quatremère de Quincy îi spune:

— D-le de Favras, pre cinstea mea! viața domniei-voastre este un sacrificiu necesar ordinei publice, vedeți, noi vă... noi vă... mulțumim adânc! — și se înclină, i s-a împleticit limba, nu mai auzi ce spune.

Favras surâde, îl privește blând și:

— Ah! sunt nevinovat și n-am de înfățișat altă probă decât halul în care ești, domnul meu, și-acu' sunt gata, — iese.

Pornesc spre piață.

În lumina roșie clătinată de vânt oamenii parcă sunt diavoli! Au și furci, și catran în suflet.

Urcă, pe eșafod. Senin, fără frică. Furia poporului, astâmpărată de atâta semeție vrednică.

Din rânduri, șoptesc:

— Favras, suntem cu tine, fugi! vino!...

Se întoarce, spre ei:

— Mi-e silă!, — și privind la lume: — Cetățeni, mor nevinovat! rugați Mizericordia... — a dat cu piciorul' în scaun, își pusese singur lațul de gât.

Mulțimea:

— Bravaaa! bis!!..., — bat din palme și râd.

Fu primul omor juridic săvârșit de Revoluție. Pilda prinde.

În târg, în țară: a-lan-dala! Aventură financiară. O visterie pustie, bugetul veșnic în pagubă, iar proptele: demagogia crescută-desfăcută ca varza! Depresiune economică și politică. În sfârșit, o fantezie monetară chezășuită pe un gaj închipuit.

Lumea s-a lămurit iute. Hârtia nu e monedă: n-are curs forțat și aduce dobândă. Nu ajută circulația, dimpotrivă, o stânjenește, fiindcă se înfățișează cu părticele de nefolosit la târguielile zilnice, apoi i-au dat drumul și în măsură prea mică.

Asignatul din 1789 este rudă bună cu „bonul de tezaur" pe care l-am avut după război, bun cel mult, când nevoia nu te slăbește, la împăcăciuni mărunte cu furnizorii mari, care-l primesc fiindcă... n-au ce face.

Schönbrunn... Afară, troiene și vântul mugește în obloanele ferestrelor. Înăuntru, zor mare.

Azi, 20 făurar 1790, augustul stăpân e gata să plece. Se pregătise de-cu-seară încă de drum, dar știri noi și grele îi mai vin în cale, proaspete și rele. Nepoțica lui s-a stins în leagăn; fiica Sa și mai înainte, s-a curmat și firul drept al Domniei! În Tyrol, răscoale. Legăturile cu Prusia, iarăși frânte. Coroana Sfântului Ștefan pornise și ea înapoi spre Buda. Tot ce clădise se năruie.

Ora 5,[5] dimineața, împăratul moare. Nu împlinise patruzeci și nouă de ani...

La Viena, nepăsare. Sărbătoare mare în toată Ungaria. Cardinalul-arhiepiscop de Gran slujește o „Slavă Ție!..." La Pesta, luminat tot orașul iar stindardul nemțesc e prefăcut în scrum în toate piețile târgului. L-au și uitat, singur-singurel numai prințul de Ligne îl plânge; rostul prietenilor, câteodată.

Kaunitz nu-l mai văzuse din... *1787;* vremi aspre și cei doi stăpânitori ai împărăției nu s-au mai întâlnit de trei ani de zile! În Capitală, îi despărțea numai o uliță. Dar pomenindu-L, rar, cancelarul spusese: „— În ce hal adus-a încăpățânarea Sa despotică, imperiul!" și nu-l mai pomenea.

Sportiv, îi plăcea să se plimbe cu sania și când nu cădea zăpadă destulă oblăduirea orașului i-o căra din munți, de la Schöpfl tocmai, cu droagele. Însurat, i-a murit soția după trei ani numai. O iubise mult, și pornirea ei din viață l-a îmbătrânit înainte de vreme. N-ar mai fi vrut, dar meseria, ea-l călcă să se căsătorească iar. Între principesa de Saxa și cea de Bavaria, pe care s-o ia? Prințesa de Portugalia i-ar... fi plăcut, dar țara ei e ca și stăpânirea Angliei, cum a și rămas. Cunegonda înfățișă ea singură toată patria ei, la stat, toată Saxonia! și bietul împărat e puțintel la trup, nu se bizuie. Maria Tereza, să se domirească, întreabă și ea: „— Pe care din două?". Mareșalul Bathyany, rugat să spună, răspunse: „— Nici una! dar cu cuțitul la beregată, dacă mùsai, pe Josefa Bavariei, Majestate, are baremi... perne mari."

Luă pe cea de Bavaria, și mai vârtos fiindcă cancelarul râvnea la țara ei încă demult. Principesa nu e prea tânără, are dinții verzi, împăratul spune!... și fața buboșată toată, încolo nici o gingășie, la ce s-o lăudăm!? Urâtă, așa se înfățoșă, dacă e să credem ce scria ducelui de Parma, socrului său adică, din întâia căsătorie. O părăsește, și trăiește singur. Ca și Frederik II.

În luna mai tocmai, împărăteasa s-a întâlnit cu „molima", au pornit împreună. Văduv. Au trecut de-atunci douăzeci și trei de ani.

Încă cu câteva săptămâni înainte, simțindu-și sfârșitul, scrisese ducelui de Toscana să vină mai repede... Fratele său Leopold, tremurând pornise la drum. Până să plece, muiase condeiul în zeamă de lămâie și-i scrisese Christinei: „Abia de mă încumet să îngân câte o vorbă, abia și să scriu. În jurul meu mișună spionii Majestății Sale și tu, surioaro, păzește-te!“.

Copil, nu împlinise cinci ani și Maria Tereza se căina: „— Fiul meu *nu poate* să asculte.“ Și după câțiva ani numai, vorbind de el, B... athyany se jeluie: „— Zac în el ascunse, mai multe decât poți bănui!“. Cât privește Maică-sa, ea socotea încă demult părerile augustului ei fiu drept erezii și sminteli împotriva Statului. Și nu putem dovedi că înțelepciunea Mariei... putea greși. Dumnezeu s-o ierte!

Voltaire întruchipase literatura de polemică a veacului, el e însuși spiritul de prefacere politică a timpului său. Idealist, sceptic, reformator și... autocrat, mai ales! toate pornirile vremii s-au împletit să-L alcătuiască pe revoluționarul acesta.

Privești cum multe îndrumări din câte visase, vin de la însuși moștenitorul prezumtiv al celei de a doua împărății mari a continentului, și te minunezi cum de se poate una ca asta!? Pecete ciudată poartă și întocmirile sale! toate, și cele înfiripate numai și cele împlinite. Și puse la cale cu ani îndărătul întâmplărilor de astăzi, adică mult înapoi de răsturnare. Dușman hotărât al nobilimii și al precăderilor ei, să nu rămâie el și înaintașul Revoluției? Nu spunea, într-o zi, sporovăind cu Casanova:

— Simt mare scârbă pentru cei care cumpără titluri de noblețǎ!

— Și ce gândiți, Sire, despre cei cari le vând?, — l-a întrebat smerit Italianul.

Drept e, Iosif nu era încă împărat nici rege, dar Bula de Aur din 1226[1] hărăzise titlul de „rege al Romanilor“ tuturor înscăunaților din Viena și cu voia Mariei Terezì, arhiducele poftea la titlul ce se cădea întâi cumpărat, pentru a-i înlesnì apoi dreptul să vândă și el altele...

Din slăbiciunea sau din mărinimia împăratului Leopold I, electorul Frederik de Brandenburg se cocoțase rege, nu dintr-o dată al Prusiei, dar rege plin, în țărișoara sa. Adică, singur stăpân și de capul lui. Scăpase astfel din frâiele împărătești. Într-o zi, Prusia va frământà toată Europa, poate și întinsul pământului cândva. Deocamdată, stă în curmezișul Vienei.

Anton v. Martini e titularul catedrei de Drept de la universitatea din Viena și Iosef von Sonnenfels conferențiar despre Științe și Economie politică, tot acolo. Amândoi sunt dascălii tânărului arhiduce. Au o influență convârșitoare asupra înclinărilor sale despotice, le cresc. Sonnenfels, evreu pocăit, susține morțiș și predică odraslei domnești că „atotputernicia Împăratului asupra bisericii e chiar parte din însăși dreptul ce-i aparține de la alcătuirea *primului contract*", — leit Jean-Jacques!

Filip Cobenzl e prietenul lui Iosif, dar și al lui Kaunitz. La Viena, ...puritanism și sete de libertate: pe care poporul, zău! n-o cerea prea des. Apar broșuri, pamflete: „Năstrușnica poveste a unei fleoarțe bătrâne care-a rămas fecioară 30 de ani!“. Împăratul e ca și neînsurat. Apoi, „*Flora* — jurnal scris de femei, pentru femei", scos mai demult; Bernis strâmbase din nas. Sau: „O vrea n-o vrea Herr k. k.-rath von Sonnenfels, dar fără bordele nu poate trăì Viena!“. Împărăteasa crezuse altfel. Autori, câte ciupercile! Mulți, și Curalt, și Plarrer — un nebun de legat. Iese și Monachologia lui Born: târnăcop, pentru dărâmat monastirile întâi.

---

[1] În textul de bază: 1856. (*N. ed.*)

În 1781, contele Falkenstein, împăratul adică, pornise iară spre Paris. Înainte de a purcede, dădù un ucaz prin care „Evreii să fie primiți pretutindeni în școli și slobozi să facă orice negoț!". Le-a deschis porțile, larg. Sub Domnia maică-sì, pătimiseră greu. Acum, bucurie. Triștea lor — una caldă, una rece! călește nervii.

Din cortul său sau de la Potsdam, Frederik II ține ochii ațintiți asupra *Burg*-ului. Pe Habsburgi nu-i mistuie și nici pe Evrei. „— Îmi pare foarte bine și împăratul are dreptate să se lege fierbinte de nația lor..., doar e vreme de când era regele Ierusalimului cu numele numai!", spune și așteaptă.

Năzuia multe îndreptări de seamă, și peste câte se cereau. Nu îndrăgea deloc popimea, din pricina întunecimii în care stăruie și disprețuia nobilimea din cauza puturoșeniei ei. Amicul propășirii; iar dușmanul Său cel mai aprig: *Zeitgeist*-ul!

Frederik spunea despre Majestatea Sa: „Iosif înjugă carul înaintea boilor!". Totuși, așa cum s-a arătat, va întârzia un veac și jumătate aproape, prăbușirea imperiului. A împlinit multe întocmiri bune: a nevoit creștinătatea să îmbrățișeze instrucția obștească. A dat liberă umblare și cuvântului și scrisului și piedici erau câte! A slobozit pe șerbi și le-a dat putința și lor să se întâlnească cu dreptatea.

În capitala Germaniei, roiesc lojile. La „Adevărata Frăție", cea mai de seamă din toate, găsești pe metalurgistul Ignaz Born, pe Sonnenfels — astă seară nu e, și nelipsiți: compozitorul Haydn, poeții Blumauer și Denis, consilierii Greiner și Kressel, învățații Raczky, Eckel, Retzer și când nu e pe drumuri, însuși împăratul vine. Acum, e departe. Spre Țările-de-Jos, s-a oprit și în Paris. S-a dus și la Louveciennes, să-și vadă prietena, — Du Barry, nu mai are mulți. În „atelier", gurile slobode: „— Puterea e corupătoare, credeți-mă, și el e la fel ca ceilalți!". Altul: „— Despotismul său se va înăsprì, fraților!". Fries, protestant înverșunat, fusese de curând înălțat conte, intra tocmai pe ușă: „— Vreți să fim de capul nostru? lăsați-L să spună ce vrea." *Baterii* — aplauze.

Stăpânea, singur, de zece ani. Din primele zile încă, grija sa cea mai mare: „Ah, de i-aș putea face baremi să înțeleagă că trebuie să mănânce ca să trăiască, dar nobilii noștri trăiesc ca să mănânce numai!". Mai conștiincios ca el, nici un suveran din vremea lui, dar ce-și luase asupră-și să facă întrece puterile unui om. Vrea să dăruiască norodului său drepturi ca și oricui, învățătură și dreptate, să sfarme precăderile, să-și întărească împărăția, s-o îmbogățească și să așeze înăuntru o cârmuire de ispravă, dorea numai bine pentru cei mulți și apăsați.

Ca și socialiștii de mâine, Iosif II vroia să chivernisească începând „de sus", cum se spală și scara în orișice casă și urà din puteri orice amestec al mulțimii. Un social-democrat, timpuriu? Și totuși, în nepotrivire mare cu prefacerile ce vrea înăuntru. Duce o politică aspră, sălbatecă; baronii prădalnici din veacurile trecute nu se arătau altcum. Nu se osebește de țarina Rusiei, nici de regele Prusiei, mai amărât decât ei negreșit. Despre el, spunea Thomas Jefferson: „— Împăratului pare să-i placă mai mult gloria terorii decât faima dreptății." Și și-a închinat reformelor sale, toată fărâma de vlagă a ființei sale șubrede — fără să izbutească. În propria lui țară nu-l înțelege nimeni sau singura poate, Fanny Iizig. Ovreicuța s-a măritat cu Joseph Michël Arnstein, om de treabă. Îl face baron. Scandal! O înjură toți. N-aveau dreptate. Împăratul plânge de necaz. Iar când izbucnește Revoluția, în Franța, o privește cu mâhnirea înciudată pe care socialiștii continentului, de acuși un

sfert de veac, o arătau bolșevismului și lui Lenin. E strădania cea de pe urmă a Monarhiei absolute, în luptă să-și mântuie ființa, să-și dovedească zădărnicia.

Veșnic, în cercetarea isprăvilor noi ce vrea să înceapă. De câte ori n-a călărit zile și luni, s-a dus să se întâlnească cu baronul de Aulne, cu Calonne, să afle... despre ale cârmuirii. Făcuse politică cu Katerina Rusiei și cu Rousseau vorbise despre... omenire. N-ajunge?! Fără să vrea dar n-avea ce face, s-a dus și să se războiască cu Frederik II; acu' vine dânsul peste el, mereu. Nesprijinit de burghezi, pe care-i alintase, a izbit întruna cu sabia în apă. Părăsit, era sortit pieirii. S-a războit și cu vremea lui, și spiritul timpului se arătase a fi tocmai burghez și parlamentar. Luptă împotriva șuvoiului evenimentelor și împotriva sa chiar. El, cel dintâi dintre slobozitorii omenirii, rămâne și printre trudnicii de frunte ai propășirii ei. Face și desface la legi, nu-i iese nimic pe voie. Acrit până în fundul sufletului, nenorocit în tot ce întreprinde. S-a stins — curând, abia pomenit. Praga i-a și alungat slăvirea din piețile ei; des, plătește unul pentru toți! Și totuși într-o zi, istoria Domniei lui va învederà cât de mult propriile sale fapte au altoit pe viața noroadelor Europei centrale, o viață nouă. Viena e boclucașă!

Cu noi Românii s-a purtat mai cinstit.

Intrările scad mereu... Dar, celor care se duc să-și plătească dările, întârziate, nu li se primesc gologanii. Li se spune că nu e nici o grabă, nici una.

Dările indirecte, mai ales, ele otrăvesc grijile.

Pe primele patru luni; gabell'-a aduce abia un milion. Iar zilele încasatorilor sunt în primejdie. Se vinde tutun de contrabandă, în birturi vând chelnerii, pe stradă: fetele. *Discom.* Se vinde și la debite ceva — puțin. Necker se vaită: pentru primul trimestru, cin'zeci și opt de milioane mai prejos, la intrări și la cheltuielile-extraordinare, un spor de șaptesprezece, astfel că numai pentru *neprevăzute* îi trebuie două sute nouăzeci și patru de milioane. Toți au holbat ochii.

— Legiuitorii să se călăuzească spre o politică financiară cu vederi mai largi, — spune, — dar cârpesc abia. Și în condițiunile acestea, nu mai pot să...

Vor să-l priceapă — plini de bunăvoință! Antologia discursurilor ne-a păstrat cuvântarea raportorului, pildă de osârdie și de patriotică însuflețire.

d. r.:

— Goniți, domnilor, principiile învechitei noastre finanțe fiindcă sânt arhaice și dădemult și precum legămintele obiceiului uzitat ce am folositără, ele ne-au adus actualmente la sapă de lemn! *(Aplauze)* Toate aceste păreri și idei care sântără vechi pentru că nu mai sânt moderne, comportă ambele trei... *(Aplauze!!)* ...soluțiuni, dar nu soluționează chestia ultimă primordială a azistenții sociale fiindcă n-o dezleagă, deoarece dac-ar clarifica-o nu s-ar lămuri pă dânsa! *(Aplau'..!!!)*. Și comitetul nu mai poate zădărnicì degeaba și inutil un timp prețios de valoros Națiunii! Am zis".

(Aplauze! Aplauze!!)...

Convinși, unii propun de-ndată o emisiune de două miliarde.

Taica-Gérard își dă cu pumnii în cap:

— Luminează-i, Doamne, că prăpădesc țara!

Se invocă insuficiența circulației; cer hârtie. Teza inflației binefăcătoare prinde rădăcină. Nu i se irosise creditul. Ce, adică bunurile bisericești nu sunt la vedere?!...

Rămânea o condiție: să poată fi desfăcute.

Bailly cere ca municipiile să se alcătuiască, ele, în cumpărătoare a celor patru sute de milioane, bunuri. Prin ele să fie împărțite cetățenilor, după voie și putere, și între timp, comunele să consemneze la „Casa Extraordinară" o... garanție, în obligațiuni plătibile în cin'sprezece ani. Cu aceste obligații, Casa Extraordinară să garanteze o emisiune de asignate, astfel ca circulația să fie înlesnită. Bine. Numai că... municipiile, începând cu capitala, erau toate calicite goale și crezământul lor topit, fără ființă. Adunării-i trebuia soluții; o ia în cercetare.

Hotărârea dintâi trecuse averea bisericească asupra Națiunii, juridicește: *proprietatea*, nu însă și folosirea veniturilor.

Se găsiră în fața a două dezlegări, cu putință: hărăzirea, pe veci, a acestor bunuri, în stăpânirea Statului, — socoteau să facă astfel hârtia mai de pipăit; iar a doua, pentru întregirea sistemului, fixarea silită a cursului.

Nemours îi lămurește că nu se poate afecta nevoilor zilnice asignatul care este rambursabil pe o vânzare, adică abia la termen. Zadarnic se străduiește Cazalès să le arate că într-o țară fără buget, fără crezământ, nici o monedă fiduciară nu poate dăinuì. Erau prea grăbiți să sfârșească!...

Îmbiați de cuvântarea patriotică a d-lui... raportor, luară, la 17 aprilie, năstrușnica hotărâre: vor dà drumul, în lume, la trei feluri de asignate: de una mie, de trei și de două sute de livre. Monedă grea, pentru astâmpărat orice nevoie, dar purtà *3%* dobândă. Inflaționiștii dădeau peste cap propriul lor temei, căci care mai era puterea ei de înviorare, a circulației, din clipa în care hârtia producătoare de venit era împinsă la hodină, la păstrare, tocmai fiindcă era barosană și doldora de făgăduinți?!... Dar nu se lăsară, publicară și un manifest către norod:

„...și bunii cetățeni vor aplaudà negreșit această măsură care-i mântuie de meșteșugul funest al expedientelor de finanțe și ea e demnă de o Națiune luminată și care nu vrea să fie jăcmănită și nici să înșele ea pe alții!" Vorbe.

Apoi, spuneau cinstit tot ce se cădea să mărturisească, dar...

Au prefăcut asignatul în instrument monetar. Răsuflară iar. Trudă nu glumă! În materie de finanță, făcuseră treabă — mare.

Isprava tot nu-i scapă de necaz. Din când în când, tot mai venea d-l Necker... Și-l temeau ca pe boală. Se uitau chiorâș la el, dar n-aveau ce-i face; era prețuit de popor și priceput tare, îl arătase... faima.

Cassa — goală. Nevoia nu cunoaște legi. Cer lămuriri asupra tezaurului. Li se dau, le pricep negreșit, dar le vâjâie capul. Li se cer avansuri, dau. N-or să se certe acum, parcă dau de la ei?!

Din mai și până în septemvrie, „Casa de Scont" însărcinată cu peste două sute de milioane! Și e bătrână și șubredă, — facere grea.

Asignatele scot capul în august, atunci încep dancii să se încure pe ulițe. Lumea, uluită. Slăbănogi. Îi secase inflația, — un fel de dropică. Crezi că ești gras și când colo ești plin cu apă chioară!

Necker nu mai avea gologani, dar avea principii și era măsurat ca și un „Philippe Patek". Le spune omul, cinstit:

— Nu mai acoperiți cheltuielile permanente cu mijloace excepționale!

Sunà frumos. Mulți au scris rețeta pe manșetă, dar au dat rufele la spălat.

D-l Necker avea dreptate, îi era și teamă ca emisiunea să nu roadă garanția. N-avea decât s-o spună! nu să-i certe întruna!:

— Mai astâmpărați-vă filotemia și cheltuielile, acestea n-au voie să depășească cât intră!

Vorbe! Voia la ei. Și pricepură iute că toată strâmtorarea vine de-acolo că averea popească nu îndestulà chezășia.

Fără să mai piardă vreme, orânduiră ca toate domeniile țării, afar' de păduri, deocamdată și de cele lăsate în folosința regelui, să fie vândute. Toată ghidușia, numai și numai, pentru ca d-l Necker, „madama" lor, când s-o înfățișà iar, să găsească „cassa" plină.

Sfărâmaseră privilegiul numai pentru a-l avea! Călăreau pe un tăiuș de cuțit, pe moalele minții, — gàta prăvalul. Aveau un activ considerabil. Clondir cu doftorii pentru toate bolile. Se apucară să prețuiască averea, pe care le-o adusese puterea. Unii o socotiră la mai două miliarde, alții la nouă, iar alții mai chibzuiți, dar mai filotemi, la patrusprezece! Hei, n-aveau dreptate?! Cei din urmă avură crezare mai mare. Apoi aveau și gând de astâmpărare, tocmai ca bețivul care, vrând să se lase de băutură, s-a mutat în pivniță, să-l apuce greața. Setea, sete!...

Și totuși, ar fi avut o frână: echilibrarea bugetului. Îi zăpăcise însă atâta avere. Cât avea Statul și cu ce luaseră ei de la Biserică, nu însuma bănet adicătelea!?

Amețeală mare, cum să mai cumpănești bugetul dacă nu stă singur în picioare? Să-l ții pe el, să te păstrezi pe tine? O viață are omu'!...

La colnicul acesta erau la 27 august. Merseseră bine.

Comitetul însărcină pe d-l de Montesquiou să refere asupra visteriei. Datoria scăzută apropia două miliarde. Montesquiou stăruie pentru înstrăinarea bunurilor naționale, alte mijloace nici că mai au. Le arată și cum ar fi să se facă treaba: prin *„adeverinți de finanță"*, alt nume... dar cu mai multă sănătate, fiindcă... Acestea să poată fi deîndată primite, pe bunuri naționale, și pentru acest temei vor purtà o dobândă tot mai mică. Și adeverințele acestea să fie fărâmițate, astfel ca să nu îndemne la păstrarea lor și cu ele să se poată cumpăra și loturi mai mici. Sau, să se dea drumul la asignate pentru întreaga sumă a bunurilor, instăurând și cursul forțat, negreșit, dar neîmborțoșate, acestea, cu dobânzi, tocmai spre a împinge la desfacerea lor pe bunuri.

Era o deosebire, chitanțele acestea nu înfățișau primejdia asignatului. Au rost hotărât. Sting cu încetul datoria publică și nu li se poate dà, de către ministru, altă întrebuințare. Asignatul, dimpotrivă, bun pentru toate leacurile, credeau, nu-i bun decât la boală grea, să zaci mai rău, până te stingi.

Demagogia, însă, era mai aplecată spre acesta, fiindcă cu el ştiau că pot poruncì orice cheltuială și oricâte! Așa gândeau mulți, iar alții se împotriveau — li-era frică.

Doritor să-i vadă odată urniți din loc, Mirabeau, între timp se împăcase cu Curtea și era mai blând cu guvernul, le spune:

— ...Vă codiți să-l luați ca mijloc financiar, folosiți-l ca pârghie a Revoluției și veți avea creditori ahtiați după izbânda voastră!

Cuvântările sale erau pătrunse de temeiuri politice.

„Stânga" — *Muntele,* adică — ar fi vrut...

D-l Necker cerea mereu bani.

Când îl zăreau li se acrea fața; prea cobea mereu! Seismograful aista era tare îngrijorat.

La 3 septemvrie, le făcù pe plac. Le înaintă demisia scrisă, fiindcă... își zdruncinase sănătatea precum și... „din cauza zbuciumului groaznic al unei femei, pe cât de virtuoasă pe atât de scumpă inimii mele!". Nu era vorba de Franța, ci de nevastă-sa.

Își măcinase popularitatea. Pământul frigea sub picioare. Pornì, omul, spre țara lui. Și la timp!

Adunarea nu l-a jelit, dimpotrivă. Scăpaseră de dădacă.

Iar vorbărie... Glăsuiesc cum că asignatul n-are nici o înrudire cu hârtia lui Law. Atunci de ce-l pomenesc pe născocitor întruna? Le trebuie la iuțeală o sută patruzeci de milioane. De unde? Demagogii zbiară:

— Vreți vasăzică să sugrumați Republica sub fiscalitate!? Cerem să se dea...

— Vrem ca toți să fie proprietari, prin noi și pentru Revoluție!... — D-l de Montesquiou abia-și sfârșise cuvântarea; nu va apare oare, chiar el, făuritorul târnăcopului care va dărâma nobilimea?!

Prin *inner cicles*, trăgătorii-de-sfori sânt adevărații sprijinitori ai oricărui guvern popular. Un singur lucru se cere: cusătura să nu fie făcută cu ață albă. Urzeala să nu s-arate. „Sforaru'" se cuvine să stea dosit, să nu fie nici bănuit măcar. Ceea ce se vrea, să n-o ceară cutare sau *cineva*. Pentru ca moțiunea să pară că e din voia tuturor, să fie înfățișată ca „din partea unui cetățean" și toți o primesc numaidecât fără să murmure. Astfel, spontanul s-a alcătuit din vreme! Adevărații răspunzători stau după perdea și nu ei dau poruncile, căci arătarea puterii și mânuirea ei nu se cade să fie adunate în aceleași mâini. Venerabilii, miniștrii, secretarii generali — adevărații cârmuitori de mâine, nu fac decât să înscăuneze... „voia norodului"!

Apărătorii sănătății monedei intrară iar în arenă. Nu toți erau reacționari și totuși, Cazalès, abatele Maury, Dupont de Nemours și Talleyrand le prorociră că vor ajunge iute la *agio*, la nestatornicie, la suirea furtunoasă a prețurilor. Pentru singurul temei că, dacă pentru aceeași cantitate de marfă se vor înfățișà prea mulți bani, va trebuì să dai și mai mulți dintre aceștia pentru a dobândì marfa, nu?!

Negreșit, cu alcătuirea silozurilor și grămădirilor de marfă, de astăzi, și cu perfecționarea creditului, teoria cantitativă poate fi discutată, dar pentru vremile acelea era adevăr sadeà. Și li-era teamă. Industriei, că nu va mai putea găsì bani gheață pentru plata lucrătorilor, căci se așteptau ca moneda nouă să fugărească pe cea bună. Marsilia prevedea neorânduieli mari. Camera de Comerț din Lyon socoate măsura în stare să aducă urcarea prețurilor, numai, și luciul unei sărăcii cumplite. Agricultura, plugăria mai ales, tac dar se pregătesc. Mai păstrau la sate, în case și în bordeie, aninată de cârlig, câte o zdreanță de hârtie de pe vremea Regenței. O păstrau să-i țină treji, să-și aducă mereu aminte de pagubă. Și-așa, diriguitorii districtelor rurale fură toți împotriva nălucirii, și multă lume. Dar tocmai această împotrivire ducea apă la moara demagogilor:

— Prea e în folosul sărmanului popor și de-aceea n-o vreți! Asignatul, el rămâne adevărata nădejde că!...

Așa-și împleteau limbile, — o gălăgie de nebuneală.

Mirabeau:

— ...aveți de desăvârșit o Revoluție și după ce v-ați început cariera oameni întregi vroiți s-o încheiați ca niște copii!!? și vă codiți când...

(Aplauze! aplauze!! aplauze!!!).

D-l Bergasse-Luziroulle, deputat de Pamiers, unul dintre cei cu bun simț:

— Nu vă lăsați ademeniți de o cuvântare strălucitoare dar înverșunat de amăgitoare, de un talent înspăimântător! nu mergeți la pieire numai fiindcă s-a ivit o zdruncinare trecătoare în intrarea contribuțiilor publice! Chemați mereu în ajutor interesul politic și năzdrăvăniile economice numai și numai ca să scăpați de cazna mai simplă, dar nepopulară: echilibrarea bugetului! Cultivați încurcătura și nu vedeți că!?...

Taica-Gérard, ușurat deodată:

— Așaà, tată! Uuff! dădù 'mnezeu de auzii și om cu scaun la cap! așà! așà!! — și bate din palme de zor.

Zadarnic.

Cu *508* voturi împotriva a *423*, Adunarea dă drumul la un miliard două sute de milioane de livre, în asignate plătibile celor cari le poartă. Într-un cuvânt: *monedă*. Dar nu numai atât! prevăzătoare, cum se cuvine, Adunarea Constituantă hotărăște că nici o altă emisiune nu va putea curge fără de încuviințarea „Adunării Legislative".

Adică, prevedeau că va curge...

De la Montesquieu, care inspirase mai ales „dreapta"-constituțională, la Rousseau, care hrănise întreaga „stângă", și Voltaire — dascălul acțiunii și al violenței, — toți filozofii, numai ei, le suflă marile moțiuni. Toți: Diderot, Holbach, Helvétius, d'Alembert și acei mai mărunți: Raynal, Mably, Duclos, Condorcet. Catehismul Adunării: *Contractul Social* și Enciclopedia!

Din toamna anului 1789, încă, deputații erau cât de la cer la pământ departe de *„caietele"* bietului popor, a cărui înțelepciune nu ceruse peste ce e cu cale; și-și fac fală! Mulți săraci cu duhul, dar și aceștia împătimați. Unul, bunăoară, nu-și lămurea o propunere, urlă:

— Din toată inima, ader la toate și habar n-am despre ce fù vorba!

Gogoși; monument de disciplină, într-o grămadă de neastâmpărați. Și dezordinea care va dăinuì în toate ședințele, nu va mai înceta.

Toți pătimași, toți aprinși! burzuluiți și gălăgioși, strigă toți. Nici unul nu îngăduie să fie contrazis, nici zădărnicit în părerile sale. Fiecare, în puhoiul ideologiei, se socoate purtătorul ideii celei mai generoase. Chiar înăuntru' aceluiași partid rămân dezbinați de un individualism îndrăcit și care-i aruncă, fără oprire, pe unul împotriva celuilalt. Înjghebarea grupărilor, adică armătura unui parlament, nu e cu putință. Condorcet e unul dintre ideologii cei mai pătrunși, totuși, vorbind despre Adunare, spune: „Întrunirea celor *12* sute de metafizicieni". Astfel se înfățișau aleșii norodului. Porniți să meargă de-a-ndaratele ca racul.

Dintre nobili: Rivarol, Lally-Tollendal, înflăcărați de idei filozofice. Clermont-Tonnerre ia asupra sa să capete îngăduirea elegibilității Evreilor. La Rochefoucauld-Liancourt, cucerit de Jean-Jacques, va striga împotriva tuturor dezamăgirilor sale:

— Omul e bun! Și cei prea răi, și faptele lor, fi-vor astfel vrednice de iertăciune, orice ar face?...

Castellane, cu un silogism va intra în Istorie:

— Regii sunt făcuți pentru popoare, nu popoarele pentru regi!

Scurt și superficial. Căci sânt făcuți unii pentru alții când se înțeleg și numai atunci.

Latour-Maubourg, Virieu, Bourran de Marsac, Liancourt, toți sunt nelipsiți de la ședințe și plini de ardoare. Cunoștințele le-au dobândit din cărți. Iscusiți la scris, nu la treabă.

La „centru" stau nepărtinitorii, *„mlaștina":* constituționali, toți.

Mirabeau, conte de Riquetti, e figura cea mai de seamă a „stângii", dar oricât de aprigă, *Muntele* naște mai îndârjiți: „extrema".

Leagănul *jacobinismului:* „Clubul celor trei Bretoni". Le Chapelier va muri pe șafod; Lanjuinais, mai târziu conte și viitor *pair* al lui Ludovic XVIII; Defermont, pricopsit, va ajunge ministrul lui Napoleon și marchiz, apoi. Acești trei înaintași zugrăvesc pornirile și vremea.

Curând, încă din 1790, sunt depășiți însă de alt triumvirat și mai pornit. Pierre Barnave — pentru care „sângele care curge este întotdeauna vinovat!". E vorba de... bătrânul iubitor de sărmani, *Foulon!* ucis; apoi, Adrien du Port și Alexandre Lameth. Dar întâietatea o vor lua mereu alții, tot mai aprinși.

Vântul nou... Marea răvășită, învrăjbită. Soarele, credința stinse și adevărul. Crucea frântă. Noapte. Nici o stea. Curând, nici un cârmaci. Vânt din spate. Aprig. Corabia cu pânzele umflate. Stânci în față: *Moartea.*

La „Menus Plaisirs", se joacă *„Socrate* — sau regimul de altădată", de Collot d'Herbois. La „Ambigu", *l'Autodafé ou le Tribunal de l'Inquisition.*

La „Théâtre de Monsieur", *Le Baron de Trenck,* — protestări oportune. La „Théâtre Français", *Nicodème dans la lune ou la Révolution politique,* de cousin-Jacques, — o gugumănie! Încet-încet, înfățișări vrednice de balamuc. O comedie de moravuri: „L'époux républicain" — *un lascar,* înnebunit de soția lui, Ottrève și de sora ei, o pedeapsă! le denunță tribunalului..., și scapă de ele — așa credea, sărmanul. Sala toată în picioare, aplaudă. Aplauze — furtună! Ele-i stau mai departe, în spinare.

Primele turburări, luarea Bastiliei, cele petrecute în octomvrie, toate avură o înrâurire nenorocită asupra stării financiare. Neputință totală de a încheia un împrumut. Încrederea lumii slăbise cu desăvârșire. Apoi și împotrivirea și nepăsarea birnicilor, trândăvia oblăduirii, greșelile Adunării, toate împreună secătuiesc izvoarele de venituri.

Comuna, parlamentul, poate și Dumouriez, nu? și negreșit și Prusia urzesc, uneltesc de zor. Jacobinii scriu, Dohm citește și răspunde, Benoît duce răvașele. D-na de Ritz, abatele Tondu, Mirabeau! Lombart, — iată nume care se șoptesc...

Pentru a-și grămădi și alte noi belele, pare, votară faimosul art. IV din constituție:

„Națiunea franceză renunță să mai întreprindă un război de cuceriri".

Cei de afară își tălmăciră înțelesul cum vrură, pricepură că ăstora li-e frică. Mărturisirea slăbiciunii lor va încumeta pe ceilalți să-i înfrunte, curând, să încerce să le cotropească țara, poate. Oricum, o grijă nouă pe cap! și nu-i silnicise nimeni.

Pentru astâmpărarea nevoilor, înfăptuiseră asignatul. Pentru bunacuviință socială, votară drepturi... Evreilor. Era și timpul!...

Curând, printr-o ciudată fatalitate, Adunarea, care săvârșise o greșeală tehnică creând moneda nouă, mai dă dandanalii și o soție: asuprește toată preoțimea să jure pe o carte nouă.

Fiindcă prin preluarea bunurilor le rămânea în cârcă să plătească îndatoririle ordinului decăzut, din drepturi, și să îngrijească de simbria preoțimii, orânduiesc un comitet care să limpezească odată pentru totdeauna chestiunea. Aceiași filozofi cari împinseseră la înșfăcarea avuțiilor, vor stărui și la aceea a preoților.

Întocmesc *„Constituția Civilă a Clerului"*...

Alcătuirea și soborul ordinului, clădirea bisericească, toată dărâmată până în temelie.

Prelații și preoții aveau să fie, în viitorime, desemnați și aleși de către sfatul districtului. La porunca acelorași forțe nevăzute, votară și această zdruncinare.

Noaptea de 5 octomvrie arătase nevolnicia regelui, dar și popularitatea sa. Sărbătoarea „Federației" le învederă și mai mult.

Adunarea cere ca preoțimea să jure pe noua constituție. Regele nu ratificase încă, avea și sprijinul lui Mirabeau. Asuprit de Adunare, dă deslegarea. A greșit, de bună seamă, dar putea oare face altfel?! Apoi nimicirea lui era sorocită încă din 11 iulie 1785: trebuia numai răpus odată cu Franța...

Între preoții jurați și cei neclintiți, de la datorie, începe o trânteală de câini. N-a pregetat cât a ținut Revoluția. Dar întocmirea nouă avù răsunet greu în sufletul enoriașilor, într-al celor de la țară mai cu osebire. Locuitorii își vor preoții lor, hirotonisiți după datină și Bretania, Vendée-a fierb de ciudă. Răscoala va începe, urgie.

Iată că și bietul rege este apăsat de către extremiști să nu se mai folosească, pentru ușurarea sufletului său și slujba credinții, decât de către prelați jurați. Conștiința și religia lui se revoltă. Necazul i-aduce un sfat: să fugă.

Varennes... Primul pas spre ghilotină.

Prinderea și readucerea lui dau prilej... „cluburilor" să-și prețuiască puterea lor și nemernicia tuturor. Toată acțiunea politică și financiară a Constituantei, izvorăște din pocinoage și necurmate poticniri. Își sapă singură groapa, dar mai are de săvârșit una... boacănă, la plecare.

Aristocrațimea se înțelegea de minune cu poporu'! Norod și nobilime au multe cumințenii și atingeri, împreună. Și unul și alta țin în păstrare simplicitatea, adevărata bunacuviință; burtă-verde nu prețuiește decât prefăcătoria și ifosul, numai. Duc, cele dintâi două, o viață neastâmpărată, foarte; cei mărunți sorociți necazurilor vremii, secetei și ploilor rele, plugărimea, iar ceilalți, nobilii, la vrerea Curții, așa-i bate pe granguri vântul!

Revoluția luându-le precăderile, i-a deslegat și de îndatoriri. Floare smulsă, veștejită, aristocrația.

Burghezia crapă de ciudă și de acreală. Necuprinzătoare de semeția celor împliniți nici de cuviința ălor mărunți, se îmbată de darurile ieftine ale pricopselii. Din josnică pizmă, atât, a săpat crezământul nobilimii și strâmbă dreapta judecată a celor săraci cu duhul, a celor mulți și de treabă.

Circulă pe străzi mulțime de nemernicii... „La passion et la mort de Louis XVI roi des Juifs et des Chrétiens." Iar în cuprins, Bailly e Pilat; Phillipe-Égalité, Iuda Iscariotul și La Fayette, Caïafa...

— *Eli, Eli, lamma sabacthani!*..., iar vor să arunce vina pe altul.

Din bănetul care fusese încuviințat să s-arate, la 29 septemvrie, cele dintâi opt sute de milioane erau hărăzite stingerii rămășițelor. Două sute fură luate la repezeală, pentru... „nevoile care ar fi prilejuite de întâmplări". Nu e bine să zorești întâmplarea!

Urmară deficite lunare când de șaptezeci, când de o sută treizeci de milioane și astfel hârtia se topi ca în foc. Noi întrebuințări pentru bănet se hotărau zilnic, și mari. Dădură ucazul: dobânditorii bunurilor naționale, erau date pe termen, vor putea după voie să se acopere prin orice fel de valoare: garanții, titluri de proprietate, brevete de lichidare — nu de acestea duceau lipsă. Așa că cei îndatorați se vor descărca prin asignate, când acestea nu-și vor mai cinsti făgăduința scrisă.

La 17 februarie, ducele de La Rochefoucauld înfățișă un raport asupra stării bugetare. O declară cumpănită sau mai să fie, curând; înviaseră puțin și intrările. Se pornesc pe cheltuieli proaspete, toate din „Casa Extraordinară". Și pier astfel vreo șase sute de milioane. În iunie, toți banii rămași în visterie: cin'zeci și unu de milioane, iar din vechituri abia două sute nouăzeci și cinci s-au plătit. O sută șaizeci, numai, intrate prin plata bunurilor.

Inflație vădită! zic unii.

— Inflație?! pentru cine vrea să-i zică astfel, pentru dușmanii poporului!, — strigă ceilalți și:

— Apăi, bunurile naționale au fost prețuite pe ce apă nu curge! mai mare râsu'! fac însutit!!, — zbiară demagogii și refac prețuirea. Ajung la... *„sub-emisiune!"*.

Aveau dreptate — în felul lor. Așa că la 19 ale curgătoarei, votară iar șase sute de milioane. Ar fi ajuns poate și mai puțin, dar sunt prevăzători. Apoi li-e și lehamite de astfel de pălăvrăgeli mărunte.

Moneda veche, metalul, fugea de parcă avea năbădăi.

Criza economică se întețea cu fiecare zi. Emigrații, și plecau pe capete, cât de cât tot duc cu ei bani și negreșit numai din cei adevărați. Cumpărăturile din străinătate, tot pe bani buni. Ăi nebuni toți în țară, să răzvrătească lumea.

Și fiindcă, din banii mărunți, se găseau numai bumăști de cin'zeci de livre, urmă și o criză monetară. Omul cu ziua, lucrătorul sau cel de cumpăra o pâine, numai, ori vindea o găină, nu putea fi plătit cu hârtia, nici să-și facă cumpărăturile. Ba mai pierdeau, bieții oameni, și vreme și pagubă mare încercau la căpătat cusurul. Zăpăceală!

Calpuzanii lucrează de zor, și ei, tot pe tiparul meșterilor mai mari din Adunare. Constituanta hotărăște înlocuirea a o sută de milioane-asignate prin bucăți de câte cinci livre. Lumea pricepu că nu vor mai retrage, din circulație, nimic.

E drept că târgul ducea lipsă mare de bani mărunți. În aprilie, se cereau din cei de 0,50; 0,40; 0,20 și de cei de 0,15. Asignatul fusese emis, la obârșie, în hârtii mari compacte. Era sorocit să pună în circulație capitaluri care, după norocirea pieții, să se întoarcă la visterie spre stingerea datoriei încheiate pe un bun național. Acesta era și rostul biletelor mari de bancă. Dar și chezășia înfăptuirii și principiul se irosiseră, rămânea negreșit temeiul politic.

Poporul privise hârtiile mari cu neîncredere. Pe cele noi le privi în silă.

În sfârșit, lucrând clopotele mai făcură sunători. Păstrau bieții bani din glasul părinților, nu foșneau ca hârtiile. Se bătea lumea pe ei ca și pentru cei de *„100 Lei“* de la Banca Națională. Coadă, ca la brutărie.

Când s-or înmulți bănuții, or să betejească caldarâmul bătându-i să le afle născarea!...

Ca pretutindeni, începutul inflației trezì puțin industria. Dar cu împrăștierea hârtiei de „cinci livre“, toată lumea își adăugà o meserie nouă: *zărăfia*. N-o schimbau până nu preluau o gustare: *comisionul*. Negustorii mici, mai abitir. Lumea se apucă să-i chelfănească și pe argații de schimb.

Adunarea dădu un decret prin care poruncea autoritățile să-i apere. Unde dai și unde crapă!?... Sancționaseră astfel discreditul hârtiei. Purtătorii ei simțindu-i slăbănogirea, se apucară iute s-o schimbe pe fel și felurite mărfuri de zilnică întrebuințare, întocmai ca și Americanii d-lui Roosevelt, după declarațiile sale în privința dolarului.

Pânzăriile și mătăsăriile mai ales făcură dever mare.

Prăvăliile noilor negustori or să le stea curând în cale. Cei cari cumpăraseră marfă nu mai voiau s-o vândă, nici nu mai căutau din cele ce aveau. Înțepeniră treaba. În preajma iernii, mulțime de fabrici închid. Asignatul lucrează pentru toți: recrutează *șomeri* și negreșit, răzvrătire.

Începe și lipsa de bucate — va ține cât va dăinui Revoluția. *Foamea!* iată ghiuleaua cea mai grea atârnată de picioare. Țăranul nu mai dă pe la târg, nu vrea să mai aducă nimic, fiindcă n-are chef să fie plătit cu „zdrențe“, cum le numește. Și fiindcă nu vine, nici că cumpără.

Restrângându-se dichisirea prăvăliilor, se scumpesc ale mâncării. Chiar cu bani sunători plătești îndoit. Lumea țipă împotriva speculei, dar dughenile sunt goale. Constituanta dă sfaturi, publică manifeste, scrisori, roagă și poruncește.

Curând, „Adunarea Legislativă“ și mai ales Conventul vor întrebuințà alte măsuri. Vor înjgheba o poteră de urmăritori, vor înstăurà jăcmăneala, șperțul, pedepse bănești și din cele care iau viața. Mai e vreme, nu multă.

— Credeam chestiunea odată pentru totdeauna închisă! și...

Dupont, foarte abil. Fără a se ocupà de latura ei socială:

— ...și drepturile lor politice să decurgă, cum e și firesc, din însăși libertatea culturilor. Am zis!

— Hodoronc-tronc!

M. de Broglie:

— Și e suficient ca prestarea jurământului civil și de către dânșii, să fie privită ca o renunțare formală la legile civile și politice și cum vă spusei, doar...

— Ne-ai amețit, isprăvește!

Brugnon:

— Mă opun moțiunii! căci legile civile ale Evreilor se identifică cu legile lor religioase! și înșelăciunea...

— Ba o să vedeți că...

— Nu mai terminăm odată!?

— Și că dați-ne drumu' la toți, cu duiumul, și...

— E scris că Franța toată să se supuie 'mnealor!?

Camera, plictisită:

„Considerând că condițiunile necesare pentru a fi cetățean francez sânt hotărâte prin Constituție chiar și că oricui care, întrunind sus-zisele, prestează jurământul civil și se învoiește să-și îndeplinească obligațiile impuse de Constituție, i se cuvin și toate drepturile pe care i le asigură legea, revoacă toate amânările, restricțiile și excepțiile inserate în precedentele decrete relative la Evrei"...

— Bine că isprăvim odată!

— Să crezi d-ta! — Îi mai aduceți voi la strung, parcă vă văd! — Mulsoarea!

— Tăcere!

Rewbel:

— Vă cer și nițică milă pentru creștinii din Alsacia!

— Ce milă, cum?

— Jidanii sânt în clipa de față, la noi, creditori chirografari cu peste cin'sprezece milioane, capital și dobânzi! Ori, toți datornicii laolaltă, faceți singuri socoteala, n-au trei milioane stare și...

— Prin urmare, nu plătesc!

— Prin urmare, îi faceți robi!

— Nu înțeleg ce vreți să?...

— Să vă lămuresc eu... Jidovii nu sânt și n-au fost nebuni să împrumute cin'sprezece milioane pe trei, numai! Înțelegeți acu'?

— Ce să înțelegem?

— Restu' de douăsp'ce milioane sânt dobânzi.

— Nemaipomenit, d-le! — Rușine!

— Să nu-i mai!...

Și Adunarea decretează că Evreii să-și justifice creanțele, cel mai târziu 'ntr-o lună de zile, pentru a li se răspunde echitabil dreptul lor, dar nu le suspendă cetățenia.

Desmoulins:

— Și să ne felicităm..., d-lor, că înțelepciunea Adunării, recunoscându-i, le stimulează generozitatea!

Malouet:

— Locul d-tale nu este-aici!

— Lăsați-l să vorbea'!...

Și li s-a dat drepturi — de astă dată, fără restricții.

Se deșteaptă nădejdea, în depărtatele ghetto-uri. Bucurie mare în toate templele, în toate *shoules*-ele.

La teatre, tâmpite măscări literare ca: „Mariage de Jean-Jacques", *Luarea Bastiliei* — herodramă trasă din cărțile sfinte. Iar în *Monitor*, cu litere groase, scris, zilnic: „Pitt și Coburg uneltesc să surpe teatrul francez, să-i smulgă gloria și laurii!", pe care, să fim drepți, nu-i coboară decât zăpăceala generală și setea de noutate.

Greu să înfiripezi ceva de seamă, după calapod. Apoi, cenzura!... Știrbesc din Molière, ciuntesc din alt autor, întreg nu-l lasă pe nici unul. Beaumarchais, măcar că și-a râs altădată de nobilime și s-ar cădea să aibă trecere acum, se împotmolește la Carcassonne. Acolo, în plin viespar jacobin, piesa i-a fost interzisă fiindcă adusă pe scenă, oamenii săi se-arată prea simandicoși și distincția e hulită, astăzi.

Hârtia coboară. O trage povârnișul. Scade: în Ardèche, cu 12%; tot cu atât în Alpii-de-Jos; la Bordeaux, cu 25–30%. Și totuși Constituanta va lăsa tarapanaua să lucreze, fiindcă bunurile naționale în unele părți se vând și se vând bine. Dărâmarea financiară va purcede tocmai de la această operație imobiliară. Bunurile nu le cumpără oamenii de rând nici țărănimea. Aceștia vor începe să-și rotunjească moșia abia când Legislativa și Conventul vor lămuri înțelesul „bunului național", când vor începe desfacerea averilor celor fugiți peste hotar.

Dobânditori de bunuri sunt: într-o măsură, clerul și nobilimea. Chiar și regina, pentru a îmbucura necazurile d-lui de Fersen și pentru a-i răsplăti osteneala, se zice, îi cumpără câteva domenii.

La vânzări, termenul de plată e de doisprezece ani. Lumea se îndeamnă. Se întrec care de care cât să dea și, după așezare și înfățișare, unele loturi se desfac ba cu un sfert mai mult, ba și cu de două ori, câteodată, pe cât au fost prețuite înainte de adjudecare.

Adunarea vede și se bucură. Bunurile se vând și se vând bine, pe... hârtie. Așa că, într-o perioadă de prăpăd monetar, *Constituanta* întărește pe datornic, cu putere de lege, să se plătească când i-o veni lui bine, numai, poate când se va fi dat asignatul de-a-dùra de tot. Fiindcă... tot după întocmirea Adunării, Statul e dator să-și primească asignatele la cursul lor nominal și mai abitir pe ale dobânditorilor de bunuri naționale.

Averea popească avea să se răzbune urât!

Molima bântuie strașnic. Un medic englez, d-rul Jénner, lucrà de douăzeci de ani să-i afle boalei leacul. În sfârșit, l-a dat la iveală. Acu', se vaccinează împotriva vărsatului. Asigurarea feței contra grindinei.

Adunarea își trăia ultimele luni. Mirabeau moare.

La 4 aprilie, peste un sfert de milion de oameni îi duc rămășițele din Chaussée-d'Antin la Panthéon, unde îl așează moțiunea lui Barnave: „...căci binemeritase cinstea hărăzită de Națiune oamenilor mari". Curând, Conventul care scurtându-i întruna se va deprinde cu oamenii mici, îi va arunca leșul afară, unde nu se știe, fiindcă: „...socotind că lipsiții de virtuți nu pot fi oameni mari!"

Constituția era gata și suveranul o ceruse. În privința aceasta, negreșit, se ținuseră de vorbă. Desăvârșeau legământul ce și-au luat la Versailles în sala „Jeu de Paume". Multe necumințenii nu făgăduiseră să facă și totuși făcuseră. Învrăjbiți cu partidele revoluționare. Legătura se sfârșise în Champ-de-Mars, când fosta miliție, „Garda Națională — pe care Joseph Prudhomme o numea: „Instituția menită să ne susțină instituțiile și la nevoie să le înfrunte", — trăsese în popor...!

Și așa, osteniți ori scârbiți, votară că *nici unul dintre ei nu va mai putea fi ales în apropiata Adunare!...*

De bine de rău învățaseră ceva. Gânduri aveau, bune. Nu erau lipsiți de onestitate nici de râvnă. Cunoscuseră multe greutăți. Plecau zădărnicind singuri tot ce au deprins. De frica ploii, săreau în gârlă!

Socoteala bănească au dat-o cinstit. Lumea rămânea păcălită cu un miliard o sută șaizeci de milioane.

Numerariul lipsește. Pentru nevoile stăpânirii, plătesc cu adaos și aurul și argintul. Fiindcă nu mai erau bani, au încuviințat încă o emisiune. Pentru ca cei noi să nu se mute în „cassă" goală, ziceau:

Raportul-*Montesquiou* înființează și bilanțul pe doi ani. Izvoare bănuite: patru sute șaptezeci de milioane, poate, iar la cheltuieli: pe puțin un miliard șapte sute douăzeci. Clătineala, atâta timp cât va dăinui și neputerința fiscală: vreme!

Au îndepărtat pe mulți slujbași, din locurile lor, — fiecare deputat cu ai lui, și pus-au pe alții în loc. Mulți sânt neîncercați, lipsiți de pricepere și stăruință; printre ei și prepușii la urmărirea dărilor. Au înființat și slujbe noi, necerute de trebuințele Statului. Mezelicari și diurniști.

Administrația districtelor ori că iartă rămășițele sau folosesc gologanii, pentru nevoile locului. Boala bănească se arată a fi fără leac!

La 13 septemvrie, regele dă de știre că acceptă *Constituția*. Încercase să-i sfătuiască, îi întârziase tocmai ca să-i lase să se lămurească singuri, dădu din umeri:

— ...La urma urmei, fiindcă asupra măsurilor părerile sunt atât de împărțite, să rămână încercarea judecător, fie!, — și le-a dat dezlegarea.

Atât așteptau. L-au aclamat — iubire mare! — și pe regină, seara, la Operă. Oricum, credeau cu toții că se isprăvise cu Revoluția. Și fiindcă încheiaseră și cu greșeala cea de pe urmă: legați „să nu se mai aleagă nici unul", au pornit cu toții acasă. Oameni de treabă.

Și au venit ceilalți...

Adunarea Constituantă, în cercetarea unui sistem monetar, stârnise criză politică adâncă.

Adunarea Legislativă o va întinde înăuntru și în afară.

Asignatul, ofilit de la născare, va fi stâlcit de către menirea lui proprie. Rost temeinic, e doar simbolul Revoluției însăși și înfățișarea ei financiară, dar nu va putea cunoaște statornicia. Întâia și cea mai de seamă virtute a monedei îi va rămâne străină. Soartă, legată de a Republicii. Izbânzile acesteia îl vor sălta din când în când, necazurile și înfrângerile ei vor clătina asignatul, îl vor roade, îl vor nimici.

„Legislativa" rsăbotește după proprii inspirații și de pe plac. Desigur, regele are drept de *„veto"*, dar oricât de rar ar face uz, dreptul acesta-i cade pe cap: poreclă. Împotrivirea îl înfățoșează, curând, vrăjmașul bunilor patrioți. Dezbinare, între rege și Adunare.

Miniștrii săi, străini de „Cameră", vin acolo ca supuși, vin și cu frica-n sân; fără răspundere, fiindcă sunt fără drepturi. Umilință. Se răsfrânge și asupra Coroanei. Iar sistemul electoral ia oblăduirea întreagă din mâna căpeteniilor, o trece într-a alegătorilor. Prea multe capete, prea multe gânduri! chiar când sânt bune duc la încurcătură.

Greutatea Adunării? — mai nici una. Prin îndepărtarea celor încercați, chiar din voia lor, rămâne osândită la o inexperiență statutară.

Cuprinde șapte sute patruzeci și cinci de deputați. Dintre aceștia, sunt patru sute treizeci și doi de avocați numai. Toți împletesc, într-o retorică revoluționară. *De Viris* și *Contractul Social* cu propria lor rutină și nepricepere.

Revoluția e un singur tot. „Revoluția e un bloc!", răsună mereu glăsuirea sforăitoare. Cei vrednici coboară, nemernicii suie și nivelul moral scade, așișderea și însemnătatea lor și nici doctrina n-a încremenit în slova ei. Și totuși, bădăranii și nespălații de astăzi și cuviincioșii pomădați din *89* sânt „frați pătrunși de aceeași ascultare oarbă". Străşnicia alcătuirii i-a fățuit într-același calup și fiindcă Revoluția și-a luat zborul, *cluburile* și

„Comitetele“ pot acum s-o diriguiască și singure. *Întocmirea* și-a făcut datoria, isprăvile vor împlinì treaba mai departe.

Sala de ședințe: mare. Hală de manej, întocmită pentru mersu-n pas, în trap și pentru mersu-n goană, pentru sărituri și pentru giumbușlucuri... Călăreții, ageamii. Publicul? — amestecat. Și vin ca la întruniri sau la comèdii. Gălăgioși, răcnesc cât pot, râd, zbiară, mănâncă acolo, ospătărie mare! dorm, azil de noapte; se deșteaptă, urlă, huiduie ori aplaudă. De pe cum li-e cheful sau după cum înțeleg ce n-au priceput. Îngăduitori cu „stânga“ fiindcă-i răsfață, îi mână; îndârjiți pe constituanți, fiindcă sânt puși la cale. Sala e pentru toți. De-a valma. Și pentru lume și pentru membrii Adunării. Vin delegații, își spun păsurile ori înfățișează leacuri. Lătrăii norodului țin cuvântări, se bat cu pumnii în piept, răcnesc, plâng, asmut. Societăți academice aduc proiecte, spun că se leagă să pună în slujba patriei toate născocirile științei. Vine și câte unul singur. *Latude*, cu un crâmpei de funie cu care se ajutase să fugă. Înduioșează Adunarea, o face să plângă, plânge și el sau se preface, se vaită, cere ajutoare. Era pensionarul regelui, dar se simțea umilit să ia numai banii lui, mai cere. Îi dau, negreșit.

Un popă, prepus duhovnic la garda națională, le prezintă nevasta, protestantă, cu care a săvârșit un copil tocmai pentru a batjocorì credința cealaltă, spune. Spre mare cinstire, e încuviințat să-și plimbe dihania în brațe trei ocoluri de pistă în aclamația Adunării.

Un zăltat îi îndeamnă să arunce toți popii în Sena, să sfințească cu ei apa. Altul le cere sala și muzicile toate, să cânte împreună, și se asuprește să spargă la repezeală, în fața Legislativei, o mie de nuci, fără altă unealtă decât pe aceea pe care-o poartă între picioare.

Plin de virtute, negreșit! Dar îl scot în brânci afară:

— Încercarea s-o faci la Charenton!, — căci *adunarea* e „Adunare“ și nu se cade acolo să-și arate...!

Leader-ii „Legislativei“: un filozof matematician, Condorcet și Brissot, ziarist plin de însuflețire. Grupul *Girondei* cuprinde pe Guadet, Gensonné, Vergniaud..., toți în pragul tragediei lor. „Demni“ și guri-de-aur, toți. Restul: palavragii, bănuitori, acriți, jindioși și lipsiți de orice experiență. Prea stăpâniți de teama războiului, de pica pe „tiran“, de ura împotriva clerului și de prigoana contra emigranților, pentru a mai găsì timp, loc și leacuri pentru nevoile visteriei. Oblăduirea, prea slabă pentru a mai mijloci îndreptarea.

În țară turburări, goana după aristocrați, omoruri. Și toți, necăjiți. Cei de la sate nu se pot împăca cu popimea jurată, o socot blăstămată ca și asignatul. Își vor preoții lor, pe cei adevărați și gologani curați, vor.

În Adunare, frământare. Lavoisier le atrage luare-aminte:

— ...Ați socotit pretutindeni cu izvoare secătuite! Nici o putere omenească nu va putea mântui patria de la o dărâmare grozavă, de care vechiul regim cu toate păcatele sale a știut să ne ferească. Nu uitați, Francezilor, că suntem pe marginea prăpastiei!

Toată pasărea pe limba ei piere. Îl vor ucide curând fiindcă: „...Revoluția n-are nevoie de chimiști!“. Marele învățat nu se împotrivea să moară, dimpotrivă, fiindcă le făcea plăcere... Cerea numai o păsuire de două săptămâni, să dezlege toate tainele oxigenului; se trudea să închege cine știe ce nemurire!?

Pilda e molipsitoare, fapta — învățătură. Un veac și un pătrar mai târziu, marele istoric Nicolaï Mikailowitch, închis la SS. Petru și Pavel, cere și el un răgaz, să încheie istoria Rusiei, la care lucra de o viață întreagă. Pe suplica de amânare, Lenin scrie cu mâna lui: „Uniunea Sovietelor n-are nevoie de istorici!"; putea să adaoge: *„care nu scriu cu sânge istoria Țării lor"*.

Garda Națională?... Li-e mai des împotrivă, decât să-i sprijine. Asuprește și ridică singură, biruri. Dă pilda, e în fruntea răzvrătiților.

Cei cari vin să ceară răspunderea dărilor, își dau sufletul iute, clătinați pe o cracă, frânghia: cravată. Adunarea nu ia nici o măsură să înfrunte nelegiuirile. Împricinează de rele numai pe rege, curtea și pe miniștri. Întrețin dezmățul și scrânteala.

Rewbel:

— O influență nefastă și nouă și care tinde să dezlănțuie prăpădul războiului! aceea a unor anumiți mânuitori de bani, care sprijiniți pe agiotagiul burselor europene adună averi nesăbuite! fac împrumuturi scandaloase și contracte oneroase, au hotărât să arunce țara...

— Și vasăzică matale n-ai mai găsit credite, nu? și eș' supărat!? — Demagogule!

Râsete...

— Te poftesc!

— Nu vă mai legați de ei, n-ați mai isprăvit odată!?

— Ne-am săturat!

De sus, din tribune:

— Atunci, le-ați golit punga! Bine c-o mărturisirăți!

Jos:

— Cum!?

— Oricum, toți Lazowski și Freys și Trenck!...

— *Pardon!* Trenck e neamț și...

— Mai rău!!

Au suspendat ședința.

În sprijinul visteriei mai nimic sau mărunțișuri fără însemnătate. Rețin astfel o cincime asupra dobânzilor datorate creditorilor Statului. Cele patru părți nu le mai plătesc. Curând, le vor mistuì creanța întreagă. Așa că înainte ca valorile mobiliare să fi luat ființă, sânt urgisite. Vor să împovăreze cu sarcini fiscale toate efectele publice la purtător. Visteria nu trage nici un folos.

Lăsate de capul lor, un soi de „regie autonomă", pădurile sunt prădate, nu mai aduc nimic.

Contrabanda stinge tot ce aduceau sarea, tutunul. Clăditorii de neorânduială întocmesc slujbe noi, toate pentru nepricepuți. Cheltuielile cresc. Își dau în sfârșit seama, vor să se reculeagă?...

Sar sprijinitorii prăpădului, îi îndeamnă. Lafont-Ladébat preacinstește jăcmăneala:

— O națiune puternică nu trebuie regiată cu zgârcenia cupidă a particularului care adesea își socotește privațiunile îmbătătoare delicii!!...

Sună frumos, adânc şi se înţelege greu. Poţi fi de altă părere?!

Sunt desigur şi reduceri pe care le fac, cu tot dinadinsul. Decretul din 29 noiemvrie 1791 suflă leafa preoţilor, care nu vor să jure.

Au înfiinţat ùn „Comitet al monedei şi al asignatelor". Îşi depune raportul:

„...În pragul iernii, cele o mie trei sute de milioane încuviinţate de Constituantă s-au scurs. Până la luarea unei hotărâri cugetate trebuie repede trei sute de milioane, asignate."

Lămuresc că stavila pusă de prima Adunare socotise şi cu ajutorul pe care moneda adevărată îl mai dà circulaţiei, şi aceasta ascunzându-se, este firesc ca lipsa ei să fie împlinită în aceeaşi măsură, printr-o emisiune nouă.

Vor să tămăduiască boala cu altă boleşniţă. Nu se dumireşte nici Adunarea, sau fiindcă începe să priceapă, nu votează decât o sută de milioane. O clipă de cuminţenie, s-ar zice.

Clavière intervine, le dă poveţe, mijloace, să oprească emoragia financiară, restrângând cheltuielile. Visteria să mai amâne rânduirea sarcinilor stinse de Revoluţie. Mulţi gândesc astfel, anapoda fac. Li-e frică să nu-i înrăiască, pe creditori. Adunarea nu se hotărăşte. Iar pentru a nu înfăţişà moratoriul, de care se tem, trimet vorbă celor cărora visteria e datoare, să-şi arate fără zăbavă cererile toate. S-au strâns. Se vor tânguì degeaba, dar au prilejul să se adune, să judece între ei pe datornic.

La 17 decemvrie, emit alte trei sute de milioane. Depăşesc astfel nominalul garanţiei. Camera decretează că, deocamdată şi de acum înainte, sumele trebuincioase visteriei vor fi pregătite precum în trecut. Se fereau să-i spună *„inflaţiei"* pe nume.

Zilnic, ciocniri pe străzi, între cei care vor să scape de asignate şi cei care nu vor să le primească. Până în trei luni vor pierde din sănătate patruzeci şi cinci la sută, scad mereu...

Mai greu o duc trupele. Subzistenţa este drămuită la para şi soldele aşişderea. Dacă unealta de cumpărare se prăbuşeşte, toate socotelile vin peste cap. Trebuie adăugite alocaţii pentru fiecare cumpărătură, nu se poate altfel. Şi lucrând aşa, sprijinesc depreţuirea. Pricepeau mulţi că se cădea o tămăduire.

Unul propune micşorarea emisiunii la nouă sute de milioane şi înlocuirea bumaştelor de cin'zeci de livre prin *„obligaţiuni"*, chezăşuite pe sumele care mai sunt de primit din bunurile naţionale, vândute. Obligaţiile putând negreşit răscumpăra şi restul de plată. O hârtie de circulaţie, adică. Se reluau astfel „biletele de finanţe" sfătuite de d-l de Montesquiou. Acelaşi lucru îl povăţuise şi Condorcet, tot pentru a uşura circulaţia, şi îndeamnă să se alcătuiască o bancă care să facă operaţia „prin registre".

Iată bunica *„Casei de compensaţie"*.

Adunarea, — surdă. Te miri, ce leac mai aşteaptă?!

Din primele zile, încă, „Legislativa" se îndreaptă spre război şi nu o zorea nimic. E sigur că Ludovic XVI îşi pusese oarecare nădejdi în Curţile străine, să-l ajute să-şi dreagă situaţia, dar nu socotea că spre această îndeplinire era neapărat nevoie de mijloace extreme. Credea că puţină dârzenie, din partea bunilor fraţi şi veri întăriţi pe tronuri, ar fi fost cu prisosinţă de ajuns să înspăimânte pe Francezi şi să-i aducă la picioarele lui, lecuiţi de

neascultare. Ar fi putut, atunci, în fața unei supușenii cinstite, să redobândească drepturile încălcate.

Socoteală frântă. Căci toți, începând cu cel mai apropiat și mai puternic, împăratul Leopold, se sinchiseau prea puțin de ce se întâmpla în Franța. Dimpotrivă, aprețuiau cu toții că aceste necazuri erau binevenite să mai curme din trufia acestei nații...!

Dumouriez, privind la revoluționarii... „în desfăt", i-ar fi zis, se pare, lui Chabot: „Ca mâine vă văd eu, pe Bazire la Rambouillet, pe Merlin la Chanteloup și pe tine, popo, stăpân la Chantilly!"

Vorba a prins și sânt mulți supărați pe general. „Un invidios, un trădător!", zic... pricopsiții. Abatele Maury, o cimotie, trăgea cu urechea: „Vă feriți să-i ziceți cobe!?" Se întrec în profeții.

Împuterniciții națiunii doresc războiul, întâi pentru că Francezii n-au fugit de el niciodată, dimpotrivă, și fiindcă pentru mulți dintre ei e aducător de câștiguri. Apoi, socotesc Casa de Austria dușmancă de totdeauna, doar nu degeaba de câte ori întâlnesc pe regină se necinstesc strigându-i:

— *Austriaco!!...*

Pentru „Girondini" o ruptură, o sfadă cu Viena, e tot atât de prețioasă pre cât a fost luarea Bastiliei. E în programul lor, n-ajunge?!

Pentru înăsprirea lucrurilor, însă, nici un temei.

Regele, loial în îndeplinirea nestrămutată a legii pe care a jurat credință. Ministerul său, fără împotrivire, ascultător de majoritatea din Cameră.

Dar... *lojile,* cluburile, vegheau. Vor războiul, căci numai el poate îngădui măsuri pe care starea de pace nu le rabdă. Trebuia o pricină. Cei care fugeau peste hotar o dădură.

Plecați cu prilejul încercării neizbutite de la Varennes, s-au strâns de-a lungul Rhinului, în jurul contelui d'Artois. La Coblenz. Apoi, pe lângă contele de Provence. Și nu stau tigniți. Sunt mulți și întrețin vrajba. Suduiesc ocârmuirea și pe rege. Răspândesc vorbe otrăvite și manifeste incendiare, îndeamnă la vărsare de sânge.

S-ar fi cuvenit poate mai multă socotință în judecarea acestor fapte nechibzuite, dar zelul Girondinilor înfierbântase Adunarea, care decretase încă din 9 noiemvrie, trecut, „pedeapsa cu moarte și confiscarea averilor" împotriva celor care nu se vor întoarce în țară până la începutul anului acesta.

Norbonne le strigă, în Adunare:

— Mai bine războiul decât să ne istovim fără rost!

Presară praf de pușcă...

Mulți dintre cei care dau zor să-l aprindă, socot că o mică plimbare cu trupele prin ținuturile megieșe va aduce astâmpărarea. Nu știu, bieții oameni, că cu războiul va lua foc lumea toată! și-ar fi cumpănit altfel vorbele, poate.

Episcopul de Mayența și electorul de Trèves izgoniră pe emigranți la prima somație. Se fereau de boclucuri. Împăratul, în calitate de tutore firesc al micilor stătuțe, încuviințează măsura luată fiindcă... a fost luată, dar adaogă că, supușii săi nemaifiind

astfel de vină, înțelege ca aceștia să nu mai fie stânjeniți, căci de unde nu, Franța îl va nevoì să ia parte aspră la ceartă!...

Urmașul său, Francisc II, avea sângele și mai iute. Era și mai tânăr. Nu va pregeta.

O veste rea! la Stockholm, acu' de curând..., zilele trecute, seara, la balul „Amiralității": un ofițer dintre conjurați, Harm Anckerströem, purtà ascuns după un evantai un pistol. Când regele a ajuns în dreptul său, a tras. Gustav III a căzut.

Prevestirile de la „Lucienne"!...

Fiul lui Adolf-Frederic și al Luizei-Ulric de Hohenzollern, despot luminat, iubea mult Franța. Apucase tocmai să se înțeleagă cu imigranții; destoinic, ar fi putut înjghebà o coaliție puternică. Franța a pierdut un prietin și Revoluția, un vrăjmaș de temut. Moare devreme, nu împlinise patruzeci și șase de ani. Era fruntea partidului liberal, al „pălăriilor" adică, și mult dușmănit de către protagoniștii „tichiilor"; amicii Rusiei îl urau de moarte și i-au dovedit-o.

Regele nu prețuiește nici cuvintele nesocotite nici trufia zadarnică și de aceea, la 9 martie, desărcinează pe Narbonne, de la cârma Războiului, fiindcă glăsuise nevrute în Adunare și se purta asmuțit la hotare.

Legislativa se îmbufnează de dojană. Sala toată în picioare.

Vergniaud la tribună, mâna întinsă arătând cu degetul prin fereastra deschisă spre Tuileries, tună:

— Privesc de acì palatul în care se urzește nimicirea noastră, contrarevoluția! Veți îngădui voi făr'-de-legea!!?

Tumult.

Regele? — încă un pas spre 'șafod.

Teatrele, o jale! „Le jugement dernier des rois", de Sylvain Maréchal... Măscări anticlericale: „La Popesse"..., cum îi zice. Apoi, *À bas la calotte!*, „Dă-i-dă-i-dă-i!", și mai încet și mai iute. Multe!

La Théâtre Français, rețetele sunt strașnice! îmbulzeală. Pe păreți, afipte: *„Rugăm scoateți tichiile, nu scuipați pe jos și nu vă otrăviți în loji!"*.

La 7 ale lunii, doctorul Guillotin înfățișase iar Adunării proiectul și planul și căpătă, în sfârșit, învoirea ca după încercare abia să se hotărască temeinic forma cuțitului.

D-rul Louis înlesnește construirea... șapte zile mai târziu, de față fiind el și d-rii Philippe Pinel și Cabanis, se clădește în curtea închisorii Bicôtre: *mașina*.

Direcția spitatelor slobozise trei leșuri, pentru probă.

Cele dintâi două încercări, făcute cu cuțitul închipuit numai de rege, izbutește pe deplin; a treia, cu fierul în semilună, dădù greș.

Se legiuiește folosirea cuțitului născocit de Ludovic XVI.

Mai trece o săptămână, aproape și „beleaua" e probăluită pe pradă vie: *Jacques-Nicolas Pelletier*, care cu trei luni în urmă jefuise puțin la drumul mare. Fusese osândit și i se urâse așteptând să plece — îl păstrau pentru încercare. Erau îngrijorați, toți, nu știau cum va primì poporul... *Mașina de ucis;* dovadă scrisoarea procurorului general către La Fayette, comandantul Gărzii Naționale:

Paris, în 21 aprilie 1792

„Domnul meu,

Prima execuție, mă refer la decapitarea prin mașină, va stârnì negreșit mult norod spre piața Grevei.

Socotesc neapărat util să îngrijiți ca, pe tot parcursul cortegiului și la locul săvârșirii, să aveți numărul suficient de soldați pentru a păzi buna ordine, astfel ca sentința să fie îndeplinită fără zăbavă.

(ss) Roederer"

Dar totul s-a petrecut în bună liniște, poate prea repede, numai, totuși spre mulțămirea celor mulți de față. Aceștia au botezat mașina de descăpățânat, i-au zis: „Louise", „Louizon", întâi; *„Guillotine"*, în sfârșit. Cel de pe urmă i-a rămas, nume.

La 21 ianuarie 1793, zi la zi nouă luni după prima probă, de la Bicâtre, va fi săvârșit... Regele! Gestație.

Manifestațiile publice ale partidului liberal, cel mai tare și cel mai îndrăzneț, nu-l vor oprì pe rege să-l aducă la cârmă. Fiindcă Ludovic XVI va rămâne, până în ceasul din urmă, constituțional.

Cheamă pe „Girondini" la putere, o fracțiune adică. Clavière ia Finanțele, Servan Războiul, Dumouriez Afacerile Străine; la Interne trece drăgălașa Manon Phlipon cu virtuosul ei bărbat, domnul... Roland!

Năbădăioasa femeie își vede visul cu ochii! Zburdalnică și autoritară în politică, în viața ei particulară ștrengărește, cu sufletul numai.

La 27 martie, guvernul francez trimesese la Viena *„ultimatum"*-ul. La 18 aprilie, primise răspunsul. Două zile apoi, Ludovic XVI, ostenit și aiurea, cere în Adunare să se declare război regelui... „Ungariei și al Boemiei". Fusese silnicit și trufia țării nu-i mai îngăduia să dea îndărăt, dar...

Înflăcărare. Totuși, un deputat dintre cei mai mărunți: Becquey, întreabă:

— Să avem noi destui bani pentru așa ispravă?

Cambon răspunde:

— Mai mulți și decât ne trebuie!

Unde ...să fie? — habar n-are nimeni.

Încep prin a înălțà tavanul circulației la un miliard șase sute cin'zeci de milioane. Curând le vor trebuì alți bani, mulți; gajul național nu mai ajunge. Va fi mărit, cum? — umflat, cât poate să rabde.

Cheltuielile încep să curgă. Fortificațiile cer bani. Garda Națională, țoale. Plătite în asignate, soldele și subzistența trupei vor fi cârpite cu alți bani. Mototolesc hârtia. Abia după ce armatele au să treacă hotarele, vor trebuì sunători, căci hârtia 'ceasta foșnește prea tare: *„Falș! falș!!"*. Din drumul ei, se ferește lumea.

Statul cumpără valute, le plătește scump și-și asuprește moneda.

Noroc la pagubă le vine în ajutor: Rochambeau a trecut în Țările-de-Jos.

Dar... trupele de acoperire de sub comanda lui Biron și Dillon sunt respinse de inamic, părăsesc câmpul de luptă, fug, ucid pe Dillon.

Parisul, amenințat. Luckner, străbunicul viteazului amiral german, și La Fayette opresc cu anevoie caznă înaintarea vrăjmașilor. Nu mai e unul singur, Adunarea-i chemase pe toți împotrivă-i, nu declarase că face război regilor?!

Iată-i uniți contra Franței. Solidaritatea suveranilor naște prima coaliție. În visterie, ioc gologani; la „Casa specială" nici o lăscaie.

Adunarea are un gest sublim: a băgat țara în foc, e drept, dar vrea să amaneteze lefurile deputaților pe trei luni întregi! să-i saie patriei în ajutor. Înflăcărare — obicei. Foc de paie, căci la 30 aprilie votează alte trei sute de milioane și-și iau și simbria toată. Era și mai lesne! Apoi, la răscumpărarea acestor bilete și așa nu se mai gândește nimeni.

Cin'sprezece zile mai târziu, se statornicește că nici o creanță asupra Statului să nu mai fie plătită dacă întrece zece mii de livre și numai până la împlinirea sumei de șase milioane, lunar. *Credit Industrial!* — fiindcă produce. „Cei cari au de luat bani să se înscrie din vreme", și dacă dau *zeciuiala*... pot trage nădejde. Dar, li se cere întreit. Toți au de primit sume mari, nu se mai înscrie nimeni.

Visteria arată că vrea să plătească, dar... n-o lasă Adunarea.

Încetare de plăți evidentă, dar nu glăsuită. Falimentul, pe față.

Celor care se încăpățânează să ceară, li se spune ritos: „Sprijiniți războiul, că de nu, veți fi plătiți mereu în asignate!!"

Toți pricep, lasă urechile-n jos.

Dacă le-ar da în gând să cumpănească bugetul! dar starea rea le stă acum împotrivă. Bunurile emigranților au fost suprataxate. Fără folos, căci nici o dare nu mai intră.

Apoi, prețuind că i se cuvine națiunii o răsplată, pentru supărările și cheltuielile îndurate, hotărâseră poprirea averilor celor plecați.

Silnica preluare a acestor bunuri va fi orânduită abia în plină vară, dar desfacerea lor va urmà foarte domol.

Cea dintâi răzvrătire? Au fost destule, de-a lungul vremii! Cea dintâi „părăsire de lucru", prima grevă? Anul acesta, în timpul alegerilor.

Sărbătoarea „sădirii plopilor", slăvirea *Libertății* și alcătuirea serviciului gărzilor naționale cam scrântiseră supușenia. Uitaseră și ziua hărăzită de Domnul, odihnei și lucrătorii încep să prăznuiască lunea.

10 mai, fusese ziua alei dintâi zăpăceli mai mari:

Unul din băieșii de la mina de cărbuni din Litry, un tânăr, aflând că cu stingerea privilegiilor dreptul de vânătoare n-ar mai fi o precădere a câtorva, numai, vede un porumbel în pulberea șoselii și trage.

Paznicul de vânătoare al castelului l-a zărit, aleargă într-un suflet acasă, își ia pușca din cui, vine, ochește și-l ucide pe cel ce trăsese în porumbelul d-nei de Montfiquet, stăpân-sa.

Trei sute de mineri, toți câți erau, lasă lucrul și pornesc buluc spre Rubercy, la castel.

Ajunși acolo, cer să li se-arate „Doamna" — căci spre a dojeni fapta, care le răpusese un tovarăș, au venit hotărâți să dea puțin foc castelului și vor s-o roage să-și care podoabele dinăuntru la adăpost; avea lucruri de preț, multe!

Stăpânul locului prinsese de veste că vin și fugise la altă moșie. Lucrătorii-s grăbiți, vor să se întoarcă iute la lucru. Ce să facă? Se duc la primar și-i spun...

Acesta:

— Nu e de competența mea și vă mai spun, să știți, mobilele dinăuntru sânt și amanetate la...

Iar vătaful lor:

— N-o fi treaba dumitale, dacă zici, da' vin' să fii față baremi când îi golim casa de troace, să nu păgubească prea mult nici dânsa nici cine-a înlesnit-o și să te încredințezi și matale că noi nu ne mânjim cu nimica.

— Asta da!, — și s-au îndreptat spre curte.

După ce au scos cu băgare de seamă afară tot ce cuprindea, au dat foc castelului — la o aripă, numai. Au răvășit cotețele, au smuls capetele păunilor și au spintecat iepurii de casă, pe toți! fără să-i mănânce precum au dat și drumul la buți fără să-și ude măcar buzele și era un vin, în pivnițe! Au tuns de la cotor cozile copoilor. Berci, le-au legat de gât spărietorile și i-au pus pe goană iar din aleea principală, au culcat la pământ doi platani, pe cei mai chipeși. Atât i-a tăiat capu', atât' au făcut.

Între timp, aflară că „doamna" e la Nandeville. Fugise biata 'colo cu cele trei fete ale ei și cu preceptorul lor, cuviosul Xavier, — popa era bun de gură și prețuit în toată împrejurimea; om de ispravă!

Până nici n-au intrat în sat, d-na de Montfiquet, o ștersese și de-aici cu două din fete. Pe cea mai măruntă, pe dumneaei o iubeau mai mult, o ascunsese preotul în cuptorul în care cocea pâinea slugilor.

Au umplut ograda. Cucernicul le iese înainte, cuvios:

— Dumnezeu cu voi! și ce vânt v-aduce pe-aici?

Roteau pălăriile în mâini și-și priveau bocancii:

— Păi... am venit, d-le părinte, venim să dăm nițel foc la castel fiindcă... poate c-ați auzit și sfinția voastră...?.

Părintele a oftat, și-a șters ochii, umezi, și privind spre cer:

— Știu, băieților, numai că... cu vijeli' asta puteți aprinde și satul dacă...

— Atunci, mai bine să-l dărâmăm!

— Asta... la voia voastră dar nu vă atingeți de locuințele slujitorilor, e păcat! sânt oameni sărmani, lăsați-le și cuptorul să-și coacă bieții pâinea.

— Da, mai e vorbă!?

Așa au făcut.

Curtenia care dăinuise mai întreg veacul al XVIII-lea își păstră păse-mi-te urmele. Nici răscoala nu cuteză să se înfățișeze despuiată de omenie.

Oblăduirea ce să mai facă? să-i pedepsească, să-i laude? I-a lăsat în plata Domnului!

A doua zi, din zori erau la lucru. Avuseseră, oamenii, puțină treabă și de-aia părăsiseră lucrul, câteva ceasuri.

Uitam! ori că l-o fi vândut altul sau că l-a lăudat gura, la unul dintre ai lor au găsit o cutiuță smălțuită și bătută în pietre scumpe. O șterpelise ispititu' dintr-un dulap, la Rubercy. S-au înapoiat acolo cu toții, au chemat primarele și au intrat în curtea castelului. Pe folositul necazului lor l-au dezbrăcat în pie'ea goală și l-au bătut cu chingile până l-au lăsat lat, iar cutiuța cu pricina au dat-o sub luare de dovadă, primarului. Pe capul ei se ciuguleau doi hulubi, zugrăviți în aur.

Monarhia își trăia încă puținele ceasuri...

Vin cu măsuri și mai aspre împotriva preoților nejurați. Suveranul nu vrea să mai semneze.

Adunarea slobozește garda pe care i-o hărăzise Constituția, regelui, și cheamă la porțile Parisului douăzeci de mii de trupași din gărzile naționale ale provinciilor. Cheltuieli mari. Câțiva din miniștri vor să depășească voia lui Ludovic și cabinetul se știrbește.

Răzimat pe Constituție, regele primenește guvernul.

Printre cei amărâți e și d-l Roland. Nevastă-sa îndârjește pe Girondini, vrea răzbunare, vrea și capul regelui. Îl va avea, dar fără folos când îl va pierde pe al ei, curând...

Astăzi, din zori, au năvălit în hôtel-ul contelui de Clermont-Tonnerre, — cel care, cu trei ani înapoi, dobândise în Parlament, drepturi politice și pentru Evrei. Pe temeiul că ar fi ascuns, omul, arme multe, l-au arestat și apoi i-au dat drumul. Dar în drum spre casă, s-a pomenit fugărit de gloată. O stârnise Coyote, fostul lui bucătar. Aleargă; o coasă i-a zdrelit scăfârlia și umărul. Fuge, cotește în rue de Vaugirard acolo, sus la al V-lea, locuiește d-na de Brassac, o prietenă. Urcă în grabă scările, l-au ajuns din urmă. L-au ucis. Cine? Unii zic, reacția! Alții: „Jidanii!" Dracu' să-i mai înțeleagă!

Trece o săptămână. Parizienii, uluiți. Orașul răsună de toboșarii lui Santerre. Câteva mii de oameni dau năvală la Tuileries.

Sunt opriți să intre.

Bat, ucid, omoară cu măsură, încă. Dau buzna înăuntru. Răcnesc, înjură pe... *„d-l Veto"*. Regele, liniștit. Cu o seară înainte scrisese duhovnicului său:

„...și vă rog veniți, căci niciodată avut-am mai mare nevoie decât astăzi de mângâierea voastră; cu oamenii am isprăvit!"...

Nimic nu-L mai miră și nu-L înspăimântă nimic.

Fără încetare trec răzvrătiții două ceasuri pline prin camera Lui. Râd, suduie ori tac din gură. I-au pus și lui și moștenitorului câte o tichie roșie pe cap. Nici o împotrivire, regele le spune blând:

— N-am făcut decât ceea ce-mi poruncesc Constituția și decretele.

Spre seară, mulțimea dezmeticită, ostenită și rușinată, poate, pleacă. Făcuseră treabă proastă. Nici ei, prea vinovați. Fuseseră amăgiți, împinși. De cine? Nu se vede mâna...

Urmă o înduioșare — milă și ascultare pentru Rege.

Adunarea veghează.

Prin decrete succesive, împrăștie rând pe rând toate trupele credincioase suveranului. La 27 iulie, încuviințează pe oblăduitorii districtelor să cumpere muniții și arme. La 1 august, municipiile primesc poruncă să făurească, pe socoteala Statului, lănci și țepoaie și să le împartă cetățenilor.

Revoluția o înlesnește Franța literară și cu un zel și o bucurie de a dărâmà, cum nu s-a mai pomenit nici înaintea ei nici după. E de „bon ton" să crezi în ea, dar se și cade așa.

Saloane în care se flecărește, sânt destule! la d-na Roland, la Lucile Desmoulins, la Louise de Kéralio — mai târziu, soția avocatului Robert, și la d-na Dodun. Filozofii și literații pornesc în toate „joile" la d-na Condorcet la Auteuil, și la d-nele Panckonke, Helvétius...

Rivarol, Champcenetz, redactorul de la „Actes des Apôtres“ și alți prieteni adevărați ai nobililor se întâlnesc în saloanele marchizei de Chambonas. Doctrinele revoluționare nu numai că sânt „très à la mode“, dar cine nu și le însușește nu-și cunoaște menirea.

În rue Neuve-des-Mathurins, într-un superb apartament tapetat cu brocart „bleu de safre“, prins în găetane aurite, și în care se resfrâng una-ntr-alta sumedenii de oglinzi scumpe — locuința d-nei de Genlis, sala-de-așteptare a Orléan-iștilor.

„Potoliții“ se adună la consilierul Adrien Duport, deputatul protipendadei din Saint-Germain.

Patrioții se strâng la d-na Bailly și tot „joile“, după-masă, la d-na Necker, vin Parny, Grimm, Sieyès, Condorcet, Talleyrand, d-na de Staël, — seara, 12–15 tacâmuri puse, i-apucă ziua — pun țara la cale.

Oamenii de lume nu pregetă, în toate dup'amiezile la d-na de Sabran, drăgălașul model al lui Vigée-Lebrun. Iar crema artiștilor la Talma, rue Chantereine.

Alt loc de întâlnire, „salonul“. Pânze și schițe, pe întrecute. David a trimes „les Amours de Pàris et d'Héléne“; Lespinasse, „La Halle aux blés“. Durameau: „Statele-Generale“ — foarte de actualitate. Bronzul lui Houdon, „l' Écorche“ a luat drumul spre Bele-Arte. Peste tot, vorbărie multă. Libertatea opiniei, desăvârșită! Orice gogomănie stârnește lauda, dacă e omicidă și orice minciună e crezută pe-dată, dacă înfățișează o grozăvie. Și așa, adevărul nou prinde a se răspândi prin conversațiile sale de salon, mai ales. Și cum nimic nu e mai deslânat decât trăncăneala, căci nu depășește întâmpinarea și nici nu duce la ceartă, oamenii n-au simțământul că sapă ei singuri temeliile așezării sociale.

Curte, cler, parlament, *Palais Royal,* Condorcet, Champfort..., sânt toți sinucigași sociali. La sate, grija cea mai arzătoare: să aibe tobe!...

Până la zi'ntâi mai dau drumul la trei sute de milioane, asignate. Emisiune proptită, zic, pe vânzarea câtorva reședințe episcopești, palate și locuințe ale comunității catolice, precum și alte bunuri mărunte și boarfe de prin case. Între timp sosește și întâmpinarea lui Brunswick prin care sunt înștiințați că va cădea cu asupriri grozave asupra vericui va fi luat parte la Revoluție.

Amenințarea îndârjește pe uneltitori, și spaima.

În dimineața zilei de *10 august,* poporul, cu furci, cu țepoaie, împresoară palatul Tuileries.

Garda șvițerană luptă până e cotropită. Cade.

Pătrund în curte, omoară.

Sumedenie de curteni vor să apere cu viața lor pe rege. Ludovic XVI nu vrea vărsare de sânge. Întovărășiți de câțiva credincioși, regele și familia Sa ies afară, se scurg prin terasa care dă spre Sena. Se duc să se pună sub scutul Adunării.

Lumea, mută. Trece ultimul cortegiu al Monarhiei.

În cap, Regele. Aindinea, nepăsător și rece. Desfăcut din oameni, singur cu gândurile Lui numai, pășește și spune încet:

— Ce devreme cad frunzele anul a...cesta!...

Se scuturau pomii.

S-a așternut seara peste oraș. Nepăsătoare.

Curtea palatului, pustie de vii. Câte unul, câte trei și pâlcuri, toți culcați cum au căzut.

Morții — soldați.

Vânt. Pomii-n jale... Își leapădă frunzele să acopere jos ocara, sângele.

Străbate aleea, singuratic.

Mâinile la spate, capu-n pământ, cufundat... Mic de stat și pare mare. Păru-i cade plete linse peste gât, o șuviță taie fruntea. Frunte mare. Ochi adânci, albaștri. Fața smeadă, supt de gânduri. Calcă rar și liniștit. Iată-l lângă leșuri. S-a oprit, privește lung...

S-a deprins cu morții. Pleacă.

Adunarea a suspendat pe rege. Poruncește să fie aruncați la *Templu:* el și ai Săi, până se întrunește „Conventul" — altă adunare, mai pizmașă.

La cârmă, nimeni.

N-au buget. Visteria trece sub oblăduirea Comunei răzvrătite și paza închisorilor.

Nu cheltuiesc, topesc!

Întreținerea gărzilor, răsplătirea celor cari-au doborât pe rege — sânt consacrați „viteji" — înghit bănet în neștire.

Starea trupelor, rea. Ofițerii, bănuiți, asupriți, neplătiți, fug pe capete din țară. La Fayette, cel dintâi, fiindcă...-i era scris să plece și era grăbit.

Să fi fost cu toții într-un gând, de la început? Nu. Întâi, gașcă de literați, cum văzurăm, și de gentilomi și alcătuind nu chiar un stat în stat, căci nu cârmuiau ei, dar o nație în sânul națiunii. Revoluția n-a răsărit așa dintr-odată și nici c-a vrut-o toată lumea. Dimpotrivă, se arată a fi fost îndelung pregătită și, pornind de la căznenile filozofilor și până astăzi la Domnia năbădăioșilor, mereu departe de ce trebuia să fie. Părerea lor nu e și a norodului, dar s-a impus acestuia. Fenomen neivit încă, în istorie!

Armata prusacă înaintează.

La 23 august, a capitulat Longwy.

Garnizoana cuprinde câteva mii de voluntari sperioși și o adunătură neascultătoare din gărzile naționale. Dau comanda generalului Berruyer. Patruzeci și doi de ani de serviciu, paisprezece bătălii și a câștigat unsprezece răni în slujba patriei. S-ar face de râs. Nu primește.

Pun pe lt.-colonel Louis-François Lavergne. Un ostaș destoinic.

Peste trei zile, șaptezeci de mii de soldați împresoară cetatea. Bombardamentul ține cin'sprezece ore. Orașul arde din șase părți. Înăuntru, nouă companii de grenadieri ai districtului, nu vor în ruptul capului să moară. Plâng, se tăvălesc pe jos, zbiară, se vaită, urlă, nu vor să lupte.

Vrea să reziste. Trupa nu vrea să piară. Silnicit, predă întărirea. Făcuse tot ce-i sta în putință. Iese cu toți oștenii, i se dau onorurile meritate de cei vrednici.

Judecat, e mărturisit fără vină de către Curtea marțială din Haute-Marne, dar îl țin la popreală. Tare pe nevinovăția sa, cere alți judecători.

La 2 septemvrie, cade Verdun-ul.

Două săptămâni mai târziu, bunătatea regelui Frederik-Wilhelm II îl dăruì înapoi Franței; ce mărinimie! Filozofii veacului preaslăvesc Prusia. Țara aceasta, cu toate că aliata Austriei, nu e privită de către franțuji drept vrăjmașă; cum o să fie!?

De altfel Dumouriez își dă toate silințele s-o desprindă din coaliție. Chanvier, bibliotecarul regelui și Borelly, dascăl la Școala Militară Prusacă, au înjghebat la Berlin un partid care laudă Revoluția franceză și înstăurarea Republicii. Au legături strânse cu cartierul general al armatei prusiene. Dintre generali, cei mai mulți: Kalkreuth, Mollendorf, Courbière și chiar Brunswick nu sânt pătrunși potrivnici Jacobinilor. Aceasta lămurește și desele întrevederi, călduroase, ale căpeteniilor, între tabere. Și viitorul Frederik-Wilhelm III, vorbind despre ofițerii francezi, spune:

— ... mai că m-ar alege regele lor și unii mi-au și spus-o!

Prusophilie ori *francofolie*, tot atât de neghioabe și oarbe îndrăgostiri, vremelnice, bune doar să amăgească pe cine le arată și cui, câteodată. Dar în sfârșit... Retragerea lui Brunswick fusese o farsă, izbânda Francezilor o politețǎ sau o poliță, trasă, căci Longwy și Verdun sunt date înapoi, Franței, în schimbul altei plăți, adică: Brunswick să-și poată trece nevătămată armata, aproape douăzeci de mii erau suferinzi, în liniște peste Meuza. Învoiala ține pe Kellermann în frâu. Să privească la vrăjmaș fără să-l fugărească nici să saie asupră-i.

Abia după ce trecură de strânsoarea Argonilor și de apă, spun Prusacii ce aveau pe suflet; ministrul Lucchesini lămurește pe Valence și pe Kellermann că:

— Berlinul nu stă de vorbă făr'-de Viena!...

S-au schimbat numai vremurile. Atât.

Joaca „militărească" și păcăleala diplomatică se încheiau astfel. Tribunalului revoluționar, însă, îi trebuia vinovați cari să ispășească căderea Verdun-ului.

Dumouriez, căpetenia cea mare, socotise căderea acestei cetăți folositoare propriei sale strategii, pentru: „...a ocolì alte nenorociri mai mari," scrisese ministrul Servan, încă la *29 aprilie*, de cum auzise tunurile lui Brunswick. Danton auzise și alte sunete, și... Bruncwick.

Pentru același temei se părăsea și Montmédy.

Negocierile au fost reluate și se vorbește de pace...

Verdun-ul era slab apărat. I-ar fi trebuit cetății 115 tunuri și 55 de mortiere și avea abia zece, iar guri de tun numai treizeci și două. Cinci piese de 24. În afară de oamenii căpitanului Grivet, puțini, nici un artilerist. Comandantul lt.-colonel Galbaut și-a cerut rechemarea. Lt.-colonel Beaurepaire îi ia locul. După două zile de furtună de ghiulele, au capitulat. Beaurepaire și-a luat viața, să scape de rușine. Trupa a fost lăsată slobodă, să iasă, fiindcă se purtase vitejește. Au luat cu ei și rămășițele comandantului și le-au îngropat la Sainte-Menehould.

Tribunalul nu mai avea astfel, de surchidit, nici un vinovat. Și spumegau de patriotică înverșunare: cum, să cadă cetatea și să nu se taie capul nimănuia?!

La Verdun, Balthazar Fauré și Mallarmé, amândoi împuterniciții poporului, diriguiesc prădăciunile, jăcmănesc bisericile și purecă oamenii, să afle pe vinovați...

Fostul părinte Sommelier, vicar al arhiereului constituțional Aubry, feștelise slujba. O s-o șteargă curând. Are de secretar pe Madin. Iubitor de cârcote și bun de belele, numai. Îi va ajuta să afle pe cei care „păcătuiseră împotriva nației" sau să-i născocească, la nevoie.

— Femeile sânt de vină!, — zice. Urzì, cròi, chinuì și le trântì în fiare.

Sunt învinuite că au dus dușmanului zaharicale și că au primit câte o floare, bietele! Taberele erau apropiate. Căpeteniile trupelor învrăjmășite, luau zilnic masa împreună. Ele sunt păcătoasele! Vor ispășì.

Convoiul: Claire Tabouillot, 17 ani, și maică-sa; fetele Henry: Suzana 26 de ani, Gabriela 25, Barbe nici șaisprezece, — orfane. D-na Lalance 69 de ani, văduva Masson 55 — dumneaei cumpărase acadelele! — și multe altele Apoi: fostul colonel Grimoard, 70 de ani, fiindcă purtase șarfa albă, semnul veteranilor!, Daubermesnil 75; un droghist, un cerar, un vier; popi, călugări; un Benedictin împovărat cu optzeci și șapte de ani, căci cutezase să-l vadă pe arhiereu, care se înapoiase; parohul bisericii din Saint-Médard, 76 de ani, împricinat că s-a dus să-și slujească biserica. Toți laolaltă cu fecioarele din Verdun: unsprezece femei și douăzeci de bărbați, majoritatea moșnegi.

Barbe Henry abia împlinise cin'sprezece ani. La instrucție, Sommelier o întreabă:

— Și câți ani ai?!

— Cin... șaisp'ce, monsieur!

Către grefier:

— Scrie, *majoră!*

Fouquier-Tinville vede convoiul, zbiară:

— Căruță de băligar!!

Le-au tuns capetele... fiindcă au predat Verdun-ul!

Emanciparea femeii, pornită încă din ultimii ani ai fostului regim s-a împlınit. Decretul din 20 septemvrie 1792, hărăzește Franței „divorțul". Vin și cu separația de bunuri. Femeia e slobodă, acuși, stăpână sieși ca și pe averea sa. A crescut cu aceasta însemnătatea căsătoriei? Legea din *4 floréal* va statornicì că ea nu mai e decât un contract civil și prin aceasta, chiar, revocabil cu învoirea părților. Strădania împăratului Iosif n-a fost degeaba. Sămânța a rodit.

Iar i-apucă grija de visterie. Cer să se aducă argintăria de la Tuileries, tot ce s-a furat din casele celor plecați și prada luată din monastiri și biserici. Parcă e nebun careva să dea înapoi?! N-aduc nimic — dimpotrivă: pe unde pot, mai iau. De la nasul lui Roland, poposise iar la „Interne", dosesc și diamantele Coroanei. Mai nu mai aveau ce fura. Își pierd capul. Vreme rea. Apus de sânge.

2 septemvrie...

La Châtelet, la Carmes, la Bicêtre, la Abbaye, La Force, Salpétrière, pretutindeni, cei închiși sânt omorâți cu parul, cu furca, cu ce le cade-n mână ălor puși să-i isprăvească.

Căsăpesc și pe șvițeranii din gardă, vinovați că ascultaseră cinstit de porunca ofițerilor; pe preoții care nu și-au lămurit *constituția;* seniori, suspecți, tot ce întâlnesc. Măcelul ține patru zile.

Pragurile temnițelor, curților și strada mustesc de sânge. Curge gârlă. Beau câinii și înghit sloiuri de sânge, ling, să spele rușinea căzută pe oameni.

Beția adulmecă și pe cei din provincie. Se ucide mai puțin, poate, dar se fură în năbădăi! Târgurile, deșirate. Prețurile cresc. Femei despletite, gura otrăvită, părul vâlvoi, scântei în ochi — aleargă, țipă, îndeamnă la jaf și omor. Golesc prăvăliile. Paza... sosește când nu mai e nimic de păzit. Cere totuși plata, pentru osteneală.

Billaud-Varenne e pe front; nu-i ardea de război. Negocierile merg greu. A adus cu el ceva parale și le-a mai înviorat, dar puține! Abia trei milioane. N-ajunge și se înapoiază în Capitală. Se duce de-a-dreptul la Comitet. Acolo:

— Ce ne facem, fraților? Nu e rost de pace.

Panis:

— De ce nu puneți să se... jefuiască *Garde-Meubl'*-ul?

— Ar fi o idee! — Admirabilă!

— Și ce-o să zică poporul?

— Ce o să-l învățăm noi să creadă, m-ai înțeles?, — și Danton părăsește sala.

La 20 septemvrie, se întrunește „Conventul". Turburarea generală i-a îngăduit să se alcătuiască de pe cum a vrut. Adunare de pomină!

„Legislativa" se cărăbănește. Trăise puțin, dar ucisese destul.

În aceeași zi, Brunswick e respins. Danton își luase măsurile... Banul e ochiul dracului.

Micii voluntari încadrați de bătrânii soldați ai fostului rege sânt înlesniți să învingă — la Valmy.

Goethe îi vede, nu-i mai uită, le cântă vrednicia.

„Hârtia" se înviorează.

Conventul s-a alcătuit cu *749* de membri; după dobândirea ținuturilor noi, însă, sporesc numărul lor la nouă sute trei. Mulți! dar vor lipsì cu duiumul de la ședințe.

La deschiderea sesiunei, sunt de față șapte sute. Peste unsprezece luni nu se vor mai întâlni zilnic, acolo, nici două sute. Cei mai mulți, cu groaza-n suflet, adastă acasă vremuri mai bune, nu le arde să s-arate. Bate vântu' a primejdie.

Cei de cunosc țelul, puținii, vin zi de zi. Nici nu le mai stau piedici în cale. Ahtiați după noutăți, hotărăsc, la 22 septemvrie, că de acì înainte toate actele publice să fie datate, pentru anul în curgere, cu *„anul I al Republicii, una și indivizibilă"*, zic. Vor schimba și numele lunilor...

Se arătau uniți, între ei, dar sunt dezbinați până la desnădejde!

Apoi, guvernul poporului e el însuși al „cluburilor" și al comitetelor — cum va fi undeva mai târziu al „sovietelor", și nici că se putea altfel. Așa se mărturisește suveranitatea norodului, prin căscioarele acestea. Nu mai ființează comitetele, piere și oblăduirea democrației.

Patruzeci de ani mai târziu, regele Louis-Philippe istorisea curtenilor săi convorbirea ce avusese cu Danton, a doua zi după bătălia de la Valmy:

Ducele sosise în grabă la Paris, să aducă vestea, — 23 septemvrie 1792.

La ministerul de război nu l-au primit. Servan era bolnav. Stăruì, spuse că vine de pe câmpul de luptă, că are știri. În sfârșit, Servan îl primește. Era în pat; toți miniștrii în camera lui.

Le anunță izbânda. Se plânge apoi c-a fost mutat la Strasbourg și că e prea tânăr — avea nouăsprezece ani numai — pentru ca să-și asume răspunderea acestui comandament și cere să fie retrimis pe front.

N-avea noroc! fusese înlocuit. Abia își stăpânea necazul, când unul din cei aflați de față, tăiat ca din stâncă, vânjos, vorba aspră, îi spune:

— Servan e un netot, vino să mă vezi mâine, te voi mulțumi.

Ducele de Chartres îl întrebă.

— Și cine ești d-ta?

— Danton, ministru de Justiție.

A doua zi, în Place-Vendôme, Danton:

— În regulă! Vei avea același post, nu însă subt Kellermann ci sub Dumouriez. Mai vrei ceva?...

Tânărul, vădit împăcat, îi mulțumește.

— 'Nainte de să pleci, un sfat: ai însușiri ostășești, pricepere, vei ajunge! dar vindecă-te de un cusur: vorbești prea mult! abia ai sosit de o zi și o noapte și ai cârtit cât ai putut împotriva... *chestiei din septemvrie*... sunt bine înștiințat, ia seama!...

— Dar a fost o grozăvie, o căsăpie! ...cum vrei s-o numești altfel?!

— Căsăpie... măcelul acela? Da, eu l-am făcut! — s-a sculat în picioare— Generale, ascultă: toată asta-i treaba noastră, nu a dumitale!! n-ai cădere să faci politică. Luptă cu vrednicie pentru țară, cum făcuși pân' acum, o recunosc... Apoi, știu și o simt: republica ce am clădit noi, nu va dăinui. Se va vărsà încă mult sânge; Franța se va întoarce, prin păcatele ei, prin virtuțile ei poate, iarăși la monarhie, dar vechiul regim și-a trăit traiul, prea înapoi nu ne vom mai întoarce niciodată, cuceririle dobândite de Revoluție nu vor fi în prea mare primejdie, ele vor stărui până-n vecii-vecilor! Se va înstăurà o monarhie democratică, da! Franța nu va îngădui niciodată reîntronarea ramurii lor... Pe când d-ta, care ai luptat cinstit sub cutele drapelului tricolor, ai sorți să domnești. Fii prevăzător însă! Te miră poate că tocmai eu să-ți vorbesc astfel? dar... mai avea-voi prilejui să te văd, să ți le spun...? — zise cu amărăciune. — Hei da...! vei avea o sarcină grea, aceea de a dăruì acestui popor acele două bunuri pe care le dorește peste toate și pe care nu se pricepe să le păstreze: *ordinea* și *libertatea*... Vei mai avea și altă grijă și încă una de mâna întâi, să... chezășuiești neatârnarea națională, prin poziția geografică a acestui oraș, veșnic amenințată. D-ta, care ai fost părtaș la glorioasele lupte din anul acesta, vei fi în măsură atunci să cunoști unde ie... subțire ața. *Aici!* Adu-ți bine aminte că Parisul este inima Franței și ceea ce noi... nu vom avea vreme să înfăptuim, să desăvârșești d-ta, întărirea Capitalei... și-acum pleacă, generale, du-te la armata lui Dumouriez și învingeți pe Austriaci!

Chestia din septemvrie?...

Corpul municipal din Versailles fu înștiințat, la 8 septemvrie, printr-o scrisoare pare-se a lui Roland, ministrul de interne, cum că arestații vor fi strămutați acolo.

Nu se dădù prea mare crezare acestei vești, fiindcă Adunarea Legislativă hotărâse tocmai ca cei închiși la Orléans să fie duși la Saumur. Și nime nu cutezà a crede că se putea săvârșì fățiș o încălcare a decretului. În afară de doi-trei însetați de sânge, se știa că și Roland și municipiul, din Versailles, vroiau să cruțe viețile bieților prinși.

Dar, peste toate socotelile, sosì porunca ca, pentru cei care aveau să vină, să se întocmească repede un lagăr în locașul Menajeriei chiar.

Ca la vreo șase mii de voluntari goneau, fără căpătâi, prin târg. Erau armați, dar batalioanele nu erau alcătuite, nici nu-și aleseseră căpeteniile încă.

Peste o mie cinci sute de soldați întovărășeau pe cei porniți, pe deținuți. Paza fusese orânduită din Paris.

Cei arestați: 47, ori patruzeci și opt.

Jean-Claude-Michel Alquier, ex-constituant, acum membru al „Conventului", era și președintele Tribunalului criminal din Seine-et-Oise. Un om cinstit de toată lumea.

Prezidà tocmai adunarea electorală din Saint-Germain-en-Laye. Aflând că cei arestați vor sosi curând, grăbì spre Paris. La 9 dimineața, fu primit de Danton.

— D-le ministru, sânt înștiințat că popriții Înaltei Curți vor fi diriguiți, astăzi încă, spre Versailles. Legea cere ca ei să fie cercetați în primele *24* de ore. Vin să vă întreb dacă mi-e orânduită mie răspunderea aceasta și dacă trebuie să încep interogatoriul?

— Domnule... — răspunde Danton, morocănos și scărpinându-și o bucă, — printre ei se găsesc mari vinovați! Nu poți să știi cum o să-i întâmpine poporul, nici până unde va crește furia lui...

— Domnul meu, n-am venit aici pentru ca să aflu simțămintele pe care le nutrește norodul față de acești nenorociți. Mă bizui pe îndatorirea ce are consiliul comunal din Versailles să apere ordinea și legea, eu vin să vă întreb numai dacă trebuie să-i cercetez, atât.

— D-le Alquier, crede-mă te rog, nu te a-mès-tè-ca în lucrurile astea... S-ar putea să ai neplăceri mari!

— D-le, aici nu vă vorbește d-l Alquier ci președintele Tribunalului criminal al departamentului Seine-et-Oise, care vine să întrebe pe ministrul de Justiție dacă să facă cercetarea ori ba?!

— Dar..., d-le, în-țè-lège: dacă trebuia să le mai iei interogatoriul, te-ar fi vestit ministrul dumitale, tòcmai fiindcă n-ai fost înștiințat cruță-ți osteneala și atâtea întrebări, — și i-a întors spatele.

Primarul orașului, cetățeanul Richaud, cu primejdia vieții lui s-a străduit să-i scape.

Sosise convoiul. Mulțimea, pe ei. O mânà Fournier, americanul — om crunt.

Au ajuns în dreptul Oranjeriei. Lume multă, era 'ntr-o duminică.

Bietul primar era cât p'acì să-și lase viața. Un hamal l-a luat în brațe, l-a cărat departe, așa l-a scăpat.

Venise omenire și de primprejur, de la Pontchartrain, de la Neauphle. Se dăduse sfoară în țară că o să fie lată! Louis Grosmets, un pierde-vară, un poșindic, dăduse roata prin sate și prin mahalà, să-i stârnească. Plecase din zori — așa lăsase vorbă.

Fournier, trecuse prin Paris, fusese dăscălit și plătit bine, ațâțà mulțimea. S-au pus pe lucru.

Din șirul de căruțe, în care tremurau vargă... nejudecații, au dat jos vreo patru slugi care-și însoțeau stăpânii.

Pica mare o aveau pe marchizul de Brissac — era adăpostit în închisoare, aiurea. Vină mare: își păzea dreptul „de vânătoare". Fiindcă nu-l găsiră, dintr-odată, ciuda toată o îndreptară pe Lesart, fostul ministru. L-au tras de păr, de haine, afar' din car. Jules Tardif, argatul lui, unul din cei patru scutiți, s-a repezit înaintea lor:

— Vreți să-l ucideți? lăsați-mă pe mine! cine-l cunoaște mai bine decât mine? mi-a fost stăpân, un blăstemat, un câine! mi-a venit și mie rându'!, — a smuls o sabie și a-nceput să-l cresteze, — îi vin de hac și singur, voi vedeți-vă de alții! — și l-a umplut de sânge, l-a târnosit bine și l-a trântit în șanț. Murise.

Vreo șapte-opt au prins să sară din căruțe, zdreliți, sfârtecați de sabie, au fugit pe unde-au nemerit un adăpost. Mulți se împiedecau în mațe. Pe alții apucaseră să-i bage-n

închisoare. Vreo trei, printre ei și un ofițer din Perpignan, au scăpat. Unul din adăpostiții în casa corpului de gardă stătea, săracul, pitulat într-o odaie su' pat. Inima cât puricele, fiindcă nesăturații căutau la pradă...

Seara, au mai ucis cu parul, cu ciomagul, cu cichìa, vreo douăzeci din cei închiși la tribunal. Și s-au întors iară — aflaseră că mai sânt patru.

Capul juraților, aveau tocmai ședință acolo, pusese să se întindă în curmezișul ușii o panglică tricoloră. N-au cutezat să treacă. S-au răspândit prin mahalale, prin sate, care cu câte o ciosvârtă în mână, un braț, o pulpă, o căpățână, o labă, un glomoreț de mațe în furcă, să ducă vestea bătăliei și proba. O delegație a pornit spre Saint-Germain, purtau cu ei o mână smulsă de la umăr și un crac golit de sânge, carnea albă — scursă. Bietul Cossé-Brissac!...

S-au oprit la ușa Adunării-electorale. Carnea de om țineau s-o aducă plocon în sala de ședințe — trofee. Aprodul nu i-a lăsat să intre. Noroc că s-a găsit un om de treabă, un patriot, și a oprit scrutinul, i-a poftit 'năuntru. Nu le-a fost pe plac la toți. Și-așa, plecând, au făcut și ei ca ceilalți: ciosvârtele le-au aninat la poarta târgului, sus, în văz, afar'.

Lumea, împrăștiată.

Tardif s-a apropiat de locul unde-și mântuise stăpânul, îi dà ocol. L-a tras de mână, stătea stârcit, mort de spaimă.

— Stăpâne, scoal' și iartă-mă c-a trebuit să fac așa... Nu mai era chip altfel!; — abia-l zgâriase. Ba se crestase singur la mână, pentru boia. L-a luat în brațe. Au fugit... Cu prețul vieții lui! fiindcă-l slujea de când era copil.

Leșurile, în stradă. Lumea, ostenită de luptă, de trudă, de pripeală — pe la crâșme.

Vătafii strânși la han.

Beau din gros.

În fața lor, în drum, două trunchiuri fără cap, fără brațe nici... picioare. Pe unu-l spărsese la burtă un câine — trăgea de măruntaie...

Iaca sosește și Grosmets. Lipsise toată ziua.

L-au luat la huiduieli. Râdeau de el că știe doar să răscolească lumea, s-o asmută și c-o luase la sănătoasa, să-și păzească pielea. Vorbe!

Stătea omul aiurit, privea la ei făr' să-nțeleagă... Își cunoștea și vlaga și oțelul. Lui, frică?! A scos briceagul. Trei pași...

Câinele s-a tras în lături.

A înfipt gheara până-n cot în burta răscolită, mai sus, în dreapta. A smuls din trup ficații. I-a crestat.

Afară, un grătar. Frigeau cârnați, costițe.

Le-a zvârlit friptura în țărână. A rostit ficații.

Toți cu ochii pe el, muți.

A tras o masă și un scaun, alături — lângă foc.

Dogorâți pe o parte, i-a întors pe ailaltă parte. Musteau...

Pe masă, o farfurie cu scovergi. A răsturnat grătaru-n blid și a început să-mbuce.

A mâncat ficații!...

Louis Lyre, de fel din Croydon, negustor de pachiști în Beaubourg, a fost arestat aseară. Vânduse, pare-se, diamante și perle lui Moyse Trenel. Acolo, la *Garde-Meubles*,

de unde au pierit, jaful ţinuse trei zile: *11, 13 şi 15 ale lunii* — cât i-a îngăduit guvernul să ţie, atât.

Cei care-au mai apucat un trecut, stau de o parte. Din toţi câţi sânt ai „clubului", abia de vin zece-cin'sprezece zi de zi şi dintre ei să tot fie patru-cinci mai stăruitori, — ei sânt stăpânii „societăţii". Bunul lor plac, numai, îngăduie domicilor să pătrundă sau nu, acolo, ei zic *da* sau „ba!", la orice întâmplare şi hotărăsc de pe cum li-e dorinţa. Soborului i se îngăduie aleşuirea doar, că poate chibzuì. Răstălmăcesc ordinea de zi, lungesc şi prelungesc şedinţele, le amână. Târziu, spre miezul nopţii, când n-au mai rămas decât huhurezii şi cei pe care-i alungă căminul, cheflii, umblă suveica şi... ucazul trece. Şi iată că în sânul marei „societăţi" s-a alcătuit alta mai mică, dar mai plină de râvnă şi mai unită care, curând, îi va duce de nas pe toţi.

Adunarea e împărţită în două.

De o parte, stau *Girondinii:* republicani democraţi, anticlericali, — tipul revoluţionarului. Au doctrină, frâu şi credinţă; fiziocraţi, liberali, ostili intervenţiei Statului. Sunt potrivnici asupririi, taxelor şi rechiziţiei. Simt cu toţii că prefacerile sociale şi politice trebuie stăvilite de îndată ce scopul a fost atins. Nu vor înscăunarea turburării. Înţelepţi, în sfârşit.

De cealaltă parte: *stânga* — „Montaniarzii". Oameni noi.

Micul avocăţel din Arras a stat în umbră până acum. Moderat în „Constituantă", apreţuit mult la... Cluburi. Iese la iveală. Va creşte sus! Jacobinii l-au transformat. Va fi cel mai aprig purtător de cuvânt şi sabie...

Virtuos până la păcat. Curând.

Apoi, Saint-Just. După o tinereţe deşucheată, şi-a amărât mult părinţii! vine potolit până la spaimă.

Marat, doftor fără încuviinţare. Cinstit până la strâmbătate.

Tallien, Billaud-Varenne, Colot d'Herbois; năstruşnicul prinţ, ducele d'Orléans — cetăţeanul *Egalité,* vlăstar regesc şi sperjur. Va vota moartea regelui.

Danton, dăruit cu glasul, semeţia, însufleţirea şi flacăra lui Mirabeau. În pragul pricopselii, fusese ministru de justiţie, dar îl frământă ambiţii mari.

Toţi vor s-ajungă. Le trebuie Revoluţia! Li-e dragă.

Vor voì să fie mai potoliţi? puterea nu mai e în mâna lor. Îi mână povârnişul. Au fost aleşi de „Cluburi" şi de către Comuna răzvrătită, adică de Santerre, căpetenia războiului fratricid, şi de trupele acestuia. Vor fi ascultători, *trebuie!* Altfel...

Toate împotmolirile monedei le sunt prilejuri de iscoadă şi prigoană. Ceată de turbaţi, vor grămădì toate greutăţile pentru a desăvârşi prăpădul. Vor să sprijine asignatul. Îi pun proptele: amenzi grele, temniţa şi mai ales „maşina de scurtat". Cresc inflaţia, fiindcă s-a mărit nevoia. Vor stabilizarea. Au două mijloace: prin controlul preţurilor, controlul puterii de cumpărare ori siluirea încrederii purtătorilor de hârtie, prin spaimă.

Vremuri grele!

Cin'zeci de departamente se revoltă şi paisprezece armate ale Republicii luptă înăuntru şi peste hotare.

Evreului din rue des Vieux-Augustins i-au tăiat capul. Alţii, închişi, mai sânt. Dacosta, Lyon Rouef, negustor şi muierea lui, Leyda. Aaron Hombergue şi Şoim Anglès père &

fils au vândut lui Benedict Salmon câteva diamante, multe. Le cumpăraseră cu nouă mii de livre, de unde? şi le-au desfăcut la o sută cin'zeci de mii. În vremile turburi pietrele scumpe au căutare, până şi neprihăniţii umblă după ele. Zoresc.

Zeloşi să înscăuneze cinstea, încep răfuiala... socotelilor, purificarea. Astfel sânt toate adunările tinere. — *Skoda.*

Strâng cu uşa pe Danton. În cercetare, mai multă pizmă decât iscusinţă. Nu sânt probe. Ciupeşte negreşit, dar dă cu două mâini prietenilor. Comuna a împrăştiat fonduri, fără milă. A tipărit „bilete de veresie" cu toptanul. Puţin jaf, cum s-ar zice. Recolta e bună, dar ţăranii o păstrează. Gurile cer...

Comuna cumpără scump grâul şi-l vinde ieftin — *prime.*

Ceea ce răstoarnă comerţul alcătuit şi preţurile e tocmai rânduiala dezmăţată a emisiunii. Şi pocăinţa lui Saint-Just se amestecă:

— ...Vreţi să tămăduiţi răul? micşoraţi cantitatea de hârtie şi frânaţi slobozirea ei!

Demagogii creează noi cheltuieli. Trebuie bani proaspeţi.

La 24 octomvrie, alte patru sute de milioane.

De ochii lumii încep acoperirea ultimei emisiuni, vând din bunuri câteva dulape, tacâmuri, scaune, lighene... Noroc că războiul cu prădăciunile lui, în afară, le mai aduce ceva mijloace înăuntru. *Conventul* a născocit doctrina războiului de procopseală, aducător de hrană şi berechet.

Dumouriez ia Jemmapes, ajunge la Anvers. Pe Alpi, Montesquiou împrăştie pe Sarzi, o căpetenie a lui ocupă Nisa. Custine ia Speier-u', Worms, Mayenţa şi Frankfurt.

Temeiul încălcărilor? — Să poarte la vecini şi departe, tuturor, lumină din făclia aprinsă. Viaţă nouă celor care doresc libertatea şi „musai" s-o dorească toţi! Le duc ajutor şi fraternitate şi cu acelaşi prilej le uşurează şi punga şi din averi şi dacă se împotrivesc cumva, şi viaţa.

Pornirea spre cuceriri şi răspândirea „însufleţirii" le va trânti curând în spinare un vrăjmaş de seamă: *Anglia.*

Marele Pitt privea cu mulţumire la zdruncinarea din Franţa. Îl răzbuna puţin de uneltirile şi mijlocirea franţuzească, în America, iar destrăbălarea negoţului ei este în folosul comerţului ţării sale. Când Revoluţia ajunge însă la Anvers, socoate că vârful pumnalului gâdilă prea de aproape coastele Angliei. Se supără. Strâmbă din nas.

Curând o să strănute: *„A... bukir!"*.

Prădăciunile armatelor franceze nu contenesc. Custine ridică contribuţii grele, ceilalţi la fel. Cambon îşi întocmeşte un catastif de primiri, cere.

Dumouriez ştie să se bată, nu se pricepe nici nu vrea să prade bisericile din Belgia, precum i s-a poruncit. Crâcneşte şi se deoache.

În decemvrie, numai, cheltuielile întrec cu o sută optzeci şi nouă de milioane, intrările. Războiul zvântă paralele. Slobozesc întruna, curg milioanele. Sunt legaţi de Revoluţie, toţi, altfel asignatul piere.

Conventul a lucrat cu bocluc. Şi-a pus în cap toată Europa. Vor să rămână fără cap şi aşa, la *21 ianuarie 1793,* decapitează pe Rege!

Nu trec nici două săptămâni şi Anglia declară război.

Pentru întâmpinarea acestor noi întâmplări, au ridicat efectivul trupelor la cinci sute de mii. O lună mai târziu, altă chemare: încă trei sute de mii.

Vendée-a sare-n picioare, toată provincia, ca un singur om. Răscoală grozavă! Țăranii contelui La Rochejaquelin, ai lui Charette, Bonchamps, Cathelineau, cuceresc Machecoul, Cholet, Thouars, Fontenoy, ajung la porțile orașului Nantes. Ucid tot ce le iese în cale. Răvășesc trupele cârmuirii. Pe comisarii poporului îi spânzură cu picioarele de crăci, sub cap le grămădesc paie, îi pârlesc ca pe porci. Fac nelegiuiri multe. Izbânda lor împotriva... țării se înjugă cu victoria dușmanului. Sărmană țară!

Armata lui Coburg împrăștie trupele din Belgia, le înfrânge la Neerwinden. Dumouriez predă comisarii și fuge la inamic. Custine e aruncat, scos din orașele Rhinului. Mayența rezistă încă. Subzistența, neprevăzută. Soldații, desculți și deprinși cu foamea, strâng cingătoarea, să potolească burta. Cambon nu-și pierde cumpătul, le spune în Adunare:

— Hotărâți întâi de câți oameni avem nevoie, voi îngrijì apoi și de ce le trebuie. Împrejurările ne vor luminà și asupra mijloacelor.

Izvoarele ordinare sunt contopite cu intrările neobișnuite, iar cheltuielile le prididesc suma.

Cu începutul anului, au desființat „Casa Extraordinară". Visteria va săvârși ea singură slobozirea hârtiei, după nevoie și fără altă încuviințare. Treaba asta baremi merge strună. O lună mai târziu, dau drumul la opt sute de milioane, dar au ridicat prețuirea bunurilor cu încă un miliard trei sute, — tot pe hârtie.

La 21 februarie, Adunarea îl judecă pe lt.-colonelul Louis-François Lavergne, răspunzător, ziceau, de căderea Longwy-ului. Poruncesc liberarea lui, dar, pentru a se da de urma vinovaților, e ținut să nu părăsească orașul Langres. Dușmanul călca hotarele. Fuge să-și dea viața acolo unde e nevoie. Îl prind. Iar, la judecată. De astă dată, în fața „Comitetului..." Nici o nădejde pentru cine ajunge acolo!

Soția lui, Victoire Resnier, are 26 de ani. Îngenunche, plânge, se roagă — zadarnic.

I-aduc bărbatul, pe targă. L-au schingiuit, e pe moarte. Ea, lângă el.

Judecătorii: Armand, Voulland, Vadier râd. Președintele-„roșu", Dumas rânjește:

— Și cum, cetățeano, adicătelea socotești necaz mare că scapi de așa pacoste, de hodorogul ăsta!? — și hotărăsc să-l ucidă.

Victoire Lavergne-Resnier era micuță, săltată pe vârful picioarelor, pumnii strânși, ochii flacări, cât o ia gurița țipă:

— *Trăiască regele!!* și dobândește astfel să moară cu el. Li se taie capul.

Alte griji: bunurile emigraților n-au fost desfăcute iar cele de peste hotar, adăugite la ele, pot fi pierdute în orice clipă. Teama! se macină chezășia, dată hârtiei. Chabot, Marat, Clavière încep să fie îngrijiți de puzderia de hârtie. Dacă ia foc, vor arde cu toții.

Intrarea dărilor lâncezește. Marat nu se sfiește să le spună:

— L-ați vrut temei și asignatul va fi târnăcopul care va dărâma Revoluția!

Viața se scumpește cumplit! pier alimentele. Goană mare și prigoană după cei cari le strâng și ascund. Turbații cer pedepse cât mai grozave. Au sfătuitori dibaci: preotul Jacques Roux, jacobin — cel care l-a dus cu nespusă mulțămire pe rege la locul de ispășire și Jean Verlet, care a părăsit abia școala însoțit de proorocirea dascălilor săi că: „va fi poate bun, sau rău ca naiba!". Amândoi răscolesc lumea. Spun, strigă, îndeamnă:

— Zadarnic ați făcut revoluția politică, zadarnic ați instăurat egalitatea civilă dacă nu le va urmà *adevărata* Revoluție și egalitatea socială! La lucru dar!!...

Poporul? Crede toate neroziile, zilnic trimete delegații în „Adunare". Umblau mult, înădușeau din puteri. Scumpirea săpunului îi scoate din sărite. Răzvrătire mare — bășici de săpun; toți poartă strună.

În Convent, se încrucișează toate îndemnurile. Cer ca cei bogați să hrănească ei singuri visteria, fiindcă:

— Ce, nu e cumvà sfânta dreptate ca lipitoarelor să li se lase sânge!?

Ori, din întâmplare, „lipitoarele" sunt tocmai negustorii..., adică creditorii Statului! Ce să le faci?! rabdă și ei cât pot, gem, îndopați cu hârtie, doldora.

Cresc impunerile pe case, pe ale celor mai ajunși, negreșit. Adunarea are și ea multe, de vânzare. Cei doritori să cumpere se răzgândesc. Ca să-i îmbuneze, Conventul votează: *„sacrosanctitatea și nevătămarea proprietății"*. Ce face dimineața, până-n seară desface. Și pentru a nu stingherì deloc nici pe dobânditorii de bunuri rurale, au votat că: „oricui ar depune o întâmpinare de lege, agrară, să i se taie capul". Dracu' o să mai propuie! Și astfel, se leagă toată Adunarea mai curând să piară decât să aducă știrbire sau clătineală celor dăruiți cu avere. Revoluție burgheză.

În potopul de necazuri și în mijlocul sărăciei, în care se zbat, bugetul era o meteahnă, un blăstem! Se fereau și să-l mai pomenească.

În luna lui aprilie, 1793, a apărut o Spaimă! va cutremura lumea.

Se născuse bunica *Cekii*. Organ de guvernământ cu „destinație... specială" astăzi, înspăimântătoare și atunci!

„Comitetul Mântuirii-Publice" iese la iveală. Nu-și arată ghearele încă... Visternicul „stângii", Cambon, nu va lipsì trei luni încheiate de la nici o ședință.

Asignatul, prăpădit de înfrângeri afară și de răscoala Vendée-i, pierde șaizeci de puncte. Vor să-l susțină. Opresc sub aspră pedeapsă orice încheiere sau numai tocmeală care ar pomeni plata în alt paralîc, în numerar sau cu adaos de plată. Pe tipicul Lacedemonienilor, care au înstăurat moneda de fier pentru a-și dobândi libertatea, Republica înscăunează hârtia. Asignatul prețuiește 22, „suta".

Hérault de Séchelles le spune:

— Curmați din circulație numerarul, căci prăpădiți hârtia!

Dar Statul însuși, pentru multe cumpărături, e nevoit să plătească adaos la valoarea liberată, adică, în asignate. Spre a doborî pe dușmanii „întruniți", Adunarea votează, la 7 mai, alte două sute de milioane. De astă dată inflația e înfățișată fără perdea — goală.

Cambon propune un impozit special de un miliard, de cules cu anasâna de la cei avuți, „iubitori numai de sine și nepăsători la alte nevoi"! Dar... nici nu se arată astfel de bună voie, iar aprețuirea poate să greșească.

Adunarea încuviințează. În ce chip să strângă, însă, le scapă.

Trădarea lui Dumouriez se resfrânge asupra Girondinilor.

Secțiile revoluționare încearcă în nenumărate rânduri să răzbească la Tuileries în Adunare.

Izbutesc, la 2 iunie. Dălhăuții sânt duși de un palavragiu. Îi zic *„ghinăralu'"*; Hanriot mai comandă și Garda Națională, acum.

Cu tunari și pedestrași, împresoară „Conventul" și le spune răspicat că nu pleacă până ce Adunarea nu-i va da în mână pe capii girondini. Ce să facă?! Întocmesc în grabă lista:

Buzot, Verginaud, Brissot şi alţii, douăzeci şi nouă cu toţii. Toată nădejdea Republicii, care se năştea abia — o vor dà pradă morţii.

Sânt câteva zile de când nu şi-a văzut tovarăşul şi tot cam de atâtea, nu a mai pus mâna pe arcuş. I-e peste, iar a avut mult de lucru!...

Merge — adus de spate. Urcă uliţa Saint-Florentin şi când ajunge în Saint-Honoré, o ia de-a-lungul împrejmuirii, pe ulicioara înfundată.

Sub paşii săi grei foşnesc frunzele galbene, uscate. Scuturaţi de vânt, şi-au lepădat pomii haina, devreme.

— Şi ele mor, pe oameni îi ucide!, — strânge pumnii, priveşte înciudat în curtea de care îl desparte uluca numai. Lipsesc câteva rânduri de scânduri.

Nu prea-l trage inima să treacă pe-aici.

În mijlocul ogrăzii, o muieruşcă: lată, buze groase, ochi de vită, părul cânepă, neţăselat, un moţ prins în panglică, Eleonora, cu o păreche de ciorapi bărbăteşti în mâini, vărgaţi în curmeziş, săltată pe vârfuri căzneşte să-i anine. Alte rufe muiate atârnă de fringhie, se zbat în vânt. Miros rânced de săpun şi acru — de leşie.

La o parte, în curte, pe un fund de ladă, mama-Duplay, o custură în mână, un hârdău dinainte, un coş cu zarzavat alături, curăţă morcovi şi trăncăne...

Un secţionar, boneta roşie în cap şi sabia prinsă cu sfoară de şolduri, ascultă şi:

— C'est un dieu! quoi!?

Toc-toc-toc... boncăne pe caldarâm, fălos pe tichia-i roşie, Simon Duplay, nepotul, încins şi el cu o sabie lată, — paznicii lui, — îşi face de lucru prin curte. Piciorul l-a pierdut la Valmy, în lupte. Cu două n-ajungea aşa departe!

— Călăul, maamă! — şi de lângă ulucă ţâşni o făptură zveltă, speriată o reteză de fugă, Lisaveta, sora 'Leonorii.

Mă-sa se răspunse:

— Las', fetiţo, că ne-ajută!, — râse. Râseră cu toţii.

Iuţi pasul, — „Ah, si jamais!?", mormăie, îi scapără ochii. Intră pe portiţa din stânga. În curticica mică, un şopron deschis într-o parte. Scânduri întocmite stivă — acoperite. În faţa şurii, aplecat pe bancul de tâmplărie, Herr Tobias Schmidt răşcuia o şipcă de brad alb prinsă în menghină. O făţuie.

Se opreşte din lucru, îşi netezeşte barba:

— Bine că vă văzùi, domn' Charles-Henri, şi la noi!

— Aflasem că... Nu ţi-e bine?

— 'Fost!

— Aşa te vroì. Ştii că nu prea plec de voia mea de-acasă.

— *Weiss 's!* şi arată cu capul spre curtea dulgherului. — Acum întors şi... dumnealui, ieşisem *eben* până la drum, Bea-Sânge a trecut pe lângă mine, gălbejit ca un mort şi bolborosea singur. I-am dat cu „bună-ziua!". Mi-a răspuns aşa smerit că m-a trecut frigul prin spate. Am grabit spre casă, iute un şnaps — *gut!* întăreşte. Ai lui sunt în curte, toţi.

— I-am văzut. 'Leonora îi zvântă colţunii.

— Atunci: *nannì...!* l-au culcat, să ştiţi. Incoruptibilul n-are decât o păreche.

— Nu doamne, ăla scrie! Din altele i-or lipsì, dar schimburi are destule, nu-l căinà, nu vezi ce spilcuit se poartă?

— *Sehr* berbant, just! și coafur' *altmodisch*, nu?

— Îndărătniciile lui...

— *Wie?*

— Așa.

— *Ein wenig*... năbun?

— Cel mai cinstit dintre ei.

— *Entsetzlich!* Și... femeia?

— Ele... onora? Treaba lor, om nu-i?

— Știți că Dànton a botezat-o: Cornélie Copeau?

— Cornélie...? 'păi așa-și zice și ea acu', cât privește porecla, nu-i rămâne Robespierre dator, n-ai grijă!

— Ar fi păcat mare! dintre toți, tot Dànton are ceva suflet.

— Crezi?

— *Ueberzeugt!*

— Fort possible...

Și au tăcut.

Două păhăruțe, un clondir cu cidru le-a mai dezlegat limba.

— ...și cum spuneam, am rămas aici. Parisul, vedeți, ar da destul de lucru, de n-ar mai fi sminteala... Știți, le place mult să cânte...

— La.., Carmagnole?

— *Wass? Unsinn!?*

— Parisul e gălăgios și vesel...

— Și d-v ați stat mereu aici?

— Ai mei au locuit din vremuri vechi la Abeville. S-au așezat acolo prin veacul al paisprezecilea. Țineau loc de cinste în cetate. Mulți dintre ei au fost dregători de seamă în comitatul Ponthieu. Dar... ce te pot privì toate aistea, dragă Schmidt?

— Știți ce mult interes păstrez pentru toate lucrurile voastre, spune te rog! Apoi nu mi-ați făgăduit că-mi veți povesti toată istoria familiei dumitale?...

— Al'dată. E prea tristă-grozavă!...

— *Gut*... Și... spuneați că un străbun al tumnefostra fost Bürgermeister... u' contelui de Ponthieu?

— Da, vreme îndelungată. Un altul slujì vrednic sub Enric IV. Îl apără cu trupul său când, împresurat de cavaleria spaniolă, era să fie prins la Fontaine-Française; fu rănit greu. După pacea de la Vervins, cinstit de Bearnez și încărcat cu daruri, se trage la Abeville. De Longval...

— Sanson, *nicht?*

— Nu, numele acesta-l iau ai mei abia târziu.

— *Woher?*

— Pe stema familiei mele găsești un clopot spart, *„sans son"*..., adică.

— *A, so!?*

— Ziceam?... De Longval murì acolo, la 31 mai 1593. Nepotul acestuia, Nicolas Sanson, supranumit părintele geografiei moderne, fu negreșit un învățat de seamă.

— *'glaub' schon!*

— A scris, între alte opuscule, *Graeciae antiquae descriptio Geographica*. Cum era și firesc, frământat de gândurile și planurile sale coloniale, Richelieu avea ochii pe el, și l-a apropiat. Istoria este destul de vitregă cu Ludovic XIII. Regele acesta iubea muzica...

— Nu glumiți?! Mare rege!

— Ajuta artele, sprijinea știința. Nicolas dobândì numele de geograf al regelui, inginer în Picardia și alte prețuiri. În 1638, când Ludovic XIII coborî la Abeville, nu se duse la mai marii târgului, ci trase la Nicolas Sanson, dascălul său.

— În casa voastră!? *höchste Ehre!*

— Astfel un Bourbon a hodinit două nopți sub acoperișul alor mei. Alt Bourbon avea să piară...

Fără să vrea, Schmidt se uită la mâna lui. Sanson îi prinde privirea.

— ...de mâna asta, da!, scutură dreapta, — dar nu din vina mea, Doamne!, — oftează — zic, da, fiul geografului era și el un om inimos și destoinic. A lăsat câteva lucrări, printre altele: *Disquisitiones geographi*"...

— Un savant!

— Era om de treabă. Un altul, Jacques Sanson, fu istoric cu vază pe vremurile acelea. Pe la 1665 se trage la monastirea Charenton, în călugărie îi zic: fratele Ignace-Joseph. Tot el fu și duhovnicul ducesei de Savoia, Cristina Franței. El clădește și mânăstirea din Abeville și pe cea din Amiens. A lăsat scrieri asupra Picardiei, apoi: *Histoire généalogique des Ponthieux*, tot de el și altele mai mărunte.

— Erau toți... *Gelehrte!*

— Știau carte.

— Și oameni buni! Le-ați semănat, domnu Sanso'... d-le Charles-Henri, *nicht wahr?*

— Da, erau oameni... Și dacă, precum văd, te interesează toate aceste învechite lucruri, care pe mine nu mă mai pot cinsti fiindcă nu le-am semănat, apoi, când vei venì la mine... Știi cufărașul mic bătut în aramă în care păstrez și scalpularele? jos sub pian, 'colo...

— Vezut!

— Acolo sânt multe hârțoage și poți să aflì destule, să le știi mai bine și decât mine, dacă asta ți-i dorința.

— Da' negreșit!

— M-a furat vorba și de e să mai ajung pe lumină acasă, și trebuie, să plec degrabă, dragă Schmidt... Bună-seara!

S-a sculat. Au mers până la uliță împreună. Și-au strâns mâna. Când să se despartă, din curtea de alături ieșeau...

— Danton! Danton... aici?! și cine-i cu el?

— Nu-l cunoașteți? E prietenul lor deputatul, scriitorul Laignelot, om de ispravă, răspunde Schmidt, — da' ce-or fi pus la cale? Iată-i împăcați! o s-aveți mult de lucru mâine...

— Dieu ne veuille!

Cei doi au luat-o în susul străzii. Danton gesticulând. Laignelot:

— Îmi pare rău, iartă-mă, speram din inimă ca întâlnirea voastră să...

— Să ne împaci? cu ăsta!? haida-dè!... Ai fost doar de față, mi-am potolit firea, mi-am spovedit sufletul și grijile ca unui frate, ai văzut: parcă vorbeam unei mumii! gura strânsă, ochii-n ceață, mut!...

— Îl știi cât e de închis, dar...

— Condorcet l-a cunoscut mai bine, popă! staroste de habotnici, năzuiește la ca-no-ni-zare, sfânt vrea s-ajungă! mai bine era ucigaș de rând, făcea mai puțin rău omenirii!

— Îl judeci prea aspru, Danton, ești necăjit.

— Sunt deznădăjduit! El e nenorocirea Franței, a noastră și propria lui pieire!

— Îl cred cinstit în gândurile lui, vezi...

— Aici și stă toată grozăvia! Vrea să îndrepte lumea, el!? Dar habar n-are de ce e viața, ce știe?! n-a trăit-o, iar pe oameni abia-i cunoaște, crede el, din cărți? hî!

— E îngrijat...

— Îi strig că asignatul se duce dracului și Republica peste cap, că ne trebuie *pacea,* liniște, și el...

— Nu crezi c-o dorește?

— Ascultă, Laignelot, pe ce lume trăiești?, — s-a oprit în loc, îl prinde-n brațe, îl zgâlțâie, — el? el?! dar vrea cu îndârjire războiul, îl vrea! Uite, dacă băhania asta ar fi avut, cât de cât, ceva însușiri ostășești, ar fi purces demult la cucerirea Europei, a lumii întregi! numai și numai pentru a-i impune propriile lui legi! A înrădăcinat sminteala și ce nu se încumetă să facă el, va încerca, vai! nerozia asta altul! într-o zi, curând... Pace, liniște! iată ce mai poate salva strădania noastră și Republica, altfel!...

— E virtuos...

— Dar eu nu sunt?! nu-mi prelucrez cinstit nevasta în fiecare noapte? nu-mi iubesc copiii? prietenii?!

— Vrea moralizarea...

— Nu se va oprì până nu ne va ucide pe toți!

— El, apostolul libertății?...

— Și o sugrumă! Assez de sang! assez de sang!! assez!!!, — răcnește.

Au pornit spre Palais Royal.

— *mârrr...*

După ei ieșeau pe poartă, țanțoș, altul și dulăul lui înainte, — *„mârrr... h'rràu-h'rràu!"*.

— ...'tience, Brunt, tu l'auras!, — rânjește.

Toc, toc, toc, și pași — paznicii.

— El e! ciudată împă-că-ciune! Robespierre pe urma lui?!

— Și javrele! Acum îi cade în gheare.

— *Der Arme!*

Sanson a luat drumul, grăbit, în urma lor...

Se înserase.

Cârdașii strâng rândurile. Ceilalți, din Adunare, fără vlagă. Din fel și felurite pricini, șaizeci și nouă de departamente se răzvrătesc împotriva Conventului.

Măcar că fără reprezentanți, acolo, „Moderații" alcătuiesc în țară o masă oarecare înjugată la principiile monarhiei constituționale. *Muntele:* pornit spre un soi de comunism îmbăiat în sânge. Iar „Gironda" fusese un al treilea partid, năclăit între cele dintâi două.

„Muntele" a sfărâmat Gironda. I-au închis.

Fapta stăruie împotriva săvârșitorilor, dar asemuitoare tuturor organizațiilor politice de provincie, însuflețite mai ales de graba să păstreze legături bune cu *puterea,* grupările girondine nu gândeau la răzbunare. Abia când regaliștii trec în fruntea lor și răzvrătirea celor dintâi se arată, încep domol — lovituri răzlețe. Charlotte Corday ucide pe Marat, o zi înainte de aniversare. Précy asmute la Lyon. Toulon se predă Englejilor, iar Vendée-a mai aprigă ca oricând. Frați între ei și se frâng ca dușmanii.

Conventul la pândă, astâmpărarea ce va hotărî va fi groaznică! Prins de alte griji: întocmește o *constituție* nouă, în locul celei din 91. Textul ei? — Mai mult decât cumpătat. La impuneri, bunăoară, nici o vorbă despre progresivitatea impozitului și orice s-ar zice, nici pe departe, prigoana împotriva bogătașilor nu se arată. Datoria publică rămâne garantată de Stat...

Pot chezășuì orice și făgăduì oricât, fiindcă și așa, la data când fusese vorba să se înscăuneze acest așezământ juridic — l-au și trecut la hodină. Au înlăturat „constituția". Se încercase numai momirea departamentelor răsculate.

Conventul reia cercetarea împrumului forțat.

Robespierre, cel dintâi, se ridică împotriva declarației obligatorii a averei. Fără de care, proiectul n-are noimă. Iar Adunarea, cum nici nu gândea să împlinească boroboața asta, socoate prielnic să consfințească încă o dată inviolabilitatea proprietății și să aducă formal aminte că preluările fiscale trebuie săvârșite după orânduiri *„juste și perfecte, demne de o Națiune liberă".*

Fariseismul acesta nu va dăinuì multă vreme.

Curând, turbații și Jacques Roux veniră la bara Conventului să se plângă și să zbiere împotriva faptului că „constituția" nu luase nici o măsură contra însetaților cari:

— ...iubeau din potire de aur sângele cel mai neprihănit al Nației!

Pentru ca să nu trezească *Constituția,* care dormea în lada din sală, gălăgioșii au fost împrăștiați. Dar zbieretele lor fură auzite...

În plină criză girondină, Adunarea luase două hotărâri chibzuite: cea dintâi încuviința Statul să se desfacă de zapisele sale asupra dobânditorilor de bunuri naționale. A doua, înstăura o danie: $1^1/_2\%$ și pentru fiecare an, în folosul acelora dintre dobânditori care-și vor stinge datoria înainte de 1 octomvrie.

Socoteau astfel, pe de o parte, să îndemne scurgerea asignatelor spre visterie și, pe de altă parte, să oprească pornirea cumpărătorilor de bunuri cari năzuiau la o deprețuire monetară spre a se libera într-o zi pe nimic. Și poate că lucrul ar fi izbutit dacă dezordinea financiară nu s-ar fi înfățișat amenințătoare.

Abia după o lună, scursă de la emisiunea celor un miliard două sute, arătau că se săvârșise o greșeală în socoteli: emisiunea din 7 mai nu fusese decât de șapte sute de milioane, spuneau. Zădărnicesc iute decretul, din 7, și slobod alte 1200 milioane!

Toți pricep că visteriei îi trebuia de zor un spor de cinci sute. Își asigurau astfel nevoile pe încă două luni, poate.

Hârtia falșă mișună. Hotărăsc preschimbarea asignatelor vechi. Lumea înțelege: schimbându-le, se va strecura și un adaos nou de... hârtie.

Au desființat cursul forțat pentru asignatele emise de „Constituantă", purtau pe ele capul tiranului. Proptesc astfel tocmai ce crede lumea despre nesănătatea monezii. O sufla vântul! Au vrut să alunge moneda sedițioasă, căci se îndărătnicea să păstreze întâietatea asupra celei noi. Se bănuia, în popor, că vechimea-i asigura mai bine prețul.

Abia au strâns trei sute cin'zeci de milioane din acești *ludovici-asignate*. Puțin, pentru totalitatea monedei fiduciare, destul pentru a îngrijorà pe deținători.

Măsuri tehnice și politice îi nevoiesc să născocească „Cartea Mare" a datoriei publice. Circulau sumedenie de rente osebite și prin obârșia și prin felul lor. Obligații asupra tezaurului regal, asupra comunelor, Parisului, asupra visteriei, câte și câte! și toate privind așezările vechiului regim. În sfârșit, datoria în asignate, după toate scăzămintele săvârșite, încă ajunge la... *3.420.000.000* — hârtie în circulație.

Sfătuiți de visternic, fac unificarea datoriilor și le înscriu într-o singură condică.

— Trecerea în *Cartea Mare* să fie, spune Cambon, mormântul vechilor contracte și titlul unic și fundamental al tuturor ereziilor că datoria contractată de despotism nu se va mai osebi de acelea încheiate de Revoluție pentru nevoile patriei și desfid pe Măria Sa Despotismul, dacă va reînvia, cumva, să-și mai recunoască propria lui îndatorire, numai, când va fi laolaltă cu cea nouă. Veți vedea atunci pe capitalistul care dorește un rege, fiindcă acesta-i e îndatorat și astfel se teme, pentru avutul său, dacă datornicul său nu e repus în scaun, zic, îl veți vedea cu toții cum va dorì Republica, care-i este acu' debitoare, fiindcă-i va fi teamă să nu-și piardă capitalul, pierzând-o. Să republicanizăm datoria și toți creditorii noștri vor fi republicani buni, credeți-mă!

Dar recensământul acesta, al sarcinei publice, nu se mărginì a fi o măsură de ordine. Conventul se folosi de împrejurare pentru a convertì din oficiu unele vechi datorii, pentru a stinge deplin altele și pentru a impune restul. Și odată încheiate acestea, căzniră să facă din „Cartea Mare" nou izvor de asignate.

Dădură sfoară în țară că orice purtător de hârtie-monedă o putea înlocuì prin rentă unificată. Operația era vătămătoare Statului, fiindcă asignatul, ofilit rău, căpăta astfel o dobândă, dar se învederà, ce e drept, și voința hotărâtă ce aveau să restrângă circulația. Purtătorii de asignate fură scutiți, în acest scop, de silnicia împrumutului forțat și li se îngăduì, cu primenirea anului, să poată folosì adeverința ființării pe „Cartea Mare", pentru dobândirea bunurilor naționale. Mai prevăd și o danie însemnată pentru cei care-și grăbesc slobozirea din datorie. Se încerca adică înstăurarea unui împrumut de bună voie, adulmecător și de la care așteptau roade bogate. Iar pentru a urnì lucrurile, votară, la 5 septemvrie, proiectul de împrumut forțat — sălășluia de multă vreme în rafturile Adunării. Și-au zis că, ce poți face de voie, faci și de nevoie — poate și mai iute. Pornesc și la asemuirea averilor: nevoiesc pe cel cu treizeci de mii de livre venit, să subscrie 25.000 și... 85.000 pe cel ce se bucura de nouăzeci de mii. Aceasta, pentru a readuce în matca comună, ușurel, pe cei pe cari bogăția îi revărsase.

Și reclamă fac mare! bat toba, spun deținătorilor de asignate cât de ușor pot să-și consolideze avutul, preschimbând hârtia pe rentă și cumpărând cu aceasta bunuri naționale. Recunosc totodată că asignatul e un bun clătinat — o știau cu toții, și copiii!

Pentru ca treaba să se săvârşească fără piedică nici oprire, au suprimat societăţile anonime — concurente temute în târgul capitalurilor. Căci cursul unora dintre ele, cum bunăoară al Companiei Indiilor, atinsese preţ mare fiindcă, în zdruncinarea generală, activul ei în clădiri, mărfuri, corăbii şi hambare, înfăţişă negreşit o rezervă de valori temeinică.

Au închis „Biursa", la 28 iunie. În august, au desfiinţat societăţile. Curând vor secfestra băncile şi casele de schimb. Îndeosebi, lichidarea Companiei Indiilor se arată a fi îmbelşugat izvor de gheşefturi. Mulţi dintre conventişti, printre cari Fabre d'Eglantine şi Chabot sânt ştiuţi ca fiind cumpăraţi de către firma interesată. Potrivnicilor lui Danton le vine apa la moară, să-i macine...

D-na Tussaud a modelat masca şi mâna lui Marat. Faţa lui, zbuciumată altădată, s-a liniştit. Priveşti la o infinită tristeţă şi care te cuprinde. Mâna lui, nu e a unuia care ucide. E mâna care îndeamnă, numai. Apoi, ce lepră îl rodea?!

Lihnit de foame rătăcea pe câmp.

O veste de departe, i-o adusese vântul. S-a oprit.

Trăgea pe nas, flămând, mirosul de bucate şi a pornit pe urmă.

Oraşul: Rennes.

...S-a scurs încet pe barieră. Nu mai venise la oraş. Îl chemase nasul.

Păşea ferit pe caldarâmul tare. Burta suptă, clătinat pe labe, părul aspru, ochii răi.

Doi târgoveţi i-au ieşit în cale. Sătui, umflaţi cimpoi, cheflii, porniţi pe gălăgie s-au repezit în el, l-au dat de-a berbeleacul, să-l rupă în bătăi.

Cojocu-i larg le fugea din gheare, din gură. S-a sculat şi îndârjit de foame cum era s-a năpustit în ei, i-a pus pe goană.

Mergea mai iute.

A 'juns în piaţă, în Piaţa Libertăţii. Miros mai tare îi gâdila simţirea, mirosul de bucate.

Acolo fusese masa mare.

Toţi sătui şi ameţiţi de băutură sub schelă traşi la umbră şi alţii, tolăniţi la soare în mocirlă, odihneau după ospăţ.

Păşea încet pe piatra umedă. S-a oprit lângă gârliţă, nasul îi spunea..., nu pricepea de unde?...

Mâncarea venea singură spre el, curgea domol — prinsese o pojghiţă...

Privi cu duşmănie în lături, înainte, vroia să fie singur, să-i ajungă...

A muiat limba, lăpăia cu ochii-nchişi, a muiat şi botul, laba câte una, a păşit 'năuntru. Scăldat în sânge, gura căscată, îi curgea mâncarea vie-n gură, în burtă.

Izvorul nu departe, sub schelă, curgea din podină de sus..., se prelingea şi de pe laturi, de pe scânduri.

Şi după el altul. Toţi câinii de la sate şi trăistarii veneau pe urmă, şi după ei alţii, lihniţi de foame.

Se răspândise vestea, o împrăştiase vântul în tot ţinutul.

Se cunoşteau, flămânziseră 'mpreună atâtea zile, luni de-a rândul. Aveau mâncare în sfârşit şi din belşug!

Dar cei întinși la soare, la umbră, orășenii, au prins de veste, se chemau. Din colțurile pieții, de pe alte străzi, în cete câte zece câte-o sută veneau lătrând în goană să-și păzească avutul.

Erau și cârni și mici și mari și gravi și negri, bălani. Câini de casă, potăi, dulăi, chei, lățoși, din toate neamurile erau, cât cuprinde un oraș.

Voinici, dar masa zilnic prea bogată îi toropise.

Au dat năvală.

Ceilalți, cu capul plecat spre stânga, privind pieziș în vrășmășie, colții rânjiți, coada strânsă-ntre picioare, încotoșmați, zbârliți, strânși pe labe, așteptau... Muriseră în fiecare zi de foame, acu' aveau mâncarea dinainte, gata.

Lupta se dădea pentru băltoacă. Luptă cruntă între sătuii de la târg și flămânzii de la țară — turbați de foame.

S-au încăierat.

O hărmălaie să-ți ia auzul. Lătrau, chelălăiau, gemeau împotmoliți în sânge. Fugind să scape, cei de la țară pe ei să-i scoată afar' din piață, de la mâncare, au dat năvală pe ulița din față. Au pornit în goană.

În capul străzii în fund, o panoramă. Zi de târg și sărbătoare. Lume strânsă din oraș, de la Noyal, din alte târguri.

Alergau câinii roșii... pe stradă. Lumea îngrozită, fugea.

Când au ajuns acasă toți erau mânjiți pe încălțăminte, pe cisme, pe nădragi, pe fuste, de sânge. Sângele celor isprăviți în piață...

În ziua de 22 august 1793 se tăiaseră dimineața patruzeci și trei de inși și la nămiezi: nouăzeci, din care șaisprezece femei.

În zilele de lucru se tăia mai mult. Se tăia și după masă.

Biblia, uitată în rafturi vreme de veacuri, își recapătă locul mai lângă Evanghelie: vechiul Testament, alături de cel Nou. În spatele Bibliei, Talmudul...

Confiscările, taxele, rechizițiile secătuiau zi cu zi toate izvoarele care ar mai fi putut adăpa tezaurul. Iar cei care mai păstrau vreun venit, se păzeau să-l arate, de teama mulțimii. Hârtia căzuse rău, totuși, în toamnă prinde a se înviora și fără preget până la sfârșitul anului. Îmbunătățirea stării politice înăuntru și în afară ar lămurì puțin îndreptarea, în august însă lucrurile merg fără seamăn prost. Lyon va fi răpus abia peste opt săptămâni, Toulon și mai târziu. Cei din Vendée înving pe de-a-rândul și abia când Conventul trimete împotriva lor, târziu, garnizoana din Mayența, soarta le va fi vitregă. Austriecii lui Wurmser sunt în Alsacia-de-Jos, Coburg a cucerit Valenciennes și Dunkerque e împresurat de Englejii ducelui de York. În astfel de împrejurări, avântul asignatului se arată a fi mai curând o vremelnică izbândă, datorită asupririi judecătorești și asprei pedepsiri. Împotrivirea, numai, de a nu primì în plată asignatele, e pedepsită cu șase luni pușcărie și trei mii de livre amendă, iar netămăduiții sânt osândiți la câte douăzeci de ani lanțuri și amenda îndoită.

Curând, vor fi urmăriți și cei ce cârtesc numai. Celor cari ponegresc asignatul li se retează de la umeri capul iar pârâtorii capătă câte o sută de livre răsplată. Pentru sârguincioșii doritori de treabă, s-a ivit o meserie nouă. Legea „suspecților", din floréal anul II, va orânduì pedeapsa cu moarte și în folosul celor cari, având marfă de vânzare și

gologani de primit, au cutezat înainte de a încheia târgul să întrebe: — „În ce bani mă plătești?"

În chipul acesta, încrederea e ca și poruncită. Ține cât ține...

Au ajuns la capătul sistemului. Scot hârtie să hrănească țara. La sfârșitul lui septemvrie, mai dau drumul la două miliarde, cică spre a împrospătă pe ăi mototoliți, dar... nu mai izbutesc să înșele pe nimeni.

Lumea le primește banii. Adevărații sprijinitori ai asignatului sunt gâdele și isprăvniceii lui. Numai că... dacă poți diriguì și stăpânì oamenii și dacă poți să-i ucizi, chiar, sunt fenomene împotriva cărora și urgia morții rămâne neputincioasă: urcarea prețurilor, urmare netăgăduită a inflației nepotolite, este unul dintre acestea.

Pentru a silnicì natura, după ce asuprise pe oameni, Conventul votează „prețurile maximale". Au stabilit prețuri joase la vânzarea grâului și a făinii. Plugarul, devreme ce nu mai răzbește să înnoade capetele, nu mai seamănă și nici nu mai duce bucatele, strânse, la târg.

Spre a ocolì foametea, multe orașe au cumințenia să uite legea.

Între timp, au început turburările. La ușile brutăriilor, îmbulzeală și trânteală. În Paris, lumea face coadă pe la prăvălii; vin din noapte, stau, oftează, i-apucă nămiezu' până dobândesc o pâine. Plătesc oricât. Legea o păzește doar Statul, zice. Dar la prețul ce a hotărât, nu mai găsește marfă. Aprovizionarea trupelor rămâne în suferință și iată că sunt nevoiți să încuviințeze abateri. Ministerele înseși plătesc târguielile la prețul zilei. Tânărul Robespierre, pentru îndestularea armatelor, de pe frontul italian, cumpără cu bani peșin și nu-și primejduiește capul, cum s-ar fi cuvenit după lege.

Când au întocmit măsura stăvilirii prețurilor, au brodit-o ca Ieremia cu oiștea..., dar nu vor să-și mărturisească vina. Tălmăcesc: pricina nu-i ofticarea banului de hârtie, ci dosirea mărfurilor de către cei cari vor să-și înzecească câștigurile pe spinarea poporului! spun, și întețesc prigoana. Când prețurile însă nu contenesc să crească iar hârtia scade întruna, strânsul merindelor nu mai e pornire de câștig, numai, ci pavăză împotriva sărăciei de mâine. Adevărul acesta nu vor să-l priceapă îndârjiții lui Jacques Roux, mai ales de când în capul secțiilor pariziene lucrează Hébert, om cumplit! Aprigul substitut al Comunei fulgeră în fiecare zi în gazeta sa: *„Le Père Duchesne"*, tună împotriva celor care adună. Ziarul său e răspândit, se trage deodată în șase sute de mii de foi!...

În sfârșit, Conventul decretează: de ții la păstrare cumva fără să le înfățișezi spre vânzare pâine, carne, legume, vin, unt, untdelemn, oțet, rachiu, săpun, lână, piele, pânză ș.a., ești vinovat de prădăciune — pedeapsă asemuită crimei!

Aceasta înseamnă prăbușirea negoțului, mai ales a celui de *„gros"*, iar desfacerea țârâită rămâne să se trudească cu inventarii zilnice și să-și mărginească plinul prăvăliei, pentru a nu cădea în păcat. Curg pârile! Pentru zece căpățâni de varză ori pentru două legături de ceapă, un porc sau trei gâște pe care cu cazně le-ai cărat tu de la țară, te pândește moartea. Negustori de seamă și oamenii cinstiți sânt primejduiți să fie târâți la tăiere. Pârâciunea e plătită bine. S-a ivit o meserie, grasă.

Conventul se îndură și lămurește că pedeapsa cu moartea va fi numai pentru cei care cu bună știință vor prăpădì alimentele. Și zădărnicesc iarăși măsura. Întregesc lista, adaogă cărbunii și lemnele. Într-o zi îndoiesc prețul, îl scad în ziua următoare. La 29 septemvrie, au hotărât că nime' n-are dreptul să vânză mai scump decât o treime peste prețul din 1790.

Au taxat și salariile, și orânduiesc să fie sporite cu jumătate. Toți răbotesc pe capete, să așeze măsura. Le vin povățuitori de pretutindeni. Un agent al consiliului executiv din Besançon arată că...

„de când cu publicarea măsurii privind prețurile, cele de zilnică folosire nici că se mai găsesc! Și trebuie alcătuită o poteră revoluționară care, însoțită de un tribunal expeditiv și de ghilotină, să îndrepte lucrurile, că de nu, ne dăm de râpă!"

Un altul:

— Treburile merg prost, dar... un tribunal ambulant și *mașina* pot lecuì toate...

Își bat capul, bieții oameni — alții și-l pierd.

Plouă mărunt, cerne; zi de toamnă. Orașul, cuprins de liniște. Pe străzi, puțină lume. Numai curtea „Conciergerie"-i, plină. Cară, descarcă. Aduc grinzi, cărămizi, var, fierărie. Meșteri, salahori, care încotro. Unul pe altul se îndeamnă la lucru; zor să isprăvească mai iute. Golesc încăperile, rostesc bănci, pun grătii, zăbrele, închid privazurile ferestrelor, pun zăvoare grele la uși. Treabă. Din porunca Conventului luase ființă *Tribunalul... revoluționar*.

Noul acuzator public nu pregetă. Abia a împărțit camerile, după nevoi — grefă, sală de cercetare, săli de judecată, arhive și preveniții au și trecut la instrucție, judecătorii în ședințe, să-i judece. Coridoarele înțesate: jandarmii fac regulă, cu ochii pe toți. Răznesc osândiții, — curge făina, îi trec în fundul sălei la o parte. Adună martorii, strâng citațiile. Se înghesuie, împricinați, avocați, grefieri, aprozi, judecători, jurați și crainicii lui Sanson. Curând, vine și el. Macină moara...

Neostenit, picioarele scurte și zdravene îl poartă în fugă. Nu merge, aleargă pe săli, pe scări până jos în curte și iar suie și vine. Caturile, la rând. Sus, la al treilea, are o odaie; un dulăpior și un scaun. Intră în grabă, îmbucă ceva, bea, n-are astâmpăr și coboară în goană. Locuința lui, în place Dauphine, la poarta palatului; câine de pază, nu-i? Aici, stă toată ziua. Pe masa lui de lucru, maldăr de dosare, adrese, condici și ordine. Corespondență vastă cu Adunarea, cu Comitetele; suplici, procese-verbale și anonimele. Singur n-ar prididì; prietinul lui, Grébeauval, l-ajută. Îl numiseră judecător dar „instrucția" e boala lui! el întocmește rechizitoriul fiecăruia, cătușe. În odaia de-alături, Bonnet-chioru', ciurar de meserie trece prin sită pricinile, și Lumière-întunecatu', scripcar, fost ghiduș de iarmaroc, alcătuiesc amândoi *Secretariatul*.

Sprâncenile perie, încruntate, buzele strânse, ochii mici și rotunzi și țintă pe foaia de hârtie de pe masă, procurorul general:

— Cetățene Lescot, aș povățuì mai mare urgență, sânt ceasurile *10!* poporul să fie satisfăcut!

Încovoiat, mâinile i-ating genunchii și fruntea masa, Lescot-Fleuriot substitutul:

— Aveți profundă dreptate, dar cauza ne-a fost prezintată abia la 9 az'dimineață și...

— Sper că e... gata, nu?

— Tocmai, aveți și verdictul dedesubt acolo.

Întoarce fila, îl ia:

— Iartă-mă, nu-l văzusem. Da, așa... cum l-am cerut, fără circumstanțe...

Celălalt zâmbește, vesel. Iese. Pe sală, afară; dă de Grébeauval. Îl adăsta. Pornesc împreună spre „buvet'"-ă:

— Au condamnat-o la moarte și...

— Luăm masa împreună, nu?

— Sigur!

Nedespărțiți. *Mari et femme!* zice cine-i cunoaște și cine-i vede.

În biroul lui, Fouquier rămăsese singur cu sentința Tribunalului în mână:

— Bonnet!

— Porunca!, — și intră.

— Trece-o și pe-asta pe listă, vezi cum o cheamă. Câți?

— Pân' acum, unsp'ce.

— Ăla a venit? dar căruțele lui, câte?

— Trei.

Îi întinde hotărârea:

— Pune-o 'colo în rafturi, sus în stânga și, unsprezece ziseși? Să mai aștepte.

— Cetățeanul Dobsen e pe sală.

— Dobsen? A da! avem nevoie de oameni din ăștia. Fără el, ne necăjeam cu girondinii și astăzi. Păcat numai că nu-i seamănă toți jurații noștri. Mă duc să-l... — și se scoală.

— Cetățeanul Coffinhal vrea să vă vorbească.

S-așează iar:

— Să pof'...

S-a căscat ușa mare și Pierre-André Coffinhal dă buzna înăuntru. O namilă. Albineț la față, smead, ochii bulbucați, fălcos, grumaz de taur, voce groasă:

— Iată-mă!

— Ce mai faci, piciule?

— M-a mânat Luiza, să nu care cumva să uiți că eș' la noi la masă azi. A făcut o tocană! te adăstăm.

— Tocmai, și uitasem strada.

— Rue Regrattier, lângă măcelărie, se poate una ca asta!?, — și râde de dârdâie odaia.

— Da-da, ulița cu boclucu', și cui ai mai spart capu', pe cine-ai mai schilodit?

Interpelatul râde întruna. Cu arțag câteodată și tare ca un bivol, era spaima vecinilor. Ce învârtește? a fost din toate: cofetar, doftor, d'ăi de scoate măselele, vizitiu, avocat, haimana și mai este, lătrău la cluburi și agentul districtului Saint-Louis-en-Isle și comisar național, acu'. O brută.

— Vii?

— Mai așteaptă nițel, să încăputăm lista.

Râde:

— A-dà, pricep. L-am văzut eu în poartă și o mulțime de căruțe...

— Pe cine?

— Pe... Nu știu la ce, dar cân' îl văd cu surtucu' lui negru și cu pălăria aia înaltă mă trec fiorii...

Mai pătrund în cameră Scellier, Gabriel Deliège președintele tribunalului de Marna, Maire-Savary și un nou venit, Herman, numit președinte în locul lui Montané, care a fost pus la răcoare.

Fouquier s-a sculat în picioare:

— Cetățene președinte, omagiile mele cele mai profunde — și se înclină.

Dă din cap, îi strânge mâna. Sclivisit, înduminecat, țanțoș și privește de sus. De felul lui din Saint-Pol. Neam mai răsărit. Tatăl său e grefier-căpetenie în Artois. Studii bune, a fost judecător la Arras și la tribunalul criminal din Pas-de-Calais. Robespierre îl are în stimă mare. „Vrednic de cele mai înalte slujbe!“, spune despre el. L-a vârât și în comitetul „Mântuirii Publice“. Chibzuit și onest. Magistrat excelent, zilnic dă pilda patriotismului său — dacă se poate? În sfârșit, om și jumătate. Serios și distins. La Arras, fiind, s-a încurcat cu o slujnicuță: Prudence Foucquart. Și făcând imprudențe, fata și-a îngroșat mijlocul — nu din răceală, dimpotrivă. A luat-o de nevastă; îi gătește și-l spală. Gusturi simple. Îi place să citească, să stea în papuci și să grădinărească. Foarte sensibil, singur o spune, n-ar ucide o muscă. Fără ambiție prea mare, dar închinat datoriei. Potolit, mieros și groaznic!

În spatele lui, cu ghiozdanul doldora la subsuoară, René Dumas-vicepreședintele. Sosit nu demult din Lons-le-Saulnier. Acolo-i ziceau *Dumas cel Roșu*. Șters și blajin. Haine stacojii — o predilecție a lui. Părul, fața și mâinile roșii. Apoplectic, dar stăpânit. Fost seminarist, apoi la Benedictini. S-a lăsat de călugărie, nu putea suferi veghea și morții. Taică-su bătrânul fuse comandantul companiei de jandarmi din Lons, până mai ieri. Fratele lui mai mare avocat, tot acolo. Oamenii lui Dumnezeu, amândoi blânzi și de treabă. De buni, le-a mers ponosul în toată *Jura*. Bunătatea e meteahnă grea, astăzi. Strică și statului; erau deocheați. Poporul trimesese o delegație să le ceară înlocuirea și în capul jălbarilor, și cel mai aprins împotriva lor, René Dumas-fiul și fratele împricinaților. Îi denunță. Avocatul abia apucă să fugă la Moudon, în Elveția. Tatălui lor i-au tăiat capul. René intră în Tribunal. Om nepărtinitor. Și când de departe fratele său îi scrie, recunoaște scrisul și fără să-l deschidă, dă plicul lui Liendon substitutul. Magistrat integru, omul datoriei. Așterne în scris tot ce bănuia despre fratele său, să nu lipsească probele dacă l-or prinde.

Toți cei din Paris s-au înfățișat la vreme, cei din provincie n-au venit toți. Sosesc mereu; unii aveau slujbe, alții și-au lăsat treaba. Din șaizeci și patru de cetățeni hărăziți să fie judecători, nu sunt chiar toți de meserie. Abia trec pragul, calcă feriți, ca mâțele încălțate. Or să zgârie adânc, și curând. Toți de nădejde, aleși pe sprânceană. Dintre ei, cinci dulgheri: Devèze, Trinchard, Duplay, Gauthier și Bellion; un cârpaci, Desboisseaux, un lăcătuș din Choisy: Didier; trei croitori: Aubray, Gimond și Presselin, un codoș: Ambroise Verité. Apoi, cinci pictori: Sambat, Topino-Lebrun, Châtelet, Prieur și Camus și de ieri după prânz, și Gérard — pus aici de David, să-l scape de armată; așa i-a poruncit nevasta. Mai sânt: unul cu parale multe, Fauvel și Fauvety, starostele golanilor din Gard, marchizul d'Antonelle, Besnard și alții fără altă meserie decât Revoluția. Majoritatea, necunoscuți; unii cu trecut simpatic. Besnard fusese osândit pentru furt, numai de două ori dar nu se încumetase nimeni să-i ducă sentința fiindcă era supărăcios afară din cale, nervos și tocmai fusese numit în comisia juraților. Fauvety luase parte la câteva spargeri, lucra numai noaptea. L-au zărit negreșit, dar nu l-a văzut nimeni. Antonelle, marchizul, necăjit pe avere, o prăpădise toată și se îndatorase; disprețuit în Arles de toată nobilimea, venise aici să se răfuiască cu ea. Iar Fauvel, chiaburul, avea o cârcotă cu niște bani falși, dar nu-i mai avea. Printre ei, erau și oameni tihniți. Sambat stă mai mult acasă, Fouquier l-acoperă. S-au înțeles să-i facă mutra, în ulei. Prieur e morocănos; frunte mică, toată încrețită; pe săli, când se întâlnește cu condamnații râde de ei și-i înjură. Châtelet e plin de râvnă, nu lipsește niciodată. În ședință, desenează capetele acuzaților — *caricaturi*, fiindcă-i schimonosește spaima. La Trianon pictase pentru Marie-Antoinette, scene de țară.

Venea zilnic, mereu sărbătorit. O urăşte. S-au regăsit aici; el sus în sală şi pe ea apasă cumplit toată clădirea — jos, într-o carceră sub pământ.

Toţi muncesc de zor şi din tot sufletul. Plătiţi puţin: 18 frs. ziua. Secţiile le întocmesc Fouquier şi Lescot, ei alcătuiesc listele şi tot ei şi-au numit şi prietenii aici. Robespierre le-a trimes pe Duplay, gazda lui, pe Didier, pe Souberbielle-medicul său şi pe: Renaudin, Grasier, Châtelet..., pe toţi paznicii săi. Toţi, împreună cu Leroy-surdu', Ganney, Brochet şi Chrétien sânt sfetnicii lui Fouquier şi fruntea Tribunalului, şi Dumas sufletul lui. E căsătorit cu o femeiuşcă drăguţă şi foarte ambiţioasă; l-a urnit din loc şi l-a suit unde trebuie. La Lons, în casa lor le venea o cunoştinţă: Pierre-Louis Ragmey. Oratoria lui a dat-o gata. Ziua şi noaptea lipiţi, mereu unu-ntr-altul. Iau masa şi dorm într-un pat toţi trei, şi când cu denunţarea, călătoresc tustrei împreună. Ajunşi în Paris, i-a ajuns şi răsplata — recunoştinţa patriei. Ragmey e numit şi el judecător de pace şi pacea domneşte în căsnicia lor.

În sala mare a judecăţii, bustul lui Brutus. Încă din luna trecută, juraţilor li s-au dat poveţi şi toate poruncile: „De la lucrările voastre poporul aşteaptă consolidarea Naţiunii!" şi e firesc ca fiecare să-şi socoată rostul, aici, onorabil şi misiunea patriotică. Din păcate nimeni din uneltele lui Fouquier n-a lăsat lămuriri scrise; am fi aflat multe. Dar să-i vedem la lucru...

În primele două săptămâni, până să-şi ia vânt, merge încetişor treaba — abia două-trei condamnări zilnic, vreo patruzeci de popi tineri şi îndărătnici. Le-au retezat capul.

Încă a doua zi, din august, au adus-o şi pe regină la Conciergerie, aici. Şi ce îi trebuie lui Fouquier, mai ales, ar fi un proces mare, să se ducă vestea. Nu e încă prea sigur nici pe judecători, i-e teamă să nu-i cuprindă cumva mila. Om socotit, îşi ia măsurile. Ziarele încep să urle, acuză comitetele că nu-şi fac datoria! „Cu atâta zăbavă o să le scape şi austriaca!!". Lumea începe să mârâie.

Acuzatorul public le spune juraţilor, răspicat: — „Orice întârziere şi orice îngăduinţă o plătiţi cu pielea voastră!" El singur, din ce se grăbea mai tare se iuţeşte. Adună, compulsează dosare, ce-a mai lipsit ticluieşte. Herman stăruie şi Pache-primarul spune şi ce nu ştie; păpucaru' Simon, David i-a stârnit imaginaţia, depune o mărturisire groaznică, pe care zice că a cules-o din gura *Dauphin*-ului. Totuşi, „pricina" merge îngemănat. Fouquier n-are încă în mână temeiuri grave şi cere iute Comitetelor dosarul defunctului rege, trage nădejde să găsească acolo tot ce-i mai trebuie. Scrisori — răspunsuri; se tocmesc şi vremea trece.

A pierdut răbdarea. Sâmbătă, 12 octomvrie, de-cum s-a înnoptat un aprod şi zece jandarmi o aduc pe văduva Capet sus, la cercetare.

Alături, Tribunalul... râşneşte; uruie pietrele. *Moară.*

Părintele Doubèque, parohul lui Bressuire, abia începuse slujba. Îl scot între spăngi, din biserică afară. Nu asta i-e vina, dar...

Dumas prezidează:

— Ai furat... sfânta Taină, nemernicule!

— Cum păcatele mele era să!?..., se jeluie unchiaşul. Şi soldaţii, garda?...

— I-ai îmbătat, porcule!

L-au osândit. Gàta. Îl scot jandarmii afară. Aprodul strigă:

— Carabas Julien, Vidac André, Anne Joseph!...

În camera de instrucție. Pe masa neagră, două sfeșnice. Lumânările aprinse, — slabă lumină; mai toată sala în întunerec. Herman întreabă, Fabricius-grefierul îndeamnă. Fouquier ia note. Sala neluminată, neagră. Toți în haine negre; regina în rochie albă.

Glasul ei liniștit răsună în tăcerea sălei aproape goală. Trist și liniștit. În fund, câteva umbre. Mute. Stau nemișcați, privilegiații. Îi simte, dar ochii ei miopi și osteniți nu-i lămurește. O întreabă, o sâcâie; s-a făcut miezul nopții.

A doua zi, Fouquier își întocmește acuzația, nu-i mai trebuie alte acte și luni, în 14, la $8^1/_2$ dim.: ședință publică, în sala mare. Miros de var, miros de clei și de usturoi. Sala scăldată în lumină, geme de plină.

Intră...

Câți o văzuseră înainte și alții, din auzite, toți o știau de femeia cea mai frumoasă și cea mai gătită din tot Parisul. Privesc și nu le vine să creadă. — Asta? — Ea să fie?!

O biată ființă sfârșită, părul sur de tot, fața palidă și suptă, pare și mai palidă în rochia ei de văduvă. Nepăsătoare.

— Femeie Capet, poți sta jos.

Se surpă pe scaunul pe care stau toți împricinații, când vin câte unul.

Președintele:

— Cum te cheamă? numele și prenumele, vârsta și domiciliul?

Sala în picioare, n-o pot vedea toți, strigă:

— Să se scoale!

— Austriaca-n picioare!!

— Și vorbește dracului mai tare!

Liniștită și băgătoare de seamă, ascultă. Actul de acuzație — lung. Mâinile amândouă ca două păsări albe s-au așezat pe brațurele jilțului; mișcă degetele încet unul câte unul.

Ascultarea martorilor ține până la 4 p. m. Repaos.

La ceasu' 5, încep iară. Curg mărturiile, șir. Multe tâmpenii. Altele iscusite; cei care par mai smeriți sânt cei mai vicleni.

— D-ta, martoră Roussillon, spune-ne te rog ce știi.

— Să vedeți... Când cu prilejul ocaziei că s-a întâmplat să mă aflu...

— În rezumat dacă se poate.

— Tocmai. Să vedeți... Când mă găseam în patul ei și...

— Cum? cum ați zis!?

Rumoare. Râsete...

— Să vedeți..., tușește, se 'neacă.

— Rușine!

— Tăcere! D-ta, nu trebuie să... să vă emoționați, spuneți-ne adevărul, tot *adevărul*!

— Zic, când mă aflam în palatul ei, da, acolo la Tuileries, atunci la 10 august când eram cu toții, eram lângă patul ei și sub pat grămadă de sticle de rachiu, zău!...

În bănci, râsete. Șoapte. Râd în gura mare. — Pardieu! — L'imbécile!

A stricat tot efectul.

— Rachiu ca să îmbete pe patrioți, zău!

Murmure.

Pleacă. Altul.

S-apropie de bară, se întoarce, a văzut-o. Se înclină adânc până la pământ.

— ...la Tour du Pin, fostul ministru de război, da?

— Da, d-le președinte.

— Ce știi? spune-ne în amănunte și repede!

— Nimic care să îndreptățească prezența... mea aici.

— Bine, ia seama! Puteți pleca...

Vin mereu: soldați, temniceri, pescărese, slugi, argați, țăranii de la *chaumièr*-ă, slujitorii Curții, mulți. Intră un aprod și după el, altul. Încărcați cu dosare. Trec în stânga și le pun pe masa acuzatorului. Fouquier, cu mâinile întinse, cu rânjetul pe buze ia primul dosar, îl răsfoiește repede. Abia acum i le-a trimes Conventul.

— Numele, prenumele...?

Plin de sine:

— Păi... am fost preceptoru'...

— Ce?

— Profesoru' lui Capet, la Templu. Mă cheamă Simon!

Tresare.

Din tribune: — Simon, el e. — Cismaru!

Și-a împreunat mâinile ca pentru rugăciune, întoarce capul și îi surâde. Știe c-a vegheat lângă copilul ei, îi flutură buzele o întrebare, poate. Tace.

— Așa, și spune-ne tot. D-ta știi lucruri interesante și patria în primejdie vrea să le știe, hai spune-ni-le, te rog!

Dar vorbele nu-i mai ies din gâtlej.

— Avem depoziția dumitale scrisă aici, iat-o și?

Rotește capul în dreapta, în stânga; ochii holbați, nu scoate un cuvânt.

Herman citește și declarația copilului și depoziția lui Simon. Răspicat:

— ...și cum a declarat singurel, mi-a spus și mie băiatul că deprinderile murdare și perverse pentru vârsta lui fragedă și încă cu mă-sa, le-a deprins de la mama lui chiar.

Stupoare. Murmuie sala. Marie-Antoinette tace.

Châtelet:

— Și... mârșeviile astea între copil și mamă se petreceau ele zilnic?

Oftează. Tăcere.

Ambroise Verité, pezevenghi:

— Ma pa'ole d'honneu', e ceva de oribil!

Antonelle:

— Mijlocirea d-v e inutilă... aici.

S-a sculat în picioare. Regină din tălpi și până în creștet. Privește spre tribune:

— Apelez la toate màmele din sală!

O clipă nu mai auzi nimic, apoi suspine. Plâng. — „Asta întrece orice!..." — Rușine, sărmana! — „Ce infamie murdară!" Și toate femeile din sală duc basmalele la ochi, plâng și bărbații, unii.

— Sărmana!

— Tăcere odată!

Au suspendat ședința. O redeschid.

Pe masa acuzatorului: o boccea și două pachete. Pe rând, Herman le cere și rupe pecețile.

Fabricius ia lucrurile câte unul și le-arată reginei:

— Și asta? ce e cu hârti' asta și ce sânt socotelile astea?

— Tocmai, o tablă de socoteli; să-l învăț pe copilul meu.

— Și poz' asta?

— Portretul princi'... doa'... doamnei de Lamballe.

— Și astea două?

— Două... fete cu care am copilărit — oftează — când eram acasă.

Fouquier:

— În Austria, nu?!

Președintele:

— Și cine sunt?

— D-na de Mecklemburg și d-na de Hessa.

Fabricius:

— Și smocu' ăsta de păr și coama?

— Poftim?

— Ce e cu părări' asta?!

— Păr, de la copiii mei vii și morți și de la soțul meu.

I le trec pe toate pe dinainte. Un crâmpei de pânză brodată, un degetar; într-o tecuță de piele, un foarfece mic. Un medalion, altul: o inimioară străpunsă de săgeată; un inieluș cu o grenată, un peticuț de hârtie și smângălite două inimi încercuite; un ciob de oglindă. O broboadă și câteva dantele; o cutiuță de sidef, pe capac: un crucifix de argint. O carte de rugăciuni, câteva rufe și un ghem de ață — pe isprăvite.

Fouquier, și fără să ridice nasul din hârtii:

— Ciudat amestic!

Herman:

— Și surprinzător!

— Și menit să ne rătăcească investigațiile și să împrăștie... — ochii-i fulgeră — dar.... Strânge fălcile, scrâșnește din dinți.

S-a lăsat noaptea. O scot din sală și... prin galeria „picturilor", pe scara întortocheată, o duc jos, tot mai jos. Trec pe lângă „Sala Jalbelor", coboară mereu. Umed și rece. Au ajuns în coridorul central al temniței și o împing mereu înainte spre fund. Întunerec și frig. După ea, au zăvorit ușa.

Câinii lui Bergerat urlăăă...

Saint-Just părăsește și el palatul de „Justiție". Couthon plecase mai devreme.

La 15, încep mai de dimineață. Alți martori, alte depoziții. Târziu, după amiază, vine rândul „apărării".

— Aveți un sfert de ceas să vă consfătuiți, d-v avocații.

Tronçon-Ducoudray și maestrul Chaveau-Lagarde vorbesc două ceasuri pline. Suspine, gemete. Și când isprăvește, regina care nu scosese o șoaptă, se-apropie de el:

— Ce ostenit trebuie să fiți, d-le..., și credeți-mă, strădania d-v m-a mișcat mult!

S-a înnoptat bine. Președintele:

— Și perversitatea cea mai abilă, în slujba unei politici perfide...

Da, e în căderea sa să facă un sumar al dezbaterilor, dacă vrea. Face un rechizitoriu de o asprime nemaiauzită. Publicul cască. Lumânările sfârâie. O pândesc, vor să surprindă pe fața ei o șovăire, măcar. Nimic. Stă nemișcată și dreaptă, în scaun. Lângă ea, prepus s-o păzească, un ofițer de jandarmi: Victor de Busne.

I s-a uscat gura, îi ard buzele. Cere nițică apă. Nu se gândise nimeni să-i dea. Ofițerul i-aduce un pahar; l-a băut tot. Îl vor închide.

Târziu, — frig! Un surâs îi luminează fața. Sieși:

— Poate că tot mă vor lăsà să-mi cresc copiii!

Din jurul ei:

— Parc-a cerut... apă?

I-aduc un clondir; îl dăduse unul din sală. Mulțămește. O scot afară, o duc alături într-o cămăruță, s-aștepte...

Mulți au părăsit băncile, sus. Le-au amorțit picioarele, stând. Ies afară, în sala „pașilor pierduți". Se plimbă, să treacă vremea. Adastă cu toții...

Spre ceasu' 2, din noapte, un glas pițigăiat strigă:

— ...și jurații deliberează!

Se reped, dau buzna, intră în sală. Cuminți. Vin și alții din curte, de pe stradă. O bătrână: — Poate că tot o iartă. — Nu ți-e... oareșicum? auzi vorbă! — Păi..., spune alta, — lumea în târg zice c-o s-o deporteze.

— Asta mai và! — Nu se poate, omule!

Toți cu ochii pe ușă... Intră aprodul. Clopoțelul sună...

Intră jurații. Ora 4^{40} dimineața. Verdict afirmativ.

Herman, nepăsător, rece:

— Aduceți acuzata!

Intră.

— Asupra aplicării pedepsei ai ceva de spus?

Din cap numai, *„Nu"* și ascultă sentința... liniștită. Aceeași lumină i se plimbă pe față. Tot mai speră că...

— ...și conform legii din 10 germinal, bunurile ei toate ce s-ar aflà pe teritoriul francez rămân confiscate în profitul Republicii și ordon ca la cererea acuzatorului public, prezenta carte de judecată să fie executată...

Tresare — parc-a oftat.

— Să fie executată în piața Revoluției...

Judecătorii și-au făcut datoria, pleacă. O iau. Nu spune o vorbă; nici un semn. Străbate sala și când ajunge în dreptul stinghiei care-o desparte de lume, saltă capul, îi privește. S-au sculat în picioare. Dispare pe ușă și în urma ei, Busne. O însoțește. Acum merge înaintea reginei, cu bicornul în mână.

N-a mijit încă de ziuă, întunerec.

— Nu văd... unde calc.

Cu o seară înainte, coborând din turn, sub scară jos și-a zdrelit fruntea de tocul ușii și umblă ferită acu': — Nu văd, monsieur.

Îi dă brațul. Merg mereu. Au ajuns în curtea închisorii, înăuntru și trec înainte.

Afară, sunet de goarnă și clopotele... *Chemarea*. Fug din toate părțile spre piață..., să-și prindă locul din vreme.

Sus în sală, la un colț de masă, Trinchard scrie: „...mai trimite-mi niscai lemn de frasin și nițel ulm de lucru și vreo două găini, spune-le că sunt pentru Tribunal și află, dragă frate-meu că mi-a fost dat să fiu și io chiar acu' printre ăi care au judecat-o pe fiara sălbatecă carele ea a sfâșiat o bună parte din Republică ea, chiar asta cui îi ziceau fosta regină înainte."

Fiica Mariei-Terezi a fost răpusă.

Pietrele uruie; măciniș mult. Aduc mereu! opt luni pline lucrează moara întruna, să mântuie pe Robespierre de vorbăria care-i stătea împotrivă. Fouquier se întrece, n-ai văzut mai vrednic! și mai mult decât dibăcia lui, supușenia juraților l-ajută. Actele lui de acuzare? Fraze goale și multe lături. Căldări varsă, și sudalme și minciuni. Grozăvia legilor și mojicia publicului nici că cer altceva. Îi scapă cumva cineva, rar se întâmplă, îi piere și foamea și somnul. Om inimos.

Hanriot îi cerea ca săvârșirile să le facă în Place de Grève, în fața primăriei, unde se taie și ucigașii de rând. Prea ar fi la dos; lumea de pe străzi să nu vadă nimic, nici droagele când trec cu osândiții? În cinstea Parisului și a Conventului, a ales el piața Revoluției, pentru execuții. Abator.

Încă de la începutul lui octomvrie, Girondinii, cei douăzeci și unu câți au fost sânt decretați-acuzați. Fouquier și-a întins gheara. De-cum îi vine porunca, se și pune pe lucru. Îi vrea pe toți mănunchi la un loc, să isprăvească mai iute. Cu ei împreună, fusese arestat și „Égalité", ducele d'Orléans, dar se găsea în temniță tocmai la Marsilia și fusese achitat. Îl cere. La 7 ale lunii, culege din Adunare pe Gorsas. Acuzatorul public are laba lungă și Robespierre l-ajută. La judecată, Gorsas vrea să spună că...

Fouquier:

— Certific că el e numitul și am terminat!

Nenorocitul e „afară din lege" și morții n-au glas. Gata sentința, era dată. Vor să-l ia; se zbate, urlă: — „Popor misericordios! implor de la voi și cer cuvântul!", zbiară, plânge, se tăvălește pe jos, — „Fie-vă milă de nevastă-mea!"... — „Trimete-ne-o, aici!". — „Cum arată?" — „...de copilașii mei!"... Târâș, l-au scos afară.

Marat căzuse și el în cursă, odată, mai demult, dar poporul l-a scăpat. Altă soartă...

Toate pietrele prinse, măciniș cu hurta, ziua și noaptea. Nu mai prididesc. Ca să nu stea... marfa, Herman mai cere, Conventului, judecători. *Girondinii,* la rând...

Publicul din sală e uluit. Pe băncile acuzării, toți prietenii lui, apărătorii cei mai vajnici ai poporului. Curg acuzările, și martorii.

Destournelle, ministrul contribuțiilor publice:

— Vă stau devotat la dispoziție, — și se înclină.

Președintele, distrat:

— Nume, prenume... major?

— Nu, adică da!...

Mititel, stârcit și de spaimă. O umbră:

— E nevoie să vă mai spun... numele?

— Negreșit!

— O spun..., o spun să... să se știe, cu a-dâncă părere de rău! că Louis mă cheamă și...

Fouquier:

— Nume predestinat!

— Vă rog, să vedeți... m-au botezat când eram... mic — și leșină. Îl scot pe brațe din sală.

La rând, Chaumette, Hébert și..., Chabot, picior peste picior și sticluța de „Picot" alb lângă el pe bancă, îi râd ochii. În sfârșit, și-a văzut adversarii acolo unde vrea să-i știe. Se scoală și pornește târșindu-și papucii spre masa martorilor. Abia umblă; surtucul rupt, părul năclăit, unsuros și puturos.

Președintele:

— Depoziția dv interesează îndeosebi Tribunalul și rugăm patriotismul dv luminat să ne dea toate preciziunile.

Trăncăne ceasuri întregi, mai toată ziua. Vorbe umflate și bălăbăne mâinile:

— ...și priviți-i, ei sânt plaga Republicii și primejdia ei de moarte! conspirația și trădarea le e singura virtute și cutezanța, vrednicia! Am zis.

Vergniaud dă din umeri și:

— E depoziție sau rechizitoriu?

Fouquier:

— Cuvântul e liber pentru orice patriot.

— Să n-o mai spui, c-ai să te crezi singur!

Acuzați, martori, jurați, avocați și cei din sală, toți vorbesc deodată. Și lumea le ține parte. O hărmălaie nebună. Fouquier schimbă fețe-fețe. Dacă-i scapă?... Se apropie sfârșitul lunii, procesul ține de patru zile! Acuzarea? temeiuri slabe. Scrie..., și-l trimete pe Grébeauval, să ceară ajutor Conventului... „că țin adevărate cuvântări fiecare și zdruncină patriotismul curat al publicului din sală, clatină pe judecători în convingerile lor sfinte; ne stau formele în cale, publicul îi sprijină și mi-e frică că ne scapă!", păturește scrisoarea și i-o dă, — „Dă-o lui Saint-Just în mână sau lui, înțelegi? și cere-i să suprime și martorii." Speriat: — „Pe toți?!". — „Prostule! și vorbește mai încet, adică să nu mai ascultăm și martorii, hai pleacă!"

Pe străzi afară, trepădușii vând gazeta:

— *„Le père Duchesne!...père Duchesne!!"*. Pe pagina întâia, cu litere de o șchioapă: „Buni Cetățeni, la ce dracu' mai trebuie atâta ceremonial pentru ca să scurtăm niște descreierați care au fost judecați de popor!? *Judecători, dați naibii martorii și faceți-vă datoria!!"*.

Aidoma gândesc și Jacobinii și cer Adunării o lege care să-i suprime. Din bănci:

— Cum, să le taie și lor... capul?!

Râsete.

— Nicidecum. E vorba să apărăm Tribunalul Revoluționar de for-mele care-i stânjenesc activitatea patriotică și-i înnăbușe conștiința și convingerile!

Aplauze!...

Plecat pe pupitrul lui, Robespierre scrie-scrie... Curând, se va găsi între hârtiile lui și scris de mâna sa, un proiect de lege și expunerea de motive. Întâmpinare la dorința... Jacobinilor. „...Conventul național socotind că paloșul temerar al legii nu se grăbește decât pe capetele vinovaților mărunți, pe când judecarea conspiratorilor și a marilor criminali se face cu o încetineală exasperantă și care îngăduie îndrăzneala, intriga și impostura contrarevoluționarilor..., decretează: Dacă cauza înfățișată Tribunalului Revoluționar depășește trei ședințe, președintele va deschide pe cea următoare întrebând pe jurați dacă

conștiința lor e suficient de luminată și dacă ei răspund *„Da"*, sentința va urmà pe loc și îndată."

Decretul, gata semnat. Grébeauval i-l aduce.

La 29, dimineața, când se deschide ședința, Tinville îl citește. Herman, sclavul datoriei, întreabă jurații:

— Sper că sânteți lămuriți, nu? și conștiința d-v...

Și jurații, cuminți, se scoală și trec alături să delibereze. Nu era nevoie.

Se întorc repede, după câteva minute. Căpetenia juraților, Antonelle, vrea să-i scape...?!

— Convingerea juraților nu este bine lămurită și...

A înmărmurit tot Tribunalul. Fouquier e verde, de mânie, mârâie, 'și smulge o pană de la pălărie, o destramă fulgi, îl mai privește odată, se scoală și iese.

Dezbaterile continuă, până la 3 dup'amiază. Au suspendat, până la 5 seara judecata. Între timp, Antonelle a primit șoaptele scrise ale... Comitetului. Ședința se deschide și judecătorii își iau locul, fiecare.

Antonelle, — îi tremură glasul:

— Declar că conștiința noastră e pe deplin luminată.

Ba n-o să fie!?...

Camille Desmoulins, era și el în sală. S-apropie de masa juraților:

— A, dragul meu, te plâng! grozavă însărcinare ai și...

Și unul după altul, toți răspund: *„Da, acuzații sânt vinovați."* Brochet, singurul care-și motivează votul, legea-i îngăduie. Declară:

— ...și au vrutără, sceleratii, cu manevre tenebroase să înnăbușe aceeași libertate în chiar locul unde ea fusese creată dar, — s-a sculat în picioare, umflă glasul: — dar ochiul vigilent al patrioților, printre care mă prenumăr cu mândrie, i-a scos afară din văgăunele nocturne și criminale și de-aia eu „da!", de-aia votez moartea, — și plin de demnitate s-așează jos. Aprozii deschid ușile, canaturile amândouă. Intră acuzații și jandarmii, și apărătorii, sânt opt cu toți, tușesc, își dreg glasurile: dezbaterile încep, așa cred.

Herman se scoală, citește declarațiile... Fouquier nici nu se ridică de pe scaun și:

— Cer să li se taie capul!

Tăcere. Apoi, un vuiet cumplit. Izbucnesc în răcnete, țipete. Vorbesc, spun, dau din mâini. Gensonné, galben ca un mort:

— Nenorociților, dărâmați Republica!

Ducos se-aruncă în brațele lui Boyer-Fonfrède. Bătrânul Sillery și-aruncă cârjile, — „N-am ce mai face cu ele!", și cade în genunchi.

Fouquier privește în tavan, fredonează... Brissot cu mâinile bălălău, bărbia în piept, uluit. Vergniaud pare pe altă lume, apoi se întoarce spre Valazé, care se clatină.

— Da' ce ai, ți-e frică?

— Mo...-or, — și cade grămadă. Între hârtiile lui avea un cuțit, și l-a înfipt în inimă.

Camille și-a pus basmaua pe cap. Înghite, sughite, i-a pierit glasul. Lehardy, doctorul, se-apleacă, pipăie... Vergniaud:

— Doctore, iată un pacient de-ai d-tale tămăduit.

Publicul a înghețat de spaimă. Osândiții vor să știe... Tac cu toții; teroarea le-a zăvorât gura. Nu se clintesc din loc.

Fouquier face semne. Herman și-a ieșit din fire și zbiară:

— Jandarmi, afar' cu ei! luați-i odată!!

Îi împing din bănci, îi trag afară. Se împotrivesc. Îi scot de păr, i-au apucat de haine, le rup. Se zbat. Dau cu ce apucă, mușcă. Își golesc buzunarele, aruncă asignate și teancuri de foi de hârtie, apărarea lor. Luptă surdă, apoi:

— Trăiască Republica!, — toți într-un glas.

— Trăiască Re'!...

— Tră'!...

Îi duc ca pe vite, afară, cu ghiotura. Douăzeci..., unul a rămas în sală. Ei cântă...

Calm, președintele citește sentința. Miezul nopții. Luminile-și joacă umbrele pe păreți. Feștilele arse, se sting una câte una. Tăcere.

Jos, pe treptele băncii acuzaților și jumătate pe podină, unul singur. Valazé — nemișcat.

Fouquier își încheie lista... 20 și...

— Repede sanitarii! poate-l scăpăm!?

Și oamenii răi au gânduri bune, câteodată.

Vin Théry și Naury, felcerii. Îl întorc, îl răsucesc; Naury îngenunche și-și lipește urechea de pieptul lui. Ascultă. Îi închide pleoapele, le-apasă.

— Mortu' e mort de-a binelea, nu se mai scoală.

Acuzatorul public:

— Cer ca și condamnatului acesta să i se taie capul. Poporul să fie!...

Președintele:

— Credeți că mai?...

— Legea cere.

Golesc sala. Duc și leșul, tot într-o încăpere cu ceilalți, jos în temniță. Așteaptă cu toții să treacă noaptea, să vină zorile. Afară, urlă vântul. Plouă.

A doua zi. Îi pornesc; i-au suit în căruțe. Tocmai sosea și M-me Roland.

Interogatoriul i-l ia David, pictorul. Dulery scrie. Mai vorbesc, mai glumesc, să treacă vremea.

La 8 noiemvrie, judecata. Prezidează Dumas și Fleuriot-Lescot ține locul lui Fouquier-Tinville, care e dus până la Comitet.

Acuzata:

— ...și vă pot ceti, am așternut aici pe hârtie toate intențiile și convingerile noastre politice și...

Dumas, rezemat în coate:

— Te poftesc!

— Doriți?

— Ia-n ascultă, muiere, nu te-am adus aici să faci elogiul criminalilor cu care Tribunalul a isprăvit odată, ai înțeles?! și ține-ți clanța!

Femeia se întoarce către public:

— Luați act că nu sânt lăsată să mă apăr și...

Ei:

— Trăiască Republica!

Așa cad capetele.

Trădarea lui Dumouriez avea să-i soroceascǎ sfârşitul.

L-au arestat în ziua de 7 aprilie şi după cinci zile l-au pornit spre Marsilia. Acolo şi-a revăzut feciorii, pe ducele de Montpensier şi pe contele de Beaujolais. Primul servea sub generalul Biron.

După şase luni de întemniţare în fortăreaţa Saint-Jean, la 2 brumar, fu adus iar la Conciergerie...

De la uciderea Girondinilor, săvârşirile nu mai conteneau; fanatismul, cruzimea, obişnuinţa mai ales, le vroiau zilnice şi cât mai numeroase.

Nici cei cărora aparţinea, nici potrivnicii săi nu mai credeau în sinceritatea lui, toţi vedeau în el pe pretendentul de mâine.

Zadarnic clădise Revoluţia, degeaba se rostise înverşunat pentru decapitarea regelui şi a rudelor sale, de-a surda se lepădase de nume, porecla ce-şi alesese, „*Égalité*", nu-i mai era scut.

Nedreptatea stăruia în rangul cu care venise pe lume şi în nenumăratele sale bunuri.

Apoi, uciderea lui era atât de straşnic hotărâtă încât Fouquier nu-i făcu măcar cinstea unui capăt aparte de învinuire. Acelaşi temei irosit, pe care Amar îl ridicase împotriva Girondinilor, aprigii săi duşmani, avea să-i stea în cale:

— Ai vrut să aduci pe ducele de York pe tronul Franţei!... — i se striga de pretutindeni.

— O glumă care nu stă în picioare!, — se lepădà împricinatul.

Apărarea lui Charles Boidel nu-i fu de mare folos, nimic nu-l mai putea ajutà.

Primì verdictul cu multă stăpânire de sine şi, abia îndreptându-şi privirea spre Antonelle, căpetenia juraţilor şi prietenul său, îi spuse acestuia:

— Fiindcă eraţi prea hotărâţi să-mi luaţi capul, s-ar fi cuvenit cel puţin să vă întocmiţi alte motive! Tu, Antonelle, care mă cunoşti bine, ştii că astfel de învinuiri nu mi se pot aduce mie. Dar fiindcă destinul meu se împlineşte astăzi, fie! vă rog numai, nu mă lăsaţi să lâncezesc până mâine ci daţi poruncă să fiu ucis deîndată!

Şedinţa Tribunalului începuse din zori. L-au pornit iar la Conciergerie: „anticamera morţii".

Când a ajuns acolo trecuse de nămiezi, i se făcuse foame. A cerut, i-au adus: Belone — două duzini, o găină de Houdan înnăbuşită, şi o carafă de Pouilly.

Odată cu el fusese arestat şi generalul Coustard, aghiotantul său şi deputat al Conventului; acelaşi sfârşit li-era sorocit amândorora.

L-a poftit la masa lui. Stridiile erau proaspete, friptura bine rumenită şi vinul nectar! Lui Coustard îi trecuse pofta de mâncare.

Între timp sosì şi răspunsul Tribunalului: judecătorii săi, şi Fouquier veşnic prevenitor, se milostiveau să-i facă pe voie. I se trimetea îngăduinţa să moară îndată.

Monet poruncise lui Charles-Henri Sanson, care descăpăţâna pe condamnaţi, să-i dea şi alţi tovarăşi, pe: Jacques-Nicolas de Laroque şi pe agentul de schimb Pierre Gondier. Cel din urmă era împricinat că, însărcinat fiind cu împărţirea pâinii, dosise câteva uscături pe care le dăduse vecinei sale să-şi hrănească găinile.

Celălalt n-avea o vină mai mare, sau una prea mare! era nobil.

Ambii fuseseră osândiţi cu o seară înainte.

Sanson primì înştiinţarea la 3 jum., dar când vroì să plece i se porunci să mai adaste.

Câteva clipe mai târziu i se înmână o a cincea osândire: Antoine Brousse, un biet săracu', calfă de lăcătuş. Osândă fără pricină, nici una. Totuşi, cu temei: căci alegând un om de jos spre a întovărăşi la moarte pe cel'lalt de neam regesc, bunii patrioţi înţelept chibzuiseră să înfăţişeze norodului pilda *egalităţii* şi la hotarul lumii acesteia.

Când a intrat Sanson..., Louis-Philippe-Joseph d'Orléans şi generalul Coustard se plimbau în lungul sălii celei mari... Ducele era puţin palid, dar fără urmă de teamă.

Sanson şi-a scos pălăria.

După soldaţii care-l întovărăşeau, după îmbrăcămintea ajutoarelor, funiile şi foarfeca ce purtau, trebuie să fi priceput principele cine era cel care se descoperise dinaintea lui. Îl privì drept, fără să-şi oprească paşii nici conversaţia cu Coustard. Când l-a întrebat călăul dacă le îngăduie să-i taie părul? s-a aşezat pe scaun, rezemat de spetează, fără să spună o vorbă şi-a aplecat bărbia pe piept.

Nu se mai auzea decât ţăcănitul foarfecii.

Au adus şi pe ceilalţi trei osândiţi. D-l de Laroque intră cel dintâi. Un moşuleţ sprinten, şaptezeci de ani trecuţi, cu mândră înfăţişare. Au vrut să-i taie şi lui părul, dar bătrânul şi-a smuls peruca de pe chelie şi le-a spus:

— Mulţămesc, scufiţa asta ne scuteşte de osteneală.

Când ducele d'Orléans, care stătuse pân' atunci cu spatele la el, s-a sculat, l-a recunoscut bătrânul. Ducele i-a întins mâna. Nu i-a luat-o. Cu nestăpânită greaţă, dar privindu-l drept în ochi, cu apăsate vorbe i-a zis unchiaşul:

— De viaţa care o pierd nu mai îmi pasă, de vreme ce cel care mi-a prăpădit ţara îşi primeşte pedeapsa, dar..., prea stricate domn, să-mi fie îngăduit în ceasul acesta să vă spun cât de ruşinat mă simt să mor pe acelaşi eşafod cu tine!

Ducele nu şi-a mai găsit cuvintele, a întors capul.

La *4* după prânz, a pornit şi convoiul spre locul săvârşirii. Ducele calm, liniştit, ceilalţi resemnaţi; bătrânul nebiruit, îi fulgerau ochii.

Privindu-l pe el, înţelegeai măreţia sufletului fără prihană.

Au ajuns...

Rânduiala sentinţei cerea pe d-l de Laroque, întâi. Şi-a luat rămas bun de la toţi, cu blândeţe a strâns şi mâna lăcătuşului. Ducelui nici o vorbă, nici o privire.

I-au retezat capul.

Au urmat: Gondier, al doilea; apoi Coustard şi după el nefericitul Brousse, lăcătuşul, cel căruia i se legiuise de către Adunare să învedereze încă o dată... *Egalitatea!*

Apoi, în tunetul urletelor şi batjocorit, urcă treptele eşafodului ducele, liniştit. Privì semeţ spre marea de capete; îşi aducea aminte poate cum şi cât fusese de sărbătorit în *89*.

Sic transit...

I-au smuls gherocul, au vrut să-i scoată şi cizmele, dar s-a slobozit din mâinile călăului şi s-a culcat singur pe podina ghilotinei, atât le-a mai spus:

— Zadarnică pierdere de vreme, îmi puteţi şterpeli cizmele şi când voi fi mort, hai grăbiţi-vă! În clipa 'ceea i s-a rostogolit şi capul.

Aceeaşi îndobitocită mulţime care zbiera de bucurie, tot cu strigăte de bucurie îi proslăvise nemernicia altădată...

Mărfurile se scurg pe ascuns peste hotar. Vor să dreagă strâmbăciunea, hotărăsc ca prețurile să nu se mai facă în locuri osebite, ci o singură comisie să le întocmească pentru toate ținuturile. Au sucit și mai mult măsura. „*Maximum*" pe simbrie nu dă roade bune. Nemulțumiți cu duiumul! Ziuașii cer plată înzecită decât dobândeau un an înainte. Ciocănesc treaba, nu-și văd de lucru — zâzanii. Saint-Just le spune:

— ...cel mai bun mijloc pentru a dobândi prețurile e să siliți pe cei cari au din prisos, să se restrângă!

Impuneri, fără socoteală. Iar pentru a ferì hârtia să mai fie batjocorită de aur și de argint, Fouché, el cel dintâi, dobândește izgonirea acestor întrecători. Au rechiziționat metalul fiindcă „corupe inima și degeră sufletul celor bogați!", căci aurul, în ochii deznădrăgiților, până nu l-au vârât în buzunarul lor, la căldură, nu-i decât gunoi!...

Și... cetățenii, fiindcă-i gunoi, îl îngroapă.

Cambon vine cu altă părere: aurul și argintul să fie lipsiți de putere liberatorie. Adunarea, cu preferință pentru prădăciune. Făgăduiește 5% vericui denunță. Au votat confiscarea. Iar percheziții, iar prigoană! Furnizorii armatei nu sunt grăbiți, zăbovesc să aducă. Au hotărât mobilizarea generală. Vor să ridice și grânele, bucatele. Mulți dobândesc putința să se plătească în natură. Gălăgie, răzvrătire. Au scutit de rechiziții cercurile de recrutare. Armata e desculță și n-are ce mânca. În Vendée, trupele nu pot părăsì târgurile. N-au corturi, nici îmbrăcăminte. Jale. Batalioanele din Paris, desculțe, aveau arme — le-au vândut. La Maubeuge ar fi baionete, n-au însă puști. Pentru a înviora aprovizionarea, Conventul trimete pe furnizori la Tribunal — să-i scurteze. Măsură grabnică și simplă.

În 14 brumaire an. II.

De la arestarea Girondinilor lucrurile mers-au tot în prăval, mereu mai rău! Iar Biserica, suferise cumplit. Avutul ei, răpit sau luat de furi și slujitorii ei prigoniți amarnic. De lăcașurile sfinte nu cutezaseră încă să se lege prea mult, abia de fuseseră încălcate câteva biserici și iarăși slobozite.

Asupra Capitalei păstorește smeritul întru Domnul, arhiepiscopul Gobel. Un bătrân trecut de optzeci de ani, firav și suferind. Își petrecea ziua și noaptea în post și rugăciuni și acum, târziu spre miezul nopții, îl doborâse osteneala, pornește la hodină.

Jos, din uliță, încearcă cineva să intre. Bat în poartă, o clatină; strigăte, răcnete. Au năvălit înăuntru. *Comuna!*... Pierre Gaspard Chaumette, procurorul-syndic, Jacques Hébert, Collot, Momoro și prusacul Cloots-*păgânul*. Urcă repede scările și dau buzna în odaia unchiașului...

— Scoal'!

Era treaz. Se dă jos din pat, îi binecuvântează, cum se cuvine. Cloots, înfuriat:

— Lasă maimuțelile! — Și toți într-un glas:

— Cetățene Gobel, să te înfățișezi mâine dimineață la bară... — Abia aude:

— De ce, fiilor? unde?

— La *Convent!*...

— Vai de mine!

— Unde vei declarà că depui în mâinile Națiunii...

— Definitiv!

— Toate funcțiile cu care ești...
— Cu care ai fost... învestit, m-auzi!?
— Dar nu pot, păcatele mele!
— Să poți!
— Nu e în căderea mea să...
— Să fie!
— Bine, să zic..., vreți, mă alungați, asta puteți s-o faceți, dar cum să pot eu trece altuia harul și Doamne-Dumnezeule!...
Hébert, Chaumette:
— Vrei să-ți pierzi capul, părinte?
— Să ți-l taie mâine acolo în piață...
Episcopul se vaită, stăruie, roagă. Îl îmbrâncesc, trag de el, îl zgâlțâie de umeri:
— Te hotărăști odată, boaită!?, — și Cloots stă gata să-l lovească. Șubred, s-a prăvălit sărmanul într-un scaun, plânge.
— Să-l ducem cu sila!
— Îl și dăm pe mâna călăului să...
— Luați-l!
Îngrozit, se ridică, le cade în genunchi:
— Îndurare!
— Vii mâine!?
— Vin.
Trântesc ușa și pleacă.

De dimineață, din zori, au venit. Îi strâng pe toți, îi iau; pornește, alaiul.
Ajung, pătrund în Convent și cu toată popimea mitropoliei. Toți în picioare, și lume multă. Se zvonise în oraș că Înalt Prea Sfințitul va cuvântă Adunarea. Tăcere.
Se apropie de bară, dus de subțiori; în spatele lui, Chaumette. În șoapte: — „Grăiește-le câteva cuvinte și apoi, citește-le-o!", îi dă sululețul, vorbirea, tot ce trebuia să spună, — „Hai, începe!".
Gârbov, asuprit de ani și trudit, înalță capul încet, își îndreaptă spinarea, se clatină și întinde iute mâinile, le proptește de stinghia care-l desparte de birourile Camerei, tremură...
— Și... drept vă zic vouă, sânt din popor... ca și voi!
— Bravoo! bravooo!...
— Din plebe, adică, fiilor!...
Aplauze! aplauze!!
Căldura se simte în jurul său îi dă nițică putere. Din spatele lui, îi suflă: — „Citește-le-o!". Tușește, își drege glasul! — „Să-mi pun ochelarii", îi scoate din toc, îi pune pe nas, — „Așa", și:
— Azi, când revoluția merge cu pași repezi spre..., — pierde șirul, și: — ...fericite, care cheamă toate opi'... opintirile...
— Opiniile!
— opiniile la... la unu' singur...
— la un singur... centru politic.

— centru politic, azi când se mai cere și alt cult public...

— *nu* se mai cere!

— nu se mai cere... alt cult public și național decât... decât...

— al libertății și...

— și al sfintei egalități, eu, consecvent cu principiile mele, — se întoarce, întreabă:

— Da?

— Zì-i!

— mă... mă supun voinții suverane și declar sus și tare că din voia mea, — se hâțână, era gata să cadă.

— Din toată voia mea!

— din toată voia mea... renunț să mai exercit funcția de prelat al cultului catolic...

Aplauze! aplauze!!

— Urrà!

— Trăiască cetățeanul Gobel!

Chaumette îl îmboldește, îl trage de mânecă:

— Zìi înainte! n-ai isprăvit.

— Și cetățenii vicarii mei, și ei... renunță și ca atare ne dezbrăcăm, nu... ne dezbarăm singuri de toate... și fie ca pilda noastră să servească la consternarea...

— la consolidarea!

— La consolidarea libertății și... a egalității..., — stins. Abia-l mai auzi.

Aplauze!...

— Urrà!...

Președintele coboară, îl cuprinde în brațe, și-l sărută pe gură. Îl trec din brațe în brațe, l-au pupat, tot biroul. Bietul, e înduioșat la lacrimi, îi curg șiroaie pe obraji și în barbă; nu se mai întâlnise cu atâta dragoste frățească. Îl scutură plânsul.

L-au pus într-un jilț, în incintă, la capătul băncilor, în față. Adunarea-i mulțumește:

— Vom orândui noi un cult... rațional! — și cât ai bate din palme, și decretează: *„Catedrala metropolitană din Paris va fi consacrată cultului Rațiunii."*

I-au sfeterisit și biserica.

Robespierre n-a scos un cuvânt, scrie... Amicii săi cred, așa spun... că n-ar privì adică cu ochi buni o profesare fățișă a necredinții. De ce-i lasă atunci? Nu-i poate oprì încă, nici nu vrea poate. Chaumette și ai săi stăpânesc „Comuna" Parisului, îi stau în cale, adeseori, la ce i-ar abate de la sminteli?! Așteaptă. Și popularitatea lui Danton, în Adunare, trebuie înfrântă! îl depășește... — „Răbdare!", și scrie înainte.

Tari pe decretul dobândit, Hébert și Chaumette au și dat drumul hoardelor... Ciomăgași, bătăuși, toate ciurucurile târgului cutreieră bisericile, îi bat, îi slutesc; scot popimea din lăcașurile Domnului. După ce le-au golit și de odoare, hărăzesc hramurile, le închină..., pe una „Dragostii", pe alta „Libertății", după cum le vine, și pe cele mai multe, din biserici, le-au și închinat... „împreunărilor". Și, precum sună decretul, hotărăsc ca la „Notre-Dame" să sălășluiască *Rațiunea*.

S-au și pus pe lucru.

Sub bolta mare a catedralei, bătrână de șapte veacuri, au clădit o schelă, înaltă până sus. Urci prin două părți, sus pe „munte“, așa-i zic toboganului. În vârful lui, arde făclia „Adevărului“, ziua și noaptea și dedesubt, zugrăvită o firmă cu închinăciunea: „Filozofiei!“.

Au strâns din oraș pe toți cântăreții de la operete și de pe la șantane și vreo trei sute de muzicanți, care toboșari, care cu viorile, alții cu clanaretele. Îi bagă înăuntru, sus pe estradă, pe două rânduri, cât ține schela și movila. Biserica plină! — au venit din toate mahalalele.

Se deschid canaturile de la portițele altarului și de după coloane, vine pe vârfurile picioarelor, lunecând și frumoasă ca din povești, o „Arătare“ vie și aproape goală: „*Rațiunea*“, dumneaei. Au ales-o dinadins: 'năltuță, voinică și pieptoasă. Lumea, cu ochii la ea. Le place, fata. Era o masă, pregătită gata; au suit-o pe dânsa. A stat jos, și pe rând, trec toți s-o adore. Cânticele lanț... Miros de tămâie, de sudoare și de iasomie. Cârduri de fete încununate cu foi de stejar, învestmântate în rochii străvezii albe, urcă și coboară... muntele. Bărbații-și sucesc gâtul, să privească în sus — zânele și podoabele. Ele, una și una! poartă lumânări mari aprinse în mâini și le râd gurițele și ochii.

Pic-pic-pic..., picură ceara... Urlă, țipă... Unuia i-a luat foc peruca, îi căzuse în cap o făclie. Abia l-a stins norodul, cu paltoanele. Și s-a curmat slujba.

Hébert și Chaumette i-adună. — „Poporu' pe patru rânduri!“ și pleacă cu toții, cu muzica în frunte, spre Adunare. Intră. Însuflețire mare, — fetele, nostime! Cuvântări, osanale. Le ciupesc, le pipăie... și pornesc cu toți deputații înapoi spre Mitropolie. Ajung, și încep iar leturghia.

La fel în toate bisericile, din zece în zece zile, mereu la „decadì“ numai. În toate orașele, și la sate. Femeile sânt mai la preț ca niciodată, de trei ori pe lună; urcă și coboară muntele. Bărbații în păr!

Abia au trecut câteva zile și... cei doi nezdraveni pun altă nefăcută la cale! Conventul tocmai decretase „emanciparea Negrilor“. Bucurie mare, până în Saint-Domingue! și mai departe. Parisul să n-aibă adică parte de veselie nici sloboziții, de biserică?! Chaumette aleargă, Cloots după el; Hébert colindă bâlciul, circurile și panoramele și-i adună.

Au strâns harapinele, baragladinele și harăpoaicele toate din Butte-Montmartre și de pe aiurea. Au prins și alte lifte, pe cine le-a căzut în mână; haimanale, ilozi, măscărici: și-au luat nevoiașii și scatiii și papagalii, și maimuțele și farfuzele, tot tărăboiul, meșteresele și pațachinele, unele îmbrăcate, pe altele din așternut, calde, era grabă mare. Și au pornit cu toată leota, „Comuna“ în frunte. Au străbătut piața și cheiul în lung; lumea după ei, și câinii. Lătrau, urlau, ca la cutremur...

Au ajuns. Au tras un danț în jurul mitropoliei și au tăbărât buluc înăuntru, la Notre-Dame de Paris!

Până să rostească slujba, au trimes după rachiu și după mâncare. În vârful muntelui pâlpâia „Adevărul“, luminà și „Filozofia“.

Deodată, s-au deschis canaturile... O „arătare“ smolită ca întunericul, *Rațiunea!...* își schimbase fața și pielea, și fiindcă era goală pușcă, la iuțeală s-au dezbrăcat și îngerii, s-au despuiat cu toții, și deputații și cântăreții. Toată lumea.

Așa a purces slujba... Joacă și chiot — Libertate! Se făcuse noapte; beți, au plecat acasă.

Din trecut, mai rămăseseră: duminecile, calendarul gregorian și „săptămânile". Stăruiau, în pofida „Rațiunii" și pomeneau, astfel, creștinismul. Romme, deputatul, chibzuì și porniră cu vremea precum, din ziua echinoxului de toamnă, zi când au clădit și Republica, în 92. În sfârșit, au păstrat lunile, dar le-au împărțit în trei decade, fiecare, și le-au botezat zilele astfel: primidi, doudi, tridi..., „decadi", dumineca credincioșilor.

Nigro notanda lapillo!

Jacobinii ucid în neștire! sfărâmă tot ce le iese în cale și vor să șteargă până și înfățișarea Franței de odinioară. Universitatea din Paris, toate congregațiile care se îndeletniceau cu învățătura, universitățile din provincie și toate colegiile au încetat de a mai ființà. Academia Franceză, cea de Științe, curmate. Tot ce poate aminti regalitatea, așezămintele feudale sau religia, chiar, sunt date pradă nimicirii. Sparg tablourile, ard țesăturile scumpe, tapițeriile, odoarele, covoarele care pomenesc măcar... o floare de crin, o coroană, *crucea,* un sfânt care se roagă sau pe un principe.

Conventul... și mai zelos, poruncește răscolirea mormintelor de la Saint-Denis unde, de la Dagobert, odihneau toți regii Franței. Pietrele tumulare sparte, oasele Lor împrăștiate, zvârlite din morminte afară. Și Enric IV, ca oricare altul. Pare că-și păstrà, bunul rege, înfățișarea; i-a îngrozit, fug! L-au lăsat să-și doarmă veșnicia.

Iată cum începe sminteala... mare! și încercarea de a surpà și creștinismul, căci atât măi rămăsese în picioare, clătinându-se.

În grădina casei din preajma bisericii sfintei-Ana. Luna octomvrie, câteodată și o bună parte din noiemvrie, sunt dăruite peste Paris cu vreme bună.

Stăteau la taifas, pe bancă.

Au venit să-l cheme.

— Mă duc până-n...

— Place-Louis XV? pe cine?

— M-me... Roland, sărmana! Președintele Dumas n-a lăsat-o nici să se apere; au osândit-o azi.

— *Und heute noch?...*

— Așa spune sentința, vezi, mă cheamă...

— Dacă-i numai doamna, vă întoarceți degrabă.

— Mai sunt vreo cinci, e și Simon-François Lamarche.

— *Der gewesene...* director al fabricei de asignate?!

— Tocmai dumnealui, dar asignatele rămân!

— Am să te aștept. N-ai putea să-mi lași lădița, să... răsfoiesc?

— Cu plăcere, mă duc s-o aduc. Stai liniștit și dacă ți-o fi prea răcoare, treci în salonaș. Mă întorc curând.

Părinții i-au murit când era încă în leagăn, prin anul *16..34.* Charles Sanson de Longval, născut la Abeville — în casa veche cu balcon la stradă și curte mare în fund. Mai avea un frate: Jean-Baptiste, cu unsprezece ani mai mare. Unchiul lor, Pierre Brossier de Limeux, luă orfanii la el.

Din bunătatea lui, copiii aveau și adăpost și îngrijire bună.

Pierre Brossier avea o fată de vârsta lui Charles, micuţă. Cu ce-i dăruise întâmplarea, acu' avea trei copii.

Aceeaşi grijă pentru toţi.

Crescuseră mari copiii, şi cuminţi. Jean-Baptiste, mai copt la minte, aplecat spre învăţătură, mai tăcut şi mai retras de fraţii săi — avea un beteşug, îl încerca din când în când. Bătrânul îl pregătea pentru magistratură. Meserie din toate vremurile temută şi bănoasă. Apoi, Brossier avea şi cârcote de moştenire, dandanale necurmate încă. Stăruinţa şi priceperea lui încercată mânase lucrurile pe drumul bun, dar se cădea duse la capăt, era nevoie şi de cine să le poarte întruna. Iată de ce, cu chibzuinţă, se gândise la meseria ce s-aleagă pentru nepotul său.

Ceilalţi doi, copii cuminţi. Fetiţa vedea de casă, bine, şi de ei toţi; împlinise douăzeci de ani. Charles îi călca pe urmă. Aceeaşi dragoste îi încălzise, fuseseră crescuţi să fie fraţi. Din ce puteau pricepe n-aveau nici o taină, nici nu-şi spuseseră vreuna. Se iubeau ca fraţii, el şi verişoara lui. Porumbiţa, o chema pe fată.

Brossier mijlocise. Avea trecere mare, ba şi plătise bine: Jean isprăvise ucenicia şi urmà să-şi ia-n primire locul de sfetnic judecătoresc. Îl pricopsise unchiu-su cu vad cu vază şi folos. Folosul îi trebuia însă şi pentru daraverile lui băneşti. Se gândì să şi-l apropie mai mult.

Brossier era bisericos, ca toată lumea cumsecade pe vremea lui.

Se întorsese de la leturghie tocmai, gata să s-aşeze la masă. Chemă copiii...

— Ştiţi, dragii mei, am dobândit locul pentru Jean, şi...

Colombe şi Charles îi săriră de gât, să-i mulţumească, îl prinseră în braţe să-l sărute şi pe Jean. Bătrânul le făcu semn să contenească, nu isprăvise să le spuie tot ce avea de zis.

Ei ascultau cuminţi.

— Şi m-am gândit..., Colombe, ca să aveţi şi voi răgazul vostru..., să vă căsătoriţi, tu şi Jean, până nu-şi ia bărba'tu slujba în primire, — şi s-a aşezat la masă.

Fata a îngălbenit, în loc să roşească. A pus palmele pe faţă, mută, a plecat din sală. În prag a podidit-o plânsul.

Brossier zâmbea pe sub mustaţă:

— Aşa primesc vestea asta... fetele cinstite. Baptiste, să ştii..., Colombe o să ne îngrijească bine. E fată bună şi cuminte, să-ţi trăiască!

Jean-Baptiste se înţelegea să facă tot ce vrea bătrânul. Îi umbla pe voie.

Charles se scursese nevăzut afar' din casă. A plecat năuc, razna pe uliţă, a ieşit din târg. Mergea în neştire cu capul în pământ.

Nu-i pierise nădejdea toată. A aşteptat până a doua zi, să plece Jean-Baptiste de-acasă. Nu-l mai purta în suflet, pierise într-o clipă.

Bătrânul, în sala mare lângă cămin, îşi lua dejunul.

A intrat.

Pierre Brossier privea la aţa cuţitului ce-avea în mână. Fără să ridice capul şi-a tăiat din pâinea mare, ce ţinea în stânga proptită-n piept, trei felii şi le-a aşezat la rând, pe masă.

Charles s-a repezit în genunchi la picioarele lui, aplecat:

— Tată..., îndurare, nu ne despărţi!

Bătrânul, liniştit, aşternea unt mult pe pâine. Presără şi sare.

— Unchiule..., Colombe e toată viaţa mea, dă-mi-o! — şi lacrimile îi curgeau şiroaie.

Brossier, cu capul răsturnat pe umeri, gâlgâia din cana mare dusă la gură. Golì ulceaua cu bere neagră. Îl pufni râsul, împroșcă cu bere masa toată și pe ăl de sta-n genunchi pe lespezile sălei. Îl scutura un râs nestăpânit pe omul acesta aprig, care nu știuse în viață altă voie decât a lui. Și-acum să-i stea 'mpotrivă, cine?!

Charles, în picioare cu brațele încrucișate:

— Răspunderea nenorocirii o vei avea-o singur, toată!!

Bătrânul nu era batjocoritor din fire, nici prea vesel, dar ce gândea era gândit! Asta-i era voia — judecată de încheiere, stăruitoare, neclintită.

A stat din râs, și-a încruntat sprânceana. S-a ridicat din scaun:

— Charles, ești un copil netrebnic! Mai departe află: când am hotărât un lucru e ca să se îm-pli-nească! Lasă să-mi tignească masa!, — și s-a așezat iar în scaun, cu una din felii de pâine în mână. A început să îmbuce.

Întunecat la față, a părăsit odaia. În sală, pe treptele scării care duce sus, cu capul grămădit în poală, Colombe. Se iubeau sărmanii fără să-și fi spus o vorbă, poate nici nu o știau prea bine. Alte socoteli, aflate abia-n ajun, le dăduseră pe față taina toată. Cât o iubea? Ea aflase din cele trei-patru vorbe ce se încumetase el să-i spună celui de la masă. El afla acum, când o vedea răpusă.

Nu s-a oprit o clipă. Ea i-a privit în urmă.

A părăsit casa și locul.

Pentru ce avea să se întâmple, vroia să fie cât mai departe. Marea nesfârșită și alte țări, pământul tot să-l pună între el și casa unde nu mai avea ce căuta.

Fuseseră din tată-n fiu în slujba regelui, de câte ori era nevoie. Avea nume cinstit. Îl primiră port-drapel în garda de onoare. Îmbarcă la Rochefort și de acolo, peste ocean, luară drumul Canadei.

În Quebec locuia o soră a tatălui său, mătușă bună. I se deschise cu bucurie casa. Nu-l răbdà nicăieri locul, veșnic pe gânduri. Prieteșugul vărului său, Paul Bertaut — deși mai tânăr mult — îl mai îmbuna nițel. Trecură doi ani, mai bine. Cutreierase ținuturi multe și nu izbutise să uite încă...

Se luminà de ziuă. Pluteau de patru săptămâni. În zarea cenușie departe se înnegrea o umbră, se înălța și se întindea în lături, pământul — coasta Franței.

Au debarcat la Toulon. Îl așteptau două scrisori, una mai veche; cealaltă abia de patru luni. Le desfăcu în grabă. Da, — ea îl iubise ca pe un frate bun. Scrisoarea era tristă și-l cârtea de ce-i lăsase? dar blând, și îl ruga să vină de când plecase încă. Din rândurile celeilalte înțelese că se grămădiseră necazuri mari pe casa lor, pe capul ei, — despre bătrân, despre Baptiste, nici o vorbă. Ce să înțeleagă? Un suflet prins și cotropit de amărăciuni așternuse pe hârtie vorbă lângă vorbă și, literele, multe, topite de picături... tălmăceau destul. Un cuvânt, pe care-l pricepu, 'ntre toate: „*Vino!*".

Era drum lung până la Abeville, peste opt sute de leghe. Drum care să lege pe șoselele umblate Marea Mediterană cu cea de Nord.

Încălecă și, când se împlinea a doua săptămână, ajunse. Gonise, zilele și nopțile întruna. Îl mânase dorul și-i scrisese ea: „Vino!"

Se apropia de târg, au îngenat la pas. Era spre seară. Orașul tot scăldat în focul de Apus, soarele împărțit în două de turnulețul de pe casa lor părea că se oprise s-o mistuie în jar, țiglele de pe acoperiș luceau în flăcări. Casa lor!? Căminul ei!

Descălecă. Căzu-n genunchi și se rugă fierbinte... pentru sfârșitul necazului ce îndurase, se căina, își făgăduia să uite. Se ruga, să mulțămească Sus că-i mai fusese dat s-o vadă o dată, acu'.

Grăbi spre casă, el pe jos, dârlogii-n mână întinși să tragă din urmă calul isprăvit de-alergătură. Pe strada goală își cărau povara, el grijile nemistuite, calul osteneala.

La capătul uliței au cotit la dreapta, o stradă scurtă, și au ajuns în piața largă Saint-Jean.

...Când o să-l vadă prietenul lui bun de altădată? cățelandrul care nu-l părăsea o clipă. Trebuie să se fi făcut dulău voinic, și buzele-i șopteau:

— Thibault, Thibault, cățel mic!

La capătul cel'alt al pieții, mai ridicată decât cele învecinate, cu acoperișul ascuțit, cu tencuiala albă, cu grinzile afumate, ferestrele de catedrală, în trifoi, casa lor, așa cum o lăsase, tăcută. Dar... mai tăcută pare.

Acum era în fața casei, și nimeni să s-arate?! nici un câine?...

Privea.

Printre lespezile de piatră, iarba în fața casei crescută mare și scara neumblată. Jos, caldarâmul înroșit de țigle 'lunecate de pe acoperiș; două obloane rupte, o grindă de la bagdadie frântă, balconul despodit și putrezit de ploaie dă să cadă. Zidul jupuit de tencuială și înverzit de mucegai vorbea și de răceala dinăuntru. Trei geamuri lipsă. Nimeni în prag, nici la fereastră, și ușa închisă — o grindă bătută în curmeziș.

Casa asta, când plecase și de când o pomenise, păstră înfățișarea aspră, rece, dar îngrijită a bătrânului. Bătrânul semăna și el cu casa, pironită în temelia grea de piatră, nestrămutat și rece.

Ocolì ungherul, la stânga. Ușa din spate, zăvorită. Legat de lanțul scurt, ciocanul, prins în tocul ușii. Îl luă în mână, bătu-n tăblie cât putù. Sun' a pustiu din toată casa. Nimeni. Se întoarse iar în față, se așeză pe scară, pe treapta cea din urmă.

Privea 'nspre... nicăieri.

Un drumeț trecea prin piață, păși aproape. Era Mathieu Bonnet, argatul lui Joseph Kouërtem, vecinul lor, îl cunoscu. Îi spuse că bătrânul Pierre Brossier se prăpădise cu doi ani în urmă, ai lui vânduseră casa și locul sau că le-o vânduse, multe nu știa nici el sau nu vroia să spună. Îl dezluși că Jean-Baptiste și soția lui se mutaseră la Amiens, că stăteau în mahalaua din capul târgului, când vii de-aici, așa auzise, nici el nu știa prea bine, dar la han la „Grande Mouette", acolo, puteau să-l îndrepteze și-i ură drum bun.

Se aruncă în șa, porni în grabă. Două poște de drum înapoi și goană! s-ajungă până nu înnoptează și zor la drum! Și necăjit și amărât că nu-i spusese nimic să se oprească când a trecut... poate pe lângă locuința ei!? dar nu știuse.

Precum îl îndreptase de la han, o luă pe ulița din stânga. Din casă-n casă întrebând, ajunse. O casă mică joasă, ferestrele toate stinse. Noapte — târziu. Un hămăit de câine, repezit și aspru. S-a oprit...

— Thibault!, — bătea în poartă.

Câinele lătra să răgușească...

A împins portița; a scârțâit în balamale, parcă plângea. Calul l-a lăsat afară. A intrat în curte:

— Thibault, Thibault!

Acu lătra de bucurie, încet, scâncea săltat în două labe proptite-n pieptul lui, îl lingea pe mâini, pe față, se trântea pe jos — a sărit spre scară, la ușă, a început să latre tare.

S-a luminat fereastra care dă în curte.

O șuviță de lumină pe scară, creștea încet, — o dungă s-a lățit cât scara. Ușa deschisă, în prag o făptură albă, un țipăt:

— Charles..., fratele meu, vino..., — l-a tras în casă.

Îl ținea de mână. Din fundul sălei au dat într-altă sală, acolo era lumină.

În camizolul alb părea mai palidă, puțin slăbită, poate. Se vedeau pe fața ei urmele pe care le lasă suferința, câteodată, încolo mai frumoasă. Mai stăpânită ca al'dată, copilăria o lăsase în urmă, dar surâdea, să-i placă sau fiindcă-l avea aproape. Sub privirea lui îi dogoreau obrajii...

— Hai înăuntru, — i-a șoptit și au intrat în camera din dreapta.

Cu spatele la ușă, într-un fotoliu mare...

L-a luat de braț, l-a tras în față. Ea s-a dat în lături.

Privea îngrozit la cel din scaun.

O pernă mare grămădită subt umerii strâmți, și slăbănog — era-n cămașă. Mâinile înfășurate în cârpe, răzemate pe genunchii ascuțiți care îmboldeau cearșaful cu care era învelit; picioarele proptite într-alt scaun. Și fața... N-avea față!

Acolo unde s-ar fi cuvenit să-i fie capul, înfățișarea, o bășică, dac-ai văzut din cele în care se toarnă seul să se închege, dar scorojită, goală, galbenă ca ceara, pe alocuri frământată de dungi de carne vie și buricată de încrețituri și narbe. Două găuri fără fund îi înghițiseră vederea și sprâncenile, alta nasul; dinții albi și fără lipsă împotmoliți într-altă groapă însângerată: gura.

Și a început să grăiască domol, dar lămurit. Ea îl mângâia cu mâna ei micuță albă, încet, pe locul unde avusese fața. Fluture pe bălegar.

— Jean!, — după glas abia l-a mai putut cunoaște, Charles, l-a prins în brațe. Îl săruta pe rănile uscate, uitase tot, îl copleșise mila și-i era frate! Îl ruga să-l ierte și celălalt nu pricepea ce-avea să uite? Charles, privindu-l parcă-și vedea păcatul și n-avea nici o vină, săracul.

— Charles, stai jos. Uite, taburelul lui Colombe. Stă toată ziua lângă mine, ba și nopțile, târziu. Ia-l... Stăi să-ți spun, să știi și tu întâmplările...

Și s-a apucat să-i spună, tot, cum ai înșirui o poveste:

— Unchiul, știi..., hotărâse să-mi încep meseria. Îmi cumpărase slujba de la rege, pusese la cale și căsătoria noastră, dar... erai și tu de față când ne-am bucurat cu toții de hotărârea lui. Apoi, tu ai plecat. El, supărăcios în ziua 'ceea, poate, a spus c-aveai porniri spre neastâmpăr, spre haimanalâc, îți spun că nu era în toane bune. Din ce mă pricepeam, fiindcă eu te cunosc mai bine, l-am liniștit și l-am rugat să înțeleagă că firea ta te îndemna să umbli, să cutreieri, să vezi și locuri noi, cum e cu cale pentru un tânăr doritor să învețe. Colombe era prinsă de friguri, nu? au canonit-o două săptămâni întregi. Zăcuse, biata, ce să-ți mai spun!? când a fost la cununie se clătina să cadă, o scutura boala. Din parte-mi,

aş fi amânat eu căsătoria, dar ştii... când poruncea un lucru unchiu'! şi-apoi avea timp să se odihnească, când ne-am întors acasă.

Charles, cu ochii la ea; Colombe, pe scaunul din colţul odăii, cu capu' în palme, părea că plânge — gândea poate numai la ce-ar fi fost să nu mai fie.

— ...şi fiindcă făcusem şi nunta, ne-a prins bucuria. Negreşit, ne părea rău că plecaseşi. Se ţineau mesele lanţ şi chef mare, tămbălău. Oncle-Pierre era mulţămit cât se poate şi drept să-ţi spun, mulţămirea lui mă cuprinsese şi pe mine.

Doctorul Hyppolite a spus că ar fi căpătat congestia din mâncare prea multă, dacă e cu putinţă!? Nu mâncase mai mult în ziua 'ceea, — nu e-aşà, Colombe? Dar... ştiu pe dinafară, de câte ori am lămurit-o, povestea. Da, — o ciorbă ţărănească, îi plăcea grozav! a luat de două ori. Băuse două pahare mari de Calvados, apoi... un pâté de stridii frământate cu cozi de crevete gri'şi miez de nucă, cum îi plăcea lui, ştii, a luat tot felul pentru dânsul. Un cassoulet îndrăcit de pipărat, era răcoare-toamnă, negreşit, şi s-a servit din plin de patru ori. Hyppolite pretindea că din mâncarea aia i s-a tras dărâmarea. Poate că se înşeală fiindcă, pe cât mi-aduc aminte, a mai mâncat o coapsă de iepure de casă, două sardele fripte, un blid cu andive opărite, numai, un muşchi de vacă gătit vânătoreşte cu ciuperci, o solă în posmagi, multe căni de cidru şi abia o jumătate de gâscă rumenită bine, cum îi plăcea lui, ştii, două gutui dospite şi un măr din mărul din curtea noastră, acrişor, să-ţi deschidă iar pofta de mâncare. Abia târziu spre ziuă a mai luat doi budeni în sânge şi puţină friptură rece, niţică. O cană mare cu vin, a băut-o toată şi până la cină n-a mai gustat nimic! Seara l-am culcat, era într-o marţi şi vineri l-am dus la groapă.

Odată... groapa deschisă... s-au pornit necazurile toatel Vezi, succesiunea de Limeux nu prea era în regulă; dandana ce trebuia mereu proptită. De bună seamă, înţelegerea lucrului ăsta îl hotărâse să mă facă magistrat, — priceperea şi stăruinţa lui, când se strâmbau lucrurile, ştiau să le îndrepte.

M-am înhămat la lucru, dar... a murit prea devreme! Abia s-a stins şi s-au aprins cârcotele toate. Cei de se credeau nedreptăţiţi şi or fi fost ei destui... optsprezece moştenitori, nu mai puţini, au dobândit dreptate. Au luat ce-aveau de luat şi casa. Ne-am mutat din place Saint-Jean aici, în Amiens. Zestrea Colombei, unsprezece mii de pistoli, o încredinţasem lui van Drohen, pânzarul din Flandra. Prea multe nenoroace l-au sărăcit. Om cinstit, altfel. A pierdut şi banii lui şi pe ai mei. Ajunsesem... trăgeam pe dracu' de coadă, rare pricinile, dar nu mă părăsise nădejdea. Mă muiase niţel necazul, nu peste fire. Să vezi... Alergând după belele, să le astâmpăr, când mă întorceam de la Voulens m-a prins o ploaie grea. Colombe era mai mulţumită ca oricând, casa dichisită şi pe mine mă îngrijea ce să mai zic!? Strânsesem frig în oase şi m-am aşezat lângă cămin, răcisem. Foc mare, pârâiau scânteile şi o rădăcină de gai împrăştia miros în casă, bun. Aţipisem?... când m-am deşteptat eram... Uite-te la mine... Mă lăsase boala de al'dată, demult. Ultimul atac de... 'pilepsie îl avusesem, mai apăsat, când aveam optsprezece ani numai, târziu încoà iar altul, uşor, când împlinisem douăzeci şi şapte, — de şase ani mă iertase boala. Osteneala..., frigul, poate, nu ştiu! Dar n-am ştiut nimic. Colombe era în grădină, răsădea sparanghel. Marion, doica ta bătrână, dereteca în bucătărie — nu mai încălzise plita fiindcă, să vezi, eram poftiţi în seara 'ceea la vameşul Guilbert. Zic, şi cum freca în năbădăi tingirile, a prins în nas miros de carne arsă şi tot mai tare mirosea în casă, şi fum. Ce s-o fi gândit? Ea ştia. Târziu, când se împuţise casa toată şi-i cârnise nasul duhoarea de carne arsă, a plecat

prin odăi, — de ieșea în curte, ardeam tot. Când a ajuns în sală, flăcările mă cuprinseseră. Proptit cu brațele-n jăratec, capul tot încins de flăcări, buturugă vie, mă mistuiam în foc. Se deșteptase... boala și mă trântise de pe scaun, jos. Ce s-a întâmplat..., mă vezi, da' slavă Domnului, sunt îngrijit binișor, pofta de mâncare am dobândit-o iar, și mai și! nevastă-mea e mulțămită, ne înțelegem bine și de n-ar fi lipsurile... pofta e mare!, — și a tăcut.

Colombe, aplecată pe gherghef, lucra. Îi tremurau mâinile pe broderie, genele i se băteau iute, ca aripioarele de fluturi, să zvânte ochii umezi — surâse.

— Surioaro, Jean! vreți voi să fim de-acuma trei să împărțim tot greul?, Charles grăise din tot sufletul, văzuse bine că aveau nevoie de un sprijin și că nu se putea altfel. Ea, cu acul în degete în dreptul luminii, mânuța întinsă, străvezie, îi tremura, pieptul i se sălta ușor, cu ochii mari albaștri pironiți pe el, cu căpușorul aplecat odată tot înainte, făr' să deschidă gura: *„da!“*

— Nici că ne așteptam altcum de la tine, Charles, fii bine-venit în casa noastră!

Și a rămas la ei.

Se hotărâse repede. Își dădu bine seama că altădată simțirea lui o luase înainte, mintea însă rămăsese-n urmă. Îi iubea pe amândoi deopotrivă și fiindcă erau atât de amărâți se cuvenea să-i ajute, să rămână cu ei. Și să se stăpânească...

Partea lui de moștenire, nu de la unchiul, de la părinți și ce câștigase în pribegie, le aduse tot în casă.

Înlesniți cu noi mijloace, lipsa lor se-astâmpărase — aveau de toate din belșug. Ba și puțină veselie intrase în casă, încet. Jean-Baptiste nu mai ducea grija de mâine. Colombe putea să-și odihnească ochii și pe altă față, de om. Își dobândise iar firea ei de altădată, voioasă.

De bună seamă ori Brossier nu-i spusese nimic lui Jean, sau el nu îngăduise mare însemnătate lucrului de demult. Uitase poate.

Casa toată era împăcată.

Charles colidase mult și fiindcă Colombe culegea vorbă cu vorbă, din ce spunea, îi plăcea și lui să povestească.

Ea părăsea rar căminul, în zilele de sărbătoare numai, la biserică, atât. Charles o întovărășea și o aducea înapoi, — Jean stăruise astfel, căci... „nu se cade femeie tânără să iasă singură“, — zisese.

Thibault, cu voie luată de la nime, după ei pășea smerit. Cât ținea slujba îi aștepta afară, sus pe scară lângă ușă, rezemat în două labe, cu codița-ntre picioare și cuminte.

Zilele se înșiruiau blagoslovite.

Colombe căpătase altă față — altă viață. Jean zicea că, dacă l-ar fi ajutat picioarele, i-ar fi plăcut grozav să umble, dar era mulțămit să stea și în casă, sănătos.

Nu că ar fi isprăvit de istorisit, dar nu-i mai plăcea să povestească — Charles pe gânduri, dus.

Grija ei i-a împărtășit-o și lui bărbat'su:

— Lui Charles i s-o fi urât cu noi în casă singur?...

— Ași! tu l-ăi fi supărat, cu firea ta neastâmpărată, gălăgioaso! — și făr' să mai închidă ochii a început să sforăie. Era noapte — pentru el așternută veșnic. Ea a rămas pe gânduri. Charles nu ieșise din odaia lui toată dup'amiaza.

A doua zi:

— Charles, odaia ta dă-n miazănoapte, n-are soare și altă încăpere mai bună în casa asta nu-i și strada-i zgomotoasă câteodată, vezi, ne-am gândit că o căsuță, mai retrasă, cu pomi, cu flori, cu fructe?...

— Bine, Jean, da, negreșit, dacă zici d-ta.

— Tata-Mateiu, i-a murit flăcăul, pleacă, se trage la fiică-sa, e măritată-n Dieppe. Aud că vrea să închirieze casa. De vă place... nu cere mult, douăzeci de livre, aud. De vrei și dacă vi-i pe plac?... Duceți-vă de o vedeți, departe nu-i, aproape de viroagă, unde începe crângul. Hai, Colombe! grăbiți-vă, până nu se face noapte și tu întoarce-mi perina, o să încerc să dorm.

S-au dus — să-i facă voia.

Père-Mathieu lipsea de-acasă.

— Mai bine, las', venim și mâine! și-l privea voioasă, bătea din palme, veselă, frumoasă, ca altădată.

Bucuria ei îl încălzise, i se înviorase fața.

Pășeau alături pe poteca de lângă gârliță, liniștiți, iertați de griji.

Ca din praștie aruncată, picioarele întinse toate patru, a sărit o broască în apă. O roată, unde s-a 'fundat, trei cercuri unu-ntr-altul și alte roți ușoare creșteau pe apă în lături. —

— Noi am speriat-o, sărăcuța! nu se-neacă? — și a început să râdă tare.

Au pornit. Ea înainte, fugulița. Un țipăt! A prins-o-n brațe, — i se bătea pieptul și tremura toată:

— Charles, un șarpe!!

Cât o șchioapă și cât degetul, nuiaua mlădioasă vie se scurgea peste potecă, a intrat în buruieni.

El o ținea de mijloc:

— Dac-ar fi un măr pe-aproape, aș crede că-i Paradisul!

Dar pe marginea potecii numai plopi, la rând...

Fața ei aprinsă toată, de... spaimă. Charles îi netezea cu mâna părul.

— Nu crezi, tu, că este *semn?* Șarpele, se zice, înseamnă... vrăjmășie?

— De la cine? cin' să fie?!

— Nu știu, ...dar mi-e frică.

— Sărăcuța! vrea s-o pape, — sprijinită-n el aștepta să-i treacă spaima, — Bine e în adăpostul tău! vezi singur câtă nevoie am de tine, Charles... Nu e-așa că nu mai pleci? — și-l privea șăgalnic.

Lui i se aprinseseră ochii, tremura cu ea în brațe.

— Nu mai ești tu fericit lângă fratele tău? cu... sora ta?, — și-a apropiat fruntea de gura lui.

Ultimele vorbe i-au murit pe buze; îi cuprinsese gura.

Au stat topiți în sărutarea asta — cât or fi stat.

S-a desprins oftând adânc:

— Charles, Charles..., așa a vrut Dumnezeu. Nu se poate! trebuie să cinstim voia Lui, sânt sora ta, hai! ne-așteaptă Jean.

Și-a venit în fire sau mai smintit, a ridicat pumnul spre cer, spre Dumnezeu. Borborosea blăsteme...

— Nu, Charles, taci! e păcat mare!

A luat-o razna peste câmp, grăbit, făr' să se uite în urmă.

Șarpele trecea poteca înapoi, s-a scurs sub mal.

— Tot *semn!* — și a pornit singură încet spre casă.

Thibault a urlat toată noaptea.

A doua zi au primit o scrisoare pentru Jean. Charles îi lămurea că însărcinări grabnice îl sileau să plece. Îi ruga să-l ierte, nu avusese tăria să-i mai vadă...

— Un nerecunoscător! Colombe, nu l-am îngrijit noi bine?! un pierde-vară, un târâie-brâu, un zăpăcit!! Avea dreptate unchiu'...

Bietul om, lui îi păsa de ale lui. De când venise Charles avea de toate, la ce plecase? Colombe?

Schmidt se mutase din grădină în casă, îl gonise vântul. Vânt de toamnă, rece.

Iată ce aflase din ce cetise, *„Charles părăsise iară casa..."* În urma lui necaz și supărare — mare.

Și-a aprins neamțul luleaua.

Pași în sală și s-a deschis ușa.

Charles-Henri Sanson, în prag:

— Mi-era c-ai plecat, trecui prin grădină și...

Schmidt, pe gânduri. Cufărașul lângă el, hrisoavele pe un scaun, foi îngălbenite, altele făcute sul.

— Nu ți-a priit cetitul!? și încă nu ai moștenirea în sânge, ca mine. Poveste tristă, nu este așa?

— Domnu' Brossier fost om prea... tare!

— Și Charles străbunul meu, prea slab.

— Și... Colombe?

— Femeie! prinsă între nevoi, prejudecăți și... dragoste poate.

— Bine, dar să mănânce și să bea bere neagră și să-l pufnească râsu' când ăla, armer Teufel, în genunchi la picioarele lui își risipea sufletul?!

— Bătrânul era om cuminte. Dacă l-ar fi ascultat nepotu-su nici mie nu mi-ar fi fost dat să vin de unde vin acum...

— Suferit mult... madam' Roland?

— Dimpotrivă, multă bărbăție. Dar să lăsăm. Trebuie să ți să fi făcut foame, vrei să rămâi la mine? Mathurine ne-a gătit..., avem o ciorbă de praz; ouate de azi, un scrob, cu slănină. În dulap mai e o șuncă crudă, avem struguri și un vin ușor de Anjou, limpede ca untdelemnul! hai la masă.

Au trecut în sală, alături.

Mathurine a adus ciorba. Fumegă în castron.

Charles Sanson, — o coajă de pâine, atât.

— Tumnefostra nu hraniți?!

— Nu mi-e foame.

— Meseri' asta face la voi *kaput!*

— Curând, ...știu. Sărmanul rege! întruna-l văd murind, de câte ori...

De când trebuise să reteze capul lui Ludovic XVI i se schimbase firea, era mai trist și suferind adeseaori. Îl rodea ceva.

Schmidt înghiţea şi el cu noduri:

— *Traurige Geschichte!* când crezi că se îmbunează e mai cumplită.

— Unde-ai ajuns cu pomelnicul?

— Când... după ce venise la Amiens fiindcă-l chemase fata şi porneşte iar.

— Nu prea tristă pân' aici, aşteaptă.

— Dacă-mi daţi permis am să citesc mai departe, — şi s-a sculat.

Au trecut în salonaş. Mathurine strângea firimiturile şi tacâmul neatins al stăpânului, oftă:

— Bietu' domnu săracu, ce viaţă canonită!

— Nu-i nevoie, — s-a aplecat şi le-a pus la loc în sipet, — Povestea toată, înşiruită până la mine, o ştiu pe dinafară. Aprinde-ţi pipa, aşeaz'-te bine-n jeţ şi ascultă.

Mathurine a adus tava, două păhăruţe, ulcica de vin.

— Aşeaz-o pe măsuţă lângă domnul. Mulţămesc, Thurine, şi de mai mă caută careva spui că nu sânt acasă, te rog, afar' numai dacă...

— Dacă vă cheamă de la Tribunal, ştiu! am înţeles, lăsaţi pe mine! îi dau afară, ce, domnu' n-are drept să s-odihnească!? — şi hotărâtă să-l păzească a ieşit afară — strajă.

— Unde..., ziceai?

— Când după ce pleacă din Amiens.

— Da, le lăsase o scrisoare în care le spunea că pleacă...

S-a dus la Dieppe. Acolo şi-a cumpărat, de la d-l de Boissière, gradul de locotenent şi locul. Slujbele la Stat, măcar şi în armată se plăteau pe-atunci şi mai încoace, nu pe ascuns — pe faţă.

Era în anul... *1660*. Da, pe vremurile acelea oraşul Dieppe n-avea arătarea ce are astăzi. După ce favorita regelui l-a ales de loc la hodină şi petrecere, vara, şi-a schimbat şi târgul înfăţişarea. Au pornit atunci şi Parizienii să se ducă acolo, dar asta mai târziu.

Zic..., nu erau hoteluri nici vile, nici palate. Dar acolo unde se încrucişează uliţa Pescăriei cu rue de l'Épée, era un han cu renume mare — *„à l'Ancre claire"*, aşa-i zicea. Pe o cracă de brad, lucrată în fier, înfiptă drept în zid deasupra uşii, prinsă în balamale, o tăblie vopsită verde. În mijloc, de o parte şi de alta, pe feţele amândouă, zugrăvite alb câte o ancoră prinsă de copastia unei corăbii. Înţelegi... adică semn de „popas", să afle toţi. O casă mare cu două rânduri. O scară şubredă pe dinafară ducea la catul de sus, spre camere; uşile de la odăi dădeau toate pe pridvor. Cerdac pătrat proptit în jurul casei.

În faţa hanului un fel de şură, pe catarge vechi — găsite pe malul mării, împrăştiate poate de vreo întâmplare — un acoperiş de scânduri putrezite. Adăpost de soare şi de vreme rea pentru marinarii făr' de lucru sau în petrecere pe-acolo.

Intrai pe uşa mare într-o săliţă, care dă în curtea dinăuntru. În stânga cuhnia, largă. În dreapta, o sală încăpătoare.

Casă veche, nu cinstea nici pe cine o închipuise nici pe meşterii cari o clădiseră. Dar aşa era şi n-ai ce-i face.

Încolo...buţi goale, pălimare, colacii de funii, putini pline cu peşte sărat, butoaie de catran; merinde, târguieli ale celor care adăstau să plece.

Vânt, mai întotdeauna, vânt de mare — tare. Miros de ierburi putrezite, sulf.

Când suflă vântul aspru, tăblia spânzurată, firma, te striga de departe, scâncea, vezi bine, de-aia o prinseseră în balamale — să scârţâie, să ţipe, să cheme...

Cu toată înfăţişarea, lipsită de înfăţişare, nu numai marinarii, drumeţii, pierde-vară, dar toţi neguţătorii, căpitanii de corăbii, nobilimea toată, în trecere, se abăteau pe-acolo. În zilele de sărbătoare era îmbulzeală mare. Veneau şi ofiţerii regimentului d-lui Bossière, aflaţi în garnizoană în Dieppe. Odăile erau curate, puteai conăcì fără grijă. Bucătăria nemaipomenită! pivniţa? i se dusese vestea. Serviciul bun şi preţurile cinstite, vezi şi d-ta, avea la ce să vină lumea.

Era într-o seară din luna lui făurar.

Subt adăpost în faţă, lume puţină. Vreme grea. Maître-Baudrillart, stăpân şi bucătar, lucra de zor — dogorât de foc şi plin de năduşeală. Nu că avea muşterii mulţi, în ziua 'ceea, dar feţe alese — în sala mare. Veselia dinăuntru răsună şi-afară. Dar să intrăm...

Sală mare, cum am spus. Căptuşită în blăni de lemn de nuc. Tavanul scund, grinzi negre cătrănite, podul între ele afumat. În faţa uşii, căminul, larg şi înalt să frigi un bou, înăuntru. Doi buşteni de pin ardeau cu flăcări. Căldură bună, în sală.

O masă grea-n stejar cu picioarele strungite. Într-un cuier: trei mantale, trei pălării, trei spade.

În rând cu uşa, în fundul sălei şi spre fereastră, trei ofiţeri — păreau să fie după port. Doi din ei, mai tineri. Pe al treilea-l pândea bătrâneţea, plin de vlagă însă şi vesel lucru mare! Cin'zeci de ani? i-avea de bună seamă. Faţa colţuroasă, zbârcit de traiu' bun şi nopţi pierdute; ochii înfundaţi şi vii, şiret ca oamenii de la ţară, gălăgios şi fluşturatec; înalt şi ciolănos — astfel se înfăţişà cavalerul de Blignac. Pe o masă în patru colţuri, în faţa lui, cinci clondire cu vin şi cinci pahare. Gustà.

Cel mai tânăr să fi tot avut douăzeci de ani. Chipeş, dar făptură de femeie, părea o domnişoară. Zvelt. De neam se arăta să fie, blând la vorbă. Îmbrăcat cu îngrijire, se vedea cât de colo că vine de la Curte. Mai ameţit de zgomot, decât de băutură. Blignac cânta să-şi spargă gura. Tânărul ţinea isonul şi cu biciuşca bătea în masă tactul. Blignac cânta cuplete de ocară şi de-aia râdeau de se auzea în strad' afară.

Tras mai la o parte, celălalt — călare pe un scaun, braţele rezemate de spătar, bărbia proptită în podul palmei, dus pe gânduri... Treizeci de ani, poate mai puţin, dar se vedea pe faţa lui că-i pătimise sufletul. Înţelegeai, privindu-l, că nu plăcerea, dar întâmplarea-l adusese aici. Faţa trasă, stăpânită, ochi albaştri, aspri; în colţurile gurii, silă, zdravăn, vânjos. Părul bălan îi cădea plete în două părţi pe umeri. Neam de Nord, Normand.

D-l de Blignac destupase altă sticlă, umplù paharul. Roşu ca rubinul şi limpede cristal. Îl ridică la gură, nările deschise mari, ochii închişi, trăgea pe nas tăria domolită a vinului, zâmbea. Ţuguise buzele, lipite de marginea potirului, sorbì o înghiţitură, o câlcâi în gură, plescăi din limbă, i se luminase faţa...

— Ăsta!, ce căuta găsise, — Minune!, dădu paharul tot pe gât.

Paul Bertaut, el era tânărul, îşi trăsese scaunul lângă Charles de Longval. Stăteau de vorbă, aveau să-şi spună destule. Nu se văzuseră de multă vreme, de când se înapoiase Charles în Franţa.

— Şi zi..., Paul, gândeşti să pleci iar într-acolo? ştii, mai c-aş pleca cu tine!

— Abia 'tr-un an, Charles.

— Un an? nu-i va părea nesfârşit de mult măicuţii tale? Atât te are, pe tine.

— Trece vremea, iute.

— Tre-ce? n-aş putea zice.

Maître-Baudrillart și doi rândași cărau de zor.

Erau pe masa mare: într-o căldărușe abureau midii fierte în Bordeaux alb și mirodenii. Pe un talger de argint un pâté de ciocârlii, pe altul un salmis de becaține. Din două farfurii își petreceau mustățile țepoase, afară, crevete gri și din cele mari: buchete. În fracul stacojiu părea un cardinal racul de mare, — să nu-i fie urât în farfurie singur, jur-împrejur în formă de peștișori, închegate în piftie: cremă de sardele și bucăți de țipar de mare și căișori de mare fripți. Să împodobească felul: rătunde de cartofi, funduri de anghinare, castraveciori tăiați să semuiască flori. Într-o sosieră adâncă o zeamă roză, în ea pluteau bucăți de trufe.

Au mai pus pe masă un buture de berbec împănat cu usturoi și o farfurie mare cu fasole albă sleită. Într-un castron salată verde și eșalotă rasă. Poame din alte țări și mere. Mâncare, să înfulece o căprărie întreagă. Cina fusese poruncită îmbelșugată, dar d-l de Blignac tot mai cerea să-i mai aducă.

Două rânduri de câte șapte sticle, un șip cu rachiu de marcă. Masă cuprinsă. Hangiul i-a poftit să s-așeze. Ceilalți doi își povesteau întruna...

D-l Blignac s-a trântit în capul mesei în jeț — arțăgos:

— Habar n-aveți de buna cuviință cea mai de rând! poftiți lumea și voi îndrugați mereu, aveți secrete!? — și începu să râdă acru, — pe d-l de Longval îl știu ursuz și strepezit ca agurida, dar d-ta, tinere, păreai să ai maniere!?

Charles de Longval se sculase în picioare, palid:

— D-le de Blignac, ești nedrept, iar necuviința e din partea dumitale! Știi bine, pe văru-meu abia l-am zărit de când s-a întors. Astăzi sărbătoream revederea. D-ta te-ai agățat de noi, nu te-a poftit nimeni!, — și-l privì fără să clipească.

Gasconului îi scăpărau ochii, l-ar fi spintecat, dar stăpânirea celui care-i vorbea îl potolise. Era pripit din fire, gata pe gâlceavă și n-avea nici dreptate. Paul Bertaut debarcase de paisprezece zile, numai, apoi gonise într-un suflet să ducă lui Mazarin curierul, poșta, ce-i încredințase guvernatorul Canadei. Se întoarse, din Paris, abia de dimineață și venise întins să-și vadă vărul.

El, de Blignac, simțise că-i rost de masă bună, de băutură, poate de vreo învârteală. Mirosise doar că sositul avea chimirul plin. Într-un cuvânt se poftise singur.

Cumințenia celorlalți a curmat cearta.

D-l de Blignac zvântă mâncarea, și-a dat drumul la cingătoare și...

— Hei, Baudril-laaart! asta-ți fu lauda toată?! și mai adă vin, nenorocitule, din cel mai bun!

Maître-Baudrillart și două ajutoare au mai pus pe masă: un coș cu sticle, o gâscă de Toulouse friptă...

— Să-ți lase gura apă!

— Dragă Schmidt, masa a fost săracă...?

— Nu, domnu Charles-Henri! da tum'ta spui așa de... parcă mă aflam la mas' acolo!

— Le spun?! Am moștenit păcatul, am vrut să le știu și vina, le cunosc viața toată. Din tată-n fiu am însemnat mereu și ce-au spus alții, la fel și d-l de Longval. Îi poți vedea jurnalul, legat în pânză și...

— Vezut! brodat pe scoarță, înăuntru. „Ch.-S. de L" *und oben, eine Glocke;* l-am avut în mână, știu. Așa... și spuneați că le-au adus un ghiske fripte?

— Gândul d-tale to-ot la gâsca lor! Lasă, duminecă, dacă vii la noi, ai s-o găsești rumenită.

— *Um Gottes Willen,* alta!

— Mathurine a pus doi boboci la îngrășat. Un pahar cu vin?...

— Bucuros, prosit! V-ascult...

— Afar' de de Blignac, ceilalți nu prea mâncăcioși. Dar se mânca vârtos pe vreme' aia și se bea cumplit.

Gândul celui dintâi mai ales la joc, la cărți. Căuta mereu tovărășia celor chiaburi, asta-i era meseria. Mâncarea să îndemne la pileală și vinul să zăpăcească mințile celor prinși în mreajă. Ducea și mult la băutură! Mintea i se deștepta mai ageră și vicleșugul.

D-l de Blignac vântură un pachet de cărți:

— Jocul, d-lor!

— Nu joc niciodată, — răspunse Charles de Longval, — și Paul n-are de gând să joace astăzi.

— De ce nu v-ați călugărit, mai bine!?, — rânjì ăl de ar fi vrut, — Baudril-laaart, ascultă!

Hangiul a căscat ușa:

— Porùncaaa!

— Vreau să joc!

— D-l... marchiz are dreptate.

— Și n-am tovarăș, privea în silă spre cei doi. cată-n grabă, ai înțeles?!! Pe cel dintâi care sosește poftește-l iute, de nu vrea adă-mi-l târâș, și umblă! Servește altă masă, vinuri scumpe! plătim cât vrei, grăbește! d-l de... Bertaut nu se uită la cheltuială și mai aruncă un lemn în foc, c-a amorțit, hai, ieși!!

Ploaia bătea în geam, și se înserase.

Abia plecase hangiul...

Dincolo, în săliță, își scutura tălpile, le bătea de podină. Dârdâia toată casa. S-a mișcat clanța. Ușa, de perete... O namilă de om s-a vărsat în sală. O manta roșie, — a trântit-o pe un scaun, era grea de ploaie. Cizme mari răsfrânte, nădragi de ștofă groasă, pieptarul din toval de bivol, fără mâneci, haina de abà, prins de cingătoare un paloș. Înalt, lat în spate, barbă neagră mare, pălăria o ținea în mână; mănuși de piele, mari — le-a scos. Și niște mâini!

Părea... soldat să fie? Din șase pași a străbătut încăperea. Făr' să privească la cei de stau la masă, s-a tras lângă cămin. Plecat spre foc să se încălzească, își bătea labele una de alta — vuià odaia. S-a întors cu fața spre cei din jurul mesei:

— Multă cinste! și ce poftiți de la mine?!, — un glas să scoli și codrii! Privirea lui străpungătoare îi pironise pe tustrei în scaune. Un om cum nu mai văzuseră încă.

O neliniște-i cuprinsese pe cei doi mai tineri. Blignac bătea cărțile, — „De-o avea atâția bani cât poate duce, mă umplù!," își spuse singur și privindu-l apoi, tare:

— Ce vrem?! să stai la masă, să ne faci cinstea să guști nițel, și...

Îl poftiră să s-așeze.

— Fie! vă mulțumesc, — și luă un scaun.

Blignac turnă în paharul cel mai mare jumate dintr-o sticlă, plin. I-l puse dinainte.

Pateul de păsărele, pulpa de batal, gâsca friptă toată și fasolea, le-a mântuit la repezeală. Baudrillart intra tocmai pe ușă, căpcăunul i-a cerut o cană cu apă.

— Aa-păăă!?, — îngăimă Blignac, să-i vie rău, — aaa-pă?! — Nu mai văzuse asta și-i strica socotelile.

— Nu se poate apă, nu permit!

Hangiul, încurcat, cui să dea 'scultare, cum să-i mulțumească? voia cui să facă?

— Car'-te și mai iute!!, — geamalul știa să poruncească, și Baudrillart s-asculte. I-a adus o cană cât o doniță, plină cu apă proaspătă. A sorbit-o toată.

— Nu beți vin niciodată?, — l-a întrebat Bertaut.

— Nu!, — și scutură capul.

— Și de ce nu beți vin?

— Poate fiindcă e... roșu!

Pe Blignac l-a umflat râsul, râdea cu hohote de se clătină masa.

— Batjocură, hai!? de-aia m-ați chemat, domnișorilor?! — și străinul a sărit în picioare cu dreapta pe mânerul...

Bertaut, de Longval, amândoi s-au rugat de iertăciune, nu se gândise doar nimeni să-l umilească, cum putea crede?! D-l de Blignac se făcuse miere, îi fusese teamă să nu-și piardă mușteriul, vroia să joace cărți cu tot dinadinsul...

— Nu jucați?

— Ce zor mare ai să-ți pierzi banii?, — îl întrebă străinul, aspru.

— Te înșeli grozav, dimpotrivă, am de gând să-i câștig pe ai dumitale! — și cu mâna în buzunar își vântura ducații.

— Să ai să iei! Averea d-tale ce-ai făcut-o? Apoi cealaltă care ți-a venit pe neașteptate, când ți s-a prăpădit... frățioru'? Hai spune, nu s-a irosit, nu s-a irosit ca zăpada la soare?!...

— Vrei adică să spui că mă cunoști, mă bucură, dar să începem jocul!

— Ai cochetat cu *Fronda*, ai slujit în regimentul d-lui de Corinthes. D-l de Beaufort vă prețuia, erați brav și camarad bun erați. Om de treabă, în sfârșit! Mai târziu... jocul de cărți... Aveați noroc prea mare...

— Ei vezi, te contrazici!

— Așteaptă. Îi băteai pe toți la... cărți, le luai toți banii. Te-au prins cu meșteșugul și te-au ciomăgit zdravăn.

— Minți!, — și Blignac se repezi și-și luă spada din cuier, se aruncă asupra-i.

Uriașul îi apucase brațul. Îl scutura cum ai zvânta o cracă de zarzări. I-a căzut spada din mână.

— Ia-ți briceagul!, — străinul cu brațele încrucișate îl privea, liniștit, cel'alt își freca brațul, scrâșnea din dinți...

— Minți! și de nu ești mișel, ai să-mi dai socoteală!

— Voinicia nu-ți lipsește, văd, da' n-ai dreptate. Zic, după... târnoseală ai stat în temniță, la Bastilia, și astfel... compania, — îl privea țintă în ochi, — ...pe care negreșit că ți-ar fi dat-o d-l de Montigny, dacă n-ai fi fost pătat, ai pierdut-o și-acum mai cutezi să spui că mint?!

Blignac își adunase spada de pe dușumele.

— Apără-te, Satană, că te străpung!

Paul Bertaut s-a aruncat între ei:

— Trec de partea lui, e singur!

— Longval, să'i în ajutorul meu!, — urlă chefliul.

— Blignac, da' vino-ți în fire, eu împotriva lui Paul?! liniștește-te, la dracu! doar e musafirul dumitale, nu se cade!

Furia lui Blignac era foc de paie, spumă tot la repezeală, se potolise iute:

— Ne vom mai întâlni noi!

— Ba să te ferească Dumnezeu!

Și s-a isprăvit gâlceava. Blignac s-a tras lângă masă. Câteva pahare de vin roșu i-au risipit necazul. Străinul îi da de gândit...

— Dacă n-aș ști că pe Corffini, vraciul, l-au ars pe rug în Piața Grevei, aș crede că ești el în carne și în oase! Ești astrolog cumva?

— Sunt om, care... vede, observă și-și aduce aminte.

— Palavre mi-ai înșirat destule, și numai... rele. Spune-odată și pe ale bune care-or să mai vină, hai!

— Ale bune le-ai trăit... prost, relele încep de-acu'. Te-așteaptă o moarte groaznică.

— Pe soldat nu-l înspăimântă moartea.

— Dar... spânzurătoarea și schingiuirea, dinainte?

— Gogoși! ca tot ce-ai trăncănit până acum. Eu, spânzurat? mă faci să râd, pe onoarea mea! știi doar bine că sânt nobil.

— Eu nu lămuresc, eu spun! — și și-a turnat un pahar plin cu apă.

— Vremea o s-arate!

— Vântu' o să te bată!

— Apoi, să zic... pe fața unui om trăit, ca mine, poți să mai ghicești câte ceva, poate, știința d-tale aș vrea s-o pun la încercare altfel: spune-le ce știi din viața lor? vezi, au fețele limpezi, curate, fără zbârcituri și urme de păcate. Să te văd!

Charles de Longval întinsese mâna stângă.

Străinul îi privea în ochi și în palmă:

— Ciudat, ciu-dàt! sânteți născut sub o stea... îngrozitoare!

— Vorbe! Spune-i ceva ca să te creadă, de știi cumva, — zeflemisea Blignac.

— Dum-nea-ta... vrei să știi cu tot dinadinsul?! — și privirea lui îl străpungea, tăioasă, aspră.

— Vreau!

— Fie! bine, află... mai întâi ce știi: eș' născut nu departe de aici, la *Abe... ville*. Ați rămas orfani de mici, amândoi...

— Care? cine!?

— O rudă înstărită, om foarte înțelept, v-a luat în grija lui. Avea și el, o fată...

Charles de Longval îngălbenise.

— ...Într-o zi, încoace, ai pornit de-acasă așa... Ți-ai luat lumea-n cap, te-ai dus departe peste mări să topești o dragoste nenorocită. Fata pe care o iubeai ți-era rudă bună, ți-e soră! Ai pătimit mult. Te-ai întors din pribegie lungă și dragostea s-a deșteptat în d-ta mai aprinsă și...

— Ajunge! pentru Dumnezeu, destul!!

— Mă iartă, d-ta ai vrut.

— Nu, să lăsăm trecutul, nu-mi ține de cald. Viitorul? spune-mi, te rog, ce o să mai vie?...

Din ochii vraciului ieșeau scântei și se încruntase:

— Nu pot!

— Hârc! cum s-ar zice..., ai dat de încurcătură! Asta-ți fu învățătura toată?! — și Blignac se prăpădea de râs, băuse de unul singur.

— Spu-ne-i, te rog..., — Bertaut îi cerea să-i spună.

— Fiindcă... tot vreți, luați aminte: când văd pe fruntea cuiva semnele... tainice ale astrolabului, ale Kabbalei, încă pot greși... Sânt creștin și astfel socot că și cele rău orânduite pot fi ocolite de sufletele tari, de cugetul curat, dar află! cea care-ți e ca și soră va sfâr... și...

— Va...? ce?!

— O soartă cumplită te așteaptă.

— Când?

— Curând! și fără preget...

— Mereu?! Nu te înțeleg. Cum? câte luni, câți ani? cât o să ție blestemul ce-mi proorocești?

— Eu spun ce... s-ar putea să se întâmple și ce poți să ocolești — mă îndoiesc. Câți ani? Atâtea veacuri, sărmane om, pân' ți se va stinge neamul. Iubești pe... tânărul acesta?

— Pe Paul? Ca și pe frate-meu!

— Fratele d-tale moare în clipa asta tocmai, și... domnul va muri de mâna dumitale.

— Ești ne'...?! eu să ucid pe Paul, pe vărul meu?! dar nu sunt ucigaș, pentru Dumnezeu!

— Află, tinere, și nu uita: *călăul nu este ucigaș!*

Ofițerul căzu pe gânduri, doborât. Blignac frământa cărțile — le rupse, le aruncă în foc, își făcu cruce.

Străinul își luă mantaua, se înfășură în ea, le spuse „Noapte bună!" Ieși din sală. Scara de afară gemea sub pașii lui. Plecase la hodină.

Paul Bertaut părea înspăimântat:

— Ăsta ori e dracu, ori că-i om de treabă, dar mi-e teamă!

— Drept vă spun, domnu Charles-Henri, mi s-a făcut și mie frică. *Den Kerl da,* cu pieptarul gros de piele și cu barbă..., ați văzut ce mâini avea?! sigur eu visez pe el la noapte!

— Și... s-a întâmplat ceva din câte-a prevestit?

— D-le Schmidt, adastă. Dar... poate ți s-o fi urât de când asculți, vrei să cântăm puțin?

— Iu?! nu-mi stau degetele pe clape astă seară, nu vedeț cum bâțâi?

— Atunci să lăsăm pe altă dată?...

— Nu, vă rog. Uite mai aprind... *eine Pfeife* și v-ascult până isprăviți.

— Istoria e prea lungă, toată n-am să ți-o pot spune astăzi, dar... unde rămăsei?

— *Der...* ăla cu barbă mare plecase să se culce...

— Și d-ta ai barbă mare.

Tresare:

— *Gott bew'...!* vă rog expres nu faceț ast'fel de glum' nepotrivit! v-am spus că... Mâine mă rad!

— Așteaptă, Schmidt, poate că era om de treabă. Ziceam? — Da, după ce a plecat dânsul, au pornit cu toții. Paul Bertaut la de Longval acasă, de Blignac la alte cârciumi, să-și petreacă noaptea.

Charles de Longval nu fusese prea vesel nicicând, pare însă că profeția din seara 'ceea să fi avut o mare înrâurire asupră-i.

Veșnic pe gânduri, iar nopțile turburate de visuri grele. Abia puțină liniște-i mai aducea slujba, numai. Om de datorie, își vedea sârguincios de treabă. Atât amestec mai păstra cu oamenii, meseria, încolo îi urà. Apoi gândul, că orice ar fi făcut proorocirea trebuie să se împlinească, puse stăpânire grea pe dânsul. Sub înfățișarea lui de voinicie, era șovăitor și slab.

Paul Bertaut, lăsat de capul lui, căzu curând în ghearele lui de Blignac. Tartorul se pricepea ca nici unul să născocească feluri de petreceri și tânărul avea bani din belșug.

Așa trecură primele luni.

Prin mai, a primit dintâiele știri de la Colombe. Îi luase urma. Se căina biata femeie, îl întreba cu ce-i greșise? depre Jean-Baptiste, nimic.

Își amintea... sărutul. Prins între durerea de a nu o mai vedea și teama de păcat, nu îndrăznea să plece. Gândurile și simțirea le lăsase toate acolo.

Abia pășea pragul cazărmii, afară, și se răznea din oameni — plecà, să-și macine urâtul.

Era în toiul verii, ceasul 3.

Mergea spre casă cu pașii grei, amărât și ostenit. Nu închisese ochii toată noaptea.

În poarta casei, îl aștepta un om străin de partea locului. Presimțirea o avu îndată: o veste de la ea și vestea rea!

Cetì răvașu-n grabă. Colombe îi scria că Jean se prăpădise, câteva luni în urmă, într-o seară... și că se canonise mult, săracul; din rana neînchisă de la mână, i se otrăvise trupul. Nu-i împărtășise asta, încă, fiindcă trăgea nădejde să-și poată duce amarul. Zile grele. Rămasă singură, s-a luptat cât a putut, dar cei care nu-și primiseră ce aveau de luat, în întregime, s-au năpustit ca lupii, au cărat și lucrurile din casă toate, au aruncat-o afar' din casă, au pus pe toate stăpânire. Nemaiavând pe nimeni pornise spre el, pe jos. Umblà de patru zile, nu cunoștea locurile, ocolise mult și istovită rămăsese în drum la Envermeux, satul din care era și creștinul căruia dăduse scrisoarea să i-o aducă. Și-i mai scria că o secase calea și ostenită nu putea să meargă înainte nici n-avea cu ce, și să se îndure...

A sărit în șa și mână! Goană nebună, s-ajungă mai iute.

O zi înăbușitoare. Dogorea soarele și nici un creț pe apă, pic de vânt. Marea-n stânga, liniștită până-n zare. Șoseaua cremene. O văpaie tremura în văzduh departe și pe șosea părea că se așterne o apă, o pădure — aburul pământului supt de soare, încet, înfățișà închipuiri. Pescăruși de mare, cafenii pe burtă și mouett'-e cu aripile întinse albe, în zbor grăbite spre pământ, spre apă, își țipau îngrijorarea...

El gonea înainte și mai tare. A trecut prin două sate, alte două mai avea. Calul tot o spumă, ostenise, a îngenat. A descălecat, să-l ușureze, dar n-a stat. Îl trăgea grăbit 'nainte, după el. Alt sat. Oamenii zoreau spre case. Boi, vaci, mugind goneau spre staule, părăsiseră pășunea. Ciori, stăncuțe, în cârduri vijelie sus pe cer se alungau, se ridicau în slavă vifor, coborau grăbite. Altele, ciorchine pe clopotniță, pe pomi, cârâiau să-ți ia auzul.

Umbre negre pe pământ. Se înnorase.

A încălecat și zor, 'nainte! Au ieșit din sat. Și altul. Pomi pe marginea șoselei — își clătinau vârfurile încet; abia o adiere dinspre mare și miros de alge. Mai departe, un vârtej mătură șoseaua alergând spre ei, și altul; praful pâlnie spre cer. Se vedea și satu-acum.

Încă o leghe or fi mers și...

O movilă în dreapta, lângă drum. În coama ei, un crucifix. La picioarele lui, grămădită o femeie — s-a sculat.

A sărit șanțul șoselei, a descălecat. A prins-o în brațe. Ea, cu mâinile împreunate și privind spre Cel ce-o mântuise, s-a lăsat iar în genunchi. El, alături, — se rugau...

Vremea rea parcă fugise. Soarele spre asfințit aprinsese un nor deasupra — roșu.

Ei, pe marginea șoselei, jos. Colombe rezemată de umărul lui, fața-n palme, plângea amarul ce trăise. El, s-o liniștească, nu găsea cuvinte.

Calul, cuminte, lângă ei. Gâtul întins s-apuce..., pipăia cât îl lăsa muștiucul o foaie răsucită de lipan, dar nu-i dau muștele astâmpăr, prea pișcau. Sub burta lui se umezise colbul, picătură după picătură, nădușeala. Alergase mult, suflă, i se băteau coastele de drum.

Or fi stat un ceas, neclintiți. Unul lângă altul. Ea își potolise plânsul. El prinsese voie bună. Calul stătuse din păscut, canonit de musculițe, se apără cu coada, cu capul, cu copitele; nu-i dau răgaz — purcoi pe el, grămadă.

Peste drum, cin'zeci de pași și mai în vale, marea începuse să vorbească. Vorbe rari se prăvăleau pe stâncă, iar departe cât vedeai cu ochii tot spinări de oi, de spumă.

Calul își privea stăpânul, îngrijat, parcă ar fi vrut să-i spună...

S-a sculat, a ridicat-o în brațe, a pus-o-n șa. A luat dârlogii în mână:

— Să plecăm , se strică vremea.

Au pornit spre casa lui.

Tuna înfundat — departe. Negura se lăsase acolo în mare. Cerul negru-n partea 'ceea.

Trecuseră de primul sat. El gonea pe jos, alături. Calu-n trap. Ea cu o mână prinsă în coamă, cu cealaltă peste a lui prinsă în oblânc. Când erau mici o mai plimbase astfel, când stăteau la Abeville cu toții.

Se înserase bine. Începuse și să sufle vântul — răcoare.

Ea, îmbrăcată subțirel. Au oprit. A desfăcut mantaua, o purta sul la ciochinări, i-a pus-o pe umeri. Au pornit 'nainte. Îl rugase să încalece, lui îi fuse milă de cal. Grăbea pe jos, alături. Trecuseră de cele două sate, rânduite lângă șosea și într-o parte unu-ntr-altul. Pân' la târg, drumul lung de-aici înainte. Îndemnă mereu. Vântul îi ținea în loc.

— Colombe, țin'-te bine, culcă-te, fetițo, pe gâtul calului!

— Mă sm... ul... ge... de pe șa!

Venea furtuna peste ei. Se aprinsese cerul și valurile înalte păreau de lavă, mugea marea alături. Picături mari de ploaie — rari — grele. Fulgerele spintecau văzduhul, plopii să se frângă, sfâșiați de vijelie.

Să scurteze drumul, luase la stânga o cărare. Ploua mai tare. Cismele împotmolite îi îngreuiau mersul. Ținea și calul în loc. Ea-l rugă să încalece. Se hotărî.

O luă-naintea lui în șa. Cu o mână o prinsese de mijloc, strânsă de el, lipită. Ea, cu brațele amândouă după gâtul lui...

— Charles, mi-e frică...

Luase foc pământul. Un tunet groaznic și a început să cadă apa parcă se vărsa marea.

Pintenii înfipți în burta calului. Fugeau...

Alt fulger, mai năpraznic. Ea, de groază, mai strânsă de el, lipită toată.

— Colombe, iubita mea!, — o cuprinsese toată-n brațe, a început s-o sărute pe ochi, pe păr, pe frunte.

Ea, să se apere cu mâna și:

— Charles, pentru Dumnezeu! cerul e deschis, te vede Jea'...

El, mai nebun și mai aprins, o sărută pe gât, pe sâni...

În lumina unui trăsnet, ea i-a prins privirea aspră, fosforescentă, verde. Un țipăt! i s-a părut, sărmana, că-i *Necuratul* — leșinase. Mai lacom..., își pierduse firea. Calul, nestăpânit, gonea în întunerec, coastele și burta 'prinse de împunsăturile de pinteni. Un trăsnet — a răbufnit pământu' aproape parcă se crăpase. Calul s-a clătinat, să cadă. Dârlogii — îi scăpase. Au căzut grămadă.

Când și-a venit în fire, curând, era singur... Împotmolit în șanț. Îi vâjià capul, îl frigea trupul, — ea, nicăieri. Pe șosea alături un ropot, se depărtà. Mai încetase ploaia. A dat să se ridice, a căzut iar. Se târa s-o caute, nu-i dà de urmă. Târziu, bâjbâind prin întunerec — nu departe, dar un pas i se părea o leghe — la o margine de groapă... De ea se ferise calul, când a poticnit. Acolo, mantaua. Mai în fund, ca la un stânjen — groapa largă — i-a întâlnit o mână, apoi trupul tot, dar... rece.

Deznădejdea l-a întărit. A ridicat-o, a scos-o afară. O ruga să îi răspundă, o clătinà, o desmierda, sufla pe ea s-o încălzească, zadarnic. Nu-și mai venea-n simțire. Împleticindu-se, a pornit cu ea în brațe; spaima c-o s-o piardă îi dădea putere.

Cât o fi mers?... Cernea mărunt să se golească norii și o beznă să-ți bagi degetele-n ochi. Cădea și se scula. Nu știa încotro merge, dar grăbea... O lumină sclipea în întunerec. Departe? aproape? Lumina te înșeală noaptea, dar nădejdea îl ajuta. Pornì într-acolo. I se umpluse gura de apa ce i se prelingea de pe față, din păr. Un gust sărat și năclăit și o sfârșeală-n piept și în oase! Abia mergea înspre lumină, clătinat, cu ea în brațe. S-a stins lumina — dăduse-n zid, s-a prăvălit.

A deschis ochii, i-a închis. Ziuă. Îi vâjià capul, îl supăra lumina. A deschis ochii iar, privirea spre cer, ...tavanul alb. Nu se dumerea. Visase?

— Colom'...

De lângă el, era în pat, de pe scaun s-a ridicat o fată, ochii-n lacrimi.

Nu pricepea nimic!

A vrut să se scoale, n-a putut. Îl îmboldea durerea în piept, în șale. Dreapta o avea înfășurată. O odaie mare albă, fereastra în față. Perdelele de olandă fluturau ușor în vânt, în soare.

Lângă perete un prie-Dieu, deasupra un crucifix. Făptura albă, care stătuse lângă el, în genunchi cu mâinile împreunate...

Încet, începea să-și lămurească: calul..., urgia..., groapa, — când o purta în brațe. Vru s-o cheme, îi fu teamă. Aștepta s-o vadă, număra clipele... A oftat adânc. Fata care se rugà s-a apropiat de pat. Îl mângâia ușor pe frunte, — două lacrimi...

Le-a simțit fierbinți pe piept. Și-avea un gol în cap!

S-a deschis ușa, pași grei s-au apropiat de pat:

— Slavă Domnului, vă văd în viață, d-le de Longval! Știți, mult n-a lipsit și...

Parcă-l... mai văzuse, îi mai auzise glasul?... Era buimac, nu pricepea nimic. Când credea că-și vine în fire iar îl apuca sfârșeala. Închise ochii.

Ca prin vis, o voce dulce:

— Să-l lăsăm, papa, să doarmă...

Trecuse aproape o săptămână.

În grădină. Lângă el, fetița care-l îngrijise. Înaltă, zveltă și bălană și un glas să îmbunezi o lume — o mai chema și Margherita! Frumoasă cum sunt fetele de Nord când se pun să fie și le-au ajutat... părinții. Iglița în mâini, croșetă dantela și-i șoptea gurița:

— Tata... spu... ne... că nu mai e nici o primejdie și că... astă seară încă, zice că, puteți pleca... Mie-mi pare rău!, — și a oftat.

— Rău? ...că mi-e mai bine?, — a întrebat-o de Longval.

Fata, roșie ca o mușcată:

— Nùu! dar fiindcă... ați fost așa bolnav! dumneavoastră nici nu știți ce rău v-a fost! n-am dormit atâtea nopți... de grijă! — și s-a înroșit mai tare, minunea de fetiță — un surâs îi flutura pe buze, privea mai stăruitor dantela.

Primul ceas mai bun, de atâtea zile.

Fiindcă trebuia să plece, îndrăzni:

— Spune-mi d-ta, te rog, când m-au găsit... nu eram singur?, — aștepta răspunsul ca o ușurare sau...

Ca un nor ușor i-a trecut pe față, fetei, întristată dintr-odată, — poți să pricepi femeia?! — dar stăpânită:

— Nu știu..., vă spune tata, — și a plecat grăbită. A întors capul să-l privească, a intrat în casă.

După cină.

Omul care-l îngrijise, așa de blând, îi spuse aspru:

— Sânteți vindecat, puteți pleca, a tras căruța, — și l-a dus până în prag.

Acolo, el:

— Acum... îmi spuneți? și spuneți-mi și cum vă cheamă, să știu pe cine să binecuvântez.

— Căruțașul știe... Mai-nainte, până nu intrați în târg, o să oprească. Paznicul cimitirului o să v-arate locul.

Știrea grea o avea în suflet de când se deșteptase. Nu voise să și-o mărturisească tare.

— Cât despre mine... Rugați-vă pentru cei nenorociți și v-ați rugat și pentru noi. Să nu întârziați...

— Îngăduiți-mi cel puțin să vin să vă mai văd...

Celălalt, tăios și aspru:

— D-le de Longval, ne-am întâlnit de două ori până acum, roagă-te lui Dumnezeu să nu ne mai întâlnim și a treia oară!

Când ieșea pe poartă..., i s-a părut?! S-a mișcat ușor perdeaua de la fereastră, sus. După perdea, un căpușor de fată.

Acum își aducea aminte: în plimbările lui, călare, mai trecuse pe aici. Da, recunoștea și casa asta, răznită singură în câmp, și zidul...

— Aici v-o găsit jupânu' spre ziuă..., — și cu coderia fiștii arăta în stânga, douăzeci de pași mai sus de poartă, la picioarele calcanului.

Vru să-l mai întrebe... N-a mai scos o vorbă, căruțașul.

Au oprit la cimitir.

În odaia lui plină de gândurile de altădată și de cele noi, gândea la fată. Umbra nouă se așeza stăruitoare, între el și moartă.

Lipsise șapte zile. A mai stat trei, să prindă putere. Camarazii îl crezură ori plecat din târg, ori că citește închis în casă, poate. Îi plăceau cărțile și se mai întâmplase. Vremurile schimbaseră și obiceiurile. Altădată, pe când regimentul aparținea vicontelui de Turenne, nu se știa ce-i statul. După Bergen, după Gravelingen, unde rămăseseră și soldați și ofițeri mulți, dar unde își câștigase faima, regimentul ajunsese la odihnă, dobândită după lupte grele. D-l de Boissière, care comanda acum, era mai pașnic. Hățurile mai slobode.

Află că Paul o ține într-un chef, zi și noapte. Căzuse în plasă deasă. Valvins de Blignac era meșter să încurce și neîntrecut să toace.

Se vedeau și rar.

Firește, Charles își cunoștea vina. Sălbătecia lui, firea lui posacă, necazurile din urmă, astea toate îl ținuseră departe de vărul său. Și tinerețea lui zvăpăiată se îndreptase spre veselie, numai. La Blignac o găsise toată, până la desfrâu. Risipea în neștire — își făcea de cap. Înainte-și mai găsea de lucru, dar de când regele cumpărase „C-nia Nouvelle France“, din Indii — căreia aparținuse, — n-avea altă treabă decât să zvârle banii.

— Prea l-am lăsat singur și în voia lui! — Căută să-l întâlnească.

Se schimbase, — fumuri; îngâmfat:

– În curând voi avea cea mai frumoasă amantă! și vântura pe buze o... margherită.

Iată tot ce-i spuse, la prima lor întâlnire. De Longval pricepu îndată că răul îi intrase în măduvă și oase. Bietul Paul era beat turtă, nedormit, se hâțâna să cadă.

Se gândi să-l lase pentru altă zi, când o fi treaz.

S-ar fi dus... pe-acolo, gândurile și inima îl zoreau, dar...

A pornit călare. A ieșit din târg. A luat șoseaua Neufchâtel-ului, a trecut de cimitir, apoi peste câmp la dreapta prin aleea de meri. A oprit. A descălecat și a legat calul la umbră. S-a apropiat de zidul înalt, a privit printr-o spărtură. Tocmai în dreptul lui, grădinița de zarzavat. Printre răsaduri... ea, culegea sulfină.

S-a furișat înăuntru, pitulat pe după soci, cerceta dacă e singură. Cât putea vedea — nimeni. Câțiva pași și a strigat-o încet. Fata a întors capul, a tresărit speriată.

S-a repezit:

— Iartă-mă, trebuia să viu să... -ți mulțumesc și..., — i-a spus taina toată.

Margherita, îngrijată, privea spre casă și:

— Vă rog plecați, nu mai veniți aici! cas' asta e bleste'...

O prinsese în brațe.

— Charles, du... -te. Auzi, mă strigă... — și a fugit.

Se întorcea spre târg. Când să ajungă, tot pe șoseaua 'ceea un călăreț... Îl vedea din spate, numai. Parcă ar fi semuit calul. Era sur și avea trapul mare. Calul lui Blignac!? dar altul era călare — au cotit în târg la dreapta. I-a pierdut din văz.

Seara, a pornit să-i caute.

După ce a colindat tot orașul, nemeri la cârciuma lui Isaac Crocheteux. O paragină la țărmul mării, renumită însă pentru pește proaspăt, scoicărie și vin din cel mai bun. La o masă, de Blignac. Două clondire în față, singur.

— Hei-hei! de Longval, ce te-aduce aici? Ia loc, ai parte de un vin! — și plescăia din buze.

I-a spus că... se plimba așà, pe malul mării. Celălalt zâmbea șiret:

— Tu îl cauți pe Paul, las' că știu eu!

— Nici nu-l caut, nici nu-l ocolesc.

Nimic ca nepăsarea, ce-i arăți, să dezlege limba omului viclean.

— Apoi dacă ți-e totuna, să-ți spun drept, plodul ăsta a început să mă cam plictisească! ce să-ți spun!?

Charles de Longval îl asculta în silă. Guralivul, dă-i 'nainte:

— Nu zici că s-a 'morezat de-o fată!?

— Nu văd răul...

— I-am spus limpede: cul-că-te cu ea! dumnealui... stă, oftează, dă ochii peste cap, nu mai bea, nu mai mănâncă, spune că s-aruncă în mare, mare pagubă! Nenorocu lui! 'ce c-a, *'hâc!* c-a dat peste fată cinstită, zău, așa zice. Eu, drept să-ți spun, nu știu ce ascunde fundul mării, pe uscat n-am prea întâlnit, da' dacă spune, hai să-l cred, *'hâc!* Zice că nu-i chip nici să-i vorbească, a zărit-o abia și l-a prins în mreajă. Să-l ajut! mi-am zis eu mie, știi ce suflet slab am. Tactica o știu pe degete...Mi-a spus flăcăul că pe fată, când pleacă ta'-su de-acasă — mamă n-are, — o păzește o zgripțuroaică. — Măritată? — Nu, fată! Eu cu fetele bătrâne n-am tocmeală; n-au nimic de dat nici de vânzare, nu cred nimănui la dragoste, trag pe sfoară și pe dracu de li se încrede. Hai la... spițerie! și m-am dus. Pentru patru livre, Guy Golèche ne-a dat un praf să adormi buștean o casă întreagă iar Bertaut e înțeles cu argatu'. Bricquart îl cheamă. Pare ăl mai de ispravă! Paul l-a plătit un pumn de aur. A plecat să-i ducă prafu', acolo. Uite... ia pa'arul ăsta și aștеap'..., *'hâc!* trebuie să vină, că la noapte pleacă iar într-acolo, să-și culeagă prada. Strâmtă treabă! nu-i așa?, — și râzi!

Charles gândea la ale lui, ăla dă-i cu clanța înainte:

— Noaptea asta are fata, s-a făcut! fată mare!! înțelegi? babalâcul nu-i acasă, da' ce mă bucură mai mult e că n-o să-l mai văd păscând...

— Ce zici?!

— Vezi, *'hâc!* mi se făcuse greață, nu mânca nici nu bea, toată ziua rumega la flori, o floare... ci c-așa o cheamă, zice, și pe fată, ca pe floare.

Cel'alt tresare:

— Ce floare?

— Nu te-i pricopsi și tu cu vreo meteahnă?! iac'o floare: *margherita!*

— Mârșavule!! — și s-a oprit să nu-l plesnească. Cu spada în mână s-a repezit nebun afară. Ca vântul a trecut prin mahalaua Pollet, era goală. Noapte. Urcușul de la Braqueville l-a suit în goană, a luat șoseaua Neufchâtel, alerga. A ajuns iute. În colț... lângă zid, o umbră. S-a aruncat asupra lui...

— Paul, nenorocitule!, — nu l-a lovit, dar îl scutura să-l frângă, — nu-ți dai seama unde te-a adus desfrâul?! O fată lipsită chiar de apărarea ei, toropită în somn, moartă!?

Celălalt își amintea că fusese om de treabă, se desmeticise.

— Nu te dà, Paul, sosesc!, — gâfâind venea Blignac, pricepuse că-l vânduse limba. — Ce-ai cu el? vrei fata pentru tine, hai?!

Atât a fost de-ajuns să-l îndârjească:

— Cum?! asta-ți fu morala?!, piei de-aici, vezi-ți de drum! — și a tras spada, au sărit pe Charles.

— Sânteți nebuni?!, — atât a apucat să spună.

Ceilalți doi gata să-l străpungă. Trebuia să se apere, n-avea încotro. Dânsul înapoi și numai din paradă, l-a rănit pe Blignac la umăr, ăstuia-i căzuse spada; a pus piciorul pe ea și bătând fierul cu Paul, l-a sângerat și pe el la față. Cei doi s-au tras plouați 'napoi.

— Ne vom mai vedea!, — i-a strigat Blignac și au plecat.

El a rămas de pază.

Făcuseră atâta gălăgie acolo... lângă poartă și nu se arătase nimeni. L-a prins teama:

— Da' dac-or fi greșit măsura și fata-i moartă?...

A grăbit pasul. Poarta, descuiată. Lumina din sală străbătea prin ușa crăpată. A intrat.

Ghemuită pe un scaun, dădaca fetei sforăia adânc. A scuturat-o s-o scoale. Aşi! dormea dusă.

A urcat scara. Ușa camerei, în care zăcuse, dată de părete și lumină înăuntru. Margherita, abia apucase să se dezbrace, răsturnată în pat, pe spate, dezvelită, cum o doborâse somnul, mâinile sub cap, parcă un vis o mângâia pe față; dulce, sânu' afară și o fragă și cămașa ardicată... Floare.

A încercat s-o deștepte. Pieptul i se sălta ușor, dar o prinsese somnul — toată.

S-a aplecat s-o sărute. A simțit-o caldă, moale, și...

Ce îndemnase pe altul să nu facă, a făcut el, nerodul! Nenorocu-i luase mințile într-o clipă.

— *Wie 'st möglich!?* cum se poate așa păcat?, — înlemnise bietul Schmidt, nu-i venea să creadă.

— Diavolul l-a învățat! din păcatul ăsta ni s-a tras blestemul... Nu zic, și altuia văzând-o adormită astfel... s-ar fi putut să-i ceară inima...

— Firește, domnu' Charles-Henri, nu zic ba, dar nu se face! poate tot n-o fi adevărat?!

— Din tată-n fiu plătim rușinea, așa s-a întâmplat! În hârțoagele ce ți-au trecut prin mână, n-ai ajuns acolo încă, este scrisă. Tatăl meu o știa de la tatăl lui și de la străbunicu'. Unul a spus-o, altul a prins-o în ureche și a spus-o mai departe; cu mărturisirea celui care a săvârșit păcatul, vezi, se încheagă povestirea, astfel cum a fost trăită.

Ziceam? — Da, nu știuse să se stăpânească. El vroise să îndrepte lumea și a căzut singur în groapă!

Dar să isprăvesc cu partea asta.

De Longval abia se deșteptase, ceasul 6, sluga lui Bertaut a venit să-l cheme! că-l așteaptă de Blignac, în piața Puțului-Sărat. Bănuia de ce-l adastă, îi rămăsese îndatorat din ajun. Și-a luat și spada...

D-l de Blignac lipsea, îl înfierbântase rana, poate.

Paul Bertaut, cu mâinile amândouă întinse, fără pic de supărare:

— Dragă Charles, eu te-am chemat. Privește!...

Lume multă în piață, strânsă în jurul unei schele, proaspăt ridicată. Șafodul. Unul cu mantaua roșie, înalt, cu barbă mare neagră. În jurul lui, trei ajutoare. Legaseră patru potlogari „la stâlp“, iar pe altu-l schingiuiau pe roată. Și urlete și vaiete!...

Acum că-l privea își aducea aminte...

— L-ai văzut pe socru-tu? ți-o las băiete! poți să-i pupi odrasla-n tihnă, astfel de relații, cavalere, nu sunt pentru mine!, — și Bertaut s-a scurs, grăbit, în lume.

L-ar fi sfâșiat, îl ardea ocara.

A luat drumul spre cazarmă.

Blignac, oblojit la mână, în curte, cocoțat pe o ladă, și Bertaut alături, — ofițerii roată, — le spunea povestea-n gura mare. S-a gândit să-l pălmuiască, dar...

Vru să isprăvească într-un fel, cum se obișnuia și în vremea 'ceea, mai ales. Își căută doi martori printre camarazi. Cui vrea să vorbească, nu-i mai răspundea.

Târgul plin de știrea nouă: „Charles de Longval se încurcase cu fiica călăului și avea s-o ia în căsătorie“. Ce ocară!

Astfel tălmăcise de Blignac isprava și Bertaut o răspândise. Urlà târgul tot. Nu mai putea scoate capu-n lume.

Până-n seară, o ștafetă: îl chemà marchizul de Boissière — în grabă.

S-a dus. Îl știa nemăsurat la vorbă și era îngrijat.

Îl primì țipând la el, că-i făcuse regimentul de râs și alte vorbe grele împotriva fetei. N-a putut să i le rabde, trase spada, o frânse pe genunchi și i-o aruncă la picioare.

L-a dat afară.

Știa ce-l așteaptă. Își rupse brevetul semnat de rege. Isprăvise cu armata. Trebuia să fugă, altfel îl adăsta închisoarea — grea.

Hotărî să plece în Indii. Chiar a doua zi pornea într-acolo o corabie.

— *Armer Mensch!* așa departe!?

— Ce bine ar fi fost să fi plecat! dar ascultă...

Se schimbă de haine, îmbrăcă pe cele de pribegie. Făcu o legătură din ce avea de preț și părăsi casa. Când au venit să-l aresteze, era departe.

Într-un han pe malul mării luă înțelegere cu căpitanul până-n ziuă să îmbarce și să se ascundă. Dup-amiază, a doua zi, aveau să plece. Nu mai putea face altfel.

Îl mai ținea un gând... Vroia s-o mai vadă o dată sau să-i vadă baremi casa.

Își lăsă legăturica, spuse că se întoarce.

Rătăcea pe-acolo, dà târcoale. Întunerec — miezul nopții. Poarta neîncuiată.

— Dac-o fi iar singură? — și intră în curte, se apropie de ușă. Parcă deslușește un plâns, un scâncet, ba un țipăt?... Urcă scara și-și lipește urechea, de tăblia ușii. Alte gemete și:

— Papa, nu știu, ...nimeni! aaàh! poate, jur, zău! aaaàh...! nu știu! mor... uu-u-uăh... auù! aah, — glasul ei și să-ți sfâșie inima!

O rază de lumină i se joacă pe haină. Privește prin gaura cheii și ce vede îl îngrozește, dar...

— D-le Schmidt, auzit-ai despre... cismele spaniolești?

— *'war nie in Spanien.*

— S-au purtat și pe aici... până mai acum cinci ani. Carâmbii tari, din șase scânduri încinse în funii.

— În Paris n-am vezut așa încălțăminte.

— Vezi, nu prea sunt de ieșit pe stradă, sunt... grele, dogorește, strânge! dar fiindcă văd că nu știi, să te lămuresc: „*Cercetarea cea Mare*“, înainte de a-l săvârși pe osândit,

cere adeseori și canonul ăsta. Legat pe șaua de chinuit cu picioarele atârnate în jos, i se pun nenorocitului, schingiuirea aceasta e pentru bărbați numa', femeile nu rabdă, mor, zic, i se cuprind picioarele, de la genunchi și până peste gleznă, fiecare, în câte șase scândurele care să-i încingă pulpa și fluierele. Doagele au pe mărgini găurele prin care trec, ca și un șiret, funiile. Sunt strânse tare până se apropie de margine...

— *Weh! gar nicht gemütlich!*

— Apoi cu un ciocan bați între scânduri pene și strângi funia tot mai tare. Trosnesc oasele...

Zburlit:

— Ce-ați spus!?

— Scoți cizmele, altfel pacientul moare, și i le pui iar. Mai mult de opt părechi nu rabdă nime. Acu bănuiești ce vedea de Longval prin gaura cheii?...

Întinsă, prinsă pe capra de supliciu, legată, Margherita, cu picioarele în sânge, scăldată în sudori, galbenă ca o moartă, abia-i mai șopteau buzele:

— ââââ-âââ'n-nu știu!...

Tatăl ei, aplecat pe ea, cu maiul în mână, bătea pene să-i zdrobească gleznele, țurloaiele.

A vrut să intre. Ușa, încuiată. Rezemat de toc, afară, un drug de fier. L-a înșfăcat cu mâinile amândouă, furia îi înzecea puterile. Dintr-o izbitură a sfărâmat ivărul, a trântit canatul de perete, a dat năvală înăuntru.

Călăul a sărit în picioare, scăpase ciocanul, a 'pucat paloșul, l-a 'r'dicat drept deasupra copilei:

— Dacă faci un pas îi zbor capul!!

S-a trântit în genunchi la picioarele lui:

— Las-o! eu sânt ticălosul! — I-a spus în patru vorbe tot.

Pierre Jouënne s-a aruncat pe fată, a descălțat-o, iute, a dezlegat-o, îi săruta rănile și mâinile:

— Copilașul meu! viața mea! iartă-mă!! — și-și smulgea părul.

I-a uns picioarele cu alifii, cu leacuri, a înfășurat-o și fără să-l privească:

— Ieși! pleacă!! Dumnezeu să-ți răspundă! pleacă! sânt călău, vezi, știi, nu sunt ucigaș! da' pleac' odată!!!, — a răcnit.

El, să-și plătească vina și... o iubea, i-a cerut-o de soție.

Gâdele îl privea nedumerit...

— ...fată de călău și... 'mneata... nobil?! nu se poate!!

— Vom pornì departe, plecăm în Indii mâine, vă jur...

Fata leșinase. Își venea încet în fire.

Bătrânul a început să plângă:

— Nu-ți ajunge?! vrei și să ne desparți acu'?! dar..., — și privea spre fată. Charles, lângă ea.

— Papa, ră-mân cu tine, — a oftat copila și a închis ochii. Mâna-i alunecase pe umărul lui Charles.

Sufletul bătrânului, pricepuse? i-a privit și pe el și pe fată și:

— De o iubești, cât spui, să ne trăiești rușinea! ți-o dau, da' te faci călău?!

— Mă fac!

— Bine, poți rămâne.

Jouënne a plecat cu ea în brațe, sus. După ei o dâră de sânge.

Celor osândiți să moară pe roată li se sfârtecau picioarele și brațele cu un drug greu de fier. Loviturile se cădea date dinspre gleznă în sus, trei-patru la rând, să sfărâme mădularele bucată cu bucată — mâinile, apoi pe piept și cu putere până ce...

Neînduplecat, Pierre Jouënne l-a silnicit pe Charles de Longval să se țină de făgăduială, poate că, așa cred, avea dreptate! vezi, noi trăim în lumea noastră...

În arhiva secției criminale a orașului Rouen poți găsì și astăzi, dacă știi să cauți, procesul-verbal al execuției lui Martin Eslau. Ceea ce ne privește știu pe de rost, sună astfel:

„...și fiindcă maître Pierre Jouënne, care trebuia să săvârșească pe condamnatul Martin Eslau, se înțelesese cu ginerele său ca el să sfărâme picioarele osânditului — i-a întins lui stanga de fier, să înceapă. Acesta a leșinat după prima lovitură pe care a dat-o. Poporul, îndârjit de stângăcia lui, l-a huiduit.

Își începuse meseria..."

— Domnu Charles-Henri, permiteț', da' ce făcuse Eslau?

— Furase o vacă. I se prăpădise, omului, muierea și gemenii n-aveau lapte.

— *Ja so?!...*

Să le spui tot ce auzi, să nu le tăinuiești nimic și să nu scrii o slovă fără știința lor! Orice ai face, te pândește moartea.

Tot ce s-a petrecut din toamnă și pân' acuși, toate grozăviile din *glacière*-le de la Lille, cufundările de la Nantes, căsăpiile din Midi, toate au trecut neștiute și abia de le crede lumea, pe jumătate. Dimpotrivă, s-au răspândit mereu tot soiul de neadevăruri despre așa zisele săvârșiri ale regimului doborât. Însuși Saint-Just, cu glasu'necat în lacrimi: „Din porunca decăzutului rege, fost-au uciși nouă mii?". Mai spunea că... într-o noapte, numai, în ajunul Revoluției, Sena a curs îngroșată de leșuri, câteva mii! Vorbe — zise de la tribuna Conventului, mulți le dau crezare fiindcă le-au auzit cu urechile lor iar alții, pe urmă, fiindcă le citesc în ziare. Și ce crede orașul, crede și târgul și satele, până în ungherele depărtate ale Franței și dincolo de hotare. Căci lipsurile sunt mari și foametea cruntă și sânt mulți care știu că a fost pusă la cale de rege, flămânzirea, precum și schingiuirile din Bastilia. Minciuna a prins rădăcini adânci și va dăinuì vreme!

Prin „societăți", așa s-a ajuns la *Teroare*. Racila s-a răspândit ca și molima, cuibărindu-se întâi acolo. Mii de inși, lucrând despărțiți, n-ar fi izbutit s-o împrăștie în așa fel și chiar trepădușii lui *Égalité* și-ar fi pierdut zădarnic timpul de nu dădeau peste sumedenie de patrioți, însuflețiți până la omor și lesne încrezători, nerozii.

De când s-a pomenit, mereu, oricine era socotit fără prihană și numai împricinătorul avea sarcina să lămurească vina cuiva. „Bănuit", astăzi, tu trebuie să-ți dovedești nevinovăția și încă nu e destul! Și-așa, de la o curățire la alta mecanismul social împlinește cea mai desăvârșită selecțiune — ajunge la puri între puri! la cei mai habotnici. Carrier, Le Bon..., ei sânt produșii trudei colective, drojdia spiritului revoluționar.

La 27 brumaire an. II, un cârd de tineri sprinteni și frumușei dau buzna în sala consiliului comunal, vin la „bară". Îmbrăcați în... carmagnol' -e, nădragi pestriți și scufe roșii.

Chaumette se uită la ei, sare în sus, de pe scaun:

— Muieri neruşinate! vreţi să fiţi bărbaţi? acu'!? nu vă ajunge că ne stăpâniţi simţurile, judecata, nu stăm oare la picioarele voastre!? despotismul vostru e singurul pe care urgia puterii noastre nu l-a putut înfrânge fiindcă e cel al dragostei şi prin urmare, născocirea Naturii! În numele ei, rămâneţi ceea ce sânteţi! — şi a dat femeile afară. ...Străbunicele sufragetelor!

Carnot şi Prieur de la Côte-d'Or au intrat, de câteva luni, în „Comitetul Mântuirii Publice". Când cu urgia dezlănţuită împotriva *Girondinilor*, cel dintâi se arătase a fi „moderat", aşa-l mărturisise firea. Alte nevoi îl zoresc: toamna s-a arătat potrivnică. Învingător la Hondschotte, Houchard, sărmanul! fusese nevoit să lase pe Austrieci să ia Quesnoy. Armata Rhinului se retrage în zăpăceală mare spre Saverne şi Strasbourg. În câteva zile, numai, Carnot schimbă căpitanii.

În sfârşit... Jourdan bate pe Coburg, la Wattignies şi despresoară Maubeuge. În Alsacia, Lazare Hoche, cu armatele Rhinului şi ale Moselle-i surpă liniile, la Wissemburg şi duşmanul e aruncat înapoi.

Înăuntru...? Lyon a capitulat, „...Lyon s-a războit împotriva Republicii! Lyon a pierit!!".

Cade Toulon, în mâinile unui tânăr căpitan de artilerie. Kléber şi Marceau înfrâng pe Vendée-ni la Cholet, aceştia trec Loir'-a, vor să se unească cu *Chouan*-ii lui Cadoudal, iau Laval şi Fougère, dar sunt puşi pe fugă la Mans şi Savenay.

Au învins şi Europa coalizată şi răzvrătirea dinăuntru. S-ar părea că sunt pe cale să stăpânească şi asignatul. Îi creşte vlaga; preţuia, „ofilitul", cu trei luni înapoi, 27 şi iată-l, la sfârşitul lui noiemvrie, la 48 suta. Negreşit că aşezarea politică l-ajută, ...cât va ţine! Legat de soarta Republicii, se va bucura de zilele ei bune. Aşà a fost şi după Valmy. Şi totuşi, înlănţuirea izbânzilor, în afară, va coincide curând cu necurmata lui doborâre — până se va prăbuşi de tot. Pricina? — Factorii politici au pornit spre acelaşi ţel, mai potoliţi, nu mai smintesc minţile şi se feresc de daraveri, pe cât pot. Apoi, spaima pe care o înfăţişase „măsurile"... a mai trecut! se învaţă omul şi cu răul şi cu teama.

Dar spre a-i curăţà cum trebuie pe „trădători", se cade daţi pe faţă, şi pentru urma 'ceasta să fie supravegheaţi de-aproape ziua şi noaptea şi bineînţeles bănuiţi, să fie, întâi. Şi iată cum „radierea" duce încet-încet la comitetele de supraveghere şi la *legea suspecţilor*. Mijloacele ei de lucru: delaţiunea bine tăinuită şi frica; pe ele se întemeiază acu' Teroarea.

Molâciunea, sfârşeala şi străveziul nu le mai întâlneşti. Dimpotrivă, formele zdravene ale Romanelor au căutare astăzi. Plasticul. Trândăvesc, abătuţi, numai bărbaţii petrecerilor, chefliii. Aceştia maimuţăresc mlădierea trudită, umbletul leneş, să crezi că sunt muieri travestite. Ele, şi cele mai neprihănite, par gonind după plăceri.

Rechiziţii. Strâng pe capete, mult şi din toate. La Marsilia, Fréron şi Barras despoaie lumea, le iau cămăşile, izmenele. Au adunat peste douăzeci de mii din fiecare şi ţoale. Să îmbrace soldaţii. Fouché desculţă gospodarii, să-i încalţe. Pe civili îi pune la saboţi. Au tăiat generali bătrâni şi în locul lor au pus alţii, tineri.

În faţa primejdiei, parlamentul a hotărât: „Din clipa aceasta şi până ce duşmanii vor fi izgoniţi, toţi Francezii sunt rechiziţionaţi pentru salvarea patriei!" Mobilizare generală. Soldaţilor le poruncesc o disciplină de fier, li se dă şi o tactică: „Cine atacă întâi, învinge!".

Aceeași pe care o dăduse altădată Richelieu mareșalilor săi. Tot așa crede și Dubois-Crancé, unul din sfetnicii militari ai Conventului.

Vor trimite trupe multe și vor ataca la baionetă.

În sinagoga cea mare, din Metz răsună aria *Marseillais'*-ei. Cuvintele de Moise Enshaim proslăvesc izbânda lui Israel. Nu tăceau mai bine din gură!?

Cad capetele, mereu. La rând, Manuel și toți slăviții poporului. Dupont-Deuterre, Barnave, Osselin, Noël, fostul ministru Lebrun, generalii Luckner, Custine...

Se încheie anul, astăzi. În sala mare, pe scaun: generalul Biron, *alias* Lauzun, faimosul Lauzun!... Fusese arestat și închis la Sainte-Pélagie, câteva luni înapoi — la 21 iulie 1793.

Judecată scurtă.

Printre cei mai dornici de libertate, se lepădase el cel dintâi de precăderi, în noaptea turbure din *4 august*, în noaptea care văzù sfârșitul pământului. E drept că cu moșiile și cu castelele sale isprăvise demult și cu toată averea. Oricum. Apoi, în toamnă, dandanaua de la Versailles. Fu împricinat că s-ar fi dus și el cu toți zurbagiii acolo. Orléans o ștersese la Londra și trebuia un țap, să ispășească vina. Cazul e cercetat de-aproape, la Châtelet. Lauzun se justifică în Parlament, aduce dovezi. Iar virtutea stăruia tocmai în vină, vină cât mai mare! și fiindcă n-o avea, l-au lăsat în pace. Altfel, ajungea departe!

Grijile lui toate: d-na de Coigny. O pornise la Londra, mai înainte. L-a încins dorul. Pleacă cu Talleyrand împreună, să negocieze...? E arestat, pentru că avea datorii. Legea. Nici n-a apucat s-o vază. Cu ce au strâns câțiva prieteni, dobândește scăparea și trebuie să plece. Pornește spre casă; nenorocul lui! Talleyrand plecase să plece și rămâne.

Întors în țară, se bate. Sub Luckner întâi și în armata lui Rochambeau. Apoi, în fruntea oștirii „du Haut-Rhin". În *92*, l-amenință toate primejdiile. Trece sub ordinele lui Custine, pe care-l avusese la poruncă. Bolnav, cere să fie lăsat la o parte. N-are încă parte de odihnă; l-au trecut la armata din „Var" și ajută la cucerirea Nissei. Pentru lucruri mărunte sau pentru unele amintiri, poate, s-au pornit cu ciudă mare pe el. La Révellière-Lépaux i-a jurat moartea și în Convent, Fonfrède și Marat îi cereau de luni de zile capul. Cine sapă groapa altuia...; așa se întâmplă! Era în fruntea unei oștiri pornită să cumințească Vendée-a, când l-au înhățat. Rugămintea ce a mai trimis lui Séchelles să-l scape a fost de năprasnă. Acum hodinește, după o viață destul de zbuciumată, mult clătinată și de necazuri și de răsfăț.

Născut în 1747. Neam mare! Strămoși vrednici și amărâți, printre ei. Câtorva li s-au tăiat capetele. Sfârâie de dor de viață. O începe devreme. Bucurii multe. La douăzeci și opt de ani, îndrăgostit foc de prințesa Czartoryska. Mereu după ea, colindă lumea. În grațiile lui Pompadour, a familiei Choiseul. D-nele d'Esparbès și contesa de Stainville nu-l pierd din preajmă. Apoi lady Bunbury, d-rele de Boufflers, de Beauveau, lady Craven, până și... Regina!? Nu, vorbe numai. Și ca să le spulbere, pleacă în America. Isprăvi de seamă, lupte. A stat acolo cât a fost nevoie, nu și cât a putut. S-a întors. Mintea prinsă de lady Barrymore, sufletul gol. Găsește alt Paris. Dragostea pe trecutele, politica: îndeletnicirea cea mai de seamă. Altădată, fuseseră femeile. Acu', „finanțele", reformele! Și cele mai drăgălașe, mai înfierbântate după „egalitate" și după talentele d-lui Necker decât amor, tună toate împotriva abuzurilor. Raportul e direct, nici nu se putea altfel.

Lauzun venise îmbuibat de spiritul vremii și, acu', are cine să-l asculte și fără să-l mai ostenească... Apoi, povârnișul îl mână la Palais Royal. Își regăsește acolo amicii și prietenele, pe Guéménée, pe care regina a părăsit-o și pe Rohan, a doua zi după afacerea „*collie*'"-ului. Și pe d-na de Coigny, care se văită că la Curte se vorbește prea mult! În jurul prințului de Chartres mișună un partid întreg: ducele d'Aiguillon, Mathieu de Montmorency, Mirabeau, contele de Lamarck, toți nemulțămiții și toți ahtiații — pregăteau Revoluția, prin defăimarea Curții.

Și din nițel necaz și din proprie pornire, aici se simte Lauzun bine. La Palais Royal. O întâlnește iar pe marchiza de Fleury. În *1788*, bătrânul mareșal de Biron s-a stins. Era un om acru, — poate. Înmormântare strașnică, alai mare! Moștenește numele: *Biron*, pe-al lui îl lasă. Își descoperă înclinări spre uneltiri și diplomație, negreșit. E alesul nobilimii din Quercy, la Statele-Generale. Nume predestinat, femeile i-au aprins sângele și politica i-a mâncat capul.

Judecau cât mai puțini, pe zi. Și câte unul. Acum încep cu duiumul. Te uiți la ei, judecători, jurați, grefieri, aprozi... parcă împachetează. Zoresc. S-a plictisit și lumea, nu mai vine. Cei împricinați stau în băncile lor, resemnați, nepăsători.

Pe săli, forfota. Soldați, jandarmi... se dau la o parte. Trec magistrații. Pălării cu pene și mantăi negre. Umblă repede; flutură pulpanele. Corbi cu aripile întinse, ghearele gata. Au pornit spre „buvet"-ă. Acolo iau masa, beau, se îmbată; Dumas, criță. Mai veseli când lipsește Fouquier, zăbăluiți când intră.

El gonește pe săli, ceartă, îndeamnă, nu stă locului. Unde nu crezi, acolo e. Dictează, semnează, scrie... Ușa deschisă; să vadă, s-audă. Sare, iese în prag, zbiară:

— Unde ești? unde dracu' e?! n-a mai venit?!

— A-ici, — s-a desprins din umbra ungherului. Toți se dau în lături.

— Căruțele, câte?

— Cinci.

Nu ia parte la toate ședințele, dar nu se lasă până nu vine, cât de cât. Colindă toată ziua: la parchet, la instrucție și jos în temniță, se duce. Acolo, rămâne la grefă. Răsfoiește condica, pune semne. Pleacă.

Prânzește sus într-o săliță. Bufegioaica i-așează masa într-un colț, numai tacâmul lui.

— Gata, Morisan?

— Și fierbinte, citoyen...

Toarnă în farfuria adâncă, i-o umple.

Se trage înapoi, cu scaunul:

— De ce așa... roșie?

— Așa e ciorba de sfeclă, nu vă place?

Se-apropie iar de masă:

— Ba da, — ia și rupe bucăți de pâine, le cufundă în zeamă cu dosu' lingurii. Soarbe și îmbucă.

Intră Joly. Îl întreabă:

— Merge moara?

— Zvântă!

Voios:

— Atunci merge și tocătoarea.

Grefierul:

— Poporu' să fie satis-făcut!; — licheaua i-a deprins și fraza.

— Și d-ta ce cauți aici, ce poftești!?, — se răstește la ea.

Nevasta lui Gamache, fost în serviciul lui Philippe-Égalité, îl căută. Zilnic i-aține calea.

— Poftă bună! monsieur... și vă rog să...

— Să nu mă rogi nimic!

Surâde și se mlădie:

— Să-mi dați voie să-mi văd iar bărbățelu' că... Era închis jos, nici el nu știe pentru ce. Vedeți și d-v, sântem luați abia de trei luni și..., — a lăsat ochii în jos.

— N-am timp, pleacă!

Plânge.

— Câți ani ai?

— Dooș' doi. *Uuuăăă*...

— Nu te mai smiorcăi, la anii tăi un bărbat pierdut: zece în loc!

Plânge și sughite.

Scoate un caiețel, scrie...

— Ascultă fată, toată ceata crapă... miercuri, da, auzi?

Plânge cu hohote.

— Ai auzit?

— ...'zit. Aoleu, aoleu!

— Voi face ce voi putea. Du-te.

Mai trec două zile. I-a dat bărbatul, teafăr.

Astăzi, prezidează Dumas cel Roșu.

Pe scaun, o bătrânică: marchiza d'Ormonde.

— Câți ani, minoră?

— N-am împlinit încă șaptezeci și trei, monsieur, dar aproape.

— Eș' logodită, însărcinată cumva?

— Vai de mine! vă jur că...

— Poți să pleci, te așteaptă.

— Nora mea! vă mulțumesc din suflet și Dumnezeu...

— Te-așteaptă călăul, pleacă!

O iau.

Intră un bătrân. Așa pare; mustață albă, rară. Un colos. Calcă apăsat. Privirea aspră; un foc de pușcă i-a lărgit gura până la ureche. O baionetă i-a spintecat buza și nările, puțin. Două narbe largi pe obrazul drept, și fruntea crestată.

— ...te cheamă?

— Houchard, cin'zeci și trei de ani.

— Meserie?

— Soldat.

Răstit:

— Ce fel de soldat!?

— General de brigadă, și toate gradele luate în slujba Revoluției.

— Cin' naiba te-a zugrăvit așa?

Houchard tace.

— N-auzi!? și de ce n-ai prins armata ingleză dacă ești viteaz, și p'a austriacă, hai?

Tace.

— Fiindcă ești laș, ticălosule!

A sărit ars, în sus. Își smulge nasturii, mondirul de pe el, își sfâșie cu mâinile amândouă cămașa și rămâne cu trunchiul gol, plin de răni.

— Cetățeni Jurați, iată răspunsul, uite-l scris!, — și cade pe scaun, îl înecă plânsul, — Auzi, ne-mernicul, să mă facă el laș pe mine!

Îl iau, îl duc.

Afară, l-așteptau doi prieteni. Îl știu brav, bun și trag nădejde... — Cum a fost? Spune-ne.

— M-a făcut laș, ne-mernicu'! — tresare, — dar ăsta cine mai e?

S-apropie de el, și doi îi trec în spate:

— Și 'mneata, și hai c-așteaptă... căruțele.

În sală, intrase... *Du Barry*.

— Tu?

Tremură.

— Stăi jos!

— Da, — și surâde.

— Vârsta?

Șoptește:

— ...și... șase numai.

— Mai deslușit, ce-ai prune în gură!?

— ...'zeci și șapte, monsieur.

— Și mai tare!

— Patruzeci și opt.

— Va să zică minoră?

Tace.

— Domiciliul?

— Să vedeți, acum..., — zâmbește, — de câteva zile m-au mutat... Nu știu nici eu, monsieur. Stau aici, da?, — mai mult gungură, — Vă rog... scuzați-mă dacă, — își trece limba pe buze. Ochii-i spun multe și gropițele din obraji.

— Bine.

Se înclină adânc;

— Sluga d-v, monsieur, — înviorată toată, deodată.

Au scos-o din sală și au adus-o iar.

...Gata să cadă d-a-n picioarele, ochii zgâiți de spaimă. Se prinde de jâlț, țipă, urlă, roagă s-o ierte:

— Gândiți-vă, monsieur, pentru Dumnezeu! sunt fată din popor!! aoleu!... *Une faucille!* blăstematu'! nu mă lăsați, nu mă..., — leșină. O scot pe brațe afară.

Moara umblă.

Un preot, un soldat, un dogar. Jandarmul Vadox, osândit pentru ocări și beție. Sare de pe bancă, se răpede la jurați:

— ...Vă arăt eu vouă, claponilor! scârbelor!!

Sar, îl leagă. Legat gata...

...Lamourette, episcopul de Lyon. Stă în picioare.

Preşedintele:

— Pe noi nu ne pupi, pricăjitule!? şi d-ta de colo?

O madamă grasă se-apropie de acuzat.

— Porunciţi? sânt menajeră..., că, vedeţi, dumnealui e...

— Eşti doica popii, şi spune odată!?

— Mon Dieu! îl îngrijesc, e bolnav şi... — şi-a ascuns faţa cu palmele şi plânge, bătrâna.

— Bine, du-te după el, luaţi-o!

Maire-Savory se poartă mai blând cu preveniţii, cu toată înfăţişarea lui aspră. Şi Harni e omenos cu dânşii, şi Naulin-substitutul, dar ceilalţi!... Toussaint Scellier, baremi, doar că nu-i rupe cu dinţii, rău şi mojic şi formalist lucru mare.

Seara, consiliu. Fouquier e vânăt de ciudă. Tace, îşi roade unghiile. Târziu:

— ... şi mi-a spus că pierdeţi vremea şi vă împleticiţi în fleacuri. Luaţi seama! curând o să fie prea târziu...

Se uită unul la altul.

— Luaţi seama, atâta vă spun! şi d-ta, Scellier, mi-a spus să treci pe la el.

— În Saint-Honoré?

— Nu, la... Comitet.

I-a secat faţa, galben:

— Mă cheamă... Robes'?, — şi rămâne pe gânduri.

— Era mai rău de nu te chema, şi-acu' la treabă. Daţi-vă mai multă osteneală, ce naiba, fiţi de înţeles!?

Iată-ne în plină *Teroare!*

„Comitetul Mântuirii Publice" e la porunca lui Robespierre. Osârdia lui Fouquier-Tinville dă de lucru Tribunalului şi căruţelor lui Sanson — mult. Stai şi te întrebi: de ce grozăvia asta tocmai când izbânzile Revoluţiei par să s-aşeze?! De bună seamă fiindcă, mai presus decât isprăvile militare şi toate cuceririle, dictatura teroristă preţuieşte prefacerile sociale, economice şi pe cele monetare. Apoi, micul avocăţel din Arras, contopit cu Revoluţia, râvneşte s-o diriguiască până şi în orânduirea ei religioasă. Fără să se îndepărteze de la realităţile clipei, ştie că dacă patria nu mai e în primejdie, regimul riscă să se afunde, prin dispreţul sistematic de ceea ce conventistul Jean Bon Saint-André numeşte „legile eterne care singure pot păstra societatea".

I-au luat-o alţii înainte.

Râvna lor mai mult dărâmă decât clădeşte.

Billaud-Varenne:

— Dacă revoluţiile sunt necesare pentru a sfărâma jugul sclaviei, forţa guvernământului devine indispensabilă pentru a cimentă bazele libertăţii! Teorii, sau justificări.

Şi... decretul din 14 frimaire, anul II, trece asupra „Comitetului Mântuirii Publice" şi al „Siguranţei Generale" toate organele de guvernământ. Măsura avea un tâlc: să stăvilească „rămăşiţele impure ale federalismului", adică dezbinările şi răzvrătirile abia înfrânte şi să împiedice ca gologanii strânşi după taxe, de către autorităţile regionale, să treacă aiurea decât în tezaurul public. Cambon e controlor general al finanţelor Republicii. Se ceartă cu toate oraşele. Ia tot şi mai cere.

Trebuia bani, le trebuia și pentru ridicarea unui Templu zeiței... întronate. Așa vrea „Comuna".

Din ce strângeau cu silnicie abia de aduceau a zecea parte. Nu le ajung gologanii. În taină, mai slobod cinci sute de milioane și pun la cale să dea drumul la alte 1200, curând. Fac tot ce pot să nu mai recurgă la bănărie, numai ce trebuie nu fac — nu cumpănesc bugetul. Pârghia e în mâna „Mântuirii Publice". Își duc greul de la o zi la alta. Curând vor cere sfaturi financiarilor de meserie. Au închis pe bancherul Perregault; aștepta bietul om să se înfățișeze... în piață. Îi dau drumul — aveau nevoie și de el și de bănișorii lui.

„Pe malul Bièvre-i, astăzi în zori, s-au găsit la gura canalului, înfășurate în niște zdrențe câteva diamante. În apropierea locului, au fost arestați doi evrei!", spune *Buletin*-ul. Doi, bine, dar cum îi cheamă?, se întreabă lumea.

În plină viață politică, unul singur pare străin de ea. Finanțe, alimentație, război sau instrucția publică, nimic nu-l privește și nici o reformă. Chibzuit, avut, cetit; în toiul furtunii mai liniștit ca nici unul. Frigurile celor din jurul lui nu l-au atins. Zvelt, părul bălai, ochi spălăciți, buze subțiri, bărbia teșită; în urechea dreaptă, cercel; mâini de femeie, foarte îngrijite și unghiile lungi. Tânăr. André Amar îmbracă numai haine deschise și poartă rufe subțiri. Dulceag și curtenitor cu norodul. Blajin, măsurat și totuși... înțepat. Își dă o părere, n-o mai întoarce. Insiști, tace. Memorie strașnică.

A fost avocat la „Parlament", și foarte devreme visternicul stăpânirii în Dauphinée. Obârșie bună, creștere aleasă. Visător, și foarte treaz; mereu la pândă. Trăiește retras, singur. La Grenoble, s-a împrietenit cu parohul din Saint-Hugues — un om minunat! Zilnic pornea într-acolo. Bătrânul era fericit să-l vadă. Denise, nepoata preotului, abia de mai ridica ochii spre el, roșie toată și de drag și sfiită de când, într-o seară, îi cuprinsese mijlocul și o sărutase, pe furiș negreșit. A scos-o din minți... așa a trecut anul, și a mai venit unul pe lume. Bătrânul a murit de inimă rea și de rușine. Ea se zbate cu nevoile. El a uitat.

Băiețelul a împlinit cinci anișori; și nu l-a mai văzut din vară. Până nu-i părăsise de-a binelea, în lipsa fetei dusă la o mătușă la Besançon, și câteva săptămâni numai cât l-a ținut pe lângă el, micuțul André-Auguste dormea în coteț cu rațele și cu găinile și tot din troaca lor mânca micul spartan terci și bea apă. Aspru cu fi'-su, să-l facă om. Când s-a întors necăjita și l-a luat acasă; nu-l putuse lăsà singur.

Rar, dacă o apucă dorul sau o zoresc lipsurile pornește la drum. Vine în Capitală, să-l vadă — îl iubea, sărmana, deschisese ochii pe dânsul. Abia sosesc și-i ia la goană, cu binișorul. Când mai fusese, sânt câteva luni, cu copilul, abia sosise, a privit-o lung fără să clipească și i-a spus printre buze: — Dacă mai vii o singură dată... te vor aresta, să știi și... — D-ta ai să pui să mă închidă...?! — Nu e totuna? Au trecut-o fiorii, l-a lăsat în plata Domnului. Au plecat, ea și copilul.

În Convent, nu trec trei-patru zile să nu-l vezi la tribună; distins, elegant și cumpănit la vorbă. Grăiește numai ca să ucidă. În comitetul *Siguranței Generale*, nu este sufletul ei? Adună, răsfoiește, aruncă plasa, o trage plină, întocmește dosare. O ceată de scornitori l-ajută; agenții lui. Fără ură, seamănă moartea. Fără?! — fără pic de necaz, și nu se mai satură.

Lampa verde-i luminează fața gălbuie și mâinile străvezii. Un zâmbet de gheață; tocmai a semnat o hârtie, un nume, o adresă... Urgia cade ca trăsnetul pe casa 'ceea.

Informațiile i le-au adus plăzmuitorii lui. Ce ciudă îl mână, care blăstem l-ațâță? Înverșunarea și fanatismul, ambiția și frica, mai ales! Nestrămutat în patriotismul său scrântit, te îngrozește. Agenții și-i culege în rue Favart, la Café Chrétien, unde nu s-adună credincioșii, dimpotrivă. Oamenii săi de încredere: Jules Simon Héron, fostul comandant al pușcașilor lui Sartines, om întunecat și rău. S-a întâlnit cu o nedreptate în viață și n-o fi fost singurul! iată-l vrășmașul omenirii. Și încă unul, vestitul Maillard, călușarul de la „Versailles", din toamnă, ucigașul din *2 septemvrie,* tot el.

În rue Saint-Florentin 29, la al III-lea stă un spițer: Follape. La el s-a ascuns Marat în zilele de prigoană. Acolo locuiește și nelegiuitul Héron, acolo-și ține cutra canțălaria, catastifele; își are atelierul, în două cămăruțe. Aici pregătește cernelile, dovezile; toarnă tipare, pilește chei, sapă peceți, strânge probe sau le ticluiește și când sunt gata toate, pornește spre „Hôtel Brionne", la Siguranță.

Lecointe-Puyraveau, Chabot, Bazaire, Julien de Toulouse, Delauney, Rabaud, Saint-Étienne, Duprat, Vallée, Fabre d'Eglantine și câți! toți au căzut în mrejele lui Amar, și cei șaizeci și cinci din *conspirația Străinătății*, „vânduții lui Pitt și ai lui Coburg", cum îi numește, și sute de suspecți și *Moderații*...

În fața ulicioarei d'Échelle, o dantelă de fier aurită, porțile dinspre miazănoapte ale clădirii. Ogradă strâmtă. Înăuntru, calcanul netezit poartă ferestre oarbe și la poalele lui, o cișmea curge întruna și lângă ea, o bancă de piatră. Alături, pavilionul „Marsan". Spre miazăzi, fațada hôtel-ului surâde prin unsprezece ferestre înalte; dau toate în grădina de pe terasa cu arbuști tineri dinspre curtea Tuilerie'-lor. În spatele ferestrelor, saloanele... Siguranței Generale: „Consiliul celor Zece", cum l-au poreclit. Sântem în Paris, nu la Veneția. Alcătuirea ei fusese mai blândă, poate, decât cea de-aici.

Toți membrii Comitetului, aleși dintre regicizii cei mai îndrăciți. Sunt paisprezece, cu supleanții. Panès și Gouffroy nu stau mult; doi din Alsacia, Rhül, cel care a sfărâmat la Rennes cununele și potirele care slujeau de totdeauna la încoronarea regilor Franței și le trimesese bucăți-bucăți Conventului într-o gioarță de cămașă; zac și acum în dulapul din sala mare, încuiate cu alte lucruri de seamă. Și Louis du Bas-Rhin, un ciufut. Apoi, Le Bas; om de treabă, dar când îl cauți e dus pe front, departe, luptă. La Vicomterie de Saint-Sanson nu e rudă cu călăul dar ar putea să-i țină locul. Scrie și versuri, groaznice! Moïse Bayle, un flecar; zice „Da" și până nu zic ceilalți. Du Barrau, habar n-are de ce se petrece în jurul lui, dar iscălește. Pictorul... David, o paiață politică. Fricos ca un iepure și isteț ca o veveriță, teama-l face crunt. Nu iartă niciodată și n-ajută nimănui. Când sunt la sfat, „ — *Broyons! broyons du rouge!!*", atât îi mormăie gura. A fost al Curții, e pictorul regimului, va fi al Directoratului, al Imperiului și al Restaurației; piper pentru toate bucatele. Viața Comitetului însă, sunt: *Amar,* îl cunoașteți, și Vadier: un bătrânel cicălitor și acru; Jagot, fost judecător undeva, un arici! și Voulland, un jansenist îndârjit, șiret, chițibușar și crud, greu să-i mai scapi din gheară, odată prins.

În sala mare, fiecare din ei își are pupitrul, scaunul și cuierul, și dulăpiorul în care-și ține merindele. La capetele amândouă, câte un șir de dulape mari, cât țin păreții. Fructul descinderilor, al prădăciunilor; găsești în ele lucruri de preț luate de prin castele, din biserici și din mânăstiri, sfeșnice grele, scule scumpe, juvaieruri, bani, aur — puțin din cât se jefuie și din cât se fură în toată țara. Aici e sala Comitetului. Alături, saloanele în care primesc sau se fac cercetările. Un cat deasupra, birourile poliției. Aici jos se întocmesc dosarele,

pricina fiecui, de e vinovat sau nu. De-aici pornește și osânda; una singură: la moarte. Semnează toți, nu citește nimeni. Ziua și noaptea aleargă telegarii, agenții; surugiul poștalionului: vajnicul Amar, tatăl micuțului André-Auguste, pensionarul raţelor și al găinilor; *le farouche Amar!*

Străbate curtea manejului și piața Carrousel-ului și prin rue de l'Echelle, ajunge la poartă, era deschisă. Slabă lumină, s-a înnoptat. Se mai uită înapoi, în lături, intră. S-apropie de bancă.

— B'nă seara, Pestrițule, te-aștept de un ceas.

Pillé, cel'lalt copoi:

— I-am pierdut urma, Cârnule, altfel m-așteptai mata până la ziuă poate.

— Popă, sau cine?

— Dracu' știe cum îl cheamă, vreunul de-ai lui Pitt sau vreun emigrat, — strânge pumnii, — poate că Puisaye, habar n-am, mă doare și capu'! mi-a pierit din față fir-ar! nălucă, parc-a înghițit-o pământul.

— Baronul... de Batz poate?

— Știi... că s-ar putea!? după statură și după mers...

— Nu-ți mai bate capul, lasă-te păgubaș, pe ăsta nu-l prindem toți câți sântem.

Pillé-Pestrițu':

— ...'furisită meserie, îmbătrânești alergând!

— Fuseși pe sus?

— Când? nu vezi, abia-mi trag sufletul. Mai bine rămâneam...

— La Louis Grand? da, poate, dar și cu dăscălia mori de foame azi.

— Ai dreptate.

Mallet-Cârnu':

— Treaba noastră e împărțită prea afar' din cale și zilnic iau alții noi în serviciu, parcă n-am fi destui câți gonim? al'dată când intrai la noi în curtea Veteranilor...

— La *Café Delcourt?* fusei, și alaltăseară.

— Ai văzut, 'nainte eram numa' noi între noi și acu'!?...

— Știi pe cine l-am zărit acolo? pe Meurant, îl știi, Nicolas Meurant feciorul, sluga, ăla care-a stat câțiva ani la Polastron-ii și alți șase la Montmorency, nu? fir-ar, cum mă înjunghie picioarele!

— Un șarpele dracului, îl cunosc. De doi ani mai bine intrase la... la soții La Valette. Când cu diamantele, a câștigat parale nu glumă și...

— Știu, și-a vândut stăpânii.

— Mulțumită lui, Pestrițule, s-au găsit mai toate pietrele și bătrânele au plătit cu capul taina.

— Câștigă mult.

— Dar bea cumplit. E lefter și să nu-l împrumuți cumva că pierzi banii, m-auzi?

Pufnește de râs:

— Să-l împrumut eu pe el?! E plin de bani. Așa arată.

— De unde biștarii?

— Bietul La Valette avea ceva puși de o parte. A dibuit tainița și l-a denunțat.

— Pe stăpâ'!?...

— Și pe stăpân'-sa, nu te mai mirà. Ce e azi, vineri? Marți i-au închis și ieri după prânz le-a retezat capetele... Banii, cred că o parte numai, că n-o fi nebun, i-a dus sus; i-au rămas și lui destui.

— Mai în șoapte nu poți?

— Adăști pe cineva?

— Pe nimeni de sus.

— Azi... pui mâna pe cine vrei, și când ne gândim c-au început-o sub privegherea libertății!?

— Așa, zău, nici pe vremea sclavilor n-o fi fost așa.

— Trup și suflet, iată-ne pe toți în stare de rechiziție permanentă în serviciul republicii.

— Ai vrut-o.

— Gura cere, nu te-a împins nevoia și pe tine, să-ți lași prăvălioara?

— Cărți nu mai lega nimeni, ce era să fac?

— Tocmai și stau câteodată și mă gândesc... Umanitarism, republică!?... Toate acestea sunt idei laice, nu?

— Vezi bine că nu sânt gânduri... politice, mai știi!?

— Și totuși, o religie și te întrebi cum de naiba poate ea strânge atâția adepți?

— Putere nebănuit de mare! Greu s-o pipăi în ce stăruie.

— Oricum, înfățișează o pornire, ține un drum al ei, mereu și orice am zice pare să aibă un țel. Te caută, te cheamă ori că te lasă să vii singur. Intrat acolo, credința o dobândești zi de la zi sau de nevoie.

— Cam așa e, și stai cât te ține. Și totuși, o religie, cum ziseși.

— Mai aspră decât toate.

— E și într-altfel clădită.

— *Ssst,* mai încet.

— Cineva?, — se scoală, iese pe poartă și se întoarce: — Nimeni. Zic, îți cere să crezi fără să șovăi, să crezi, din ce în ce mai lipit.

— Și cu înverșunare.

— Pie'i altfel, te ia dracu'.

— Amăgit, cumva, la rândul tău taci, înșeli și tu pe altul.

— Atâta ușurare, zău! Dacă e una.

— Ce te-a mânat să intri acolo?

— Pe mine? ia să mă aflu în treabă, în bună parte, și pe tine?

— Poate curiozitatea, nițel.

— Poate.

Pillé:

— Pe Rogogne, pe văru'-miu, îi cunoști muierea, nu? Norocu' dumitale! o scorpie, rea și-i umblă gura! și ca să mai scape și el în câte o seară...

— Nu merge unde vrèa?

— Zic, până nu intrase aici, în slujbă, acum face ce poate.

— Și?

— Parcă n-ai ști, s-a înscris și el într-o... loje; odată se duce și de nouă ori nu.

— Atunci?

— Are ibovnică.

— Putea să-și facă o casă.

— Cu ce?

— Cu cărămizile pe care le risipește.

— Asta da! spun, trăiai liniștit..., te-a ademenit careva, a stăruit, sau ai prins singur mișcându-se rotițele, le-ai auzit zâzâitul, te-ai apropiat prea mult, puseseși degetul...

— Și ți-ai prins mâna toată, gàta!

— Intrat în horă, arunci și tu mingea altuia și n-ai altă odihnă decât așteptarea... S-o arunci să vină, s-o arunci să-ți vină...!

— Până ce...

— Fuseși și în seara asta?

— În... *Plâtrière?* nu. E închisă, din primăvară, nu știai? Montaleau aleargă, se căznește... A fost vorba să începem săptămân' asta, dar...

— Atunci la noi, în *Fonderies?*

— Da și tu când ai ziua ta?

— Regulat, în fiecare lunea la 9 seara.

— Nu erați voi cu Delaure, cel cu *verité-célébrité?* cu redactorul de la „Thermomètre du Jour“, aud c-a spălat putina, nu? Houdaille îl vână și de vreo lună i-a pierdut urma.

— A șters-o la Geneva.

— Fă-te că nu știi.

— La ce?

— Fă cum îți spun și... zic, ciudată dihanie de om! când îl căutai căsca gura în piață, nu scăpa o execuție.

— A scăpat-o pe-a lui.

— Da, mie, ce să-ți spun? mi-e silă; ce naiba plăcere găsea el acolo?!

— Te înșeli fundamental. Un om blând cum n-ai întâlnit, venea pentru informații numai...

— Să ia temperatura... zilei, nu?

— Exact, pentru ziarul lui. Atât.

— Unde te duce și pasiunea!? Acum iată-l departe.

— De rămânea, călătorea el și mai încolo.

— Au ieșit la iveală..., avusese socoteli-veresii cu Chabot și...

— Cârnule, împuțitu' ăla e plin de parale!

— Compania Indiilor și subzistența, nevoile armatei, ce vrei?

— Mai rău cu războiul ăsta că nu se mai isprăvește.

— Dumnealor, — și face un semn cu capul spre catul de sus, — l-au exploatat, războiul, ca să-și înjghebeze comitetele și tu vrei să?

— *Ssst!* nu grăi așa tare. Da..., au rămas cu năravul și primejdii noi, ai să vezi, or să înstăureze altă belea și mai mare.

— Ce a mai rămas?

— Militarismul, nu crezi?

— Ai dreptate, soldații trebuie să se bată și..., tot nu văd nevoia!

— Și ce te faci cu șefii, dacă stau degeaba? Zburdă.

— Ar însemnà statornicirea... războiului, după tine.

— Dacă ăi de fac politică n-au liniște altfel, — se-apleacă la urechea lui, — Înțelegi? și nu uita că aproape patru sute din cei de 'colo — arată cu mâna întinsă spre stânga, în direcția Palatului, — au votat moartea lui... *Louis* și-i supără grozav cravata.

— Nu mai vin nici jumătate din ei la ședințe.

— Tocmai. Șaizeci l-au urmat pe eșafod și ceilalți..., mulți vor să se facă uitați, se tem.

— Își păzesc pielea...

Pillé tresare.

Scoate din buzunarul surtucului un cârnat și un coltuc de pâine:

— Iei, Pestrițule? ține.

— Da, *își păzesc pielea...*

Cârnu' tresare și el:

— Cum ziseși?

— Mulțămesc, — și începe să mestece.

Mallet:

— Trăiască... libertatea! nu este-așa? halal!...

— Nici în trecut nu era prea... altfel. Ce vrei, libertățile astea după care oftăm serveau și înainte doar profesioniștilor cuvântului, guralivilor, avocaților și...

— Pardon, și celor care scriau, nu?

— Mai ales, adică... filozofilor, oamenilor noștri ai societăților, nu? și acum, politicienilor, ălorlalți deloc și dacă bagi de seamă, singura libertate glăsuită de isprava pe care o trăim e tot libera cugetare...

— Și înainte erai stăpân pe gându' tău.

— Cu două adaose: *libertatea presei și...*

Mallet-Cârnu':

— *Le Père Duchesne?*

— Amuțește și ăsta, curând.

— Crezi?

— Ai să vezi, Héron nu-l slăbește din ochi și știi ce înseamnă asta. Zic, libertatea presei și...

— Care, când?

— Dacă mă întrerupi mereu! da, într-o zi o să fie așa, și *libertatea întrunirilor...*

— Ei lasă-mă să râd!

— Nu se adună când vor și unde le place?

— Orișicine, toată lumea?

— Nu, tocmai și iată cum extrema libertate...

— A unora poate.

— Atinge despotismul.

— Nu e bine, Pestrițule.

— Îmi pare rău că nu-ți văd fața...

— Nu m-am făcut mai frumos!

— Îmi pa'i sincer astă...

— Sânt, câteodată. Nu e bine, despotismul...

— Zic eu altfel? și una și alta folosesc... *societăților,* cluburilor, vezi bine.

— În principiu, da.

— Găsești că n-au trecut la practică? Crede-mă și pe mine, libertățile-astea de care vorbim nu ajută decât amicilor și revoluției.

— Te-ai săturat...?

— Tu nu?

— Până peste cap! nu-i vezi cine sunt!? ne mână povârnișul.

— Și toate legile ce scot, decretele de mobilizare...

— Toate tind acolo.

— Nu zic, va fi poate regimul viitorului, dar n-a fost al trecutului, conscripția...

— N-a născut-o teroarea?

— Și nu vezi cum se înmulțesc slujbașii Statului? e nevoie nu e și zilnic numesc alții.

Cârnu':

— Așezarea democrației cere magistrați mulți, adu-ți aminte.

— Particularii rămân de prisos.

— Or să piară, când toți vom fi magistrați.

— Adică slujbași, vrei să zici?

— Sau politicieni.

— Mare... zăpăceală!

— Mai vrei? — și-i întinde o bucată de plăcintă.

— Nu, mulțămesc. Mă dor al naibii picioarele. Mare zăpăceală!

— Poate, dar mâine... va fi zorul tuturor doctrinelor socializante, ai să vezi!

— Cine, teroarea?

— Prin ea, numai, vor ajunge la suprimarea particularilor.

— Și după ce vor isprăvì cu oamenii?

— Mai rămâne... Dumnezeu.

— Spui prostii!

— Mă... bucură.

Pestrițu':

— Ce?

— Adică... Dumnezeul de totdeauna, cel pe care ți l-ai închipuit mereu, Dumnezeul nostru al tuturor...

— D-ta crezi în?...

— Ba nu! se poate altfel!?

— Nu.

— Și va dispare, negreșit din mintea oamenilor numai.

Pillé:

— Ce pui în locul lui?

— Nu eu, ți-am spus doară.

— Înțeleg, ei adică.

— Vor pune..., naiba știe!? pe Dumnezeu'-Popor, al... răzvrătiților.

— Stai, parc-aud pași... Nu, era vântu'. Poate... pe un Dumnezeu-Umanitate, n-au început cu zeița-Rațiune?!

— Așa începe scrânteala! sau un 'mnezeu-societate ori știu eu mai care, nu-și caută toți liber-cugetătorii dumnezeul?

— Ploaie deasă, ropot de idei-cuvinte, sforăială curată!...

— Murdară.
— Şi norodul...
— N-are nici o vină fiindcă n-are nici un amestec.
— Crezi?
— D-ta nu vezi, Mallet?
— Oblăduirea poporului, n-o avem?*
— Glumeşti. Ştii ca şi mine că trăim sub Domnia... comitetelor, a cluburilor adică, singurele în stare să dea fiinţă închipuirei lumii.
— După ce au stârnit-o.
— Şi asta e adevărat şi oricum, nu mai e nimeni rege!
Mallet tresare:
— Te supără mult?
— Pe mine? Deloc. Crezi că mai vine?
— Regele, ai vrea?
— Da, azi cel puţin sântem toţi ca unul şi unul ca toţi...
— Şi nu e bine?
— Egali! ştii că m-a luat cu frigu'?, — dârdâie.
— O înghiţitură de rom, ià — şi scoate sticla din buzunar, i-o trece. — O minune! e d-ăla bun dă dăparte din insule, ià!
Gustă şi se strâmbă:
— De la Asnière. din...
— Cum?
— De la Boulcot-cazangiul, — scuipă şi-i dă sticla înapoi.
— Îl cunoşti...? dar când te obişnuieşti, merge.
Pillé:
— Ştii ce? parcă tot aş trage o duşcă.
— Poftim, nà, bea în silă, încearcă-l vârtos, aşa l-am deprins şi eu — i-a dat sticla cu poşircă, jumătate plină.
Bea pe nerăsuflate. O pune alături, pe bancă, aproape goală. Scoate basmaua, îşi şterge mustăţile:
— Ştii că alunecă al naibii?! şi mai mă încălzii parcă.
— Iată-ne... egali, cum ziceai.
— Cârd de gâşte, le duce cine vrea.
— Orice alcătuire cade într-un timp dat pe mâna câtorva.
— Bine, dar afară de doi-trei, nu-i vezi? abia puţini să-i numeri de ştiu ce vor şi câţiva dacă au ceva autoritate şi răspundere n-are nici unul.
— Autoritate? Avea regele şi nu e nevoie să mai aibă nimeni.
— Cum adică?
— Aşa. Ei îndeamnă numai şi nu ştiu singuri încotro; împing turma, n-o duc.
— Atunci?
— Altă voie le porunceşte, aspră. Sunt duşi de noi şi ei ca şi noi, de...

* Aici se încheia volumul I, în ediţia din 1943 a romanului. (*N.ed.*)

Se freacă la ochi:

— Nu înțeleg mare lucru, și la urma urmei pe ce se bizuie? Monarhia, ea cel puțin se răzimă pe...

Se apropie de el:

— Zìi, Pestrițule, te ferești..., între noi?

— Pe dreptul divin al regilor, nu?

— À la bonheur!

— Poftim?

— Și ceilalți, pe dreptul revoluționar al poporului, crezi că e puțin?! și mai sânt: patrie, nație, clasă asupritoare, clasă muncitorească, ocrotire obștească! proletariat, burghezie, societăți naționale, umanitate!...

— Mare scofală! n-aduc nici o lămurire, toate...

— Tocmai, personificări fără rost și echivocuri priincioase...

— Nu bunei înțelegeri.

— N-ar avea nici o noimă! propagandei, da.

— De ce nu se înțeleg, la ce vrăjmășia asta între ei?

— Le trebuie o opoziție, au nevoie de frați... mincinoși și dacă nu i-ar avea...

Pillé:

— Să-i denunțe?

— Ar pune la cale reacțiunea, ei singuri, fiin'că numai starea asta de ceartă necurmată alimentează și ține ura între concetățeni și împiedică orice încercare de împăcăciune, te dumirești?

— Uite, n-am avut nici palate nici castele, mă crezi?

— Cu părere de rău.

— Și multă lume ca mine, și trăiam cu toții împăcați, fiecare cu ce aveam și cu ce trăgeam nădejde. Care blăstemat a mai scornit și lupta de clasă?

— Nimeni, Pestrițule, revoluția asta, ea! Volney n-a spus: clerul și noi...

— Cine?

— Și nobilimea, sânt dușmanele *tiers*-ului?

— Mai curând...

Mallet:

— Ce-ai zis?

— Și aș mai înțelege dacă n-am fi toți de un neam.

— Crede-mă, pe lângă ura de rasă, smintită și ea, ura de clasă e o grozăvie! Ia auzi...

— Au mai fost, nu e vorbă și... necazurile: seceta, sărăcia..., dar să mai dau o raită să...

— Vezi, nu cumva?...

Iese și se întoarce, după câteva minute:

— Ai ureche bună, Cârnule. Știi cine urca ulița, cu guleru' pardesiului ridicat? Cambacérès, după fete...?

— Nu-l mai ponegrì că l-a iertat Dumnezeu.

— Atunci?

— Ori că venea ori se duce... Nu e mare mahăr adjunct al Marelui Ordin, comandor al supremului Consiliu? ăstă ajunge departe!

— Ai dreptate, acu' mi-aduc aminte de la convent...

— 'păi cum?

— de la conventu' nostru.

— Da-da.

— Îl am înaintea ochilor... E mare maestru al Herodonilor de Kilwining și câte și câte; trei rânduri de șorțuri și pieptul plin de decorații...

— De hârtie. Când îți spun, ăsta ajunge și... împărat!

— N-ar fi de mirare, cum merg lucrurile.

— Merg bine.

Pillé:

— Ba prost!

— Ziceai?

— Da, într-o măsură și seceta, lipsurile au contribuit la...

— Nu era nici o lipsă, dimpotrivă sau nici una prea mare. Și liniște era de la 'mnezeu.

— Așa mi-aduc și eu aminte. Bine, c-o fi fost în câte-un an...

— Nu uita: *abundența și pacea sunt necesare pentru a clădì suveranitatea poporului!*

— Je-an-Jacques, parcă?

— Și iată cum groaznicele întâmplări pe care le trăim au pornit de la... vorbărie, din trăncăneală!

Pillé-Pestrițu':

— Te-ascult și nu mă duc cu mintea ce cauți... între noi, aici?! grăiești altfel și gândurile ți le îmbraci într-un fel care...

— Spune-mi, e adevărat, nu te supărà, că... pierduși catedra de istorie fiindcă?...

— Cum?

— Că s-a cerut să... te dea afară?

— Este, — râde..., — și d-ta, d-le conte de Saulnier?

— *Ssst!* și zidurile au urechi, aici. Cum s-ar zice?!, — îl strânge în brațe, râde...

— Nu vă temeți. Bănuiam, dar afurisitu'-ăla de rom! mi-a încurcat socotelile, prea nu era de neam! în sfârșit, și să n-aveți nici o grijă.

— Îmi dau seama. Acum... îmi spui? era... de Batz, nu este-așa?

— Da, și d-v l-așteptați pe Jules-Robert...

— Dubac, omul lui.

— Din câteva cuvinte, câte i-a spus, am înțeles că trebuia să se întâlnească...

— Cine?

— Dubac cu cineva, aici la fântână, numai dacă s-o putea înapoià devreme...

— Unde e dus?

— La Chambord.

— A-hà, departe, nu mai vine; îl văd poate mâine. De altfel nici nu eram prea sigur că-l apuc; trebuia să-mi aducă și niște... ouă.

— Un alibi excelent, pe vremile-astea, numai locul e prea ferit pentru asemenea târguieli mărunte.

— Parc-ai fi de când ești în meseria noastră!

— Haină de împrumut, pân-o trece vijelia. Și d-v, d-le conte?

— Serviciu comandat!

— Ne putem înțelege.

— Încântat!, își strâng mâna. Spuneai?

— Da, n-a luat foc lumea așa singură dintr-odată. Nu mai sântem tineri, nici eu nici d-v, aduceți-vă aminte: Voltaire nu era prieten la toartă cu mareșalul?

— Cu Richelieu, da.

— Omul petrecerilor, dacă nu vă supărați.

— Deloc.

— Zic, alianța chefliilor cu filozofii și...

— Și M-me de la Motte, știi, era o Valois-ă, serios! ea, cumătra lepădăturii doftorului acela.

— Oliva lui... Balsamo, stăteau în rue Saint-Claude, exact!

— Bătrâna de Noailles, mătușa mea, murea după Rousseau!

— Și mareșalul de Luxembourg, parcă?

— Și câți și câte!

— Apoi, camerile de lectură...

— Sindrofiile și...

— Societățile literare!

— Din păcate, le-am cunoscut și eu.

— Academiile provinciale, *Dijon*...

— Cea din Metz, cea din Arras.

— Mai încet, pentru Dumnezeu!

Saulnier:

— Au luat-o cu domolu' întâi.

— Au pregătit treaba, cum să meargă; era abia vremea răspândirii și a schimbului de păreri, și cu câți ani înainte de dandanaua mare nu se apucaseră și de lucru!? or fi douăzeci de ani mai bine de când...

— De când cu... *Marele Orient*, asta întrebi?

— Câți ani aveți?

Contele Xavier de Saulnier:

— Patruzeci și nouă, de ce?

— Sânteți mai mărunt de zile ca mine, dar trebui' că țineți minte, făcuse vâlvă mare! prin *73* parcă?

— Mi-aduc aminte, acum când văd îmi dau seama și tot nu pricep... Să vrei revoluția, s-o faci, să-i ce'i ceva, bine, nu e o manieră, dar s-o faci ca să ție întruna!?

— Ca să nu dai înapoi ce ai luat și să nu te mai întâlnești cu răspunderea, găsiți că nu e firesc?

— Uite, trecură cinci ani de când...

— Ca ieri!

— Or să mai treacă câteva luni.

— Credeți că numai atât?

— Poate și ani mai știi!?

— Au mai fost ele răzmerițe, dar nici așa...

— Ca... ce e acu' n-a fost de când e pământul! și nici nu semănau cu cei de-acuși.

— Cine?

— Cei de altădată, care-or fi fost. Oamenii noştri au crescut în păcatele veacului nostru, şi vreme bună şi bunătăţi şi berechet! şi carte prea multă, poate şi slăbiciuni destule...

— Civilizație!

— Dacă vrei, și uite unde ne-au adus!

Pillé:

— Se găseau întrunite toate condițiunile unei propășiri...

— Rele, ca să zic aşa. Dar, spune-mi, cu cine am onoarea?

— Numele meu? puțin importă și...

Nițel mai aspru:

— Totuși?...

— Victor Malouet, cu voia d-v.

Se scoală de pe bancă:

— Fratele... preşedintelui? refugiat la... Trowbridge.

— Nu, vărul său, dar nu m-am văzut cu el de cin'sprezece ani.

— De ce, e doar om de ispravă.

— Am fost preceptorul copiilor d-lui de Liancourt...

— Copiilor lui Pierre?

— Până în 88 și secretarul d-lui de Lamoignon de Malesherbes, până l-au închis.

— Al avocatului rege'?..., s'așează lângă el.

— Al lui, e un sfânt!

— Mulțumesc, mi-ajunge, — îi strânge mâna.

— Vă puteți bizuì pe mine.

— Nu mă îndoiesc. Dar..., stai, ce ne-a adunat tocmai aici?

— Ați uitat? m-ați întâlnit în gang la Méot, duminecă seara. Eram mânios, și vă spuneam că Héron îmi face zile fripte, că m-a pârât și...

— Da-da, puşlamaua!

— E un om sinistru! Mi-e teamă că...

— N-avea nici o grijă.

— Îl cunoaşteți bine? și iac' am venit azi, vineri, cum mi-ați spus.

— Știe că te așteptam aici?

— Ferească Dumnezeu!

— Acu' pot să-ți spun: mi-a fost frică că îndârjit cum păreai...

— Îmi face toate mizeriile din lume și!..., — strânge pumnii.

— Tocmai, mi-era teamă să nu-i faci de petrecanie cumva, zdravăn cum arăți.

— Mult n-a lipsit.

— Lasă-l în pace... își *păzește pielea*.

Tresare:

— E a doua oară că spuneți vorbele astea...?

— Poate, după ce mi-ai răspuns și d-ta cu aceleași cuvinte. Întâi, crezuì că...

— Și cine v-a dat parola, dacă mi-e îngăduit să vă întreb?

— Același care...

— Batz?

— El. Știri bune?

— Amestecate. Dacă vreți ne întâlnim mâine în Marbeuf, la 5 dup'amiază, pe banca de sub teiul Popii. Vă aștept.

— Viu, negreșit. A propos, știi pe cine am văzut astăzi de dimineață? gârbovită, cu un șal gros tras pe frunte, vindea la o tejgheluță clătite, le prăjea singură. Sta în poarta hôtelului ei, în rue de Madame 7, acu' știi?

— M-me Hélène de Poi'..., sora d-lui de Liancourt!? binefăcătoarea mea, sărmana! da' nu era așa bătrână...?

Surâde:

— Nici nu e.

— Înțeleg, și... cred că am semuit-o odată, trec din când în când pe ulița 'ceea, dar nu mi-aș fi putut închipui atâta... imprudență, nu!? Mâine mă duc...

— Lasă, am să-i spun că te-am întâlnit. Sântem prieteni... foarte buni și ne vedem aproape în fiecare zi.

— Îi pot fi de folos doamnei?

— Am rămas o mână de oameni, vezi bine că trebuie să ne ajutăm.

Bagă mâna în buzunar:

— Dacă-mi dați voie?

— Nu, nevoi din astea n-are. Dar pierdurăm șirul... Ziceam, să-l lași pe Héron în pace. E omul lui Amar.

— *Brrr...*, cum le-aș mai sucì gâtul!

— Nu e momentul. Ne informează.

— Și el?!

— Ne ține în curent cu toate...

— Prin d-v?

— Prin Dubac, cel cu care...

— Știu.

— De mine habar n-are.

— Nici să nu vă încredeți în el!

— Dubac mânuiește bine cuțitul.

— E primejdios și...

— E în mâna noastră și când va trece în serviciul lui...

— Cui?

— În slujba lui..., — îi suflă în ureche: — lui Robespierre, să știi că i se apropie și lui sfârșitul.

Se închină:

— Dar-ar Dumnezeu!

— Văzuși de dimineață șirul nesfârșit, pe Megisserie? eram pe chei când i-au scos din șlepuri.

— *Chouan*-i?

— Ei. Abia-și târau picioarele; hainele zdrențe, mâinile negre de praf de pușcă, flămânzi, dar le fulgerau ochii de ciudă. Sărmana Vendée!

— Încotro?

— La tăiere ca pe vite, nenorociții.

— Vin zilnic cu decrete straşnice împotriva lor şi e vorba să-l pornească iar pe Hoche, într-acolo.

Saulnier:

— Legi de eliberare, nu?

— Să-i uşureze de zile.

— Toate legile revoluţiei sunt legi de eliberare.

— În aparenţă.

— Legea departamentelor, cea împotriva congregaţiilor religioase şi...

— Tocmai, şi săvârşirea preoţilor, nu?

— Va răsări cu vremea un tip nou, cetăţeanul-membru obştii noastre...?

— După tipicul *Contractului Social*, poate. Îmi daţi voie să vă întreb, unde v-aţi făcut studiile?

— La liceul... d-tale, eram coleg cu Dumouriez, era şeful clasei.

— Acum înţeleg.

— Anume ce?

Malouct:

— Se resimte puţin duhul...

— Din... Clermont?

— Foarte puţin.

— Ne mai păzim.

— V-am văzut zilele trecute pe... Chantereine, vorbeaţi cu Meurant.

— Da, îmi spunea că tocmai caută serviciu.

— Nu v-o fi propus cumva să-l luaţi la... d-v?!

Râde:

— Glumeşti? te-ai uitat la mâinile lui, ai văzut ce albe sunt?

— Şi gheare lungi, are, şi şi-a ucis trei rânduri de stăpâni.

— Îi vine rândul. Pe seară, era în uşa teatrului la... *Français*, aştepta pesemne pe cineva.

— Ce piesă, acolo?

— O tâmpenie, caraghiozlâcuri jacobine! parăzi, balete civice, ghiduşii ieftine, ce nu merge astăzi!? alunecă şi arta...

— Vedeţi, nici scăderea asta n-a venit ea peste noapte, v-aduceţi aminte? *Brutus, Charles IX*, tot...

— Piese la întâmplare, proslăvesc...

— Necinstesc teatrul francez.

— A murit şi el, şi ce moştenire ne-a lăsat veacul trecut!

— Am impresia că cei dinaintea noastră au pregătit din vreme surparea.

— Nici Corneille şi nici Racine.

— Nici Molière, dar alţii... şi purtăm vina că n-am frânat pornirea.

— Negreşit, o parte de vină avem cu toţii, nu credeţi? ne-am socotit uriaşi şi am prăvălit stâncile...

— Cam din joacă, dar filozofii şi?...

— Dintre răzvrătiţi, puţini se îndeletniceau cu cartea; alţii-i duceau de nas, încrezuţii, nu vă supăraţi...

— Just! egocentrism stupid.

— În dauna colectivității.

— Dacă n-ar mai fi și meteahna asta!?

— O născoceau cei cu politica, nu credeți? Zic, au stricat mult și oamenii de lume, filozofii, bieții, nu ei erau cârmuitorii Statului și or fi fost unii și de bună credință și...

— Așa am crezut cu toții!

— Și numai... societățile le-au îngăduit să-și pună în circulație ideile...

— Năzbâtiile!

— Cu atât mai mult sânt vinovați! și să le deie astfel o valoare generală. Azi, spunem: *poporul vrea!* atunci, vroia lumea dumneavoastră. Lumea!? și cuvântul avea și el un caracter mai restrâns. I-a crescut cuprinsul, acu' ne copleșește!

— Ne vedem mâine?

— Omul d-voastră.

— Să mai stăm de vorbă, acu' suim, nu? Cred c-a venit, bătu-l-ar!

— *Le farouche...?*

— *Lui-même.*

S-au sculat, pornesc unul după altul, ocolesc zidul și prin rue des Écuries, au intrat pe uscioara de serviciu. Urcă amândoi la catul al doilea. La „Poliția Centrului"...

În dorul de a face totul. *Conventul* va lua asupra sa și negoțul cu străinătatea. Franța fiind certată cu toată omenirea, un control se impunea și în interesul aprovizionării generale, dar și pentru a stânjeni folosirea dușmanului și astfel, cu toate riscurile, Statul, numai el, aduce mărfuri și scoate, din țară. Un vas care încărcase grâu în America, „Le Vengeur", în loc să se înapoieze, pornește spre fund.

Mințile sunt stăpânite de grija financiară. Spre a-și recăpătă asignatele, Cambon vine cu o măsură ciudată: conturile străine, în Franța, erau secfestrate; cetățenii francezi sunt nevoiți să le lichideze. Ordin.

Iată în ce stă toată șurubăria: de e franțuz, datornicul, e ținut să se libereze în aur, adică să verse un număr de asignate în potrivire cu deprecierea, iar dacă are să ia, își primește dreptul în hârtie, la cursul mărturisit de aceasta. În sfârșit, hotărăsc ca toate devizele asupra străinătății să fie date tezaurului, în care scop fiecare centru de export e taxat la o anumită parte din aceste devize. Se întâmplă ca străinătatea, prin preluările ei, să nu folosească toată suma înscrisă și atunci, negustorii locului sunt asupriți să împlinească lipsa, din propria lor pungă. Negreșit, în schimbul valorilor cinstite primesc asignate — la valoarea lor nominală. Mai ia ființă și altă înșelătorie și... întărirea datoriei viagere. Cambon săvârșește operația și asupra rentei consolidate. Toți asigurații pe viață sânt poftiți să-și arate titlurile, oricare ar fi ele, spre a dobândi în schimb o hârtie uniformă. Vorba vine, pentru a republicaniză și aceste titluri, dar mai ales pentru stingerea celor care nu se înfățișează la preschimbare. Câștig mare! nădăjduia Cambon. S-a înșelat, de bună credință. Robespierre, cu ochii pe el:

— Contrarevoluția stăruie tocmai în administrația finanțelor! și...

Puțin a lipsit și visternicul lua drumul Tribunalului...

Rămas în viață, scrie generalilor:

„Nu vă feriți, luați din toatele și grăbiți; dacă nu intrați mai curând în țările dușmane sântem pierduți! căci Franța nu mai poate răbdà multă vreme starea în care ne zbatem așa că trebuie să trăim pe spinarea vrăjmașului!“

Hoche depresoară Landau, sfarmă liniile Wissemburg-ului și jaful, în Palatinat, începe cumplit.

Baudot scrie Conventului:

„...pentru trebuințele Națiunii, am luat și am cărat din Palatinat ca dintr-un hambar spart! căci toată moralitatea noastră a fost călăuzită numai de obida Republicii!“

Vite, bucate, scule, bani, potire, clopote, hamuri, rufe, ce nu gândești! toate pornesc spre patrie. Toate casele și holdele sunt prădate; uciși, cei care se împotrivesc sau ascund. Golesc țările în care pătrund. Nici Belgia nici Anvers-ul, cucerit de Pichegru, nu scapă.

Carnot nu pregetă, poruncește:

„...și trageți tot ce puteți din țările cuprinse căci sunt în joc nevoile țării și ale armatei. Luați și tot ce vă cade în mână, pentru fabricile noastre. Nu fiți prea aspri în măsuri, dar nu șovăiți în împlinirea lor, încărcați cât puteți!“.

Și Țările-de-Jos sânt jefuite-stinse.

Nici procopseala asta nu ține mult, căci în fața foșnetului hârtiei, mărfurile se-ascund, lucrul încetează. Și unde nu mai e nimic de luat, n-ai ce lua.

Le trebuie bani. În țară, au strâns bunurile bisericești și pe cele naționale, apoi pe ale emigraților. Iau și pe ale osândiților, toate. Numărul lor va fi crescut. Ghilotina ajunge chezașa asignatului. Lumea, ce să facă? cântă:

— „Neprețuit visternic al Franței,
O, sublime Sanson,
Cât de mult în ale Finanței
Depășești pe Cambon!“

De avutul răpușilor, despuiați, țin socoteală scrisă. Puntea e luminată, cinstesc pe jăcmănit:

— Nu pregetați, aprindeți toate făcliile. Republica moștenește în clipa 'ceasta două sute de mii de livre!, — și-i retează capul, cui e rândul.

Câțiva, dintre cei închiși, gândind să nu-și lase, plecând, copiii pe drumuri, și-au făcut seama, până n-au ajuns în fața Tribunalului.

Adunarea decretează:

„Vor fi confiscate și averile rămase după urma celor care până a se înfățișà judecății, și-au luat viața.“

Se lucra peste tot. În unele orașe mai mult și mai puțin în altele.

La Arras, lâncezea treaba. Nu că ar fi lipsit marfa, — închisorile: des Baudets, Saint-Wast, Hôtel-Dieu, La Providence și altele, înjghebate în grabă, gemeau de lume.

Lipsea de bună seamă omul, stăruitor, care să le lămurească pricinile mai repede.

Pierre-Joseph-Outredebancques, vrednic vlăstar al unei familii deprinsă de un veac mai bine cu treaba, avea rar de lucru. Se plângea adesea, bietul om, că moare de foame, și ce-i mai cumplit, și de urât.

Subsidiile și leafa, de unde le primeau înainte cei de un meșteșug cu el, li se curmase, asemenea și dijma ce le fusese îngăduit să ia, din bucate, cu mâna, un pumn din fiecare, sau cu lingura. Ca munca să le fie răsplătită, într-o măsură, baremi, atâta drept: caii morți, căzuți în ham, erau ai lor — după datină și lege. Altă lege și mai veche orânduise că și câinii și ciorile aveau același drept. Gâlceavă mare, când se întâlneau la hoit. Viață amărâtă! Apoi, de la un când de vreme mureau și cai puțini, se prăpădise lume multă și nu mai avea cin' să-i canonească în ham.

Saint-Just, îndârjit cu drept cuvânt, fiindcă aflase că temnițele erau ticsite de neisprăviți, dădù către sectoare porunca: „Nu pușcăriile, dar cimitirele să fie pline!".

În astfel de împrejurări de trândăvie sosì, la Arras, proconsulul Joseph Le Bon. Hotărât și priceput — „Răzbunătorul Patriei" se stabilì acolo. Și temnițele începură să răsufle. Se umpleau și se goleau la iuțeală. Cei intrați în timpul nopții, dimineața până în prânz erau și achitați.

Șafodul fu așezat în fața primăriei, în „Piața Libertății"...

Astăzi pieții-i zice: „Piața mică", — drept e că și libertățile sânt mai restrânse. Mai apoi, mașina fu cărată în Piața-Revoluției, — Piața Comediei, i se spune acum. Comedia era în preajmă, alături, dar se râdea și dincoace, destul.

Cei osândiți puteau privi de sus, de pe punte, spre casa lui Robespierre. Rue des-Rats-porteurs, în față, acolo era casa...

Mulțămită lui Tacquet, aprodul Tribunalului Revoluționar, condamnații cunoșteau din vreme locul și... *mașina*. Căci oricât ar fi fost de lung ocolul de la temniță la Tribunal, el cărà pe împricinați pe la mașină, să-i deprindă. Spaima mare să n-o aibă dintr-odată, bieții! Om milos.

Lume multă se îndreptà spre piață. Unii o luară spre Comoedia, alții rămaseră la *Teatru'-Roșu*, să privească...

Gâdele lega tocmai pe scândură pe marchizul de Vieilfort, gata să-i reteze capul.

De la teatru din balcon, un semn!

Îngrijată lumea toată — au crezut că vrea să-l ierte!?

Le Bon, — Mimi, nevastă-sa, alături — aplecat pe balustradă, a început să le citească „Oficialul", buletinul zilei, tare:

— Trupele revoluționare victorioase au cucerit Menin: cară-te pe lumea cealaltă, sceleratule!, — strigă marchizului, — să povestești alor tăi izbânzile noastre!! Și l-au trimes.

Flourens, unul din jurați, pășea grăbit spre teatru — întârziase. De fiecare braț, câte o coniță. Ciripeau ca păsărelele.

Caldarâmul scofâlcit, crăpăturile și groapa pline...

Léon Flourens s-a oprit în margine, și-a slobozit un braț, a sumes mâneca și mâna a muiat-o toată... A scos-o năclăită roșie de sânge, degetele răsfirate ude:

— Priviți, fetițelor, minunea! Ochii-i străluceau și i se luminase fața, sufletul încălzit de patriotism.

Martha Pitié, fata ce-o avea în stânga lui, îl sorbea din ochi:

— Léon, ce brav ești! și gata să leșine, de dragul lui.

Dar zăboviseră prea mult, grăbeau spre Comoedie.

...Isprăviseră abia de-o clipă douăzeci și șapte de inși din Saint-Pol, din sat, toți.

Pierre-Joseph avea doi feciori: Pierre şi Ernould. Cel din urmă un drăcuşor, deştept şi priceput, cum n-ai văzut!... De când era de zece ani, îl ajuta pe taică-su. În ziua 'ceea avuseseră mai mult de lucru: patruzeci şi trei de oameni şi unsprezece femei — dar dejugaseră. Călăul se dăduse jos.

Ernould poruncea şi Firmin şi alte două ajutoare îi aşezau, după comândă, sus pe podină culcaţi. În pielea goală, toţi. Femeile pe spate, morţii deasupra... Alţii în genunchi... Picioarele împletite, spinarea încordată, umerii 'plecaţi, strânşi în braţe, lipiţi, topiţi, scăldaţi în sânge — fără cap...

Şi un haz pe punte!

Dinspre rue des-Rats-porteurs, — tolănit pe perine în landou, tras în trapul larg şi iute, venea Le Bon. De departe nu văzuse, sus pe punte, decât un vălmăşag de trupuri. Mulţumit. Dar din ce se-apropia...

A oprit careta. Îl pufnise râsul, — blând cu tovarăşii a întrebat doar:

— Cine?

Ernould îi cetise pe faţă, bucuria. Cu mâinile proptite în şolduri, căpuşorul răsturnat pe ceafă:

— Eu!

— De ce, copile?

— Ca... să se înmulţească, m'sieur, s-avem de lucru!

Înduioşat la lacrimi, Le Bon l-a sărutat pe amândoi obrajii:

— Ai bine-meritat de la patrie! vino... — şi i-a poftit la masă, pe ţânc şi pe ta'-su.

La Rennes se reteză destul, dar s-ar fi putut lucra mai mult, dacă lumea prostită nu s-ar fi lăsat cuprinsă de milă. Cu astfel de porniri, scăpau teferi aproape un sfert din cei închişi! Slăbiciunea se cădea înfrântă. Naţiunii-i trebuia oameni, firi tari! neînduplecate.

Şi s-au gândit, cât s-or fi gândit... Au creat compania *„Nădejdea Patriei"*. Copii între zece şi paisprezece ani.

Coloanele volante cutreierau şoselele, ce întâlneau strângeau. Îi mânau încet pe poarta cimitirului Sfântul-Ştefan, înăuntru.

Copilaşii cocoţaţi pe ziduri, cu puşti, pistoale, cu arbalete, ocheau... Aruncau şi cu pietre, ăi mai micuţi. Trăgeau, să se deprindă de mici în slujba patriei.

Joseph Arpel, un băieţel cu bucle blonde, ochii negri, vioi şi inimos, dădea semnalul şi răpăiala începea, stângace. Nu nemereau în plin din fiecare tras, copiii, pân' au învăţat.

Băgaseră în ziua 'ceea vreo şaptezeci, în cimitir. Copiii au început să tragă.

— Julot, nu mai ochi la cap că nu se zbate, trage-n burtă!!

Ştrengarii mici, prinseseră să afle cum trebuie să ţinteşti ca să petreci, — ce nu se-nvaţă!?

Strâng şi de la vii şi de la ucişi. Şi tot nu i-a iertat sărăcia, fiindcă n-ajunge să iei, averile, vă şi să le desfaci. Spre a mulţămi şi pe nevoiaşi, vând ieftin, dau sub preţ şi zăpăcesc târgul. Homonymia, în floare... Eşti pe două liste? mort, te moşteneşte; viu, te ucide. Cimilituri...! Cine să le mai dezlege? Emigratul păstrează cin'zeci de ani vocaţia ereditară, astfel ca Statul să nu păgubească. Ideea călăuzitoare?... O lămureşte Saint-Just:

— ...sfărâmarea celor două mari racile care vatămă Republica: belşugul, care naşte îngâmfarea şi ambiţia asupritorilor, şi extrema îngăduinţă, pregătitoare de despotism!

Sau pe şleau:

Cât mai mulţi dobânditori de bunuri naţionale! spre a îndesì rândurile republicanilor, trainic legaţi între ei împotriva vechilor stăpâni.

Se înstăura astfel o altă clasă, pornită împotriva regimului trecut sub care nu stăpânise nimic şi firesc legată de cel care o căpătuise. Adevărata deşteptăciune a „Restauraţiei" va fi, când va sosì ceasul, să-i lase cu bucuria în care au prins a trăì...

În vederea împroprietăririi, au pus vremelnic, pe moşiile luate, arendaşi. Sug toată vlaga pământului, ştiu doar că nu vor sta mult. Pământurile se vând: aici slab, colo bine. Capital şi dobânzi: în asignate. Dobânditorii nu se grăbesc, au nădejde bună că hârtia va scade, doar au răgaz: zece ani! Vinzi o litră de unt şi cumperi trei pogoane.

Asignatul scade... scade... Ai zice că „maşina" curăţă orice împotrivire, fiindcă ucide, — greşită socoteală! De bună-seamă, oricine se lasă mai bucuros despuit decât să aibe de furcă cu d-l Fouquier-Tinville, dar nu-l poţi silnici să lucreze, să agonisească, să se îmbogăţească şi el şi ţara, de ştie că nu-i rămâne decât închipuirea câştigului. Da, poţi pune „*maximum*" la orice, să scazi întruna preţul până se isprăveşte marfa, dar alta nu mai vine! Când rechiziţiile, întemniţarea, vexaţiunile, prigoana şi arbitrarul sânt episoade zilnice, negreşit că poţi urmări capitalurile până la stingere, dar ucizi economia, care singură le poate agonisi. Adevărul acesta n-a fost încă dezminţit nicăieri.

Şi curând, se vor izbi de asprele legi care nu pot fi înfrânte. Şi mulţi din Convent, dăruiţi cu pătrundere, văd apropiindu-se sorocul. Asignatul însuşi se războieşte crunt cu ei. Mijloacele grele de care se folosesc întârzie prăpădul monetar, dar şi altă proptea: războiul împotriva „regilor" întărâtă şi creşte râvna.

Mai dârză şi decât secătuirea bunurilor, se înfăţişa mistuirea oamenilor. *Teroarea* se apropie de propriul ei sfârşit. În toamnă, au tăiat pe Marie-Antoinette, pe Girondini, pe Philippe d'Orléans... şi alţii ş. a., mulţime!

Nici o împotrivire încă. Abia când Robespierre va intra în luptă cu Dantoniştii, începe şi criza.

Totuşi, *Incoruptibilul* va sfârşi repede cu cei cărora o întreţinută clevetire le măcinase faima.

Când, ostenit, după ce ai privit toate minunile cuprinse în sălile Luxembourg-ului, te opreşti în faţa bronzului lui Aubé, te surprinde şi te mândreşte întruchiparea vie a semenului turnat în metal. O desăvârşită demnitate în toată înfăţişarea. Faţa brăzdată exteriorizează într-atât judecata adâncă şi simţirea gingaşă încât ţi se pare că te aflì în faţa portretului celui demult plecat dintre vii. Toată făptura respiră neşovăită energie, o stăruitoare sinceritate, o aşezată hotărâre pe curate temeiuri. Figura emaciată împlineşte înţelegerea că „omul acesta" şi-a trăit, cu mintea cea mai limpede, în toată conştiinţa şi cu tot sufletul său, şi propria-şi viaţă, dar şi grijile celor care l-au apropiat. Întregul răsfrânge îngăduinţă, nemăsurată bunătate şi abia o uşoară mustrare.

Astfel l-a redeşteptat Aubé pe *Jean-Sylvain Bailly*, vlăstarul unei familii de artişti şi cuminţi învăţaţi.

Străbunicul său, Jacques Bailly, pictà cu nespusă delicateţă, — Academia primindu-l, în 1663, i-a mărturisit-o. Nicolas, fiul acestuia, stăruieşte în cercetări ştiinţifice iar preaplinul sufletului său îl dăruieşte cu măiestrie artei. A lăsat gravuri pline de farmec şi

desăvârşită execuţie. Gingăşia simţirii sale se tălmăceşte în miniaturi minunate. Aceste împodobite însuşiri le moşteneşte şi feciorul său Victor, păstrătorul tablourilor galeriei regeşti. Catalogul întocmit de el este îndeosebi apreţuit şi de către istoricii străinătăţii. Pe fiul său Jean-Sylvain Bailly, crescut în cinste şi cu multă îngrijire, îl lasă Franţei.

Tradiţia familiei şi îndemnurile părintelui său l-ar fi aplecat către armonia culorilor, profunzimea judecăţii sale îl atrage ştiinţei, agerimea minţii sale — spre cifre, iar sufletul îi îndrepta ochii spre stele.

Trudeşte, învaţă, produce. Academia-l primeşte în sânul ei la douăzeci şi şapte de ani. Trilogia sa, *Histoire de l'Astronomie ancienne (1775), Histoire de l'Astronomie moderne (1779), Histoire de l'Astronomie indienne (1787)*, oglindeşte cercetările sale în domeniul legilor fixe, caracterul său se oţereşte, iar priveliştea înfăţişărilor mari îi dă cu prisosinţă înţelegerea slăbiciunilor celor mici. Tot din seninul nemărginirii coboară şi bunătatea ce o arată oamenilor. Lucrările sale asupra luminii Trabanului îl pun în fruntea astronomilor timpului său. Tragedia pe care o scrie, — *Clotaire*, — s-ar părea că deschide fereastra minţii sale spre ce avea să se întâmple... Acolo, episodul de căpetenie este masacrarea palatinului Ebrouïn de către popor.

Ales în 1783 şi de Academia Franceză, era astfel slujitorul preţuit al celor trei lumini. Dar acest vajnic cercetător al evoluţiei universale simte şi nevoia îndreptării strâmbătăţilor sociale. Revoluţia-l smulge ştiinţei — îl coboară însă om politic. Secretar general al Adunării Electorilor din Paris şi la 11 mai 1789, deputat *„du tiers, au états Généraux"*. Cinstea, firea lui inflexibilă şi prestigiul personalităţii sale hotărăsc pe colegii săi să-l aleagă preşedintele Adunării. Zilele: 17, 20 şi 23 iunie-l ridicară în slavă. Măririle căutând pe cel mai vrednic îi sosesc în cale necăutate. Porţile cele mai mari se împodobeau să-l primească. Era cel mai răsfăţat fiu al Parisului, exemplul fiecărui cămin, pronia celor săraci şi nădejdea tuturor.

Bunii cetăţeni înţeleseră preţul acestei sănătoase experienţe, simţiseră căldura sufletului său, îl adorau. Îl vreau în fruntea lor. Şi dacă cumpătarea şi înţelepciunea îl îndemnau să se ferească, patriotismul îl silnicea să primească. Într-un singur glas fu aclamat şi la 15 iulie, iată-l primar al Capitalei.

Întâmpină pe rege în pretoriul primăriei şi-i spuse neuitatele cuvinte: „— Sire, Enric IV şi-a dobândit poporul, astăzi norodul şi-a recăpătat Regele!"

Popularitatea sa creştea în sufletul Parizienilor până la exaltare, toţi şi-ar fi dat viaţa pentru el. Propria lui viaţă avea să fie, curând, dobânda acestui vremelnic credit!... Căci tocmai din pricina convingerilor sale, credincioase Legii-legilor, avea să stea împotriva nesăturaţilor. Neorânduiala, vântul nou, mezatul ambiţiilor se împiedicau de legi; el rămâne nestrămutat la paza lor. Curând, îl socotiră prea învechit pentru vremurile noi, prea curând chiar...

În ziua de 17 iulie 1791, în Champ-de-Mars, nepotoliţii jălbari cer decăderea regelui, trec la sminteli. Se trăsese şi un foc asupra aghiotantului lui La Fayette. Din ordinul său Garda Naţională... Dezordinea atacă, ordinea se apără. Căzură trupuri, fiindcă le luase minţile.

Cinstit, luase asupră-şi toată răspunderea.

— Ziua aceasta-ţi va otrăvi toată viaţa!, — i se strigă de pretutindeni.

Uneltirile extremiştilor îl discreditară complet, apoi toate partidele aveau interes să-l doboare. Scârbit, vru să plece, — nu-l lăsau.

Din ce brumă de gologani avusese, trei sferturi o vânturase cei nevoiaşi, apoi aşezămintele de binefacere. Puţini îi rămâneau pentru costisitoarele lui cercetări. Era mulţumit să se întoarcă la stele...

Abia la 12 noiemvrie, i se îngădui să plece.

Fusese martor în procesul reginei. Atitudinea lui Antonelle prevestea că-i va venì rândul... Fu arestat în iulie la Melun — trimes în faţa Tribunalului.

Îl acuzau: luase parte la măcelul din Champ-de-Mars! Alte năstruşnice şi neîntemeiate pârâciuni: că dezbinase şi urgisise pe marii izbânditori ai Bastiliei şi că nevoise Garda Franceză să lepede distincţia cu care o cinstise decretul din 19 iunie. În sfârşit era împricinat cum că, în înţelegere cu La Fayette, puseseră la cale fuga regelui la Varennes. Dar aistea toate înflorite şi cu dibăcie întocmai fuseseră destul strigate cu prilejul procesului reginei, încă, atunci începuse şi propria sa pricină. Era ochit din vreme.

Judecata ţinu până târziu seara — şedinţa era publică, uşile deschise; din stradă dai în sală şi toţi se îmbulzeau să vină, să spună, să mintă, să-l asuprească. Veneau şi nechemaţii toţi. Te miri de unde se strânsese atâta ură pe capul unui singur om!? Prada le cădea din înălţimi râvnite. Fusese piedică la nedreptăţi! Soseau mereu la mărturii şi se făcuse noapte. Au amânat pe a doua zi.

Primì osânda liniştit. L-au dus iar la închisoare.

Trupu' nu mai avea la ce să şi-l hrănească. Fiindcă trebuia s-ajute vremii să treacă jucă *piquet* cu un nepot, întemniţat şi el, apoi, râzând de glume spuse şi auzite, îi zise rudei sale:

— Să contenim o clipă, dragul meu copil — deschise tabachera, — să trag pe nas o dată, căci mâine or să-mi lege mâinile la spate. Mai ştii cât poate ţine...?! şi nu voi mai avea această desfătare.

Sentinţa spunea să fie isprăvit pe locul... crimei, acolo în Champ-de-Mars.

Călăul a plecat după poruncă.

Găsì în sala de şedinţe pe omul de serviciu şi un jurat, Chréstien. Nu c-o fi fost el prea creştin — aşa-i zicea numai. Acesta-i spuse acru:

— Azi n-ai de lucru, pleacă!

Şi fiindcă nu i-au dat instrucţiuni, s-a dus acolo şi a doua zi, la 9 dimineaţa.

21 brumar.

Primì porunca să-şi aşeze repede *maşina,* în Place de la Concorde — „Piaţa înfrăţirii“ ...apoi, a celor vii cu morţii.

Feciorul lui Sanson şi patru ajutoare porniră, într-acolo, cu maşina.

Fouquier-Tinville avea grijă de toate. Locul de ispăşire-l sorocise între „Altarul patriei“ şi cel numit „Le gros caillou“. Adică tocmai locul pe care se aflau trupele când, din porunca lui Bailly, aşa ziceau, au tras în vrednicii petiţionari.

Bătrânul Charles-Henri luase drumul spre Conciergerie. Trecuse vreme şi se făcuse de nămiezi când a ajuns. L-a salutat Hérbert, ieşea tocmai — călăul bolborosea o rugăciune.

Se adunase şi popor afară, dar sta cuminte.

Aşa spune şi Arago.

Paznicii lucrau înăuntru...

Îndobitociți și cruzi cu întemnițații, erau mai aspri când primeau porunci.

Sanson intrase în sala mare și după el un temnicer strigă la alt tovarăș să li-l aducă...

— Acu' so-sèș-teee!... — se răspunde din cămăruța de alături și peste prag și peste șase trepte zburând sosì fostul primar, din vânt ajunse-n sala mare și se propti cu capu-n zid; l-ajutase c-un picior în șale ăl de-l păzea. Răbufnit și de părete, Sanson l-a prins în brațe; i-a mulțămit bătrânul și fără să cârtească s-a aplecat să-și prindă calțaveta, care 'lunecase-n jos pe pulpă. Și cum stătea 'plecat — străjerului i-ardea de joacă, i-a dat un brânci:

— Nà, prinde-l pe Bailly!

A lunecat și a căzut pe ceafă. Nici nu scâncea, dar și-a zdrelit urechea. S-a sculat. Și iar l-au repezit. Plimbat în brânci, săltat în pumni și în picioare și zobit, l-au năucit în palme pân' au ostenit. Oameni erau, atât le-a fost puterea — au stat să mai răsufle.

Bault, Napier-grefierul încă erau de față. Odăiașii făceau haz mare. Pe Bault l-a întrebat Sanson:

— Cum poți îngăduì?!

— Și ce poftești să-i fac, n-a căutat-o singur?!

Dar nu era adevărat! nici nu gândise bietul om. Era supus să moară, o vrea și o știa, dar la bătaie nu se așteptase.

Atunci și-a amintit că abia-l văzuse pe Hérbert ieșind și a-nțeles... Târziu, i-a spus și Bault că de către acela și Fouquier fusese adăugată și trânteala, fiindcă în sentință nu putuseră s-o puie, — de milă?

Și iar l-au luat la tăvăleală. Abia din când în când gemând încet când se izbea de caldarâm, șoptea: — „...mă doa-re!“.

Când a văzut Sanson că pentru osândit nu mai e nici o cruțare, s-a repezit, l-a luat în brațe, l-a așezat pe scaun, l-a tuns la repezeală-n ceafă, i-a legat mâinile la spate, ușor.

Bailly i-a spus:

— Merçi, monsieur, — și l-a privit așa de blând! Și-a potrivit din umeri cămașa, o zdreanță rămăsese și le-a mai spus, dar fără supărare:

— Vedeți, sânt cam bătrân pentru asemeni zburdăciuni...

Întârziau, deloc din vina lui. Trebuia să plece... atât-aștepta și el.

I-au aruncat surtucul în spinare.

— Vă mulțămesc!... vi-i teamă să nu m-apuce guturaiul?

Au ieșit. Cei de afară aflaseră de la... Hérbert că temnicerii petrec cu osânditul, înăuntru. Li se făcuse foame... Rânjeau.

Thiers spune că condamnatul ar fi fost silit să facă, până la locul supliciului, drumul întreg pe jos. Informația domniei-sale e greșită sau pătimașă, căci judecătorii, stăruitori în *egalitate*, -l osândiseră la fel cu toți împricinații. Aceeași căruță care făcea de ani de zile drumul... avea să-l ducă.

Din ce mergeau se îndesea și lumea. Aceeași mulțime preadoritoare să privească, optsprezece veacuri înapoi, ar fi privit mai din strânsoare, din arene. *Libertatea* mutase circul pretutindeni. Veneau fugind femei, copii și alergând veneau scrâșnind din dinți și canibalii. Hàita toată. La unu fără un sfert, când au ajuns pe chei, urlà lumea flămândă...

Toți linge-sânge înconjurau convoiul, tot înjurând și huiduind, dar bolovanii nu-i slobozeau din gheare... încă.

Bailly-n căruță pe aceeași bancă cu călăul, vorbeau de toate, nu de ei. Îl cerceta pe cel de lângă el, îl întreba despre ceilalți care făcuseră plimbarea mai înainte. Despre Custine, despre fecioara drăgălașă Charlotte Corday, despre preamărita doamnă Regina, apoi despre necazurile celui de-alături. Îl întrebà și-l asculta cu aceeași liniște și bunătate cu care în sala primăriei, ar fi ascultat o suplică sau ar fi dat un sfat. Și vremea curgea molcom.

Când mai să ajungă în câmpia Elizeului, unde aveau popasul lung... Venea alergând argatul ghilotinei să le spună că, vezi, lăsaseră în grabă când încărcaseră mașina, uitaseră acasă în hrubă doi pălimari care țin podina și patru dușumele și scara... și:

— Făr' dă ele nu putem să-l..., — și-acu' n-aveau cu ce să le aducă...

— Pornim 'napoi, să le-ncărcăm, — rostì cu voie bună osânditul.

Era drum lung și nu fără primejdie. Au întors caii.

Lupii veneau gonind din urmă.

Au încărcat calabalâcul — umplea toată căruța.

Frânturile mașinei nu-l mai răbdau înăuntru. Bailly s-a dat jos din cotigă. Flămânzii stau să se repeadă, dar îl păzeau jandarmii. A trebuit să suie iar.

Săltà droaga, și bulumacii în ceartă cu dulapii se răzvrătiseră, îl striveau. Zbătându-se întruna, pălimarii-i juliseră țurloaiele. De milă-l îndemnară să coboare. Ascultător, pe voie le-a făcut îndată.

Drum prost — șleau. Plouase mult și începuse iar un cer de plumb.

Suflà și vântu', era și frig.

Escortat, tot cătând unde să-și pună pașii, se împrăștiase. Mai strânsă, hàita nu se ferea de murdărie, se apropiase, urlà...

El, pe jos, pășea cuminte.

Abia făcuseră suta de pași, când o haimanà, să fi avut vreo cin'sprezece ani, îi trase cu putere de pe umeri surtucul încheiat la gât. Căzù-n șezut pe spate în mocirlă. Haina o făcură ferfeniță cât ai clipì, în o mie de bucăți, s-apuce fiecare o fărâmă. Bailly se zbătea pe jos. Vreo zece cizme-n cap îi ajutară să se scoale. Văzuseră că-i slab și nu puteau să-l lase de capul lui acolo. Îl ocrotiră iar jandarmii.

Ăi de-l urmau, mulțimea toată, cu noroi, cu pietre-l vânturau din spate.

L-au urcat iar în căruță — îl sângerase un toroipan la frunte.

L-au sfătuit să se lungească jos pe podină, între grinzi. Acum îl frământau piloții și scândurile-l măcinau. Cei de-l urmau, fiindcă nu-l mai vedeau crezură că se odihnește, s-au pus pe el cu o grindină de pietre, mai să-l ucidă. Lui Bailly-i fu frică să nu-l pălească pe călău, un bolovan, și s-a sculat în văzul tuturor:

— Sfatul dumneavoastră, să stau culcat pe fund, nu prinde, furtunii va să-i stai în față, — s-a așezat pe bancă, liniștit.

Acu' plângea călăul.

— Ascultă, omule, nu-i nimic! ar fi o jale dacă-n șaizeci de ani de viață trăită fără prihană n-aș fi dobândit răbdarea să îndur pătrarul meu de ceas!

Când au ajuns în Champ-de-Mars trecuse ceasul 2. În jurul eșafodului să fi fost abia vreo patru mii de inși. Nu mai veneau, prea se întețise sărbătoarea în fiecare zi de luni întregi. Îi cuprinsese sila. Era și vremea rea, în pragul iernii. Cei din oraș, puțini, mai mulți de primprejur, din sate. Erau de la Grénelle și mulți din Gros-Caillou și pierde-zi și pierde-vară, dădeau năvală cu câte-un par în mână.

Se cădea grabă. Au început să întocmească bulumacii, scara și dușumeaua.

Urlau ca Necurații!...

Nu mai strigau împotriva lui, zbierau, se împotriveau la gâde:

— Pământul carele a-nghițit sângele martirilor naționali nu să cade să fie mânjit cu borșu' ucigașului!...

— Și car'-te de-aici!, strigă un patriot, și mută-ți frizeria!!

Sanson spunea c-avea poruncă — cealaltă înștiințare n-o primise încă...

— Ce poruncă, care!? când stăpânul tău poporul îți poruncește!?...

— Ucide-muște, piei, păzea! că-ți facem seama!! — urlând se repeziră.

Jandarmii împrăștiați; le dăduse de băut norodul, *Fraternité*.

Un plutonier mai zdravăn, Beaulieu și jandarmul Lebidois, întâmplător pe-acolo săriră în ajutorul lui Charles-Henri Sanson. Beaulieu cuvântă mulțimii. Îi recunoaște putere și înțelepciune mare, se pricepea să-i cânte-n strună, dar o ruga...

— Să fie înțelegătoare! să priceapă că tocmai ea, *Națiunea*, încredințase pe osândit sfetnicilor ei proprii să-l scurteze și nu se cădea ca tocmai ea, *Națiunea*, să facă o făr-de-lege!... — și verzi și uscate...

Dar nu li-era pe plac. Scrâșneau din dinți, urlau și suduiau. Țipa Beaulieu cât îl lua gura, dar se îngroșase gluma. Noroc că i-a venit în gând să le mai spună:

— Locul unde să-l ucideți să și-l aleagă osânditu' singur!

Le-a fost pe gust, că semăna a libertate! De-acum erau toți înțeleși. Forfota umblau nebuni, s-au strâns la desfăcut mașina.

Bailly de o parte singur — abia-l zări pe călău și-i surâse, îi făcu cu capul semn să vie, îl mai avea. Porniră iar. Mașina în căruță. Ce nu încăpuse cără mulțimea, vrednică la treabă totdeauna.

El pe jos — se odihnise.

Pe drumul desfundat, pășea încet. Sprânceana spartă, urechea ruptă, zdrelit la frunte, plin de sânge; cămașa sfârtecată, o mânecă și o manșetă-n zdrențe; gol, plin de noroi.

Îl ajutau să meargă, dădeau în el mereu; țațele-l scuipau să-i moaie glodul de pe față — se lipise. Copiii-l smulgeau de păr și-l semănau cu bulgări, iar cei voinici, mai stăpâniți și mai cuminți, i-arătau doar pumnul și-l înjurau. Primi numai două ciomege, dar l-a mușcat un câine — l-asmuțise altul.

Mergea încet tot poticnind, surpat în brânci și izbituri, dar liniștit de când văzuse pe călău iar lângă el. Atâta prieten mai avea să-i ia din griji și îi zâmbea. Avea nădejde că n-o mai ține mult.

Beaulieu îl sprijinea de o subțioară, de cealaltă călău'. Jandarmii înfrățiți cu lumea, de-a valma.

Legenda spune că s-ar fi plimbat cu toții și osânditul cu scândurile la spinare o zi întreagă, dar nu-i adevărat! Erau porniți pe treabă, să găsească locul unde...

Și d-l de Lamartine, când povestește în versuri calde că l-au pus pe osândit să lingă și pământul, se lasă dus de fantezie! Bailly mestecă doar țărâna ce-i aruncase în față, în gură, lumea. Nu se aplecase s-o adune, nici s-o lingă.

Trecuse iar un ceas.

Îl înjurau, dar nu mai dau în el. Nu mai aveau ce bate, era tot vânătăi și le-o fi fost și milă poate.

După cercetări și cuvântări ajunseră la capul câmpului spre Sena. În șanțul care împrejmuia maidanul s-au apucat s-așeze și „Mașina“...

Ploua înghețat, veneau și spice — vreme rea, să nu gonești un câine afară, și vântul șuierà. Cârpele pe el, atât, și trupul răni și zgribulit, îi clămpăneau și dinții.

Un brânci și...

— Dàaa?! tremuri? Bailly!, — descoperise unul.

— Fiindcă e frig, amicul meu.

Nimic nu-i zdruncinase firea, dar îi slăbeau puterile, i se bălăbănea capul pe umeri, îi tremurau genunchii. Închise ochii, i se-nchideau. Se prăvălì-n noroi, gemând:

— Dați-mi să beau, vă rog'...!

Vreo trei picioare zvârlite iute-n spate în șale, pe unde nemereau.

— Dați-mi să beau, vă roo'...!

Și inimile împietrite se trezesc, strigà și Lebidois:

— Nu vi-i rușine? câinilor!!

Se repezì un ciung spre eșafod, aduse un pahar cu vin.

Trei picături pe buze. S-a răcorit, și un surâs pe care nu-l mai uiți când l-ai văzut și:

— Vă mul-țu-mesc...

Și-a mai venit în fire. Îl sprijineau să suie scara.

Iar urlau. Vedeau ce stăpânit îndură.

Își îndreptase trupul frământat și fruntea sus, privea spre drumu' îndepărtat, cu ochii pironiți în cer.

Dârjenia li-era ocară. Înjurau.

Îl dădură jos, fiindcă uitaseră să...

Gata să leșine, îngăimă:

— Grăbiți-vă, vă rog, dacă mai vreți și să ve... de... ți...

Uitaseră că steagul roșu pe care, cum glăsuia sentința, îl purtaseră aninat de loitrar, la spatele furgonului, trebuia să-l ardă în fața condamnatului. Sentința se cădea împlinită.

Căldarea cu cărbuni, o pătrunsese ploaia. Suflau cu toții cât puteau, dar jarul înghețase.

Au rupt o scândură din... dușumea, au grămădit surcele.

Prinsese focul, dar cârpa fumegà — pân' s-a zvântat. A aprins-o vâlvătaia. Ardea steagul, mai... roșu. Au ars și bățul — să treacă vremea.

S-a spus că l-ar fi aplecat cu capul pe flăcările fanionului. Nu e adevărat!

Se înnoptà.

Viața în osândit mai să adoarmă... L-a luat Sanson în brațe. Au urcat scara. Îi zâmbea Bailly cum nu zâmbesc decât prietenii oamenilor — sunt puțini.

Lumea așteptà.

L-a întins pe podină, ușor, cu fața-n jos. Stătea cuminte; nu l-a legat, i-a spus:

— Curaj... curaj, domnule Bailly!

El a-ntors capul spre dreapta și liniștit, cu glas plin:

— Enfin! main-te-nant j'arrive au port... — *Sssfși'!*

Iarna, pe sfârșite.

În Paris. „La Omul de Fier“ — un han. Bucătărie bună. Cordier ține birtul.

Edme Courtois și Jean-Baptiste-André Amar, ambii reprezentanți ai poporului în *Convent*, prânzesc.

— Minù-nnàt pește, Amar, așa pește gustos și gras-gras n-am mai mâncat, minune!, — îmbucă.

— Mi le-a trimes Carrier, acum un ceas. Sânt lostrițe* de Nantes...

— De Loir'-a, vrei să zici?

— De Nan-tes!

— Lostrițe? halal! Carrier? nu-l cunosc. Ce fel de om?

— Cum vezi..., amabil. — Amar a scos un bilețel mototolit din portofel. — Ascultă raportul proconsulului din Nantes către Comitetul Mântuirii-Publice. E scurt, dar îmi pare plin de subînțelesuri..., citește: — „Un nou soi de întâmplare pare să fi scurtat numărul popilor. Nouăzeci dintre ei, printre cei mai îndrăciți, erau adăpostiți într-o șeică pe Loire. Chiar acum aflu, și pare că știrea e adevărată, că toți au pierit în adânc", sărmanii! semnează: *Carrier*, înștiințarea e din 17 noiemvrie trecut. Vezi bine că lostrițele sunt gra'...

Lui Courtois i se tulbură ochii. I s-a strâmbat fața, i s-a ostrăjit bucățica în gâtlej. Se opintește, o scuipă în basmà, și:

— Puteai să mi-o spui până n-apucasem să...! — și scuipă întruna, — Blăstemații naibii de popi! — și mai să-i vie rău. Înghite două pahare cu rachiu, — M-am vindecat de pește pe cât oi trăi!...

— Muiere! prea ți s-apleacă lesne. Mă întrebi ce neam de om, Carrier?

— Da..., — și-și clătește gura de zor. Trage rachiu și pe nări.

— Întâi, nu e om! E tot ce a năpustit iadul mai aprig. Bici! să îngrozească Vendée-a.

— Ce caută la Nantes? Orașul e pașnic doar'.

— Trebuie pilde! Carrier e bun patriot.

— Ce meserie învârtea?

— Carrier? Părinți înstăriți. Plugari. Au vrut să-l facă preot.

— Mai bine-l făceau!, — scuipă.

— Gustai și din el!? N-avea aplecare. Norocul lui. S-a băgat la un procuror, trepăduș. Ajunge curând mijlocitor de treburi și vine, aici, să învețe cârcota și tărăgănelile. Dobândește iute toată sforăria și, or fi de atunci opt ani, se întoarce acasă și se însoară cu fiica unui mărchidan bogat.

— Ce fire de om?

— Cred că-i blajin când e la strâmtoare. Încolo, cum l-arată și făptura. Nu cucerește pe nimeni, n-ai grijă! Urâcios, tăcut, pe gânduri, grosolan, încrezut. Umblă jerpelit, dezmățat. E fără frâu! Nărăvaș. Îl cam ocolește lumea. O afacere deochiată, din care scapă nevătămat, i-aduce gologani mulți. Și-a cumpărat o slujbă grasă. Iată-l magistrat. Nasul, ori că presimțirea-l poartă..., îl duc. Mereu pe la adunările populare, dă târcoale.

— Carrier... Carrier? Parcă mi-aduc aminte... la... la... *Societatea Oamenilor Naturii?...*

— Tocmai! nelipsit.

— Bată-l să-l bată... Îl văd... Jean-Baptiste Carrier, el e! un vlăjgan, numai craci și labe. Cap de cal, fața prelungă, arămie-verde, ochii de mistreț și înfundați privesc în părți,

* Salmonide. (*N. a.*)

nasul mare suflecat după vânat, gura strânsă-n silă ascunde colții, urechile clăpăuge, păr nețăselat, frunte n-are, gâtul...

— Nu pomenì de gât!, — tresare.

— Tot e fiere. Arțăgos, ăsta-i?

— Leit! glasul acru, vorba plină de sudalme, urlă ca o fiară înfometată, urlăă...

— Da, da! trăncănește, da' l-ascultă lumea?

— Mai de voie, mai de frică. Iată-l căpetenia unui comitet de asuprire, candidat la alegerile din 92, își lasă femeia la Aurillac; membru în Convent — alături de tine și de mine acu'. Cunoaște la oameni, să știi!

— N-a deschis o dată gura.

— Ba a votat moartea tiranului.

— Arestarea lui Égalité?

— Și. La 31 mai s-a rostit răspicat pentru *Munte*.

— Așa-mi lămuresc. Lucrà cu Pocholle în Normandia și cu Francastel, în urmă, nu?

— Și în Bretania. A stat o bucată de vreme la Rennes. Comitetul l-a trimes la Nantes. A ajuns la Cholet...

— E grav atunci!?

— ...când se sfârșise lupta 'colo. Până să înceapă sărise de pe cal, își lepădase sabia, penele, cingătoarea, semnele și o zbughise după zidurile întăriturii vechi și de acolo, fugi! Abia când a trecut podul de la Moine, și-a mai venit în fire. Își făcuse spaimă mare.

— La fel și generalul nostru Léchelle, alt netreb...

— Erau prieteni buni.

— Bine, dar toate astea?...

— Nimic. Îl ajută și întâmplarea. Din zori era la Beaupréau. Acolo se cărase și cartierul general. Vendée-nii au trecut Loir'-a, au părăsit pe mal câteva mii de ai noștri. Bonchamps murind le dăruise viața. De la Chapelle-Heulin au trecut, Carrier în capul trupelor, la Nantes. Intrare triumfală. Fără el nu mâncai tu lostrițe...

— Cine-l susținea? Avea... niscai proptele?

— Una cât *Muntele*, Marat! Patriot înflăcărat, mai are prieteni...

— Îi merită de bună seamă, straşnic om! vezi, numai hotărâți ca dânsul sunt speranța patriei azi. În sănătatea lui Carrier!, — bea...

— Mai te servești din pește, nu?, — îi umple farfuria.

— Bucuros! puțin..., — icnește.

Burniță. Zi de sfârșit de toamnă. Mucedă, mohorâtă.

Josot Lacarpe, din Câucron, s-a sculat cu noaptea-n cap. A ieșit din colibă. A pornit să caute vârșile. E tocmai ziua când trebuie să ducă pește proaspăt tunarilor de pe *Samaritaine*.

A trecut de Lavau. Ține poteca pe mal, spre Trentemoult. Într-acolo merge — după cotitură lângă limba de nisip unde începe păpurișul. În ascunzișul lui și-a orânduit sculele. Să nu i le afle altul.

S-a luminat de ziuă — abia.

Nici o luntre, nici o pânză.

Loir'-a, suptă de ocean, a lăsat malul gol. Urcă iar apa — curând.

Ipingeaua de păr de capră, pătrunsă de apă, îi apasă umerii și clisa prinsă de picioarele goale-i asuprește pasul. Grăbește.

Niciodată nu i s-a părut locul mai pustiu și bate drumul dimineața și spre asfințit, odată, în fiecare zi de două luni încheiate.

Al' dată mai întâlnea un om, un câine. Țipenie! — nimeni. Săltau lișițe din țipirig, zburau rațe; purcărei; câte un stârc de sub mal. Parcă au pierit păsările toate. Au amorțit și broaștele.

Zorește.

Sus, piuie... fluieră. Ridică capul. Plin văzduhul de șoimi, de hereți, de ulii. Vultani, dau roată. A ajuns la un cot. Coboară.

O vulpe i-a trecut printre picioare, flacără, coada fuior după ea. De pe prund s-au ridicat grămadă, croncănind, un stol de garvoi — ciori din alea mari grive, și stăncuțe.

Coțofene. Hoațe.

L-a prins grija. Dacă i-au secătuit plășile?!

A pășit brâul de sălcii, iată-l jos pe spinarea de nisipiște. La capătul ei — plutește — un coș de răchită. L-a văzut, — „...Alt Moïse să fie?“, face doi pași, mâlu' se lasă, moale, apa pân' la genunchi, rece, i-a brobonat pielea. A prins coșulețul. 'Năuntru, o carte de rugăciuni, într-o cutiuță de mahon o cheie mare, niște mănuși, de ață, o cruciuliță de os, o păreche de ochelari legați cu sfoară și, înfășurată, o bucățică de unt a pătruns hârtia. Mai încolo... proptită într-o trestie, se saltă și se lasă pe apă o pălărie neagră popească. S-au prins melcii pe ea — melcișori de apă.

Cârâie-croncăne. Înrăite. Sus — ciorile, aripile întinse și ghearele, dau să i se lase pe cap, să-l ciugule. Își face cruce. Privește zăpăcit, omul. Cată cu ochii în toate părțile. Știe locul, dar nu-l mai cunoaște.

Uite..., aici pânza de troscot, șovarul și apoi tot lanul de papură și între ele apa, luminișul. Așa l-a lăsat sâmbătă seară, și-acu'?... Bostănărie! Numai tiugi din alea mari albe. Una lângă alta. Și spinări de guzgani umblă. Dungă — înoată. Tulbure, apa. Gălbuie.

Sare din apă afară. A căzut pe brânci în nisip. Se târăște spre mal. Își freacă ochii. Tremură tot — vargă. Sudoare. Jos, în adăpost, cât să întinzi mâna, dintr-o perdea de lintiță, cucuiată o tidvă și apa neagră împrejur sub broscariță. Ochii țintă... Răpède brațul, apucă dovleacul și trage afară... o căpățână chealǎ crestată adânc de secure, icre în crăpătură și spumă, ochii deschiși, gura căscată, amară, — un om cu barba lungă și albă plină de iarbă; mișună racii. S-a săltat și antireul din apă, năclăit, și labele popii. Goale.

I s-a zbârlit părul și-i clămpăne dinții...

— Vicarul nostru, monsieur Dugast!!, — scormonind țărâna de-a bușile a urcat afară din albie, sus.

Gâfâie. Stă în genunchi și înșiră la cruci:

— Vicarul din Caucron! Doamne!...

S-a împrăștiat pâcla. A spart-o vântul și lumina. Soare cu dinți. Împinge oceanul, s-a umflat apa.

Pironit locului. La picioarele lui, jos, cât ai aruncă o piatră, spre firul apei, răzbate un par și mai încolo altul anină un crâmpei de funie și cât o lungime de plasă mai departe, înapoi, un bot de... șaică? scufundată și mai încoà în luminișul gol, altădată, bostanii!...

Numără:

— Doi... cinci, opt, ...douăzeci și șapte!

Dovlecii n-au vrejuri. Plutesc în jurul lor, sutane. Sar peștii... Vremea a ploaie.

Au pornit, curg leșurile la vale.

A rupt-o de fugă!

Conventul stăruise ca, până la sfârșitul lui octomvrie, toți Vendée-nii să fie exterminați.

N-ar fi mulți. Vreo trei sute de comune abia. Nici trei sute de mii. Franțuji toți. Greu!...

Însărcinarea lui Carrier: să curețe de zile orice împotrivire.

Împuterniciții Adunării, împerecheați. Doi să lucreze și fiecare să supravegheze pe cel'alt. Sunt ținuți să trimeată în fiecare zi, Conventului, o amănunțită dare de seamă despre toate cele întâmplate. Dar Francastel a plecat la Angers și astfel, de capul lui, Carrier rămâne stăpân neînfricat pe toată Loir'-a de Jos. Nu-i place să scrie.

Dintre toate orașele, Nantes dovedise cea mai caldă pornire pentru Revoluție. Prinși însă, oamenii, și cu alte treburi, se arătau mai potoliți, dar negreșit nici o înțelegere între ei și răzvrătiții din Vendée. Și totuși, Carrier venea să ucidă mult.

Orașul era înstărit cu trei oblăduiri: cea municipală, districtul și departamentul. Acesta din urmă întregit cu oameni porniți și gata spre cele mai aprige strâmbătăți.

Pe când Carrier se mai aflà aproape de lupte, ferit, înfățișații Gillet și Ruelle au întocmit la 11 octomvrie, trecut, sântem în anul *1794*, un comitet revoluționar. Alcătuit din Mainguet, iscălea numai, nu deslușea o buche; Moreau de Grandmaison, nobil — altădată. Peste drum de Bursă înjghebase o sală unde se iscuseau cu armele. Fusese osândit pentru jaf și omor, numai, și dobândise negreșit iertarea. Bețiv. Neom când era clătinat și blând ca un miel când era treaz. Rar. Și Perrochaud: târâie-brâu și tâlhar. Căpeteniile comitetului erau însă alții.

Goulin, Bachelier și Chaux.

Jean-Jacques Goulin: bălțătură de harap, corcitură din Saint-Domingue. Adus de fraged, la Nantes. Mic de stat, râvnea mare. Părul negru soios și creț, scurs la față, buzat, ochii înfundați. Bolea. Nu-i primea burta decât lăpturi. Deștept și bun de gură. Primenit. Ochise o casă mare unde să se mute și pentru a o slobozi mai iute, găzduise în temniță pe d-na de Coutances, stăpâna.

Al doilea: fățarnic, fricos. O casă de copii. Nevoiaș. Viață grea. Grăia puțin, scria bine.

Pierre Chaux: treizeci și cinci de ani. Negustoraș. De două ori mofluzise. Mărginit, dar peste poate de încrezut — ca toți proștii. Îndârjit, băgăcios și apucător. Nelipsit, înainte, de la Societatea Cordelierilor, — aceasta ființase în biserica Saint-Vincent, de unde scosese pe Domnul, — intrase astfel de timpuriu în politică. Vânzarea bunurilor naționale-l pricopsise. Și pe alții.

Arestau pe capete. Pe orișicine și oriunde. Astfel, într-o zi, au ridicat de la catul al doilea, dintr-o casă, și pe cel de zăcea în pat să-și dea sfârșitul și pe medicul care venise să-l aline. Întâmplare. Fiindcă în grabă s-au înșelat și de clădire și de etaj. Dar odată luați...

Între ei, bună înțelegere — *Fraternité*.

Au întocmit compania „Brutus". Curând, i-au zis altfel: „compania Marat". Spre proslăvirea acestui adevărat amic al poporului și virtuos martir al Libertății — spuneau. Și fiindcă unealta era gata, s-au așternut pe lucru.

Au poruncit poprirea tuturor oamenilor mai luminați, căci părerea lumii, pe care ei singuri o înfățișau, îi socotea deocheați. La răcoare cu ei!

Printre ajutoarele lor se vădesc pricepuți, plini de patriotică osârdie: René Naux, bărbierul Ducou, Richard, cuțitarul Gauthier, iar printre cufundători neostenitul Jolly. Dintre toți, mai vrednic, Nantezul Pierre Foucaud, de meserie dogar și cârciumar. Fusese prins de Vendée-ni, dar iute de picior, a izbutit să scape. Le poartă sâmbetele. Iată-l iar locotenent, în garda națională.

Carrier, pe lângă înfăptuirile de mai sus, mai are și o companie militară a lui. Comisia Lenoir — o spaimă! Apoi, mai sosește un tribunal de adăugire, vine din Mans comisia Bignon. Să ajute. Capul ei: François-Anne-Louis-Phélippes de Coatgourden de Tronjolly. Zece ani în șir a fost procurorul regelui la Rennes, apoi comisar regal la Paimboeuf și în sfârșit, ales, președintele tribunalului criminal al Loire-i de Jos, de unde trece la tribunalul revoluționar întocmit de Carrier. Aspru, pentru ca să i se uite îngăduința de altădată. Totuși are în câteva rânduri semeția să se împotrivească comitetului și lui Carrier însuși.

Dar să-i vedem la treabă...

Pe colina de la Misery, la fosta mănăstire „des Petits-Capucine", zac închiși popii. Strânși din Anjou, Maine și Bretania, s-au adunat peste șase sute. Nici unul nu a rostit jurământul. De aici și prigoana. Printre ei sunt nevolnici, neputincioși fiindcă sunt prea încărcați de ani, alții tânjesc bolnavi și schilodiți din bătaie, unii.

Pe cei cari se mai pot ține pe picioare și pe cei tineri au hotărât să-i trimeată tocmai la Cayenne. Acolo, când or ajunge, vor căpăta, fiecare, o casmà să-și muncească bătătura de pământ sălbatec sau să-și sape groapa. După voie — *Liberté*.

Au rămas bătrânii. Vreo două sute. Când numărul lor scade fiindcă în fiecare zi mor, vin alții prinși proaspeți și numărul lor crește.

Întâi stau, nu de voia lor, într-o maghernită la Saint-Clément, de acolo îi duc la castel și apoi la Carmeliți. În toiul verii i-au mutat pe galionul „Thérèse", ancorat pe Loir'-a în fața *Uscătoriei*. Tescuiți. Zăduf! Se păstrămesc bieții preoți, dar rabdă.

Fiindcă chiria vasului costă bani pe oblăduire și paza grijă, i-au scos pe nesupuși. I-au cărat sus la „Capucins", încă din prima săptămână a lui august. Negreșit, i-au ușurat mai întâi de boccele și pentru ca să nu mai cântărească vremea, popii, le-au sfeterisit și ceasornicele. Cu același prilej și inelele, banii. Celor cari mai aveau și alte țoale, puțini dintre ei, le-au luat și antireele, dar au lăsat și goi printre ei. Vremea nu era aspră. Ascultători. Numai că prinseseră obicei să mănânce, din când în când. Cu socoteală. Un sfert de pâine zgrunțuroasă. La nămiezi. Atât. Și hrana lor era sarcină grea pentru Stăpânire.

La 9 octomvrie, venise porunca: „Gurile nefolositoare să fie încărcate pe una din corăbiile portului". Mai toți sunt trecuți de șaizeci de ani. Mâncarea era drămuită — ca pentru bătrâni.

Carrier a sosit la Nantes.

Ochii lui pe toți și pe toate. A hotărât să mute popimea, un ciopor întâi, pe galionul „La Gloire" și să-i scutească pe preoți de hrană...

— Fiindcă n-o să mai fie nevoie de osteneal' asta, — zice.

Pare să fie vorba despre o deportare totală, se aude, dar nu-și tălmăcește nimeni...

Dintre preoții aceștia nici unul nu a rostit jurământul asuprit de legea nouă. Îl socotesc potrivnic canoanelor, dar, în afară de asta, nici nu s-a arătat vreunul dușman orânduielii. Ba unii au primit chiar cu mulțămire multe din noile așezări. Astfel, de pildă, abatele Julien Landeau, preot la Saint-Lyphard, în preajma Guérande-i. Om tare milos și îngăduitor. Atât de prețuit de enoriașii săi că l-au ales primarul comunei lor când cu alcătuirea municipiului, iar pe vicarul său, Goujon, l-au cinstit secretar să fie. E drept că puțin după aceea și ca să nu jure, abatele Landeau s-a lipsit de 'șarfa-n trei culori, simbolul înălțării sale laice. Și fiindcă a făcut așa poznă, au pus mâna pe el și l-au cărat puternicii zilei, aici, la Nantes în închisoare.

Duce aceeași viață împăcată, fiindcă plină de suferinți și răbdare, — *Égalité.*

Gata plecarea.

Plouă mărunt — cerne.

S-au înșiruit. Coboară șchiopătând, mulți, spre chei. Pe unii-i duc în cârcă alții pe care-i ajută picioarele.

Cât ține drumul, la vale, marginile uliței prinse. Lume în pragul ușilor și la ferestre — clatină capul. Trec. Bărbi ninse, spinări gârbovite, fețe grijulii; făpturi aproape pornite din viață. Călugărul Kermoran, 80 de ani — îl duce în brațe abatele Landeau. Cuviosul Fleriau, șaptezeci și nouă, e parohul bisericii Saint-Jean, de-aici; părintele Dugast — șaptezeci și opt; abatele Lamarre, Biriand, merg împleticindu-se. Pășesc sfinții pe lespezile ude. Preotul Leroy, tânăr, saltă pe două cârji, a ologit. Cucernicii: Nicolas, Coron, François Couvrant din Besné, mulți...

Nouăzeci, toți. La subțiori câte o legăturică, un coșuleț în mână, o bocceluță, un sipețel pe umăr, fiecare de pe cum i-e avutul — aproape goi. Duc cu ei tot ce au. Se scurg spre apă.

S-a întețit ploaia — bate.

Din spate, de pe înălțimea unei terase, coboară o voce adâncă. Abatele de Meyracq, din Clisson, cântă rugăciunea:

— *„Je mets ma confiance,*
Vierge, en votre secours!“...

și ruga fierbinte răsună departe. Femeile plâng. Bărbații întorc capul ori privesc în pământ. Copiii întreabă...? și o zbughesc în casă, cotrobăiesc... Aleargă, vin, aduc de-ale gurii și le strecoară în mâinile uscate. Bătrânii blagoslovesc.

Au ajuns la marginea apei. Suflă vântul amarnic. Apa răvășită, întunecată. Vasele neastâmpărate, scâncesc. Sunt și ușoare. Zburdă. Scara îngustă și prea în loc proptită, așezată prea drept. Urcă bieții părinți anevoie. Căznesc. Alunecă. Cad și iar se ridică. Împing pe genunchi și se cațără cu ghearele — își frâng unghiile, se proptesc în coate. Suflă. Trudă. Sus, de cum au pășit copastia, fiecare, mai se văd o clipă— rând pe rând câte unul... Par nemăsurați de mari pe bolta cenușie din spate. Le flutură sutanele în vânt, brațele înălțate spre cer. Umbră...

Dispar în pântecele vasului. Toți înăuntru. Liniște.

Au trântit chepengul peste ei. L-au zăvorit bine. Au pus și strajă.

Numai de cruce n-au avut parte, nici nu-i așteaptă învierea curând.

Cum viețuiesc? cine-i hrănește?

De bună seamă că, din oraș sau din împrejurimi, se milostivește careva. O femeie din mahalaua Gigan le duce, de câte ori poate, o pâine-două. Și un bătrân din rue des Moulins și-aduce aminte de ei. Străjerii închid ochii.

În săptămâna 'treia a lui octomvrie, doi ciraci de-ai lui Carrier: caretașul Lamberty și dogarul Foucaud s-au dus pe înserate să hoinărească pe la „Uscătorie".

Tot malul Loire-i cât ține târgul și mai departe, în sus și în jos, e cuprins de șopre, chelère, hambare. Obroane, grânare ale armatorilor din oraș și de aiurea. Pentru ca să ajungi la chei trebuie să treci prin una din aceste magazii, deschise spre apă și spre uliță. Ziua, umblarea e slobodă. De-acum înnoptează, însă, porțile se închid și capanalele sunt păzite, fiecare, de către o caraulă care-și are și locuința acolo și câinii sunt răi. Nu-i chip să te strecori, înăuntru.

Foucaud și Lamberty, ca să poată trece, s-au dus la cetățeanul Sourisseau, unul din paznici — se făcuse noapte — și l-au nevoit să le dea drumul, în vederea unei însărcinări ce aveau, i-au spus.

Mușteriii caută o barcă mare cu chelar și cu fundul lat, un șlep cumva — așa ceva. Se găsesc dintre acestea, destule. Cu asemenea vase se cară mărfurile departe în jos până la Paimboeuf. Acolo sunt descărcate, și încărcate iară în corăbiile mari care, din pricina înnisipării, nu pot răzbate până în port, fiindcă pline calcă adânc.

Numai cu două sute de livre au și cumpărat ce vroiau — o cotineață plutitoare. E trasă pe mal, n-o mai răbda apa. Cam șubredă dar, chilipir!

Se duc la un șăicar. Să le chivernisească vasul. Au nemerit la unul: Baudel. Nu-i cunoaște. Mai bine! În numele legii-l iau. Îi dau salahori. Îi poruncesc să pregătească șaica, s-o calafatească și să-i taie în coaste, pe dinafară, pe laturile amândouă sub copastie, mai jos, câte o ferestruie de doi coți în lung și unu în lat și cu obloane, din capacele ce vor scoate. Zic că vor să ducă șaica pe unul din râurile Loire-i pentru a fi scufundată acolo, la vărsătură, spre a zăgăzì astfel drumul pe apă rebelilor cari fug din țară.

— Păi atunci să grăbim!

Baudel și tovarășii săi s-au apucat de lucru. Meșterii sfredelesc în coastele vasului, îi găuresc burta și fundul.

Dulgherul Berthé și femeia Pichot, hangioaica de lângă Uscătorie, se aflau de față. Stau blejdiți, nu pricep ce dreguiesc ăștia. Întreabă:

— Ce răbotiți aici?

Baudel:

— Habar n-am, dar 'mnealui, — arată spre Jolly, — và că trebui că știe...

Perrochaud:

— Hai cărați-vă, nu-i treaba voastră!

Printre cei cari stăruie să se grăbească treaba sunt și Lavaux și Fouquet. Acesta, păzitor la una din șuri, fusese înainte în garda națională, dar fiindcă se arătase nevrednic l-au izgonit.

Apoi mai sunt: Lalouet și Le Parisien — un văr de ai lui Robespierre; și-a luat alt nume. Își zice „Mucius-Scaevola", dar n-o să-și arză mâna. Se dà drept însărcinat al Comitetului Mântuirii-Publice. O fi fost.

Toți sunt oamenii lui Carrier — de nădejde.

Galionul în care zac închiși popii și șobolanii, de o lună aproape, se leagănă prins pe ancoră în mijlocul Loire-i, în dreptul digului „Gropii“ — lângă Uscătorie.

Muncesc de zor la șaică. Înfierbântați și de „noutate“...

Carrier plecase la capul lunii din Nantes, dar la 5 e înapoi. A luat toate măsurile. Comitetul pune poprire pe toate vasele gata să plece. Ajută astfel la amorțirea portului și-și alipește pe toți cei lipsiți de rodul muncii curate. Au urcat și plata pe zi a gărzilor naționale, de la o livră 55, cât era, la trei livre de om. Simbria bună scade împotrivirea. Supunerea crește. Ești cu ei, ai ce mânca — nu, mori de foame!

Totul pregătit, mai rămâne doar șaica. Lucru de noapte. Aproape gata. Au și tras-o pe apă.

Ceata de ucigași vrea să aibă dezlegare scrisă. Lamberty pleacă. Se duce s-o ia. Cum Carrier pune anevoie mâna pe condei, atât capătă:

„Voie cetățenilor Fouquet și Lamberty să străbată cu șaica oriunde nevoie va fi și fără ca cineva să cuteze a-i oprì sau necăji de la osteneala lor“, iscălește: *„Carrier“*, și-i aruncă slova.

Lamberty:

— Păi... cum?! asta-i tot ce scrii?...

Carrier, încruntat:

— Șterge-o!!

În 15 noiemvrie. seara. La comitet. Carrier vrea să știe, întreabă:

— Hei, tu, s-au luat toate măsurile pentru a-i pornì?!...

Lamberty:

— Uiți că... pe mine m-ai însărcinat tu singur asear'?

— Ce te-am în-tre-bat!?, — foc și pară — înjură.

Deși încuviințat să... isprăvească, Lamberty amână sfârșitul pe a doua zi.

La 16, când se înnoptase bine, se duc la Uscătorie cu câțiva din compania „Marat“, căci de adevărații soldați se feresc. Aceștia sunt drepți și cu frica în Dumnezeu. Trebuie să-i ocolească.

A căpătat învoire de la Boivin, comandantul garnizoanei, să ridice straja de pe galion și Lamberty așează un post de veghe la cârciuma femeii Pichot, să păzească cheiul și ulița de lume.

Zăbovesc.

Au desfăcut părâmele. Pornește șaica încet... Lunecă — coșciug, gol încă, pe care cei suiți în bărci, pe lături, îl mână spre galion. Îl trag alături.

Fouquet, Lamberty, Foucaud s-au urcat. Câți mai sânt? care e porunca? Nimeni nu știe.

De cu seară li s-a spus părinților că vor fi duși în castelul de la Musse, la Chantenay și că acolo își vor căpăta și lucrurile luate, toate. S-au bucurat...

— Bine, taică, cum nu?...

— Să mergem negreșit!

— Sântem voioși să...

În timpul ăsta, în biserica Saint-Croix, din amvon răsună vocea lui Carrier, ascuțită:

— ...Toate relele care au năpădit pământul vin toate de la tron și de la altar numa'!!

Pe vas, cuțitarul Gauthier, O'Sullivan, Mainguet, Jolly, Perrochaud, toți...

Lamberty scoate popii. Foarte cuviincioşi cu cucernicii. Îi leagă. Nu, Doamne fereşte! pentru a-i necăji, spun, dar fiindcă aşa-i calcă prevederea şi binele lor chiar. Toţi împreună mâinile... le întind. Pe abatele Landeau l-au înhămat cu alt preot, bătrân. Legătura, slabă. Julien Landeau e om în toată puterea. I-au priponit câte doi. Pe toţi. Îi coboară în şaică. Acolo, pe duşumea, în picioare, s-au rostit pe trei rânduri. Sporovăiesc:

— La Chantenay, hai...

— Da, la Mousse...

— Bine că scăpăm de umezeal' as'...

Fundul e căptuşit în trei locuri, cu lespezi. Vicarul din Machecoul, Hervé de la Bauche, priveşte în jos şi le-arată... cum musteşte aşa pe lângă pietrele lătăreţe...

— Ne-o putea duce sărăci' asta pân' acolo?

— Las', fiule, ajungem.

— Se umflă scândura, e nouă...

— Cu ajutorul Domnului!...

Abatele Landeau din Lyphard şi-a slobozit mâinile, s-a apropiat de scară.

Sus, O'Sullivan şi Lamberty trec în bărci. Au desfăcut otgoanele. Se trage marea. Curg la vale. Au lăsat galionul, în urmă.

Luntrile, în care stau gâzii, legate după şaică. Curg...

A trecut miezul nopţii.

„La Samaritaine" le curmă drumul.

— Cineee!? stăi!! — au deschis obloanele şi la baterii, au aprins feştila — tunurile.

Din luntre, răspund:

— Venim-venim, iaca venim!, — şi vâslesc într-acolo.

Căpetenia tunarilor, Vailly:

— Ce-aveţi în şaică?

Lamberty:

— Ia... neşte 'oţi. Lasă-ne să trecem!

— Nu se poate. E pusă opreală pe toate vasele, nu ştiţi?

Fouquet:

— De nu ne laşi, îţi crăp capu'!

— Do-mol!

— Avem împuternicire...

— S-o văd.

— Nà'ţi-o!

— Beleşte-ţi ochii!

A cetit şi:

— Bine, puteţi trece.

Jos, părinţii se roagă.

Îi clatină apa, îi duce. Au trecut de Trentemoult, pe malul stâng, şi de Chantenay, pe dreapta. Plutesc în larg spre insula Cheviré. S-a lărgit fluviul, trece de două sute de stânjeni mai bine. La cârmă, Jolly:

— A-cì!

Au tras luntrile lângă şaică, din două părţi. Cu drugi, cu baroase, topoare, desfac din cuie capacele de pe lături. Apa tremurând răzbate 'năuntru prelinsă, gâlgâie... Intră şi pe la fund, ţâşneşte, a săltat pietrele.

— Ne 'neacă...! ajutor!!

Sare din luntre pe șaică. Un brav. Deschide iute chepengu. Se revarsă luna 'năuntru. Scoboară trei trepte:

— Nădejde!, — în mână ține un ciur.

Popii, cu apa la brâu, bastoresc în loc; chițcanii cățărați pe umerii lor, purcoi.

Voinicul umple ciurul, îl deșartă afară și-l umple iară. Nu pridideşte:

— Prea multă apă! — și iese. A trântit capacul și a tras sabia.

Cei din luntri să moară de râs! ciocănesc de zor. Au dărâmat obloanele. Tresare șaica. Loir'-a dă năvală 'năuntru, spumegă, urlăă...

Din burta vasului, din întuneric, strigăte; zbiară:

— Ajutoor!...

— ...'tooor!!

— Aj'...!

Învălmășeală. Dau zor. Căznesc degetele. Împing cu capetele. Saltă capacul. Le tunde cu sabia, deștele.

Șaica se-afundă. A sărit în luntre înapoi...

Din mormântul cuprins de apă au răzbit câțiva afară — din apa moartă, în apa vie. Sar, înoată...

Trei luntri, împrăștiate pe apă. I-au văzut:

— Pă ei! pă ei!!

— Uitè popa!

— Zor, că ne scapă!...

Pe care-l ajung, o cange-n trup, o sabie-n gât, lopata-n cap, *trosc!*

— Àaah'...! — și se-afundă.

Luna s-a dosit după nouri. Semn să scape pe vreunul?...

Adâncul a-nghițit șaica, sau întunericul? Departe pe mal, undèva, cântă cocoșii și tac.

Nu mai e mult până la ziuă. Luntrașii au ostenit, vâslesc spre casă, săracii. Pornesc la odihnă. Suflete împăcate.

Cântă...

O să le iasă cârciuma-n cale. — Sfaturi.

O sală mare lungă, și pe una din laturi, ferestrele: șase, înalte și persienele închise. La mijlocul păretelui din față, o ușă scundă: de ambele părți, dulăpioare: *fișierele*. Deasupra lor, o galerie la care sui pe o scară strâmtă, și până la tavan sus, rafturi de dosare cu cotorul galben — „arhiva". De o stinghie orizontală lungă, cu șină, atârnă un felinar; îl muți unde trebuie. Câte șase pupitre, cu banca lui fiecare, stau față în față pe două șiruri și între ele, un preș cât tot lungul odăii și până la ușa din capăt, care duce afară spre scara mare. Între ferestre, etajere. Câteva lămpi risipesc întunericul — slab.

Aici se adună zilnic agenții de serviciu, „informatorii". Un rând până seara și cel'alt până la nămiezi, după cum le cade schimbul — din trei în trei zile. La primele patru mesuțe de lângă ușa mare, și dinspre terasă, stau „funcționarii": Loupet, Lapinot, Chaton și Vousquier, cel mai blând dintre „dădace", pântecos și sperios. Toți foști agenți și ei, înaintați de curând și prepuși la lucru' de noapte; supraveghează și întocmesc rapoartele, adună știrile, împlinesc fișele și când li se cer, trimet situațiile. Doi din ei sânt plecați la Palat,

cu condica de zi. Chaton stă de veghe, în salonul de jos. Vousquier scrie. Tot aici ființează și biroul „Moravurilor"; de jurnă, Rival, — băieții l-au poreclit „Moralité". Despre el, se spun multe... La Boulogne-sur-Mer avusese o cârciumă și făcea contrabandă, și la Grenoble, casă cu fete. Aici, l-a adus Amar-deputatul. Unii zic că sânt rude. Își cunoaște meseria. Sârguincios, abil și foarte îndatoritor, și-a făcut și nițică stare; plin de evlavie. Tot astă-seară, mai sânt de serviciu: Houdaille, un mărunțel oacheș și gângav, Maillefert — un lungan, limbut și repezit. Bonjour-„Spaima Suspecților", fost profesor — un bătrânel blajin cu ciocu' roșu și o ureche lipsă. I-a mâncat-o unul pe care nu-l mai slăbea; îl urmărise o lună întreagă și când să-l prindă, a nemerit el... la spital. De-atunci, mai îndârjit! Și încă șase: Petit-Beurre, sfios ca o fată mare și bănuitor ca o țață, unde apucă nu mai lasă; Couperet — cine i-a căzut în mână oric'a sfârșit în place de Grève ori la Picpus, în groapa comună; extrem de politicos și ștrengar mare. Attrape-Curé, prefăcut și negru ca o caradașcă, cine-i intră în clește rămâne, și Rogogne-*Istețu'*, tocmai le spune:

— E dus după treabă, da' trebuie să pice, uite mă prind că...

— Și Cârnu'?

Ceilalți doi n-au sosit încă. Și nopțile, de multe ori, e lucru destul și mai ales când se întrunește jos Comitetul. Noaptea asta nu s-a dus de cu seară la Convent — acolo, ședință de noapte cu sumar mare. Pân' acum un ceas, rămăseseră numai Rhül și Amar. Petit-Beurre:

— Spune-ne zău, Vousquier, a plecat și el?

— Cine?

— Le Farouche...

Privește spre ușă și-ascultă...

— Da. Nu i-am dus eu dosaru' cu... *Cordelier'*-ii?

— Vezi că... Attrape... spune că nu l-a văzut să iasă și era după scara mare.

— N-avea cum, tigru' a trecut prin galeria de scânduri care duce drept la sala Adunării.

— Le pont des Soupirs... La ce-au mai făcut-o? trecere-aceea...

— Ajungi mai iute.

— Și nevătămat.

— Silence au poste!

— Zì, a plecat?

— Vezi bine.

— Atunci pe povestitile, băieți.

— Bine-bine, Couperet, da' fără gălăgie.

— E uns totdeauna.

— La dispoziția dumitale, père-Bonjour! — Mormăie:

— Îmi cazi tu în gheară!... — Houdaille:

— Ce... ce... ce-ai cu... cu... el, smintitule?

Maillefert:

— Să vă spun eu! și înainte-i punea el coarne Roșcatului, și pe-asta i-a suflat-o.

— Limbaa!... Vousquier:

— Ia mai vedeți-vă de treabă c-aud pași parcă..., și d-ta, Rogogne, dă-mi dosarul B/17615, vezi: rându-al patrulea în stânga sus, aproape de colț.

Sus la capătul scării într-un felinar cu geamurile nespălate, arde o luminiță. În față, o ușă dată de părete. O săliță. Înăuntru, Buicq-cocoșatu' răzimat cu pieptul de masa trasă lângă fereastră, toarnă dintr-o cănuță apă într-un șip și cu o pană lungă de gâscă, condeiul, mestecă să subțieze cerneala năclăită dinăuntru. Pillé și după el Mallet, trec pragul.

— Noapte-bună, șefule!

— 'seara, Stejarule, îți prepari supa?

— Cam târzior, Pestrițule, ia condica și apropie lampa, scrie: *sosiți împreună la 10$^1/_2$ noaptea, după raport!* — „O să mâncați o ciorbă! c-au întrebat mereu de voi, haimanalelor!

— Cine?

— Toată lumea.

— Adică nimeni și șterge-ți nasu' că te-ai mânjit vânăt tot și pe labele dinainte, și hai... Pillé, — deschide ușcioara și trece înainte. Rogogne coborà tocmai scara cu...

— Nu vă spuneam eu?

— Bună seara! — și Mallet o ia la dreapta spre ușa din fund, unde i-e locul. Pillé, la stânga și trece în bancă.

— Adică cum vine asta? umblați împreună și aici vă răzvrătiți...

— Tot mai ai o ureche de prisos?! — Râsete.

— Nu te aprinde, Cârnule!

— Dacă se leagă de oameni!

— Rudele n-au glas, Istețule. Vousquier:

— L-ai dibuit baremi?

— Pe naiba! Maillefert:

— Să vă spun eu!...

— Ia mai ține-ți gura.

— Aveți noroc că nu e nimeni jos. Bătrânelu':

— Am eu grijă!

— Vezi să n-o pățești!

— Au chestia lor veche...

— Și cu ăsta, arțăgosule!?

— Tăcere! și tu, Moralité, spune-ne... Dar știi, ia-o de la alpha.

— Tot despre... ele? Toți într-un glas:

— Tot!

— Te dezghețași, ...Bonjour.

— Păi..., să vedeți, unele lucrează din balcoane, de sus, altele pe stradă, cu apucata sau la galeriile de lemn...

— Aici?

— Sânt mai multe? Couperet:

— La *Royal,* ignoranților!

— Da, și sântără trei categorii: întreținutele, curtezanele sadea și târfișoarele... Ale dintâi au câte unu' sau și mai mulți, să le vadă de nevoi și de sănătate. Vousquier:

— Și... nu se ceartă între dumnealor?

— Dimpotrivă! Reuniunea dă impresia unei societăți...

Pillé:

— În comandită.

— Ale de al' doilea, sânt și cele mai nerușinate. Colindă cu capu' gol sau cu cogiamite pălăriile cu panglici pe cap, poartă lanț lung după gât și în urechi, cercei mari; intră și ies de câte zece ori le vezi, în fiecare local, vorbesc tare, trag cu urechea, fac cu ochiu'...

— Nu sunt ale nimănui, ce să facă?

— Pardon, sânt ale tuturor, și... alelalte, alea vin fiecare însoțite de mumele lor.

— Adevărate?

— Sau tocmite, să le fie, ori de servitoare numai, să le dea de știre și dau consultații...

— A-ha!...

— Sub galerii la umbră sau prin ganguri; mușterii: soldățimea și băieții de prăvălie.

— Trei categorii, ziseși, și nu le încurci?

— Eu? jamais!

— Nu, adică...

— Păi... poți s-alegi și după catalog, la o adică.

— Care?

— După almanah, zic...

— Negreșit, uite am dosaru' aici, — se întoarce și le-arată în stânga lui, lângă fereastră, în rândul de sus de la dulapu', deschis, — *Lieux circonvoisins et autres*. Vedeți voi, aici sânt trecute toate mahalalele, iar dânsele cu numele ei fiecare și cu locuința...

— Și cu ce știe?

— Și, și cu prețul. Mallet, smerit:

— Și întocmirea, d-le șef, ați adus-o chiar d-voastră de la... Grenoble?

— Câteva detalii numai. Publicați-asta e încă de pe vremea Federației...

— În iulie, or să fie patru ani.

— Așa e! de când și cu prima aniversare a luării Bastiliei.

— Ce potop de oameni! fuse ca ieri. Parcă-i văd: Talleyrand slujea parastasul... Moralité:

— Nu se găsise altu'.

— Pe unde-o mai fi despopitu'? Pestrițu':

— În America, aud că dă lecții.

— Ce-ai mai da și tu!, — spune père-Bonjour.

— Nu era la Londra? știu că și-a vândut biblioteca acolo și...

— Ca să plece.

— Nu pleca el, dar i-au făcut vânt; indezirabil!

— Ăla nu se mai întoarce.

— Cum s-o potoli vremea, îl vezi și ține socoteală de greșelile fiecăruia, să știți.

— Răzbunător?

— De unde! ca să nu le facă el, numai.

— Zic, el și La Fayette, în capul gărzii naționale jurau pe constituție...

— Că n-or să fugă, pe unde-o mai fi și nelămuritu' ăla?

— Închis în vreo temniță, prin Boemia undeva.

— Vine și el, n-aveți voi grijă.

— Când?

— Când s-or astâmpără lucrurile de tot.

— Şi-aduce el şi năravul! vedeţi, pe ăla nu-l apucăm astâmpărat nici unul din noi.

Rogogne coboară şi-i pune pe pupitru...

— Vousquier, dar ăsta e cu colecţia lui *Père Duchesne!?*, — în şoapte: — Au ceva cumva şi cu Hébert?

— Chut! acum începe, şi dă-mi şi B/19622.

— Îl am tocmai la mine pe masă, e cel cu C-nia Indiilor, dar atunci...?

— Şi cu Chabot, tocmai.

— O să fie lată! uite, scoteam câteva date, mi le-a cerut Simon Héron.

— Hm..., lucrurile sânt mai pornite şi decât credeam! ştii, poţi să-i aştepţi în... piaţă. Millefert:

— Să vă spun eu! şi lăsaţi-l...

— Bine, dar nu mai mă întrerupeţi.

— Aşa, băiete, zi-i înainte.

— Îmi daţi răgaz să vă spun ori bà!?

— Jurăm!

— Când cu *Federaţia*, atunci, s-au ivit întâi şi almanahurile şi...

— Cum de le-a dat în gând?

— Uite, să vă citesc prefaţa de la, — ia din rafturi, de-alături, câteva broşuri, — da, *93, 92, 91,* — le pune de o parte, — *1890,* ăsta! Ascultaţi ce spune autorul...

— Cine e?

— Care e auto'?...

— Publicaţiile oficiale nu sânt semnate, ministerul...

— N-ai spus tu singur că?...

— Adică ăl' pe care l-o fi pus Propaganda, să-l întocmească şi...

— Bine, înainte!

— Să vă spun eu!...

— Gura!

— Că... *şi din adânc patriotism, căutând a luminà numărul covârşitor al vizitatorilor pe care serbarea îi va aduce în Capitală şi pe care-i atrage dragostea de libertate, am alcătuit...*

— Să vă spun eu! orice ai zice, uite, mi-aduc aminte, era lume în neştire venită din toate colţurile pământului şi fiecare pornea unde-l mânà pofta şi gândul, cu cărticica în mână şi nu mai pierdea vremea, că serviciu' propagandei era ceva ce n-ai văzut, nu ca acuma! şi te ducea parcă te purta de mână, zău aşa!

— Da' mai taci naibii! lasă-l să ne spuie...

— Tot e mâine sărbătoare, père-Bonjour, i-aţi cărţuli-asta şi...

— Dacă-i dai, dă-i baremi una nouă.

— Ce sărbătoare, d-le codoş?

— Tocmai a d-tale, a... *Tinereţii.* — Pillé:

— Ziua 'mnealui e în august, là 27.

— De ziua Morţilor?

— A *Bătrâneţii!*

— Ba luna viitoare, în aprilie, nu e ziua Soţilor?

— Păi... nu e văduv?

— Atunci, serbeaz-o în mai, de ziua *Recunoștinții.*

— Nu permit!

— Iar tragi cu urechea?

— Cu care?

— Nu sânt prea multe.

— Ce?

— Sărbători... naționale.

— Șase, parcă?

— Care? că-mi uitai.

— Păi... a *Agriculturii,* în iunie; în iulie, a *Libertății;* pe a dumnealui, a *Bătrâneții* o spuserăți și în septemvrie, la 23 parcă, a *Republicii,* nu?

— Din alea n-o să mai serbăm noi multe.

— Taci, neghiobule.

— De-de-de ce să ta-tacă!?

— Și lasă-l odată să spuie!

— Și... ce fu cu Parthéne'-oanele lui Retif de la Bretonne?

— Uff!...

— A-ha, să vedeți, — ia de jos sticla cu vin, și-și toarnă un pahar plin...

— Văzurăm, bei bine!

— Faceți la fel, vă țin eu de rău!? zic, Moralizatoru' pârâului întocmise un plan ca să le mute pe toate într-o grădină mare cu vile și tocmai la marginea târgului, spre Vincennes.

— Taman unde stai, père-Bonjour.

— Dădeai de trai, craiule!

— Păcătoșilor!

— Ia priviți-l cum îi dârdâie ciocu'!

— Și?

— Nu ziceți că era să-i scoată ochii, i-au sfâșiat pelerina și... Pe câteva le-au închis.

— Mă miră, că nu le prea supără nimeni.

— Nu zi așa. În vara lui... 1791, nu decretase Constituța că?...

— De asta le ardea!?

— Că alea care turbură ordinea să fie arestate, și vara trecută nu le-au închis porțile de la Royal?

— Vezi, ast' a fost mai grav, încălcare de domiciliu!

— Și le-au deschis a doua zi.

— Și primăvara trecută au întocmit secția Templului... — Papà-Bonjour:

— Și ne pricopsiră cu tine, aici.

— Nu-ți convine poliția moravurilor?

— Pardon, a năravurilor!

— Ea te păzește să nu tabere fetele pe d-ta, frumușelule, unde ți-ai boit ciocu' așa aprins!?

— De lună plină?

— Fir-ai!...

— Ba nu zău, că s-au înmulțit peste socoteală!

— Cine?
— Alea.
— Cu legea divorțurilor...
— Să vă spun eu! uite, mă dusesem...
— De ce te-ai mai întors?
— Să vă spun eu! era... uite, era tocmai căsătoria lui Bortet, Cincinat Bortet, nepotu-miu, știți...
— Știm! știm!!
— Acolo, în sala mare, aia galbenă cu coloane, și pe păreți plin de afișe albe... Couperet:
— Le-am văzut și eu! o tichie mare roșie, știți...
— Știm! știm!
— Emblema, și dedesubt cu litere mari: *Loi de Mariage et du Divorce,* nu este așa?
— Exact. Vouspuier:
— Cum, în sala jurământului?!
— Da' pe ce lume trăiești?
— În sala... fidelității? Mallet:
— Oricum, are dreptate. Pe vremea noastră...
— Cine o mai fi născocit și divorțu'?! Pestrițu':
— Știu că atunci, când cu caietele, nu l-a propus decât unul singur.
— Care?
— Égalité parcă, nu?
— S-a despărțit... de viață și ăla.
— Nici o pagubă!
— Lege, însă, n-a ajuns decât când cu Legislativa; Aubert Dubayet a susținut-o și...
— Aud că pleacă la Constantinopol, e vorba să-l numească...
— Ăsta duce și obiceiurile noastre, departe!
— Așa s-a legiferat divorțul... prin consimțământ. Mallet:
— Al celor care se înțeleg că nu se mai înțeleg, adică.
— Sânteți plin de duh, vă plac cumva și clătitele?
Contele de Saulnay tresare...
— N-am mai mâncat, de... o săptămână. Pestrițu':
— Vrei să vorbești de... baba aia? au dus-o la cimitir luni seara, zăcea demult pe picioare, și în urma dricului...
— Va să zică înmormântare mare, cu alai!?
— Da' de unde! mai mult decât semplu, două-trei persoane și Le Bas...
— Parcă era dus pe front?...
— Nu l-ai văzut duminecă? venise într-adins, o știa bolnavă. Să-l fi văzut! plângeau ca copiii și el și...
— Ciudat!
Saulney, sieși: — Blăstematu'! ne-a luat urma, noroc cu... Malouet săracu'! dar trebuie s-o scot din Paris, până mai e vreme.
S-au strâns trei-patru, cei mai tineri, în jurul lui Moralité.
— Hai mai spune-ne ceva, știi vreo adresă mai așa?...

Răsfoiește o broșurică:

— Uite, la M-me Galanye, în rue-des-Petits-Champs, la balcon. Houdaille:

— Am... am...

— Și nu mai lătra!

— Am tre... trecut io p-acolo... colo și m-am... uitat...

— De-ai' ai gâtu' sucit!

— Și face?...

— Ascultați numai... Fetele se primesc numai după probă și...

— Acolo ie dă tine, Couperet!

— Și înscrierile numa' de la 14 la douăzeci și doi, mai bătrâne nu, și cu jurământ s-asculte și să nu strângă avere. Casă deschisă, închinată lui Priape. Moș-Bonjour:

— Ruda mea!

— N-a murit?

Haz — haz mare.

— Bată-te norocu'!

— Stați că n-am isprăvit: ...și li se cere frumusețe, sănătate și vrednicie. Una din regulile casei: ospitalitate largă. Apartamente mari în față și mici, în dos.

— Cum?

— Așa scrie, nà-ți-o, citește singur — și-i dă almanahul. — E numai partea întâi, primul tremestru, l-a scos ministeru' abia săptămâna trecută. Citește și:

— Dreptate ai, uite, într-una din încăperile din fund stă fostul... marchiz de Vil, nepotul lui Voltaire.

— Le chevalier de la Manchette?

— Sodomistu'?

— Chiar dumnealui. Dar trăsurica nouă ați văzut-o?

— Care? aia în care intri pe la spate?

— Lumea a și botezat-o: *à la Villette!*

— Merge!

— Iată-l și pe nepot celebru ca și pe unchiu-su, fiecare cum poate.

— Rude? pe dracu'! Couperet:

— Dar niscai... adrese particulare?

Scoate un carnețel din buzunar:

— Uite, tocmai i l-am luat, lui Parlôfilles. Căuta clienți prin restaurante...

— Cine mai e și ăsta?

— Un proxenet...

— Un prieten, vasăzică!?

— Lucrează și pe picior, agață străinii.

— Interesant!

— Spune acu' ce vrei: une damophile?

— Quoi!?

— Ce să fac cu ea?

— Une fausse Sapho? Voilà: Calprenède de Gomberville de Sallabré...

— O ducesă?

— Au Royal 43; une précieuse d'antan? Méllissandre Dulit...

— Pas du... lavabo?

— Quatre lustres, plutôt cinq.

— Merçi!

— Une moderne? une Arthémise, alors, sau dacă preferi, uite... Friponette Didoncq, nici prea, nici așa...

Malllet fredonează:

— Aspasie ne pust estre, comédienne ne daigna, pauvre Philaminte fust... Père-Bonjour:

— Ça vous sent l'aristo!

— Qui ça?

— Vous!

— Ești un dobitoc bătrân!

— Și matale un bătrân dobitoc.

— Spune ce-ți poftește inima? Couperet:

— Un joli corps, peut-être une âme; un rire agréable et charmant...

— Amoureux?

— Je vous croyais une vertu inébranlable.

— Innée et branlable!

— Jean-Jacques, va!

— Cum?

— Et je m'en sers à merveille! Maillefert:

— Băiatu' și-a periat limba! nu e așa, Pestrițule? — Caàască...

— O fi, dacă... zici.

— Păi... d-ta nu i-auzeai? pe care-l întâlneai, pe care-l întrebai, când îți răspundea parcă citea din *Émile* sau din *Contractul Social*, pe nerăsuflate și-i plângea glasu'. Vousquier:

— Acu' suduie cu toții, e mai bine?

— I-a deprins *Le Père Duchesne*. Moralité:

— Biserica, baremi!

— Da' ce te-apucă, omule?

— Te doare în gât?

— Sau pe dinafară?

— Nici.

— Ia seama.

— Știți ce? mâine mergem la Bagatelle.

— La teatru?

— Mai bine la Idalie sau... la bal des Zéphirs.

— De ce nu la Picpus? Pillé:

— Eu mă duc la Ramlagh.

— Vin mulți?

— Îi zărești pe ici-pe-colo, mai mult îi bănuiești.

Père-Bonjour:

— Mă surprinde, din partea dumitale.

— Da, neastâmpărul și dorul îi întoarce din exil. Vousquier:

— Așa zău! le citești pe față bucuria.
— Seva nădejdii.
— Vreme!... Rogogne:
— Uite, nu vă dau o lună și o să trăim zile!... Maillefert:
— Și lăsați profețiile, ia mai bine spune-ne tu, Couperet și, à propos, versuri mai faci?
— Zì-ne, Casanova. Pestrițu':
— E prea tragic, amicu', mai curând ziceți-i don Juan.
— Don Juan, da! hai spune-ne ceva despre femeile de azi?
— Greu s-o cuprinzi!
— Nu e vorba de toate.
— Toate sânt într-una și una e în toate. Pillé:
— Adânc!
— Fiindcă e..., cum să vă spun?...
— Spune.
— ...e rând pe rând... îndărătnică și supusă, posomorâtă și zglobie, amară și dulce...
— Să mă bată Dumne'!..., — se lovește cu mâna peste gură.
— Să nu te bată nenorocu'.
— Zburdalnică, galeșă; acì, sfioasă, apoi înfocată. Când mistuită de nerușinare și repede, toropită toată ca un copil care doarme.
— Dar multe mai e!
— Desfrânată ca o furtună și... când rămâi cu ea...
— Da' zi odată!
— În brațe, o fecioară care te uimește, mai visătoare ca o fetiță din Warnemunde și mai pătimașă decât bacchantele antice, ori că grea de gânduri...
— Ăsta cunoaște la femei, tată-Bonjour! — Mallet:
— Cunoaște, mai e vorbă!
— Bine-bine, așteaptă numai.
— Și ușoară, s-o ții în palmă.
— Zău așa! — Moralité:
— Stați să vă spun! uite-aici, raportul lui Voitout, agentul de la... *Français*. E vorba de doi cetățeni... Trecea tocmai o fată..., stați, da, Caillettte Dussien... aproape goală. S-au prins între ei, — Spune-mi iute cât cântărește rochia de pe ea? — Pe zece livre, mai puțin decât basmaua ce porți în buzunar. — Și încă o mie fetei! — Bine, — și au dăzbrăcat-o. Gălăgie, comisariat...
— Și? — În șoapte:
— Amândoi... din Convent, *tabu!* înțelegeți?
— Care, cine?
— Secret profesional, — și bagă raportul în sertar. Îl încuie. Maillefert:
— S-au mai schimbat și ele, v-aduceți aminte, acu' trei-patru ani? deghizate în Bellone, cu sabia în mână...
— Sau în Amazoane.
— Pălăria Henri IV...
— Care?
— N-o purta Théroigne de Méricourt și nu e jos în dulap?

— Am văzut-o și eu! purta pălărie cu pene, pe o ureche, mănuși până la cot, spadă lungă și în cingătoarea de mătase, pistoale.

— Ai uitat! în mână, cravașe cu mâneru' de aur.

— Așa e!

— Și de unde răsărise?

— S-auzea că de prin Bruxelles...

— Uite, aici la doi pași de-aici, jos pe terasă, au prins-o pescăresele, i-au sumes fustele și au bătut-o... pân' au frânt-o.

— A înnebunit, nu?

— Așa e și până în ziua de azi, nebună. Petit Beurre:

— Da' să vă spun eu una lată! mă trimesese la Orléans...

— Cine?

— Jupânii de jos, și abia sosisem... De vale, lângă oțetării, un tărăboi groaznic! comisaru' guvernului, Léonard Bourdo...

— Deputatu'?

— Se îmbătase cumplit și tăbărâse cu pumnii și cu bățu' pe gardă; ei s-au împotrivit. N-au trecut două zile și au și pornit să dărâme orașul...

— Se auzise și pe-aici parcă ceva.

— Așa poruncise Conventul fiindcă... adică pentru că...

— Înțelegem.

— Și pe urmă m-am dus la Saumur și apoi, la Laval. Acolo, vânătoare!

— E adevărat că-i însemnà cu tibișiru' pe spate, ăi din comisia Félix?

— Nu, pe umăr; văzut cu ochii mei! cui 'i scriau litera *F*, adică: Force, închisoarea, gàta, o încheia cu viața! rar, pe câte unu' cu *G*, grațiații. Și când ajunsei la Nantes, n-am să mai uit! Pestrițu':

— Ce torent revoluționar fu și Loir'-a! Vousquier:

— Și mai e, Carrier lucrează mareu, oftează. Moralité:

— Și pe la țară?

— Bisericoși lucru mare!

— Da, au rămas catolici. Attrape-Curé:

— O să le-o scoatem noi din cap! Mallet:

— Plecați în Vendée-a, curând?

— Ba să mă ferească...

— Credeam.

— Cetiți rapoartele... Sătenii se strâng singuri în biserici și cântă de la ei toată slujba.

— Și-or fi așteptând și preoții!?

— Ba nu! negreșit, să nu ceară nici ăia înapoi ce li s-au luat și să nu mai reînființeze dijma, încolo le duc chiar dorul.

— Crezi?

— ...țăranul n-a uitat încă vremurile când trudea să plătească *drepturi* și câte și câte!...

— Dar îi lipsește, vezi, biserica.

— Oricum, revoluția l-a slobozit de sarcini și l-a îmbogățit, cât de cât...

— De-aia o și mai rabdă, în felul lui însă.

— E păstrător.

— Așa-i e firea, Maillefert, dar republican nu e încă. Iar smintelile celor care cer legea agrară...

— Nivelatorii?

— Or să-l îndârjească și mai rău să păstreze ce are.

S-a deschis ușa larg, cea dinspre scara mare și au tăcut cu toții. Intră... Lapinot, se apropie și-i aruncă ghiozdanul pe masă:

— Sânt toate semnate gata, Vousquier, pune-le număr și trimete-le la grefă, repede! și ia și dosaru' cu...

— Știu, B/17615.

— Și du-i-l, iute!

— Dar ce s-a întâmplat?

Toți au ciulit urechile. Se-apleacă și-i spune în șoapte:

— Îți spun numai ție, i-au... arestat.

— Pe Danton!?...

— Nu, omule, pe Hérbert și...

— Pe Chaumette, atunci... și toată Comuna!?

— Nu l-au găsit, îl caută, dar aflai că i-au înhățat pe... Ronsin, pe Momoro și pe spurcatu'-ăla...

— Care?

— Eei drace! pe neamțu'-ăla, cum naiba-i zice!?

— Cloots, poate?

— El și... Vincent și pe o femeie... Quétineau, o cunoști?

— Nu.

— Și pe unu'... Laboureau, îl știi?

Ceilalți trag cu urechea, zadarnic.

— De-ai lui Marat, din ăi vechi, erau nedespărțiți; o cutră!

— Atunci?

— Meserie! să-i mulgă, și-i dau drumul pe urmă.

— Hàa, informator va să zică?!

— Ghiciși, cam târziu. Bine, plec. Nà-ți cheile. În sertar, ai și dosaru' B/19622, cel cu Chabot. Am pus înăuntru și scrisorile sosite ieri după prânz din... Belgia, vorbă să fie!

— Tii! bine că mi-adusei aminte, uite, mi-a poruncit să-l găsească pe masa lui, jos, când vine, — descuie și i-l dă.

— Semne... rele, băiete! și el, săracu', unde e?

— La Arcis nu era, și... eu tot cred că te înșeli. Hébert e doar' dușmanu' lor de moarte și arestarea ăstuia nu poate decât să-i bucure, tu nu citești „*Lantern*"-a?

— Pe Camille, poate, sigur, da!, — îi strânge mâna, — Și nici o vorbă, — ia mapp'-a cu acte, se-apropie iar de el și-i suflă în ureche: — Îi va răpune pe rând, unu' după altu', crede-mă! acu' începe, abia. Noapte-bună.

— Bună... să fie și, zău, crezi!? ia, rogu-te și hârtiile-astea, dă-i-le lui Chaton să i le puie pe birou.

— A și venit!?

— *Le Farouche...?* nu, dar e pe drum.

— Vous, — se-ntoarce spre ceilalți, — silence au poste!, — le face un semn cu capu' și iese.

S-au strâns toți în jurul lui, grămadă.

— Spune-mi și nouă!

— Ce să vă spun?

— Ehei, nu te mai preface!

— Nu știu nimic, — și strânge buzele, saltă din umeri.

— Hai, zău, spune-ne!

— De la mine nu se află nimic, dixit! că nu știu nimic! — și-ncepe să-și așeze hârtiile teanc.

— D-ta, papa-Lapinet!? d-ta știi și..., — depărtându-se: — și încotro curge Sena.

— La vale, nu?

— Nu vă spuneam eu?!

— Că d-tale nu-ți scapă nimic!

— Două'ș'doi d'ani în slujbă, n-ajunge? când o să...

— Pe d-ta nu te-ajunge nimeni!

— Spune zău!

— O să aflați voi câte ceva, mâine...

— Și o să se laude... Vasquier sau altu' că ne-a spus-o, e mai bine-așa?

— Uite, cumpărați-vă mâine...*Le Père Duchesne,* atâta vă zic. Dac-o mai apărea, și...

— Cum, l-au arestat pe Hébert!?

— Și pe Chaumette, atunci! și pe Vincent...

— și pe Momoro...

— și pe prusac! eei vedeți de javr' aia nu-mi pare rău.

— Fugiți de-aici, cine v-a mai băgat în cap și prostiile-astea?!

— Da' ce-ai cu el?, — întreabă Rival.

— Moravurile să tacă!

— Am, am... că ne-a venit belea cu sumă de sminteli, afurisitu'! el l-a încâinat și pe Chaumette și dac-ar putea, vă spun eu, ar dărâma cu mâna lui toate bisericile din...

— Și te tângui?

— Nu, Attrape, dar nu mă bucură să-mi văd țara năpădită de năravuri străine... de neamul nostru, și o să le plătim amarnic!

— Cum adică?

— Și v-a plăcut cumva mascaraua de la Notre-Dame, din toamnă, serbarea, praznicu'!

— Cultu'... Rațiunii?

— Al Nebuniei! și să nu ne-ajungă vreodată blăstemu' păcătuirii de-atunci că va fi vai de noi! zic, nu le-a pus tot nărăvitu-ăsta... la cale?!

— Bietu' Gobel!

— Are dreptate.

— Are! și... ce mai știi, papa-Lapinot?

— Ce-a aflat, ne-a spus el tot.

Privirea lui aruncă fulgere și...

— Să nu mințiți! io n-am spus nimic!

— Hai în bănci, băieți, c-acu' ne pomenim cu...
— Da'... d'ăi mai mari nu s-aude?
— Nu știu nimic! și lăsați-mă dracului în pace!
— Hm, profețiile tale, Rogogne, și...
— Până-ntr-o lună, trăim noi multe!
— Poate și mai curând...
Père-Bonjour:
— Mă duc până jos că... Lapinot:
— Întreabă pe Chaton dacă i-a dat Vousquier actele...
— Îl întreb, și poate că mai întârzii fiindcă... Mallet:
— Ești într-o ureche?! și treaba?
— Numa' ie-n două, demult.
— Bine-bine, cu matale, Cârnule, ...ne răfuim noi! — și iese.
— La ce te legi de el?
— Il cuillonne le service, ce...
— Qui ça?
— M. Kaperdulaboule, moșu'!
Pestrițu' s-apropie, îl ia de braț și-l trage lângă fereastră. În șoapte:
— L-ați văzut?! nu mai pierdeți un minut! Ieșiți pe din dos...
— Și cocoșatu'?
— Buiq doarme tun..., l-am grijit, repede! eu cobor prin față să-l mai apuc, să-l țin nițel de vorbă, până..., și d-v duceți-vă glonț în... *rue de Madame 7,* la...
— Da.
— Luați-o și zoriți s-ajungeți cât mai curând în pădure la Romainville, acolo unde începe crângu', la căscioara galbină cu pătulașu' cu hulubi și, băgați-l în buzunar, — îi strecoară în palmă biletu'.
— Știu unde, dar nu-l cunosc pe stăpânu' casei, cine?
— Am... scris tot. Sylvain e omu' care ne trebuie și caii lui zboară. Pân' acolo vă duce...?
— Am cine.
— Iar din oraș, ieșiți prin bariera...
— Vi'...
— Nu pe la Villete.
— Pe la... Combat?
— Ferească Dum'! acolo păzește Carabel, ochi de lynx — să treceți prin Pantin, și ocoliți Bellevill'-u'! Ajunși odată, știe Sylvain când să vă pornească mai departe. Da' uitam, cunoașteți parola?
— Pe a de... azi, da.
— N-ajunge, poate nemeriți pe lumină și... Țineți-o minte: *Pulchérie se parfume...*, repet: *Pulchérie se parfume,* repetați-v-o în gând de câteva ori, și...
— Bine-bine.
— Și răspunsul: *à la frangipane,* zic...
— N-are decât!

— Toată cheia, ascultați-o: *Pulchérie se parfume... à la frangipane,* et rappelez-la-vous bien! la première partie seule'...

— Le diable l'emporte, votre Pulché!...

— C'est nécessaire.

— D'accord!

— Și plecați odată! călătorie bună și noroc. À propos: când ajungeți la Folkestone...

— Mai và!

— Dacă lucrurile merg bine, și trebuie! într-o săptămână puteți fi acolo. Zic, trageți în Amyestreet 18, la Peppy's house, la Mr. Robby Falkener, nepotu' lui...

— Știu.

— La Arcis au nevoie de un ajutor grabnic, altfel...

— Serios, crezi?

— Zilele lui sunt numărate.

— Și?

— Acolo, puneți-vă în legătură cu Mr. Knowble, agentul lui Brunswick. Poate-l salvăm și...

— E neapărată nevoie?

— Cum?

— Isprava din septemvrie, masacrele!?

— Dacă cade și el, ăsta rămâne fără frâu și va fi groaznic! Grăbiți-vă, — cu glasu' tare: Roagă-l și tu, Cârnule, să nu mai spurce degeaba condica..., să mai avem a face și cu Héron, mi-ajunge! că... ne-a trecut afurisitu' pe raport, zicea...

— Fiindc-am întârziat o jumătate...

Couperet:

— Pardon! un ceas și jumătate, exact.

— Ceasornicule!

— Așa, vorbește-i tu până nu..., — și pornește spre ușa mare. Iese.

Petit-Beurre:

— Où s'en va-t-il?

— ...embrasser le Farouche ou bien...

— C'est sa moukère qui l'attend, au coin de la...

— T' es loufe!?

— Plaît-il?!

— Excusez! M-r... le marquis...

— Voyons!

Rival:

— Parti le vachard!

— Alphonse, va!, — s-apropie de masa lui Couperet: — Ești invitatu' meu, luăm masa împreună, Ceasornicule...

— Bunătăți, cumva?

— Une bonne terrine...

— Lapin, garenne?

— Nnon.

— Gouttière?

— Parterre, et dodu! et des croutes dorées.
S-a săltat de pe scaun:
— Du pain perdu!? je suis votre client et très affamé, mon prince. Dans une demie, oui?
— Entendu! — și iese pe uscioara...

Dincolo, cu brațele întinse pe masă, cu capul între ele, Buicq sforăie și geme. Saulnier s-apropie, ia sticla, varsă vinul pe dușumele, răstoarnă șipu' cu cerneală pe condică. Se întoarce la ușă, o încuie și coboară în stradă.
În sala mare, sus
— Abélard!
— Académicien, va!, — îi smulge din mână caietul cu versuri și i-l aruncă-n cap. Rogogne și Rival, gata să se încaiere; săr și-i despart. Petit-Beurre s-apropie de ușă, vrea s-o deschidă...
— Tiens!...
Intră Loupet:
— Băieți, o veste!
Se strâng în juru' lui. Maillefert:
— De ieri sau de-alaltăieri numai, veștile?
— Bat-la-dèche, rien pour toi!
— Amicablement, merçi, — și se ploconește.
— Spune-ne zău!
— Nu mai vreau, că...
— Nu te lua după el.
— Știți..., l-au arestat pe Momoro!
— Eei nu!?
— Serios?
— Și pe Capet?
— Și pe Bailly!?
— Lăsați gluma, adevărat că nu știați nimic!? Strigă toți:
— Habar n-aveam!
— Peschutt!
În pragul ușii mari, dată de părete, ...Jean-André Amar, cu brațele încrucișate. Lângă el, Chaton și în spatele lor, garda...
Îi privește luung... Au încremenit.
— Și d-v... lucrați pe capete, așa, buun de tot!, — și răstit: — Unde e Mallet!?
Tăcere.
Intră în cameră, face câțiva pași:
— Adjuvache, vous! Lapinot, d-ta parcă? Unde e...?
Tremură și...
— Adineaori era aici..., — se uită în toate părțile. Petit-Beurre:
— A ieșit pe ușa asta, nu sunt zece mi'...
— Alear' după el!
— E încuiată pe dinafară, — zadarnic se-aruncă cu umăru-n ea, nu se clintește din zăvoare.

— Dacă până mâine seară contele... Xavier de Saulnier nu este prins, porniți la Synnamari cu toții a doua zi, — zâmbește, înclină capul, se întoarce și iese.

— Asta ne mai trebuia!

— A-a-ai... ci nu e lu-lucru' curat!

— Să vă spun eu! tocmai... Couperet:

— Al dracului, mi-o făcu! garenne, dodu, peine perdue!, — își ia pălăria și pleacă.

Petit Beurre:

— Și pe Pestrițu' cine-l prinde?

— Da' ce-ai cu Pillé!?, — se-nfurie Rogogne, cumnatu-su.

— Am, că alălalt e un' i-a plăcut istuilalt să-l mâne. Înțălegi?

— Ești un!...

— Sunt ce sunt, dar n-am chef să putrezesc în Guyann'-a, și se îndreaptă spre ușă. Intra tocmai, Vousquier:

— Ați aflat!? — Ceilalți clatină capu':

— Din păcate, da.

— Ce e de făcut acum?

— Ce-ce vi-vin' avem noi?!, — se vaită Houdaille.

— Te mai întreabă cineva? parcă...

— Nu-l mai găsim, și ne pornește, — i-au dat lacrimile.

— Ăsta n-a glumit niciodată, v-aduceți amine... pe Chaudry, sărmanu', și ce făcuse? nimic! l-a trimes de-a dreptu-n piață și avea șase copii, nenorocitu'.

Maillefert:

— Io n-am patru!? — și-și șterge ochii cu dosu' palmii. Vousquier:

— E sigur că Mallet nu e... Mallet?

— Dac-așa zice dumnealui, n-ajunge? și d-tale n-are ce-ți face că nu iereai aici și...

— Norocu' meu, zău!

— Este.

— Și ce naib' a făcut Cârnu?

— Că părea la treaba lui, cam aprins câteodată dar camarad...

— Tot eu să vă spun: știți, ale două focuri de armă, care s-au tras vineri noapte, nu, joia..., asupra lui Merlin și...

— Cine?

— Nici nu l-a rănit parcă?

— Pare că le-a tras... potolitu' nostru.

— Eei nu!? și crezi adică?...

— Vă spun ce-auzii, jos.

— Atunci e groasă!

— Și s-a interceptat și un răvaș adresat lui pentru...

— De unde, scrisoarea?

— Spun că de la Pitt, dar să nu care cumva să suflați o vorbă că ne-a luat!...

— Se poate!?

— Pe d-ta te-am ascultat totdeauna.

— Ca pe tata!

— Așa e! așa

— Scapă-ne zău! numai d-ta poţi...
— Şi pentru cine scrisoarea?
— Asta nu v-o spun, băieţi, nu pot.
— E... din cei arestaţi sau e slobod, destinataru'?, — întreabă Isteţu'.
— Taci! e... liber.
— Atunci... o să vedem multe!
S-a deschis uşa şi intră Chaton, îngrozit:
— L-au... l-au ucis! — şi cade pe un scaun.
— Slavă...!
— Scăpăm şi noi teferi!
— Tăceţi din gură, ce-aţi înnebunit!?
— L-au ucis! l-au u'!..., — şi să văicăre întruna.
— Şi mai taci, muiere.
— Nu ne spui pe cine?
— Săracu' père-Bonjour!, — sughite, tuşeşte, — jos, în... piaţă la Carrousel. L-a... l-a...
— Cântă-i acum!, — spune Rogogne, — şi-o fi luat răspla'...
— Era ticălos mare!
— Nu v'e ruşine!
— Şi?...
— L-a găsit rondu' înjunghiat, mort; îi urlà la căpătâi jevruţa lui...
— *Frais-Vomi*, răcanu'.
— Şi-l lingea pe faţă.
— Se pripăşise pe lângă el şi...
— Cât e noaptea-l aşteptà afară, după scară.
— Fiindcă... era om bun.
— Câinii, ei sânt buni! Vousquier:
— Şi-acu' la treabă, porniţi şi găsiţi-l dacă aşa e porunca.
— Câte o să ne mai vadă ochii!
— Vin zile grele!...
Îşi strâng hârtiile, şi-au încuiat dulăpioarele, fiecare şi ies...
— Le bonjour, père-Vousquier!
— Crevé, -Barbichet!
— Noapte-bună!
— Bună pe naiba!, — oftează,— Doamne-Doamne! ce o mai fi şi asta!?, — rămâne pe gânduri, cu capul în palme. Tresare.
— Sigur?
Se scoală în picioare:
— Nu i-am mai putut ţine, — au pornit haită pe urma lui, să-l prindă.
— Foarte bine. Şi d-ta...
— Eram cu d-v la...
— Ia cu d-ta din colecţia *Lanterne*-i, numai ultimele şase numere şi dosaru' *Cordelier'*-ilor şi vino cu mine, avem niţel de lucru şi nu uita să-l anunţi pe Dumas... Tresare:
— Numaidecât să... Şi dosaru' ăl'alt cu ... notiţele le-am dat toate lui...

— Cui?
— Nu le-ați găsit pe birou?
— Nu m-am uitat încă.
— Le-am trimes jos lui Chaton, i le-a dat Pillé-Pestri'..., — îngălbenește.
— Atunci..., să mergem jos, mai iute.
Le ia, le strânge. Scoate iar cheile din buzunar, descuie sertarul, scoate o scrisoare...
— A adus-o Héron, de cu seară și mi-a spus să v-o dau în mână. O ia:
— Și cum ți se pare?
— Vedeți și d-v: hârtia e cea oficială, din *Down'*...
— Chut!
— A lor chiar, și pecețile intacte. Bună! — Surâde:
— Ddaa, bine. Hai jos.
— Numaidecât... Să deschid numai un geam, c-aici:
Amar l-așteaptă în prag.
A stins și luminile. Ies.
Afară, urlăăă... Își jelește stăpânul. Abia și-l găsise de câteva săptămâni, numai.
Fulgere — tună.

„Jam proximus ardet Ucalegon"...

Cei care stăpânesc Franța, *Teroriștii*, adică: Munteni, Cordelieri, Jacobini, membrii „Comunei", toți stăpâniți de frică, groaznică! Fiecăruia i-e teamă de cel'alt, porniți să se denunțe între ei și gata să-și ia viața unul altuia.

A sfârșit cu Girondinii. Două partide îi mai stau în cale, lui Robespierre. Căpeteniile lor: Danton și Hébert. De cel din urmă-i e scârbă. Apoi, nu le iartă nici lui nici lui Chaumette că au consfințit ei, cei dintâi, *necredința* în Franța. De Danton se teme. A stârnit el dezbinarea și ura între cei doi șefi? Nu știm. Oricum, sfada care s-a aprins între ei îl bucură mult. Zâzania s-a pornit întâi în gazete, „Lanterna" lui Camille a scăpărat și „Père Duchesne" a încins focul; vrajba s-a îndârjit apoi în „cluburi", acum sunt la cuțite. Mai înciudat, Hébert cârtea că se ucide prea... molcom.

Sunt luni de zile, ani! de când „Père Duchesne" cere capete, și le-a avut cu duiumul. N-a fost o zi de judecată mai încărcată, să nu fie față, un acuzat mai de seamă pe care să nu-l fi privit în ochi, să nu-l fi batjocorit Hébert, redactorul și proprietarul ziarului. Venea aproape zilnic să-și astâmpere setea din zbuciumul nenorociților care se zbat în lațurile lui Fouquier. Le zeflemisea stângăcia, râdea de mutrele lor chinuite de spaimă, de cuvintele lor îngăimate, abia, făcea haz de pașii lor împleticiți de groază, — gura plină de sudălmi. Până mai ieri:

— Ticăloșilor! fiți oameni baremi în fața morții, lașilor!, — așa-i întâmpină, jos în curte, pe cei care urcau în căruțe, plângând. Neînfricat, dârz și necruțător. Pe toți poticniții în pragul temniței i-a terfelit fără milă și le vestise moartea.

Danton și Camille, mai ales, sânt îngrijorați... Cât timp se vărsase numai sângele potrivnicilor mai mergea, dar prea au luat-o razna cu osândirile. Negreșit, știu că nu s-ar încumetà nimeni să se lege de ai lor, așa cred.

Din umbră, îi păștea păcatul.

Gâlceava dintre cele două partide începuse încă din toamnă, se mai potolise nițel pe iarnă și de câteva săptămâni izbucnise cumplit. Robespierre veghea.

Nu ca să le curme cearta, nicidecum, dar pentru a-l răpune pe unul din ei, de cum socotì merele pârguite bine, puse pe Saint-Just să aplece craca. Hébert și ai lui căzură toți în ghearele comitetului „Mântuirii-Publice".

...Chaumette, Momoro, Anacharsis Cloots fură împricinați de „vânduți lui Coburg" și că lucrează în slujba restaurării. Cu astfel de temeiuri se cotoroseau Girondinii de adversari. Apoi, câțiva deputați: Fabre d'Eglantine-poetul, Chabot și cantalupi mai mărunți, hoți sau șperțari numai, complici, fură și ei închiși. Printre ei, unii erau legați de Danton și împricinarea lor putea slujì mai departe. Vina lor cea mare: că prin nemernicia lor primejduiau Republica. Îi acuzà însăși *virtutea,* uità cât îi folosise. Robespierre n-are aducere-aminte.

Saint-Just vorbì două ceasuri pline. Le dădù pe față toate uneltirile, plăzmuite și toate tocmelile lor cu Pitt și cu străinătatea și, fără să-i privească:

— ...și până când însuși guvernul să fie mereu pângărit!? să ne creadă poporul stipendiații unui scelerat care și-a făcut din condei și din conștiință mărfuri! Pungași, cetățeni de nimic, ieșiți afară; — urgisiții dau să se scoale. — Porniți la muncă, plecați pe corăbii departe, duceți-vă să luptați!; — vor să... Rânjind: Nu, nu veți mai merge nicăieri, 'șafodul vă așteaptă!

La *Tribunal...* Aceiași judecători, aceiași jurați și, neclintit, „acuzatorul public": haine negre, negru, labe mari și păros, păianjin. Plasa plină, astăzi. Se mișcă, aleargă. Întunecat, privirea rea. Și Bonnet, lângă el. Și Grébeauval, încruntat. Aceeași sală, — aproape plină. Lumea i-așteptà demult. S-a săturat de sânge, dar capetele lor le vrea! Mulți s-au dus în piață, să-i adaste. Aici nu mai vin decât rafinații.

Cioclu n-a cruțat pe nimeni și iată-l în jâlț. În bancă alături: Chabot, ghiftuitul, mai jegos, mai lăbărțat! Chaumette, procurorul Comunei, Ronsin, Vincent, Momoro, Fabre d'Eglantine, ateul Anacharsis Cloots-*prusacul,* o femeie: cetățeana Quétineau, un fost amic de-a lui Marat: I-B. Laboureau, student în medicină — gras, bătrior și liniștit și alții treisprezece, cu toții: *23.*

Hébert în jâlț, cap de bandă. Prostit; părul căzut pe frunte, pleoapele umflate; îngrozit, nu știe pe ce lume se află. Tremură și abia dă din cap, când e întrebat, speriat că-l mai are. Președintele:

— Da sau ba!? atât vă întreb, atât să răspundeți, nu e timp de pălăvrăgeală!

Și totuși, procesul ține de patru zile. Judecata vrea astfel, să afle și poporul...

Ies la iveală coțcării, potlogării mari și jaful cu lichidarea... a ceea ce fusese „Compania Indiilor". Hoții multe, și chiverniseli. Dumas prezidează, grăbit să isprăvească, încheie: — ...ați pândit, de la adăpost, ați amenințat, ați prigonit virtutea și inocența, ceată de asasini, călăi! Hébert, nemernicule! Hébert, făcut-ai tu socoteală pe câți i-ai trimes la groapă? ucigașule! și voi, poltlogari, tâlhari, prevaricatori! tremuri, Chabot! de ce tremuri, părinte?! tu, pângăritorul altarului și voi toți, jefuitorii poporului! Acuzatorul:

— Pe Chabot și pe Fabre... îi cere *instrucția,* pentru complectarea cercetărilor numai. Președintele:

— Procesul celor doi se amână. Au mai prins viață, ies din bancă, salută; Bonnet pleacă cu ei. Șoapte: — ...amândoi Dantoniștii!?... — I-a scăpat Danton! așa scapă hoții!

— Tăcere!

Îi scot pe toți afară. Hébert leșină. Două ore ține deliberarea. Jurații: *da*, mai puțin pentru Laboreau, achitat — fiindcă le mărturisise tainele. Președintele sare de pe scaun, vine, îl ia în brațe, îl sărută, l-așează alături:

— Loc, faceți loc! justiția e fericită s-așeze lângă ea nevinovăția oprimată!

I-aduc. Îl văd... și pricep. Li se citește osânda. Plânge, sughite, cade în genunchi, se târâie, leșină iar. S-a pus pe el, redactorul. Îl scot afară. Femeia Quétineau:

— Sânt grea, îndurați-vă pentru!...

— Minți, te-ai declarat văduvă!

— Să vedeți, ne-ați închis săptămâna trecută și eram...

— Voorbă!

O zi înainte, i-au tăiat bărbatul. Momoro:

— Astăzi... sau mâine, — dă din umeri.

— *Concedo*.

Ronsin:

— Asta fu judecată!?

— Mai aveai nevoie? Vincent:

— D-le președinte...

— Ce poftești?

— Aș dorì să ne urmați, v-o dorim din suflet! Galeria râde.

— Jandarmi!...

Se reped, îi înconjoară. Se zbat, țipă, urlă... Cloots le scapă din mâini, sare în picioare pe masa juraților:

— Apelez la toată umanitatea!

— Apelează și la... dracu', luați-l, luați-i odată!

L-au trântit jos, îl leagă. I-au scos afară. Fouquier zâmbește. Jos, căruțele...

La *22 martie*, Franța află dintr-o proclamație a Conventului că „justiția și cinstea sunt ele înseși sufletul Republicii Franceze“ și că... împricinații și-au lăsat capetele în coșul lui Sanson, toți.

Hébert, până să-l urce pe punte, sus, mai lèșină de câteva ori. Îi era tare milă de sine, bietul, nu-i fusese de alții.

Tot ce se făcuse fu, negreșit, pe placul Dantoniștilor, deprinși până atunci să se întâlnească, rar, cu surâsul *lui* rece, dar nu să le fie și frică de dânsul. N-aveau nici o grijă. Și glumeț din fire. Desmoulins pomenindu-l pe Saint-Just, acuzând, zise: — Își poartă, al naibii, fruntea parc-ar purtà mirul! Se întâlnesc și celălalt îi răspunde tăios:

— Am să te fac să-ți porți capul ca sfântu'-Denis, așteaptă numai!

Nimic de zis, erau oameni tari! dar lipsiți de omenie. Iar lumea... de unde li-era teamă că va murmurà privind cum i se împrăștie idolii, nici nu crâcnì, dimpotrivă. Aplauze! în piață — acolo unde-i scurtà.

Și pentru întâia oară, au plătit birul inși care luaseră parte și ei la toate nelegiuirile. La *Comună*, le-au luat locul alții. Închinații lui Robespierre: Fleuriot-Lescot, Coffinhal, Payan...

Lui Robespierre i-a crescut puterea, urgie!

Abia a trecut săptămâna... Danton e la Sèvres. Nepăsător, dar ostenit. Amicii-l îndeamnă: — Nu te încrede, pleacă, du-te!...

Aplecat pe vatra căminului cu cleștele în mână, răvășește cărbunii. Plouase și noaptea era rece; pusese să facă focul. Târziu:

— N-ar cuteză niciodată! nu cred... — și cade pe gânduri. Se lumină de ziuă; Camille îi spune:

— Nu mai zăbovì, pleacă, fugi la Londra! cazi tu, cădem cu toții...

— Și Franța? pământul Franței cum îl car eu pe tălpile mele!? — Se întoarce la Paris, seara.

La miezul nopții, din porunca „Comitetului" îi arestează. Pe el, pe Camille, pe Séchelles și încă pe câțiva de-ai lor, pe toți pe care-i pot prinde. Fabre d'Eglantine și Chabot erau închiși la Luxembourg. Îi duc și pe ei acolo. Consternare!

A doua zi, în Convent. „Comitetul", prin glasul lui Saint-Just, le cere capetele, ...pentru salvarea Republicii! „Muntele" îngheață. „La toți ne vine rândul!". Legendre, singurul, bâlbâie câteva vorbe. Nemișcat. Robespierre îl privea:

— Zì, zì înainte! e bine să le cunoaștem și complicii

Bietul om, moale pe scaun, sfârșit. A tăcut, și ceilalți. Cât timp loviseră în alții, fie! Au sărit peste cal și-i cuprinde spaima.

Închișilor le zic „tagma indulgenților", îngăduința lor: pieirea Republicii!

I-au cărat la Conciergerie. Abia trecuseră opt zile de la săvârșirea lui Hébert.

Judecata trebuia să înceapă la *8 dim.* Au întârziat, în camera de Consiliu. Fouquier revede numele juraților. Danton are printre ei mulți prietini; îl scot pe Fabricius și pe încă patru. Au întocmit lista: Ganney, Renaudin, Souberbielle, Dix-Août, Lumière, Desboisseaux, Trinchard..., oameni de nădejde. Umblă zvonul că de dimineață fusese vorba să-l aresteze și pe Herman, fiindcă ar fi prea... moale, unii zic și pe Fouquier. Oricum, sabia atârnă de un fir pe capul lor, o știu amândoi. Șovăiesc, pier. Și sala nouă e prea aproape de stradă; aud de-afară tot ce se grăiește înăuntru.

Încep ședința aproape de nămiezi; să treacă mai iute cele trei zile. Au deschis ușa pretoriului. Danton năvălește înăuntru ca un taur și după el, ceilalți. Tribunalul e îngrijat și mai cu osebire, Fouquier. Prezența lor îi neliniștește. Apoi, cei... din sală, mai știi!? Sunt mulți și afară, strada e plină; urlă.

În bănci: Camille Desmoulins, Philippeaux, Hérault de Séchelles, Lacroix, Westermann și încă șapte, conspiratorii, și Delauney, Chabot, Fabre d'Eglantine, prevaricatorii. În jilț, Danton. Lumea, uluită; nu le vine să creadă. Prezidează Herman:

— Cum te cheamă?

— Ce!?

— Numele dumitale și domiciliul?

— Numele meu e scris în Panthéon-ul istoriei, curând locuința mea va fi în nimicnicie!

Un fior îi străbate pe toți.

Președintele, către Camille Desmoulins:

— D-ta..., și câți ani ai?

— Vârsta golanului Iisus, treizeci și trei, vârstă fatală revoluționarilor.

— Altul! Hérault de Séchelles, numele d-tale? — Se înclină, zâmbește:

— Cum ați spus.

— Vârsta?

— O zi mai mult decât ieri.

— Domiciliul?

— Unde ne porniți.

Rând pe rând, îi întreabă pe toți. Încep... Le citesc actul de acuzare, lung.

— ...și ați complotat cu *Moderații*, întâi. V-ați înțeles cu Girondinii, cu toți dușmanii patriei! cu infamul Hébert, cu toți mișeii și tu, Danton, tu căpetenia lor, erai în solda lui Pitt, primeai..., primești bani de la Coburg și...

Abia se mai stăpânește, sare în sus:

— Îmi simt toată ființa năpădită de groază, de scârbă! eu? eu să-mi vând țara!? eu am făcut-o! Eu, vândut cui? un om ca mine nu se poate cumpără, priviți-mă! și unde sunt cei care mă acuză?! chemați-i să le răspund aici...

— Și vroiați să răsturnați Republica, să puneți pe tron pe Capet...

Lumea din sală râde.

— Să jefuiți țara, conspiratori și aristocrați!...

L-a umflat râsul:

— Și mai spune o dată, spune să te audă tot Parisul, spune..., câine cu cerul gurii negru, auziți? Danton aristocrat! Danton vândut! Danton a jefuit Franța! caraghioșilor, lăsați-mă să râd!, — râde cu hohot. Tribunele murmură. Fouquier asudă. Știe, poporul atât așteaptă, un semn și-l iau, îl poartă în triumf la Convent, îi duc pe toți... — Doamne!, — își pipăie iconița din sân. Știe, o nimica toată poate dezlănțui publicul și pe cei din stradă. I-aude până în sală cum se grămădesc sub ferestre, cum respiră toată piața. Rânjete...

Danton mugește ca o furtună... Președintele:

— Dar închideți geamurile, trage!

Soarta Franței e în mâna lui Fouquier, știe. Și dacă șovăie, s-a isprăvit cu ei, cu el! și spaima-l desmeticește. Scrie...

Pe săli, afară, alături, mișcare mare. Fug pe scări... Grefierii, aprozii, de la grefă la parchet, la arhivă, caută dosare, piese pentru Fouquier, declarații. Martorii, grămădiți într-un colț pe sală, speriați, nehotărâți, vorbesc între ei, șoptesc. La „buvet"-ă, mai mulți ca niciodată. Foame... sete... frică! — Uff, ce zăduf!; curge apa pe ei. Conciliabule între jurați și judecători. Cei de la „Siguranță": Rhül, Voulland, David... trec de la unul la altul, le spun, îi îndeamnă, transmit poruncile comitetelor: — Toți, înțelegeți? să nu scape nici unul!

Zăbavă, griji, groază și sete!... — Toarnă! și mai dă-mi un pahar, repede! Zidurile încinse, de căldura din ei. Intră unul, toți îl înconjoară: — Vii de jos? ce mai e? Vuietul se mai potolește; trag cu urechea.

În sală, jos, Danton tună... Aplauze, ropot de aplauze! Camille le-aruncă în cap cocoloașe de hârtie. Judecătorii, jurații... privesc unul la altul, galbeni de spaimă. Dacă le scapă leul!? Fleuriot s-apropie de Fouquier, în șoapte: — Fii fără grijă, am toată Comuna și...

— Îți închipui, de ce tremuri atunci?, desface un bilețel, i l-a dat Bonnet, Herman îi scrie: „În jumătate de ceas, îi suspend apărarea. Trebuie curmat! altfel..." Îi scrie și el: Am de făcut o obiecție, una numai, după ce termini, dă-i-l, Bonnet, iute! „Își pregătise un

rechizitoriu straşnic şi o interpelare, privitoare la călătoria lui Danton în Belgia. Nu mai e timp! o vâra în ghiozdan, îşi trece mâna pe frunte, udă.

Niciodată cuvântarea lui n-a fost mai pătrunzătoare, mai aprinsă, mai plină de bărbăţie; şi nu-l pot face să tacă! Nici o vorbă de prisos. Le spune răspicat, în fraze scurte — focuri de puşcă:

— Şi ţineţi minte, până în trei luni poporul vă va sfârtecà în bucăţi, pe toţi vrăjmaşii mei! Eu l-am instituit, tribunalul revoluţionar, vedeţi bine: mă pricep!, — îl vede pe Cambon, în sală. — Spune-le, tu, ne crezi conspiratori, pe noi!? Celălalt surâde. — Iată-l că râde, nu crede, se întoarce către grefier, — Scrie, a râs!

Vuieşte toată sala. Herman bâţâie în scaun, judecătorii şi juraţii îşi pierd cumpătul, se turbură, acuzaţii sânt prea mari, îi depăşesc. Publicul se aprinde. Fouquier simte primejdia. Amar, David... umblă de la unul la altul, le suflă în urechi: — Dar sânt nişte sceleraţi! nu vă temeţi... Amândoi tremură.

În camera de alături, altă secţie. Prezidează Dumas, îi ceartă, înjură... O singură nădejde, au toţi: să treacă vremea! Încă... două zile şi juraţii „vor fi luminaţi". Alături, zgomotul creşte năvalnic. Li-e teamă să nu dea poporul buzna înuntru. Bonnet aleargă...

Fouquier coboară în fugă de la „buvet'"-ă, trece în cabinetul lui, trânteşte uşa; Grébeauval sare în picioare: — Au scă'!?... Scrie, cere ajutor Comitetului: — Furtună grozavă! acuzaţii cer martori noi, fac apel la popor, s-au răsculat! trebuie imediat un decret care să curme..., i-l dă, — Repede, repede Grébeauval! — şi iese. Intră în şedinţă. Către acuzaţi, dulceag:

— Şi fiindcă vreţi să propuneţi martori... Camille:

— Tot Parisul!

— Toată Franţa!

— Vrem! vrem!!...

— Am cerut instrucţiuni Conventului şi fără îndoială că...

Hérault:

— Mincinosule!

— Aveţi niţică răbdare, vă rog...

— Te respect, preşedinte, ai sufletul cinstit! — şi s-aşează în scaun.

Şedinţa continuă... S-a făcut seară, târziu. Acuzatorul public, în biroul lui. Singur, aşteaptă..., îşi frânge mâinile, îl trec năduşelile. Grébeauval se întoarce, îi dă un bilet, un petec de hârtie. — Asta e tot?, tremură, — Spune-le jos să îndoiască paza!

— Cetăţeanu' Hanriot e jos, în poartă.

— Da, bine. de ce!?

— Să..., că... vin *Cordelierii!...*

— De unde ştii!?

— Lumea spune. L-a cetit. S-aştept, va să zică, lesne! ne ucid pe toţi — şi şi-a prins capul în mâini, cade pe un scaun. Se deschide uşa; tresare. Vin Amar şi Vadier, intră. Dă-ne de băut, murim de sete!, soseau de la Tuileries, în fugă.

— N-am încă nimic!, abia vorbeşte. Trag de el:

— Vino-ţi în fire, avem noi! Le cade în braţe; pornesc spre bufet. Beau.

— Şi?

— Stai să-mi trag sufletul, omule, îi dă... Iată ce vreai să ai, decretul! Vadier:

— Acu' puteți judecà fără ei, îi scoți din sală și...

Fouquier zâmbește:

— Era nevoie, mi-era teamă! mâine... — și-și șterge fruntea leoarcă cu basmaua.

Herman amână procesul, pentru ziua următoare.

E ora 8$^1/_2$*dim*, „Siguranța", toată și comitetul celălalt, ...după perdea. Voulland și Amar se duc la „buvet'"-ă, îl căutau pe Fouquier, dau peste Herman și:

— În sfârșit, crezi!?

— Nici o grijă, nu-mi scapă.

— Știi că... sânt aici, și el, i-am văzut cărucioru' jos.

— O să le placă! Beau. Și-au mai potolit setea și coboară în camera juraților. Abia au intrat... Zgomot mare pe scări, ropăit... Gonesc. Ies pe sală, toți jurații; un aprod aleargă..., duce un plic; lumea cu mâna la gură, mută. Cei trei se privesc unul pe altul, tac. Trinchard, înspăimântat; Grébeauval le-a împărtășit grozăvia... Lescot a aflat:

— O... o scrisoare din străinătate, adresată lui Danton! Vadier:

— O ai? Fouquier:

— Lasă-l, se-apropie de Grébeauval: — Bine, ai trimes-o?...

— Chiar acuși.

— Liniștiți-vă, în câteva clipe va fi în mâna... Conventului.

— Auziți, o scrisoare de la... Pitt, negreșit!?

— Auzi, nemernicu'!

— Să vândă țara!

— Să piară ticăloșii!

David își freacă mâinile... Vadier-'i șoptește: — Te vede lumea, stăpânește-te! — Mi-e frig, așa...

Intră cu toții în sală. Trinchard abia s-a așezat, se scoală:

— Noi ne-am lămurit. Tăcere, apoi... Apărarea:

— Dar n-au trecut nici cele trei zile și... Vuiet, strigăte...

Fouquier citește decretul:

— ...și autoriză să se suspende dezbaterile fiindcă acuzații vrând să intimideze Tribunalul s-au răsculat și...

Danton se scoală, groaznic, face doi pași, se-apropie de judecători, trântește pumnii amândoi pe masă; ei în picioare deodată, palizi.

— Somez și pe jurați să spună, adjur și poporul de-aici, spuneți, dar spuneți odată! e adevărat că ne-am răsculat noi!? Clocotește toată sala.

— Infamie!

— Nu e adevărat!

— ...înseamnă condamnarea noastră la moarte!

— Nu se poate! lăsați-i să se apere!

— Evacuez sala!, — sună clopoțelul, sună...

— Minciuni, infamie! Aruncă scaunul cât colo:

— Și să știe toată țara: Conventul a fost înșelat!! — și-a încrucișat mâinile pe piept. Infamie!

— Rușine! rușine!! Fouquier face semne, e gata să... Herman:

— Declar audiența închisă, — și ies în grabă afară, i-a cuprins spaima, aleargă. Se ascund prin sălițe, pe unde nemeresc. Glasul lui răsună în toată clădirea:

— Mă vei urmà, Robespierre! mă vei urmà!...

Tropăit, izbituri, vaiete — învălmășeală. Fouquier aleargă pe sală, — „Bonnet, Bonnet, caută-l, unde e?!".

Omul cu pălărie înaltă se desprinde de lângă zid, se-apropie:

— Iată-mă.

— Ești gata?

— Când?...

— Îndată!

Înăuntru, jandarmii îi târăsc să-i scoată afară. Se țin de bănci, se-apucă de mese... Zbierete, răcnete. O hărmălaie nebună. Desmoulins țipă, plânge cu hohote:

— *Mamă, mamă!...*

Îi scot soldații, îi duc. Nu i-a mai chemat să le citească sentința, le-a fost frică de lumea dinăuntru, teamă și de cei din stradă. I-au adus la grefă. Acolo, le spune... Îi tunde pe toți șaisprezece.

Zi călduță de primăvară. Când au ajuns în piață, a început să plouă. Puntea, clăbuci. Roșie. Danton:

— Și să le arăți capul meu, să li-l arăți, face!...

Fabre d'Eglantine încheie șirul. Curge de sus. Gàta. *„Il pleut, il pleut, bergère"*...

Revoluția a călit sufletele. Dragostea a încetat de a mai fi șăgalnică îndeletnicire. Comedie amabilă, până mai ieri, devine dramă sumbră. Își pierde surâsul și râsul, e țesută din păreri de rău și amar. În răstălmăcirea generală femeile înfățișează prea puțin un sentiment, par a avea o misiune. O gravitate în grai și pe față. Mascula proles, — simțirea în adâncul apei, o bănuiești abia.

În sufletul lor, dacă mai au, poartă o hotărâre nestrămutată. Devotamentul crește, sublimează femeia, înalță fecioara. Caracterul eroic al vechilor curtezane se lămurește în ele. Prin firea ei înclinată spre cei împilați de către puternicii zilei, spre cei doborâți, însemnați de osândă, spre ei i se îndreaptă simțirea. Complexul firii-i rămâne același: înnoadă cu degetele ei străvezii panglica tricoloră; când va ieși în stradă, podoaba o va înfige după ureche. Simbolul alături de casa gândurilor.

Pași pe scară, ușa de la intrare s-a trântit tare!...

Repede! funda în păr și cu mânuța își potolește bătăile inimii. Ochișorii pe carte, 'plecată. După perdeaua alcovului ei a ascuns *un çi-devant* înscris pe lista abatorului.

Peste tot ia viață romanul și în tot locul moare. Epicuriană senzație și turburătoare. Nesiguranța clipei următoare. Vreme aspră: inima bate ritmul clopotului de alarmă.

Drăgălașele zâne întruchipate de Boucher citesc acum *Triste*-le lui Ovid.

Ca toate femeile timpului ei, fire romanțioasă. Mica patrioată nu visează decât virtuți lacedemoniene. Când prin fereastra deschisă spre stradă răsună cadența: trece miliția națională; zboară pe scară să-i vadă, să-i simtă. Își aprinde mânuțele bătând din palme. N-a cunoscut patima iubirii încă.

Jacquette are douăzeci și trei de ani abia, și văduvă de trei. Cuminte. Nu-i stă împotrivă nici o bănuială.

Bărbatul ei, om zdravăn — prea, simplu și de treabă, o adorase. O dezmierda cu stângăcia oamenilor prea masivi, mai mult părinte decât soț. Ea micuță, el vânjos, îi era frică să n-o sfarme când o lua în brațe, o lăsa repede jos. Dragostea care să te sfârșească n-o cunoscuse, îl iubea ca pe cel ce vede de tine când ești plăpând, micuț, bolnav și știi că-ți poartă grija, că te învelește, că-ți trage plapoma până la gură. Îl iubea ca pe bunica, pe dadaia. Inima nu i-o dăduse, fiindcă el n-o ținuse în brațe, s-o simtă. Sufletul îi dogorea trupul bolnav de așteptare, de dor. Căci dragostea e însuși sufletul femeii. Cele care din îndatorire nu se apleacă religiei firești sfârșesc nepotolite în truda închinăciunii.

N-avea să piară astfel.

I-a murit bărbatul. I-a lăsat și stare, bună.

Tovarășă credincioasă a societății *Amicii Constituției*, nu scapă o întrunire. În cuvântări scurte, simțite, își spunea gândurile. Nu sărită, nicidecum, dorul numai spre mai bine și pentru toți. Și patimă aprinsă în ce grăia! aiurea n-o simțise.

O ascultau cu însuflețire.

Hérault de Séchelles, unul dintre cei mai înflăcărați și cel mai tânăr dintre membrii Conventului; după stăruința Mariei-Antoinette fusese numit avocat general la Châtelet. Tovărășia legiștilor îi îmbogățise mintea și tot acolo i se dezlegase limba. Orator plin de făgăduinți.

În iulie 1789, trecuse sub steagul patrioților. Pornise la drum înzestrat din belșug. Chipeș, deștept, avut, vrednic, de neam și brav!

Electorii din Paris îl aleseră, în septemvrie '91, să-i reprezinte în Adunarea Legislativă.

Luă loc la extrema stângă.

Toți puneau în el neprecupețită încredere. N-a amăgit-o până la moarte.

Galant ca toți cei din vremea acelui sfârșit de veac — epocă zvăpăiată negreșit, dar plină de curtenire.

Împlinise abia douăzeci de ani când îi ieși călăuza înainte — pricepută. Ducesa de Polignac, după ce-i izbăvì din prisos curtea, îl prezintă la Curte.

Acolo... femeile prețuiau dragostea făgăduitoare de toate, repede împlinită și fără de cătușele veșniciei. Le cunoscu de aproape, fiindcă Lauzun strălucea la Curte și zburdălniciile sale cu regina — se șopteau multe! — le îndemnau pe toate la fapte. În mijlocul lor făcu de Séchelles primii pași în societate — pași pe loc... dar cari aveau să-l ducă departe. Pe altarul dragostei, tânărul părea că știe să pledeze lung și bine. Se pricepea să obțină achitare pentru cele săvârșite și pentru încercări neizbutite, circumstanțe atenuante. Multă energie, privire fermecătoare. „Celestul-Hérault", așa l-au poreclit femeile. Aventuros peste îndrăzneală. Ambițios, socotea femeia petrecerea divină și câte o dată treaptă la scara care să-l înalțe.

Nestatornic, — ce-i cădea în mână trecea mai departe. Rabelaisian în concepție: „Cine s-a înfruptat numai dintr-o pâine, un singur aluat cunoaște!" Vroia să le cunoască pe toate. S-a spus că frumoasa Morançy l-ar fi păstrat vreme îndelungată. Nu, „Stânca inexperienței" a scris-o autoarea pentru alții. O lua din când în când, când... o găsea la altul.

La 10 august 1793 se prăznuia, în Piața Revoluției, „Republica Franceză".

Hérault de Séchelles era pontiful sărbătorii. Luă de câteva ori cuvântul. Verva, căldura glasului său, avântul sufletului lui se întrecură. Trântì pe altar însemnele regalității, tună:

— ...Oameni liberi! popoare deopotrivă toate, frați! nu vă făuriți imaginele măreției voastre decât din atributele muncii, talentelor și virtuților voastre!

Urale nesfârșite!!...

Frumos ca un zeu din străvechime. Apucă făclia aprinsă, o aruncă pe rug. Flacările mistuiră mantia regală, stemele, tronul, coroana, sceptrul, florile de crin — emblema.

Uralele mulțimii, pentru el. El aprinsese focul...

Și tocmai în ziua 'ceea, pierdută prin norod o femeie tânără, înmărmurită de măreția și fastul serbării, de pregătirile revoluționare, de flacăra ce trecea în fiecare. Jacquette Aubert, — o bălăioară mică, ochii verzi, drăguță, zveltă; văduva unui chiabur din mahalaua Antoine. Aprinsă foc de idei de progres, de umanitate, de natură, de tot ce invocau îndrăgostiții „Rațiunii"...

Scânteia care aprinsese rugul independenței aprinsese și sufletul ei.

Hlamida regească mistuită de flăcări, pierise astfel trecutul!... Pierea și reazămul ei în propria-i virtute, în forțele ei, în ce deprinsese.

Și dragostea creștea...

Nu-și mai găsea astâmpăr. Nu-l mai putea uità. Cercă..., dar pe buzele tuturor numele lui. Autorul „Teoriei ambiției" îi apăru sortit să regenereze Republica.

Ea... care visase numai libertate socială, îl vrea stăpân sublim, despot. Vroia să-i fie roabă veșnic, slujitoare 'plecată. Sufletul îi închinase mintea, firea.

Avea sufletul plin. Se spovedì prietenei sale și Olympe Audon pricepu că pojarul era fără leac. Apoi... Jacquette era liberă, Hérault — flăcău. Se gândì să-i lege...

Olympe avea un prieten, lăncier cu înfățișare mândră, brav, galant, fierbinte. Saint-Amaranthe, voluntar, angajat și sub drapelul dragostei, era nedespărțitul tovarăș de petreceri al lui Hérault.

Tot li-era prielnic. Puseră la cale o masă împreună. Jacquette primì... cu presimțirea primejdiei întreagă. Încercă să se apere cum știu femeile, ...cum dau buzna-n flăcări fluturii. Mintea-i spunea:

— Du-te 'ncolo!

Inima:

— Vino 'ncoace!

Prânziră la Leblanc, vestitul birtaș din rue de la Harpe.

Jacquette, drăguță și tăcută, fața aprinsă... Un șorțuleț de satin, băierele încrucișate pe piept, o haină lungă plușată culoarea floarei de tei, pantofi mititei, — cocarda tricoloră ștrengărește pe urechea stângă; drăguță, dulce și speriată...

Atâta drăgălășie îl cucerì pe Hérault dintr-o dată; simți că el va fi gaia puișorului ăsta. ...Simțise și ea că-i bătea inima tare.

Saint-Amaranthe le cântă, Olympe puse alte întâlniri la cale. Băură pentru popor, pentru izbândă, pentru frumos, pentru amor și pentru libertate. Hérault îi ținea mânuțele-n palme, privea în sufletul ei și-i spunea... ce se spune.

Președintele Conventului cucerise iute pe mica cetățeană, apoi o lămurise că dragostea și căsătoria n-au același drum și rar poposesc împreună în bună înțelegere. Ea credea tot ce-i spune. Se întrecură astfel să învingă prejudecăți, superstiții. Peste convenționalisme înălțară dragostea lor.

La Chaillot, lângă Sainte-Périne, o căsuță cu ogradă și grădină-n fund și farmecul singurătății. I-au zis: „Chioșcul prieteniei".

Câteva odăițe, o cameră mare — o boltă. O scoică imensă — căminul. Flacără mare. Pereții în frunze și mușchi verde. Pe jos, iarbă și flori: un covor.

Statui mitologice, sub alta mai mică și goală o inscripție: „Fugiți de-aici profanilor dacă nu sânteți puri și goi ca și noi!"...

Acolo-și duse prada drăgălașă. O rază de fericire o străbătuse, îi pătrundea sufletul, firea — iubea!

Beția simțurilor trezite o schimbară pe Jacquette. Fericită? — Da, prea. Dar presimțirea o neliniștea. Își admira leul, dar o frământà spaima să nu-l piardă. Pizma, josniciile politice, atâtea capcane în care putea să cadă. Călca prea drept, își spunea prea deschis gândul. Ea, femeie slabă, îl mustrà:

— ...ia seama!

El, din umeri:

— N-am habar!

În purtarea lui nici o simteală. Totuși, Bourdon de l'Oise îl arătase, la 10 decemvrie, ca fiind ex-nobil. Apoi, ticălosul măsluise împotrivă-i un schimb de scrisori cu regaliștii; mai spunea, în sfârșit, că Hérault ar slujì ambele tabere.

Împricinatul se apără cu semeție. Nevinovat, rămase în „Comitetul Mântuirii-Publice".

Se astâmpărase iar grija micei Jacquette, puțin.

Cuibul dragostei lor ar fi trebuit tăinuit. Dar bucuria se spune, se cântă, se-arată. Hérault era fericit și norocirea vroia s-o înfățișeze.

Primeau prieteni și cunoscuți. „Pune-te masă", pentru toți.

Ea, plecată voiì lui.

Isteață, drăgălașă cu toți, atât cât-îi cu cale; cochetă, fiindcă era drăguță; surâsul veșnic pe buze, fiindcă avea râsul în suflet. Fu regina micului cerc. Impunea respect negreșit, dar deșteptà patimi — slavă celor slabi, celor dârji pasiune.

Singuratecul cuc știe să strice cuiburi...

Printre alții venea și Saint-Just în casa lor, venea des. Îl încinsese patimă grea. Saint-Just avea înfățișare plăcută, vorbăreț, încrezut peste poate, se îmbătă iute de izbânda ce socotea aproape. Se înșelase, n-o putea cucerì. Urî din puteri ce-i stătea în cale.

Acì începe vina lui Hérault, și-atâta, alta nu. Micile pricini ale întâmplărilor mari: temeiurile ascunse, adevăratele motoare ale politicei oamenilor.

Séchelles fu predat „Siguranței" și arestat, la 9 martie, îl închiseră la Luxembourg.

Jacquette mijlocì să-l scape. Înfățișă peste tot o demnitate republicană. Le ocărî josnicia, cerù dreptate. Îl văzù pe Robespierre, fără să-l roage. Saint-Just îi ațìnea calea pe toată sălile, pe străzi, la răscruci, — nici o privire, dispreț. Îl încâină și mai rău, spumegă. Atât îi ceruse: o fărâmă de dragoste, numai trupul, și libertatea lui îndată. Nici moartă! Cu ceilalți fu tare, șireată, blândă, stăruitoare. Nu folosì la nimic.

Se apropia sfârșitul.

La 2 aprilie, acuzatorul Fouquier-Tinville își pronunță rechizitoriul; îi trebuia capete să le astâmpere foamea și setea de sânge.

Pe temeiul raportului lui Saint-Just, care cerea osânda, fu condamnat la moarte.

Dar i-ați văzut pe toți, încă de când i-au pornit de la grefă...

Jacquette, stăpânindu-și groaza, durerea, tremurând toată, așteptà în calea convoiului. Se sprijinì cu mâna de căruță, privind spre el îi trimese sărutarea cea din urmă. Pornì după furgon.

Ajunseră în piață... În piața unde-l văzuse întâi, preamărit, aclamat de popor.

Îi suiră sus pe punte. Ea, de jos, privea mută spre eșafod.

Hérault, stăpân pe el, neînfricat, vru să îmbrățișeze pe Danton. L-au smuls călăul. Danton: „— Nătărăule, capetele noastre tot se vor întâlnì în coș!".

Auzì cuțitul... N-a mai avut putere, a 'lunecat pe piatră, jos, în nesimțire. Au dus-o pe brațe într-o casă din vecinătate, la Simonne Brissart.

Când și-a venit în fire, ajutată de Olympe și de Simonne, s-a târât până la cimitirul Monceau, acolo lângă căsuța ce-și clădise ducele d'Orléans.

În schimbul unei pungi pline cu bani, groparul, din grămada de căpățâni i-a dat voie s-aleagă, i-a dat și un sac. A ajuns acasă, cu sarcina-i scumpă. A spălat-o.

Piedica pierise. Saint-Just izbândise, nu-i mai stătea nimic în cale. Jacquette era singură. Încă două-trei zile să-i lase răgaz și apoi... Încrezut cum era, își spuse: „poate se și gândește la mine?"... Supărată? — Da, puțin, poate, dar îi va trece!... Puterea să se hotărască... o va găsì în dezmierdările lui, când o va ține în brațe.

Afară era soare, natura toată deșteptată.

Îl înviorase gândul... Își privì chipul în oglindă. Înnodă o cravată nouă. Îl îndemna pașii 'ntr-acolo. Gata să iasă. Un răvaș...

Privì iute la semnătură. Un surâs de desfătare și:

— Mai curând decât credeam! Ceti scrisoarea:

„Cetățene reprezentant,

Mi-ai oferit dragostea ta, am respins-o atunci; din pricina ta sânt pustie de suflet; dacă ai bunul plac să vii să afli cum mă dau, — cată să fii diseară, după Apus, în odaia mea; am dat poruncă: toate ușile ți se vor deschide.

(ss) Văduva Aubert"

Chaillot, în 17 germinal II.

Deputatul comitatului Aisne cetì, recitì biletul, pricepù că trebuia să se folosească iute fiindcă o încerca urâtul, singurătatea, dorul de el poate...? Cunoștea sufletul femeilor, nestatornicia lor, hachițele. Desigur, admirația ce-i purtà îl ajutase. Apoi era singură, avea nevoie de sprijin. Pilda o înspăimântase, se făcuse ascultătoare. Râse, schimbă cravata, înnodă alta.

Se însera; ieși — grabì pasul.

Apusese soarele. Sosì. Trecu în grabă prin curte, poteca. Ușa deschisă.

— Cuminte, discretă, vom fi singuri! — Împinse ușa, străbătu trei camere. Nici un zgomot. O clipă-i fu teamă:

— O cursă? Nu, în atmosfera parfumată simțea că-l așteaptă.

În pragul odăii — puse mâna pe clanță, intră.

Îi înverzì fața, clătinat pe picioare, mut.

O spaimă nebună, grozavă, îl pironise pe loc.

Acolo unde socotea că-l așteaptă dragostea... Două candelabre aprinse. Patul lor. Pe aceeași pernă două capete, buzele lipite topite în extazul iubirii parcă șoptindu-și cuvinte de dragoste.

Capul lui Hérault și capul ei — moartă.

Robespierre domnea precum un despot. Săvârși prea multe. Negreșit, când, în Champ-de-Mars și aiurea, se perindau procesiunile, aproape zilnic, tovarășii și adversarii săi treceau cu vederea fastul înfățișat, dar își dădeau bine seama că însăși „dictatura" se înfățișa astfel și, curând, fiecare se socoti în primejdie. Mulți dintre foștii comisari ai poporului, rechemați, nu mai cunoșteau odihna. Poporul mărunt încă se săturase de atâta risipă și de vărsarea de sânge, și totuși nu sânt semne ca lucrurile să se îndrepte, dimpotrivă. Denunțurile curg și execuțiile nu mai contenesc. „Unde vrea s-ajungă!?", se întreabă fiecare, — „și ce-o mai pune la cale!?".

Au prânzit împreună, câțiva prieteni. Gata să plece. S-au strâns în jurul lui.

— „...am alege o zi mai plină. Cu Tinville ne înțelegem iute și dacă le dați ordin, vom avea tot ce ne trebuie și pornim în piață în corpore, tot Conventul. Dăm execuției un caracter mai solemn și arătăm dușmanilor patriei și străinătății că teama nu intră în atributele Republicii", — își împreună mâinile lungi albe pe genunchi și așteaptă. Nemișcat, ca o fiară la pândă; ochi de rechin. Couthon:

— *Une messe rouge, alors?*

— Tocmai ce spuneam.

— Poate că ai dreptate, Amar, proiectul..., — repezit: — dar ce zice Vadier?

— Entuziasmați, și Rhül și Voulland!

— In-te-re-sant! Souberbielle, doctorul:

— Vedeți, poporul nu le mai mistuie, s-a cam săturat și exibițiile acestea l-ar putea indispune...

— E natural ca un medic să gândească astfel, dar orice indulgență, astăzi, ne poate fi fatală!

— Amar, d-ta judeci cum trebuie. Vin-o mâine la Comitet, Saint-Just sosește diseară și... Bellion:

— Și eu sânt de părere că e mai bine să...

Încruntat:

— Poftim!?

Tace și...

— De ce ai oftat!?

— Nu, emphisemul meu..., — și-l îneacă tusea.

— Da, vorbim noi mâine, și... iată de ce te chemasem pe d-ta, Scellier și pe d-ta, Leroy...

— Nu cred să mai plouă, dar... — și-apropie scaunul.

— Fiindcă lucrați cu atâta încetineală și dați necontenit exemplul unei tărăgăneli, care se resfrânge asupra autorității guvernului și o slăbește, treziți-vă odată!, — păturește șervetul și-l pune pe masă.

— Pitt îi tot trimete aici și afurisita aia, Viena! aud, — cu mâna pâlnie la ureche.

— Dar legea cere forme, că doară ele sânt salvgardarea inocenții și... Leroy:
— Și Carrier ne-a trimes două lostrițe mari, zici că vrei să...
— Știu, procedura e necesară, totuși... Scellier:
— Eu baremi, ce să-ți spun, aș privì violarea formelor ca pe cea mai odioasă crimă!
— Va să zică mergem la Marbeuf, mâine dimineață, bine.
— Hm..., așa sânteți! Cu formele d-voastră paralizați devotamentele cele mai sacre și sugrumați virtutea, d-ta ce zici, Couthon?...
— Gândesc ca și d-ta, Maximilien, când patria e în pericol înduioșarea este paricidă!, se întoarce către gardian, — Ia-mă, Javoir, mergem, și se prinde de gâtul lui.
— Și dați curaj conspiratorilor! dar... așteptați, curând... va venì o lege care să vă scape pe d-v, *Tri-bu-nalul,* de povara aceasta — și îi privește țintă. — O să vedem atunci, Scellier!... Leroy-surdul:
— Câte mi-aud urechile, ce să vă spun, aseară fusei la teatru, la *Varieté* și...
Tac. Atâta îndrăzneală mai au, să tacă. Bellion și Souberbielle își suflă nasurile în basmale, ascultau cu ochii în lacrimi.
— Muieri!, se scoală, își ia pălăria, — Hai *Brunt,* să respirăm, mila a viciat aerul aici, în prag, se oprește: — Scellier, nu uità să-i spui lui Tinville că m-ai văzut, să nu uiți! și poți să-i spui și lui...
Pornesc; el înainte. Singur, cu câinele după el. În urma lor, cărucioru1...

Osândirile curg.
Robespierre nu mai dă pe la Adunare. Îi trebuie temeiul să poată spune că mâinile lui nu sunt pătate de sânge.
Nu-l va crede nimeni.
Nelipsit de la Jacobini. Fulgeră împotriva îngăduinții. Cere capete cu duiumul. Îndeamnă. Saint-Just l-ajută.
Cei din Convent, amenințați, încep să se strângă. Pricep că altfel le vine rândul.
Își vor păzì pielea!
Lumea vorbește...
Cică au fost două muieruște, surorile Saint-Amaranthe, iubețe și cu lipici. Și altă soră a lor, asta căsătorită.
Cu una din ele, zic, c-ar fi trăit Robespierre, dar fiindcă fata s-a apucat să spună la o petrecere că ibovnicul ei vrea s-ajungă... rege, iubitul ei i-a luat capul. Cu cealaltă se avea Augustin, fratele mai mic, dar se ținea de ea, scai, și Saint-Just. Fata avea pe vino 'ncoace.
Pe drept sau nu, așa a fost cheful fetii, n-a vrut să-i dea... ce-i cerea și ăsta. De-aia au dat-o pe mâna călăului.
Maica lor ține la No 50, de la palatul Égalité, casă de joc și pălăvrăgeală.
Fata care i-a rămas, plină de nuri și fierbințeală. Măritată cu Sartines, nepotul locotenentului de poliție, dar ajută și în casă. Mușteriii vin de dragul ei, îi mai îndeamnă și vinișoru' și cărțile și că o știu pe-aproape...
Lumea pleacă ori se prăpădește... de la o zi la alta.
Vin sau veneau acolo: Dessieur, tânărul Robespierre, Danton, Lacroix, Hérault de Séchelles și vestitul baron de Batz și alții.

Taifas şi cărţi.

Mai vin: Marie Granmaison, fostă artistă la Teatrul Italian, amanta lui Sartines şi alte prietene de-ale ei. Până în prag, să-şi însoţească stăpâna, vine şi Marie-Nicole Bouchart, o fetiţă de cinsprezece ani, dar pare de treisprezece abia. O căprioară. Plăpândă. Priveşte ca un copil ce e şi-i râde faţa şi gura şi ochii. Frumoasă ce nu s-a pomenit! La toţi li-i dragă. Toţi o răsfaţă.

Urgia s-a năpustit iar pe casă. Nu-i înghiţise pe toţi. Vina? Cele două surori plecate deapănă ghemul... Îi trage aţa.

Unii fug; se ascund. Printre ei şi pe Batz. Ceilalţi sunt căraţi la judecată. Scurtă. Gata să-i pornească...

Aduc cămăşi roşii, pentru verii Rénault, sânt patru, pentru Saintenax şi Ladmiral.

Vine porunca pe toţi cin'zeci şi patru câţi sunt să-i îmbrace la fel, în cămăşi numai. Zic că au conspirat împotriva lui Robespierre.

Sărmana Granmaison e prăpădită de groază, nu o mai ţin picioarele. Fetiţa, grămădită la poalele ei, îi spune poveşti, să-i astâmpere gândul. Râde. Îi umblă guriţa morişcă.

Vin, călăul şi ajutoarele.

Scârţâie foarfecele. Cad cozile, pletele. Acum le leagă mâinile. E rândul lui Marie-Nicole.

Fata se scoală în picioare, face doi paşi, se înclină frumos şi întinde mânuţele să i le lege.

Larivière, ajutorul.... se-ntoarce spre tovarăşul său Desmorets:

— Nu e bajocură, spune!?

Desmorets dă din umeri:

— Ce poţi să faci?, — oftează.

Fetiţa râde, dar i s-au umezit ochii. Mari, negri. Îi priveşte cu încredere şi parcă le zice: „Nu e aşa că n-o să mă omorâţi?..." i se bate pieptul.

Larivière aruncă ştreangul:

— Caută pe altu' să-ţi lege mâinile, meseria nu m-a învăţat să leg copii!, — l-a podidit plânsul.

Au întârziat. Fac numărătoarea...

Lipsesc doi. Au rămas în sală: Rollet d'Arvaux, 79 de ani, fost preşedinte la Riom — demult, şi soţia lui, o băbuţă.

Bătrânul moţăie pe un scaun — habar n-are de întâmplare.

Ea, în genunchi lângă el, se roagă.

Vin să-i care.

Îl tunde.

— *'hăăă'hââc'... 'aaap'ciu!!*

Desmorets:

— Noroc!

Unchiaşul:

— Ploo-uă taaare?

Îl scoală, să-i pornească.

— În-co-co-co-trooo?

— În paradis!, — îi răspunde bătrânica.

— Cu ca-cà-reeta?

— Oui, mon ami.

I-au suit în căruță.

Fetița s-a rugat s-o lase să stea lângă stăpân'-sa. Îi spune la snoave, să treacă vremea, și râde.

Pornesc spre bariera „Tronului-Surpat“.

Trăncălăul a scos poporul din case în uliță.

În căruța dintâi cinci femei, toate tinere și rumene. Le căinează oamenii:

— Sărăcuțele! Văd în căruța a treia copilu'. Țipă, zbiară:

— Nu copii! nu copiii!!...

În mahalaua Antoine sus la ferestre, femei, lume. Își acoperă fața cu mâinile:

— Nu co-piii!!...

Fetița privește.

Cortegiul trece.

Au ajuns.

Rând pe rând... Ea e a noua.

S-a culcat singură pe scândura udă, cuminte, a întins gâtul și:

— Cetățeni, stau bine așaa? *'hâi!*

Cap. VI

DRAMATIS PERSONAE

DAVID cav. Jacques-Louis: pictor și legislator. N. 1748; m. la Bruxelles în 1825. Deputat; în „Comitetul Siguranței Generale". Opere de seamă: *Amours d'Antiochus et de Stratonice* (1775); *le Serment des Horaces; la Mort de Socrate* (1787); *Une Esquisse du Serment du Jeu de Paume; Marat expirant* etc. etc.

ROBESPIERRE, Maximilien: 1758–1794.

COLLOT d'HERBOIS: Jean-Marie; artist-comic și legislator. N. 1750; m. la Cayenne, 1797. Deputat, în Convent. Blestemul Lyon-ului.

BOURDON de l'OISE: F-çois-Louis. N. 1758; m. la Synnamari, în 1798. Deputat, în Convent.

COUTHON-Georges-Auguste: avocat și legislator. N. 1755; executat în thermidor II. Membru în Convent, în „Comitete".

— precedenți; deputați; armată; popor.

Locul de privire:
1794

La Paris: în piața Revoluției, în Champ-de-Mars; la „parcul Național", în CONVENT.

Au trecut trei luni de când l-au izgonit pe Gobel, arhiepiscopul Parisului. Slăbănog, moșneagul și nevolnic, cuprins și de groază se lepădase de păstorie, să-și mântuie viața. I-au luat tot ce putea dà, și biserica, i-au luat și capul; zace în groapa comună, la „Errancis", cu Hébert, cu Cloots și cu Chaumette și cu alte multe sute de inși.

Pe fruntarul de la Notre Dame, între cele două turnuri pătrate, se lăfăie minciuna, firma: *„Templul Rațiunii"*, pusă acolo de... Chaumette.

Necumințenia nu s-a curmat, dimpotrivă. Taie în neștire.

Stăpânul Franței e Robespierre, stăpân desăvârșit. A dat jos „tăblia" de pe mitropolie. A doborât întâi făptașul și apoi, fapta.

Lumea se întreabă: „Ce ne-o mai venì pe cap!?". Nu mai au Biserică.

Pe toate străzile, zidurile pline cu afișe albe. Un decret! sună: *„Poporul francez recunoaște existența Ființei-Supreme și imortalitatea sufletului"*. Norodul, ce să priceapă? habar n-are. Unii cred că e vorba de *„el"*, dar îl știau toți de stăpân, alții zic: „om vedea!".

Precum spune decretul, aidoma zugrăvesc iute o firmă nouă, dar mai dihai, și o înțepenesc sus între turnuri, la Notre-Dame. Schimbà lăcașul stăpânii, întruna! Poporul, nedomirit. Adastă.

— Loc, loc! pentru comisarul Conventului, faceți loc!..., — ține sus deasupra capului pălăria cu pămătuful tricolor, o clatină, s-o vadă lumea; cu stânga trage de mână odrasla, băiețelul și altul i-aleargă în urmă, prins cu mâinile de pulpana hainii, flăcăii lui. Răzbat anevoie. — Loc pentru comisarul Conventului!, — el e și crainic și arătare. Lumea se dă la o parte; i-au luat seama.

— Cetățeanu' David!

— Da-da, el e! David... Cine nu-l cunoaște!? și nu-l iubește nimeni.

— El l-ațâță pe ăla!...

— El le scornește, năzdrăvăniile-astea toate, fir-ar!

Om de treabă fusese, potolit, tăcut și măsurat. Își vedea de casă, de copii, de nevastă și de arta lui, minunată! Disprețuiește, e drept, Academia și pe moderni, cucerit de simplicitatea antică, închinat altor vremi; și dacă-l... inspiră, treaba lui. Dar fanatismul politic i-a sucit mințile rău; s-a îmbătat de stoicism antic, turtă. Va rămâne pildă trăită de ceea ce spiritul de partid poate face dintr-un artist dăruit cu mijloace precum nici unul. Deputat, — într-o zi, înflăcărat de cuvântarea lui Marat, care-și apăra pielea, se saltă de pe bancă, spune: „— Sânt om de treabă, zău! ucideți-mă și veți vedea singuri că dreptatea triumfă, sânt virtuos!", trăia bietul cu mii de ani în urmă.

Pétion ascultà, le spune, îi lămurește: „— David, săracu', e în delir, înșelat de nemernici", iar lui: „— Ai să-ți aduci într-o zi aminte, Davide!". Era până nu căzuseră nici Girondinii. De-atunci, câte!... Negreșit, a votat și moartea regelui. După Brutus, mai putea face altfel!? Și totuși, el, pictorul Sabinelor și al Horaților cornelieni, el, dictatorul artelor, mâzgălește măscări, caricaturi proaste și îndeamnă la surparea stemelor regești, pe unde au mai rămas, pe case.

Cu dulcegăriile veacului a încheiat-o, clădește aspru. Se prăznuiește cândva într-o piață vreo ispravă republicană, e nevoie de vreo „madamă" care să înfățișeze „Virtutea"

sau de vr'un uriaș, care să reprezinte *poporul*, iute la treabă! Desenează, zugrăvește și bănănaia e gata, năprasnică! O namilă, ajunge cu umerii la catul al doilea; pe frunte i-a scris *Lumina*, pe piept: *Adevărul*, pe pântec: *Natura!* pe brațe *Forța și curajul* și dă singur lămuriri:

— Priviți, am reușit să înfățișez Poporul!

Lumea strâmbă din nas:

— S-a ramolit!

— E scrântit rău! Surâd, nu-l mistuie.

Ce statui mai erau, puține: rămășițe, le-a acoperit cu broscoi mari de mucavà și i-a vopsit verzi și ruginii, pe spinare; „broaște râioase!", adică. Spirit greoi. La „Cabinetul Stampelor", aveți colecția cu mărturisirile lui. E membru în Convent, în comitetul „Siguranței", la *Tribunal*, tare și mare, e și pictorul regimului. Stă la „Luvru" unde-și are și atelierul, la colonade, deasupra. Acolo i-a îngăduit Ludovic XVI să locuiască; rând pe rând, va fi la toți stăpânii; și Lycurg și Solon. Curând, îl va lăsà și soția, speriată de atâta schimbare la față.

— Loc! loc pentru comisarul Conventului!, — a străbătut în curmeziș toată piața Revoluției, „grădina națională" și se întoarce grăbit să-i iasă stăpânului înainte; țâncii abia se mai țin după el, aleargă și le curg mucii.

Lumea a împânzit toată împrejurarea, încă din zori. Sărbătoare mare, poruncită să fie. Programul serbării a fost întocmit de Louis David, negreșit, și starostele ei învestit de Convent: *Robespierre!* A întârziat dinadins; în sfârșit, se arată și după el, toată Adunarea la câțiva pași în urmă.

Au pogorât scările Palatului.

El înainte, în frac albăstrui-vânăt, gătit-împopoțonat, spilcuit. Pălăria nu i se mai vede din penele de marabut și din egrete, îi cad și pe umeri. În mâini ține precum fiecare un snopișor de spice de grâu. Posomorât mai totdeauna, azi îi râde fața.

David îi iese înainte, amerit cu pălăria în mână și i se înclină până la pământ.

Zi frumoasă, de început de iunie. În mijlocul grădinii mari au ridicat un amfiteatru. Alaiul o ia la dreapta, pornește într-acolo. Ajung. Pătrund în bănci, deputații; mulțimea stă grămădită pe lături. Copiii poartă coronițe de micșunele și fetele coroane de myrt; bărbații, în dreapta, fruntea încinsă în frunze și ghindă; bătrânii au pe cap cunune de țipirig și de foi de măslin. Femeile în stânga, toate, țin fetele de mână; încărcate cu flori, pline.

În fața estradei, întruchipate: *Discordia, Iubirea-de-sine* și *Necredința* — hărăzite tustrele suratele, să fie mistuite de flăcări.

De cum au intrat în bănci, s-a pornit și muzica.

Robespierre se scoală.

— Tăcere! tăcere!! — muzica tace.

— Francezi republicani! a sosit în sfârșit și ziua în veci lăudată, în care poporul francez slăvește *Ființa Supremă*. Niciodată de când s-a creat, pământului nu i-a fost dat prilejul unui spectacol asemănător, — tușește, își întărește glasul. — A privit domnind tirania! crima și impostura! acum privește la o națiune întreagă în luptă cu toți opresorii neamului omenesc, o vede suspendându-și căznelile ei eroice pentru a-și înălța gândul și urările spre marea Ființă care i-a dat însărcinarea de a le întreprinde și curajul de a le desăvârși!; — tunete de aplauze umplu văzduhul, urale; și termină astfel:

— Să ne mai dedăm și astăzi bucuriei și desfătărilor curate și mâine, — și-a înăsprit deodată vocea, — mâine, când ne vom apucà de lucru să lovim cu înzecită înverșunare în vrăjmașii patriei! — și s-așează.

Vorbe..., dar la auzul lor tresar cu toții. Un suflu de moarte a trecut prin mulțime. Deputații se uită unul la altul.

Se ridică din jilț, coboară treptele; i-au dat o făclie aprinsă; face câțiva pași, se apropie și dă foc, aprinde fustele „belelelor". Pâlpâie, pârâie, ard toate trei — vâlvătaie.

Din spuza lor nestinsă, se-arată „Cuminţenia"! zic, afumată-pârlită. Arde și ea, s-a scorojit, cade. Lumea face haz... — *hi-hi-hi...* — *Ha-ha-ha!*

Robespierre se urcase iar în scaun, se scoală și cuvântează mulțimea:

— ...și să jurăm că nu ne vom opri până când nu vom extirpa din rădăcini viciile coalizate împotriva Republicii! și...

Cei din spatele lui schimbă fețe-fețe:

— Ce mai are de gând!?

— Ce vrea cu noi?

A isprăvit și pornesc cu toții spre câmpul lui Marte; el înainte la zece pași, calcă rar, apăsat. Înapoi, în primele rânduri, Collot d'Herbois și Bourdon, merg alături, șoptesc:

— Uite-l ce țanțoș...

— Mai încet! că te-aude, și... mult ne-a mai luat înainte!

— Ăsta vrea s-ajungă...

— N-a ajuns destul!?

— ...împărat, poate!?...

David le deschide drumul, cu pălăria în mână:

— Loc! loc pentru comisarul Conventului! — s-a deschis o pârtie înaintea lor, cât vezi cu ochii.

S-au oprit în piața-*Roșie*, în fața ghilotinei, pe care au împodobit-o cu steaguri, covoare și flori. Slujitorii ei, cu gâdele în frunte, stau smeriți pe două rânduri, îmbrăcați de sărbătoare cu cunune în cap și cu spice de grâu în mâini. *Abundența!*

Lângă ei, puțin mai înainte, un car alegoric; șase boi chipeși cu coarnele aurite, abia-i stăpânesc argații. În car, despletite, mulțime de fete încoronate... *Sârguința, Blândețea, Forța, Virtutea, Răzbunarea...*

Robespierre cuvântează:

— ...și nu ne vom opri până când nu vom extirpa din rădăcini viciile coalizate împotriva Republicii!

Vor să pornească. În fruntea alaiului, carul cu... făgăduitele. Boii se opresc, sar în lături, smucesc, mugesc, gata să rastoarne carul. Argații pe lături, trosnesc din bice, îndeamnă. Suflă vântul. O putoare cumplită! din groapa în care se scurge sângele... Boii au luat-o razna, în goana mare. Câinii-i latră, mulțimea strigă, câțiva copii au încăput sub roate; și-au făcut spaimă dobitoacele, nu se mai opresc, fug... Țipete, țipete!... De pe parapet, de sus, au căzut în Sena, cu car cu tot în valuri și fetele.

Aleargă lumea, își caută copiii.

Procesiunea își vede de drum.

În „Champ-de-Mars", pe locul unde fusese *altarul patriei*, David a clădit un coșcogea muntele și în vârful lui, să-i țină în umbră pe toi, un stejar. Sub crăcile lui, s-a ghemuit

Adunarea. În vale, cetele toate. Încep o symphonie. Cântă cu toții..., împletesc muzica lui Méhul cu cuvintele din André Chénier, încă nu i-au retezat capul.

La un semn, tineretul *„zang!"*, a tras săbiile, și jură în fața bătrânilor:

— ...să ne apărăm patria!...

Mama-și saltă pruncii în brațe, li s-au împărțit fiecăreia câte unul; toți întind mâinile spre Cer, și copiii și uncheșii...

— Jurăm să murim său să învingem!

— Zurăm! zurăm..., — strigătele se împletesc cu bubuitul a cin'zeci de tunuri.

Au jurat în cor de trei ori și pornesc să dănțuie, și bărbații să bea; cârmuirea le-a purtat de grijă. Bucuria poporului! Deputații s-au împrăștiat, pâlcuri-pâlcuri, s-au îndreptat spre oraș.

Iată ce se petrecea în Paris, și... înafară:

Răzvrătiții din Vendée-a, înfrânți la Chollet, s-au împrăștiat. Jourdan învinge pe Coburg, la Wattignies. Hoche și Pichegru au gonit dușmanul din țară. Dagobert, măcar că trecuse de op'zeci de ani, i-aruncă pe Spanioli în munți înapoi. Armata republicană care a amuțit Lyon-ul pornește asupra Toulon-ului. Cetatea, o păzesc douăzeci de mii de Engleji și Spaniolii. În capul oștirii care împresoară, Dugommier. În fruntea artileriei, un căpitan tânăr. Abia împlinise douăzeci și trei de ani, — o să ne mai întâlnim cu el.

Fortăreața a căzut, repede. În port, mai pluteau douăzeci și nouă de vase franceze. Englejii scufundă șaptesprezece, ard nouă și iau cu ei trei, dau foc și arsenalului; și-au luat rămas bun, pleacă. — victorie! Orașul și-a deschis porțile și precum s-au purtat Couthon și Collot, la Lyon, se poartă și Barras și Fréron aici. Ucid cu ghiotura.

În anul trecut au pornit-o prost și au sfârșit amestecat. Anul acesta se-arată falnic, de la început. Franța ține pe picior de război un milion de soldați. Truda lui Carnot n-a fost degeaba. Prinși în lupte pe toate hotarele, batalioanele nu pregetă. Aleargă unde trebuie și astfel nu secătuiesc provinciile. Dau târgurilor garnizoane, însuflețesc piața și norodul. Ochii privesc departe afară și vuietul nu îngăduie să auzi gemetele canoniților, nici n-au prilejul să-i vadă. Zoresc, unde cere nevoia.

Nicicând n-a fost popor mai măreț înafară și mai netrebnic înăuntru' țării.

Oșteanul s-a întrecut pe sine, după ce depășise pe cei mai de seamă din vechime. Plin de bărbăție, mărinimos și fără prihană. Așa și-au dăruit viețile. Împătimat pentru libertate, pentru țara lui și setos de glorie, s-a purtat cu omenie, unde a putut. În Vendée-a, nu. Nu e faptă fără răsplată!

De când începuse Revoluția, marina se destrămase, ea, cea dintâi. Totuși, flota din Brest putea desăvârși multe fapte mari. Dar peste capul lui Villaret-Joyeuse, amiralul și fala marinei, comanda comisarul poporului, un coțcar. Și *Le Vengeur*, corabia lor cea mai puternică, porni la fund cu toți marinarii. Așa au vrut, îndrăgiseră vasul. Oștiile de uscat sunt mai norocoase.

Ciulhanul din „Champ-de-Mars" nu s-a potolit până la ziuă. Deputații, pe unde a nemerit fiecare, n-au închis ochii toată noaptea. Dimineața, au pornit spre Palat...

Aici, avură iute lămuririle cuvintelor lui, de ieri. Din porunca sa și în numele „Comitetului", Couthon aduce un proiect fiindcă:

— ...salvgardarea Republicii cere măsuri aspre!

Aplauze! — o înăsprire a Terorii e tocmai ce vor și ei, aprobă.

Apoi...

— Mai aspre și mai rapide! căci păinjinișul de formalități împiedică paloșul dreptății să cadă ca fulgerul pe capetele nemernice și Tribunalul Revoluționar lâncezește, deputații surâd, — fiindcă ascultarea martorilor răpește un timp prețios Republicii în primejdie și...

Vom suprima martorii, când Tribunalul o cere. Vorbește de două ceasuri:

— ...Iar așteptarea până să lovim în dușmanii Republicii să nu întreacă, fraților, răstimpul până i-am aflat! căci nu mai e vorba astăzi să-i mai pedepsim ci să-i distrugem! Îngăduința față de ei ar fi atroce și clemența paricidă! zic, și lipsindu-i de apărare, conspiratorii să nu mai cunoască altă osândă decât moartea! Să se suprime orice document material sau moral, verbal sau scris și chiar martorii, dacă ar mai cuteza să vie! Conștiința judecătorilor luminată de dragostea pentru patrie ajunge!..., — izbește cu pumnii în pupitru.

Rumoare. Un fior de groază străbate Adunarea.

O clipă și adaogă:

— Iată ce vă cerem și Republica va fi salvată! neapărat, nici un acuzat, oricine ar fi...

— Oricine?!

— Cum!?; — nu le vine să creadă...

— Nu va fi deferit judecății fără hotărârea co... mitetului și...

Collot:

— Fără hotărârea Conventului, vreți să ziceți?

— A... *Comitetului Mântuirii-Publice,* am zis, — cârâie schilodul.

— Dar nu și deputații, sper!?

— Cum, să ne aresteze și pe noi!?

— Nu se poate!

— Pe reprezentanții poporului!?

— Vina nu absolvă pe nimeni și pilda trebuie dată tocmai de noi!

Ruamps:

— Negreșit, dar lăsați-ne pe noi toți să cântărim și să judecăm vina fiecăruia dintre noi, e și mai logic așa.

Couthon s-a înfierbântat, aruncă spre ușă priviri disperate, zbiară:

— Ar fi să dăm exemplul lașității și al ignominiei, nu se poate! nu se poate!

Ruamps s-a sculat în picioare:

— Dacă trece legea, eu îmi zbor creierii!

— Și eu!

— Și!...

Robespierre intrase; nu-l văzuse nimeni. Se apropie de tribună:

— La prima vedere veți observa singuri că legea nu cuprinde nici o dispoziție care să nu fie adoptată de către toți adevărații amici ai libertății, căci nu e un singur articol care să nu fie bazat pe justiție și dreptate, — răspicat, tare: — sau vreți să-i ocrotim, pe conspiratori!?

Collot d'Herbois:

— Nu zice nimeni, dar numiți-i!

— Spune-le numele!

— Pe cine mai vrei să suprimi?!

Liniștit:

— N-are importanță, credeți-mă. Numărul patrioților e covârșitor, e vorba de un număr restrâns și cer ca decretul să fie dat îndată! liber cei care vor să sfâșie Republica, pot s-o facă...

Tăcere.

Bourdon:

— Nu se poate! fiindcă pica și răzbunarea... Barère s-a sculat în picioare, l-arată:

— Mi s-a părut sau murmuie careva!?

Robespierre nu și-a luat ochii de la Bordon:

— Mai trebuie să înțeleg și că intriganții vor să ne dezbine!?

Abia îngaimă:

— Eu? n-am zis nimic.

— N-am numit pe Bourdon și vai! cui se numește singur...

Ce mai puteau face?! Au votat legea din *22 prairial*. O spaimă!

„Claudite jam rivos, pueri;
sat prata biberunt"...

Cap. VII

DRAMATIS PERSONAE

MAXIMILIEN ROBESPIERRE
ROBESPIERRE Augustin
COUTHON
SAINT-JUST
LE BAS
Generalul BRUNE
LAIGNELOT
LOUVET, autorul lui „Faublas"
GÉRARD, pictorul
TALLIEN
BILLAUD-VARENNE
FOUCHÉ
LECOINTRE
RUAMPS
CHARLIER
CAMBON
DAYAT de PRAINVILLE
BARÈRE
VADIER
CHARLES-HENRI
SCHMIDT
CARNOT
ROUSSILIN
COFFINHAL
PAYAN
FLEURIOT-LESCOT
DUNOYER, secretarul lui Saint-Just
GUÉRIN, agent S. G.
FRÉRON
FOUQUIER-TINVILLE
DERBEZ
LOIZEROLLES
SOUBLEYRAS
ZANCIACOMI
M-me DUPLAY
Marchiza de CHALABRE
THÉRÉZIA CABARRUS
ÉLISABETH DUPLAY
Marthe-Félicité GOUJON
Copii...

Deputați, consilieri, jandarmi, magistrați, temniceri, călăi — armată, popor.

Locul de privire:
1794

În Paris: La Robespierre, acasă; în „Convent"; în împrejurimile Parisului; la *„Club";* de-a-lungul Senei; în toată Franța și la CONCIERGERIE.

„Omul e liber! bine. Dar, spre care țel? E bun, negreșit! — o știe măcar?! Sigur, orice putere emană de la popor numai," rămâne pe gânduri, o clipă, apoi repezit: „dar cine e poporul?", strânge foile scrise, le-așează teanc pe patul de nuc, alături, lângă pălărie și se scoală. „În sfârșit", și leapădă ochelarii. Deasupra mesuței, lângă propriul său bust, în ipsos, prinsă-n părete, o oglinjoară spartă-ntr-un colț — a căzut din cui și s-a proptit în călimara de plumb, as'noapte. Vroia să..., dar în sfeșnicul de pe policioara de tei, feștila scăpată din brâul de seu, sfârâie, se-neacă. Puțină lumină mai răzbate, vânătă, prin perdeaua groasă de la fereastră.

Doi pași, străbate camera, răstoarn' un scaun, tresare! dă storul la o parte și deschide geamul.

Se-arată toată odaia: mică și scundă; pereții îmbrăcați în hârtie cenușie, tavanul crăpat, jos: scânduri de brad. Un macat de chembrică, albastră cu flori, așternut pe pat. Mai toată masa, lipită de zid, două rafturi întregi, ce s-a răvășit pe podele și încă trei scaune, de paie, pline cu scrisori, hârtii-suluri, caiete și întocmite: testele. Rânduite, în picioare, pe masă: *Contractul Social*; trei volume de Morelly: „Essai sur l'esprit humain", la Basiliade și „Le Code de la Nature"; *Discourse concerning Government* a lui Algernon Sidney și traducerea operei, în franțuzește — ed. Elph Paupie, din Haga. Și... peste cărți, deasupra, gândiți-vă — un caiet șnuruit-aurit: *„Rosatis"!* — versuri de pe când stătea la Arras, nu demult. O lădiță de lemn, într-un colț: spălătorul; lângă lighean, o cană ciocnită și, atârnate în cui: câteva haine, puține.

Pe mescioara de noapte, un clondir cu apă, o cănuță, coji și felii de portocale; două pistoale. Deasupra tăbliei patului, prins în părete, un pastel de Labille-Guyard: *„l'Incorruptible!"*, scrie țipat cu litere de aur pe ramă, jos.

Scârțâie scara, se aud pași în săliță, alături. Crapă ușa. Bărbierul.

— Poftim, intră!

Să stea jos, unde? Nedumerit, ce să facă?

Figaro deschide ușa, ia din sală un scaun, singurul.

L-a ras.

Nepudrat încă, înfățișează altă față: verde și ciupită de vărsat, toată. Nerăbdător, se frământă pe scaun. Îi presară fața cu pudră, strat gros, și părul-codița; s-a liniștit. Seamăn' a fi ieșit dintr-o varniță. Se r'dică din jeț, și bărbierul pleacă.

— *Bonjour.*

S-apropie de spălător, ia de pe lădiță o lamă, prinsă într-un mâner de os, și începe, vreme! să radă ușor pudra întinsă pe față — mai mult o așează. Se spală pe mâini, ia ligheanul, pleacă spre fereastră. Izbește, — tresare! A răsturnat lampa. Stinsă, o pusese jos pe dușumea. Se-apleacă, lasă ligheanul pe podea, scoate din buzunarul halatului ochelarii, îi pune. Privește afară, — peste coperișurile megieșilor, răsar, nu departe: turnulețul de la *Jacobini* și turla de la „Assomption". Jos, curticica tâmplarului și subt odăița lui, șura în care rabotesc, vara, calfele și ucenicii. Hârâie ferăstraiele, ciocăne testele, hârjie rindelele, din zori și până seara târziu. Alături, în spate, strada... — *„Hue, dià!"*, căruțașii. Răsună copitele, plesnesc bicele, și lumea se-aude, pe uliță.

I-atinge grumazul; tresare! O crenguță de pintinei, răsucită de sete.

Se întoarce și ia de pe măsuță sticla cu apă și toarnă în ghivecele amândouă. Țărâna uscată de-atâta zăpușeală, bea apa toată. De pe strașina ieșită, deasupra ferestrei, aproape, cât să întinzi mâna, doi hulubi s-au lăsat pe jgheabul de-afară, îi cigule palma, gungură. Dă ghiveciul cu nemțișori la o parte, ia ligheanul de jos și varsă lăturile în pâlnia jgheabului. Porumbeii nu s-au clintit, mișcă doar capetele.

Se trage în odaie. Închide fereastra, — *Brrr!...* E zăduf și el tremură. Leapădă halatul. Jumătate îmbrăcat, nu se dezbrăcase, schimbă numai cămașa, înnoadă o cravată mare albă, a înfășurat-o de două ori după gât. Se îneacă, se clatină, „Cum nu pot găsi, oamenii, destulă fericire în ura împotriva inechității și în dragostea sacră pentru patrie?! și... tocmai acu' sunt obosit, bolnav și niciodată ea n-a fost mai în primejdie!", se-apropie de oglindă. „În sfârșit, vom vedea!". Ia un pahar, îl umple. Ridică ochelarii pe frunte, își clătește gura, scuipă pe scânduri. Ia haina, unul din pistoale, pălăria și testeaua: cuvântarea. La ea lucrase de zile și nopți. Nu știe nimeni — nici Couthon nici Saint-Just. E pregătit. Se mai privește odată în oglindă, pornește spre ușă. Pune mâna pe clanță, ascultă.

Dincolo, bătăi repezite în dușumea. L-a simțit.

Împinge ușa:

— Hai, Brunt!

Pleacă în jos pe scară, și câinele după el.

În curte, se întâlnește cu Babeth și cu fratele ei, — *„tiens, le petit patriote!"*, îi mângâie obrajii și surâde soră-si.

În fața șurii, de cealaltă parte a ogrăzii, la gura șopronului, mama-Duplay jumulea o găină, l-a văzut:

— Ai dormit bine, Maximilien?

S-a oprit.

Lângă ea, stăteau pe o ladă: o uniformă strălucitoare și... S-au sculat în picioare.

— Mulțămesc. Da, doamnă.

— Vorbă să fie! — și către ceilalți:

— Iar a vegheat toată noaptea!

Câțiva pași mai încolo, Laignelot și în spatele lui: ferit, pocăit, alt prieten, Louvet — autorul lui „Faublas". Își dăduse în petec, iar, și venise la iertăciune, tremură:

— N-a fost în intențiunea mea, te rog!...

— Iartă-l și d-ta, știi cât...

Nu-i întinde mâna, îl privește pe deasupra ochelarilor, rece:

— Respect imunitatea amintirii... unui prieteșug care s-a rătăcit, — și trece înainte.

— M-am dus!

— Nu e în toane bune, da' scăpași ieftin...

Aproape de poartă, strânși: Herman, agentul național Payan, Dumas — președintele roșu: generalul Danican, Coffinhal și jurații: Lohier, Aubry, Duplay, sârguitul Sergent, de la „Jacobini", pictorul Gérard — ciracul lui David, închis, stăpânit; pânzarul Tachereau de Farguis și caraulele: Nicolas, tipograful, și Didier și o... huidumă! marchiza de Chalabre. Moartă după politică! și după tribun, — într-atât de jacobină c-ar purta și nădragi, numai să-i poată scoate.

Baba se desprinde din grup, pornește, rață, îi iese înainte:

— Și mai ales, Ma'-Max..., nu cedați!

Gérard, lui Vaugeois, la ureche:

— Ba pă naiba! o vezi!?, — i-a pufnit râsul.

El, pritenos, îi strânge mâna. Iese pe poartă. După el, credincioșii: câinele și jurații — paznicii.

S-a golit curtea, au rămas doară: generalul Brune — viitorul mareșal stă pe ladă, curăță morcovi, și deputatul Curé, tribunul de mâine. În urma propunerii sale va fi promulgat *imperiul*. Oameni pentru toate vremile!

La „*Tuileries*" — sala Conventului.

Încă de la *10 mai*, un an înainte, Adunarea s-a mutat în sala „*des machines*", acolo. Încăpere mare, clădită de Ludovic XIV și unde, un veac și un pătrar înapoi, își jucase Molière *Psyché*. În timpul Regenței, când arsese, Opera se mutase vremelnic tot aici și tot în sala aceasta fusese încununat, în *78*, Voltaire.

Din cei șapte sute patruzeci și nouă de deputați, abia două sute de mai veneau la ședințe, — în cele zece rânduri de bănci, așezate pe podina înclinată, e loc destul pentru aceștia. În schimb, în tribunele orânduite publicului pot încăpea peste două mii și zilnic sunt pline. Sus, în rândurile din spate, se înghesuie femei și oameni din popor, urmăresc înfrigurați dezbaterile, și-arată bucuria sau furia, cu zbierete sau rânjete și urlete. Beau. mănâncă, dorm, tot aici — pe apucate.

Lungă și strâmtă, sala n-a fost făcută pentru ce e — se aude prost, vorbitorul, și pentru înghesuiala ce rabdă, n-are aer: îmbâcsită de praf și duhori. Apoi, cu zorzoanele de ghips, hârtie și pânză, vopsite, pare neisprăvită — făcută în grabă și pentru nevoi trecătoare, ai zice.

O perdea mare verde în falduri și pe care stau zugrăvite cununi de stejar și de laur, acoperă pe margini partea de jos a sălei, toată. În colțurile ei, fascii. Deasupra în lungul păreților, zugrăviți galben, din loc în loc, pe susținătoare îmbrăcate în americă roșie, turnați: *Cincinatus, Brutus, Publicola, Platon, Lycurg, Solon, Demosthene* și alte rubedenii spirituale, ale deputaților sau închipuite rude numai, — pomeniri pioase, în ipsos, date cu glanț.

În mijloc pe lături, jos, „biroul" și tribuna. Deasupra, jâlțul președintelui. În dreapta și stânga lui, două tablouri: Marat și Lepelletier Saint-Fargeau, victimele reacțiunii.

De la înstăurarea legii din *22 prairial*, „montaniarzii" duceau o viață de spaimă! săvârșirea lui Danton, a lui Chabot și-atâția alții! le prevestise propria lor soartă. Mulți, din cei care nu mai dădeau pe la Adunare, s-au arătat iar în ultimele zile. Mai mult îi neliniștește absențele lui Robespierre. Fiecare-l simte pe urmele lui, puțini l-au mai văzut de o lună încoace și... iată-l!

Țanțoș, grăbit, străbate anticamera sălei.

Vorbeau, au tăcut. Cei risipiți trec la grupuri, grupurile se risipesc. Vălmășagul îi taie drumul.

S-a oprit. Strâmbă din nas. În fața lui, „*Libertatea*"*!* lui Dupasquier — coșcogea lehuza înfășurată într-un cearșaf; alcătuirea de gips, boită arămiu — să înșele vremea.

Scoate basmaua, ochelarii — îi șterge cu grijă. Ochii lui mici căprui căznesc o privire de miop; clipește de câteva ori.

Vadier, Fréron, Ansart pășesc în sală și după ei, ceilalți. Trec în bănci.

Tribunele, pline — roiau, tac. Au înțeles. Multe fețe noi, acolo.

Fouché ieșise din sală, nu-l văzuse, dar nu gândea decât la el, mereu. Tallien îi iese în cale, pornesc amândoi spre ieșire, privesc înapoi, zoresc.

Ocolește statuia, stă puțin în pragul ușii; canatele date de părete, intră.

Tăcere.

Călcând pe călcâie, înfipt, mai grăbit, astăzi, se îndreaptă spre tribună, suie.

Anticamera rămăsese goală. Vin, fugind, întârziații și cei din „comitete". I-a vestit Tallien, îi mână. Trec repede: Bourdon, Lecointre, Ruamps, Dubois-Crancé, Bentabale — toți cei pe care-i privește, mai ales, *legea din prairial* și de care, fără el, dar împotriva lui, s-au folosit tăind capul la mai o mie patru sute, de-o lună încoace numai!

Prin ușa întredeschisă, răzbate țipat aproape:

— Am substituit legea în locul opresiunii și oamenii tot nu pot găsi destulă fericire în ura împotriva inichității și în dragostea sacră pentru patrie?! Aflați că...

Au intrat în sală, și Cambon, Carnot, Boissy d'Anglas, — ferit, la încheierea șirului, Fouché.

El cuvântează înainte:

— Nu eu umplu temnițele, nu eu vărs sânge! E drept că s-a răspândit zvonul că mulți dintre noi sunt trecuți pe liste!? că spaima-i gonește noaptea din așternut? dar, știu, — și vocea lui amenință, — se găsesc conspiratori până și în sânul Adunării, aici!, — privește spre tribune, brațul întins spre bănci.

De sus, din fund, câteva glasuri:

— La moarte cu ei!

— La!...

— Vorba!

Au tăcut.

— Și iată pentru ce trebuie formal subordonat comitetul Siguranței-Generale *comitetului Mântuirii-Publice,* dar după ce și acesta va fi purificat!...

Nu-l părăsește gândul deloc: Barère, Collot, Amar, Billaud, Vadier să fie scoși de-acolo și mai ales Carnot! Ideea călăuzitoare a cuvântării sale ca și o suveică aleargă de la o mărturisire la o împricinare, de la un lucru mărunt la o întâmplare închipuită...

— Au fost întruniri nocturne în care perfidia împrăștia convivilor otrava urii și a calomniei!...

Acuși acuză pe trădători și pe prevaricatori; curg defăimările, dar nici un nume încă. Își apără politica; o privire spre străinătate; înapoi, spre anii care-au trecut și:

— Deșartă strădanie! căci intriga și interesul paricular triumfă! poporul e năpădit de smintiți și de răi! virtutea, oropsită și tăgăduită! poporul uitat, neștiut și disprețuit!!, privește iar spre tribune, — Dar de ce tac?!, — șovăie:

— Poporul disprețuit, iar Republica o paragină!!...

Înfățișează imensă oboseală. Scutură umerii, se îndreaptă, stătea aplecat, trage de manșetele de dantelă și:

— Îmi zic tiran, da! și dac-aș fi, într-adevăr, s-ar târî cu toții la picioarele mele, i-aș îndopa cu aur, le-aș garanta dreptul să săvârșească toate făr'-de-legile și toți, m-auziți?! toți mi-ar fi recunoscători!, — înmoaie glasul:

— Dar ce sunt eu, eu împricinatul? decât sclavul libertății! martir viu al Republicii! pe cât victimă tot pe-atât și inimicul crimei!!...

În bănci, Bourdon lui Tallien:

— Abia-l mai aud...

— Așteaptă, ai să te saturi!

— Toți pungașii mă hulesc; acțiunile cele mai lipsite de însemnătate, cele mai îngăduite oricui, făptuite de mine ajung crime!, — mâinile împreunate înainte:

— Slobozíți-mă de conștiința mea! sunt cel mai nenorocit dintre oameni! căci n-o să găsiți un singur individ arestat, nici un cetățean jignit, cărora să nu li se fi spus în prealabil, despre mine: „Iată-l pe autorul necazurilor tale! ai fi fericit și liber dacă el n-ar mai exista! zic, judecata mea, nu inima, e pe drumul îndoielii! și mă voi mărgini să spun că abia“...

Tallien, lui Bordon de l'Oise:

— Acuș-acuș! vine...

— De șase săptămâni încheiate, — ridică glasul, — natura și tăria calomniilor, neputința de a săvârși binele și de a stăvili răul, m-au nevoit să părăsesc însărcinările, date mie, ca părtaș al *comitetului Mântuirii-Publice*. Negreșit, prefer calitatea mea de reprezentant al poporului înaintea celei de membru al Comitetului! și pun calitatea mea de om și cetățean francez înainte' a orice! dar...

Privește jur-împrejur, înalță capul, își prelinge buzele... — Dar între timp fost-a patria mai fericită?, — și-a încrucișat brațele, — Aș fi dorit-o! privind însă la multitudinea de vicii pe care torentul Revoluției le-a rostogolit de-a-valma cu virtuțile civice, m-am temut adeseori, o mărturisesc aici, să nu fiu pătat în ochii posterității de vecinătatea impură...

Privește spre banca lui Barras:

— a perverșilor care s-au strecurat printre amicii sinceri ai Umanității!...

Lasă să-i cadă brațele, aproape stins:

— Și-acu n-au decât să-mi întindă potirul de cucută! l-aștept resemnat pe-aceste bănci sacre!

Nici marmora rece a statuielor nici chipul morților n-arată mai multă nepăsare. Se simte oare în pragul pornirii...? Cuvântare searbădă și tristă. Altceva adăsta Adunarea: amenințări și „nume“, mai ales. Vrea să-și ascundă jocul și mai mult se primejduiește. Toți se cred amenințați. Până și cei cari, de bună-seamă, i-ar fi dat pe mână îndată pe cei pe care i-ar fi cerut, tremură și ei cresc numărul celor din haită.

Se strâng lupii — curând or să urle!

Lipsise prea mult dintre ei și oamenilor de Stat, singurătatea e rea sfătuitoare. Speriaților și celor dornici de viață, și toți sânt! le mărise neliniștea, dar... năclăit, de săptămâni, în deșarte meditații, venise irosit, fără vlagă. Altfel, știind prea bine că frica, numai ea, ține în frâu Adunările, fără îndoială că i-ar fi numit pe ticăloși pe fiecare pe nume, — dar pe cei pe care vroia să-i ucidă?...

În așteptare, proconsulii, comisarii poporului, rechemați din misiuni, și toți cei cu musca pe căciulă petreceau nopțile în pivnițe, în poduri și prin dulape, burta secată și clămpănind din dinți, veneau aici numai să afle, un ceas mai devreme...

Bourdon se prăpădea de spaimă, Billaud ajunsese o umbră, Barère nu mai știa în ce luntre să s-așeze. Legendre trăgea să moară.

Ce aud îi înfioară. Nu țintește pe nimeni, fățiș, dar lovind în Cambon și în finanțele sale, în Vadier și poliția sa, atacând cele două comitete, pe foștii comisari, administrația toată, armata!?...

— N-avem nici măcar meritul de a fi întreprins lucruri mari pentru temeiuri virtuoase!...

Ce vrea?... Cum, adică totul? tot trebuie refăcut!?

Barras, vecinului:

— E nebun? rechizitoriu adică?!

— E cum e!

— Ăsta-i testament curat!

Au priceput cu toții că piedica vine de-acu de la oameni, nu de la păreri. Din fundul sălei:

— Circulă o listă!...

Nu s-a clintit de la tribună:

— Francezilor, nu răbdați ca dușmanii voștri să cuteze să vă întineze sufletele nici să zgândăre virtuțile voastre cu de-zo-lan-ta lor doctrină! Am făgăduit să las asupritorilor poporului un testament îngrozitor! le las cu limbă de moarte *adevărul groaznic* și *Moartea!* Nu, Chaumette!...

— Greu să mai audă!...

— Nu, Fouché! moartea nu e un somn veșnic! Cetățeni, ștergeți de pe pietrele mormintelor această nelegiuită maximă care-aruncă un lințoliu peste Natură! Săpați, acolo, cu litere groase: *Moartea e începutul Nemuririi!*

Vorbește de două ceasuri pline... Mâinile sale înfrigurate răsfoiesc foile, tremură; pomenește de moarte precum cel ce o dorește, despre viitor: cu deznădejde.

Și nicicând cel ce le grăiește n-a fost mai greu de ghicit. Acu' își rotește ochii miopi prin sală, spre băncile „Muntelui"... Dar unde e Fouché? „Fouché unde e?" și-și oprește privirea asupra grupului Bourdon-Barras-Tallien... „Fouché? poate că nu, totuși...", răsuflă. Acu-l pomenește pe Cambon, pe vrednicul biv-vel-vistier, — un om destoinic, onest. Îl face *„pungaș!"* și-i critică înfăptuirile; se leagă de Carnot, de Barère și iar huliri și amenințări împotriva... cui?

În șoapte, Tallien lui Lecointre:

— Nà, ține un bilețel de la Fouché, rèpede!

L-a cetit și:

— Nu se poate! va fi scandal mare...

— Fă cum îți spune! iute, vrei să murim!? Și...

Lecointre cere tipărirea discursului, alte glasuri răzlețe cer și ele:

— Afișarea discursului!

— Afișà...

Fouché își freacă palmele.

— ...iată pentru ce cer primenirea Comitetelor, — răstit: — Cât mă privește, aflați că sunt sortit să lupt împotriva făr'-de-legilor, nu să le administrez!... — își linge buzele, ochii-i fulgeră.

În bănci, Crancé, șoptit:

— Atunci alte capete! — Ruamps tresare:

— Cine, care!? — Maignet, galben:

— Pe cine?!... Vadier:

— Mai întrebi? pe tine, pe mine, pe noi! — Charlier:

— Pe noi toți!

— Știu, n-a sosit încă vremea când oamenii de bine să-și poată slujì, nepersecutați, patria! și apărătorii libertății rămân amenințați atâta timp cât oarda nemernicilor stăpânește încă!, — părăsește tribuna.

— Afișarea! afișarea!!

— A-fi-șà-rea!

— A-fi-șà'...

O hotărăsc, aproape într-un glas; *Montaniarzii*, înspăimântați! ar fi prăpădul lor!

Sare Bourdon de l'Oise:

— Nu! căci în cele ce a cuvântat sânt strecurate arătări atât de grave! încât îmi pare primejdios să le lăsați să se răspândească și mai cuminte e, zic, ca întâi discursul să fie cercetat în amărunte, de către comitete negreșit!

— Așa-i!... Să fie! să fie!

Barère, nelămurit încă dincotro suflă vântul:

— Într-o țară liberă se cade ca totul să fie știut, adevărul și greșelile!...

Robespierre îl privea țintă, înclină ușor capul, coborà scara.

— și... și votez... pentru afișare!

Cambon se repede cu pumnii strânși spre Robespierre:

— Înainte de a fi pângărit voi vorbì Franței! Am muncit ca un câine, disprețuiesc toate atacurile, dar a venit vremea să spun tot adevărul! Da, un singur om zădărnicea voința Conventului Național și acela ești tu, Robespierre!

— Afișarea!

— Afișarea!... Barère, prudent:

— Cred că amânarea...

Couthon, săltat din cărucior:

— Și eu, declar că propunerea lui Bourdon e un ultragiu adus Conventului care știe să simtă și să judece și pentru a dovedì Franței că se mai găsesc oameni cărora nu le lipsește curajul să spună tot adevărul, cer ca discursul lui Robespierre să fie distribuit în toate comunele Republicii!

— Să fie! Să!...

Vadier, hotărât să-l compromită:

— ...căci văd o conspirație dintre cele mai întinse, în relațiile dintre... *maica-precistă* și aleșii ei!, — și privește stăruitor spre tribun.

— Catherine Théot!

— L'affaire Théos! l'affaire Déos!!

De sus, din fund și din față, tribunele:

— À nous les sans-culottes!

— Marat est mort!

— Silence, vous!... Președintele scutură clopoțelul.

— ...Théos! La mère-Dieu! Le merdeux! Le tiran!...

— La comitete!

— Să se trimeată la comì'!...

— Ba nu! Afișarea!

Billaud-Varennes, împăciuitor:

— Robespierre are dreptate! și orice față ar acoperì ea, masca trebuie smulsă! și dacă e adevărat că nu ne mai putem bucura de libertatea părerilor noastre, mai bine cadavrul meu să slujească de tron năzuitorului..., — cu ochii aprinși, îl privește țintă, — decât ca prin tăcerea mea s-ajung părtașul nelegiuirilor... tale!

Fréron socoate nemerit să ceară abrogarea legii din 22 priarial:

— Căci cine se mai încumetă să se rostească fățiș când teama de a nu fi arestat îi mână călcâiele!? Să se isprăveasc' odată! să luăm comitetelor dreptul de a ne mai ucide și pe noi, deputații!

(Aplauze! aplauze!!)

Billaud, însă, știe că redobândirea imunității ar risipì spaima deputaților, i-ar dezbina iar, sare și strigă:

— Nu! căci acela pe care frica-l oprește să spună ritos păsul Națiunii, nevrednic e de a mai fi purtătorul de glas al poporului!

(Aplauze!).

— Bravo! Bravaaa!...

Dubois:

— Lista de proscriși, unde e!

— Arat-o, tirane!

— Lista! lista!!

— Listaaàa!...

Bourdon își apără pielea, parc-ar rosti o litanie:

— Discursul lui Robespierre să fie trimes la comitete!

— A-fi-șa-rea!...

În picioare, ochelarii pe frunte, strigă cât poate:

— Cum!? voi fi avut curajul pur să mărturisesc aici, în sânul Conventului, adevăruri pe care le socot salutare patriei în primejdie și voi cereți ca discursul meu să fie cenzurat chiar de către aceia pe care-i acuz!?

— În sfârșit! l-auzirăți?...

— Ați auzit?!...

— Vrea ca să...

Vadier, mirat:

— N-a numit însuși comitetul, oare!?...

Charlier pășește spre el:

— Când te încumeți să ai semeția virtuții, va s-o ai și pe a adevărului! numește-i odată pe cei pe care-i acuzi, hai! ho-tă-răș-te-te odată!

Billaud:

— Arată lista, tâlhà'!...

— Listà.

— Stărui, domnilor... — în ceea ce am spus și nu veți dobândì de la mine retractarea! Aruncându-mi pavăza, m-am înfățișat vouă fără apărare și n-am ademenit pe nimeni...

— O scaldă!

— Lis-tàa.

Jean-Baptiste Amar:

— Amorul propriu, câteodată...

— La vot! la vot!!

— Afişarea! afişarea!!

— Lăsaţi Adunarea să...

— A-fi-şa-rea!

Bréard:

— Nimic, până nu se vor pronunţà comitètèlè!

— Afişarea!

— Afiş'!...

Preşedintele:

— Respins.

Decretul care ordona răspândirea discursului a fost amânat.

Se lasă greu pe bancă, buimăcit, şopteşte:

— Sunt... sunt pierdut! Nu l-a auzit nimeni.

La tribună, Barère le anunţă cucerirea Anvers-ului.

Degetele lui bat măsura pe pupitru, sieşi:

— Am vrut să le aduc virtutea, ei se mulţumesc cu izbânzi! Da, nu mai au nevoie de mine, sânt... pierdut!

E ora 5, se ridică şedinţa.

Toţi veseli, el trist.

S-a golit sala. Pleacă.

Rochiţă de taffetas cu pătrăţele verzi şi *rose pom-pom*, mânecuţe până-n cot. Pantaloni albi de tulpănaş cu horboţică în colţuri; ciorapi lungi, pantofi. O pălărie mare de paie, cu bănuţei, i-a fugit pe ceafă. Înălţată pe vârfuri, căzneşte să desprindă, din tufa de trandafiri acăţaţi pe zid, o cracă, n-ajunge. Iar saltă şi cade iar pe tocuri.

— Charles, nu eşti bun la nimic!

Foarte domol:

— Cin' ţi-a spus ţie-aşa?

— Io zic!

— Şi cine eş' tu?

— Sor'-ta mai mare!

— Moţ! mai ma'e cu t'ei luni...

— Eş' prost!

— Ba sunt f'atele tău.

— Sânt mai mare ca tine cu paisp'ce luni!

— Şi?

— Nu ţi-ajunge?!

— Mie?... mi-e pe'fect egal!, — bagă-n buzunare mânuţele sângerate de ghimpi, trage de pantaloni în sus, a rupt *sous-pied*'-urile! azi i-a pus întâi şi-i era teamă să nu-l lase, nădragii lungi. S-a trântit jos pe răzor.

— Ai să-ţi boţeşti straiele, uit', te-ai murdărit tot!

— Nu mă mai plic-tì-sì!...

Buflei, bălai și cârn; ochii negri, zulufi; beretă cu pampon: o zgârâietură pe nas și alta în bărbie; gurița și degețele pătate de mure și pantalonii greji de cașmir, feșteliți.

— Uit', ai pierdut ș' un nasture!, — speriată.

Sare-n sus:

— Când? nu?!...

— N-aveai patru, în față?! Uite-i trei numai!

Era foarte mândru pe hăinuța de postăvior albastru cu bumbi auriți: cic' așa se purtau nobilii, al'dată, demult; „la fel se îmbrăca și tata-moșu!“, așa auzise. Pe a lui o croise tușa-Nathalie, dintr-alta mai mare pe care i-o adusese lui, în primăvară, Larivière, vătaful... Gherocul cică fusese a lui *oncle*-Hèrault... de Séchelles, un unchi al lor care se prăpădise, la țară. Laudă.

— Nu-i așa, Ma'ie-Aimée?

— Spui prostii! i-a tăiat..., uite, ți-ai rupt și piedicile de la nădragi, bravo ție!

Îmbufnat:

— U'ât mai vo'bești! și scoate-mi cole'eta!

— Nu vreau,

— Mă st'ânge!, — zbiară, răgușit: — îmi taie gâtu'!

— Iar prostii!? să nu mai zici așa, prostule!, — se uită în toate părțile. E rușine!, — îl ceartă și-i scoate gulerașul de batistă screobit. — Ai înțeles!? și-acușic' ajută-mi să culeg trandafiri și-ți cos eu, acasă, nasturile, — se-apleacă și-l ia din țărână, lucea — căzuse la picioarele zidului.

I s-a luminat fața, râde printre lacrimi, bate din palme:

— Ma'ie-Aimée, te 'ubesc mult! — și-i sare de gât.

— Bine-bine, am să-ți scot și..., stai că mă 'năbuși! și petele de pe nădra', pardon! de pe pantaloni.

O sărută cu foc și iar se cațără copiii, dar n-ajung la măceși — plini de ghimpi, au înflorit prea sus pe colanul de cărămidă.

Stau pe un dâmbuleț, lungiți, deasupra șoselei.

Zi lungă de vară.

Au lepădat surtucele; leoarcă, basmalele.

Acuș spre chindie apasă mai greu, zăpușeala; dogorăște pământul.

Au ieșit la câmp să mai răsufle, în oraș nu-i de trăit!

— ...și tot nu mi-ați spus *was vorgekommen ist* cu d-l... Bertaut, vărul de la?...

— Prevestirea s-a împlinit întocmai, — privește-n jos și tace.

Devale, toată calea, de la Neuilly spre Paris, prinsă.

Răzmeriță nu-i, nu s-aude să strige nici unul, dar forfota umblă — mulțime! Toți au surtuce negre. Înmormântare, să fie? întrunire politică?...

— Poate d-ta vezi mai bine?

Stă o clipă:

— *Lauter Jakobiner!*

— A-hà!...

S-a răznit din ceilalți, a părăsit șoseaua. Își luase partea.

Frământat între căngile dinapoi, subt burtă, cocoloșul a crescut cât o nucă.

Și-a înfipt ghearele în el, ale dindărăt mai lungi, arcuitele, și proptit în părechea de labe din mijloc și folosind pe ale dinainte, pe rând, pârghie, a pornit de-a-ndaratilea, cu capu-n jos, trupul înclinat și cu șezutu-n sus. Nu-i supărat, dimpotrivă! dar așa a apucat, din bătrâni: când vrea să care, împinge.

Șănțulețul șoselei l-a trecut iute, a ajuns cu povara în buza clinului. L-așteaptă canon, nu glumă! la ce-o mai fi lăsat drumul? Grija de moarte, poate? că trec vite, căruțe, iar de partea cealaltă a căii începe smârcul îndată. O fi știind el ce face, poate că mân' acasă — grăbit pare. Lasă clinul moviliții și-o ia drept în sus, putere! nu s-aude cum suflă, dar unde-și înfige piciorul zboară praful, țărâna.

Iată-l ajuns în pieptul dâmbului. Încă un pas..., i-a 'lunecat stângu' dinainte pe un bob de cânepă. S-a proptit, săracu', în celălalt, dar l-a dat glomotocul peste cap. I-a scăpat sarcina și el de-a rostogolu', până-n pulbere jos.

Căzuse pe spate, lighioana neagră — îi lucește burta parc-ar fi de sticlă.

Bate din labe, scârțâie din gheare, se zbate, s-a sculat, — *uf!* și se înhamă iar, pornește la deal, cărăbușul.

Ei stau pe coate, privesc.

De-a curmezișul tăpșanului, costiș, o potecuță ocolește prăvalul; rămasă de pe când or fi fost ele ploile, urmă de apă, șuviță, poate urmă de șarpe să fie — e și umblată.

— O să vedeț' că ia drumul ăsta, s-a învățat minte...

— Habar n-ai!

Mișcă labele întruna, ale din urmă și ghearele le mută, pe boțul de balegă, să schimbe astfel osia nevăzută a cocoloșului, să țină povara în cumpănă și zorește din proptelele dinainte, când cia când hăis — greu! prea a luat dealu-n piept și iaca, un fir de pir că le-a tăiat drumul: au izbit stănoaga și-au pornit vijelie, la vale, și înhămătura și calul.

— Canonită treabă!

— Truda pentru hrană.

— Să fie numai atât s-ar lăsa păgubaș poate, da' prea e una făcut glomotocul, cu grijă, să știi, meștere, că și-a închis în gurgui sămânța, oul.

— Dacă-l mână dragostea de prăsilă, apăi 'junge el!, — și-și mângâie barba.

— Deh, dac-o schimba drumu', poate...

— Sau de i-or venì ajutoare, nu?

— Pe naiba! musafir la masă, asta poate!

Tot drumul răsturnat pe care umblase, tot pe-ăla l-a luat.

Abia a făcut jumătate din cale și iar a nemerit jos întins pe spate, nuca de bucate lângă el, înainte.

Stă-n șezut și fluier' a pagubă. Nu s-aude, — a-nceput vântulețul să sufle.

Trage din pipă; se răsfiră fumul, grăbit.

— Necăjit sărmanul, ca și oamenii!

— Mai rău! noi, ce să cârtim, le-avem toatele, de-a gata, la îndemână.

— *Wirklich so!*

Pântecosul trece de partea cealaltă a boțului, grăbește-căznește cu capu'-n jos, proptit în palme, cu zgaibele dinapoi înfipte răscrăcite pe glomotocul de baligă, pornesc la deal. Mai stă, mai urcă... Gàta! au ajuns aproape sus pe culme, slavă!... Ași! au scăpat iar la

vale; trăsese el piciorul, de spaimă, cât p-aci să-l scape într-o vizunie de coropișniță, fir-ar! nu-și găsea și ea alt loc!?

— Asta cavaler moar' de foame, n-ai noroc!

— Oul, oul, Schmidt, cum ți-am spus.

— ..*doch schwach geboren!*

Bietul gândac a luat de la cap hamalâcul. E la al șaselea drum, goanga neagră și tot așa zorit mână cocoloșul de mâncare.

— Asta Sisyphe!, — scoate și șterge ochelarii.

— Așa zău!...

Mișcă picioarele parcă le-ar mâna mașinăria din burtă; pe dinafară n-arată c-ar avea altă viață. Cum stă, așezat, încotro merge? capul neclintit, plecat spre pământ, între labe, ce-i văd ochii decât drum neumblat?!

— Da' unde ne-or fi copiii? — și cată departe 'nainte.

— Uite-i aici, la stânga, la capătul lanului, aproape, culeg flori parcă, — și liniștiți și-au aplecat iar privirile...

— Nu-l speria, lasă-l!

Ce simț i-o fi spus să vină? că nas prea mare n-are. Mustățile, poate, — roșcate și le mișcă întruna. A venit în zbor. Că'narul tocmai poposise; s-a lăsat lângă el, de partea cealaltă a cocoloșului, a suit deasupra, și-a tras aripele fumurii sub haină și-n chip de *„bună seara"*, cu stânga dinainte rășchirată l-a altoit pieziș, peste burtă, pe amărâtul care de la vale ținea boțul să n-alunece. A sărit ca din praștie, făr' să vrea. S-a dus de-a-nboulea până-n șosea. Noroc, căzuse în picioare, altfel... Bocceaua cu merinde, la ea-i era grija! l-a ajuns din urmă și prins pe ea, să n-o piardă, ăl de venise-n zbor la ea.

— *Sacré curé!*

Nu după fapte, dar după țoalele negre, părea nelegiuitul să fie popă!

— *Curé juré, bien entendu!*

Și-a desprins ghearele, îl amețise călătoria, când călare când călcat, a stat să mai răsufle.

Pricăjitul, cât ai clipi e la locul de cinste, înapoi, scuipă-n palme, le răpede în pământ și proptit în nas, apucă glomotocul între picioare...

Și-a venit ortacul în fire: în două labe de partea cealaltă, dinspre deal, a cuprins gogoașa cu ghearele și a purces a păși de-a-ndaratile, el trăgând, cel'alt împingând, pleacă cu toții la deal.

...Cât or fi mers și iar s-au pomenit în vale.

Abia s-au desmeticit, și cum stăteau aproape unul de altul și „trufandaua" mai la o parte, s-au și însfăcat. Întâi, câteva cosoare, repezite; palme gândăcești, — lunecă hangerele pe platoșele negre, pâs' să pătrundă! apoi ghiontiri, bușiri; ridicați în două picioare s-au cuprins în brațe; ursăreasca-n două părți...

— Ehei, care pe care?

— *„Vertig!"*, și mai să-i vină lacrimile în ochi.

Îi pusese piedică, vrăjmașul. S-a împleticit să cadă, gata era. L-a întărit deznădejdea și unde l-a smucit pe zurbagiu o dată, l-a răsucit în loc și l-a adus voinicește pe spate, i-a dat drumul, și-a pus palmele-n pământ și labele dinainte ulube și mână!

Aplecat peste ei:

— *Nun was los weiter?*

— Adastă.

Se depărtase, mai să înceapă urcușul, singur.

Din trei bătăi de aripi, Cărăbuș II s-a aruncat, greoi, sus pe găluşcă și arde-l!...

Ocolea, năpăstuitul, vrea să suie, să-i cadă în spate, ași! nu era chip. De pe coperiș, cu ochii țintă la el, se întorcea încotro se arăta cel'alt.

Dac-a văzut, sărăcuțu', că e în primejdie să-și piardă pâinea, ce zic, seminția poate, a îngenuncheat sub cocoloș și cu casmaua din frunte a început să sape un prăval, dinspre vale, și cu greblele din labe a răcâit la o parte pragul de ținea în loc glomotocul. L-a simțit că se hâțână, abia a avut timp să înfigă hârlețele și-au și pornit grămadă de-a dura... Jos, n-a mai stat să hodinească, s-a apucat să împingă, zor! Credea că scăpase de zurbagiu...

— Lămuriți-mă, la ce-a mai venit peste el? Căsnicie nouă, rude? tovărășie?...

— Pe dracu! să-i ia bucățica de la gură, de-aia!

— *Jo sol?* va să zică și dumnealor!?

— Mai cu perdea... — *Sans... Tribunal révolutionnaire, nicht wahr?*

— Nnu..., sânt lighioi de treabă.

— Cine, mă rog?

— Cărăbușii! cine alții vrei?!

— *...ist auch meine Meinung.*

Înhămați sunt, la treabă, dar trag alandala. Cel dinainte, ăl dinspre deal, e cu spatele la drum, nasu-nfipt în... magiun, nu vede; celui de la vale, i-astupă ghemotocul vederea. Merg ca orbeții..., n-au spor la lucru.

— De ce nu-l lasă singur, să plece?!

— Spune-i-o, el crede că-i a lui.

— *Wie so?*

— *Pelote touchée, pelote acquise!*

S-au clătinat să cadă, — și-a înfipt, bietul, frânele până-n cot în țărână, abia ține-n loc ghemulețul...

Nepoftitul s-a prins cu toate ghearele de cocoloș, venise să tragă și se lasă dus, când sus când dedesubt, dar baremi hodinește.

Gâfâie și împinge, urcă...

Să-i ajute chipurile sau să deslușească pe neamț, întinde mâna, cuprinde între degete și pe caii-cărăuși și încărcătura, și:

— Poftim, Tobie, dumnealui e N° unu și dumnealui...

— *Barère vielleicht, pardon! Nummer zwei, so gar beide endlich!*

— Poftim și litigiul, miroase-l.

Apropie cocoloșul de nas și-l lasă iute jos, strănută.

— *Pfùi!... so pervers sind die Kleinen!?*

— Așà, du acù și unul din ei la nas, — și-i dă cărăbușii.

Îi plimbă între degete, apleacă capul, se uită și:

— *Ateuchus sacer!* miros... farmoz! *muscus, nein? Aber wie?...* cu așa treab' mare?!

— Autorizați din naștere, Tobie, iar parfumul personal să astâmpere putoarea, când sunt la lucru. Vezi d-ta..., că d-ta nu știi cum puțea Hébert când ni l-au adus pe sus...

— Unde?

— Acolo... sus.

— Pe punte, *ja so!? Scheint aber dass Marat auch?...*

— Puțea încă din viață, groaznic! norocul meu c-a murit în baie. Ai să vezi, pe rând... toți! — și cade pe gânduri.

Schmidt pune binișor cărăbușii jos lângă glomotoc și:

— Și cum s-a întâmplat cu D-l... Bertaut?

— Cum? 'păi... căsnicia începută cum știi, s-a încheiat iute. Plăpândă, mai și zăcuse, Margherita s-a prăpădit, puțin ce dobândise un băiețel. Au urmat ani grei de văduvie, — trist și tăcut înainte, mai posac se făcuse. În jurul lui, nimeni. Apoi, într-o zi și-a luat odrasla, au părăsit Normandia. Sosiți la Paris, au dejugat la *Hanul Călăilor*. Locu'-era de dat.

— *Warum?*

— Mor și călăii câteodată, *darum*. Acolo în piață, casa. O hardughie în opt colțuri; piatră și lemn. Jos, odăile — patru, iar deasupra, nu prea sus, o clopotniță deschisă larg în patru părți: *lanterna*.

— *Was?*

— Răbdare! Înăuntru' ei se rotea pe osia înfiptă în podină, mânată de jos cu funia, colivia de lemn în care erau băgați, să fie arătați la lume, osândiții și la asemenea pedeapsă. La capătul străzii des Petits-Champs, tot acolo în piață, se ținea și bâlciul la fiece zi întâi. Venea lume multă, așa că nu lipseau privitorii...

— Asta vrai și lege!

— Vezi d-ta, înfățișările aistea nu fac pocaiți, dimpotrivă, molipsesc către făr'-de-legi și pe alții. Zic, alături era grajdul și o gherlă în care dai din casă; acolo se coborau leșurile celor săvârșiți, înainte de a-i arunca la groapă.

— Nevinovați erau printre... ei?

— Socoteal' asta n-a fost și nu e în seama noastră.

— *Leider!*

— Mulțumesc, atât ne mai lipsea! În șura 'ceea își petrecea Charles de Longval ceasurile slobode. După ce dăruia moartea, lăsà paloșul și lua bisturiul. În liniștea nopții, la lumina opaițului, pe trupurile scurse, supte, cerceta tainele vieții. Așa află cum se scurtează suferințele și cum se alină durerile. Doctoriile le vindea, negreșit și încă scump, dar numai bogătașilor — celor nevoiași, fără bani. Ne-au rămas de la dânsul amănunte asupra înjugării mușchilor și multe învățăminte și leacuri și tot de la el am moștenit și înclinarea spre cercetări anatomice

Nedumirit, cu ochii holbați:

— *Ja so?!...*

— Pe vremea 'ceea și încă jumătate de veac încoace, se obișnuia mult... *Chestiunea-Mare,* adică canonirea osândiților, înainte de a fi isprăviți, pentru a-și mărturisi părtașii sau altele tăinuite. Pregătirea aceasta, însă, o lucra *„instrucția"* cu prepușii și ajutoarele sale, în sala mare din beciurile de la Châtelet. Din adâncurile dosite, scurși de mărturii țipate, adesea și de sânge, îi lua în primire bunul meu să-i... O, despre cele ce se petreceau acolo în „Camera Schingiuirilor", a lăsat scrise, destule! și dacă-ți cade cumva părul, Tobie, citește-le...

Își potolește frizura, cu mâna:

— *O Dank! viel Dank!*

— C-ajunge. Zic, ducea viață căznită, ferit din lume. Rar de-și părăsea după Apus casa, — dar în seara cu pricina fusese chemat la Châtelet. Isprăvise... și se întorcea spre casă. Và c-a mai zăbovit după târguieli poate, el o fi știut pe unde. Trecuseră de rue Saint-Eustache, prin rue Poissonnière, adică... Sainte-Anne, cum îi ziceau acum un veac, dar știi nu era decât tot rue Poissonnière-prelungirea, și ajunși la podișca de lemn de pe canal, puțin mai înainte, cam pe locul unde au inaugurat săptămâna trecută „Conservatorul de Arte și Meserii"...

— *Wo früher war l'abbaye de Saint-Martin-des-Champs, nicht wahr?*

— În rue Saint-Martin, tocmai, au fost ajunși din urmă sau pândiți poate. Sluga lui Longval cu felinarul în mână lumina calea. Împresurat de derbedei, Charles a tras paloșul — îl purta mereu la cingătoare. Toupet, argatul s-a repezit să-și apere jupânul. Un pocnet! L-au ucis. Nu-ți dă-n gând cu ce?...

— Cu pistolu'?

— Se auzise de curând, atunci, despre o născocire venită tocmai din America și foarte prețuită de către tâlharii din suburbii, o plăteau cu aur. Erau mulți, opt sau zece, au tăbărât, i-au pus bunicului călușu-n gură, să-l împiedice să țipe, l-au legat fedeleș. Cel de-i vătășea, o namilă de om, „Coquillard" îl strigau tovarășii, el trăsese cu revolverul, îi fumega în mână, l-a încărcat pe Charles pe umeri și au pornit pe măidan înainte. Întunerec. Au mers o vreme. Licărea o luminiță. Au stat. L-au lăsat pe picioare, da' i-au tras pe cap, până-n brâu, un burduf de piele și au pornit, sprijinindu-l. Mult n-au mai mers. Se deslușeau zbierete, râsete înfundate și deodată gălăgie mare și „ — *Călăul! au adus călăul!*", și liniște. Sosiseră, de bună-seamă. I-au scos gluga. A, uitasem să-ți spun! cu câteva zile înainte fuseseră aduși la „Lanternă" trei oameni de neam: Jean Bourret, procuratorul regelui; Pierre Manoury, căpetenia gărzilor și încă unul..., îmi scapă numele; oameni unul și unu, așa că nu mai era loc în piață de lume. Haimanale, gâtuitori, șterpelari, spoitori, chivuțe, cerșetori, borfași, toate ciurucurile veniseră acolo să privească și... acù da iar cu ochii de ei. A priceput iute, îl aduseseră între calicii de... *la Cour des Miracles!* Adunătură. Și femei și bărbați și toate vârstele. Așezați la mese, alții ghemuiți pe dușumele, beau și joacă. Aburi de vin, duf de rachie, chiote și: — *Să n-ai nici o grijă!*, toți într-un glas. — *Și ce vreți voi de la mine?!* — *Să-ți faci datoria!*, i-a răspuns un vlăjgan cărunt și purta la șold o spadă lungă. Vocea-i sunà cunoscută, bunicului și parcă să-l semuiască?... Barbă sură, tunsă, zbârcit ca o smochină, ciolănos, căutătura șireată, șùi, dar sprinten; pălărie cu pene, cisme răsfrânte, răscăcărat pe un fund de butie, sus; — tot nu-și aducea aminte.

— Nu era?!...

— Așteaptă! — *Te-am adus să-i tai capul dacă...* — *Cui?* — *Ai să-l vezi îndată, e osândit să...* — *De către cine?* — *Ce-ți pasă ție!?* — *De Châtelet, de Camera-Criminală, de către locotenentu' Poliției, poate? să văd întâi sentința.* Celălalt: — *Ia seama! orice împotrivire e de prisos, Onorata Adunare...*, și privește în jurul lui, — *a hotărât astfel și dumnealor nu glumesc!* Răcnesc într-un glas: — *Pe toți dracii, nu!* — *Cap de Dious!* Se cutremură sala... — *Ați isprăvit, ai terminat?*, întreabă bunicul, — *Atunci aflați că paloșul meu aparține Justiției numai, îl pot trage împotriva voastră, dar nu pentru voi și dac-aveți de făptuit un omor, luați-vă ajutoare cuțitele voastre, eu... am să v-aștept pe fiecare!* Trecu un fior prin toată sala, părea că le-a venit mintea. Ți-ai găsit! Șoapte, strigăte, urlete: — *Să-l scoat' afară!* — *Trebui' ucis!!* Și la un semn al căpitanului, au săltat chepengu' de la

pivniță, l-au dat la o parte, au tras de frânghii și-au adus la lumină, sus pe podea, o cușcă. Din ea, au scos un moșuleț: Orbul! A tresărit când l-a văzut, și Charles. — *Îl cunoști?* l-au întrebat. — *Da, l-am mai văzut... parcă.*

— Nu era?!...

— Acu și-aducea aminte: de ani de zile, în fiecare zi, purtat de mână de o copiliță, cu palma întinsă, ochii lipiți, apoi stârcit acolo jos... pe scara bisericii Notre-Dame-de-Bonne-Nouvelle. în drumul lui, aproape de rue Saint-Claude, aștepta pomana. De câte ori, trecând pe-acolo, îmbunat de gingășia fetiței, de suferința lui, îi strecurase gologanu-n palmă. — *Da, îl recunosc, nu e cerșetoru', orbul?...* Ghemuit jos lângă cușcă, cum l-au trântit, privea stăruitor spre Charles și a oftat.

Milogul, vezi, era împricinat că prădase banii comunității, cu paza cărora fusese însărcinat demult. Pierise bănet! și-l închiseseră că doar o da pe față cine; pe el nu-l credeau în stare, dar... Mai află că fetișcana care-l însoțea, fugise... Și iacă-și amintește, două zile în urmă tocmai trecea prin rue des Puits-d'Amour și-n colțul străzii Mondétour, o zărise; era îmbrăcată într-o rochie scumpă de mătase și l-a văzut și fata, urcă într-o caleașcă tocmai, dar, cum cel ce s-arătă să fie voevodul haimanalelor îl întreba întruna pe bătrân: — *Spune, poate că fata!?*, iar el tăgăduia, tăcu și Charles, se domirise... Dac-a văzut că nu poate, cu toate rugămințile, să-l înduplece să spuie, și sala toată, zavergii și zavragioaice, toată scursura târgului, zbierau: — *La moarte!*, ba la canon! le-a spus: — *Luați-l*, și din paharul plin ce ținea în mână și-a turnat în palme, vin: — *Mă spăl pe mâini!*

Într-o clipită. l-au răsturnat pe-o ladă. au scos din fanalul ce atârna din tavan o lumânare groasă și i-au pus-o sub tălpi, subt fiecare câte una.

— Doamne!...

— Regele lor, bătrânu'-acela ciolănosu...

— *Blignac! nicht wahr?*

— El, stăruia 'nainte: — *Nenorocitule, da' spune-odată!* Nimic. Mut.

— Și lumânările?

— Sub tălpi, sfârâia flacăra, — deștele scrum, și s-a smucit, a sărit în picioare, zbierând, alerga pe călcâie, își semănase oscioarele și coaja de piele arsă pe scândurile goale, sărea urlând ba-ntr-un ciot ba pe coate, și mâinile le-avea arse! și s-a rostogolit la picioarele lui, strigând: — *Charles!...*

— Paul Bertaut, sărmanu'! și Schmidt și-a prins capu-n palme, — Doamne! Doamne!!

— *Fie-ți milă, ucide-mă!* Putea cumva s-o facă, gândește-te?! Încăperea toată, plină de fum și miros de carne friptă. Două femei zăceau pe scânduri — leșinate. — *Te mai întreb odată: cine? — Nu... știu, dar ea-i nevinovată! — Taie-i capu'!* Cu brațele încrucișate, bunicul — stană, trăgea nădejde c-or să-l ierte. Ași, cine?! Zbierau ca demonii, — *La moarte! — Spânzurați-l!* L-au și săltat de subțiori, întâi și-apoi de șale și i-au trecut pe după gât o funie, pregătită dinainte negreșit — atârna, prinsă-ntr-un piron în zid. Abia s-a dat în lături și bietul spânzurat a căzut pe spate jos pe podină și s-a sculat — fringhia nu-l răbdase, răscoaptă, s-a curmat. Vrând-nevrând aveau să-l ierte acu, fiindcă-l iertase funia. — *Știți ce? tot e el nobil, să-i tăiem capu'!*, urlă unul, — *Marmotte, tu te pricepi baremi, hai!* Răcnesc cu toții: — *Marmotte, da, da, el să-l!...* Scurt, gras, negricios, fără gât, fără frunte, tuns mărunt, neras, ochi de rac, buze groase, mâini păroase mari; cleios: — *Dac-o poruncì căpitanu'...*, și s-apropie, legănat, de moșneag. — *Ia-l, Marmotte!*, zbierau ca

apucații. A smuls de pe tejgheaua scundă un satâr, s-a năpustit pe el, călare, i-a trântit o palmă-n ceafă, îl doborâse în genunchi, bărbia înfiptă în marginea lăzii, a r'dicat satârul și l-a repezit... Un urlet înspăimântător! și a început s-alerge iar, plin de sânge, îi curgea șiroaie pe piept, pe față; baragladina îi sfârtecase scăfârlia și umărul numai.

Se șterge de nădușeală:

— *Und?...*

— Bunicu' a apucat paloșul cu două mâini... Dintr-o izbitură-i retezase capul.

— Proorocirea!

— Ăi cu căruțele care-aduc din noapte zarzavat și altele de-ale mâncării, la târg, l-au găsit pe moșu-meu în șanțul uliței... de Picardie, în nesimțire și fiindcă li s-a părut, creștinilor, că mai suflà, l-au dus la post, pe brațe, și de-acolo, cine nu-l cunoștea! l-au cărat acasă.

A zăcut mult; om întreg nu s-a mai făcut el niciodată, dar îi crescuse flăcăul, tata-mare, și, cum știi, meseri' asta se moștenește, oftează.

— *Und der Gauner?*

— ?...

— *der Blignac, also?*

— Aproape de Palaiseau, poate-ai fost?...

— 'nosc! *gar nicht weit von hier.*

— În cătunu' Cajeaux, trăia un preot tare înstărit. I se dusese vestea că ține banii la ciorap, bogat putred! lacom și bănuitor. În oricine i-ar fi bătut la ușă vedea un tâlhar iar pe țigani n-avea ochi să-i vază, se cutremura de ciudă când le-auzea de nume numai. Apoi se întâmplase cu o săptămână înainte, că se spărsese două case, ba se furase de la locuitori și câțiva cai. Și pentru că-i arătase părintele și fiindcă poposiseră noaptea la marginea satului, vinovat de faptă era bănuit un sălaș de lingurari. Sătucu' era în fierbere mare și popa nu mai avea astâmpăr. Despre aistea toate, aflase și Valvins de Blignac, voevodul calicilor, și...

— Dar cum ajunseseră, mă rog, aici și el și cel'alt?

— Ai dreptate! uite, cu viața care-o duceau, unul din pornire, celălalt molipsit, nici că putea sfârși altfel.

Zic, pe la Laval, Mayenne, Angers, mai pomenesc și astăzi bătrânii, din auzite negreșit, despre grozăviile făptuite de banda *Grand-Jacques*, așa se chema haita lor, ei erau căpeteniile. Șase ani au înfiorat târgurile și pe drumeți. Nu era chip să le vină nici o poteră de hac. Au săvârșit nelegiuiri mari! Sătui de pradă și grijulii să li se șteargă urma, au nemerit, întâi Paul — adusese cu el și o fetiță, fructul unei legături cu o țigancă din sălaș...

— *Das junge Mäd?...*

— *Eben!* fata care-l ducea de mână când făcea pe orbul, copila lui! zic, în urmă a venit și celălalt și fiindcă era pricopsit și-l însoțea și faimă mare, l-au ales de căpitan, de rege — dacă vrei.

Dar să-ți spun: abia aflase și-și croì repede planul. Să întocmească o ceată de gospodari, vorba vine! dar haina adesea te-arată cum vrei să pa'i, zic și toți pe cai, să oprească spre marginea cătunului. Să aibă cu ei pe unul, tot de-ai lor, care să semuiască pe primarul țiganilor, adică pe căpetenia hoților legat cobză, iar dânșii, strânși în jurul unui copac dinainte ales, s-aștepte, ca să-l spânzure pe vătaf, pân-o venì preotul chemat să-l

grijească. Își făcuse deșteptu' socotelile că, și de nu l-o zorì datoria creștinească, tot vine el, popa, mânat de necaz și aprigă ciudă. Mai pregătì un cârd, de spoi-tingiri și borfași, cari să dea năvală-n sat să prade casa cucernicului, când o fi plecat de-acasă, numai, ca să poată oamenii lucra în tihnă. Zis și făcut. S-au adunat de cu seară la han *La Spicul Alb*, taberele întocmite gata. Rămăsese s-aleagă numa', cin' să fie ăl de să facă pe spânzuratu'!

— Prost' glumă!

— Dar păs' să vrea vreunul și toată stăruința e în zadar. Și fiindcă nu l-ar fi putut urnì altfel pe preot, de-acasă, traseră la sorți cine să fie... Beleaua căzù pe ăl mai pipernicit dintre ei, un nevolnicu' naibii! Numai la gându' că va simți nodul pe ceafă, tremura vargă. Chip să treacă vremea și să-l învioreze oleacă, Blignac se apucă să zvârle zarurile, cu el. Pierdù-pierdù-pierdù toți banii câți avea asupră-și. Prichindel prinsese vlagă și glas: — *'păi să jucăm, căpitane, ia-, pă cin' să... pă cin' să facă pă spânzuratu! hai? — Fie, da' dacă câștig? — Norocu matale, vă luați înapoi biștarii!* Cu coatele pe masă, cu ochii holbați, îl priveau toți ortacii, putea să nu primească? — *Bine*,și râzi!

— Cum, să facă el pe?...

— Ce era să mai spună, nu pornise de la el sfatul să-l facă altul din ceată? și-acù că jucase... Zic, precum l-a urzit, s-a potrivit și planul.

Când a auzit preotul că-i vorba să-l spânzure pe ticălos, a-mbrăcat iute giubeaua, și-a luat pălăria din cui și fùgi spre capul satului! și după sfinția-sa, fetele din casă, două, madama, slugile; se răspândise vestea-n sat, s-au pornit și copiii, femeile, bătrânii și câinii — *hàu-hàu!!* grămadă. Au ajuns și s-a întocmit șirul: legat cu mâinile la spate, îl duceau între ei doi călăreți și după ei, părintele, gospodarii și leoata toată. Ajunși la copac, l-au suit pe scară și deasupra, călare pe cracă, ăl de făcea pe gâdele i-a pus lațul de gât.

Din partea cealalt-a poienei veneau alergând în goana cailor, jandarmii. Cel de sta cocoțat pe cracă i-a văzut și-și cunoștea bine dușmanii, a sărit din pom, făr' să vrea a lovit scara și păzea! răcnind: — *Văleu! vine!!* S-au risipit ca vrăbiile. A rămas numa'...

— *Blignac!...*

— La capătul funiei, se bălăbănea-n vânt... Și mulți din ceată au fost prinși, atunci, printre ei și Marmotte și mai unul, care fusese și el căpetenie în banda *Grand-Jacques*, care lucra împărțită, zic, unu' Duteil, ăst' a spus la Châtelet tot...

— *Weis's!* în Camera-Schingiui'... Și Charles de Longval?

— A trăit târziu, până-n primii ani ai veacului nostru, și-a târât zilele tânjind, până la urmă damblagise.

Fiu'-su, Charles Sanson, luase și el din șubrezenia maică-si, n-a apucat bătrâne-țe-adânci, departe! Odihnește în cripta bisericii, la Saint-Laurent, în Epinal. A avut trei copii: pe Anne-Renée; s-a măritat c-un slujbaș de la... Justiție, la Soissons, și încă doi voinici: Charles-Jean-Baptiste, taică-miu, și Nicolas-Charles-Gabriel Sanson, cu o păreche de ani mai tânăr. Amândoi nevârstnici pentru orice meserie.

— Și cum?...

— Marthe Dubut, muma lor, era bărbat și jumătate! Nu-i sta în cale nici o piedică. Măcar că Charles-Jean nu împlinise nici zece anișori, cerù și dobândì slujba pentru taica.

— *Sie gründet so das erste Mausoleum, doch prachtvoll!...*

— Da, o Artemiză! i-ai văzut poate portretu' în cameră sus?

Se scutură:

— Vezut destul!

— Și fiindcă titularul...

— Tatăl tumnefostra...

— Nu putea... singurel, așa că, cu bună-încuviințare de la Parlament, i-a tocmit văduva Dubut procuriști, doi: pe Georg Hérisson, călău apoi la Melun și unul Prudhomme, mai mult scria, l-am apucat și eu.

Prezența tatălui meu, la execuții, era obligatorie pentru a legaliza săvârșirea și astfel, ca și mine mai târziu, copilu' era cerut de lege să stea pe punte când...

— ...și d-v, când fost mic?!

— Ba bine că nu! uite, abia împlinisem cin'sprezece ani când, la *28 martie în 57,* 'oi ține minte pân' 'oi muri! a trebuit să fiu de față când unchiul meu, Nicolas Charles-Gabriel, lucră în numele meu, i-a zdrobit încheieturile lui Damiens, i-a crestat picioar'le și mâinile și i-a turnat în rănile vii, întâi, ulei în clocot și-apoi smoală încinsă... — *Mein Gott!*

— Așa striga și el, sărmanul, când au început să tragă caii...

— *Was? wie!?*

— L-au legat de patru cai, picioarele și mâinile, câte una; îți lua auzu' bicele și chiotele; trăgeau în patru părți, l-au destrămat.

— Și mai trăia?

— Îl lungiseră de două ori pe cât era, atunci abi' a zbierat!...

— *Mein Gott! mein Gott!!*

Fața liniștită a lanului de grâu, din față, se despicase — un val care gonea 'naintea lor, spre stânga.

S-a săltat pe un cot, și-a pus palma streașină la ochi și:

— Domnu' Charles-Henri, d-v vedeți?...

— Da, parcă... Iepure sau vulpe, nu?

— *Glaube kaum,* nu-i vedeț spinare'... negru? și 'nalt, oiu!...

— Să nu fie lup, te pomenești! copiii!, — și-au sărit în picioare.

Străbate grăbit piața, — miroase cumplit! E plină de câini; amintiri... — apoi, prin rue de La Boëtie și rue de Berri coboară spre avenue des Ternes. Frige sub tălpi, caldarâmul și arșița a înfierbântat păreții ulițelor. Oamenii, în case; închise obloanele la ferestre și ușile. Câinii, tolăniți la umbră, par morți; sânt și dintr-aceștia. Put străzile încinse, de pe case a căzut sulimanul — tencuiala crăpată, neîngrijite, și pomii sfrigiziți, pe lăturile umblarelor, mor.

Căldura e toropitoare și ziua a fost grea! A ieșit din oraș. Lasă șoseaua, o ia la stânga — spre locul unde trei veacuri, numai, înapoi, fusese conacul moșiei Esterne.

Din vechea alcătuire n-a mai rămas, acolo, decât partea dinspre Răsărit a zidului. Folosindu-l, odinioară, poetul Pierre-François Habert a închis și de celelalte trei părți locul și a durat castelul și parcul, înăuntru. Bănuind cât sânt de trecătoare cele clădite, acolo a scris *Les divins oracles de Zoroastre...* Vremile, schimbătoare, l-au nevoit să-și vândă locuința d-lui Mirey de Pomponne, demult, iar pân' acu' stăpânise, casa și locul, marchizul de Galiffet — fugise, omul, să scape cu zile și proprietatea fusese trecută la *„bunurile obștești"*, paragină.

Haină albastră, încheiată; pantaloni în culoarea lămâii, vestă albă vărgată, bumbi de sidef, pălăria la subsuoară. Părul piepănat peste cap și strâns codiță — pudrat. Ochelari verzi-gălbui. Sudoarea i-a însemnat cărărui pe față. Bastonu-n mână, pășește măsurat pe poteca dintre lanuri, — grâu-n pârgă. Spicul, scorojit de secetă stă zburlit, își seamănă pleava, gata să-și lepede și sămânț' afară. Macii ofiliți par umbreluțe la odihnă, puse strânse. Tremură aerul, pătruns de nădușeala pământului. Nu zburdă nici fluturii, cad unde apucă, pe un fir de bozie, pe o foaie de mătură, aripioarele împreunate; nici o pasăre în zbor, uscăciunea nu le îndeamnă să colinde.

Rar, s-aude un cârâit — cristeiul, și-i răspunde altul, răgușit, mai departe — jos în luncă.

Deșteptat, un pitpalac ponegrește, ori că-ndeamnă...

Jos, colbul, ciuruit, urmele șoarecilor — plecați după apă.

De sus din zări, dar nu se văd, prigoriile! — paparudele văzduhului cerșesc un strop de ploaie pentru însetați și pentru țărâna arsă, iarba să se umede. Cer de plumb, vântul a murit — s-a răsucit firul ierbii.

S-a oprit. Scoate gherocul, bățul la umăr; atârnă haina, povară. Iese-n drum. Pornește de-a lungul împrejmuirii; ăl de-l însoțea, din urmă, stă, ascultă, cată-n sus, în lături, adulmecă și taie-n curmeziș lanul, aleargă sărind...

Din pulberea șoselii, se ridică o pereche de turturele, grăbesc înainte, bat aripile. S-au răznit, cotesc leneș la dreapta, s-au așezat amândouă în urma lui, tot în albia drumului.

— Dar de ce n-a venit!? îi scrisesem doară!, — și mai trist arată, scutură capul, îndeamnă la drum să astâmpere gândurile... A tresărit! Lângă piciorul lui, o burtă de pământ și-alături, strajă, un țăruș — ochii mărgele-l privesc; nu mișcă. Stă. Să crezi c-a sărit în apă, așa s-afundă în buricu' care străpunge mușuroiul — prin gaură, a zbughit-o cățelul pământului, popândăul. El pleacă înainte. În dreapta lui, zidul e îmbrăcat plin de cățători, până sus. Florile bătute l-au cuprins pe de-a rândul să-i acopere, bătrânului, rănile, bubele lăsate de vreme. Poalele lui numai, picioarele, zac de sute de ani neprivite de soare, în umbră, — le-a ros mucegaiul, sunt vinete-verzi, jupuite.

Câtă cazně risipesc oamenii să încercuiască ce nu pot stăpâni!? decât vremelnic; prea scurtă vreme, adeseori. Își împrejmuiesc țarina ori grădina cu zid, o închid și..., sapi trei palme subt el, treci pe subt brâu; salți pe deasupra, a rămas jos zidul, îl poți și dărâmă... La ce-a folosit, împrejmuirea?! Totuși, semn în jurul locului, semnătura ta pusă acolo, „așa e! și așà trebuie!", mormăie, și să-l ucizi n-ai ce-i lua, nici loc de groapă nu stăpânește!

Drumul cotește la dreapta, ocolește împrejmuirea.

Tresare! aude râsete, vorbe — aproape. După colțul zidului, dă cu ochii de ei, mititei.

Căznesc să doboare o cracă și n-ajung. Nu l-au simțit, cu fața la zid, trudesc din mâini și din picioare, degeaba.

Saltă fetița de subțiori; ea întoarce capul. Bucle-inele castanii; râde, — *Mulțumesc!* și mâinile întinse au și aplecat ramura de roze.

O lasă jos, lângă fratele ei și prinde să le culeagă, de sus de pe zid, un maldăr de flori.

Băiatu-l privește cu gura căscată. Ea, aplecată, afară din drum, smulge de pe răzor romanițe, mușețel, tămâioară și albăstrele, repede o dă la o parte, adunase cu florile și o lăcustă mică, ruginie; a sărit! Îi dă buchețelul; el le-a umplut, copiilor, brațele cu trandafiri.

— Ce căutați voi singuri așa departe, aici?

— Nu sânt singul, sânt cu g' an papa.

— Și unde e?

— Uite-i colo, și fetița arată cu mâna întinsă spre dreapta, colo pe movilă, s-au sculat, acu-i vedeți?

— Au!, — și i-a cuprins stângu' cu brațele, se speriase, băiatul.

Din grâul înalt, ieșise gonind...

— Brunt, cuminte!

S-a culcat la picioarele lui; limba trage din el, afară, căldura. Fetița, în genunchi lângă el, îi mângâie capul. Băiatul îi numără petele negre de pe sarica albă:

— Șapte! a'e și pe bu'tă — și trântit în praful șoselei, încearcă să vadă dacă-i tărcat și pe pântece.

Molosul, câine zdravăn de măcelar, își împarte privirile blânde când spre băiat, alături, vrea să-l lingă, așa sărută câinii pe oameni, când spre fetiță, în sus și picături mari i se scurg de pe limbă, dese.

— Hai copilași!

Ei întind mânuțele; s-a sculat și Brunt. Pornesc să le iasă în cale, și ei veneau într-acolo.

Se întâlnesc.

— Copiii dumitale?

— Nu, nepoții mei.

— Vă felicit, drăgălași și cuminți!

Schmidt stă deoparte-l, privește.

Bățos, mic de stat, titean, înșurubat pe călcâie, pare înalt; capul răsturnat înapoi; ochelarii, i-a urcat pe frunte; buze subțiri, înfățișare mândră, rece; plin de el, s-arat' a fi. Îmbracă gherocul.

Fetița culege de jos o floricică roșie-aprinsă și vrea să i-o prindă în 'cheietoarea hainei.

Se-apleacă spre ea și:

— Și cum îi zice la floare' asta?

— Scânteioa'ă!

— Taci, prostule! e *Sângele-voinicului!* stați, c-aveți o gânganie pe mânecă...

— O gâză! o gâză!

— Iar ai spus prostii, e bou'-lui Dumnezeu, bo'!

Ia gândăcelul și-l aruncă în iarbă.

— Și d-ta... crezi în Dumnezeu?, — o întreabă pe fetiță.

Charles-Henri face un pas înainte.

Ea, cu ochii mari deschiși, cu jumătate gură:

— E... voie?

— Negreșit, negreșit!, — oftează. — Acu', copilași, ca să-mi aduc aminte de voi și după ce s-o veșteji floricica ce mi-ai dat, — alintă fetița pe obraji, — să-mi spuneți, cum vă cheamă pe voi?

Într-un glas:

— Marie-Aimée. — Io, mă cheamă Hen'i Cha'les!

— Și mai cum?

Bătrânul, înspăimântat, privește la Schmidt, care bâțâie.

— Henri-Charles Henri Sanson!, — isprăvește de spus, fetița.

S-a surpat pământul?! N-ai văzut cap mai speriat! Se-apleacă și ia de jos ochelarii, îi scăpase. Uluit, se uită în toate părțile.

I s-a strâmbat, i s-a schimonosit gura; fața îndurerată toată. Din ochii miopi fulgeră o privire spre călău, ridică mâna, strecoară degetele între gât și cravată, scutură capul; năduşeala i-a spălat pudra, fața pământie, gura o linie; cu vocea stinsă:

— Ești călă'!?...

Nu sfârșise cuvântul și ca mușcat de șarpe sare-n lături, aruncă floarea, a smuls-o. Rămâne pe gânduri, îi tremură bărbia, parc-ar vrea să spună..., luptă să tacă. S-apleacă, prinde pe rând copiii în brațe, stăteau feriți, îi strânge la piept, îi sărută, strigă:

— Brunt! și pleacă fără să mai privească în urmă.

Să plângă, să urle? să râdă? *„Că... lăul!“*...

Au stat față-n față, el și cel care retează capetele.

„Proorocirea lui Danton!?“ și gândul pune stăpânire pe el. *„Da, da!“*, clătinat, merge împleticindu-se.

În urma lui, câinele, rob, — capu-n pământ, coada între picioare.

Aproape de barieră, îi iese 'Leonora 'nainte:

— Eram îngrijată, da' ce ai? — îl cunoaște bine, îi simte grijile.

— Nimic! a fost cald, obosit... poate, — abia vorbește, apoi repede:

— Ai fost în Caumartin? a venit?...

— Tocmai sosise.

— Unde?!

— Nu-ți spun? la el, în Caumartin 3, nu m-ai trimes d-ta?

— Da, și?...

— A venit cu mine până...

— Unde e?!

— A rămas la comitetul...

— Aa..., și Couthon?

— La dânsul s-a dus 'Babeth. Dormita în scaun. A spus că vine de-a dreptu' la club, disear', vine sigur!

Pășesc înainte, alături.

— Și ce mai ' nou?

— Tot orașul strigă, fierbe...

— În sfârșit! știam eu că Lescot...

— Nu, să vezi...

— Ce? cum? spune!

— Urlă de bucurie, nerozii! Soldații noștri au...

— Cum, altă victorie!?

— Spun c-au înfrânt cumplit pe dușman și...

Merg tăcuți înainte.

— Parcă e mai cald acuș!, — și-și face vânt întruna.

Soarele-n asfințit în nori-aprinși; în urma lor, roșu, cerul.

— Maximi'..., o să plouă, nu?

— O s-avem furtună... mare! mâine, — și se uită îngândurat înainte, în lături...

Ici-colo, pe uliţe, aprind felinarele.

În spatele lor, au răsărit: Calandini — corsicanul s-a întors pentru trei zile, de pe front; Duplay-*Labă-de-Lemn* şi ceilalţi, paznicii.

Din pragul prăvăliei lui, îl salută Lohier, băcanul — pân' la pământ.

Se descoperă; grăbesc spre casă.

Cambon n-a conspirat nicicând şi nici c-a luat parte la vreun conciliabul, totuşi de la el a pornit încumetarea. Pricină? — Trudnicului acesta puţin îi pasă cine ocârmuieşte, vrea să muncească şi să fie lăsat în pace, nu să i se spună mereu c-a oblăduit prost şi că jăcmăneşte, iată ce l-a scos din ţâţâni! Apoi, în comitete, Couthon l-a denunţat pe Carnot, altă greşală, mare! Amândoi îşi vedeau de treabă, fără preget şi fără altă râvnă decât binele Franţei; putea să şi-i câştige, îi pierde.

Toţi prietenii s-au depărtat de el. I-au răbdat toate ciudăţeniile; dar, rece, tăios şi întunecat, a obosit, în cei care-au vrut să-l apropie, orice imbold. Şi ce ar mai fi putut vrăjì, în el, când singur a bănuit tot ce putea seduce?! — Nu, fiinţa lui nu cheamă simpatia nici înţelegerea. Suflet îngrijorat şi descumpănit trăieşte într-o nespusă tristeţă. Reţinerea sa dârză curmă orice avânt. Vrea binele, îl vrea negreşit şi seamănă răul.

Va păşi cu ochii deschişi spre prăpastie — singura mântuire din îngustimea dogmei sale politice.

De la 15 messidor, n-a mai dat pe la comitete şi când, strâns cu uşa de colegii săi, vine, trei zile înainte numai, nici că le vorbeşte decât de atentatele puse la cale împotrivă-i, — socoteli chibzuite sau plăsmuiri.

Izbânzile au trezit poporul! La lumina lor, abia, vede că... *„Nu mai au nevoie de mine!"*... Simte curentul forţei noi şi pe cel care-i strânge, îi mână, îl bănuieşte. Cel mai iscusit şi mai aprig dintre dărâmători, prăpăditorul *Lyon*-ului, el e! Teama-l sileşte. Fouché ştie că dacă nu-l va doborî pe Robespierre va pieri el şi nu pierde vremea: la Jacobini, sapă; în Convent, surpă; va preface uneltirile împrăştiaţilor în iureş! Curând...

Couthon s-ar mulţumi cu Tallien, Barras şi încă câteva capete, numai, dar nu cutează.

Da, Fouché, Collot, Billaud, Barras, Vadier! Cambon! şi... Carnot!! mai ales, căci, şi acum în urmă, cu toată împotrivirea lui Hanriot, *„trimisese pe front, ticălosul, mai toată artileria, din Paris!"*. S-a săturat de victorii! Le simte cât îi sânt de vitrege! Zilnic alta şi pe el încep să-l uite. Făuritorul lor, într-o măsură, *„Carnot trebuie să piară!"*, şi ceilalţi...

Groaznica rază a virtuţii sale ucide, nu pe jăcmănitori şi corupţi, ei se ţin departe, dar pe toţi cei cari gândesc altfel de cum gândeşte el. Apoi, vrea să-i îndrepte, să-i facă virtuoşi, să-i fericească cu de-a sila! şi lumea, încăpăţânată, biata, nu se învoieşte, mai mulţămită să rămână, cu toate păcatele ei, slobodă cum a deprins.

Creat el însuşi pentru a îndrituì puterea absolută, îl însufleţeşte mitul palingenesiei universale şi toată strădania lui tinde spre această desăvârşire. Orice împotrivire-l înrăieşte până la turbăciune. Urăşte viciile şi astfel îi urgiseşte şi pe oameni. Nu poate cuprinde cu mintea cum cineva poate iubì viaţa, farmecul ei, bucuria, râsul?! şi nu-l încălzeşte decât trufia lui. Pentru el, „părerea lumii" e doar o depravată şi posteritatea o neroadă! nu-l animă decât binele public, cum şi-l înfăţişează el, negreşit.

Demult, pelerinii care porneau spre Compostella, în treacăt prin Paris, conăceau în rue Saint-Honoré, la mănăstirea Dominicanilor ordinului Saint-Jacques. În camera de cetire

a acestui lăcaş, întâi, şi-apoi în basilică, chiar, micul club Breton, din *89*, de la Versailles, îşi ţine şezătorile — a crescut, *Clubul Jacobinilor!* În slujba lui Saint-Just şi a lui Couthon, alcătuirea e stăpână pe Convent, în parte şi pe Comună, pe comitete...

În toiul „Terorii", Franţa e asuprită de *douăzeci şi una de mii de comitete*, împânzite pe tot întinsul ţării, în sate şi cătune şi însumând, toate, numai cetăţeni încercaţi şi dovediţi închinaţi cauzei revoluţionare.

La oraşe, pe fiecare casă, s-au ţinut afară tăblii, cuprinzând: numele locatarului, sexul, vârsta, meseria şi adeverinţa clubului cum că se bucură de încrederea acestuia. Atotputernicia clubului hotărăşte asupra alegerilor, asupra membrilor Tribunalului, dacă mai au drept să judece sau să moară, numai; tot *clubul* porunceşte şi secţiilor revoluţionare, împarte cărţi de civism, adică „libertatea de a trăì"... încă câteva zile şi, el singur, se rosteşte asupra „suspecţilor". Denunţă, ucide şi câteodată iartă — rar.

În Convent fusese înfrânt, îi rămâne *Clubul.* Ce pierduse în Adunare, va câştigà cu prisos acuş, aici domneşte altă atmosferă; e drept că asupra lor nu apasă nici o primejdie încă...

Îl aşteptau.

Templul, ticsit; lume până şi după coloanele sălei boltite, până la uşa din fund; pline şi lojile. Curge apa pe ei. Femeile, îmbrăcate subţirel, pot răbdà, dar bărbaţii mor de zăduf, şi-ar scoate bucuroşi hainele dar, ştiu, idolul lor e potrivnic dezmăţului şi...

S-a făcut vremea: la 10, vine. Trece la tribună:

— Am substituit legea în locul oprè'...

Sala toată freamătă; plâng, urlă de bucurie:

— Să ne trăieşti, Robespierre!

— Rămâi cu noi!!...

— Te vom apărà împotriva oricui!

— Sântem cu tine!...

— Am substituit legea împotriva opresiunii şi oamenii tot nu pot găsì destulă fericire în ura împotriva inichităţii şi în dragostea sacră pentru patrie!?...

Delir — (Aplauze! aplauze!!)

Le reciteşte cuvântarea rostită, dup' amiază, la Cameră, apoi:

— La Londra sânt denunţat armatei noastre, drept dictator! aici, c-aş fi ucis pe fraţii Renault!? pe mica Bouchart?! copiii! eu!?... şi vor îndepărtarea mea din comitet, de pretutindeni...

— Murim cu tine!...

— Nu vom tolerà!...

— Dar şi de mi s-ar lua toate în-săr-ci-nările?!, bate cu pumnu-n masă.

— Nu, nu!...

— Nu vor îndrăz'!...

— Şi încă rămân reprezentantul poporului!...

— Ura! ura!!

— Trăiască!...

— Şi le voi face un război crâncen tiranilor şi conspiratorilor!!

— 'Nainte, curaj!

— Sântem cu tine, murim!...

Îi vede pe Collot și pe Billaud, erau în sală, dosiți după mormântul mareșalului de Créqui; stânga, palma lipită pe piept:

— ...apărătorii libertății rămân amenințați atâta timp cât, — cealaltă mână întinsă spre ei: — atâta timp cât oarda nemernicilor stăpânește încă!

— Bravoo!...

— U... ràa!!

Billaud și Collot se reped spre tribună, vor să... lămurească de ce au votat împotriva afișării.

— Ca să nu speriem lumea!...

— Să nu creadă oamenii că...

Dar nu izbutesc.

— Jos trădătorii!

— La ghilotină!!

— Puneți mâna pe ei!...

Sunt păruiți zdravăn, hainele ferfeliță, aruncați în stradă, fug îngroziți; e cald nemaipomenit! dar au simțit răceala cuțitului pe ceafă.

În urma lor, grăbit, Guérin, — ochiul „lui", din umbră.

Glăsuiește 'nainte.

A trecut miezul nopții. Toată sala în picioare...

Un semn! — n-a isprăvit încă și:

— Ce-ați auzit, vă las cu limbă de moarte... Căci am văzut-o astăzi, acolo, moartea!...

Roussilin se scoală, se bate cu pumnii-n piept, cere o gardă de onoare și:

— Să-l păzim, cu prețul vieții noastre să!...

— Huò, dantonistule!!

— Jos trădătorul!...

— Afar' cu javra! — și-l scot în palme afară; era bănuit că fusese plătit să-i stârnească. Poate că...

— Am văzut-o, moartea și liga răilor e atât de puternică!...

Saltă ochelarii pe frunte, plimbă pe sală o privire rătăcită, tristă:

— și liga..., se îneacă, tușește.

Toți în picioare, un muget:

— Murim cu tine!!, — jură cu toții.

— Scapă-ne tu!...

— și liga răilor e atât de puternică și nu mai trag nădejde să-i pot scăpà, mă pierd!, împrăștie foile de pe pupitru, — mă pierd!

Urlete, lacrimi, țipete...

— Nu ne părăsi, Robespierre!...

— Mântuie Conventu' de cei care-l oprimă!

— Descătușează libertatea!...

— Uràa!...

— Apără voința poporului!

— Fie-ți milă!...

— Trăiască!...

Se îndreaptă spre ușă, Payan îi iese înainte, îl ia de braț și pornesc amândoi câțiva pași, în curte.

— Ce mai vrei? Nu i-auzi?!...

— Robespierre, a trecut ceasul vorbelor, tot poporul te urmează, hai să punem mâna pe comitete și...

— Nu, Payan, lasă..., mâine... la Convent, acolo, ai să vezi! atât îți spun, — și întovărășit de Duplay, Grivier și de Calandini, pleacă.

Din fundul curții, unde-aștepta, Coffinhal s-apropie de Payan:

— Eei? nu-ți spuneam eu?! Virtutea lui nu-l lasă să se răzvrătească.

— Aveai dreptate!

— Draace! fiindcă nu vrea să-l salvăm, să-l apărăm atunci!

— Să ne pregătim să-l răzbunăm, Coffinhal! și pornesc în grabă spre Hôtel-de-Ville.

La *No 398*, pe aceeași uliță cu mănăstirea, au stat. Labă-de-Lemn era în poartă, le-o deschide: intră cu toții; în urma lor, zăvorește poarta. S-a oprit sub bolta casei — deasupra, spre stradă, odăile în care-au locuit Charlotte, soră-sa și Bonbon, fratele lui, goale — reazimă palma de umărul dulgherului, îi șoptește:

— Ascultă, de la *Munte* nici o nădejde! dar majoritatea e pură și...

Duplay clatină capul, oftează, apoi:

— Nu te încrede prea mult și pentru Dumnezeu, ia-ți măsurile!...

— Le Bas a venit?

— Au fost la teatru, s-au și...

— La care?

— *Au Théâtre de la République.*

— Ce se joacă?

Dă din umeri:

— Nu știu. Parcă... *Conspirația pentru Libertate,* nu?

Tresare:

— *Ah, Epicharis et Néron!...*

— Dar s-au întors, nu intri puțin?

Au trecut în curte.

— Îl văd mâine. Să știi, d-le Duplay, majoritatea însă e cu noi! Noapte-bună...

— Bună să...

— și spune-i, te rog, lui Dumas că-l aștept mâine la *5* după închidere, à propos! să vină și Fouquier, te rog, — și pleacă-n sus pe scară.

— D-ta ce zici?

Îngândurat:

— Nu-mi place optimismul lui astă sea'...

— A avut succes, succes mare!

— De s-o culca pe ureche' asta!

— Ai văzut? un semn să fi făcut numai!...

— Mă tem...

— Știu c-o să intre frica-n ei, când vor afla, mâine!

— Nu te îngriji, au și aflat. Nu l-ai văzut pe Legendre când s-a strecurat din sală, afară? tiptil...

— N-am luat seama.

— Ăla a tulit-o glonț la Bourdon, sau unde-or avea hăitișul lor; ne spune mâine Guérin.

— Cu atât mai bine! or să dârdâie toată noaptea!

— Mă tem, 'Landinì, de conspirația fricii, spaima-i va unì pe toți împotriva lui și-atunci!? dar să intrăm, — și-l împinge în casă.

Prin ușa întredeschisă, vin câteva acorduri din „Chant du Départ", soția lui de Bas, drăgălașa 'Babeth descifrează ultima compoziție a lui Méhul.

Perdelele albastre de la odaia lui stau luminate toată noaptea.

Scria, se scoală, umblă, s-apropie de fereastră, ascultă smerit... — *Oui..., l'Hymne à l'Etre Suprême!...*

Pianul și vocea caldă a lui Cietti, decoratorul, au tăcut.

Rămâne-aplecat, în pervaz, cu nările proptite în călțunași.

De jos, răzbat iar... note rari, adânci; cântec rece și trist: *La messe des morts...* de Gossec.

Închide repede fereastra, pleacă, s-așează iar la masa lui de lucru și foi după foi, le-acoperă rândurile dese.

S-a oprit din scris, ascultă...

Un fâlfâit, un bâzâit aspru, parcă?! Da, în spatele lui, lângă pat.

Întoarce capul, se scoală. Nu, nu e...

Zboară leneș împrejurul lui, stăruitor. vrea să se lase pe el; îi simte vântul aripilor și sare-ntr-o parte. *Capul-de-Mort* s-a așezat deasupra patului, sus, pe rama portretului său, cu aripile întinse... Neclintit. El, cu capul în mâini, coatele proptite-n genunchi, pe marginea patului, gârbovit, așteaptă zorile...

Prin geamul închis, un urlet jalnic prelung: sunt mulți care și-au pierdut stăpânii, și bietul cățel, la vecini undevà, plânge.

În săliță, alături, Brunt geme și mârâie — visează...

Pentru cei închiși, ori e ziuă orică-i noapte, totuna! cuțitul ghilotinei, el bate repezit ceasurile.

Temnițele pline de lume, gem.

Agenții „Siguranței" pilesc grătiile, în toiul nopții se strecoră înăuntru, umplu buzunarele deținuților cu hârtii mincinoase și... gàta!

Acu' o săptămână au căzut douăzeci și opt, dintre care, zece femei; a doua zi: paisprezece; a treia zi, iar douăzeci și opt; patruzeci și șase, în ziua de *4,* — printre ei, d-nele de Neailles; la *5 thermidor:* prințul de Rohan, un german: prințul de Salmkilburg îndrăgise Franța și-și clădise, afar' din oraș, pe Sena, un palat strașnic. Abia apucase să se mute-n el; l-au înhățat. Apoi, generalul Alexandre de Beauharnais; redactorul de la „...Apôtres", indezirabil pe lumea 'ceasta fiindc-așa, netàm-nesàm, îl întrebase, la Tribunal, pe președintele-roșu: *„Ia spune, Dumas, acì tot ca la garda-națională îți pui tu om în loc?"...* și interpelatul, întârziase, burzuluit pasă-mi-te, a încruntat sprâncenile iar pe el l-au scurtat de la cap, tocmai. Da, ei patru și încă alți cin'zeci și unu.

Alaltăieri: treizeci și șase numai, dintre cari un băiat de *16 ani,* dar și un moșneag de *84.*

Ieri: treizeci și șapte, printre ei și vestitul evadat din Glaz și din Magdeburg, fostul ofițer de ordonanță al lui Frederik cel Mare, baronul Friedrich v. Trenck..., ibovnicul prințesei Amalia, pare. S-au cunoscut tineri, la Potsdam, n-aveau douăzeci de ani; când s-au întâlnit iar, el împlinise șaptezeci și patru; ei, îi arseseră lacrimile ochii, orbise demult. Urgisit de regele său, baronul își petrecuse viața ferecat de gât și de mâini, — ca să-și treacă vremea, își smulgea barba fir cu fir; noroc că-i creștea la loc, ar fi înnebunit altfel! — și, scăpând, în sfârșit! însetat de libertate, venise, de trei luni abia, s-o caute aici.

Și... astăzi! pe când la Convent ridicau ședința, la cel'alt capăt al orașului, cădea primul dintre romantici — ultimul dintre clasici, un pur Alexandrin; un Ronsard de după Racine; filozof din școala lui Condillac; îndrăgostit de Revoluție, dar vrăjmaș al Terorii: ajuns *acolo*, coboară din căruță, urcă scara, duce mâna la frunte și spune: *„J'avais pourtant quelque chose là!"*... Cuțitul, cade.

Împrăștiați în temnițele țării, alți șaptezeci de mii așteaptă. De șase ori pe-atâția rătăcesc prin mlaștini și codri, ascunși în văgăuni, își târăsc zilele. Cui îi trebuie? cine bea atâta sânge?!

Întâi, pentru a suplinì o comisie a Apărării-Naționale, care lipsea, înființaseră *„Comitetul Mântuirii-Publice"*. Stăpân, acolo, era Danton. Când a început, însă, invazia dinafară și înăuntru, răscoala, Robespierre i-a schimbat rostul, comitetului, primenindu-l. Înzestrată cu zeci de milioane, credite, și puteri hotărâtoare, după 12 germinal, anul II, autoritatea *„Mântuirii"* nu mai cunoaște hotare.

La 7 aprilie, un an înapoi, la constituirea primului comitet, intrase acolo și Cambon. Topise statuiele tiranilor, turnase tunuri, oprise risipa banului public, priponise aurul, catagrafiase emisiunea și toate datoriile și multe înfăptuiri de seamă făcuse. În toamnă, la 22 septemvrie, fusese ales președinte al Adunării.

Au rămas, acolo; însărcinat cu reorganizarea armatei, harnicul Carnot; Jeanbon Saint André, la marină; Prieur de la Côte-d'Or, Robert Lindet și Prieur de la Marne, prepuși la aprovizionări și la oblăduirea dinăuntru; Barère trecuse la Finanțe; Billaud, Collot și Couthon duc corespondențe cu comisarii poporului și cu așezămintele publice; Saint-Just ține-n mână paloșul „dreptății" și, pe front, sabia. Robespierre luase „Instrucția Publică" și face instrucție cu toții; împreună cu Saint-Just și Couthon, schilodul, toți trei ar face ce vor de nu le-ar sta în coastă „Siguranța-Generală". Aceasta ține în mână comitetele revoluționare, ea poruncește arestările și pregătește, Tribunalului, marfa pe care-o gătește, apoi, colegul lor — *Sanson*.

Lucrul e bine împărțit, numai că „Incoruptibilul" n-are, în comitetul Siguranței-Generale, decât pe Le Bas, veșnic pe front și pe David, cu toate arătările lui de dragoste, foarte îndoielnic prieten, — pușlama, talent mare. Ceilalți: Dubazzan, Voulland, Rhül, Jagot, Louis, Lavicomterie, Moyse Bayle, Elie Lacoste, Amar, toți, cu Vadier starostele lor în cap îi sunt potrivnici.

Fleuriot-Lescot, primarul Parisului, agentul național Payan, întregul Hôtel de Ville, tot consiliul, Fouquier-Tinville, Tribunalul și Hanriot, comandantul gărzii-naționale, secțiile toate și *Clubul*, negreșit, organizații și oameni, toți, la picioarele lui.

Din păcate, pentru el, lipsise prea mult dintre ei!

Comitetul „Mântuirii-Publice" e însuși guvernul — își luase mari libertăți, în lipsa lui și peste capul său. Saint-Just era dus, adesea și Couthon nu putea prididì singur.

Ghearele sale: Dumas, Payan, Fleuriot, Tinville, plini de osârdie, desigur, dar și vremurile s-au schimbat!

Poporul, același care ascultà altădată cu oarbă patimă ațâțările lui Jacques Roux și predicele lui comuniste, s-a săturat de palavre și de scrânteală, s-a depărtat de Comună, iar Chaumette s-a topit în groapa comună.

Apoi izbânzile...

Pentru a șasea oară, armatele revoluționare au trecut Sambr'-a.

Charleroi a capitulat. Trupele lui Coburg zvârlite înapoi, de despuiații lui Kléber și de flămânzii lui Marceau; urmărite de baionetele lui Lefebvre au fost puse pe goană de cavaleria lui Hautpoul.

Toată armata imperială, destrămată, — de ce nu răsuflă Franța, atunci? și la ce-i mai trebuie comitetul „Mântuirii"? Ce, n-a sosit vremea să se oprească odată roata morții? E prea târziu!...

Garda-Națională și-a irosit virtuțile, la *20 iunie*. A ajuns ce fusese, în preajma căderii Bastiliei, Garda Franceză: adunătură, lipsită de vlagă. Și pizma pe Robespierre e mare, crește! Vadier nu-l rabdă, disprețuiește tot triumviratul lor, a și pornit lupta împotriva „Mântuirii-Publice". Iar acolo, neînțelegerile nu se mai curmă. Trei, numai, stau uniți; ceilalți se simt ca și într-o corabie cuprinsă de flăcări. Și suflă vântul, tare.

Carnot a spus, încă din primăvară, „Nenorocită, Republica în care virtutea unuia a ajuns necesară!"

La numărul celor destrăbălați, bucuria de viață-i cheamă și pe sincerii republicani — toți cei care simt venirea dictaturii: Romme, Rhül, Billaud și cei de „dreapta", pe care-i credea striviți, se strâng să se apere. Grija și spaima i-a adunat. Și-au pregătit pașapoarte noi, chervanele gata, caii înșeuați. Barras, Tallien, Merlin de Thionville, Bourdon nu ies din case decât armați până-n dinți.

Orice cetățean îți poate cere actele, te poate aresta chiar, dacă-i pa'i suspect. Ai hârtiile în bună regulă, te poți tocmi, — nu, te-au luat! Aristocrații nu le pot dobândi și nimeni dacă n-are sfinți în comitete și recomandația Clubului; apoi, abia atunci te întreabă: *„Spune, ce-ai făcut ca să fii spânzurat dac-ar izbuti reacțiunea? Prădata-i vreo biserică? ai cumpărat bunuri de-ale emigranților? ucis-ai vr-un aristocrat? care-ți sânt meritele? care ți-e virtutea?! și, în sfârșit, de ce nu le ai, actele!?..."* Ești scos „afară din lege" — ai fost om, ești lup, te poate ucide cu parul, cine vrea.

Nici cândva, în istoria lumii, denunțarea n-a fost mai alcătuită. Prin însăși identificarea virtuții cu Teroarea, fiecare e polițist, slujitor al legii noi. Poliția, îndeobște, se ocupă de partea întunecată a făptuirilor, ei: de toată viața semenilor. Vrei să trăiești? — ascunde-te, disimulează. Deprinde-te să taci, mai ales! și uită-ți deprinderile. Condorcet, deși în zdrențe, a fost recunoscut după un „Horațiu" legat în marochin verde — citea, plimbându-se și ca să-și astâmpere foamea. L-au luat, l-au închis la Bourg-la-Reine până să-l... Le-a scăpat, avea otrava în inelul pe care i-l dăduse, puțin înainte, cumnatul său. Deznădrăgiții au nas! Păzește-te și fii cu ochii-n patru! O grozăvie, de se petrece cumva în fața ta chiar, nu te speria, nu cârti, nu te înduioșà, pentru Dumnezeu! ba și să iei parte, altfel...! și nu uita, când trec căruțele..., scuipă și înjură-i, dă pilda patriotismului tău și a virtuții ce ți se cere, că de nu!...

Au rez-de-chaussée du *„Pavillon de Flore"*...

Vechiul locatar s-a mutat, întâi la *Templu* și-apoi în varnița din cimitirul Madeleine-i.

Peronul, treptele „tronului" — tunurile: garda suveranului. Un coridor, cam lipsit de lumină, dar plin de soldați și la capătul lui; faimoasa sală verde.

Covoare groase, perdele grele; o masă lungă ovală acoperită cu postav verde cuprinde tot mijlocul camerii — împrejur, scaune; câteva lămpi aprinse, *abat-jour*-uri verzi. Vizitiii prepuși la carul țării. În mâinile lor, toate hățurile dregătoriilor și firul vieții fiecăruia. Aici stăruiesc... miniștrii Conventului, nu, dădacele lui! căci precum mulți miniștri, ei poruncesc suveranului. Adică, mâna aceasta de oameni, întruniți aici, hotărăște și Camera votează legile de care au nevoie ca să ucidă sau să învingă. Decretele curg, adesea și douăzeci într-o singură zi! În trei ani, sfatul-țării a slobozit *11.400* numai.

Cu excepția „Finanțelor", și numai până' acum câteva luni, toată oblăduirea e pe capul lor, — așa a vrut *el* și mâna lui dreaptă, Saint-Just.

De luni de zile, decemvirii trudesc ca în ocnă, ziua și noaptea. Pun slujbași, îi dau afară; numesc generali, îi scot sau le taie capul; hotărăsc serbări, sărbători civile; au botezat zilele, săptămânile și lunile, altfel, nici anii nu se mai numără de la Hristos; politica externă, religia; artele, toate arătările vieții, între hotare și unde cotropesc, le decid numai ei. Deschid scrisorile, strâng știri, născocesc, când le trebuie; adună acte, dosesc hârtii, șnuruiesc dosare; urmăresc, prind, închid — o împart la temnițe sau la tocat, carnea. Pe unii-i trimet la izbânzi, pe alții la groapa comună. Încet-încet au prefăcut sângele națiunii, acù plămădesc creierul și inima țării, istovite, muncesc fără hodină și când îi picnește osteneala, trântiți pe canapele sau jos, pe saltele, dorm fără vise.

Aici e atelierul, laboratorul, uzina — aici sălășuiește, ziua și noaptea, *„Comitetul Mântuirii-Publice!"*...

Cu intrarea lui Robespierre, acolo, puterea lui s-a ridicat până la cer și dacă nu poate îmbelșuga holdele, nici să umple vadurile secate, poate însă trăsnì pe oricine. Negreșit, dacă vrăjmașul ar fi zorit spre Paris, în vara anului trecut, „Comitetul" nu s-ar fi putut instăurà. Moliciunea dușmanului a salvat Franța, îngăduind „Mântuirii" să înjghebeze oșteni și căpătenii.

Încetineala cu care înaintase inamicul încă-și avea cântecul, în însăși mâhnirea soldatului fiecăreia dintre nățiile întrunite împotriva Franței. Viena era acrită de prânzul din trupul Poloniei, la care nu luase parte — rămnise la Cracovia și i se oferea, abia, să cucerească Strasbourg și Lille, dac-o putea. Tot necazul ei, pe Prusia; fiindcă Berlinul, întâmpinând greutăți mari să-și ia în primire halca din împărțeală, bănuia că piedica-i vine de la Austria. Fără pic de prieteșug între ele, „aliatele" înaintaseră agale. Anglia, cu cererile ei nesăbuite, mărise zâzania iar în Franța, comitetul folosise toate împrejurările, astâmpărase multe primejdii și luminase hotarele. Pornise la drum lung și, zece luni îndărăt, Saint-Just, întrebat până când vor păstra „Comitetul", răspunsese: *„Până la pace!"*, dar nu mai vor împăcarea și în sânul lui, îi frământă vrajba, pizma și frica.

Nelipsiți de la lucru și înainte, nu mai părăsèsc clădirea, acolo dorm, acolo mănâncă, ceasul greu să nu-i afle risipiți.

Amintirea lui înspăimântătoare n-are nevoie de apărători — fu groaznic într-adevăr, dar în zile groaznice. Preamărind libertatea, rămâne însă ca și Ioachim de Fiore, un mistic al „dreptății".

Șase sute de ani înapoi, călugărul medieval visase o nobilă și pământească prefigurație a cetății Domnului; el cearcă s-o înfăptuiască politic prin alcătuirea unei societăți platoniene, subt ocrotirea „Ființei-supreme". Înnăscut legislator, nu-l preocupă decât organizarea societății, înăuntru și dincolo de hotarele Franței. Abia oceanele îi stau în calea năzuinții, ideile de justiție socială elaborate în țara lui vrea cu tot dinadinsul să le răsădească pe tot continentul, căci *„fericirea e o idee nouă în Europa!"*.

Acest amplificator al neastâmpărului lui Jean-Jacques începe șirul *europenilor*, atât de costisitori propriei lor țări și omenirii întregi!

Plin de el și pătruns de preapriceperea sa, nu e lipsit de virtuți și poate, dintre toți, cel mai în stare, dacă ar ajunge dictator, să reorganizeze Republica, să înscăuneze justiția și ordinea și să curme vărsarea de sânge.

Mândru, — va respinge pe trimișii lui Brunswick: „Republica Franceză nu primește, de la dușman și nu-i trimete decât plumb!" și ordonă atacul. Fire pornită, adeseori, închide pe tânărul învingător de la Hagueneau — uneltise Pichegru. Hoche e apoi liberat de Baudot. În procesul Girondinilor n-a păstrat măsura. Însărcinat să acuze, pledează pentru unitatea republicană, împotriva federalismului și al războiului civil, dar vrând să fie desăvârșit, în cercetări, folosește și toate flecăriile lui Camille și... cad douăzeci și unu de capete și cele mai luminate! Desmoulins leșină, el nu învață nimic. Era de bună credință, negreșit. Sufletul armatei Rhin-ului și al celei de Nord, la Geisberg câștigase încrederea și dragostea soldaților.

Chemat, în *ventôse,* să prezideze Conventul, se arată chibzuit, nepărtinitor, dar hotărât. O putere de muncă care impune și neobositului și o voință de fier. Neînduplecat în atac, statornic în prietenșug până la moarte. Înfiorător de cinstit. Ambițios, desigur, dar nu iubitor de deșertăciuni. După Charleroi și Fleurus, n-a îngăduit să se vorbească de el.

În ploaia de gloanțe la Lambusart, pălăria cu pene înfiptă în sabie, nelipsit în fruntea tuturor, îndârjit să smulgă izbânda, îi răsună în urechi țipătul slovelor „lui": *„Vino, dă-mi o mână de ajutor! sunt singur!"...*

Ca să poată pleca, îi trebuia victoriile. Când sosise, trei săptămâni în urmă, istovite de înfrângeri, prăpădite de neodihnă, lihnite de nemâncare și înfrânte de șovăiri, armatele de la Lille înfățișau o jalnică forfoteală. A tămăduit nedreptățile, a pedepsit crunt săvârșirile rele, a răsplătit pe cele bune. Le-a vindecat sufletul, oștenilor, le-a îngrijit hrana, i-a silit să doarmă, dar îmbrăcați, și deșteptați, să învingă. Împușcă pe generalul Donadieu și cui i se va întâmpla ca trupele să dea înapoi, îi făgăduiește aceeași soartă. Pilda a slujit.

Desaix a luat Lautenburg-ul; Wissemburg și Kayserlautern au căzut și Pichegru a pătruns în întunecatul Landau.

A tăiat multe capete; pe nemernicul Schneider, împricinătorul-public din Strasbourg, l-a trimes pe jos în lanțuri să i-l taie la Paris. A lăsat generalului Jourdan un ordin scurt: *„Fiți drepți cu soldații. Îngrijiți-le nevoile. Meritați-le încrederea. Învingeți!"* și, jos, pe ceara caldă a apăsat ușor pecetea lui, o *ghilotină* mică de aur, a semnat și grăbit a pornit spre Paris. Îl chemase...

În drum, de la Noyon se abate la Blérancourt — acolo, în rue des Chouettes. O găsește în grădină lângă masa dintr-un trunchi pe aleea de carpeni, într-un fotoliu; împletea ciorapi pentru soldați. Stă cu maică-sa până seara. Își ia rămas bun; bătrâna plânge:

— Iar mă lași, copilașul meu!...

Are douăzeci și șase de ani și o vede pentru ultima oară. Se urcă-n caleașcă, gonește toată noaptea. După amiază, ajunge. Trage acasă, în rue Caumartin *3*.

Se schimbă de haine, vine să-l cheme.

Pleacă cu M-lle-Duplay.

El rămâne la Tuileries, la comitet; ea traversează piața Revoluției, o latră câinii, și pornește grăbită spre avenue des Ternes, să-i iasă la barieră înainte...

Bucle blonde — un început de cărare, în față, pe mijloc, le împarte în două. Fața rotundă, palid, ochii negri — pumnale; nasul ascuțit, gura plictisită. Înfățișare de pasăre de pradă. Gulerul larg răsfrânt, cravată de muselină albă. Făptură gingașă.

Stă la masa lui de brad și scrie. Scrie de patru ceasuri!

Însărcinat să refere asupra pricinilor care au zdruncinat încrederea în comitete și în Adunare, primise, prilejul era bun, dar le spusese: „Voi cercetà cauzele și tot ce nu va înfățișà dragostea curată pentru popor și pentru libertate, va întâlnì ura mea!“

Erau preveniți. Mai era nevoie?...

S-a deschis ușa dinspre sală, scârțâie; întoarce capul. Intră Dunoyer, se-apropie în vârful picioarelor și-i întinde un plic *mauve*.

Șoptit:

— De la?...

— De la... d-ra Henriette.

— Să mă lase-n!..., și potolit repede, — d-ta nu vezi că lucrez? — și scrisoarea d-rei Le Bas rămâne în mâna secretarului său.

— Ai fost la Couthon, ce face?, — nu lasă condeiul.

— Mai bine. Vine dimineața la...

— Târziu! Și acolo?

— Guérin așteaptă afară. Vă spune el...

— Să intre. Mulțumesc, — și scrie înainte.

— Cetățene, Collot și Bi'...

Tresare:

— A, d-ta?!

Înfășurat într-o houppeland'-a cenușie, ține-n mână o pălărie mare de pâslă neagră. Părul roșu, o gâlcă pe frunte, ochelari fumurii, nas coroiat, buză de iepure. A răsărit ca din pământ, se-apleacă mai mult și-i spune, la ureche, tot ce s-a petrecut la Club...

— Și Legendre?!

— Pe Champs-Elysés, la Doyen, în salonul-*glaben*, cu Bourdon, Barras, Fréron și...

— Bine, Guérin. Dacă se mai...

Dar spionul a dispărut.

În fața lui, la altă masă, Carnot, aplecat pe harta întinsă pe planșetă, compasul într-o mână, în cealaltă avea rigla, măsoară și însemnă — coloane de cifre.

Spre salonul verde, ușa larg deschisă. În jurul mesei, colegii lui lucrează. În colțul din fund, acolo, lângă fereastră, Barère și Merlin de Thionville, în picioare. Convorbire aprinsă.

— Îți spun eu, a fost la Ermenoville, habotnicu'!
— Vorbe! și-apoi ce importanță are? Legea din 22 *prairial*, aia da!
— Cu ea își deschide drumul spre dictatură.
— Ea o să-i mănânce capu'! nu vezi cum au crescut bănuielile?
— E și de rea credință! că...
— Mai e vorbă? Constituția, n-a suspendat-o?
— Îi trebuie guvern revoluționar până la pace, auzi!?
Barère:
— Pardon, în privinț' aceasta...
— Dar n-o mai vrea, pacea!
— Nu-l cunoști. Robespierre, peste orice împuterniciri, vrea s-arate că are dreptate. Acu' i-a intrat în cap că purificarea...
Schimbă fețe-fețe:
— De ce nu spune pe cine!?
— Poate nu e hotărât încă.
— El? cred că zilele noastre sânt numărate, — scoate basmaua și-și șterge fruntea.
— Poate că te înșeli. Vezi, eu nu-l socot om de acțiune...
— Hm..., noroc c-o știe și Fouché! apoi, d-ta te înșeli, nu zic, poate că-i lipsește câteodată îndrăzneala, dar nu când are de statornicit un principiu și dacă nu ne grăbim, peste puține zile va fi prea târziu!
— Cum? și înfrângerea de ieri nu înseamnă nimic?
— Relativă și trecătoare!... Vezi, s-ar putea să se scoale mai puternic și mai învrăjbit, și:...
— Se poate să ai dreptate!, oftează. Mă întreb de ce a mai păstrat jurații?
— Hm..., ucide numai, nu asasinează și simulacrul acesta de justiție populară-i trebuie și, în sfârșit, ce sunt jurații lui?! întreabă-l pe Souberbielle. L-a lămurit Topino-Lebrun, la procesul lui...
— Lui Danton, da, *oameni-de-Stat!*, — ridică brațele-n sus. — Oameni de Stat! auzi!?
— Să fii sigur că între noi și el, capetele noas'...
— Fiindcă venì vorba de... Tribunal, aud că-și fac de cap acolo!
— Ce-ți pasă! cât timp suntem lăsați în pace..., — dă din umeri.
— Châtelet privește la împricinați și desenează porcării, Orieur face portretul celor pe care vrea să-i ierte...
— Știu, dar face așa puține!
— Dumas judecă cu două pistoale pe masă.
— N-o fi având mai multe.
— Bine-bine, dar când vor ieși toate la iveală?
— Ce vrei să zici?
— S-ar putea să fie chemat și Tribunalul la bară, nu crezi?
— Poți face proces toporului?...
— Dar cui a ținut coada, nu? Mă tem că ne-am grămădit pe cap prea multe răspunderi și...
— Le putem ocolì păstrându-ne locul...
— Da' ce-i hărmălai' asta?
Gălăgia vine din camera de-alături.

— Cutează și mai mă întreb' odată!, — zbiară.

Collot d'Herbois și Billaud-Varenne, puși pe fugă de la „Jacobini", intraseră tocmai pe ușă și Saint-Just, informat din vreme de Guérin, văzându-i zdrențuiți și ciufuliți, îl întrebase dulceag pe Collot: „Ce mai nou pe la Club?" și ăstuia-i sărise țandăra.

S-au ridicat toți de pe scaune, se grămădesc spre ușă.

Dincolo, Carnot, liniștit, măsoară pe hartă și însemnă.

Saint-Just, zâmbind:

— Ce noutăți pe la... club? — și scrie mereu.

Billaud îl privește aiurit, Collot tremură, se-neacă de ciudă; cu ochii ieșiți din cap, răstit:

— Scrii actul nostru de acuzare, hâ!?...

Rece:

— Ai ghicit, — și privind cu ură spre Carnot. — Nu te uit nici pe d-ta, fii sigur!

Înfige vârful compasului în hartă, întinde brațul de fier, dă din umeri:

— ...'raghiosule!, își vede de treabă înainte.

Jeanbon Saint-André s-a apropiat de masă, îi pune mâna pe umăr, blând:

— N-ai dreptul, Saint-Just, să te adresezi singur Conventului...

Lindet:

— Și orice-ai scrie, băiete, ești dator să ne arăți întâi și nouă, nu?...

Pricepe și el că a mers prea departe cu...

— Fie!...

Billaud și-a venit în fire și:

— Nu *fie*, așà se cuvine! — și bate cu pumnul în masă.

— Cap de Meduză!

— Traistă cu apophtegme!

S-a oprit din scris. I-a pierit tot sângele din față, dar stăpânit, lui Lindet:

— Apoi, nu m-ați însărcinat voi cu raportul?, — scoate briceagul, și-ascute creionul.

— Oricum...

— Tocmai fiindcă!...

— Nu poți angajà răspunderea noastră fără ca...

— Liniștiți-vă, vi-l voi ceti vouă, vă făgăduiesc, dar...

— Nici un dar!

Și Collot se plimbă de colo până colo. După el, Billaud:

— Nu mai sântem siguri nici de viața noastră!

— Confunzi viața cu ... hainele, și către Collot, — De ce nu stai jos, vezi că nu pot să scriu.

Liniștea lui i-astâmpără.

Carnot trece alături și, după el, părăsesc toți camera.

Saint-Just se scoală, închide ușa și s-așează iar la pupitru. Îi strălucesc ochii; strânge buzele, scrie...

Promisiunea lui i-a mai potolit. Reîncep discuțiile. A trecut miezul nopții demult. Se târăsc ceasurile...

S-au tras iar la o parte, lângă fereastră.

— Văzuși, Barère, acu' vrei să pricepi și tu că e zor?

— Cât timp e aici nu e nici o primejdie.

— Şi dacă pleacă?

— Atunci! dar, nu, a făgăduit.

— Da, *în fiecare Revoluţie trebuie un dictator care să salveze Statul!* Ţi-aduci aminte?

— Ba nu! vorbele lui, în tocmai!

— Şi celălalt, ce zici?

— Popă! călugăr tibetan căzut din Cer în Montmartre, cunoaşte la oameni cât mă pricep eu la crescut gândaci de mătase, predică...

— Toate apucăturile lui au o obârşie religioasă şi...

— E scrântit!

— Numai bolnav, poate.

— Ideologia lui duce sigur la prăpădul vieţii şi dacă...

— Să-l ducă sănătos, dar singur!

— Şi tocmai urmarea politicei sale ideologice îl va frânge, căci...

— Viaţa îşi cere dreptul!

Un miros puternic de colonie; întorc amândoi capul.

— A, Barras!...

— D-ta? ce bine-mi pare că...

Se apropiase pe nesimţite de ei.

— Da, dragii mei, lumea are mai multă nevoie de îngăduinţă dovedită decât de *adevărul* lui absolut, s-au săturat! ce vreţi! viaţa-şi cere dreptul!, — scoate un bileţel şi-l întinde lui Merlin. — Citeşte-l şi trece-i-l, mi l-a trimes Fouché acu' un ceas:

Patru cuvinte, atât: *grabă! mâine sau pierim!!*

— Va să zică!?...

— Aşadar?!...

Li s-au umplut frunţile de rouă, scot basmalele şi-şi fac vânt.

Barère vrea să spună..., s-a înecat, tuşeşte, sughite... — Şi... *centrul?*

— Acu'm-am despărţit de Boissy d'Anglas.

— Şi?...

Răsuflă adânc:

— A mers greu, dar ne-am înţeles, apoi, se tem şi ei că după ce va isprăvi cu noi, va începe cu...

— Pardon! poate cu d-ta!

— Eşti pe o listă separată, Barère?

Domolit şi convins:

— Şi Cambacérès?

— De-ai noştri!

— Sieyès?

— Cred că nu va fi cu el.

— Barras, spune-ne, e adevărat c-ai fost la dânsul?

— Da, parcă... într-o dimineaţă, mai demult...

— Alaltăieri, parcă, nu? Singurel?

Zâmbeşte:

— Nu, cu Fréron.
— Și?
Râd toți trei.
— Ce să vă spun? din partea mea, nu puteam înțelege, dar...
— Unde e Legendre?
— A fost cu noi, la Doyen. A stat puțin, îl scuturau frigurile.
— Ba nu!...
— Și Tallien? l-ai văzut?
— Nu, dar mi-a spus Jagot că era la Corraza.
— Cu cine?, — întreabă Merlin.
— Cu..., stai, cu... Voulland și cu Dubazzan și cu... Amar. Jagot avea întâlnire cu noi; înjură strașnic.
— Cine?
— Tallien! nu-ți spusei?
— N-ai spus nimic, omule.
— Tallien primise de cu seară un bilet de la Cabarrus...
— Biata Fontenay!...
— E-adevărat c-a închis-o?
— Sigur! zic, și de când l-a primit a turbat, sărmanu'.
— Da' ce-i scrie Thérézia așa grozav?
Barras, nepăsător:
— O, mai nimic! Atât numai: *Lașule, mâine-mi vor tăia capul!*
— Eei nu!...
— Buun de tot!
— Nu-i admirabil, băieți?! își frecă palmele, — Mai mult ca oricând, avem nevoie de oameni hotărâți! și-acu', vă las, mă duc să-l întâlnesc pe Fou..., — se îndreaptă spre ușă.
— Bun barcagiu!
Barère, bănuitor:
— Cine, mă rog?!
— Barras, cine vrei să fie!?
— Și-a făcut stare nu glumă!
— E plin de bani!
— Parcă numai el?! Duplay n-are patru perechi de case?
— Avea, c-a mai cumpărat una joia trecută, în rue d'Angoulême, frumoasă, cu două caturi și grădi...
— Nicole e bogat putred!
— Ronsin n-avea locuință în Paris, vilă la Passy, opt rădvane și nouăsprezece perechi de cai?
— Călătoria din urm' a făcut-o cu mârțoaga lui Sanson...
— Prea mare jaf! À propos de Duplay, știi că?...
Cu ochii la ușă:
— *Chut!*
S-au deschis canaturile amândouă — de părete.

Zorește din mâini și căruciorul s-apropie scârțâind de masă, repede, — Couthon. Tovarășul lui Randon, asupritorul Lyon-ului și-a luat locul, între Prieur de la Côte d'Or și Lindet, amândoi se trag în lături.

Leduc, jandarmul care-l însoțise iese, a închis ușa.

Îmbătrânit înainte de vreme, firav, ochii bolboșați, gura acră. Ghebos, trunchi fără rădăcină, picioarele moarte, zace-n cărucior și rězemat de masă, un teanc de scrisori dinainte: corespondența cu cluburile din provincie; înseamnă... și ia alta în mână.

Toți sunt adânciți în lucru, sau par să fie.

Miros de cârpă arsă și de funingine. Lămpile. Și-au trăit noaptea, își dau sufletul, — le scot afară. Trag perdelele în lături și ziua dă năvală-năuntru, lăptoasă, n-a limpezit-o soarele încă, abia s-a risipit întunerecul.

Puhavi, vinele secate de sânge, neodihna ori spaima, poate, nu le mai luminează obrajii, verdele păreților li s-a așternut pe față. Ciufuliți, cum și-au mototolit gândurile, urdoroși, nespălați, barba crescută, ochii stinși, mâinile galbene, unghiile vinete de cerneală, par scoși din groapă și gata să cadă iar. Se silesc să stea treji.

Pe colțul lui de masă, cu fața proptită-ntr-o condică mare, Jeanbon sforăie. Lângă el, Billaud moțăie. Curierii vin, pleacă...

Au deschis și geamurile. Peste îmbâcseala dinăuntru, curge nevăzut aerul opărit de-afară — dimineață clocită.

Carnot, răzimat pe brățarul canapelei, ține în stânga un „Plutarc" și cu dreapta duce la gură o bucată de șuncă; lângă el, o pungă cu merinde, — de ieri dimineață, primul prânz.

Vin de la Siguranță, Moyse Bayle, abia-și târăște piciorul; Lacoste și Vadier iau loc la masă. Comitetul lor ia parte la ședințele „Mântuirii".

Fouquier s-a strecurat ca o umbră, înăuntru, s-a aplecat la urechea președintelui Siguranței — câteva vorbe și pleacă.

Intră unul după altul, ies și vin alții. Pe sală, afară, se schimbă santinelele.

Strada-și revarsă și ea zgomotul în sală: ropot, uruit, țipete; trompete, toboșari; furgoane, tunuri — omenire.

Soarele răsare jăratec peste o lume care clocotește — mințile văpaie.

Collot s-apropie de Carnot:

— Ar fi timpul! n-a spus că ni-l citește!?

— Nu mă privește.

Billaud ieșise în coridor, se întoarce prin odaia de-alături, trântind ușa, strigă:

— Luați-l de unde nu-i!

Sar toți în picioare, Carnot nu s-a mișcat.

Toți umblă forfota. Collot abia poate să îndruge:

— Cum, ce vrei să zici?!

— A spălat putina!

— Nu se poate!

— Nu?..., — Billaud pune mâna pe clanță, dă ușa de părete, — Convingeți-vă!

Acolo nu mai e nimeni, odaia goală.

— Ne-a tras pe sfoară!

— Nemernì!...

Billaud, coama roșie de pe cap zburlită:

— Cu aeru' lui de mironosiță, v-a legat la gard pe toți!
— Acu' știm ce ne așteaptă!
Couthon, înțepat:
— Dac-a făgăduit, vine.
Collot:
— S-o crezi 'mneata!
— Nu m-am adresat dumitale.
— E fratele d-tale din sfânta-Treime!
— Imbecì!...
— Război hotărât va să zică!?
— O s-aveți ce meritați!, — bombăne și purecă scrisorile înainte.
— Triumvirat blestemat! moartea o să vă!...
Plecase. Să mai împrăștie grijile, să-și desmorțească puțin trupul, să uite înfățișarea de acolo. Încercase să curme neînțelegerile, le spusese lămurit c-atât așteaptă coaliția, să-i vadă dezbinați, comitetul răpus și Franța ar putea avea soarta Poloniei. Zadarnic. Îl bănuiesc. Făcuse tot ce putuse să le risipească neîncrederea: pentru orice act se cereau trei semnături numai, a propus șase. Apoi...
A ajuns la *Bois*, îl așteptă calul. A încălecat. Lasă șoseaua și intră în pădure. Galopează. Smicelele-i bat obrajii și suflul codrului îl desmeticește. Pricepe... *„Nu, totul e de-a surdă!"*. Cu comitetele nu mai e nimic de făcut! *„La Convent... acolo!"*, trebuie! S-a hotărât. Calul sare-ntr-o parte, gata era să... Un iepure le-a tăiat drumul. Oprește, întoarce calul.
A intrat în oraș.
La capătul străzii La Boëtie, îl adăstă Rigaud, brigadierul. Descalecă, îi trece pana căpăstrului, suie-ntr-o trăsură, pornește spre casă. Ostașul pleacă cu Ducipal.
În rue Caumartin.
— Dunoyer, du-le biletul acesta; dă-i-l lu'... lui Saint-André și acu lasă-mă, am de scris. Aproape de *12*, așteaptă-mă la Cameră. La revedere.

Cer apăsat. Câteva picături rari, grele — abia cad și pier, le zvântă piatra încinsă. Vreme căznită. Căldură înăbușitoare. Ceasul de la „Asomption" a bătut *10*.
— De astă dată nu mai e vreme de pierdut!
— În sfârșit! bine că te văzui, Barère, și pe d-ta hotărât odată! Și ce-ai de gând?
— Foarte simplu! dar întâi să vedem...
Oftează:
— Și eu care crezusem...
Deodată s-a întunecat toată încăperea, parcă s-a lăsat noapte. A licărit, s-a luminat tot văzduhul și...
— Ia ui'-te la Billaud, i-a luat foc păru'!
— Și ție!, — sare la o parte.
— Și... ție! — și-și privește blejdit mâna; din buricele degetelor lui țâșnesc scântei.
Perdelele grele, stăteau neclintite în lături, pornesc înăuntru odăii polog peste capetele lor; Dunoyer intra tocmai pe ușă, răbufneala de-afară trântește ușa s-o spargă, l-aruncă înapoi pe sală. Un tunet groaznic! să se dărâme clădirea! și altul... Se clatină casa. În jurul

mesei n-a mai rămas decât schilodul, stârcit în cărucior broască, palmele la ochi; ceilalți s-au grămădit pe praguri. Carnot mestecă și citește —cadrul e potrivit *„Vieții oamenilor iluștri"*... Lângă el, Jeanbon, trezit din somn cască și-și freacă ochii.

— Carnot, privește!

Prin fereastra deschisă, din colț, pătrunde în cameră o văpaie albastră, mică cât o nucă și plutește încet, la un stat de om înălțime, face roata în jurul mesei; Couthon trage capu-ntre umeri; și trece pe deasupra canapelei; Jeanbon întinde mâna s-o... Carnot îl apucă iute de braț:

— Ești copil?!

— Da' ce-i?

— Destul ca să ne ucidă pe toți câți sântem aici!

— Nu glumi, bula aceasta strălucitoare, — s-a sculat în picioare, — uf! uite-o iese pe geamul cel'alt, e o formidabilă condensare de trăsnet care, dac-o atingeai, ne curăță pe toți.

Pe chei puțin mai încolo, s-a dărâmat un zid peste un bătrân. Praf de var și de cărămidă tocată; l-a supt vârtejul, pâlnie. Alături, un platan geme, se încovoaie, își răsucește brațele-aprinse, arde cu flăcări. Acolo s-a proptit mânia cerului, unde fusese clubul „Moderaților"; și bietul rege, cu tot neamul lui, câți n-apucaseră să fugă, au poposit o noapte aici în chilii, — dimineața, i-au cărat la Templu.

S-a pornit furtuna — dezvelește case și frânge copacii. Pe stradă, lumea aleargă înspăimântată.

Au închis geaamurile; să nu le spargă.

Nu vrea să plouă.

Înăuntru, abia-și trag sufletul, așa e de apăsător aerul.

Collot:

— Mi s-a părut mie sau l-am zărit pe artelnicul lui, adineaori?

Vadier:

— Parcă, da' de ce-i zici așa?

— Păi nu-i vede de toate! îi duce scrisorile la amante, îi coase nasturii, îi potcovește gloaba, îi cumpără..., uite-l!

Dunoyer intrase în salon, se uită în toate părțile și s-apropie de canapea, scoate din haină biletul lui Saint-Just și-l dă lui Jeanbon Saint-André; — toate privirile ațintite asupra lor. Citește și îngălbenește. Vrea să-l treacă vecinului; Carnot îi depărtează mâna!

— Mulțămesc, nu mă interesează.

Billaud i-a smuls petecul de hârtie, citește tare:

— *Mi-ați ofilit inima, mă voi destăinui în Convent!*, — mototolește biletul și-l aruncă cocoloș pe masă, — Canalia!

— Nemaipomenit!

— Când vă spù!...

— Asta i-a fost... făgăduin'!?...

— Pe viață și pe... 'rte, va să zică?!

— Să îndrăznească numai!

— ...ca pe un câine turbat!

Scapără cerul, s-au întețit tunetele, iar a trăsnit undeva pe-aproape; răsună casa și se cutremură din temelii; într-un răcnet nebun se împletesc treizeci de glasuri. Vin mereu, s-a umplut sala. Vin să afle...

Vadier s-a suit pe un scaun... Se strâng în jurul lui.

— Ascultați, dac-o să ne pierdem capul...

— Discursuri ne... 'buie acu!?

Collot:

— Ce vrei să zici?

— Dac-ai să m-asculți, afli.

Au tăcut.

— Să-i chemăm numaidecât pe Payan și pe Fleuriot!...

— Numai să vie...

Couthon tresare, strigă:

— Lăsați-i să-și vadă de treabă!

— ...pe ei și pe Hanriot!

— Și să-și ia ei toată răspunderea că ordinea nu va fi...

— Să-i arestăm!

— Așà! mai bine!

Couthon, răsturnat în cărucior, și-a pierdut cumpătul, cu brațele întinse, cu pumnii strânși, ochii injectați, țipă ca un dihor prins în...

— Nemernicilor! Nemer'!...

— Și pe Dumas!

— Pe toți patru!

— Să arestăm tot consiliul!

Beteagul nu mai nemerește vorbele, latră, scheaună, bate cu pumnii-n masă, se frământă, urlă:

— ...'răt io vouă!

Nu-l ia nime în seamă. Știu, și vor să s-asigure că secțiile, toate-s de partea Comunei, nu vor porni împotriva lor.

— D-ta, Lacoste și tu, Amar, drace! da' unde e David?!

— Pe ăla să nu vă bizuiți!...

S-a deschis ușa, aprodul strigă:

— Cetățeanul Saint-Just e la tribună!

Au încremenit, le-a pierit piuitul — parcă i-a lovit trăsnetul!

Se dezmeticesc iute, se reped buluc la uși, se strivesc, se înghesuie, gem, zbiară, răzbesc afară, fug în goană spre sal' Adunării.

Tună groaznic.

S-a golit „camera-verde", iese pe ușă și căruciorul — cu mâinile amândouă proptite în șine, împinge; se învârtesc roțile iute; uruie și scârțâie pe sala lungă, se depărtează...

Desărcinarea sa și a celorlalți comisari și proconsuli deocheați pusese pe Fouché pe gânduri. Barras, însoțit de Fréron, încercaseră și ei să-l îmbuneze, se știau mânjiți de nelegiuiri mari; — cât timp ținù întrevederea, Robespierre n-a încetat să-i privească;

așteptau să le răspundă baremi un cuvânt; mut. Și după ce-au închis ușa îi mai simțeau, în spate, privirea; sărind au coborât scările, abia în stradă au răsuflat.

Zadarnic ar mai fi încercat o apropiere. La ce bun? știe ce-l așteaptă.

D-ra Charlotte Robespierre nu mai e tânără demult nici frumoasă nu fusese; îi câștigă repede simpatia, credea că mijlocirea ei o să-l înduplece. S-ar fi putut, dar era bine păzit. Cucerită, biata bătrână, trimise frățiorului un gavanos cu dulceață și-l vestì c-ar vrea să-l vadă fiindcă... o treceau căldurile. M-me Duplay o cântărise de când o avusese în gazdă și n-o putea mistui — i-a înapoiat borcanul și pe țipla de la gură, scrise, două rânduri: „Zgripțuroaico, nu mai încerca să-l otrăvești!". Dăduse greș. Mai avea săgeți în tolbă. Uneltì, potrivi și izbutì să fie ales starostele Clubului din Saint-Honoré, el!

La 26 messidor, prezidà tocmai, acolo, când intră Robespierre. Abia-l văzù și arătându-l cu degetul! „*Netrebnicul acesta?! nemernicul ăsta aici!?*" și-l izgoni afară din sală. Trebuie să-și păzească pielea, sau să piară, — n-avea chef. Taillien și Collot erau certați la cuțite, Fouché-i împacă; i-a unit cea mai mare frăție: aceeași primejdie. Au stârnit tot „Muntele" împotriva *lui*, și de la Club au dezlipit destui, dar n-ajunge? Făr' de sprijinul „mlaștinei" nu se poate pornì nimic, acolo e masa de manevră. Cei de la Centru, însă, adânci și chibzuiți, prețuiesc mai puțin pe Fouché și pe ai săi decât pe Incoruptibil, apoi știu, din câte deprinse! că și el vrea să-i folosească. Adastă. În sfârșit, tribunul fusese la Cambacérès și-l povățuise să se ferească ca de blestem de Fouché, dar Collot, mai grăbit, cu câteva zile înainte, încă, le spusese în taină mare, lui și lui Boissy d'Anglas: „*Păziți-vă cât puteți, atâta vă zic!*" și vorbele lui îi clătinase. Durand de Maillane stimează onestitatea lui Maximilien și împreună cu el și alții. Doulcet de Pontécoulent nu-l are la stomac, mai sânt... Părerile sânt împărțite, la „centru" și poate că cei mai mulți ar fi hotărâți să-l urmeze, căci supraviețuitorii hebertismului nu se bucură de renume bun. La Jacobini, Augustin Robespierre cuvântase mai potolit și înduioșase, totuși cele șaizeci-șaptezeci de săvârșiri zilnice-l neliniștesc pe Durand și prin el, „mlaștina", îngrijorată, e stăpânită de nedumerire. Couthon atacase, la Club, pe Carnot, — Barère i-a luat apărarea. Urzesc pe capete! Fouché a țesut plasa — deasă. În tinerețe fusese păsărar, se pricepe. La începutul lui *Thermidor*, lațurile sânt puse — orice acățare le poate destrămà și... Se cuvine grabă! Simt că nici ceilalți n-au stat cu brațele încrucișate. Hanriot, Payan, Fleuriot și Dumas, isprăvniceii *lui*, nu așteaptă decât un semn. Pare că au sorocit ziua de „*10*" să fie sărbătoare..., adică mâine. Pomenirea micilor eroi Bara, ucis la Cholet, și Agricol Viala, căzut la Durance, va fi și prilejul nemerit pentru aducerea Școalei-Militare; din sânul acestei întruniri, a hotărât să pornească trăsnetul. Fouché a aflat și dacă nu zoresc, vor pierì ei. N-a pierdut degeaba noaptea — rând pe rând, i-a văzut pe toți și le-a mărit spaima; tremură toți.

Robespierre, povățuit de Saint-Just, își pregătise temeinic discursul pe care-l ținuse în Convent, ieri. Fusese înfrânt într-adevăr, dar asemenea poticneli nu erau rare, acolo, apoi, cel care alunecase, o clipă, fiindcă se încăpățânase să nu dea pe față nici un nume, tot nu fusese doborât și, dărvărit cum era, se putea înturnà împotriva lor mai aprig, dacă mărturisea numai câțiva și pe cine anume?...

Tallien, dând seara târziu pe-acasă, venea rar, găsise aninată de clanță hârtia pe care-și strigase Thérézia Cabarrus, din temniță, ocara și deznădejdea. Și Tallien e îndârjit spre orice. S-o mântuie sau să-și răzbune amanta.

Couthon și-a pierdut răbdarea — îi trebuie cele câteva capete. Acasă la el, omul acesta e pilda blândeței; soția-l iubește și copiii-l adoră — ciudat! Și... Hébert predica arderea slujitorilor Bisericii și se însurase cu o călugăriță: sora-*Conception*.

Saint-Just, întors de pe front, e hotărât să isprăvească odată cu spărtura din comitete.

Vadier nu dă înapoi, dimpotrivă — n-a organizat procesiunea *„cămășilor roșii"?!* să-l răzbune pe Robespierre, zice, și în realitate, numai și numai pentru a-l face mai temut de popor și mai urgisit, căci lumea a pornit să se sature de-atâta vărsare de sânge, i s-a aplecat. Da' are el vreo vină?! A, de ce a lipsit de la datorie?! Da-și luase vreodată măcar un ceas de odihnă? — Nu, însă scos din sărite de batjocurile lui Vadier, n-a mai putut îndură și pornind, le-a spus: „Vă scutesc de prezența mea!" și plecase acasă să-și ticluiască discursul. Douăzeci de zile s-a ținut departe.

Fost-au mai omenoși în lipsa lui? — Nu. Timp de șase săptămâni, până nu părăsise comitetul, — trage sertarul, caută repede în condică. „Au fost uciși șase sute șaizeci numai", bărbați și femei. Lăsați în voia lor, acolo, „în trei săptămâni au decapitat o mie patru sute!", printre ei și copii.

Dar victoria de la Fleurus a ferit Franța de o nouă cotropire și tot n-a sosit ceasul stingerii măsurilor luate la zile grele?! nu se poate păși odată la cumințenie? și la urma urmei Constituția la ce a fost votată?! iată ce se întreabă fiecare, nu „când" s-au retezat mai puține capete. Negreșit, Revoluția a curmat multe nedreptăți, nimeni nu zice altfel, dar și a sporit puterea unora de a le săvârși. Apoi, s-a rostit oare Franța pentru Rousseau, împotriva lui Voltaire? contra *„lui"* sau pentru îngăduința cerută de Danton? Și păstrarea comitetului nu e mai necesară astăzi decât oricând?

Și-a început activitatea politică cu două pamflete, unul: „Oameni de la sate, luați aminte!" — pe urmă, ce legătură a mai păstrat cu ei? ce mare fericire le-a dăruit?! și celălalt: „Dușmanii patriei demascați!".

Și-a denunțat rând pe când toți prietenii și pe cel mai apropiat dintre ei, l-a ucis. S-au scurs cinci ani și tot n-a isprăvit destăinuirile nici săvârșirile. Vrea binele omenirii, cine se poate îndoi!? dar îl vrea într-un chip înspăimântător!... „Revoluția trebuie să pornească o eră nouă în istoria Umanității!". În ordinea fizică toate se schimbă necontenit, — *„Să se prefacă totul și în ordinea morală și în cea politică!"*

Lesne!... Apa roade pietrele, le șlefuiește, nu le sparge. Școala pe care vrea s-o înfăptuiască e rodul deznădejdii unui suflet încrezut și canonit și totuși însetat de Domnul, — Jean-Jacques s-a deșteptat în el cumplit!

Mai mult decât grozăviile săvârșite la Lyon, în tovărășia lui Collot d'Herbois, ceea ce l-a înnegrit pe Fouché în ochii săi, a fost rătăcirea lor de la Nevers, când împreună cu G. Chaumette au predicat desființarea lui Dumnezeu! și au încercat să doboare catolicismul în folosul cultului *„Rațiunii"* — ceea ce nu e tocmai dovedit, căci în văzul tuturor, Fouché singur adăpase un măgar din pristolul catedralei. Mai curând, laicizarea cimitirelor, prădarea odoarelor, apoi, întâietatea ce dobândise, *„Spurcatul!"*, în preajma sărbătoririi „Ființei supreme", iată ce-l poate pierde pe Fouché și vicleanul o știe prea bine și... se păzește.

„...iar dacă primejdia e astfel că întocmirile oblăduirii ar fi o piedică la înfăptuirea bunei paze, a patriei, atunci își numește un șef suprem care să muțească glasul orânduitelor,

să sufle în lumina legilor, să stingă o vreme puterea lor suverană!... *Contractul Social?* comentarii din „Instituțiile" lui Saint-Just? — Și una și alta, poate. La Soissonnais, în Sainte-Anne, când îi citea, lua note; mai sânt și altele trecute la „Însemnările" lui zilnice. Ia de pe masă creionul, întoarce fila caietelului, îl apropie de ochi... *„Deputații capi de conspirație"*..., trei sublinieturi și, la rând, metodic, transcriși după ordinea alfabetică:

1. *Barère* Bertrand. În dreptul lui, avea o cruce. O șterge, pune semnul întrebării.
2. *Barras* Paul-François-Nicolas, avea o cruce; mai pune două, ce costă?!...
3. *Billaud-Varenne* — două cruci; le lasă.
4. *Boissy d'Anglas*, A șters tot numele.
5. *Cambacérés* — șters.
6. *Cambon* Pierre-Joseph, — o cruce. Adaogă două.
7. *Carnot* Lazzare-Nicolas. Idem.
8. *Collot d'Herbois*. Trei; avea una numai.
9. *Dubazzan*. Iertat.
10. *Fouché* Joseph: trei, și subliniat de două ori.
11. *Pontécoulent* Doulcet de? — semnul întrebării. Il lasă.
12. *Saint... André* Jeanbon. De ce a șovăit?
13. *Thionville Merlin:* două cruci.
14. *Vadier* Mare Guillaume — șters și în locul lui, scrie:
14. *Tallien* Jean-Lambert — în dreptul lui, un cimitir de cruci. Subt el, îl trece pe:
15. *Vadier* Mare-Guillaume și trage dedesubt o linie groasă. Adaogă unul sub altul, numerele:

16...
17...
18...
19...

S-a umplut foaia; lasă creionul jos și o întoarce, mormăie: „Sânt cu ochii pe ei! și-apoi, mâine..." un surâs rece, i s-a prins în colțul gurii; izbește cu dunga palmei în scândură, tresare! oftează...

De ce i-au răsunat în cap așà deodată... *„Păzește-te de cine nu știe să ierte!"*. Vorbele lui Danton! când venise în toamnă la el, cu Laugnelot. Și-acu'?...

Întoarce câteva file. Un crâmpei din ultima scrisoare către Saint-Just, „...căci fierul ucigașilor m-a slobozit, îmi reiau libertatea! dar vino!!".

Da, s-a întors... „Dac-aș putea ști până unde-l mână și pe el gândurile?! ambițiosul ăsta poate că și el...?" A pus caietul deoparte. Strânge filele, le numerotează — gata. Și-aruncă ochii pe ultima pagină, citește, răspicat:

— *„Vreau ca poporul sublim, din sânul căruia am izbutit să mă ridic, să accepte sacrificiul făptuirii mele întregi și"*, declamă: — *„și fericit cine poate muri pentru patria sa! căci Creatorul a zămislit pe oameni spre a se ajuta între ei și spre a ajunge la fericire prin calea virtuții!"*...

Avea-va prilejul să le-o mai spună curând?...

Oratoria sa se întemeiază pe identificări deosebite. Ascultându-l, abia mai poți înțelege ce vrea să spună, parcă te îndeamnă la rătăcire și pe mulți săraci cu duhul i-a deprins

să grăiască prefăcut şi anàpoda, căci atât se tem de mult, bieţii oameni, să nu fie luaţi la ochi, că fac tot ce le stă în putinţă să nu se deosebească din mulţimea patrioţilor. Izbutesc, negreşit, căci politica *„lui“* a creat o uniformă de convingeri politice — toţi gândesc la fel sau arată astfel, îşi păzesc capul!

Pe masă, mai sunt, câteva scrisori nedeschise. Întinde mâna, ia pe cea de deasupra. Câteva rânduri de la Buonarroti, din Marsilia. Strănepotul făuritorului lui *„Moïse“* îi scrie că pleacă în Corsica cu unul... Babeuf? „Un zăltat! s-au potrivit! şi el şi Gracchus...“. Se uită la ceas — 7½. „Mai e vreme!“. O pune la o parte şi ia alta. O jumătate de coală păturită în trei, urmele peceţii numai — scrisoarea pare umblată. O deschide. Priveşte jos la semnătură, — *„tiens!“*, apleacă capul, apropie hârtia şi...

Cetăţene Robespierre,

Nu ţi-ajunge că ţi-ai ucis pe cel mai bun prieten, vrei şi sângele nevesti-si acum! Călăul... tău, Fouquier-Tinville, a poruncit s-o care le eşafod: încă două ceasuri şi ea nu va mai fi!

Robespierre! dacă nu eşti un tigru, numai cu înfăţişarea de om, dacă sângele lui Camille nu te-a îmbătat până-n a-ţi lua minţile, dacă-ţi aduci aminte serile petrecute în casa noastră, dacă-ţi mai aminteşti cum îl dezmierdai pe micuţul Horaţiu — îţi plăcea să-l salţi pe genunchii tăi, dacă-ţi mai aduci aminte că era tu să-mi fii ginere, cruţă o victimă nevinovată; dacă însă furia ta e aceea a unui leu, vino şi ia-ne şi pe noi, pe mine, pe Adela si pe Horaţiu, vino şi ne sfâşie pe toţi trei cu ghearele tale mânjite de sângele lui Camille; vino, vino şi o singură groapă să ne cuprindă!

(ss) *Femeia-Duplessis*

Plimbă răvaşul dintr-o mână 'ntr-alta, îl răsuceşte, priveşte la dată... *„24 germinal?!“*, vreme! de când îi scrisese mama soţiei lui Camille Desmoulins.

Lucile Duplessis a fost executată împreună cu sora-Conception, nevasta lui Hébert, a lui Chaumette şi alte cinci femei, din ordinul său, fiindcă... A şi uitat! Spre norocul acestei deznădăjduite familii, n-a primit scrisoarea la timp, altfel... Dar cine?!... Deschide carnetul şi, a şaisprezecea dintre *„...conspiratori“*, o trece şi pe ea:

16. *Duplessis* Anne-Marie (!)

17...

18...

19...

Trage, apoi, sertarul şi vâră caieţelul şi scrisorile. Acolo, toate rânduite. Câteva colţuri de hârtie; în colţul din stânga două miniaturi — moarte: tatăl său, François Derobespierre, fost avocat la sfatul ţinutar din Artois — privirea rătăcită, perucă pudrată, răzvrătită; surtuc negru, jabouri de dantelă; înfăţişare nespus de tristă, şi cealaltă: M-lle Carrault, maică-sa — gingaşă, vie, respiră bunătatea; în ochi, aceeaşi neîncredere ca şi la cealaltă înfăţişare, aceeaşi nelinişte. Le-aşează binişor la loc. În dreapta, „visteria“ lui: *35* de livre, în asignate şi o ordonanţă de plată, simbria lui pe *messidor;* în totul nici patru sute de livre — toată averea lui. Închide sertarul şi îl încuie, cheia o pune pe policioară, alături. Scoate iar ornicul, se uită... Se scoală. Bagă în buzunar cuvântarea scrisă, ia pălăria cu pene la subţioară, se

oprește în mijlocul odăii, se uită jur-împrejur, pe toți pereții... Privirea i s-a oprit la căpătâiul patului, deasupra...

Stă neclintit, pe rama portretului, cu aripile deschise... Capul-de-Mort.

Iese, coboară scara.

Jos, îl întâmpină Duplay:

— Poate că ai dreptate! m-am gândit și eu...

— Ce anume?

— Zic, cu... *mlaștina*, cu ăi de la Centru.

— Crezi? — și ochii lui mici vor să pătrundă departe, — Vom vedea!...

— Baremi nu mai ești singur!

— Nu mai sânt? desigur că nu! Am cu mine pe... fratele meu.

— Și Saint-Just?

— Un copil, negreșit! și...

— Couthon, oricum?...

— Și un infirm! vezi bine că nu sânt singur, iartă-mă, uitam, și d-ta, d-le Duplay și Le Bas, poate — sântem cinci!...

Fluieră pe Brunt și ies pe poartă singuri.

Duplay în prag, îi privește din urmă; au cotit la stânga, nu se mai văd.

Cu treizeci și unu de ani înapoi, Ludovic XV însărcinase lorințul Curții să-I clădească o piață în partea dinspre miazănoapte a castelului și întinsă până la malul Senei.

Jacques-Ange Gabriel, același care a durat l'hôtel Crillon și Școala Militară, desăvârși aici o minune! Edme Bouchardon făuri statuia și cea mai frumoasă piață din lume dobândi numele Regelui. La capătul ei, dinspre câmpia-Elizeului, așezară cele două grupuri de marmoră cioplite de Coustou-le-Jeune; caii focoși au fost cărați de la Marly, unde împodobeau adăpătorile.

Dintr-o parte, terasele grădinii Tuileries; la Nord, două palate impunătoare, unul precum celălalt și între ele, *rue Royale* — de trist renume! dobândit douăzeci și patru de ani îndărăt, dar Parizienii au aspră ținere de minte! În fundul străzii, biserica *Madeleine*-i, bătrână înainte de vreme. Templul, pornit de Contant d'Ivry, va fi gata abia peste un veac. Spre miazăzi, peste pod, palatul Bourbon și drumul spre Versailles. Înconjurime fermecătoare și, în mijloc: călare, fruntea încinsă cu lauri, coafat după porunca vremii: părul tras înapoi și strâns, codiță la spate; dar învestmântat în *paludamentum* antic, — în chip de „Imperator“, l-a turnat în bronz, Bouchardon pe regele Franței. Întruchipare cam îndrăzneață, dar izbutită. Murind, sculptorul nu putuse isprăvi și soclul statuii, și isprava 'ceasta a desăvârșit-o Pigalle. În cele patru colțuri, câte o zmeoaică turnată în tumbac și înfățișând: Forța, Pacea, Prudența și Justiția. Într-o atitudine resemnată, aceste patru virtuți îndeplinesc funcția de cariatide; rězimate de trunchiul de marmoră albă, susțin, rușinate, pe Ludovic XV călare, pe ele.

Spre sfârșitul Domniei sale, monarhul nu mai era iubit și năzdrăvănia lui Pigalle a stârnit haz și cântice porcoase, așa că au împrejmuit statuia cu scânduri, s-o păzească de feșteliri și, abia în *84*, clădiră în jurul ei un brâu de lanțuri pironite în stâlpi de marmoră. La *10 august*, doi ani în urmă, Ludovic XVI pierzând tronul iar Adunarea Legislativă temându-se și de morți, din porunca ei, Ludovic XV a fost răsturnat cu cal cu tot și, câteva

luni mai târziu, au așezat pe soclu, peste ale patru, altă madamă — înaltă, lată și țâțoasă. Așa a întocmit-o Lemot din ipsos, a zugrăvit-o brociù și fiindcă era grasă, a lăsat-o să stea pe vine; în dreapta o suliță și pe cap un bariș. Adunarea a decretat că aia-i' *„Libertatea“* și a poruncit lumii să I se închine. Și acù...? Abia câteva luni înainte, la 8 noiemvrie *1793*, M-me Roland, dând cu ochii de ea, trecea tocmai prin piață, era grăbită, spuse: „O Libertate! câte nelegiuiri se săvârșesc în numele tău!!“ și-și pierdù de-a binelea capu'; prea în mințile ei nu fusese ea niciodată, zău!

Măgăoaia de ipsos se lăfăie în piața-Revoluției până în martie 1800, când consulii ordonă să se ridice în piețele tuturor târgurilor, din Franța, câte o columnă triumfală. În messidor, anul VIII, Lucien Buonaparte, ministru de interne, pune a dintâi piatră; piedestalul l-au îmbrăcat în pânză, pe care au zugrăvit hora departamentelor și turnul ce vor să ridice. Dar n-au mai durat nimic, în Place de la Concorde, așa-i zice acuși, nici în celelalte orașe. Pasă-mi-te, decretul fusese dat numai fiindcă-și făcuseră de cap, Libertățile, și să aibe temei, ocârmuirea, să le gonească și din piețile publice căci veneau și femei de treabă, acolo. Dar pornirăm să vorbim despre întâmplări care aveau să vină abia...

Execuțiile se săvârșeau, din vremuri mucede încă, în *place de Grève*, peste drum de Primărie. Malul râului, în partea 'ceea, era acoperit de nisip și pietre, aduse și lăsate de apă, — de unde-și trăgea și piața numele. Și fiindcă liga legală a celor strânși la un loc, pentru a părăsì munca, se întrunea tot aici, tot *locul* a botezat și coaliția celor care nu se apucă iar de treabă până nu li se împlinește voia.

La 22 august 1792, au mutat mașina în place de la Réunion, între Tuileries și Luvru — unde fusese place du Carrousel, numită astfel spre pomenirea serbării dată aici, de Regele-Soare. Pornirea au făcut-o cu Louis-David Collenot, zis d'Angremont, împricinat că ar fi conspirat..., și pentru a învedera pilda, în fața porții mari de la Curtea Regală, la lumina făcliilor, noaptea la 10, i-au retezat capul. Tot acolo, trei zile apoi, l-au descăpățânat pe ziaristul Durosoy, redactor la „Gazette de Paris“ și la „Royaliste“, un om de ispravă, dar scrisese cândva în struna Curții și nu se cădea. La 29, duc ghilotina înapoi în piața Grevei; numai criminalii de rând își lăsau capul aici. Și-l lasă și Laporte, intendentul listei civile — aveau pică mare pe el, nu dăduse pensii tuturor, fiindcă nu dà din banii lui, hoțul! și, după două zile, Sellier și Desperrières, prinși că scoteau bani mincinoși, drept pe care-l avea numai Statul. Dar... săvârșirea calpuzanilor s-a petrecut cu bocluc!

Lume multă venise să vadă. Cucernicului Sauvade, prepus să-i întărească pe osândiți, i s-au cârpenit picioarele, de spaimă, și s-a lungit pe podină. Al de-al doilea fecior al călăului, cu mâna întinsă arătà mulțimii căpățâna lui Sellier, îl vede pe popă, dă înapoi, scapă piciorul, vine pe spate și-și seamănă creierii pe caldarâm. Lumea o rupe de fugă. Era și târziu — noapte.

Se înduioșează Adunarea, Jean-Jacques semănase sfânta-Milă! poruncește să nu se mai lucreze decât ziua. Abia pridìdesc. Cei care păcătuiesc sunt isprăviți în piața-Grevei și cei de stingheresc pe puternicii zilei, la Carrousel.

La *21 ianuarie 1793*, cin'sprezece mii de oșteni întovărășeau careta regelui și peste o sută de mii de cetățeni, credincioși Comunei, aveau în mâini țepoaie, fac gard viu pe unde avea să treacă osânditul și numai fiindcă aflaseră că șase mii de „trădători“, împrăștiați în Paris, vroiau să-l scape p Ludovic XVI, de la moarte, teama de a-l purta pe atâtea străzi,

de la *Templu* la *Réunion* sau în piața-Grevei, i-a împins să-L ucidă în piața-Revoluției, era mai scurt drumul.

Și, cum casa lui rămăsese goală, la *10 mai 1793*, într-o vineri, Conventul a părăsit sala Manejului și s-a mutat la Tuileries. În ziua 'ceea chiar, unul din deputați cerù strămutarea ghilotinei în altă parte, căci, dacă nevoile patriei le cer să osândească, „Umanitatea nu ne îngăduie să privim grozăvia!", răcnea; apoi, și arhitectul Gisors, prepus cu întocmirea noilor așezări, în casa Națiunii — palate nu mai sânt! — se plânsese că nu-și putea vedea de treabă fiindcă lucrătorii sânt duși, toată vremea, la Carrousel în piață, să privească și ei cum se retează capetele. Au mutat-o în piața-Revoluției. Treisprezece luni va sta ghilotina acolo, — nu unde au așezat-o pentru Rege, între soclul statuii lui Ludovic XV și intrarea spre Champs-Elysées, ci între piedestal și grădina Tuileries. Veneau mulțime! burghezi, militari, *muscadin*-i, femei, iscoade, mai ales; lucrători puțini. Deputații, numai când trebuie scurtați. Dulaure, până n-o ștersese în Svițera, nu lipsea o dată. Mai cu drag, stau pe terasele grădinii, lângă *Renommée;* în căsuța paznicului podului-*roulant*, s-a deschis „l'Auberge de la Guillotine". Mănânci, bei și privești — dacă plătești gras. Pe dosul listei de bucate, tipărit, găsești în fiecare zi pomelnicul celor care pornesc spre lumea cealaltă, trecuți la rând de pe cum vor fi tăiați. N-ai vreme să te uiți, ești adâncit în farfurie, ajunge să ții minte de câte ori ai auzit căzând cuțitul și afli cine pleacă, dacă știi al câtelea e. Honest, birtașul, e omul lui Lescot și prin bunăvoința lui Tinville capătă zilnic lista. Printre cei nelipsiți de la mesele de-afară, e pictorul David de la Siguranța-Generală. Vine devreme și-i prinde când trec în căruțe; a umplut un album întreg. Găsești în el pe Verginaud, Hérault, Camille, pe Danton — erau prieteni buni; David îl ajutase să piară și tribunul zărindu-l cu blocul în mână, i-a strigat: *„Slugoiule, nu ne mai pângări!";* îl desena tocmai, ca și pe Marie-Antoinette și pe Lucile Desmoulins. Acu' două zile, încă, a schițat, de pe pont-au-Change cele două căruțe în care erau cele trei d-ne de Noailles. Mutre învoite cu soarta sau necăjite, unele; multe înspăimântate. Creion ager și sigur, puțin grăbit poate — poftă mare de mâncare, s-așează la masă și începe...

Convoiul, pornind de la *Conciergerie*, din Tribunal, lua drumul prin cheiul Mégisserie-i, rue de la Monnaie, străzile Saint-Honoré și Royal și gată. Călătoria ținea trei sferturi de oră, câteodată și un ceas jumătate. În toamna trecută, Consiliul General a hotărât ca ghilotina să stea neclintită din piața-Revoluției. Cuțitul, numai, are drept călăul să-l ia cu el, când pleacă.

Înaltă, zveltă și roșie, *mașina* e suverana pieții. Temută de unii, tot ea astâmpără frica... altora.

> *„Machine aimable, ayez pitié de nous!*
> *Machine admirable, ayez pitié de nous,*
> *Sainte-Guillotine, délivrez-nous de nos ennemis!'*

La *14 iunie*, acu șase săptămâni, au mutat-o, pentru o zi numai, în piața-Bastiliei și de-acolo la bariera-Tronului. Pornesc din *„Cour de mai"*, trec podul, ocolesc Primăria, ajung în rue Saint-Antoine, străbat piața și prin rue du faubourg Saint-Antoine, drept la bariera Vincennes, unde trebuie. Tocmai, preumblarea lui Rosseau! altădată. Acolo... la Tronul-Răsturnat.

Revoluția despuind bisericile, de toate bunurile lor, le-a luat și cimitirele. Proprietatea a trecut subt oblăduirea municipală. Au fost, apoi, vândute de locuri de case. Pentru întâmplările zilnice, au rămas doar două locuri de hodină: cel de la Vaugirard și cel de la Clamart — rue du Fer-à-Moulin.

Încă de la prima săvârșire, Comuna, preaștiind că se va lucra cu spor, se îngrijise de un pogon încăpere, — grădina de zarzavat a stareței Madeleine-i. Fața, spre rue de la Ville-l'Évêque — la o linie cu rue de l'Arcade; în preajma străzii de l'Anjou, de care o desparte un rând de case numai. Acolo, încă de la *20 ianuarie '93*, Municipiul pusese să se sape o groapă adâncă de zece picioare. Au adus și două căruțe cu var viu.

A doua-zi, la *9* dimineața, când bietul Ludovic XVI părăsea Templul, cetățenii Leblanc, vechilul departamentului și Dubois, sfetnicul, vin să vadă cu ochii lor dacă cetățeanul Picavez, prepus popă la Madelein-ă, e pregătit de îngropăciune. Era. Se duc la biserică. Cu sfânta-Cruce și îmbrăcați în odăjdii, M.M. Damoreau și Renard, vicarii parohiei, adăstau. Nu *L*-au mai dus în capelă. În cimitir... Norodul dă năvală. Smeriți, ascultă slujba. Trupul... — cum se purta: jiletcă de piqué alb, pantaloni cenușii de mătase, ciorapi la fel. Pălăria și pantofii lipsesc. Capul poposește între picioare. Fața nu și-a pierdut rumeneala; ochii deschiși — sticloși. *L*-așează în raclă, nu pun capacul. *L*-au coborât în groapă. Au vărsat deasupra varul nestins și țărâna. Să n-aibe urmașii nici să slăvească măcar...

În cimitirul acesta zac toți isprăviții politici din *'93* și cei din primele luni ale anului acesta.

Dar prea era aproape de piață, locul de hodină, și umblare și ulița mânjite de sânge, prelins din căruțe; se vaită megieșii. Se tem de molimi, își fac spaimă și n-aveau de ce — varul așternut pe uciși, să nu-i mai cunoască nici dracu! stârpea și orice sământă de boală. Apoi, Parizienii nu trăiesc toți pe vechi cimitire? și dormeau liniștiți. Îi supără vecinătatea Regelui și a Girondinilor!... Așa că *Comuna* alese al' loc... la capătul ma'alalei Petite-Pologne. Dincolo de împrejmuirea parcului-Monceau, spre rue de Valois și rue du Rocher — cimitirul *des Errancis*. Cei dintâi, culcați acolo: Danton, Hérault de Séchelles, Camille Desmoulins, Lucile, Chaumette... Au prins de veste mahalagiii și pornesc jalbele. Și cum, cu prilejul proslăvirii „Ființei-Supreme", au preasărbătorit și *ghilotina*, din ziua 'ceea chiar au mutat-o.

În piața Louis XV, câinii urlă a pustiu.

La rohatca Scaunului-Surpat, unde s-a așezat sărbătoarea, vin și mai dezbrăcați:

„Des gens privés et d'étranges
Par les rues, nuds pieds et en langes,
Que nul d'eux n'ont chemises...

Henri Bouillon a cioplit bustul d-rului Guillotin, hărăzit sălei „Jeu de Paume"; la Schmidt nu se gândise nimeni, decât Sanson. Călăii sunt oameni de treabă și cinstiți precum, pretutindeni. Orice târg mai răsărit și-l are pe-al său și toate orașele. Găsești isprăvitori de vieți la Châtel, la Rodemach, Boulay, Metz, Mirecourt, Sarrelouis, la Filstroff; în Champagne — mai rar; în Flandra, la Lille, la Cambrai, Laon, Douai, Soissons; în Alpii-de-Jos, pe de-a-rândul. Legea din *13 iunie '93* a înzestrat fiecare departament cu câte

unul, orânduit pe lângă fiecare tribunal criminal spre a-i împlinì fără zăbavă hotărârile. Sunt lefegiii Statului, ca toţi slujbaşii, dar sunt plătiţi după osteneală: 2400 de livre, în târgurile care nu depăşesc cin'zeci de mii de locuitori; 4000, în oraşele care trec de o sută de mii; călăul Parisului agoniseşte zece mii de livre pe an. Când călătoresc, cumva, primesc de fiecare leghe, dus şi întors un adaos de cinci centime. Iar cei pe care legea i-a scos din pâine, fie că prea deşi, ori că târgul n-are tribunal, capătă şi ei şase sute de livre. Sprijinirea socială începe tot cu ei. Sunt neam mare: Berger-ii la Beauvais; la Strasbourg, Maiegeist; Oswald Barré la Metz; la Besançon, Chretien; Filliaux la Angers; Boistard la Alençon; Outredebancques la Arras. Trec de două sute!

Noua împărţire a Franţei, în departamente, a coborât însemnătatea multor târguri, care altădată-şi aveau fiecare călăul, în schimb: Amboise, Abbeville, Montmédy, Vierzon, Saar-Louis, Toul au ce le trebuie. Pe mulţi, Revoluţia i-a lăsat la locul lor; ciopârţeau înainte în numele regelui, acuşi săvârşesc în numele Republicii — s-au deprins repede. Meseria 'ceasta e privită bine şi oricine e cuviincios cu dânşii. Sus pe punte, Regina, fără să vrea, l-a călcat pe Charles Sanson pe gheată. *„Pardon"*, i-a fost cel din urmă cuvânt. Femeile poartă la urechi ghilotine mici de aur. Gealatul din Nantes e şi starostele „Societăţii Populare" şi martor plătit de oblăduire, să împricineze pe pârâţi. Mumele fetelor se bat care de care să-l facă ginere. Maşina „doctorului" bea sânge mult — făptura ei roşie va stăpânì istoria ca şi o nălucă, impersonală şi de necuprins.

În „Monitorul Oficial", din *11 octomvrie* — toamna trecută, cetim:

„Iarăşi o mare izbândă, cetăţeni-colegii mei! nu asupra maimuţăriilor popeşti, au cam pierit de pe-aici, ci asupra unei prejudecăţi nicidecum mai slabă şi nici mai-prejos înrădăcinată!

Am alcătuit aici un Tribunal-Revoluţionar, ca şi cel din Paris şi noi înşine am numit pe membri, afară de cel care e sortit să împlinească hotărârile lor: călăul. *Căci vrut-am să lăsăm patrioţilor din Rochefort cinstea să se pilduiască, nesiliţi, „răzbunători" ai Republicii trădate de nemernici; am învederat nevoia înfăptuirii, la* Societatea-Populară *şi a fost de-ajuns:*

— Eu!, *a strigat Ance,* — eu năzuiesc la onoarea să retez căpăţânile ucigaşilor patriei mele!

Abia avut-a vreme să se rostească şi alţii s-au sculat!... L-am proclamat pe Ance, negreşit, şi l-am poftit la o gustare cu Noi, să-şi ia în scris împuternicirea şi am băut în cinstea Republicii, aldămaşul. Nădăjduim acuşi că, în puţine zile, judecătorii îi vor da prilejul să dea pilda înfăptuită a dragostei de patrie, care singură l-a înălţat peste prejudecăţi..."

Scrisoarea 'ceasta, semnată de comisarul poporului Lequinio, deputat şi prepus în Basse-Charente, să vegheze, a fost publicată, în „Monitor", spre lauda alesului Naţiunii şi a vrednicilor cetăţeni din Rochefort, căci astfel de exemple cad rar şi se cuvine ca Istoria să nu le uite.

Tribunalul din Charente fu aşezat chiar în bisericuţa monastirii Saint-Charles. Abia s-au apucat judecătorii să cerceteze pricinile, şi înflăcăratul Ance şi ridicase, în piaţa-Revoluţiei, maşina şi după un ceas... Cei nouă ofiţeri şi marinari de pe vasul

„Apollon" au fost scurtați fiecare cu câte un cap, iute. În jurul ghilotinei, lumea sare și joacă; s-au stropit toți de sânge.

Ance capătă cinci mii șase sute de livre și e înălțat *răzbunător-al-Poporului*. Curând, blândul Laignelot poposise și el, în Charente, îl va duce cu dânsul în Bretania, la Brest și pe împricinătorul public, — Hugues — uneltele amândouă adică.

La Rochefort nu stă treaba; judecaseră tocmai pe deputatul Dechizeaux, doar s-a auzit că lipsește călăul și un artelnic, de la marină, Daviaud: — *„Prezent!"*; avea puțină pică pe cel'lalt, ceartă de la femei, așa că cerù și dobândi să-i reteze numai de la umeri capul.

Hugues abia întrunise tribunalul și poruncește să se clădească mașina în piața-Libertății, ohavnică. În fața șafodului, mai ființa „altarul patriei" — ridicat în 92 pentru sărbătorirea „Federației". Satorì, zugravul, schimbase înfățișările — maniaci! În locul altarului, bidinise un munte, și mâzgăleala însăși a poreclit piața — „Muntelui". Tocmai intraseră la judecată treizeci dintre îngrijitorii Finisterului; Ance nu pregetă, poruncește căruțele.

Nu era osândit încă nime, dar așa se obișnuia și la Paris. Numai că de-acolo plecau și flămânzi, câteodată. Călăul-voluntar pregătește o masă de pomină: treizeci de tacâmuri, feluri unu și unu și vinuri pe ales, căci *„Omenia cere ca fiecine să se ospăteze bine până nu pleacă!"* Masă fără cuțite. Lumea se miră. Dintre musafirii pe care-i adastă, douăzeci și șase nu mai au chef de nimic, nu le arde de mâncare nici de băutură iar ceilalți patru, iertați, zoresc nebuni spre case. Ance taie ce a mai rămas, — toate acu' nouă săptămâni. Căpățânile la rând, pe punte între lampioane. Actele de sfârșire, ale pornițilior, de pe cum se vede: întocmite la *5*, încinte de săvârșire, care se făcù la ceasul *8* seara. Osârdnicul Ance avea nenumărate priceperi. La Brest, bunăoară, sus pe schelă, tăiase capul marinarului Fédocq; răscăcărat pe punte, căpățâna în mâna dreaptă, întinsă, „răzbunătorul-Patriei" amenință marea și ia mărturie Oceanul despre dreptatea acestei săvârșiri. Teatru.

În orașul acesta s-au întâmplat multe. Înșiși deputații Bollet și Faure adeveresc, ca văzute, cum judecători ai Tribunalului-Revoluționar, chiar, au necinstit multe trupuri de fete, negreșit nu hoțește, pe ascuns, dar în sala amphiteatrului de disecție, față cu lumea; aduse acolo, de la tăiere, fiindcă nu s-au lăsat mângâiate din viață, fetele.

Adesea, când vrea să-i înveselească, Ance se joacă cu pârghia, coboară și ridică cuțitul, nu-l lasă se curme gâtul căznitului legat pe scândură, îl amăgește numai și lumea râde, râde... De trei patru ori îi dă drumul să 'lunece și iar îl ridică. L-a slobozit. Ușurată, mulțimea răsuflă.

Când are de lucru prin sate, pornește cu tot alaiul, tocătoarea în căruță și el înaintea convoiului, călare pe Bălan. Pe unde trec, tac țăranii și pescarii, clatină capul. Câinii urlă. Bretonii nu sânt sperioși, dimpotrivă, ceața Oceanului, cu nălucirile ei și furtunile iernii i-au oțerit, dar pe Ance îl tem cumplit, când trece cu bâlciul.

Alt călău, din proprie vrednicie: paracliserul Collet de Charmoy. Numit prin stăruința lui Fouché, scrisoarea prin care-i mulțămește o încheie cu *„salut și fraternitate!"*

Pedelii lui Puisaye, gonind prin Rennes, se întorc cu încălțămintea și nădragii mânjiți de sânge. Plouase, și darul Domnului se amestecase, pe ulițe, cu risipa oamenilor. Roșu, noroiul. Primăria a poruncit „Câinii să fie legați!"; s-au înrăit ca și oamenii, sar.

Outredebancques a făcut scurtă la mână. Le Bon cheltuiește vieți în neștire. Încolo, proconsulul înfățișează desăvârșită democrație, ia masa cu frații și cu călăul. E foarte

popular. Outredebancques îi citește, la un pahar de vin, suplica și... „Sângele conspiratorilor să nu corupă aerul sacru pe care adevărații republicani îl respiră!" Și la 26 ventôse, a doua zi, chiar, Sfatul târgului către Directorul departamentului:

„Consiliul nostru având a veghea la salubritatea aerului; considerând că aristocrații după ce au exalat otrava aristocrației încă mai cutează să otrăvească pe concetățenii noștri cu sângele lor viciat în clipa când paloșul dreptății le dărâmă capul, a deliberat spre a vă pofti să fabricați unul sau două coșuri mari căptușite cu pânză ceruită, ca la Paris! astfel ca decum le-o cădea capul, să fie cărați la groapa comună".

Și au mutat mașina în fața Tribunalului, deasupra canalului; să curgă de-a dreptul, sângele.

La Cambrai, din milostivenia proconsulului, poporul era desfătat de trei ori pe săptămână, — în timpul săvârșirilor un taraf de muzicanți le cântă și o trupă de comedianți fac ghidușii. Fără plată, venea cine vrea. Câteodată ia și norodul parte...

Judecata osândise doi emigrați; unul, feciorul capului de poștă din Lens și cel'lalt, unul Vaillant. Îi aduc în Piața-Revoluției și-i leagă de picioarele schelii. Două ceasuri pline vin, îi scuipă și urinează pe ei, patrioții; le ard hainele, îi lasă goi. Unul din ei leșină. Călăul i-arunc' o căldare cu apă-n cap; s-a dezmeticit. Sus pe punte, la rând, șapte... Sângele lor curge pe ei, jos. Cel de-și venise în fire, întoarce capul. Călăul ia unul din capete și i-l lipește de buze.

Se întâmplă câteodată că, beat, curmătorul de vieți uită să ia cu el ivărul care sloboade pârghia care deșteaptă cuțitul și osânditul așteaptă. Dar Le Bon e îngăduitor cu gealații, iartă. Tot unul dintre ai săi, Vermeille, îi va reteză și lui capul, căci la Amiens, unde va fi judecat, târziu, n-aveau. Înduioșat asupră-și, plânge. Scrie zece scrisori nevestii-si și lui Émile și Paulinii, copiii lui. Abia împlinise treizeci de ani, dar era mișel mare — nu-l mai țin picioarele, tremură și zbiară.

La Lyon, „altarul-Patriei" e însuși eșafodul.

La *Feurs:* orășelul a fost aprig dijmuit de vieți, era în floare altădată, azi mai numără abia două mii cinci sute de târgoveți. Un an în urmă, dăduseră mâna cu răsculații și ca să-i potolească, la 2 noiemvrie, oblăduirea a trimes mașina — epistatul ei, Javogue deputatul. Tribunalul în rue du Palais, la biserică. Casele Gras și Assier, amândouă încăpătoare, aveau și fiare la ferestre — temnițe. Gata. Vor să înceapă. Din Montuclas, tocmai, când pe sus când târâș, duc pe d-na Martimon, — la Chaze, în drum, crapă. Era foarte grasă și avea op'zeci și doi de ani.

Împușcăturile din Lyon și zgomotul tunurilor, ucid cu duiumul, nu-l lasă pe Javogue să doarmă. Se mută în castel, la marginea târgușorului, ia cu el și mașina. La capătul aleii de sycomori, unde-și aveau orășenii plimbarea, acolo o așează. Acu' trei luni, la 2 aprilie: patruzeci și patru, legați de gât cu o singură funie, unul după altul. După ce le-au cetit osânda, îi duc să defileze pe ulițe, i-au pus și să cânte — *„Miserere"*... Când ajung la fundul aleii, îi opresc și-i înșiruie de-a lungul șanțului; l-au adâncit. Au legat amândouă capetele de funie de câte un copac și între ei, șirul de osândiți. Așteaptă.

Dinspre Dusy, se-arată landoul, în ropotul cailor — vin. Răsturnat pe perne, în pielea goală, între două zeițe întruchipând „Rațiunea", reprezentantul Națiunii — Javogue.

Coboară înarmat, îl îndârjise vecinătatea de două ori... goală. Face un semn. *„Foc"*; și morții târăsc și pe vii în groapă. Au astupat șanțul.

N-au tras soldații, ci prizonieri piemontezi, înarmați pentru ocazie.

Cei din Feurs au lăcrimat împotriva proconsulului care înfățișase simplicitatea republicană. O avea mare. Predică împrumutarea femeilor și prostituirea fecioarelor și lăudă incestul, în adunările populare și... *„Nu recunosc de patrioți decât pe cei cari ca și mine, și-ar denunța tatăl, muma, sora și la nevoie ar bea și un pahar din sângele lor!"*. Era cam însetat. Pentru întărirea republicii, însă, ceruse numai două milioane de capete. Moartea aristocraților e singura lui religie și, *„Un republican adevărat nu se închină decât ghilotinei!"*, așa-și încheie cuvântările. L-au rechemat, abia de curând, dar „Comitetul Mântuirii-Publice", cercetându-i faptele, a găsit că-și făcuse datoria. De altfel, stăruințele lui Robespierre veneau răspicate: *„Fiți fără milă!"*

La Grenoble, nu demult, s-a petrecut ceva nemaipomenit! Jean Ripet, călăul, și Jean Bernard, ajutorul lui, au fost scurtați ca părtași fiind la executarea virtuosului patriot Chalier și a cetățeanului Riau, la Lyon, — călăii! Împliniseră, numai, osânda rostită de norod.

Sânt și prost plătiți, amărâții. Înainte baremi le rămâneau hainele celor... Când cu săvârșirea lui Danton, se strânsese un maldăr pe punte. Hérault de Séchelles, îi venise tocmai rândul, privind la ele, către Sanson: „Felicitările mele, aveți o garderobă!"... Dar Chaumette schimbase șirul lucrurilor, așa că și straiele lui le-au moștenit nevoiașii de la Salpêtrière. Întâia pomană se face, — negreșit, fără să vrea.

La cimitirul Picpus — pe vreme bună, pe vreme rea, se despoaie ucișii. Veșmintele — movilă. Hainele lor, scorojite de sânge, par coaja rodului mistuit de var — stau țapene. Le duc la spital — după ce au scotorosit buzunarele, în folosul visteriei. Năpăstuiți și de oameni, argații tocătoarei se vaită, spun că-și prăpădesc țoalele. Săptămâna trecută, încă, au iscălit o plângere către comitet. A scris-o Desmorets-*aîné*, au semnat-o frate-su; François le Gros; le Vasseur..., rudă cu Rousseau, cumnat? — Nu, nu știa carte, da' nici Tereza nu știe!, a tras cu deștul. Și fiindcă Republica a pus stăpânire și pe nădragii și ghetele săvârșiților, ajutoarele vând părul și bărbile morților. Cosițele au căutare mare; le cumpără femeile — și de găteală și spre aducere aminte. Peruca bălaie e la modă.

„Toate sfârșesc cu cântice!", spune Brid'oison, judecătorul.

Trei luni înapoi, Abraham Mazel, un pașnic cetățean, înduioșat de soarta ghilotinei, o știe cât trudește, vine la bara Conventului și spune în gura mare că se asuprește s-o întrețină, oricât ar fi cheltuiala! Mai avea amorezi, mașina și pizmași, deputații l-au dat afară din sală și au rugat Siguranța să nu-l piardă din ochi, o povestește însuși „Monitorul". Ghilotina e în cinste mare. Sărbătoare fără ea nu se poate!

Când cu proslăvirea *„Ființei-Supreme"*, tribunul și-a ținut cuvântarea din fața Ei — împodobită cu draperii de catifea albastră și cununi de trandafiri. La *21 ianuarie*, mai înflorită; spre cinstire, toate județele — înfățișate prin stâlpi îmbrăcați în stindarde și purtători de steme. „Tocătoarea" nu e decât unealtă — trebuitoare la Domnie și legiuită astfel, iar slujitorii „ei", judecătorii Tribunalului-Revoluționar și însuși Fouquier-Tinville, săvârșitorii. Și dacă, curând, li se va cere socoteală de unele scăpări sau chiar voite scrânteli, cum bunăoară tăierea altuia, în locul celui osândit, fiindcă aveau nume asemănătoare sau că locuiau în aceeași casă numai, pe bună dreptate aceste șubrede împricinări nu stau în picioare alături de covârșitoarea vină a legislatorilor — ei sânt ucigașii! Și totuși, nu sunt

ticăloşi înnăscuţi, doctrina lor e nemernică; *„Sunt robul Libertăţii! martirul Republicii!"*, se tânguia ieri Maximilien şi tot el, aprins pentru stingerea pedepsii cu moarte. *„Să răpeşti omului putinţa de a mai ispăşi păcatul prin pocăinţă sau prin vrednicie, să-i ţărmureşti fără milă orice înapoiere la virtute, la propria lui stimă, să zoreşti aruncarea lui în groapa abia deschisă de crimele sale, e cel mai oribil rafinament al cruzimii!"*... Dar trecuseră trei ani, de când se rostise astfel.

El şi cei de o teapă, din Legislativă şi din Convent, n-au lucrat precum ucigaşii de rând, au îmbunătăţit fără preget chichiţele maşinii.

Închegat în pripă după izgonirea regelui din Tuileries, *tribunalul-criminal*, din *17* august 92, fu o primă plămădeală a „Tribunalului-Revoluţionar"; ales de secţiile-pariziene, adică de oarda „adevăraţilor" deznădrăgiţi — ei sânt ucigaşii. Judecată în numele poporului, adică „cum vor, şi odată pentru totdeauna".

Instăurat de „Comună", a cărei putere fu peste a „Legislativei" — numai în noaptea dinspre *3 septemvrie* au sfârtecat o mie şaptezeci şi nouă de creştini, închişi în temniţele Parisului.

Şi pilda Capitalei a fost urmată..., fiecare lojă îşi are sicarii ei, în fiece târg, în toate oraşele. Măcelul a mers în voie, fără împotrivire din partea cuiva — „buletinul"-Tribunalului, de a doua zi, spune: „Din păcate, binele obştesc cerea şi aceste neprevăzute întâmplări!"..., numai atât. Aşa au fost legalizate omorurile din *septemvrie*, înfăptuite pentru a mântuì... patria!?

„Salvarea poporului cere mijloace tari şi măsuri grozave. Să fim dar groaznici, pentru a scutì poporul să fie!"; promovând iertarea, ministrul-de-Justiţie şi-ar fi putut întregì cuvântarea: *„Să masacrăm legal!"* Tot el, la Conciergerie, lămureşte posterităţii: „În Revoluţie, precăderea o au cei mai nemernici!", şi *„patrie"* înseamnă şi cuprinde, doar „partid la putere" — cu toate urile şi poftele lui, toate.

În numele comitetului de legislaţie, în toamna trecută, glasul lui Merlin de Thionville răsunase în „Templul Terorii": „...Şi nu va fi prosperitate, cu putinţă, atâta vreme cât inamicul Libertăţii va mai răsuflà! Luaţi seama: trebuie să pedepsiţi nu numai trădătorii, dar şi pe nepăsători! să zvântăm pe oricine nu se sinchiseşte de Republică, pe oricare n-a făcut nimic pentru ea!", şi Conventul votase arestarea tuturor „suspecţilor".

Nicicând sofisme mai sângeroase n-au înflăcărat legislaţie mai sălbatecă! Cuvântul „umanitate" nu mai tălmăceşte decât întunecată habotnicie şi înspăimântă conştiinţa. În numele *Libertăţii*, au nimicit toate libertăţile. Vorbe răsunătoare — multe; dar tagma pune *„partidul"* înaintea patriei. Învăţătura va călăuzì şi pe nepoţi, până se va risipì ceaţa — târziu.

Robespierre şi-a luat sarcina să treacă corabia printre cele două stânci: să-i păzească de slăbiciune, urăşte îngăduinţa, — să-i ferească de sminteli, prea mari, spune, dar sub vălul prefăcătoriei n-a enunţat oare o declaraţie de război norodului francez? căci suma lui, mai toată, duşmăneşte jacobinismul şi iată pentru ce voia tiranului e s-o vindece cu... cuţitul. Tribunalele, clădite altădată pentru a ocroti viaţa şi proprietatea, au ajuns măcelării; acolo, confiscarea se lămureşte „furt" şi săvârşirea: *„asasinat!"* — denunţul acesta l-a plătit Desmoulins cu viaţa, dar şi cât învârtise la roata morţii!...

Vor să înspăimânte şi nu izbutesc. Bătrânul Blanchelande, guvernatorul Martinicii, venea de departe, sare din căruţă, urcă voios scara şi... — *„Trăiască Regele!"*

De la 6 aprilie anul trecut și pân' acù, au tăiat numai în Paris două-mii-șapte-sute-douăzeci și opt de capete!

Când săvârșește mai mulți într-o zi, truda călăului pentru cel dintâi, osândit, e cuprinsă în simbrie, pentru următorii primește de fiecare cap câte trei livre adaos. Viața e scumpă — viețile, ieftine!

Ostenit, pârjolit de ofturi și nevoi, peste câteva luni curmătorul-public se va lipsì de slujbă, beleaua va cădea pe fi-sù. Nici ghilotina nu va scăpa de batjocură: într-o zi, nepotul lui Sanson, strâmtorat din parale, o va cărà la... „Muntele-de-Pietate"! Ceasuri acre pentru osânditul care-așteaptă, noroc că Pontu avea bani la dânsul. Plătește datoria. I-au refuzat capul.

Peste jumătate de veac, cei deportați la Guyana, până s-ajungă la pâlcul insulelor *„Mântuirii"*, vor zărì din larg, de departe, cocoțată pe stânca cea mai înaltă... *Mașina!* Aceeași care l-a curmat pe Ludovic XVI. Azi e la seceră, în piața „Tronului-Surpat", adastă flămândă... În jurul ei, puțină lume. S-au îngrețoșat — zilele din urmă au fost prea încărcate și căruțele, pline.

Alaltăieri... Printre ei și unsp'ce femei: Catherine-Françoise de Cossé-Brissac, văduva mareșalului de Noailles, trecută de șaptezeci; noră-sa, Henriette d'Aguesseau, văduvă ducelui d'Ayen; fiica ei, Anne-Dominique de Noailles și încă patru văduve, M-mes: Remigny, șai'șase de ani; de Saint-Juire, *73;* de Châtre, *60* și M-me Duvaugarnier, optzeci și patru; — ca la strung, să le mulgă sângele, și două din popor: d-nele Delaroche-Lupy și Boijon, *74* de ani — toate, fiindcă sânt bătrâne, poate, căci altă vină?!... Apoi, la rând pe scândura udă: generalul Charles de Flers, marchizul de Talaru — unchiaș de șaptezeci; Boutin, *74,* are la Tivoli o minune de grădină, cu pizmași în umbra copacilor; bătrânul negustor Samillard, bunătate de om! *73;* un dascăl; trei ciobani; trei vătășei; o țărancă — surdă, un pândar, olog și școlarul Jules Meynard-Mellet, șaisprezece ani...

Nedumirit, de ce?... Suie singur scara. Sus, calcă ferit — puntea alunecă, e toată boită unsă. Cel mai înalt dintre ei, Charles, fiul gâdelui poartă o bluză roșie peste mondir, l-apucă de brațul stâng, — nu l-a durut; Le Gros, de dreptul. Se zbate — luptă scurtă. Le Vasseur l-a prins de craci, se-aruncă pe el; copilul țipă, geme; l-au trântit pe burtă pe scândura gâlci de cheaguri, capu-n afară; ferestruica i-a cuprins grumajii. *Cuțitul* — vânt de oțel! A trecut mititelul prin viață ca rusaliile! Căpățâna clipește, cade-n hârdău — mai sânt douăzeci și două; trunchiul, zvârlit în paner, a zvâcnit din labe și umerii izbesc surd buza coșului, împroașcă, scaldă hainele ajutoarelor, 'lunecă-afară, gâlgâie... — Desmorets se-aruncă pe leș, *„Sacré D...!"*, și-l grămădește-n sicriul de nuiele, îl astâmpără; țoalele de pe dânșii, bascula și puntea, toate stropșite de sânge — jos, sub schelă, s-au strâns câinii. Hămăie, mârâie — lăpăie. La dugheana din colț, cetățenii: sorb — rachiul alină și trezește. Vremea curge — mașina toacă... A stat. În cin'zeci și șase de minute, *49!*

Au fost omorâți fiindcă la Luxembourg, unde zăceau închiși, fără pricină, încercaseră „să prăpădească patria și să a-sa-si-neze Republica!", a lămurit Fouquier Tribunalul.

Șaptezeci și cinci de ani îndărăt, tot subt bolta Tribunalului care le-a dăruit osânda, acolo, vestitul cancelar al Franței și bunicul ducesei d'Ayen, cuvântase: „Vai de magistratul care cu bunăștiință trădează justiția! Arbitru suveran al vieții și al morții, judecătorul să pășească tremurând la îndeplinirea temutei sale însărcinări, iar înfățișarea unui împricinat,

a cărui soartă e în mâinile sale, să-i fie mereu atât de înfricoşătoare ca şi când a întâlnit pentru întâia oară vina!".

Şi... Robespierre, înainte de a se aşeza la masă, spune rugăciunea şi se închină; juraţii Tribunalului-Revoluţionar, până nu intră în sală, poposesc puţin la *buvett'*-ă, vin şi după judecată.

În piaţă... Unul peste altul, trunchiurile îmbrăcate, cum erau, printre ele căpăţânile, laolaltă, în două căruţe, grămădite în corlata scorojită, înoată în sânge. — *„Hue, dià!"*; trosnesc bicele; adus de spinare, căznesc copitele, lunecă — caldarâmul umed. Fuge c-un pantof în gură; haita după el; s-au încăierat câinii. Sub schelă, doi dulăi rod o căpăţână. — *„Hue, dià!"*...

Au pornit spre „Picpus". Sângele dâră... Pe unde trec, ferestrele închise, storurile trase. S-au săturat şi cei din Saint-Antoine, ei au pornit-o.

Familii întregi au pierit pe şafod şi femei însărcinate. Văduva ministrului Montmorin şi fiul ei, sublocotenentul; soţul a fost căsăpit la *2 septemvrie*. Cinci din familia Loménie-de-Brienne; apoi, abia sunt câteva zile: Jean-Baptiste Magon de Labalue, negustor la Saint-Malo, optzeci şi unu de ani şi frate-sù, Luc, cu un an mai tânăr; fiul acestuia, Erasme-Lalande Magon, 49 şi nora lui, Françoise; feciorul lor, Jean-Claudé, şaptesprezece ani; fiica lor: Amélie, 21 şi bărba'-sù, Théophile Cornuiller, douăzeci şi doi — tineri. Vecinul lor, David Golême, prinsese pică pe ei, sindicul râvnea şi la sfoara lor de moşie şi le-a stins tot neamul.

N-a trecut săptămâna de când au cărat la Picpus pe d-nele: Malincornet, de Meursin, Joly de Fleury şi pe d-na d'Hinnisdal, însărcinate toate. Pe suplica lor de amânare, laba lui Coffinhal scrisese: „Considerând că în temniţa de la Saint-Lazare nu e cu putinţă ca bărbaţii să se împreune cu femeile, nu e cazul să..."

Dar, biata Malincornet, bucătăreasa, era într-a şasea lună! Şi odată cu ele şi Françoise-Camille de Béranger, ducesă de Beauvilliers-Saint-Aignan, osândită la 24 ale lunii. Tânguirea ei a lăsat-o Vigny posterităţii; iată-i „jurnalul":

E de datoria mea să-mi port pruncul până în ziua naşterii sale, care va fi şi ajunul morţii mele. Numai pentru-atât mai m-au lăsat pe pământ, nu sânt bună decât pentru-atât! nu-s decât scoica credincioasă care-l păstrează şi pe care o vor zdrobi, când va vedea lumina zilei; altceva nu mai sânt!

Credeţi că-mi vor îngădui cel puţin câteva ceasuri? — De mă vor ucide îndată, va fi groaznic! Eei bine, de m-ar da baremi răgaz să-l aud ţipând şi să-l sărut o zi întreagă, îi voi ierta, cred, atât aştept clipa 'ceea!"...

La „Grand Hospice de l'Humanité", Fouquier însărcinase cu cercetarea pântecelor pe Tareilly, uşierul — un beţiv. Spiţerul Quinquet, care-l secondà, nici el mai breaz. D-rul Enguchard zadarnic se jeluie iar moaşa Prioux nu e luată în seamă. Abia în primăvară, decretul din 12 aprilie a curmat nelegiuirea.

În provincie, Le Bon e neturburat. Cinci ani înapoi, scrisese maicii sale: „Singur cu Domnul şi conştiinţa mea, simt şi mai mult că virtutea e cel mai de seamă dintre bunuri!"; curând, când Tribunalul, prezidat de Liger de Verdigny, cercetându-l îi va înşirà

făr'-de-legile; clatinat pe labe, capu-n palme, îngrozit de ce făcuse, va strigă: „— Nebuni ați fost de nu m-ați împușcat?!!"...

La Orange, prohoadele roșii ale „Comisiei Populare" sugrumă în câteva ședințe, numai, trei-sute-optzeci și trei de nenorociți. Ysabeau și Tallien trimet, din Bordeaux, treisute șase pe lumea cealaltă — dintre care, patruzeci și patru de femei. La Nantes, treisprezece înecăciuni cu totul. Numai câteva sute. În antrepozitul „des Cafés", peste nouă mii au fost uciși sau au putrezit de vii — în primăvară. Stârvurile, când n-au mai ajuns hambarele, le-au zvârlit pe fereastră. Și-acù mai cară din movila topită, duc în droage zeama și oasele la gropile *Gigan*-ului. Din douăzeci și doi de paznici, câți s-au perindat acolo, nouăsprezece au murit molipsiți, — s-a încins „boala urâtă". La marginea târgului, au împușcat opt-sute-treizeci. Carrier n-a ucis mai mult de șase mii, de unde!?

La Troyes, femeia Naret, văduvă cu șase copii, a fost executată fiindcă găzduise pe unchi'-su; paracliserul din Saint-Pierre era prigonit, fugise. La Lyon, Rhôn'-ul umflat să rabde trei mii de cadavre, câte i-au aruncat, și-a grăbit apele spre mare, a lăsat pe uscat „imaginea atotputerniciei Poporului!", zice Fouché și Collot d'Herbois spusese, la săvârșirea lor, „astfel se chezășuiește fericirea posterității!". E drept că Robespierre poruncise *„o severitate inexorabilă!"*, pretutindeni.

La Tribunal, în Paris cel puțin, adușii nu lâncezesc, treaba merge repede. Marthe-Félicité Goujon, fata-n casă la bătrâna Vidocq, bunica viitorului șef al Siguranței Generale, adusă la 10 dim. la Conciergerie, fiindcă... conspirase, e introdusă îndată în cabinetul acuzatorului public.

Părul aspru, negru; sprâncenile stufoase negre, ochii negri, frunte îngustă creață; fața măslinie, nasul borcănos și ciuruit; ras, gura o dungă, numai, fălcos; capul înfipt în umeri. Înveșmântat în negru. Pălăria cu pene negre pe masă, în stânga lui. Fouquier o întreabă blând.

— De unde-mi ești, fetițo?

— Din Asnièrés, citoyen?

— Câți ani ai, mititico?

— Păi să vedeți..., de sânta-Maria împlinesc șaptesp'ce.

— Bun de tot! și ce știi?

— Știu carte!

— Te-am întrebat ce știi, parcă?...

— Eu? nemic.

— Ia gândeșt'-te bine...

— Pot să mă gândesc și până mâine, dacă nu știu, nu știu...

— Ai conspirat?

— Slujesc pe îmbrăcăminte numa', al'cevaș n-am. Așa ne-am învoit cu doamna.

— Marthe, așa te cheamă?

Voioasă:

— Oui, m'sieu!

Tresare:

— Ia-n te uită pe fereastr' afară ce vreme frumoasă! nu e păcat să te...? — și taie cu palma în vânt.

Fata a îngălbenit, tace.

Derbez, grefierul:

— Și de ce nu-i răspunzi tu frumos dumnealui, nu vezi că-ți vorbește ca și un părinte? Hai, fetițo, spune!

I-au dat lacrimile, frământă șorțul la gură, tremură, se îneacă:

— Da... că nu... știu nimic!

— Bi-ne, am să-ți mai pun o singură întrebare, dar te rog să-mi răspunzi cinstit, da?

— Vă jur!

— Ești fanatică?

— Sânt catolică, m'sieu'.

Către jandarmi:

— Luați-o, da' luați-o 'dată! și nă-ți lista, du-i-o.

Pornesc căruțele.

Sub flanelă, pe piele, prinsă după gât cu un lănțișor de aur, Fouquier-Tinville poartă o iconiță: Sfânta-Fecioară. Pe copiii săi i-a învățat el singur rugăciunile. Scoate din sân iconița și o sărută, — trei cruci repezite, mici și scrie înainte.

Abia 'pucase convoiul să treacă podul... Aleargă cât poate, i-a căzut pălăria; nu se oprește, fuga și strigă:

— Opriți! m-ați uitat! — și vrea să sară în cotiga din coadă, mai erau șase înăuntru.

Sanson nu-l lasă:

— Ești nebun!? Vezi-ți de drum! cum te cheamă?

— François Gossin, d-le, m-au osândit aseară și...

Cercetează lista:

— trei... zeci și... opt, tocmai!

Treizeci și opt sunt și în căruțe.

— D-le te rog ia-mă!

Caută iar în pomelnic și:

— Gassin? N-avem și pace, pleacă!

Bietul om aleargă pe lângă căruțe — străzile goale; au luat-o în trap pe rue Saint-Antoine.

— Îndurați-vă, nu mă lăsați! — și dă să s-acațe.

— Și că du-te, nerodule, ce ți s-a urât cu binele?! — și-l împinge jos de pe loitre.

— Ba zău, jur că!...

Vine gonind în fuga cailor, Harny-judecătorul, oprește și:

— Ia-l, am uitat noi să-l trecem pe listă, e în regulă!

L-au suit.

S-a dezmeticit, sărmanul.

— Ce-am făcut, Dumnezeule!?, — își smulge părul și plânge. Era însurat, avea și copii.

Vină n-avea.

S-au prostit... Ar ajunge să-i spui unuia: „Așteaptă la tine în poartă că trece căruța să te ia", și tâmpitul adastă. Înspăimântătoare e puterea cârmuirii, dar mare e și nevolnicia ucigătoare a obștei!

Despre „Tribunal", pe care el singur îl clădise, un an înapoi, Danton, în pragul morții spune: „*Cer iertare lui Dumnezeu și oamenilor!*"; despre aceeași instituție, Saint-Just: „A istovit și crima! precum spirtoasele prea tari amorțesc cerul gurii".

Din cei ucişi, aici, treo-sute-cin'zeci şi nouă de femei. Din toţi, numai un sfert sunt nobili. Tributul mare l-a dat poporul şi dintr-ai lui, cei mai de seamă. S-au răzvrătit ciurucurile împotriva celor destoinici. Cei mai muncitori au plătit gloaba. Trântorii, pizmaşii şi jefuitorii, mai ales, au doborât pe cei mai vrednici; cei mici au pătimit groaznic!

Cuţitul a săvârşit şase episcopi — cinci dintre ei erau juraţi; şaisprezece arhierei; patru stareţi; douăzeci şi patru de cântăreţi şi diaconi; cin'zeci de preoţi şi cin'zeci şi şase de vicari; aceştia din urmă, ieşiţi de jos — toţi. Magistraţi au pierit şase sute nouăzeci şi şapte, dintre cei cari împărţeau dreptatea altădată şi erau cinstiţi! Deputaţi: *52;* cei mai mulţi, din „Convent" — se mănâncă între ei, s-a apropiat sfârşitul! apoi, treizeci şi cinci de arendaşi de domenii şi acsize; consilieri comunali, *150* numai; foşti preşedinţi şi sfetnici ai Parlamentelor: *120;* din cinci-sute-patruzeci şi şapte de militari, au tăiat capul la *49* de generali, doi amirali, colonei: *78;* şaptezeci şi trei de căpitani; grade mai mărunte: o sută şaizeci şi doi; subofiţeri şi trupă: o sută op'zeci şi trei. E drept că o sută şaizeci şi-au pierdut viaţa, pe punte, numai fiindcă erau aristocraţi, dar au pierit şi *73* de grădinari, *29* de institutori, *14* zarzavagii, slugi: *161;* meseriaşi, *233;* patru sute şaisprezece lucrători ş.a. O sută şaisprezece femei, din aristocraţime, dar şi o sută două gospodine; treizeci şi două de călugăriţe şi muncitoare cu palmele: o sută nouă, — în Paris, numai.

La 22 aprilie, Guillaume Lamoignon de Malesherbes, *72* ani, — subt ocrotirea lui s-a publicat „Enciclopedia"; cu Desèze împreună au apărat pe Ludovic XVI, vină capitală! Cu bătrânul odată, şi fiica lui, Antoinette de Rosambo; cumnata ei, marchiza de Chateaubriand şi soţul ei, fratele ilustrului scriitor; văduva Rochechouart-Pontville; soţia ducelui de Châtelet; ducesa de Grammont — născută Béatrice de Choiseul; prinţesa Lubomirska, născută Rosalie Chodkiewicz, o păpuşe! venise în Franţa spre sfârşitul lui *'92,* împreună cu fetiţa ei de patru ani. I-au retezat capul — se ducea prea des la Louveciennes, la contesa Du Barry. Când au arestat-o, slujnica ei, ţărăncuţă din Ukraina, a pornit pe jos, înapoi, să ducă prinţului ştirea. Răvaşul i-l împletise în păr stăpân'sa.

La castelul din Opole, de câte ori se face anul, geme văzduhul şi se trântesc uşile şi porţile, singure.

M-me Thouret, şaptezeci şi şapte de ani, schiloadă, — au adus-o de la zece poştii. Când au ajuns la Conciergerie, bătrâna n-a mai avut putere să coboare din cotigă; au trântit-o pe caldarâm. Au judecat-o în pripă, conspirase... Zace în groapa comună, şi Marie-Louise de Montmorency-Laval, stareţa de la „Résurrection", tot la Picpus. Grosul săvârşirilor l-au răbdat muncitorii şi ţăranii, argaţii şi slujnicele.

Portretul d-nei Chalgrin, început de David, n-a mai fost isprăvit. Pictorul se înfierbântase, lucrând, dar fără folos; fosta d-ră Vernet şi-a pierdut capul, răs-alaltăieri. Un nepot al ei, Paul Delaroche, va dărui pânza „Luvrului" — peste mulţi ani.

Rucher, înainte de a porni trimete portretul său copiilor şi câteva rânduri:

„Nu vă miraţi, fiinţe scumpe şi dragi,
Dacă puţin necaz îmi întunecă faţa;
Pe când un condei dibaci mă desenă,
Ridicau şafodul şi mă gândeam la voi!..."

Stai şi te miri: cum poate răbdă oraşul cel mai năbădăios atâtea groznicii! — Curiozitatea, întâi; puţină sete de sânge — meteahnă din fire. Obişnuinţa, căci se petrec

în toată țara fapte mai înspăimântătoare și dintr-acelea pe care Capitala nu le-ar suferi sau ar fi îndemnată, tocmai de ele, să le curme. Apoi mașina lucrează atât de repede!... și în sfârșit, lâncezeala obștească și simfonia fricii. Oblăduiții se tem de cârmuitori și aceștia bâțâie de frica năpăstuiților. Celor de treabă li-e teamă de ticăloși și lor de nemernici, — într-o societate politică e racilă mai mare decât frica?

Din făr'-de-legile călăilor, adevărați, și din chipul cum s-au înfățișat prigoniții la judecată și la săvârșire, posteritatea putea trage multe învățături, dar folosul e aiurea...

Stăpânit de demonul Revoluției, Michelet va cuteză să scrie că *„epoca Terorii"* înseamnă instăurarea legii, redeșteptarea dreptului și zămislirea Justiției!?...

La Tribunalul-Revoluționar, faptul că ai găzduit un preot flămând sau fugărit îl plătești cu viața.

În noiemvrie 1789, „Club-ul de la Révolution en France" — din Londra — trimisese urări calde „Constituantei". Înflăcărați, câțiva Bretoni și-au zis, atunci: „Să închegăm și noi o lojă!". Au făcut-o!... Lupta între cavaleria ușoară a papalității și „cărăbuși" se isprăvise cu izbânda *maç.·.**, Iezuiții nu le mai stăteau în cale.

Și mai erau... „Societatea de Armonie"; „Înfrățirea" — fusese prezidată de Mesmer, episcopul *hârdăului;* „Le Club Politique" al lui Boyer — în rue Saint-Nicaise; „Azilul Nevinovăției-Sugrumate" — prezidată de Massenhausen, *agenția* numai, sub starostia lui Lévi Spultzmayerson; „Le Club des Américains"; apoi, amorțite: „Le Club Richelieu"; „des Feuillants"; „Le Cercle Social"; „des Cordeliers" — închisese ochii; „des Mathurins"; „du F-rg Saint-Antoine"; misteriosul club revoluționar „La Réunion"! — înstărit cu comitete de informație și pregătire — e, de la început, *loja* îndrumătoare și regulatorul „Adunărilor". Cerc foarte tainic. Galetti, era și tipograful clubului, a rătăcit o planșă; înnebunise căutând-o, a murit de inimă rea... O vom regăsi, târziu, în colecția Mailhe și un comentar, în dosarul Rühl.

În loji se citea: Seneca, Epictet, Aristot, Pope și mai ales pamfletele. Se citea adică... în epoca pregătitoare, mai era vreme; „Loja celor *9* Surori" abia întocmise *Enciclopedia...* Dar lucrul i-a năpădit, apoi „toleranța umanitară zvârlită în furtuna revoluționară nu le-a mai îngăduit să lucreze", răspunderea crescuse dintr-odată, s-au tras ca melcul în găoace, au închis lojile și s-au împrăștiat, strigând în gura mare că nu le vor mai deschide. Semn rău! — curând a început și *Teroarea.*

Domnesc: libertatea ucigașilor și fraternitatea lui Cain, iar pe punte, sus, sânt toți de un fel. *„Acta latorum"* le va întruni iar; două lucruri, însă, nu vor putea înfăptui „frații" pentru ei: să se lase de trufie și de aplecarea lor spre falnice minciuni, gogoși în care negreșit nici unul nu crede, dar semuiește.

Nu va trece un an și se vor redeschide lojile. La Clermont, se întâlnesc de două ori pe săptămână, pe furiș, dar fără preget. Roettier de Montaleau s-a întors, a reluat legăturile; se șoptește că optsprezece loji și-au și dat adeziunea. Contopirea lor va mai întârzia... șase ani. Întrunite, pivotul lor va fi un... general tânăr, învingătorul de la Millesimo. Îl vor susține și-l vor crește cât timp nu le va stingheri socotelile și până le va împlini nădejdile, atât. În *1805* vor da despărțenie — curând și atentatul lui Saint-Réjant, mașina infernală. Încercare de înfricoșare, numai. Așa e regula, acolo. Apoi, „coaliția". O primă dojană:

---

* Masoni. *(N. ed.)*

Insula Elba şi în sfârşit, „S-ta Elena — *Lonywood*", din voia Londrei! Dar pân' atunci!... Se mai pot întâmpla multe, să nu ne grăbim; „Societatea Amicilor Constituţiei" din Rue Saint-Honoré veghează — o cunoaştem. Beneficiarul de mâine a fost denunţat de Saliceti şi-l aşteaptă temniţa, acù chiar, astăzi. Va fi poate purtătorul paloşului sau al torţii *lui* — va aprinde pământul. Dar celălalt trăieşte încă, iată-l!...

Coboară prin rue Florentin şi dă în piaţă — Brunt la căcâile lui, abia umblă. Cam trist astăzi, câinele priveşte în lături şi calcă ferit. Ocolesc„huiduma" de ipsos pe stânga şi se îndreaptă spre Champs-Elysées. Plimbarea lui zilnică — spre Marbeuf. Când va ajunge la grădini, va da de răcoare, poate. Aici, s-a aşternut zăpuşeala, cleioasă. Tot înainte printre pomi, grăbeşte. Îngrijorat, scoate ceasul. „Prea departe pân' acolo!"; şi vremea ameninţă, tună; se întoarce, intră iar în piaţă — goală. Miros greu. Gropile...

Priveşte spre stânga înainte..., între soclul pe care-au cocoţat „Libertatea" şi grădinile din faţă, *„acolo"* era aşezată... De câte ori, pornind să se plimbe, nu s-a oprit să se uite şi el, mai de la o parte. Sus lucea un triunghi de oţel şi... Alte ori număra numai izbiturile înfundate şi trecea înainte.

Trage din buzunar basmaua, îşi şterge obrajii şi fruntea, dă din umeri, scoate iar ceasul, „8$^1/_2$, mai e vreme!", ajunsese în poarta castelului — nu mai sânt castele, dar „Conventul" locuieşte unde a fost odată unul. Se scurge lumea înăuntru spre sala Adunării, multe mutre noi. Cele petrecute ieri vestesc alte întâmplări... Foarte mulţi au fost tocmiţi să vie, mulţi dintre ei nu lipsesc niciodată. Zoresc din coate, suduie şi intră.

Robespierre trece înainte, se apropie de râu, pleacă în sus pe cheiul Saint-Denis, de-a-lungul palatelor. Ochii lui cercetători cată jur-împrejur; din când în când se opreşte şi pleacă iar.

Castelul a fost refăcut de Le Vau şi Orbay, din porunca lui Ludovic XIV. Arhitecţii au împlinit ce au putut, numai unitate n-au izbutit să pună în înfăţişarea acestui edificiu întregit din trupuri de clădiri osebite, simetrice într-adevăr, dar de formă şi stil diferit şi parcă reunite din fantezie artistică numai. De la „pavillon de Flore" înainte, şirul de pilaştri corintieni, împărechiaţi, şi ciubucăria lor simplă deşteaptă amintirea altor vremi; cununa de fruntare, când cercuite, când triunghiulare, nu vatămă înfăţişării. Ferestrele însă, crescute până în bagdadii întrerup înşiruirea legiuită de gust, linia arhitravelor e frântă. De altfel, această imitaţie voită e singura pomenire a celor înfăptuite demult de Androuet de Cerceau, arhitectul lui Enric IV.

Sântem în dreptul galeriei „Apollon", care leagă Tuileries de palatele vechi. Părţile ei ridicate sub Charles IX şi Enric III se recunosc uşor: întreruperi şi nepotriviri, pe care ochiul lui nu le vede, acum, sau poate alte gânduri să-l frământe. Merge înainte... *apud Luparum propè Parisios*. Cu voia veacurilor, oraşul a cuprins multe măidane şi ce era, altădată, în preajma lui, e astăzi însuşi sâmburele urbii.

Epoca clădirii Luvrului e mult depărtată înapoi. La începutul sutii a treisprezecea, înălţarea Turnului era isprăvită, de vreme ce Filip-August mărturiseşte că se ştie îndatorat către cantorul de la Saint-Denis-de-la-Chartre cu *0, 30 de parale*, drept plată că durase turnul pe ogorul celuia. Din bătrâni, megieşii apei, aici, i-au zis locului, quai de Saint-Denis şi ţine până în Mégisserie. Precum toate castelele regeşti, şi „Luvrul" fu

reședință, întăritură și temniță. Prins la Bouvines, de rege, cel dintâi musafir, aci, a fost comitele Ferdinand.

Cu spatele spre apă, privește spre portalul de piatră.

Turnuri și turnulețe stau neclintite; cioplit, capul lui Charles VI-*Nebunul* împodobea fruntea bolții, a pierit, — și cel al lui Charles V — cel Cuminte, de la partea dinspre Saint-Germain-Auxerrois; sculpturile lui Fontières și ale lui Guillaume Jose au fost aruncate, poate fiindcă înfățișau capete de regi.

A ajuns la colțul dinspre piață, unde se sfârșește colonada — Bernin-o greșise. Perrault a izbutit s-o facă. Pavilionul cuprinde omagiile lui rubens către Maria de Medicis. Decretul din 27 iulie, anul trecut, a așezat aici „Muzeul Central al Artelor". Puține făuriri de ispravă erau în Franța până la Francisc I; Primaticcio i-a cărat din Italia vreo sută de statui și nenumărate busturi. Ludovic XIII nu hărăzește urmașului său mai mult de două sute de pânze; peste două mii de tablouri a lăsat Marele-Rege. Le Font de Sainte-Yeunne, cu jumătate de veac în urmă, ceruse ca toate podoabele de artă să fie aduse aici. Abia Bien-Aimé încuviințează măsura.

Hotărârile Conventului au găsit întocmirea gata.

Străbate piața — în față, în adăpostul basilicii, o bancă de piatră. Stă, privirea pironită pe Luvru.

În afara porților târgului, aici era demult împărăția lupilor, atât de sălbatec a fost locul. Priceperea lui Raymond du Temple, ale lui Pierre Lescot, Jean Goujon, Philippe Delorme, apoi maeștrii Dupérac. Métézeau, Lemercier; înfrigurarea și grija lui Colbert au zămislit, cu dărnicia și stăruința tuturor regilor de la Filip-August încoace, cel mai mare palat pe care-l are vreo țară. Aici, nimic din practica spontană, nimic din obișnuit; înfăptuirea a fost dobândită prin cercetări și trudă. Împlinirea concepțiunilor s-a desăvârșit cu anumite mijloace și adâncă chibzuință. Mulțămirea și bucuriile făptașilor acestui lăcaș au fost lipsite de altă năzuință și, mai mult decât degetele meșterilor, spiritul regilor și înariparea poeților au ridicat pe pustiul de altădată minunea de astăzi. Realizarea spovedește dibăcie, îndemânare, destoinicie, meșteșug, multă pricepere, însuflețire și netignită cazně — materia folosită mărturisește că darul Lor a fost pentru veacuri, piatră de piatră.

...Să fie cu putință, ca cei împodobiți cu însușirile care-au starostit la aceste plinirі, virtuoși și prin cunoașterea celor pe cari aveau să-i folosească, adâncă știință! se poate oare ca „Ei" să fi fost dușmanii norodului lor?!... *„Ludovic-cel-Sfânt..., Enric IV..., dar și Louis XV și tiră!?*... trece mâna peste grumaz și cravată, lărgește puțin legătura, rotește capul pe umeri, răsuflă adânc și-și șterge fața de sudoare, *„Și totuși"*...

Îndoiala-l frământă, apoi, privind iar spre poartă;

— *Et la garde qui veille aux barrières du Louvre n'en défend point nos... les rois!*

Dar ce i-a stârnit amintirea versului? o părere de rău? — De bună seamă, nu. Să-și fi adus aminte de cum tămâiase pe Ludovic XVI, la Saint-Louis-le-Grand, nouăsprezece ani înapoi? Poate...

— *..n'en défend point les rois,* — pe nimeni!

Încrucișare ciudată! După dărâmătorul „pleiadei", lirismul moare pentru două veacuri, în Franța. Lacrimile pe care le-a stors el, altora, îl redeșteaptă. Malherbe, reformatorul poeziei — *el,* al societății. Cel dintâi, tăgăduindu-l pe Ronsard, el proslăvindu-și dascălul; amândoi orbiți de strălucirea „Romei".

Alături de metafizica filosofiei sale sociale, Jean-Jacques stăpânea arta literară și însușiri mari de stilist și era pătruns iubitorul nevoiașului, al nevolnicului, mai ales. Răspânditor de idei împrumutate; le desfășurase firesc urmările — dar, prea adesea pornirile judecății sale sânt strâmbe.

„Totuși, dacă?...

Royau, dascălul lui de filosofie, îi atrăsese luare-aminte să se ferească de nălucirile lui Rousseau și de oratoria ademenitoare a lui Voltaire — fusese elevul aceleiași școli, e drept, cu optzeci de ani îndărăt, dar era cunoscut între zidurile liceului.

În ce privește poetul din Ferney, îi ascultase povața preotului, dar genevezul îl robise cu desăvârșire, încă de pe când, la abatele Laroche acasă, dase peste trei cărți ale lui în rafturile dulapului. Un șoarece flămând sau potolindu-și dinții, rozându-le, ar fi scutit omenirea de mult necaz, de multă vărsare de sânge. Stăvilindu-și pârâul, un grăunte de nisip n-a curmat viața lui Cromwell și tot ce făcuse?! — nu tot.

Da, trei cărți; le știe pe de rost. *Confesiunile* nu le-a cetit. Împotriva vieții, și ele, cuprind cel puțin una — el a trăit mereu alături, și o părere arbitrară asupra antichității, abatele Hérivaux îl poreclise *„Romanul"*, au închegat prea devreme concepția sa intelectuală. Despre științele pozitive destul de mărginită. Alipirea lui tot mai desăvârșită de pricăjitul filosof l-a lipsit tocmai de pătrundere critică, într-o lume plină de contradicții și l-a pricopsit cu o amăgitoare experiență culturală, îndestulătoare doar să crească în el înclinări afective asemuitoare. O trufie neînfrânată, o demnitate ne mai atinsă de cineva, o tipică formație de colegiu, pe care a rodit altoiul unui suflet acrit, al unei minți bolnăvicioase și o nemărginită tristeță cu care pornise în viață, stăpânită, dar asuprindu-l.

— *Și dacă m-am înșelat?!...*

Buzele înfruntă cuvântul; tace, se scoală, pornește spre stânga la râu.

La câțiva pași în urmă, o bătrână în haine cernite.

Întunecat, galben și răvășit de vânt — puțină apă i-a lăsat Senei seceta cruntă, abia-și mai poate răbdà călătorii, i-a speriat și vremea rea; nici o luntre pe apa supărată. Șlepurile au 'mas la Tournelle, sus, după perdeaua de răchite și în brațul Saint-Louis, între insule — suflă vântul prea tare.

El, pe Mégisserie, în dreptul Châtelet-ului, dar nu se oprește, strânge pălăria în subsuoară și merge înainte cu vijelia în spate. Trece prin piața-Grevei — pace și liniște.

„Mașina"-tâlharilor odihnește în șură; borfașii și ucigătorii nu vor speriați, o scot numai când trebuie; decretul Conventului a hotărât ca numai *cealaltă*, prepusă la mărunțit conspiratorii și trădătorii, să stea neclintită din piață, gata pe orice vreme.

În stânga lui, Hôtel de Ville... Fosta „maison des Piliers", prefăcută și adăugită de Boccador — o paște focul, altă revoluție. Negreșit aici e casa lui mai mult ca oriunde; Lescot îi aparține trup și suflet și Payan, apoi Hanriot...

— *Ciudat, nici unul?!...*

Nu se-arată nimeni. Un coș gol mânjit de sânge îi taie drumul — se lucrase dis-de-dimineață; îl mână vântul de-a-rostogolù'. Brunt mârâie.

S-a oprit, — aici se va opri și *revoluția*, peste puține ceasuri. Aude pași, întoarce capul.

O cerșetoare? sau mama unui luntraș, poate, sau a celui... isprăvit în zori, — broboadă neagră și pălărie de *jais*. Ochii ei scânteiè.

Trece înainte și se apropie de chei, cu spatele la Biserica Saint-Gervais. În fața sa, podul care unește l'île Saint-Louis cu l'île de la Cité și în dreapta podului: „Notre-Dame". Șaptesprezece veacuri înapoi, acolo ființa un templu ridicat lui „Jupiter" de către luntrașii Parisului, — piatra votivă a fost aflată spre sfârșitul Domniei lui Ludovic XIV.

Fiul lui Clovis repară basilica ridicată de creștini pe locul altarului, două sute de ani îndărăt. Biserica iubitoare de ordine, de unitate și pace slobozise pe Remi, sfântul, în ajutorul regelui franc și Svagrius fu înfrânt; se constituia Franța. Înfăptuită de rege și de Biserică!

Scoate basmaua și-și șterge fruntea.

Childebert I înjghebase și un crâmpei de „constituție" împotriva păgânismului. Au trecut de-atunci o mie două sute patruzeci de ani... și abia sânt câteva luni, Chaumette, îngăduit de *el*, a mânjit biserica din față cum n-ar fi pângărit-o nici Sălbatecii!

— *Chaumette! Hébert!!...*

Demult, credincioșii au mai durat, aici, o casă Domnului și cele două: „Sfânta-Maria" și „Sfântul Ștefan", întrunite, au fost vreme catedrala Parisului. Năvălirea normandă a prefăcut în cenușă una din biserici.

Ludovic VII a refăcut casa Domnului, sfințită de papa Alexandru III.

Goticul *lancéolé* ne vorbește de Filip-August și cel *rayonné* de Ludovic-cel-Sfânt.

— *Semnătura vremilor Lor!*, — și privește cu ochii căscați spre turnurile pătrate.

Șaizeci și șase de metri, nalte, două blocuri masive tăiate într-o stâncă, par; se dă un pas înapoi. Jos, între ele, poarta... *Judecății!...*

Merovingieni, Carlovingieni, Robertieni, Capeți: Valois-i, Orléan'-i. Bourbon-i, toți regii Franței au clădit, au păstrat și au cinstit lăcașul pe care ai lui l-au spurcat...

— *Cloots! nemernicul!*

Dar stătea în puterea lui să-i oprească și-apoi, pângărirea Domnului de la cine-a purces? învoirea cel puțin. N-au decapitat și statuiele de-acolo? — ctitorii; regi, și sfinții; și desfrâul adus înăuntru?!

Întoarce privirea de la ei, pleacă înapoi spre Pont-au-Change. O ceată de... În urma lor, gonesc copiii:

— Hou-Hou, les moutons!

Sânt denunțătorii lui Fouquier, șobolanii. Plătiți să afle sau să născocească, vin, după ce și-au întregit lista, vin să-și isprăvească victimele. Se întorc de la Tribunal, martorii. Mahalaua-i cunoaște, nu-i înghite. Printre ei, și Beausire, soțul d-nei Oliva — atât de vestită în chestia „*collie*-ului"; apoi, Villefumade, Perradonne, Azur, agenții, toți în slujba poliției. Ce-a fost în serviciul Ochraniei, a trecut pe seama Cekii.

Și la câțiva pași în urmă: Houlin, judele și Trinchard, Leroy-surdul, Brochet și Prieur, jurații — vin de la datorie. Au fost mulți, dar a mers iute, n-a scăpat nici unul. Se duc să prânzească.

Vrea să treacă; un șir de căruțe goale... șapte, intră pe pod. După cea din urmă, vine...

Latră și se repede înainte.

Înalt; joben ușor bombat — după moda englezească, redingota încheiată până sub bărbie, haine negre.

Copiii au dat cu ochii de el...

— Țiens, voici Sans-Farine!, — strigă unul și o retează de fugă.

— Charlot!, — zbiară altul şi...

— Et ta chatière?!

— La planche à assignats!?...

— Charlot, arată-ne ferestruica!

— Şi... briciul naţional!?

— À la barrière du Trô!...

— Ohé, les beaux vis-à-vis!...

— de Môssieu'-Sanso'!, — urlă un prichindel şi-o zbugheşte sub pod; l-au înnebunit! Aleargă... Dracii mici se risipesc ca puii.

Batjocoritul întoarce capul spre el, îl salută şi-şi vede de drum.

Răspunde adânc, tresare şi rămâne cu ochii zgâiţi după gâde... Piept în piept, se izbeşte de abatele Lambert.

— ...excusez!

— Pardon, mon...

Şi cel'alt preot prepus la condamnaţi, M. Lothringer, îl salută şi grăbesc, părinţii, la stânga pe pod; la înapoiere vor suì în căruţe, pe bancă cu osândiţii. Revoluţia a păstrat vechea orânduire a săvârşirilor. Nevrednicul Gobel, fost episcop al Parisului, primea zilnic lista „amărâţilor", de la Fouquier şi prelatul trimetea din vreme slugile Domnului să-i îmbărbăteze. Gobel s-a mutat în groapa de la Errancis, dar orânduiala a rămas, amândoi popii bat în fiecare zi drumul — coborau din Froidmantel şi se duceau la Conciergerie.

Tresare! i s-a părut? Întoarce capul; bătrâna! S-apropie de ea:

— De ce mă urmăreşti?! ce ai cu mine?!

— Am să-ţi spun, am să-ţi spun, aşteaptă...

— Cine eşti? cum te cheamă!?

— Am... avut doi flăcăi...

Sare în lături:

— Ce vrei!?

— Au murit, înţelegi? Mai aveam o fată, Louise! Aştept să treacă... căruţele... Sânt văduva Quévrin, adăst să treacă Lizica mea, iaca mă duc, mă duc, nu te supără..., — clatină capul şi porneşte înapoi târşâind papucii de pâslă.

El pleacă înainte, iuţeşte pasul.

A trecut de Châtelet, ţine cheiul, la Pont-Neuf a stat — în adăpostul lui Enric IV.

Valurile bat picioarele podului, valuri mari negre. Cerul, acoperit.

Răzimat de parapet, priveşte peste apă dincolo.

În stânga, turnul „Ornicului", pătrat, împlineşte colţul clădirii. Spre chei, alte două — rotunde: „la Tour de César", de ce i-o fi zicând astfel? mai e numit şi „Montgoméry". Pomenitul a stat închis acolo, nu fiindcă vătămase de moarte pe Enric II, dar fiindcă prea ruşinos fusese înfrânt în Normandia, două veacuri înapoi. Alături, „la Tour d'Argent", par gemene; apoi casa veche, turnul Bonbec şi „La Tournelle" — camera criminală. Mai fusese una, dincolo la Châtelet şi pe fruntea uşii, cu slove groase, scrise versurile lui Santeuil:

...Sontibus unde tremor, civibus inde salus!...,

dar Ludovic XVI pecetluise intrarea. Aici, însă, nu se schingiuiește... Osânditul e lăsat pradă „negreșitului", știe ce-l așteaptă.

Cam până la catul întâi, poalele hardughiei spre apă sânt astupate de câteva maghernițe și căsuțe vechi, așa că nu poți vedea ce se petrece în preajma porții, acolo.

De patru sute de ani mai bine, regii au părăsit insula; Conciergerie-a rămas pușcărie, numai. Temniță, care nu păstrează nici o legătură cu libertatea — e anticamera morții și furnizoarea ei. Aici locuiește Fouquier, aici lucrează „tribunalul", aici e și frizeria lui Sanson...

— *De ce mă privea așa stăruitor adineaori!?...*

Aici se tund pletele, gulerele cămășilor, părul din ceafă și li se leagă mâinile — în „cour de mai" sânt încărcați, porniți spre „Tocătoare", — știe. Aici săvârșesc doară uneltele lui: Tinville-Dumas-jurații.

Scoate basmaua, o plimbă pe frunte — broboane; leoarcă. Dac-ar putea întinde măcar mâna până la apă, să-și răcorească fața, să-și ude buzele!

Silueta pitorească a vechilor turnuri înșeală ochiul, n-ai bănui; priveliștea place. Abia încruntarea cerului, astăzi, te îndeamnă să fugi; ce-l ține pironit locului?...

După colțul din dreapta, în unghiul dinspre miază-noapte al „curții", zadarnic privește într-acolo, de unde stă nu vede nimic; acolo, în umbra zidului e o boltă scurtă care premerge, în coborâș, două rânduri de grătii și o poartă grea de fier. Vezi fruntea bolții și crezi că e o împodobire a pāretelui, cum se obișnuia demult; intrarea e strivită de clădirea care o cuprinde — privind, crezi că-i gura ocnii, așa-i de neagră și adâncă. Dincolo de poartă, treptele pe care pășesc șovăind... Subt scara uriașă, curticica freamătă: jandarmi, mantăi negre, pălării cu pene, tichii roșii, fuste — tulpane; paznici, jurați, judecători, patrioți, împricinați și osândiții... Șoapte-strigăte-răcnete și suspine se îngână cu mugetul vântului. Răsuflarea temniței e cumplită! groaznică putoare — hârdaiele, și sudoarea sleită de spaimă.

Închide ochii și și-astupă urechile.

De la cel prepus cu îngrijirea reședinții, își trage și lăcașul numele. „Bucătăriile" sfântului Ludovic cuprind zidirile mai vechi, acolo, dar nimic nu dovedește c-au avut această folosire. Pe vremuri, palatul-de-Justiție era însăși locuința regilor Franței, atât de legată era împărțirea dreptății de ființa Lor! — *el*, l-a mutat pe Fouquier înăuntru. Ce-au făcut din așezământul regesc!? la ce au mai dărâmat atunci Bastilia?!

— *Nu eu! nu noi!!*, — tresare și sare în lături.

Boldeiul se gudură la picioarele lui.

Antonelle, prietenul său și cel mai neînduplecat dintre jurații „Tribunalului", dăruise cățelul cetățenei Guibal, o fetișcană nostimă din Languedoc. Cu învoirea lor ține cantina, peste drum de poartă, acolo; firma glăsuită: „A la maîtresse à Robillard". Jăvruța are intrarea slobodă dincolo, trece numai drumul. Toți îl alintă. Pe călători... îi petrece până la căruțe și celor noi sosiți le iese înainte la Pont-Neuf, se ia cu binele din vreme, îi cunoaște și nu dă greș. Greșise, fuge pe pod înapoi, chelălăind... Să se fi înșelat Joyeux? ar fi întâia oară!...

Jos, râul se întunecă noapte și se luminează iar; pe cer gonesc balauri norii grei de apă. Cheiul, plin de frunze. Cad parc-ar fi toamnă.

— *Așa cădeau și la 10 august!"*, doi ani înapoi.

Dincolo, orolcul „Turnului" bate aspru: ...V, ...VI, ...VII, ...VIII, ...IX, ...X...

Tresare, își trece mâna pe frunte, o coboară, ridică gulerul, pornește în josul apei, pe chei înainte.

— Hai, Brunt!

Câinele nu mişcă.

— Haid'-odată, vino!

S-a culcat — capul pe labe; scheaună, plânge.

S-au despărțit, aici.

Merge grăbit. Iată-l în piața Luvrului...

S-a schimbat vântul? acu'-l simte din spate; îl împinge și... Încruntă fruntea.

— Huè, dià!...

În urma lui, troncăne și ropăie... pe Pont-Neuf, trec căruțele spre rue de la Monnaie...

— Huè, dià!!

Șapte, încărcate pline:

Honorine de Grimaldi-*Monaco*, tânără, mai dinainte osândită, dar arătându-se a fi în trei luni, dobândise o amânare, de care s-a lipsit apoi; prințesa lasă în urma ei două fetițe: marchizele de Louvois și de la Tour-du-Pin. Generalul duce de Clermont-Tonnerre, *74* de ani; mareșala d'Armentières; Frécaut-Lanty, fost decan al Marelui Consiliu; M. de Saint-Simon, episcop de Agde, *70;* Marie-Anne Leroy de la Teatrul Feydeau; marchizul de Pons; marchizul de Sombreuil, contele de Montmorency-Laval, bacalul Cortey; Coralie Flipon, *17* — croitoreasă; Étienne Vatant, *44* — strungar; Sophie-Thérèse Ouson, *19* — fată veselă; Rev. Jean-Baptiste Ofreuil; Mathieu Couderc; Pierre Castanet, cărămidar; François Cabrit, boiangiu; Pierre Cestin, brutar; contesele de Narbonne-Pelet, bătrâne coclite și servitoarea lor, Louis Quévrin, *22* de ani; Thimotée Lalue, căruțaș — văduv, cinci copii; cin'sprezece femei cu totul — *51*, toți. „Conspirația temnițelor"... Închiși fiind, au vrut să nimicească patria, să dărâme Republica! să ucidă pe patrioți!... Judecata... de ochii norodului din tribune. De astă dată, însă, la cetirea verdictului au huiduit. Procesul-verbal nici nu-i înșiră pe toți osândiții — a poticnit la *No. 21* și Lucie Hébron, douăzeci și șase de ani, văduvă — lucrătoare cu ziua, patru copii, pe lista juraților poartă *No 31;* osânda fusese ticluită înainte de judecată — scrisă pe îndelete, rar și citeț; pe foaia cu pricina, condamnații sunt grămădiți ca oile, jos, între cele trei rânduri ale sentinței. Președintele-*roșu* era grăbit să isprăvească mai iute, îl adăsta prânzul! — în rue de Grands-Augustins, la Deharme, nu s-a răcit plita de zeci de ani; în căldarea de aramă, curci, bibilici, claponi și sturzi se topesc întruna să zămislească sosul divin! a poruncit și o șuncă de Bayonne, coaptă în aluat...

— La țanc să fim! acolo, — „trebuie", scoate ceasul, se uită; i-a poftit pe Coffinhal și pe David, — „De ce n-o fi venit încă?", și ieri a lipsit de la Club și n-a fost nici la Convent. Gândul la feluri și pofta i-au lărgit nările, — „Ce sos! și prepeli'...", își trece limba pe buze.

Abia glăsuise sentința, s-a deschis ușa și trimișii „Comitetului" au venit să-l înhațe.

Se scoală.

— Sânt pierdut!

A uitat de pistoale, îi urmează clătinându-se — părul măciucă.

Căruțele gonesc pe rue Saint-Antoine înainte..., nu se mai aud, s-au depărtat; s-a schimbat și vântul, spulberă praful și țărâna, te orbește.

iuţeşte pasul.

A ajuns în dreptul galeriei, — asuprit de Luvru. Turnurile pătrate şi grele de la Notre-Dame, turnurile rotunde de la Conciergerie, masa de piatră pe lângă care aleargă, toate-l apasă, toate-l întreabă:

— *Ce-ai mai lăsat din aşezările înaintaşilor? ce ai făcut din trecutul Franţei!?...*

Urlă, şuieră vântul, mai să-l arunce în fluviu.

Fuge înainte, cu furtuna în piept.

În urma lui, la Conciergerie, pe Dumas l-au închis în „Bonbec" şi mâine...

Peste mulţi ani: bătrâna marchiză de la Tour-de-Pin s-a retras la Fontaine-Française.

În vreme ce, pe ţărmul Dunării îndepărtate, cel mai falnic dintre voievozi luptă copleşit de numărul oştiilor lui Sinan-Paşa şi-l înfrânge, — aici, Enric IV, în capul a cinci-sute de călăreţi, numai, a pus pe fugă peste cin'sprezece mii de Spanioli şi întovărăşiţi de-ai lor, din Ligă. Printre căpetenii, se găsea acolo, în plină bătălie, şi bravul Matignon, mareşalul Franţei şi străbunicul prinţesei Honorine de Monaco, nenorocita pe care o duc în căruţă...

Castelul, de la Fontaine-Française, a fost refăcut în stilul sobru, neted, pur Louis XVI şi clădit pe temeliile şi între zidurile întăriturii vechi de şapte veacuri. Locuinţa povesteşte că a găzduit între pereţii ei pe mulţi dintre plecaţi — Voltaire, Jean-Jacques; apoi, M-me Récamier..., d-na de Staël, fiica d-lui Necker, aici şi-a început *Corine*. În sala teatrului din aripa stângă, şi-a jucat M. Arouet de Voltaire multe dintre comediile sale. Stăpâna de pe-atunci, a castelului, era doar d-na de Saint-Julien, căreia poetul îi zicea „micul meu fluturaş-Filozof"! era spirit de isteaţă.

Acolo, în salonul *lie de vin*, într-o „porteus"-ă de cristal, familia contesei de Chabrillan păstrează şi astăzi cele două cosiţe — părul străbunichii!

Au trecut unsprezece veacuri de când Grimald-zii au smuls de la Arabi principatul de Monaco. Şi vreme îndelungată au trăit oamenii fericiţi, acolo.

Tractatul de la Peronna i-a înfrăţit cu Franţa, le-a făgăduit şi ocrotire. „Legislativa", în seara de 21 septemvrie, trei ani înapoi, a întărit formal cele încheiate între amândouă ţările, şi Franţa l-a despăgubit pe principe de pierderea drepturilor sale feudale, pe moşiile pe care le avea dincoace. Generalul Brune, căpetenia oştirilor trecute în Italia, unelteşte şi curând încunoştiinţează „Conventul" cum că *fostul*-Principat s-a împiciorăgat „republică"! şi că „marii patrioţi" de-acolo ard de dor să-şi alipească ţara de Franţa.

Prichindeii, doisp'ce în cap, ca şi în ciopoarele de hoţi, s-au întrunit şi dânşii în „conventel" şi au glăsuit suveranitatea poporului, cerând să fie înfiaţi de Conventul franţuzesc.

Ba nu!? Însuşi Carnot, apreţuind că fostul Domnitor monegasc nu se arătase vrăjmaş al Franţei, în răstimpul Revoluţiei, ba şi că aliat fiind ceruse ajutor, precum i se cuvenea, socoate că „lipsindu-l de folosinţa drepturilor sale oficioase şi feudale, i se datorează totuşi pază, ocrotire şi scutire pentru tot ce-i aparţine ca simplu cetăţean. Loialitatea franceză destrămând precăderile, nu-l despoaie însă pe fostul suveran, căci poţi fi încă om, chiar de-ai fost prinţ!", şi... la *14* februarie *93*, încorporarea Monaco-ului a fost decretată. Familia prinţului Honoré III dobândise astfel proteguire şi scutire. Cum să nu le pară bine?!

Al doilea fecior al principelui, Joseph de Grimaldi-Monaco, strâmtorat de întâmplări, părăsise Franţa. Cu el odată plecase şi nevastă-sa, dar dorul de fetiţe au înturnat-o la Paris.

La începutul anului trecut, încă, au arestat-o ca fiind soție de emigrat. Le-a dovedit că e prințesă „străină" și fiindcă le-a vărsat și chezășii, i-au dat drumul. Abia împlinise douăzeci și cinci de ani, fiica mareșalului de Stainville. Era și nepoata ducelui de Choiseul. Frumoasă, mintoasă și neînfricată.

În virtutea legii din 17 septemvrie, au dat-o de „suspectă". Să scape, a fugit la o prietenă — la țară. Curând, însă, află că secția patriotică din Grenelle a dobândit arestarea ei și nevoind să primejduiască pe nimeni, a pornit prin păduri, singură.

Au pus mâna pe ea la Penthémont; abia sosise, ostenită frântă. Au dus-o la Sainte-Pélagie, azilul fundat o sută de ani înapoi de d-na de Beauharnais-Miramion, — în cursul vremii, lăcașul potolise multe nevoi. Acolo mai zac închise: contesa de Beauharnais și vicontesa Joséphine de Beauharnais, văduva generalului decapitat zilele trecute și... viitoarea împărăteasă a Franței.

Honorine e foarte apropiată, toți au îndrăgit-o. Cu ea împreună, tot la S-te Pélagie, mai sânt închiși și alți nobili, și patrioți — se întâmplă. Erau acolo: fostul guvernator al „Invalizilor", marchizul de Sombreuil; un băcan, anume: Cortey și alții, strânși toți la geam.

În față, la fereastră, prințesa — înfățișare de vis.

D-l Cortey apropie mâinile de gură și-i trimete aprinse sărutări, cu labele amândouă.

Marchizul de Pons era lângă el, l-apucă de umeri, îl trage înapoi și:

— Nu mai mă mir că vor să-ți taie capul cu ale noastre odată de vreme ce te socoți egalul nostru, totuși dă-mi voie să-ți spun că ești prost crescut!

Și... aseară au fost duși cu toții la *Conciergerie*.

Honorine abia dobândise răgazul ce ceruse și iată biletul pe care-l primise Tinville de la ea, azi dimineață:

„Cetățeanului Fouquier de Tinville

foarte grabnică

Vă vestesc, Cetățene, că nu sânt însărcinată — vroiam să v-o spun. Nemainădăjduind că veți veni, vă trimet știrea. Nu mi-am mânjit gura cu minciuna aceasta de frica morții nici pentru a o ocoli, ci pentru a dobândi răgaz o zi mai mult ca să-mi tai eu singură părul, să nu-l dau retezat de mâna călăului. E unica moștenire ce pot lăsa copilelor mele. Să fie baremi nepângărită.

(ss) *Choiseul Stainville Joseph-Grimaldi Monaco, prințesă* «străină», *și murind din strâmbătatea iuzilor francezi."*

Căruțele au sosit în piață. Mașina toacă...

Zorind, cu vijelia în piept, a ajuns în dreptul „Carrousel"-ului. Aici... au început cu tăierile întâi.

— *Aici...* — și întoarce repede capul.

Departe înainte în stânga, în cotul apei, dincolo, altă piață...

— *Champ-de-Mars: Bailly!...*

Pustia de vânt abia-l lasă să meargă. Cu o mână ține pulpana hainei, la subțioara dreaptă pălăria. Aleargă. Cotește după colț, a sosit în piața unde...? Se oprește zăpăcit, în fața lui colò... din ceața de praf, două brațe roșii întinse spre cer — sus între ele lucește cuțitul. Bâlbâie...

— *A... a... aici?!* și se freacă la ochi, gata să-l lase picioarele.

Sunt câteva săptămâni de când ghilotina fusese mutată dincolo, unde lucrează acù. Fulgere despică cerul.

Un sul de hârtie în mână, trece pe pod în goana mare, străbate ulița Froidmantel și când s-o ia la dreapta pe strada Sainte-Antoine, vin grămadă. Fugind, a 'lunecat calul pe piatră.

Târziu, își vine în fire, se scoală.

Împiedicat în dârlogi, nu putuse să pornească, ori că n-a vrut să-și părăsească tovarășul, stă.

Încalecă iar. Calul șchioapătă și el abia se ține în șa, dar trebuie s-ajungă. Încet-încet, încep iar să gonească — duce porunca „Comitetului" să se oprească execuția. Au ajuns. Tocmai cădea cuțitul, — întinsă pe scândură, *prințesa Honorine Grimaldi de Monaco*. Fusese ultima.

Parcă s-a potolit vremea — o liniște care surpă. Cerul s-a întunecat. Case și pomi și ulițele, toate au luat o înfățișare sinistră. Stă pironit locului. Aude pași, întoarce capul; trec pe lângă el, grăbiți, nu-l salută. „*Elie Lacoste, Guyardin?!*", rigid îndârjit: colegii lui, de altfel, amândoi. „*Ciudat!...*", strânge buzele, rămâne pe gânduri, „*Așadar?!...*", oftează. Tresare; se repezise spre el...

— Héron, ce vrei?!

— Ar fi timpul, de când vă caut! — și polițistul său particular îi pune mantaua lui pe umeri.

— A venit?

— Nu sosise încă, dar a vestit Comitetul că va vorbi negreșit astăzi.

— Cum... ți se pare?

— Să vedeți...

— Răspunde la ce te întreb!

— Tallien și Rovère, amândoi, umblă din grup în grup și sala...

— Tribunele?

— Stau ca sardelele, dar... — îl privește neliniștit.

— Bine.

— Mutre noi, multe și vă spun cinstit că...

— Atunci nu-mi spui nimic!...

Deodată, o răbufneală mătură piața. Arțarii, cruzi încă, se 'pleacă ca subt un val năpraznic, se frâng, — tună groaznic! Picături grele plesnesc pe caldarâm, bat în geamuri. Pe turla pavilionului „Unității", tichia phrigiană stă pleoștită, — au scofâlcit-o ploile și au scorojit-o vânturile; flamura, cârpe, se zbate sfâșiată de vijelie.

Au intrat pe poartă.

Străbate vestibulul, urcă scările... Scara din dreapta pe care, la *10 august*, au udat-o cu sângele lor seimenii regelui; trupurile lor, batjocorite, încărcate goale în harabale, și

învelite cu paie, au pornit avangardă la cimitirul Madeleine-i. Şi-aşteptau acolo Stăpânul. Peste paisprezece zile, se împlinesc doi ani de când Ludovic XVI a pogorât, pentru ultima oară, scara aceasta, — pentru o dată, încă, o mai urcă şi *el*. *Astăzi*.

Cinci ani de zbucium necurmat au schimbat înfăţişarea Capitalei, chinorosită de fum. Căci nici bieţii oameni şi nici oblăduirea comunală nu se înlesnesc să oprească prăpădul: uliţele desfundate, grădinile părăginite; copaci dezrădăcinaţi, putrezesc unde au căzut; casele, descojite de tencuială, negre murdare; miros de hoit şi lături, — căldură copleşitoare! Faţa palatului păstrează, adâncă, mustrarea ghiulelelor. Pretutindeni jale şi părăsire! Şi totuşi... Vechiul Paris se frământă, se acaţă de viaţă să trăiască. Apoi, teama, nu? de a nu rămâne făr' de pâine, îi scoate din căşi, — fac coadă la uşa prăvăliilor, muţi. Forfota pe stradă, se risipească urâtul. Colindă, sărmanii, brutăriile, sălile Tribunalului; pândesc, aşteaptă trecerea furgoanelor..., aşa, din obicei doar; apoi la cafenea, la Odéon, pe cheiul Voltaire... Câte unul, nu stau cu nimeni de vorbă, paşii-i duc pe malul drept al Senei, aici, la *Convent* în sală, la tribunele de sus, în băncile albastre din fund — adorm liniştiţi, acòlo. Când suie *el* la tribună, îi deşteaptă vecinii. Iar alţii, mulţi, n-au mai părăsit casele, ascunzătorile, de luni de zile.

Politică nu mai face nimeni, decât Jacobinii.

Dogoarea soarelui a împrăştiat lumea. Casele, adâncite în tăcere, par adormite. Cearşaf muiat în apă clocotită! aşa te cuprinde aeru'-aprins.

Toţi câţi au avut loc, au intrat aici, — dis-de-dimineaţă, au început să curgă pe poartă înăuntru.

Boston, — maică-sa, Banguillon, desface mărunţişuri, basmale, într-o gheretă subt scara mare; fetiţa şi-a strâns tejgheluţa cu jucărele: ghilotine sprintene, de nu-ţi fereşti degetul, *harş!* ţi l-a crestat.

Simonet, fratele ei, vinde în poarta castelului, ghiduşii, — le cumpără patrioţii, fiindcă paiaţele înfăţoşează pe Pitt. Fiul lordului Chatam e doar duşmanul lor de moarte! Băieţelul vinde şi soldaţi de plumb, — proslăvesc izbânzile de la Jemmapes şi Wattignies. Dar vântul nebun le-a răvăşit marfa; -'i îneacă praful şi-i ustură ochii; ameninţă ploaia; strâng bocceluţele, zoresc, Simonet ia lădiţa, se saltă pe vârfuri, deschide poarta, furtuna-i împinge înăuntru.

Aici, la Tuileries, găseşti tot Parisul.

De-acolo porneşte şi drumul spre temniţe, Tribunalul, şafod. Acì, jos în vestibul, se strâng delegaţiile, de-a lungul galeriei, trec şi, săli după săli, ajung la „*bară*", — în faţa „biroului" Camerei. În spatele fotoliului preşidenţial, dosit după perdea, salonaşul în care stăruiesc puternicii zilei, — gol, astăzi.

Aici, în sala scării mari, roiesc din zori şi până noaptea târziu, slujbaşi, mezelicari, agenţi naţionali, prepuşi, ecsoflisiţi, iscoditori, toată pramatia! Toţi se frământă, toţi aleargă, de la pavilionul „Egalităţii" la pavilionul „Libertăţii", gonesc prin coridoare, mânaţi din birou în birou, să afle ori să roage... „Păzeşte-mă, Doamne!" — „Ajută-mă, Dumnezeule!".

În sala aceasta, după ce au dobândit scump adesea încuviinţarea să s-aşeze, unii, negustori mărunţi, au deschis prăvălioare, — care, între doi stâlpi, într-un ungher sau sub scara mare, în adăpost. Colo, maghernita cetăţeanului Pigoche. Vând, împreună cu soru-sa, din toate şi de-ale gurii. Alături, libraria cetăţenei Lesclapart, — găseşti la ea, în teancuri: toate ucazele Comitetelor, lista „bănuiţilor", ziare, colinduri, înştiinţări, rapoarte şi

cărţuliile-apărute. Dever mare! Femeie sârdnică, stăpâna, nu pregetă. E lipsă, astăzi; au dus-o, tocmai, să-i taie capul. Cetăţeanul Avril, finul lui Dumas, îi va lua locul şi prăvălia; aşa i-a făgăduit năşicu'.

Apoi, în geamlâcul din colţ, unde-odihnea al'dată portarul castelului, Banguillon: mărchidanca; lângă ea, mai încolo, pe săliţă, aprodul Adunării, Poiré, vinde „tabak", l-ajută nevasta. Cetăţeanul Linaut are o tejghea plină cu stampe, poze, foi cu însemne revoluţionare. Concurentul său, Salmon, ţine dugheană în capelă, sus, la popasul scării. Alături, în chioşc, „Salonul de ras", — patron: Méry. Pretutindeni, Champfort din Issoire cerşeşte. A căpătat de la Comitetul Inspectorilor dreptul şi monopolul să întindă mâna în tot palatul; au dobândit stare mare, şi el şi cine-l lasă. Mai sânt: lăptării, prăvălii care vând răcoritoare; crâşme, cafane, până subt scara mare, în faţă. În aceeaşi clădire, înapoi spre Carrousel, birtul lui Brou; plutesc miazme, gâdilă nările, răscolesc foamea, — *le plat du jour:* tocană! Dar mesele goale, astăzi. Până şi tata-Coulon, cel care caligrafiază, pe hârtie albăstruie, jalbele către Comitete, a lăsat lucrul, a luat-o în sus pe scară.

Pâlc, strânşi toţi împreună: Bayle, cârciumarul; cafegiii: Cailleaux, Létendart; hangiul Gervais; femeia Martineau, Bengar-cofetarul; tot comerţul din palat; pedelii, beteagiţii — cei de fac strajă, trepăduşii, samsarii, toată suflarea, de prin sălile toate, grămădită pe şapte-opt rânduri în sala „Libertăţii", lângă draperia verde, la uşa Adunării...

Toţi aşteaptă, toţi ascultă. Crâmpeie, atât cât sloboade în fiecare zi uşa crăpată:

...„Ne vă mântuì făclia războiului civil, numa', căci hydra despotismului!"...

La club şi aici, s-au născut metaforele sforăitoare. Faima lor va fi mare şi dăinuirea lor, a gogoşilor, lungă — pre tot pământul, pe de-a rându'! Grămădiţi pe la uşi, iată ce le prinde urechea, ce s-au deprins s-audă: ...„Vom învinge sau vom murì!", „Candela vie a virtuţii noastre..."; „Căci legea imanentă a Umanităţii reclamă cu paşi repezi"...

Vorbe, vorbe! întristător de multe vorbe! de luni de zile, de cinci ani aproape, aceleaşi! Şi astăzi, tăcere?! Azi, tocmai...? Dinăuntru nu răzbate nici un glas. De ce-au venit atâţia, la ce s-au strâns la uşi cu toţii?

Săliţele, scările care duc la tribunele hărăzite norodului, ticsite-pline: gospodari, militari, muscadini, ma'alagii, pescărese, precupeţi, din tot natul iar în bănci nu mai au loc, gem şi asudă. Mulţime gălăgioasă, mai totdeauna. Pe feţele lor, zugrăvite: îngrijorarea, ciuda, deznădejdea, spaima şi mulţi uluiţi printre ei. Toţi tac, toţi adastă...

Lângă uşă, înăuntru, François Gantois, Hardy, Garot, Michel Talot, Anguis, Balmain, „astâmpăraţii", strânşi în jurul lui Barras şi numărul lor creşte. Vin Jullien, Panis, Louis Martineau, Niou — vorbesc în şoapte.

Guillaume Réal, Johannot, Antoine Thibaudeau, Dandenac au intrat în băncile din mijloc.

Paul Cadroy, — s-apropie anul de când nu mai venise, urcă, s-aşează între Brival şi Calon. Alături, Jean-Marie Calès, — surpătorul de turle, spărgătorul de clopote...

Aceeaşi sală — verde şi galben. Venin şi pizmă, au curs din prisos aici! Azi... e ziua răfuielii celei mari. O vor şi o ştiu înverşunaţii, o ştiu şi o vor şi cei care-şi păzesc pielea; căci colegi n-au fost nicicând, *Conventiştii* şi nici potrivnici, măcar, ci crunţi duşmani şi între ei s-au socotit, dacă nu cu deplină dreptate, cu multă dărnicie: smintiţi şi mârşavi. Şi totuşi, pentru ce-au întreprins, pentru ce-au năzuit, pentru căile croite şi pentru cât au pătimit, Adunarea 'ceasta rămâne mare între cele mari.

La *10*, încep să vină deputații, pâlcuri. Protestatarii-moderați și *montaniarzii*, aprinși, s-au târguit toată noaptea. S-au înțeles? — poate. Bourdon de l'Oise, în dreptul băncilor „centrului", dă cu ochii de Durand Maillane. Gata să-l cuprindă în brațe, strigă cât îl ia gura:

— Ce oameni întregi! ce oameni de treabă, *dreapta* 'ceasta! — Două luni înainte, și-ar fi înfipt ghearele în grumajii lor, și colții, dar i-a unit primejdia.

Tallien, feciorul de slugă și Rovère, îndrăcitul marchiz, teroristul năbădăios, până ieri și iar marchiz, în ceasul al unsp'cilea, urzesc amândoi, zgândără și înfierbântă pe amorțiții din *mlaștină:* — Treziți-vă!

Pentru deputații rămași, sala e mult prea încăpătoare; cuțitul și prigoana le-au rărit rândurile. Lume nouă. Împrăștiați din propria lor voie, așa și-au mai păzit zilele, cei din „centru", *mlaștina*, nu lipsește unul. Băncile din dreapta, aproape goale. Ale „Muntelui", cu golurile lăsate de săvârșirile lui Danton, a alor săi și ale Hébert-iștilor. *Burta*, îndesată, mută, așteaptă evenimentele, — simte că i-a venit ceasu'.

Robespierre — primit în urale, și baterii, când intră, s-a așezat în fruntea „burții", buric, să poată de-acolo veghea mai bine.

Sus, în față, scaunul președintelui. Azi, starostește Collot d'Herbois, prigonitul de-aseară, de la „Jacobini", — semn rău! La picioarele „*biroului*", tribuna cuvântătorilor, strâmtă. Ajungi la ea prin două părți, sui scările. Între „birou" și banca *lui*, arca în care zace, născută-moartă, „Constituția", pute!

O liniște ciudată. Puțini, de știu ceva. S-au tocmit, și „stânga" și dreapta, care să ademenească balta, — broscoii sunt la preț, astăzi. Prin generalizare, prețuite vor rămâne și broaștele.

Lojile înțesate de lume — fel de fel: calfe, ucenici, au lăsat lucrul, vin ca la comèdii; tulpane roșii: femei din popor, împletesc ciorapi și le îndrugă gura; parlagii, cuțitu-n brâu, șorțurile stropșite de sânge, au venit în grabă, ori c-au fost porunciți să se înfățișeze astfel; giambași, sacagii, hamali, în saboți, în nădragi și cămăși, numai, larg deschise la piept, părul-stuf năclăit de sudoare, tichia roșie trasă pe-o ureche, nodurosu-n mână; mustața zburlită, rânjetu' pe buze; mulți dintre ei, afumați, — a simțit haita că e de lucru...? Porticele, toate, cu rândurile lor de tribune, cele care privesc din față spre băncile de jos și amphiteatrele cuprinse între bolțile din capetele sălei gem de pline. Obișnuiții ședințelor, toți și noi veniți, mulțime! Morin, zis „Prêt-à-boire", starostele ciurarilor; Remus Wattencouilles, mățar și claponar; Couvremoy, plăpomarul; căminarul „Brûle-tout"; Julot sans-Chagrin, le père-Letamis, Baptiste-la-Douceur, ...toți dintr-o curte, din Deux-Portes-Saint-Sauveur, treizeci și patru, unu' și unu'! două rânduri de bănci întregi. Și-l arată pe Robespierre; unii:

— Trăiască!... Alții mârâie.

Sosesc și cei din Comitete, șir, câte doi.

Tallien își pipăie sub haină discursul, poate, sau...

Loja ziariștilor, goală.

Urmează sumarul, apoi cetirea corespondenței; trec repede asupră-le, au isprăvit. E-aproape de nămiezi, — înfrigurarea crește.

Termometrul arată *40*.

Privirile tuturora, îndreptate spre tribună...

Frac cafeniu, pantaloni gris-tendre, jiletca și cravata de muselină, imaculate albe; mâinile la spate. Zvelt, — un copilandru încă. Uitătura, rece, pironită pe cei din „Munte". Fața lui nu spune nimic. Nemișcat, stană; abia verigușele prinse-n urechi, cercei, se clatină încet, săltate de zvâcnirea repezită a vinelor gâtului. Tăcere silnică.

Mulți din cei din băncile de sus ar fi bucuroși astăzi să fie aiurea, departe, — privirea lui taie.

Un sul de hârtie, în dreapta. Îl desface și...

— Așezămintele acestea sunt înseși chezășia că autoritatea instaurată, în sfârșit, va apleca sub jugul libertății publice trufia omenească...

Să se fi hotărât, odată, să le ceară votul pentru înfăptuirea „*Instituțiilor*" sale, la care lucrează de-atâta vreme? Nu că știu ce cuprind, întocmirile lui, dar...? Nedumeriți, deputații se privesc și par să-și spună: „Dacă numai atâta vrea, fie! s-auzim", căci se temeau să nu fie...

— Dar azi vă cer votul, căci ele, veți vedea...

În banca a cincea din fund, Pierre Paganel, lui Blauval, în șoapte:

— Nu-ți spuneam eu c-a vrut să ne sparie numai?...

— Potolește-te și-ai să aflì-acù'.

— Vor clădi autoritatea Statului sfărâmând pentru vecie orgoliul omenesc!...

În bănci:

— Uf! slavă Ție, — răsuflă unul adânc.

— Ce, n-a isprăvit?!...

Mișcă buzele repede; tăios:

— Și chiar comitetele voastre, al Mântuirii-Publice și cel al Siguranței...

Ruamps își șterge fruntea, broboane, îi șoptește lui Sonheny:

— Ne-a luat'...! Să vezi acu'...

Saint-Just:

— Comitetele amândouă m-au însărcinat să cer...

— Minți!

— Min'!...

— Ce-a spus? ce zice!? — și Billaud sare de la locul lui, suie, îl îmbrâncește și trece în fața pupitrului:

— Cutează numai să!...

A dat semnalul; se reped spre tribună.

Tallien ieșise din bănci:

— Je demande la parole pour une motion d'ordre! — și cu mâna întinsă spre banca 'ntâia din centru...

Toți cată spre Robespierre. Poartă aceeași îmbrăcăminte pompoasă: fracul albastru, pantaloni de nankin, și lângă el, pălăria cu pene, cum se înfățișase poporului, la 20 prairial. Palid, extrem de palid! dar stăpânit.

Tallien tună:

— Și iată cine-a târât patria în pragul pieirii! Și-acu', în lături perdeaua! să privim în față sfârșitul!...

Saint-Just vrea să...

Billaud-Varenne îl mustră, zbiară:

— De ce nu ne-ai arătat nouă întâi raportul?! şi te somez să-l... — şi-l zgâlţâie de umeri.

Claude Ysabeau, mirat peste măsură:

— Cum?! ce, nu vi l-a cetit măcar?!

— Ba nici nu ni l-a arătat şi...

— L-a lucrat în ascuns, făţarni'!...

— Trădare!, — şi toţi vântură-n mâini pălăriile, sar pe bănci în picioare:

— Trădare!

— Nemernі'...

— Trădare!

— Vrea să sugrume Conventu'!...

Billaud:

— Adunarea nu-şi dă seama că va pierì? că e gâtuită de doi sugrumători!?

Jean Amar, cu braţele întinse:

— Va pierì negreşit dacă-i rabdă!

— Nu! nu!!...

— Niciodată!

Tallien dobândeşte cuvântul, suie la tribună:

— În ce hal am ajuns! şi cine n-ar deplânge soarta Republicii?! Ieri, încă, nu mai departe decât ieri, un membru al guvernului şi-a rostit cuvântarea, aici, în numele său propriu şi, astăzi, iată pe altul! Dar să sfârşim cu îngăduinţa! şi cer ca lucrurile să fie date în vileag odată căci...

— Să fie!...

— Da, da!

(Aplauze! Urale!)

Couthon se frământă-n cărucior şi:

— Nu vă luaţi după..., — dar nu-l ascultă nimeni.

Billaud răcneşte cât poate:

— Şi să vă spun eu adevărul! eram la Jacobini, as'noapte...

Din tribunele din fund:

— L-am scos noi în brânci pe ticălosu'!...

Collot agită clopoţelul şi:

— De nu tăceţi, pun să vă scoat' afară!

Murmure.

— La Jacobini, — tuşeşte şi, — as' noapte şi, instigat de tiran, preşedintele clubului singur a propus sugrumarea Conventului şi arestarea noas'...

— Minţi! arestarea ta, numai!...

— Ba...

Tumult.

Înfierbântarea lor a molipsit şi tribunele: primele bănci, din loji, s-au învrăjbit. Partizanii tribunalului se frământă, vor să năvălească în sală, poate. Rânjete, urlete — fiarele gata să se încaiere. Varenne zbiară cât poate:

— Hanriot e pe drum, vine încoace, dar vom şti să murim!...

Din fundul tribunelor:

— Vine să apere patriò'!...

— Încredeţi-vă-n noi, nu vă lăsaţi!!

— Poporul veghează!

Zgomot asurzitor.

Şi masca de la muzeul Tussaud e apocrifă; — ce ţi-l aminteşte acuş', nu mai seamănă peste o clipă. Bărbia îngustă şi ascuţită, umerii obrajilor ardicaţi. Părul castaniu deschis, tras înapoi pe spate, flutură deasupra urechilor, pudrat. Cap de pisică — bucălat; grăsuliu arată, privit de departe, în bancă. Fruntea teşită, largă spre tâmple. Supt de sânge, pământiu. O flacără de oţel îi licăreşte-n privire, fără pică. Nările largi, nasul drept, şănţuit la capăt. Buzele subţiri, gura largă; rar rătăceşte în colţurile ei un surâs, piere şi faţa îngheaţă iar. Clipeşte întruna şi 'pleacă capul, când într-o parte când într-alta, ca şi cum s-ar ferì din toate părţile deodată. Puţintel, costeliv — Robespierre s-a sculat, părăseşte banca. Scutură pulpanele fracului, îşi netezeşte cravata, înalţă bărbia şi călcâile, păşeşte spre tribună, ţanţoş. Ţine ochelarii în mână, — nu vede pe nimeni şi nimic nu-i scapă. Stăpâneşte sala...?

Tăcere.

Sus, Tallien vâră iute mâna sub haină.

Celălalt urcă treptele, şi-a întors privirea spre sală, îşi plimbă limba pe buze, saltă capul — muşchii feţei întinşi, posomorât, răspicat:

— Există o conspiraţie împotriva libertăţii publice...

— Jos cu!...

— Tăcere!

— Care îşi datorează forţa într-o coaliţie...

— Baliverne!

— Jos cu tirà'!...

— Şi niciodată primejdia n-a fost mai mare!...

Balthazar Faure:

— Pentru tine, Robetz-Pierre...

Încruntat, să vadă dincotro... şi:

— Să refacem unitatea guvernului... sub autoritatea supremă a Conventului, — strânge pumnii...

— Ai mai spus-o!

— Mincinò'!...

— Nu vă încrèdè'!...

— Căci nu sânteţi făcuţi pentru a fi duşi!, — trage de manşete, scutură umerii.

— Trebuie s-o ştii!

— Jos cu el!

— Trăiască Robès'!...

— Vorrba!

— Şi iată de ce acest Comitet în anarhie trebuie...

S-au dezmeticit.

— Jos cu tirà'!...

— Mai cutezi!?

— Căci facțiunile criminale îngăduite de Comitete, — sudoarea i-a spălat fața, de pudră.

— Jos cu tiranul!

— Jos!!... — și zece zoresc spre tribună, se înghesuie pe scări, 'lunecă.

Saint-Just coboară trei trepte, să nu-i mototolească învrăjbiții haina.

Billaud și Tallien bat cu pumnii în scândura mesei.

Grămădiți în jurul biroului, valuri, s-au strâns toți *montaniarzii*.

Maximilien, la capătul scării, jos, năpădit, strivit, i-au spart și ochelarii, cu mâinile încleștate de rampă, ține cât poate, — știe că dacă scapă, l-a luat apa! îl prinde vâltoarea.

Brațe ridicate, pumni încleștați; spumegă toți.

Tallien:

— Te voi demascà!

— Mizerabì'!... — ochii bulbucați, gura strâmbă.

Președintele scutură clopoțelul, poporul bate din picioare, s-asmute, scrâșnește, fluieră, zbiară:

— Rușine!

— Lăsați-l să!...

— Poporul e cu tine!

— Ia-ți nădejdea!

— Jos tirà'!...

— Nerușinà'!...

— Nu vom tolera asuprirea Conventului!

Ridică mâna, palma deschisă spre cei din...

— Vouă vă zic, astăzi, facțiunile criminà...

— Jos cu tiranul!

— Isprăvește-odată!

Varenne urlă:

— Președintele clubului singur a cerut arestarea noastră și mulți dintre cei cari stăruiau acolo uciderea noastră, îi văd aici, colò în tribune!...

Abia a 'pucat să le-o spuie și toată incinta:

— Ucigașii!

— Arestà'!...

— Să iasă!

— Dați-i a'!...

— La temniță!

Răcnetele lor se împletesc cu urletu' furtunii de-afară, — armonie desăvârșită. Președintele sună-sună...

Aprozii, ușierii și garda se reped spre capetele sălii...

Zgomot de cisme, sudălmi, bănci răsturnate.

I-au scos târâș, afară, au rărit de tot rândurile partizanilor săi din sală.

Cei din loji, obișnuiți să fie periați, giugiuliți, de oratori și de toți deputații, stau muți, acuș', uluiți, speriați de ce n-au pomenit pân-atunci. Asprimea, când n-ai mai întâlnit-o, e covârșitoare.

Couthon face semne; Le Bas:

— Dar nu vă lăsați oamenilor!...
Din bănci:
— Jos cu slugile!
— Jos!...
Billaud-Varenne:
— ...zic vouă Conventu' va pieri dacă șovăie și vă spun răspicat: treziți-vă! Hanriot e pe drum încoace, ce zic?! în spatele ușii, afară și vine să vă gâtuie!
— Arestați-l!
— La naiba-ncolo! ce mai adăstà!?...
— Să mergem să!...
Tallien a reocupat tribuna:
— Lumină am cerut și s-a făcut, în sfârșit! As' noapte, eram la Jacobini și am văzut cum se înjgheba acolo...
— Sfruntate neadevăruri! căci facțiù'...
— Armata noului Cromwell!
— Asasinule!
— Huò!...
— La moar'!...
— Arestà'...
— Armata noului Cromwell și m-am înarmat, — îl scoate din surtuc, — cu un pumnal, să-l răpun eu dacă Adunarea nu se încumetă să se rostească asupra întemnițării sale.
Saint-Just încearcă să...
— Dar, cetățeni, zadarnic v-ați putea închipui c-a putut stărui în sufletul meu...
— Minți! n-ai suflet!
— Gândul să lingușesc pe careva și dacă-l apăr...
— S-o facă singur!
— Apăr'-te pă tine!!...
— E numai fiindcă-l socot fără prihană, căci eu cel dintâi l-aș învinuì...
— Credem! credem!!
— Mai e vorbă!...
— L-aș învinuì de l-aș bănuì cât negru subt unghie și...
— Da' isprăvește-odată!
— Ne-am săturat de proverbele tale, închipuitule!
Arțăgos, apăsat:
— Dacă l-aș știi în greșală, dar...
Elie Lacoste, l-arată cu degetul:
— Uite arhanghelul!...
— ...'ghelu-morții! el e!!...
— Priviți-l! el e sfătuitorul celuilalt și...
— El îl îndemnà la!...
Barère îi șoptește:
— Nu te lega de el!
— De?...

— Nu-l ataca pe Saint- ...'ust, câte unul, băiete! — și iese din bancă, se strecoară, pleacă.

Tallien, înfipt la tribună:

— Noi republicanii-l acuzăm fățiș și coram populo,— mâinile întinse spre lojile lor, — căci să se știe! nu atac, aci, un ins, numai, ci o vastă conspirație!...

(Aplauze! aplauze!!).

— Așa e!

— Așa e! conspirà'!...

— Și iată de ce nu mă îndoiesc o clipă că Conventul va cântări primejdia și va lua măsurile grabnice care...

— Luați-le îndată!

— Ce mai așteptați!?...

— Să le luăm numaidecât.

— Arestă'!

Le Bas:

— Da' vă conjur, gândiți-vă!...

Tallien nu-i dă răgaz:

— Și că veți stărui întru mântuirea poporului! și orice ar zice cârdașii celui pe care l-am denunțat, de astă dată nu va mai fi un 31 mai...

— Nu! nu!!...

— Rușine!...

— Să nu mai fie!

— Și nici liste de proscriși!

— Să nu!...

— Ajunge!!

— Au fost...

Lecointre vântură în mână o coală:

— Circulă o listă de proscri'!...

— Și să sfârșim odată cu ele!

— Ba cu el!...

— Cu tiranu'!...

(Aplauze! aplauze!! aplauze!!! tună sala.)

Joseph Lakanal orăcăie:

— ...ce, c-a curs destul sânge!

— Ajunge cu!...

— Și nu va mai fi decât justiția națională...

Tribunele:

— Briciul!...

— lu' Sanson!

— De el s-ai parte!

— Ea și numai ea va sfârteca pe nemernici! căci primejdia care amenință patria...

Bâiguie:

— Tu și cei care...

— Trăiască Republica!

— Tră'!...

— E prea mare, cetățeni, și să rămânem strânși uniți laolaltă...

Toți în picioare:

— Jurăm!

— Jurăm cu toții!!...

— Jurăm să ră'!...

— Spre a întâmpină uneltirile căpeteniilor milițiilor și...

Pierre Ichou:

— Cerem arestarea lui Hanriot și a statului său major!

Jean-Baptiste Amar:

— E cert că măsura se impune și ne vom grăbi...

Frământare mare, în bănci.

— La vot! la vot!!

— Să votăm cu to'!...

Au hotărât arestarea generalilor Hanriot și Boulanger; n-au încă îndrăzneala să se lege de tribun; chibzuiți, îi iau întâi mijloacele de apărare, uneltele.

S-a repezit iar spre tribună, dar e zvârlit înapoi.

Stanislas Fréron, gata să-l lovească:

— Odiosule! ucigașule!!

Centrul stă liniștit, așteaptă.

Tallien stăruie:

— Și acu', a venit vremea să cercetăm și noi această blăstemată lege din *prairial*, dobândită...

— Numa' din porunca lui!...

— Că-i trebuia neapărat ca să...

— Legiuire obținută numai din stăruința omului, — și-l arată cu degetul, — pe care l-am denunțat vindictei poporului francez, și vrem...

(Aplauze! aplauze!!)

— Și vrem ca nevinovăția să nu mai fie asuprită...

Se zbate să ajungă la...

— Cine a spus că sânt nevinovați?!, — și...

Marragon:

— L-ați auzit!? și aci mai susține că...

— Huò!...

— Jos cu!...

— Dar pricepeți odată că...

— Am priceput destul!

— Jos!

— Nu sunt nevinovați? n-au fost!?...

— Marie Bouchart!...

— ...rie Bouchart!!

— Et Cécile?!...

— Assa'!...

— Zic, vrem ca președintele Tribunalului-Revoluționar să se poarte cu sfântă nepărtinire...

— Ta bouche, Dumas!

— Arestați-l!

— Și pe Coffinhal!

— Și pe Subleyras!...

— Să se poarte onest cu împricinații, iată adevărata virtute!

Obrajii-aprinși, zbârlit, haina ghemuită:

— Lăsați-mă să!...

— Cuvântul virtute te irită?!

— Am ferit de ghilo'... pe cei șaptezeci și... prieteni ai Giron'..., — se îneacă, tușește.

— Ferește-te pe tine!

— Minți! căci tu singur...

— Păzește-te acu pe tine de mai poți...

Își frânge mâinile, zbiară:

— Și facțiunile criminale unelte'...

— Și taci odată!

— Jos!!

— Bună-cuviință, iată adevărata cinste! iar cât privește dumnealui, care mai stăruie să vorbească...

— Să ne amețească!

— Am tremurat pentru patrie și...

Turreau de Liguières:

— Să fi tremurat pentru tine!

— Și numai facțiunile..., — cu ghearele înfipte în ciubucăria tribunei, căznește, ține, dar e împins înapoi, aruncat spre bănci.

— Dumnealui nu-i decât un alt... Catilina! iar...

(Aplauze! aplauze!! aplauze!!!)

— Iar cei cu care s-a înhăitat tot pre atâția...

— Veres! Veres!!

— Nememì'...

— Nu-ți ajunge atâta sânge!?

— Vampirule!

— Căci Robespierre se pregătește să ne atace pe rând, pe fiecare și să ne risipească pentru ca într-o zi...

Joseph Zanciacomi:

— O zioa forte apropiata! o sa vedezzì!

— Să rămâie singur el și cu scârbele și desmățații...

— Dom Gerle!...

Vadier:

— N-aveți dreptate!...

— și desmățații care-l slujesc și...

— Și Catherine Théot a proorocit că numai el...

— Rușine! rușine!!
— Să stăm dar aici neclintiți și uniți...
— Jurăm!...
— Să jurăm că numai moartea!...
— Până ce paloșul dreptății va...
(Aplauze!)
— La ghilo...
— Și votați permanența ședințelor până...
— ...'tății va garantà Revoluția și...
— Arestà'!...
— să hotărâm arestarea acestor nelegiuiți!
(Aplauze! Aplauze!!)
Murmuitoare, ciuda, se ridică, urcă — vuietul suflă, vijelie, și-asupra tribunelor, clatină băncile, 'pleacă capetele, i-a amețit! Sala toată, aproape, e cu Tallien, căci „Muntele" s-a răzvrătit cumplit împotriva tribunului, i-a îndârjit pe toți contra stăpânului.
— Nelegiuitu'!...
— Să-i fi fost milă, nemernicu'!...
— Ți-ai găsit, el!?
— Ba să-l ajungă rându'!
— Blestematu'!
Billaud:
— O justă chezășie că inocența nu va mai fi oprimată, ar fi să...
— Să-l suprimați!
(Aplauze!)
— Ar fi ca președintele Tribunalului să se poarte cu decență cu împricinații!
(Aplauze!)
Din bănci:
— Cer arestarea celui care-a prezidat la judecarea Regin'...,
(Aplauze!)
— Austrì..., Ma'-'Antoanè'...
Marcou Brisson:
— Și a celui care-a... prezidat când cu judecarea Girondinì'!...
(Aplauze! aplauze!!)
— Bravo! Bra'!...
— Arestați-l pe Dumas!
— Dumas! Dumas!!...
— Huò!...
— La moarte!...
În privința acestuia, Comitetul și luase măsuri.
Toate propunerile lui Tallien și le-a însușit Adunarea.
Înfierbântat de dârjenia lor, uluit, pe cei mai 'plecați lui până ieri îi vede semeți, bătăioși; încearcă să vorbească și... Strânge pumnii, bâțâie capul; nu s-aude ce spune. I-a pierit glasul? din gâtlejul lui, abia un hârâit surd; spumă la gură, nici un sunet. Tâmplele

ude, reci, trupul scăldat în sudori și o sfârșeală în picioare! Flutură buzele, graiul nu-l mai ajută.

În bancă, jos — Prieur, lui Lindet:

— De astă-dată!...

— Mmdà, și eu am impresia că se pierde, bietu'!...

— Îngâmfarea lui nesăbuită și...

— Pare șubred, nu?

— Azi...

Barère plecase, vine. În buzunare, are două cuvântări pregătite gàta: una de proslăvire, dac-o mai fi să fie și cealaltă... Cere cuvântul în numele „Comitetului" și în fața primejdiei, reclamă urgența:

— ...și tocmai pentru a prevenì revolta Comunei cer chemarea primarului la bară, să răspundă cu propria lui persoană...

— Cu viața lui!

(Aplauze!)

— Să răspundă de desăvârșita ordine!

— Închideți-l mai bine!

— Să fie!...

(Aplauze!)

— Să fie chemat, numai, să răspundă...

S-a hotărât, prin aclamație.

Au chibzuit să-l lipsească, astfel, și de sprijinul Comunei; Fleriot-Lescot i-e devotat până la moarte.

O, dac-ar putea vorbi numai! Face semne, borborosește, cere... Nu s-aude ce spune. Toți țipă, zbiară, căci își dau bine seama ce s-ar întâmplà, dacă izbutește să... — Vreau!...

Tresar cu toții. Vadier:

— Și tot mai vrei!?...

— Să... să...

— Tu ești instigatorul legii din 22 prairial!

Clipește-clipește, fața i se strâmbă, mișcă umerii, coatele, își frânge palmele și:

— N-ați votat-o... voi!?

Dulceag:

— Și cu Catherine Théot ce-a fost?

— Imbecilule!

— Mi-ai mai spus-o.

— O repet!

(Aplauze!)

— Spune-ne mai bine singur, vezi...

Din bănci de sus:

— Et le matelas de Catherine, voyons!?...

— Vous, Fils de l'Etre Suprême!

— Verbe de l'Éternel! Rédempteur du genre humain, allons, dites-nous!

— Ticăloșii numai, și facțiunile!...

— Chatheri'!...

— Chut! le neveu de Damiens veut...

Tresare — uluit, privește în toate părțile.

Din galerii, din lături, cântă:

— Séduisante La-Brousse
Viens donner à mon coeur...

Vadier, președintele Comitetului Siguranței-Generale:

— Vezi bine, toți vor s-audă;

— Une aimable secousse
Qui fera son bonheur!...

Clipește-clipește...

Tallien își dă iute seama că din neghiobia bătrânului Vadier, lesne, drama ar putea 'luneca spre giumbușluc, — trebuie ocolit ridicolul, momentele sânt...

— Je demande la parole pour ramener la discussion à son véritable point.

Izbutește să strige:

— Je saurai moi bien l'y ramener, patience!, — bâțâie capul.

Frază plină de amenințări. Consternare. Primejdia crește. Și vrea să... Urlete grozave, nu-i dau răgaz și totuși, vrea... Nădejdea lui Tallien scade. „De nu-l dobor acu', ne ucide!", și stă la tribună aproape de patru ceasuri! și... *„Thérézia!"*... Dacă nu izbutește, astă seară încă îi vor reteza capul, fetei, „Doamne!" și deznădejdea-l oțerește:

— Cetățeni, odată pentru totdeauna, Adunarea nu mai are vreme de pierdut cu flecăriile lui personale și nici cu ale altuia!...

(Aplauze!)

— Așa-i! așa-i!!

— Negreșit, și cer luarea voastr-aminte asupra discursului pe care l-a rostit ieri aici și la Jacobini, aseară, căci zic, acolo se dezvăluie tiranul!...

(Aplauze!)

— Acolo, între lupii lui și-a dat seama pe față! și...

(Aplauze! aplauze!!)

— În cuvântarea 'ceea se vădește conspirația!...

(Aplauze!)

— Să isprăvim odată cu!...

— La moar'!...

Zgomot în bănci; în tribune, urlete...

— Zic, în cuvântarea 'ceea se vădește conspirația!...

(Aplauze! aplauze!!)

— În ea aflu armele care-l vor doborî pe omul acesta, al cărui patriotism și virtuți au fost atât de slăvite...

Din bănci:

— Ce, nu merita cumva!?

— Jos!!

— Tăcere!

— Dar pe care, în răstimpul de la 10 august, nu l-ați văzut nici unul!...

(Aplauze!)

— Așa-i! așa-i!!...

— Dase biru' cu fugiții!...
— Rușine!
— Trădare!
— Trădare! trăd'!...
Vijelia suflă de sus, asupra sălei.
— Și-abia trei zile mai târziu, după ce se ispră'...
— Așa-i!
— Știm cu toții!
— Huò-hù!
— Lașu'!
— Așa zău!...
— Huò!...
— Ziceam, nu l-a mai văzut nimeni decât apoi, când Revoluția era înfăptuită gàta, pe omul acesta care-ar fi trebuit să rămână în comitetul Mântuirii-Publice ocrotitorul asupriților, straja Națiunii!...
(Aplauze!)
— Bravoo! bravooo!!
— Huò!!...
— Pe omul acesta, care s-ar fi cuvenit să stea de veghe la postul său și pe care l-a părăsit vreme de șase săptămâni împlinite! auziți?!...
(Aplauze! aplauze!! aplauze!!!)
— De patru decade n-a mai pus piciorul acolo și astăzi cutează să vie să ponegrească Comitetele!? și tocmai ele și ele singure au mântuit patria de la pieire!...
(Aplauze! aplauze!!)
— Și de bună-seamă, de-ar fi să vă pomenesc acì toate făr'-de-legile și atrocitățile!...
— Spuneți! spuneți!!...
— Vrem să le știm și...
„Atrocitățile nefolositoare patriei, pe care le-a săvârșit de un timp încoace, precum și grozăviile deslănțuite împotriva cui nu-i era pe plac, ați aflà cu toții c-aceste nelegiuiri, toate, s-au comis în vremea când... tu, Robespierre! ai fost, după propria ta cerere, însărcinat cu poliția generală"...
— Nu e ade'.
Fluierături, urlete!
— Ucigașule!...
— Nu-ți ajunge!?...
— Te-ai însărcinat singur cu poliția... generală și că faptele tale...
— Nu e adevărà'!...
— Jos cu tiranu'!
— Jos!!
— Lăsați-l să!...
Președintele sună-sună...
— Zic, vreme de șase săptămâni, când Republica se zbătea de moarte, ai dezertat de la datorie!...
(Aplauze!)

— Căci cine te-a mai văzut la Comitete!? — Nimeni! Ți-ai alcătuit, cu sinistrul Héron...

— Son sinistre No 2!

— Polițistul lui!

— Guibert-zii săi!

— Și Guérin!

— Și...

— Și ți-ai alcătuit clica și ne urmărești pe fiecare...

— Și pe mine!

— Și eu sânt urmărit!

— Nu mă mai slăbește, ziua și noap'!...

— Și pe mine mă urmărește!

— Toți sântem!...

— Mereu aud pași în urma mea!...

— Ne urmărești pas cu pas și vrei să îngenunchezi și Conventul!...

— Huò!;

— Tirane!

Abia mai îngăimă:

— Eu? eu!?, — vântură mâinile, fruntea încrețită, gura amară.

— Jos, tirane!

— Luți-l de-acolo!

— Jos cu ticălosu'!...

Își plimbă ochii miopi prin sală și nu întâlnește decât ură. Ai lui, cei din „Munte" îi ocolesc privirea.

— *Doa...mne! un sprijin! unul, baremi! dar cine? de unde?! Aaaaâ...* Și prezidează Thuriot, prietenul lui Danton! *Ce glas avea! ce răcnet!! Danton! el ar fi izbutit să fie auzit, să le poată spune...*

Înfundat, răsună un strigăt de moarte. Se uită spre băncile de sus, — goale. Au coborât, în jurul lui, jos. Le scânteie ochii! *„...Șacalii!"*. Deznădăjduit, privește spre „Centru", spre „dreapta", pe care-a nesocotit-o, când n-o urgisea. Dar Sieyès se uită în tavan, Cambacérès dă din umeri, ca și când ar zice: „nu mă pricep în d-al-de-astea!". Pierre Cambon? N-a venit. Barrot scrie de zor, Jard Panvilliers moțăie sau semuiește, Pierre Robert cască; Boissy-d'Anglas? *„Poate! ieri încă..."* Nimic! bate măsura cu mâinile-amândouă în speteaza băncii, gândul aiurea. *„Fouché? Fouché?! dacă lipsește e că... Și David? unde e David?!...*

Primejdia e prea mare astăzi, din toate părțile. *„Da, Danton... numai el ar fi stăpânit sal' asta! I-am închis gura și..."* — și-a deschis mormântul! Oricum, trebuie să le spună..., trage de manșete, saltă bărbia.

Sala e în clocot.

— Hââââ'...

— Jos tiranu'!

— À bas!...

— Pour la dernière fois, me donneras-tu la parole, président d'assassins!?, — din mâneca stângă atârnă dantela, cârpă, a sfâșiat-o.

Sună-sună-sună... și, neîndurat:

— Când îți va veni rându' numai!

Galeria:

— Le reliquaire de la Sainte-Chandelle, hein!?...

Clopoțelul sună-sună... a vecernie...

Încercuit, la ananghie, istovit, se întoarce spre „mlaștină"..., cu brațele întinse:

— Hommes purs! hommes vertueux! c'est à vous que j'ai recours, accordez-moi la parole que les assassins me refusent!

Nemișcați. Durand de Maillane și amicii săi au numărat întruna mâinile ridicate ale celor din *stânga* și au socotit până la unu, voturile — fără greșală, știu...

Courtois, lui Fockedey — la ureche:

— Soarta lor e pecetluită!, — și-și trece basmaua pe frunte.

Aplecat spre sală:

— In-te-re-sant! gladiatorii în... arene, nu?

— Zi: fiarele!

— Asasini, noi!?, — și Billaud, cu dreapta întinsă spre tribunele poporului — L-ați auzit, cetățeni, și vă iau sfântă mărturie!

Din palid, stacojiu — el, secătuitu' de sânge! Încearcă, totuși:

— N-am sss' pù'..., — hârâie, clatină capul.

— Ați auzit, cetățeni!?

— ...'zit ...'zit!!

— Auzit! ...'zit!!

— Să fie scos din!...

Măguliți și ei că dobândesc un rost; după izgonirea celorlalți, apoi, s-au domirit și dânșii încotro se-apleacă cumpăna, pricep cine-i mai tare. „Să trăiască!", căci norodului i-e-ntotdeauna silă de nevolnic, de căzut și când n-au nimic de împărțit, încă se ferește de piază rea. Așa și de proslăvitu' de până ieri, s-au săturat! Să se isprăveasc-odată cu el!...

— Ne-ajunge!!... Și trec sticla din mână-n mână, sorb, gâlgâie. Mestecă — înghit, sughit. Poporul-*Imperator*, neîndurător cu învinșii, arată pumnul spre arenă; degetul gros cată spre pământ...

— Să sfârșim cu!...

— Să piară tiranul!

— Dar lăsați-l să spună și el!; — gâfâie unul.

— Se cade s-auzim și...

— Vorrbà!

— Lăsați-l să...

O cer, totuși, cu jumătate gură. Privesc blejdiți, bieții oameni din băncile albastre, căci îngâmfarea și disprețul ce înfățișează Saint-Just și nepăsarea lui Couthon nu-i lămurește deloc, dimpotrivă. Apoi, deznădejdea *„Incoruptibilului"*, pe care o simt, îi miră, îi copleșește!

În băncile lor, acolo sus:

— Wattencouilles, spune 'mneata, cum, adicălea? pe ăștia-i tămâiam noi!? aristocrați ne trebuie?!!...

— Dreptate ai, Morin, te pomenești, zău!, — icnește și scuipă.

Căci, de bună seamă, numai nobilii au semeţia să se arate astfel;
— Nu?
— Mai e vorbă!?, — râgâie şi duce iar clondiru' la gură.
Omul din popor suduie, se vaită, plânge, se zbate...
— Urlă! şi negreşit, Du Barri a ispăşit o vină grozavă! nu s-a lăfăit...
— Putoa'!...
— în aşternutul rege'... hââ, Doamne iartă-mă! zic, în aşternutu' fostului-rege?! dar vedeai cât colo că era de-a noastră...
— Că drept spui! aşa-i, sărmana!
— Zbiera, îşi smulgea părul...
— Cât îi mai lăsase foarfe'..., — i s-au umezit ochii.
— Se văicărea, eram doar acolo, lângă căruţe, urla şi cerea îndurare şi...
Couvremoy trăgea cu urechea:
— Că bine zici, nu-s de-ai noştri, nu!
— Să piară-atunci!, — scuipă şi-şi netezeşte mustaţa.
Osândele norodului sânt repezi, ca trăsnetul şi neînduplecate. Robespierre a pierdut sprijinul lor, şi ai săi, toţi, căci...
— 'mneata, Morin, văzuşi că nici nu cearcă să se dezvinovăţească, măcar, nici unul din ei!
Ca şi când vuietul din sală şi îndârjirea potrivnicilor le-ar fi îngăduit-o!
— Ia-n priveşte numai la Tallien! îl vezi? gata era să se răfuiască cu cuţitu-n mână...
— Şi nu-l oprea nime.
— Fiindcă dreptatea e cu el, Morin! N-auzi cum răcneşte Thirion!? halal, băiatul!...
— Uit' cum le-arată pumnii Guffroy, vezi cât colo că are dreptate!
Privirea tribunei e crudă, astăzi. Cocardele roşii par ochi însângeraţi — o mie, două!
Ştie că dacă părăseşte scara, e pierdut! Flutură buzele, nu-l ajută graiul, cârâie...
Garnier des Saintes, cu mâinile în şolduri:
— Ha-hàa! sângele lui Danton te înăbuşe!?
Ars ca de bici, sare, ţipă:
— Aaaa! va să zică pe Danton vreţi să-l răzbunaţi acu'?! De ce nu l-aţi apărat atunci, mişeilor!?, — suspină, părăseşte scara, trece pe lângă arcă, fără să vrea o...
Servière:
— N-o atinge!...
Trage repede mâna, în lături, o strecoară între gât şi cravată, se îneacă, tuşeşte, se-apropie de bănci, intră, istovit, vrea să s-aşeze.
Gaudin, înspăimântat, cu braţele amândouă întinse:
— Opreşte-te, nenorocitule! nu vezi, e locul lui Vergniaud?!
— Dai peste el!!...
Sare în lături. Acolo...
— Nu te-aşeza!
— Nu-l vezi? e Brissot!
— Ucigaşule!
Se împleticeşte să cadă, vrea...
Pierre Allasœur îl împinge încolo:

— Nu aici! e locu' lui Condorcet!

— Mi-era prieten!

— Monstrule!!

— Blestematule!...

Clocotește sala. Judecata... din urmă.

Cade pe o bancă.

Toți l-au părăsit. Până și cei care și-au însușit cumplita lege... *„Și ei!“*... se trag acu' la o parte, *„Cui, atunci!?“*...

Gudurătoare și pocăită, subt călcâi, zadarnic să-i ce'i îndurare, mulțimii!

Cap lătăreț; vânătă fața; îi licăresc ochii, rar, îi tresar obrajii; plimbă limb' ascuțită pe buze, — *„Ssss'“*... — un șuier abia; lungește gâtu' înainte, îl trage înapoi între umeri — n-are astâmpăr. Tainică ereditate! Ghemuit în bancă, palmele deschise, înăuntru, degetele lipite, câte două, și-apropie capul de mâini, — gândurile... *„Dacă m-am înșelat!? — Nu, nu!“*... Apoi, tot ce-a săvârșit n-a fost spre binele celor care... vor veni? crede, și încet, deznădăjdea s-a risipit; îi scapără ochii... *„Dincolo de sal' asta e Franța și... nemurirea!“*, despre care, împotriva oricui, nu se îndoiește.

Din spatele său, dintr-o bancă din „stânga", Louchet — nu l-a auzit încă nime să deschidă gura și iată că:

— Cer arestarea lui Robespierre!

A încremenit toată sala.

El, neclintit.

Câteva clipe, numai, o tăcere de mormânt. Apoi, un ropot de aplauze. Înflăcărare, delir! — s-au unit furtunile.

— La vot!

— La vot! să votăm numaide'!...

— Arestà'!...

— Trăiască libertatea!

— Trăiască Repù!...

Se scoală, iese din bancă:

— Re-pu-blica?... — Nepăsător, căci... *„Comuna tot n-o pot stăpânì ei!*

Fratele său, augustin-Bon, a ieșit din bancă, s-apropie de el și:

— Pre cât a fost dânsul, sânt și eu vinovat. Împărtășesc virtuțile sale, vreau să împart și soarta lui! și cer ca decretul de acuzare să mă cuprindă și pe mine.

— Et mieux que ça!

Rânjete:

— Ainsi soit-il!

— La cruche qui résonne!...

Robespierre încearcă să-l...

— ...și nu voi tolerà niciodată ca el, care n-are nici o vină, să...

Charles Duval, sculat în picioare, cu brațele încrucișate:

— Prezidentule, cum? cineva cutează să fie asupritorul Conventului!?

— Parcă n-a fost mereu!?

— Cât a vrut!

— ...de-ajuns!

— Şi o să mai...

— Sssst! huò!

Jean-Claude Alquier, răspicat:

— Să nu fie nimeni!

Fraţii, amândoi, rămân mână în mână, jos în faţa tribunei.

Louchet:

— Înţeles-am cu toţii c-am votatără arestarea celor doi... Robespierre, a lui Couthon şi a lui Saint-...!

— Şi eu! şi eu!! — îşi...

Cei din jurul său trag de el să-l ţină:

— Da' ce-ai căpiat!? n-avem nimic cu tine, omule!

Garnier de l'Aube l-a apucat de umeri:

— Abia te-ai căsătorit, ai şi un copilaş, gândeşte-te!...

Deschis, onest — terorist îndârjit, negreşit, dar vrednic. Mereu pe front, în foc. Om întreg, şi nu sânt mulţi.

L-aşteaptă moartea, ştie.

— Şi că stai jos, n-auzi!?

— Rămâi!...

Philippe Le Bas se smuceşte şi:

— Nu! căci nu vroi să împărtăşesc oprobiul acestui decret şi cer să fiu arestat!, — iese din bancă.

Zăpăceală generală.

Havin:

— Nu-l contraziceţi!

Din fund, din loji:

— *Ça ira! ça irai!...*

Cântecul care-i strânge în jurul maşinei.

Fréron:

— Şi cer arestarea lui Le Bas, a lui Saint-Just şi a lui... — îl caută... — şi a lui Couthon!, — între ei, umbra lui Danton; tigru însetat e sângele reprezentanţilor poporului!...

Din fund, de sus:

— Dărâmătorul Lyon-ului!

— Und' ţi-e ciocănaşu' de argint cu care!?...

— Tu însemnai casele şi semănai moartea!

— Descreieratule, care ai vrut să-ţi făureşti trepte din cadavrele noastre ca să urci scara tronului!

— La moarte!...

— Huò!!...

— La ghilò!...

Schilodul, stârcit în cărucior, în incinta Camerei — un zâmbet amar pe buze; privindu-şi picioarele:

— ...trep-te-le!? Să le urc, să le urc, eu? cu ce, Fréron? — şi-mpinge singur de roţi, îşi trage căruciorul lângă cei doi fraţi.

— L'arrestation! L'arrestation!!...

Cu spatele lipit de tribună; brațele încrucișate, — stană. În mâini ține încă sulul, discursul pe care nu l-a putut rosti. Înțelesese de mult că Robespierre, pe care-l vrea sus-sus! merge spre pieire. S-a trudit să-l ajute, n-a izbutit. Adoptarea *„Instituțiilor"* sale ar fi îngenuncheat, pentru totdeauna, pe oameni și ar fi clădit atotputernicia Statului, socotea...

Collot d'Herbois:

— Saint-Just, depune-ți discursul pe masa Conventului!

Neclintit.

Vine un aprod și i-l smulge; nu era nevoie.

Gura lui s-a închis ca și când ar fi pășit din lumea 'ceasta, afară. Celălalt, însă, s-a trezit. Pentru el, lupta nu s-a sfârșit, *„Abia acu' începe!"*. Leoarcă, palid, sfârșit de amărăciune; pumnii-i tremură; bâțâie capul, strânge buzele, le mușcă, — vrea să...

— Facțiunile criminale...

— Jos!

— Jos cu tiranul!

— La...!

— Trăiască libertatea!

— Trăiască Republica!

Face un pas înainte:

— Republica e pierdută când triumfă tâlharii!

— À bas le singe de Mirabeau!

— A bas Robetz!...

— L'arrestation!!...

Toți îi stau împotrivă, numai vrăjmași. Toată sala, deputații, slujitorii, biroul, tribunele! toți spumegă, urlă.

Zbârnâie geamurile.

— Facțiunile criminà!...

— Jos! Jos cu tiranul!!...

— Suspend ședința! — și președintele Conventului și-a pus pălăria, se scoală, părăsește sala. A trecut în camera din spate.

— Uf! greu e să dobori un tiran! — și Fréron își șterge fruntea, pornește spre ușă.

Sute de basmale vântură, sug nădușeala. Le-a mai trecut și teama; — „Ce zi, Doamne, ce zi!!"...

Ei, patru, unul lângă altul în jurul beteagului. Liniștiți. Augustin vorbește cu frate'-su.

Barère întocmește decretul...

Lumea, îngrijorată. S-a răspândit zvonul arestării lui; vestea a ajuns și în temnițe; — „Așadar s-a isprăvit cu uciderile!?". O oră, o zi și poate... mântuirea? Plâng, sărmanii! Nădejdea lor l-a înduioșat; Tribunalul n-a primit încă nici o înștiințare; totuși, Sanson șovăie... Străbate curtea, intră pe uscioara turnului, suie la Tinville, ce era să facă?

— Tu, ia seama!, — cu ochii injectați. — Tu vezi-ți de meserie c-apăi!, — și, repede, dulceag:

— Justiția să-și aibă căruțele...

— Dar comitetu'?...

Săltat de pe scaun, palmele proptite în masă, încruntat:

— M-ai înțeles!?

S-a redeschis ședința.

Fierbințeala din ei, zăduful zilei, colbul ridicat de neastâmpărul lor, aroma merindelor, lor, și lăturile ce le mustesc din pori, năduful, au așternut pâclă groasă pe sală, îmbâcsită și dufnitoare. Amețeala crește.

La ordinea zilei, chestiuni care privesc armata.

Lazare Carnot își strânge hărțile, hârtiile și:

— ...acolo, pe câmpul de luptă, numai, e locul artileriei franceze!

(Aplauze! aplauze!!)

— Așa-i! Așa-i!...

— Nu în Capitală!

— Auzi, Robetz'!?

— Tăcere!

Discuții, rapoarte.

Ochii lor, însă, țintă pe el.

Barère contrasemnează, a lăsat tocul. I-o dă, și aprodul se-apropie de dânșii, ține în mână copia decretului. Nepăsător, Robespierre a întins mâna, a luat-o. A păturit-o și-o vâră sub pălărie, pe masă. Vorbește înainte, în șoapte:

— Te-ai grăbit, Bonbon.

— Puteam să!?...

— Liber, ne-ai fi fost mai de folos... În sfârșit, factum fieri infectum non... potest.

— Cum? Fleuriot, Coffinhal, nu-i crezi sinceri?...

— Chut!

În bănci, Oudot lui Billaud:

— Nu vezi? habar n-au!

— Pun ei ceva la cale!

— Insurecția, poate.

Sus, în tribune:

— Îi pasă de judecată cât mie de!...

Prêt-à-boire:

— Te cred! Tribunalul, jurații, Comuna, secțiile: toate ale lui!

— Și armata!

— Ce-o să mai iasă și din procestu'-ăsta!?

— Ce-ai pomenit și când l-au judecat pe Marat, ai uitat?

— Atunci, nu-i înfrânt, nu?

— El?! ia-n privește-i nițel...

Ochii lui, înșurubați pe-ai lui Saint-Just; mișcă umerii, apleacă capul, surâde...

Dezbaterile urmau, — nici unul nu mai ascultă.

A amuțit sala.

Tallien, pornind spre tribună:

— Cer ca decretul împotriva nemernicilor să fie îndeplinit îndată și conspiratorii să...

Toți în picioare, zbiară:
— La temniță!
— Închideți-i!
— La moar'!...
— Arestarea!!
Apăsat:
— Vom aștepta...
— Pe... Hanriot?!
— S-adăstăm sfârșitul ședinței întâi... — și se-apleacă la urechea lui Le Bas.
Eschassériaux se repede:
— Ce-a zis!?
— Ci-că să...
— Nu, nu se poate!
— Murim cu toții-aici!
— Președintele să ordone!...
— Acu' îndată!
— Nemernicu'!
— Ucigașule!
— Da' cât o să mai răbdăm!?...
— Să sfârșim odată!
Au ieșit din bănci, se reped spre tribună...
Clopoțelul sună-sună-sună...
Zgomot de cizme și de paturi de puști, pe pardoseală.
I-a înconjurat garda, slujitorii-i împing spre ușă. Se împotrivesc.
— La bară! la bară!, — urlă toată sala...
Șovăie, face un pas... altul; pornesc între jandarmi.
Escudier:
— Va rejoindre Camille!...
Căruciorul scârțâie-scârțâie...
Cambon intra pe ușă; lângă el, Suberbielle — medicul „lui"; visternicul:
— Păcat!
— Nu vă înțeleg! tocmai d-v!?
— Servi, sunt homines! și înclină capul.
Pașii lor repezi răsună pe sală, sânt mânați iute — spre pavilionul Brionne.
Un gâgâit... când aspru-când ascuțit, pătrunde prin geamul deschis, sunet de clarinet: *Ça ira!! ça ira!!...* Prohodul.
Tună îngrozitor! — s-a întunecat.
Ceasu' $5^1/_2$ — căldură de spaimă.
Adunarea, istovită-sfârșită. Au suspendat ședința până la 7, — mulțămiți s-au isprăvit odată!
La „Conciergerie"... În casa lui Fouquier-Tinville.
Cunoașteți locul...
Le cour de mai. Căruțele lui Sanson și-așteaptă încărcătura — vie. S-au schilodit caii cărând fără hodină.

Să intrăm.

Ţarcul. Cele două cămăruţe ale grefei, în stânga. Pe dreapta: femei, tunse, cu mâinile legate la spate, se bocesc, sărmanele — le-a ajuns ceasul.

Trecem pe subt bolta celor „doisprezece", în stânga: capela, şi celula în care a conăcit regina, apoi prin uşa cu două canaturi — spre gang. Rece şi umed, — tremură lumina.

Toate carcerele ticsite: Belair, La Paillerie, Le grand César, La Gaillote, Le paradis, Camera noviciatului, Morga, La petite anglaise, pline.

Grămădiţi în fundul sălii, o ceată de ţărani din Mont-Blanc. Au gonit trei săptămâni încheiate. Au ajuns. Osteniţi, prăpădiţi. Disear' i-aşteaptă odihna de veci.

Douăzeci de femei din Poitou culcate pe caldarâm, lângă boccele. Fouquier le-a cerut capul. Acu' le scoală. Un prunc miorcăie. — Tout doux-tout doux, mon p'tiot, suspină, cu mâneca-i şterge guriţa, îl leagănă. Suge. Îi smulg de la ţâţă copilul şi mama, săraca, plânge.

Gratiile.

S-a deschis poarta de fier. Trec Foucault şi Wolf, înspăimântaţi. Unul dintre ai lor, de la grefă, Legris, a fost înhăţat — îl încarcă străjerii, îl duc... Urlă, se zbate şi pùte. Trec judecătorii, în mantăi şi pălării negre, Harny, Garnier-Launay, Naulin; juraţii: Lohier, Trinchard, Leroy, surd buştean de amândouă urechile, nu lipseşte de la nici o şedinţă, ascultă şi osândeşte, Aubry, Duplay — gazda lui Robespierre; Prieur, Brochet; privitorii... În straie albastre, curelăria galbenă şi şleapă cu pampon, jandarmii — maşini. Aduc de la audienţă pe osândiţi.

Înfriguraţi, obrajii în flăcări, le strălucesc ochii, vorbesc tare. Semeţi.

Alţii sfârşiţi, fruntea 'plecată, faţa-n sudoare, rece, privirea zgăurată — îngrozită.

Femei bătrâne, le poartă soldaţii, păşesc clătinate, mâinile împreunate, bolborosesc rugăciuni.

Fetiţe plânse, călugăriţe împăcate cu tristeţea, nobili mândri, magistraţi cu părul nins, neînfrânţi.

Să le facem loc, să treacă cireada.

Păşesc prostiţi, nu pricep întâmplarea. Abia un geamăt. Se scurge şirul, din turnul Bonbec, cât îi curtea de lungă. Grăbesc — adastă călăul.

Cei cari rămân îi întovărăşesc. Gard, să privească. Îşi strâng mâinile, se îmbrăţişează. Soldaţii zoresc din urmă. Osândiţii-şi golesc buzunarele în mâinile celor care rămân, mai cer te miri ce, spun o ultimă dorinţă, dau o scrisoare, spovedesc o taină, apoi:

— Adio, rămas bun!

— Curaj!...

De sus, de la fereastra grefei, un strigăt! Aplecat până la brâu spre curte, zbârlit, înspumat, Fouquier arată cu degetul jos spre unul care strânge mâna unui osândit, lui Nicolaï — feciorul unui fost preşedinte de cameră la Parlament. Pe aceştia e mai înciudat decât pe oricine, zbiară:

— Colò-colò! ăla în negru care dă mâna acu' cu..., pe el! închideţi-l numaidecât!!, — s-a tras înăuntru.

L-au aruncat în strana din Bonbec. Fouquier îl trece îndată pe listă. Îl cheamă Louvatière, fusese adus pentru mărturie numai. Până-n seară...

Să intrăm în curte. Mai s-a golit...

Câinii de strajă în lanţuri scheaună. Bergerat scoate apă, umple hârdaiele. Scârţâie pompa — *hâââârr-hâââr...*

Portarul Blanchart — îl scutură plânsul, se vaită, strigă că nu mai poate răbda, spune că simte că înnebuneşte! cere să-l lase să plece. S-a lipsit de slujbă. L-au închis.

Da, suntem în curtea mare, în ograda bărbaţilor. Spre dreapta, locul de preumblare acoperit.

La capăt, între cele două coloane, pe un cap de grindă, ieşită din zid, doi inşi sporovăiesc. Simon Loizerolles, agricultor şi în ceasurile sale libere scrie... Om în puterea vârstei. S-a strecurat aici. A luat locul lui fi-su, pe care-l căutau fiindcă era trecut în pomelnic.

Celălalt: Michel Dayat de Prainville, ciracul lui Gluck, compozitor şi el, talent care promite, tânăr. Şi spun...

Prainville îşi frământă mâinile:

— Dar iată ce nu-mi cuprinde mintea: o schimbare atât de adâncă, în păreri, în porniri, obiceiuri, până şi la instituţiile ţării, cum s-a putut ea petrece în aşa scurtă vreme?... aşa dintr-odată?!

— Tocmai fiindcă le socoţi isprava unei clipite, de aceea nu ţi le poţi lămuri.

— Bine, dar care sunt pricinile, temeiurile certe, oportunitatea, obârşia şi rostul acestei cumplite răsturnări? prefaceri şi noutăţi atât de ciudate! şi cărei puteri să atribui un astfel de cutremur?!

— A şti e o determinare de raporturi. Înţelesul psihic al vieţii nu-l căuta în propria-ţi judecată şi simţăminte, ci în directivele de coordonare, juste sau greşite.

— S-ar părea că s-a spus tot din ce se putea înşira despre cimilituri prea uşor dezlegate de magia vorbelor!

— Asupra raporturilor dintre cosmosul infinit şi om, care-i este rodul trecător...

— Care mai e rostul lui atunci?

— Anthropomorphism! Gândeşte-te, în naivitatea sa...

— Prins de nevoile lui! căci omul nu poate face altfel decât să raporteze totul la el, negreşit, nu?

— Prea greşit! zic, până-n ziua când o observaţie închegată îl va dezmetici, îl va îndruma dimpotrivă că el e produsul Universului, nu raţiunea lui de a fi şi că astfel, trebuie să se plece.

— Nici o libertate atunci?!

— Dacă omul ar fi slobod, n-ar mai fi Dumnezeu. Judecă, cum poate fi în Univers loc pentru două atotputernicii? şi iată de ce la fiecare răspântie ni se arată că atârnăm de...

— Şi *ei*, totuşi?

— Bòscora vorbelor!

— Îmi frământ sufletul şi... nu prind!

— La ce sufletul? Eşti prea copleşit de necaz.

— Bine, dar să faci criza socială cea mai fioroasă fără să obţii reclădirea trebuitoare?!

— S-o faci!? Cine? Această fază extremă a mişcării, începută demult şi dezlânată, până la sfârşit va fi fost degeaba, fiindcă toată strădania pentru a ajunge la limanul voit s-a întâmplat să fie înainte ca materialele, uneltele şi toţi agenţii reorganizaţiei...

— Vechiul regim a fost însă distrus.

— A primit o lovitură grea, negreșit. Cel nou nu se va putea înfăptui și... veți aștepta generații întregi alcătuirea lui, care singură va pune capăt regimului deșucheat și tot mai amenințător ce ne-a fost dat să răbdăm.

— Și la ce năpasta asta acu'?

— Cele aspre sunt învoite să fie uitate mai lesne. Celelalte... nessun maggior...

— ...nella miseria.

— Ai spus-o! astfel sunt sufletul și mintea omului. Au mai fost grele... S-au uitat.

— Prea s-a îngăduit fiecăruia să cârtească până și împotriva Bisericii!

— Băiatule, n-ai fi bun de preo jurat.

— Totuși, mai multă ascultare...

— Dacă făpturi și evenimente ar putea rămâne veșnic odihnite pe un portativ!...

— Oricum, fără păcate n-ajungeam noi aici, lege!

— Nici fără pricină. Lelio Sozzini...

— Socinius?

— Da, într-adevăr, el supune și sfintele-Scripturi rânduielilor cercetării obișnuite, căci neagă Trinitatea, consubstanțialitatea Verbului, păcatul originar, predestină...

— Și noi stăm aici închiși și ce-i pasă!?

— Mai bine compozitor talentat, viu, decât învățat răposat.

— Neplăcerea 'ceasta mă paște și pe mine.

— Negreșit că ar fi fost de dorit ca regimul nou să urmeze fără întrerupere sintezei teologice, dar...

— S-ar fi putut păstra și din cele vechi și s-ar fi înlăturat scrânteala.

— Din păcate, o astfel de dorință nu mai împacă pe nimeni, nu mai e cu putință.

— Necredința înseamnă primii pași spre filozofie!

— Care totuși, nu ființează în îndoială.

— Și cum ar fi mai bine? spune-mi!

— Ghicește dacă poți, alege de te încumeți.

Sus, buvett'-a. Înăuntru: Girard, Soubleyras, Prieur și Harny — chercheliți, turtă. Tinville bea să-și astâmpere gândurile, nu se îmbată. S-a apropiat de geam, privește.

S-a deschis fereastra...

Toți cei din curte cată într-acolo, ascultă. Derbez, ajutorul grefierului, în pervaz, fâlfâie în mână o foaie, strigă prelung:

— Le jour-nal du s-o-i-r! apprêtez-vous! allons: Bézard, Verney, Valagnos...

Dayat:

— Procesu'-Verbal de execuție...

Loizerolles:

— Pa-șa-portul! totuna. Interesant! am trăit din zgomot și iată că aud pașii bumbăciți ai tăcerii. Să luăm aminte...

Derbez strigă înainte:

— ...Leflot, capitaine des douannes Tréguier, Joseph Henri, Joseph Auguste, le çi-devant Antoine de Barême, veuve Maillé, în locul ei — pocinoagele numelor care se aseamănă! vor duce pe văduva-Mayet, — Lucile Maillé, la çi-devant veuve-Puy de Vérine, bătrână, paralitică și oarbă; de o lună încoà, numai, al peste o miilea cap.

— Leclerc de Buffon, pe punte, la tăiere, nedumerit, va spune: ...„sânt fiul lui Buffon!", les ci-devant Marie-Louis de Laval-Montmorency, Joly de Fleury, baron de Bleset, Albert de Berulle, Lou-va-tière!, cel care-a dat mâna cu un osândit, s-a molipsit, Jean Cornuillier, Blanchart!, portarul care se lepădase de slujbă, numai; Amélie-Laurence-Céleste Saint-Pern et Loi-ze-rolles!... Allons, les enfants, coiffez-vous, voiçi le panier à Sanson, secouez la cage à cafards!... Fini pour ce soir, la nouvelle édition à demain! et Loizero-o-lles!...

Încep să se strângă. Străjerii zoresc:

Loizerolles s-a sculat în picioare, către Dayat:

— În sfârşit. Şi dacă mă voi pierde..., unde ai să mă găseşti?

— Între compas şi echer.

— Şi ramura verde?...

— Supravieţuirea energiilor pe care moartea nu le stinge — *Gabaon!*

— Mă ierţi că trebuie... — porneşte, toate au un sfârşit, să nădăjduim că şi slobozirea fr.·.-tale*; curând. Şi adu-ţi aminte: priveşte mult înapoi dacă vrei să vezi limpede. N-ajunge să ne făurim tălmăciri numai de dragu' trăncănelii. Acţiunea e însăşi scopul nostru. Nu fi prea necăjit pentru mine, ceea ce vine e doar incident alături de principiul care, în noi, gândeşte şi clădeşte...

— D-ta crezi că?...

Surâde şi:

— Nu le purtà pică.

— Poţi să nu?...

— Căci prostia s-a săvârşit cu ştiinţa noastră, cu buna noastră învoire şi văzuşi ce-a ieşit: *asinus in tegulis!*

— ?

— Şi va fi el încălecat... de alţii mai iscusiţi.

— ...et Loi-ze-rolles!

— Auzi, mă strigă... Rămas bun!

I-au încărcat în căruţe.

---

* Încă una din ultimele aluzii la implicarea francmasoneriei în Revoluţie. (*N. ed.*)

Cap. VIII

DRAMATIS PERSONAE

VADIER
AMAR
HANRIOT
ROBESPIERRE (Max.)
ROBESPIERRE-Aug.
COUTHON
LE BAS
SAINT-JUST
COFFINHAL
FLEURIOT-LESCOT
TALLIEN
BARRAS

Deputați, magistrați. Jandarmi. Agenți, călăii. Armată — popor.

Locul de privire:
thermidor — II (1794)

În Paris: la „Siguranța Generală", la Hôtel de Ville, pe ulițele Parisului; la Couthon, acasă; în sala „Comitetului", la *Conciergerie* și... în piața Revoluției.

Conventul trăise două zile de spaimă cumplită și griji. Trecuse primejdia. Răsuflau. Au suspendat ședința, strânși pâlcuri în incinta Camerei tot mai sporovăiesc despre cele petrecute.

La hôtel Brionne, în sala mare a comitetului „Siguranței-Generale", Vadier, Voulland și Amar stau de veghe.

— În sfârșit iată-i și musafirii noștri!

Abia-i adusese pe cei cinci. I-au închis într-o cămară dosnică, dinspre Tuileries. Li s-au servit și masa, acolo: supă, rasol și brânză; vin negru.

— Au prânzit oare?

— Eh, ba bine că nu!

— Mă mir cum de le mai arde să!?...

— Ce vrei, i-așteaptă călătorie lungă și...

Vadier își freacă mâinile, îi râde toată fața:

— Să poftească să mai zică cineva că nu l-am doborât noi!

— Nu sânt în ghearele noastre, aici?!

— Credeam că nu se mai isprăvește!

— Totuși, să mărturisim, fără Tallien nu știu zău ce se putea întâmpla?!

— Pierdeam partida.

— Ba ne pierdeam și capu'!...

André' Amar:

— Acuși îmi dați dreptate c-am închis-o pe Cabarrus, știam ce fac ori ba?

— Negreșit, dar mai ales știai al dracului când ai răspândit zvonul că Thérézia e în temniță... din porunca lui. Auzi, din porunca lui?!, râde, — Admirabil, poți să fii mândru!

— Aș preferà să fiu liniștit.

— Și ce te supără?

— Nu pricep de ce nu l-au adus încă.

— Pe cine?

— Pe Hanriot, pe cine altul?

Voulland:

— Héron e cel mai bun agent al siguranței...

Președintele:

— Hm, l-ăi fi trimes și singur?

— Împreună cu Pellé.

— Un fricos!

— E prevăzător, și cu Rogogne.

— Pe ăsta ne putem bizui, dar nu înțeleg de ce?...

— Voulland, ai dublat sentinelele, sânt bine păziți?

— Așa cum îmi păzesc pielea, André, dar de l-ar aduce odată!

Rămân pe gânduri.

Abia ajunși la Hôtel de Ville, unde credeau să-l găsească, agenții Siguranței sunt denunțați de Coulonghon, colegul lor și arestați, tustrei, înainte de a-și fi îndeplinit însărcinarea. Sunt duși la închisoarea *Du Boulois* și aruncați în „basses-fosse"'-e.

Adunați în sala consiliului, Fleuriot-Lescot, Coffinhal, Payan și toți membrii *Comunei* adastă nerăbdători sfârșitul cuvântării „lui“, dincolo. E ceasul 5, — habar n-au de cele petrecute acolo. Trimit alt vătășel după Hanriot, erau zoriți, îl așteptau să vină.

Prins la o cumetrie, în Saint-Honoré, și doborât de cruntă beție, generalul zace în curmezișul patului, acasă. Bécasseau, vistavoiul său, abia l-a cărat în odaie. I-a scos cismele, numai, l-a tras cu nițel oțet pe tâmple, i-a încins fruntea cu o basmà udă și a ieșit în curte. Toropit de căldură ațipise și el, pe banca din poartă.

Tropăit de cai, zăngănit de săbii:

— Und' ți-e genearlu'?!

— În... în..., doarme!

— Alear' și-l scoală!

Abia l-au suit pe cal. Sac, gata să cadă. Pornesc.

Se întâlnesc cu patru jandarmi. Îi trimesese Conventul, să-l aresteze.

Trage sabia:

— Ucideți-i! ucide'!!... — și-alunecă jos de pe cal.

Solii, săracii, cască gura.

L-au așezat iar în șa. S-a desmeticit, dar zbiară cumplit:

— Az', o să... o să... să... vă dau io alt 31 mai!, și spintecă văzduhul cu sabia, — Tre'... trei sute din... din Adunare or să muște pământul! V-o jur! v-o jur, io!!...

Ajung în place du Palais Royal. Lume. Săltat în scări, cuvântează:

— Am... am să-i omor! Tre'... trei sute din!...

Lumea murmuie. Un soldat din gardă s-apropie de el:

— ...sânt arestați! am văzut când îi duceau, mă nimerisem în curtea Manejului și...

— Unde i-a dus?

— Mergeau înspre... Brionne, cred că la Sigu'...

— După mine, băieți!

La Siguranța Generală. Jos în piața Carrousel-ului, ropot de copite, strigăte, țipete. Sus, Voulland:

— Știam eu că Héron ni-l aduce!

Alergând, intră Rühl, trântește ușa și o încuie:

— Vine să-i elibereze!

— Cine?...

— Garda națională, n-auziți ce-i afară?!

Au îngălbenit. Voulland se 'pleacă, intră sub masă. Vadier fuge lângă fereastră, s-ascunde după perdea. Amar...

Pași de cisme pe sală. Înjurături, zbierete. Ușa sare din țâțâni, grămadă. Hanriot și câțiva tunari și soldați, din gardă, dau buzna în sală:

— Unde sânt?!

Rühl:

— D-le, protestez în numele legii!

Generalul, sabia morișcă:

— Arestați-l pe sceleratul ăsta!

Încăperea s-a umplut de agenţi, se reped, sar, pun mâna pe ei. Dosonville, unul dintr-înşii, îi sare generalului în cârcă şi-l trânteşte jos. Cât ai clipi, l-au legat fedeleş. Amar intrase în dulapul arhivei, trăsese şi uşile peste el. Iese, grav, păşeşte spre dânsul:

— D-ta, aici?!

Vadier, de după perdea:

— Îndrăzneţule, adică cum, îţi închipuiai că te găseşti în satul lui Cremene, hai?!

Şi... s-au liniştit lucrurile. Se duc la masă. Pe cei cinci îi pornesc spre temniţă. Pe general l-au păstrat ostatec. Iese şi Voulland de sub masă.

La Hôtel de Ville, aflaseră despre înfrângerea din parlament. Lescot pusese să se închidă în grabă toate ieşirile târgului. Tot din porunca lui trăgeau clopotele, şi poruncise temnicerilor din tot oraşul să nu cumva să lase să intre înăuntru închisorilor pe vreunul din arestaţi. În sfârşit, Payan vestise pe cei de la Jacobini, ceruse şi secţiilor să le trimeată, iute, oameni de nădejde şi femei multe, mai ales.

Stârniţi de băngănitul clopotelor, înciudaţi de către vestitorii Comunei, mulţimea venea gonind. Umpluse piaţa Grevei.

Simon-cismarul, umblând s-adune „Consiliul General", fusese arestat şi el; pe Dumas l-au cules de dimineaţă, încă, în plină şedinţă la Tribunal.

La Primărie, băncile gem de pline. Însufleţirea, însă, le-a scăzut mult, — cu prinderea lui Hanriot li se risipeau toate nădejdile.

Coffinhal sare la tribună:

— Să mergem fraţilor, să-i slobozim pe prinşii noştri! cine mă urmează!?

Ies, pornesc grămadă după el, vreo câteva sute.

De la Siguranţa Generală, arestaţii Adunării au fost trimeşi fiecare spre altă închisoare: Saint-Just, la Écossais; Le Bas, la Conciergerie; Couthon, la Port-Royal; Maximilien Robespierre la Luxembourg şi fratele său, augustin, la Saint-Lazare; — să le împrăştie puterile.

Zadarnic, însoţitorii lor bat în poarta temniţei. Uşile rămân zăvorite. Închisorile cad sub oblăduirea *Comunei*, încă de la întemniţarea regelui şi paznicii rămân surzi şi la ameninţări şi la rugăminţi. Păzesc consemnul; închisorile nu-i vor. Iar lumea, scârbită de-atâta vărsare de sânge, privea nepăsătoare. Căci cum ar fi cutezat altă dată să-i prigonească cineva idolii?...

Purtându-i de colo până colo şi cerşind adăpost din poartă în poartă, pe la toate puşcăriile, i-au ajuns din urmă crainicii Comunei, veneau gonind umblând să-i adune. Erau mulţi, aveau şi arme. I-au suit, pe rând, în trăsuri şi au pornit... Gândeau să-i ducă la Hôtel de Ville; astfel le poruncise Fleuriot-Lescot, primarul Parisului. Strânşi laolaltă, acolo, să proclame ei decăderea Parlamentului!

Dar, grijuliu să nu înfrunte legea, Robespierre se împotriveşte. Legalistul acesta a săvârşit negreşit făr'-de-legi multe, numai după ce întocmise, însă, pentru fiecare încălcare o lege. Luat pe nepregătitele, şovăie. Treceau pe quai des Orfèvres, sare din droşcă şi o zbugheşte în primăria ocolului.

A chibzuit bine. Orice vor hotărî, răspunderea va cădea pe capul lui Lescot, numai. Şi nimeni nu-l va putea împricină de răzvrătire. Apoi, ceasurile Conventului nu sunt ele numărate!?...

Socoteala lui, însă, nu e pe placul primarului şi trimete să-l ridice.

În fața forței, n-are încotro. Purtat pe brațe, intră triumfător în sala Consiliului, la Hôtel de Ville. E îmbrățișat, aclamat.

— Murim cu tine!

— Jurăm să!...

— Virtutea va învinge!!

— Vom izbuti sau!...

Saint-Just sosise. Rezemat de colțul mesei mari din mijloc, gândul aiurea, nepăsător, tace. Curând, vin și Le Bas și Augustin, Couthon lipsește.

Conventul intrase în ședință, la 7 seara. În suspendare, au aflat că Comuna strânge trupele pentru a le trimete asupra Adunării. N-avuseseră timp să-și alcătuiască apărarea sau, îmbătați de victorie, nu s-au gândit.

Câțiva tunari, numai, vegheau pe piața Carrousel-ului, dar moleșiți de căldură și neștiind ce se petrece nici ce să facă, dormitau lungiți pe lespezile pieții, lângă tunuri.

Pe străzi, pe la răscruci lumea începuse să s-adune. Zvonuri, câte-n minte nu-ți trece!...

Coffinhal, vice-președintele Tribunalului, cu sabia în mână, năvălește în pavilionul Brionne, pune pe fugă pe membrii Siguranței și-l eliberează pe comandantul Gărzii Naționale:

— Și-acuș' nu mai pierde vremea, bombardează Adunarea!, adusese cu el și douăsprezece tunuri și le îndreptase împotriva parlamentului, — Grăbește-te! eu plec să le spun... — și pornește înapoi spre Primărie, mândru de izbândă și plin de nădejdi.

Hanriot se trezise. Ai lui l-așteptau afară. Încalecă. Trece în piața Carrousel-ului, se-apropie de tunarii aduși de Adunare s-o apere, și:

— Voi știți ce gânduri bate-n inima mea, cetățeni! Poporul așteaptă dreptatea de la voi și dacă nu se supun vom...

Parcă nu mai e același om! îi pierise vlaga.

Înăuntru Adunării: discuții — programe. Rumoare.

— ...și proiectul de modificare a învățământului, ce vi se supune trebuie alcătuit în conformitate cu...

— De ce nu l-ai întocmit cum tre'!?...

— Cer înscrierea la...

— Și eu!

— Când nu te taie capu' să!...

— Mie, să mi-l...!? d-le președinte, dumnealui m-ameni'...

Sună clopoțelul —

— Respectați cuvântul orato'!...

— Ăsta, orator!?

— Continuați, vă rog.

— Ziceam că trebuie alcătuit...

— Iar!?

— În conformitate cu aspirațiile sacre ale Republicii și...

Tăcere.

Schimbat la față, părul vâlvoi; hainele mototolite, Amar străbate repede sala, urcă scările și s-apleacă la urechea președintelui:

— ...era să pier!

Duce mâna la nas, șoptind:

— Da' ce-ai, omule, ce s-a în'?

Abia-și mai trage sufletul:

— Au pus mâna pe toată Siguranța, i-au liberat...

Sare-n sus:

— Cum, pe toți?!

— Așa cred, n-auzi?...

Dăngăne clopotele —

— Pe Hanriot l-au și luat!

— Doamne! Sceleraţii au răsculat tot Parisul, acu' nu mai ne rămâne... și Collot d'Herbois își pune pălăria, se scoală. Îi tremură glasul:

— Aflù, d-lor, că... că sceleraţii... Cauza publică, d-lor, e pierdută! și...insurgenţii au pus stăpânire pe localul Siguranţei și i-au slobozit pe... și... nu ne rămâne decât să isprăvim cu bărbăţie...

Prăpăd și jale.

Barère de Vieuzac, Legendre și alți câțiva căznesc să-i îmbărbăteze. Încet-încet, își vin în fire: — Jurăm să murim în bănci!

— Murim cu toții aici!

— Dimpotrivă! avem răspunderea Republicii și numai trăind putem veghea la salvarea ei!...

— Are dreptate, parole d' ho'!...

— Ajunge de când inocența e oprimată!

— Propun să ne retragem pe înălțimile de la... Belleville!

— Are dreptate! are dreptà'!...

— Are-are, dar cum naiba mai ajungem acolo?! — și Tallien se îndreaptă spre ușă, iese.

— În condiţiunile acestea evidenţa cea mai palpabilă...

— Nu ne mai poate mântuì decât o unire desăvârșită și propun să...

— Să jurăm cu toții că nu ne clintim...

Tallien s-a întors:

— Nu mai e vreme de pierdut! iată Hanriot întoarce tunurile asupra noastră!...

Barras:

— Afar' din lege cu tâlharul!

— La vot! la vot!!...

S-au înțeles iute. Decretează blestemul. Barère scrie... Pornesc cu toții, încinși cu 'șarfa, ies în piață. Președintele Adunării, către tunari:

— Luați seama! căci vă puteți pierde cu toții!! nemernicul care cutează să vă amăgească e afar' din lege!

Cuvânt magic! S-au depărtat din jurul generalului. Rotesc tunurile la loc. Pe Hanriot nu-l mai ascultă nimeni. Fuge, — noroc că era călare. Scăpare nu mai e decât în sânul Comunei. Într-acolo...

Spaima le fusese grozavă! Puțin a lipsit și înseși comitetele cădeau în mâna lui Coffinhal. Ascunși prin dulape, dosiți după perdele, pân' l-au văzut plecat, au tulit-o în sala Adunării, care în bănci, mulți pe subt ele.

A trecut primejdia și însuflețirea Conventului crește. Iau măsuri nemaipomenite: scot afară din lege pe „cei cinci rebeli“, pe toți municipalii Parisului și întregul Consiliu general al Comunei. Poruncesc secțiilor să sară în sprijinul legii, le oprește să mai dea ascultare Comunei „răzvrătite“. Hotărăsc să-i aresteze la Hôtel de Ville, chiar. Dar cine?... N-au nici un șef militar.

Fréron:

— Barras știe să poarte o sabie!

— Și tu...

— Toulon nu v-a uitat!

— Marsilia vă pomenește-n veci. Mântuiți patria!...

— Barras! Barras!!

Întocmesc în grabă decretele. L-au pus în capul armatei Parisului și alți șase deputați sub ordinele sale, să-l ajute. Trimet pe de-a-rândul înfățișați, pe la toate secțiile, să le-arate poruncile și-i cheamă sub arme. Succes deplin.

Alarma. Batalioanele se strâng. De astă-dată vor apără puterea publică. „31 mai“ nu se va mai reînnoi! Ce vor face cei din mahalalele Saint-Antoine și Saint-Marcel? Erau doar închinate trup și suflet „dictatorului“? Dar... de câteva săptămâni încoace, mai ales, prea multe șiruri de căruțe trecuseră-ntr-acolo... Vaietele și bocetele osândiților le-au curmat și lor dârzenia, s-au săturat! Printre cei dintâi, trec de partea ocârmuirii.

— Trăiască Conventu'!

— Jos cu tiranu'!!...

— Jurăm să liberăm patria și să!...

Bat toba, sună goarna. Bourdon-ii, amândoi, Fréron, Barère, Legendre și Féraud strâng batalioanele. În cartierele din dreapta Senei, se citesc la lumina torțelor decretele: *„..hors la loi!...“*

La același ceas, la Hôtel de Ville, proclamau și ei solemn scoaterea din lege a paisprezece dintre membrii Conventului, — pe toți îndârjiții cari le stătuse împotrivă.

Lumea, nedumerită, șovăie.

Pe la 10 seara, se-arată iar „generalu“. Răscăcărat în șà, cu capul gol, colindă în goană străzile și zbiară: — Ucideți-i! ucideți, spintecați jandarii!...

Înfățișarea lui turburată coboară și mai mult încrederea mulțimii.

În sala „Libertății“, la Hôtel de Ville. Comitetele noi au fost întocmite.

Lescot:

— Hai, hotărăște-te, Hanriot e liber, armata e cu noi, dar poporul adastă slova ta. Grăbește-te!

— Cou... thon, unde e Couthon? Nu pot semnà singur...

— Un rând dacă-i trimeți vine.

Abia s-a hotărât, scrie:

„Couthon, sântem proscriși toți patrioții, tot poporul e în picioare, vino!“.

Uită să semneze, sau?...

Stă singur piedică la mântuirea lui. Nu cutează să se hotărască. Fouché are dreptate, Fouché l-a cântărit: „nu e om de acțiune!“, nu. În fața primejdiei, nevolnicia și teama ce-l stăpânesc, în ceasul acesta, i-au lâncezit creierul. Mintea nu-l mai ajută. Și vremea trece...

„Pachymeningită cronică dorso-lombară, întâi, localizată la baza plexului lombo sacru", se lămureşte a fi fost pricina şi temeiul metehnei pe care-o poartă în cărucior. Vitregia soartei i-a cârcit picioarele — să-l ţintuiască locului, poate. Un amărât! N-are astâmpăr. Şi fiindcă n-ajungi sus la tribună fără să urci scările, Muron, jandarmul prepus să-l ajute, îi cară trunchiul în braţe, şi-l chiteşte în scaun, mâinile şi bărbia proptite de masă. E unul din cei trei făuritori ai legislaţiei teroriste. Zămislitorul ei, poate. Prezenţa sa, numai, acolo şi domoleşte orice împotrivire, — numele lui înspăimântă! Încolo...,e cel mai paşnic dintre inchizitori. Blând, curtenitor ca nici unul altul, vorbeşte şoptind. Ochii reci, limbă de şarpe.

Şi fiindcă la vechea mănăstire, ajunsă temniţă, nu l-au primit, l-au cărat cu targa la... Chancellerie de la Bourbe. Abia intrat pe uşă, l-au dat şi de-acolo afară. Porunca. L-au părăsit şi paznicii. Credinciosul lui, Javoir — cel'alt jandarm în slujba sa, l-a pus în cărucior şi au pornit...

În rue Saint-Honoré, M-r Girot, unde mai stătuse în gazdă, era plecat la ţară şi casa încuiată. În rue du Mènage 97, sălăşuise şi-acolo, prea multă lume adunată în faţa casei. Iau drumul spre Pigale, mai sus. Ajung. Îl culcă.

În piaţa Grevei, pe scările Primăriei mişună o mulţime secătuită de vlagă, lipsită de încredere. Şi nimeni s-o strângă, s-o ducă...

Dincolo, şi-au alcătuit o armată. Barras ia comanda ei, şi pe la cheiuri se va îndreptà spre Hôtel de Ville, curând...

Curierul ajunge. Dormea — buştean. Muron ia scrisoarea, un felinar şi intră, s-apropie de pat:

— Sculaţi...

— Cine-i?! ce... ce vrei?

— Un bilet de la... cetăţeanu' Robespierre.

— Unde-i? dă-mi-l!

— Vă cheamă...

Abia a cetit, răvaşul, şi-ntinde braţele, se prinde de gâtul jandarmului şi-şi dă drumul din pat:

— Căruciorn'?

— Javoir aşteapt-afară.

— Iute!

L-au scos pe poartă.

— Repede! repede!! daţi zor!

Muron şi Javoir împing cât pot, aleargă, dar:

— Frânaţi! că...

— Pornim la vale, d-le, frâ'...

Uliţa... rue Saint-Jacques coboară, aici, e povârniş mare.

Schilodul bate cu palmele şinele roţilor; căruciorul troncăne, sare...

— Păzea! la o parrr'... te! — îi cârâie glasul.

Trecătorii, puţini — e noapte, târziu, sar în lături, se furişează prin curţi. În şoapte:

— Couthon!? da' unde dracu se du'!?...

— În... iad!

— Să-i ajute Dumne'!...

Cismele lor ciocănesc caldarâmul, în urmă; aleargă cât pot. Căruciorul le-a scăpat din mâini. Goneşte singur la vale... *'hrrr*... Trec pe lângă case, pe lângă curţi... Pigale — cimitirul: cruci... cruci...cruci... *Sssşşş*... trece ca năluca. Fulgerele-i luminează calea, arătare de spaimă!...

Începe să plouă.

— Daţi zor, Muron! dă-i zor, Javoir!!

Piaţa Grevei e năpădită: spângi; tunari. Înfăţişarea drăcească-i împrăştie, şi ploaia. Tună cumplit. Trunchiul 'plecat înainte, fălcile strânse, suflând, coatele săltate, frământă mânerele şi se opreşte în faţa peronului. Ferestrele luminate. Javoir îl ia în braţe, urcă scările şi intră cu el în sala Consiliului general...

Lângă tribun, în picioare: Fleuriot-Lescot, primarul — i s-a luminat faţa:

— Nu vă spuneam eu?! Bine-ai venit, nici nu ştii cum te-aşteptam!

Payan şi Augustin îl iau din braţele celuilalt, l-aşează într-un fotoliu, lângă Robespierre. Maximilien îl îmbrăţişează, strânge şi mâna însoţitorului:

— Brav jandarm! vezi, am iubit şi am stimat întotdeauna trupa voastră de elită. Du-te afară şi aţâţă-i împotriva dezbinaţilor, fă-ţi datoria! Brav jan'!...

Strânşi la un loc, iată-i alcătuiţi în guvern provizoriu. De vor să învingă, însă, vor trebuì să-şi impună hotărârile, dincolo, cu tunul.

Payan:

— Să redijăm un apel la insurecţie!

Tresare:

— Ce să?...

Couthon:

— Un apel către armată, vreţi să spuneţi?

— Are dreptate!

— Desigur!...

— Ah, Couthon ştie ce vrea!

— Ştie ce trebuie.

Primarul:

— Îl scrii d-ta?

Conformistul:

— Ce să scriu?

— 'Păi... apelul către armată, nu ne-am înţeles aşa?

— În numele cui?

— Ce?

— Vreţi să-l daţi, zici, dar... în ce calitate?

— Cum, noi!?

— Numa' noi?!

Coffinhal, umblà de colo până colo, se-apropie de fereastră, o deschide.

Payan:

— Da' hotărăşte-te, scrie odată şi semnează.

— *Au nom de qui?*, şi iar lasă condeiul pe masă.

Lescot:

— Da' eu cum iscălii adineaori proscrierea lor!?

— Care? ce?...
— Scoaterea lor de sub pavăza legii.
— A cui?
— A lui Carnot, Collot, Bourdon...
— de l'Oise?
— da, și pe Tallien și...
— Ah...
— Fréron, Fouché...
— Fouché... Fouché... Prea târziu!, — oftează.
— Și mai avem timp de pierdut?!
Iar a luat tocul în mână. Proptește penița în hârtie și:
— Odată armata raliată la noi, o vom avea din prisos. Dar decretul!...
— Scrieți-l, îl voi sem'...
— Slavă ție!...
— Dar, înc-o dată, în numele cui vă adresați? gândiți-vă!
— Cu ce autoritate puteți voi decretà?
La Bas:
— Cu ceea a dreptății.
— Cu a deznădejdii!
— Au cutezat doar mai mult și decât tiranu', de vreme ce v-au arestat pe tine, pe voi cei mai virtuoși patrioți!
— Ei sânt constituiți, pe când voi?...
— Cine!?...
— Pe când noi, cu ce drept?
Coffinhal, răspicat:
— Ca să te salvăm, Robespierre! ca să te salvăm, o facem!, — și către Hanriot, care nu-și găsea loc printre scaune:
— Locul tău nu e aici! pornește tunurile, nu vezi că sântem pierduți, ce mai așteptați!?, și-l împinge din sală afară, — Du-te și...
Proclamația, scrisă gata, i-o pun dinainte.
— Acuși semnează! altfel nu mai scă'...
— Grăbește-te, căci!...
Afară... Ploaia care amenință de zile și nopți cade urgie! Mulțimea a șters-o, au plecat și tunarii. Piața e un luciu de apă. Pustie. Tunurile, numai, părăsite.
Înăuntru, 'plecat pe fereastră afară, Coffinhal, mâna pâlnie la ureche, căznește să-și lămurească prin ropotul ploii un zgomot surd care se-apropie.
E *1 noaptea*. În sfârșit, s-a hotărât, semnea'...
Intră Hanriot, speriat-prăpădit:
— Au... au plecat, trădătorii! au plecat și tuna'...
Coffinhal se întoarce spre el, s-apropie:
— Și?
— Soldații lor vin încoace...
— I-am auzit, ticălosule! și numai nemernicia ta ne-a pierdut!, — l-apucă de nădragi și de ceafă și-l aruncă pe geam afară. Pornește spre ușă și iese.

Hasenfratz, chimistul Comunei, sare pragul, intră, cade pe-un scaun:

— Toat' ieşirr' de la piaţ' sânt ocupate dijà! nici o scăparr'! — şi leşină.

Javoir, intrase şi el:

— Un detaşament urcă scări'...

— Vom şti să murim!

— Încuiaţi uşile!...

— Baricadaţi uşa!

Paşi de cisme pe sală, strigăte.

Saint-Just nu se clintise de lângă scaun, scoate un pistol din brâu, îl pune pe masă, departe de el şi încrucişează braţele.

De-afară, bat în uşă, zbiară:

— Deschideţi! deschi'!!...

— Sfărâmăm uşa!

Augustin se descalţă, trece în pervazul ferestrei şi iese, lipit de părete, afară. Se depărtează încet, în picioare pe ciubucăria zidului, sus, de-a-lungul clădirii înalte.

Bătăi şi mai repezite în uşă; izbesc cât pot, s-o dărâme.

Răsună un foc de armă. Se uită unul la altul; Le Bas se clatină, îi scapă pistolul din mână, cade. De-afară, sparg cu topoarele tăbliile uşii: sar ţăndări şi aşchii.

— Deschideţi odată!

— În numele legii!...

Tresare, îi cade condeiul din mână. De lângă el, Couthon îşi dă drumul din scaun, alunecă jos, se propteşte în mâini şi se tărăşte sub masă. Sare şi uşa, dau năvală-năuntru, — oamenii lui Barras. Un jandarm se-apropie de masă; Robespierre îi surâde, cel-alt trage. Cade cu capul pe hârtia pe care o iscălise abia.

Îndemnul la răzvrătire, pe care cutezase să-l semneze cel mai prevăzător şi cel mai şiret revoluţionar, se poate vedea şi astăzi. Semnătura neisprăvită: *„Robe'..."*, şi foaia de hârtie, pătată de sânge.

Sala plină de jandarmi, soldaţi; comisarii poporului...

Printre ei, zăpăceală. Saint-Just, numai, nemişcat în picioare. Le Bas murise. Îi iau. Nici o împotrivire. De-afară, prin fereastra deschisă, un răcnet şi jos, înjurături-râsete. Augustin, vrând să coboare pe un burlan, căzuse şi se înfipsese într-o baionetă din mănunchiul de spăngi care-l adăstau; l-au văzut de cum părăsise fereastra şi-l pândeau.

— Da, unde-i blăstematu'?!

— I-am văzut căruciorul' pe sală, trebuie să...

— Căutaţi-l!

Îi strâng grămadă şi-i scot pe uş'afară. Scot cadavrul.

Javoir s-apropie de masă, îşi caută...

Ghemuit dedesupt, stârcit acolo, trăsese şi 'coperitoarea mesei peste el. Văd jandarmul lui, l-au dibuit. E înşfăcat şi aruncat pe uşa din dos, în sală. Cade de-a rostogolu' pe scări. Întunerec. Nu-l mai găsesc. Picioarele moi nu-l ajută. Munceşte cu braţele, se-agaţă cu ghearele, se târâie pe burtă, s-a vârât sub scară, gem, obrazul lipit de zid, face pe mortul. E la adăpost, negreşit. Dar aşa de singur!...

Plouase bine, — răcoare. Iertat de zăpuşeala care-l copleşise atâtea zile, oraşul îşi dobândise liniştea — dormea. La Opéra Comique se dase „Paul et Virginie", şi la Operă, „Armide". La „Teatrul Golanilor": *relache*. Aşa s-a nemerit. Isprava era aiurea.

Şi multora, mahalale întregi, nu le dă în gând măcar, de câte s-au petrecut în ultimele ore!

Hanriot, zvârlit pe fereastră, căzuse pe un maldăr de băligar. Sânt afinităţi... Putea murì, altfel, pornise de sus. Un ciob de sticlă sau o surcea, în care nemerise cu capul, îi scosese un ochi. Desmeticit de-a binelea, văzuse primejdia şi pitulat după muşoroiul de gunoi, se strecurase pe lângă zid în curticica de-alături, de-acolo la privata din fund şi intrase în haznà — generalul. Adăpost. L-au căutat unde trebuia şi-aşa l-au găsit iute. Mirosea greu.

Augustin, 'lunecând, se vătămase rău, nu-l mai purtau picioarele iar spanga-i străpunsese coapsa. Şi pe frate'-su şi pe sinucigaş, pe toţi trei, pe câte-o targă, i-au dus la Tuileries. În fruntea lor, păşea sigur, neturburat, Saint-Just.

Au ajuns la uşa Conventului. Ceasul: 3, după miezul nopţii.

Preşedintele Adunării:

— Nemernicul... Robespierre e la uşă. Mai vreţi să intre?

Rumoare, freamăt — tăcere.

Apoi, din bănci:

— Cum, n-a crăpà'!?

— Şi la ce să mai?...

— Ce să caute-aici!?

De sus, din tribune:

— Şi nepoftit nu vine!?

— Nu face de trebuinţă!

— Ducă-se 'n!...

Legendre:

— Să vie?! Nu, stârvul tâlharului ăsta ne-aduce ciuma!, — şi... spaima, se ruşinease să spuie.

— Să luăm măsuri să nu scape complicii!

André Amar:

— Am luat.

— Voinicosule, te-ai şi?!...

— Asasinii patriei să fie...

— Şi Coffinhal?!

— Va fi prins până-n prânz.

— Poftă bună! Collot d'Herbois:

— Aşadar nu vreţi să-l mai?...

— Să-l vadă dracii!

— Aici în sanctuarul legilor, el!? Găsiţi că nu l-a pângărit îndeajuns?!

— Ce, nu l-am auzit destul?! N-ajunge?

— Afar' cu el! cu ticălosu'!!

— Destul a fost oprimată viaţa Repù'!...

— Afar' cu trădătorii patriei!

— La ghilotină, mişeii!!

— Să moară!

— La ghilo'!...

Au decretat: pentru stârpirea lor, şafodul să fie repede adus din piaţa Tronului-Surpat, în faţa Revoluţiei, adică mai aproape. Teama! Şi, toţi scoşi de sub scutul legii, nici o judecată să nu-şi mai aibe dreptul iar cercetarea identităţii lor să fie scutită de procedura obişnuită. Aşa le poruncea... graba. Apoi, preamăresc virtutea secţiilor Parisului şi hotărăsc cu multe osanale, şi alte cinstiri pipăite, că au „bine-meritat de la Patrie". Gàta. E ora 4: au suspendat şedinţa.

Pornesc cu ei pe săli, înainte, îi duc la „*Comitetul Mântuirii*"... Îi bagă înăuntru. Pe Robespierre, însângerat cum era, l-aruncă pe masa comitetului. Sub cap i-au pus pernă o ladă de pesmeţi de trupă, goală. Pe ea, câteva teancuri de hârtii, dosare. Iată-l iar în sala verde, pe care o părăsise în ultima vreme. În sala care-l pomenise poruncind, numai, semeţ, spilcuit, prea, semănând adesea cu un croitor de-al vechiului regim, mai curând, iar acuşi: mondirul, *bleu-violet*, rupt; nădragii de nankin, ferfeliţă; manşetele sfâşiate; făr' de cravată; un ciorap, alb, învârtecat pe gleznă, cel'alt picior desculţ. Galben-vânăt, ochii stinşi, zbârlit; falca-i atârnă pe grumaji, şi faţa — plină de sânge. Ţine în mână un toc de pistol şi-şi şterge cu el sângele care-i musteşte din gură întruna.

Lumea iese şi intră. Se cară înăuntru mereu, să-l vadă. Cerc în jurul lui. Îi dau mototoale de hârtie; suge cu ele sângele care-i năpădeşte gura. Îşi şterge faţa. Unii-l înjură, alţii-l spurcă; fiecare după vrednicie.

— Sire, parcă să zic că Majestatea Voastră... pătimeşte niţel?

Râd...

— Hei, n-ai glas?

— Nu-ţi termini discursu'? — şi-l scuipă, javrele.

Tace. Gura-i e plină de cheaguri de sânge, de ţăndări de oase din falcă, poate şi limba să-i fie vătămată?...

Nu spune o vorbă, ia de pe masă bucăţi de hârtie şi seacă cu ele sângele care-i gâlgâie în gură, l-astupă.

Vine felcerul să-l oblojească. Se scoală singur, s-aşează într-un jeţ, drept, ridică capul. Nici un scâncet, nici o şoaptă. Rabdă.

Lângă fereastră, în colţ, în picioare: Dumas, în redingotă neagră şi Saint-Just, corect, întind mâinile, iau de pe tava ce le-a adus câte un pahar cu apă, beau. Ziua fusese caldă.

Augustin geme. Le Bas hodineşte... de veci. Payan se plimbă: jachetă gri, cravată albă. Ceilalţi, lângă uşă, grămadă.

Vin să-i ia. Saint-Just porneşte înainte. Patru inşi îi ridică jâlţul în care stă, mâinile încleştate de brăţarele scaunului. Deschide ochii des şi iute-i închide. Ies.

Coborând scara, erau s-alunece, l-au clătinat tare. Îi fulgeră ochii, ridică braţul şi-i trage un pumn zdravăn în ceafă celui din dreapta, care-i ducea jeţul.

În sala verde, pe masa comitetului, mânjită de sânge, au rămas: lădiţa goală, ghemotoace de hârtie — roşii, şi tocul lui de pistol. Cineva căzneşte să desluşească, din pata de sânge, cuvintele imprimate în tocul de piele, şi izbuteşte: „*Leroy, arquebusier du Roi*", scrie în slove săpate — pe îmbrăcămintea pistolului celui mai conformist dintre

regicizi. Ghidușiile soartei! poate. Totuși... Fouché lasă tocul jos și iese bolborosind: — „Leroy... le roi... du Roi? mai știi?"...

Când ies deputații, din Tuileries, lumea-i aclamă iar când apar Tallien, Fréron, Barras, răsună un strigăt de bucurie — delir! Sunt acoperiți cu flori și tineretul 'plecat le sărută poalele hainelor. În fața mulțimii care-i întâmpină, avură o clipă de... spaimă, în fața primirii ce li se face nu se mai dumiresc...?

Pentru Collot, pentru Barère, Billaud, pentru Vadier, pentru cei mai mulți dintre ei, săvârșirea lui Robespierre și a închinaților săi va fi doar o întâmplare fără prea mare însemnătate, precum a fost și moartea lui Danton, a lui Hébert. Nimic mai mult, — un incident. Mulțimea însă cugetă altfel: „tribunul" întruchipà pentru unii însăși Revoluția, pentru alții *„Teroarea"*. Atunci?... Doborârea lui să nu însemne oare sfârșitul „Terorii"? și al Revoluției, poate!? N-a făurit el „legea din prairial"? Nu era el sufletul blăstemat al „Mântuirii-Publice"? Și pentru războiul acesta, care nu se mai isprăvește, stăruie careva mai mult decât el?! Și cârmuirea sa prăvălindu-se, acum, nu va pune capăt și războiului? — desigur!!

Și Revoluția, stăvilită la o răspântie neașteptată, va lua singură alt drum și spre mirarea chiar a celor care-au plămădit acest *„9 thermidor"*, zilei de ieri îi va urmà reacțiunea, căci toată țara e sătulă de frământări și se vrea slobodă și liniștită. Și precum simt și vor, pricep c-au isprăvit cu „Teroarea", — iată ce știe și iată ce vrea lumea.

Ei... de bună seamă n-au gândit astfel când s-au pus să-l răpuie, dar în fața voii norodului se lasă duși de val, primesc tămâierea ca vrednic meritată, i-a copleșit numărul. Ieri, încă, n-au dobândit izbânda decât proslăvind „mlaștina" și gudurându-se la băncile lor. Celulă adormită pân' acum, așa a îndemnat-o instinctul de conservare, iată că vrea să trăiască, *„burta"*, și s-a ivit ca „Muntele" s-o surprindă în clipa când i se deșteptà năzuința. În desfășurarea ei, va cotropì tot ce-i va stà în cale. Și... după ce fusese îndelung asupritor atotputernic, la rândul său ajunge și Muntele slugă căci numai „centrul" prăvălise pe tiran. Sperioșii de până ieri nu mai cunosc teama iar părerea mulțimii e toată cu ei. Mulțămiți să-și târască zilele, n-a mărturisit-o Sieyès? resemnați la orice până azi, s-au trezit, iată-i pe toți în picioare, știu ce vor! Vor să guverneze...

Acolo, „Buletinul zilnic" nu mai apare. Tribunalul a fost curățat de prigonitori și nu va mai judecà decât pe uneltitorii „Terorii" și uneltele ei.

Ajunși la Pont-Neuf, hamalii au lăsat jos povara, să mai răsufle. Deschide ochii... îi zgâiește. Sus în fața lui, Enric IV călare — statuia „bunului Rege". Îi bâțâie capul, cârcește mâinile, strânge pleoapele. Pornesc mai departe. Au trecut podul... Bălăbănește picioarele, le-ar arunca înainte, cearcă să lovească parcă... Scheaună, latră. Jăvruța mică bălană le ieșise înainte, vrea să-i sară pe genunchi. Acu' potaia aleargă înaintea convoiului și latră mereu. Au ajuns.

Acolo, în poartă, un om înalt îmbrăcat tot în negru, un om cu pălărie neagră înaltă — îl salută. Tresare și închide ochii; s-au cunoscut alaltăieri... dup' amiază, pe câmp. Sunt la *Conciergerie*. Îi duc sus, la Tribunal. Pentru identificare, numai.

Pe sală nimeni, numai ei singuri și paznicii, mulți. Adastă puțin și sânt băgați înăuntru. Numiții trebuie să fie recunoscuți, întâi și-apoi cărați la cazn.

Sânt în aceeași sală în care-a fost osândit Camille, prietenul lui cel mai bun; tot în aceeași zi, trei luni înapoi, a răsturnat proorocirea lui Danton: *„Mă vei urmà, Robespierre! mă vei urmà!!"*... Tremură.

La masa lui, pare adâncit în minuțioasele lui cercetări, Fouquier-Tinville livid ca un mort ridică capul încet, fără să-l privească, apleacă fruntea ușor și buzele-i susură:

— Ei... sânt!

Până una-alta, îi duc jos. În temniță. Pe el, întâmplare? l-au închis în celula în care își petrecuse Danton ultimele ceasuri. Ceilalți toți împreună și, lângă ușă, zăvorit negreșit, înăuntru: mortul — pe targă. Până să-i strângă..., l-au găsit și pe paralitic — acolo sub scară. Zdreanță. Ud leoarcă, colbăit și murdar... Și fiindcă se văită rău, l-au dus întâi la spital la Hôtel Dieu. Hirurgul Dessault i-a oblojit zgaibele, câteva, încolo n-avea nimic. L-au adus și pe el aici. Dârdâie și geme. Nu-l mai cară sus, meteahna lui mărturisește îndeajuns cine e.

De-a lungul Senei, de la statuia „Libertății" și până la pont Saint-Louis, iar lărgimea cât ține Tuileries, în curmeziș, și la capătul cel'lalt: depărtarea de la Hôtel de Ville la Notre-Dame — o fâșie. Întinderea toată: trei sferturi de kiometru pătrat, numai, adică de șapte-sute de mii de ori mai puțin decât toată întinderea Franței, pe care-a robit-o, și... o mână de oameni, numai!! Și totuși, aproape toată istoria Revoluției franceze, toată drama se petrece pe limba 'ceasta de pământ din preajma și înăuntru Senei. Aici: piața Revoluției, unde au fost tăiați Regele, Regina, toți Girondinii, M-mes Roland și Élisabeth, Hébert, Danton, Camille și Chaumette și ai săi și sute de nevinovați! aici, castelul regesc în care sălășuiește Conventul. Tuileries; pavilionul „Flore"; Comitetele... și alt loc de execuție. „Adunarea" e cuprinsă între două pieți: „Carrousel"-ul, unde au început cu săvârșirile politice, apoi, trecutul Franței, tot: „Luvrul"; în dreapta, cum curge Sena, Châtelet-ul, unde, l-au... judecat pe Favras!... în spate, Hôtel de Ville, unde s-a petrecut as'noapte încheierea... și place de Grève, unde se taie păcătoșii de rând. Pe stânga, în l'île de la Cité: Conciergerie-a, *Tribunalul, temnița*... napoi, Notre-Dame și mitropolia. Acolo fusese găzduită de Biserică, „Adunarea Națională", când dejugase din Versailles, cinci ani la toamnă și la doi pași de ea, numai, brutăria lui François...

Și încă trei locuri de ispășire: în Champ-de-Mars, *acolo*, „Golgotha" lui Bailly; popasul de o zi al ghilotinei: piața Bastiliei și mai încolo, a Tronului-Surpat, unde s-a lucrat până ieri... și foarte aproape de Convent, *Clubul*...

Și nici cimitirele nu sânt departe...!

Se-apropie ceasul... Azi n-au mai făcut „apelul". Câinii lui Bergerat urlă îngrozitor!...

Îi tunde chiar în celulele lor, nu i-au mai dus la grefă, alături. Simte foarfecele pe ceafă, rece. Tresare! închide ochii. Gàta. I-au legat mâinile. Clipește des, rotește umerii; îi tremură picioarele.

Omul cu pălărie înaltă, în fața lui:

— Mergem?...

Înclină capul, se scoală; un clocot în gât și:

— *...'rrci!*

Ora 4 d. am. Îi scot și-i încarcă în patru căruțe: 21. La 31 octomvrie, trecut, tot douăzeci și unu au plecat și Girondinii. Aveau și dânșii cu ei un mort, căruia i-au tăiat capul, necugetații.

Jăvruța aleargă înainte, latră; pornesc. Drumul obișnuit... În Saint-Honoré, abia mai răzăbat. Ulița e înțesată de lume și la ferestrele caselor și în balcoane, plin. Ajung în dreptul casei lui Duplay, dulgherul; locuința lui. Poarta închisă și obloanele trase. Opresc convoiul în fața clădirii. Un vlăjgan aleargă, vine cu două ciuture pline, lasă una jos, pe cealaltă, plină cu sânge, îl căpătase de la măcelăria din colț, o deșartă repezit pe păretele casei și după ea pe cealaltă. A spoit toată casa.

— C'est... pour tes noces, bandit!

Câteva săptămâni îndărăt, trecând în căruță pe-aici, Desmoulins privind spre casa 'ceasta arătase pumnul, poate și... blestemase.

— Pour ta noce, canaille!

— Eh, la vierge!?...

— Viens te faire voir, pou-poule!

— Cornélie!...

— Cornélie... Copeau!

— Privește-ți căminu'! ti-că-losule!

Au înconjurat căruța.

— Sceleratule!

— A-sa-sì-nule! a-sa-sì'!...

Pornesc. O vreme de vrajă. Ploaia de cu noapte a potolit dogoreala și a limpezit aerul, a împrăștiat duhorile. Senin. În tot văzduhul plutește un îndemn spre viață. Zi fermecătoare!...

În jurul căruțelor, femei: văduve, mame care și-au pierdut odraslele, toate cernite...

— Tu mi-ai ucis copilul, spurcatule!

— Privește, băhanie blestemată, tu i-ai lăsat fără tată!, — aleargă după căruță, se-apropie de el, cu pruncii în brațe și-l scuipă.

— Răzbunare! răzbunare!!

— À bas le maximum!

— À bas le tyran!

— Moarte ticălo'!...

Și strada e nesfârșit de lungă! Abia de mai pot trece. Lume în neștire.

Săltată pe butia roții, s-a agățat de spetezele căruții, aplecată înăuntru, întinde mâna, o reazimă de umărul lui, în hohote — plânge:

— Pauv' fou! c'est moi la maman de Louise. Pourquoi?!...

Femeia Quévrin, care-l urmărise tot drumul, ieri dimineața... Ea e.

Strânge pleoapele, stârcește umerii.

Dunoyer, secretarul lui, aleargă pe lângă căruța a doua:

— M-me Thorin... din Chauvey... e la hôtel des États-U'... bolnavă și vă...

Surâde:

— Să mă scuze, n-am timp acum.

Boită, pudrată, panglici în păr și rochia de atlas albastru, cocoțată pe puntea căruții, o femeie, trecută, căznește să-l lovească:

— Victorița... Dufresne, sânt tocmai mama ei...

— Ce naiba mai!?...

— Dă-te jos, muiere!

— Tu mi-ai ucis-o, hainule!

Saint-Just se uită la ea, dă din umeri.

— Mizerabile! eu sânt florăreasa din... Lyon, Dufresne, și fetița mea, m-auzi? un înger, fecioara! și tu mi-ai ucì!...

— O știu, o curvă! îți semănà.

O vânduse ea singură, cu florile împreună...

Au ajuns în piață.

La 7 seara, încep cu Couthon. Zăcea pe fundul căruții. L-au dat jos, l-au urcat pe punte. Vor să-l întindă pe scândură, dar cârcit de boală nu-l pot frânge. Urlă și geme. Spinarea-i stă cocârjată, de ani de zile. L-au culcat pe-o rână, — cade cuțitul și capul lui, în coș.

În jurul mașinei, o mare de capete. Pe puțin sânt o sută de mii în toată piața. Răcnete, urale. După el, Augustin. Betejit, a mers iute. Apoi... urcă scările singur, chipeș, neclătinat în fața morții.

Abia își stăpânesc admirația:

— Saint-Just!

— Saint-Just!

— Saint-...

— Arhanghelu'!...

Cuțitul cade. Puntea, plină de sânge.

La rând, Hanriot. Lumea spumegă:

— Canalie! porcu'...

— Bețivule!

— Blăstemà'!...

Curg huiduielile.

Hidos, hainele sfârtecate, desculț, ciufulit, fața îngrozită, un ochi i-atârnă din crug pe obraz afară, scurs. Plin de că'..., uluit, pare mai beat.

— Huò! huò!!

— Und' ți-e garda, ghinărale?!

— Halal uniformă!

— E-a de gală, mareșale?!

— Huidèo! huòo!!

Cuțitul!...

— Huò! brava!...

— Bis! bis!! huò!

— Bis! bis! urrà...

Op'sprezece și-au lăsat pân'acum tidvele în coș.

ROBESPIERRE —

Tăcere.

Urcă singur scările. Sus, îl prind de brațe să-l arunce pe scândură. Călăul îi smulge bandajul.

— *Haaaàarr'... oh!...*

Un răcnet de fiară lovită; l-au auzit toţi, până în capătul pieţii.

Sanson ţine în dreapta, întinsă spre lume, căpăţâna legislatorului. Le arătase şi capetele lui Dumas, judecătorul şi pe al generalului, — tustrele puterile... în Stat. Fu-se-seră!

Răsună din fundul pieţii gâgâitul clarinetului: *„Ça ira ça ira! ça ira!!!"*...

— Le tyran n'est plus!

— Et le père des humains!?

— Dans ses doigts vigoureux...

— Poète, va!...

— Mouche-toi!

Aplauze! râsete.

Cadavrul „Le Bas" rămâne neatins, pe punte.

Fleuriot-Lescot, primarul Parisului, încheie şirul — astăzi.

Un strigăt de uşurare bufneşte din miile de piepturi:

— Enfin!...

— Enfin on est libre!

— ...on est libre!!

— libre!!

— ...on est libre! libre!!

Râd. Încing hora în jurul maşinei şi încep să joace...

Cap. IX

DRAMATIS PERSONAE

FRÉRON	Marchizul de FERRIÈRES	Emigrați
EULART		Muscadini
ANTHELME		Montaniarzi
ARLY		
ALARDET		

Deputați; lume; fete; soldați; agenți ș.a.

Locul de privire:
1794

În Paris: în „Parcul Național“ *(Tuileries)*.

T*uileries*, — patru veacuri înapoi, pe locul acesta ființau trei cuptoare, unde coceau țigla și olanele. Alături de țiglării, un han: ospiciul „Quinze-Vingts".

Tot aici în luncă, într-o casă mai răsărită sălășuiau Pierre des Essarts și soția lui. Locuința le era știută pe de-a rândul drept „hôtel des Tuileries". Așa-i ziceau casei lor, megieșii și cei din 'prejurimi. Oameni gospodari; dându-li-se însă un preț mare vândură pământul cu tot cuprinsul lui, celor de la „Quinze-Vingts".

Pe meleagurile acestea, în pragul secolului al XVI-lea, Nicolas Neuville de Villeroy, prepus la Finanțe și la „chemări", stăpânea și el o așezare destul de încăpătoare, având și curte largă și întinse grădini, toate ocolite cu dichisuri.

Louise de Savoia, maica lui Francisc I, locuia la „Tournelles". Dar miazmele lăcoviștei din preajmă și trâmbițele țânțarilor o siliră să-și năpăstuiască reședința și să ceară adăpostire în casa d-lui de Villeroy. Stătù aici câtva timp și fiindcă-i priia mult, locul, îl dobândì în dar cu casă cu tot de la rege, care i le cumpărase de la vechiul stăpân.

Urâtul e o boală din toate vremile asupritoare pentru cine-l îndură și aducător de neastâmpăr, iar plictiseala de care suferea principesa era, pare-se, fără leac. Curând, obosită și cu locuința aceasta, o dărui lui Jean Liercoun, maître d'hôtel al Dauphin-ului și nevesti'-acestuia, Julie Dutrol.

În 1559, Enric II, rănit greu într-o nefericită întrecere cu armele, se prăpădise, bietul, la hôtel des Tournelles, și lăcașul unde căzuse regele fu urgisit de toată lumea.

Văduva răpusului cumpără casa „Tuileries" și proprietățile învecinate precum și o întinsă fâșie de ogor pe care o mai stăpânea ospiciul. Apoi, încinse bunul cu ziduri înalte și la capetele lui amândouă pornì să clădească întărituri și metereze. Însuși Carol IX așeză piatra de temelie, în veleatul 1563. Regina-regină însărcină pe Philibert Delorme să-i dureze palatul nou, — la mijloc, mai ridicat, să încapă și scara mare, un pavilion și alte două la capetele clădirii; statu' de jos, un cat și deasupra: terasele. Astfel se arătà, până la urmă, castelul în care-și alese șederea Caterina de Medicis. Mai puse la cale și multe împodobiri, dar turburările din vremea Domniei lui Enric III nu îngăduiră desăvârșirea lor. Enric IV luă asupră-și, cu regească râvnă, să le împlinească, năzuia chiar să depășească îndrumările lui Delorme, dar cuțitul lui Ravaillac îi curmă avântul. În timpul lui Ludovic XIII, Cerceau isprăvì lucrările, dar schimbase și înfățișarea palatului. Sub urmașul regelui, alte multe și noi pefaceri — căzneau să îmbine stiluri care nu se înjugau. Le Vau înlocui minunea de scară. Apoi, regele-Soare se mută la Saint-Germain și de acolo, la Versailles. Și vreme de un veac și peste, până-n anul de pomină, „Tuileries"-le rămaseră pustii.

La 6 octomvrie, sărmanul rege smuls din Versailles fu cărat aici. Abia au trecut doi ani, la 20 iunie, poporul asmuțit de răi năvăli înăuntru, iar la 10 august însângeră tot castelul; monarhul îl părăsise, ceruse azil „Legislativei". De-aici..., i se spune, clădirii, „Palatul Național" și, de pe cum știm, Conventul își ține ședințele înăuntru ziua și noaptea, mereu. Când Adunarea va lăsa palatul, numele vechi își va recăpătà dreptul.

Precum oamenii, și casele adăpostesc griji ori nepăsări, fericire sau zbucium, — ursita! În această privință cinstea lui va ține castelul pe culmi și pe povârnișuri, până îl vor mistuì nesocotința zurbagiilor și flăcările.

Viața, de când s-a pomenit, cu scurte răgazuri abia, n-a fost zbucium mereu? Desfătarea, un vis. Și visătorii nu văd mare lucru din câte pot veni. Negreșit, din scăpărările dălții poate licări lumina și gingășia din 'lunecarea penelului, pe pânză, dar nici una nici alta nu tălmăcesc ce se pregătește, pe mâine, înafară de artă. Și la ce bun să ne amăgim singuri!? Revoluția nu s-a pornit ca și furtuna și nici n-a născocit-o iadul, numai și tocmai când nu-și avea nici o îndreptățire — ca și când nesocotinții i-ar trebui temeiuri! Apoi, s-ar crede că viața țăranului pe tot întinsul Franței, în cei douăzeci de ani dinaintea răsturnării, era un trai în rai. Ce-l necăjeau și cine? Câteva dări și pe ici pe colo câteva jigniri, puține. Din păcate... ființau ele și strâmbătăți amare. În așezarea dărilor, în păcătoșirea Judecății și în armată erau, destule.

Domnia nepăsătoare a regelui Ludovic XV a fost un păcat. Nesațiul prea mare al câtorva bancheri și al fermierilor-generali și dacă fu folositor artelor, zvânta în neștire. Dar, poate că și frumosul și mărețul cer să se nască din căznelile amarnice ale altora. Numai că scrântirile prea mari cheamă ruptura. Furia norodului, stârnit de uneltitori, și-a avut totuși pricinile ei. Printre cele mai mărunte, n-a fost depravarea Justiției. Păcurite de interese, păscută de precăderi, murdărită până sus, a deschis povârnișul. Apoi, ușurința cu care te pot închide, oricând. Închisoarea sau lagărul! — Domnia bunului plac. Și nedreptatea nu e mărginită acolo unde s-ar cuveni să sălășuiască strălucind dreptatea; părtinirea petrece pretutindeni, fiindcă iscusiții au clintit rostul așezării, după voie. Au ros încet, și nu în văz. Gărgărițe. Au vânturat repede neisprăviții și nu s-a mai ales grâul, din gozuri. Ponegriți toți, nu mai crezi în nimeni. Adăști răsturnarea. Așa a început, chemată de mai toată lumea.

Au fost zile grele, astăzi e sărbătoare. Prăznuiesc întruna sfârșitul... *Terorii*. Au golit încăperile; toată lumea în stradă și, la poalele palatului, grădina „națională" e plină, forfotă lumea. Curg în șiruri dinspre chei, vin și pe podul umblător, peste șanțuri, se scurg spre piața-Revoluției, furnicar.

Stampele lui Debucourt și desenele lui Cochin II mărturisesc că soarele nu străbătea pretutindeni, în grădinile „Tuileries"-lor, copaci bătrâni și stufoși îi stăteau perdea în cale. Abia de câteva săptămâni încoace și pentru cinstirea *Ființei-Supreme*, la 10 iunie, „Comitetul Mântuirii-Publice" poruncise să se deschidă pe locul împădurit câteva alee. Astăzi, vântul trece în voie și soarele scaldă grădinile; iar dinspre piață, tufișuri numai, au mai rămas și arțarii, cruzi încă. Abia ici-colo câte un castan, umbresc băncile circulare de marmoră albă. David le-a închipuit după hexedrele pe care sporovăiau în Elada filozofii, stând.

N-au lipsit nici cânticele. Așa o duc de zile întregi. Până acum un ceas fuse o întrecere de glasuri: Berton și Kreutzer, dascălii, au venit fiecare cu corul lui. În sfârșit, s-au risipit și toată lumea răsuflă. Patronul birtului „ghilotinei", instalat în căsuța de lângă pod, a întins mese multe, bănci, a adus și din oraș câteva căruțe cu scaune. Îmbulzeală mare. Numai Iacobinii stau mai feriți. Nu se prea arată și n-o duc mai bine nici pe sălile Tribunalului nici prin coridoarele palatului. Stanislas Fréron a trecut de partea reacțiunii, — viță din Lunéville! *L'Orateur du Peuple*, ziarul său, are cititorii săi — mii! Corupt, sceptic și elegant, are și colții ascuțiți. Zilnic, rupe în dinți pe Collot, pe Billaud și pe toți îndrăciții de ieri. Când lasă condeiul, apucă toroipanul și atunci e mai rău! A mai purtat și în Marsilia și la Toulon, beldia. O mânuiește strașnic. Apoi, fiecare mahala și-adună socotelile și vrea răfuiala. Au ieșit multe la iveală; nu e dosar să nu cuprindă între scoarțele lui porunca „Mântuirii-Publice": „Neîndurare!", și toate semnate Robespierre, Couthon — mai ales,

Saint-Just! dar și Barère, Billaud-Varenne, Collot d'Herbois... În fiecare zi sosesc, din țară, noi mărturisiri atât de groaznice, că și împricinații stau uluiți.

„Le jour tar-dif de la ven-gean-ce!"..., răsună tot mai tare. Freamăt, neliniște. Unii se scoală, pleacă. Alții le ies înainte veseli:

— Vive les muscadins!

— Hou-rah la jeunesse!...

Sunt flăcăii lui Fréron. Iată-i grămadă, vin dinspre „Feuillants"-i, au coborât terasa, aleargă. Acu', se arată. Sânt mulți!... Pălărie joasă-tare, cu cataramă, borurile mari; plete linse — urechi clăpăuge, uitătura cruntă. Gulerul răsfrânt; gâtu-nfășurat și peste fălci, parc-au zăcut de scrofuri. Și îmbrăcați... fistichiu, jiletcă vișinie largă, lănțișoare și medalii, frac pătrat prăzuliu, pantaloni pe crac, scurți și vărgați; caltavete argintii, ciorapi bălani și pantofi cu bucle. Malagambiștii vremii! iar în mâini, ciomege strunite. Înfățișare cam pestriță, pentru vrednicii oșteni ce s-arată să fie, dar așa cum sânt... iată-i deodată stăpânii străzilor.

— *Le jour tar-dif de la ven-gean-ce!...*

și iepurii au tulit-o! Cuvintele lui Souriguière, muzica lui Gavaux și mai ales ghioagele bătăușilor i-au pus pe goană; fug și se ascund.

Parisul e beat de dor de viață! — fiecare își numără morții, n-are timp să-i plângă, vrea să-i răzbune. Au crezut oamenii, că în cei doi ani de groază nu au urcat puntea, sus, decât aristocrații și de aceea nu-ți dumirești pentru ce deșteptarea și-a găsit ostași tocmai în lumea prăvălioarelor și a atelierelor. Adevărul e că două treimi din marfa lui Sanson era alcătuită din sărmani din popor: slujnice, negustorași, artiști, soldați și țărănime, — iată clientela lui Fouquier. Și ai lor cer, acuși, cu îndârjire capetele călăilor adevărați. Vor pătimì mult Jacobinii! Parisul pe care-l socoteau cu dânșii le e împotrivă. Mișcarea a și pornit... din teatre, întâi. Abia li s-au rostogolit capetele în coș, celor trei și chiar de a doua zi, simandicoșii de ieri sânt caraghiosiți pe scenele tuturor teatrelor. La „Variétés", vezi în fiecare seară pe Robespierre poruncind... în sala verde, și supus lucru mare pe punte; exact două tablouri. Lumea face haz. Vinovații mari și păcătoșii mărunți sânt luați toți în primire. La „Théâtre de la République" se joacă *Mahomet*, s-a jucat și *Timoléon*.

S-a schimbat Parisul! Uite, grădina aceasta era plimbarea elegantelor din lumea mare și acum... deputații și orcine pe care-l iartă treaba își fac de lucru și cască gura aici. Piața-Grevei e teatrul alaielor și al defilărilor gărzii-naționale. Palais Royal, și astăzi încă, „forum"-ul Revoluției, locul guralivilor și al agitatorilor, — oameni cari vor să mântuie Națiunea, între două înghițituri de rachiu. Desigur, când șase-șapte ani îndărăt, Louis-Philippe-Joseph schimbase domeniul său, princiar, în local de trăncăneală și chefuri, habar n-avusese ce renghi va juca vărului său, regelui. Și nici c-a fost club mai primejdios Coroanei! decât acest bâlci de păreri.

Dintre săvârșirile mai aspre, ale lui Ludovic XV sau, mai degrabă una din îndrăznelile cele mai cutezate ale miniștrilor săi și îndeosebi a cancelarului Maupeou, fu măsura luată împotriva parlamentelor. Și mai vârtos, surghiunirea celui din Paris.

Cardinalul Richelieu stăpânise Înalta Curte prin aleșuiri și asprime cruntă; Ludovic XIV îi astupă gura, Regentul îi slobozi glasul, iar René de Maupeou îi izgonì din scaune pe toți. Fapta, în sine, folosì doar să dovedească josnicia curtenilor, slugărnicia și

păcătoşenia câtorva magistraţi păcuriţi şi, întrucâtva, semeţia altora puţini, să-i numeri. Şi..., încă o pată pe Domnia regelui!

. Parlamentul din Paris fusese dizolvat în februarie 1771. Îi luase locul un „sfat", alcătuit din oamenii de casă ai puternicilor zilei. Cel înscăunat din nou de Ludovic XVI se înfăţişă, din prima zi, cu ifos grozav. Când o luase din loc gonit, îi lătrase batjocurile în urmă; la înapoiere, cântice şi osanale. Făţărnicie şi aroganţă, — coborând, au mers şi obiceiurile! Iar oblăduirea capitalei, din cât fusese ea de nevoie, încă i-a mai crescut stricăciunea. Mai înainte, mai făcuse niţel bine —› acu', rău în neştire! Încuviinţează năzbâtii, le şi face. A întocmit singură case de joc, acolo se despuia lumea şi case de împreunări, unde se despuiau cu toţii. A trebuit să le închidă, şi s-au deschis altele, sute! Poliţia, vânturând lăturile, s-a murdărit groaznic. Apoi, pătimaşele ei cercetări nu cruţă nici un cămin. Tainele fiecărei familii şi faptele cele mai neînsemnate, ale fiecăruia, sânt aşternute în catastif. Sistemul însuşi de cercetare s-a înnoit mult. În trecut, poliţia d-lui de Sartines era discretă, cuviincioasă şi onestă, mari slăbiciuni! apoi, nu ştiuse încă de „agenţii provocatori", o născocire foarte utilă şi care înlesneşte să te întâlneşti mai des cu vina şi acolo unde o aştepţi tu să s-arate. Negreşit că ocrotitoarea oraşului sporind suma iscoditorilor, numărul borfaşilor şi al tâlharilor a scăzut cu numărul celor luaţi în slujbe, de poliţie. Dar binefacerile acestea, obşteşti, costă mult pe cetăţean; e drept, l-a mai scăpat de gâtuiri şi pumnale dar poartă, biet, lanţuri grele acuşi — i-au măcinat libertatea. Într-o măsură, a vrut-o singur. Clasa mijlocie avea doară întâietate socială şi economică; politiceşte. mai scăzută. În negoţ, priceperea şi libera voie îi asigurau roade frumoase. Averile-i sporeau, cu fiecare an. O precădere politică, însă, i-ar fi putut aduce şi putinţa să-şi apere prin tarife vamale câştigul, să-l crească, să-şi facă singură legile. Din belşug, i s-au născut nesaţiul şi invidia. Apoi, clasele privilegiate, aproape scutite de impozite, monopolizau slujbele grase şi toate locurile în armată, şi uniforma e aşa de frumoasă!... Jindeau şi făceau zâmbre.

Ursita cuiva nu călătoreşte mereu singură, pe lume. Merg înhămate nevoile. Abia ale nevolnicului trag la ulube. Înfăţişările molcome şi drăgălaşe pe care ni le-au lăsat pânzele şi stampele vremii înşeală, sau nu spun ce se pregăteşte. Le priveşti şi crezi că Revoluţia a izbucnit aşa deodată peste făpturile lui Watteau, atât de gingaşe! Sântem abia la începutul veacului al XVIII-lea... Curând, dragostea cade în desfrâu. Putregai, peste tot. Şi arta, însăşi, nu mărturiseşte decât ciudăţenia timpului. Toţi îşi petrec viaţa în blânde desfătări, în poezie dulce, în necurmată tihnă. Şi nu poate rămâne astfel. Omul e neliniştit din fire. Trebuie să se frământe.

Un şipot, o salcie pletoasă, un firicel de apă care zvâcneşte în sus, din avuz; o coapsă trandafirie, un sân de femeie, un noruleţ încins de Apus — în măiestria lui Fragonard, toate mărturisesc râvnă şi înduioşare, simplicitate şi gust, înţăles şi nevinovăţie. Stări înjugate, nu pot călători lung împreună. Poamele lui Chardin, nurii din obrăjorii fiinţelor lui Boucher — toate spovedesc perfecţiunea. Adică împlinirea unei alcătuiri: *civilizaţie!* uitare vremelnică a mizeriei omeneşti.

În saloane, sporovăiesc. Fraza încântă, spiritul scapără şi inima e zilnic cuprinsă de freamăt şi totuşi, mărturisirile sânt înşelăciuni numai. Adevărul s-a irosit. Plictis şi oboseală, pe de-a rândul. Din osteneală se naşte şi înfrigurarea şi, din aceasta, porneşte frământarea minţii. Părerile — dănţuie. Mâine, hora — *Ça ira! ça ira!!...* Totul se urneşte cuviincios,

agale. Nu-ți dai seama și nimeni habar n-are că ce era mai de seamă a pierit. Ceea ce fusese reazemul vieții, *credința*, s-a stins! Momiții iadului au cuprins golul — uneltesc, amețesc, topesc încet-încet tot ce a fost. Osia s-a frânt pe loc, de la buccea, și roata pleacă singură. Domol, întâi. La vale. Alt drum, negreșit. În dragoste nu mai cred, pofta le ajunge. În slujba altui crez, curând, vor uită și de prieteșug. De cârmă nu vor să mai știe, vor să fie slobozi. Și fiecare, din propriile sale neajunsuri, țese necazul tuturor. Se îndoiesc de orișicine. Privesc crunt, asmut, clevetesc; gata să se încaiere. Se preface jocul.

Și pe deasupra, răzbate bucuria năzdrăvană pe care le-a hărăzit-o izbânda. Pilde, câte vrei! noaptea de 4 august, apoi... serbările *Federației*. Parcă s-au molipsit de fericire, și zac. Ca ieri, aproape un sfert de milion de oameni, în Paris, toți vor să sape și să care cu taraboanțele pământ în câmpul lui Marte, să taie toți împreună o vâlcea dintr-un deal, cât o moviliță! La repezeală. Treabă, S-au adunat din toate colțurile Franței, s-au întâlnit aici și se strâng în brațe. Se pupă, sughit și plâng. Nicicând nu s-a urlat atât. Se bocește cel de le vorbește, gem și plâng și cei care ascultă. Și ce nu le-a mai dat în gând!? Au prins vreo treizeci de besmetici, i-au îmbrăcat pe fiecare în portul altei nății: Afgani, Tătari, Turkestani..., unguri, Armeni, țigani, 'Talieni, plătiți cu doisprezece franci de cap, sub vătășia prusacului Anacharsis Cloots, s-a sfârșit și cu el! puși să se înfățișeze „în numele omenirii" și să zbiere verde în obraz și fără omenie, tot ce aveau de spus tiranilor. Și câte și câte! Doamne păzește!

În toamnă, două săptămâni după ce au golit Tuileries-le, prăznuiau ziua morților. Văduve și orfani, încotoșmați în cearceafuri albe, încinși cu cingători negre, duc într-o arcă poleită jalba din iulie, un an îndărăt, când ceruseră în zadar „Republica". Și în urma lor, coșciuge mari cătrănite, multe! — atâtea cât să încapă și câți or să mai moară, iar la încheiere, o namilă de mucava, „Legea", înconjurată de judecători adevărați și mititei cum sânt, și alta mai dihai, *Libertatea* și după ea, smerită, Adunarea în șir. Ambele arătări învestmântate din belșug, haine scumpe și încăpătoare. A doua zi..., zăceau amândouă târfele în piață, pe spate și despuiate.

Baremi înmormântarea lui Marat!... a rămas de poveste. Culcat într-o rână pe o prostime muiată zoi, zugrăvit de David și stropit iute la toate răspântiile unde opreau, să amintească baia! și pe drum bocete și vaiete și urlete!... Plângea bietul popor fiindcă s-a ucis, și nu-și vedea labele roșii de sânge. Parcă mai știe ce face!? Prins în vârtej ca și regele Lear, rătăcește. Și vorbe... și vorbe, mari și umflate! În luptă cu creștinismul, și-au pierdut cumpănirea. Creștinul n-o pierde niciodată. Cuvinte sforăitoare: „Austriaca, perversă și depravată, l-a îmbrobodit pe «prostomacu'»! Gura demagogului a amuțit, dar a lăsat ciraci.

Altul, cu răsunet mai mare — fiindcă nu-l înțeleg. Stil umflat, bășicat și nerod; când cu fuga regelui, abia au trecut trei ani! Camille Desmoulins:

— „D-lor, ar fi o calamitate, credeți-mă! ca acest om perfid să se mai întoarcă, și ce am putea noi face cu el!? Ca și Tersit ar veni numai ca să-și verse aici lacrimile grase despre care pomenește Homer și"... Veghează și cei de pe străzi, aud și zbiară: — „Rege perfid! tiran! monstru!! Bubă-rea! Tersit!!". Sau aflat-au cumva dintr-un ziar că regele se vaită și plânge de câte rele-i face „*Austriaca*", se tânguie și ei. Iar când l-aud pe Danton tunând: „Numiți-l în numele omenirii întregi becisnic!!", se răzgândesc și cânt cu hohot. Bietul norod, e el însuși de plâns! prins cum e de zurba vorbelor goale. Vreme tristă, tot e putreziciune! Fundul bălții s-a săltat deasupra, s-a revărsat. Mocirlă.

Prea adesea socotim Revoluția ca și când ar fi fost întocmită cinstit. Poate că puținii de bună credință, care au împins la neispravă, nu și-au închipuit că hămesiții n-adastă decât un semn, să se repeadă. Capitala gemea de necăpătuiți, provincia era plină de milogi, hârțăi și mulți scăpați din pușcării și toți așteptau... să-și croiască singuri o justiție pe măsura nelegiuirilor ce aveau să facă. Cum știm, patriotismul acoperă toate poftele. Acriții și neisprăviții și toți care au cu careva o răfuială s-au unit repede cu cei înduioșați numai de suferințele altora. O lume de răsculați. Cine? Mulți avocați, procurori, doftori..., înșiși feciorii sau nepoții vechililor și ai slujitorilor nobilimei, și cărora au îndrăgit averile, după ce le-au urgisit și le-au despuiat odraslele. Negreșit, cu ei împreună și toți ahtiații. Odată dandanaua pornită, n-au mai avut frână. Omul cinstit rămase fără sprijin. Avea, bietul, prejudecăți și cum se putea împotrivì celor care n-au? ba și mărturiseau nerușinare încă.

Și chiar dacă nepotrivirea stărilor n-o fi fost ea singură cauza, tot a ajutat mult la răsturnare. Și mai sânt încă multe! așa și în 1786, tractatul încheiat cu Anglia și care a sacrificat industria în folosul agriculturii.

S-au stins coșurile fabricilor și mulți au rămas fără lucru.

Eulart Nicolas și Anthelme, oameni potoliți amândoi, coborau tocmai scara de la „pavillon de Flore":

— Și cum îți spuneam, s-au închisără fabricile pe capete...

— Știu, și taică-miu bietu' spunea: Neisprava 'ceasta o s-o plătiți voi, flăcăilor! și frate-meu de colo, să-l întrebe, și la ce noi?! Apoi, ploi mari și inundațiile au nimicit recolta, în 87 și câte!

— Prefacerile cer și ele prefaceri; Robespierre n-a vrut să ne aservească neisprăviților și golanilor!? ba a vrut să...

— Și *tiers*-ul a reacționat.

— Tocmai. Motive, motive..., iată thermidorul! crede-mă...

— I se suise la cap, și fără sărbătoare-aceea...

— Care... serbare?!

— 10 iunie, care!? sărbătorirea Atotputerniciei.

Caaàscă...

— Da, poate. Totuși, problema religioasă n-o tăgăduise nici Vergniaud și...

— Sub aspectul individualist, numai. Pentru tiran, însă, fu o chestiune colectivă, socială și dacă propuse Conventului să recunoaștem pe Dumnezeu și nemurirea sufletului, era pentru rațiuni practice, — se-apleacă, ia de pe jos o smicea, o frânge.

Nicolas se oprește în loc, se uită la el:

— Nu cumva te-a convins, de dincolo tocmai!?...

Anthelme râde:

— Pă dracu'! Dar adu-ți aminte, învinuia ateismul nu că ar fi o rătăcire, dar că e de esență aristocratică..., — pornesc înainte.

— Cum adică?

— Și că e peste înțelesul norodului și al vremii, zicea...

— Adică mai târziu, crezi că?...

— Și astfel primejdios moralei publice. Îți repet ce spunea.

— Cam avea dreptate. Și deismul său îmi părea, și ascultându-l, mai evoluat decât al lui Jean-Jacques.

— De mai trăia, realiză un fel de pragmatism, sigur!

— Un deism social, da. Poate. Vezi, Rousseau a înnebunit o sumă de oameni, care fără el ar fi fost proști sau caraghioși, numai.

— Nu e cazul, dar parc-am mai auzit vorbile astea?

— Sunt propriile cuvinte ale lui Barnave...

— Săracu'!

— Când cu convocarea...

— Statelor Generale, știu, așa și e! dar crezi că era îndrituit să le spuie?

— Azi, când evenimentele ne-au depășit pe toți... Mais voici la barraque du pontier, am ajuns, — se oprește.

— Vrei să prânzim aici? nu...

— Să mergem la madame Chevet atunci.

— Acolo găsim toate bunătățile mărilor. Stacoji, are?

— Te cred! Străbat aleea principală și se pierd în mulțime.

Revoluția, negreșit, n-a făcut-o unul singur și nici o întâmplare, numai. Nevoi erau, pretutindeni, dar toți călătorii spun că oblăduirea cea mai blândă stăruia în Franța. Iar dacă răsturnarea grozavă n-a izbutit și aiurea e că cutare element sau cutare împrejurare au lipsit. Și Robespierre și Vergniaud ieșeau din aceeași zdravănă burghezie provincială care fusese însăși puterea Franței monarhiste. La început, în revoluție, masele nu dau victime și nu fac prea multe, n-au viziune și pricepere și nici program n-au. Marele dispărut avea... De când luase frânele și până să cadă, nu i-a stat nimeni în drum, dimpotrivă. Aproape de când pornise, chiar.

Ciudat! și Voltaire și Rousseau au cules osanalele unei clase căreia îi tăgăduiau rațiunea de a fi.

Mai c-au isprăvit cu nobilimea, iar acu' după 10 thermidor, zile în șir, toți săvârșiții din piața mare numai Jacobini. Li s-au tăiat capetele fără să fi fost judecați măcar!

Arly, fost deputat, și Claude Alardet trec, vin spre casa paznicului podului, unde e și birtul.

— Strașnică tocană!

— Îmi gâdilă nările.

— Își fac concurență, se-apropie...

— Cine?

— Rovin, bucătaru' lui și tocătoarea din piață.

— Au scos-o, alaltăieri. Dar nu găsim masă.

— Ne mai învârtim oleacă, — pornesc înainte. — Da... pe la două dup-amiază m-am întâmplat pe-acolo...

— Unde?

— La Panthéon, acu' cinci-șase zile, în 28 ale lunii trecute...

— A, da, după...

— Tocmai soseau baletistele de la Operă, cu trăsurile.

— Te-ai ținut după ele, craiule!

— Nu zău, fuseseră chemate pentru slăvirea lui Bara și Viala, victimele...

— Era vorba să vină și școala militară, acolo, nu?

— Și s-au amânat toate fiindcă... ce pregătise el...

— Cine?

— Blăstămatu' hotărâse să-și ucidă toți adversarii!

— Serios, crezi?

— Ba bine că nu! sărbătoarea era prilej, numai, să-și adune partizanii.

— Vor mai muri ei mulți, — au luat-o pe o alee laterală.

— Și mulți, fără să știe măcar pentru ce cauză au luptat. Până ieri, au izbutit cei mai fioroși. Ei au învins!

Surâde:

— Găsești?

— Incidentul acesta politic...

— Cu vremea, va fi evenimentul cel mai de seamă. Zic, mâine, vor trebui să plece și vor face pe mironosiții.

— Sânt mai dârji decât îi crezi, dragul meu.

Pe drumulețul de-alături, o goană nebună. Îi fugăresc; ... țipă.

— Privește cum îi împrăștie băieții! Da, ai dreptate.

— Ce mă sperie... e uzurparea autorității și destrămarea noțiunii de dreptate! și țara, biata, e coaptă pentru samavolnicia răilor.

— Crezi adică că ar fi aplicat Constituția?

— El? asta sau alta, dar...

— Din punctul lor de vedere, execuția lui Danton, ce stupiditate!

— Eei vezi, tocmai... incidentul acesta l-a dat de gol pe cel'lalt.

— Cum?

— L-a arătat drept ce era într-adevăr...

— Adică...

— Reprezentantul celei de a patra stări.

— Da, a deșteptat proletariatul.

— Și era și firesc ca toți desculții să vină la el.

— Da... De când mă țin să te întreb, era nobil, de neam cumva?

— *Derobespierre?* nu. Dar îi plăcea grozav să-și afirme o obârșie nobilă și abia când s-au abrogat distincțiile, lăsă și el particula.

— Totuși, să vezi... bunică-mea ne spunea că auzise vorbindu-se despre un oarecare Robert de Robespierre...

— Mai auzea ea bine, baba?...

— Cică ținea o dugheană, la Lens și vindea basamac, lumânări, sare... Din cele ce-i trebuie nevoiașului.

— Înțeleg.

— Danton, ăla, era om de Stat! Nimic de zis.

— Un mare mânuitor de realități, dar...

— Și călcà pe pământ.

— Și bun diplomat!

— Da.

— Celălalt, dascălu' de absolut și...

— Cine?

— Moralistul, cine!? oricum, împreună puteau înfăptui multe, alcătuiau straşnic Republica.

— Poate că ne tăiau şi capu'...

— Dezbinaţi, s-au pierdut şi au pierdut-o, — se opresc, au ajuns la podeţ.

— Nu ştiu, vorbeşti ca şi când...

— Şi cine ştie ce belele ne mai rezervă viitorul!? eu cred că...

— Şi cam ce adică?

— Mă tem de dictatură! dar... Uite, s-a liberat o masă. Mi-e frică de dicatura... legalizată.

Grăbesc şi s-aşează. La timp, că le-o suflau masa alţii.

— Circulaţi... circulaţi, cetăţeni!

Ochiul poliţiei veghează. Au groaza întrunirilor în aer liber, mai ales, de câteva zile.

Danton îi lămurise: *„Ai fost dedesupt? sui' acu' deasupra! iată Revoluţia!"*.

Şi toată pizma şi josnicia s-au întocmit călăuze. Omului cinstit nu-i rămase decât resemnarea, în frică. Teama însă e molipsitoare şi-i cuprinde pe toţi care o inspiră. Înşişi denunţătorii şi care nu văd decât suspecţi, sânt zăpăciţi de spaimă. Poporul care nu presimte decât urgisiri, trăieşte el singur în groază. Iar ucigaşii spun: „Noi ne apărăm numai!", şi mai s-o creadă şi ei.

Adunarea stăruie în boclucuri, înfricoşată şi ea. De sus din tribune, urlă, spumegă câteva sute. Cei mai mulţi plătiţi să-i înnebunească şi când ies deputaţii, îi înjură ba-i şi lovesc. Ajung acasă; găsesc alte ameninţări, scrise. Scrisori anonime, osânde şi li se vesteşte sfârşitul. Dârdâie şi le clămpăne dinţii.

Abia când pornesc asupra duşmanului afară, să-i facă şi lui frică, li se mai potoleşte spaima. Şi de la teamă, trec la bărbăţie. Înfăţişarea nouă a înmărmurit Europa. Mai era altă ieşire?!

Dacă *isprava* ar putea baremi vindecà, pe oameni, să se mai minuneze! Să-şi capete şi limba înţelesul ei de totdeauna. Acu', delaţiunea se cheamă virtute; ura, datorie către patrie. Asasinatului-i zic „justiţie supremă"... La iuţeală, o limbă curată, mlădioasă şi cea mai măsurată, aceea pe care au scris-o filozoful din Ferney şi cărturarul din Langres, ajunse graiul cel mai pretenţios şi cel mai bădăranos, — fructul oratoriei!

Drama socotinţii nesocotite s-a împlinit. Născocire drăcească a minţii! prin calea ei răzbate Necuratu' în noi. Şi în faţa păcatului ce fuse dezlănţuit, ceea ce mai era dumnezeiesc în ins s-a prăbuşit.

O înspăimântătoare autoritate s-a stins sus pe punte, după ce îşi mistuise toate pâraiele. Şi golul îi înfricoşează pe cei rămaşi la cârmă. Depolarizarea, venită pe neaşteptate, i-a uluit. Vârtejul i-a găsit nepregătiţi.

Păstrarea la guvern a acelor oameni aspri, mulţi dintre ei curaţi, băneşte şi pătrunşi de concepţia civilă a Statului, ar fi putut să împiedice, poate, alte zădărnicii mari de care nu va fi ferită Franţa.

În grădină, unii pleacă, alţii vin; mulţi adastă. Poporul bea şi mănâncă şi râd, bieţii oameni. Par bucuroşi, şi totuşi veselia nu stăruie în privirile lor. Amintirile l-apasă pe fiecare. Printre ei, desigur, destui nepăsători sau, mulţi, habar n-au de cele întâmplate şi mai puţin de greul întâmplării. Uite, colinzi mahalalele... Roule, Saint-Lazare şi vezi singur cum lumea îşi vede de treabă şi nu ştiu nimic. Îşi duc oamenii viaţa de toate zilele, se

căsătoresc între ei, nu-și părăsesc curțile lor cu săptămânile și cei mai numeroși n-au aflat nimic mai de seamă. Au făcut ca și toți, astăzi, au ieșit la uliță. Odat' ajunși, acolo, s-au luat după alții. Aici, i-a chemat mirosul de bucate și zgomotul petrecerii.

Mijloacele de difuzare, din vremea noastră, lipseau. Afli ce vezi, abia, și ce ți se spune. Majoritatea trăiesc viața din jurul lor. O compartimentare dusă la extrem, poate, dar și din cauza nevredniciei drumurilor; călătoriile se fac anevoie. Apoi, viața politică a Parisului nu e și viața orașului, departe! Ce să le pese lor de politică!? Iar cei de pe la țară, ce știu ei despre întâmplările zilei? În târguri, își vede fiecare de rândul la pâine, când e, sau rabdă. Oare când se ucidea la „La Force" cu furca, cu parul, spusu-le-au ceva!? Abia de știu ce li se șoptește. Prind negreșit și știri mincinoase, destule.

Sosesc mereu; când crezi că s-a potolit ghesul, vin alte valuri. De ce nu stau locului Parizienii? Chestie de temperament, desigur, dar și fiindcă așteaptă... Veșnic, așteaptă ceva — lucruri noi, o întâmplare, mai știi!? Abia începuse beleaua mare și o credeau isprăvită. A doua zi, după căderea Bastiliei, nu se pupau în stradă!? Și poporul și toată lumea se bucurau. M-me de Genlis, pe unde o fi? — la Kingston sau la Londra, — pornise și ea în grabă pe străzi cu cei trei copii, elevii, după ea. Unul din ei, era viitorul... Louis-Philippe I. Ajung în rue Saint-Antoine, se întâlnesc acolo cu abatele Morellet; o întreabă:

— Ce vânt vă aduce?

— Să contemplăm ruinele groaznicului monument al despotismului!, — îi răspunde aprinsă guvernanta copiilor lui Orléans.

Bastilia, nu începuseră s-o dărâme, sta în picioare; și părintelui îi râdeau ochii:

— Ce chiulhan, ce veselie!, — păs', enciclopedistul ospătase și el, în tinerețe, câteva luni acolo, musafirul regelui.

Buturuga mică răstoarnă carul mare, — comandantul batalionului de gardă, Houryi, era un zbir; nu-l iubeau soldații săi și Bastilia n-a fost apărată. Putea fi, și multe nu s-ar fi întâmplat!

De la Pont-Neuf și până' aici, o mare de capete. Trec mereu. Pe pod, se scurg în zilele de lucru pe puțin treizeci de mii. Privește-i, toți dau din mâini, la toți le umblă gura moriscă. Perpetuă mișcare, astfel se înfățișează Parisul. Toți zbiară, urlă, fluieră, suduie, râd. Printre ei, o mulțime de trepăduși sau negustorași, mărunți, vrând să acopere vuietul, mai tare îl cresc.

Patru ani înapoi, nici un bal, nici un local mai de seamă, deschis, unde să se strângă. Toți stau și adastă. Încet-încet, vin și întâmplările. Agitațiile cresc — adevărate răscoale. Prădarea locuinții lui Castries, în urma duelului său cu Charles Lameth, dădu semnalul. Apăruse „la septième lettre bougrement patriotique du Père Duchesne". Politica se mutase în stradă; 'lunecase și în școli. La liceul „des Quatre Nations", elevii bursieri îndârjiți împotriva dascălilor lor preoți care au prestat jurământul, s-au înarmat și au năvălit în casa principalului... Abia i-a potolit un detașament din gardă. Le-au ridicat bricegele și praștiile, i-au culcat, le-au luat și pachiștele de la nădragi și ghetrele. A doua zi, externii vor să-și răzbune dascălii. Lanț, boroboațele!...

La 17 iulie '89, când regele venise la Hôtel de Ville, credeau că libertatea a gonit Revoluția și că Garda Națională a instăurat de-a-pururi ordinea, în țară. După 4 august, au crezut în egalitate iar după ce au încărcat familia „*boulanger*" de la Versailles și după ce au cărat-o și au închis-o aici, în Tuileries, erau siguri că scăpaseră de foamete.

În '89, mişunau străinii pe toate uliţele; la Butte Montmartre, mii cu burta la soare, abia se învrednicesc să dumice posmagii muitaţi gata. Se mai găseau de-ale gurii. Berechet. Şi grija fiecărui deputat, sătul: „Ce o mai fi şi pe-acasă!?", atât. Curg scrisorile. Pe preotul din Prouvy, chemat şi el să înfăţişeze Naţiunea, îl supără în Capitală păduchii şi vinul i-a coclit gura, dar datoria-l ţine în Paris. Amărât. Pe altul l-a încins dorul... de multe, trăia cu moaşa din sat şi se obişnuise, omul, cu vinuleţul din via lui, — rabdă, în slujba patriei. Marchizul de Marsay, necăjit, cum să-şi aducă nevasta, bucătăreasa şi tacâmurile mai iute!? Şi vremea trece!... În sfârşit, după *Varennes*, spaima le-a secat burta; friguri, şi purgative — similia similibus curantur. Apoi, gândul la recoltă îi stăpâneşte pe toţi. Spectrul foametei îi mână în biserici; rugăciuni peste tot, şi la Evreux. După isprăvile din 92, şi-au mai pierdut nădejdile.

Marchizul de Ferrières, un bătrânel de ispravă, om de duh şi de viaţă, — iată-l, s-a aşezat la o masă lângă alţi doi, doi emigraţi sosiţi de curând, se cunosc după straie. Îl aşteptau. Le spune:

— ...şi s-au perindat multe, am văzut tot circul! Mă gonea urâtul afară din ascunzătoarea mea. Schimbam des bârlogul. Erau să mă prindă de nenumărate ori. Colindam birturile, cafenelele; pe puţin, intram în şase-şapte zilnic. Ce să vă spun? N-ai văzut piesă de Molière să întreacă ce vedeam eu acolo! Îi am şi acu' 'naintea ochilor. Unul face şi preface constituţia; altul, cocoţat pe un scaun, citeşte un pamflet în gura mare; la o masă, fac procesul miniştrilor, ori că împart slujbele, toţi vorbesc deodată! fiecare cu auditoriul său. Ba-l şi aşteaptă. Aplaudă, când vine. Aşa era peste tot. Duceţi-vă, îi găsiţi şi astăzi, la fel. Poate mai mult tineret, aş zice. Îi întâlnesc şi pe dânşii, în librării. Răsfoiesc mult, dar nu cumpără.

Ceilalţi doi, de la masă, ascultă. Trudiţi de drum sau curioşi să afle, dau din cap numai. Au stat departe de ţară, nu i-au trăit toate nefericirile, dar şi-au ros necazurile, grele. Mai toţi, lipsiţi de mijloace; mulţi fugiseră cu ce aveau pe ei. Curând, i-au ajuns nevoile. Imigraţii din Londra primesc, pare-se şi astăzi, 1 sch. pe zi, ajutor. Cam puţin! Germania e săracă lipită; la Hamburg, la Bamberg, la Koblenz nici un sprijin din partea cârmuirii. Când n-au, cerşesc.

— Unii o duc greu afară din cale! Să vă spunem..., sunt câteva luni, în februarie, în piaţa din Erlangen, pe o lapoviţă afurisită, ghemuit pe scăunelul lui şi ud leoarcă, cu lădiţa cu perii în faţa lui, un pricăjit aştepta clienţii, să le cureţe botforii. Contele de Vieuville... Poate-l cunoaşteţi?

— Maică-sa şi sora lui au fost decapitate. E vărul meu.

— Iertaţi-mă, ...face şi comisioane.

— N-are decât!

— Marchiza La Londe stă într-o cogeamitea sală... În fund, odaia ei, bucătăria şi o perdea; în faţă, cafeneaua — plină.

— Şi aici, primea ea lume prea multă...

— Marchizul de Montbazet aprinde felinarele pe străzi...

— Un huhurez! aici le stingea la ziuă, când pornea spre casă.

— M-lle de Saint-Marceau...

— Nepoată-mea. Fratelui ei i-au tăiat capul.

— Are o prăvălioară mică şi...

Zâmbește:

— O avea, drăcoaica!

— Cavalerul d'Anselme e actor, la...

— Juca prost, *whist* și gălăgios afar' din cale! Rudele lui toate au fost..., — taie-n văzduh cu palma.

— Toți?!

— Da, ba și prietenii lor. Și câți încă!

— Contesa de Virieu cârpește ciorapi sub un pod, undeva.

— Trebuie să se fi urâțit groaznic, baba!

— Apoi, peruchieri, portari, hamali, profesori de dans, slugi, iată ce au ajuns ai noștri, — oftează...

— Ați vrut-o!

Tresar amândoi.

Bătrânul:

— Scuzați-mă.

Negreșit, nu nememicia i-a mânat pe toți peste hotare. Și totuși, loialismul acesta, de-a-ndoasilea, al promotorilor emigrației, adică al celor care au pornit buluc, în 89, pe urmele contelui d'Artois, ale prinților Condé, Vaudreuil și Lambesc, nu putea avea decât urmări nenorocite. Să vrei să mântui monarhia declarând război Franței și stârnind asupră-i străinătatea toată!? Nesocotiții au frânt națiunea în două, au alimentat lupta de clasă, au înrăit caracterul Revoluției, care nu se pornise fiară încă. Plecând și făcând ce au făcut, au grămădit asupra aristocrațimii și asupra regalității răzbunări groaznice! Iată ce nu le spune, dintr-odată, moșneagul de lângă ei. Abia...

— Și nu vă arătați prea mult acum în lume, fiți cu băgare de seamă. Câteva zile, acu', mai merge; au alte griji, dar stau la pândă, să știți. Și nu uitați... să vizitați și cimitirele. Să aveți baremi o idee. Duceți-vă, numai, în... rue du-Fer-à-Moulin, la Clamart, la Vaugirard, de jur-împrejurul parcului Monceau, în rue du Rocher, la „Errancis", în Saint-Germain, în rue de Valois, pe de-a-rândul! în Ville-à-l'Évêque, la Madelein'-ă..., multe! tot cartierul Petite-Pologne, la *Picpus*, acolo să vedeți cimitir! câți zac înăuntru!! Prințesa de Hohenzollern umblă să-l ia, a și oferit o sumă mare...

— Și... de ce vrea?

— Fratele dânsei, prințul de Salmkilburg și alți cin'zeci și doi sunt îngropați acolo.

Îngălbenesc amândoi:

— Ne-a găzduit, am cunoscu'!...

— Când, Dumnezeule!?

— N-or fi zece zile de când... Aud că Yvonne de Montagu umblă să cumpere groapa comună, acolo zac mii! Ar vrea să ridice pe locu' acela o capelă. Vedeți singuri, de când ați plecat am ispășit amarnic aici!... Să nu mai vorbim.

Învălmășeală — zbierete, urlete...

— Ni s-a acrit, înțelegi!?

— Să nu te mai prindem cu porcăriile-astea aici!

— Nu ți-e rușine!?

Se grămădesc, vor să vadă...

De un an și mai bine, Candide, ginerele portăresei de la „Siguranță" și finul lui Amar, vindea jucării în grădină și înăuntru pe sălile palatului. Dever mare, marfa avea căutare: ghilotine mici; păpuși fără cap, în fel și fel de costume. Pornea cu coșul, plin, la nămiezi și până seara umplea punga, -l golea. Ieri, mai s-o pățească. Venise și azi, se apropiase de mese să-i îmbie să cumpere. Dar lumea, pesemne, s-a săturat rău, nu vrea să le mai vază-n ochi, spaimele; l-au luat la goană. S-a codit să plece. I-au aruncat marfa în țărână, au călcat-o în picioare, s-a ales și negustorul cu câțiva pumni și acuși urlă, se vaită. Paguba-l doare.

— Circulați-circulați, cetățeni!

Nu demult, lucrurile se petreceau altfel... Încăperile Luxembourg-ului gemeau ticsite. Zilnic, îi cărau la Conciergerie, la judecată și iar umpleau temnițele. Legea din „22 prairial" fusese votată și Sanson putea să-și primească încărcătura, fără conasamente. Osândit, urcai în droagă și cum ajungeai, gata! Te înhățau dup' amiază și până seara adormeai pe punte, sus. Grijuliu, să nu mai piardă timp, Fouquier-Tinville a scos din sala Tribunalului băncile apărării, mărise astfel incinta și s-a apucat s-așeze ghilotina acolo. O amabilitate, negreșit, față de condamnați; să le cruțe osteneala călătoriei. Bine. Dar l-a surprins întâmplarea... și *mașina* au mutat-o în piața din față, unde lucrase câteva zile.

Lescot, Payan, Vivier, Robespierre, Hanriot, Couthon... douăzeci și... toți fără cap, dar capetele toate într-o ladă cu leșul lui Le Bas întreg, la un loc, au fost îngropate la „Errancis", n-a trecut săptămâna. Dusu' lor acolo și înmormântarea națională au costat o sută nouăzeci și trei de franci, pe Stat și opt franci numai varul. Alți nouă, bacșiș groparilor să împrăștie bine praful viu peste trupuri, să nu-i mai poată cunoaște niciodată nimeni, să nu-i învieze cumva sfinți apoi.

În zilele noastre, cioclii țarului Rusiei și ai familiei sale au făcut tot așa, dar după ce le arseseră cadavrele întâi. Între Franța și Rusia se vor mai petrece, în viitor, multe schimburi de păreri și de năravuri. Își vor hărăzi între ele pilde, rădăcini și răsadul va fi, de fiecare dată, mai otrăvicios pentru cine-l va sădi la el acasă.

Țara e bolnavă — înfrigurarea din 89, căznelile din 92 și sângerarea cumplită din ultimii doi ani, apoi foametea care nu mai încetează au lâncezit-o, toate împreună i-au zdruncinat răbdarea. Vrea liniște și n-o mai poate găsi nici în Revoluție, nici în răsturnarea ei. Nu mai are patimi, i-a pierit și râvna. Vor însă să păstreze ce au agonisit, cu japca și cuceririle dobândite cu atâtea strădanii și suferinți. Sleită, bolnavă, țara, dar stăpână pe o comoară, nu vrea s-o dea înapoi — libertatea.

Bunuri naționale în sume de miliarde, aproape le-au topit și s-au îngrășat mulți, doldora. Franța e un câmp de luptă și are despuietori de cadavre. Javre. Lătrând și mârâind, însă, s-au încăierat. Vor ispăși greu, unii. Vreme, de când sunt de capul lor!... De păstrau o luminiță, o candelă baremi, dar au suflat deodată în toate și bâjbâie cu toții în întunerec până s-o face ziuă iarăși. Stingerea privilegiilor i-a lipsit dintr-odată de clasa conducătoare.

Așișderea și cu expropierea. Cum s-a făcut, i-a îmbucurat pe mulți, e drept și pe folosiți și pe pizmași. Dar bucuriile n-au viață lungă; pământul împărțindu-se s-a irosit zadarnic. Deposedarea unora în folosul celor mulți, dacă s-ar fi mărginit la fapt, numai, putea trece ușor; din păcate, măsura a dat roade, târzii și rele. Dintre acestea, fu și... 21 ianuarie. De lipsa clasei diriguitoare, pătimește mai ales Țara și viitorul neamului.

După ploaie, ies repede ciupercile. În astfel de vremuri, din sărăcirea altora răsar cei cu burțile aurite. Se fac afaceri strașnice! s-au făcut cu bunurile, s-au rărit; acu', alt prilej de pricopseală: ecaretele celor plecați și caretele și caii, mobilele celor fugiți peste hotare toate și averile celor asupriți, din țară. Membrii Conventului, unii, abia prididesc.

Cârmuitorii de astăzi, orice s-ar zice, nu sunt cei dintâi muritori care s-au întâlnit cu războiul civil și totuși, rămân singurii care au instăurat uciderea în permanență. *Teroarea*. Te întrebi, zăcuiește oare nevoia „groazii" în însăși firea norodului francez?... Împrejurările din 89 nu îndreptățeau nici „focurile" nici masacrele și nici toate sălbăticiile săvârșite. Țara era liniștită și nici o primejdie dinafară n-o amenința. Pe apa lină, avusese plutași și nu-i mai avea la furtună.

Apoi, cârmacii noi n-au mai putut răzbi și și-au tocmit ajutoare. Comisarii poporului vor apare și în altă țară, cândva. Cu aceeași cheie mașina socială va fi pornită iar. Jacobinism, bolșevism sau alte isme, funcționează politic aidoma: același regim, aceleași constrângeri le asigură Domnia și cu aceleași succesive epurații căznesc să rămână la cârmă.

Dictatura Terorii și a virtuții o întruchipase un fanatic, care urâse și disprețuise femeile. Și se cuvine ca vremea nouă să se înfățișeze cu o femeie...

— Așa. Uite și masa noastră, ne-a păzit-o săracu'.

— Gata-oprită.

— Și mi-e o sete!

— N-am venit noi prea devreme?

— Mai stăm de vorbă.

Își trag scaunele alături. Vin și Romme și...

— Știi că a și scos-o de la Petite-Force și... Mulțămim, Goriot.

— N-aveți pentru ce, — și paznicul pleacă.

— Pe Cabarrus, zici? încă de a doua zi a instalat-o la Chaumier'-ă, la capătul aleii Văduvelor.

— Văduvă, aia? N-a fost ea nici un ceas de când e. Unde, ziseși?

— Aproape de rond-point, la Champs-Elysées. Heei, psst! flăcăule, adu-ne câteva sticle cu...

— Grăbit rău, nu te-a auzit. Ascultă. Collot, cu afurisitu'-ăsta o s-avem mult de furcă! Acu' vrea să se războiască cu toți adversarii săi politici. Il veut, et...

— Une terreur à rebours?...

— Tocmai. Cere și capu' Mariei-Antoine Jullien și...

— Uite-o, tocmai trece.

— Se duce la masa ei, sus lângă chei pe terasă.

— Acolo-și petrece ziua, de luni de zile.

— Vede și apa cum curge și... capetele cum rămân, în piață.

— Vedea, adică, c-acu' s-a isprăvit. Știi, bărbat'-su și-a luat nădejdea...

— Adică?

— Să mai intre în Comitet.

— E și prea mototol, pentru treab-asta. Dar, adevărat să fie că Tallien purecă dosarele și strânge?...

— Este. Distruge tot ce l-ar putea compromite...

— Mai e nevoie?

— Grija... de mâine.

— Mai știi!?

— Fleacuri. Băiatule, adu-ne pahare!

— Ți-ai găsit! trecù ca vântu'.

— Uite-l că!...

— Gata era să vie grămadă, bietu'.

— Cu farfuriile... Da-da, grija, ziua de mâine și Tallien...

— N-ar mai avea parte!

— În fond ce e de capu' lui și de unde a răsărit?

— El? e fiul lui maître-d'hôtel-ului marchizului de Bercy. Până mai acu'... șase ani hoinărea pe străzile Parisului, apoi, ucenic la o tipigrafie, vânzător într-o prăvălioară, la „Souman"-ceaprăzaru', portar la *Français*... Așa și-a luat zboru'.

— Ascultă, Romme, tu o cunoști bine?

— Pe Thérézia? te cred!..., își răsucește mustața, — l-am cunoscut și pe taică-su. Cabarrus fusese bancher în Spania, undeva și fi'-sa s-a măritat cu fostu' marchiz, cu... Fontenoy, adică. Au trăit doar' câteva luni împreună; la Bordeaux, s-a arătat plină de patriotism.

Féraud, deputatul, se nemerise și el acolo, la o masă, alături:

— Vorbiți de patroana mârșăviilor săvârșite la Bordeaux? Collot tresare:

— S-a exagerat mult și, apoi, Tallien e foarte mândru de nevasta lui.

— Ciudat! Lumea zice că e a tuturor.

— S-a mai împuținat și lumea, și binefacerile doamnei.

— La urma urmei, le trăim cu toții, nu?

Féraud, cu paharul plin, întinde mâna; ciocnesc...

— Pour Notre-Dame de Thermidor!

Goujon venise și el și alții... Îi fulgeră ochii:

— Întreci măsură, domnul meu!, — aruncă vinul din pahar și scuipă.

— Știu că ți-e dragă!...

— Mi-e scârbă de ea!

— Orice ați zice, e ispititoare și... Uite c-a venit și băiatu' cu...

Le pune sticlele pe masă, le umple paharele.

— Surâzătoare și ușurică, dar... serios, nu credeți că-i datorăm serbarea de azi? Prieur:

— Aud că l-a îndrăgit pe Fréron, acuși. Nu este-așa, Vadier?

— E singura care-i plătește articolașele.

— Scump?

— Cu... ce are.

— Are condei bun, nu mai cârtiți.

— Îl cunoști demult?

— Pe feciorü' lui Elie Fréron? te cred. Am cunoscut-o... bine și pe soru-sa și pe tat'-su, un bisericos ce n-ai văzut și înjura toată ziua pe Voltaire și pe toți enciclopediștii; filozofii, ăia baremi, l-ar fi mâncat de viu.

— O fi el fiu' lu' ta'-su ori a' lui Stanislas?

— Să nu te-audă... că te rupe în bătăi.

— Ba c-o să ne fie acu' la toți frică de el, nu!?, — și se uită în toate părțile.

— Era adică... finu' rege'... lui Stanislas și al Adelaidei, parcă, dar dracu' mai știe...

— Vorba e că drăcoaic' aia face din el ce vrea.

Collot s-a sculat de la masă, vrea să plece:

— Ea a fărâmițat *Muntele*, ea l-a aruncat pe Tallien pe băncile dreptei și, dacă vreți să știți, ea a pus la cale grozăviile de la Bordeaux!

— Exagerezi. Roșcatule.

— Numai ca să compromită mișcarea, dar...

— Aristocrată, ce vrei!?

— Tu păzește-ți pielea, Collot.

— Nu-mi purta d-ta mie grija, și cum îți spuneam, Vadier...

Viitoarea prințesă de Chimay, pustnica de la Chaumier'-ă, e vedeta zilei și mascota tineretului. În cinstea ei și de ochișorii ei vâjâie noduroasele, bastoanele.

— Și cum vă spuneam încă de la alegerile din ... 92, nu trebuie aleși din cei care se cred de esență superioară, fiindcă... Féraud:

— Vorbești de?...

— Nepudrat, neras, l-ați văzut cum arătă când l-au pornit cu droaga? Romme:

— Urât mai era! Ia mai toarnă-mi și mie.

— Crezi c-ai să pa'i mai frumos? când te-or...

— Te poftesc să!..., — se scoală și pleacă. Vadier:

— Ăsta are presimțiri. Al naibii zăduf!

— Să nu-i pomenești de...

— Prea i-a plăcut să ucidă...

— Vorbești de Robespier'?...

— și l-au ucis.

— Adică, l-am cam..., noi.

— *Siguranța*, ea! că ce e drept, fără voi...

— Ce zici, Vadier, ce fuse și... asta?

— Revoluție... de palat, ce vrai să fie!?, — scoate din buzunar o foaie de hârtie aurită pe margini..., — E ruptă din propriul său album...

— De unde-o ai?...

— Mi-a dat-o Legendre, a fost acolo..., dar ascultați, — le citește: — Et le père Sanson...

— À d'autres!

— *Dans ses doigts vigoureux...*

Pressant mieux que nous son cou souple et docile,

Sut le dégager d'une humeur inutile!,

sunt versurile lui, credeți-mă.

— Sut le dégager de son sang, voulez-vous dire?

— Versurile sale, cetite de el și la *Rosatis*, ați uitat?... Et le père des humains...

— Acolo era vorba de nas, parcă?

— Și în piață, de grumaz.

— Ce răcnet, Doamne! uite, eram la doi pași de-aici, cu tine, Fagalde, parcă, nu? și...

— Așa zău, a zbierat, sărmanu' mai tare ca o vită la tăie'...

Întorc capetele...
— A, d-ta, Suberbielle?
— Așa-i stă bine medicului, să fie milos.
— Așa și... prietenului.
— Nu mai eram noi, demult, dar...
— De la prânz, de-atunci...
— Oricum.
— Pe mine, ce să vă spun, m-a impresionat grozav cel'alt...
— Văzuși? privindu-l cine putea să nu cate uimit, la el.
— Ah, zăltatu'-ăla tânăru', vrai să zici?
— Mai acu' câteva zile, când a sosit, i-au propus, aveau nevoie, l-a cerut și beteagu' să fie el acuzatoru' public în chestiunea...
— Saint-Just a refuzat.
— Așa să fie?
— V-o spun eu, sigur!
— Ia spune-ne, Vadier, ai tras spaimă mare când?...
— Nu, dar înțelegeți, răspunderea noastră...
— De după perdea, din dulap sau de sub masă?
— Fir-ați ai!...
— Ptiu!..., că cumplit puțea Amar, colegu' dumitale. Nu este-așa, Collot?
— E prea simțitor și... à propos, câți ani are... Robespier'?...
— Câți avea, adică?
— Parcă nu-mi vine să cred!
— Să-ți spun: s-a născut la ... 6 mai, în 58, da.
— În mai, zici. În mai? când la Răsărit, Saturn urcă deasupra orizontului...
— Și ce înseamnă?
— Semn de catastrofă!
— Și ce, n-a fost?
— Cum văd eu, nu e rost azi de mâncare aici, hai să...
— Adică-ți închipuiai că cu furnicaru'-ăsta? Bine că avem ce bea.
— Uite, mai adastăm nițel până se potolește lumea și...
— Și ce ne facem disear'?
— Mergem la Thélusson, vrei?
— Nemerim noi undeva, poate la... Hanovre, vreți?
— Mergem!

Peste tot se petrece. La balurile „Richelieu" și la cele de la Frascatti — se dănțuie pe ruinele care fumegă încă. Grăbiți, n-au timp să aștepte. Apoi, treizeci și unu de teatre. Cin'sute șaisprezece baluri, în fiecare seară. Muza zilei: Terpsicora. Dănțuie lumea, pe vulcanul toropit, pe gropile abia astupate. Prefacere feerică! Vestitele baluri „ale victimelor" — danțul celor vii, seamănă groaznic cu sumbra baladă a frescelor lui Holbein: ochii sătui de plâns, plini de necunoscut. Fiii și fiicele decapitaților împletesc pasturala. Se dănțuie la Carmes, unde se măcelărea în septemvrie, se joacă la „Jésuites", la seminarul Saint-Sulpice, la Filles-Sainte-Marie, în câteva biserici, apoi la Ruggieri, la Ventzel, la Manduit, în saloanele foștilor prinți, pretutindeni.

La Lyon, au inaugurat statuia lui Rousseau. A cioplit-o Chinard, și o mascaradă! un grup de fete despletite, cu cocarde în păr; printre ele, o grăsună cu țâțele pe rând în gurița copilului ce i-au dat să țină în brațe. Rotofeiu' urlă și soldații fac zâmbre. Pe soclu, jos, scris cu litere de aur: „*A chemat femeile la datorie, a dat copiilor fericirea!*" Bietu' Jean-Jacques!... azilu'... „Găsiții", el și cu pomenile?!

Vine, se-apropie de masa lor.

— Bună-ziua, Garat. Fostul ministru de Justiție:

—Bună.

— Nu stai cu noi? Îi fac loc.

— Cu plăcere, dar să vă spun... Pe cine credeți c-am întâlnit de dimineață?

— Pe Sanson? Féraud:

— Pe Louis, poate?

— Lăsați glumele. Pe Zamor!

— Harapu'... ăleia?

S-a umplut toată grădina, abia mai răzbat. Lumea — unii-așteaptă să se golească o masă, alții cască gura. Trec mereu, în sus și în jos: bărbați, copii, femei și cu plozii în brațe.

— Circulați... circulați, cetățeni!

— Tocmai. Uite, treceam prin rue Perdue și...

— Și nevasta dumitale nu se supără?

— La ce?

— Că treci prin uliț' aia!

— Și are șase copii! al nai'!...

— N-are, și lăsați omu' în pace.

— Așa, zi-i.

— A intrat la No 15. Părea trist, ofilit... Féraud:

— L-o fi mustrând cugetu', n-a denunțat-o el?

— Îți faci păcat, zău! știe toată lumea, l-au închis în câteva rânduri, doar-doar o spune un' și-a ascuns... du Barry, stăpân-sa, sculele, credeau că mai are și altele, dar...

— Circulați... circulați!

— Și n-a scos o vorbă, așa știu și eu.

— Așa e.

— Eu mă mir cum a scăpat cu zile. Voulland:

— Se putea!? un rob, gândiți-vă, ne făceam de râs!

— Pardon, fusese.

— Noi ăștia de la Siguranță, noi i-am dat drumul. Féraud;

— Păcatul ar fi fost prea negru dacă-l..., — se scoală, salută și pleacă.

— Da' înțepat mai e!

— Să nu se... înțepe, numai. Gendebien, avocatul:

— Până nu uit... Ați aflat? M'ame-Duplay, soacră...-sa, s-a spânzurat în temniță și...

— Știam că au închis-o.

— Și pe bărba'-su, nu?

— Cred că i-o da drumu'.

— Știți că nu-i cânta totdeauna în strună...?

— Cum, adică?

— Păi, să vă spun, eram de faţă, erai şi tu, Danican, pe Saint-Honoré, acolo, când ne-au întâlnit şi l-a întrebat...

— Cine?

— Ro... bespier'... Tresar cu toţii.

— După ce ne-a dat *„bună-ziua"* la toţi: — Ce mai nou pe la Tribunal, domnule... Duplay? — Te-am întrebat eu vreodată pe d-ta ce se petrece la comitetu' vostru?, — zău, aşa i-a răspuns dulgheru'.

— Şi cel'alt?

— I-a zâmbit. Da, mi-aduc bine aminte, era şi David cu el.

— I-o fi dat şi lui drumu', Voulland, ce crezi?

— Întreabă-l pe Amar, că de el s-a rugat să-l închidă.

— Serios?

— Eei ba nu!? ce nu ştiaţi? şi i-a prins bine pictorului.

— Acu' înţeleg de ce se răcise de... E adevărat că l-a lăsat şi nevasta?

— Circulaţi... circulaţi, cetăţeni!

— Vezi bine. Uite-o, trece, tocmai. Cu cine e?

— Cu..., stai c-o cunosc, da, cu sora lui Dufrische... de Valazé.

— Cu a mortului... decapitat?

— Da.

— Fiindcă vorbeaţi de David, să vă spun şi eu una...

— Dă-l încolo, scârba!

— Ştiţi acum cu toţii cât i-ajută familia, copiii, aia, sora lu' Capet.

— Cine nu ştie!? Yves Andrein:

— De bună era bună, sărmana şi poate că nu trebuia...

— Cine a mai stat să aleagă...?

— Zic, era la instrucţie, o cercetau tocmai. Răcită, guturăită, abia o mai ţineau picioarele. Îi cere, biata fată...

— Frumoasă mai era!

— Nespus de...

— Aşa, îi cere lui David o priză. El strâmbă din nas, dar scoate tabachera. Ea întinde degetele; îi dă mâna la o parte şi: — Nu-ţi vârâ labele, te rog! — ia cu deştile lui câteva fire de tabak şi i le pune în palmă.

— Şi ea?

— Nimic. *„Merci, monsieur"*, atât.

— Uite-l pe... Zoikel, nepotu' lui Zalkind Hurwitz...

— Parcă plecase, unchi'-su?

— Încă de anu' trecut.

— Bată-l să-l bată! că multe snoave mai ştia, fel şi fel de drăcovenii...

— Tocmai. Într-o zi, la cabaret'... du *„Saint-Esprit"*, sus, pe Saint-Honoré, într-o odaie, eram numai noi, trei-patru, cu Clermont... Tonnerre, cu Camille, ăsta susţinea că Evreii sânt oamenii cei mai cinstiţi. Rabinul zâmbea. Camille: — ...fiindcă Talmudu' lor îi opreşte să jefuiască un străin, nu este-aşa?! — Desigur! negreşit, te poţi folosi de nedibăcia lui, i-a răspuns Zalkind.

— Ah, glumele ovreilor, dac-ar şti, bieţii oameni, cât rău le-aduce!

Garilhe trecea drumul, îi vede, s-apropie de masă... Toţi într-un glas;

— Scăpaşi? noroc. — Abia i-au dat drumul din temniţă; vină mare: votase, atunci, reclusiunea numai.

— Şi cine mai?

— Am ieşit odată cu Lahory, cu Grappe...

— Profesoru' din Besançon?

— Apărătorul lui Dietrich, primarul Strasbourg-ului, nu? Uite că s-a mai cărat lumea.

— Procesu' s-a judecat la Doubs, parcă.

— Cu el, cu Antoine Andrei, autorul...

— Corsicanu' da.

— Cu Aubry...

— Primaru' din Nîmes.

— Cu Bratizel, cu Bassenge, redactorul...

— Cel de la *Avant-Courreur?*

— Da, belgianu, amicu' lui Lebrun, săracu'!

— Eraţi mulţi?

— O sută şaptesprezece şi...

— O încheiaţi şi voi cu viaţa dacă...

— Tot cu noi odată, a ieşit Antonelle.

— L'auteur du *Catéchisme du tiers-État*?

Scholastique Guéhenenc, fostul primar din Etoge:

— Nu e ăla de la Tribunal, Antonelle...

— Lui-même. A, iată-l pe Camus! Ce mai faci şi ce mai e pe la Arhive? Stai aici, rămâi la noi la masă.

— Masă, vorba să fie!

— Uitaţi-vă! gata era şi-aluneca de pe acoperiş...

— Cine, ce?

— Nu-l vedeţi, sus, la *Unité*, deasupra, uite că suie iar...

— Dar ce e bănănai' asta? că mă tot ţineam să întreb, au aşezat-o ieri dimineaţă.

— Ce-o fi cu moar' asta de vânt? Fagalde:

— Păi, nu măcinaţi voi jos? Xantrailles, generalu':

— Comedi' asta cu braţele-alea lungi?...

— Spărietoare de ciori cumva, nu?

— Şi de-alungu' lor degete, parcă, e maşina care face semne şi...

— Telegrafu' de care s-auzea?

— Tocmai, şi pe Montmartre e altul, mai încă unu' la Rueil şi tot aşa până departe.

— Şi foloseşte la ceva?

— Vezi bine. Uite, toate câte vrei să le spui, de-aici, până într-un ceas, ba şi mai curând, le află la Toulon.

— Mare comedie! da' cine e bab' asta cu?...

S-au oprit şi s-aşeză la o mescioară, din stânga lor. O doamnă mai bătrână, în negru toată, dar foarte gătită şi doi ofiţeri. S-au salutat, cu cei de la masă.

— Cum, n-o cunoşti? E marchiza de Chalabre, admiratoarea lui Maximilien şi...

— După el poartă doliu'? Parcă e o..., şi ce vorbeşte aşa tare?

— Așa-'ie glasu'. Ia... ia... ascultă...

— Écoutez-moi..., ce sont les culottes longues et les gilets courts qui ont fait la Révolution!

— Ce tot îndrugă?

— O zăpăcită!

— Nu-nu, știe ea ce spune, vedeți...

— O fi, dar nu-și are locu' și...

Încă din ultimii ani ai fostului regim, moda luase un tipar mai liber, vestea și ea o schimbare. Căci cine s-ar fi încumetat sub Ludovic XV, bunăoară, să se arate într-un salon altfel decât în pantaloni scurți, ciorapi lungi și frac brodat, pe toate cutele, și câțiva ani mai târziu, iată că tineretul se înfățișează pe străzi și pretutindeni, așa cum îi vine, cu cisme sau...

— Ou des culottes longues, comme je viens de vous le dire.

— Și lunganu' de lângă ea?

— Nu-mi pare așa de înalt și...

— Scrobitu' ăla din dreapta ei, nu-l vezi? stă ca pe tron...

— Să tot fie opt-nouă ani, era soldat numai și ca mâine îl vedeți general.

— Bernadotte? sigur! Ăsta are năzuinți mari, e și cam bisericos, dar...

— Se mai schimbă omul.

— Și cel'alt?

— Colonelu' Goaësbé de Bellée, din garda națională. A stat închis, până ieri. Suberbielle se scoală.

— Dar unde o pornești, dragă?

— Mă duc în... Saint-Marceau, la ospiciu, o biată nebună și încercăm s-o mutăm la Salpêtrièr-ă. Esquirol, medicul ei, a pierdut orice speranță s-o mai vindece și...

— Pe cine?

— Méricourt, săraca, Théroigne de Méricourt, ați uitat-o?

— Cum, mai trăiește?

— Adevărat că nebunia i s-a tras din bătai' aia?

— Posibil sau c-a deșteptat-o în ea, numai, bătaia, — și doctorul pleacă.

— Uite, d-le, o credeam demult pe altă lume. Știți că l-am văzut pe bietul Destournelles, pe Louis, săracu'. I-au dat drumu', dar mult n-o mai duce.

— Bolnav?

— Destul de rău. Halal om!

Tréfontaine, fratele, fusese osândit la moarte; Destournelles era ministrul contribuțiilor publice. Își dăduse demisia din guvern și se înfățișa la judecată, să-și apere fratele. L-au închis, din porunca Comitetului.

— Da, era om de treabă, dacă zici. Stătea la Passy, parcă?

— Mai stă, cobe!

— Da' ce fuse... împușcăturile-astea?

— Le încearcă, artificiile. Diseară, avem luminații mari și...

— Să nu se întâmple iar ca atunci!...

— Hai, zău, mai bine plecăm.

— Eei și d-ta, unde să mergem? abia acu' s-a mai răcorit nițel. Dar... cine sânt ăștia trei, cu Vaquelin?

— Cu fizicianu'? da, el e, nepotu'-miu și ăilalți, îmi par străini, nu? Bochkoltz, avocatul:

— I-am cunoscut mai adineaori, la „*Foy*", la cafenea...

— La... père-Jousserand, știți că are un rachiu d'Andaye!...

— Știm-știm! de la Suresne și de mai încoà.

— Și cine sântără? Uite-i că s-au oprit, caut-o masă. Da, doi din ei parcă sunt frați...

— Unul din ei, ăla mai înaltu', e baronul Humboldt.

— Filologu'?

— Și cel'alt mai tânăr, cu ochii albaștri, Alexander, fratele lui, naturalistu'.

— Parc-am mai auzit de el.

— Ai s-auzi tot mereu, spune Lamarck. Era cu ei toți la masă.

— Și..., ălălalt e... un englez, sigur! stați că-l văzui și pe...

— Bătrânelu'? da, nu v-am spus? era cu ei, e poet și nițel...

— Cine?

— M. Erasme Darwin. E doctor, dar nu mai practică. Deștept spirt și pare foarte învățat. E plin de duh. L-am...

— Bine, da' cum de veniră?

— Cine vrei să se lege de ei, și, așa-mi spunea și Englezu', s-a dus până la ei zvonu' că ne-am cumințit.

— Au și aflat de? Xantrailles:

— Telegrafu' de la Marly trăncăne de o săptămână mai bine.

— Atunci, vin iar străinii la noi, grămadă.

— Las' să vie, aduc și bani cu ei și ne fac plăcere.

S-a mai rărit lumea. Au pornit mulți spre case.

— De n-ar fi scumpetea asta afurisită! știți cât am plătit ieri o știuculiță? opt sute de franci! și mare cât o sardea.

— Mie mi-a luat Evfry pe un pâté-u, o mie.

— La „*Cobra*", știți..., ne-a pus la socoteală aseară sarea, numai o sută op'zeci și șase de franci!

— Sărat! sărat!! și ce-ați mâncat?

— Dacă vă duceți la șantan să...

— Lucruri bune?

— Spune, uite...

— Allez-y! on a faim, nous.

— Puisqu' il vous faut... savoir, voici: une bonne gelée de mûres sauvages...

— À la moelle de boeuf, quel régal!

— Une sauce...

— Pardon, c'est plutôt un coulis qu'une sauce.

— Je le sais fort bien, mais croyez...

— On l'a fait au gras avec du bouillon ou au maigre...

— Avec du lait, c'est justement;

— Moi, je préfère un bon vol -au -vent de chez... Méot.

— Avec crêtes et laitances! oui?
— Croyez-moi, un bon frétot de poulet vaut...
— Pour des côtelettes à la minute, allez plutôt chez...
— Un salmis de perdreaux aux truffes et des petits pois admirable...
— Une bonne bouteille de Volnay...
— Digérer devient dans ce cas, une oeuvre pénible.
— L'abstinence serait plus facile à supporter...
— Pharisien, va!
— Tocmai noi deputații ar trebui să dăm pilda...
A început să se întunece. Carra de Saint-Cyr trecea, îi vede, se oprește:
— Bună-seara!
— Cum, n-ai plecat încă?
— Circulați... circulați, cetățeni!
— Poate... luna viitoare.
— Încotro? și rămâi cu noi, ia loc. S-așează.
— La Cospoli, era vorba.
— Auzisem că vor să te trimeată în... Asia undeva, nu?
— Mai aproape.
— Se vorbea azi, la Externe, în secții, c-or să pornească o comisie în Valahia, parcă, de-aia te întrebai.
— D-nul?
— Anselme Garrau, se înclină, își dau mâna.
— Cum, nu vă cunoașteți? e doar autorul faimoasei scrisori... către Carro.
— L'affaire Roussignac, quoi!
— A-dà. Nu mai plec și mă bucuram.
— Am auzit că la Constantinopol sânt femeile cele mai frumoase.
— Dacă ai imaginație, numai.
— De ce?
— Cine le poate vedea fața?
— De mâncare se găsește pe-acolo?
— Asta da! Tocmai ce vream să vă spun: cetii buletinu' de azi al poliției..., dar să nu vă supărați, d-lor deputați...
— De ce?
— Nicidecum.
— Atunci vă spun, iată ce scrie, — scoate o hârtiuță, — am transcris întocmai, — le citește: — Azi, dacă nu ești deputat, mori de foame! a scris as'noapte careva cu cărbune pe zidurile de la Hôtel de Ville și pe altele...
Se uită unul la altul...
— Exagerări.
— Parcă noi nu răbdăm?
— Luptăm cu amintirile și...
— Uite, și mie mi-e foame.
— Hai să pornim, că se aprind și...
— E vorba că aveți unde merge.

— Și cu ce.
— Admirabilă invenție!
— Care?
— Asta. Să nu mai bâjbâi prin întunerec, noaptea.
— Și noaptea, adică.
— Aud c-au reclamat iar, hoții de buzunare.
Până prin 66, pentru luminatul ulițelor, aveau felinare și le-au înlocuit. Cu încuviințarea lui Bailly, când fusese primar, Bourgeois de Château-Blanc a instalat altele, câteva mii. Dau lumină mai bună și costă mai puțin.
— Vous l'avez lue?
— Quoi donc?
— La... plainte des filous et écumeurs de bourse, à nos seigneurs les réverbères.
— Ai naibii!
— Pentru meseria lor, ce e drept, lovitură grea!
— Și că dă-i...!
— De grele nu mai scăpăm noi curând.
— Prea ne zbuciumăm și noi.
— Prea nu sunt cuminți!
— Cine?
— Poate că... toți câți sântem, nu?
Încep să se scoale.
— Nu știu pe cine am auzit c-ar fi spus Katerina...
— Care?
— A Rusiei, că... Franța noastră, de va trece pragul, va fi blândă și supusă ca un mielușel.
— S-o crează ea!
— Dar că-i trebuie omul de nădejde, îndemânatec și mai semeț decât toți semenii săi din veacu' acesta, poate...
— Să se fi născut oare așa om?
— Tocmai, asta se întreabă și împărăteasa.
— Mai știi?! voi știți pe cineva așa?
— Vorbe de clacă!
— Stăpân ne trebuie nou!?
— Bună-seara.
— Noapte bună.
— Încotro?
— Spre casă, voi?
— O raită pe la Royal.
— Ne vedem la, — în șoapte, — La Méot, bine?

— Voi?
— La *Caveau*.
— Petrecere bună!
— Dragă Boissy, bine te ții!

— Adevărat preşedinte, aşa arăţi.
— Dar nu sunt, dragii mei.
— Ai să fii, că te-am visat as'noapte că te pupa un mort. Înseamnă: măriri, ţine minte.
— Unde?
— După ştrengării, mai întrebi?
— Lasă-i să glumească. Uite, te petrec până acasă.
— Voios, mulţămesc. Să mergem. Pornesc în urma celorlalţi. Ies din grădină. Străbat piaţa.
— Bună seara!
— Bună, Cambronne. Încotro? Mergea grăbit. Se opreşte:
— M-a mânat Adela, vară-mea, să-i caut bărbatu'. E îngrijorată; nu l-aţi văzut cumva?
— Pe cine, cum îl cheamă?
— Pe Boscary, depu'...
— Deputatu' din... Legislativă?
— El.
— Nu-l mai căuta. E arestat de aseară, pentru... A strâns tot zahăru' din...
— Naiba să-l ia! da' ce mă fac cu ea? că urlă...
— Şi a mai fost închis în două rânduri, tot pentru...
— Dracu' să-l ia! mă pune pe drumuri fir-ar!... — înjură şi pleacă înainte.
— Îl cunoşti bine?
— Pe Pierre? da, încă de când a intrat la Maine-et-Loire...
— La grenadieri, va să zică?
— Da, şi-l aşteaptă carieră şi renume. E om şi jumătate!
— Cam spurcat la gură, nu?
— Dar om de ispravă şi încăpăţânat ca un catâr. Ăsta dacă n-o vrea, nu-l mişcă nimeni din loc.
— À propos, vream să te întreb: cine era... mistreţu' ăla din poarta grădinii, ăla cu capu-n piept? era să dea peste noi, niţel cam dinadins, mi s-a părut.
— A-dà, ştiu. Babeuf... de la *Tribuna Poporului*, adică e chiar foaia lui, gazeta...
— Cap gol!
— Un zăpăcit.
— O să mai auzim de el.
— Ăsta n-o isprăveşte bine. Dar de Drouet mai ştii ceva?
— Se cam aseamănă, amândoi. Da, aud că izbutise să fugă de la... Spielberg, unde l-au închis Englejii.
— Mare descreierat!
— Îşi făcuse dintr-un cearşaf umbrelă şi a sărit din turn de sus. A ajuns el jos...
— Era de prevăzut.
— Dar şi-a sucit glezna; l-au prins iar şi...
— Nici o pagubă, dacă-şi frângea gâtu'.
— Ştii că lui Paine i-au dat drumu'?
— Ăsta era închis la noi, aici, şi pleacă, ştiu, se întoarce în America.
Trece un ofiţer, îi salută.
— Bonsoir!

— Bonne nuit.
— Și ăstuia i-au dat drumu', tot azi.
— Cine?
— Nu l-ai recunoscut?
— Nu.
— Era Rouget... de Lisle. A servit sub Valence, generalu'. Acu' e de partea lui Fréron.
— Am impresia că „*Marseillais*"-a lui va avea viață lungă.
— E plin de nerv, cânticul și de bărbăție...
— Are un avânt sublim!
Cu pălăria îndesată pe ochi, ferit, trece...
— Bonsoir, Marmontel.
— Chut?, — și pleacă înainte.
— S-a arătat și ăsta, de câteva zile.
— Da, că nu-l mai văzusem demult.
Au ajuns în rue de Bourgogne. Se opresc în loc, sub balcon, la casa verde. Boissy d'Anglas:
— Uite, Joseph, sunt două luni, a trebuit să trec într-o dup' amiază prin afurisit' asta de piață și când am ajuns aici, știi că-mi erau ghetele roșii de sânge? Pe unde pusesem talpa și câinii după mine, grămadă, mai să mă sfâșie...
Joseph-Dominique Garat, fostul ministru de Justiție...
— Sper că nu mi-o spui fiindcă?...
— Ce vină poți să ai d-ta, apoi, n-ai plecat singur de bună-voie?
— De silă, Boissy, de scârbă!
— Te înțeleg.
— L-ai văzut pe Louvet?
— Nu.
— Părea o umbră. Mă mir cum nu l-ai zărit, era în urma lor, a străinilor ăia...
— Bietu' om! prin ce friguri trebui' să fi trecut.
— Nu i-a lipsit curaju', deloc.
— Și tocmai când primejdia era mai mare.
— Lodoïska o chema, parcă, pe nevastă-sa, nu deschisese o librărie?
— Ba da, la Royal și o mai are.
— Nostimă!
— Librăria?
— Nu, librăreasa. Râd, amândoi.
— Dar... — și pornesc înainte, tăcuți — o vreme.
— Negreșit, primul act al Revoluției a fost dezlegarea... limbilor și văzduhul s-a umplut de glasuri...
— Păreri, fel și feluri...
— Opinii, sute. Zgomot. Știrile...
— Slobodă, gura și astăzi, fiecare are ceva de spus.
— Și prăpăditu' acesta de asignat! o să ne ducă...?

— Și lipsurile și scumpetea, și amestecul Statului în comerț, în industrie se intensifică în fiecare zi.

— Fatal. Sântem târâți tot mai mult spre o economie dirijată.

— Ne-am depărtat mult de la principiile noastre... liberale.

— Așa zău! pornisem cu ele și azi, o politică... planistă le-ar fi și mai pe plac, unora, zic.

— Prietenilor lui Roux, lui Babeuf și altora, poate, dar nu e vorba de asta. Că va veni o zi când se va sfârșì și cu sentimentalismul doctrinelor sociale, cred...

— Un socialism științific, atunci?

— Doctrina lui, însă, în domeniul politic va fi desființarea noastră, dar... o să mai treacă vreme! Noi să rămânem legați de idealul libertății, iată ce trebuie.

— Ei vor egalitatea. D-ta nu vezi? zilnic, trânteli și...

— Pe deasupra a orice, ei...

— Cine?

— Și Collot, și Billaud, toți...

— Pe dânșii și tagma lor, crede-mă, îi interesează deocamdată puterea și...

— Și mâine, dictatura.

— Poate.

— O dictatură liberată de orice considerațiuni străine de idealul egalității sociale și pe care o vor.

— Vezi prea departe, și...

— Uiți pe Babeuf, mi l-arătași adineaori.

— Da, din moment ce sacrifici libertatea pentru egalitate, fatal...

— Știu că nu e părerea dumitale. Apoi, într-o măsură și dacă nu i-ar mâna și alte sminteli, zic, și spre mulțămirea lor chiar, lucru' se poate împlinì și cu încetul, fiindcă se pot dobândi realizări practice în domeniul egalității sociale și prin...

— N-avem partidele de stânga?

— Sigur! instrumentul există și uite, și eu sânt pentru îngăduință, ca și d-ta de altfel, de una singură, însă, să ne păzim ca de dracu'.

— De...

— Să nu îngăduim încălecarea ideii naționale de către...

— E tocmai ce vor îndrăgostiții egalității, și...

— Căci altfel ne ducem de râpă, dispărem și ca nație. Că va fi mâine...

— Primejdia poate venì...

— Că va fi mai târziu, să ne păzim din puteri de păcatu' acesta, că pierim!

— Teamă mi-e că lupta abia începe...

— Tot noi am pornit-o, s-o recunoaștem.

— Am alcătuit și tiparul parlamentelor viitoare, de...

— De pretutindeni, unde nu l-au avut. Dar, iartă-mă, d-ta mergi spre?...

— O iau la dreapta, și...

— Și eu am ajuns. Bună seara și, cum ne-o luminà Dumnezeu, Joseph — își strâng mâna.

— E drept că fără o burghezie conștientă, națională...

— E-hè, crezu' lor poate fi dus, atunci, până la ultimele lui consecințe.

— Stau, câteodată și mă întreb: n-am greșit noi oare, când?...

— ...?

— La... 21 ianuarie, nu?

— Era prea târziu.

— Poate că nu trebuia... s-o începem.

— Ceva rămâne totuși bine lămurit: pierim noi, izbutesc doctrinarii egalității. Altă ieșire nu e! Noapte..., — deschide ușa.

— Noapte-bună, — se depărtează.

Cap. X

DRAMATIS PERSONAE

BOISSY D'ANGLAS
COLLOT
ROMME
BILLAUD
LOUIS-CHARLES DE FRANCE
(Ludovic XVII)
LASNIER, COCHEFER, LEGRAND
LORINET — *paznicii*
MANO'-ONNÉSIME VIGOUREUX
TIMOLÉON LEPENSEURE

Deputați, magistrați — popor. Femei, copii. Armată.

Locul de privire:
1794 — 27 octomvrie 1795

În Paris: în Convent, la Palais Royal, în Vendée; în Capitală, la birt la „*Matou I*".
În toată Franța și aiurea.

Fusese o goană nebună pe creasta care desparte politica de moarte. Au căzut...! bieții oameni. O fază a istoriei s-a împlinit.

Cu doborârea lui Robespierre și-au mântuit propriile lor vieți, pentru a-și păstrà însă întâietățile dobândite, le trebuie „Teroarea" și vor s-o țină înainte, neștirbită. Collot, Billaud, Barère nici că gândesc altfel. O mână de Montaniarzi îndrăciți, numai, atâta sânt și cu Jacobinii s-au înțeles iute, stau piedică la orice schimbare.

În Convent, sunt tot mai mulți cumințiți. În capul lor, Barra, Tallien, Legendre și toți vechii montaniarzi cari diriguiesc, acum, mișcarea nouă. Ce fusese „dreapta" și „centrul", pân' acuși, trec tot de partea lor. Majoritate strâns unită. Vor să se cheme... „Cordelierii", dar aducerea 'minte nu-i lasă. Își zic singuri „Thermidorieni", pe drept cuvânt.

Sieyès amuțise de doi ani mai bine, prinde glas. Boissy d'Anglas, Grégoire se trezesc. „Adunarea"-și asumă și oblăduirea orașului; abia de se mai îngăduie secțiilor să se întrunească, din zece în zece zile numai. Și pentru a le potolì stăruința de a se întâlnì, orânduiesc să nu se mai plătească cele 0,40 centime cât căpătà fiecare patriot care venea să bea acolo, gratis. Au pierit patrioții.

Dintre ei, adormiseră mulți — se deșteaptă. Fără osebire, ura împotriva regaliștilor nu li s-a stins. Deschid totuși porțile închisorilor, dau drumul celor categorisiți „suspecți", fiindcă n-aveau altă vină. Collot d'Herbois spumegă:

— Cu astfel de măsuri neghioabe dărâmați tot ce-am clădit noi!

Legendre:

— Ce să-i faci, golim și noi pușcăriile cum ne pricepem! Voi, ce-i al vostru, aveați alte mijloace...

Și între ei, ura crește.

Zădărnicesc și legea din 22 prairial, închid Tribunalul-Revoluționar. Fouquier-Tinville e împricinat, chemat să dea socoteală de păcătuirile sale. Procesul s-ar putea sfârșì iute, dar Montaniarzii tărăgănesc astfel lucrurile încât ține aproape nouă luni; ba trag nădejde să-l scoată basmă curată. El, sărmanul, văzând atâtea opintiri, să-l scape, se tânguie amarnic:

— Tot ce-am făcut, păcatele mele!, — spune Conventului, — voi mi-ați poruncit, puteam să n-ascult de patriotica voastră poruncă?!

Joseph Le Bon, Carrier — nemernicilor, le-a sunat și lor ceasul!

Pe străzi, lumea mișună. Veselă; zorit fiecare la treabă. La răscruci, cântă: *Le Réveil du Peuple!...*

Tichia și „carmagnol"-a nu le mai poartă decât Jacobinii, tot mai puțini; ceilalți se îmbracă cuviincios. Mulți, cu îngrijire chiar. Se deschid saloane. D-na de Fontenay, amica lui Tallien, e în fruntea bucatelor. Montaniarzii sânt furioși: „Majoritatea e regalistă! toți sânt aristocrați!!". Când va venì vremea... curând, vor fi. Votul Adunării i-a scutit de orice osteneală, pe gălăgioși, i-a îndepartat de la treburile Statului. Toți cei din comitete au fost înlăturați, nici unul din „Munte" n-a mai pătruns acolo. Armatele, chiar, vor dobândì victorii și fără Carnot.

Vadier, Amar, Voulland, Barère nu-și mai găsesc astâmpăr, iar i-a încins frica. Pentru a-și ocrotì zilele, poate că năzuiesc să puie mâna pe putere, strâng lângă ei pe cei mai

năbădăioşi dintre terorişti, aţâţă pe Jacobini să frământe norodul, negreşit fără a se arătă ei făţiş potrivnici Conventului, căci prăvălirea lui Danton şi mai ales săvârşirea lui Robespierre, fără judecată, îi băgase în răcori. Atât de mult crescuse faima atotputerniciei Adunării!

Pentru a destrăma „Teroarea", Conventul foloseşte aceleaşi mijloace cu care o clădise. Trimete în departamente comisii împuternicite, straşnic, să împrăştie „societăţile populare", să curețe administrațiile locale de prigonitori şi, în toate dregătoriile în care intrau aleşi, numai, să numească ei singuri oameni de ispravă. Constituția din 93 o lasă mai departe să doarmă în dulap, vestesc însă pretutindeni că înainte de a se răspândì, vor venì ei cu altă haină.., mai pe măsura Republicii. Reacțiune — negaţiune şi în ce priveşte politica financiară. Surpă, dărâmă, împrăştie tot ce aminteşte „Teroarea" şi nu pun nimic în loc. Pentru că pe piaţă nu-i altă monedă şi fiindcă-l pot avea uşor şi repede, asignatu-l păstrează. Aşa-l mână la vale. În ziua „de pomină", plăteai *un louis*-aur, şaptezeci şi cinci de livre-hârtie; peste un an, în toamnă, pentru un ludovic capeți două mii două sute de livre-*asignate* şi te şi mai roagă!

Toţi benchetuiesc, Cambon îşi vede de visterie. Stăruitor şi cinstit, vrea ca şi comisarii poporului să dea regulat socoteală de gologanii ce le trec prin mână. O să-i supere, bănuială. Tot el dobândeşte, de la Convent, un decret de despărțenie a Bisericii, de Stat — pe care-l scuteşte să le mai poarte de grijă popilor. I-au tras urât pe sfoară, şi pe cei juraţi. Oricum, ciudată întoarcere a vremii! căci la obârşia regimului, încă, veniseră cu... constituţia civilă a clerului!...

Apoi, vrând să scape de la risipă bruma ce rămăsese din averea obştească... Dintre deputaţi, unii mari preţuitori de „bunuri naţionale" cer stăruitor ca pentru dobândirea lor să nu se mai ţină licitaţii că... „e înjositor şi ruşine mare!", zic, iar alţii vor ca ele să fie împărţite în loturi mai mici. Gânduri bune, negreşit. „Bunuri", adică, după puterea fiecăruia.

Asignatul se hâţână rău..., abia-l mai propteşte niţel chezăşia pe care-o poartă.

Din bănci, de sus:

— De vreţi s-ajutaţi pe nevoiaşi cu tot dinadinsul, mai bine scădeţi-ne birul!

Visternicul n-aude. Dar jumătăţi de izbânzi îl dau curând gata. Apoi, nu e nici pe placul celor noi şi nici pe-al înnoiţilor, cum naiba să-i mai împace!? Morocănos şi ţanţoş, Cambon se leagă şi de Tallien:

— ...şi 'mneata de colo ai preacinstit jafurile!

— Poate... cucoana 'mnealui!?...

— Nu-ţi permit!

— Ştim noi, sfârşirăm cu una, dar asta-i... *Antoinette II!*

— Şi cine-i aia?!

— E soţia mea, jur!

— Numai a dumitale?!...

(Aplauze!)

Arţăgos cu toţi şi prea încuiat la pungă; în Adunare, pe săli, zilnic i se pomeneşte de ducă. Mult n-o să mai stea la Finanţe.

Mulţime de averi mai stau la popreală. Bănuiţilor, cărora li s-au dat drumul, li se dau înapoi şi bunurile. Ştirbite puţin, unele. Încep să purece şi listele cu cei plecaţi sau trecuţi, pe ele, de câte mai multe ori, din repezeală. Cu acelaşi prilej, revăd şi condica bunurilor.

Din toate părţile, cer slobozirea negoţului. Agricultorii sânt la preţ...
— Făr' de ei n-aveam noi pâine!
— Ei sânt adevăraţii patrioţi, şi...
— Tagma cea mai aleasă, d-le!
— Ei sânt duşumeaua Statului!
— Dărâmaţi tot ce stă în calea industriei şi a negoţului, dacă vreţi ca...
— Ce prăpăd s-a mai pornit iar biata Franţă!? — geme altul.
— Cinstiţi-l numai pe cine munceşte!
— Iar veniţi cu iconomii?!
Râsete.
— Daţi-le pace!
— Suprimaţi rechiziţiile!
Competiţiunile, luptele de partid, demagogia electorală îşi încep Domnia. Vor conlucra la dezbinare, la dărâmare.
Crezuri liberale... încep. Vin şi le zbiară la „bară". Sosesc tot mai mulţi, purtătorii de cuvânt ai poporului... oprimat. Aşa veneau şi al'dată. Te miri de n-or fi tot aceiaşi!?...
Ţipă, urlă:
— Suprimaţi rechiziţiile!
— Şi că daţi-le dracului!
— Sfârşiţi odată cu ele!, — se roagă.
— Să nu ne mai legăm de cine strânge marfă! căci o adună pentru...
— Pentru Pungă-plină!, — strigă Maţe-Goale, din băncile de sus.
— Tot pentru noi strânge şi...
— Aşa-i! aşa'!...
Conventul ce să mai spuie? Greu, să le facă pe plac dintr-odată. Hotărăsc: materiile prime trebuitoare industriei să nu mai fie poprite şi binişor, tot aşa şi pentru celelalte.
Pentru slobozirea bănuţilor, ajunge voia comitetului financiar, numai.
Tallien:
— Poporul însă să ia aminte: nu reaua-voinţă şi evenimentele, numai, scumpesc bucatele, dar mai ales...
— Cheltuielile voastre!
— Risipa!
— Şi madama... dumitale!
— Zic, mai ales puzderia de asignate de pe piaţă şi pe care trebuie să le restrângem căci altfel...
— De-aia le daţi mereu drumu'!?
Zic multe, dar nu fac nimic. În toamnă, Johannot:
— Eu ce să vă spun, valoarea asignatului va spori de la sine dacă...
— Deşteptule!
— Berbecule!
— Căci... vedeţi...
— Nu-l mai vedem!
— Observaţi... că şi garanţiile lui cresc în acelaşi timp şi...
— Ce îndrugi acolo?!

— Ziceam, nu se scumpesc oare toate și cu ele și casele, pământul?!...

— 'mneata citești de-a-ndoaselea, ori că grăiești anapoda?!

— Cum?

— Uite-așa!

— Atunci, să facem al'fel!

— Să faceți economii!

— Să controlăm cheltuielile, și...

— În sfârșit, ai brodit-o!

Altul:

— Mai bine dați-le drumul banilor să iasă din țară, dacă ne aduc lucruri de prima necesitate și vor ieftini ei singuri piața și...

— Știți că s-ar putea!...

— Așa e! așa!...

Mai rămânea... *maximum*-ul. Strâmbăciune care nemulțumea pe mulți. Șovăiau s-o desfacă, căci tot o mai socotesc născocirea cea mai de căpetenie a Revoluției.

Între amintirile trecutului și aprigile nevoi ale zilei, nu mai știu ce s-aleagă.

Unii:

— Mărginiți prețurile pe districte și numai unde va fi nevoie!

Alții:

— Măriți prețurile, mai bine!

— Lăsați să-și desfacă fiecare marfa cum crede, nu-i dreptu' lui!?

Făcuseră drum, de la o vreme. Asignatul coboară.

Mai mult pătimește plugarul, muncitorul cu palmele, toți nevoiașii. Hârtia pe care-o primește țăranul, pentru bucatele lui, ușurică ca pana.

Lumea, nemulțumită.

Trec săptămânile. În iarnă, cele două comitete ale Adunării precum și ale „Lichidărilor", „Finanțelor" și al „Comerțului" se învoiesc, în sfârșit, și sting odată pentru totdeauna, zic, orice rechiziții și orice prețuire silnică. Dar când să treacă la vot...

— Și dacă agricultorii vor urca prețurile?

— Așa e!

— Te pomenești, mai știi!?

— Dacă lumea n-o mai putea cumpărà?!

— Nația să sufere 'ntruna!?

— Până când?!

— Eu cred..., cred că dacă zădărniciți măsură, prețurile s-or urcà nebunește și n-ai să mai găsești ce să cumperi, dac-o păstrați. Așa-mi dau cu părerea, și...

— A se slăbì!

— Chibzuitule!

— Las' că știm noi!...

Totuși, peste două zile, hotărăsc slobozirea mărfurilor de la strânsoare. Vinzi cum vrei, iar pentru nevoile Republicii, concurența și libertatea — temeliile comerțului și ale agriculturii, ele să le poarte de grijă.

Conventul se teme ca părăsirea legislației revoluționare să nu îndemne ea singură prețurile să crească, și nu se înșelau. Hulirile toate curg pe capul „mântuitorilor" din thermidor.

— V-ați dat cu speculanții!

— O să ne lăsați pe drumuri!

E un dram de adevăr, negreșit, în văicărelile lumii, dar pe alt drum. Urcarea nesăbuită a prețurilor e pricinuită numai de scăderea asignatului.

Louvet, girondin-ul, s-a arătat — ca o stefie! Vine, cere și el „răzbunare"! Gazeta sa, *Sentinela*, apare iar. Condeiu' aprig: „Dacă n-aveți arme, dezgropați morții, luați-le ciolanele, fraților, și exterminați tâlharii!". Presa toată, dezlănțuită.

Toate ziarele sânt thermidoriene și mii de broșuri, toate, se leagă de ce a fost, de Teroare. *Jurnalul Oamenilor Liberi*, atât ziar jacobin a mai rămas, se tânguie: „Cetățeni, priviți cum ne stâlcesc în bătăi aristocrații! Auziți cum plâng și gem patrioții! Răzbunare!!", dar n-au noroc căci nu nobilii le stau împotrivă ci Fréron și Tallien, căpetenia și idolul tineretului. Și mai îndârjiți, sânt gazetarii la 2 fructidor, Tallien strigase în Adunare: *„Libertatea presei sau moartea!"*, și proscrisă de tiran, presa se răzbună, acum.

Jacobinii uneltesc de zor.

Printre Thermidorieni, Fréron e cel mai aprins; mai are răfuieli vechi cu mulți dintre teroriști. Pentru a le stinge, adună peste o mie de tineri, mai toți aparțin burgheziei, rude cu cei executați și din cei care au fost asupriți de Teroare, ei sau neamul lot. Și fiindcă „băieții" se poartă chipeș, lumea le-a zis „Jeunesse dorée". Cutreieră voioși ulițile și unde-i întâlnesc pe Jacobini îi snopesc în bătăi, — toți poartă în mâini toroipane.

Târnosiții, mai învrăjbiți!...

Conventul s-a hotărât să isprăvească cu ei. Oprește, prin decret, orice legături între societățile populare și cluburi, oricum s-ar denumì ele, căci își schimbau, blestematele, numele de la o zi la alta.

Hotărârile Adunării îi încăinează și mai rău. Apoi, se tem că curând vor fi dați judecății și Billaud și Herbois, și crezând că amenințările mai pot prinde, nu-și stăpânesc gura.

La clubul din Saint-Honoré, înfierbântat, în toiul cuvântării, Billaud-Varenne strigase: „...leul moțăie, da, dar vai! când se va trezì ghearele lui vor exterminà pe toți vrăjmașii noștri și nu va mai scăpà nici unul cu viață!". Toată pasărea pe limba ei piere...

Și fiindcă cei din sală aplaudaseră din puteri, Conventul a hotărât să desființeze „clubul". Fréron și-adună „băieții". În Saint-Antoine, în Saint-Denis, Jacobinii mai au prieteni destui, îi strâng și ambele tabere pornesc spre Carrousel, dau năvală în grădina Tuileries. Unii strigă:

— Trăiască Jacobinii, jos aristocrații!

— Uràaa! trăiască Conventu'!...

— *Allons enfants de la pa-trie!...*

Ceilalți zbiară și cântă:

— *Le jour tardif de la ven-geance...*

— *Fait enfin pâlir vo-tre bourreau...*

— Trăiască Conventul!

— *À bas les terroristes!*

— *À bas la queue de.Robespierre!*

— *Vive la Convention!*

— Uràaaa!...

Şi dă-i cu bolovani şi cu pietre! Ciomegele încă nu stau degeaba şi sângele curge. Prinşi, au şi unii şi alţii. Îi duc şi-i lasă în seama Siguranţei. Pare însă că comitetul nu-i opreşte decât pe cei aduşi de flăcăii lui Fréron, pe *patrioţi*, iar celorlalţi le dă drumul. Aşa spun necăjiţii, — aşa o fi. Şi vreme de trei luni, nu e zi de la Dumnezeu fără asemenea bătălie. N-a rămas Jacobin fără cucuie în cap. Nimeni nu mai cutează să poarte tichie...

În Convent, aceeaşi frământare:

— ...şi dacă ne aduc mărfurile de care avem neapărată nevoie, daţi drumul banilor să iasă şi...

— Ei vor ieftinì viaţa!

— Şi aurul, veţi vedea, va ieşì el singur din ascunzişuri, unde zace.

— Opriţi însă... demonetizarea căci...

— Vorbeşti să te afli în treabă!

— Eu? pardon!

— Ce tot trăncă'!?...

— Cum adică?

— Ca şi cum deprecierea nu s-ar face ea şi singură!

— Crezi serios?...

— *Pa'ole d'hon'!...*

— Da' pe ce lume trăieşti!?

Căpăţâna de varză, patru ani îndărăt, o luai în preţ de şase centime — a ajuns nouă franci! Săpunul... îţi spală punga. La fel şi cu grăunţele. Şi se însămânţează tot mai puţin, căci *maximu'*-ul i-a jefuit pe plugari, nu le mai arde să-şi muncească ogorul.

Năzbâtiile demagogiei îşi dau roadele. Mai încercat e norodul, aşişderea şi slujbaşii şi toţi cei cu bani număraţi — toţi o duc greu!

Se prăbuşesc, nu mai pot stăvilì inflaţia. Vorbesc de economii, dar nu le mai pot face. Scot pe unii — aduc pe alţii, în slujbe. Tot ce întreprind iese pe dos. Conventiştii-şi măresc negreşit simbriile, le sporesc căci:

— Cum să-ţi fie gândul la treabă când pierzi vremea să te tocmeşti cu birtaşul?! când dârdâi de frig în plapomă, n-ai lumânare, nici ţoale să pui pe tine şi...

— Golăşule!

— Aşa zău!

— Aşa! aşa e!

— Are dreptate!

Mai e vorbă! Iar Cambon:

— ...şi să nu uitaţi că sforţările magnanime ale naţiunii franceze nu s-au realizat decât prin crearea mijloacelor de plată în suficientă măsură ca să asigure nevoile debursărilor!, — şi fără alte lămuriri le-arată că e hotărât să restrângă circulaţia...

— 'păi ce spuneai?!

— Parcă zicea... că?...

— Să zorim intrările şi..., — propune din nou un împrumut de patru miliarde, titluri, care... — vor fi primite la plata bunurilor naţionale ori, după voie, preschimbate în rente viajere.

— Să ne urăm... viață lungă!

Proiectul poticnește. Știu bine că n-ar subscrì nimeni. Dar... cum să mai proptești asignatul?

— N-aveți decât să declarați că e garantat cu... proprietatea individuală a fiecăruia!

— Cum adică?!

— Așa să facem!

— Va să zică și după ce-oi plăti tot să mai?!...

— Să plătesc eu pentru?!...

— Lasă să...

— Cum să las, d-le?!

— Plătești, vorba vine că!...

— O să plătească... popa!

Au ajuns la colectivism. Își dau seama, frânează. Se întorc iar la învățămintele vechi. După prăpăd de prefaceri și legiuiri, care mai de care mai zurbave, după atâtea ocări și blesteme împrăștiate asupra vechiului regim, încep să grăiască precum Dupont de Nemours, al'dată, în zorile Constituantei... Căci pricep singuri că răul vine de-acolo că au sfărâmat sistemul fiscal — alcătuirea regească.

— ...și tocmai fiindcă nu s-a cercetat în prealabil dacă mijloacele noi pot ajunge la întâmpinarea cheltuielilor de toate zilele!

Pățiseră destule, trăiseră învățătura... de minte, mărturisesc — neghiobiile săvârșite.

Grăbesc cât pot intrarea dărilor, rămășițelor, și pe ale izvorâte din vânzarea bunurilor. Dar... butoi fără fund, nevoile! Intră puțini bani și ies cu duiumul. Curg belelele.

De la tarapana, unde era „leagănul banilor“, s-a vestit că vor oprì lucrătorii, munca: Grevă?! Asta le mai trebuia!... La Convent, spaimă grozavă.

— Ce ne facem, Doamne!?

— Ne punem pe cap toți lefegiii!

— Sigur avem revoluție!

Noroc că greviștii și-au luat seama, — curg asignatele, munți!

În Adunare, discuții. Roederer:

— Înapoiați ce nu aparține Statului, nu mai umflați catastifele degeaba și însănătoșind vatra, așa îmbogățiți visteria!

Vânzarea bunurilor celor osândiți a fost oprită. Tot e bine.

Armatele au cucerit întinse pământuri, orașe, dar visteria tot goală. Soldații: flămânzi și aproape goi. Desculți. Oricum, trecuse vremea voluntarilor din 1792!

Înăuntru' țării, și mai rău! Lipsă și foamete. Pier oamenii, mor vitele. Criză de prețuri, n-ai nici ce să mai cumperi. Cu sprijinul oblăduirii, făina e ieftină când o găsești — altă gaură în lada visteriei. Iar asignate. Lumea risipește.

Cartelele de pâine! Cartela e și ea marfă, se vinde. Scumpesc pâinea. În provincie, lipsă mare. Rechiziții nu mai pot face. Plugarul se ferește de asignat ca de dălac, mai rău.

În Paris, revoluția murmuie. Iau măsuri împotriva uneltitorilor și a celor care sperie lumea, împrăștietorii de vești rele. Dar adevărul însuși ajunge să-i zăpăcească pe toți.

În 19 brumaire. Porniți de la Palais Royal, înflăcărații au înconjurat clubul. Înăuntru, lucrau tocmai. *Brunt* se pripășise în curte, acolo. Latră, mârâie — nu-i meseria

lui? Sar cu bâtele pe el. I-a sosit „thermidor"-ul, şi lui... Bietul câine! Cei din atelier se cred împresuraţi, pun mâna pe spade. Geamurile ţăndări, curg pietroaiele în sală.

Au lepădat şorţurile:

— Să'iţi, ne omoară!

Printre ei, şi Montaniarzii din Cameră.

— Săriţi, fraţilor, că ucid dipotaţii!

— Iaca sosim! so'!...

Le vin ajutoare şi de-afară, dar avântul tineretului nu cunoaşte stavilă. I-au pus pe fugă ciomegile. În sala mare, tribunele ticsite: furiile Revoluţiei, armata lui Méricourt, din octomvrie, despletite. Pregătite gata de păruială. Ţipă, urlă, udă caldarâmul. Bat „băieţii" la ele parcă scutură saltele. Goale puşcă, aleargă pe uliţe, sătule de întruniri, potolite gata. O hărmălaie nebună. Lumea râde. Învrăjbiţii apucaseră să închidă, jos în beciuri, câţiva dintre tinerei. Armata... lui Fréron vrea să dărâme lăcaşul. Conventul le trimete vorbă să se retragă, să-i lase în grija lui. Pleacă.

Au decretat că şedinţele Jacobinilor rămân de-a pururi oprite.

A doua zi, Fréron cu Cabarrus, se zice că l-a sărutat până la ziuă, drăcoaica, şi cu Merlin de Thionville şi toţi ciracii vin şi iau cheile, au pecetluit şi uşile „clubului". Abia au trecut trei luni, de la *thermidor* şi tagma jacobină a fost împrăştiată. Nu s-au potolit încă. S-au dus să ceară adăpost secţiilor, în mahalalele lor. Dar oamenilor le venise mintea la cap, îi iau la goană, — erau şi puţini, să-i numeri. Se miră şi lumea: — Cum, numai atâţia să fie!?... Căci văd bine că zăpăceala lor, singură, a cocoţat la cârmă câţiva nemernici; să-i asuprească. Frica-i obişnuise să-i creadă mai numeroşi de câţi sânt.

Închişi la Port-Royal, fiindcă se arătaseră împotriva celor săvârşite la *31 mai*, un an înainte, cei şaptezeci şi trei de deputaţi au fost sloboziţi şi se întorc la Cameră, în frunte cu Dussaulx. Vin fără urmă de pică, hotărâţi să lucreze. Negreşit, creşte numărul cuminţiţilor. Conventul propune să-i cheme şi pe cei din „Girondă", câţi au scăpat de la tăiere, puţini. Nu-i mai acoperea scutul legii.

Cambon:

— ...dar procedaţi cu o uşurinţă de neiertat şi propria voastră greşeală vă va mistui şi va dărâma şi Republica! nu le daţi drumul că...

Louvet, Isnard, Lanjuinas, Larévellière-Lépeaux ies din ascunzişuri şi intră în Adunare.

Pe Montaniarzi dârdâie pielea. Avea şi de ce.

Iată ce se petrece înăuntru' ţării.

În afară: Pichegru a pornit să cucerească toată Olanda. Iarna îi stă o vreme împotrivă. S-a prins gheaţa pe Wahal, şi întărit cu trupele lui Souhan şi ale lui Macdonald îşi trece, dincolo, armata pe gheaţă. Englejii şi Olandezii luptau împreună, fug sau se predau. Flota olandeză hodinea muiată la Texel. Pichegru trimete o divizie de cavalerie şi câteva tunuri. Zuyderzee-ul e prins de gheaţă, tun. Escadroanele pornesc în galop şi cuceresc... flota. Pace cu Olanda, care-şi schimbă numele: Republica Batavă. Sieyès se pusese pe lucru, încheie cu ea un tractat pentru ambele cazuri.

Legendre cere şi dobândeşte arestarea lui Vadier, Barère, Collot d'Herbois...

— Căci ei uneltesc şi nu dau pace paşnicilor cetăţeni şi instigaţi de dânşii, numai, se adună în viesparele acelea...

— Să mai poftească şi-acù'!

— Şi întreţin răzvrătirea!

Cercetarea celor popriţi lâncezeşte, însă, fie că Adunării i-e silă de noi omoruri, fie că le spune cugetul c-au fost părtaşi la cele săvârşite. Apoi, mânat de vrednică bărbăţie, Carnot vine la bară să-şi apere cârdaşii:

— Ştiu, văd eu însumi, sânt propriile lor semnături şi a mea...

— Şi te mai lauzi!?

— Ruşine!

— La ce-aş minţi?! Precum a spus şi antevorbitorul meu, găsiţi semnăturile noastre pe deciziile cele mai grave...

— Pe cele mai groaznice!

— ...dar judecaţi, d-lor, că copleşiţi de griji şi răspunderi imense, având adeseori de dezlegat sute şi sute de probleme, zilnic, neavând nici vreme să mâncăm, de multe ori, obişnuiam, zic, eram înţeleşi să ne dăm unul altuia semnătura şi...

— Cum adică?!

— Lămureşte!

— Zic, ne dam crezare, semnam fără să cetim cuprinsul, fără să ştim despre ce era vorba şi...

— Halal să vă fie!

— Asasini şi inconştienţi!

— Vă spun, aşa că eu semnam puneri sub acuzare şi...

— Zi, ordine de execuţie!

— ...şi colegii mei iscăleau mişcări de trupe...

— Execuţii în masă!

— ...planuri de atac, ordine...

— Lui Sanson, nu?

— Aşa că n-aveam timp să cunoaştem cuprinsul tuturor hotărârilor luate...

— Dinainte!?

— ...ce se luau, ne încredeam unul în altul căci împlinirea acestui lucru imens, chiar, cerea această dictatură...

— Şi mai îndrăzneşti să spui!?

— Ia seama!

— Mărturiseşti, va să zică?...

— Această dictatură individuală pe care ne-am îngăduit-o unul altuia şi pentru care nu e nici unul mai vinovat decât...

— Decât cei executaţi, nu?!

— ...decât oricare dintre noi.

— Nimeni? aşadar nimeni!?

— Pentru crimele lor, Robespierre, Saint-Just şi Couthon au plătit şi era drept să plătească! Dar nu căutaţi vina acolo unde nu veţi întâlni decât...

— Bine-bine, ajunge!

S-au lămurit, dar tot nu le dau drumul.

Montaniarzii hotărăsc să-şi elibereze ei singuri tovarăşii printr-o revoluţie şi folosind zăpăceala ce va urmà, să înscăuneze Constituţia din '93. Momentul era întrucâtva prielnic.

Pâinea se împuținase; de mai bine de o săptămână, tot Parisul primea rația înjumătățită. Mațe-Goale n-au minte. Minciunile prind, avea și cine să mintă.

La 1 aprilie, sântem în anul '95, norodul din faubourg-ul du Temple și din Saint-Antoine pornește spre Tuileries. Ciomege au, alte arme n-au. Toți poartă tichii roșii și scris, pe ele, „Pâine și Constituția din '93!" Asta vor, și pentru a nu-și primejdui zilele, pun înaintea lor muierile și copiii.

Acolo, ajunși, garda stăruie să-i oprească, dar copiii se strecoară printre picioarele soldaților, femeile dau buzna, -i prind de brațe, -i sărută. Puținii soldați, câți au rămas în rând, îi împrăștie ciomegele. Sânt la ușile Adunării. Le dau de păreți și, cu praful de afară nour după ei, dau năvală în sală.

Montaniarzii aplaudă:

— Trăiască poporul!

— ...'răiască Republica!!

Ceilalți tac și așteaptă.

Mulțimea se răspândește prin bănci, s-așează alături de deputați. Un zgomot nebun!...

Cuvântătorii poporului trec la bară. Liniște.

— Să-i sloboziți pe patrioții pe care i-ați...

— Că de nu!...

Izbesc cu bâtele în pardoseală.

— Dați-le drumu'!

— Dați-ne pâine!

— Pâine!!...

— Vrem... constituția din '93 și nu plecăm până!...

— Dați-ne pâine!

— Sau dați-ne un rege!

— Constitù'!...

André Dumont, președintele Adunării:

— Conventul va păși la cercetarea cererilor voastre când își va putea relua lucrările de la care l-ați întrerupt.

— Ba acù' îndată!

— Dați-le drumu'!

— Dați-ne... pâine că plecăm îndată...

— Nu plecăm!

Majoritatea neînduplecată tace. Montaniarzii se tem, poate c-au aflat secțiile cumva!?... Li-e frică să nu le scoată poporul, cu sila, din sală. Și-ar pierde crezământul în mahalale, destul de zdruncinat și așa. Îi sfătuiesc ei singuri să plece, fiindcă... — Lăsați, aranjăm noi!

Secțiile au prins de veste, veneau în goană. Mulțimea plecase, amăgită. Armata, în sală. Președintele:

— Facțiunea criminală se cuvine să fie pedepsită. A sosit ceasul când trebuie să lovim, să izbim vârtos în șefii lor întâi! Au vrut să-i sloboade cu sila... Eei bine, nu cerem să fie trimeși la supliciu, vremea asasinatelor a trecut! dar să-i îndepărtăm definitiv de pe tărâmul Franței pe care-l pângăresc! să-i osândim la deportare și...

— La vot! la vot!!

— La moar'!...

— Deportarea!

Adoptat, cu entuziasm! Au hotărât să-i trimeată în Guyane-a. Iar alţi şapte, dintre deputaţii montaniarzi, vinovaţi că au luat parte făţiş la mişcare, poruncesc să fie duşi la fortul Ham.

Pichegru era în Paris. Până va trece primejdia, îl numesc comandantul forţelor armate.

Aşa a trecut noaptea toată. S-a luminat de ziuă.

Pe deportaţi i-au pornit spre Brest.

Amicii celor şapte adastă în Champs-Elysées şi când se-arată convoiul, cu ei, sar şi înconjoară brişţele lor, să-i scape. Au tras asupra însoţitorilor. Se adunase norod mult. Oştirea... lui Fréron şi soldaţii lui Pichegru veneau alergând. Îi împrăştie, şi trăsurile pornesc înainte spre temniţă.

Se interzice şi „societăţilor-populare", din toată ţara, să se mai întrunească. Caracatiţei i-au tăiat braţele. Tot năravul n-a pierit; Thermidorienii din Convent vestesc că vor serba cu fast mare *„21 ianuarie"*. Norodul nu vrea, cârteşte aspru: „Ruşine! mai bine daţi-ne pâine, făină! nu sărbători păcătoase!!"

Aceleaşi neorânduieli şi în provincie; iată ce creşte ciuda Adunării. Hotărăsc ca tuturor celor cari luaseră parte la asuprirea decăzută la 9 thermidor, să li se ia armele. Clădărie de spângi şi topoare; se strâng pretutindeni, arme. Le dau foc. Tallien ceruse ca şi Cambon şi încă alţi opt deputaţi montaniarzi să fie arestaţi. Îi trimet şi pe aceştia tot la castelul Ham.

Încercarea neizbutită vădî slăbiciunea Jacobinilor. Totuşi, Montaniarzii nu se dau înfrânţi, nădăjduiesc că o pregătire iscusită i-ar putea aduce la putere; apoi, înscăunarea „Terorii", ştiu cu toţii că-i va menţine. Căpeteniile lor: Duquesnoy, Romme, Soubrany, la drept vorbind, nu sânt oameni prea cruzi, sânt din prisos cei din spatele lor. Pâine nu era mai multă. În taină mare, uneltesc altă mişcare mai mare. Va izbucnì peste câteva săptămâni.

S-a surpat regimul şubred al anului II şi în dosul rebegitei înfăţişări se-arată dărâmături numai! O lume zăpăcită, în mijlocul unei naţiuni uluite. O anarhie nemaipomenită! Mizeria e mare. Aurul a fugit, în locul lui: hârtie, hârtie, numai hârtie! Blocus-ul Angliei a scumpit grozav viaţa. Lucrătorul moare de foame, cere mereu: „Vrem să lucrăm!". La Lyon, lipseşte de şase zile pâinea. O sarcină de lemne, o plăteşti şase sute de livre; fasolea: paisprezece, litra. O spată de berbec: 1180; ouă, nu mai găseşti. O mână de candel, şaizeci de livre; o cafea: 16! — nu e mai scumpă nici astăzi, încă. Scump, şi nu le găseşti. Zadarnic goneşti toată ziua, colinzi dughebile, goale. Te întorci târziu, noaptea, acasă. În drum, santinela:

— Cine-i?!

— 'Zent Chiorăie-Maţe, eu mi-s!

Acelaşi refren răsună pretutindeni. Din deznădejde vor pornì spre parlament. Nemulţămirile împotriva vistierului cresc. Slobozit, Cambon fuge de-i sfârâie călcâiele. A trecut în ţara lui Necker, şi dumnealui. Acolo, poate chibzuì asupra înfrângerilor care nu iartă. Se luptase înverşunat pentru mântuirea asignatului şi cu oamenii şi cu întâmplările, cu plecarea lui se schimbă şi opinia monetară oficială. Ajung să se întrebe dacă mai face

să te împotrivești țării întregi, asuprind-o să se închine la o hârtie care se zdrențuie mereu?!...

Un fost slujbaș de-al comitetului „Mântuirii-Publice", cetățeanul Sabonadière cutează să înfățișeze într-o cărțulie ce publică tot ce gândea lumea despre hârtia-monedă; *„Principes d'équité appliqués aux finances"*; găsești volumașul în mâinile tuturor. Răspicat și deslușit, spune omul acolo: „Statul își prelungește falimentul dacă nu încetează să mai primească, în plată, asignatele la cursul lor nominal și să le folosească, pentru cumpărăturile sale, la valoarea reală — precum oricine." Și arătarea cinstită ce face are răsunet. Avea și dreptate! Da' de-ar fi spus-o puțin înainte, numai, dobândea iute dreptul să suie puntea și s-o coboare... în coș. S-au pătruns și legiuitorii de adevăr, totuși, îndemnați de protestările mandanților lor, împotriva urcării prețurilor, câțiva guralivi încep cu multă băgare de seamă, negreșit, să ceară... — „Nu-l mai credeți pe slovă, asignatul plătiți-l numai cât face nu cât arată!"

Johannot, raportorul comitetului financiar, depune, la 15 ale lunei, încheieri întemeiate și lămurite: valoarea adevărată a asignatului să fie hotărâtă oficial și în fiecare lună.

Bursa Parisului se redeschide. Pe viitor, bunurile obștești se vor desface la preț-*argint* și vor fi plătite în asignate la curs, pentru a aduna de pe piață o câtime cât mai însemnată din această ponegrită hârtie. Tot astfel se va lucrà și la strângerea dărilor.

Johannot mai propune să se libereze și bunurile săvârșiților în vremea „Terorii", iar cele ale emigraților să rămâie pe veci apucate. Și prețuind astfel bunurile pe drept rămase Statului, la vreo douăzeci de miliarde, circulația să fie restrânsă la zece, numai. În sfârșit, vin cu o doctorie nouă; cer ca asupra bunurilor-naționale, nevândute încă, să se sloboadă țidule ipotecare pe care să poți schimbà asignatele, un sfert la valoarea nominală iar trei pătrimi la cursul zilei. Într-un cuvânt, se întorc la chibzuirea unui „titlu" fără uz monetar, adică tocmai la cel năzuit, dar neînfăptuit, de „Constituantă", în 1790. Adunarea nu bănuise atunci câte dandanale ar fi putut fi ocolite!...

Dar nici toate nu merseră ușor, Conventul nu se poate cotorosì de toate deprinderile dintr-odată. Încep cu amănuntele proiectului, întâi.

Câteva zile mai târziu, hotărăsc punerea la loterie a unui număr mai însemnat din bunurile celor plecați peste hotare. La 16 aprilie, un pas înainte: consfințesc libertatea comerțului cu aur și argint, încuviințând guvernul să facă plăți în asignate „la curs" și să deschidă toate târgurile unde se țin tocmeli pentru negoț și schimb.

În sfârșit, în mai, dau înapoi averile familiilor celor săvârșiți de la 10 martie 1793 încoà, afară de cele care-au aparținut Bourbon-ilor și bietei Du Barry. Iat-o de-a binelea intrată în familia regală, post mortem. S-ar fi lipsit, biata femeie!

Îngăduința nu-i cuprinde nici pe urmașii măcelăriților din 9 thermidor, nici pe cei vinovați că și-au părăsit țara.

Asignatul a scăzut la 1/332-a parte, pâinea o plătește 14 frs livra.

Johannot încearcă să-și treacă proiectele; nu merge! Curg întâmpinările. Dubois-Crancé:

— Să le plătim, dările, toate în natură și astfel suprimăm dintr-odată cumpărăturile ce face azi Statul și...

— Și cu mărfurile adunate, deschidem prăvălii, nu?!

— Statul... le va vinde.

— Halal negustor!

Altul:

— Mai bine să timbrăm asignatele, câte sânt de la douăzeci de livre în sus și să le anulăm pe toate care, până la o zi hotărâtă, nu vor fi înfățișate la stampilare și o să vedeți că...

— Iar să despuiem lumea!?

— Mai bine tăceai!

Fréron:

— Cer punerea în libertate a d-lui Vilkers!... a lui Vilkers, vreau să zic.

— Fabricantul de pachiști?

— Tocmai!

— E un cămătar ordinar și s-a mai apucat și să...

— Un artist!

— Un măgar!

— Habar n-ai, și de-aia-ți cad nădragii!

Îi trage în sus:

— Ce-are a face?!

— Face cei mai buni cozondraci, vă spun de un ceas!

— Cozonaci, a zis!?, — întreabă de sus, din bănci. Au umflat nările.

— Susținători de nădragi! bretele!

— A-șàa, păi de ce nu spuneai?! Minunat!

— Să-i dăm drumu'!

I-au dat.

Multe bâzneli; încurcală mare. Crește zăpăceala.

În plină Adunare, sporovăiesc în gura mare despre beteșugurile... asignatului. Celor de cinci livre și celor mai ajunse, din vremea regelui, le sugrumă cursul legal, îl doboară, — parcă nu și-l puteau coborî și singure! Lumea cu ochii pe prăpădit, mai rău îl omoară când le cade în mână. Așa că, în luna aceasta numai, amărâtul mai pierde din puteri jumătate. Criza crește. Mâncarea scumpă, hrana minții — grozăvie! O carte, o plătești trei sute; un ziar — op'sprezece franci!

Lumea? mor de foame, mulți își iau viața. Înfometații și Jacobinii, câți au mai rămas, se strâng... Iar o să înceapă pocinoagele.

În ajunul zilei de 20 mai — 1 prairial, noaptea, mahalalele sânt în picioare. Până-n zori, încep să tragă clopotele. Răsună goarnele; bat tobele. S-au adunat — puzderie. Pornesc spre Tuileries. De astă dată, Jacobini și Montaniarzi nu se mai îndoiesc de izbândă. Vor impune Constituția din 93 și vor reînvià *Teroarea*. Iată ce vor și iată ce cred că pot dobândì. Lucrătorii, bieți, vor... libertate și pâine. Mai ales, pâine!

Două ceasuri până-n nămiezi, coloanele răsculaților ajung la Carrousel. Conventul era în ședință. Nu se așteptase nimeni să-i vadă în număr așa mare. Nici ei nu-și arată toată puterea dintr-odată. Au năpădit băncile, dar încă mai știu de vorbă, ies când li se spune. Vin alții, tot mai mulți. Valuri, la uși. Le sparg și dau năvală înăuntru, în sală.

Deputații s-au refugiat în băncile de sus; garda Adunării, gard în jurul lor să-i apere. Președintele și-a pus pălăria în cap. Secționarii încrucișează baionetele; răzvrătiții trag asupra lor. Deputații, în picioare:

— Trăiască Republica!

— Murim la datorie!

— ...'rim și nu ne clintim de-aici!

Vin alte secții în ajutorul Conventului, dar și numărul celorlalți crește. Un ofițer cade, ucis. Mulțimea a pus stăpânire pe tot palatul, au înecat sala — sute.

Boissy d'Anglas, el prezidă, stă nemișcat la locul său. Îi cer să decreteze îndată... Rămâne stană de piatră. Îi pun spăngile-n piept, zbiară la el:

— Te ucidem!

— De nu poruncești să!...

— Dați-ne pâine!

— Bani sănătoși, să ne dați!

— Constitù'!...

Nimic. Tânărul deputat Féraud vede primejdia, sare din bancă, de sus, dă din coate, căznește, vrea să... Îl ucid. Trag leșul cald afară, în prag îi smulg capul și-l înfig într-o suliță. Urlând și amenințând, proptesc căpățâna în pieptul președintelui, mai să i-o lipească de gură.

Boissy d'Anglas se scoală și se descoperă, smerit în fața... capului. Seninătatea lui covârșește nemernicia ucigașilor; se trag la o parte. Deputații au spart rândurile, se strâng în jurul președintelui, câteva sute. Îl iau de pe scaun. Cinci ceasuri pline ținuse, acolo, piept la furtună.

Locul lui, îl ia Vernier. Sala e tot în mâna dălhăuților. Strigă, zbiară, bat tobele. Zadarnic, străduiesc deputații să le spună, să-i îndemne; nu-i pot auzì sau nu vor; trec iar în fundul sălei, sus.

— Să-i dăm jos d'acolo!

— Să-i silim să!...

— Îmbrânciți-i jos în sală!

— Deputații să coboare!

S-au grămădit pe ei, îi împing spre mijlocul încăperii între primele bănci și tribună. La strung, ca pe oi! să le s... mulgă hotărârile, spăngile proptite în ei.

— Acù-o să votați voi!

Ceasul: 9, seara. Curg moțiunile. Duroi:

— Cer ca patrioții arestați la 12 germinal, să fie declarați inocenți!...

— Numai atât?

— Și martiri ai poporului!

— Și să-i chemăm aici!

— Urràa!

— Așa-e!

Romme:

— Liberați pe toți patrioții!

— Rechemați deportații!

— Vrem pe Soubrany în capu'!...

— Soubrany! Sou'!...

L-au numit comandantul armatei Parisului.

— Vrem constituția...

— Constituția din 93!

Vernier e nevoit să spună Adunării toate bâzdâcurile lor. Deputații..., unii dau din umeri, alții dau din cap; puțini, dintre ei, ridică și mâna, rar.

— Adoptat!

— Votat!

— ...'trăiască Republica!

— Tră'!...

Goujon sare la tribună, zbiară, face semne:

— Trebuie suprimate comitetele de guvernământ!...

— Trebuie! tre'!...

— Și înlocuite cu o comisie extraordinară învestită cu plenitudinea totală a puterilor executive consacrate Repù!...

— Așà! așa trebuie!

— Cum a zis?

— Că trebuie să..., nu știu!

— Pentru a prevalà definitiv asupra spiritù'... 'ristocratic care menține incertitudinea criminală a maselor încrezătoare și...

— Așa-e! așa!...

S-a votat. *Teroarea* scoate capul. Bourbotte, Duroi, Prieur de la Marne și Duquesnoy, câteșipatru se declară în funcție și pornesc să izgonească Comitetele.

Numai că..., între timp, cele două comitete susținute de armata... lui Fréron izbutiseră să întrunească secțiile. N-a fost treabă ușoară căci se înspăimântase tot târgul!... De mult ajutor le-au fost cei de la „Filles-Saint-Thomas" cu secția Lepelletier. Iată-i pregătiți. Adastă numai noaptea, până s-or răspândi „turbații", și vor pornì să despresureze Adunarea.

Kervélegan, Auguis și Legendre, toți din comitetul „Mântuirii-Publice" și maiorul Raffet pornesc înainte cu un detașament de secționari. Îi întâlnesc pe cei patru și-i resping. La ușa Adunării, Prieur îl întreabă pe comandant:

— Ți-a îngăduit președintele să vii aici? Te-a chemat cumva el?!

— N-am să-ți dau socoteală!, — și-l dă la o parte, intră cu toții.

Alungați de pretutindeni, răzvrătiții zbiară:

— *À nous les Sans-Culottes!*

— Săriți, ne stâlcesc! ne omoară!!

Au izbutit iar să împrăștie soldații. Kervélegan e rănit la braț. Peyssard, Gaston, învrăjbiții urlă:

— Victorie!

— Pă ei! nu va lăsați, fraților!...

Răsună goarnele, hurruie tobele, vin secționarii; lucesc baionetele. Îi urmăresc. Ceilalți fug spre ieșiri; ușile închise. Daù buzna în tribune, sar pe geam, s-ascund pe sub bănci, — i-a cuprins spaima.

Au golit sala Adunării. La Assomption, ceasul bate miezul nopții.

Paisprezece ore a ținut dandanaua. Nu se mai gândesc nici la somn nici la mâncare, numai la răzbunare li-e gândul. Zădărnicesc toate decretele smulse cu anasâna, ard și urnele... Pe Goujon, Duroi, Romme, Gaston, Soubrany, Bourbotte, Peyssard, Duquesnoy și încă pe alți mulți, i-au arestat.

— Nici o iertare!

— Să isprăvim cu ei!
— La moar'!...
— Să-i arestăm pe toți dezbinații!
— Cin' n-a fost cu noi e împotriva noas'!...
— Să se știe!
— Arestați-i!
— Și pe Bouchotte!
— Și pe... Pache cui îl lăsați?!
— Să votăm dezarmarea celor care-au îndrăznit să răzbat' aici! Să aplicăm legea!
— La vot! la vot!!

Așa au făcut. Și în noaptea 'ceasta, în sfârșit, s-a încheiat despărțenie veșnică între Revoluția franceză și crimă, — stăruie groaznic păcatul asupra Franței. Aproape șase ani de zile!

Jacobinii tot n-au pierit. Secțiile din Popincourt, Montreuil și Quinze-Vingts săr în ajutorul lor, vin cu tunuri și le-așează cu țevile spre Adunare. În sprijinul ei, aleargă voinicii din Filles-Saint-Thomas. Gata să se încaiere. Rugămințile câtorva oameni de duh i-astâmpără și-i strânge pe toți de partea Conventului. Așa se zbătea apa... mulțimii, ca valurile mării. Pornesc spre case, s-a liniștit furtuna.

În ziua cealaltă... Ucigașul lui Féraud fusese osândit, îl duceau. Jacobinii împrăștie garda, îl iau și fug cu el în mahalaua Saint-Antoine — cuibul lor de odinioară. Menou a fost întărit, de Adunare, cu comanda armatei Parisului. Pornește cu douăzeci de mii de secționari și patru mii de soldați, din trupele de linie, și închide toate ieșirile cartierului. Cere să-i fie dat îndată cel de ucisese deputatul, în Cameră. Oamenii, ce s-au gândit?... decât iar vărsare de sânge, l-au dat.

Iar liniște.

Pentru judecarea vinovaților, au întocmit o comisie militară. Toți membrii comitetului alcătuit din insurgenți, alaltăieri și douăzeci de jandarmi, care au trecut de partea lor, sânt toți condamnați la moarte. Aidoma și deputații: Soubrany, Duquesnoy, Duroi, Bourbotte, Romme și Goujou. Li se citește sentința...

Romme avea la el un briceag, se crestează cu el pe față, pe piept, vrea să-și taie și beregata, se răzgândește și-l trece tovarășilor. Fac și ei ce se îndură, numai. Crestături. Boiți pe față, plini de sânge, îi duc la tăiere.

Gata, purificarea.

„Ah! le commerce ne va que d'une fesse et le pauvre
Amour est à cul"...

Să crezi, zău! că străluce virtutea conjugală, numai?... Să nu ne înșelăm. Protestarea cea mai stăruitoare urcă de pretutindeni.

Negreșit, pentru hoațe și pentru ticăloase sânt pușcării destule, și pentru nevinovate. Pentru neiscusitele slujitoare ale lui Venus, spitalul! Pentru dragoste, însă, toată libertatea. Și-așa, îți dai repede seama că tânguirea a fost scornită de un regalist, desigur!

Erois are înfățișări osebite, și multe. Se resimte de vremile împătimate și sângeroase. Până mai ieri, îi stăteau în cale mănăstirile. Acolo se întemnițau fetele prea iubețe din fire.

Surioarele sărmanei Manon se veştejeau la Sainte-Pélagie, la Salpêtrière — umede spitale şi împuţite!

Monastirile s-au închis. Călugăriţele pe drumuri, fetele pe uliţe, de capul lor — *Rusalii*.

Din prăvăliturile societăţii, dragostea îşi ia avântul slobodă. Dezbărată de orice silnicie, liberă de oricare piedică. Stăpână peste inimi şi trupuri. Împotrivă-i, nici o lege.

Conventul n-o asupreşte, nicidecum.

Lăbărţarea revoluţionară e proprie epocei şi-şi ia toată ardoarea de la vijelia care o înconjoară. Frânată, altădată, de ipocrizie, încătuşată în legămintele unei cuviinţi făţarnice, dragostea şi-a trecut moştenirea Terorii.

Libertate.

Vin, ciripesc — stol de vrăbii nebunatece, saltă şi pleacă; umbrele lor vor dăinuì peste vremuri.

Cu mutrişoarele lor, când îngândurate când vesele, înfloresc priveliştea arsă de înflăcărarea şi furia oraşului. Dornice şi darnice. Vin ca fluturii, grămadă — în jurul flacării de gaz... Stai la masă, ţi s-aşează pe genunchi, îţi sar în braţe. Te scoli, te plimbi, te prind de gât cu braţele lor albe şi parfumate. O întrebi:

— Încotro, fetiţo, ce faci? — Şi cercetători, ochişorii ei te privesc, nedumeriţi:

— Tot ce poftiţi, d-le, tot! vedeţi, rostul nostru e să... să petrecem şi să desfătăm oriunde, — mărturiseşte drăguţ, — şi gingăşia noastră, să iertăm, dragă domnule,.. — a lăsat ochii în jos.

Să avem şi noi pentru ele aceeaşi îngăduinţă şi să le iertăm.

Prăvălii, cafenele, bordele, spelunci, săli de cetit, de dans, birturi şi hanuri, figurinele de ceară ale lui Herr v. Curtius; telali, filozofi, moaşe şi felceri, hoţi — pe toţi şi de toate găseşti la Palais Royal. Oratorii au rărit-o, vorbesc destul ceilalţi. Clanţa! nu le mai stă gura.

Grădina şi arcadele; locul de căutare al fetelor, al măsluitorilor şi al politicienilor. Goală grădina, astă-seară, plouă.

Sălile de joc, ticsite. Multe. Pentru a le da o aparenţă de... moralitate, poliţia percepe de la fiecare trei mii de livre în fiecare lună — pentru săracii sfântului-Gavrilă. Gurile rele spun că tripourile sânt izvoarele de venit cele mai straşnice ale „Prefectu'... rii de Poliţie". Cărămizile, poate!

În spelunci, sunt trei porţi prin care pătrunzi: *Nădejdea, Ticăloşia* şi *Moartea*. Prin cea dintâi, intri; prin celelalte două, ieşi.

Sălile pline. Femeile şi-arată dinţii, frumoşi, pulpele pline sub peplum-ul de tulle străveziu; sandale roşii în picioarele goale. Părul în bucle multe, melci, coboară la ceafă. Şolduri bogate acopăr umerii goi şi atârnă pe pământ, superbe ţesături împodobite cu albine şi flori. Vezi şi pălării cu funde şi pene. Unele poartă pe cap o jumătate de struţ, înfoiat. Vezi turbane, tulpane, berete mici, bonete plate şi chiar tichii phrygiene, mai rar.

Parfumuri: fel şi felurite, îţi gâdilă nările, strănuţi de înnebuneşti. Toate miasmele. Miros proaspăt de fragi, miros dulceag de zmeură. Duf de măghiran; acru, de bergamote; rânced, de trandafiri. Miroase a micşunele, a smirnă şi a izmă. Pomezi cleioase îţi strâmbă nasul, şi mirosul de năduşeală. Se ţopăie mult — ziua şi noaptea.

Flori — florărese: „Voilà, voilà la belle bouquetière! Qui veut acheter ses bouquets?"...

Chioșcuri unde se vând mirodenii, săpunuri... — „à la jonquille, à la frangipane, les savonnettes de Bologne; des pastilles odoriférantes"...

Bazar: lucruri găsite și obiecte puse în vânzare. „Une frotteuse"; canapeaua servise lui Polignac, doamnei. Foarte uzată.

O ladă cu unsori astringente — garantate. Bideuri, seringi jaculatoare — n-a născocit-o Merval!

O prețioasă statuie a lui Priap, cu ornamentul principal de dimensiuni mai mult decât oneste. Într-un săculeț de catifea bleu de ciel, un god'..., model nou, brevet-Préjean, mec., fundătură du Coq. Se dă spre încercare.

Vânzarea în rue Plâtrière, hôtel du Bullion. Prețurile destul de urcate. Au căutare mărfurile-acestea. Trimet și peste hotare.

Și alte noutăți...

O boală s-a ivit, nouă și foarte ciudată..., particulară tineretului. Îi zice „Sexa". Te prinde așa: cu ofuri, cu icneli, cu slăbirea vederii — astfel că nevoit e, apucatul, să se slujească de basmale mari și ca să privească, mereu de lornetă. Mai pricinuiește boala, și o scădere a temperaturei trupului, atinsului, și greu de înfrânt, cere haina încheiată până la gât, sus și strânsă, o cravată largă până sub nări, înfășurată de șase ori peste bărbie și peste fălci. Racila, mare, aduce și beteșugul vorbirii. Îmbolnăviții ocolesc consoanele și inflexiile accentuate. Din buzele lor abia de răzbate un bâzâit confuz... „pzzz"... Și când sporovăiesc între dumnealor, crezi că stau la sfat un stol de granguri.

— Ma pa'ole sup'ême d'inc'oyable!

— Mais c'est v'aiment ho-ho'ible! c'est mi'aclificque et ve'idicque, ah! Jésus!!

Și țâfnoși lucru mare! Îi vezi, boclucu' gata! Te păzești, dă peste tine. Și așa cum sânt, sunt spaima patrioților. Din nimic, din te miri ce le năzare, pricina gata. Ți se poate trage și moartea, îți fac de petrecanie. Așa s-a întâmplat ieri seara, la Velloni. Un cetățean de ispravă, Jean Bigoudou, ciobotar de lux în Saint-Antoine și republican convins își lua omul, tignit înghețata, lângă nevastă-sa — nostimă. Alături, la altă masă, își sorbea cu un pai lung siropul unul din ăi picniți de „sexa", că așa-i zice boalei. Molipsitul privea întruna spre... doamna. De la o vreme, și ciobotarul privea spre paiul...

Se scoală și se-apropie de masa lor, țeapăn și încruntat. Gândind că l-or fi supărat cumva, vrea să-l îndulcească și:

— Văd, cetățene, că aveți o brassard'-ă?

— Și tu porți o cocardă!

— Sânteți în doliu, îmi pare rău! După cine?...

— După tine! și l-a pocnit cu bâta în moalele capului.

Văduva s-a înapoiat singură acasă.

Dar să ne întoarcem la Palais Royal. Lume, parcă și mai multă. On prend la crémaillère à... „l'Établissement d'une nouvelle C-ie d'Assurance"... Moașa Le Large, închinată binelui public, a deschis și aici o sucursală — pentru ambele sexe. Centrala, lângă Operă. Abonamente: pe an, trei ludovici și capeți îngrijire promptă, la orice ceas din zi sau din noapte. Garaj. Ajutoare, spălători și ungători: Audoucet, Laffecteur, Godermeau

ş.a. La mahalale, alte două sute cin'zeci de agenţii deschise de dimineaţă şi până seara. Policlinici.

Medicaţii preventive: în sala de aşteptare, noţiuni preliminare. Cataloage, pentru provinciali. Tot după aparenţă, judecă şi Parizianul. Are cumva o nevoie urgentă..., consultă almanahul, punga şi gata! Pentru 30 de soli, cetăţeanul ajunge sultan, la îndemână haremul. Se uşurează de gânduri.

Până acum câteva luni, femeia care se îmbrăca bărbăteşte era executată, asemenea şi bărbatul care purta rochie. Acu' le vezi, câte vrei, păşind larg în pantaloni strânşi şi cu cizmuliţe. Fac şi politică. Emit păreri, dau sfaturi. În toamna trecută, o delegaţie de-a lor nu s-a dus la „bară"!? să ceară Conventului să strămute fetele în case naţionale, „pentru a le întreţine acolo în lecturi patriotice!" Şi Adunarea, toată în picioare, le-a aplaudat frenetic.

Cu răsturnarea şi mai ales cu *Teroarea*, femeia a cucerit o importanţă socială mare. Ajunge... asupritoare. Cum ştiu prea bine că însăşi slăbiciunea lor le scapă adesea de pedeapsă, dovedesc în răzvrătire mai multă îndrăzneală şi decât bărbaţii. Aşişderea şi pe sălile palatului.

Fata, la Paris Royal, lucrează pentru ea, rar, şi pentru peşte — fără preget. Are locuinţă proprie în corpul clădirei, jos sau la mansardă. ...*Britania*. Mobilier sumar. „Frotteus"-a şi lavoarul: duşumeaua, cana şi ligheanul. Dă consultaţii în cameră, pe sală, la umbra coloanelor câteodată şi afară, pe iarbă.

Patroana din rue Saint-Sauveur, M-me Gourdan, s-a prăpădit — pensionarele au năpădit aici.

Regina a fost ghilotinată, dar sânt mii de regine acuşi. Titlurile articolelor din „Père Duchesne" n-au fost mereu o porcărie?! Le-a oprit cineva?

Ploaia a stat, dar iarba e udă în grădină.

Az' noapte, balamuc mare acolo. O ceată de mucoşi tăbărâseră pe o babă s-o facă fericită. Nenorocul ei, tocmai trecea Restif de la Bretonne. I-a pus pe fugă. Plângea bătrânica. Fiecare înţelege în felul său necazurile!

Fete de unsprezece ani şi mai mici se prostesc cu băieţi de seama lor, în tufişuri, şi cu mai răsăriţi. Astă-seară, i-a gonit ploaia. Vin mai târziu, când s-o zbici iarba.

Iese din lumina galeriilor şi porneşte agale spre fundul grădinii. Privighetorile cântă. Teii îmbată. Înalţă umerii, îi coboară, răsuflă adânc, tuşeşte, umflă pieptul şi tună:

— „*Je suis Lindor, ma naissance est com-mune,*
Mes voeux sont ceux d'un ba-che-lier!"

Aţi trecut în vreo seară de vară, târziu, pe marginea unui lac sau în apropiere? Când cântecul broaştelor, cor asurzitor, se potoleşte o clipă, bufneşte un solo-bas profund al meleagurilor umede. Stăpâneşte văzduhul. Urechea ţi se sparie şi închipuirea-ţi înfăţişează un uriaş din poveşti. Nu, o gânganie mică neagră îşi zbiară urâtul şi vuietul răscolind apele creşte, atât.

Păşeşte înainte pe aleea de platani, s-a oprit în dreptul unui felinar. Nimeni. Pălăria în mână o ţine de fund cu gura la gură şi cealaltă mână pâlnie alături. Umflă iar pieptul,

aruncă capul pe spate şi muzica suavă din Paessiello izbucneşte năprasnică! Cu trei tonuri mai jos, ameninţător, contele de Almaviva se înfăţişează Rosinei:

— *„Je suis Lin-dor, ma nais-sance est com-mu-ne!!!“*...

Scăldat în lumina fanalului, dintr-odată tot la iveală. Mărunţel, subţirel, dar plin de neastâmpăr şi vlagă. Pulpanele jachetei îi bat călcâiele. Tânăr bătrân. Sprincenile subţiri, arcuite. Pleoapele grele de nesomn şi trudă. Gene lungi, ochii bulbucaţi, căprii, privesc repezit înainte, în lături. Cearcăne. Capul rotund până subt sfârcul urechilor, faţa se-ascute niţel spre bărbie. Nasul mic, drept. Gura potrivită, buze subţiri. Pielea străvezie; râmâie vinişoare albastre. Urechile răzleţe. Fruntea mare, un luciù până la ceafă, abia umbrit de o şuviţă împrăştiată cu grijă peste toată chelia. Tâmplele seci, câteva fire de păr, numai, castaniu şi creţ gâdilă urechile. Un vis parcă-i pluteşte pe frunte şi o socoteală măruntă în colţul gurii. Atotştiutor şi veşnic dus. Înfăţişare de şoltic cinstit. Foarte simpatic!

Onéssime-'Mannuel Vigoureux, aşa-l cheamă, a sosit azi dup' amiază, devreme, în capitală. Nu mai fusese. Vine de departe. Călătorie lungă.

A colindat mult, avea câteva adrese. De-cum a coborât la bariera de Pantin, din diligenţă, a alergat spre... rue du Roi-de-Sicile, să caute casa. Acolo locuieşte prietenul său cel mai bun, Marius-Timoléon... Păs' să nemerească uliţa. Pe cine întreba, se uità chiorâş la el. Până la urmă, a băgat-o pe mânecă: Mai ştii? şi s-a lăsat păgubaş, — „îl întâlnesc eu diseară! ştiu unde“... Şi neavând ce face, s-a dus în rue Saint-Honoré, la „Florence“. A stat puţin, apoi, doi paşi mai încolo, au Trait-Galant, alt bordel. Aici, a stat un ceas la taifas cu... stareţa. Cafele. De-acolo, în rue Feydeau 50, la „Montigny“. Aici, fetele înţolite în panglici numai. Şi nu stau locului, fâşneţe, drăcoaicele — joacă. Panglicile flutură. Te trec năduşelile! Stătuse destul şi degeaba, a pornit înainte. La... hôtel du Roule, la „Paris“. Se dereteca şi fetele erau duse la Bois. Era şi devreme. O raită prin uliţele... Petits-Champs. Beaujolais, dar nu coborâseră în stradă fetele, erau la odihnă. Gata s-o pornească spre Camp des Tartares, la rogojină. Departe şi gândurile-l mânau spre „Palais“...

A ocolit mult. Din câte-a înţeles, străzile îşi schimbau numele, unele. Căută rue de Bourbon şi abia a nemerit în rue de Lille. Vrând s-ajungă în... place Louis-le-Grand, s-a pomenit în place des Piques. Parcă-l băteau valurile. Ameţise.

În sfârşit, iată-l. Abia ajuns, a şi tras o inspecţie la... 56, la 37, 123, 128 — „casele“ mai serioase, ale Palatului. S-a dus să aibă o idee, numai. A ocolit sălile mari, nu joacă, şi fiindcă se încălzise rău, prin galeria de lemn s-a scurs în fundul grădinii. Răcoare, dar nimeni. Şi-a încercat glasul, acu' tace. Privighetorile cântă. Teiì îmbată. S-a aşezat pe-o bancă la o răspântie. Îi venea să plângă... — „Unde o fi Marius?!“. Îi scrisese cu două luni înainte, până nu pornise la drum. Primise şi răspunsul lui, în ţară. Adresa era a lui... şi cade pe gânduri. Tresare. Paşi pe alee. Scârţâie pietrişul. Vine, se opreşte şi s-aşează pe bancă — puţin mai departe, în stânga lui.

Iar l-au furat gândurile. Moţăie, gata s-adoarmă. Duf de chiparoase; gras, de néroli, îi prind simţurile. Adulmecă. O mână îi pipăie pantalonii. Sare în sus. Între el şi cel'lalt, o... doamnă. S-aşează iar.

— C'est moi, les gosses! Vous m'attendiez, n'est-ce pas? — și parcă-i curge miere din gură.

Odette Touche-du-Bois, matroană trupeșă, dă consultațiile aici pe bancă, în fiecare zi, de la 9 seara și până spre ziuă. Fără să-i mai întrebe, le-a închiriat mâinile amândouă. Înjugate, întoarce capul spre stânga, a țuguiat buzele:

— Ton p'tit nom, petit chou?

— Jules... Sacha Larie.

Se-apleacă spre dreapta:

— Et vous, chérubin?

S-a lipit tot, de ea:

— Immanuel, mia carra!

— C'est bon, mon serin. Attention! on commence... Ça ira, les gosses. Ça ira! Ça ira! vous allez voir!, — vâslește.

S-au înviorat amândoi.

— O, les cadets bijoutiers, troppo corto! Ça remue, les petits vers, on s'éveille. Tanto... quanto. Je vous le disais bien, ventrebleu! *Allons enfants de la pa-tri-e!*, fredonează și înmănușate în mănuși lungi negre, brațele i se zbat ca două aripi gata să-i salte și de pe bancă. Se zbate și geme:

— Julot! Jules, Jules-César! mon... Ah, Manno'!...

— Carra... carrissima!...

— Sâche... sache... Larie, larie-larie!...

Partenerul din stânga, simțind că-i vine inspirația:

— Dacă nu vă jenează, d-le... d-le..., aș ruga pe doamna... să accelereze!

— Sigguro! Ca orice cântăreț mare, știe perfect... italienește. Non si rompe non si crampa! médaille... médail-le...

— Moiale, trop-po! a dirotto!!, și-și zvântă mâna.

S-a deșteptat toată grădina, pe nesimțite. Din chioșcuri, suspine — și din tufișuri. Au tăcut privighetorile, dar pe 'coperișuri departe zbier mâțele și motanii se vaită, lung...

Așa.

S-a drapat în pelerina ei neagră. Candidă:

— On me trrouve chaque soire, à pa'tir de neuf. Messieurs! — și se înclină, — Demandez m'am'-Odette, au portier et n'oubliez pas son petit pourboire. On m'appelle aussi *la Soulageuse*, ici. Buona notte, les gosses et demain, grand mimi! Vous allez voir! A dispărut printre boschete, cu trei țânci după ea. Așteptau în umbră, șăitanii mici!

S-au sculat amândoi, le tremură picioarele. Pornesc spre poartă. Acolo...

Sacha Larie:

— Pas mal madame... Bàbe!?

— Un po' perfida e un po' vecchia.

— Et très calculeuse, non? Elle fit vite de clore à la fois nos deux comptes...

— Benissimo! d'altronde... io temo, io temo il malocchio...

— Même la nuit?

— E la jettatura?!...

Rămân pe gânduri.

— À quand?

— Domani.
— Où?
— A la Opera regale.
— All' Opera reale, in Pariggi, oggi!?
— Certamente, reale... e repubblicana!
— Scusi, non La capisco. Slăbuț, înalt. Fața: tăiș de cuțit. Poartă monoclu.
— Non importa.
— Mi permetta di presentarmi? mi chiamo Sacha...
Săltat pe vârfuri:
— Mi chiamo Onéssime-Immanuel di Santa Rumelia, artista-cantatore all' Opera, baritono-basso! Di che pàese à Lei?
— Sono ruma'...
— Venti-venti una cosa del...
— del'la mangollia cim-cim sim-sico sanchi pontu bulumac!
Uluit:
— Bată-te norocu' să te bată! și l-a cuprins în brațe, — Amico, carrisssime! asta n-aș fi crezut-o niciodată!! Zi, rumân de-ai noștri!? Știu că m-ai dus! Și cum îți zice?
— Sache Ilarie.
— Să-mi trăiești, frate!
— Și matale.
— Încotro mergem? Hai la fete!...
— Iartă-mă, sânt obosit, îmi vâjie urechile. Ho un forte raffreddore...
— Da, e cam obositoare... grădina.
— Mâine, dacă vrei. Unde?
— La Ope'..., nu, aici, sub arcade, — râde.
Râd amândoi.
— Bine. Noapte bună! Își strâng mâna. Pleacă, — É veramente un tempo splendido!
— Zexe, Monoklìdès!
Scoate besacteaua-basmaua, răsucește o țigară, o aprinde — rotocoale de fum. Ar putea s-o pățească, să s-adune lumea, mai știi!? Și-așa puțini bărbați fumează, dar nime afară din casă. A ieșit pe poartă...

Au hotărât ca bunurile naționale, la ele li-e gândul! să nu mai fie vândute la licitație iar plata să se facă în patru rânduri, la fiecare trei luni, în asignate și la un preț care să înfățișeze de optzeci de ori pe cât fusese venitul „bunului", cinci ani înapoi.

Asignatul nu mai prețuiește decât 1/530, din cât fusese la născare. Pentru un bun, vin sute să-l ceară. Privighetorii Statului nu știu să facă socoteli, dar știu cei de stau cu ochii pe bunuri. În câteva zile, aproape tot ce mai avea Republica se scurge în alte mâini, piere. A pierit și garanția asignatului! Năpăstuitul cade.

La 12 prairial, ajunge la 1/650. Conventul dărâmă legea din 12, ea-l surpase. Cazně multă, — au dobândit-o în șase luni de vorbărie și slobozind alte șapte miliarde — *hârtie!*

Starea bănească — jale!

L-au nimicit într-atât, că bietul asignat nu mai prețuiește nimic și curând nu vor mai putea scoate alte emisiuni.

Noroc că-i merge Republicii bine pe fronturi.

Totuşi, în ţară, dezmăţul şi lipsurile sânt prea din cale afară mari. Nu pot îngrijì nici de nevoile armatei nici de ale dinăuntru.

Judecătorii, abia de-i mai prinzi la treabă, nu sânt plătiţi cu lunile. Greu să mai găseşti alţii, nu se ivesc. Şoselele erau fala Franţei, sânt gropi numai şi smârcuri. Uliţile, văduve de caldarâm, le-a cotropit praful. Putrezesc câinii pe străzi, — grase, ciorile şi şobolanii. Pier pisicile întruna.

De la începutul iernii şi până-n primăvară, alte şapte miliarde — la iveală. Acu', iar două şi jumătate. În tot anul III, *16.300.000.000 livre-asignate*, sumă!...

Şi preţurile cresc cumplit! Văd cu toţii cum îi paşte primejdia. Curg proiectele...

— Plata în asignate să fie preţuită în proporţie cu masa de hârtie în circulaţie, în clipa când se face emisiunea.

— Nemaipomenit!

— Aşa să...

Sistemul hărăzea teoriei cantitative a monezii o asprime care depăşea cele mai statornice aşezări, dar alte griji îi mână.

Dările vor fi plătite îndată, cu noua întocmire, dar slujbaşii află că leafa lor nu va primì adaos, sau cel puţin, deocamdată... Şi astfel legea nouă ajută la intrarea banilor-*hârtie* şi la săltarea acestora, dar pentru scurtă vreme căci boala era cruntă şi veche.

Hotărăsc ca jumătate din dări să fie plătite în grâne. Deprecierea ajunge legală. Drept e, nu se aşteptau ca mofluzirea s-o cuvânteze chiar „Constituţia" anului III! Căci... la articolul XI, spun că simbria înalţilor demnitari ai regimului să fie răspunsă în bucate, „pentru a-i ferì pe bunii patrioţi de frigurile cursului" şi, negreşit, spre a le întărì voia-bună. Aşa că cei cinci „directori" vor avea drept la câte 6666 de saci de grâu, iar membrii celor două adunări legislative, câte patru-sute opt numai, afară de tain.

Şi fiindcă nici Statul nu mai crede în banul său, asignatul piere.

Când hotărăsc însă ca două treimi din membrii viitorului parlament să fie aleşi din sânul Conventului, electorii într-un glas:

— Prea vă bateţi joc de noi!

— S-a umplut paharul!

— Nu se mai poate!

S-au săturat de Thermidorieni; dânşii nu, de putere.

Lecointre şi-a adus aminte de Amar, dar îi scapă vicleanul; la reînnoirea comitetului, însă, nu l-au mai ales şi rămâne simplu deputat, cât va mai fi. Au ieşit la iveală multe şi din cuvântarea lui Robespierre din *8 therm* ies adevărate. La „Siguranţa Generală", fac inventariul: hârtie, aur, argint şi nestemate. Condicile lui Berthier, armele lui Santerre, cearşaful lui Marat...

Cu anul III, începe şi sărbătoarea. Teatrele au saloane, salonaşe discrete, foyer, culise, cuiburi de dragoste. Frigurile bucuriei scutură societatea nouă. Reacţia vieţii împotriva morţii. Sarabanda o duc îmbogăţiţii. În jurul lor, hămesiţii şi nobilimea scăpătată — ciugule fărimiturile. Obrazul subţire cu parale se ţine! Protipendada nouă cheltuieşte în neştire. Balul-l duce madame Tallien. Thérézia. La „Carmes", pereţii nu s-au uscat de sânge, — o sută şaisprezece prelaţi ucişi cu parul! Tallien, prea nepriceput ca să scrie ceva şi prea ticălos ca să lovească singur. S-arată rar. Pe emigraţi îi vezi şi în tribune, — amnistie tacită.

...Ieşise pe poartă, o ia la dreapta. Suie scările. Se opreşte, se freacă la ochi, priveşte...
— Marius!
Întoarce capul:
— Ma-nòle!, — coboară o treaptă, şi cad unul în braţele celuilalt.
— De trei zile te-aştept!
— Am sosit azi, fusei la tine dar n-am nemerit... uliţa.
Bănuitor:
— Atunci cum de-ai fost la mine?!
— Să vezi... — clipeşte des.
— Mă băiete, s-o luăm cu încetinelu': întâi, ce stradă căutaşi?
— Uliţa ta.
Surâde:
— Ştiu, dar zi cum îi zice.
— Stăi, să dau de ea, — scoate un terfelog, îl răsfoieşte, se-apropie de felinar,
— Rue du roi... rue du Roi-de-Sicile, asta-i!?
— Mda..., şi aici stăruie toată încurcătura! Acu'-i zice *rue des Droits de l'Homme*.
— Ha-haà! sânt care va să zică şi pe uliţa matale case din alea!?
— La ce 'ie gându'!? au poreclit strada, măă...! numai pen'că...
— Nu fii'că stai d-ta pe-acolo, ştiu.
— Ca să...
— Puteai să-mi scrii!
— Puteam? află, d-le, c-au botezat-o acu' trei săptămâni, uliţa şi nu mai era timp când...
— Da' să nu se găsească unu' măcar să mă îndrepte?! uitucă lume mai aveţi pe-aici!
— Nu, dimpotrivă, dar nu le mai plac regii.
— Ce să-ţi spun? nici eu nu mă prăpădesc după despoţi.
Strănută!...
— Şi... ce făcuşi de când ai venit? adică, las' că ştiu, te-ai dus glonţ la...
— Fost pe de-a-rându'! pe la toate adresele dumitale.
— Ale mele!?
— Pă' că nu le-oi fi născocit eu!?
— Ţi le-am trimes fiindcă mi le-ai cerut şi, la urma urmei...
— Rezon!... şi, iaca face să le ai. Ştii, colea... când vorbeşti în soţietate...
— În societate?!, — l-a pufnit râsu'.
— Cu prietenii, cu..., nu stai nătăfleţ, ai ce povesti. Uite, arăţi călătorit şi-ţi stă şi cum să zic, bine.
— Teoriile tale, cunosc.
— Am alta, straşnică.
— S-auzim.
Au urcat scările. Pornesc înainte.
— Zeceai?
— Să mănânci când ţi-e foame şi eu crăp de sătul! — bate cu palma în deşertu' burţii.
— Foarte bine.
— Lasă binili şi spune-mi, ştii vr-un birt pe-aproape?

— Câte pofteşti. Nici Naudet nu e departe. Aici, la doi paşi, sub arcade, la Beauvilliers, te lingi pe degete, dar scump foc.

— Şi ce-ai căutat acolo?

— Unde?

— La... cum îi ziseşi.

— M-a invitat M-r de Prainville, da' neşte preţuri, Doamne!... Doamne!

O sală mare — sute de lumini. Oglinzi, pe toţi păreţii. Pe laturi, canapele de pluş roşu. Deasupra, aplice de bronz aurit, în care ard lumânări groase.

Mese, feţele şi şervetele albe ca laptele. Tacâmuri, cristale; sfeşnice grele. Lume puţină; unii-şi sorb cafeaua, alţii prânzesc. În dreapta, cum intri, tronul casieriţei — plin! Le surâde. Faţa ca luna, perucă bălaie, condeiul înfipt după ureche, gura o „muşcată", ochii graşi; rochie neagră, corsajul: doldora.

Marius... -Timoléon Lepenseur s-apropie smerit, o priveşte lung, îi ia mâna, i-o sărută. Rămâne aplecat pe marginea tăbliei din faţa ei, ascultă. Îi spune..., nu ştim ce-i spune, dar râd amândoi.

De la trei paşi, unde s-a oprit, Mano' Onéssime Vigoureux o soarbe din ochi şi-i face goange. Ea, capu' plecat spre stânga, priveşte galeş peste umărul lui Marius, îşi prelinge buzele şi-i face cu ochiu'..., uşor. Cupidon se-albiie de şale. Ea oftează... Zâmbete, în sală.

Lepenseur:

— ...'mettez que je vous présente, — se întoarce, încruntat, — Vino-ncoa, Manole, şi-l trage spre el.

Ea se-apleacă peste mescioară; el, înălţat pe vârfuri — îşi strâng mâna, cald. Lumea vine, pleacă.

— Bonsoir! — Au revoir!

— Bonne nuit! — À bientôt!

Chelnerii, forfota. Tăvi cu pahare; coşuleţe cu sticle; talgere pline, aburesc mirodenii.

Îl trage de mânecă, în şoapte:

— Nu mai mâncăm odată?!

Tăcere.

Săltată peste tejghea:

— Il m'a semblé que?...

— Excusez-nous, mon ami ne fait que d'arriver...

— Jules, vite, la table No... 5!

Alta mai aproape, slobodă, nu mai era pe partea 'ceea.

S-au aşezat amândoi, alături, pe canapeaua din dreaptă.

Se scoală, s-aşează, iar se...

— Mi-e nu ştiu cum... Ori că masa e prea... înaltă sau canapeaua prea scundă?

— Arunci moartea-n ţigani.

Unul din chelneri se-apropie cu o pernă, i-o trece subt el.

— Ce-ai spus?

— Eu? nimic.

— Credeam că v-apucă ziua, stând de vorbă.

— Aşa de mai afli câte ceva...

— Drăguţă, nu?

— Cum e cum nu e, ai băgat-o-n draci! mi-a vorbit numa' de...

Își rotește umerii, și:

— Nițel cam trecută, parcă?

— Ceasuri de veghe, oboseala... à propos: fii totdeauna politicos cu dânsele și...

— Cu cine?

— Cu casierițele de cafinele, că...

— Ce, n-am fost?

— Tocmai, numai așa ești bine servit și te țin la curent cu...

— Cu ce mănâncă alții, văd.

— Bietu' băiat! Garçon!

Vine. Se înclină.

— Service!

— ...maître d'hôtel, s-il vous...

— Tout de suite, — se depărtează.

Iar se frământă, iar se scoală. S-așează iar; privirea spre capătul sălei.

— Da' nu te mai astâmperi, omule?!

Un piccolo se repede, ia de sub masa de-alături un taburet și i-l vâră sub picioare.

Zâmbește:

— Poate vrai și o scară?

Înciudat:

— Te rog!

— Da' stai locului odată!

S-a sculat:

— Viu numaidecât, să mă spăl pe mâi'..., — pornește spre ușa din fund.

Garderobiera, o măruntică oacheșă, privea înspre sală, s-a tras înapoi după perdea.

— M-aș fi mirat să n-o vază!, — și rămâne cu coatele pe masă.

Onctuos, politicos. Prevenitor. Iscoditor, mai ales. Informat, câteodată. În căutare de noutăți, mereu. Înalt. Părul ondulat, îl piaptănă în sus. Fața prelungă. Dinți puternici. Un neg pe obrazul stâng, lângă nas și altul pe dreptul. O zeflemea îi flutură pe buze sau poate nici una, și o nedumerire în privire. Autor dramatic, critic literar și politic. Pedant, talentat și foarte magistrat.

A plecat de câțiva ani, din țară. Aici, perindă bibliotecile, teatrele, ulițele mai vechi și cafenelele, unde își dumică și gândurile. Fond serios; muncitor. Nu e de mirare că firea săltăreață, dar și de treabă, a celuilalt, îl amuză. Prieteni buni, nedespărțiți — când e rost.

Vine — cam hâțânat. Și pe fața lui străvezie, cearcănele au crescut și mai mari. S-așează.

— Zăboviși bine!

— Până mă...

— Ai spălat-o și pe dânsa?

— Ce-ți dă-n gând!?

— Tot mie?...

Și-aruncă privirea prin sală și:

— Cafineaua, moartea mea! Sânt multe?

— Sunt, Mano', uite, aici nu departe, la colțul pasajului du Perron, jos...

— Cine?

— Vestita cafenea Le Caveau, deschisă până la 2 din noapte.

Scoate creionul, carnetul. Însemnă:

— Acolo-i de nenea!

— Mai sânt: Café Italien, cu soba ei de faianță în chip de balon. Apoi, Chartres, Conti; la Grotte Flamande, cu o bere!

— Nu mă înnebuni!, — însemnă mereu.

— Café de Valois, spre rue des Bons Enfants...

— Cafeneaua noastră!, — scrie.

— Acolo veneau Feuillants-ii, să citească *Le Journal de Paris*.

— Și Jacobinii?

— Chabot și Collet se duceau la Corazza.

— La ce nu se mai duc, dacă e-așa grozavă?, — lasă creionul pe masă.

— Collot d'Herbois e departe! și Chabot s-ar duce, dar pardesiul e strâmt, — și-l privește lung.

— Cum, care?

— Ăl de scânduri.

— Ce, l-au și?!, — bate cu muchia palmei în masă, șterge adresa. — Ghinion!

— Ai ghicit, — surâde rece.

— Mai zi-i!

— Și fiindcă vrei să-ți faci educația...

— Cum adică?

— Slăbiciunea ta, cafenelele!

— Zi mai bine a noastră!

— Bine, fie. Pe malul stâng, ai café Zoppy, acolo găsești tot Odéon-ul.

— Artiști?

— Prima!, — își pipăie nările.

— Și?

— În rue de Sèvres, café de la Victoire, acolo vin moderații. În rue Dauphine, Conti, ți-am spus parcă? și când cobori de pe Pont-Neuf, café Charpentier, proprietatea..., — și-a smuls un fir de păr, din nas.

— ...ta, misteriosule!

— A lui socru' lui Danton, și în place de l'École..., dar n-ai scris-o, — i-au dat lacrimile, strănută.

— Nu trebuie, ghinion!

— Zic, în place de l'École, la café Manoury portul lui Restif de la Bretonne...

— O corabie?

— Plină cu vești și cu amintiri; prinde vântul în pelerină și colindă... colindă.

— Nu înțeleg; altele?

— Café des Bains chinois, o ține madame Baudry.

— Face s-o...?

— S-o asuprești?, — zâmbește.

— Tocmai! și o trece pe listă, iute.

— Tânără n-ar fi ea nici frumoasă, dar a împlinit suta de kile!

— Treaba 'mneaei.

Speriat:

— Să te ferești!, — duce iar mâna spre nas.

— Ți-e frică că mă pierzi? și nu te mai năpârli.

— Ce să?...

— Nu-ți mai smulge păru' din nas c-ai să faci bube. Și, zi, ți-e teamă că?...

— Puțintel cum ești...!? Apoi, café Jean Bart și café du Père Duchesne. Iar oamenii așezați se duc la café de la Porte Saint-Martin.

— Babalâcii, adică.

— Mai sânt: le café Godet, boulevard du Temple. Acolo, patronul s-a luat ieri seară la ceartă cu un ofițer de vânători și s-a ales cu un glonț în burtă; i-au jefuit și prăvălia...

— Ghinion!

— E și... Café Mécanique, unde o să mergem al'dată, minune!

— E cevaș mai?...

— Îeste! Mai sânt. Fiecare-și are cafeneaua lui, un' duce și...

— Cum asta?

— Vezi tu, la Atena...

— De ce nu la Zimnicea!?

— La Atena erai judecat de pe cum profesai, pe Zenon sau pe Aristot...

— Iar bați câmpii...

— Zic, de te duceai sub portic sau la lyceu, iar aici eș' categorisit de pe locul unde îți sorbi cafeaua, înțălesu-m-ai?

— Vin baremi și muieri, acolo?

— Câte vrei!

— Aici nu prea zăresc.

— Dar ale două la care te zbengui, și aia sulemenită și roiba de colo?!, -îi dă cu cotul.

Cu ochii zgâiți la el:

— Ce n-aș da să știu câte știi tu, Marius! baremi pe jumătate!

Înalță umerii, -și trece degetele ușor prin păr și-și potrivește cravata, îl privește adânc, duce mâna la nas:

— Mon vieux, n-ar fi prea mare lucru... Te plimbi, te oprești... din când în când, observi..., dar ai poruncit ce să-ți aducă? Vrei să?...

— Îndrăcit spirit de observație!

— Cine?

— Cine-mi ești! ai și băgat de seamă că mi-e foame. Ascultă, zău, din... mascarau' aia, din mâț, nu iau!

— Cum poftești, *cive'*-ul e minunat!, — strănută.

— Îți faci singur de noroc.

— Zău așa! cum?

— Dumică-l d-ta!...

— Am prânzit.

— Două bătăi strică, da...

— Și?

— Comandă naibii cevaș pentru mine, niște sarmale sau o tocăniță...

— Asta e mai greu. E și târziu și n-au varză acră, — strâmbă din nas.

— De ce n-au, dacă e birt?

— Fiindcă pute.

— Gingașe nasuri, lasă! au ei și alte dihorenii, destule: brânza! baremi vânatu' parcă-i trăsnit de draci, așa dufnește, — se scotocește în buzunar, scoate besacteaua.

— Ce faci, bre omule?!

Blajin:

— Aș răsuci o țigare, că...

— Ce eș' copil, aici!?

— Să-mi mai înșel foamea, că d-ta...

— Garçon!

Vine și cu lista de bucate. Țeapăn, parcă-i scobit. Se înclină.

Pun la cale ce să-i aducă.

Mano', abia să-l auzi:

— Îți spun românește odată pentru totdeauna, din scârb' aia nu iau! Vezi de-o fripturică sau...

— Bine... bine, — plimbă degetul pe listă. — Un ris de veau...?

Chelnerul:

— À la maréchale?

— Ce e aia?

— Momițe.

Tresare:

— Poate că are și niscai fudulii?

— Lasă prostiile, mai bine...

— Fără prostiile alea nu veneai tu pă lume!

— Dacă vrei grătar, uite, des rognons de mouton...

— au vert-pré, — dă să scrie. — Tout ce qu'il y a de plus!...

— Cum vine asta?

— Tu n-auzi? adică fripți împreună cu felioare de cartofi și foi de creson.

— Ai auzit tu așa?

— Vezi bine.

— Bine, — mestecă în sec.

— Și garnitură?

Mormăie:

— Riz? nouilles?

— Aș lua... ia niște ouă, întâi, da' scoate mâna din nas, omule.

Marius:

— Des œufs, pour commencer, — strănută.

...Creionul proptit în hârtie:

— Sur le plat? au beurre noir?

— Des œufs... comme ça...

— À la Bercy?

— Ce tot îndrugă sătulu' ăsta? ouă sadèa n-are?

— Un plat tout... simple, și tu să mai taci că...

Îi privește de sus:

— 'comprends! des œufs sur le plat à la lorraine.

— Cum e asta?

— Pe dracu'!

— Une très savoureuse façon... plutôt rustique, — încrețește bărbia.

Marius, schimbă fețe-fețe:

— Taci și nu te mai amestecă!

— Și ce, i-a sărit muștaru'?!

— Au lard ou bien...

— Cu slănină, vrei?

— Vreau și cu suzan, numai să...

Mirat lucru mare:

— Et pas de poisson!?, — îngăduitor, — Nous avons de tout frais: bar, cabillaud, carrelet... aux oignons? Haddock rôti au four? à mon avis...

— Ascultă-l și pe el.

— Un bon maquereau en ragoût aux poireaux, hein?

— Ce tot îi umblă gura?!

— Ia un pește, trebuie.

Se uită la el, plictisit:

— Numa' să vie mai iute, că...

— Va pour le... maquereau.

Scrie:

— Doncque...

œufs lorraine,

...'gnons de mouton vert-pré

— et pas de ris de veau, c'est ça?

— Spune-i tu.

— Ce să-i spun?

— Lasă, merçi pas de...

— Un bon entremets?

— Să iei și...

— Ce naiba să mai iau, nu vezi că m-am umflat?!

Morocănos:

— Vous n'allez pas finir sans...!?

— Nu mai face nazuri că uite, mă duc?

— Da' ce făcui, sufletu' meu?

— Vrei să ne facem de râs?!

— Asta-i bună!

Neclintit:

— Entremets?

— Mai e vorbă! certainement, deux portions!. — scoate din buzunar un număr vechi din *Journal des Hommes Libres*, citește.

— Alors... Beignets?

— Oui, beignets, deux fois!!, — citește 'nainte și-și jumule nările.

— Non, voilà... Une bonne crème péruvienne, plutôt.
— Admirable!
— Cum e aia?
— Uff, las-o dracului!, — mototolește ziarul.
— Da' nici așa nu pot.
— Quoi?!
— Ia-n te uită la el! parc-a înghițit un par, așa se...
— La grande spécialité de la maison! chocolat, café, du vrai café! caramel et vanille...
— Soit, caramel et vanille. Dă-l naibii, ce vrei să!?...
— À moins que... Une crème anglaise? des œufs à la neige?
— Nu-i chip, ăsta-i!
— Ce, cine?
— Cap de muscă băzălău zăpăcit și nătărău!
— Plaît-il!?
— Dacă nu taci... Oui, caramel el vanille.
— Une crème anglaise? des oeufs à la neige?
— Ce zice?
— Lapte zburat, vrei?
— Mulțămesc, sânt sătul!
— Alors, notre bonne crème péru...
— Ce!? Râde:
— Stufat...
Sare în sus:
— Care va să zică!?...
— Potolește-te, omu' lui Dumnezeu!
— Mi-ajunge!
— Văzuși, dar ce bei? en fait de... boisson?
— Sommelier!, și se depărtează cu lista, a luat comanda.
Îngălbenește:
— Și ce e cu ocnașu'... ăsta?!

Un ditai zăplanu' îmbrăcat în negru, cu șorț de toval dinainte, cu lanț după gât, ciupit de vărsat și roșcovan; la subțiori poartă un catastif, o carte; o trântește deschisă, pe masă.

Cu ochii la el:
— Și...?, îi tremură glasul.
— Gâdele.
Gata să intre sub masă; îl prinde de braț cu dreapta, cu stânga răsfoiește cartea și:
— Ăsta taie... de sete, n'est-ce pas?
Geamalu' se înclină:
— Bourgogne? Bordeaux, champagne?
— Ce vrei să bei?
— A-hà...
— De la bière... eaux minérales?
— Spune-i tu... uite, un vinișor...
— Vot' petit Anjou, la... demie...

— Je vois bien, m'sieur connaît les caves de la maison!, — zâmbește, își ia cărticica și: — On vous l'apportera votre petit an'!, — și pleacă.

— De unde naiba-i culege, așa țâfnoși?

— Fiecare cu ifosu' lui, nu uità că ești în țara Libertății.

— Mi-a cam trecut chefu', mai c-aș plecà, — și se scoală.

— Vrei s-o pățim?! stai jos!

— Și de ce, mă rog?

— Și comanda?

— Mda... — s-așează iar și-și leagă șervetul la gât. — Tot am vreme...

— Ce zici?

— S-o luăm îndelete cu dichisu', — încearcă tăișul cuțitului, ia furculița...

— Faci mustră?

— Mi-e foame.

— Știi tu, 'Nolică, că ești în patria vinurilor?

— Să vedem, să gustăm.

— Nemaipomenite!

— Dar multe oglinzi mai au și aici.

— Asta nu e nimic, să vezi la... Mille Colonnes, oglinzi și coloane... oglinzi și coloane!

Se șterge cu basmaua, de nădușeală:

— Da' știu că e zăduf!

— Lasă, după ce luăm masa...

— Crezi că mai avem parte de ea?

— Mergem la Café Foi, sirop, înghețate!

— Dame sânt?

— Acolo, nu prea.

— Pune-i cruce.

— Pentru ce vrei tu, mergem la... Rotond'-ă; pavilion... odăițe, tufișuri...

— Da' bine stați, — îl bate pe umăr.

Se trage la o parte:

— Lasă gesturile.

— Dar simandicos te-ai mai făcut!

— Eu?.

— Chiar 'mneata. Și unde mai mergem? c-am ostenit umblând.

— Mergem să vedem Sălbatecu'...

— Parc-am auzit eu de el, nu e ăla cu numerile... după perdea?, — întinde mâinile, le împreună, se-ardică de pe canapea și...

— Stai jos! și nu te mai fandosi, nu vezi că se uită lumea la noi?

— Și ce mai e cu?...

— Nimic, ai să vezi, e vizitiul lui Robespierre. Fostul, adică, ăla e sălbatecu'. Jos, sub Rotond'-ă.

— Și la ce zici, jos?

— Adică su' pământ, la răcoare. Așa e și la... café des Aveugles; acolo baremi toată orchestra numai orbi...

— Ca sobolii?

— Tocmai. Și tot o oarbă și cântă din gură.

— Frumos?

— Așa crede ea. Ai să cunoști acolo... pe... madame Angot, pe amândouă, că două sânt.

Și-ascute urechile:

— E cevaș?...

— Amândouă florăresele, pline.

— Mulțămesc!

— Nu, plinuțe-grăsuțe ca potârnichile...

Își linge buzele, își trage manșetele, se frământă...

— Iar?!

— Și ce e cu... florăresele?

— Vând scump și se dau ieftin; ai să le vezi, o să-ți placă.

— Asta vreau și eu.

— Într-altă zi, o să mergem la Urbain sau la Richard, într-alta la Véry. Și la Véfour se mănâncă strașnic! cam...

— Parc-aici nu?, deznoadă de la gât șervetul și-l pune pe masă.

— Palais Royal-ul e plin de prăvălii și de birturi; numai spițării, nicăieri. Potlogari și doftori, câți vrei. De te-or durea dinții cumva...

Resemnat:

— Din mestecat?

— Cunosc eu unu' fenomenal! unu'... Désirabode, așa-l cheamă. Aici, la doi pași, îi vezi firma cât de colo: bucăți de falcă, dinți, măsele.

Duce mâna la gură:

— Lasă-mă dracului!

— Nu te-o fi durând cumva? uite, mergem.

— Că-mi vine rău, și mi-e și greață! vrei să?...

— Iar de te supără bătăturile cumva...

— Să umblu în mâini, nu?

— Găsești pedicuri, tot aici...

— Ce e aia?

— Cine să ți le taie, adică.

Își trage picioarele sub canapea:

— Acu', aci în birt?

— Aici, în palat. Și să nu uit, hârtie... găsești numai la tăbăcăreasa din colț.

— Să argăsesc, ce? păcatele mele!

— Ea, tutungioaica vinde tabak și...

— Din ăla de tras pe nas?

— Tocmai, și vinde și hârtie pentru scrisori. Iar de ai nevoie de un croitor cumva..., Berchut, dar cam scump.

— Ce-ai... zis?, — tresare. Ațipise.

Mușterii din dreapta, trei domni și o cocoană bătrână, s-au sculat.

— Nostimă bătrânica, nu?

— Smochina?

Băieții strâng tacâmurile și pun altă față de masă. Abia au isprăvit și doi domni se opresc, alături, salută ceremonios pe cei de la masă...

— Tu îi cunoști, mă Marius?

— Nu, — înclină capul.

Cel dinainte, scund, bine legat, fața smeadă, poartă musteață lungă și ochelari. Fălcos și păros. Inele, în toate degetele. Ocolește masa, își suge burta, vrea să treacă...

Unul din băieți se răpede, trage masa la o parte:

— Excusez!

— Merci, — s-așează pe canapea, alături de Mano' și: — Vous păr... măttez?

Îi face loc:

— De pe glas...

— Taci din gură!

Cel'alt s-a așezat pe scaun, vis-à-vis. Înalt, adus de spinare, șui, fața măslinie, urechile mari, părul negru-albastru, ochii lungueți cu migdalele, negri și mari, nas coroiat nițel, și buzele roșii cum e zmeura. Un cârlionț mare pe frunte. A scos o basmà cărămizie mare cât un cearșaf, o păturește și-și zvântă cu ea picăturile de sudoare, care i se preling pe obraji și pe ceafă. Parfumat ce nu s-a pomenit.

— Quelle cha... leurrr!, zâmbește și-i ia pe toți mărturie, se înclină și mulțămește...?

Le-a adus o carafă cu bere.

— Numai pe noi ne-au uitat.

— Uite că vine.

Au adus... pâine, trei farfurioare cu mezelic: țelină-maioneză, ciupercuțe marinată și într-alta, niște...

Sfiit:

— Piele?! șorici?

— Ba pă!... Nu vezi că e?...

Cel de alături, din față:

— Garçon! encorr' oune vinaigrrette et des olives!

I-au adus și ouăle, într-o crăticioară.

— Păi asta nu e nici scrob nici ochiuri nu sântără.

Chelnerul, marțial:

— Ham and eggs!, — și pleacă.

— Cum îl cheamă?

— Pe cine?

— Cum își zice?...

— Care?

— Ăl de să duse.

— Habar n-am.

— Parcă ne spuse...?

Își leagă șervetu', înfige o bucată de miez de furculiță și o tăvălește în gălbenușu'...

— Ia seama că frige!, — a tras farfurioarele cu hors d'œuvres dinainte. Mănâncă. Slănina sfârâie și-i gâdilă nările — mestecă și înghite:

— Bun!, — și ia paharul în mână, îl duce la gură.

D-l din față ia și el de pe masă paharu', se saltă ușor de pe scaun, se-apleacă:

— À la vôtre!

Se întoarce spre Marius:

— Ăsta ne cunoaște!?

— Ori că vrea..., dar până una alta păzește-ți portofelu', — și trage mai spre el gentulița dintre ei, de pe canapea.

Mano' bea:

— Știi că e bun!?

— Ce-ți spuneam!?, — și-și trece mâna prin păr. — Când îți spun eu ceva!...

De la 9 thermidor, a trecut aproape anul. Norodul învățase multe! Pe cei de-i știau de clăditorii Republicii, le-au văzut capetele, numai, în mâna călăului. În uneltitori, iar nu mai pot crede. Știu bine cât le plătește pielea. Rămân nepăsători, orice-o mai veni nu-i mai privește. Regaliștii prind puțină îndrăzneală, dar sânt puțini și numărul prietenilor republicii moderate îi copleșește, îi înghite. Așa s-a înfăptuit reacțiunea thermidoriană.

În provincie: pe-alocuri, astâmpărarea s-a săvârșit fără împotrivire; în alte părți, groaznic — în Midi, îndeosebi. Și mulți, semuiți a fi Jacobini sau teroriști au ispășit greșelile altora. Trimeșii Adunării n-au prea împiedicat nelegiuirile totuși, patimile scad și legea își capătă iar întâietatea.

Reacțiunea se întinde binefăcătoare și asupra Vendée-i. Conventul îndepărtează pe Turreau, născocitorul coloanei infernale și care, vreme de trei luni, cutreierase ținutul arzând satele și ucigând locuitorii. În locul său, pun pe Canclaux, care încheie la Jaunais o înțelegere cu Charette. căpetenia Vendée-i de Jos și la care se alătură și Stofflet, șeful părții de Sus a țării. Locuitorilor li se îngăduie să-și păstreze preoții lor, nejurați și rămân scutiți de chemări și rechiziții. Își pot vedea și ei în tihnă de câmp, își reclădesc casele, arse.

Cuvântul dat de Canclaux e cuvânt și așa numărul răzvrătiților scade...

Au mai golit o sticlă. Le-a adus alta.

— Da' multe inele mai are!

— Cine?

— Fraieru'... de lângă tine.

— *G' schebermaas*-u'?

— Da, ăla măruntu' cu inele, ce învârtește?

— *Tickmelchner!* Dar ăl din fața lui?

— Nu-ți dă în gând? *Fosse!* Aici, meserie bănoasă.

— Pește, adică?

Gura pân' la urechi, le surâde din toți dinții, vecinul.

— Ne-a îndrăgit rău!, — râd și ei.

Întinde cuțitu', caută în toate părțile pe masă, caută...

— Dar sare?

— Vezi, asta lipsește în Franța.

— Cum așa?

— O dau... cu dramul, abia.

— Ce-o fi și cu sare' asta?

— Cum adică?

— Ce să fie.

Duce mâna la nări:

— Un compus binar ca și... varul, amoniacu'. Apoi, sarea, prin evaporație poate fi extrasă chiar din propria ei soluție, iar despre anhydride și despre...

— Ce e aia?

— În acțiunea metalelor asupra acizilor...

— Ce te-a apucat?!

— Dar... ar trebui să-ți vorbesc despre equivalență și despre..., — strănută, l-a smuls.

— Te-am rugat cumva eu?

— Nu, dar credeam că vrei să știi...

— Văd eu, sare, de la Dumnezeu, n-au! și țărmurile mării le păzesc strașnic Englejii, iată de ce...

— Prostii!

Înfoiat:

— Nu le spun și nu le fac decât deștepții, și lasă-ți odată nasu' în pace!

— Mult te-ai gândit?

— Și sare, nu-i!

Ocheșelu' de-alături din față scoate o băsmăluță roșie, o deznoadă la un colț. ia un pachețel și-l pune deschis în palma întinsă și:

— Du purrr sel!

Tresare:

— Cine!?, — gata să se înfurie.

— Du vrrai sel, du meilleurrr!

— Vezi și mulțumește-i și tu, uite că...

S-a ridicat de pe scaun, cu mâna întinsă:

— Perrr... mettez que zé vous prrésente lé vicomte Batra'...

S-au sculat și ei, s-a săltat de pe canapea și d-l de-alături:

— Batrachénko Bouriphlentchea, ancien chargé d'affaires de royaume serbe... — și se înclină.

Celălalt:

— Moi... excusez, Amédée Parlôfilles, à vot' service messieurs les... — încetișor, messires les princes!, — scoate din haină o carte broșată, s-așează și le-o strecoară pe sub masă, — Très intérressant! și lasă ochii în jos.

Chelnerii își fac semne. Casierița e furioasă!

Acu' își sorb liniștiți cafelele, nepăsători. Și-au întins plasa. Vorbesc între ei. Cu gesturi largi:

— Et tu comprends que...

Parcă i s-au aprins degetele, așa-i strălucesc inelele.

Pune paharul pe masă, își șterge musteața:

— Quand j'habitais... boulevard Montparnass...

În șoapte:

— Asta-i din Siștov!

— Cine?

— Gospodinu'.

— Şi că dă-l!...

— Până nu uit, spune-mi, ce naiba au toţi de se tutuiesc întruna?

— Parcă noi, nu?

— Nu tot aşa, zic, oameni cari-abia de s-au văzut vreodată...

— Da şi înc' acu' mai puţin. Pân' nu venisem nici eu, domnea curtenia cea mai desăvârşită şi...

— Aşa aflasem şi eu.

— Dar răsturnarea a adus schimbări multe. Cei noi au socotit că *d-ta şi dumneavoastră* înfăţişau abuzuri, din care curg numai rele! ziceau.

— Cum adică?

— Spuneau, până ieri, că la umbra smereniei se îngroapă virtuţile fireşti şi că fitirisirea 'iasta lungeşte neobrăzarea perverşilor şi linguşirea, numai!, — răsuflă adânc, duce mâna la nas.

Toamnă şi-i întinde repede un pahar cu apă, plin:

— Nu ţi s-a împleticit limba!? nà, bea să nu-ţi stea răsuflatu'.

— S-au dus cu moţiunea şi în Adunare şi acolo, le-au făcut pe plac. Fără decret, dar cu menţiune onorabilă, deputaţii au hotărât inserarea moţiunii în Buletin.

— Ce în... sărare şi care?...

— Oficialul lor şi în care trec şi un zbârnâit de muscă dacă s-a săvârşit în incintă şi, negreşit, dacă li-e pe voie.

— Se ţin de nimicuri!

— Am să ţi-l prezint pe Aristide Valcour, autoru' dramatic...

— Cântăreţ?

— Nu, vaudevill'-ist numai.

— Păcat de el, şi ce vrea?

— Nu vrea nimic... Da' ce tot trag ăştia cu urechea?...

— Dumnealor?

— Adică las', poate mi s-a părut. Zic, a scris acuşi doi ani o piesă destul de hazlie, s-a mai jucat şi în iarnă de câteva ori. *Le Vous et le Toi* succes mare! şi a fost destul ca tutuirea să ajungă obligatorie iar după ei, Comuna...

— Ce-a mai făcut şi 'mneaei?

— A prohibit cuvintele: *monsieur, madame...*

— Mai bine! le poţi spune de-a dreptu' pe nume, nu?

— Cui?

— Fetelor, cui!?

— Şi le-a înlocuit cu: cetăţene, cetăţeano, aşa că...

— Tronc!

— Urmare logică a suprimării distincţiilor, care au fiinţat al' dată între clase.

— Era şi timpul.

Ochii ţintă la el:

— Serios?

— Nu da'... şi cu străzile cum mai stăm?, — prelinge cu pâine crăticioara...

— Vezi c-o lustruieşti!

— Ştiu c-au pâine bună.

— Cu străzile? bine. Uite, place Royale e place des Fédérés, acum; rue Monsieur-le-Prince, rue de la Liberté...

— Sună mai scurt, îmi place.

Îl privește stăruitor:

— Faci progrese! Iar rue Madame e rue de la Citoyenne; rue de la Loi, azi, fusese rue de Richelieu.

Tresare:

— A... de lângă Sorbona? am trecut și pe-aco'...

— Se putea!?... aș fi pariat! la ăla cu harăpoaicele goale, la Grigri? Nu, băiete, ulița matale e rue Chalier, fostă Neuve-Richelieu, m-auzi?

— Auzim.

— Și fiindcă pe cât prinții și sfinții greșit-au, proslăvirea tâmpiților și a fățarnicilor din legende să se sfârșească odată!...

— Sânt de aceeași părere.

— Da?!... Și numele lor să fie înlocuite pe-dată cu prieteni de-ai Rațiunei, așa sună raportul lui Granville către Comună.

— Pă dracu'!

— L-au adoptat. Notre-Dame nu fuse Templu' Rațiunei? Saint-Gervais, al tinereții; Saint-Laurent e închinat împreunărilor...

— Patronu' meu, zău!

— Tocmai, e și al hymen-ului și al fidelității republicane precum și al despărțeniilor.

— Mari cuprinsuri mai are!

— În sfârșit, fundătura Saint-Fiacre a ajuns, de-i zice: cul-de-sac Fiacre și...

— Mare bătaie de cap! da' poate că numai aici, în capitală?

— Te înșeli. Peste șapte mii de localități, târguri și sate, ale căror patriotism nu le îngăduia să îndure să se mai cheme Bois-le Roi sau Bourg-la Reine, și-au schimbat numele în porecle, auzi?

— La urma urmei...

— Uite că ți-a...

Umflă nările:

— Da' ce pute-așa?

— Maquereau... poireaux!, — și-i pune tava dinainte.

Se dă-napoi, cu mâna la nas.

— Iar începi? o să ne facem de poveste! Hai și mănâncă, odată, așa miroase peștele de mare, tare, — și-i pune scrumbia în farfurie.

— Nu gust nici mort!, — și-mpinge taleru 'ncolo.

Strâmbă din nas, și el:

— Știi că parcă...?!, și strigă: — Garçon, enlevez le maquereau!

Hăidămanu' din dreapta, din față, sare în picioare:

— Le premier qui approche, zé loui casse la gueule!, — îi fulgeră ochii și strânge pumnii.

Cel de la masă cu el, a înșfăcat cuțitu'..., se uită urât, dar l-a pufnit râsu':

— Amédée, ce n'était pas encore vot' tour.

Chelneru'-aleargă cu peștele, l-a acoperit cu șervetu'.

— Ptiu! bine că n-ai apucat să...
— Așa e peștele dă mare, dragă Marius, da' ce zbieră vecinu'?
— Las' că-ți spun eu, mai târziu.
— Ori că-i era teamă că-l ia?
Râde:
— Tocmai, dar lasă-l.
— Se știe deocheat cumva?...
— *Fosse,* nu-ți spusei?
— A-hàa!
Cei de-alături stau liniștiți, cu nasu' în farfurie.
— Urât mai duhnea!
— Și că lasă-l dra'...
— Și ziceai că?...
— Ce?
— Că și-au schimbat numele...
— Mulțime de târguri și sate și l-au primenit...
— Botez și războtez. ia spune, nu e mai bine să nu fii botezat neam?
— Cum adică' lea?
— Baremi pe oameni i-au lăsat în pace?
Chelnerul se-apropie, aduce lista și:
— Excusez, il arrive que...
Ăi doi, de la masa de-alături, ca leii. Stau să se repeadă.
Stăruitor:
— Une bonne barbue... Dugleré?
— Ce vrea mielușelu'?
— ...tomates fraîches, ou bien... à la havraise: crème fraîche et crevettes cuites?
— Uite, ia mai bine niște crevete...
— Cum e aia?
— Merlan meunière? Une excellente spécialité de la maison...
— Aghiuță m-a luat!
— Morue à la brandade, des acras de morue? bouilla-baisse?
— Tot neamuri de pești, ce iei?
— Aș lua numai ca să văd..., nu, mă lipsesc!
— Raie sauce câpres? raie en fritot? Un bon filet de sole? Non? ah, j'y suis! un cadgery de poisson, milord.
— Vous...
— Cuisine anglaise! barbue, saumon, colin, turbot... des restes de poissons bouillis...
— Ce tot spune?
— Non, pas de restes. je vous en supplie! Voilà, des crevettes plutôt, toutefois si...
— Bouquet, nature?
— Oui, grises.
— Și ce mai vrea nenișoru' ăsta de nu pleacă?
— Dă zor cu... peștele, nu?

Înfuriat:

— Spune-i: moà jamè!

Chelnerul pleacă.

— Stăi..., et les... momisses?

Râde:

— Puțintică răbdare.

— Te-am întrebat, pe oameni baremi i-au lăsat în pace?

— Pe naiba! dar n-am isprăvit. Saint-Cyr, orașul, ajunge Cinq Bougies; Saint-Jean-de-Bournay, Toile à Voile. Coulanges s-a făcut Cou-sans-culottes...

— Da' când dracii s-au mai purtat alea și după gât?

— Cul-sans-culottes, am zis.

— Dar ce-i a' lor, sânt patrioți cinstiți.

— Asta, deh!...

— Ce vrei să zici!?

— Ia, mai nimic. Boursault abia de și-a agonisit, bietu', o fîșteică: Brunoy — coșcogea moșie! Fouché are Férrièr'-a. Barras, un palat la Gros-Bois și ce-i mai lipsea palatului: luncă, moară, iaz, livezi, holde și nițică pădure! iar Merlin, săracu', s-a ales doar' cu mânăstirea...

— Tot s-a găsit unu' de treabă.

— Cu mânăstirea Mont-Valérien, stareția cea mai bogată din Franța! tot le mai duci grija?

— Să mă bată 'mnezeu de mai pricep ceva!

— Chiverniseli, flăcăule, că doar n-au degeaba puterea.

— Va să zică?...

— Ea, sfânta Pricopseală!

Vine cu o tablă lungă, plină cu mustăți. O pune pe masă:

— Crevettes!

— Cre'..., n-ai cerut tu?

— Cre'..., qui?

— Des criquets? il en manquent justement, mais... si vous voulez, nous avons des salicoques...

— Pas la peine, merçi, — apucă câteva părechi de mustăți, și le pune în farfurioară.

Mano' își ferește farfuria:

— Și ai de gând să le!?...

— Vezi bine, și le pârâie în dinți, — Minunate!

Clatină capul și oftează:

— Trăii... să te văd... cum ronțăi cârcâiegi!

— Zi, nu iei?

— Să mă ferească!...

— Las' c-ai să te obișnuiești d-ta.

— În scrisorile tale, pomeneai mereu de... teatre?

— De la thermidor încoace, jale! numai piese antijacobine...

— Cum de le lasă!?

— Pe scenă, toate năzdrăvăniile: uite, aziști la ședințele comitetului revoluționar...

— Ba nu, zău!?

— Alaltăieri, după ce te-am adăstat toată după-amiaza...

Dar, să-i lăsăm o clipă. Oamenii nu s-au văzut demult și au gust de vorbă.

Încet-încet, Conventul destramă toate urmele „Terorii". Pe toate clădirile publice puseseră în frunte, la vedere: *Libertate-Egalitate-Fraternitate sau Moarte!* Zburdalnicii lui Fréron șterg, dau jos cele trei silabe din urmă. Sânt sătui de amenințări și nu le mai rabdă nimeni. Din Panthéon, scot afară stârvul lui Marat și târâș, pe străzi, îl cară în Montmartre. Acolo, l-au zvârlit într-o hazna — să rămâie de pomină!...

Restabilirea libertății de opinie e cerută în gura mare. Tribunele aplaudă. Teroriștii zbiară. Joseph Carafe:

— Și să se știe! libertatea presei o cerem pentru patrioți, nu pentru aristocrați!

— Iar cu restricții, nenișorule!?

— Nu cumva vrei!?...

Jean Bon Saint-André strigă cât poate:

— Să știm însă cu toții că în numele libertății se ucide chiar libertatea!

Ședință lungă, a ținut toată noaptea, Merlin de Thionville:

— ...și cer rigorile legii și împotriva celui mai hain, celui mai scelerat dintre prigonitori!

— Care, cine?..., — întreabă careva, și-și freacă ochii.

— Jean-André Amar își plimbă nepăsarea slobod și...

Dar e târziu s-a luminat de ziuă; majoritatea doarme sau moțăie.

Tot cea fost societate-populară e împrăștiată. Opresc vânzarea bunurilor de mână moartă. Desfac legea maximu'ului; negoțul e slobod. Liberă și folosirea aurului și a argintului. Însuși decretul privind pe cei arătați de „dușmani ai patriei" și pe cei de-i adăposteau, e suspendat. Era cu tâlc. Prohibesc cuvântul „revoluție", — nu mai e îngăduit să-l poarte nici o adunare, nici o societate, nici ulițele nici piețele publice. „Piața Revoluției" moare, îi ia locul...*place de la Concorde*.

Cu toată stăruința lui Pitt, Prusia iese din coaliție, cere pace. La Bâle, François de Barthélemy, din partea Franței, impune condițiile împăcării. Și... proorocirea 'ceasta de la *Lucienne* s-a împlinit. Mai sânt...

Ducea de ani de zile lupta, Spania ostenise. Dugommier, învingător la Sierra-Negra, fusese ucis de o ghiulea. Urmașul său, Pérignon cucerise Figueras și El Rosas și amenință porțile Barcelonei. Moncey luase Bilbao, Villareal și Vittoria, puțin încă și năvălesc în vechea Castilie. Madridul cere pace. Francezii dau înapoi ce au luat; Spaniolii, partea ce nu mai stăpâneau în Saint-Domingue. Te întrebi, la ce au murit atâția creștini, atâția soldați!? S-aducă bucurie mare celor împăcați, poate. Toți sânt veseli că s-a sfârșit pacostea. Godoy, favoritul M. Sale Carlos IV, dobândește titlul de „prinț al Păcii"...

— Și cum îți spuneam, după ce te-am așteptat toată dup' amiaza, nu zici că m-a pus dracu și m-am dus la Variétés!? Pe scenă, cine crezi?

— Habar n-am.

— Robespierre în carne și oase, așa semănă.

— Și lumea?

— Huiduie... și râde.

Unu' după altul, vin cu două tăvițe.

— Friptura ta, uite...

— Les... 'gnons de monsieur...

— Quoi!?

— Les... 'gnons vert-pré!

Celălalt:

— Riz, nouilles... et légumes.

I-au umplut farfuria.

— În sfârșit, a dat Dumnezeu!, — și-ncepe să îmbuce.

— Bun?

— Delicios. Da', ia spune-mi, ce e cu *musca...rii*, cum dracu' le zice!?

— Cu muscadin-ii, cu tinerii ăia?

— Cu ei, da. Dar tăiței' ăștia ce rost mai au?

— Garnitură, și iei dacă vrei. Și tocmai tineretul ăsta e dușmanu' lor de moarte.

— Al cui?

— Al băutorilor de sânge, așa le spun ei celor vechi, ălora doborâți adică.

— Nobilii?

— Nu, Jacobinilor le zic astfel.

— Atunci aristocrații, poate?

— Te înșeli profund. Dimpotrivă. Feciori de negustori, studenți, ba și băieți de prăvălie, mai ales! ce să-ți spun? tot poporu' e împotriva Jacobinilor.

— Mare tura-vura!

Se-apleacă spre ei și:

— Si vous avez l'amabilit'?...

— Ia-n vezi ce-i poftește sufletelu'?

— Rendez-nous l'almanach, pour un instant...

— Ce vrea?

— Ci-că să-i dai înapoi puțin cărțulia pe care...

Caută în dreapta, caută în stânga...

— Nu e, n-ai luat-o tu?

— Eu!?, — o scoate de sub geantă, — Da, o pusesem la o parte...

— S-o studiezi, nu?, — ia cărticica și le-o pune pe masă, alături.

Cu ea deschisă pe fața de masă, se adâncesc în cetit.

— La ce ne-a mai dat-o?

— Dar ce, i-ai plătit-o?

— Trebuia? și la urma urmei, ce e cu carte' asta?

— Așteaptă.

— Și, zi, nobilii nu se bagă în?...

— Negreșit, printre căpeteniile lor găsești ici-colo și din nobilime câtiva, dar ahtiați de un dor de îndreptare mai mult decât de...

— Totuși, mă mir!

— Apoi, au de partea lor și surâsul femeilor.

— Ah, les femmes, Marius! — și oftează.

— O rupi binişor, bravo!

— Plaît-il?, — şi vlăjganul surâde şi şi-apropie scaunul. Dar nu-l iau în seamă.

— Robespierre, pe câte ştiu, nu le prea îndrăgise...?

— De-aia l-au şi părăsit. Zic, flăcăi'-ăştia au şi strada cu dânşii şi...

— Foarte rău!

— Avântul tinereţei, braţe fragede încă dar bâte, nu glumă! Să nu le stai cumva în cale că...

A lăsat din mâini tacâmul:

— Marius, ia priveşte!...

— Că ţi se poate întâmplă...

— N-auzi, omule, uit'-te la ea!

— La cine?

— Ah, n-ai ochiu' câmpului!

— Nos félicitations, vous avez du goût, vous!, — mormăie de lângă el, mustăciosu'.

— Ce spune?

— Dacă dormi!...Halal femeiuşcă!!

— Unde?

— N-o mai poţi vedea, iese acu' pe uşă.

M-r Amédée le face cu ochiu':

— Ça reviendrrra!

În şoapte:

— O fi sor' sa, poate.

— Quelle merveille!, — o văzuse.

— Sfako ciuda za tridana, — şi clatină capul.

— Ce zice? ia vezi...

— Dă-l... nu vezi ce băgăcios e!

— Poate că de la ăsta prindem cevaş...

— Dacă e vorba de asta, fii sigur! Dar... până nu uit: ce mai e nou pe la noi, în ţară?

— Nimic, sănătate. Cine are toacă, cine n-are rabdă.

— Da' spune şi tu, omule, uite, ce face alde?...

— Astă-seară, nimic! doar atât: jupâniţa Rafira s-a făcut şi mai frumoasă...

Marius oftează.

— Pe cât o ştiai, şi lui conu' Mihalaki i-a crescut şi mai dihai ghebu' din spate. Dar o păzeşte amarnic!

— Spune-mi, zău!

— Mâine. Acu' e rându' meu să aflu... câte şi câte! Uite... îmi place cum se îmbracă, semplu şi...

— Rafiriţa?

— Tronc! vrabia mălai visează, dar canciu! n-ai să afli nimic astă seară.

— Atunci?

— Zic, îmi place cum se îmbracă... norodu', aici.

— Găseşti?

— Desigur.

— Şi ce-ai văzut aşa grozav? ah, carmagnol'-a poate!?

— Ce e cu aia?

— Dragu' meu, istorie lungă...

— Spune-o scurt.

— Întâi, a fost în Midi, portul de fiecare zi al lucrătorului şi...

— Acolo, dar aici?

— şi voluntarii Marseilles-i au adus cu ei, acu' trei ani portul aici iar Parisul l-a adoptat cu nume cu tot.

— Care nume?

La masa de-alături:

— Zé la connais, elle est splendide!

— Vră... ment, oune bien jolie fille, oun peu forte mais!, — şi plimbă mâna morişcă.

— Acu' tragi tu cu urechea?...

— Eu!?

— Îţi lasă gura apă! ia mai bine mănâncă, că uite vine...

— Ziceai, care nume?

— Mica fortăreaţă piemonteză, din preajma Turinului, Carmagnole, a devenit naşa unui cântec popular şi a unei uniforme civice...

Se înclină:

— Crème péruvienne!, — atinge cartonaşul de colţul mesei, gata să-l scape din mână, îl pune la mijloc dar s-a frânt în două...

— Oune crème... bouleversée! — şi mustăciosu' o priveşte în silă.

— Bouleversante, voulez-vous dire! — şi râde cu gura până la urechi.

Chelneru' pleacă.

— Prost arată!

— Cine?

— Dumneaei.

— Crema?

— ...de zahăr ars, cunoaştem!

— Bun' o mai făcea moş-Niţă bucătaru'! Acu' ce să-i mai faci?, se serveşte, — tu nu iei?, — şi întinde lingura.

— Nu, mulţămesc, şi trage la o parte farfuria.

— Ce făcuşi!?, — răsturnase beleaua pe masă; tremură.

— Bouleverr... sante!, — râde cu lacrimi.

Au scăpat de prăjitură; le-a schimbat şi faţa de masă. Chelnerul:

— Fromage?

— Ba să mă ferească Dumnezeu! şi zi de-acolo îşi trage numele?

— Carmagnol'-a? da.

— Şi, de ce?

— Ştiu şi eu?

— Tu, să nu ştii?

— Taina imigraţilor italieni sau poate... triştea unora din cuvinte. Da' cum de-ţi veni în gând?

— Să-ţi spun drept, pă drum, m-a îndemnat unu' să mă îmbrac şi eu aşa...

— Eş' nebun de-a binilea!

— La drept vorbind, nici nu știu cum se înfățișează...

— De văzut... trebuie c-ai văzut tu, dare nu-i osebești...

— Nu zău.

Sfredelește narea stângă:

— Să-ți spun: un veston scurt de lână sau de chembrică, închis până la poale și rotunjit în spate. Adesea, cu nădragii din aceeași stofă ori de dril vărgat în trei farburi, în jiletcă în culoarea sângelui închegat și încălțați cu galenți..., — l-a smuls și-l suflă de pe unghie, încolo.

— Cu ce?

— Cu jumătăți de ciubote de lemn; bine ți-ar mai sta!, — strănută.

— Frumos mai arată!

— Poartă lulea în gură...

— Eei vezi!?

— Ce?

— Va să zică fumează.

— Rar și nu țigară, lulea, și toroipan în mână, strănută...

— Și ei? ai să-ți betejești nasu'!

— Mai ales ei.

— Capu' gol?

— Dânșii nu, strănepoții lor poate or umblà desculți la cap. Ei poartă o scufă roșie, alții o basmà numà dar tot roșie.

— Ca ocnașii?!

— Cam așa, dar n-au luat-o de la ăia. Svițeranii regimentului Châteauvieux, răsculați și osândiți, grațiați apoi de Legislativă și sărbătoriți cu alai la ieșirea lor din temniță, s-au înfățișat norodului astfel și lumea le-a îndrăgit portu'...

— Fiindcă le îndrăgise sminteala!

— Tocmai așa.

— Și?

— Și au prins să poarte tichia. Vezi, așa s-a nemerit să fie. Căci... beleau' asta slujește ca simbol încă din primul an al Revoluției.

— Cum?

— Păi n-o găsești pretutindeni în Franța?

— Parcă eu am colindat Franța!?

— Pe steme, pe stampe și luminațiile din Champs-Élysées...

— Nu înțeleg.

— Moșteniri..., tradiția! în sfârșit, semn al libertății și de care s-au servit și Romanii. Când își slobozeau sclavii nu le dăruiau și câte o scufă roșie?

— Ca la șubeci?...

— Întâia oară, mi-aduc aminte, am dat cu ochii de tichie când cu... strămutarea moaștelor lui Voltaire, în iulie, sânt acu' trei ani.

— Purta și dumnealui tichie?

— N-am observat, era în cutie.

— Au purtat-o și alții dintre?...

— Robespierre, niciodată! Marat, mereu. Bourdon de l'Oise, da, şi Chabot dar nu i-a fost de noroc. Acu' o poartă pe capete la sate, în toate societăţile populare, cât le-o mai lăsà. Apoi, pe fascii, pe steaguri, pe clopote — unde-or mai fi rămas, şi pe afişele cârmuirii.

— Nu zici că şi pe nasturi, am văzut-o şi pe inele.

— Şi pe cercei, le mai poartă şi în cap, unii. Uite, du-te la Academie. Ce e azi, joi? Mâine, du-te şi ai să-l vezi; Laharpe nu-şi face cursul fără tichie.

— Ce l-a găsit?!

— E chel.

— Şi... foştii?

— Ex-marchizul de Villette, bunăoară, susţine că tichia e însăşi coroana civică a omului liber...

— Liciteazǎ!

— şi a franţuzului renăscut, zice.

— Brava lui! şi tu crezi?

— Eu cred că... peştele de la cap se împute.

— Bine că mi-adusei aminte, şi cu tutuirea cum staţi?

— Mari griji te-au năpădit! parcă-ţi spusei. Măsuri de egalizare legate şi de deprinderea de a desboteză tot ce poate aminti regimul trecut sau biserica.

— Şi unde vezi răul?

— Cum?

— Zic, de unde şi până unde?!

— Dintr-o trăsnaie, negreşit. Fiica cavalerului de Guinément de Kéralio...

— O nobilă... şi o cunoşti!?

— De altfel membru al Academiei de Inscripţii şi Bele-Arte, zic, fata lui...

— Cum e?

— Măritată de un an cu avocatul Robert, din Liège, scria la Mercure National...

— De ce nu gospodărea, mai bine?

— Poate nu ştie. Era redactoare acolo şi a scris într-o zi un articolaş împotriva lui *d-ta* şi a lui *dumneavoastră*, şi o delegaţie...

— A prins mişcarea, înţeleg.

— Şi a pornit la *bară*, unde a dobândit aferim-ul. Acuşi, ştii.

— Şi ce drept au căpătat femeile?

— Dreptul să urce sus pe punte.

— Poale lungi şi minte scurtă!

— Pentru tine nu prea lungi, dar ce te-apucă?

— Spun, nu stăpâneau ele lumea şi pământul, înainte? Aveau nevoie să tragă la car, ca noi bieţii?!

— Se satură omul şi cu binile.

— Bine, dar femeia?!

— Hm..., apoi, mai erau şi slutele...

— Mare primejdie, d-le!

Le-aduce cafelele.

— În sfârşit!

— Asta da! şi cum mai e cu... botezu'? spune-mi, m-amuză. S-au legat cumva şi de oameni?

— Şi. Dar pun şi nume noi, neauzite încă, îşi botează plozii de pe călindar ori ca pe buruieni...

— Cum adică?

— Uit'-aşa. Le zic Piş'-te-n pat, Colţi-de-câne...

— Ce tot îndrugi?

— Pissenlit, Chiendent sau ca pe lighioi: Răţoiu, Cotoşman iar pe fete: Ieapă, Vacă...

— Şi dacă nu e decât viţea?, — soarbe din ceaşcă.

— Pe ce o să fie. Ori că le zic: Urzica, Ochiu'-Boului...

— Nume s-ar găsi şi la noi: a calului, a...ţigăncii.

— În sfârşit, o epidemie de... Lycurgi, Epaminonzi...

— Da' tu la ce ţi-ai schimbat numele?

— Prea sună nemţeşte, zic, şi îmbracă nume noi, fel şi fel: Marat-Couthon-Pique, Fructidor, Constitution şi ministrul Lebrun îşi botezase odrasla... *Civilisation-Jemmapes-République*. Spune, te mai poţi îndoi de patriotismul 'mneaei?

— Părinţi nebuni!

— Ce vrei? veacu' întreg l-a format pe om pentru societate. Revoluţia-l vrea pentru Stat!

— Să mă slăbească!

— Să.

— Aşa se prefac ele toate. Ce-aş mai fuma!

— Prea mult nu s-au schimbat. În '92, abia-au aruncat ţărână peste căzuţii din gardă şi M-me Broquin şi vestea lumea, prin *Monitor*, zău! că-şi vinde pomada mereu şi tot cu 9 franci, cutiuţa.

— De păr, alifia?

— Dresuri pentru cucoane.

— Te ţii de fleacuri!

— Lucru-şi are însemnătatea, mare! e viaţa de toate zilele care pulsează. Apoi, ascultă sfatul meu: vrai să însemni ceva aici în Paris?...

— Vreau!

— Să fii la curent cu toate bagatelile, din ele se ţes aici lucrurile mari.

— Mă mir cum n-ai ajuns... ministru, aici!

— Urmează-mi povaţa şi ai să te simţi bine.

— Cum?

— Cată să fii bine informat.

— E adevărat că e berechet mare, aici?

— Nu prea. Magaziile de grâu de la Nogent-sur-Seine şi cele din Corbeil, goale. Ministrul Coordonării şi-a greşit socotelile, aşa că o să facem şi noi ca Italienii...

— Adică?

— O să mâncăm pâine cu mălai.

— La un zor, mămăliga nu e bună?

— Asta nu, Manole! nu-i cunoşti. Nu sânt răbdători ca ai noştri.

— Rabdă omu' şi de nevoie.

— Oricum... Halal cafea!

— Dar spune-mi, rogu-te, asear' când intrai în sala albă, cocoțat pe o masă trăncănea unu' despre treburile din Midi, parcă și despre un măr... de pământ? n-am înțeles prea bine și...

— Știu, Ciracii lui Parmentier fac reclamă cartofului. Citea vr'unul, cred, din cărțulia lui despre cum trebuie folosită... buruiana.

— E o plantă, care va să zică? păpădie, ștevie?

— Vezi bine.

— Lume puțină, acolo; dar alături în sala galbină, a cu oglinzi multe, altu' zbiera cât îl ținea gura: — Să se smulgă mustățile celor nedemni să le poarte!

— Și?

— Am șters-o cu mâna la gură.

— Pă ce?!, — și râde.

— Și nu puteai răzbate de lume, zău! cum vine asta?

— Probă că mustățile au întâietate.

— La șters, poate...

— Franțuzoaica moare după... mustăți, îi plac bărbații păroși, cu barbă...

— Cred că pentru alte nevoi...

— Și soldații-i plac, mai ales!

— Aud că pe-aici oricare trebuie să facă armată, ca să le placă? și cum l-ajunge rându' pe fiecare?

— Fusese vorba să fie așa. Dubois-Crancé a cerut, încă de acu' doi ani, serviciu militar și obligatoriu, dar constituția a vrut altfel.

— Cum?

— Fiecare, de bună voie și pe cât timp se leagă numa'...

— Așa înțeleg și eu!

— Pricepi tu dar n-au înțeles dumnealor, și proiectul a dat chix. Noroc că le rămăsese garda națională...

— Și acum?

— Acu' au soldați dar și scutiții, berechet.

— Cum așa?

— De eș' slujbaș public, dacă ești cumva la vreo fabrică să ai grijă să privești cum se toarnă tunurile sau de stai și te uiți un' se împletesc frânghiile pentru corăbii...

— Și asta e bine.

— Alții-și găsesc o vocație pentru plugărie ori pentru căsătorie, chiar.

— Și?

— Ambele strădanii dobândesc scutiri și ocrotire. Nimic mai simplu: a trecut primejdia, lași coarnele plugului sau năpasta, dracului, și o pornești pe bulevarde cu gâtul înfășurat și cu ghioaga la subsuori, ca mirliflor-ii.

— Cine?

— Ei, spaima burghezilor.

— Muscadinii?...

— Ei.

— Nu le place... armata?

— Nu e vorba numai de dânșii; arta ambuscării...
— Care?
— Arta dosirii e veche.
— Ia-n spune, dragă Marius, marțafoii-ăștia nu sunt tot ăia care zâzâie ca greierii? Aud că sântără atinși de o boleșniță, adevărat să fie?
— Just! de...sexa.
— Ce-i aia?
— Fiin'că... de-cum te-au zărit, răped bâta-n tine și-atât îți mai prinde urechea: *...c'est que ça?!*
— ?...
— Și nu mai ești, ai fost!
— 'furisită boală.
— Pentru cine-i întâlnește, și dacă te interesează...
— Ba de loc!
— În colecția *Journal*-ului *de Paris*, din messidor, e descrisă în amănunte.
— Cine?
— Boala.
— Aș mai lua o cafea, nu?
— Ai golit toată cănuța?, — ciocăne cu inelarul în farfurioară.
— Aud că viața se scumpește pe zi ce trece?...
Vine:
— Plaît-il?
— Café, si-l vous plaît.
— Tu crezi că mai trăiește?
— Cine?
— Feciorașu' regelui, copilu'...
— Da, îl țin închis la Templu.
— Demult?
— Or fi ei vr'o... trei ani. Și, ziceam, lucrătorii de prin fabrici n-o duc prea rău, se urcă prețurile dar și simbria lor suie mai la zece zile. Mai de plâns sânt bătrânii și cei ce și-au pierdut starea. Mulți isprăvesc, zilnic, în plășile de la Saint-Cloud.
— Unde, cum?
— Săr de pe pod, își fac seama.
— Sărmanii!
— Răscoalele din germinal și cea de mai alaltăieri, ce au fost decât insurecțiile foametei?
— Zău, cât sufere și lumea!
— Unii numai, alții benchetuiesc și joacă. Se dănțuie mai mult ca niciodată.
— Știi una? tot n-am eu ce face, să mă fac profesor... de dans, ce zici?
— Pe cât mi-aduc aminte, țopăiai bine, dar cum să-ți spun? prea încordat și prea înviorat, prea te înfigi.
— Ce-are a face?!
Le-a adus cafeaua. Fumegă.

— Are, când ții unuia copila prea strânsă în brațe și te-a mai și plătit s-o înveți, nu să-ți simtă blăstemățiile...

— Moralistule. Tii ce aromă!

— Eu te învăț de bine, să nu-ți moaie oasele careva și...

— Sânt baluri multe, nu?, — soarbe cu ochii închiși, nările umflate.

— Se deschid în fiecare seară.

— Se joacă, ce?

— Aici, mai mult polka și cadrilul.

— Atunci ca la noi!

— Și ce te miră? zic, te duci la Lucquet, la Paphos, mergi la hôtel de Chine, la... Carmélites du Marais, da' acolo nu-i de tine.

— Prea te crezi, și de ce nu, mă rog, d-le conte?!

— Vin toți pârliții și hamalii de pe cheiul Saint-Benard și bădăranii toți, dar mergem într-una din seri la Ruggieri sau la... Noviciat des Jésuites...

— Pornim?

— Acolo, te duci singurel, jupâne!

— La ce?

— Vin despuiați și...

— Nu mai mă duc.

— Bonsoirrr! — Bonne nuit!...

Se înclină și ei; cei de la masa de-alături pleacă.

— Poate c-așteptau?...

— Nici o pagubă! mai bine că scăparăm.

— Aflam poate...?

— Te descurci tu și singur, și uite că ți-au lăsat cartea, găsești înăuntru și adresa lui, sigur! dar ia-o de pe masă.

— Cartea cui?

— A codoșului, și n-o mai frunzări acu', că s-a făcut târziu, ne-apucă ziua, uite că pleacă toți. Garçon, l'addition!

Prin ușa întredeschisă, răzbate un cântec...

— „*Wen Adam delved and Eve span,*
Where was then the gentleman?!

— Ce latră... ăla?

— Să-mi spui tu mie, că doar' știi ingle... zește. Și dacă l-or prinde...

— Nu zău, spune.

— Cântic vechi, de prin al XVI-lea; refrenul... nivelatorilor engleji. Azi, n-ar mai avea nici o noimă.

— De ce?

— Paul Roux și Bazire au pierit iar Fouché, Merlin sau ai lor put de chiaburi.

— Robespierre, Danton, despre ei?

— În groapa comună. Uite că vine și cu socoteala.

— Plătesc eu.

Ia de sub șervet de pe farfurie nota:

— *66.834*... Ai cât îți trebuie?

Scoate o pungulită de mătase, împinge în sus inelul, o crapă și...

Chelneru' privește cu jind.

Îi dă cu cotu':

— Nu e bine să te vadă...

— Ce să vază? nu e plină.

— Că ai bani străini, aur, mai ales.

— Și ce, nu e voie?

— Ar fi și nu e, și las' că-ți dau eu asignate..., — scoate din haină două pachete, preț cât două cărți groase...

— Las' acu' să...

— Atunci dă-i un galben, mai capeți și cusuru' cât să-ți umpli toate buzunarele.

Au plătit. Pleacă.

Cârdașii din secția „Cordelier"-ilor goneau mult, toceau multe pingele. Antoine Simon dregea cât putea. Așa ajunsese comisar vremelnic al Comunei, răsfățându-le picioarele.

La 2 septemvrie, trei ani înapoi, l-au trimes la Bicêtre și la Salpêtrière să oprească măcelul, dar vorba lui: „Ce puteam face!?". Și fiindcă n-a stingherit de la lucru pe nimeni, acolo, i-au dat să ia în primire bulendrele celor săvârșiți cu ghiotura la Versailles. Pentru că, în grabă, patrioții nu apucaseră să-i despoaie pe cetățeni, înainte de a-i ucide, iar patria, ca și la noi astăzi, ducea lipsă mare de țoale.

Și-a făcut datoria. Om de treabă, meritase de la Țară. „Conventul" i-a făcut o pensioară.

Monastirea „Cordelier"-ilor, *clubul*, fusese orânduită spital să fie, pentru năbădăioșii din Marsilia — ahtiați mai mult după jaf decât după vrednicie, ca și cei de la *21 ianuarie*, Acolo, Marie-Jeanne, nevasta lui Simon, spălă rufele lui Marat — puține și le spălă rar. Cu casa, locuia în rue Paon. Vecini, într-o curte, cu Chaumette, dar cu treaba treceau ziua toată la „Cordelier"-i, în spital.

Gaspard Chaumette ajunsese, în decemvrie, procurorul Comunei și astfel, tare și mare la *Templu!* Nu fiindcă și-ar fi bănuit cumva sfârșitul, nu, dar luând pildă Lacedemonia, își leapădă numele și-și ia altul: *Anaxagoras!* căci acesta fusese spânzurat pentru osârdia sa republicană, zicea. Vorbe! Anaxagoras, adevăratul, murise în pribegie — de bătrânețe.

Băiat de cismar, — apoi seminarist, șăicar, timonier, felcer la spitalul din Nevers, de unde și era, băieș și câte și mai câte! fusese și ciracul lui master Tluck, un medic cu renume. Apoi, după moartea lui Loustalot, redactor la „...Révolutions de Paris", împreună cu Dorot-Cubières, Fabre d'Eglantine, Momoro și cu Prud'homme; lătrau cât puteau! În Champ-de-Mars, bătuse palma cu „Cordelier"-ii. Așezase cultul „Rațiunii" la Notre-Dame, după ce trântise de pe turle statuiele regilor și ale sfinților, praf! În sfârșit, un Spartan desăvârșit.

Anaxagoras, *alias* Chaumette, adâncise pe Jean-Jacques și lesne aflase să cinstească mai mult pe un ciobotar decât pe toți împărații. În buzunarele lui, zornăiau cheile de la

Templu. Acolo, între zidurile reci, lâncezea și odrasla regească, *Louis-Charles de France* — Ludovic XVII, cum îl numeau emigrații.

Filozoful... hotărî să-i dea principelui o creștere spartană. Aplecat pe marginea patului, cum stătea, și privindu-și botforii, pingeliți proaspăt, și-a rădicat, apoi ochii spre cel de-i adusese:

— Cetățene Simon, vă mutați imediat la Templu și...

Celălalt îngălbenì, se aplecă, puse mâna pe cismulițe:

— Pot face altele, îndurați-vă! pun de la mine și carâmbii, — l-a podidit plânsul.

— Și vă mutați chiar astăzi. Liniștește-te. Am nevoie acolo de oameni de încredere, mă înțelegi?, — și-l bate pe umăr.

Voios:

— Puteți contà pe mine!, — gata să îngenunchie la picioarele lui.

Îl privește țintă:

— Vie et moralité rien que de la foutaise, tu comprends!?

— Compris!

Îi strânge mâna:

— Patria te-a ales să fii preceptorul fiului...

— Tiranului!?

Surâde:

— Tocmai! feciorul lui Capet va fi elevul dumitale. Experiența vieții, simplicitatea și bunul simț, știu bine, te vor călăuzì.

— Fiți sigur! O iau și pe Marie-Jeanne...?

— Mai ales, și nu pregetați, fiți cu ochii în patru!

Demn:

— Te poți bizuì pe mine, cetățene-procuror. Cismele le mai iau?

— Lasă-le aici și ia-ți acolo și sculele și nu uità: ele sânt elementele cunoștințelor celor mai prețioase învățături republicane!

Tatăl lui Chaumette, bată-l să-l bată, fusese tot cismar! Și iată cum un tălpar ajunsese dascălul fiului regelui.

La spital, la „Cordelier"-i, zilnic în atingere cu încrezuții din Marsilia, zelul lui Antoine Simon se înzecise. A lăsat încălțămintea procurorului jos lângă pat și 'plecat cu fruntea pân' la podea, și-a luat rămas bun. Îi râdea soarele în suflet!

Acasă, și-a luat soția și boarfele și au pornit fuga spre Templu. Era într-o marți, 3 iulie 1793.

Acolo, s-a înfățișat în surtuc albastru, culoarea „nației", căptușit roșu-sânge, cum se cădea.

Ceasu' 9, seara. Odrasla regească cu căpușorul bălai în poalele Reginei, ascultà o poveste sau părea că ascultă. Pași repezi pe scări, afară, și s-a deschis ușa, mare. L-au smuls din brațele mamei. L-au luat, și târâș l-au cărat pe scări, în turnul cel mare, sus, unde sălășuise Regele. Încăperile fuseseră din nou zugrăvite și toate câte de nevoie, primenite.

Paznicii prăzii, acolo înăuntru: Simon și, afară pe sală, Danjon, patriot onest — convins. Simon e dintre cei rari, pe cari contactul cu prizonierii nu-i îmblânzește. Stă de veghe, ziua și noaptea. Grija copilului? s-o aibe muierea! Dar ea-și vede de treburile casei. Micuțul își mistuie, singur, urâtul.

Trec săptămânile...

Seara, târziu.

Calapoadele su' pat, părăsite. Morocănos din fire, închisoarea l-a făcut mai ursuz. O oală de pământ plină cu bere, dinainte şi cu blaivazu' smângăleşte la cifre pe faţa albă de masă...

— Dis donc, Marie-Jeanne! tu ai patru mii, leafă, şi eu 6000 de livre pe an, nu!?

— E a patra oară că mi-o spui, astă seară, — şi coase înainte.

— Patru mii şi cu şase fac... zece.

— Toate le ştii.

— Fac zece mii de livre!, — bate din palme.

— Asignate, tontule.

— Tout de même!, — apucă cana şi întinde mâna... Copilu-l privea, se răpede s-o ia.

— Zău dac-ai minte!, — lasă lucrul, se scoală şi iese în săliţă.

Bea, a golit-o pe jumătate. Clipeşte spre uşă, şi o trece băiatului.

Fundul oacheş al oalei şi coatele lui ridicate, buclele blonde, pieptarul de dantelă şi genunchii săltaţi — atât mai vezi din omuleţul care bea, bea aplecat pe spate, cu cana la gură, pe banca de lângă fereastra cu grătii.

Tresar amândoi! el aţipise răzimat de masă. Ea, în pragul uşii. Pe scânduri, jos, cioburi. Cana. I-a scăpat din mâini. Grămădit, pe banca udă, copilul. Geme. Se frământă, geme şi cască.

S-a sculat de la masă, clătinat, se-apropie de bancă:

— *Capet*, scoal'!

Căznind, a 'lunecat pe podele:

— Mi-e somn.

— Scoal'-te, profesoru' tău îţi ordonă!

Încercă, bietul, dar nu-l ţin picioarele:

— Vreau să dorm...

Îl trage de-o mână, în sus. Îl ţine de gulerul hainei.

— Nu vezi, omule, că e beat? lasă-l în pace.

— Patria mi l-a încredinţat mie, ieşi afară!

Copilul tuşeşte, icneşte; o apă gălbuie i se prelinge din gură; sughite.

— Uite că!..., — ia un prosop şi i-l ghemuie pe faţă.

O dă la o parte:

— Vezi că-l înăbuşi!

Îmbufnată:

— Te-a găsit mila, strigoiule!

— Ce ştii tu, muiere!? pe capu' meu ie toată răspunderea, — oftează.

— Mai bine culcă-l, şi vezi să n-o ia iar cu închinăciunile, păreţii aici au ochi şi urechi, ia seama.

— Crezi serios că?...

— Fă cum îţi spun, acu' mă duc până jos, a venit mémère ...Dablemont, — şi iese.

— Je vais dormir, — alunecă.

Îl prinde cu dreapta de mijloc şi porneşte cu el pe braţ în odăiţa de-alături. Îi dă drumul în pat.

Copilul se scoală în genunchi, a împreunat mâinile:
— Notre père, qui êtes aux cieux...
Înfuriat:
— Ți-am interzis pentru totdeauna, pui de năpârcă! — și-l smulge din așternut, l-aruncă cât colo în mijlocul odăii. Ia de sub pernă, atârnà afară, trage o maramă albă brodată și i-o zvârle dinainte, pe scândurile goale:
— Și-acu', cetățene, fă-ți datoria că de nu!, — se îndreaptă spre coliviile prinse sub streașina ferestrei, afară, — le-arunc jos în curte pe toate!
Speriate din somn, păsărelele se zbat să-și frângă aripele.
Împleticindu-se:
— Nu... nu, te rog!, — gata să plângă.
— Și hai odată, vreau să mă culc.
— Vi-e somn și d-voastră? atunci să mă grăbesc, — și copilul sare, calcă marama în picioare, calcă și scuipă... pe crinii Franței. A ostenit, i s-au muiat picioarele.
Îl ține de umăr:
— Asta e tot? iar ai uitat!?, — și-l scutură vârtos.
Sfiit:
— Acu'... acum... să-mi aduc nițel aminte... da! *Blăstemata 'ceea de târfă n-a fost încă decapi... tată!?*, așa?
Procesul reginei se judecà, tocmai. O mutaseră la Conciergerie.
— Bine... bine, să nu mai uiți al'dată! și-acușia, culcă-te, trece pragul și-și șterge o lacrimă.

Capul micului principe era miza, pe care Europa o jucà cu tunul. Regaliștii vroiau să-l salveze. Simon le stătea împotrivă. Nu din răutate, poate, dar din contraste stăruia neomenia lui și a nevesti-sì. Pricepea prea bine, i-o spusese și Marie-Jeanne și, negreșit, ar fi vrut să s-arate mai bun. Adesea, îl încerca îndoiala, ca și pe alții.

Toți știau că odată se va schimbà ceva. Însuși Robespierre pusese la o parte acte și hârtii care să-l descarce, dacă va fi nevoie. Le-a găsit Courtois — le va folosì, mai târziu.

Numai frica de a nu fi bănuit îl înrăise pe paznic. Îi pierise și somnul. Mustrarea sau grijile îl îndemnau să nu mai rămâie în slujbă.

Apoi, comitetul „Mântuirii-Publice a suprimat postul de institutor, și simbria. Economii! S-au împlinit șase luni, Simon e lăsat în voia lui. Pleacă.

Măcar că fără leafă acolo, cere și capătă însărcinarea de comisar al secției sale. Trăgea nădejde să-și găsească iar liniștea. Își da seama, în sfârșit, ce rol amarnic fusese pus să joace.

În locul său vin alții, patru. L-au luat în primire; copilul era teafăr, încă, — spun arătările hirurgului Desault. Să le credem.

La 9 thermidor, dup' amiază, la Hôtel de Ville, ațâțau poporul. Simon la treabă, înnădușise trudind. L-au ridicat din sala consiliului, împreună cu alții și, a doua zi, i-au dus sus pe punte. Anaxagoras pornise din viață, la fel, dar cu trei luni și două săptămâni înainte. Marat, mai demult.

În turnul mare din Templu, patru comisari ai Comunei își împart, acuși, paza. Cochefer, Lorinet, Legrand și Lasnier; o armată!

Răspunderea e grozavă! și spre mai multă siguranță l-au mutat cu un cat mai deasupra, în cămăruța în care dai din sală când sui în capul scărei, sus. Acolo, unde stătuse inimosul Cléry, valetul defunctului rege, au închis copilul. Odaie strâmtă, înaltă și rece. Păreții îmbrăcați: albastru-spălăcit, cunune de laur, dar umezeala a scorojit hârtia, în multe părți se vede zidul, verde. O fereastră îngustă și scundă. Abia strivindu-ți fruntea de grătii poți privì jos în curticică. Nimic să mai amintească „Versailles"-ul, decât chinul gândurilor.

În privazul ferestrei numai o colivie, mică, una singură. Înăuntru, doi cintizoi — țârâie ca greierii. Lipit de zidul din față, între ungherul odăii și uscioara care dă spre sală, așezat pe două capre, patul de scânduri. O saltea și un căpătâi, de paie și plocadul, atârna pe jos și cearșaful, vânăt-gălbui. Deasupra, prinsă în două piroane, în zid, o pătură mucedă. La picioarele patului, pe podina neagră, hârdăul și o cană cu apă. Aproape de ușă, pe o lădiță, un blid plin cu ciorbă, sleită și un colțuc de pâine.

Păclă în toată încăperea, fum. Miros de tutun, dufnește și hârdăul, pute!

Lângă fereastră, ghemuită pe un scaun, înfotolită într-o haină lungă, o biată ființă. Stă cu capul în palme. Nu mișcă.

S-a lăsat noapte. Lumină, de la felinarul spânzurat de tavanul săliței de alături.

Ușa deschisă.

— Mult ai să ne mai canonești, afurisitule!?, — strigă din prag un mustăcios negru ca Necuratul; el, Cochefer e de pază, la noapte, în gura ușii, pe bancă: — Și culcă-te dracului odată! sau... stăi dacă vrei, — strănută, își suflă mucii pe dușumea, tușește-scuipă și iar vâră luleaua în gură. Rotocoale de fum.

În sală, înăuntru, stau de vorbă; paznicii și garda. Lorinet trece pragul, se-apropie de fereastră, încearcă ivărul, plimbă mâna pe geamuri:

— În regulă!, — se întoarce și își freacă palmele. Intră la ei în odaie.

S-au rânduit tustrei în jurul mesei, sub lampă. Pahare și sticle și de-ale mâncării. Sporovăiesc, — noapte lungă de iarnă.

Vor să joace și nu le tace gura.

— E frig în năbădăi!

— S-a lăsat ger mare, afară. On commence?

— Până mâine îngheață tun Sena. Whist, biribi? — scoate din buzunar pachetul.

— Le reversi, plutôt. De câți ani n-ai mai fost în târg?

— Soit! Marți e săptămâna, Lorinet, da' la ce mă întrebi?, — împarte cărțile.

— Tu să fii sănătos! az' dimineață, când veneam, de pe Pont-Neuf, de sus, privea lumea la copii cum goneau cu târlia pe gheață. Jeu de commerce?

— Déposez l'enjeu, d'abord. Eei nu zău!?...

— În place Brionne, când am ajuns...

— Ai fost pe la Siguranță?...

— M-am întâlnit cu Moret, îl știi, nepotu' lui Buicq-cocoșatul, odăiașul de la Siguranță. Jules Moret și știi ce mi-a spus?...

— Dac-ai să-mi spui..., — aruncă două cărți.

— Trop pressé! Cică în Adunare, as'noapte, le-a înghețat cerneala în călimări.

— Te pomenești! Trop serré!, — cere o carte, aruncă valetul.

Unul din soldați grămădește lemne în sobă. Alți doi, răzimați în pușcă, stau de strajă la ușa dinspre scară.

Lasnier:

— A trecut o săptămână, de când s-a împlinit anul, — taie cărțile.

— Care an?, — întreabă Legrand.

— De când îl tăiarăm pe tiran.

Din prag, Cochefer:

— Chut! mai încet, — tușește...

— Mai patru luni, de când isprăvirăm și cu mâsa, cățeaua!

— Fir-ar ar a naibii dă tuse! chut! țineți-vă fleanca!

— Și la ce, adică?

— Cum de vă mai vine, Doamne?!

Își dau cu coatele...

— A venit devreme nevastă-sa să-i spuie că lui Loulou, băiețașu' lor nu-i e bine, tânjește. Așa că i-e gândul la el și i-e oareș'cum milă, — spune unul din soldați.

Lorinet:

— Fiți cu ochii pe el, așa se..., — aruncă riga și asul.

Tresar amândoi:

— Îl bănuiești?!

— Crezi că?

— Nu, asta nu, dar îmi păstrez pielea!

— Și la ce stă întruna lângă fereastră... ăla!?

— I-o fi zăduf, în odaie, — schimbă o carte.

— Prostii! Lasnier are dreptate, să știți de la mine: coace el cevaș, în fiecare pui de aristocrat zace unu' mare!

— Pă naiba! te-ai uitat bine la grătii? 'Geaba, băiete! Brig-four, vous! attention!!

— Parc-a tresărit, nu?

— Qui ça?

— L'espéreur, lui.

— Și de ce stă îmbufnat?, — golește paharul, plescăie din buze, își toarnă altul.

— L-ăi fi supărat tu, Lorinet?

— S-a borșit, poate, unde i-am aruncat la gunoi răsadele. Vedeți voi, curăță prea des florile și jos, în curte, se găsea mereu cine să le-adune... — golește paharul.

— Ce s-adune?

— Uscăciunile, ești surd!?

— Des buseries!

— Și la urma urmei, unde scrie ca să facă grădinărie, aici, nu-i ajunge cotețu'. C-am să i le gătui, păsă'!...

Unul din grenadierii de lângă ușă:

— Asta să n-o faci!, — și celălalt:

— Atâta joacă avea, sărăcuțu', florile numai!

Lorinet:

— Pardon! jucării i-am adus noi câte vrei, dar 'mnealui nici c-a pus mâna pe le.

Legrand scoate din cutia mesei o... ghilotină și un paneraș fără capac. Înăuntru, două păpuși fără capete.

— Astea? hainule, 'păi bine, minte avuseși!? astea sânt jucării să i le dai taman lui?, — scuipă și le-azvârle încolo, spre ușa dinspre scară.

Au încăput amândouă, drăcoveniile, sub cizmele santinelei. Gàta. — Nu mi-a fost cu voie!, împrăștie în lături fărâmăturile și zâmbește.

Furios:

— De ce nu-l chemi să-ți vadă isprava, Legrand!? Știi cin' i le-a trimes?

— Aboyeur, va!

— Ia seama, Legrand! ia seama,-ți zic! I le-a trimes cetățeanul Amar, deputatu'!

Lasnier:

— Pommé... celui-là!

— Care, ăl de la Siguranță?

— Tocmai!

Îi trec fiorii. Se uită unul la altul...

— Y aura de l'acré!

— Et avec ça pas d'affure...

Cochefer:

— Ia nu vă mai certați, oameni buni.

Necăjit:

— Auzi 'mneata s-arunce minune de jucărele! O stricași, dar lucră ca una mare, uite, mă prind că puteam să scurtez cu ea păsăruicile amândouă...

— Care?

— Pi... pițigoii lui!

— Da' nu mai aud.

Lasnier:

— Are dreptate, io era cât p'aci să-mi retez cu ea deștu', unghia mi-a tăiat-o din carne, zău!

— Mai bine-ți tăia nasu'.

Soldații râd, fac haz mare.

Lorinet:

— Silence au poste! Aud că luna care vine, o duc și pe ailantă la... Mai aruncă-mi o carte!

— Pe cine?

— Pe Philippine-Marie, pe tușă-sa...

— Pe Élisabeth, vrei să zici? da, crapă și ea!

— E tot aici?

— Vezi bine, jos, în turnu' ăl mic.

— Și nepoată-sa? Carte!

— Sora ăstuia? tot aici, baremi ei i-au lăsat patronii și guvernanta.

— Și ce facem cu ele?

Îi dă un ghiont:

— Cam ce-ai vrea să le faci, armăsarule!?

Râd.

Lorinet s-a sculat, aruncă cărțile, se întinde-cască, strânge de pe masă bumăștile:

— Noapte bună!

Într-un glas:

— Faut pas nous la faire! pourquoi couper le jeu?

— Faut pas faire charlemagne! asta e treabă!?

— Apăi cu de-alde voi m-apucă ziua, — se apropie de pat. S-a culcat.

Ceilalţi doi, înciudaţi, cu vinu-n pahare. Beau...

Răzimat de tocul uşii, înţepenit în scaun, Cochefer sforăie. Au adormit şi păsărelele.

Lorinet s-a sculat cu noaptea-n cap, a coborât, şi-a scris pe-ndelete raportul. L-a încheiat precum: „...toţi patrioţii o ştim bine că hienele şi reacţionarii vor să ni-l răpească şi să arunce Franţa în zvârcolirile cele mai nemernice! Noi veghiăm din răsputeri, dar tot patriotismul nostru cald e în zadar dacă nu ne lăsaţi să zidim uşa, şi nu putem să ne mai luăm răspunderea!", şi iscăleşte. L-a trimes lui Jean-Baptiste André Amar, la comitetul „Siguranţei Generale".

Acolo, i-a trecut năduşelile. Şi fiindcă Ţara era în primejdie, dau repede încuviinţarea. Pe Legrand l-au arestat şi...

Cei din turn s-au pus pe lucru:

Au tăiat cu ferăstrăul uşa, de la jumătatea ei în sus. Jos, au înţepenit ţâţânile, au bătut-o în piroane, de prag şi de tocuri, să nu se mai deschidă, iar dinspre odaia lui au întocmit prinsă pe curmătură, deasupra, o mescioară îngustă. Toată lumina uşii au zăbrelit-o, dinspre sală, cu grătii, de jos şi până în pragul de sus. În dreptul mescioarei, la mijloc, au lăsat vergelele mai rare, să aibe loc pe unde să-i treacă mâncarea.

Au bătut pe dinăuntru scânduri la fereastră şi au lăsat un ochi numai, pentru lumină. Peste canatul retezat, al uşii, dinspre săliţă, au prins în balamale un oblon greu de stejar. Seara, îl închid cu lacăte grele şi-l deschid la rond'-uri numai ori abia dimineaţa. Cheile, după ce zăvoresc bine uşa, le duc jos în cancelarie.

Mâncare, îi dau o dată în zori, când îl scoală şi înc-o dată la chindie; oala cu zeamă lungă şi felia de pâine neagră. Rar, câte o ciozvârtă de oaie — fiartă şi rece. Apă. I le trec prin ferestruică înăuntru, i le lasă pe tăblie. Cana şi farfuriile goale le pune întemniţatul singur înapoi pe mescioară, când vrea sau când poate.

Braţele lui slabe nu-l mai ajută să-şi facă patul. Îi dăduseră o carmagnol'-ă, n-a mai scos-o de pe el, nici nădragii — ferfeniţă. De săptămâni întregi nu şi-a deretecat camera şi nici nu şi-a întors salteaua. Cearşaful zdrenţe şi plocadul, pe jumătate mucegăit. Nu se mai spală, nici pieptene n-are. Ziua, moţăie — noaptea nu închide ochii. Beznă, şi spaimă!

— Capet, Capet, dors-tu donc!?

Cufundat în întunerec sau în uitarea pe care i-o dăruise, o clipă, somnul, n-a răspuns la chemare.

Afară, bat în uşă, trag zăvorul, înjură, trântesc în lături oblonul, zbiară:

— Où es-tu donc, race de vipères, lève-toi!

Abia îngână, din pat:

— Aici... sânt aici...

— On est plein d'ertifices, esquelette!

— Espèce de réac!... — Au trântit oblonul, l-au zăvorât şi au încuiat lacătele. S-au dus.

Instinctele şi puterile lui s-au sleit, abia de-l mai ajută să-şi facă nevoile. S-a dat jos, din pat.

Firimituri — plină odaia și de murdărie, clisă pe jos. Libărci. S-au prăsit și șoareci, mici, cuibăresc în saltea. Vin și guzgani, doi din ăia păroși, mari, nu se feresc; le lasă toată mâncarea.

Urcă iar în pat, de-a bușilea. Se scarpină în cap, se râcâie domol pe coapse, geme.

Prin ochiul de geam răzbate o sprânceană de lumină, slabă. Încet, cuprinde toată odaia...

Adus de spinare, stă ghebоșat pe marginea patului. Gălbejit, dârdâie. Părul, fire de scamă; capul, mare și plin de mătreață — și umerii; gâtul i s-a subțiat de tot; mărul lui Adam ca un gheb, împunge pielea — țiplă. Ochii stinși, pleoapele grele — cearcăne. Tâmplele scofâlcite și obrajii, supți; buzele arse și un dinte din față rupt. Genunchii umflați, țurloaiele scoabe. Slăbănog, mititelu' și năclăit de sudoare rece. Tremură și tușește.

Trec lunile...

A mai trecut o iarnă; a venit și vara.

Liniște. În odăiță nici o suflare, pare. Afară, noapte. Înăuntru, beznă.

Din odaia de-alături, răsună pași. Vin grămadă, se opresc în ușă.

— Capet, Capet, dors-tu donc?

Tace.

— Où es-tu donc, race de vipères, lève-toi!

Li-e teamă, le tremură mâinile, grăbesc, căznesc, încearcă, descuie și trântesc de pârete oblonul.

— Capet! Capet!!...

— Să spargem ușa!

— Să...

Gălbuie și firavă, lumina de la felinar se revarsă în odăiță.

Acolo, lângă zidul muced, pe cearșaful rece, zgribulit, într-o rână — copilul. Ochii mari deschiși; cu mâinile amândouă ține strâns grămădită pe buzele lui marama cu crinii — *stindardul Monarhiei.*

Pelletan și Dusault, medicii, au semnat actul de deces, în 8 iunie 1795. Dauphin-ul împlinise, de puțin, zece ani. S-a stins, zece luni după thermidor. L-au îngropat la Sainte-Marguerite, în faubourg Saint-Germain.

La Verona, Xavier-Stanislas, „Monsieur“, cum îi ziceau, își ia rândul: Ludovic XVIII.

Așteptare — lungă.

Cu căderea Montaniarzilor se curmă și prigoana împotriva civilizației, a artelor și literelor. Dușmănirea preoțimii, nejurate, n-a încetat, dar în urma raportului lui Lanjuinais, se îngăduie iar slujba bisericească în lăcașurile Domnului, dinainte.

Opresc pocirea monumentelor publice, le pun sub pavăza oblăduirii. Întocmesc, în Paris, o mare școală normală și cheamă din toate unghiurile Franței, luminile. Institutul Franței ia ființă, — Sieyès stăruise, mult, se numește singur. Alcătuiesc „Conservatorul de Muzică“; al Artelor și Meseriilor fusese înjghebat doi ani înainte, odată cu biroul „longitudinilor“, unde lucrau Laplace, Bougainville, Cassini și alți învățați de seamă. Cu Vauquelin, Fourcroy, Guyton-Morveau, Chaptal și Monge au pus temeliile școalei „polytehnice“. Într-un cuvânt, pare că Franța intră în făgașul cel bun, — îndrumătoare, puternică și prin arme și prin înfăptuirile sale; au nevoie de pace, însă!

Dar focul războiului civil mocnește. În tăciunii potoliți, numai, suflă dinafară: nesocotitele speranțe ale emigraților și socotelile... Angliei, care-i asmute. Iar înăuntru: năzuințele regaliștilor și ciuda tot mai aprinsă împotriva teroriștilor. Săvârșirile lor, din trecut, nu se pot uità cu una cu două.

Un *edict* în felul celui dat la Nantes în 1598, un edict civil însă, ar împăcà lucrurile, dar prinții Bourbon-i: Provence, Artois, Condé, toți, dac-ar fi după ei mai curând s-ar gândì să întocmească o inchiziție de Stat decât să ierte. Duc de trei ani încoace o viață de câine, — viitorul rege Ludovic XVIII, mai cu osebire, dar o înfruntă. Toți câți au plecat îndură amarnic. Nepoftiți, bănuiți, izgoniți, au ajuns de batjocură; Europa nu-i face haz și nu-i vrea. Emigrații, cei mai mulți plecați de nevoie, n-au alt gând decât cum să se întoarcă mai iute acasă — fie, Doamne, ce-o fi să fie! A ajuns cuțitul la os. Prinților, în schimb și curtenilor acestora le-a mai crescut ifosul. Regentul păstrează o neclintită credință în dreptul său dar și în datoria ce spune că are să așeze lucrurile în starea lor dinainte. Furioși, scrâșnesc din dinți și habar n-au de cum stau lucrurile în Franța nouă. Boala „depărtării" le-a lâncezit și mintea. — „Toate cum au fost, și le arătăm noi lor!". Capete... capete... capete! Ciudat, cum *thermidor*-ul i-a întărâtat și-i îndeamnă să verse și ei sânge. Teroriștii, regicizii, să piară! și toți cei din 89, și moderații! zic. — „Să măturăm lăturile constituționale și să isprăvim odată cu ei!", iată ce vor.

— Ah, de-aș fi tare și mare, sute de mii aș curăță de zile!, — suspină unul din emigrați și toți sânt într-un gând.

Vor să sfărâme Revoluția și vor ucide regalitatea. Nu murise încă. Sânt încă mulți care trag nădejde s-o deștepte, — o monarhie însă îngăduitoare cu libertățile cucerite și față de drepturile căpătate, potrivnică ea însăși oricărei schimbări. Îndârjiți dușmani ai represaliilor și ai restituțiilor. — „Ce-am luat e bun luat și pentru totdeauna!", zbiară cu toții, toți înfruptații din „bunurile naționale" și din averile altora, hotărâți să nu mai dea nimic înapoi.

Ludovic XVII s-a stins, la Templu — acu', toți adastă de la urmașul său „cuvântul" care iartă. Răspunsul pe care-l așteaptă cei mai înfocați regaliști din țară, vine de la Verona. Faimoasa proclamație! — spune că totul va fi refăcut precum fusese. Monarhia absolută repusă în drepturile ei, libertățile suprimate, proprietatea nouă ștearsă și toți făptașii Revoluției osândiți să piară. Și drept început... *Vendée*-a! „Quiberon", unde întrunindu-se Englejii cu emigrați la un loc întăresc în ochii Națiunii bănuiala și tot ce învinuiau ei mai mult, în politica regelui, adică *alianța cu străinătatea*. Nesocotința aceasta va închegà blocul conventist și încă n-ar fi nimic, dar dezlipește de la ideea monarhică pe liberali și pe moderați, pe cei mai astâmpărați, oameni cu vederi largi și cari, sătui de Republică de altfel, vor cautà mângâierea aiurea. De la Verona, însuși Ludovic XVIII trudește la ridicarea altuia.

„Ale bune adunate le ia dracul pe jumătate, ale rele cu stăpân cu tot", — spunea un bătrân sfătos, Dumnezeu să-l odihnească! Chabot, Bazire au pierit împreună cu ce-au jefuit; Dumouriez vedea departe. Sieyès n-are încă Crosne nici Fouché Ferrières, dar Barras are Grosbois, Boursault are Brunoy, Merlin Mont-Valérien și multe milioane! În „bordeiașu'" lui Tallien, de la Chaillot, slugile poartă livrea și galoane și tacâmurile sunt de aur curat iar Barère i-a poftit pe Vadier și pe colegii lui la Clichy; un chef de s-a dus pomina!

Pe cele dinăuntru, ale Țării, le-a hotărât până acum războiul; pe viitor, politica internă va mâna războiul.

În Bretania, „chouannerie"-a amorțise, numai. Cu multă iscusință, Puisaye o reînvie în tot ținutul și în câteva departamente din Normandia. Când socoate că răzvrătirea, pusă la cale, se poate ușor preface în rezbel, pleacă la Londra, unde erau mulți refugiați francezi. Pitt era prea mulțămit să sporească destrămarea Franței, îi dă toate ajutoarele, să întocmească cu imigrații o oștire; Puisaye îl lămurește că la sosirea acestei armate va izbucni o adevărată insurecție în toată Vendée-a.

Charette strânsese o trupă de peste zece mii de oșteni, începe. Stofflet desfășură și el steagul... alb — drapelul regilor Franței.

La Londra, d'Hervilly, fostul comandant al gărzii constituționale a răpusului rege, i-a întrunit pe refugiați și i-a alcătuit în armată; prim-ajutor: Charles de Sombreuil, fratele minunatei fete. Cum toți imigrații vreau să fie ofițeri, numai, nevoiți au fost să strângă și soldați. Se găseau prizonieri luați de Englezi, mulți. Și fiindcă li se dădea prilejul să se întoarcă, s-au înrolat cu duiumul. Gândeau, ajunși în țară, să treacă iar în rândurile republicanilor. Gând ascuns.

Pentru înzestrarea oștirii, Pitt făgăduise... stelele și luna! A dat mai puțin, adică: muniții și arme pentru câteva mii, îmbrăcăminte pentru șaizeci de mii de ostași; tunuri din toate neamurile și cam vechi; băutură și de-ale mâncării, din plin. Iar bani, numai două milioane-aur — împrumut. În asignate, însă, milioane — puzderii. Ticluite toate la Londra, sub buna îngrijire a guvernului. Lucrate cinstit, nu le poți osebi din cele adevărate.

Tot calabalâcul și oamenii au fost încărcați în o sută de corăbii, ferite de primejdie de către alte cin'sprezece vase de linie ale flotei Marei Britanii.

În larg, vegheau corăbiile franceze. N-au izbutit să taie vrajmașului drumul. D'Hervilly ajunge cu toată oastea în Bretania, pe nisipurile de la Carnac, unde-l așteaptă și Puisaye cu câteva mii de chouan-i.

Pentru o singură armată, erau prea mulți doi. Se gâlcevesc o săptămână întreagă cine să stea în fruntea ei.

Hoche, în capul unei oștiri republicane, pornise să-i înfrunte. Cu cearta căpeteniilor și rău supravegheați, fugiseră mulți din soldați. Pe câți au rămas, se ciorovăiesc toți ofițerii, Au părăsit Carnac-ul, Hoche era prea aproape. Totuși, împlinesc să pună mâna pe fortul Penthièvre și rămân stăpâni pe limba de pământ de la Quiberon. Sunt apărați, astfel, dinspre uscat și flota engleză-i păzește strașnic dinspre mare, așa credeau.

Aici, stau și adastă să le vină și cei douăzeci de mii de soldați ridicați de guvern și făgăduiți de Pitt.

Așteptau și pe Charles-Philippe; stăruise din puteri să vină. Comitele d'Artois nu vine, iar Pitt uitase tocmai de soldați să-i pornească. Nu-i mai trimete.

Hoche începe atacul, noaptea. D'Hervilly cade. În armata regalistă, zăpăceală mare. Foștii prizonieri, înrolați, urzesc să predea fortul. Cu ajutorul lor, Hoche îl ia.

Când se luminează de ziuă, văd sus pe metereze... tricolorul. Puisaye, către Sombreuil: — „Până mă întorc, luptă și apără limb'asta de pământ!", se suie în barcă și se îndreaptă spre corăbii.

Abia a plecat și soldații săr pe ofițeri, îi bat, îi ucid, pe unii și fug la dușman. Chouan-ii s-au împrăștiat. Constrâns și nemaiavând decât câteva sute de emigrați, cu el, și lipsit de

muniții, Sombreuil putea pleca și el. Ar fi însemnat să-și părăsească oamenii și n-o face. Apoi... „ar fi mai trist și decât soarta care mă așteaptă!", spune într-o scrisoare.

Trupele republicane împing. În spatele lui, marea. Trimete vorbă că se predă și cere: „Viața pentru toți, afară de mine!".

Dintre ai lui unii, neîncrezători în mărinimia dușmanului, se aruncă în mare, înoată spre flotă. Englejii trag în ei, erau aliați, îi dau la fund; — le-ar fi îngreuiat corăbiile, altfel.

S-au predat. Hoche nu și-a luat nici o îndatorire, socoate totuși capitularea sfântă, precum a fost cerută. Dar... sosise Tallien și cu ordinele Conventului, lămurite: „...Insurgenții vor fi tratați potrivit legii!".

Captivii sânt cărați la Auray..., aproape o mie. Hoche, să nu-i vadă ochii pleacă la Saint-Malo. Plutoanele de execuție sânt gata, dar nici un ofițer francez nu vrea să le comande. Comisarul poporului pune ofițeri belgieni și svițerani să dea ei porunca... Acu' soldații nu vor să tragă. Sombreuil îi roagă și-i înduplecă. Nu suferă să i se lege ochii, dă singur semnalul. După el, cade Victor de Broglie, episcopul din Saint-Pol și încă alți treizeci din cler, — îi chemase dorul de biserică. Pe ceilalți cu ghiotura: șapte sute op'zeci și opt au fost împușcați și... isprăviți cu săbiile și cu topoarele cei care mai dădeau semne de viață. Dintre ei, trei sute șase erau ofițeri de marină... franceză.

Pe locul acesta, patru veacuri îndărăt, a căzut Charles de Blois și tot aici căzuse prins, în luptă grea, bravul între bravi Du Guesclin.

Au pângărit locul, dar au ridicat o pomenire; să nu li se uite... ocara.

În parlamentul englez. vâlvă mare, frământare. Pitt:

— ...da' vă spun, îngrijorarea D-voastră o înțeleg dar nu e întemeiată! Bani, am dat ce e drept...

— Tocmai! câți!?

— Nu v-ați grăbit?...

— Era neapărată nevoie!?

— Câți bani ați risipit?!

— Câți, vrem să știm odată câți?!

— ...nu prea mulți. Interesele regatului o cereau. Vă pot asigurà însă, gentlemen, că sânge englez n-a curs o picătură.

(Aplauze-aplauze!!)

Scheridan:

— Așa e!...

(Aplauze!)

— Zic, așa e, dar onoarea noastră s-a scurs prin toți porii, dom-nu-le prim-ministru!

Au trecut două luni... de la drama din Morbihan. Englejii aduc la „île d'Yeu", spre coastele Vendée-i, alți zece mii de imigrați și pe Charles-Philippe, întovărășit de câteva mii de Englejì. Pitt cheltuise bani și, cu înverșunarea proprie neamului său, tot mai speră într-o reînviere a răscoalei. Zadarnică așteptare, Hoche nu glumește. Expediția engleză se înapoiază în țară, plouată.

O teamă tot avusese Conventul; de cum se astâmpără, decretează: „Nicicând un emigrat nu se va mai putea întoarce și bunurile lor rămân pe veci confiscate". Și... după ce au stabilit regula, hotărăsc și excepțiile: Talleyrand e încuviințat să se înapoieze, fiindcă... „prin nobila sa purtare sprijinise din răsputeri Republica și ca cetățean și ca

mirean“, spune Chénier, fratele... Mult iubitor de persoana sa, însă, fericitul ocrotit fugise în Anglia la vreme, de unde gonit, pornise în America, unde a stat doi ani. Şase luni după ce trecuse primejdia, plecase înapoi, dar se mai oprise în drum câteva luni la Hamburg, să vadă cum se arată vremea. Se înseninase, şi iată-l acasă. Apoi, declaraţia Adunării e prea generoasă ca să nu-l alipească lor şi, fiindcă au uitat şi că e popă, Talleyrand se însoară — curând.

Boissy d'Anglas spusese răspicat, „O ţară dusă de proprietari e în ordinea socială!“. Şi au rămas de aceeaşi părere. Adică, sfaturile ţării să fie alese, toate, de către cei care plătesc o dare.

Conventul clădeşte constituţia ce făgăduise, o vor numì „a anului III“, şi despart puterea legislativă de cea executivă. Celei din urmă, îi dau mare însemnătate, dar o împart între cinci. Aşa se va naşte „*Directoratul* Republicii Franceze“. Va avea cădere să-şi aleagă miniştrii, singur va poruncì forţelor de uscat şi de mare; vor numì pe toţi slujbaşii care nu intră în funcţii pe poarta alegerilor iar proprii săi membri, numiţi de legislatură, se vor împrospăta în fiecare an. Le-au pus belciug de nas, deputaţii.

Şi fiindcă părerea lumii cerea două Camere, le fac pe plac. Una, în care fiinţă „cinci sute“, mai tineri — ei vor întocmì legile, care nu vor fi înscăunate decât cu încuviinţarea celeilalte camere, a „bătrânilor“, Senatul. Mai hotărăsc, ca o treime a parlamentului să fie înnoită în fiecare an. Au proclamat şi neatârnarea întreagă a tribunalelor. Bine. Trec la învestmântarea parlamentarilor şi a Directorilor, o vor pompoasă — foarte.

David se pune pe lucru. Împodobiţii vor semănà cu senatorii şi consulii Romei. Nu le-au uitat nici simbria: fiecare din cei „cinci sute“ va primì 25 de franci pe zi, ceilalţi, 33; iar directorii, câte 150.000 frs de căciulă, pe an şi alte dulciuri, multe.

Şi fiindcă au isprăvit cu aşezările, se cuvenea să plece; să-şi înceapă viaţa şi „Constituţia“ nouă. Iată că se răzgândesc!... Mai ales cei care uciseră pe rege, spun că n-ar fi sosit vremea să părăsească Republica în voia ei şi nici s-o lase în grija altora. Se tem bieţii oameni! şi vor să împiedice pe orice cale o reîntoarcere a vechiului regim. E drept că întâmplările de la Quiberon le slujesc de temei.

Fiindcă le cântă în strună, se alătură lor şi Jacobinii, mai mişcau! văitându-se totuşi:

— Prea sânteţi de nevoie! prea sânteţi moi afară din cale!!, — oftează.

S-au înţeles. Rămâne numai cum să-şi înfiripeze gândul?... Şi născocesc mijlocul cel mai năstruşnic care fu folosit vreodată: acela de a rămâne, plecând totuşi. Iată cum: vor nevoì pe directori, prin lege, să numească ei cel puţin cinci sute de legislatori dintre membrii „Conventului“, numai. Un simplu articol ajutător, la Constituţie, a limpezit treaba. Întăresc cu încuviinţarea poporului, pe care o smulg negreşit, un decret prin care adunările electorale vor alege printre membrii actuali ai Conventului cele două treimi din noii reprezentanţi.

Numărul celor cari sprijină măsura din interes, de teamă sau fiindcă astfel le poruncesc credinţele lor politice e covârşitor şi aşa şi întocmirile noi au toţi sorţii să izbutească.

Uciderile de la Auray s-au săvârşit numai pentru a linişti pe cei înfruptaţi din bunurile naţionale; aceiaşi cari stăruiseră şi pentru săvârşirea lui Ludovic XVI. Noile rânduieli vor zădărnicì orice revenire, orice pedepsire — de ce se tem mai mult!

Abia au aflat, în Paris, de ce vor să facă deputaţii, şi încep să murmure. Adunările pregătitoare abia apropie un milion de voturi, — nepăsare! Dintre acestea, cin'zeci de mii sânt contra decretului. Parisul strigă: „Aţi falşificat votu'!". Pare că în provincie iscusiţii ceruseră consfinţirea osebită, una pentru aprobarea Constituţiei şi alta pentru „decret". Negreşit Constituţia au votat-o mai toţi şi mai toţi au respins decretul, dar cine să mai deslușească la urmă?! Conventul risipise urmele.

Oricum, decret şi Constituţie au trecut; acuşi, urmează alegerile. În Paris, vâlvă-frământare.

La Palais Royal, trânteală. Răzvrătirea e gata...

Adunarea dă o proclamaţie, cheamă alături de ea pe „vrednicii cetăţeni", căci duşmanii poporului vor s-o atace, zice şi nevoită se va retrage la Châlons-sur-Marne, şi adaogă: „Căpeteniile secţiilor care vor depăşi câtuşi de puţin îndatoririle lor mărginite prin Constituţie la alegerea electorilor, numai, vor fi socotiţi ca vrăjmaşi ai Republicii şi trădători". Ştiu toţi ce înseamnă...

Nu toate secţiile se-astâmpără. La Théâtre Français s-au adunat vreo trei sute de electori. Vorbărie multă! Asupra unui lucru sânt înţeleşi: prin orice mijloace să împiedice prelungirea domniei Conventului!

Mai toţi vor alegeri libere. Conventul, singur, bà! şi se declară „în permanenţă" şi porunceşte împrăştierea întrunirilor electorale. Caută sprijin la „stânga", strâng, adună şi de prin puşcării, dintre cei mai deprinşi din „toamna de pomină", linge-punte, borfaşi gâtuitori şi-i încadrează pe besmetici în câteva jumătăţi de brigăzi din trupele de linie. Mai cheamă, altele, de la Sablons şi-şi întocmeşte repede şi o ceată dintre ucigaşii cei mai încercaţi, când cu isprăvile din septemvrie şi-i numeşte „bravii patrioţi din 89". Norodul îi cunoştea prea bine, le spune pe nume: „batalionul Teroriştilor". E alcătuit din două-trei mii de disperaţi; sălăşuieşte în grădinile Tuileries, la îndemână.

La adăpostul acestor trei mii şi ale celor câteva mii de soldaţi, aduşi, întăriţi şi cu vreo patruzeci de tunuri, Conventul se bizuie să înfrunte secţiile, dac-or îndrăzni să s-arate. Apoi, scoate cu sila pe răzvrătiţii de la Odéon şi, în dimineaţa zilei de 12 vendémiaire, ordonă secţiilor să se împrăştie. În dup' amiaza aceleiaşi zile, aflând că înverşunaţii de la secţia Filles-Saint-Thomas s-au înarmat şi se strâng, trimete un comisar însoţit de trupe să-i risipească. Menou vine în strada Vivienne, unde-i găseşte adunaţi; armaţi până-n dinţi. Stă la gânduri... Ar fi pornit războiul civil. Semnează un fel de plecăciune şi pleacă. Destinul a vrut ca astâmpărarea s-o facă „altul", curând.

Trebuia un şef. Lui Barras i se vorbise tocmai despre un general în retragere şi aşa, gândi: „Necăjit cum e, n-o să ne ceară prea mult şi o să facă tot ce-i cerem." Aşa va fi... câtva timp, vreme — până s-o aşeză bine în şà, pricopsitul.

S-a lăsat noaptea. Adunarea află de nevrednicia lui Menou, îl mazileşte „trădător de patrie" şi în locul lui, în fruntea armatelor dinăuntru, pune pe Barras. Dar toate schimbările acestea au cerut timp. Gata să se lumineze de ziuă.

Barras îşi face repede socoteala că, lipsite de artilerie, secţiile nu vor putea să-i stea împotrivă. Îşi luase de ajutor pe tânărul general de brigadă, care fusese înainte de thermidor la armatele din Italia şi de-atunci căzuse în dizgraţie, amar prigonit de Aubry, pe care îl părăsise acum norocul. De la început încă, Bonaparte pune neostenită râvnă şi toată priceperea în slujba nouă.

Și... pentru întâia dată Parisul înfățișează o răzvrătire la care norodul nu ia parte. La readucerea vechiului regim nu se mai gândește nimeni, dar toți vor să pună odată capăt samavolniciei Conventului.

S-au strâns Feuillants-i, regaliști și moderați, toți la un loc — din toate neamurile. Și de vor izbutì, căsnicie tot nu pot ei durà!

Treizeci și două de secțiuni au pus mâinile pe arme; cele ale mahalalelor Saint-Marcel și Saint-Antoine stau de o parte. Fréron și-a pierdut... oștirea, „băieții" s-au răspândit prin secții, aleargă singur toată noaptea să îndemne poporul să saie în ajutorul Conventului. Dar lumea stă îndoită, nu știu oamenii ce se-poate alege iar, li-e frică...

Răzvrătiții sânt cam cât era garda lui La Fayette, altădată, vreo treizeci de mii. În capul lor, generalul Danican — un om potolit, fusese și în Vendée, unde nu se purtase prea aspru.

Adunarea e păzită din toate părțile cu tunuri; și-au împărțit și deputații arme. Barras și ajutorul său veghează. Îi lasă pe rǎsculați să s-apropie. Aveau un batalion pe pont-Neuf, îl trag înapoi spre Luvru, prea era împresurat de mulțime.

Secționarii porniseră, — merg înainte, în liniște. Se împart în două coloane. Una înaintează prin ulița Saint-Honoré, să iasă în place de la Concorde; cealaltă o luase pe cheiurile „Monezii" și „Voltaire", să se desfășoare prin pont-Royal asupra Tuilerie'-lor.

La Convent, un parlamentar trimes de Danican e primit în sală, — legat la ochi. Război în toată regula. Solul:

— Cerem ca Adunarea să le ia armele și să-i gonească pe *teroriști*, și în schimb v-aduc făgăduința că secțiile se vor împrăștia îndată.

Sporovăiesc...

Căpeteniile armatei, adevărate, îi lasă pe secționari până în preajma tunurilor. În Saint-Honoré, pe scările bisericii Saint-Roch, unde hodinește Corneille, — furnicar.

De sus din clopotniță ceasul bate... 4. Nu se risipise întunericul. Liniște. — Deodată, răsună un foc de pușcă. De la o fereastră a Hôtel-ului Noailles s-a tras asupra soldaților. Tunarii țineau feștila aprinsă în mână. Bonaparte dă ordin:

— Foc!

Fug îngroziți, și lumea și secționarii. Pe treptele capelei, înroșite de sânge, se zbat bărbați, femei, copiii sfârtecați de șrapnele. Ulița e plină de morți, de răniți. Fugarii-i calcă în picioare. Gemete, urlete!... Trupa-i urmărește.

Răzvrătiții căzneau să treacă, la pont-Royal. Generalul aleargă într-acolo. Tunarii lui stăpânesc podul și cheiul d'Orsay. Le dă ordin să tragă. Mor cu grămada. De trei ori și-au descărcat tunurile țevile. Au pierit o mie o sută, poate mai mulți...

Pentru a nu le risipì prea repede spaima, Barras poruncește să bubuie tunurile toată noaptea. Străzile, pustii; n-au făcut baricade și n-au ce păzì.

Conventul a învins. Suprimă forța armată a orașului și folosind prilejul, retrage cetățenilor rația de pâine pe care o da oblăduirea tuturor cu trei centime-asignate, numai; adică, degeaba. Alcătuiește comisii pentru judecarea celor prinși în vină. Dar, cum uciseseră destui, nu osândesc decât doi: pe un soldat din gardă rătăcit în fruntea rebelilor și pe președintele secției Odéon. Le retează capetele. Alți patruzeci, în frunte cu generalul Danican, sânt condamnați în lipsă la moarte, dar îmbunați de izbândă, căci le aducea toate

foloasele, arătă mărinimie. Nestingherit și ziua-n amiaza mare, Danican pornește în pribegie. Hotărârile date împotriva celorlalți sânt uitate.

A doua zi, în 6 octomvrie, Barras părăsește funcția în care fusese pus și înfățișează Conventului pe... Bonaparte, care e primit cu urale și numit general șef al oștirii din țară. Pe Menou l-au iertat și-l însărcinează să dezarmeze toate secțiile. Toate armele trebuie predate.

Un băiețel, abia împlinise doisprezece ani, vine, bate la ușa Corsicanului. Poftit intră.

— Și ce dorești, ștrengarule?

— Vreau...

— Serios?!

I s-au umplut ochii de lacrimi:

— Lăsați-mi... sabia generalului Alexandre de Beauharnais!

— Cum te cheamă și cine ești?

— Mă numesc Eugène de Beauharnais și...

— Și?...

— E sabia tatălui meu.

I-a lăsat-o, viitorului... vice-rege al Italiei. Avù prilejul s-o vadă și pe văduva generalului decapitat, un an în urmă. Barras se săturase de M-lle de la Pagérie, i-o împinge în brațe. Cucerire ușoară; l-a copleșit. Joséphine are și zestre rotunjioară și mulțămirea lui Barras mai daogă, dacă...

Dar tânărul general stătuse prea mult în capitală, cere voie și pleacă. În locul lui Scherer trece în fruntea armatelor din Italia. În locul său, Hoche — abia împlinise 28 de ani, cu unul mai mult decât el.

Spaima unei debarcări, urzită de Anglia, nu trecuse. Ajută mult la grăbirea alegerilor și sunt favorabile Conventiștilor. Numărul celor aleși, dintre ei, a trecut de cinci sute. Cei rămași pe dinafară sânt căpătuiți care încotro. Sânt și oameni de treabă. Lanjuinais a fost ales în șaptezeci și trei de departamente, atât de mult îl cinstește lumea! Puțin a lipsit, altădată, și Robespierre îi lua capul.

De peste hotare, știri bune. Precum fusese tot anul, isprăvi sănătoase. Gonesc mereu dușmanul, abia-l pot ajunge. Zilnic, strălucesc Moreau, Pichegru, Jourdan și mulți generali tineri.

Au smuls Austriei Țările-de-Jos și o fâșie din trupul Olandei. Le hărăzesc una cu țara să fie și astfel Maestricht, Luxembourg, Lüttich, Mons, Namur, Antwerpen, Brügge, Brüssel și Gent ajung orașe ale Franței, așișderea și malul stâng al Rhinului. Cât o să fie...

Rusia, Prusia și Austria îmbucau tocmai... toată Polonia, cât rămăsese. Constituția nouă își începe zilele, în Franța. La cârma țării: *Directoratul*, sfatul „celor Vechi“ și consiliul celor „Cinci Sute“.

Înainte de a pleca, chiar, mânați de Tallien au hotărât ca până se va încheia pacea să fie scoși din slujbele țării toate rubedeniile celor fugiți precum și prietenii lor, tot astfel și „nevrednicii cetățeni“ cari iscăliseră, când cu adunările electorale, adrese *liberticide*. E toamnă, târziu și pentru a nu porni la drum dezbrăcați de nădejdi și de scutiri, căci se putea înăsprì vremea, decretează iertăciune generală pentru toate săvârșirile revoluționare. Au anulat toate pricinile pornite, dar au lăsat afară din amnistie pe emigrați și popimea. Nu li s-a potolit încă ura!...

Pedeapsa cu moartea rămâne s-o stingă tocmai la încheierea păcii. Gata. Au tăcut, în sfârșit. Domniseră trei ani, patru săptămâni și patru zile. Au slobozit *8366 de ucaze*, numai. Nici opt pe zi, măcar! zi peste zi! Sângele cursese șiroaie.

Câtimea din parlament, aleasă din voia nesilită a alegătorilor cuprinde oameni iubitori de așezarea nouă, dar îngrețoșați de făr'-de-legile săvârșite în numele... Republicii! Tronçon-Ducoudray, Barbé-Marbois, Dupont de Nemours, Siméon, Pastoret, Portalis, Voublanc... iată cum îi cheamă. Conventiștii sânt cu ochii pe ei și la alegerea „directoratului" nu pun decât oameni stropiți cu sângele regelui. Aleg pe Barras, negreșit, pe Rewbel, Larévellière-Lépeaux, pe Letourneur și pe Emmanuel-Joseph Sieyès.

Se-aude că despopitul, de bună voie, ar socotì scaunul încă prea șubred, apoi e și înciudat fiindcă la întocmirea Constituției celei noi n-au luat în seamă arătările sale și așa... se leapădă, până nu se așezase în jeț și cere să fie trimes ambasador în... Prusia; Frederik II murise și satul rămăsese fără câini, acolo.

Mai Târziu, în locul lui Sieyès, va venì Carnot.

Consiliul celor „Cinci Sute" s-a orânduit, pentru o vreme, în clădirea Manejului. Apoi, trec în Palais-Bourbon, unde se aude și azi glasul strănepoților... Din bătrâni, porniți din „manej" și ei călăresc... Națiunea.

Sfatul celor „Vechi" a rămas la Tuileries, în băncile Conventului.

Directoratului i s-a hărăzit un palat, pentru Domnie.

Fu ales târziu, fiindcă *tiers*-ul Parisului nu primea decât burghezi și încă din sânul lui numai. Mulțimea, ce să-i placă!? nici poporul. Filozof, adică înaintașul „vremii". Popă, a păstrat puterea cuvântului întru apărarea dogmelor — și alor laice. De fel, din părțile dulci ale țării, de la Sud, din locurile calde. El, acru și rece! Taică-su fusese în slujba vămilor, la Saint-Rapphaël; veșnic la pândă. Răznit din oameni și bănuitor. Anne-Anglès, adică maică-sa, aprigă la treabă și bisericoasă; împărțea sfaturi și cui nu cerea. Emmanuel, copilul, plăpând de când venise pe lume. Îl purtau înfofolit și iarna și vara. Slăbuț la trup; înțelegător la carte, foarte. Cu grijă mare l-au crescut până s-a făcut mare. Și-acu'... „— Ce să-l facem? — Să-l facem preot!"; zis și făcut. Pe Talleyrand îl făcuseră popă fiindcă era șchiop și pe Emmanuel-Joseph Sieyès pentru că era șubred, — nemernice daruri, făcute Domnului.

N-avea nici o înclinație pentru preoție. Pornit mai mult să rumege, să filozofească și plin de laudă de sine. Cărturarii din Draguignan i-au sporit ifosul; încrezut ca nimeni. Întâlnește pe d-l de Lubessac, un pravoslavnic cuminte. Aflase că bătrânul are legături înalte, vrea să intre la el. L-a luat secretar. Pornesc împreună la Tréguier și apoi la Chartres. Acolo, grija bisericii: slujbe și slujbe. Iată-l vicar și paroh, în sfârșit. Se plictisește de moarte, și-i mai năzare să fie și duhovnicul uneia din fiicele regelui! O parte din Curtea lui Ludovic XV părea în preajmă. Lubessac cântărise bine evlavia tânărului preot, îl sfătuì să mai adaste. „— Până când să tot aștept!?" și încăpățânat până la ceartă, prinde năcaz pe abate. — „Fără suflet și fără îngăduință nu poți sluji pe Dumnezeu, băiete!". Tace, îi fulgeră ochii. Iute dobândise ură pe mai marii săi, iată-l „revoluționar" și mai sunt cinci ani până să înceapă isprava. Mai erau și nevoile; bani puțini, să le stingă. Răzvrătit, cât se poate. Toate la câte rămnea tiers-ul clocotesc în „*Mons. Qu'est ce que*"..., și toate nemulțumirile. Spumegă, năbădăiosul. Trecutul, blândețea propovăduită?! Habar n-are c-a crezut vreodată. Și crede

totuşi că filozofiei i-e dat să înfăptuiască răsturnarea mare. „— Dacă va izbuti să facă *Revoluţia*, va sfârşi ea şi cu creştinismul!". Pică mare pe Hristos, ciudă şi pe biserică, poate fiindcă n-a zămislit-o el, nevrednicul. Ocolit, viclean, şi mincinos la suflet, dacă mai are. În sala „Jeu de Paume", născocì formula jurământului şi i se duse vestea.

În Adunare, de la început. La tribună, carèva dintre deputaţi. Sieyès cere cuvântul. „— Ssst! ssst! Sieyès, vorbeşte Sieyès, vrea să vorbească, n-auziţi!?" Tăcere Oratorul şi-a întrerupt cuvântarea, coboară ferit şi în grabă: „— Iertaţi-mă, vai de mine! nu ştiam că"..., bâlbâie şi cu plecăciuni multe intră în bancă.

Cum de le ia înainte, cu ce-i ameţeşte...!?

Tânăr? nu mai e. Apropie cin'zeci. Mărunt de stat, strâmt în umeri şi sfrigizit. În hainele negre nu mai arată scund, lunganul. Priveşte în jos, când umblă şi când vorbeşte. Popă, juri că e popă! şi coptoroşit de înţelepciune. E slăvit de toţi şi nu ştie nimeni pentru ce. „— Cel mai straşnic om politic!", spune fiecare când îl pomeneşte. Curge vremea şi faima lui creşte.

Câţiva ani îndărăt, în plină „constituantă", îl rugau: „— Priceperea dumitale ne poate mântuì, ajută-ne!". Om de idei, se ţine departe de cei fără — aşa-l socoate pe fiecine; dă din umeri şi tace. Mulţi se întreabă: „Ce o vrea, Doamne!?" Mirabeau, cu braţele în sus deschise: „— Pasivitatea d-voastră, părinte, e o calamitate publică!".

Au votat Constituţia; cade. Şi încă una, abia se născuse şi doarme. La făurirea lor nu luase parte. Dar dacă lua!?... Ales în comisia celei din anul acesta, îşi dă demisia. Daunou, el lucrase proiectul, îl roagă: „Ajutaţi-ne!"; răspunde tăios: „— Am studiat chestiunea, dar d-v nu ştiţi să ascultaţi".

Mut, în 92. A votat moartea suveranului „scurt şi cuprinzător!". Mut şi acru pân' acu', n-a scos un cuvânt aproape şi deodată prinde-a vorbì. Camera plină, toţi ascultă... Vorbì mult, stins şi cătrănit. Toţi îşi aleg cuvintele, aşa e vremea, el le grăì iute şi strepezit. Prea încrezător în marfa minţii sale, n-o mai îmbracă şi nu-l înţelege nimeni. Negreşit, tot ce spune ar însemnà poate ceva şi s-ar potrivì undeva, dar n-are înţeles politic. O zice singur: „— Politica nu e ştiinţa a ceea ce e, dar a ceea ce trebuie să fie!". În bănci, deputaţii se uită unul la altul: „— Înţeles-ai ceva?". În şoapte: „— Nu, d-ta? — Nici eu."

Adevărurile trăite nu le ia în seamă, nici datinile. Înjugat cu orice vine, de o părere cu tot ce se întâmplă; s-a lăsat demult de biserică. Oportunism? — poate. În judecata sa, nestânjenită de realitate, întâietatea o are filozofia; vorbirea lui întortocheată zice nu zice, — vorbeşte păsăreşte. Marat l-ascultă, s-apropie, l-arată cu degetul: „fiţi cu ochii pe popă!". Doi ani, tace.

Năpădit de teorii, târziu, când se înapoiază din Prusia încarcă nobilimea cu un ponos nou: cică s-ar trage din rasa cuceritoare, care se revărsase din apusul Germaniei, unde slujea masa mare a Celţilor latini, care alcătuia tiers-ul. Şi pornit pe ea, vrea s-o trimeată de unde-a venit, înapoi în Franconia. Construcţie... fantezistă. Rasist îndârjit, e singurul reprezentant al Francezilor francezi de obârşie; naţionalist de meserie. Mallet du Pan, l-auzise? spune: „— Popa e cel mai ticălos muritor!"

Ani de zile de viaţă aspră i-au deşteptat pe toţi la realitate şi pe cei mai îmbrobodiţi. El, singurul care rămâne încleiat în utopiile sale. Întocmirile lui? chichiţe şi rotiţe. Esperantist, în felul lui; în tinereţe, visase şi trudise să dăruiască omenirii o limbă nouă. Bazaconia n-a prins. Puţini îl înţeleg şi astăzi, mulţi se prefac şi cei mai numeroşi cască

de le pârâie fălcile, când cuvântează popa, iar când isprăvește: aplauze! Coboară de la tribună; urale, ropot de aplauze... li-e teamă să nu înceapă iar... Proiectele, ce propusese? Le-au aruncat la toți dracii; vot nul. Surâde amar, bâțâie capul și pleacă. Săptămâni întregi nu-l mai vede nimeni, afundat în comisiuni. La rândul lui, e împotriva a orice și a oricui; nimic mai firesc, dar nu s-arată dintr-odată. Locul lui: în „baltă" și nu i s-a auzit glasul cât a ținut primejdia. Pornit să se despartă de cele pământești, a ajutat și la despuierea Bisericii. Curând, va dobândi moșia din Crosne și castelul, va ajunge într-o zi contele împăratului, mare ofițer și, lepădat de *Cruce*, va fi și mare-cruce a Legiunii de Onoare. În 1814, va votà decăderea imperiului, care după o sută de zile îi va răsplăti devotamentul proaspăt înălțându-l *„pair"*. Moare târziu, grăsuț-rotofei și chiabur. Apropiase nouăzeci de ani, șubredul părințel.

Talleyrand spunea despre Sieyès: „singurul sentiment care-l mișcă, frica!", și în vâltoarea cea mai cumplită, ea i-a păzit zilele. Mereu ferit, întruna la pândă. Erau nu știu unde, și Charles de Constant vrând să-l vadă la față, Lameth-'i spune: „— Vezi și tu dacă e vreo perdea în sală, sigur că e după ea."

Cap. XI

DRAMATIS PERSONAE

BARRAS (Paul-François-Jean-Nicolas, viconte de:) n. la Fox-Amphoux; m. la Chaillot, în 1829. Căpitan în regiment. Pondichéry. Convent. Directorat, „De vânzare".

SIEYÈS (Emmanuel-Joseph) n. 1748; m. 1836. Vicar, deputat-tiers. Directorat, Consulat.

TALLEYRAND-PÉRIGORD (Charles-Maurice de:) n. 1754; m. 1838. Şchiop, de când avea un an — va merge repede şi departe. Episcop de Autun. Deputat. ministru: s/ Directorat, s/ Consulat, s/ Imperiu: prinţ de Bénévent; s/ Bourbon-i, Şef de guvern, Ministru s/ Ludovic XVIII.

BOISSY D'ANGLAS (F-çois-Antoine, conte de:) avocat, legislator — n. 1756; m. 1826. Deputat, preşedintele Conventului.

FOUCHÉ (Joseph, duce d'Otrante) avocat, legislator — n. 1754; m. 1820. Deputat, ministru s/ Directorat, s/ Consulat, s/ Imperiu, Bourbon-i.

CAMBACÉRÈS (Jean-Joseph-Régis, duce de Parma) n. 1753. Deputat, în Convent. Directorat. Consulat. Ministru, cancelar al Imperiului; preşedintele Cons. de Regenţă (vice-Împărat).

DUCOS (Pierre-Roger, conte:) avocat, legislator — n. 1747; m. la Ulm, în 1826. Deputat. Directorat. Consulat.

SAINT-BARTHÉLEMY (F-çois, marchiz de:) n. 1750; m. 1830. Diplomat — pacea de la Bâle. Directorat.

LARÉVELLIÈRE-LÉPEAUX (Louis-Marie de:) n. 1753 — m. 1824. Deputat. Directorat.

CAIUS GRAACHUS BABEUF (F-çois-Noël) n. 1760; executat 1797. Nivelator, conspirator.

DROUET (Jean-Baptiste) Cap de poştă, subprefect, deputat, conspirator. N. 1763; m. 1824. Prizonier, paraşutist; prizonier schimbat pe fiica reg. Lud. XVI.

DARTHÉ (augustin-Alexandre-Joseph) — administrator, acuzator public, conspirator. N. 1769; exec. an. V.

PICHEGRU (Jean-Charles) general, deputat/500. 1761—1804.

AUGEREAU (Pierre-François-Charles) — general şi legislator. 1757—1816. Deputat independent, bonapartist, apoi.

BERNADOTTE (Jean-Baptiste-Jules) — general, ambasador, ministru, rege al Suediei. N. 1764; m. 1844.

CONDÉ (Louis-Joseph, prinț de:) Emigrat în 1792, la Coblenz. Capul armatei „Condé". 1736—1818.

PIUS VI — PAPA: 1775—1799. Arestat din ordinul „Directoratului". Dus în Franța, unde moare.

PITT (William:) Dușman înverșunat al Revoluției franceze. N. 1759; m. 1806.

LOUIS XVIII (Louis Stanislas-Xavier:) Conte de Provence, fratele lui L. XVI. N. la Versailles 1755; rege, în 1814 și în 1815; m. 1824.

GAUDIN (Martin-Michel-Charles, duce de Gaète) — financiar. N. 1756; m. 1841.

FAIPOULT (Guillaume-Charles, cav. de Maisoncelle:) Secretar general; ministru; diplom. 1752–1817.

DUBOIS de CRANCÉ (Edmond-Louis-Alexis:) Of.-general, legislator. 1747–1814.

DEFERMON de CHAPELLIÈRES (Joseph-Jacques, conte de:) avocat, legislator. Dep. 1752–1831.

LECOUTEULX de CANTELEU (Jean-Barthélemy, conte de:) Bancher, consilier, legislator, deputat, 1746—1810.

JOUBERT (Barthélemy) General. N. 1754 — cade la Novi, 1799.

JOURDAN (Jean-Baptiste) Mareșal al Franței. 1762–1833.

MARCEAU (F-çois-Séverin): General. N. 1769; ucis la Altenkirchen, 1796.

BRUNE (Guillaume) Mareșal al Franței. N. 1763; asasinat, 1815.

BERTHIER (Louis-Alexandre) prinț de Wagram, prinț de Neuchâtel, mareșal al Franței. Maior G-l al Marei Armate. N. 1753 — sin. la Bamberg, în 1815.

SUWOROV (Alex.) General rus. 1729—1800.

MONGE (Gaspard) Matematician fr. Creatorul geometriei-descriptive. 1746–1818.

GEOFFROY SAINT-HILAIRE (Étienne). Naturalist fr., 1772—1844.

JUNOT (Andoche), duce de Abrantès; general fr. N. 1771 — sin. 1813.

MARMONT (auguste-Fréd.-Louis de:) -duce de Ragusa. Mareșal al Franței. 1774—1852.

DESAIX de VEYGOUX (Louis) General fr., supranumit „Sultanul cel Drept". 1768 — ucis la Marengo, 1800.

CABARRUS (Thérézia de:) *alias* M-me Tallien, — apoi, prințesă de Chimay. Supranum. *Notre-Dame de Thermidor*. Lansează, sub „Directorat", costumul grec. 1773—1835.

JOSÉPHINE de BEAUHARNAIS (fostă M-lle de La Pagerie și apoi, soția generalului Alexandre de Beauharnais, executat în 1794). N. 1763, — prima soție a lui Bonaparte. Moare la Malmaison, în 1814.

Deputați, agenți, soldați — popor. Femei. Fete...

'Locul de privire:
1795 — 9 noiemvrie 1799

La Luxembourg (Paris). În Convent, — „Directorat". În Capitală: au „Café Mécanique"; în toată Franța și pe continent. În Egipt, în Syria. În Adunări.

La 4 noiemvrie 1795, „directorii" pornesc spre Luxembourg, de unde le-a sorocit Adunarea să-şi înceapă stăpânirea asupra Ţării. Sunt patru numai. Sieyès nu s-a învoit să intre în horă.

Câte doi, în două landau-ri — împodobiţi ca păunii. În cel dinainte, Tourneur, pe gânduri şi Barras, în dreapta, grav ca un imperator. În urma lor, Rewbel şi La Révellière-Lépeaux, înclină capetele întruna, salută şi pe cine nu-i vede. Lume puţină. Două escadroane deschid şi închid cortegiul. La uşile caretelor, pe ambele părţi, şiruri de dragoni însoţesc rădvanele „Înaltei Autorităţi". Buccelele scârţâie, potcoavele sună, hamurile prea largi — joacă; caii jigăriţi, păroşi ca urşii iar bieţii soldaţi fără cizme, nădragii sumeşi până la genunchi, jerpeliţi, ciobotele găurite, saltă acriţi pe şeile peticite, mâinile înţepenite pe dârlogi.

Au părăsit Conventul, străbat place de la Concorde — pustie. Trec podul şi prin dosul palatului Bourbon, prin faţa „Invalizilor" şi rue de Varennes, sosesc la întretăierea uliţei „de Madame". Abia de-au întâlnit, pân' aici, câţiva trecători. În place Saint-Sulpice, mulţime — adunată şi cu sila şi de voie. Pază straşnică. Ovaţii, urale şi fluierături — răzleţe. În goana cailor, alaiul trece înainte. Lumea fuge, se împrăştie. Câinii latră. Au ajuns.

Palatul, gol. Portarul le împrumută o masă şi câteva scaune. S-a lăsat frig, guvernul dârdâie. Tot paznicul le-aduce şi câteva găteje. Se strâng în jurul focului, la vatră. Rewbel luase cu el, noroc! un sul de hârtie. Tourneur scoate din buzunar un şip cu cerneală. Condeie au, fiecare. Încep să guverneze.

Oblăduirea toată şi până în amănunte, e pe tipicul stăpânilor. Cerneala, hârtia, luminatul şi lemnele lipsesc pretutindeni, în toată Franţa.

De-acum se culcă soarele, pornesc la culcare şi slujbaşii căci nu mai văd să scrie, n-au cu ce şi n-au pe ce. Plătiţi sânt..., pe hârtie. Apoi, lipseşte şi ea şi n-au cu ce tipări nici rolurile. Pe ce să mai scrie socotelile, poruncile? Şi dacă le trec, tot degeaba! Drumurile sânt părăsite, pe de-a rândul iar poşta a stat demult, caii le-au pierit tocmai când apucaseră să-i deprindă fără fân şi fără grăunţe. Se întâmplă.

Mai rău o duce armata, săraca. Lipsurile sânt mari, suferă groaznic de foame. Rabdă până nu mai pot şi fug, care încotro apucă. Fugarii împlinesc sute şi sute de mii, apropie milionul de soldaţi. Pe jumătate atât, au mai rămas în rânduri, îndură vitejii dar Republica nu-i mai poate hrăni, nici prost. Lipsesc hainele, încălţămintea, pâinea, lipsesc şi păioasele. N-au cu ce urni căruţele. Stăpânirea n-are alt ban decât... *hârtia* şi n-o mai primesc nici milogii. Puţinii gologani ce au mai fost, în tezaur, au trecut în mâinile furnizorilor, deprinşi iscusiţi să strângă averi în puţine luni. Ce-au agonisit, îngroapă.

Directorii, bieţii, îşi frământă mintea pe umerii cui s-arunce grijile visteriei?! Pe Gaudin l-au rugat, doar că nu i-au căzut în genunchi. Viitorul duce de Gaète refuză. Tot căutând, dau peste fostul secretar al lui Roland, Faipoult. Scrisese omul, parcă azi nu se scrie!?, „Essai sur les Finances", şi ce avea de zis, spusese. Ei:

— Scrie fiindcă ştie! şi-l pun iute la treabă.

Stăruie să se fabrice abia atâta hârtie câtă trebuie zilnic.

— Părea mai priceput!?, se miră mulți printre deputați. Și nu e ușor, căci nu pridideșc să scoată noaptea cât risipesc ziua. Mai clădesc o tarapana. Acu' au două, dar iată că una, lipsindu-i un șurub, ceva, stă. Încercarea-i învață minte. Dreg tiparnița și Directoratul ordonă să se tragă repede patru miliarde de... „prevederi"!

Mânat de emisiunea nouă, asignatul se duce de-a dura, cade cumplit! Cumpărai un „ludovic" cu 3000; în frimaire, îți cere 5500 și până bagi mâna în traistă, să-i dai, s-a scumpit cu un sfert, nu ți-l mai dă.

În provincie, baremi, nici nu-l mai pomenesc. S-a prăpădit, asignatul! Cei de mai au prin sìpete sau îngropate sub iesle, le încarcă în saci, grămădite în căruțe le duc spre capitală, să le desfacă pe bulendre, pe buruieni, alifii — pe te miri ce nimicuri, să scape de ele.

Cum să mai ție piept nevoilor!? Înseși creditele ce cere visternicul, pân' a doua zi nu mai acoperă nici jumătate din lipsuri. Parlamentul nu se lasă de deprinderi, comisiile bugetare nu pregetă. Și diurna stăruie să-i țină strânși la treabă.

Joseph Eschassériaux arată și mintoșenie și îndrăzneală. Întâmpinările lui sânt deslușite și hotărâte, dacă nu noi. Cere preschimbarea asignatelor pe un curs legal, statornicit periodic. În schimbul unor țidule ipotecare asupra bunurilor naționale nedesfăcute încă — se mai găseau, fuseseră multe! Iar plata dărilor să se facă cu sunători sau în asignate „la curs". O întoarcere spre moneda metalică, adică, și spre a curmà odată răul, vrea sfărâmarea tarapanalei de îndată ce vor slobozi treizeci de miliarde sau cel mai târziu la 15 nivôse. Spre a înviorà târgul, hotărăște îngăduirea negoțului bănesc, deschiderea băncilor — fără întârziere.

Dar toate aiste dorinți erau în nepotrivire cu smintelile proaspăt săvârșite și câțiva teroriști întârziați fac gălăgie, îndârjiți lucru mare!

Cei „Cin' Sute", totuși, își sprijină din puteri raportorul și, negreșit, au puțină dreptate și ei.

De îndată ce se află despre ale bune puse la cale, din betegit cum era, bietul asignat prinde iar să miște... Rămâneau însă „Bătrânii" — sfatul lor adică, senatul. Constituția le îngăduie numai să respingă pe de-a-ntregul legile care le sânt înfățișate iar nu să le ciuntească ori să le schimbe. Bine le-ar fi părut s-o poată face, măcar că sânt înțeleși cu politica deflaționistă a lui Eschassériaux, li-e grozav de frică că odată tiparnița spartă, nevoile cârmuirii nu vor mai putea fi astâmpărate. Căci cine-ar putea chezășui că până în decemvrie, numerariul se va arăta și că dările vor curge pe cât o cer nevoile? Și îngrijiți, de câte s-ar putea întâmpla, „Bătrânii" zic, toți într-un glas: *ba!*.

Ca o piatră zvârlită în puț, pornește și asignatul în jos — glonț!

Popvețile n-au lipsit; abia de iau în seamă câteva. Vor rămâne pilde și altor vremi de nesănătate monetară. Nouă, bunăoară.

Hotărăsc ca vămuirea să fie plătită în aur iar de nu se poate, în asignate la cursul de „o sutime". La fel și pentru taxele poștale, ale cărăușiei și cele ale coalei timbrate. Cât privește taxele de înregistrare, acestea să fie acoperite în asignate, la cursul legal. Lunecarea fără zăbavă nici oprire, a asignatelor, zădărnicește măsura prețurilor silnice, dar ce pot face al'ceva?... Piedica pusă în cale, legiuirii, sparie Directoratul și așa, la 15 frimaire, Înalta Cârmuire trimite ambelor Adunări o încunoștiințare rămasă de pomină!

„Cetăţeni,

Suntem la răscruce de veac şi vrut-am să le pitim sau să nu le aflaţi, baremi, pre cât sânt aprigile apăsări care seacă Republica şi nici altele mai grele care o asupresc fără răgaz! Dar nu ne-a mai putut ocoli îndatorirea, ascultaţi-ne:

În mâinile noastre se frâng rând pe rând oiştile toate şi cea mai înspăimântătoare surpare ameninţă să înghită Republica întreagă, dacă izvoare neaşteptate nu vor strămuta într-o clipă, să zicem, înfăţişarea lucrurilor!

(ss) *Noi, Directorii"*...

Fără mari speranţe în leacurile ce le-ar putea veni de la Adunări, cârmacii aducei singuri dezlegarea boclucurilor. E vorba de un împrumut silnic de şase-şapte sute milioane de franci-*aur*, plătibil precum sau în asignate, la curs, de către o cincime numai din birnicii cei mai apăsaţi. Împărţiţi, gospodarii, în douăsprezece tagme, să verse cei mai chiaburi dintre ei o mie două sute de livre iar cei mai nevoiaşi, o sută de livre numai. Vlaga fiecui urmând s-o hotărască consiliile judeţene, şi vărsămintele să curgă îndată.

Ca şi Conventul, în 93, şi cei „Cin' Sute" sânt aleşuiţi de înfăţişarea trâmbiţatei tămăduiri.

Gândesc cu toţii: „De-acu' scăpăm de asignate!". Şi fiindcă sânt la sfat, rotunjesc propunerea:

— La ce o cincime numai?!

— Ba să fie impuşi un sfert dintre contribuabili, nu e mai bine?

— DSă fie! să fie!!

— Dar... cu douăsprezece categorii, numa', n-ar fi prea împovăraţi printre ei?

— Ba sântără că...

— Aşa e! aşa!...

— Atunci, mai bine să fie şaisp'ce clase, vreţi aşa?

— Să fie! să fie!!

— Să!...

— Plata să se facă şi în bucate, şi...

— În numerar nu!? dar...

— Mai bine, că nici n-am... bucate.

— Iar preţuirea asignatului...

— N-am mai isprăvit cu el!?

— La o sutime, ce ziceţi?

— Să fac' adică suta?

— Aşa da!

Râsete.

— N-ar fi mai nimerit să?...

— Ba da! aşa să!...

— Fie! aşa să fie.

Răscumpărarea împrumutului e prevăzută prin zecimi, crestăturile se plătesc în fiecare an şi câte una numai, — sânt înzestrate şi cu dreptul să fie primite în plată la răspunderea dărilor. O minune!...

Senatorii s-au înţeles să zică *„da"*. Se cam îndoiesc, nu e vorbă, că ţara poate suferi aşa mulsoare, că i se cere nici mai mult nici mai puţin decât 70.000.000.000! şi slobozite nu-s decât patruzeci, în total. Cum încercarea pare să fie cu voia tuturor, ba şi dorită, pornesc s-o facă.

Ceasu' e prielnic, toţi s-au săturat de puzderia de hârtie. Mulţi şi-aprindeau luleaua cu cele de o sută sau îşi şterg... nădușeala de pe faţă, unii cu cele de o mie. Apoi, se bucură bieţii oameni că mulţi dintre noii pricopsiţi vor mai dà înapoi din ce au strâns cu ghiotura şi, săltat de atâtea nădejdi, asignatul apucă iar să se umfle..., ca înecatul.

Pân-or ajunge la mal, însă, Directoratul are nevoie de bani, de bani mulţi! Mai pun în vânzare rămăşiţe de „bunuri", câteva şi scot alte zeci de milioane în *ordonanţări*... asupra viitoarelor intrări din împrumutul plănuit. Se întâmplă, însă, că noul născut în ciuda nănaşilor se ofileşte repede. Gura lumii nu mai tace:

— Au spart tavanu' demult!

— Jaf ca şi înainte!

— Mai rău!...

— Pe puţin de n-au dat drumu' la peste douăzeci de miliarde... peste ce se cădea!

— Şi cât era cu cale să dea?

— Nu ştiu, dar...

— Fir-ar!, spun şi suduie.

Ca să-i facă să tacă, sparg tarapanalele, precum au făgăduit.

Sărbătoare mare! Cuvântări. În numele comisiei financiare, Ramel glăsuieşte:

— ...căci numai asignatele, ele au împlinit Revoluţia!

Urale — aplauze!

— Mare procopseală!

— Au dus la dărâmarea claselor şi a precăderilor...

— Nu vezi unde te-a cocoţat!?

— Au răsturnat tronul şi au clădit...

— Mizeria!

— Regaliştii să tacă!

— Au zidit Republica! dar...

— Bravoo! bravaa!!

— Dar din nefericire deschiderea unui zăcământ atât de uşor de exploatat...

— Tarapanaua sireaca! tara'!...

— A înlesnit şi prea multă uşurinţă în mânuirea banului, prea multă grabă în facerea cheltuie'...

— Aşa e! aşa e!!

— Mai mult, zic, decât cerea o prevăzătoare economie şi totuşi, să slăvim cu toţii unealta care ne-a ajutat să...

— Să furaţi!

— Să dobândim bunurile pământeşti de care ne putem folosì, spunea cinstit, omul.

— Uràa! bravoo!!...

Şi în faţa norodului adunat, în place Vendôme, în jurul tarapanalelor naţionale aduse în droage ca osândiţii, au sfărâmat şi ard tejghelele, şpalturile, matriţele, tuiurile, toate zaţurile şi sculele toate, să nu le mai rămâie nici urma!

De a doua zi, prohodesc asignatul — lumea cântă:

„Drag' am fost vrednicului cetăţean —
Răutăcioşii, numa', ei m-au beştelit,
Fi-le-ar alean să le fie!...“

Pân' ce s-a stins, „beleaua“ vânturase multă hârtie: patruzeci şi opt de miliarde, trei sute patruzeci şi două de milioane, două sute şaptesprezece mii două sute douăzeci şi doi de franci *-asignate*, numai, în Franţa!

Dintr-aceştia, dând la o parte pe cei amăgitori prea, „neadevăraţii“ şi pe cei arşi sau socotiţi sterpi, tot mai rămân slobozi pe piaţă, destui!

Sânt semne că vor mai dăinui multă vreme, căci cu „împrumutu'“, slabă nedejde! Fiecare adastă ca cel'alt să dea şi când vine sorocul, răcnesc cu toţii:

— De un' dracu' să dau!?

— De unde, păcatele mele, să am eu atâta!, şi nici că are, bietul om.

— N-am nici o lăscaie!, strigă altul. I-a ascuns din vreme.

— Fiindcă au pică pe mine m-au trecut cu atât, n-am!, aşa şi era.

— Ca să mă poarte pe drumuri, degeaba!...

Ura, pizma, graba sau răzbunarea, ele stăruiseră la întocmirea listelor şi acu', nedreptatea şi-arată coarnele şi cu ea şi neputinţa celor împilaţi, să se supuie. Iar în multe locuri, oamenii oblăduirii dobândiră vânătăi numai, pe şezut şi pe spinare, ba îşi adunară de pe jos şi dinţii.

Directoratul încearcă şi cu răul, întâi: pedepsiri şi alte asprimi şi sfârşeşte cu rugămintea, către vinovaţi, să fie înţelegători! că vor purcede la noi cercetări şi aşezări, care să învedereze adevăratele mijloace ale impuşilor în roluri. Gânduri bune, fără îndoială, dar... ies nechibzuite. Abia domolite, certurile se aprind mai rău.

Da, scad preţurile, sarcina fiecăruia, căci nu pot face altfel iar Directorii, spre a nu primejdui intrările, la vreme, chiar şi aşa scăzute, se învoiesc şi cu treaba asta.

Până la 21 martie 1796, pentru arătate temeiuri, au intrat: sunători, nici patru milioane pline şi abia şapte miliarde, în asignate negreşit.

M-me Tallien se răsfaţă, gungură: „Poporul e fericit!“ Unii o cred, e aşa de drăguţă! lumea blesteamă.

D-nele de Montagu şi La Fayette au cumpărat grădina cu „groapa comună“. Toţi cei cu rude în fund acolo s-au legat să răscumpere cheltuiala, şi au trecut în pomelnicul capelei din *Câmpia Martirilor* numele a... o mie trei sute şapte dintre cei ucişi în zilele de groază. Mai sânt.

Soldele ofiţerilor şi ale ostaşilor, neplătite. Slujbaşii, cu lefurile neprimite de patru luni mai bine, tot aşa şi cu întreţinerea birourilor. Pentru toate nevoile patriei, în visterie: o sută treizeci şi cinci de mii de franci, atât! Vor să înştiinţeze pe cei dinăuntru ţării şi pe cei dinafară, despre noua aşezare şi n-au cu ce plăti crainicii nici pe cărăuşi. Apoi,

însărcinații celorlalte puteri plecaseră mai toți acasă, de-cum se aprinsese rău focul. Zăpăceala, în Paris, prea mare!

În aceşti doi ani, scurşi aproape, s-au rostit peste şase mii de divorțuri în Franța! Dintr-acestea, numai ale soților cărora le-au fugit nevestile de-acasă, de jumătate an mai bine, sunt şapte sute cin'sprezece cereri de despărțenie. Oricum, destule — te deprinzi şi cu singurătatea, înveți s-o prețuieşti.

Popimea prea speriată, nu-i mai arde de dojană — tace.

Darurile aşezării noi se arăt neîndurătoare: aprigă sărăcie! au cheltuit fără chibzuință şi vrând, precum zic, să învioreze veniturile au secat izvoarele lor. Aşa au ajuns la răscruce încercărilor celor mai îndrăznețe, la asupriri şi la inflație. Spre nefericirea țării însăşi şi din nevoia de a se mântui, vor porni spre noi schimbări. Nepriceperea şi sminteala, le poartă peste tot locul şi în afară. Dandanaua de azi va prăpădi Franța, ai milă Doamne! Mişcarea din '89 a lovit-o de moarte.

Mai trec paisprezece luni şi n-au strâns mai mult de un milion pe lună, bani iar bumăşti treizeci de miliarde. Nici jumătate din prevederi, atât, şi între timp le-a mai secat puterea. Trebuie să numeri zece mii de livre ca să capeți una singură-*aur*. Şi prețurile mărfurilor s-au zdruncinat rău; vrei să cumperi o gâscă, o plăteşti 1500 de frs; o curcă 2600; un săculeț cu făină, 200; ouăle: 16 frs, unul. Un drum cu birja, în oraş, trece o mie şi nu scapi neînjurat. Şi nu poți zice că lipsesc bucatele sau din lucrurile alelalte, dimpotrivă, dar virtutea banului-*hârtie* piere.

Petrecerile însă se țin lanț! La Lyon, au fost ucişi vreo şapte mii, — n-au mai mult de două teatre, le-ajunge, dar balurile sunt pline. În Paris, câte vrei! Intri, priveşti... sub îmbrăcămintea uşoară ca unda, fiecare freamăt dă de gol ceva. Înviorează. O spumă de mătase, un tricot, fulgi, în culoarea pielei şi pe deasupra un văl. Mlădierea şi vioiciunea se zbat şi faldurile se închid şi se deschid întruna. O clipă, a scânteiat o formă încântătoare — când a sărutat-o mătasea, apoi flutură, zboară, se învolbură iar şi mărturisirea e întreagă. Să înnebuneşti! Rochii... à la Flore. Tunici à la Cérès; fuste... „în revărsatul zorilor"; redingotă à la Galaté. Multe...

Abia un veac mai târziu, priceperea şi învățăturile acestea mari pătruns-au toate şi la noi în țară: *Claymoor* — „L'indépendence"!?...

Costume străvechi, greceşti sau romane, plăzmuite de Nancye ori de Raimbaud. Rochițele spun tot... ce ascund. N-ai ce mai ghici, dar mult — să tragi nădejde. Apoi, o desăvârşită ştiință a cutelor; nici prea grămădite nici împrăştiate fără rost. Panglici..., combinizoane: oeil de boeuf, „ochi-n cearcăne"; boue de Paris. „Nu te lăsa băiete!". Mâna-ți fuge pe locurile plinuțe, pe sâni... Phryne-le abia de zic ceva, — zâmbesc . Rochii à la Sultane, à l'Anglaise. Treci, auzi: „Ia-n te uită cum i-ascultă mersul, fusta, drăcoaica!". Privindu-le numai şi ameţeşti. Nostime, obrăznicuțe, le duci dorul tocmai din pricina neruşinării lor drăgălaşe.

Lumea cântă:

— Et grâce à la mode, un' chemise suffit.
Ah! que c'est commode! un' chemise suffit,
C'est tout profit!...

Te miri, zău! cum de pot răbda, sărăcuțele frigul, dar sănătatea e la rând. Beau, mănâncă cu poftă, *rouge* nu mai pun. Roșu' e îndeletnicirea bărbaților, numai.

Pentru cei cu sunători, viața e dulce și ieftină! Sunt însă prea puțini dintr-aceștia. Lefegiii și rentierii o duc, bieții, greu — tot mai greu! Cârmuirea cearcă să-i ajute, să le mai împlinească din nevoi. Celor care au de primit o sută de livre, venit, le arvunesc intrările, le dau o mie de livre în schimb și astfel le rămâne în palmă, frs 3,50 de fiecare sută de livre „rentă". Nici soarta slujbașilor nu e mai bună și de ei li-e mai teamă stăpânilor, or să le poarte de grijă — dac-or putea.

Pentru a-i ușura, dau drumul unora dintre ei, erau mulți peste socoteală! La „Justiție", bunăoară, ființau vreo trei mii de „mezelicari" — ziuașii făceau cocoșei de hârtie și ascuțeau condeiele, de altă treabă i-a iertat Dumnezeu!

În grădinile din Courcelles, o lume proaspătă și parfumată: storax, vinaigre-rosat, musc, să strănuți până-ți sufleci nările. Îmbată, și zumzetu'-ți gâdilă urechea.

— C'est inc'oyable! zuste, ma pa'ole d'honnen' panassée!

Cântărețul Garat, nițel peltic și fandosit, le-a schimonosit și graiul; vorbesc păsărește.

Caști ochii mari. Haine — fracuri verzi cum poartă lăcustele. Nasturi mari-paftale, jabouri. Pantaloni creți, ciorapi „banane", pantofiori de piele de țap, supieuri; cravata cât un peșchir, mare și peste pletele linse șleapa cu două coarne. Calcă rar și apăsat. În mâini, reteveiul — umblă morișcă.

Vin și cei cu „gulere negre". Le ies în cale. Trânteală grozavă, între tineretul regalist și patrioții cu caș la gură. Lupte de cocoși. S-au întâlnit în poiană; și pe marginea crângului, găinușele — *les Merveilleuses!* Costum grec; pălăria, un jghiab, să le cruțe spaima. Altele, împodobite cu panglici focoase, turbane cu pene, coafuri „Minette", pălărioare Primerose sau legate la cap cu o băsmăluță numai, unele. Țărăncuțe rușinate sau mici zvăpăiate, — creionul lui Carle Vernet ne-a dăruit amintirea, hazlie. Ne-au rămas și păpuși, arată ca ele. Numai că azi, figurinele de odinioară par măscăriciuri sau mici pocitanii; viața a pierit și spiritul vremii nu le mai însoțește. Micile Muscadine pălesc în atmosfera veacului nostru și prin grămădirea de zorzoane, pleoștite, și semeția lor adorabilă s-a dus. Au fost.

Tiparnița spartă, arsă, a secat și izvorul... tămăduirii. Hârtie, mai umblă ce găsești pe piață, iar alt bănet nu s-arată. Oricum, nu pot rămâne fără nici o lăscaie!... mor de foame, mor și de urât. Gândesc să înfiripeze una, nu în sarcina Statului, ca pân' acuși ci sprijinită de către o instituție de sine stătătoare, dar privegheată de Cârmuire.

Câțiva pricepuți de seamă printre care și Lafon Ladébat se întrunesc, stabilesc amănuntele, se pun în legătură cu viitorii acționari și hotărăsc și unde să fie sediul societății.

Urmă să se dea o împuternicire, băncii, asupra unui număr de bunuri naționale, au mai răsărit câteva! pe care să le vândă spre a-și rotunji mijloacele și în schimb visteria să capete la fiecare cap de lună douăzeci și cinci de milioane în numerar sau în valori sigure, — simbria dădacei! Așezământul, nou, să facă el toate plățile Statului și pe ale particularilor cu conturi în bancă, astfel ca prin cumpănirea acestor partizi, chiar, să nu mai fie nevoie, pentru stingerea diferențelor datorate, decât de puțini bani-*hârtie*. Socoteala e bună, căci ar îngădui fără frământare trecerea de la nevolnica monedă la alta de treabă.

Proiectul, sprijinit de Directorat, se împotmolește la cei „Cin' Sute". Ani grei de zbucium și lipsiți de mijloace, nu-i învățase nimic! iar oftează după... asignate.

— Era cum era, dar găseai baremi bani!

— Aflai bănet la toată lumea!

— Nu se mai poate, trebuie o emisiune nouă!

— Ce fel de?...

— Și dacă nu-l mai vrea nimeni?!

— Să-l vrea!

— Așa te taie capu'!?

— Ba să ți-l taie ție!

— Să începem iar cu?...

— Nu, da' să-l primească!

— Bine, dar ar fi să ne întoarcem la...

— A-hà, preferați să ne dăm vânduți bancherilor!?

— Spui prostii!

— Te poftesc!...

— Dați-le și Constituția s-o zăvorească în lada lor de bani, o să vă binecuvânteze poporul!

— În place de la Concorde?

— În place de la Révolution!

— Iar!?

— Nemaiauzit, d-le!

— Dar nimeni n-o să...

— Spuneți mai bine deslușit că vreți să înlocuiți banul public cu matrapazlâcurile câtorva cămătari, iată moneda lor, vânduților!

— Mă rog și cine va hotărî emisiunile?

— Cine? negreșit, instituția și orientându-se de mijloacele și de nevoile...

— Foarte bine!

— În condițiunile acestea cine mai poate cuteză?!...

— Așa zău!

— Nu se poate, d-le!

— Mă mir cum de vă mai vine să!?...

— Să nu te mai miri, dobito'!...

— Nu se poate!

Și speriați, amână proiectul — au lăsat și visteria pustie... pentru câtva timp, numai, căci „minunea minunilor!", *beteagul* se deșteaptă, sub alt nume.

În *rue du Labeur*, la „Café Mécanique"...

Dup-amaiză, devreme. Lume: câțiva, numai. Prin geamurile ude amândouă, dinspre stradă, vezi zăbraie de apă cum curg și pe uliță, șiroaie. Ploaie de vară, plouă în putere.

Casierița moțăie cu capul pe brațe. Lângă ea pe tejghea, o pisică mare pufoasă — cască, se întinde... Alături, adânciți în socoteli, doi mușterii joacă... Nu s-au clintit de pe scaune, toată dimineața.

Au isprăvit, jocul și iar o iau de la capăt.

— Tête-à-tête?

— Non, à la pêche.

Răvăşesc pietricelele, îşi aleg din grămadă câte una.

Plictisit:

— Huit, şi caaàscăă;

Celălalt:

— Double cinq, la pose m'appartient!, a strivit una cu palma. Vin altele, roi.

— Comme d'habitu'...*Aaàa*...

Pun, aşează —pun, aşează. Unu' a rămas de căruţă:

— Je... boude, duce iar mâna la gură.

— Tu bailles...

— Je bou'...

— À la cuisine!, cască şi el.

Ia, dar n-are noroc.

— Le talon est à vous, mais servez-vous donc!

Degeaba.

— La... pro'... chaine...

— Domino!

Şi iar le întorc, o iau iar de la început. Aşa o ţin din primăvară, cât e ziulica până noaptea târziu.

În colţ, lângă fereastră, faţă în faţă stau la o măsuţă cei doi prieteni.

— Tu ai auzit de unu'... Rovère?

— Rovère-la-Glacière, marchiz de Fontvieille?

— El.

— Te cred! poartă grozavă răspundere, i-a stins pe nobili cu sutele în Glacièr'-a din Lyon. Servise spurcatu' şi la muşchetarii regelui şi... Un mare ticălos! da' ce ai tu cu el?

— Spuneau, ieri la cafenea, c-ar fi cumpărat moşia marchizului de Sade şi...

— Şi ţi-a suflat-o din palmă?

— Spuneau...

— Da, a cumpărat Bonnieux, moşia şi castelul din Sourges, şi nu e singurul.

— Cu ce ba... ni, nenişorule?

— Întreabă-i, în Somme, André Dumont n-a dobândit castelul din Plony? L-a plătit paatruzeci de mii de livre; făcea pe puţin un milion, bani buni. La Paige e mare proprietar în Vosgi şi Balmain, în Savoia. Şi câţi alţii!

— Halal!

— ...patrioţi, băiete, iubesc pământul!

— Ştii că le-am... cunoscut?

— Înţeleg, da' pe cine?

— Pe-alea două, surorile grase.

— Angot?

— Dumnealor, pe amândouă şi să vezi, blond' *aaà*...

— Nu mai căscà aşa c-ai să le mântuì pe toate.

— Pă cine?

— Muştile.

— 'Furisită muscărie!
— Tocmai, şi mai lasă fetile...
— Las-o p-asta, las-o p-aia, rămâi cu nici una! ştii ce? M-am dus!, se scoală să plece. Caaàscă... de-i pârâie fălcile.
— Don-Marius, să nu vă răciţi la nas că...
— Şi stai dracului jos, nu vezi cum toarn' afară!
— Asta e vreme' a mai bună pentru...
— Pentru cotropit surorile?
— Cum?
— Te făcuşi şi barometru!
— Ce e aia?
— Un... instrument.
— Eu, nu ţi-e ruşine!?
— Care măsoară înălţimea munţilor, adică apăsarea aerului.
— Şi ce faci cu el?, se întinde..., cască.
— Nu-ţi spu... sei?
— Cine l-a mai născocit?
Tresare, cu ochii la geam:
— Uite-l! tocmai trece.
— Tinerelu' ăsta cu favoriţi şi cu umbrelă?
— El.
— Asta colindă coclaurile?
— M. Gay-Lussac, el, un învăţat!
— Care va să zică el a descoperit...?
— Ori că şi mai înaintea lui. Pascal sau cumnatu' ăluia. Unu' din ei, în sfârşit, îşi sfredeleşte nările.
— Iar?... ai să-l borcăneşti!
— Pe cine?
— Instrumentu'.
— Ce tot îndrugi!?
— Mă mir, zău, de unde atâtea parale!?
— Cum adică?
— Uite, în fiecare seară, la Palais Royal benchetuiesc în neştire, beau şi se îndoapă.
— Poporul o duce mai greu; îmbogăţiţii şi-arată ce au. Monarhia nu cutezase atât! o recunosc ei singuri.
— La Caveau, spunea unu' as-noapte că M-me Tallien a dat pe o rochie numai...
— O rochie à la grecque, ştiu. *Aaaà...*, — duce mâna la gură.
— Treizeci de mii de livre. Găina săracului a zburat din căldare! Lucrătorul...
— Ce să lucreze, unde? nu se închid zilnic atelierele?!
— Eşti în curent, văd. Acu' bagi de seamă cine e oropsitu'!? A pierdut, biet, toate drepturile, şi pe cel de a se întruni şi voia să facă grevă şi dreptul de vot până!
— Dreptu' la foame i-a ră... maa' *Aâa...*
— Eşti plin de duh!
— Ştii că l-am întâlnit, az' m'neaţă...

— Pe cine?

— Pe signor Codoș, ăla măsliniu de anu' trecut, mi-a dat și o carte nouă, o scoate din buzunar.

Marius o ia:

— *La Volière de Cérigo, 1796,* brava! Cu ailaltă ce făcuși?

— Nu făcea doi bani.

— De ce?

— Era veche.

— Cine?, cas-căă...

— Cărțuli' aia și le-am avut pe toate pe ăș' trei ani din urmă, dar asta e nouă-nouță!..., — se zbate, era să-și ardă singur o palmă. — Ptiu! bătu-le-ar 'mnezeu!

— Așa pișcă când plouă.

— ...c-a plouat destul!

— Și zici că e nouă?

— Vezi bine.

— Da' cu ce-ai pătat-o, că nu ți-o fi dat-o așa scârnavă?

— Nu, nu știu, era noapte.

— Nu e de la cafea. E mai dinainte.

— Iese, cu nițel miez de pâine.

— Nu cred, — și vâră mâna în buzunar. Scoate o bucată de...

— Ce e asta?

— Încearc-o, stai, — și freacă cu ea pata de pe scoarță. A scos-o.

— Mare minune! și ce să fie adică?

— Gumă.

— Humă?

— Gumă! a adus-o de departe unu' Magalhaez, așa-l cheamă, e portughez, e și la Academie.

— Dac' a meritat, omu'! Mi-o dai mie?

— Ia-o, — și cascăăă...

— ...cum îți spuneam, le-am cetit pe câteșipatru.

— Ajungi burduf de carte!

— Preferi să nu fac nimic?

— Să nu dai în brânci.

— Deșteptule!

O răsfoiește:

— Multe adrese!, — strănută și...

— L-ai smuls, suflă-l.

— Zii.

Duce mâna la gură, cas-căăă...

— Mă trage... al naibi'... la somn, *aàa*...

— Să mai luăm o cafea, nu?

— Bine zici.

— Nimic mai lesne.

— Știu.

Din mijlocul mesei, urcă în sus o țevișoară de două șchioape întoarsă cu pliscu' în jos spre marmoră.

Duce ceașca la gura țevii; Marius răsucește șurubul și cafeaua curge...

— De unde vine, nenișorule?

— De jos din piciorul mesei, tu n-ai ochi?

— Vine, dacă zici. Da' cum suie singură, că n-o porni din pivniță?

— Mai curând cred că de sus.

— Din rai, de-acolo vine cafeaua!

— Din creo cameră de catu' de deasupr' *Aaàa*...

— Mare istorie, zău! și fierbinte c-abia ții mâna pe ceașcă.

— Să nu te miri dacă într-o zi i-o dà cărui-cuiva în gând să folosească sistemul la încălzitul caselor și...

— Cu cafea?

— Cu apă fiartă, bre, — și surâde.

— Te pomenești, mai știi!?

Soarbe din ceașcă.

— Bună! Acu' poți să-mi citești, — pune coatele pe masă.

— Ba zii tu.

— Bine, ascultă: ia cartea, — Zérphile, rue de Rohan...

— Departe?

— Fixează-te întâi, Manole și apoi 'om vedea. Prețul: prânzul și șase părechi de pantalonași crăpați...

— În față?, — răpède mâna. A prins-o.

— Vezi bine, și... o livră, mai cere, dacă se poate. Și mai astâmpăr'-te odată!

— Fată bună. Muștele...

— Alta... Grigri, 132 Palais Royal, aici aproape, previne că doarme toată noaptea și nu primește decât popi. Ce o mai fi și asta!?, — soarbe, și-o scuipă. Pune ceașca jos.

— Vreo cuvioasă, poate. Ai înghițit-o?

— Pe cine?

— Pe răposata. Uite, ți-a mai picat una-n ceaș'...

— Asculți ori ba?

— Spune.

— Sainte-Foi, stareța galeriei...

— Pezevenghi' adică.

— Ea, micule, toptan bazar cu slujnica împreună... 8 livre. Și...

— La ce tăcuși?

— Și toate le ies pe dos.

— Cum adică!?

— N-au brodit-o nici cu separația bisericii, de Stat.

— A-hà. Au vrut... să sprijine libertatea culturilor, nu?

— Au vrut să dărâme casa Domnului! și prigoana a stârnit, dimpotrivă, o redeșteptare catolică cum nu s-a mai pomenit!

— A, da, aia cu popii... Știi una? ia... — s-a sculat de la masă.

— Stăi jos, măi omule!

S-așează iar și:
— Dă să citesc eu.
— Na-ți-o, — îi dă cărțulica.
— Mult o să mai ție?!
— Cine?
— Potopu' ăsta.
— Gândesc că... pân-o sta. Hai, zii înainte.
— A început să te cam intereseze.
— Nu, dar vreau să-ți isprăvești lectura odată, dă-i mai iute!
— Ca... balabusta din codru' Herței? că nici pe ea n-o interesà.
— Nu știu, care? Ce zăpușeală!...
— Ei, care!? uite, trecea cu cariola plină cu măruntușuri pentru dugheană...
— Cine, bre?
— Uff! nevasta hangiului și iac' au pus hoții laba pe dânsa.
— S-o prade?, — le alungă cu palma.
— Ba ce zic unu' se suise pe dumneaei și ea, sărăcuța și grăbită și de frică săltà de zor. *Dă-i mai iute!*, să scape de d-l Hoț mai curând.
— Hm...
— Așa, vere, și-apleacă iar ochii pe carte. — Joujou, rue Croix des Petits-Champs 12, bine făcută, dinții puși și cam fălcoasă. Suge și măduva din oase...
— Scrie acolo așa?
— Păi că n-o să spun de la mine, dă-o 'n!...
— Doamne ferește!... se închină și-și trece basmaua pe frunte.
— Și nu te mai frământă în scaun! Mai bine..., uite, Zinzoline, rue des Petits-Carreaux 14, zvârlugă, trântește de pe ea călărețu' jos. Asta, parcă... parcă!?
— Las-o naibi', te poți vătămà!
— Desforges, 2 rue d'Amboise. Arătoasă, mare, suflet larg, fată bună. După învoială.
— Ocnă!
— Ai nemerit-o. Dufayel, bălană-leșinată, suferă în amor. Te lasă să-i faci ce vrei și cât vrei.
— Asta da, zic și eu!
— Lemn! și cere... 15 livre, bani' înainte.
— Găsim alta.
— Parcă te-ai înviorat...?
— Pardon cafeaua.
— Ai dreptate, uitasem că d-ta ai venit la vie cu strugurii în basmà!
— Dă-i 'nainte, lasă.
— Tocmai. Chasteté, rue du Mail 14, păroasă ca o ursoaică...
— Pezește-te de...
— Misapouf, rue Saint-Martin, cam zbârcită peste tot — 12 livre. Mult! Alta, Jacotot, rue de la Lune 5; năsucul Roxanei și ochi parșivi.
— Poate că?...
— Te îndeamnă, nu? Launer, nemțoaică. Cuminte și la masă și în așternut, dar conștiința prea largă... Și ce-mi pasă mie?!

— Eş' copil, vrei să pie'i!?

— Probité, rue de Lancry 3. Miorlăie ca o mâţă şi scoală casa. Ştii că m-aş duce?!

— Las-o 'n păcatele!...

— Blanche-Blénorelle, rue Coquillière 14. Cam reformată. Nu ia nimic, dă... 24 de livre. Cum vine asta, plăteşte? ia vezi tu.

— O plăteşti să te pricopsească, barosane!

— Şi mai şi spune!?

— Nu ea, informaţia.

Nedumerit:

— Cum, tu iei de bun tot ce scrie aici? că prea le încondeiază pe unele şi le răsfaţă pe alte...

— Cât despre asta poţi să fii sigur. Încă de la *Federaţie*, stăpânirea pune la îndemâna patrioţilor toate îndrumările iar almanahu' ăsta e întocmit sub auspiciile poliţiei şi propaganda...

Oftează...

— Când s-or deşteptà, Doamne! şi la noi în ţară!?

— Mai và! dar zii mereu.

— Empressement, rue Sainte-Appoline 6. Ca toate fetişcanele de la Operă: înainte-înapoi! înapoi-înainte! iată ce ştiu fetiţele din balet.

— Scump?

Priveşte pe carte:

— ...cu masă cu tot, 24 livre. Mă duc, plec!, s-a săltat de pe scaun.

A tresărit şi casieriţa. Pisica toarce. D-nii... joacă mereu, mută pietricelile.

— Cette fois-ci... Sept et quatre!

— Quatre! şi o pune alături.

Aiurit:

— ...reste.

— Et *domino!*

L-a prins de braţ:

— Stai, bre omule şi citeşte.

S-aşează iar, oftează...

— Fichette, rue du f-bourg du Temple 13...

— Şi?

— Da, Fichette parcă? ...şi nu lasă să-i priveşti sculele.

— Atâta pagubă!

— N-ai dreptate. Vezi, câteodată... poate, dar ce ştii tu!? Da, Marikouze, 21 rue d'Orléans. Nostimă şi cu picăţele. Casă faină, lucruri bune, noi, numai muchia de la pat tocită praf. Costă: 2 livre. Ce zici?

— E mai interesantă mă-sa, micule.

— Şi nici pe astea două nu le cunoşti?... Triot, rue d'Ancry, straşnică pentru...

— Plat-du-jour?

— Pentru preliminări.

— Ce e aia?

— Gustări, adicătelea. Dar uitaşi număru'?

— Care?

— Unde stă, ulița?

— A-hà!? Știm noi, la No 40, am să m-așez în poartă. Alta, Lilly Schmoltz, 2 rue Mêlée. Urlă ca naiba și face balancia. 7 livre.

— Mai sânt? *Trosc!* a strivit-o cu palma, de masă.

— Cu ailaltă... și făcuși?! și-arunc-o încolo, mi-e silă! Își șterge mâna cu basmaua:

— Zi.

— Publicola...

— Distins nume!

— Peste drum de căzărmi, mâna ca fulgu'! 3 livre. Dusonay, 3 rue du Théâtre-Français, gură rea dar limba!... Unde vine asta, rue du Théâtre...? Uite c-a mai stat și ploaia.

— Aproape, da' dă-mi-l și mie, — i-l smulge din mână.

— Ce vrei?

— Almanahu'.

— Te-ai aprins rău! Plec, nu mai rămân.

— Manole, mă supă' pă tine.

— Lesne! când stai de trei ani aici și...

— Am pornit pe al patrulea. Ascultă: Sandah, 5 rue des Boucheries Saint-Honoré. Vestită până în Olanda, unde mulgea legiunea Mailiebois.

— Doică?

— Dimpotrivă, prunc! Clélie, zisă La Cavalière, 17 rue Traversière. Oacheșă, voinică, ochi negri și musteață. Dimineața, fată; seara, flăcău. Alta: Sainte-Claire, virgină. Are un inel în deget, cel'alt s-a dus! Bréville, 127 ulița Strâmtă, lângă Rond-de-Cul. Toate circumstanțele și toate dependințele, noi. 5 livre. Ce zici?

— Ascult, ce naiba să mai zic?!

— La pomu' lăudat, du-te cu sacu' plin.

— Te cred, de când postesc!

— De ieri sau de as'noapte, nu? Odette... Touche-du-Bois, la Soulageuse...

— Drace, asta e ba'!..., pune repede degetele pe stinghia mesei, dedesubt.

— O cunoști?

— Una... pe care am cunoscut-o..., noi.

— Eu?!, — îl privește lung.

— Las' că-ți spun eu, altădată. Ascultam tocmai.

— Colibri Andrée, rue du Théâtre-de-Monsieur 2...

— Ziceai, parc-au schimbat denumirile străzilor?...

— Aici le-au lăsat, pentru ca grăbit să nu rătăcească omu' ulița și...

— Câtă solicitudine! și?

— Dacă mă întrerupi mereu! Da, ...dădăcuță mică și șuie. Poartă șorțuleț scurt...

— Cine?

— Asta. Colibri... și are o păsărică!

— De unde știi tu?

— Așa scrie.

— Mânca-o-aș! plec , — dă să se scoale.

— Şi că stai, bre o'...

— Uff! că mult te mai gâdili!

— Cum?

— Tu ştii, îţi faci poftă singur.

— Ce vrei să zici?

— Nimic, citeşte.

— Marichelii, rue Saint-Eustache 52. În aşternut strigă: anchora! anchora!! Ştiu eu, se preface.

— Ştii tu?...

— Savantule! Bouillotte, fi-sa, 16 anişori. A învăţat multe limbi de la maică-sa. Poliglotă!?

— Şi la ce-i zici aşa? şi unde stă?

— Împreună cu madam' măsa.

— Brava, Marius! le-ai luat urma.

— Prostii! aşa de...

— De un pam'plezir, nu?

— Şi... La Rosée..., frumos nume! Hôtel de Radziville 19. Rouă cam multă, scrie aici. Ce să mai fie asta?

— Aducătoare, adică, de usturimi mari.

— Fir-ar! Soumission, hôtel de Londres. Ia 'uzi! are... pomezi, gârbace, rochii de prisos scurte şi lungi, pinteni, fuste şi feldefeluri...? Alta, Exactitude, 5 rue du Battoir, la dogar în curte. Masă şi vânat...

— Ce?!

— Cam fezandat, — strănută.

— Asta de unde-ai aflat-o?

— Îmi închipui.

— Aşa... din senin?! mă minţi, ai fost pe teren ipocritule!

— Minciuni.

— De-alea prăjite, ştim noi că-ţi plac.

— Ascultă, mai bine: Loulou-le-Grand, aux Associés. Mare... mare! Alta: Fusil, au Beaujolais 2, puşcă cu două ţevi...

— Cum vine asta?

— Adică... încărcătură să ai, băiete şi să ştii să tragi... Preţu': o fustă şi 14 livre.

— Nu mă interesează.

— Belette. Mică, oacheşă şi cocoşată, lucrează de cinci ani: 3 livre numai. Ai putea să încerci...

— La ce?

— Poartă noroc, atinge-i spinarea!

S-a săltat de la masă:

— Serios, crezi? ba râzi de mine!?

— Când te-i întoarce poate.

— De la gheboasa? lipsă!

— Hortense, rue du Grand-Trou 2, la subsol, face dragoste...

— Nu fac baie?

— Ce-ai zis?
— Mă gândesc...
— Te ţii şi de-astea?!
— Ştii ce? pornim.
— De ce te grăbeşti?
— S-a făcut seara, e târziu.
— Aoleu, că bine zici, m-aşteaptă nevasta!
— Singur ţi-ai făcut-o.
— Ce?
— Nimic, purcedem.

Îşi iau rămas bun de la casieriţă. Ea le întinde o listişoară, o avea pregătită — gata — suma de plată, că s-au adunat multe.

— Ne socotim, mâine...
— Demain!, — şi pleacă amândoi.

Îşi mângâie... pisica. Singură:

— Demain, toujours demain!? ils sont adorables ces petits roumains!...

Pentru temeiuri politice, se mai găsesc încă mulţi închinaţi de ai asignatului, cu toată înfăţişarea lui jalnică. Printre cei mai dârji apărători, ai lui, Dubois-Crancé roş ca un rac, bate cu pumnii în pupitru şi zbiară:

— Şi să ştiţi de la mine. de nu-l păstraţi, crăpaţi! m-auziţi!?
— Ba să crăpi cine eşti!
— Aşa e! aşa e!!
— Are dreptate că fără el...
— Are, are!

Ciorovăiala în jurul „prăpăditului" ţine până în toamnă. Prin săli, afară, gata să se încaiere. Noroc că se găseşte un om de înţeles, Defermon şi le spune:

— ...şi ar fi mai nemerit ca visteria să sloboade creditorilor Statului *mandate*...
— Are dreptate! dar să...
— Care dar?
— Şi cine să le garanteze, mă rog?
— Pe care purtătorii lor să le poată preschimbă pe oricare din bunurile naţionale le-ar place...

Ovaţii — aplauze!

— Asta da!
— Mai bine!
— Nu vă spuneam eu c-a găsit soluţia?!
— şi în puterea lor să le ia.
— Admirabil!
— Ar fi o idee!
— Mai e vorbă!?
— Şi cum dobândeşti mandatele?
— În calitate de creditor.
— Şi dacă n-am fost de când sânt?

— N-ai mandate.
— Şi cu ce cumpăr?
— Ce să cumpe'i?
— Parcă ziseşi... *bunuri* din alea?...
— Uite de ce-i arde!
Râsete...
— Va să zică aşa facem!?
— Facem-facem!
S-au şi văzut proprietari. În jurul propunerii, s-au împăcat.
— Şi cum rămâne cu?!...
— Las' că-ţi procur... eu...
— Un lucru numa'...
— Iar?
— Să nu-i ziceţi ban!
— Ziceţi-i alifie!
— Să-i păstrăm caracterul...
— Şi dacă n-are?!
— Mandat să rămâie, nu asignat!
— Şi la ce nu?!
— De nu s-ar schimbà la faţă, singur?
— În drept de plată să fie!
— Bravoo!...
— Brava!...
— Nu vă spuneam eu!?
Aşa au hotărât.

Credeau că au trecut hopul. Nu. Directorilor le trebuie bani — mulţi şi repede, grămadă. Peste câteva zile îi cer Parlamentului să fixeze cursul „mandatelor" fiindcă... Spun, o pologhie întreagă în care arzătoarea nevoie strigă mai tare decât cuminţenia. Şi toate năzdrăvăniile născocite vreme de şase ani vin iar la preţ, să le încerce în sănătatea *mandatului*.

Pe la mijlocul lui septemvrie, cele două Adunări au votat o emisiune de două miliarde şi jumătate... În chip de bodaproste, Directoratul proclamă:

„Cetăţeni!

Sântem mândri să v-o spunem! şi pătrundeţi-vă cu toţii de acest mare adevăr: *Mântuirea voastră* a tuturor stăruie în 'deplinirea neşovăită a legiuirii privitoare la *mandatele-teritoriale!*

Nici o abatere de la legi şi în curând roua binefăcătoare va îmbelşugà pământul fericit ce ne-a hărăzit Natura. Credeţi-ne! vremea cuvintelor deşarte a trecut!

(ss) Noi, Directorii"

Aşa sună porunca — răvaşele vin mai târziu!

Publicară şi lista „bunurilor naţionale" chezaşe la nou-născutului. Pomelnicul înşiră, din ele, preţ de două ori şi mai mult decât suma emisiunii.

— Asta da! valoare nu glumă!

— Pe puţin de nu face de patru ori pe-atât!

— Şi când s-o mai urcă?!

— Ameţeşti!

— Cine?

— Tăcere!

— Are valoare mare, dom'le!

Cei de la ţară clatină capul:

— Am mai văzutără noi săracii d'al-de-astea!, — şi-şi ţin vitele în staul şi bucatele în hambare, nu vând nimic.

Abia a ieşit „pipernicitu'" în lume şi s-a şi stârcit la jumătate stat. Ce-i mai rămâne Directoratului să facă? Alt pocinog doar, şi-l face: impune „mandatul" cu sila: „Ia-l!".

Necăjit, stă omul cu buzunarele doldora şi nu poate dobândi o pâine măcar cu hârtia sclivisită nouă. Amărât peste măsură:

— Ori că e lege sau nu mai e!?

— Să-i spânzurăm!

— Te-aduce zău! în stare, — şi-şi face cruce.

Sărmanii proprietari de case! orânduiala nouă îi prigoneşte peste poate. Au ajuns de batjocură. Plata chiriilor, aşa a hotărât decretul, să se facă în *„mandate"*, la valoarea lor nominală. Proprietar, eşti nevoit să primeşti, pentru o mie de franci, tocmai *1,50*.

Pe sălile clădirilor mai mari, iată ce auzi la fiece zi'ntâi:

— Am venit cu chiria, poftim banii!

— Asignate, nu?

— Pardon, mandate.

— Tot un drac!, suspină.

— Poate...

— Da. Legea mă obligă să le primesc, dar rogu-te, împarte-le 'mneata la săraci.

— Cetăţene, aş face-o bucuros, nu zic, dar ne căznim degeaba, cerşetorii nu le mai vor, — şi zâmbind îi lasă proprietarului mandatele în palmă, după ce şi-a păturit chitanţa, a vârât-o în buzunar şi s-a încheiat la haină.

Adormită câtăva vreme, se deşteaptă în mahalale răutatea.

Vin cu pedepsiri, fel şi fel. Ştirbesc din avutul bănuiţilor şi-i închid. Puşcăriile, ticsite. Vin şi cu pedeapsa cea mare, numai să-l ţină pe „prăpădit" în picioare. Prea multe proptele. grămădite să-l păstreze, spun singure că sprijinitul se clatină rău. Lumea, ferită, se ţine departe. Din şubreda vlagă cu care venise pe lume, i-a mai rămas mai nimic!

De-a lungul anilor, lipsiţi pe câmpul financiar de orice îndrumare de seamă, chiar moneda pe care au născocit-o a dărâmat toate întocmirile clădite cu atâta pricepere şi trudă de către huliţii regi.

Adevăraţii şefi ai partidului thermidor-ian îi afli în Comitet — revoluţionari în desfăt mare! porniţi pe pricopseală. Printre ei, găseşti un viitor prinţ. Dar ne-aude Cambacérès. a tresărit. Să vorbim în şoapte. Zic, un principe, treisprezece viitori conţi, unsprezece baroni

și dintre ei șapte vor fi curând senatori ai Imperiului, șase viitori consilieri de Stat iar din „Adunare", începând cu ducele d'Otrante de mâine și până la contele de Thionville, peste optzeci de democrați care, în mai puțin de paisprezece ani agonisesc titluri, steme, rădvane, danii, curteni, moșii, hôtel-e și castele. Dar mai mult ca la orișice țin la putere, numai ea-i poate scăpà de ștreang. Uniți? — deloc. Se dușmănesc de moarte, ajunge însă ca unul, dintre ei, să strige: „Luați seama, *21 ianuarie* vă pândește!" și toți dezbinații strâng rândurile. Sângele vărsat le-a închegat cârdășia. Șase sute nouăzeci și unul de deputați s-au rostit despre suveran: „vinovat!" și, dintr-aceștia, trei sute optzeci și șapte l-au osândit la moarte. Dintre ei, vreo șaizeci l-au urmat în mormânt. Au mai rămas destui. Acum tremură, prinși între două primejdii. La stânga, anarhiștii, cum le zic, ar vrea să-i dea la o parte de la stacan, pe săturați. Dar pricopsiții or să-i ucidă fără milă. La dreapta lor..., Ludovic XVIII — le-a spus-o ritos: „De voi dobândì tronul, voi urcați puntea sus!". Așa că și cel mai astâmpărat dintre ei încă se teme. Da, toată lumea-i hulește și-i urăște fiindcă s-au folosit de Teroare și s-au înfruptat fără măsură din bunurile țării. Azi, negreșit, se-arată blânzi, vorbesc mieros și ei singuri îi îmbie pe toți la înfrățire și la iertare. Ar vrea, cât! să-i iubească norodul, ce n-ar da să fie așa! și îndeamnă pe toți să se adune în jurul Republicii. Ei, cei dintâi, osândesc ziua de ieri, Teroarea. Fréron se frământă, face ce poate...

Lumii i-e scârbă și frică de ei. Așteaptă. S-au săturat de Republică, nu le mai arde nici de Monarhie, prețuiesc doar foloasele locale și civile ale Revoluției. Țărani, lucrători și burghezi și pentru osebite temeiuri, fiecare, toți adastă *omul* și supuși, vor primì legiuirea de la stăpânul care va ștì s-o ferece de nevoile și nădejdile lor.

Pe paraginile grămădite de asignat și de „mandate", și din dorința tuturor de a curmà odată dezmățul, se va clădì... *Consulatul*. În împrejurările acestea, alesul Proniei fi-va el și vrednic păzitor al dreptății sau nu?! urma va alege.

Oricum, să risipești în neștire și să aștepți totuși propășirea Statului și a oblăduiților numai din rodul impunerilor sălbatece, înseamnă să-ți râzi tocmai de cei mai năpăstuiți, de cei nevoiași și de necăjiți. S-au grămădit relile!

De belșugul monezii, chiar a celei cinstite, se leagă o creștere a prețurilor, adică o micșorare a puterii „semnului" care face plata și la care trebuie adăugată însăși împuținarea mijloacelor de cumpărare a celor care trăiesc din simbrie, precum sânt slujbașii și cei cu venituri statornice — pe aceștia-i paște mizeria mare! În inflație, când ai depășit o oarecare măsură, urcarea prețurilor, setea de câștig a unora, ele înșile împotmolesc albia monetară, oricât de largă ar săpa-o emisiunile noi.

Revoluția a ruinat și moda. Comerțul care viețuia din „eleganțe", închide. Croitoresele, modistele, brodeus'-ele... nu mai găsesc de lucru; mii de mânuțe la hodină. La fel și în industria masculină a modei: cizmari, croitori și cămășari pornesc la țară, să lucreze pământul, își risipesc îndemânarea dobândită într-o viață întreagă. Marat nu spusese: „Și peste câțiva ani nu se va mai găsì nimeni să știe să facă o pălărie sau o păreche de pantofi"?...

Într-o gazetă, un terorist scrie: „Alteța Sa Serenisimă Doamna Cabarrus a preacinstit cu persoana Domniei-Sale pe locuitorii din Saint-Cloud; augustul Său soț lipsea. Acolo, înfierbântată, a strigat: „Sânt a voastră!"

Altul să spuie: — „Puneți-i pe spate pancarta proprietății publice!".

Precum și Conventul, odinioară, și Directoratul întrucât îl privește ține dreaptă socoteală de această zilnică irosire a „mandatului" și hotărăște pentru cumpărarea cărbunilor trei prețuri osebite, de e cum plătești în asignate, în sunători ori în mandate. Tot astfel și pentru lemne și pentru bucate și pentru orice alte mărfuri le fac dumnealor de trebuință. În Paris. Merg și mai departe cu părinteasca lor oblăduire: răsplătesc truda deputaților, asigurându-i cu adaose, în bani, împotriva suferințelor mandatului. Și fiindcă legea e lege, rostesc pentru toată lumea: „ori bani ori mandate, totuna e și totuna să fie!"

Dar nu mai prind nici porunca, nici amenințările. Până și cerșetorii-l mototolesc și-l aruncă, iar în târg nici să n-audă de el!

Gândesc să-l scoată de pe piaț' afară. Vestesc: „Fiindcă nu-l vreți, schimbați-l pe asignate!"

...Să dai ce n-are preț pe ce nu mai avea, la ce bun!? Nu-și tocește nimeni pingelile să-l mai care unde vor să-l adune, undeva. Îl țin grămadă su' pat sau în sobă, arde-l-ar!

Până la sfârșit, puzderia de hârtie va fi folosit, prin desfacerea bunurilor naționale, unei alte așezări sociale, — *„Scoal'-te tu, m-așez eu!"*. Îmbogățind numai pe cei înstăriți, de la țară și pe șmecherii de la orașe, pe puținii slujbași strângători și procopsind mai ales pe negustorii „făcuți" de rezmeriță și pe titeni, alboteni și pe panglicari. Așa se împlinește schimbarea și rostul întreg al aprigei frământări, care ține de șapte ani de zile!

Apar... „Lettres du diable à la plus grande putain de Paris!", — semnat: Belzébuth. Tallien lâncezește prins, la Engleji, dar *alias* M-me Tallien îi face la copii, tot cu... dumnealui.

Precum și *kulak*-ul mătăhăloasei noastre vecine, proaspeții înfoiați, îmbogățiții, sânt cei mai vajnici patrioți. „Crede și nu cercetă!"... Astfel se lămurește și dragostea lor pentru Republică — o religie! Slăvesc și slujesc chipul de oblăduire care i-a înstărit, i-a chivernisit cu pământ, cu case și le-a umplut chimirul. Nedeprinși încă cu ce stăpânesc, o vreme îi muncește teama să nu-și piardă avutul, și dragostea lor pentru starea nouă crește până la înflăcărare! Când li se va risipi frica că li s-ar putea lua cu ce s-au trezit peste noapte, rând pe rând vor fi... devotați bonapartiști și regaliști închinați. Adevărul e că țin, oamenii, cu cine-i ține.

Isaac Otteveure și David Stevens și-au adjudecat biserica Saint-Leu-Saint-Gilles, din ulița Saint-Denis. Stătea goală. Tocmeală lungă cu părintele Morel și cu vicarul Girard, care slujeau mai înainte acolo. După un șir de ani, Nuhăm Catz, noul proprietar, o va vinde orașului cu 209.312 livre — de pomană.

În floréal, reîncep cu vânzarea „bunurilor", poate tocmai spre a dovedi neîncrezătorilor că se pot folosi cu temei de mandate. Jafurile administrative din vremea Conventului sânt în toi, vântură bunurile! Nici o licitație. Dreptul fiecăruia, la rând — de pe cum i-a dat în gând să și-l orânduiască din vreme.

Rămânea... „prețuirea" bunului. Nimic mai simplu! după venitul înscris în roluri între anii 90 și 93, iar „mandatul" să fie primit la nominal, negreșit, ca să nu scadă... Așa și fac, și gajul „teritorial" se duce naibii!

În provincie, l-au subțiat iute. Zeloși, fiindcă... slujbașii prepuși la aceste vânzări din zestrea Statului, întregesc listele cu doritori, încă până nu începe târgul. Marfa se isprăvește repede. Pentru a ocolì cearta și pentru a-i mulțămì pe toți, trec în liste și bunuri ne... naționale și închipuite, multe!

Desfacerea acestei nemăsurate averi se face în șoapte, în grabă și cu risipă mare. Astfel, o baltă vestită în toată împrejmuirea se vinde cu două sute de mii de franci „mandate", adică... cam nouă mii de sunători. An de an, dobândeau din pește și din șovar, numai, înzecit. La Lille, vând o binà neisprăvită, e drept. O dau cu șaizeci de mii de franci, cuprindea și o sală de ziafeturi foarte încăpătoare. Cel de a luat-o, închiriază numaidecât sala, cu... de trei ori cât plătise toată hardughia. Se vând moșii întregi pe un blid de linte.

Săracii, cei cu banul numărat nu mai pot să-și cumpere nici pâine nici să-și spele rufele. Te-au lăsat nădragii, n-ai treizeci de mii de franci la îndemână să-ți cumperi alții, stai acasă în izmene. S-au scumpit și ghetele, parcă ar fi poleite!... Numai cu o meserie, nu mai răzbești. Între ședințe, judecătorul bietul, croiește zăbune ori scrie jalbe. Mai bine o duc borfașii, în pușcărie, decât slujbașul cel mai destoinic.

Coala timbrată, precădere pomenită astfel a scrisurilor administrative, o cumperi de două ori mai ieftin decât plătești hârtia obișnuită — așa vrea... *mandatul!* Și fiindcă s-a ieftinit într-atâta, răvașele de dragoste se scriu cu precădere... pe hârtie timbrată.

Pe la țară, lucrurile stau și mai încurcate. Arendașul își plătește câștigul pe cursul vechi al asignatului, bucatele le vinde la cursu' nou, cum se cuvine, și se scumpesc zilnic. Și-așa... de primiși de la proprietar când ai luat moșioara cin'zeci de vite, însumând toate să zicem zece mii de franci, lași când pleci șase numai. Și iată-l însușindu-și pe degeaba și ocrotit de lege, trei pătrimi și jumătate din inventarul încredințat lui spre folosință doar. Proprietarul... să-și refacă, bietul, cireada și să-și tămăduiască nevoile, dacă mai are cu ce!? Iar cel'alt, cu banii dobândiți pe patruzeci și patru de capete cornute agonisește trei bătăi de cap: o sfoară de moșie și încă două. Prețuiau, cinci ani în urmă, o sută de mii de franci, nu glumă!...

Deplasare de putere — deplasare și de stare. Vechiul regim s-a lichidat de cinci ani; le-au trecut prin mână miliarde-miere! În casa visteriei nu afli zece mii de livre și dacă poporul moare de foame nici guvernul n-are. Banii nu mai ajung acolo unde trebuie. Ulii s-au abătut asupra Franței. O bandă neagră, de la biserici până la palate — nu cruță nimic. Nobilimea la pământ, s-a născut plutocrația; e în firea lucrurilor. Dar substituirea, prea brutală. Au împlinit-o înăuntru, acu' vor să întindă Revoluția și înafară.

Thérézia divorțează. „Serios că era măritată?!", nime nu crede. Au iar o fetiță, le-a botezat-o Joséphine de Beauharnais. Lui Tallien nu-i plac complicațiile, o înfiază prin scrisoare, precum i-o și făcuse. Ouvrard, bancherul, i-a mai clădit mamei și o casă în Paris și i-a dăruit castelul din Rainey. Are douăzeci și opt de ani și domnește ca și o regină, Bonaparte îi dă târcoale, dar *Notre-Dame de Thermidor* e prea darnică din fire ca să-l mai întărâte. Nici o rezistență, și-l pierde. Pune mâna pe el o babă, Montansier-actrița. Joséphine stătea la pândă. Apoi, la Grobois în castel, Barras se muncește cu trei: Pauline de Tayfonne, Cabarrus și Adrienne Adricourt. Ce era să facă?

Adunarea ouă legi peste legi! De ele nu mai ascultă nimeni. Și iată cum, mai curând și decât toate orânduielile Parlamentului, sărmanul asignat aproape singur, nevolnicul, a trecut bunurile obștești toate în mâna... patrioților. Cum să nu le fie dragă democrația!?

Datornicii, plini de voie bună și bucurie.

Spre sfârșitul anului, mai că nu mai e nimeni dator, toți s-au plătit de angarale. Sute de franci, datorie, le-au stins cu unul. Boclucuri peste belele!... Omul își lasă muierea

fiindcă are prilejul cu puţini gologani, numai, să-i răspunză zestrea şi să-şi împrospăteze aşternutul.

Dar a prins de veste şi Cârmuirea, opreşte dezdăunările din vreme precum şi despărţeniile dintre soţi.

Cei de au cumpărat bunuri şi mai aveau de dat, asupra lor, câte ceva Statului, plătesc până la lescaie. Şi mii din cei care şi-au vândut de bună voie pământurile sau casele şi află cum li s-au înzecit acestora preţurile, cer înapoierea imobilului şi o dobândesc căci un vechi principiu de drept francez încuviinţează lucrul de câte ori se dovedeşte...: „une lésion de plus de la moitié".

Pricini peste pricini, dandanale şi lipsesc şi judecătorii care să împace părţile. Până la urmă, un decret le curmă.

Şi-aşa, zăpăceala-i cuprinde pe toţi. Nu se mai fac încheieri nici în târg nici aiurea. Lâncezeală. Economia dispare — nimeni nu mai strânge căci nu poate şti cât îi vor mai preţui gologanii-hârtie, strânşi, peste o lună sau până mâine.

S-au deschis şapte-sute-douăzeci şi două de baluri...publice şi poliţia mărturiseşte încă pe-atâtea case „de întâlnire". Sute de bordele. Şi ca să poată cheltui, fiecare cumpără tot ce-i cade sub mână. Cumpără mereu fiindcă ştie că până a doua zi, poate vinde cu preţ îndoit. Toţi neguţătoresc, numai negustorul nu. Aşa s-au schimbat vremurile!

Primenirea s-a făcut, chibzuită şi malaxarea bunurilor naţionale, laolaltă, se întinde, tinde să cuprindă toată ţara, s-o despoaie! Rotofei, macovei, iamanzii, murdăreni, isprăvnicei şi flămânzii toţi, smirna cu căciula în mână şi spinarea încovoiată tremură şi-aşteaptă... „pomul de Crăciun", darurile şi poruncile sau sictir!-ul.

Plugărimea stă sfiită, la o parte. Iar negoţul aşezat s-a bălţat cu noituri: Ornicarul te îmbie cu usturoi şi ceapă, de apă; ciobotarul vinde caltaboşi, bărbierul, bietul, brânzeturi. Dulcineea cea mai arzoaie nu înfăţişează privirilor tale... cofeturi, ci o pulpă râncedă de slănină. Nu mai găseşti nici cărbuni nici făină, săpunul s-a irosit! Păcurită* şi păscută*, dreptatea a murit iar cu balanţa ei ruginită capeţi numai alifie... mercurială, — aşa de-ţi mai potoleşti mâncărimea şi alte usturimi, moştenite. S-a frânt oiştea şi au rămas numai ulubele racului. Vade retro, Satana!

Tallien s-a înapoiat acasă. Singur, colivia goală. Din Londra, mode şi obiceiuri. Ceaiurile sânt şi ele o înfăţişare a „anglomaniei" şi care se-arată periodică să fie, dar nu izbuteşte să se împământească în Franţa.

La Garchy, la Velloni, reuniuni alese — şoptite. Fiecare grup se izolează, în mijlocul societăţii, chiar şi pasiunile care în tot locul îşi au înfăţişarea şi limba lor proprie par să fi lăsat la uşă, afară, tot ce poate să usture. Tot adică ce priveşte pe cineva numai. Citeşti în ochi ce n-aude urechea şi privirea-ţi spune ce nu rosteşte gura. Aici chiar pizma e îmbunată şi iată cum ceaiurile te întorc, încet-încet, la politeţa franceză de altădată, — numai certurile politice au izgonit-o.

Femeile n-au, astăzi, nici o însărcinare alta şi totuşi, le găseşti pretutindeni. N-are rang; dar îl fac. N-au funcţii, dar le dau. Rotunjioara M-me Angot, Cabarrus — e vorba să se mărite!? şi Joséphine de Beauharnais împart slujbele după plac şi după voie.

În iarna 'ceasta... s-au ivit şi nudităţile gazate, pe străzi; aproape goale. E frig, dârdâie săracele. Dricarii se umplu de bani. S-ajută între ele, fetele.

Bordeaux e chiar colonie greacă. Copiii se numesc: Aristide, Leonidas, Temistocle... Școlilor, le zic prytanee; budoire-lor, gynecee iar femeile semuiesc statuele grece, reci ca și ele.

Camera?... făurește legi împotriva arendașilor prea șmecheri, împotriva soților prea socotiți cu zestrea muierilor lor; opresc desfacerea mărfurilor de nu sânt arătate în scaune și a aurului și argintului dacă nu s-a făcut prin bursă — vânzarea. Stăvilesc astfel întrucâtva înfățișarea răului, dar nu și pricinile. Și când n-au ce face, se ceartă...

— ...au născocit alcoolul, mare pricopseală!

— Dar cine?

— Ei!

— Ba setea.

— Dar îl vând.

— Cine-l vinde?

— Ovreii!

— Și s-a isprăvit cu vinurile noastre bune care, e drept, se urcau nițel la cap câteodată, dar cu primul cântic se risipeau vaporii...

— Faceți apologia beției, aici!?

— Ta bouche, bé!...

— Acum, în locul lor, amestecuri de vitriol și alte spurcăciuni care dau delirium tremens!

— Să nu mai bei că...

— La ce?

— N-ai prins cum tremuri!?

— Sânteți lipsiți de cea mai elementară grijă pentru bietul popor! și...

— Are fabrică de cognac, da, chiar dumnealui!

— Filantropule!

— Pardon! de siropuri și nu permit!...

— Las-o mai moale, antisemitule.

— Două siropuri fără alcool!

— Vi-neee!

A părăsit tribuna, înjurând.

Visteria..., goală! emisiunile ce o mai umpleau, atât și pentru scurtă vreme. Așa merg lucrurile, lin spre prăpastie. Inflația s-a statornicit, populară! Trainică năzbâtie, curând o va întrece altă demagogie.

Iese la iveală... tartorul *laolaltiștilor*. Nobili scăpătați, gospodari lihniți și Jacobini nepocăiți, toți porniți pe căpătuială, au alcătuit „Clubul la fel-ilor". *Comunismul,* gata să izbucnească.

Așa s-au desăvârșit lucrurile și totuși, îndeplinirea lor de către zămislitorii „asignatului" s-a săvârșit fără preștiința acestora. În dosul unor temeiuri sociale sau politice și a căror zădărnicie o va arătă o zi apropiată, ascund de ani de zile cea mai becisnică nepricepere în a cumpăni bugetul țării. Din nevolnicia 'ceasta, nu din alte chibzuiri a purces și starea lor — spre propria lor descărcare, zic, căci printre făuritorii groaznicei prăvăliri au fost și oameni neahtiați de câștiguri. Vârâți sub care să-l răstoarne, umerii lor au fost nevrednici de încărcătura de sub care-au smuls roțile, surpând tronul — așa au pierit. Iar

slabiciunea Monarhiei și decăderea la care s-a osândit singură, precum și puzderia de ideologii neînfrânate rămân, ele, pricinile adevărate ale răsturnării.

Politicianii au înfierbântat prea rău mințile bieților oameni, cu făgăduinți. Era firesc ca printre binefacerile ce așteptau, să adaste cu toții și scutirea de dări, nu?! iar când nădejdile nu li s-au împlinit, aceiași amăgitori le-au spus că vina o poartă dușmanii libertății. Și a crezut mulțimea. Așa a și început dihonia.

Mai târziu, când s-a înscăunat dictatura, o întoarcere n-a mai fost cu putință. Greutățile dinăuntru, belelile ce singuri cresc în afară stânjenesc mersul lucrurilor. Lipsiți de mijloace, fiindcă le-au secătuit, le rămăsese unul singur: *asignatul*...

Viitorului îi va sta în putință să-și finanțeze războaiele prin mijloace obișnuite. Când încrederea în banul Statului va fi din voia fiecăruia, iar nu silnicită de spaima cuțitului. Și apoi, folosit-au ele, aceste asupriri? Necontenit, banul cinstit a izgonit mincinosul fără să-i dea răgaz să-i ia locul. Și cât timp a dăinuit ticăloasa-i viață, ochii le-au fost țintă pe „gajuri", mereu le-au cântărit — fără greș.

Printre uneltitori, și cel mai aprig susținător al asignatului, Robert Lindet. Directorii-l arestează și isprava îngroapă și mai adânc... *hârtia*-monedă. Între costisitoarele năzbâtii ale unora, dintre ei și lipsurile amare ale altora, e greu să stabilești o legătură de la cauză la efect. Directoratul se bucură de faimă proastă.

Și totuși, Adunările nu se desmeticesc, nu vor să înfrâneze neghiobia. Prejudecăți, sila de a-și recunoaște vina; apoi încleiați în ce au apucat să facă, ei, mai mult și decât înaintașii lor, stau cu brațele încrucișate și țara piere!

O licărire de viață, tot de la găzduiții din Luxembourg. Directorii cer stăruitor Adunărilor să ridice ocrotirea dată „mandatului", nominal și să-l înlocuiască cu numerariu sau să-i lase prețul la voia pieții.

Nu chiar dintr-odată, curând însă, ambele „sfaturi" dau ascultare poruncii. Întocmesc drămuiri, osebiri — încurcături multe. Până la urmă, lasă prețuirea „mandatului", la orașe slobodă, dar nu și la sate. Nici plugarii nu-l mai vor.

Parlamentul ține ședințe, ziua și noaptea:

— Ne pier copiii!

— Secătuim nația!

— Cum o secăturim, d-le?

— Care d-le?

— Pe cine domnești tu, aici!?

— Pe cine-mi ești!

— Pruncii n-au lapte!

— Înțarcă doicile, n-au ce mânca!

Întocmesc pentru ele în grabă, simbrii. Și pentru moașe. Proptesc și „mandatul" și alte adaose — hâțânatu' cade. Când va pieri de tot, vor ieși și sunătorii la lumină.

Vremea a învederat primejdia inflației, chiar a celei chezășuite bine, dacă-i poți zice astfel?...

Să fi învățat ceva dregătorii vremilor noastre?! Ar fi cu cale să se știe că hârtia-*monedă*, zvârlită pe piață, e ea însăși mărturisirea unei stări zdruncinate. Întovărășită mereu, în drumul ei, de împrejurările care-au născocit-o, și desfacerea propriilor ei garanții se va săvârși cu pagubă, iar împrumuturile menite s-o sprijine, prin ajutorarea negoțului

sau a plugărimii, vor fi slabe și vor slăbi. Așișderea va fi și cu oricare dări noi sau altele întocmite să întoarne la visterie hârtia răspândită fără socoteală. Dropica 'ceasta pricinuitoare de umflări mari de prețuri, crește amarnic cheltuielile Câmuirii și iată de ce Statul nu se poate întâlni în inflație cu banul dat în circulație. Aleargă, zănatecul!...

Lumea petrece. Baluri... baluri... și zidurile capitalei sânt acoperite de afișe, care vestesc deschiderea altora noi. Sute de orhestre și tarafuri, deslănțuițe, îți sparg urechile; te orbesc luminile multicolore, focuri bengale și artificii. La Élysées, la Florence — rue Étienne, pe iarba verde din Monceau, afară în tufișuri, „au jardin de Virginie" — îmbieri, hohote, drăcii. Orgiile pyrotehnice ale d-nei Lavarimère; trâmbițe, talgere, muzica militară a lui Gébauer și viorile lui Hullin!

„Domnia putregaiului!", pentru cine-l interesează povestirile marchizului de Brillancourt, numai. Se clevetește mult și totuși, rigorismul e de prisos. Nici alte vremuri mai noi nu merită toate anatemele. E drept că prea devreme încă după *Teroare*, râsul tămăduitor răsună poate prea tare. Desmățul e...păsuit dar în toiul serbării, adevăratei mântuiri, freamătă iubirea de Țară. Pe malurile Rhin-ului, de la Sambre și de la Meus'-a se alcătuiește o armată mai vrednică ca oricare.

În pragul astâmpărării ei, Revoluția jumule pe birnic mai aprig decât a făcut-o Adunarea-Națională în zorile ei. Tămăduirea se cădea făcută când trebuia și ar fi cruțat țării atâtea zvârcoliri, sângerări și istoviri zadarnice.

Fără îndoială că mijloacele metalice n-au putut pieri ele toate, dintr-odată. Stângăciile oblăduirii le-au mânat în ascunzișuri. Cu „hârtia" s-a isprăvit! nu mai poți cumpără nimic, cu nici una, dar poți dobândi cu „mandate" și încă la valoarea lor nominală, bunuri naționale câte vrei!... Se minunează și lumea; nu știu ce să mai creadă!?...

Pare-se că printre rozătorii-de-ciolane sânt sumedenie de deputați, cari nu se înduplecă să-și plătească rămășițele datorate, pe bunuri, nici măcar la cursul zilei — vor scăderi și mai mari! Legea e cu ei, trebuia plătite treptat. Nici o grabă, legală.

Directoratul ordonă să se apropie soroacele plăților și deșteptat de către cei de-l caută, sărmanul „mandat"... crește iar. Nu-l mai cumpără, — scade mai rău. În visterie: vânt!

— Să-i împiedicăm pe... datornicii pe *bunuri* să se mai libereze cu hârtie!

— Deșteptule!

— Mă rog, cu ce drept?!

— Cum adică?

Încă de la 11 frimaire, au hotărât ca ultimul sfert să fie răspuns cu bani gheață. Umflat iar, o vreme, mandatul se desumflă, moare.

Păru-n cârlionți, cravată triplă, jiletca deschisă larg în piept, frac pătrat castaniu cu reveluri mari în dungi. Mănuși de piele de cățel; pălărie de castor înaltă, în mâna stângă. Pantalonii de cașmir-champagne, trec de genunchi; colțuni bleu ciel cu flori, botforași șoricii — răsfrânți. Ocolește pâlcul de arini de lângă avuz, grăbește pasul, — a văzut-o. Rochița — străvezie. Zveltă, drăguță — „Închipuita" de odinioară.

Inconcevabl'-a-i surâde. ajung sub socu' înflorit, își strâng mâna cald.

— Ze b'ûle pou' vot'e beauté!, gata să i se arunce la picioare,

Abia îngână, fata:

— C'est eff'oyable!

O prinde în brațe:

— Daignez ac'éter les sé'ments d'un Inc'oyable!...

— Je voud'ais, ah, combien!

Moliciune ațâțătoare, — dorința îi flutură pe buze, dar... — Pou' toujou's, v'aiment?, și-l privește galeș.

Îmbărbătat, umflă pieptul:

— Vé'tu-Dieu! j'étais toujou's c'u...

— Quoi!?, se dă speriată un pas înapoi.

— ...c'u su' pa'ole!

Nepăsătoare:

— Soit, huy est mauvais et demain pi'e!, și pornesc încet împreună.

În capitală, trei iscusiți ajunși bine au clădit o firmă: „C-nia Dijon". Fac, cumetri, fel și fel de treburi și comerț cu banii, fac. Au verișori pretutindeni, știu până la centimă toate grijile Statului, nevoile Directoratului, — toate, și ale fiecăruia.

În decemvrie, „firma..." se bizuie, zic, să dea guvernului două milioane și jumătate, bani gheață, dacă i se înlesnește să strângă din visteriile a șase departamente, numai, la alegerea ei, o sută de milioane „mandate", pe care se îndatorează să le înapoieze peste opt săptămâni, în schimbul arvunii date și fără dobândă de fel. „Cum de le dă mâna!?", se întreabă... ageamiii. „Or să-și piardă banii toți!". „Cin' se mai uită azi la hârtie!?

Iar... în parlament:

— Merg la pagubă sigură!

— Au vrut să servească Statu'!

— Merită câte o statuie, zău!

— Până una alta, opriți publicul să subscrie!

— Unde?

— La... firma lor, unde!?

De sus, din bănci:

— Că pute-a gheșeft!

Revoluționarii se răsfață, au dat de trai! Iubiți nu sunt, de popor, puțin le pasă; vor ști să se impună și cu sila. Și pentru a-și îndreptăți dominația, zor înainte cu războiul!Cu de la ei voie, vor schimba destinul Țării — până se va găsi omul care, ocrotindu-i și luându-i de altfel de tovarăși la o cârmuire vrednică, îi va mântui și de pedeapsă și de teama de a mai da înapoi ce au luat cu japca. Tocmai ce vor și ce le trebuie.

Se înțelege de la sine că înșiși cei trei binefăcători ai tezaurului aveau interesul cel mai arzător ca „mandatul" luat chezășie să scadă, căci numai așa pot da mult mai puțin decât iau — n-o spuneau, negreșit. Și pentru a zori puțintel treaba, cer și dobândesc voia să scuture visteriile din cuprinsul țării, din patruzeci de departamente deocamdată, pe lângă cele șase înțelese. Spun că de vor dobândi, adunând, mai mult decât suta de milioane, vor înapoia depășitul, la cursul zilei și „unde" vor slobozi casierilor sdelca cuvenită.

Domnește o neorânduială strașnică! — pe ea au și luat-o pișicherii, de tovarășă. Peste tot bănuiesc ce n-au, dar nu știu ce le-a mai rămas. Așa se și lămurește cum căutând o sută

de milioane, *Compania* află de șapte ori atât. În nădejdea urcării ei, se dosise multă hârtie și priceputii știau. Acu' când iese la iveală, pieirea ei e bine urzită.

Ici-colo, sunetul banilor începe să se-audă. Stăpânirea nu-l putea desluși încă, fiindcă „hârtia" tot îi mai stătea celuilalt în curmeziș, foșnește și-i înfundă drumul.

— Trebui' îngropate!, strigă în senat, Lecouteulx-Canteleu și socotind că ființarea ei mai departe e zădărnicită chiar de boala care-a cuprins-o toată, hotărăsc să-i mai lase din viață o sutime, și numai pentru acoperirea unora din dările fiscale și până la 1 germinal, atât. După această dată, e oprită să se mai arate în târg, dar poate fi preschimbată pe bonuri, care sânt primite pe „bunuri", dar n-au ce căută nici ele pe ulițe! — prostituția interzisă, în vileag. Nu-și mai bate nimeni capul cu necazurile „hârtiei" și prohodirea ei abia de fu auzită.

Și alături de pagubele visteriei, se înjugă acu' și alte mari rele: necinstirea încheierilor, căci cine se mai ține de vorbă?! în sfârșit, toate izvoarele de producție năruite, secate, și dregătoriile toate înțepenite în mersul lor iar cinstea economică pângărită de toți, iată roadele pe care le-au dat asignatul și rudele lui mai mărunte. Deprinderea să câștigi fără trudă și dorul acesta, dobândit, vor ispiti multă vreme pe cei care le-au cunoscut și pe urmașii lor... de pretutindeni.

Același blăstemat asignat a fost și pricină de războaie, căci a născut jaful și a mai umplut astfel obroanele și visteria tocmai când Republica era la impas. Negreșit, au mai fost și alte cauze care-au frânt înțelegerea cu vecinii, dar prea slobod să-și orânduiască o politică cuminte, nu mai e nici Statul — destrăbălarea financiară e prea mare!

Izbăviți până ieri de asemenea primejdii, mult risipitoare de liniște, nevolnicul nostru „leu" ar putea totuși să ne amenințe într-o zi neatârnarea, ferește-ne Dumnezeule! Pân-atunci, ne-a dus târâș la „concesiuni" grele. Toane — *Telefoane* și câte-or mai veni, cine știe!?

Tot inflației datorăm și vor datora și urmașii, închinăciunile deprinse în genunchi la... „Vițelul de aur!". Iar politica desăvârșirilor fără cazną, duce la nesiguranța hotarelor și la suferințele norodului. Et nunc erudimini...

Scandalul a pătruns în moravuri. Dar... se schimbă ele oare, moravurile?! Fățărnicia e mai izbutită sau mai puțin, masca mai străvezie, poate, iar restul, alcătuiri de cuvinte ca și tratatele de etică, care nu pot fi tălmăcite într-același fel oriunde. Adevăr în Apus, eroare în Răsăritul lumii.

Cei trei erai de la... *Dijon & Co* s-au umplut de parale, grași ca bârsanele în toamnă, ei și mulți dintre deputați, grăbiți socotiții să scape de „mandate'.

Iar pe unde s-a întâmplat ca cineva, momit de făgăduințele oblăduirii să-i fi păstrat: de are omul zece mii puși la o parte, pipăie acuși între degete *3 frs*, tocmai — atât i-au rămas!

Femeile, toate în alb și le prinde! sânul slobod, spatele gol, brațele flori. Bărbații, nepăsători. Aiurea, triști și abătuți. Gândesc la politică poate, sau la *agio* numai. Negreșit, moravurile ca și portul sânt podoabele cele mai încântătoare ale îndrăgostiților. Nu istovesc nesațiul și nu ostenesc truda. Apoi, o nesecată dorință nu este ea însăși sănătatea unui popor? dacă nu și vlaga lui toată.

În ianuarie 1796, Carnot intrase în Directorat.

Tot războiul o să plătească gloaba! Planurile le avea întocmite gata. Scotocește în ghiozdan, sânt! Trei oștiri vor pornì asupra Vienei. Jourdan și Moreau, în capul armatelor Sambre-et-Meuse și a Rhin-ului. A treia a fost alcătuită, „Armata Italiei", dar n-are căpetenie. Joséphine de Beauharnais se roagă și Barras îi spune: — „Fie! drăguțo..., dar ești matale așa sigură că te ia?", îl cunoștea... de când într-o seară de vendémiaire, cum trece vremea! culcase pe treptele bisericii Saint-Roch o coloană regalistă întreagă — ucisă. Numirea lui supără. Puțin îi pasă! se căsătorește fiindcă precum văzurăm primise zestrea, și pleacă la Nisa, unde-l adastă armata — la 27 martie.

Abia părăsise Parisul și trâmbițele cântă victoriile, una după alta: Montenotte. A doua zi, Millesimo, Mondovi; a treia zi, Dego. Trei săptămâni mai târziu, Lodi și Lombardia toată cucerită în trei zile. Austriacii puși pe goană; intrarea lui în Milan. Mai de voie mai de nevoie, cotropiții strigă: „Trăiască libertatea!". Au și dobândit-o; or să se sature!

Trecuseră șase ani și pentru întâiași-dată, veteranii-și primesc solda în bani adevărați. Parisul a poruncit: „Trăiți pe spinarea țării unde vă găsiți! mai trimeteți-ne și nouă!"... și „generalul" face întocmai.

Asupra orașelor, târgurilor și asupra ținuturilor încălcate, curg apăsările, contribuțiile de război zvântă avutul oamenilor. Și celor înstăriți și săracilor li se ia tot ce nu izbutesc să dosească. Li se iau și de la gură. Curg milioanele-*aur*, spre capitala Franței. Și cu ce se strânge din Italia, întrețin și celelalte armate. Alte izbânzi: Lonato, Castiglione, Arcole, Rivoli — în șase luni, patru oștii austriace înfrânte.

Destoinicia lui, negreșit, l-a săltat într-atât dar și virtuțile răposatului asignat și lihnitul „mandat", ei l-au ajutat mai mult decât orice. Căci pentru a-și duce zilele, fericite și pentru a agonisi pentru patrie ceva, Directoratul însuși s-a pus la kerem-ul norocosului ostaș.

Le-a trimes, pe lângă multe lucruri scumpe, peste șaizeci de milioane, bani! cum să nu-i scrie?!: „Sânteți sărbătoritul întregii națiuni!" Curând va fi și stăpânul ei. I se dau cu mâinile legate și el strânge nodurile la legături.

În preajma anului 1797, ministrul de război pomenind despre armata din Italia scrisese: „...și cum și-a purtat singură de grijă, de la început, raporturile între ea și mine au încetat... și nici c-am putut dobândì de la cineva vreo știre." Executivul abdică în fața cuceritorului. Totuși, vor mai trece încă doi ani și se vor înjugà încă multe prielnice întâmplări, pentru a-l așezà pe proteguitul Joséphine-i unde năzuiește...

Se deșteaptă un popor de Atenieni, pe care nu-i prinde simplicitatea spartană. Portul s-a schimbat, veacul se încheie, s-au prefăcut și ideile. Înflorește o renaștere epicuriană.

Fetele își văd de treaba dinainte.

Se scoală la nămiezi, se spală. Eau de jasmin, eau de pavot, se unge, se parfumează, privește de zece ori în oglindă, se îmbracă..., povestește feciorului isprăvile sau întâlnirile din ajun, cât a dat la cărți, cât era să ia și-i cere, înduioșător de dulce: „— Găsește-mi tu repede, Jacot, iute-iute!", îl prinde de gât și-l sărută cu foc, „— Adu-mi 40—50 de ludovici, fă cum știi, te implor!". Coboară, sare într-o trăsură... Vânătoare.

Părea că se încheiase cu Revoluția; părea numai. Norodul se liniștise, e drept. Furtuna stârnită la 14 iulie precum și urgia din *10 august* se potoliseră, așișderea și clătinările mai mici, din urmă.

Iată-l iar pe Amar. Bogat, cult, crud, mai ales! acu' predică săracilor revolta, să se răzbune. Zilnic la „Café Chrétien", în fund într-o odăiță. Uneltesc. Vor, mai nimic: uciderea

Directorilor, supunere oarbă, fericire comună... Iar ziua sfântă a dărâmării să fie..., o ţin în taină. Un frate amăgitor i-a vândut şi Vadier şi Amar au şters-o, iute.

În afară, armatele biruitoare pretutindeni. Înăuntru' ţării, nimic osebit. În Adunări, searbede vorbării şi cuvântări fără miez şi fără coaje. Trecuse şi vremea marilor cuvântători — îi mistuise Revoluţia.

Jacobinii nu pregetă. Folosesc îngăduinţa dată cluburilor şi se întrunesc la Panthéon — vreo câteva mii.

Directoratul veghea. Îi scoate afară şi cere o legiuire mai aspră, privitoare la cluburi. Neastâmpăraţii zbiară şi scriu; au scos o fiţuică: „Tribunul Poporului", prin ea-şi varsă veninul cel mai turbat dintre ei. Semnà: Caïus Gracchus Babeuf şi cere ritos împărţirea pământurilor, a caselor şi a celorlalte bunuri mărunte, într-un cuvânt prăbuşirea întregului trup social; iată ce vrea nivelatorul francez.

Vestitul Drouet, dintre cei „Cin' Sute", acuşi, şi Darthé, sfătuitorul lui Le Bon la Arras, s-au alăturat rătăcitului şi prin legăturile ce au întind o pânză de urzici până la sate, departe. La oraşe, gândesc să răstoarne mahalalele, să surpe Directoratul, să izgonească sfaturile ţării, să ucidă căpeteniile Statului şi să le înlocuiască pe toate cu o singură adunare înjghebată din teroriştii cei mai înverşunaţi, trecuţi pe nume în listele întocmite gata. Apoi, să înscăuneze ceea ce priceperea lor numeşte „binele comun"; întâi prin prădăciuni şi apoi, de-a pururi, prin împărţirea tuturor bunurilor. Aşa au hotărât, dumnealor. Oblăduirea nu-i slăbea din ochi, dar nu-i dibuise pe toţi. În casa unui dulgher, Marcel Prentout, din rue Bleue 43, pune mâna pe cei trei tartori ai mişcării şi încă pe alţi şaizeci şi unu — căprarii.

Fiindcă printre cei prinşi s-a găsit şi un membru al parlamentului, judecata lor căzù în sarcina „Înaltei Curţi" din Vendôme. Dar în amintirea a ce-i datorau denunţătorului de la Varennes, vor să-l cruţe pe Drouet.

Proces lung... Abia a-nceput la 20 februarie. Pe banca acuzaţilor: Didier, lăcătuşul, Duplay şi fiu-su, Buonarotti şi ex-marchizul Antonette şi câţiva parlagii de-ai lui Joseph Le Bon. Apoi, Morel, Dufour, foştii deputaţi: Ricard, Vadier, Laignelot şi... *le farouche Amar!* Trei luni ţine procesul, Amar e mort de spaimă. Abia după ce acuzatorul public spune că nu cere pedeapsa capitală, prinde curaj. Băţos, deodată, obraznic, chiţibuşar:

— ...dac-ar lipsì o verigă numai, dar lipseşte tot lanţul procedurii, instrucţia n-a fost făcută în termen şi cer dreptul sacru al apărării!...

Câtă marfă trimesese lui Fouquier! Încheie cu propria sa apologie.

Mărturii, nici una. Scapă toţi, afară de cele două căpetenii, — amândoi osândiţi la moarte.

Până nu i-au ridicat din sala judecăţii, băieţelul lui Babeuf şi sare tatălui său în braţe şi-i strecoară în haină un pumnal. Babeuf se străpunge şi Darthé, avea o pilă la dânsul, şi-o împlântă între coaste.

A doua zi, nu muriseră încă. Cu sculele în răni, aşa i-au cărat pe punte, sus. Leşurile le-au aruncat în şosea, la răspântii, să le privească şi lumea isprava. ...Încă un dar hărăzit de Revoluţie, vileagul!

Abia au curmat încercarea şi izbucneşte alta, în tabăra de la Grenelle. Câteva sute de Jacobini, amestecaţi printre soldăţime, au vrut să răscoale oştirea. Un ofiţer de nădejde, căpitanul Malo, a prins de veste, i-a prins. O sută treizeci, mai bine, plătesc nerozia cu viaţa, printre ei şi Huguet, de la Creuse şi alţii.

Nici regaliştii nu stau degeaba. În Vendée-a, aceeaşi zbuciumare. Frotté frământă Normandia şi pe ascuns, Puisaye unelteşte în Bretania. Chouan-ii aţin potecile şi drumurile. La Lyon şi în tot sudul Franţei s-au alcătuit *cuiburi*.

Trimişii lui Ludovic XVIII vin întruna din Verona şi de la Blankenburg, apoi. De la cartierul său general, pornesc solii prinţului Condé şi de la Londra, sosesc în fiecare săptămână emisarii lui Charles-Philippe. Ce unelteşte fiecare, rar ştie cel'alt. În sfârşit, chiar Pichegru, amăgit de făgăduielile lor porneşte să înşele Republica, măcar că stătea în capul armatei „Rhin-et-Moselle", pe care o dusese cu cinste şi vitejie pân' acuşi, dar banii-i zăpăciseră minţile. Câteva şovăiri deşteaptă bănuielile cârmuirii şi sub cuvânt că vor să-i dea o însărcinare şi mai de seamă, în străinătate, îi iau comanda. În locul lui, pun pe neprihănitul Moreau.

Retras la el, în Jura, Pichegru nu se astâmpără, — iar în Paris, agenţii lui Pitt, căptuşiţi cu bani, mulţi, izbutesc aproape să răscoale trupele din lagărul de la Sablons. Luându-l drept regalist şi pe Malo, tocmai fiindcă pornise aprig împotriva Jacobinilor, Lavillleheurnois şi Brottier, uneltitorii Londrei, s-au destăinuit lui şi astfel cad în ghearele stăpânirii. Spre norocul lor, al treilea tovarăş, Duverne, sugea de la două oi, era şi în slujba Directoratului şi astfel le mântuie şi lor viaţa.

În Vendée şi în tot 'năuntru' Franţei, împotrivirea a fost înfrântă. Mai mult decât asuprirea, omenia lui Hoche a săvârşit minunea. Charette şi Stofflet, prinşi cu armele în mâini, au fost judecaţi şi împuşcaţi; primul la Nantes şi cel'alt la Angers. Hoche nu mai îngăduie alte săvârşiri.

Veacul al XVIII-lea e mort, dacă nu şi îngropat! nu mai afli nici vorbirea tivită, de altădată. Pier şi gungurul şi zâzâitul. Din toate inimile, un izvor de afecţiune. Nădejdi şi sete de viaţă! „Julie", *Rêveries d'un promeneur* şi „Mărturisirile" au prefăcut adânc părerile. Privirile, aprinse. Florile îmbată. La bal, nu se arată nici una fără un buchet mare de violete în cingătoare. Florile vin de la Nisa sau de la Genua. Mor şi înăbuşite, în camerele lor. Se vesteşte... Traviata.

E primăvara şi totul se reînnoieşte după îndemnul Naturii, în toată măreţia ei sălbatecă. Femeia vrea să iubească, nu precum o păgână însă. Cea de ieri spunea: „Mă cufund în neisprăvit!", cea de astăzi: *Urc în nemărginire!*

Armatele pornite spre Germania şi Italia culeg lauri. Oştirea de Nord ţine piept Olandezilor. În fruntea armatei „Sambre-et-Meuse", Jourdan; în jurul său: Lefebvre, Soult, Kléber, Ney şi Bernadotte, floarea căpitanilor oştirii.

Între oştiile acestea şi trupele lui Jourdan, Marceau în fruntea unui corp de armată. Împotriva lor, două armate puternice. Austrieci şi prusaci, peste două sute de mii; soldaţi straşnici duşi de un viteaz: arhiducele Carol, general iscusit. În fruntea unei trupe de Germani, prinţul Condé împotriva ţării sale; la atac, întâiul — în retragere, la încheiere.

Biruitoare o vreme, armatele franceze încep să dea înapoi. Respins la Neumarck, Jourdan se retrage spre Düsseldorf, păstrând liniştea în rândurile oştirii. Marceau acoperea retragerea, un Tirolez îl ocheşte şi-l răpune. Rănit, moare binecuvântându-şi patria că i-a dat prilejul.

Moreau înaintase mult, cucerise Augsburg şi Ulm, trecuse Leck-ul. Înfrângerea lui Jourdan îl primejduieşte greu. Nevoit să se retragă pe Rhin, străbate în curmeziş Pădurea-Neagră şi cară cu el şi pe toţi prinşii, cu toată îndârjirea mulţimii din sate, strânsă

ca lupii gata să se năpustească. După cinci săptămâni, ajunge cu toată oştirea desfăşurată în două şiruri mari, la Kehl şi la Huningue, unde-şi alcătuieşte pe Rhin capete de pod.

Parma, Modena, Napoli şi Roma au cerut pace, iar guvernul Veneţiei pentru a nu-l supără pe învingător îi porunceşte lui Ludovic XVIII să părăsească Verona. Fără tron şi fără să vrea, lucra la ridicarea *altcuiva*. N-a învăţat nimic în pribegie, vrea răzbunare şi trudeşte astfel la mântuirea regicizilor.

Mantua s-a predat. Cucerirea întregii Lombardii e împlinită, alcătuită din nou primeşte botezul revoluţionar: „Republica cispadană" — apoi, sub proteguirea Franţei *Cisalpina*, se cheamă.

În mai puţin de un an, nici şaizeci de mii de Francezi au sfărâmat o armată piemonteză şi alte trei, austriece, de câte trei ori primenite fiecare. Au dobândit de fiece apostol câte o victorie şi aproape o sută de mii de prinşi, în lupte înverşunate. Parma, Napoli şi Modena au căpătat pacea şi papa, sărmanul, un armistiţiu.

În Franţa, veselie mare! Iarnă grea, dar cuceritorul nu pregetă. Campania din 1797... *Teroarea* pierduse Corsica, o luaseră Englejii. O mână de soldaţi o întorc Franţei şi trupe mai numeroase pornesc asupra statelor Sfântului-Scaun. L-au împricinat pe Sf-Părinte că n-a împlinit cum trebuie înţelegerea, — temeiurile celui mai tare! Pius VI a constrâns să plătească cin'zeci de milioane aur şi peste câteva zile, încă altele cinci, mulţime de pânze scumpe, juvaierele muzeelor şi să se lipsească de cele trei provincii: Bolonia, Ferrare şi Ravena, din care alcătuiesc „Republica transpadană", pe care o unesc apoi, înnoitorii, cu „Cisalpina".

Stăpân pe toată Italia, năvalnicul general porneşte împotriva armatei a patra, care acoperea hotarul german al imperiului. O frânge, pe Tagliamento, o urmăreşte în Tirol, în Styria, Carinthia...

Ostenită şi înspăimântată, Austria roagă încetarea luptei. Cinci poşte-l desparte de Viena, şi... *Loeben!*

Precum ar face un împărat sau un rege, încheie acolo singur pregătirile păcii, cu arhiducele Carol. Nu suflă nimeni.

A luat şi Veneţia şi insulele din arhipelag, care-i aparţineau acesteia şi întocmeşte „Republica celor Şapte Insule" — cât o ţine.

Odată cu tocmelile păcii, s-au oprit din mers şi armatele celelalte. Sânt nădejdi ca liniştea continentului să se încheie. Astfel se răsfăţă înafară Directoratul. Înăuntru' ţării, era mai puţin norocos.

Starea bănească, foarte îngrijorătoare! Retrăgându-se, şi Conventul dăduse iama — moştenire grea. Cei noi au păstrat obiceiul. Negreşit oprirea pomenilor, căci pentru a se lua cu binele înainte dădeau şi pâine şi carne patrioţilor şi vin le dădeau fără parale, le înlesneşte să spulbere mai puţin, dar tot din ce risipeau.

Dintre Directori, care de care mai pornit pe treabă. Şi fiindcă credinţa se subţiase, însuşi La Révellière-Lépeaux îi împinge spre alta, spre... *teofilantropie*..., aşa-i zic religiei noi! Ritualul: o mascara cu flori şi aşternut de paie... ude, cum faci slujba. Pe rând fiecare e preot când... slujeşte. Învestmântaţi ca Grecii vechi şi ca Romanii, dar destrăbălaţi în apucături căci nu le-au cuprins şi sufletul, nu plac mulţimii şi lumânarea ce au aprins se stinge iute. Igrasie. Însuşi Barras, la Luxembourg, stârnise dezmăţul.

Și totuși dragostea nu mai furnică în vine, numai, dar cuibărește și în minte. Se descătușează de simțuri. Îi vezi triști, visători. Ajunge o deprindere a gândurilor — închipuirea celor mai astâmpărați, poezia oamenilor de proză. Și, înclinarea 'ceasta influențează toată literatura. Romanele englezești se traduc pe capete. Povestiri melodramatice, orori misterioase și viețile altor viețuitoare plac, mai ales. Almanahul muzelor suspină ca niciodată sentimentul. Proza e îngâmfată; stilul epistolar și răvașele de dragoste, duioase și curtenitoare. I-a prins amețeala... dulce.

„...Colind alene printre pomii dezbrăcați, încă. Răsună vesel ciripitul pitulicei, aud cum crapă mugurii și sorb aerul dimineții. Nespus de dulce! Înțeleg, — amantul Naturii se-apropie, se oprește, îl simt, îi simt binefacerile. Uite, sângele mi-a năpădit spre inimă, o auzi tu cum bate? mai tare, acu', primăvara — și cuvântu' mă-mbată! Totul se deșteaptă; s-a născut dorul și atinge cu aripile lui toată suflarea și plantele, până! și toți îi gonim în urmă. El, numa' el deschide drumul nesațiului! Vezi, sufletul meu e curat și sânt împăcată; nu, crede-mă, tu, dacă se tânguie astăzi simțirea mea, nu e de teama de a iubì prea mult, nu!"...

Și... ce-ar fi zis contele de Riom ori ducele du Plessis, mareșalul, sau prietenul d-nei du Châtelet, dac-ar fi primit răvașul aista, pe vremea lor!? Negreșit, nici autorul lui „Candide" n-ar fi înțeles nimic. Alte timpuri! Imagini, lumină, flori!... S-a deschis portița spre altă grădină.

Alcătuirea cârmuitoare făurită de Constituția anului III scârțâie din toate încheieturile iar între Directorat și cele două Adunări, neîncredere și zâzanii. Nu că s-ar fi împotrivit cererilor celor „Cinci", căci același duh îi unea încă, dar simțeau cu toții asupră-le părerea lumii, rea afar' din cale și-și trimeteau unii altora învinuirile cele mai grele. Apoi, sânt și în pragul alegerilor...

Alții, doritori să șteargă urmele Revoluției și să înscăuneze sănătos Republica, râvneau să le ia locul. Regaliștii-i sprijină pe aceștia din urmă. Prigonirea religiei aprinsese și mai tare cucernicia catolică și crește numărul evlavioșilor. În împrejurările acestea, cu toate pregătirile făcute, structura moștenită amenință să se prăbușească.

Lumea e împărțită. Totuși sânt mulți împotriva regalității și numărul lor e covârșitor. Alături de ei, patrioții. Li-e silă de Teroriști și-i urăsc, dar nu înțeleg să li se știrbească nimic din folosințele dobândite. Vor, e drept, să se curme odată cu asupririle și n-au încredere într-o revenire a lucrurilor, n-o vor. S-au săturat de regimul revoluționar, dar li-e frică grozav de contrarevoluție și totuși, așteaptă ceva. Prinși, între teamă și nădejde, sânt și preoții juruiți — mereu încercați de dihonie, au fost întruna scurtați de călău și prea încărcați cu păcate. Apoi soldații, — vechiul regim le-a fost vitreg, cel nou le-a îngăduit mult! mulți au luat în cei doi ani din urmă câte două grade, dar disprețuiesc pe politicieni, nu se împacă cu cine îi guvernează.

În senat, Tronchet, Muraire, Portalis și alți cuvântători de ispravă, și la cei „Cin' Sute", Vaublanc, Pastoret, Boissy-d'Anglas și alți mulți, întruniți în partid, *Clichy*-enii! fiindcă se adunau la Tivoli, în preajma uliței Clichy. Zdruncinau clădirea șubredă.

Scriitorii nu stau nici ei degeaba. Suard, Michaud, Fontanes dau în vileag toate racilele și toate poticnirile administrației.

În alegeri, „Clichy"-enii dobândesc majoritatea și mai ales în sfatul celor „Cin' Sute"; Directoratul, pe gânduri. Astfel s-a alcătuit noul *tiers*. Republican, regalist? Viață scurtă, nu te poți dumeri. Cei „Cin' Sute"-l aleg pe Pichegru, președinte. La Luxembourg, îngrijorare mare; în afară de Barthélemy și Carnot, care s-au dat de partea regaliștilor, fără să uneltească însă. Poziția celorlalți trei se îngreuie zilnic și cum nu mai stăpânesc nici adunările, urzesc...

Pentru a câștigà glasul norodului, au învoit bisericilor clopote.

Destăinuirile lui Duverne pusese pe cei trei, din Directorat, pe urmele regaliștilor. Aveau temeiuri să-i creadă și pe „Clichy"-eni tovarășii acestora, mai ales că d'Antraignes, prins în Italia, scosese la iveală multe taine. Nu mai rămâne nici o îndoială, Pichegru uneltește.

Barras scrie generalilor că „patria e în primejdie", sărmana! și că toate binefacerile Revoluției pot fi risipite de la o clipă la alta. Cer sprijinul militarilor, fără să-și dea seama că le țin scara.

Toate armatele, prin căpeteniile lor, sânt de partea celor trei, și îndârjite împotriva conspiratorilor arătați. Cea din Italia, mai ales; era în culmea măreției sale și alipirea ei, de Barras, mută și părerea poporului de partea acestuia.

Directoratul... celor trei cere un general de nădejde, căruia să-i încredințeze comanda armatei Parisului. Armata Italiei le trimete pe Augereau. Soldat îndrăzneț, patriot înverșunat, minte mărginită însă.

Hoche cu toată oștirea sa e adus în preajma Capitalei, acolo unde nu era învoită să pătrundă nici o armată — așa sunà Constituția.

Cei trei din Directorat siguri de generali și de Jourdan, care cumpărase înrâurirea lui Pichegru în Adunare, hotărăsc să sfârșească odată cu grijile.

Parisul parcă presimte ceva... Jacobinii așteaptă orice prilej. „Clichy"-enii nu cred că s-ar încumetà cineva să mai se ridice împotriva Parlamentului, iar Carnot și Barthélemy dorm somnul drepților.

Din ordinul lui Augereau, trupele pornesc să intre în oraș. Pașii soldaților și ropotul cailor, încolò liniște. Curând după miezul nopții, o armată întreagă a înconjurat ambele adunări. Puțin dup' aceea, Ramel, comandantul gărzii de la Tuileries e deșteptat, dormea. Îi cer să-și vestească ministrul cum că..., așa. Ramel pricepe că vor să-l îndepărteze de la locul ce cade în paza sa, nu se învoiește și pornește spre cazarma grenadierilor, să-i aducă pe aceștia.

La 4 spre ziuă, un bubuit de tun. Semnalul! Coloanele aduc artilerie și cuprind piața Carrousel-ului și din celelalte părți, palatul.

Soldații lui Ramel, înfricoșați sau câștigați din vreme, predau posturile de veghe și trec de partea lui Augereau. Ramel e închis la Templu. Adunările și podurile Senei sunt în stăpânirea uneltitorilor. Mai trece un ceas. Au pus mâna pe birourile parlamentului și negreșit, pe Pichegru și pe generalul Willot. Îi duc buluc la Templu.

Triumviratul din Luxembourg trimete un detașament să-i prindă pe cei doi colegi ai lor, din Directorat. Carnot aflase din vreme și printr-o portiță a grădinii se strecoară în oraș, pleacă departe. Barthélemy, mai puțin norocos, e dus la Templu și el.

Seara. Afipte pe zidurile orașului:

„*MARE CONSPIRAȚIE DESCOPERITĂ!*, dar

înnăbușită și:

Oricine va mai pomeni de regalitate, de constituția din 93 sau despre Orléan'-i va fi împușcat pe dată!

(ss) Noi Directorii"

Tot directorii!...

Curioșii, în stradă. Deputații majorității abia mai răzbesc, sosesc la palat, dar sânt împrăștiați de armată. Jacobinii-și răcnesc bucuria, strânși grămadă:

— Trăiască Directoratu'!

— ...'răiască Barras!

— Jos aristocrații!...

Scoși afară din sălile lor, senatorii se strâng la Lafont-Ladébat, acasă la cei „Cin' Sute" la André de la Lozière și încep tocmeala și amenințările. Oștirea înconjoară casele; prind pe cine pot și-i cară la închisoare. Ceilalți s-au împrăștiat.

Minorității parlamentare i se poruncise să se întrunească aproape de Luxembourg, undeva: senatorii la Școala de Medicină, iar cei „Cin' Sute" la Odéon.

S-au adunat și s-au declarat „în permanență", sluj la poruncă!

Puțini, negreșit, dar spaima celorlalți le crește numărul. Vin cu duiumul, mulți dintre ceilalți. Spre seară, senatul numără 129 și... camera, 257 de inși. Sânt, cine să toarne legile!

Poulain-Grandpré:

— Slavă Dom'..., slavă Directoratului! zic, s-a salvat patria! Să luăm toate măsurile, să desăvârșim opera lui patriotică și să asigurăm mântuirea publică! și cer ca o comisiune de cinci membri să ne propuie aceste măsuri salvatoare și grabnic de urgente!"...

Ovații — urale!! sărutări și jurăminte.

Comisia, gata. Printre ei: Sieyès, nelipsit și Boulay de la Meurthe:

— Domnilor, sântem pe câmpul de bătălie, să se știe! n-avem timp să judecăm pe conspiratori, dar să-i facem nevătămători și...

Grandpré:

— Fără să vărsăm sânge, căci...

Au întocmit lista proscrișilor. *Votat!* O trec și senatului. Osteniți, bătrânii vor să amâne...

Privegherea Directoratului se zbârlește: „Cum? ne devotăm pentru libertate, ne sacrificăm binelui public, vrem fericirea patriei, ne bizuim pe voi și când colo!?"...

Au votat. Aferim! Așa se alcătuiesc legile din „fructidor". Și iată ce spun mai de seamă:

„Cei doi foști-Directori, apoi, Pichegru, Willot, Boissy-d'Anglas, Camille Jordan, Vaublanc, Siméon, Pastoret, de la Lozière..., în totul 42, din cei „Cin' Sute" și dintre senatori: Portalis, Muraire, Murinais, Labédat, Tronçon-Ducoudray, ...unsprezece în totul, precum și Ramel, Duverne, Lavilleheurnais și scriitorii toți, vor fi"...

Dar nu le ajunge. Au zor mare să se descotorosească de treimea care împlinește comisiile. Nu stau la gânduri. Zădărnicesc toate operațiile înfăptuite de către colegiile

electorale din patruzeci și opt de departamente și nu-i mai înlocuiesc cu noi aleși. Asemenea, toți cei care-au fost numiți de aceste colegii: judecători, primari, consilierii, toți sânt dați în brânci, afară și în locurile lor va numi alții, bunul plac al palatului — adică Directorii.

Cenzură aspră. Până în seară toată presa e pusă în slujba Directoratului, pe un an de zile. Program: osanale! Au suprimat patruzeci și cinci de ziare și au închis mulțime de tipografii, dar tocmesc altele. Adevărul s-a statornicit. Dimineața-i găsește pregătiți. Apoi, toate îngăduințile dăruite înainte sânt surpate; au redeșteptat legiuirile împotriva religiei catolice și a clerului, — viața popilor o ține iar ața, slab.

Lista emigraților fusese scurtată și de iertăciuni. O împlinesc la loc și silesc pre cei, dintre ei, cari s-au înapoiat în țară să fugă în grabă sau îi împușcă! Iar prietenii și rudele lor, de n-au jurat credință regimului și ură regalității sânt zvârliți în temnițe. Legi..., care n-au de-a face cu binele obștesc, dar le apără pielea. Jacobinii speraseră și mai mult, dar fiindcă li s-a îngăduit să-și redeschidă cluburile par mulțumiți deocamdată. În sfârșit, oblăduire și constituțională și revoluționară — adică $^{1}/_{2}$ *Teroare*, numai.

Poliția veghează. Geniul ei: Fouché. E ministrul Directoratului, va fi al Consulatului, al Imperiului și al lui Ludovic XVIII! Douăzeci și doi de ani de echilibru pe funie, — a privit evenimentele prin luneta ghilotinei, atât de aproape i-a stat mereu capul de primejdie. În urma lui, va lăsà frs 15.000.000 — bani numai, buni.

În Directorat, în cele două locuri slobode: François și Merlin.

Augereau le dovedise credință, le dăduse și sprijin, sperà să ia un loc. L-au amărât. Prin moartea lui Hoche, ciudată moarte! dobândise șefia armatei „Rhin-et-Moselle". Amărâții sânt totdeauna periculoși. Îi iau comanda. A rămas între cei „Cin' Sute".

Dintre cei osândiți la deportare, unii au scăpat răspândiți prin toată Europa. Pretutindeni, au fost bine primiți. Printre ei, Siméon, Portalis, Carnot..., iar mulți, ca Fontanes și alții hălăduiesc prin rastoace, prin răgălii.

Pe câți i-au prins, îi cară la Rochefort să-i pornească. Drumu-l fac în căruțe cu grătii. Pe Barthélemy l-au închis într-o cușcă de fier, mai mare, așa-l duc.

Și proorocirea 'ceasta de la Lucienne s-a adeverit!

După multe suferinți și necazuri, convoiul a ajuns în deșerturile de la Synnamari, în Lumea nouă. Li s-au dat hârlețe, lopeți să-și agonisească viața sau... Climă aspră, miazme, boli. Zilnic, numărul lor scade. Printre cei dintâi, pier Tronçon-Ducoudray, Marinais...

Willot, Barthélemy, Ramel și Pichegru au izbutit să fugă într-o pirogă toți. După ei, cârd rechinii! Poposesc în Surinam, la Olandezi și de-acolo pornesc spre Anglia.

Cei de la Synnamari au rămas mai toți pe veci acolo. Lafont-Ladébat și Barbé-Marbois așteaptă. Curând, mai sosesc în Guyan'-a încă trei corăbii pline cu popi. Zvârliți în cloace puturoase și molipsite, se sting bieții părinți iute.

În țară, datoria publică crescuse la cinci miliarde și jumătate; dobânda singură însumează trei sute de milioane pe an, — abia mai mult decât deficitul bugetar care-i speriase în '89!...

Două treimi din datorie au răscumpărat-o cu bonuri asupra „bunurilor" — hârtie păcătoasă, de a doua zi chiar pierde cinci șesimi din putere. Restul rămâne înscris în *Cartea Mare a Datoriei publice*, sub numele „tiers consolidé" — vorbă să fie!

Părerea lumii îi judecă aspru pe Directori, precum și meritau. Toți știu de putregaiul oblăduirii. Toate privirile și nădejdile toate înclină spre oștire numai, spre căpeteniile ei. Speranțele țării au fost Hoche, Moreau... Cel dintâi, acoperit de ultimele lui victorii: Ukerath, Neuwied, Altenkirchen, murise înainte de vreme. Moreau nu se pricepe să câștige inimile. Nădejdile tuturor spre cineva care să doboare... Anglia. Urzirile ei împotriva Franței i-au îndârjit.

Regaliștii ar primi pe oricare i-ar scăpă de pacostea Revoluției!

Ocârmuirea se pregătea să prăznuiască cu cinste mare isprava din... 21 ianuarie 1793. Jacobinii? Otreapa de care nici Directoratul nu mai are nevoie. În astfel de împrejurări, sosește în Paris un general tânăr. În buzunar aduce tractatul de la Campo-Formio, care așează hotarul Franței la Rhin și-i întinde asuprirea și dincolo de Alpi.

Austria a pierdut și Belgia și toată Lombardia, Veneția i-a rămas. Congresul de la Rastadt chemă la tocmeli și pe celelalte state germanice.

La Luxembourg, ministrul Afacerilor Străine, Talleyrand, înfățișează Directoratului pe aducătorul tractatului: — „Ah, departe de a mă teme de ceea ce aș numi ambiția sa"...

Tresar cu toții.

— Presimt ziua când îi vom cere noi toți să se smulgă din desfătarea cercetărilor sale științifice și, v-o spun, în ziua 'ceea Franța va fi liberă, el, numai, nu va mai fi niciodată! Vorbe... care prețuiesc cât o arvună!

Sărbătoritul rostește abia câteva cuvinte. Place.

În numele Directoratului, Barras umflă glasul și, sforăitor, se războiește cu Anglia, pe care făgăduiește că o va sfărâmă... prăznuitul.

Plănuiesc repede o armată și-l pun în fruntea ei, dar armata nu era nicăieri și sărbătoritul pornește aiurea. Tainicele lui gânduri îl mânau departe, departe de greșeli!

Bogățiile cărate din Italia deschid ochii mari Directoratului asupra Orientului apropiat. Apoi, pentru propria lor liniște, nu-l vor pe tânărul cuceritor prea aproape de Paris. O cercetare mai amănunțită... a Egipetului nu poate aduce decât foloase. Țara 'ceea depărtată cade sub stăpânirea turcească, cu care nu sânt în război e drept, dar cine se mai sinchisește de astfel de fleacuri!? Parcă cu Malta... au vreo neînțelegere? Nici una și totuși, au pus ochii pe ea, e în drumul vânătorilor.

În taină mare fac toate pregătirile. Apoi, cel în care-și pun toate nădejdile trebuie scos cât mai curând din Capitală și din țară, prea-l răsfață lumea! De dragul lui, încep să-și piardă oamenii capul. Locuia în rue Chantereine, i-au botezat strada „la Victoire". Negreșit, prea însuflețește mulțimea și-i robește mințile. Dărnicia obștească prea se întinde asupra neamului său, și sânt mulți! Iată, Lucien a fost ales între cei „Cin' Sute" și Joseph trimes ambasador la Roma!...

Îl pornesc...

Are prevederea să-și păstreze, cu încuviințarea guvernului, libertatea de a se întoarce când crede de cuviință. Vedea bine spre ce povârniș împing Franța nepriceperea și dezmățul. Spre a nu le deșteptă bănuielile, lasă să umble zvonul c-ar voi să întemeieze un imperiu în Orient. „N-are decât!", — au scăpat de grijă.

Visteria — goală. Se strâng: Cerfbeer, Michel, Bedarride, pun mână de la mână. Au adunat zestrea expediției. Devastările, ca și în trecut, se vor face cu socoteală. Convoaiele *„Fuchs"* s-au născut, atunci încă! Vor lua și Malta; e de vânzare.

Istoria a păstrat mărturisirea lui Caffarelli Dufalga, din stat-majorul cuceritorului: „Noroc că s-a găsit cineva înăuntru, să ne deschidă porțile cetății!"...

Lumea nu se prea prăpădește după cei din Luxembourg, dar împrejurările țin cu ei. Așa se nemerește. Au despuiat puțin Austria și statele germanice, cu stăruință. Dar, lăsându-le acestora putința să jefuiască Biserica, jăcmăniții dobândesc întreit decât au pierdut; electoratele de Mayența, Colonia și cel de Trèves trec în stăpânirea lor. Iată obârșia grupării de teritorii răzlețe pân' acuși și pe care în ciuda cuceririlor franceze le-au înfăptuit puterile germane. Se strâng...

Înăuntru, au legiuit toate nelegiuirile.

Alegerile anului VII bat la ușă. Frământarea începe, dar amintirea era proaspătă și cei mai mulți se feresc să mai ia parte. Lăsați în voia lor, Jacobinii și majoritatea, capătă noi îndrăzneli.

Grijuliu, Directoratul încuviințase și orânduise alegeri pentru fiecare colegiu. Se tem însă de noi întorsături, care-ar putea crește semeția Jacobinilor. Și împotriva primejdiei închipuite... trag sforile, folosesc suveica. Hotărăsc ca acolo unde se va cere, să se pună la dispoziția minorității un local de vot al ei, pentru a o ferì de violențe sau alte asupriri. Ajung astfel la... două soiuri de alegeri. Oricum, sânge n-a curs.

Alegerile s-au sfârșit și Directoratul alese pe cine vru și șterse din liste pe cine pofti, iar cât privește pe regaliștii ieșiți, nu le ia alegerea în seamă. Așa hotărăsc și dau putere de lege hotărârilor lor. Învinuiesc pe Jacobini de turburările ce s-ar... fi putut iscà și: „Tot la Teroare vi-e gândul, nărăviților!". Ca și când jumătate de Teroare n-ajunge!?

Acestea sânt întâmplările din floréal. Lumea ce să creadă? ce să știe?!... Văd cum se macină Constituția anului III și cum moare, și prevăd alte belele. Vor venì... împotriva celor cari le-au dat prilejul să fie.

Thouin, Geoffroy Saint-Hilaire, Monge, Redouté, Denon, Larrey, Parseval-Grandmaison, savanții cei mai de seamă ai Franței și cei mai viteji generali: Murat, Junon, Marmont, Lannes, Davoust, Berthier și Kléber, Desaix și o armată de patruzeci de mii de soldați, toți strânși în jurul fericitului de la Campo-Formio, părăsesc Toulon-ul în patru sute de vase, spre țara îndepărtată...

În capul flotei, Brueys; Casa-Bianca și Du Petit-Thouars, ajutoarele sale.

Malta s-a dăruit singură. Guvernământul ciudat... „Saint-Jean de Jerusalem" se împrăștie.

Ei, unde vor ajunge vor dà peste altul și mai ciudat.

Mamelucii... alcătuiesc aici o miliție care, sub pulpana Sultanului, vorba vine, căci n-au stăpân nici pe Dumnezeu! asupresc și jefuiesc Egiptul. Stricați, de tineri, până în măduva oaselor, natura se apără și căminele lor sânt sterpe. Puținii dintre ei care au copii, îi țin departe de înjghebarea lor. Golurile și sporul le împlinesc cu sclavi tineri răpiți sau cumpărați în Georgia, din Migrelia, din ținuturile Caucazului. Lefegii au și dintre trupele turcești și dintre harapi, destui.

Abia au atins pământul și Francezii și cuceresc Alexandria. Ca și în Italia, merg din biruință în biruință. Au ajuns la Piramide. Iau Cairo. Dar la Abukir, Nelson le sfărâmă flota. De pe țărm, oștirile neputincioase să poată mijlocì, își văd în larg corăbiile în flăcări. Le-au ars punțile, nu se mai pot întoarce curând. Prinși cu treaba, nici nu s-au gândit să plece.

În mai puțin de un an, au cucerit Egiptul.

Pe continent, în Franța: frământări mărunte, liniște — cât putea fi...

Chouan-ii pradă diligențele, dijmuiesc banii dărilor. Cete de jefuitori și ucigași, *pârlitorii* înspăimântă amarnic satele și pe drumeți. Pârjolesc hanurile, căznesc groaznic și ucid gospodarii. În ținutul Liège-ului și pe țărmurile Rhin-ului, foc de foc luminează întunericul și vaietele canoniților sparg liniștea nopții. Răufăcătorii nu sânt stânjeniți de la lucru, ocrotirea abia pridideşte cu prigonirea popilor și a rudelor celor plecați din țară. Iar cu vecinii, îndoiesc semeția. O să se curme iar pacea!

O meteahnă adevărat franțuzească și care stăruie oriunde s-ar găsi fie și numai unul singur, dintre ei, e năzuința pe care o au Franțujii să orânduiască toate noroadele după chipul și asemănarea lor. Peste tot unde pun călcâiul, vor să înscăuneze obiceiuri pe care însăși firea lor schimbăcioasă le primenește mereu. Mai mult ca oriunde, și pretutindeni pe unde ajung, Directoratul răstoarnă așezările vechi, ce găsește și întocmește așezările lui revoluționare: directorat, parlament și alte pricopseli.

Astfel, Genova pentru a dobândi sprijinul Republicii, se face republică... ligurică. Olanda, „batavă". La fel... Cisalpina. Însăși Șvițera, a cărei nepărtinire și neamestec erau ca și juruite de toată Europa, cade în capcană. Brune, același care curăța morcovii mamei-Duplay cu patru ani în urmă, în capul unei oștiri numeroase le frânge împotrivirea.

Urgie, răscoale, război civil. Comisarii guvernului francez și în fruntea lor, Rapinat, întocmesc prădăciuni grozave! Au secătuit târgurile, bisericile, castelele și gospodăriile. Încarcă și cară în Franța. I-au lăsat săraci lipiți pământului!

Dicționarul mai dobândește un cuvânt nou: *rapine* = „prădăciune, jaf", adică. Rapinat lua puțin pentru el, dar jefuia cumplit pentru... patrie!

Șvițera e... republică helvetică și-și alcătuiește oblăduirea după pilda Franței. Și fiindcă i-au dat învățăminte noi, îi iau bietei țări un ținut vechi întreg: *Mulhausen*.

Când Franța-și va pierde toate adaosele adunate cu japca, numai „țărișoara mică" nu-i va mai cere îndărăt ce i-a luat. Cu atât se va alege și „cucerirea", până la urmă. Curând, epopeea napoleoniană — la capătul ei, *„congresul din Viena"!*

Roma și statele pontificale se bucurau încă de câtva timp de oblăduirea „typ' francez". În cetatea Sfântului-Scaun, răscoală. Garda, venind s-o astâmpere, fugărește pe uneltitori până pe treptele palatului ambasadei franceze, unde-și aveau urzitorii cuibul, — și ce-a fost odată undeva, o să mai fie și aiurea cândva. Zic, în vălmășeală ucid pe tânărul general Duphot — stătea de vorbă cu Joseph Bonaparte, ambasadorul. Negreșit, guvernul pontifical cere iertăciune și bine face, dar prin aceasta și-a mărturisit și vina! Înciudat, împuternicitul Franței părăsește Roma. În locul lui, vin oștiile franceze — așteptau. Cârmuirea n-avea putere să se împotrivească.

S-a alcătuit și aici... „republica romană", cu Directorat și două adunări! Pentru a nu rupe legătura cu trecutul, pe cei cinci directori i-au botezat *consuli*. Mulsoarea o fac Francezii, însă. Se ciorovăiesc cu bietul papă, vor să-i răpească suveranitatea. Nu se învoiesc: „Fiindcă nu mi-e îngăduit să las din mâini o putere care mi-a fost vremelnic încredințată și spre păstrare numai, de către Biserică!". Avea Înalta față bisericească optzeci și trei de ani, dar era dârz.

L-au înhățat din pat, noaptea și târâș l-au cărat în temniță la Sienne. De-acolo, mai departe la Florența, la Parma, până la Turin, mereu pe jos. Se făcuse iarnă. În toiul ei, pe un ger cumplit îl trec peste Alpi. Nu se mai putea ține pe cal, s-a prăvălit în zăpadă. Îl pun

pe o targă şi-l hăţână aşa până în Dauphinée, la Valenţa. E bătrân, l-a mai rebegit şi drumul, moare canonitul după câteva luni. Astfel l-a căznit şeful *teofilantropilor*, La Révellière-Lépeaux, directorul, pe Sf-Părinte. Nimicniciile concurenţei!

Suflau din puteri să aprindă iar focul. Tocmelile din Rastadt nu s-au sfârşit, îngenează. Austria începe vorbiri cu Rusia, cu Anglia. Ţarul Pavel I gândise să trimeată o armată spre Italia, să-l pună pe papă în Scaun, fiindcă înaltul prelat găzduise în statele sale pe Ludovic XVIII, şi prinţul acesta era privit la Mittau, unde poposise, ca şi un rege.

Spania ş Prusia stau de o parte.

Şi fiindcă ascut săbiile, întocmesc... *conscripţia,* recrutarea adică, şi care cheamă pe toţi tinerii între 20—25 de ani sub arme. Instituţia, hărăzită de Revoluţie, s-a păstrat până în zilele noastre. A stârnit multe războaie şi va iscà mereu altele noi.

Trebuie bani, s-au grămădit nevoile. Pornesc un împrumut silit şi potrivit averilor. Iar preţuiri, iar nedreptăţi ca şi pe vremea Conventului! Lumea, speriată, Ştiu bieţii oameni şi se tem de întrunirea puterilor dinafară. O armată coalizată — jumătate milion aproape, poate pornì asupra Franţei. Pentru a o înfruntă n-au nici pe jumătate atâţia soldaţi. Nerăbdător, nu mai adastă încheierea înţelegerii şi regele Neapolului, amăgit de făgăduielile Angliei, pune în capul trupelor pe generalul austriac Mack şi se aruncă asupra teritoriului roman şi ia Roma. *Mack-mac!...*

Trec două săptămâni, şi Championnet în capul a câtorva mii de Francezi pune pe fugă Napolitanii, intră în Roma, mai uşurează muzeele, ia şi Napoli şi alcătuiesc republica... parthenopiană!

Regele Sardiniei se arătase nevolnic şi nu-şi putea apărà regatul. Directoratul îi declară şi lui război. Surprins la Turin de trupele franceze, Carlo-Immanuel IV se lipseşte de suveranitatea Piemontului şi a celorlalte provincii continentale. Oştirea lui e încorporată la cea franceză. Bietul rege pleacă în Sardinia, pe care i-au lăsat-o fiindcă nu puteau ajunge până acolo, peste mare. Generalul Joubert, căci el făcuse isprava, pune în capul statului piemontez, vremelnic, o... comisie. Franţa gândeşte să-şi întindă hotarele. Va înghiţi şi ţărişoar' asta.

S-a încheiat şi *coaliţia!...* Sânt mulţi adunaţi împotriva Franţei: Austria, Rusia, Anglia, Sultanul şi câteva state germanice. Se alătură lor şi Portugalia.

Trecând prin Polonia şi prin Germania, armatele lui Suworov şi a lui Korsakoff merg spre Italia.

Vorbăria de la Rastadt tace. Împuterniciţii Fanţei, porniţi să se întoarcă acasă, sânt jefuiţi în drum şi ucişi de huzarii austrieci. Întâmplare — pusă la cale.

Pentru a ţine piept vrăjmaşului, care-i atacă, n-au mai mult de o sută şaptezeci de mii de soldaţi. Înfrânt în Suabia, Jourdan dă înapoi pe Rhin. Arhiducele Carol îl urmăreşte. Schérer, în capul armatei Italiei, e bătut la Adige şi pe Adda.

Zadarnice rămân şi vitejiile lui Joubert şi ale generalului Macdonald.

Duşmanul a năvălit în Italia şi rând pe rând, cad toate fragedele republici grămadă.

În Franţa, Directoratul ispăşeşte toate păcatele înfrângerii. Hulit, cât se poate. Apoi, se şi fură straşnic! Adunările, până mai ieri de partea guvernului, îi întorc spatele. Clevetesc, ţipă împotriva jafurilor acestuia, dar împart între ei toate fondurile ce mai au pe mână. Gata.

Rewbel pleacă din Directorat. Intră Sieyès, mai mult cu gândul să-l surpe. Constituţia anului III e vinovată de toate pocinoagele! şi vor s-o zvârle. Sieyès se înţelege repede cu

Barras, — „Fac eu alta!". Au nevoie unul de altul. Văd primejdia, şi cei trei: Merlin, Treilhard şi Lépeaux se trezesc. Împotriva lor, cei doi colegi, toţi cârdaşii lui Sieyès şi majoritatea din Adunări.

Printre cei „Cin' Sute", mai sânt şi Jacobini şi prieteni de-ai acestora. Regaliştii şi constituţionaliştii, rămaşi, sporesc numărul lor. Strânşi într-un glas, constrâng Directoratul să lepede dictatura.

Adunările nu mai contenesc şedinţele, se decretează lipite pe bănci şi rostesc „afară din lege!" pe cin' s-ar încumetă să-i înfrunte. Vor să-i îndepărteze pe cei trei directori, dar n-au temeiuri. Nelegiuiri s-au făcut, au fost însă legiuite. Împăcaţi, cei trei se urnesc, pleacă de bună voie. Odată cu Lépeaux, inochentistul papă, religia lui pleacă. Slavă Ţie!...

Directoratul se înfăţişează astfel: Barras, se putea altfel!? Sieyès, precum şi amicul său Roger Ducos; Gohier, puţin cunoscut şi generalul Moulins, de care n-auzise nimeni pân' atunci şi nici n-o să-l mai pomenească.

Sieyès, cu sprijinul lui Ducos acum, şi-au pus în gând să răstoarne Directoratul şi să alcătuiască altă constituţie. Are mania acestor întocmiri! Acasă, pline sertarele şi în buzunarele halatului, suluri de proiecte. Apoi, tot ce văzuse în Prusia, îl îndeamnă spre pilde noi. Poate că... întrevede Monarhia, mai ştii!?... Şubredul părinţel poartă tocuri înalte şi are năzuinţi mari. Calcă apăsat, vorbeşte răspicat, îi scapără ochii şi-şi arată mereu pumnii. S-a apucat să încalece în fiecare zi şi în curtea palatului, face mustră cu garda. Să zici că n-a fost popă de când e! Strânge legături cu armata. Visuri mari! La porunca sa, negreşit, îi trebuie însă o sabie.

Semne rele: Talleyrand a demisionat.

La Justiţie ca şi nimeni, Cambacérès şi la poliţie: *cineva*. Se gudură amândoi pe lângă Sieyès. Bernadotte nu stă mult la „război", e în căutarea unui sceptru şi a unui tron. Le va găsì, curând.

Oştirile franceze tocmai se întâlneau cu cele dintâi înfrângeri. Suworov a cucerit toată Italia. Bătuţi în Suabia, — pierd şi bătălia de la Novi. Generalul rus a pătruns în Sviţera, ţinta lui: Besançon! Englejii au debarcat în Texel şi ameninţă Ţările-de-Jos.

Mila Domnului e mai mare decât batjocorirea ce rabdă biserica Lui, nu şi-a luat mâna de deasupra Franţei, i-a păstrat mântuitorii.

La Zürich, Korsakoff e învins de Masséna. În Italia, Moreau salvează armata de la prăpăd. Suworov e alungat peste hotare şi ia drumul înapoi spre Rusia. Brune izgoneşte pe Engleji din Helder, îi înfrânge la Alkmaar, îi constrânge să se predea şi sloboade pe prinşii francezi — câteva mii. Izbânzi negreşit, dar poporul s-a scârbit de cine-l duce, nu-i mai vrea!

Legaţi, la 30 prairial, să răstoarne guvernul, multe certuri mărunte au dezbinat partidele politice. Împărţind binefacerile, însă, Directoratul se pricepe să le împiedice înţelegerea, care l-ar fi doborât.

În ţară, bate vânt de răzvrătire.

În pragul primejdiei, şi mai mult pentru a-şi păzì scaunele, cu toată împotrivirea care le stă în cale, votează legea... ostatecilor. Cei rămaşi, rudele celor plecaţi, sânt socotiţi răspunzători civil şi fiecare de orice atingere s-ar aduce ordinei publice. La cea dintâi sminteală vor fi strânşi în lagăre, unde vor trăì pe proprie cheltuială şi de fiecare ucidere, vor fi deportaţi câte patru dintr-înşii.

Consiliile și-au știrbit rău puterea și au crescut-o pe a Directoratului. În toiul zăpăcelii și dându-și seama că lucrurile nu mai pot merge astfel, Sieyès și Ducos aveau cu ei și senatorii, scriu... generalului: *„A sosit ceasul, vino!“* Le trebuia o sabie, amândoi gândesc să-și întărească puterea, împărțind-o deocamdată, necum s-o treacă altuia. Dar socoteala de-acasă!?...

Tânărul general isprăvise cu supunerea Egiptului și trecuse în Siria. Victorie mare, la muntele Tabor! e nevoit totuși să părăsească Akka, pe care o împresurase. Până nu pleacă, taie peste opt mii de prinși; nu-i mai putea hrăni, zice și nici nu putea să-i lase teferi, să-i cadă armatei lui în spate. Poate!?...

Năzuințile sale au crescut cu fiecare izbândă. Știrile din țară sânt rele. Bine. Nu poartă la el încuviințarea să se întoarcă, când vrea!? Vremea n-are popas. Pornește mai hotărât ca oricând să fie de folos Franței, la ananghie. Așteptase îndeajuns.

Debarcă la Fréjus. Lannes, Murat și Berthier, singurii, l-au însoțit.

Și... rostul expediției din Egipt? Târziu, în surghiunul de la Longwood, îl va mărturisi chiar împăratul: „trebuia ca Directoratul să îndure întâi înfrângeri și numai înapoierea lui Bonaparte să aducă iar victoria sub cutele steagurilor noastre, pentru ca el să ajungă stăpânul Franței.“

Premeditare și dintr-o parte și din cealaltă, negreșit.

Nefericita campanie care ține de un an încoace, legea recrutării și împrumutul silnic și progresiv au măcinat până la secătuire prestigiul și popularitatea Directoratului. Bietul Directorat!... avù totuși o vitute, înțelepciunea de a fi nevolnic. Scădere, fără de care cum s-ar putea împlini isprăvile bune și gloria militară... mâine!?

Moreau nu s-a priceput să-i câștige. Joubert a căzut la Novi. Drumul e slobod, — pentru unul singur numai.

Sosește în Paris.

Talleyrand se arată — i-a sosit vremea.

La 19 brumaire, la Saint-Cloud:

Grenadierii lui Murat scot pe geam pe cei „Cin' Sute“.

A doua zi, Gaudin, viitorul duce de Gaète și fost comisar al tezaurului, e chemat la Luxembourg. Sieyès îi spune:

— Intră alături, te așteaptă...

Gaudin trece pragul, vede un miez de om — nu-l cunoaște, — tricorn, redingotă gri, mâinile la spate.

Colonelul Sebastiani, comandantul gărzii, salută, pleacă.

S-a răsucit pe călcâie, — tras la față, gălbejit, îi scânteie ochii flacără:

— Do... mnu' Gaudin?! ați mai lucrat în finanțe?

— Douăzeci de ani, generale.

— Am nevoie de concursul dumitale și mă bizui, hai, iute, prestați jurământul; avem mult de lucru!

Acum începe *„întâmplarea cea Mare“*.

Va dăinui până în 1815, când se încheie și Revoluția. Se varsă sânge mult, dar după altă orânduială.

Fiindcă convenţionalismul numeşte această frământare adâncă altfel, nu ne vom strădui cu această parte.

Cin'sprezece ani de reclădire.

În 1830, altă revoluţie. Sămânţă din rodul celei dintâi. Între timp în alte părţi alta, din aceeaşi sămânţă. La rând, altele pe tot întinsul pământului. După ţinut, după cum băligăresc oamenii şi după vreme. Sămânţa e pretutindeni, aşteaptă numai prilejul...

Permeabilitatea eterului îngăduie o veşnică viaţă fiecărui gest, fiecărui zgomot: freamăt, ţipăt, strigăt, vorbă — toate rămân şi vor răsună în vecie.

Se întâlnesc, se împletesc îngâmfarea lui Gilles Cézar:

„...Răzvrătirea e cea mai sfântă îndatorire!",

cu plânsul lui Mirabeau, când moare:

— *„Sunt deznădăjduit la gândul că nu voi fi ajutat decât la o nemărginită dărâmare!!"*.

Şi: Buonaparte.

Cap. XII

DRAMATIS PERSONAE

Dedu-IVAN
lume, — „'*Zurba*."

Locul de privire:

...

Pe la vecini, numai, până la o vreme...

Au surpat țara, au ucis și oamenii!...

Într-altă țară, și mai încoà, se pomenise și *dedu-Ivan* pe cap cu o întâmplare tot așa de grozavă.

În vremile-acelea lumea ținea grăunțele în pământ în chiupuri mari, îngropate până în buze.

Trecuse iarna și erau mai goale.

Omul nostru, în tindă la masă, grămădit jos turcește, un praz într-o mână și lingura o muiase în ceanacu cu piparkă, — *„s'sss-'f'fââăll!...“*, sorbeà. Nevasta lângă el și copiii, cârciți roată. O cogiamite mămăliga pleașca pe masă.

Zurbă mare în curte.

S-a sculat. A ieșit afar'. Să se cruceascǎ!...

Matușka-bătrână se trântea cu curu' de pământ și urlaàa cât o lua gura și vecinii toți cățărați pe garduri.

Dărâmase poarta și întrase-n ogradă un bivol mare. Flămând o fi fost? — se prea poate. Limba cătând după boabe, băgase capul pe gura chiupului și păs' să-l mai scoată! Zvâcnea cât putea! Frânau înăuntru coarnele rău.

— A... mà ce facem, bre?!, — pricepuse biet omul iute că altă scăpare nu-i: să spargă vasul.

Câțiva bătrâni toți în aceeași părere, vezi, mai trăiseră necazuri și știau seama. murea bicul altfel!

Tineretul: — bà, să facă el!

Stătură la sfat. Pe bătrâni i-au dat la o parte, trecuse vremea lor.

Și precum li-era gândul, s-au apucat și au tăiat întâi, î-n-c-e-t, capul bivolului, să-l sloboadă de la strânsoare și ca să nu lase treaba neisprăvită, au spart și chiupul, să scoată căpățân' afară.

Gata!...

Cap. XIII

DRAMATIS PERSONAE

Voicu Ghencea, cojocar subțire	Boieri
Sița-Guraliva Morcoveanca	Neguțători
ALEXANDRU ISPILANTE	Dregători, ofițerime —
Vodă-HANGERLIU	lăutari
M-r GAUDIN	oștire
FLURY	lume și de-aiurea și din țară.

Locul de privire:
1770—1799

Pe meleagurile noastre, și mai cu osebire: în cetatea lui Bucur.

Dar să ne întoarcem în țară, în țara noastră mică de-atunci...

Țară de împăcare multă: obiceiuri, neamuri — fel și feluri; învârteli, credințe, înțălegeri, cleavătă, sărăcie și necazuri. Blăstemată în calea prădătorilor, bunecuvântată cu răbdare și cu lene, iscusință și izbândă, fiindcă altă soră Sus pe cer: o Stea!

Pământ rodnic, și sămânță la Rumân, ca la nimenea!

Mai 1782, la Curtea lui Neculae Vodă-Caragea, în Curtea-Veche, se ține vinerea: împreunare de musafiri.

Tălmăcire și mai dreaptă, astăzi, „ceai cu prelungiri..."

În 1786, vine Neculă Vodă-Mavroghni, — loc de cas' ar fi, casă nu-i. N-are Vodă und' să stea. Sfat și chibzuială cu boierii, cu egumenii — dacă ăștia dau, dă și țărănimea cât îi voia și-asupreala, — se înțeleg să strângă, de la fiecare, să clădească Curtea. Patruzeci-cin'zeci de pungi, de pe voie și putere. Vodă ia parale multe, pleacă...

Bieții boierii n-au alte parale, uită să clădească curtea.

Nemți cu coadă — prințu' Cobur. Lume multă în cvartir la curte — „Curte"-i zice. Odihnesc, mănâncă. Chefuri mari, damblă și joacă, arde scaunul Domnesc!

Mihai Șuțul n-are unde să mai stea, și-ar mai sta!... Scoate dascălii și ucenicii afară, mută Curtea la Sântu-Sava-n școală.

La 1793, Moruzzi, sosise, stă la Cotroceni.

Kutusov vine să-l vadă.

Bucate cu cheltuială, cântice de masă, băutură; cărți din gros — „Stos".

Curtea începe să cadă. Vodă dă pitac ispravnicului Manole să oprească lumea să mai fure lemne, cărămizi și pălimare din ogradă. Curtea: jale! Herghelie întreagă, cai arnăutești o sută stau prin beciuri, bolți, fac și udătură și putoare, mare. Vai de draci!...

— *„Vai de mine,*
Nu-i la mine!",

cu atâta mângâiere se alintă biet rumânul — râde.

Crai-de-Curtea-Veche nu mai sânt. Altă nobilime nouă: „Craii-de-Curte-Arsă". Adică beciurile curții ot Mihai-Vodă varsă-n stradă bojogarii, poșindicii, hoțomanii și calicii îngăurați acolo.

Forfota pe uliți, ca și câinii în Stambul.

Lumea cântă:

— *„Pe la Curtea-Veche*
Te trăgeau câinii d'uă ureche;
Pe la Curtea-Nouă
Te trag câinii d-amândouă!"

Vodă stând la Cotroceni capătă stenahoria. Iute-n grabă sar boierii să ridice Curtea de la Mihai-Vodă, — arde iar sub Ion Vodă-Caragea. Iac' așà!

Ani de ani în șir, nu se mai clădește.

Mai târziu, zdruncinarea de pământ, din toamnă, prăvăleşte la pământ tot ce nu se învrednicea să stea-n picioare.

Se zideşte puşcăria. Era şi nevoie mare! Nu puteau să spânzure pe fiecare, — avea omul rude, mai avea şi sfinţi.

Sorociţii la spânzurătoare trec spre Podul Târgului-de-Afară, „Moşilor" le zicea astfel.

Lume ca la sărbătoare! stau, privesc cum se usucă-n vânt ăi certaţi cu cinstea.

Lumea cântă:

— *„...Ca să-l bată vânt de seară,*
Să-l privească multă ţeară!

I-am tocmit şi lăutari
Cu gheare şi ciocuri mari,

Ca să-i cânte zi de vară
Să-l privească multă ţară".

Vreme aspră. Pază bună. Fiindcă, de pe timpul rezbelului din 1770, generalul Solticov cărase tocmai din Basarabov, sat mai vechi lângă Ruşciuk, pe Lons, moaştele lui Sfântu-Dumitru. Vrea să le pornească în Rusia.

Negustorul Hagi-Dimitrie, om cu vază şi cu stare, rudă şi cu sfântul, mijloceşte, roagă şi cinsteşte. Moaştele rămân să ne păzească. Sfântul se-mpământeneşte.

Mai un veac şi jumătate încoace, Bulgăraşii — nepoftiţi în ţară, pripăşiţi prin Bucureşci — iau pe Sfântul într-o noapte, fără vorbe, fără şoapte, fără să-l deştepte, să-l pornească la Ruşciuk.

Racla încărcată-ntr-o maşină, pleacă. Se deşteaptă Sfântul — racla plumb grea. Nu mai vrea să plece Sfântul, stă. Rămâne. Vreme grea. Stă să ne păzească.

Dar ne depărtarăm... Să ne-ntoarcem:

Monastirea Tuturor-Sfinţilor sta să se dărâme — biserica Antim. Alexandru Vodă-Ipsilante o întocmeşte să fie metoh Episcopiei Argeşului, ca s-o scape de paragină şi călugării să aibă unde trage... Doi ani mai târziu, Alexandru Vodă-Moruzzi o dăruieşte cu una sută întreagă de bulgări de sare, chip s-o întărească.

Sarea era scumpă...

Vornicià şi polcovnicia privegheau maalagiii aplecaţi la măturatul şi îngrijirea podurilor.

Pentru scoaterea din ţară a bănetului şi a altor bogăţii mărunte, egumenii erau prepuşi. Cărau cât puteau!

Polcovnicia lasă podurile să cadă — nu ca să oprească ce pleca, n-avea putere — numai fiindcă cei cari soseau, prea veneau cu gânduri necurate încărcaţi. Turcii cu firmanuri, cu osânzi şi cu porunci; Grecii înfometaţi.

Pentru cei cari stăteau, datina şi porunceala întocmiseră un han cât o uliţă: Podul Beilicului — pilafuri, chiabapuri, caimace; ibrice — cafele; gebel, ciubuc. Odihneau acolo trei zile cu imiclâc şi scumpă îngrijire. Vreau să stea mai mult, stăteau. N-avea cine să-i mai scoată.

O măsură luată în zori se schimba de patru ori până-n seară.

Începură preînnoirea podurilor, fiindcă Muhafizii, Capugiii, Mumbaşarii, Elcii şi paşalele, Imbrohorii, Peşchegiii, Osmanliii, toţi călări, suduiau şi de grijanie. Caii de Bugeak şi podoabe arăbeşti, praf copitele în poduri când păşeau pe punte.

Turcul, ce-i al lui, ţine mult la calul lui!

Un sfert de veac, înapoi, până la încheierea lui:

Tot pe podul-Beilicului — *podul Şerban-Vodă* — se strângea şi lumea fur-ni-car când soseau prepuşii-n Scaun, mai la fiecare an sau doi, goi. Veneau des fiindcă plecau de grabă, pricopsiţi sau amărâţi...

Zile mari —

Numa' crăci de salcie şi verdeaţă, preşuri şi velinţe.

Lumea-n păr. Ţin lăturile Podului, rânduri-rânduri. Lume ca nisipul. Unu-n poartă, altu-n tindă, prispa plină, patru-n dud, alţii căţăraţi pe garduri, cocoţaţi pe case, toţi să vadă, toţi s-audă. Ai mărunţi închişi-năuntru, încuiaţi, feriţi de spaimă... „Vine Turcu'!". Ghemuiţi su' pat, nici nu mişcă nici nu suflă, tac chitic.

Voicu Ghencea-n poartă, cojocar subţire, stă, aşteaptă — plin de şotii. Căciula de cazacliu trasă pe-o ureche, mâna la mustaţă.

Trece Siţa-Guraliva Morcoveanca cu barişu roşu:

— B'nă ziua!

— Bunăă!... şi... ia-n ascultă, lele Siţo, ştii tu una?...

— Ştiu şi două... de mai poţi?

— Vinee alde... Iepaminonda Marţafatos, ştii?

— Covrigaru din... a Prundului? ard' l-ar focu cum i-a ars plăcintăria! păi plecase, nu?...

— Vine Domn'! Vodă, fă!!

— Uăăă...!, îşi dă cu palma peste gură; repezită:

— Să-i ajute Dumnezeu, las' să vie! nu-i d-ai noştri?!, o şterge iute:

— ...Papinonda!? fir'ar!... păi vindea cu coşu, Domnee! o venì, te pomeneşti!? şi se închină cruce după cruce, gura-i umblă; umblă iute — umple satul.

Trece un rădvan. Doi împărăteşti la ham, vineţi şi rotaţi. Domolit pe perine, logofăt Ioniţă Gigurtu, în sevai alb cu vărguliţe de fir bun, călămările în brâu. Om iute — bun la suflet.

Trec rădvane...

Biv-vel-stolnicul Şerban Oteteleşinu, în fermenea de buhur, giubea de zuf pembé, clucerul Păianu Iordache — antireu de şamalagea moricò, şubă de cacom. Jupâniţa Mira Balotă, rochie de tulpan mosc şi comohaz de Veneţia cu fir, brâne caragiolar ferecate-n pietre, giordan de rubine, cercei de tarcuz, şal de benares. Mândreţe! Biv-vel slugerul Panait Băbeanu, ditai giugiumanu' de samur. Trec mereu trăsuri, minune! Caii zmei. Orloffi rotaţi şi negri de Missir scot foc pe nări şi zboară-n trap.

Vor să iasă Domnului înainte, vor şi să privească. Praful nouri. Lumea toată în picioare, căciula-n mână, drepţi! şi femeile o stană.

Doi feriţi lângă ulucă, stau, sporovăiesc:

— Vine Pârşcoveanul-Vornicu'-ăl-Mare Ştefan, l-au ales Domn! scăparăm de caţaoni, frate Niţă!

— L-au ales boierii, dară nu-l vrea Poarta, nu mai vine, nene Fane! şi oftează:

— Vinee..., uit'-te cine vine!...

Pân' să se arate se-auzise zarvalaiul: surle, tobe şi viori.

Intră Alexandru-Vodă Ipsilante în târg, vine să s-aşeze.

Toşi ascultă şi privesc. Iat' alaiul! Ies din praf, se-arată:

Lăutarii în frunte.

Catanele de ţară cu stindaru-n vânt şi cu căpitanii; fustuşii în haine verzi, ciaprazuri albe şi căciuli de oaie roşii-n fund, sparg toba: *bùm-bùm-bùm!!!*...

Isnafurile ce sânt sub Agă, ăştia călări; cu securile trec semeţi podarii cu polcovnicul lor, bat talpa: *rràp-ràp!... rràp-ràp!!* Armaţi până-n dinţi polcovnicii Agiei, tot calemu, călări, frământă colbul; steagul cazacilor pământeni cu căpitanu' lor, steagul tălpaşilor dorobănţeşti cu chivere, vel-căpitanul de cazaci cu zapciii.

Pe lături, ibrişingiii — calpace: breasla armenească...

Din lume, strigă:

— Cuţu-cuţuuu, unde-s câinii?!

— Acadel-samacadel!!

...cu steagul breslei; cazacii agieşti pe jos: *dù-dù-dù*... Ceauşul Agiei cu Polcovnicul de Târgovişte, Polcovnicul Vânătorilor cu logofătul Agiei.

Pe cal năpraznic, împodobit giugiuc, Marele Agă cu gugiuman de samur, hanger de nur, contăşi de postav alb şi toate podoabele lui, după obicei; ispravnicul de oraş, cu ai lui, pe cal buiestraş.

Tot Domnescul alai.

Breasla spătărească, baş-beşleaga cu neferii, armaţi, călări; zapciii, deliii şi tufecciii cu odobaşii lor, vel-căpitanul menzilurilor, polcovnicul Spătăriei şi Polcovnicul cel Mare. Steagul lefegiilor călări, buciocul Spătăriei, jumate de tui, cu tobe şi trâmbiţă aleasă: Sârmaciul, scutelnicii Spătăriei, prigătiţi; poteraşii, călări, cu haine verzi, cu moţuri galbine; Başbuluc-başa cu steagul mare, cu tobe, cu mozică. Polcovnicul de poteră cu ceauşu' Spătăriei, ceauşul de Seimeni cu polcovnicul de Vânători, logofătul Spătăriei cu baş-buluc başa; Spătarul cel Mare, stegarul cu steagul Domniei, lefegiii cu prapurele şi muzicile lor; *zum-zum-zum-tarabùm!*...

Din lume:

— Hairolà!

— Haràm! avem dă veselie!...

Trec mereu...

Zapciii de divan cu aprozii vătăşiei şi ceauşii...

Unu' zbiară:

— Câte pungi mai dăm?!!

...cu vătaful de visterie şi vătaful de paharnicei...

— Zeceee vadra la Stoian!

...Vătaful şi ceauşul de aprozi, breasla portăriei, toată epcaiaua, cu steagurile şir, treti-portar, ftori, ăl Mare; negustorii pământeni...

— N'nea Dănuţă Lum'nărarul!...

— Fă-le că le stinge vântu!...

...călări, negustorii de companie, trec: Polizu Condo, Fotake, Iancu Scufă, Băluţă, ...toţi barosanii, starostele de neguţători pe cal sprinten, lipcanii în şă; toţi boierii pământeni...

— Trăiascăăă!!...

...doi câte doi, după haractirul lor, de la Clucerul de arie până la Banul cel Mare — boierii-Halè și boierii Mazîli, veliții boieri...

— Să ne trăiascăăăă!!!

...cu căciuli de samur și bărbi albe; apoi tagma Armășiei cu armășeii și pușcarii ei: *rràp-ràp... rràp-ràp!!*

Trâmbițe, tobe...

În iminei și antiree de șamalagea pârlăgenie trec lăutarii pământeni...

— Trage-i, Lacheee!

— Nù te da, Bèenule!

— Vii disar' la nuntă?!

...Surlarii, fluierarii, țambaliștii, trâmbițașii, toboșarii și ăi cu lyra, mozica evropinească!

Steagurile Domnești, Uruc-Bairam, trâmbițe, tuiurile, iuruc-buieracul; sacagiii cu...

— Cât dai vadra de rachiu?!

...sacalele de umplut și ale de...

— Mânca-ți-ai marfa, Taase!

...după orânduială, tot ce-aveam scoase la iveală. Trec mereu:

Salahorii cămărășești cu bețele-n mână...

— Unde-i târnu'?!, strigă unul.

...Comișii visteriei, logofeții, clucerii, pitarii...

— Cum dai pita?!

— Da' lipia?!

Beizadelele.

Cântă-chelălăie...

Giamparale-chemame-tumbelechiuri meterhanale: *tiribùm!-tiribùm!-tiribùm -bám -bùum!!!*

Aga cu Divan-Efendesi și ceaușii împărătești, cechelii împărăției, Iuzbașa, Tufecciii, Satârașii, Iamagiii, cu ișlic în patru colțuri, rași în cap precum Chinejii, Idicliii, Neferii, Pelcii, Mataragiii, Alaiu-Ceaușlar, Ortà-Cusac cu Tablà-bașà, adică Domnescul cal!

Saracii-bașa, Icioglanii; Cavașii; Dragomanii...

— Kir Lămâie!...

— Kir Scrumbie!...

...doi Has-ahârlii împărătești, Delì-bașa, Giuler-agași; Tezirbașa, Baș-Ciohodarul, Tufecci-bașa, Logofătul de obiceiuri...

Șase harmăsari vineți rotați, pene de ștroț în cap, doi ciohodari pe capră, patru la spate — caftane roșii cu fir, ișlice rotunde de samur.

...Domnul! —

Lumea tace.

Ciohodarii, calemu' zibetului, ipochimene de seamă, capioldașii, Balamuk-bașa cu tichia cu clopoței și cu șubeku, urmați de Spătarul cu sabia și topuzul și tagma Divanului cu vătaful cu sângeacul și cuca și toate semnele Domniei; steagul Domnesc cu Sfinții Costantin și Ilena și cu Sfânta-Cruce pe o parte iar pe ailantă, pajura domniei; ortaua ciohodarilor, pazarghidenii, ortalele de slujitori, copiii din casă cu prapurele Țării,

calemu' armășesc, Cămărașul Mare, Satârgìbașa, Grămătikul-Mare, Ispravnicul de Curte, Cafegì-bașa...

— Fierbinteee!...

...Ici-ciohodarul...

— Vezi papuci... i... i!

...și toți edecliii Domnului: măscăricii, pelivanii, Satâr-bey, Effendì-Ciubuk, Cotoronț-bașa...

— Huideooo!!

Un taraf de lăutari...

— Cârrr! cârrr!...

— Huoaà!!

Iar în goană, după ei, ăla cu căldarea cu salep, ăl cu tava cu plăcinte, cu suzan, cu bìgì-bìgì, cu covrigi, și vreo șase bragagii în șalvari strig' și-aleargă, trag nădejde că alaiul o să stea, să bea.

Trec arabagiii, goi...

— Cât în poală și-n cotigă!..., zbiară lumea.

Or să-ncarce plini când or pleca...! Prafu' după ei.

Țara n-avea nici o vină. Ca-pa-na!

Constantin Vodă-Hangerlìu, în 1797, rupe cu învechitul obicei. Intră-n Scaun, nu pe Podu Șerban-vodă, ci pe Podu-Mogoșoaìi.

— Semne rielè...!, zice lumea.

Drept îi că nu i-a priit schimbarea. Întâmplare. L-au scurtat de zile...

Bogăție-n țară — mare! Fusese.

Cât cărau nu isprăveau și dădeau zor. Saegiii paravaliseau pentru Stambul câte patru sute de mii de oi pe an.

Capanlâii strângeau cu tachmin mai juma' de milion de ocale vechi de miere, tot pe bani. Zeci de mii de râmători treceau munții în Ardeal.

Mai luau din țară potaș, semințîi de lemn de lucru, nuc mai ales — până l-au stins; ciară, piei, tot pe nacht. Spre Silezia, spre țara italienească, porneau cirezi de boi, de vaci. În țara Bârsei, două milioane jumătate de ocale de lână, treceau, tunsă toată în țară și-adunată spre vânzare. Negustori, să scoată marfa, fel și fel: Ragusani, Arnăucheni, nemți, talieni și jidovi, puțini. Nu scot toți, alții aduc. Vin și să ne pricopsească.

Vreme multă înapoi un franțuz, Honoré Bonneau, căpătase învoire de la Poartă și hatâr, mărfurile ce le aducea din Francia să intre în țară cu mehtup, fără să plătească vamă. Un soi de tarif preferențial — schimbul ca între frați să fie: ce dă unul ăl' alt mùsai să primească!

Gânduri bune.

Marfă-n țară pă sprânceană. Prețuri mari, precum se vede:

Zece lei boul de tras, cin'sprezece pe ales. Vaca șapte, de-i cu lapte. Trei — mânzatul. Cal-cârlanul: opt lei; bun de încălecat: un douăzeci; boierescul, telegarul: patruzeci. Oaia și cu miel, un leu. Capra cu ied, un zlot. O pară ocaua de carne. Vinul, și chilimbariu ori că negru, vadra tot zece parale. La cârciumi, ocaua douăzeci. Găina: două, puiul o pară. Zece ouă de o pară. Gâsca: șase. Curcanul înfoiat: cinsp'ce, că vine de departe.

Făina de grâu o pară, una ş-o lăscaie când era scumpete mare. Peşte berechet. Morun proaspăt: patru parale în târg, iar la scaune ocaua opt. Somnul: cinci. Cosacul, ghindarul, peştele mărunt, plevuşca: o pară, la rând. Jemluga, mihalţu, vida şi păstruga, treizeci de parale. Racii, douăzeci la o pară. Icre tescuite, de morun, treizeci de parale; proaspete-moi: cin'sprezece, fiindcă nemuncite.

Ocaua de linte o pară. Zaarul, din ăl mai bun, doi lei ocaua. Tămâia, cinzeci de parale. Untul, şase.

Iar din cele din afară:

Postavul de eclitera, bun, opt lei cotul. Saita: şapte; şiaiul: ipac. Tropaorul: doi lei. Sandal-ciulfezu: trei. Malteţu mai aşa, doi zloţi cotul. Şamalageaua de Idirnea, din a bună, cinzeci de parale cotu. Nafelele de vulpă, părechea douăzeci şi doi de lei. Un leu o hulpe. Iepurile, trei parale — de nu-i rupt afar' din cale, de oga'i.

Bursucu n-avea căutare. Lumea purta barbă, negreşit bărbăţii numa'.

Iar scumpirea: binişor.

Mărfurile din străinătăţi se aduceau la hanul Sfântu-Gheorghe-Nou şi de-acolo toptangiul le orânduia împărţeala, cu dioria ori peşim.

Lăzile porneau care încotro, spre uliţele Săidăcarilor, Mătăsarilor, Boiangiilor, Mărgelarilor, Şalvaragiilor — pe la prăvălii.

Bani din toate neamurile: orţi, leiţe, zloţi, ortiţe, dodecari, funduci, lei, caragroşi de doi zloţi şi de doi lei jumate. Rubiele, galbeni fel şi felufi, mahmudele. Apoi, mariaşi de zece parale, petaci de cinci, groşi de două, sfanciţi de treisp'ce, zeneri. Taleri, caragroşi de doi lei, le mai zicea şi ruble. Galbeni împărăteşti: de patru şi opt crăiţari, olandezi de patru şi cinsprezece, venetici de patru douăzeci. Şi se suiau la preţ, erau mânaţi, nu stau pe loc, zburau ca roata.

Se aduceau postavuri inglizeşti pentru mai două sute de mii de sterlinge, la an. Dioria opt luni, dobânda mică. Luau şi ei din toatile, cu bani peşim.

Începură să ne vină şi din Francia mărfuri:

Scule uşoare şi din ale mai scumpe. Diamanticale: fulii, ghiordane. Marchitănie, ornice, sârmă, oglinzi, seminţii de flori, mirosuri, cărţi franţuzeşti, sulimanuri, mirodenii, mobile: crivaturi, poloage, baiuuri, braţe de tumbac — sfeşnice regeşti, canapele cu răsturniş, spălătoare de şezut cu ochi pe fund şi cu picioare, să te ţie călare.

Hapuri, gogoşele, prafuri de iureş. Teci de sculă, mici la măsură; gumilastice — vârşi cu ploiţe şi fără — capcane de copii. Gândăcei, gădilători, şucalată, unsori.

Strumeneage de gumă pentru putere şi pentru plăceri, — rădăcină bună berechet în ţară! — marfă de prisos, nu le cumpăra nime.

Apăi postăvărie din a roşie, verde, cafenie, prăzulie — albastră nu, că era o piuă cu boiangerie la Afumaţi. Linouri, zuf, perdele, flori de cârpă şi din hârtie, lucrate cu skepsis; tabeluri ieftine, poze, policandre, mătăsuri de lion, brocare, răţele de şantiliu şi de malin, pene nestemate, igrete, ghelinuri; ace de păr, mărgele, cuiere, coafiţe de îmbârligat şuviţele, sticlărie-n culori înşirată; pudră, pămătufuri, bibelouri tifarichiu, cofeturi, licuoruri, alifie dă buze, foiţă, căneală, porcelanuri de rând, castroane, rădvane împărăteşti şi hamuri, numai din alea scumpile. Apăi: cârlige de surpătură, desagi de fudulii, tulumbe, clistire; zorzoane, catarame, bumbi, panglice, şnurărie, paftale, murse, benghiuri; ţălaniţe, frânee — curve miştò — aprige la gură, văpaie-şi strângătoare.

Iar raportul lui Carra, socotind cu cinstită chibzuință că nu e potrivit să-ți scurgi numai măfurile tale toate, aici, fără să ardici nimic din țară, arătă că s-ar putea într-un viitor apropiat lua și de la noi, dacă preciurile nu vor fi nebune; ceară albă, nițică și iarbă-galbină pentru vopsilărie, cu măsură. Și astfel țările amândouă să-și statornicească prin această dreaptă drămuire fieștecare interesu, zice. Bine.

Cete de căruțe, încărcate pline, ziua și noaptea spre Bucureșci. —

Orașul avea înfățișare.

Ulițele umblate — ocoleau ogrăzile precum li-erau așezate și gardurile, mai la vale, mai pe dâmb, mai ieșite ori că trase înapoi, de pe cum apucaseră ele curțile să se răsfețe. Încolo, îngrijite și de vreme și de vite. Curgea de sus, țâșnea de jos, tot o lăcărie, de era ploaie. Pe urmă stau de se uscau, până udă iar. Între timp, cu noroi. *Strand* de bivoli și de porci, — tot vitile înainte! Vara, negură de praf.

Din 1780, încă, se începuse și podeluirea Mogoșoaii, a Podului, cu bârne, podine și urși. Se lucră pe îndelete, nu era nici o grabă. Alte griji munceau ocârmuirea.

Mitropolia și protopopiile primesc pitac de la Domnie de la Vodă-Mavroghenì, să poruncească preoțimii să vegheze ca: „Bucureșcencele să nu mai deie cu dresuri și sulimanuri că ie paguba trupului și a sufletului pierzanie mare!".

Popii erau aspri, prea scorțoși afar' din cale. De le vedeau înmănușate, că se-apropiau de altar, gàta:

— Și că scoateți chìelea de câne de pe mână, fă!

Se răsteau în obraz. Geaba. Sufletul nu pricepea dojana.

Ifosul de Țarigrad se cară. Începe să se cânte vlahică.

Vodă-Mavroghenì tras de patru cerbi cu coarnele aurite stă-n caleașcă poleită și colindă străzile în goană, răspăzit de ciohodari cu fuste albe, caravani roșii, cu ișlice de samur. Arnăuții și sărdarii, cu gugiumane de pâslă țuguiate și pestrițe, se rânjesc la lume. Lumea-și face cruce.

Katerina a II-a și Drăguțu-de'mpărat cat nod în papură Turcului.

Vodă întocmește iute o armată națională, slujba să-și plătească către Poartă — pe urmă o vedea el ce o să facă...

Din zori și până-n amurg, fac căpităniile mustră aprigă pe plaiul Șerban-Vodă. Închipuiesc bătălia, semeția. Vodă-n cap. Grozăvie!...

„Trăsnea' tunurile
De le mergea fumurile!"...

O armată de voinici, toți rumâni și toți creștini:

„Unul și unul delii,
Răzgrădeni și Vindirlii,

Hotineni, Nicopoieni,
Șiștoveni, Turtucăieni,
Manafi, Harapi, Anatoleni,
Dancalici și Giurgiuveni."

Hanul Sfântului-Ion cel Mare, plin de arme şi muniţii.

Lucrul merge anevoie fiindcă... după vânturi şi huzmet se îndreaptă şi credinţa, dragostea boierilor. Cantacuzineştii îndrăgesc pe Ruşi, Scarlat Câmpineanu prea-i lipit de Nemţi, ăilalţi când ici când colo, numa' Vodă biet-săracul: pentru cine-l pricopsise. Şovăie şi el — nu gândeşte cum arată...

Nu stă mult şi pleacă. Trece Dunărea — n-ar mai fi trecut-o!

Pribegeşte doi ani în şir, din sat în sat, fără hodină. Capugiul Sultanului Selim după el, mai să ostenească.

Se întâlnesc în sfârşit de culesul viilor, lângă Dii — la Bela. Acolo are, Vodă-Mavrogheni, o supărare mare!

Parişahul prinsese doar să-i vază faţa şi de-aia pornise capugiu' la drum — să-i aducă capul. I-l taie.

Aşa era obiceiul.

În ţară numa' bine.

De petrecere şi de păruială şi nici din altili încă nu duceau lipsă — nici nu duseseră.

Holeră, friguri, guşteriţă, niţică ciumă, zguduiri din temeliile pământului, focuri, numai ziua şi noaptea, apăi înecuri, lăcuste, Turci, Ruşi, Nemţi; Grecii ca la dânşii acasă. Din toate câte puţin — ca pentru ţară mică, şi mureau mulţi.

Cârciumile pline, şi la hanuri, lume. Ziafet, gâlceavă. Ruşii criţă, Nemţii praf. Trânteală. Clevètie. Jalbă împărătească de la Coburg către Suworov; ăsta n-o ia-n seamă:

— Lasă-i să se bată, de-aia sânt voinici!

Ruptă e din rai bătaia! o ştia Rumânul bine! Stă, priveşte:

— Învrăjbeşte-i, Doamne, înjumătăţeşte-i! Kîîs!!, — aşteaptă...

Deverul la prăvălii se întrece, fiindcă boierii, tot cu mâna-n bosunar, dau de zor. Vodă-Moruzzi, în 1794, îngrozit de cât bănet iese din ţară, dă poruncă Marelui-Cămăraş să potolească pe lipcani să mai aducă: gear, flude, linò şi alte stămburi scumpe, fiindcă „costisitoare prea şi pricinuitoare de firoseală." Iar din stofe, zăgăzeşte să mai vină: gazilili de brussa, suvaile de hale, citarii, bozar-firu, hares-pungiuku, sadedica, ale în cusături cu fir şi flori. Asemenea închide porţile ţării să nu mai intre rădvanele, butcile prea scumpe, arnàşele, că sânt stingerea obştiei şi aduc aprigă sărmănire. Că un boier din Romanaţi prăpădise o moşie, preţ de multe milioane, bani de azi, pe un rădvan Domnesc, da' ce rădvan! adus din alte ţări.

Negoţul încă nu stă. Birul nici apasă prea. Pentru zaharea când e zor fac cislă, tot pe bresle. Cinci sute şaptezeci de taleri pentru a rumână, pentru Armeni tacsidoria: două sute cinzeci, iar jidovii plătesc numai sutaru, fiindcă sânt puţini, să-i numeri pe degete şi nu se cade stingheriţi nici asupriţi să fie. Hăidarii taxa lor şi aşa cu toţii, — jupuit nu-i încă nime.

Bănet din toate neamurile, tot din alte ţări — nu ştii cum să te descurci.

Ies şi calppuzanii la iveală. Sudiţi ingleji — meşteri mari de bani cu zimţi.

Vânzare dreaptă când nu e strâmbă.

Brutarii de trag lipsă la cântar sunt daţi în târg, ţintuiţi cu urechile de bagdadie, atârnaţi la prăvălie sus deasupra uşii, în văz.

Alteori li se taie nasul, rar.

Rumânul are nasul scurt din fire, — întâmplarea i-l luingeşte; starea bună, câteodată, jinduiala să s-amestice unde nu-i fierbe oala, des destul.

Hanurile de prin Sfântul Gheorghe-Nou, Vodă Costandin şi Şerban-Vodă, pline de omenire, gem ticsite. Unu' pleacă, altu' vine. Ăi de stau, rămân — tot mai mulţi!

Sfadă mare între puteri, între Turci şi Austro-Ruşi.

Şi o zdruncinare mare!...

În ţara franţuzului ceva aşa cum nu s-a mai pomenit! Taie lumea ca berbecii, tot întruna, câte zece, câte-o sută, ba cu mia. Despre pricini, nici o ştire.

Suflă vânt de răzvrătire, suflă o vreme rea — de prin alte ţări, din depărtări. Vânt de la Apus.

Două vânturi mari bat la rând pe ţara noastră: ăsta, „traistă-Goală"-i zice pe la ţară, la oraş: Austrul, şi cu Crivăţul, aprig şi nestăpânit! Alelalte, mici, sufl' acì, dincolo stă. Răcoreşte câteodată, ori că arde, pârjoleşte. Băltăreţu' aduce ploaie.

Bate vânt de la *Apus*. Nu prinde, — lumea şi mai aplecată spre credinţă şi-ascultare. Că... un capsoman din Zlătari judecând cu drept cuvânt, în sinea lui, că peste toţi Domnul-Dumnezeu. El, e mai mare, se apucă într-o zi de sărbătoare, biserica plină, să cânte, nu: *„şi Ţie, Doamne"*, ci:

— şi dumni-taale, Doamne!

Stavilă la obiceiuri. După socoteala lui, tutuirea să armână numa' între oameni.

Ritmul vremii: *„tu" et „toi"* şi *„ci-devant"*. Dac-o fi să fie...

Prea devreme încă. Prea multe belele-n ţară. Greutate multă-n car şi pe cap. Nu-i prilej de zburdăciune.

Altă dată, mai târziu...

Revărsări de ape. Ape mari. Prin Izvor, Sfinţii-Apostoli, Podul-Calicilor, Podul-lui-Şerban Vodă, tot o apă, tot o gârlă.

Suilgì-başa, ăl prepus la ape, aleargă întruna, tot o apă, nu mai pridideşte cum să zăgăzuiască apa. Curţile şi beciurile baltă. Prind ţiganii peşte şi mai mare şi mărunt. Au mâncare. Ce le pristoseşte vând:

— *„Crapociortocaracudăaaa...!*, strigă să se-audă.

Cumpără şi boierii peşte, fiindcă sabiţa de Dâmboviţă, mreana şi cosaşu' n-au păreche. Dulce peşte!

Se aduc unsprezece olari, tocmai de la Câmpulung, să prindă apa, ş-alţii să o cuminţească.

Altă năzdrăvănie şi mai mare: scoasă apa de prin beciuri şi ogrăzi, o aduc acu' de voie-n case! Strânsă lumea ca la bâlci, să vadă...

Şi...

„...din sec pǎrete apǎ zbucnì,
Bea deci şi spal-te fǎrǎ sfialǎ"...

Născocirile de-afară prind să intre şi în ţară, toate nu. Încetişor...

Cafenelele gem de pline. Cahveneaua a mai mare, a de la conacele din Beilic, stă deschisă ziua-noaptea şi când bântuie cim nu se închide, fiindcă fără de cafea nu rabdă Turcu' să stea. Gingirlie şi cu caimac — vorbărie, nu mai tac.

Spun, sporovăiesc întruna c-o să fie... că n-a mai fost, zaveră! Deşteptare adică, mare, tocmai din Grecià, dusă şi în Francia, ca să-l dea pe turc de-a berbeleacul.

Lume-ascultă, parc-ar vrea...

Bimbaşa-Sava veghează. Mai târziu...

Elenismul se deşteaptă.

Din Morèa, din Epir, Thessalia şi din insulele Ionice începură să sosească patrioţii toţi, să-şi găsească în ţara noastră pâine-jimblă, ţoale, poate şi câte-o moşie şi să pună şi cevaş la cale, tot pentru patrida.

Din Paris au hotărât ca *mişcarea* în Polonia, Ungaria, Transilvania, Moldova, Serbia, în Muntenia şi în Bulgaria să pornească tot din Bucureşci.

Grecii o vreau şi pentru ţara dumnealor tot de-aici de la adăpost.

Aşa se încheie „Soţietatea Amiţilor", în cap cu Rhigas. El e sufletul *mişcării*. Zilos, numa' flacără şi vlagă, tot oţel, aşa arată. Limbi străine ştie multe, are şi doxă. Şi umblat prin alte ţări, ba şi pe la Curte. La Craiova nu fusese caimăcam? sub Vodă-Mavroghenì, iar ani înapoi şi secretarul lui Vodă-Ipsilante. Cum auzì omul de Rivoluţie cum i se lumină...

Toţi adastă să se isprăvească, la Şiştov, tocmeala, să se încheie pacea — ştirile să vină şi din alte ţări. Righas are ajutoare multe: Turnavitu, un apelpisit de-ai lui Mavroghenì, tot aşa de năzdrăvan ori nezdravăn ca şi el. Perrhevos şi alţi-câţiva din ţară, boieri pământeni. Brâncoveanul, Dudescu, Câmpineanu, Cantacuzin Ion, — cam ăsta e taraful boierilor răzvrătiţi. Or fi fost ei şi alţii, poate, mulţi însă nu.

Palicarii strânşi grămadă, — cu nădejdi nemaipomenite! cu ambiţuri şi curaj, strigă şi se bat cu pumnii în piept:

— Pentru sora Frància ne dăm viaţa şi de zece ori!!

Am rămas cu obiceiul — paromia de la Greci.

Zic, tot ce se scria la Paris repede empiricliseau aici. Să înţeleagă careva? — De unde!? Iute tălmăcite, Rhigas le înturnà la Viena. Din tiparniţa lui Vendotti, desluşite pe greceşte, ajungeau 'napoi în ţară. Toţi le pricepeau îndată, da'...„*chestia*" tot n-o lămureau prea bine?... Madea cu aporie! ce să-i faci?!

Unii o proslăveau, să pară işchiuzari, alţii-şi făceau cruce:

— Odihneşte-L, Doamne! Luminează-i!!

Tăiaseră tocmai pe Rege, îi retezaseră capul.

Ambasadorul Franciei se lipsì păgubaş de slujbă — era protipendà, — lăsă mansupul, părăsì în grabă Stambulul, era şi zor! În drum spre Rosia, unde-l poftise împărăteasa Katerina, ducele de Choiseul-Gouffier trecù prin Bucureşci şi odihnì puţin la Curte.

Vodă-Şuţul strângea tocmai boccelele, pornea spre Moldova să s-aşeze în scaunul lui Vodă-Moruzzi, care venea în scaunul lui. Aşa fusese porunca.

Biv-Împuternicitul Franţei îi istorisi lui Vodă în amănunte tot ce ştia şi ce credea.

Lui Vodă i se cutremură işlicul, i se zbârli părul şi barba, scăpă imamelele. Aşa aflară şi alţii.

Spaimă!...

Constantin Stamate, grec — unii zic că era Rumân, dar nu era, fiindcă se adeverise a fi spion — în serviciul ministerului de externe al Franţei, la Altona. Nu chiar pe faţă,

mai așà... Și vrea să vină consul în țara noastră. Poarta: „bà“!, fiindcă e raia nu-l primește padișahul. Scurt! nu-i agriechisit.

Măcar că, Stamate tot stăruie să vie, n-are astâmpăr. Astfel, după mijlocirea lui, Kodrică, secretarul particular al lui Vodă-Șuțul, în Moldova, împotriva Curții uneltește, pentru răzvrătire. Da' și mulțămirea-i vine: i se trimet din Paris *Enciclopedia* și ceva biștari.

În țară izbucnește o ciumă grozavă, iar în Balkani o zăpăceală mare.

Gospodarii din Gabrovo și negustori, printre ei, veniră grămadă în șalvari cu guleamătă grijă și ei, pentru țară și după târguieli. Traseră la Gabroveni.

Hanul lui Zamfir — pentru oameni, înăuntru; ograda pentru lighioane, rădvane, cai, lăieți, despuiați, vaci, boi, gâște și porci — plin.

Cei cu caftan și cu zulufi, puțini, grămădiți pe lângă biserica Răzvanului, la Hanul Nicolescului, așteptau...

În Franța, Danton, ministru de justiție, se învrednicea și cu armata și cu treburile din afară, nițel. Însărcinații presărați prin alte țări îi scotea din slujbe, de erau de neam. Unii erau și proști, și pe-ăștia i-a scos.

Bernadotte, la Viena, se mojicea fără să fie necioplit din fire — n-a ajuns rege în Suedia? Tutuia prinții și suduia nobilimea; așà buruienos le grăia, că Cobentz și Thugut se fereau să-i mai iasă în cale.

Întreaga purtare, a prepușilor Franței, nu izvora din nechibzuință, dimpotrivă. Însărcinare aveau, mare, să afle cum e privită *„isprava“* și s-o întindă.

Prea multă nedreptate grămădită și pe capul bolșevicilor, fac, bieții, ce-au învățat de la mai bătrânii lor.

Prin anul 1795, încă, se aciuiaseră în Bucureșci cam treizeci de franțuji. N-aveau consul aici. Abia Rusia-și pusese, de zece ani încoa numai, în urmă și Austria. Cu „răsturnarea“, porniți să ducă flacăra, scânteia, veniră în trecere, prin capitală, mulțime de golani. Amestecați cu lumea din cafenele, nelipsiți. Îngrozeau boierii de cum le vorbeau; tutuiau pe fiecare și-i încetățeneau, din gură, pe toți.

Bătrânii, ăi cu scaun la cap și lumea cuminte îi botezară: „apelpisiții“.

Dădeau cu barda în Dumnezeu, nu cunoșteau stăpân — la fel cu toții, slobozi, și frați cu tot pământul ziceau dumnealor. Și le umblà clanța!...

Porneau buzna prin cafenele.

De-cum îi vedeau, bătrânii, gàta! le și venea istericò. Pricăjiți, în picioare, nastoanele-n mână:

— Știm, știm... libertà-fraternità-iegalità! nà tiflà!!, — palma-n vânt, plecau cu nodu-n gât:

— ce-o mai fi și asta, Doamne!?

Primul zavergiu, la noi, „apelpisit“ ori *sans-culottes,* cum poftiți să-i ziceți, a fost M. Hortolan — franțuz sadea, negreșit. De nu-i spuneai „mussìu“, nu răspundea — roșu' ca racu', foc înciudat. Încolo, un băiat de zahăr. Domnia-sa era mult legat cu Rhigas, cu mussìu-Ruffray, cu Turnavitu și cu toți bonjuriștii de mai târziu. Iar prin același Ruffray toți păstrau legătură strânsă cu Marie-Descorches, ambasadorul Franței la Istanbul.

Leagănul spionilor: tot în Bucureșci.

Hortolan era îmbătat de vântul nou, de noutăți, de măsuri noi. Vinu-l bea tot cu măsura veche, tot cu arămeasa. Vin galben bun și ieftin ca apa.

Înjghebase în târg o prăvălie, în tovărăşie cu mussìu-Pellet. Tejghetar, l-aveau pe mussìu-Jeaume. Firma: la „Magasin Universel". Treaba mergea strună. Când dădeau o înştiinţare, pe hârtie, tipărit sus în stânga, ucazu:

„Libertate & Egalitate sau Moarte!".

Îngroziseră lumea!...

Spătarul Moruzzi li-era binevoitor.

Polonezii, Ungurii, Grecii de prin toate colţurile, adunaţi în Bucureşci.

„Drepturile Omului", tălmăcite toate pe înţăles.

Cafeneaua: vorbe. Kosciusko a intrat val-vârtej în Varşovia, ba era să şi treacă!, sfânta-Rivoluţie a bufnit la Viena, a ajuns la Şiştov şi vine!

Rhigas şi cei din *Societatea Amicilor*, vreo cinzeci la număr, răspândeau tot ce le năzărea — multe lucruri bune.

Tot în vreme' aceea înfiinţează şi Rumânii din Transilvania „societàtia filosofàskă", mânaţi tot de acelaşi gând bun de libertate.

Transilvănenii, toţi pentru Francia. Alesandru Vodă-Moruzzi, tânăr, prea iubitor şi el de Franţuji, dar şi de viaţă, nu se arată. Consulii Rusiei, ai Austriei şi Turcul stau la pândă — nu-i de glumă!

Tot Stamate, dumnealui, cu gândul să s-aşeze dânsul, stăruie ca Franţa să înfiinţeze scaun de consul la Bucureşci. Că nu era.

Verninac, ambasador la Poartă, ne trimete, în iulie 1795, pe Emile Gaudin. Cel dintâi prin partea locului. Îi mijea mustaţa. Secretarul său, Montal, şi mai spârciu, douăzeci şi doi de ani, de-i avea. Amândoi, plătiţi mai puţin ca nouă mii de lei vechi la an, împreună. Nici cheltuială mare n-au. Ţară ieftină, s-o ţină Dumnezeu!

Mult de lucru nu-i pentru cine nu pricepe. La „Pellet & Hortolan", stă Gaudin cât îi ziulica; pun la cale ce să mai aducă: *accessoires-fanfreluches-colifichets*.

Nu trece un an şi Gaudin e chemat iar la Stambul, apoi la Smirna. Pleacă singur.

Ajunge.

Trec cinci luni aproape.

După ce-şi ridică şi soţia, plină, scrie despre noi: „...Virtutea aproape neştiută, acolo, iar obişnuita îndeletnicire: jocul!". Iar nevastă-sa suspină, ţara ne-a îndrăgit-o, naşte după şase luni!...

Moruzzi se lipseşte de Scaun.

La Istambul, numai patru „domici" de Domnie aici. Fiindcă sărăcise ţara şi arenda era greu de împlinit.

Patru, am zis. Hangerlì, dragomanul lui Capudan-paşa Cuciuc Husein; Alesandru-Mavrocordat, învăţat cu vitele încă din arhipelag, de-acasă; Alesandru Ipsilante, cam bătrân, era, şi Mihail Şuţul, care o plecase din Moldova fiindcă venise Alesandru Vodă Callimachi să-i ia locul şi i-l luase.

Suta anilor se împlineşte, şi cu veacul încheiat s-au perindat, peste ţările amândouă fără una numai: *şaptezeci de înscăunări!*

Forfota umblau. Mucarelul cerea astfel, întâmplarea şi peşcheşuirea. Ipsilante soseşte în ţară pentru un an. Că ştie omul abia când vine, necum când pleacă.

Consulatul Franței căzuse în spinarea lui Montal. Băiat acadea. Ageamiu și cam nepriceput nițel. Bobleț. Aubert du Bayet, ministrul Franței la Stambul, vrea să ne trimeată pe...,tot pe Stamate, fiindcă e bun.

Reiss-effendi-ul nu dă hatâr și așa ne vine, comisar vremelnic, unul Saint-Luce. Iar Directoratul ne trimete pe generalul de brigadă Carra Saint-Cyr. Cunoaște și negoțul. Stă cât stă, chibzuiește, ne iubește, încheie vârtos ce s-aducă, ce să nu ia — pleacă.

Pasvantoglu începe să lucreze împotriva Porții, mai cu graiul mai cu iataganul, cu pistolu' și cu pușca. Faimă mare! „Bonapartele-Orientului", îi ziceau cu toții — așa-și zicea și el. Mulți credeau astfel, Talleyrand credea abia într-unul.

Vaillant spune că Gaudin ar fi fost prieten bun cu Pasvantoglu. Se prea poate. Oricum, e neîndoielnic că Franța aștepta mult de la răzvrătirea lui — s-aprindă lumea.

La Bucureşci, toate principiile revoluționare sânt întruchipate de Bonaparte — așa și-l lămuresc, nu fără dreptate. „*Mântuitorul Orientului*", așa-l recomandase Rhigas pe la prieteni. Vezi bine, se cunoşteau.

Generalul îl chemă la Veneția.

Ce-or fi vorbit acolo, dumnealor doi, nu prea se știe. Sigur însă e că nu l-a sfătuit pe Rhigas să dea la înapoiere, pe la Belgrad ori că nu-i fusese cinstit prietin, fiindcă tocmai în orașul ăla, pașa, care stăpânea acolo, judecându-l prea zburdalnic, l-a scurtat de trup și zile.

Nu se lămurise lumea.

Grecii, răspicat:

— „Buonaparte? grecò din familia curràt grețaska! ruda și cu Rhigas, sau fusese. Mainot, din provinția viteaza Maina! emigrați din porunca genoveza tocmai la Paomia, sato micuț lângă Ajjacio, atitica, tocmai! toți un nume. Buonaparte", adica: *kalòmèros*, adica: parte-bună. „Mulți se mai gasesk și astaz in Moreà, rude bune, zo!". Aferim!

În decemvrie 1797, fu numit Flury consul la Bucureşci.

Puterea Franței crescuse mult.

Ipsilante lasă moșia, pleacă. Vine Constantin-Vodă-Hangerliu. O să se împământenească — trupul numai, fără cap. Parcă știe omul ce-l așteaptă!?

Flury e poftit cu cinste mare pe la toți boierii. Joacă, vânători, petrecere. Jupânițele, măcar că mult iubitoare de împreunări, nu catadicseau să se ducă pe la ceilalți consuli, însurați, acasă, — niciodată. Dau năvală la Flury, una vine alta pleacă, fiindcă e burlac și fiindcă e franțuz — și-i umblă limba! Nu știa să joace cărți, dar știa să facă curte, iar ai noștri, proștii, doar copii.

Vin prin Viena și se scurg în țară, punere la cale la răscoală și-alte nebunii, — scrise toate în grecește, dar gândite în franțuzește.

Valiii, pașalele, muhafizii, principii capătă poruncă strașnică de la Poartă să vegheze aspru.

În ziua de 14 floréal-anul VI al Republicii, „una și indivizibilă", drapelul tricolor se înalță pe maghernița consulatului francez, din ulița Işlicarilor. I-au zis „Ulița Franceză", pentru a fitirisi pe franțuz.

Strada plină de norod — cască gura.

Vin cetățenii francezi să însoțească pe consul la Curte. Toți sânt călări pe bidivii, căluți de la prietini și de la gazde. Buiestrași pe ales cu câte trei perini sub chingă, coama și coada împletite, ștergare la urechi.

Zi de mai, binecuvântată și cu soare și cu lăcrimioare. Toți voioși.

La ceasul zece, vine ofițerul Curții să-i spună, Panevgheniei-Sale, așà, că Vodă adică abia așteaptă să-l privească.

Flury, încruntat, — dragomanul lângă el — îl întreabă:

— Cetățene, unde e protocolul!?

Ălălalt îngheață, o sfecli:

— Nu-i la mine, nu l-am luat, să fiu al naibii!

— Te întreb: care este programul cortegiului? răspunde! mii de draci!!

— N-avem, Mă... Măria-Ta...

— Îl întocmesc acușa, eu!

— Voia la împărăția-Voastră..., — își pierduse firea.

Gàta. Păse-mi-te îl avea.

Hangerliu n-a schimbat o iotă, întocmirea cum cerea mezanul, cum se vede, chiar așà — au pornit:

Fustușii. Meterhanalele.

Un taraf de lăutari.

În capul a nouăzeci de cazaci, Polcovnicul orașului; căpitanul de dorobanți cu nouăzeci de dorobanți cu ofițerii lor, toți primeniți și spălați curați.

Pe laturile drumului merg câte doi postelnici, doi de fiecare parte. Răhtivanul, ftori-Pitar, ftori-Comis, tretipostelnic, Ceaușul aprozilor, Ceaușul lipcanilor; Marele-Portar cu toți portăreii. Toți s-ajute la rădvan dacă s-o împotmoli. Plouase, de Blagoveștenie, și au rămas ochiuri... Trei căpitani ai Agiei de o parte, trei de cealaltă. Cinci ciohodari pe câte amândouă părțile, tot pă jos. La mijloc în frunte Francezii și supușii franțuji — nu noi — toți călări.

Rădvanul Domnesc tras de șase telegari acoperiți cu cioltane, calcanele de argint și pene la căpistrii. Înăuntru, consulul Flury, căncelarul Dubois de Saint-Maurice — mai fusese în colonii, — iar pe scăunel, în față, într-o rână, ofițerul Curții, smerit, stins, prăpădit. Căncelarul, în picioare, ține-n mână sus în văz săculețele de mătase, înăuntru: scrisoarea de acreditare, beratul Sublimei-Porți.

După rădvanul Domnesc, butca consulului, goală, să nu mai zică lumea că n-are adică trăsură, fiindcă apucase a spune; apoi altă caretă Domnească și după ea șase birji ale Franțojilor, cu tălăngi mari și câte patru cai — praful nouri. Boierimea la încheiere, în goană. Un taraf de lăutari.

Lumea după ei, ca la urs.

La scară i-au primit Marele Spătar Mavrocordat și Marile Postelnic Costandin Șuțu, frânți aduși de spinare pân' la pământ, mai să facă roata-n mâini. Apoi, Postelnicul al doilea; cochiii de casă.

Au ajuns în sală...

Era de față și Înalt Blagorodnicia-Sa Mitropolitul Dosithie Filitis.

Domnitorul a scuipat iute ciubucu', și-a scos ișlicul, a luat beratul, întâi, s-a aplecat — temenea. A cetit scrisoarea, a înghițit cuvântarea, a mulțămit așà: kisea: șerbet; cafea, gebel — temenea.

A scuturat imineii, — „slavă Domnului!". Se isprăvise cu bine.

Se căraseră, și toată leota.

Mai dihai primire opt ani mai târziu, în Moldova. Louis Parrant, la Ieşi, se înfăţişă la Curte.

Prin iulie trecù prin ţară, în drum spre casă, cetăţeana Aubert du Bayet, soţia ambasadorului Franţei la Stambul.

Primirea, o sărbătoare! un fel de „10 Mai"...!

Din ce-l iubise lumea, pe Flury, mai mult îl iubea. Fericirea asta ţinù din mai până în septemvrie...

Bonaparte intrase în Egipt. Ajungea astfel, şi fără preîntâmpinare, vrăjmaşul Porţii. Din porunca ei, tocmai când se pregătea Flury să se ducă la Elöpatak, la băi, era toamnă dulce, fu înşfăcat pe la spate de Turci.

Abia începuse să se închege legături simţite, aprinse. Dar scânteia pornise.

Apoi Câmpineanu fusese la Spa, la ape. Şi-şi mărturisise acolo cu condeiu' dragostea şi precăderea pentru gingaşele cucoane franţuzoaice — obiceiuri noi! Cel căruia se spovedise, un franţuz, cu lacrimile în ochi îi spuse, la rândul său, cât de mult ne iubeşte ţara şi cât de adânc fusese zguduit când, la Zimnicea, trei ani înapoi, i s-a servit la masă... muştar franţuzesc! Îl mâncă cu patrotică poftă, jurând să ne iubească-n veci!

„...et son âme attendrie,
Du moins pour un instant, retrouva sa patrie!"

Noianul de tipărituri ce soseau prin Viena necăjea mult pe Turci.

Bucureşcii ajunseră focarul elenismului înverşunat. Se cânta pretutindeni, în ţară:

„Deşteptaţi-vă copii ai Elinilor,
Ziua gloriei a sosit!"...

Rouget de Lisle, în limba lui Periklès!

Turcul ni-era şi plapomă şi vrăjmaş. Îl înciudau Grecii cu sforăriile, dar îi trecea necazul iute.

Napoleon n-a avut prilejul să ne cunoască fiindcă, în 1812, când a pornit război împotriva Rusiei, Scarlat Callimachi, poate şi Ion-Vodă Caragea, ar fi îndrăznit dumnealor să-l ajute, pe împărat, dar Turcul bà! Şi de-aia am stat cuminţi.

Sau că supărat, ori ca să se împace, Napoleon ne-a hărăzit atunci Moscului, pe noi şi ţara toată. Ne mai dăruise, nu e vorbă, şi înainte: după Tilsit şi după Erfuhrt, odată.

Împăratul Alexandru ar fi primit peşcheşul — poate, de i-ar fi venit pe turcească tavă, baclavà.

Turcul ne păstrase să ne dea îndărăt tot nouă, când nu ne-a mai putea ţine. Nu prea dà de voie, din ce stăpânea.

În sfârşit ţarul tuturor Ruşilor luă, din cât fusese îmbiat de Franţuji, să ia, abia o zakuskă, o gustare mică: BASARABIA.

O înghiţi toată. Era a noastră!!

Din toată frământarea de-atunci ne-am ales cu atâta ştirbire, numai, fiindcă din norocire alte pricini mari şi alte necazuri năpădiseră ţara şi fiindcă ne dădăcea Turcul.

Cap. XIV

DRAMATIS PERSONAE

Moş OPREA ISPRAVĂ
GLIGORIE AL STANEI
Ciuma –
Lume, puţină.

Locul de privire:
1797

Pe la ma'alalile Târgului şi prin prejurimi, afară.

Boală grea, în 1689. Se sparg Bucureşcii. Toţi fug care încotro apucă.

Se ostoieşte iar o vreme, vine iar şi mai flămândă, câţiva ani după lăcuste.

Nu mânca grăunţe, mânca om!

Săturată, pleacă. Vine iară. Tot din zece-n zece ani, lege. Lasă lumea să mai crească, vine-apoi de o culege. Alteori, vine înjugată şi cu Foamea. Cad drumeţii lângă garduri, istoviţi de nemâncare. Ciuma cată-n aşternuturi, nu-i sfiioasă, îndrăzneşte pân' la scaunul Domnesc.

Mai o vreme înainte, Vodă Ion Mavrocordat îi cade pradă. Ori că piere din otravă?...

Mai grozavă, năpăstuită peste ţările amândouă, în 1736 — an în care târgul de la Lipsca nu se mai deschide, fiindcă *Ciuma* và că vine şi acolo după târguială, fără să plătească.

Mor în capitală, numai, peste treizeci de mii! numai popi vreo două sute, arhierei vreo trei.

Mor, în toi, cinci sute la zi în plin.

Leacuri fel de fel: descântate şi de luat şi cu care să te ungi.

Iei papucu', numa' talpa o usuci, iar papucu' îl arunci. Iei din talpă doar călcâiu', talpa o arunci. Călcâiul pe foc pân' se vântură-n cenuşă tot. Iei din candelă o lingură, cu stânga, plămădeşti cenuşa şi te ungi cu alifia unde te-a ajuns chelia. Creşte părul stuf! Bună de năduf, de coleţ, de urticare, de brâncă, tremurici, bună şi la ţâfnă şi la ciumă. Numa' bine să te ungi, nu pă gură! Şi de-ai norocu', cine-a purtat papucu să fi călcat, cân' ţi l-a dat, în noroc proaspăt, scapi. Dacă nu, te duuci!...

Sântu-Visarion ne scapă de locuste. De pe ţarini le trânteşte, stolu' tot, în Dunăre, buluc.

Din 1760 şi pân' la termenarea veacului, Ciuma, ori că supărată, săturată-n altă parte poate, n-a mai fost decât de patru ori. De trei ori în grabă; şapte ani până să se încheie veacul, vine, stă vreo patru ani, îmbucă.

Lumea? lume. Ce să zică? Treci pe stradă, cade unul, altul s-a cârcit de tot, jos lângă ulucă. Faci o cruce, treci 'nainte, — „Ce-o să-mi facă?! Ia, o moarte şi-un cârlig m-aşteaptă!".

A rămas şi vorba.

Cei pe cari boala-i încercase, prea puţini, tămăduiţii, dintre ei şi printre Craii-de-Poduri se alegeau şi cioclii. Morţii îi scoteau din case cu cârligul ori cu cangea şi târâş prin curte până la căruţă. Zeama, dârnă... Drum şi snoave. Groapă mare. Varsă încărcătura. Var nestins deasupra, varsă. Unii ţipă, ori se scoală, alţii dorm... Cioclii cântă. Câinii urlă. Ciorile.

Socoteala de ispravă o dădeau cinstit la Cârmuire, scrisă:

„Încărcat-am doisp'ce morţi, îngropat-am numa'şapte, fiindcă cinci s-au trezit şi au fugit."

Pagubă — năduf.

Uliţa frântă. Au tras în curmeziş şanţul. Plin de ciulini, cătină, scaieţi, mărăcini. Să nu mai treacă nime. Porţile 'nchise, moloz, bolovani în poartă, uşile zăvorite, hârtie albastră lipită pe geam, să nu intre Ciuma.

Se păzesc bieţii oameni! Fum parcă-i ceaţă, groasă. Ard băligar s-o afume, dac-o îndrăzni să s-arate.

Linişte parc-a murit pământul!

Boalei nu-i mai zice „ciumă", îi zice: Sfânta. Gâdilă şi biet rumânul, ce să facă? să se ia cu binilè.

Copiii ciorchine în poartă — să vază ori să asculte.

— Biralì-biralì...!, trece doftoru cu lada, strigă, îi întreabă:

— sănătoşi-sănătoşi, bre?

— toşi! 'toşi!! şi fug pârşii mici în cas', aleargă toţi grămadă.

Alde a bătrână, baba-Mitra, rămăsese numai ea. Năpădită, zace-n şopră. Mai gemea. S-a dus...

Vin s-o ia.

Copiii roată, — deştu-n nas, sfredeleşte minţile. Se ţin toţi de mână. Nici nu spun nimic nici nu plâng, ochii în pământ, oftează...

A mai răsărită dintre ei: Marina, nouă ani. Le şi soră, le şi mamă.

— Hai cu mama, îi bagă-n casă.

Sfânta umblă, zice-se, pe uliţi. *Leap-leap,* calcă larg pe două labe mari de gâscă; cum te uiţi la ea, gàta! şi te-a luat. Intră şi prin curţi şi pe la săraci. Alteori grăbită, cocârjită, cu genunchii sus la gură, despletită, ochii groapă, faţa strâmbă, colţii arată, pieptu-n valuri, ghearele..., trece ghemuită într-o căruţă. Buccelele numai tidve de boieri sadea, obezile din cosiţe de fete mari, leocile din ţurloaie de flăcăi, osia din oase de voinici. Înhămate Jalea şi cu Naiba, trag Năpasta.

Prea fudulă să se uite, Sfânta, ăi pe jos şi cei săraci scap-o zi nevătămaţi — până-i întâlneşte iar.

Nici să fùgi, nici să stai!

Craii-de-Poduri dau năvală-n curţi să... vadă şi să fure.

Neisprăviţii de boală, păturaţi, ascunşi pe brânci, păzesc casa, — părăsite casilì — sar cu dinţii-n beregata lor, şi de teamă. *Trosc!* cu toroipanul drept la mir, ori că cuţitu-n burtă. Hodìna gà-ta! Jefuiesc şi pleacă.

Maalaua Bălăceanului, la Biserica-de-Jurământ, a mai prinsă de boală, stinsă, cotropită.

Într-o curte lângă Pod, toţi sânt duşi, — numai o fată, fată mare. Nu-i zăcută nici bolnavă. Ţipă să răstoarne curtea. Craii-de-Poduri, opt păreau, vor s-o... Nu vrea fata! Vor s-o îngroape, chiar în curte. Sapă groapa, zic cu toţii că-i atinsă, ba că-i moartă.

Fusta ruptă-hoşmănită; fata strigă, ţipăă...

Sare lumea, vin s-o scape, îi pun pe goană. Cioclii fug.

Alteori, nu-i vede nimeni...

La Carvasarà, la lacul Şuţului, lângă puntea de nuiele.

Zi de vară. Zăpuşală. Luna lu' Cuptor. Ceru', plumb topit.

Învârtește-n zare o gaie mare, piuie ca puiul, ochii, ce să fure, cată-n jos și ciocul. Berze negre.

— Semne rièle!, zice lumea.

Câte una, câte două, — aripile înțepenite, plută în văzduh, gâtu-ntins, mișcă capul și privesc în jos:

Călugărițele. Dau roată. Prohodesc din cioc, îl bate. Toaca.

Urlă un câine — simte.

După geamul afumat miorlăie o pisică, plânge.

Casa-nchisă.

Goală curtea, — numai Tinca lui Vișan, ține-n brațe un ghem de om. Patru luni. Suge.

Ea ooofteazā... A bătut-o Dumnezeu. Soțul, cinci copii și slugile toate, toți mușcați de *sfânta*, luați...

El și trei copii avură parte de cârlig. Unul, ăl mai mare, să-l mai știe lângă ea, und' s-a frânt, pe prispă, l-a-nvelit c-o rogojină. Furnicar, pe el!... Iar băiatul ăl mai mic, stins acolo în bălăur, în grădină. Strâns un mușuroi pe el, strâns de mâna ei. Când s-a dus să-l vadă, îl furase câinii.

De cu sear' a prins-o setea și-o sfârșeală... Uimele la subțiori și ce sete, Doamne! Apă, n-ai cui cere. N-are cine să-i aducă.

Jos, Dâmbovicioara, curge firișor de apă. Malul, lângă poartă. Pleacă și coboară, cu fetița-n brațe, să bea apă.

Copilița, lângă ea în iarbă, cât un pumn.

Îngenunche, se apleacă sprijinită-n palme, bea. Bea, bea-n neștire, nu se mai ridică. Capu-n apă. Apa curge, spală moarta.

Plânge peste mahalale, țipă...

Lumea cată-n sus, se închină. A furat-o gaia mare. Zboară udugaia cu fetița-n gheare spre pădurea Cotrocenilor — ciocu-nfipt în carne. Țipăăăă...!

Mor mâțele, mor șobolanii și găinile, oamenii, ca puii.

Câinii urlăăă...

Mor și câinii.

— Hart-hart! Breazule, uușòr, Puico, ho-hòo, Dușman, hò! boala dracului, mâncà-te-ar lupii! hò, fetii tatii, ho... A-șàa, Gligòrie, acu' la a ta, taică...

— Hi-hii...! brrr, hăț-hăț, brrr! Cocoș, hò-huà! fir-ar de muște! ho-hoàa! pobrigania mă'!...

Au scos căruțele amândouă, din șleau, pe prag la drum. Încărcate cu lemne.

— Nu-ți înțăleg caii vorba, că nu sânt oile nici vacili să le dai cu *hoàa!* sântără caii, măăă...! și clatină capul.

— Pornim, moș Opreo! hai!

— Moș!? hm..., pă' că și codru-i moș și ie verde! Să pornim?... Iaca nu pornim! Graba strică treaba. La ce pișcă musca?... *Hai-hai!* atâta vorbă 'noașteți voi, mânjilor, și cân' dați dă greu: *nazat!* Ia-n privește-n slavă... Vezi tu, fătule, în zare colò, înapoi departe, balauru' ăla negru? ăla-i iaz! tot un drum cu noi ține și de-om urnì acu, pân' la puțu' Catrangiului ne sosește, că-l mână Băltărețu' din urmă și toată vărsătura pe noi, ne udă ciuciulete!

— O fi, tată Opreo, păi ce ne înveţi?, se scarpină după ureche.

— Uite, dă-ţi drumu' la bidivii să-i uşurezi, împiedică-i de le cunoşti vr'o şucă cumva, io-i desham pe-ai mei slobozi, că nu să răznesc tartorii de mă ştiu locului iar noi ne-om adăposti colo sub gorun, căişorii-n crâng şi lemnile-n ploaie, că le-a deprins de mici pădurea cu leoarca. Şi când s-a scurs noru, că nu ţine mult, iaca şi noi gàta, pornim cu gârniţa, cum ţi-a fost vorbirea.

— Uit' că pică..., prelinge podul palmei pe frunte.

— Păi ce-mi râşnea gura, hai? Dă grăba!

I-a deshămat pe câte-şi patru, le-a mângâiat botul, le-a suflat călduţ în nări, le-a tras, le-a întins urechile, — „paşol, copii!", le-a bătut din palme.

Fulger, roibul cu felinar, înainte, voios şi înţelept, cată să-i strângă şi după el tustrei şi murgii lui Grigore, doi, în urmă, împiedicaţi, hâp-hâpp..., s-au dus prin desiş, spre poiană, să pască.

A scos opritorile din chei, a tras şleaurile de funie de pe cornăţele şi cu spinările, hăţurile şi căpeţelele le-a dosit în căruţă, toate laolaltă sub cergă.

— Da' dichisu 'tăliţă?

— Au... 'mas pă cai, să le am dăgrabă...

— Rău! tată, rău! şi de nu ţi le fură, se 'tâmplă, mai rău! cade şi să betejeşte vita. Pălăvatic fuşi! Să nu mai faci astfil de nefăcuta, că pierzi pâinea şi icareturile şi rămâi de poveste, m-auzi?! Graba strică...! Şi al' dată să pui mai cu măsură-n căruţă. Cam costilivi caii şi-i dujmăneşti prin afar' din cale!

S-au tras sub tufan.

A privit în sus, s-a aplecat, a măturat ţărâna cu palma, a suflat peste vatră şi s-a aşezat jos, turceşte, spinarea proptită de trunchi.

Grigore stă în capul oaselor, bărbia înfiptă-n genunchi. Alături. Feriţi din vânt. Hodinesc, să-i dea răgaz vremii să treacă. Sfântu'-Ilie, taman hramu lui, cotrobăie norii, urruie...

Oprea se închină.

A început să curgă. Plouă cu băşici. Toarnă.

Zăbraie de apă. Duf proaspăt — mirosul pământului. Abureşte ţărina. Urmele roţilor pline, creastă de noroi gâdilă apa. Lăcărie.

Moş-Oprea Ispravă mestecă-n gură o rădăcină de orajniţă:

— Sireaca! răcoreşte ţelina. Înjură ei căr'mizarii, da' leagă porumbu', dă-i Doamne!..., se-nchină.

Cum îl arată şi porecla, e om socotit şi încercat, îl arată vorba.

Căciulă ţurcană seină. Pletele ninse şi sprâncenile, stufoase. Ochii albaştri, mici şi păcăleţi. Faţa roşcovană. Mustaţa pe oală. Dinţii mărgele. Barba rade. Nu lasă cojocul cât îi tot anul. Şalvari. Botfori de iuft cu carâmbii creţi muscăleşti şi cu scârţ. Calcă pe şaptezeci. Să-i tot dai cinzeci de ani. Mărunţel şi îndesat, buturugă de om. Zile şi nopţi petrecute afară, multe. Chirigiu. Nu lasă fişca din mână, nici răbojul din brâul vişiniu. Catastihul lui. Om umblat. Pe la Craiova, Severin, pe la Focşani, la Bacău, la Bârlad, la Braşov, la Giurgiu şi la Ruse a fost. Încotro arată crucea cu braţele ei, în patru colţuri ale lumii l-a frământat drumul. Şi ziua şi noaptea şi vara şi iarna şi pe ploaie şi pe ninsoare şi nu i-a luat sănătatea. Dimpotrivă.

Grigore al Stanei. Deşirat ca un plop. Oacheş. Supt. N-are nici treizeci, de unde! da' arată trecut. Izmana, cămaşa, brăcinarul, pălăria şi traista, goală. Sumanu' l-a uitat acasă. Cărăuş proaspăt. I-a ieşit meseria înainte, că i-au venit de la bunicu căruţa şi caii, numai doi şi boi de arâneală. Molău şi îndoit.

— Vremuri grièle, oftează.

— Palanţa în mâna Domnului.

— Vin numa' rièle...

— Frânge-ţi răboju. Nu mai cobì!

— Moare lumea...

— Moare de unde ie!

— Se prăpădesc copiii...

— Şi bătrânii au dreptu' la viaţă! S-alege vătămătura.

— Dacă muierea ar fi iepuroaică, da' naşte rar şi puţini.

— Scroafa fată zece purcei, căţeaua şapte căţei; nici stol de porci, nici herghelie de câini. Oaia, sireaca, fată câte unu' behăie imaşurile de turme. Câte unu naşte şi fomeia şi viermuiesc uliţilì de plozi, — de unde ai scos-o că piere lumea?!

— Se taie pădurea...

— Da' n-ăi vrea, Bizuire, s-o încingi cu funia, s-o cari sanie la târg?!

— Dacă n-o mai ploua se chirceşte porumbul...

— Halàl! mintos ieşt' dacă zbieri dă foame când îmbuci, nu te-apucă năsomnu' cân' dormi?

— Ne udă clăile...

— Le întorci.

— Dacă s-a pus ea vremea... Ia vine şi iarna curând.

— Şi după ea primăvara, nu? da' mai và!

— S-au scumpitără lemnile.

— Semn că se caută.

— Drumu' greu...

— Roagă-te lu Dumnezeu să nu cari gol, dacă te-a vrednicit cu meseri' asta, posocosule, învaţ-o!

S-au întâlnit o săptămână înapoi, la pădurea Hoţilor şi de-atunci au făcut drumul de trei ori împreună. Vin de încarcă lemne ieftin şi le vând la târg. Preţul, bun.

Moş-Oprea ţine în stânga o nuia şi cu ciochìa înfloreşte coaja cu bibiluri.

— Toieguţ lui Stoichiţă, băiatul fii'ă-sì, să nu viu cu mâna goală, acas', că m-aşteaptă-n poartă, dragu moşului, când mi-aude chiòtu şi cântecù:

...Uşurel şi apăsàat
Ca fetiţa la bărbàat..!
Hìi, Fulgere, hìii!..."

Se crede mânând, — „hăi?". Ălălalt fluieră gol.

— Ţipă, bre, şi tu un cântec colea, nu-mi mai fluiera, Gligòrie, a pustiu că să stârpeşte Puica, şarga din stânga de cetlău, n-ai prins că-i plină? Unde-ţi-s ochii?!

— Ia mă gândesc... Mâine e anul de când s-a prăpădit Ionică. De trăia împlinea trei anişori.

— Alde tata de mai zăbovea şapte ani numa' îşi încăleca viaţa pe trei veacuri. Era om însurat când l-au tăiat Turcii în patru pe Vodă Brâncovéanul, la Ţarigrad, acolo, şi pe feciorașii lui, păgânii!

— Dacă trăia Ionică..., oftează.

— Era printre vii, ştiu. Da' fi'ă-ta, zici, are cinci ani şi spui că ţi-a dobândit ieri nevasta un pui de voinic?

— Doi. Şi o pagubă de fată.

— Şi tot supărat pe Domnul?

— Nu..., da' mă gândesc, ca omul...

— Ca neomu, ca nesocotitu!

— Joi..., pomană lui bâtu. S-au plinit şase săptămâni de când a închis ochii unchiaşu.

— Moş-Pârâială? cin' nu l-a ştiut pe Lincă Bicu?! a-noos! îl uitase Nemiloasa, l-o hi agiuns rându. Ce? io iram vătui şi pă iel îl lăsase hora, om însurat.

— L-a luat Sfânta...

— Ciuma l-a ajutat doar' să plece, băiete, că nu se mai îndurà. A fost, ce-i al lui, om la vremea lui, cam arţăgos nu-i vorba şi cam cicălitor, pârşu, dar... Bată-l norocu' pe unde i-o cerşì sufletul! când urnea târâş din loc i se poticnea genunchii de sunà ca nucile goale şi-i pârâia duruiturile burţii-n urmă de-i umflau turii butie şi ochii tot îi mai scăpărau când vedea trup de fomeie. Bălos lucru mare! Era iute ca hreanu, nu-i seameni.

— Cu dumnealui ne mai ajutam...

— Nu te mai blotocori, nu-ţi mai căinà propteaua. Era putrezită!

— Pe taica nici nu l-am pomenit, oofteazǎ.

— Ţi-a încolţit de mic amaru în suflet. Nu ie bine! Lutăreşte-ţi firea că doar rumân ieşti!

— Aşa m-apucă şi pe mine... ia aorea. Uite, simt o opreală, o sfârşeală...

— În furca pieptului, hai? Am mai auzit... Să ştii şi una de la mine: beteşugu, băiete, ie în lada cu gânduri, acolò sălăşluieşte ea scrântitura. Scutură-ţi, măre, devla şi umflă pieptu, umple-l tot cu prospătură şi cu nădejde. Viaţa ie luuungă! n-o mai încărca cu pricini. Fii stejar! nu gol ca plopu, c-ajungi lingură de pomană, tacâm de tureatcă!

— Că bine zici, tată-Opreo, dar mă gândesc...

— Şi că dă-le puzderiilor dă gânduri! că n-ăi hi gândaciu, ieşt' chirigiu!

— Cu scăldătur' asta iar o să vină năundaţii...

— Şi ce lighioni sânt alea?

— Răvărsări de ape, zic inginerii...

— Hà, aşaa le ziceţi voi acu'? şi ce ie cu iningerii?

— Inginerii! păi ăia dă sa pricep să strângă apile, nu?

— Hà, suiulgiii!? vrai a spune?, oftează, or venì şi tulburatele. Ce n-au mai fost? şi ce vine, pleacă. Am pomenit io Dâmboviţa borţoşată ca Dunărea, de săturase maalaua Caliţei şi tălăzuia în coama beilicului şuvoiù şi pe ulliţa Işcarilor baltă şi curgea Nepotolita cu coperişuri de şiţă pogorâte tocmai din munte, cu leşuri bârsane umflate şi ce şărpărie, Doamne! fluiera cozile iadului de-ţi lua auzu, dă să fricoşase lumea căţărată toată pe stufu' caselor.

— Tot mai bună o vreme cu soare..., se întinde, caască.

— Bună... să te împuți la umbră! Ascultă, nepoate, zi slavă la ploaie, că ailant-o ai mereu, năchiemată. Că tu nu știi ce-i uscăciunea, ferește-ne, Doamne! că-mi spunea bietu tetea, să-i hie țăr'na ușoară! — se închină — cică abia se însurase, hei, dămult, or hi de-atunci ia cam câți ani am io acuș, a fost o pacoste de secetă năstrașnică de să secase și măduva în rădăcina sălcii și făptura râmei sub dungile pielei și s-au stors toate izvoarele de se cârcise până-n temelie firu' de iarbă ca flocu', de spunea bătrânii c-o să prelingă flacările soarelui pământu' curând, așa pârjol, neică. Se istovea vitili că le sorbea arșița viața din vine și numa' privind așa le crăpă apa din ochi hiartă și li se fleșcăia copitele. Uite că speriarăm ploaia!... Puțin, până s-a ogigi nițel și ne luăm drumu'. Și cum ziceam, da, și după uscăciune au venit și lihneala!... mureau satu' cu totu' de foame, pastramă!...

— Parcă cu Sfânta o ducem mai bine?

— Asta-i boleșniță, nepoțică de boală, coada numa'. Au ce știi tu, prâsleo, da' să-ți spună moșu', ascultă: văzând și io cu ochii multe-am văzut... Ia mă făcusem mărișor, umblam pă zece, și cu ea am crescut, cu haina. Atunci... aia Ciumă! știi tu ce zace sub spinarea gorganului? Încă pă dă trei ori atâta îmbulzeală cât cuprinde întinsùrile Bucureșcilor az'. Și tot mai lăfăiește lumea, că ăl de-a durat-o s-a milostivit s-o ție. Și te miorcăi ca crișăle, socoți c-ai încheiat viața acră, amarnică, hai?... Fleacuri și gărgăuni! Apăi câte-a trăit taicu' și ce ne spunea!... Vezi, alde bâtu' fuse poșlujnic, să ținea adicătelea de casa lui Costandin vel Aga Bălăcénul, de îl avea boieru' mai mare peste mai mici, la moșie la Văcăreșci undivà, pân' nu l-au despuiat Vodă Neculai de moșie, și ăla a văzut multe... Și din câtele mi-au spus și din nenumărate pipăite de mine, să știi, vremi-grele au trecut!

— Lumea crede ce-i abate, că ie proastă, tată Opreo.

— Frica o prostește, fiule. Ciuma, hà? păi nu l-a cules dumneaei și pă Ianaki-Vodă din așternutu' Domniei? și orașu' nostru tot n-a stat în loc, precum nici soarilè. S-au surpat alia vechile și au durat oamenii maalaua Foișorului, mândrețe! și hăuia lumea de veselie ca și acuș, cine poate — nu? Apăi... nu călcà țara și târgu' și alte nărăvașe ciumi, hà? Ordiile nelegiuite ale pașalelor din Dii, din Silistra? Oprelişte mare! de să furișau fomeile în tainițe, acolo dobândeau și stăteau cu copiii. Că eram... ia la anii tăi, feciorule, și s-auzise c-o s' să-nnoade pacea la Beligrad, c-așa să pecetluiește ca trânteala între câini, todauna iese unu fu'... Zic, când au intrat, măre, Osmanlîii și-au jăfuit târgu', Doamnee! Că făcuseră mecet la sânta Mitropolie de să rugau spurcații acolo, după ce-și ibricau cotolanele-afară unde lăsau și papucii, văzut cu ochii mei! și icoanele noastre sfinții cu ochii sulițați și din ceasloave zburà vântu frunzile smulse pe măidane. Au crezi tu că în Târgu-de-Sus, în Târgu-din-Năuntru și pe de-a rându' nu mai forfotea lumea? că înțărcase chilomanu? Ași! care după treabă, carele după bucurie și tot precum a mai fost: Marțea după luni și joi după miercurea iar după toamnă, iarnă. Apăi băjenii, surghiunuri... Noi ăștia mărunții scutiți. Fiștecare cu norocul lui. Și mai demult câte!? Cântă:

— „Verde! verde! sti-ri-goi,
Să ne-ntoarcem înapoi...!"

Ia... la Colibași ie un cocioc, îi zice „moarta", în preajmile lui un prăval mare, adânc, plin cu apă. Acolo nemereau, dămult, lăcuitorii spăriați. Veneau dibdil noaptea să se

pituleze, de frica Tătarilor-Jidovi, aciuiați în țară. Că m-am tâmplat acolo, mai anțărți, când s-a dibuit un hârb de-alea groasilea. Semne din vremuri! Iar la noi, păse-mi-te, orașu' tot stă oareșicum bine. Da' focuri?!... Ardea maalalile tot cuprinsu' lor, tot la trei, la patru ani, până-n pământ rase. *Foc!!* auzeai, toată noaptea luminății, se cădea undivà să spargă limbile iadului întunericu'.

— Parc' acùși?

— Fleacuri, tată, fleacuri! bâznăi!... Uite, pogoram de la Râmnic... Apăi păruială ce am văzut io între egumenii argeșan și egumenu' câmpulungean, cu Aninoșan Mitrofan, caier toți călugării și o gură ș-un răcnet! și-și prelucrau sfinții și sfânta cuminecătură și anafura și mucenicii și născătoriile toate și vii și ale moarte și pe Mântuitor, așa sudalme păgâne! și zvârrleau cu potcapiile, cu imineii și cu scuipatu' și miruiau cu cârjile spinările sfinte și cu ciomagu' și cu călcâiele, numa' pentru vinu' ce toți aveau în viile din dealu' Piteștilor... Doamnee! ăla rizbel, nu alcevaș! Păi nu s-au apucat să schimbe drumul? sfântu' drum, auzi?! ăl dă trecea până-n pasu' Branului tocmai, l-au mutat cică s-ocolească cârciuma ăluia, să nu-și mai desfacă adicătelea numai unu vinu', că numa' ăla lua banii, zbierau. Parcă n-ar hi dreptu' crâșmii să privească din șosea? că la drum te încinge ea sètea!... Dumnezeu știe cum i-a împăcat Divanu' și boierii, că cerea să răstoarne țara toată. Era și pricină mare! Uite, fu ca ieri, nu-s douăzeci de ani împliniți încă.

— Tot mai ghine az', zău! tată Opre...

— Mă, Gligòrie, tu nu știi ce-a fost înainte vreme! Bordeie dă abia își săltau cocoașa de pământ la soare și alia rare și în juru' lor pădureà nalba și cucuta de făta lupoaica și-și creștea nevăzuți puii, iar aricii ca scaieții, sobor, de nu puteai ține horătanie. Și-acu'? dai o mână de parale, cât apuci ia cu deștile și capeți zapis, *„loc ohavnic în Bucureșci undivà"* cumperi cu slovă. Anevoie să-l afli până-l găsești, da' de l-ai dibuit după îndelungă frământare și dacă ai seu, durezi în toată voia cocioabă sau casă, că la bordeie nu te mai trămite gându.

— Așa-i! că bine zici, tată Opreo.

— Deh... și cu asta crezi că s-a lămurit, hai? Da'... o hì treizeci de ani, când au venitără Moscalii cu polcovnicu' Karazin, că din vreme' aia obișnuiesc io cizme. Ce beție! ce hoție! ce curvie! și bătaie, mămulicoo...! de i-au pus și lu' Gligoraș-Vodă mâna-n gât, iar beciurile de Jos și prin vechile odăi ale Seimenilor se strângeau toate otrăpile și lepădăturile târgului și toți grecoteii vântură-lume la Curtea-veche-i aflai și a frățăluit muchelemeaua așa până la velétu 73 când s-a primăvărat, că tot venitu' vinăriciului de la viile din dealu' Bucureșcilor numa' dânșii-l beau. Tot. Că la timpu' ăla stam lângă biserica Ghiormei, nu aia a jupânesei Caplea carele s-a vrednicit monastire a hi, dar colò unde au săvârșit Turcii blăstemății. Bâjbâia liftele în Bucureșcii noștri, da' tot ei bieții au scăzut și apăsarea, că înainte vremuri, vezi, luau plată silnică mare din țară și bucate luau și vite și muieri și fete de la osândeau fomeile lor și copii duceau pentru oștie, Turcii, bașca de bănet. Așa a fost demult și capul de nu se supunea lor, *zvârr!* îl curmau de la gât. Apoi zorbalîc n-a fost? de-și lua beii tălpășița și lădița și să te păzești! pe und' apucau, iear pe alții-i trimiteau teker-meker de nu le mai aflai ùrma. Vezi tu, să răsfață și az' multe nății de oameni, că ie țară plină.

— Ieste, tată Opreo, este! că nici nu s-a pomenit țară făloasă ca a noastră!

— Să trăiești, Gligoriță, să trăiești! tată, așa te vreau, fiule, deșteaptă-te! că n-a hi hărăzit astfel numai pentru iabrași și cațaoni, fir-ar...!, — sfrejuie nuiaua, o scurtează, — nu toiag, coderie. Bici am să-i fac!

— Păi drept spui! că și dumnealor am aflat că așa le sună cântecu' la deșteptarie, că doar' de ei mă frec toată zîulica când duc lemne la alde Gerău... al Vetii.

— Gerău?... ăla-i bitang, sămânție de bucătar, din franțoz, spunea tata.

— O fi, că mai vine p-acolo și unu' de zice c-o să împartă el averea stăpânilor și pământurile și casilì...

— Cine 'mparte parte-și face!

— ...și numai la mojicime să le dea, spune. Unu... ăla... Urtulan, că nu'ș'ce creștin o hi, îl cunoști, 'tale?

— ...'noosc! Cam gonește după vrăbiile bălții, că nu-s patru zile, m-am nemerit să trec pe la lacu lui Dùra...

— Care?

— Pe la smârcu Cișmigiului. Și Ortulanu tău acolo, stârcit la viroagă, jindea după broaște și nu m-a pus de i-am amețit cu fișca o traistă-ntreagă plină? Cum o pocneam cu biciù să crăcea pitpalacu naibii pe spate, numa' broscoi din ăia verzi mari. I-a luat și fugulița cu vânatu acas'.

— De descântec... broaștilì?

— De burtă, mă, să le mănânce!

— E-ei, asta nu-i de foame, tată Opreo, o fi vr-o boscoană?... ori c-a venit cu năravul din țara lui, păsemne, scuipă.

— Fieșcare nație cu dedania ei. Așa, zău! cu bietele orăc'căite, le urcase la prețuire.

Da' tu nu l-ai apucat pe Giuzep Talianu, ăla de scorbea la piatră. S-a prăpădit. Dumnezeu să-l ierte! Că multe păcate...

Într-o zi nu vine la mine, că vecini stăteam și ia că mă roagă și ce mă rugà! ...să-i vând o pisică...

Chirigiu sânt, da' nici giambaș nu m-am scăzut și nici pisigiù nu eram. Cum să i-o vânz? mai mare ocara! așa că i-am dăruit-o, că, vezi, pisica noroc la casă poartă și de-aia crezusem...

— Da' cum altumintrelea?

— Să veezi... Cum mă ceruse să-i car nește piatră de la Giurgiu tocmai, de la canaraua turcească de dincolo, trec gardu' pe puntiță la iel. Îl găsesc lângă șopră aplecat, cu palma deștile furcă după ceafa cotoșmanului, în ailantă mână o custură plină de sânge... *Crețu*, săracu', că așa îl chema pe pisoi, zvâcnea spinarea și bătea cu coada lăturile și ghearele răsfirate zgăraia pământu', îi horcăia sufletelu' și viața din el boise țărâna. Mi-a venit oareșcum să mă supăr că, vezi, nu pentru bajocura asta-i dăruisem io pisicu'. El, de colo, că-i țin minte vorbile răsunate: *Mòlta bune!*, zice și-și prelinge buzele cu limba...

— Ba nu, zău?, — ochii holbați.

— Să hiu al dracului! Baba Kira a lu'... Sfeatcu, că la ea stă în gazdă, cu mâna la gură clătina capu'. Le mănâncăă, vere Opreo, le rasolește, are oala dumnealui în care le fierbe singur, le stinge neamu... sfinte-Pantelimoane!!, se văità băbuța, și-mi arată la picioru' țarcului un maldăr de căpățâni ca ale de miel, mai mici și cu două rânduri de dinți

rânjiți și labele și mățărie și cozi dă pisici! de am crezut că-mi vărs și măruntaiele și bojocii. M-am răsucit pe călcâie și dùs am fost!

O săptămână n-am pus în gură și nici la el cu chirie nu m-am mai asuprit, că fugeau mâții nebuni cu coada strunită când îl zăreau pe prispă și-l blăstemau pe toate glasurile de nu se mai hodineà maalaua de văicărelile lor, sărmanele!

— Doamne apără! că multe află omul...

— Dacă știe s-asculte.

Ies din crâng. Agale. Muiați. Lucesc parcă-s vidre. Burta plină. Sătui. Fulger îi poartă:

— *nì-hì-hì-hà... hn... hn...*

— Aici, tată, acì, vezi că stau locului.

— *hà... hn... hn... hn...*

S-au strâns roată, alături, lângă căruțe, sub un copac.

Se deșartă nourii — mărunt... S-a schimbat vântul. Grigore zgribulit:

— A îngenat Băltărețu...

— Rându' lu' Traistă-goală. Stoarce locu', zvântă drumu'. Pornim curând, a scos din dăsagi o sârmuliță.

— Se preface vremea, așa și cu toatile.

— Roata lumii, — îndoaie sârma, face un opt. Gàta și vârtejù'.

— Viață, viață... legată cu ață!

— Iar!?, moș-Oprea crestează-n capul codirìì gât pentru frișcă. Scormone-n bosunarul zăbunului... A scos o păpușă de sfoară. Împletește biciul și:

— Să-i preluim și sfârcu' — dintr-alt bozunar trage trei șuvițe de borangic, le răsucește, — să trosnească ca la plugușor, mânca-l-ar moșu' de voinic! Da' ție ce-ți împletește sucìta?

Grigore tresare:

— Mă judecam...

— De unu' singur, așà?, clatină capul.

— Mă cugetam la ce spune lumea...

— Multe necugetate!

— Păi...

— Și cum?

Tușește și:

— 'mneata ce gâdești, tată Opreo, dispre ce îndrugă alde Turnavitu și?...

— Te frământă, hai?

— Nu, da'?...

— Io nu ard lumânarea pentru socotelile nimărui, că vezi...

— Tată Opreo, să te mai întreb una?

— Zii, poate m-oi vrednici a te lămurì.

— Cică vine Rivoluția...

— Cine-i?

— aia...

— Tălănița?, — îi sticlesc ochii.

— Răsturna'...

— Răsturnica, hai? ți..., 'păi că io ce zisei!?, răsucește mustața.

— Nu taicule, rivoluția, adică răzvrătirea!...

— Hà, duhurile rièle? așaa... le numiți voi acuș, hai? că crezul..., face cu ochiul.

— Și cum?

— Or venì..., da' la vremea lor. Nusafirii vin ei poftiți, nu ie vorbă, da' ș'ăi dă-i cheamă prigătiți. Treabă de surtucari. Puturoșii dorm, sârguiții abia mișcă. Drumu' scobit și cărăușii nu-ndeamnă. Numai calu' sătul zburdă!

— Nădejdia tot la noituri, taicule.

— Care-ăia?

— Adicătelea... la tineret, nu?

— La alde 'mneata, la nesce plevușcă poate?

— Nu-i vorba de mine...

— Hm..., la cișit, vrai a zice, nădejdea?

— Păi...

— Ascultă, mă puță, mă vezi? și viața și tinerețea mi-au fugit în urmă. Am trăit lung și am văzut multe...

— Mai e vorbă!

— și din câte-am gustat, felurite, dar brânză de miel nusciu să fie!

— Nici nu s-a pomenit, tată -O...

— Așa, spârciule, vâră-ți bine în devlă ce-ți spusei și lasă mieii să sugă.

— Sfânta colindă...

— Mai ghine să stea?

— Satilì dorm.

— Nu li-a sunat ciasu'.

— Boierii au cheag.

— Norocu' lor!

— Cât o ține...

— Aia-i una la mână, da' prostimea ce vrei să facă?

— Așteaptă.

— Vreme! și cin' te-oprește să cari? sau s-a cosit tot buruianu? s-a arat locu' pe de-a rându, sau s-a strâmtat pământu?

— S-a îmnulțit lumea.

— Păi parcă ziceai că?...

— 'păi cum?

— Nu s-a copt dovleacu', nu-i rost de zorbalic acu'. Și zàrva cu tocma ei.

— ...zic c-au coroșpodănție.

— Ce coropoșnăție, mă?

— Legătură, poștie cu Șiștovu, cu Franția... adică cu țăr' aia nămțiască, hai?

— ...'tui în mamă! au zis-o că-s chirigii?!, încruntat și borșit.

— Nu, tată Oprio, nu fac cărăușie...

— Nici să nu facă!

— Nu, spun numa' că dobândesc știri și că ifectilì...

— Ce gheliruri, mă?

— Veștile...

— Poveștile!

— Cum?
— Așa.
— Te dumirești?
— Mă, înțăleg io, da' nu pricep, ...'tui rusfetu!
— Zic că liniștea-n omenire...
— A prins mucegai?
— Zău! așa spun.
— Care clopot?
— Ăla... Urtulanu, Turnavitu lui și...
— Gânduri adânci..., îmi dau io cu părerea, or avea... Numa' să nu-i vezi curând însămnați, scurtată narea, hai?
— ...spun că iczistènția făr' dă libirtate mai bine!...
— Mai rău! c-ai dat-o pă păsăreasca!
— Nu, taicule...
— 'păi cum atunci?
— Să vezi, că...
— Să nu dai d-ăl mai rău, Gligorie!
— ...zic că merg mână-n mână cu aghiănția lor din Ișlicari, că le plătește, că-i învață și-i ajută oblăduirea lor, zău! așa spun.
— Or merge, da' să nu li să-nfunde iar tu, băiete, să-ți ocrotești nasu'! Capuhaia nici la Domn nu cată, da' mi te la un pârlit ca noi, asculți? și nici Moscalu nu picotă, iar de ți s-a tocit cu căratu', fă-te numa' iarăș răspântiaș, c-ai mai fost, 'tale, antan în priceperea asta mare, da' fii cu ochii la Agie, că de te-a zăpsì tistu dai de izgoană!
— Tot la sirviciu! să mai deger nopțilì troienit pă ulițe!? să răgușesc zbierând: *te văz-te văz!* mi-ajunge! Așa cân' mi-ar fi, m-au cerut ei și sus la mustră, să intru artilirist.
— Ce, mă? arhanghel!?
— Adicătelea-n slujbă la tunuri, la eleșteu, sus, la Șerban-Vodă, la mùstră, ca antiliriii...
— Ca topcii, vrai să zici, — oftează, — și la ce bun?
— 'păi... pintru ivropinescul!
— Cum!?
— ...rezbel?
— Care?
— Nu știu, tată Opreo, nu știu, zău!
— Cu oștiile lu Pazvante?
— Cu ăia, tată Oprio, că bine zici!
— Și la ce și noi?
— Nu știu motivilì...
— Care moliftilì, mă?
— Trèbui nepristant că...
— Și la ce trebui ăla?
— Cine?
— Năpristanu, mă!!
— Nu face dă trubuință, zău! nu știu...

— Ascultă, Gligòrie, noi una boscorodim, başca ne 'nţălegem!

— Ba nu, taic' Oprio, uit'-te, te cercetam să mă povăţuieşti, că mă cer ăia şi...

— şi ăia şi ăia, bizuială mare, ştiu! vrednicia pământului! şi nu pridideşti, bietul!?

— Nu, da' rog sfat de la 'mneata...?

— Au te bate gându s-o laşi?

— Pe Dobriţa?

— Ce prăpăstuire spui!? Că-ră-u-şià, mă!

— Nu, tată Opreo...

— Să-i iei înainte, pân' nu te-a lăsat ea, hà? hiè! fă cum te-o îndemna nevrednicia şi vânturile-alia, numa' nu hi plimbăreţ c-ajungi buduşlău, înfige-te und' te aşezi, prinde-te unde te-apuci şi... curăţă-ţi, măăă! ...scarpină-ţi beleaua din gură dă râie, lìmba!! că-mi râcâi amarnic urechea doldorà cu vorbe neauzite încă şi nu te-a răbdà pământu' dacă schimonoseşti şi spurci graiu' hărăzit din bătrâni. Glăsuieşte limba răspicat cum îi gându' curat! cum ai supt-o cu laptili şi cum ţi-a cântat-o măta! şi cum a răsunat în oboru' vostru, n-o mai zopisì cu iazme trecătoare, că nu-i creştinească făptuire s-o parşiveşti cu căpuşe, că-i păcat, Gligòrie, păcat mare! auzi!? şi afifiii ăia dă-i naibì, să nu hie o aleşuire cumvà, să dai într-o întinare, Doamne fereşte!... Să-i! alearg', — a sărit în picioare. Hohòo copii! of-of-oòff! nu-ţi spuneam io?!

Unul din murgii lui Grigore se tăvăleşte de zor. Se zbate. S-a împleticit în şleauri.

— Stăi, uuşor, despiedică-l, uit' c-a rupt chinga, încet, că şi-a apucat dirieptu'!...

— Anafura şi Hristosu!

— Nu dà-n cal, născocorîtule, că n-are vină! tu ieşt' bolocanu! Dracu' a mai văzut să trămiţi hamu' la păscut?! hò, piciule, uşurel, hò-hoo, scoal', tată, aşàa, şi tu scoate-i-l şi drege-l, că s-a făcut vremea.

— Nà, că mă udai tot!

— Focu-usucă, apa udă! hai şi ia zeghia mea din căruţă şi coperă-te şi al'dată nu mai pornì golaş la drum, că te 'ncearc-o vreme şi aci de nu-ţi mai vii în hire. Da, sub pătură 'colò, ad' şi dăsagii încoace.

— N-ai o undrea, taicule, şi un capăt de sfoară? să înnădesc săraci' asta...

— Am din toatile, da' nu le las din mână. Fă-l încoà, la zăbunar, că-l meremetisesc io.

A scotocit în dăsagă, şi-a scos dintr-o trăistioară sculele şi cârcit pe vârfuri s-a apucat să-i cârpească hamul.

— T'tiì!... va s-a zgulit şi ştreangurile, deznoadă scurtile, — şi povara und' o duci, Gligòrie?

— La casa bolovănită, la curtea Colfescului, taică Opreo, acolo, vârfuiesc grămada, c-am mai dus.

— Bun, 'păi tot un drum... De la a Boténului îmi iau şi io calea, aproape, spre maalaua lu' Postelnicu Fir. Mai am dă dus trei sfièrturi lui Pavalachi Simigiù, lângă casa bătrână, şi gàta! tu?... Asta-i curea? meşină! cârpă! ptiù!... taie marginile, îndoaie capetele.

— M-am legat să fac două drumuri pentru bezesténu Gabrovenilor, pornesc mâine la chindie, iau şoseaua Găieştilor; la Conţeşti, ajung.

— Bun! Toptangiii plătesc rătund şi ăi dila lavră. Curg. Da' sanchiii ăia dă dau cu paralâcu, mai ghine lipsă! Câştigu' de la ei câtă lâna de pe broască. Heee, mâine roştòc!

stăm în bătătură, caii la obroc și Stoichiță pă genunchii moșului, — trece alt fir, împunge și trage.

— Știi una, tată Opreo? nu mă mai las de cărăușie, nici de 'mneata!

— Cum așa, Greigoriță?

— Păi că 'mneata îmbunezi și vita și vremea și pe om până!

— Fiindcă răul ie lesne pieritòriu dacă nu-ți lipsăște nădejdea, că la ce bun să te amărăști pe ce nu ține? trece!...

— Da' să te întreb una, taicule?

— Hei, ce? dinspre... Dobrița?

— Cum?

— Las-o o săptămână-două-n spuză, încă, în așternut la visare, c-apăi dogorăște ea, fftâtâtâtâ;...! clipește, râde.

Amândoi râd.

— De unde' o scoți, 'tălică, voia bună nesecată?

— Vezi tu, mânzule, mi-i sufletu' împăcat și de-acolo izvorăște mierea.

— Da' obida și necazu' de und' se lasă pe ins?

— Alìa, ticule, urcă de la foale. Că vezi..., vin ele, nu-i vorbă, și de la câte-o năpastă, aorea, da' te ferește ori că te-ajută Domnul, îți dă putere până sorbi paharu' și amaru'...

— Da' grijili?

— Rău făr' de ele, iar teama cu care te încarci că adicălea ce-a hi mâine? repede o înghite *az'*, și zdruncinarea de-o simți usturătoare chiar acuș, s-a făcut peste poate *ieri*, a zburat-o vremea!, — trage capetele, înnoadă.

— 'păi c-așa piere...?

— Iarăși ale de și le face omu' sieși, alia, băiete, să știi de la moșu', alia vin, cum ți-am spus, din beteșugu' burții, din boșorogeală, ori de la niscaiva trânji cumva, iar de acolo urcă și să cuibăresc în cleiu' minții și fată băznăi, năduful, stigleți și cucumele. Zic, din nesănătate vin și mài mare boală aduc, — coase-coase.

— Da' din istoveală?

— Lenea jilăvește făptura iar gândurile, precum prea multa cercetare de sine, rumegă omu' ca și cariu' tufanu, ba îl și strâmbă. Numai strămutăciunea din viață-i acră, încolo toate-s ușoare. Acu' le-ai aflat! le știi. Poți cântări când bănuiești lipsă la liniște. Hai, om pornì, că uit' se vestește din ceriuri pre pământu' nostru pace și drumețului voie la cale, — bagă-n udrea.

— S-a stâmpărat vremea.

— A deshămat sântu Ilie telegarii.

— Iată-i țignalu'..., a încălicat nourii.

— Să ne rostim pârdalnicii, că trag ei voioși spre coșare. Ia-n te uită minunăție!... A ieșit încondeiatu', de parcă ard toate candilile văzduhului îmbinate sprinceană. Că astfel glăsuiește Cel de Sus noroadelor, prin semne, adică:

— Datu-v-am ce v-a lipsit și de iznov, bucurați-vă!

— Bună, c-a dat-o!

— Că făr' dă udătur' asta aveam sărăcie bogată.

— Belșug de lipsă era, taicule.

— De la moș Lincă, hamu?, tivește.

— De la 'mnealui, tată Oprio, de la dânsu, le-avea dămult.

— A trăit lung, să le roadă. Nà, nod lângă nadă, ăsta-i! Hai, ià-ți dichisu și zorește, debe să intrăm pe lumină, s-ardică.

Au înhămat.

— Ascultă, Gligòrie, tu ia-o 'nainte, că de-i da de ostacă cumva să-ți vin agiutor, că te-ajung io, Hà..., drumu' ăsta te-a mai ține, zic, da' nu pleca mâine nicidecum pân' nu strângi șina, că clincăne, a dinainte de hăț. Știi la cine? la Cărcâiag, ăl' de la Vatra Fàurului. Tuciuriu, da' creștin. Te-alegi mulțămit. Om de ispravă și meșter lucru mare! Să schimbi călțămintea dinapoi, stângu' a lu... Cucoș, că nu mai duce și să-i jăruie ghine unghia. Ià sàma la lemne, să nu le împândrezi că nu prind rădăcină și de la cumpăna arsă dirept, când ajungi, ușor la podișcă! urci la vâlcică drumu' de hotar, îi mai scurs și intrì pe Colintina, dai în mahalaua...

— Popa-Cozma, hai? la Floreasca?, s-a suit în căruță, pe lemne.

— Taman! c-acolò m-apucă și sètia a mare, la Hira lu Macașoiu, ulcica..., plescăie limba.

— și înfășoar-te ghine în zeghie că ieșt' chilav. Acușica mă vezi și rărișor cu biciù, cu 'mnezeu 'nainte!

— Să vii sănătos, taică Oprio, hai, copii! hiì, tată, hăț-hăț, Murgule, hiì!...

Moș-Oprea Ispravă dă ocol căruței. Stă, la o roată. Bate o pană, întărește obàda. Se lasă pe vine, cercetează cuiul de inimă, se scoală, 'cearcă funiile de împresur.

La tufanul unde au mas, codiriștea băiatului răzimată de trunchi. O ià.

— Nu te uitam io aici, că numa' la iel mi-i gândiu, surugiu' moșului!

Leagă desagii, chitește cerga, le grămădește între lemne. Mai dă o roată la cai și căruțì. Mângâie lăturșul din stânga, se apleacă, îi apucă chișița, îi saltă copita, cată la ea, — „mâine schimbăm opinca, Puico", îi lasă binișor piciorul jos și iar spre înapoia căruței. Scurtează un lanț, gàta.

Trece rând cu caii, pe stânga.

— Cu voia Ta, Doamne!, se închină, — domol, Puico. Hai, Fulgere, ușurel, fețìi tatii, hìi! pă' càlea!...

Au pornit...

Drum liniștit.

Pe ulița Cișmelei-seci, unde-o fi fost, era o cârciumă ferită.

Acolo se adunau și zavergiii, ăia *făr' de nădragi*. Mâncau din plin, beau din gros.

Musìu-Hortolan îi îndemnà la treabă... și la tras la măsea.

Lăutarii tot în strună, tot un cântec, tot pe placu' dumneàlor:

— „Dan-sò la car, -Marghiol,
Fiv-el-son —
Filfizon,
Dèl ca-n-oon!"...

Încet-încet se deșteptà și lumea, la oraș, mai pe furiș...

Iar la țară? — țară:
Zi de vară, toți pe prispă.
Iarna, toți la foc. Coc porumb, — sar floricele.
Tac ooftează...
Plânge, țipă... — „Taci cu maica, vin Tătarii!"
Unul cască, altu' doarme.
So-o-mn și așteptare...
Fumul de pe case răsfirat domol, de e vremea blândă — răvășită, dacă vremea-i a furtună.
Latră câinii. Nu mai latră.
Doarme satul —
Doarme Țara.

Delicta Majorum

*Abecedarul Revoluției franceze**

ADUNAREA NOTABILILOR: adică întrunirea căpăteniilor de seamă, din regat și de la care cerea regele sfat, în împrejurări grele. Cea mai însemnată fu convocată după stăruința lui Calonne, în 1787.

STATELE GENERALE: Preludiul... Adunare care întrunește pe toți reprezentanții națiunii. Întâia oară, la 10 aprilie 1302, la Notre-Dame, în Paris, Philippe IV măsluind cuprinsul bulei „*Asculta fili*" se sprijină pe „state" împotriva lui Bonifaciu VIII. Nici aceasta și nici cea următoare, din 1308, nu fură adunări deliberative. Abia cea din 1314, prin care regele cere dezlegare pentru strângerea dărilor, din Flandra, deschide larg poarta spre votul obștesc, întrucât privește impozitele. Cerută, întâi, la Vizille, în Dauphiné, la 1787, „adunarea" fu convocată la *5 mai 1789*. Cuprinde 1214 membri: 308, clerul; 285, nobilimea și *tiers*-ul, singur, 621.

JEU de PAUME: jurământul făcut, la 20 iunie 1789, de către deputații *tiers*-ului, la Versailles, că nu se vor despărți înainte de a fi dat, Franței, o constituție.

ADUNAREA-NAȚIONALĂ: Desfășurarea ideilor politice și necazurile dăruite de războiul de „100 de ani" au întărit, și ele, autoritatea „Statelor Generale". Adormirea dăinuise vreme!... E drept, ordonanța din 1 martie 1357 lămurea „dreptul de a se întruni și fără chemarea sau încuviințarea principelui", dar *Statele din 1614*, strânse la Paris, s-au învrăjbit până la sfâșiere și neînțelegerea dintre cele trei „ordine" fu mult vătămătoare țării și astfel sfaturile nu mai fură cercetate timp de o sută șaptezeci și cinci de ani.

Adunare-Națională = numele ce iau „Statele Generale" la 27 iunie 1789, și-l schimbă apoi iar, la 9 iulie din același an, în:

ADUNAREA CONSTITUANTĂ: (în fapt, aceeași Adunare), nume îndrituit prin formularea *Constituției* din 1791 — făgăduită. Isprăvi de seamă: stinge precăderile, în noaptea de 4 august; proclamă suveranitatea Națiunii; separația puterilor; dreptul oricărui cetățean la orice funcție; egalitatea, în fața legilor; libertatea culturilor, actele stării civile; reforma administrativă, sistematizarea impozitelor. Împărțirea Franței în departamente. Constituția civilă a clerului —

---

* Întocmit de autor. (*N.ed.*)

izvor de multe strâmbătăţi. La *30 septemvrie 1791* fu înlocuită, după noi alegeri, de către:

ADUNAREA LEGISLATIVĂ: ia fiinţă, după precedenta, la 1 octomvrie 1791. Votează războiul împotriva Austriei, suspendă, după *10 august*, puterile lui Ludovic XVI, care fu întemniţat la „Templu" şi convoacă Conventul Naţional.

CONVENTUL: Adunare revoluţionară. Ia fiinţă la *20 septemvrie 1792* şi dăinueşte până la *26 octomvrie 1795*, răstimp în care guvernează Franţa. Proclamă Republica, osândeşte şi săvârşeşte pe regele Ludovic XVI, pe Regină şi, afară de copiii lor, pe toţi din familie, pe care i-a putut prinde. Cuprinde, la obârşie, trei partide: *Girondini, Montaniarzi* şi „mlaştina" — centrul, adică. Cei dintâi, destrămaţi la 31 mai 1793, pier cei mai mulţi, la 31 octomvrie. Montaniarzii au încredinţat toată puterea comitetului „Mântuirii-Publice", care guvernează prin *TEROARE*. Înăuntru, Conventul izbuteşte să sfarme răzvrătirile regaliste din Vendée-a şi din Midi; înfrânge Europa coalizată, şi tractatul de la Bâle *(1795)* înseamnă prima izbândă diplomatică a Republicii Franceze.

COMUNA: alcătuire revoluţionară, instăurată în Paris la 10 august 1792 — fiinţează până la *9 thermidor*. Sprijinul cel mai de seamă al Teroriştilor.

Comitetul „MÂNTUIRII-PUBLICE": *Comité de Salut public:* alcătuit de Convent, la 6 aprilie 1793. Întocmire, care sfârşeşte prin a-şi însuşi toată puterea executivă. Înăuntru, groaznică necruţare faţă de potrivnicii Conventului, — duce la instăurarea „*TERORII*". În afară, ajutat mult de priceperea lui Carnot, înfăptuieşte armatele care mântuie Franţa, de invazie. Fu suprimat la venirea „Directoratului", la 27 octomvrie 1795.

TEROARE: regimul revoluţionar care asupreşte Franţa, de la 31 mai 1793 (căderea Girondinilor) şi până la doborârea lui Robespierre (27 iulie 1794). Semne osebite: atotputernicia „Comitetului Mântuirii-Publice", a reprezentanţilor *în misiune*, a COMISARILOR; promulgarea legii „suspecţilor" şi săvârşirile cu duiumul. Legea Suspecţilor: 17 septemvrie 1793, stinsă la 4 octomvrie 1795 abia.

Comitetul SIGURÁNŢEI GENERALE: înfiinţat prin decretul din 30 mai 1792, nu cuprinde un număr dat de membri. Multe din împuternicirile ce avea, au trecut asupra comitetului „Mântuirii Publice".

Comitetul de SUPRAVEGHERE: în virtutea legii din 14 frimaire II, a întărit „autoritatea publică". Mijloceşte, între cele două „comitete". Apune, odată cu Conventul.

Comitetul CONSTITUŢIEI: creat prin decretul din 6 iulie 1789 şi compus din 8 deputaţi. Cercetează decretele şi ordinea lor.

Comitetul CERCETĂRILOR ADUNĂRII NAŢIONALE: În şedinţa din 28 iunie 1789, Adunarea decretează întocmirea lui în forma unui comitet de „informaţii", alcătuit din 12 membri, din oricare *ordin* şi reeligibili, în fiecare lună.

TRIBUNALUL REVOLUŢIONAR: Tribunal criminal — excepţional, instituit în martie 1793, — Trib. Rev., în oct. 1793, pentru a judeca toate atentatele împotriva... libertăţii, unităţii Republicii, siguranţei lăuntrice şi din afară a Statului. Principal agent al „Terorii", în Paris. Tribunalul acesta fu suprimat la 31 mai 1795. Acuzator public: *Fouquier-Tinville*.

DIRECTORAT: Stăpânirea care guvernează Franța, de la 5 brumaire an. IV (27 oct. 1795) la 18 brumaire an. VIII (9 nov. 1799), când fu răsturnată de Bonaparte.

Conseil des Anciens: una din cele două Adunări create de Constituția an. III (1795). Suprimat la 18–19 brumaire VIII (1799).

Conseil des Cinq-Cents: adunare politică alcătuită din 500 de membri. Împreună cu precedenta, întocmeau corpul legislativ întocmit de Constituția an. III — dizolvată la 18–19 brum. 1799.

CONSULAT: guvern înstăurat de Constituția an. VIII (9 nov. 1799–18 mai 1804).

CONCIERGERIE: vestită temniță. În corpul palatului „Justiției", din Paris. Aici sunt închiși, în vremea Terorii, osândiții la moarte înainte de a fi porniți la eșafod.

TEMPLUL (le Temple): veche monastire întărită a Templierilor, în Paris. Clădită în veacul al XII-lea și dărâmată în 1811. În 1792, fu închis acolo Ludovic XVI. Acolo își dă sfârșitul Ludovic XVII (*Dauphin*-ul).

IEZUIȚII: Ordin mănăstiresc creat de Ignațiu Loyola, în 1534. Ordin militant, mai mult decât contemplativ. Adaogă, la cele trei supușenii și pe aceea a „ascultării nesovăite către Papă". Foarte ierarhizat: novici, coadjutori și profes — precum și un general. Dușmanii lor, în Franța: *Universitatea* și Parlamentul. Expulzați din Portugalia, în 1750; din Franța în 1762; suprimat de Clement XIV în 1773, reabilitat de PIUS VII, în 1814. Constituția Iezuiților: cod organic al companiei — din 1540.

JANSENIȘTII: doctrinarii lui Jansenius, — doctrină care tinde să țărmurească liberul arbitru și fu sprijinit în Franța de către Saint-Cyran, Arnauld și de către teologii de la Port-Royal. Compromis prin excesele „convulsioniștilor", jansenismul dăinuiește în Franța până spre mijlocul veacului al XVIII-lea; — ființează încă în Olanda, o bisericuță.

DIETE: adunări politice în care se discutau treburile publice ale unor națiuni. Cele mai însemnate: Augsburg, Worms, Nüremberg, Spira, Ratisbona — 1622, ș.a.

Războiul SUCCESIUNII: (Spaniei) — pricinuit de urcarea pe tron a lui Philippe V (1701–1713). Friedlingen — 1702; Höchstädt — 1703; Oudenarde, Malplaquet, Utrecht — 1714. *De-aici, pornește supremația flotei engleze.*

CALENDARUL: Alcătuit de Republică, în 1793, începe cu echinoxul de toamnă. La 22 *septemvrie 1792*, în ziua proclamării Republicii, soarele sosea la echinox- ad. de toamnă. Mai puțin pentru a cunoaște și a îndreptà greșelile calendarului gregorian și *mai ales* pentru a însemnà era nouă în care pășea Franța, Romme – deputatul conventist hotărăște spre schimbarea calendarului, — reformă însușită de Convent, la 5 octomvrie 1793.

Anul republican începea la miezul nopții și calendarul fu folosit treisprezece ani, până la 1 ianuarie 1806. Cuprindea: 12 luni de câte 30 zile și cinci sau șase epogomene — adăugate, și denumite: *sans-culottides*. Fiece lună cu trei decade, în care cele zece zile se numesc: *primadi, duodi, tredi, quartidi...*, denumiri scornite de poetul Fabre d'Eglantine. Iar lunile:

vendémiaire	= septemvrie	frimaire	= noiemvrie
brumaire	=octomvrie	nivôse	= decemvrie

pluviôse	= ianuarie	prairial	= mai
ventôse	= februarie	messidor	= iunie
germinal	= martie	thermidor	= iulie
floréal	= aprilie	fructidor	= august

Tablou de coordonare între calendarele *republican și gregorian*

AN. Eră republ.		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
Eră greg.		1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805
1-er vend.	Sept.	22	22	22	23	22	22	22	23	23	23	23	24	23	23
1-er brum.	Oct.	22	22	22	23	22	22	22	23	23	23	23	24	23	23
1-er frim.	Nov.	21	21	21	22	21	21	21	22	22	22	22	23	22	22
1-er nivôse.	Dec.	21	21	21	22	21	21	21	22	22	22	22	23	22	22
ANUL GREG.		1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
1-er pluv.	Ian.	2o	20	20	21	20	20	20	21	21	21	21	22	21	Calendarul gregorian revine
1-er vent	Febr.	19	19	19	20	19	19	19	20	20	20	20	21	20	
1-er germ.	Mart.	21	21	21	21	21	21	21	22	22	22	22	22	22	
1-er flor.	April.	20	20	20	20	20	20	20	21	21	21	21	21	21	
1-er prair.	Mai	20	20	20	20	20	20	20	21	21	21	21	21	21	
1-er messid	Iunie	19	19	19	19	19	19	19	20	20	20	20	20	20	
1-er therm.	Iulie	19	19	19	19	19	19	19	20	20	20	20	20	20	
1-er fruct.	Aug.	18	18	18	18	18	18	18	19	19	19	19	19	19	

ENCICLOPEDIA: „Dictionnaire rationnel des Sciences, des arts et des métiers" — vastă publicație diriguită de d'Alembert și Diderot. Mașină de război pusă în slujba doctrinelor filozofice ale veacului al XVIII-lea. *1751–1766* (N).

VERSAILLES: pare desenat de Le Nôtre — 1661.
în 1788: adunarea „Notabililor".
89: convocarea „Statelor Generale"
JEU de PAUME — preludiul Revoluției...

DRAGONADELE: astfel sânt denumite prigonirile împotriva protestanților din Midi-ul Franței, și cele din Cévennes, înainte și după ridicarea edictului de la Nantes. Au fost pornite de Louvois, Foucault ș. a. (1681–1685)

FRONDA: război civil, în vremea minorității lui Ludovic XIV, între partidul Curții și parlament. (1648–1653).

TREVOUX (le Journal de): rev. critică și literară înjghebată de Iezuiți pentru a lupta împotriva curentelor filozofice (1701–1775).

REGENȚA: guvern alcătuit pe vremea minorității regelui Ludovic XV. Regent: Philippe I. (1715–1723). Imoralitate publică; prăpăd financiar — Law.

PORT-ROYAL: monastire de maici, întâi — 1204 (lângă Chevreuse). Reformată în 1608, de Angélique Arnaud. Dusă la Paris, în 1625. Trece în 1636 sub oblăduirea

religioasă a Saint-Cyran-ului și ajunge focarul jansenismului. Închis din porunca lui Ludovic XIV, în 1709 și dărâmat în 1712.

PARLAMENTUL: Sub vechiul regim, așezământul de căpetenie al justiției, în Franța. Curte care delibera sub numirea de „sfat regesc", asupra celor propuse de suveran. În 1789, împreună cu cel din Nancy, întocmit cu patru ani în urmă, ființau în totul treisprezece parlamente. Iar jurisdicțiunea celui din Paris le cuprindea pe toate,

TIERS-UL: acea parte din națiunea franceză care nu aparținea nici clerului nici nobilimii.

UNIGENITUS: bula papală prin care Clement XI osândește jansenismul — 1713. Pricină mare de ceartă, în veacul al XVIII-lea.

Idiom „Tchiniungué"

ute mondzi	= tot satul, toate casele
mzungo	= alb (om), european
muti, mitsagna	= pomi
kudèla	= jefuit, dărâmat
gualálànzôu	= calea lactee
pemberè	= rinocer
tsonga	= vârf, colț (dinte mare)
tcitàmbo	= trompa elefantului
pemberè!! ale tû!	= rinocer înfuriat
tcipalionali — p' àmbe	= trăsnete-tunete
madzi	= apă
tciùzi	= vânt, vijelie
kòssa	= funie întinsă
kùffa	= mort, isprăvit, sfârșit
nintcì?	= de ce, le ce?
simba	= leu
katcihaô-ònt' a	= rechin de apă dulce
tciàndiu	= aducătorul de vânat
utsàtso	= pasăre
niomba	= case
janella	= fereastră
alèndendè	= de colo până colo, alandala
alè tapì... tapì...	= e bine! e dulce!...
mambo	= regele
mzìmu	= spiritu' rău
makadanì	= niciodată
kuìpa	= urât, rău, ticălos
bzakazì	= sclav
c'ossi	= gât
fiti	= canibal, vrăjitor
bi	= nu, deloc!
kakaliduè	= indigen (negru)

ni	= eu
tcikulukulu	= planetă
muèzi	= luna
inde	= da
naï mama	= cu maica (împreună)
niamatango	= Portughez
kupassuka	= prins, nimicit
mvula nt' ènm	= ploaie, plouă gârbace
pandoro	= leu
tit' aùè!!	= păziţi!
mlambè	= boabab (pom)
k' unguru	= elefant (solitar)
kupònda	= a călca, a strivi, a ucide
mama	= mama
kuba	= furat
matomati	= pătlăgele roşii
matanga	= dovleac
niarûgue	= Leopardul (satul lor)
katcihaô	= rechinul (botul)
nèka..., sizi	= singur, amărât
amalâa!	= s-a sfârşit cu mine!
salàga	= piaţa unde se vând sclavii
niàmi	= maimuţă
'ntuka	= bubal
ale 'mbu	= sclipitor, alb
budfulè	= caradaşcă, bondar
buiaruka	= nebun, nezdravăn
aïe!	= văleu!
kakalidere manta	= Negrule (harapule) parşiv, ţi-e frică!
tuie	= omoară
k' anguru	= colivie
kossa	= colibă, casă
vula na na na	= ploaie aşezată (mare)
kavunvulè	= vârtej, vijelie
palap' àla	= antilopă
ni -u	= el
usiko	= noapte

Dicţionar de turcisme

avaet	= taxe plătite la trecere, pe pod ş. a.
baş-capughî-başí	= prim şef al uşierilor
baş-esghî	= şeful veteranilor
bölüc agalarî	= colonei
böyüc-bairam	= bairamul cel mare

cacâm	= animal asemuitor dihorului
cafà	= spate de samur
capù-oglan	= servitor la dispoziția marelui dragoman
capudan-pașà	= marele amiral
capû-chehaià	= reprezentantul Domnului român în capitala Sultanului
cucà	= un fel de căciulă împodobită cu pene de struț pe care o purtau Domnii
ferman	= ordin, decret
gebhanè	= Arsenalul
halvahanè	= aducea (sacâbașî-ul) șerbet, halvahanè
haslar mucataasí	= șeful biroului fermelor și domeniilor
havaet	= avaet
ic-oglan	= elev, paj
ilci	= ambasador
ilcì-i-murrahas	= ambasador plenipotențiar
imbrohor	= ofițer însărcinat să aducă pe Domn acasă, să-l așeze în domnie
kakîm-kürk	= blană de ermină
kehaia	= chethüdà
mataragì	= cel care aduce apă, dar și ofițerul din compania însărcinată cu paza reședinței Marelui Vizir
mataragî-bași	= mergea lângă calul Marelui Vizir — și purtătorul de ibríc al sultanului și călău...
mazil	= de la arab *mazul*
mectubgû efendi	= demnitar care primea daruri din partea Domnului
mehterhanè	= mozica militară
minaret	= turnul bisericii din care urlă muezzin-ul
mubașir	= funcționar însărcinat cu o delegație specială
mucarer	= înnoirea Domniei
muhafîzi	= ambasadori
odabașî	= șeful de odaie, șeful ordinei parade
odagî-căuș	= căușul camerelor
ordu-cadìsì	= judele armatei
ortà	= regimente
ortà-ilcì	= ministru plenipotențiar
pacalì-cürc	= blană cu labă
Reis-efendì	= ministru Externe, secretar, cancelar —
saccà-bașî	= șeful cărătorilor de apă
sangac	= steag
tabulhana	= muzica militară turcească în care predomină tobele
ümenà	= intendenți și funcționari civili
yürüc-bairac	= steag alb domnesc
zagargî-bașî	= cei însărcinați cu îngrijirea câinilor de vânătoare
zarbhanè	= monetărie

TABLA DE MATERII

Vol. I

Cap. I

Cap. II

Cap. III

Cap. IV

Cap. V

Vol. II

Cap. V

Cap. VI

Cap. VII

Cap. VIII

Cap. IX

Cap. X

Cap. XI

Cap. XII

Cap. XIII

Cap. XIV

*

ÎN ATENȚIA
librarilor și vânzătorilor cu amănuntul!
Contravaloarea timbrului literar se depune în contul Uniunii Scriitorilor din România
nr. 2511.1-171 /ROL BCR, Filiala Sector 1, București

CARTE APĂRUTĂ CU SPRIJINUL
MINISTERULUI CULTURII

Tehnoredactor: DOINA NANU
Bun de tipar: 26.04.2000. Apărut: 2000.

Tehnoredactare computerizată:
UNIVERS ENCICLOPEDIC
MARIANA MÂRZEA, DANIELA NIȚU